مختصر صحيح البخاري

التجريد الصريح

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCÜMESİ VE ŞERHİ

CİLT 2

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI : 1581
KAYNAK ESERLER : 201

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH TERCÜMESİ VE ŞERHİ

Müellifi
ZEYNÜDDÎN AHMED B. AHMED
B. ABDİLLATÎF EZ-ZEBÎDÎ

Tercüme ve Şerh Edenler
AHMED NAİM
(Eski baskılarda 1-3. ciltler, yeni baskıda 1-3. cilt 575. hadise kadar)

KÂMİL MİRAS
(Eski baskılarda 4-12. ciltler, yeni baskıda 3. cilt 575. hadisten 8. cildin sonuna kadar)

Genel Koordinatör
PROF. DR. HURİYE MARTI

Yayın Yönetmeni
DR. FATİH KURT

Koordinasyon
DR. FARUK GÖRGÜLÜ

Editörler
SALİH ŞENGEZER
ELİF ERDEM
HALE ŞAHİN
RUKİYE AYDOĞDU DEMİR
SUAT KOCA (DR. ÖĞR. ÜY.)
MAHMUT DEMİR (DR.)
KENAN ORAL

Tahrîc ve İlmî Tashihe Katkıda Bulunanlar
ESMA GÜNER
FERHAT GÖKÇE (DR. ÖĞR. ÜY.)
M. YUSUF MAHİTAPOĞLU

İmla
İSA KAYAALP (DR. ÖĞR. ÜY.)

Tasarım ve Baskı Hazırlık
EMRE YILDIZ
MÜCELLA TEKİN

Kapak Hattı
DOÇ. DR. SÜLEYMAN BERK

Baskı Takip
ABDURRAHMAN AKBAŞ
HACI DURAN NAMLI

Eserin ilk iki cildi Osmanlıca olarak 1928'de, üçüncü cildi latin harfleriyle 1936'da basılmış 1947'de 12. cilt tamamlanmıştır. 1948 yılında ise 12 cilt halinde ilk baskı gerçekleştirilmiştir. Eserin 12 cilt halinde son baskısı (12. baskı) 1993'te gerçekleştirilmiştir.

ISBN 978-605-7519-92-4 (Tk.)
978-605-7519-94-8 (2. Cilt)
2019-34-Y-0003-1581
Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 03.09.2018/54
1. Baskı (8 Cilt) Orta Boy
İstanbul • 2019

Baskı
İHLAS MATBAACILIK
Yenibosna/İstanbul
Telefon: +90 (212) 454 35 10

İletişim
DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI
Telefon: +90 312 295 72 93
Faks: +90 312 284 72 88
e-Posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
DÖNER SERMAYE İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ
Tel: +90 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: +90 312 285 18 54
e-Posta: dosim@diyanet.gov.tr

Kitâbü Bed'i'l-Vahy

كِتَابُ بَدْءِ الْوَحْيِ

Kitâbü'l-Îmân

كِتَابُ الْإِيمَانِ

Kitâbü'l-İlm

كِتَابُ الْعِلْمِ

Kitâbü'l-Vudû'

كِتَابُ الْوُضُوءِ

Kitâbü'l-Gusl

كِتَابُ الْغُسْلِ

Kitâbü'l-Hayz

كِتَابُ الْحَيْضِ

Kitâbü't-Teyemmüm

كِتَابُ التَّيَمُّمِ

Kitâbü's-Salât

كِتَابُ الصَّلَاةِ

Kitâbü Mevâkīti's-Salât

كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ

Kitâbü'l-Ezân

كِتَابُ الْأَذَانِ

Dîbâce

Hamdüsenâ O Allahü azîmüşşana mahsustur ki Bâri', Musavvir, Hallâk O'dur. Vehhâb, Fettâh, Rezzâk O'dur. Dünya ve âhiret nimetlerini kullarına istihkaklarından evvel ibtidâen bağışlayan Kerîm, alelıtlak O'dur. Salât ve selâmı da ins ve cinni hakka davet eden O Resûl-i Kerîm'e olsun ki kendisini mekârim-i ahlâkı tetmîm için ba's ve irsâl ve alelıtlak mahlûkunun kâffesine tafdîl ve âfâkı mesken edinmiş cemî-i berâyâya fâik şiyem-i kemâlât ile âlem-i vücûda ibraz buyurmuştur. Salâtüselâmı âl-i kirâmına da olsun ki onlar kesret-i infâk ile mevsufturlar. Ashâb-ı zevi'l-ihtirâmına da olsun ki ehl-i tâat ve vifâk olmakla mârufturlar. Öyle salâtüselâm ki her günün şâm ve bâmdâdı tevâlî ettikçe daim ve dünyalar durdukça müstemir ve kāim olsun.

بعد ذا mâlûm olsun ki ashâb-ı hadîsin pîşvâsı, asrının evhadi, imâm-ı kebîr Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Buhârî[a] rahimehullah hazretlerinin *el-Câmiu's-sahîh*'i şüphesiz İslâm'da telif edilen kitapların en büyüğü ve en müfididir.[b] Ancak ehâdîs-i mütekerreresi ebvâb-ı muhtelifede irat edilmiş olduğundan insan, bir hadîs-i şerifin hangi babda olduğunu öğrenmek isterse birçok meşakkate katlanıp uzun uzadıya taharriyata koyulmadıkça nerede olduğunu hemen hemen öğrenemez. Buhârî rahimehullahın bundan maksadı bir hadisin birçok tarikten rivayet edilmiş olup şöhret bulduğunu anlatmaktır. Bizim burada maksadımız ise yalnız hadisin aslını almaktan ibaret(olup turuk-ı rivâyetin kesretini ve bu ehâdîs-i şerifenin derece-i şöhretini bildirmek maksudumuzun haricinde)dir. Zira bu kitapta her ne varsa cümlesinin sahih olduğu (artık) mâlûm ve müsellemdir. İmam Nevevî *Şerh-i Müslim* mukaddimesinde, "Buhârî'ye gelince vücûh-i muhtelifeyi yani hadisin rivayet tariklerini birbirinden uzak, müteferrik bablarda zikreder. Çoğunu da en münasip olmak üzere zihne tebâdür eden bablarda zikretmez. Bundan dolayı (bir hadise ait) turuk-ı rivâyeti (birden) cem' ve ihâta etmek ve bir hadis için zikrettiği tariklerin cümlesini öğrendim diye vüsûk ve itmînan kesbeylemek tâlib-i hadîs için müşkülleşir" diyor. Yine İmam Nevevî diyor ki: "Müteahhirîn-i huffâz içinde birçoğunu gördüm ki bu yüzden hataya düşüp Sahîh'inde mevcut ve fakat zihne tebâdür eden mevâki'de gayri mezkûr olan bazı ehâdîsi, Buhârî'nin rivayet etmiş olduğunu inkâr ettiler."[c]

Böyle olunca bu kitaptaki ehâdîs-i şerifeyi tekrardan hâlî olarak tecrit etmeyi arzu ettim. Bir hadisi zahmetsizce elde etmeye kolaylık olmak için de hadisleri isnadları mahzuf olarak irat eyledim. Tekerrür etmiş bir hadise sıra gelince ilk defasında kayıt ve ispat, ikinci defa sevkinde faydalı bir ziyade varsa o ziyadeyi zikrettim, (sonraki rivayette) ziyade yoksa yazmaktan vazgeçtim. Bazan bir hadis evvelâ muhtasar olarak rivayet ve sonraları diğer bir rivayette daha mufassal ve evvelkinde olmayan bir ziyadeyi hâvi olarak irat edilmiş bulunur. İşte böyle yerlerde birinciyi terkederek fâide-i zâidesinden dolayı ikinciyi yazarım.

Bir de *Buhârî* hadisleri içinden yalnız müsned ve muttasıl olanları zikrettim. Maktu‘ veya muallak olanlarına ilişmediğim gibi bir hadis ile alâkası olmayan ve içinde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz anılmayan ahbâr-ı sahâbe ve tâbiîni de terkettim. Meselâ Ebû Bekir ve Ömer radıyallahu anhümâ hazretlerinin Sakīfe-i Benî Sâide’ye gitmelerine ve orada beyne’l-ashâb cereyan eden mükâlemelere dair olan hikâye ile Ömer radıyallahu anh hazretlerinin kıssa-i şehâdeti ve sâhibeyn-i kerîmeyni yanına defnolunması hakkında Hz. Âişe radıyallahu anhâdan istîzan etmesini oğlu Abdullah’a vasiyet eylemesini ve şûra meselesi hakkındaki sözleri ve Osman radıyallahu anha biat kıssası ve Zübeyr radıyallahu anhın düyûnunu ödemek üzere oğlu Abdullah’a vasiyeti gibi şeyleri hazfettim.

Bir de her hadiste râvisi olan sahâbînin ismini –rivayet eden zat bilinsin diye– yâd ve Buhârî, sahâbî ismini hangi lafız ile zikretmişse alelekser o lafzı muhafazayı itiyat ettim. Meselâ imam müşârün ileyh bazan عن عائشة bazan عن ابن عباس, bazan عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم ; bazan عبد الله ابن عباس demiş; kezâlik bazan عن ابن عمر, bazan عبد الله ابن عمر ; bazan أن النبي صلى الله عليه وسلم, bazan قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كذا كذا lafızlarıyla hadisi sevkeylemiştir. İşte bu gibi elfâzı irat etmek hususunda Buhârî’ye tamamen mütâbaat ettim. Bu kitabımda şayet onun elfâzına muhalif elfâza tesadüf edilecek olursa ihtimal ki nüsha ihtilâfından neşet etmiş olacaktır.

Allah’a hamdüsenâ olsun ki bu kitabı rivayet edebilmek için birçok meşâyih vasıtalarıyla musannife muttasıl birçok isnadım vardır ki bazıları şunlardır[d]:

(فَمِنْ ذٰلِكَ) رِوَايَتِي لَهُ عَنْ شَيْخِي الْعَلَّامَةِ نَفِيسِ الدِّينِ أَبِي الرَّبِيعِ سُلَيْمَانَ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ الْعَلَوِيِّ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالَى قِرَاءَةً مِنِّي عَلَيْهِ لِبَعْضِهِ وَسَمَاعًا لِأَكْثَرِهِ وَإِجَازَةً فِي الْبَاقِي بِمَدِينَةِ تَعِزَّ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ وَثَمَانِمِائَةٍ قَالَ أَخْبَرَنَا بِهِ وَالِدِي إِجَازَةً وَشَيْخُنَا الْإِمَامُ الْكَبِيرُ شَرَفُ الْمُحَدِّثِينَ مُوسَى بْنُ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ الدِّمَشْقِيُّ

الْمَشْهُورُ بِالْغَـزُولِيِّ قِرَاءَةً مِنِّي عَلَيْهِ لِجَمِيعِهِ قَالَا أَخْبَرَنَا بِهِ الشَّيْخُ الْمُسْنِدُ الْمُعَمَّرُ أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْحَجَّارُ إِجَازَةً لِلْأَوَّلِ وَسَمَاعًا لِلثَّانِي؛[e]

(وَمِنْهَا) رِوَايَتِي لَهُ عَنِ الشَّيْخِ الصَّالِحِ الْإِمَامِ وَلِيِّ اللهِ تَعَالَى أَبِي الْفَتْحِ مُحَمَّدِ بْنِ الْإِمَامِ زَيْنِ الدِّينِ أَبِي بَكْرِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْمَدَنِيِّ الْعُثْمَانِيِّ سَمَاعًا عَلَيْهِ لِأَكْثَرِهِ وَإِجَازَةً لِجَمِيعِهِ وَالشَّيْخِ الْإِمَامِ خَاتِمَةِ الْحُفَّاظِ شَمْسِ الدِّينِ أَبِي الْخَيْرِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَزَرِيِّ الدِّمَشْقِيِّ[f] وَالْقَاضِي الْعَلَّامَةِ الْحَافِظِ تَقِيِّ الدِّينِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْفَاسِي الشَّرِيفِ الْحَسَنِيِّ الْمَكِّيِّ قَاضِي الْمَالِكِيَّةِ بِمَكَّةَ الْمُشَرَّفَةِ[g] إِجَازَةً مُعَيَّنَةً مِنْهُمْ لِجَمِيعِهِ رَحِمَهُمُ اللهُ تَعَالَى قَالُوا ثَلَاثَتُهُمْ أَنْبَأَنَا بِهِ الشَّيْخُ الْإِمَامُ الْحَافِظُ شَيْخُ الْمُحَدِّثِينَ أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صِدِّيقٍ الدِّمَشْقِيُّ الْمَعْرُوفُ بِابْنِ الرَّسَّامِ قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ أَبُو الْعَبَّاسِ الْحَجَّارُ؛

وَأَخْبَرَنِي بِهِ عَالِيًا الشَّيْخُ الْإِمَامُ زَيْنُ الدِّينِ أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْمَدَنِيُّ الْمَرَاغِيُّ وَالِدُ شَيْخِنَا أَبِي الْفَتْحِ[h] وَقَاضِي الْقُضَاةِ مَجْدُ الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الشِّيرَازِيُّ[i] إِجَازَةً عَامَّةً قَالَا أَخْبَرَنَا بِهِ أَبُو الْعَبَّاسِ الْحَجَّارُ[j] قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ الشَّيْخُ الصَّالِحُ الْحُسَيْنُ ابْنُ الْمُبَارَكِ الزَّبِيدِيُّ[k] قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ الشَّيْخُ الصَّالِحُ أَبُو الْوَقْتِ عَبْدُ الْأَوَّلِ بْنُ عِيسَى بْنِ شُعَيْبٍ الْهَرَوِيُّ الصُّوفِيُّ[l] قَالَ أَنْبَأَنَا الشَّيْخُ الْفَقِيهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُظَفَّرِ الدَّاوُودِيُّ[m] قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ الْإِمَامُ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَمُّويَه السَّرَخْسِيُّ[n] قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ الشَّيْخُ الصَّالِحُ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفِرَبْرِيُّ[o] قَالَ أَنْبَأَنَا بِهِ الْإِمَامُ الْكَبِيرُ أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى.[p]

Burada isimlerini zikrettiğim meşâyihimden her birinin turuk-ı mütenevviadan Buhârî'ye kadar birçok esânîdi daha olduğu gibi benim de –Allah'a hamdolsun– bunlardan başka birçok meşâyihtan esânîdim vardır ki birer birer tâdâtları uzar. Bu tariklerden ben yalnız bunları –şöhretlerine ve ulüvvi haiz olmalarına binaen– zikretmekle iktifa ettim.

Bu kitâb-ı mübâreke التَّجْرِيدُ الصَّرِيحُ لِأَحَادِيثِ الجَامِعِ الصَّحِيح / et-Tecrîdü's-sarîh li-ehâdîsi'l-Câmii's-sahîh namını verdim. Allah'tan dileğim şudur ki onunla ümmet-i Muhammediyye'ye menfaat versin ve yalnız vech-i kerîmi maksut olarak diğer her gûne garaz ve ivazdan âzâde kılsın ve nebî-i ekremi Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz ile âl ve ashâb-ı kirâmı hürmetine makāsıd ve a'mâlimizi ıslah buyursun, âmîn.

Artık maksudumuz olan emr-i mühimme inşâallahü teâlâ şürû zamanı gelmiştir.

a Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. Mugīre b. Berdizbe el-Cu'fî el-Buhârî (194-256) hazretleri aslen Fârisî olup pederinin ceddi Mugīre Buhara Valisi Yemân el-Cu'fî yediyle kabûl-i İslâm eylediğinden nisbet-i velâ' ile ona intisabı dolayısıyla kendisine de, nesline de Cu'fî denilmiştir. Pederi İsmâil b. İbrâhim Cu'fî de muhaddisînden ve ulemâ-yı metbûînden ve dördüncü tabaka ricâlindendir. Ebû Abdullah ise bir hârika-i zekâ ve âyet-i hıfz ve itkān idi. Henüz çocuk denilecek bir sinde iken yetmiş bin kadar hadisi ezbere almıştı. Bu hâdise-i garîbeyi duymuş olanlardan biri hakikaten bu miktar hadis bilip bilmediğini kendine sormuş. O da demiş ki: Evet, hatta bildiğim bundan da ziyadedir. Hem de sahâbe ve tâbiînden her kimin hadisini bana sorarsan o zatın târîh-i velâdet ve vefatını da, nerelerde sâkin olmuş olduğunu da haber verebilirim.

Kendisinin nakline göre daha on yaşında ve mektepte iken ahz-ı hadîse başlayıp on altısında iken Abdullah b. Mübârek ile Vekî' b. Cerrâh'ın kitaplarını hıfzetmiş ve ashâb-ı re'y namını alan Irak müctehidlerinin akvâl ve ârâsını öğrenmişti. Sahâbe ve tâbiînin kazâyâsı ve akvâli yani verdikleri hükümlerle ârâ ve ictihâdâtı hakkındaki kitabını on sekiz yaşında telif etti. Târih-i Kebîr'ini Medîne-i Münevvere'de Ravza-i Tâhire-i Nebeviyye'nin yanı başında ve mehtaplı gecelerde telif eylemiştir. Bu kitap, Buhârî'den sonra ricâl hakkında eser yazmış olanların kâffesi için en kıymetli me'hazlardan biri oldu. Bu kitabından bahsederken kendisi diyor ki: Târîh'imde az isim vardır ki sahibine dair ayrıca bir kıssa da mâlûmum olmasın. Lâkin çok uzamasın diye bunları oraya dercetmedim.

Henüz sâde-rev bir civan iken rivayet ve tahdîse başlayıp yolda giderken bile ahz-ı hadîs için başına birikenlerin izdihamı serbestçe yürümesine mani olurdu. Bir kitabı ezbere almak için o kitaba bir kere bakması kâfî idi. Kuvvet-i hıfzına delâlet eden merviyyât-ı acîbe pek çoktur: Bir defa birçok zevat ile birlikte bir şeyhi dinliyorlarmış. Herkes mesmûunu yazıp durduğu halde o yalnız dinlemekle iktifa ettiği için orada hazır olanlardan iki zat bunun sebebini sual ile vechini beyan etmesi için pek ziyade ilhâh etmişler. Müşârün ileyh, "Görüyorum ki ısrarınız çoğa vardı. Yazdıklarınızı haydi ortaya çıkarın" demiş, yazılı evrakda on beş binden ziyade hadis varmış. Hepsini ezberden o kadar dürüst okumuş ki o iki zat kitaplarındaki sehivleri onun mahfuzuna göre düzeltmeye başlamışlar ve "Anladık ki bunu geçecek kimse yok" demişler.

Müşârün ileyhin gününde Semerkant'ta dört yüz kadar tâlib-i hadîs varmış. Bunlar bilâfâsıla yedi gün kendisine mülâzemet ve zihnini karıştırmak için yanıltmaçlar tertip edip ehl-i Şâm'ın isnadlarını ehl-i Irâk isnadlarına, Irâkiyyûn isnadların Şâmiyyûn isnadlarına, ehl-i Harem'in isnadlarını Yemenîler'in isnadlarına ilâ âhirih, bil-iltizam ithal etmişlerse de ne bir isnadda, ne bir metinde hiçbir defa sehvettiğini görüp de bahâne-cû olmaya meydan bulamamışlardır. Bağdatlılar'ın kalb-i esânîd ile yaptıkları o meşhur imtihan da mukaddimede (s. 84) geçmişti.

Sahîh sahibi Müslim, müşârün ileyhin telâmizindendir. Sahîh'inde Müslim'in Buhârî'den rivayeti yoksa da diğer kitaplarında onun rivâyâtından nakilleri vardır. Müslim'in sahih bildiği bir hadis üzerine bir defa ikisi beyninde bir bahis cereyan etmiş. Buhârî onun haberdar olmadığı bir illeti hadisin senedinde gösteriverince Müslim hemen ayağa kalkıp iki gözünün ortasından öpmüş ve "Bırak ayaklarını da öpeyim ey üstatların üstadı, muhaddislerin seyyidi, ilel-i hadîsin tabibi!" diyerek izhâr-ı minnetdârî etmiştir (s. 173).

İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri de, "Horasan diyarı Muhammed b. İsmâil gibisini yetiştirememiştir" diye Buhârî'ye takdirhan olurdu.

Buhârî çocukluk devresini geçirdikten sonra taleb-i hadîs için rıhlete koyulup diyâr-ı İslâmiyye'yi gezmiş, vüs'u yettiği kadar âsâr-ı nebeviyyeyi toplamakla meşgul olmuş. Tebeu't-tâbiînden hatta tâbiînden rivâyâtı vardır. Meşâyihinin adedi bin seksene bâliğ olur. "Bir muhaddis kendi fevkinde olandan da, kendi misli olandan da, kendi dûnunda olandan da rivayet etmedikçe tam muhaddis olamaz" dermiş.

256 sene-i hicriyesinde îd-i fıtır gecesi Semerkant'a iki konak mesafede kâin Hartenk de altmış iki yaşında ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayât etmiştir.

Târîh-i velâdeti (sıdk =194), târîh-i vefâtıdır (nûr = 256). Rahimehullahü teâlâ rahmeten vâsiaten.

b Cumhurun telakkisine göre Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ehl-i İslâm'ın en büyük ve en mühim kitabı Buhârî'nin bu eseridir. Hâfız Zehebî, "Kitâbullah'tan sonra ehl-i İslâm elindeki kitapların ecell ü efdali, *el-Câmiu's-sahîh*'tir" diyor.

Buhârî bu kitabı için, "Sahih olandan mâadasını yazmadım. Kitap uzamasın diye terkedip yazmadığım sahihler de yazdıklarımdan çoktur" dediği gibi (s. 203-207), "Bunları altı yüz bin hadis içinden tahrîc ve intihâb eyledim ve tasnifini on altı senede ikmal edebildim. Onu kendim ile Allah beyninde hüccet ittihaz ederim" demiştir. Yine Buhârî'nin dediğine göre bu kitâb-ı mübâreki Mescid-i Harâm'da tasnif etmiş ve istihâre edip iki rek'at namaz kılmadıktan ve sıhhatine yakın hâsıl etmedikten,-bir rivayette gusledip iki rek'at namaz kılmadıktan- sonra hiçbir hadisi kitaba dercetmemiş.

c Suhûlet-i mürâcaat noktainazarından şüphesiz bu bir noksandır. Ancak Buhârî, hadisleri çok kere hiç umulmadık bablara dercetmekle beraber böyle yapması büsbütün gayesiz de değildir. Onun da kendine göre bir nesk ve tertibi, mesâili bir tasnif edişi vardır. Kendisi kitabından bahsederken şöyle demiş: "... Lâkin bu kitabın içine iade edilmiş hiçbir hadis koymak istemem. İçinde şayet tekrarı îhâm eder bir şey görürsen –iyice dikkat et de anlarsın ki– gerek isnada ve gerek –mühmeli takyîd, mübhemi tefsir, bir ziyadeyi ihtiva gibi– metne ait bir fayda için yazılmıştır. Bu nüktelere ancak kitabı tetebbu eden vâkıf olabilir. Bu dediğim gayelerden hâlî olarak bir tekrar vâki olmuşsa kastım olmaksızın olmuştur. Hem de böylesi nâdiren vuku bulmuştur."

Hâfız Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî de şöyle diyor: "Mâlûmun olsun ki Buhârî rahimehullahu teâlâ bazan bir hadisi müteaddit yerlerde zikreder ve her babda başka bir isnad ile onunla istidlâl ve hangi babda onu tahrîc etmişse o babın iktiza ettiği mânayı ondan istihrâc eyler. Aynı isnad ile ve aynı lafız ile bir hadisi iki yerde tekrar ettiği nâdirdir. Bir hadisi tekrar ettiğinde başka tarik ile irat eder ve bundan bazı fevâid gözetir. Meselâ bir hadisi bir sahâbîden rivayet ettikten sonra yine o hadisi diğer sahâbîden rivayet etmiş bulunursa maksadı o hadisi garâbetten kurtarmak olmuştur. Bizzat kendi meşâyihine varıncaya kadar ikinci, üçüncü... ilâ âhirih. tabakalar ruvâtı hakkında da bunu yapar. O hadisi müteaddit yerlerde okuyanlar tekrar edilmiş sanırlar. Hakikatte ise o bir fâide-i zâideyi müştemil olduğu için tekrar sayılmaz. Zâhirî tekrardan bir farkı da bazı râvilerin tam, diğer bazılarının muhtasar olarak rivayet ettikleri aynı hadisin hangi lafızları hangi râviye ait olduğunu ayırt ederek göstermektir ki bunun için her birinden nasıl vârit olmuşsa öylece hadisi rivayet eder ve nâkilinden şüphe varsa bu suretle izâle eyler. Kezâlik hem mevsul hem mürsel hem merfû hem mevkuf olarak vârit olmuş müteârız hadisler vardır ki Buhârî'ce vaslı yahut ref'i tereccüh etmiştir. İşte bu gibi yerlerde aynı hadisi her iki tarik ile rivayet eder ki bununla teâruzun kendisince hükmü olmadığını, vasl veya ref' suretlerinin kendisince tereccüh etmiş olduğunu ifham etmek ister."

d Bu esânîdi sırf zahmetinden dolayı tercüme etmekten sarfınazar ettim.

e İbn Hacer'in *ed-Dürerü'l-kâmine*'sine nazaran Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebû Tâlib el-Haccar Dımaşkī eş-Şâm'ın muttasıl karyesi olan Sâlihiye ahalisinden olup 624 senesinden evvel dünyaya gelmiş ve 730 senesinde 100 yaşını hayli tecavüz ettikten sonra dârıukbâya irtihal etmiştir. Hâfız Zehebî'nin tabirince ahfadı ecdada ilhak edinceye kadar yaşamış yani kendisinden ahzedenlerden son tabaka ricâli ilk tabaka ricâlinin hafîdleri menzilesinde olacak kadar müddet-i medîde tûl-i ömürden behremend olmuş ve ona yetişen ehl-i hadîs onun vefatı ile artık ulüvv-i isnâddan birer mertebe kaybeder olmuşlardır. Bu kadar yaşlı olmakla beraber kendisine vehn-i pîrî de uğramayıp âhir ömrüne kadar vücudu zinde, kuvâsı yerinde, akl ü fehm ve hâfızası tam ve nisabında kalıp günün ekser-i evkātını tahdîs ile geçirir, tatavvuan orucu bile terketmez ve 100 yaşında iken ramazan ile beraber sitte-i şevvâli tutar, soğuk su dökünür ve muâmele-i cinsiyeden hâlî kalmaz imiş. Vefatından iki saat evvel de mûtadı veçhile tâlibine ismâ-ı hadîs etmiş ve bu sinn ü sâlinde bile meclis-i hadîste uyuklamamak gibi hârikulâde bir sebat ve metanet göstermiş kuvvet-i azm ve ulüvv-i himmet erbâbından biridir. Asrında diyâr-ı baîdeden huffâz tâ ayağına gelir, meclisinde bulunurlardı. Sahîh'i Dımaşk'ta, Sâlihiye'de, Kahire'de, Mısır'da, Hama'da Ba'lebek'te Humus'ta yetmiş kereden ziyade tahdîs eylemiştir.

f en-*Neşr, et-Takrîb, Tahbîrü't-teysîr, Tabakātü'l-kurrâ'* kitaplarının müellifi olan Muhammed el-Cezerî'dir ki (751-833) ecille-i huffâzdan olmakla beraber ilm-i kırâatta asrında nazîri yoktu. Bir aralık diyâr-ı Rûm'a gelip Sultan Yıldırım Bayezid'e kesb-i ittisâl etmiş ve Timur vak'asından sonra Timur ile birlikte Acem diyarına gidip Şîraz kadılığını deruhte etmiş ve ilm-i hadîs ile ilm-i kırâati oralarda neşreylemiştir. Hadis ile kıraattaki hıfz ve itkānı derece-i nihâyede ise de fıkıhta birinci mertebenin ricâlinden değil imiş. Kırâat-i aşereye dair olan en-Neşr'inin misli telif edilmemiştir.

g Hâfız Takıyyüddin Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed el-Fâsî (775-832) metinden de mâlûm olmuş olacağı üzere şürefâ-yı haseniyyeden Mekke-i Mükerreme'nin Mâlikîler kadısı olup fıkıh ile hadiste yed-i tûlâ sahibidir. İlm-i hadîste Ebû Bekir b. Muhib ile İbrâhim b. Selâr'dan icâzetli ve hadis okutmaya Zeynüddin el-Irâkī'den mezundur. Hâfız İbn Hacer, "Kendisinden sonra kendi ayarında bir kimse kalmadı" diyor. Vaktini hizmet-i kazâdan başka tedrîs ve iftâ ve telif ile geçirirdi. Bir de *Târîh-i Mekke*'si vardır.

h Bundan evvelki isnadda ismi geçen أبو الفتح محمد بن زين الدين أبي بكر بن الحسين المدني العثماني nin pederidir. Ne babanın, ne oğulun tercüme ve nisbetlerine ayrıca muttali olamadım. Müellif zaten âlî olan isnadı daha ziyade a'lâ için *Buhârî*'yi şeyhinin berhayat olan pederinden de ahzeylemiştir. Ancak yukarıda Ebü'l-Feth'in nisbetini zikrettiği sırada "el-Medeni'l-Osmânî" demiş iken pederinin nisbetini burada "el-Medeni'l-Merâgī" diye göstermiştir. Evvelkinde nüsha hatası olmak ihtimali galiptir. Zira Süyûtî'nin de şeyhi olan Ebü'l-Feth'in ismini müşârün ileyh et-*Takrîb*'inin icâzet bahsinde, Allâme Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî de *Buhârî* şerhinin mukaddimesinde "Ebü'l-Feth el-Merâgī" diye yâdediyorlar.

i *Kāmûs* sahibi meşhur Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî'dir (729-816). Fıkıh ve hadis ve tefsirde ve bâhusus ilm-i lugatta sâhib-i kemâl bir zat olup birçok telifatını ümmete bergüzâr etmiştir. Zebîd kadısı iken orada irtihal etmiştir. Kadı olmazdan evvel oda –Cezerî merhum gibi– Yıldırım Bayezid'e ihtisas peydâ ettikten sonra Timur'un iltifat ve ihsanına mazhar olmuştur.

j Müellifin târîh-i velâdeti ile şeyhi Fîrûzâbâdî'nin târîh-i vefâtı aynı seneye müsâdif olduğundan Fîrûzâbâdî'den müellifin ahz ve tahammülü icâzet-i âmme ile vâki olduğu gibi Fîrûzâbâdî'nin de Ebü'l-Abbas el-Haccâr'dan ahzı yine icâzetle olduğunda şüphe yoktur. Zira sahib-i Kāmûs 729'da doğmuş, şeyhi 730'da vefat etmiştir.

Müellif Ebü'l-Abbas ez-Zebîdî'nin velâdeti ile (ö. 816) Ebü'l-Abbas el-Haccâr vefatı (ö. 730) beyninde yetmiş altı senelik bir fâsıla olduğu halde müellifin senedi –iki yoldan gelen– Nefîs el-Alevî ile Ebü'l-Feth, Cezerî ve Takıyyüddin el-Fâsî tariklerinden ikişer; Ebü'l-Feth'in pederi Zeynüddin el-Merâgī ile Fîrûzâbâdî tariklerinden birer vasıta ile Haccâr'a varır ki evvelki dört isnad nefse'l-emirde pek âlî iken son ikisi onlardan a'lâdır. Haccâr'dan itibaren de senedin bakiyesi ihtimal ki Buhârî'ye varan en kısa yoldur.

k Aslen Yemânî, mevtınen Bağdâdî-i Bâ-Basrî olan Sirâcüddin Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ebû Bekir el-Mübârek b. Ebû Ubeydullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zebîdî (545-631?) eb ve ceddi, iki amcası, kardeşleri, evlât ve ahfadı, biraderzadeleri yedi batna kadar hep neşr-i hadîs ile meşgul olmuş hakikaten mübarek bir hânedân-ı ilme mensup olup Mısır ile Şam diyarında *Sahîh-i Buhârî*'yi ulüvv-i isnâd ile rivayet vasıtası olmak kendisine ve biraderzadesi Abdülazîz b. Yahyâ b. Mübârek'e nasip olmuştur. Bunlara Bâ-Basrî denilmesi Bağdat mahallelerinden Bâbülbasra'da ikamet ettikleri içindir.

Hüseyin b. Mübârek hadisi kendi ceddi ile Ebü'l-Fütûh et-Tâî, Ebû Hâmid el-Gırnâtî, Ebû Zür'a el-Makdîsî gibi zamanının birçok ecillesinden ahzeylediği gibi Sahîh-i Buhârî'yi de biraderi Hasan b. Mübârek ile beraber Ebü'l-Vakt es-Siczî'den dinlemiştir. İlm-i hadîsteki mevki-i mühimmine mebnî Hüseyin b. Mübârek için bir meşîha yani silsile-i meşâyihinin terâcümünü hâvi müstakil bir eser bile telif edilmiştir.

Sâhib-i tercüme hadîste olduğu gibi ilm-i lugatta, edebiyatta ve bâhusus fıkh-ı Hanbelî'de de yed-i tûlâ sahibi idi. Fıkıhtan *el-Bülga*'sı ve lugat ve kıraate dair manzum eserleri mâruftur. İbn Receb'in *Tabakātü'l-Hanâbile*'sini ihtisar eden Muhibbüddin el-Bağdâdî müşârün ileyhin pek dindar ve hayırperver olduğunu söyledikten sonra Abdüsamed b. Ebü'l-Ceyş'in Kur'an'ı ondan okuyup Ebü'l-Hattâb es-Sûfî'nin kıraate dair *Kitâbü's-Seb'a*'sını da ondan ahzeylediğini ve Bağdat ile Dımaşk, Halep vesair bilâd-i İslâmiyye'de tahdîs ile meşgul olduğunu ve huffâz ile gayri huffâz birçok zevatın kendisinden rivayet ettiklerini zikreder. Bağdat'ta vefat edip Câmiu'l-Mansûr makberesine defnolunmuştur.

l Ebü'l-Vakt es-Siczî (458-553) demekle mâruftur. Ekâbir-i muhaddisînden olduğu gibi tarîkat-i Sûfîyye'nin de kibarındandır. Siczî Sicistanlı demektir. Ailesi esasen Sicistanlı iken pederi Herat'a gelip tavattun etmiş, kendisi de Herat'ta doğmuş olduğundan oraya da nisbet edilmiştir. Ebü'l-Vakt 552'de Bağdat'a gelip Ribât-ı Fîrûz'da misafir kalmış ve ertesi sene dâr-ı rıdvâna intikal etmiştir. Namazı ribâtın içinde kılındıktan sonra Mescid-i Câmi'de Şeyh Abdülkādir-i Geylânî hazretlerinin imâmetiyle bir cemâat-i kübrâ tarafından da kılınmıştır. Medfeni Şûnîziyye Kabristanı'nda zâhid-i meşhûr Rüveym hazretlerinin medfun olduğu settir. Hakkında İbn Hallikân, "Hadisi çok rivayet eder, isnadı âlî bir zat olup esâğıri ekâbire ilhak etti" dedikten sonra, "Dünyada Dâvûdî'den rivayet edenlerin sonuncusu odur" der.

m Ebü'l-Hasan Abdürrahman b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Dâvûdî (374-467), şeyhi İbn Hammûye'den rivayet edenlerin sonuncusudur. Sübkî'nin et-Tabakāt'ında hakkında şöyle deniliyor: Fakih ve imam idi. Vera'lı, sâlih ve zâhid idi. Şair ve edip idi. Sûfî idi. Bir gün yanına Nizâmülmülk gelip son derecede tevazu göstermişti. O ise ona, "Yâhu, Allah Teâlâ seni kullarının üzerine taslît etmiştir. Onlardan dolayı sana sual sorduğu vakit ne cevap vereceğini düşün" demiş ve bir harf ziyade söylememiştir.

n İbn Hammûye 381 sene-i hicriyesinde vefat etmiştir.

o *Sahîh-i Buhârî*'yi bugün âliyen rivayet edenlerin isnadları hep Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Ferebrî'den (231-320) geçiyor desek câizdir. *Câmiu's-sahîh*'i müellifinden bir defa Buhara'da, bir defa da kendi vatanında dinlemiş olan müşârün ileyh Ferebrî takriben doksan yaşına kadar muammer olmuş ve "Buhârî'den *Sahîh*'ini doksan bin kişi dinledi. Lâkin bugün o kitabı ondan rivayet eden benden başka kimse kalmamıştır" dermiş. Lâkin İbn Hacer'in beyanına göre bu iddiası ilminin lâhik olduğu miktara göre vâki olmuştur. Zira Ebû Talha el-Pezdevî de Buhârî'den bilâvasıta rivayet edenlerden biridir. O ise 329'da vefat etmiştir. İbn Mâkûlâ'nın cezmen beyanına göre Buhârî'nin en son râvisi bu Pezdevî'dir.

“Fâ”nın feth ve kesri ve “bâ”nın sükûnuyla فِرَبْر Ceyhun’un Buhara cihetindeki sahilinde kâin ve Buhara’dan 1000 fersah uzakta küçük bir beldenin ismidir ki رباط طاهر بن علي namıyla da mâruf olduğunu Yâkūt el-Hamevî Mu‘cem’inde zikrediyor.

p̠ İbn Hallikân Ebü’l-Vakt es-Siczî’ye tahsis ettiği tercümede Sahîh-i Buhârî’yi kendisinin Erbil şehrinde 621 senesinde Ebû Ca‘fer es-Sûfî’den, onun da 553’te Ebü’l-Vakt’ten, onun da 381’de Serahsî’den, onun da 316’da Ferebrî’den, onun da biri 248’de diğeri 252’de Buhârî’den dinlemiş olduklarını tasrih ediyor. Bu isnada nazaran demek oluyor ki Ferebrî son defaki semâından altmış dört sene sonra Serahsî’ye, Serahsî de semâından altmış beş sene sonra Dâvûdî’ye, Dâvûdî de semâından seksen dört sene sonra Ebü’l-Vakt’e, Ebü’l-Vakt de semâından seksen sekiz sene sonra Ebû Ca‘fer es-Sûfî’ye, Ebû Ca‘fer de semâından altmış sekiz sene sonra İbn Hallikân’a Sahîh’i rivayet etmişlerdir. İsnadın derece-i ulüvvi bu fâsılalardan da açık olarak zâhir oluyor. Ebü’l-Vakt’ten Buhârî’ye kadar olanları metindeki senedde dahildirler.

Kitâbü
Bed'i'l-Vahy

كِتَابُ بَدْءِ الْوَحْيِ

باب كيف كان بَدْءُ الوحي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم

Resûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretlerine Vahyin Başlangıcı Nasıl Olduğuna Dairdir

بسم الله الرحمن الرحيم

01

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِامْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا
هَاجَرَ إِلَيْهِ[1].

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur. Artık nâil olacağı bir dünya veya nikâh edeceği bir kadından dolayı hicret etmiş kimse varsa hicreti (Allah'ın ve resulünün rızasına değil), sebeb-i hicreti olan şeye müntehîdir. {B1 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

....

1 Diğer rivayette فمن كانت هجرته إلى الله ورسوله فهجرته إلى الله ورسوله ومن كانت هجْرته إلى دنيا إلخ "*Her kimin hicreti Allah'a ve resulüne müteveccih ise hicreti Allah'a ve resulüne müntehîdir. Her kimin de hicreti dünyaya ... ise ... hicreti ...*" ilâ âhirih diye vârit olmuştur. {B6689 Buhârî, Eymân, 23.}

02

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْيُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ فَيَفْصِمُ عَنِّي وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِيَ الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا.

TERCÜMESİ

Âişe radiyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Hâris b. Hişâm radiyallahu anh, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden: “Yâ Resûlellah! Sana vahiy nasıl gelir?” diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Ahyânen çıngırak sesi gibi gelir ki bana en ağır geleni de budur. Benden o hal zâil olur olmaz (meleğin) bana söylediğini iyice bellemiş olurum. Ahyânen melek bana bir insan olarak temessül eder. Benimle konuşur. Ben de söylediğini iyice bellerim. - Âişe radiyallahu anhâ der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi soğuğu pek şiddetli bir günde kendisine vahiy nâzil olurken görmüşlüğüm vardır. (İşte öyle soğuk bir günde bile) kendisinden o hal geçtiği vakitte şakaklarından şapır şapır ter akardı.[2] {B2 Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 1.}

....

2 Vahyin mahiyeti kümmel-i asfiyânın serverleri olan enbiyâ-i izâm hazerâtından başkasına mâlûm değildir. Diğer kimselerin onu tarife kalkışması âmânın elvandan bahsetmesi kadar küstahlıktır. Ancak merâtip ve envâı ve vahyin zamân-ı nüzûlünde hâzır olanların meşhûdu olan bazı âsârı vardır ki onlardan bahsedilebilir. Vahyin merâtib-i adîdesi vardır:

BİRİNCİ MERTEBE. Rü'yâ-yı sâdıkadır. Bundan sonraki hadîs-i şerîfte ümmü'l-mü'minîn Âişe-i Sıddîka radıyallahu anhânın –şüphesiz mefhar-ı kevneyn sallallahu aleyhi ve sellem efendimizden bilâvasıta öğrenip– bize haber verdiği üzere Nebî-i Kerîm aleyhi salâvâtü'r-rabbi'r-rahîm efendimiz hiçbir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi vâzıh ve âşikâr zuhur etmesin. Hatta İbn İshak'ın rivayetinden anlaşıldığı üzere 3. hadisteki bed'-i vahiy kıssası da o günden evvelki gece içinde –aynıyla yakazada vâki olduğu gibi– rüyada da vâki olmuştur. Vahyin âlem-i menâmda iken de nâzil olabileceğini bilen sahâbe-i kirâm Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem uyurlarken her ne olursa olsun kendiliklerinden uyanıncaya kadar uyandırmazlardı. (226. hadîs-i şerife müracaat). Yakazada her ne nâzil olmuşsa evvelce rüyada da bir kere nâzil olmuş olduğunu iddia eden de vardır.

İKİNCİ MERTEBE. Yakazada iken melek-i müvekkel, Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma görünmeksizin mehbat-ı vahy-i ilâh olan kalb-ı şerifine ilkā eder ki bunun ilhâm-ı mücerredden ibaret olmayıp vahy-i ilâhî olduğuna Hak Teâlâ bir ilm-i zarûrî yaratırdı. إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا. فَاتَّقُوا اللهَ وَاجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ "*Şüphesiz Rûhulkudüs Cibrîl aleyhi's-selâm kalbime şu sözü nefs ve nefh etti: Hiçbir nefis, bütün rızkını tamam olarak almadıkça ölmez. Öyle ise Allah'tan sakınınız da rızkınızı güzel, meşrû mürüvvete lâyık yollardan arayınız*" {Kaynakta 'لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ' ifadesi yerine 'أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ' ibaresi vardır. el-Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 185, no: 1151.} hadîs-i şerifi vahyin bu mertebesinden ihbarı mutazammındır.

ÜÇÜNCÜ MERTEBE. Bu hadîs-i şerifte izah buyurulduğu üzere melek bir insan suretinde nâzil olup kendilerine hitap eder, kendileri de bütün söylediklerini bi-ibâretihî ve bilânoksan hüsn-i telakkî buyurup ümmetine tebliğ buyururlardı. Cibrîl aleyhi's-selâm alelekser –pek sabâhatli olan– Dihye b. Halîfe el-Kelbî suretine girerdi. Başka surete girdiği de vâkidir. Nitekim iman ve İslâm ve ihsanı, es'ile irat ederek ümmete tâlim etmek üzere bir a'râbî suretinde geldiği *Buhârî* ile *Müslim*'de rivayet ediliyor. *Hadîs-i Cibrîl* namıyla iştihâr eden hadis işte odur.

DÖRDÜNCÜ MERTEBE. Yine bu hadîs-i şerifte tarif buyurulduğu üzere melek Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma çan çıngırtısına benzer bir savt-ı mehîb ile hitap ederdi ki bu ses o meleğin ya kendi ya da kanatlarının sesidir. Bu ses devam ettiği müddetçe muhâtab-ı zîşânın kalb-i şerîf-i tâbdâr-ı celâl ve ebhet-i kibriyâ ve heybet-i hitâb-ı Hüdâ ile herâsân ve lerzân olarak vârit olan kavl-i kerîmin birdenbire mefâhîm-i ulyâsına yol bulamaz idiyse de açıldıktan sonra söylenen kelâm-ı âlî kalpte gayet açık olarak câygîr olmuş bulunurdu. Hem şedîd hem de na'mâtı yekdiğere girift olan çıngırak sesine teşbihi de –Allahü a'lem– bu hikmete mebnîdir. İbn Abbas radıyallahu anhümânın: كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tenzil olunan vahiy yüzünden pek büyük zahmet çekerlerdi" {B5 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.} (5. hadîs-i şerife müracaat) buyurmalarından da anlaşılacağı üzere vahyin hangi mertebesinden olursa olsun hitâb-ı rabb-i izzeti ister bilâvasıta, ister bilvasıta telakki etmek kisve-i beşeriyeye mülâbis olan enbiyâ aleyhimü's-selâm için mehîb ve şedîd ise de mânevî en şiddetlisi olurmuş. Bunun da sebebi –Allahü a'lem– Nebî aleyhi's-selâmın esnâ-yı vahiyde tıbâğ-ı beşeriyetten ansızın çıkıp evzâ-ı melekiyyete girmesi olsa gerektir. Nitekim Ebû Hüreyre radıyallahu anhın merfûan –yani aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden işittiğini söyleyerek– rivayet ettiği, إِذَا قَضَى اللّٰهُ فِي السَّمَاءِ أَمْراً ضَرَبَتِ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَاناً لِقَوْلِهِ كَأَنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ. فَإِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ "*Allah Teâlâ semâda bir hüküm ve kazâ-yı ilâhîyi tebliğ buyurmak istediği zaman melekler bir kayaya çarpan demir zincir gibi gelen kavl-i celîl-i rabbü'l-izzete karşı kemâl-i hudû'larından nâşî kanatlerini çırpıp bîhûşâne secdeye kapanırlar. İçlerinden korku zâil olunca rabbiniz ne buyurdu? diye birbirlerine sorarlar ve birbirine rabbimiz hakkı buyurdu. Ulüvv-i kibriyâ sıfatıyla muttasıf olan O'dur derler*" {B7481 Buhârî, Tevhîd, 32.} hadisi ile İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan mervî, "*Allah Teâlâ bir emr-i sübhânîyi vahiy buyurmak istediğinde havf-ı ilâhîden dolayı semâyı bir titremedir alır. Ehl-i semâvât bunu duyunca hemen bîhûd düşüp secdeye kapanırlar. İlk kendine gelen Cibrîl aleyhi's-selâm olur ve vahy-i ilâhîyi hâmil olarak gönderildiği yere gider. İster semâda, ister arzda tebliğ edeceği mahalle*

varıncaya kadar semâdan semâya geçtikçe melekler rabbimiz ne buyurdu? diye sorarlar. O da hakkı buyurdu. Ulüvv-i kibriyâ sahibi O'dur. Cevabını verir. Melekler de onun cevabını tekrar ederler" {Temel hadis eserlerinde tespit edilemeyen rivayet, Taberânî'ye nispet edilerek Fethu'l-Bârî'de zikredilmektedir. İbn Hacer, Feth, VIII, 538.} meâlindeki diğer hadîs-i şerifte tavzih buyurulduğu üzere melâikenin de telakkî-i vahy etmesi bu mertebedendir. İşte beşerî sıfat ile melekî telkinin verdiği cismanî taab o dereceye varırmış ki en soğuk günde bile şakır şakır terlerler, üzerine bindikleri deve bile tahammül edemeyerek yere çökerdi. Nitekim Arafat'ta Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem deveye râkip iken sûre-i Mâide'nin, nüzûlünde bu hal vuku bulmuştu. Devenin bacakları az kalsın hurdahaş oluyordu. Bir defa da mübarek dizleri vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit el-Ensârî radıyallahu anhın dizi üstünde iken bu türlü vahiy gelmişti. Zeyd'in dizine o kadar ağırlık çökmüş ki kırılacak gibi bir şey hissetmiş. Zeyd b. Sâbit der ki: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize gelen vahyi yazardım. Vahiy nâzil olduğu vakitte aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretlerini bir sıkıntı kaplar, inci taneleri gibi şiddetli bir ter dökerlerdi de ondan sonra açılırlardı. Kendileri bana imlâ buyurur, ben de yazardım. İşimi bitirinceye kadar vahyin ağırlığından o kadar zahmet çekerdim ki ayağım kırılıyor zanneder ve artık bir daha yürüyemem derdim. Sûre-i Mâide nüzûl ettiğinde de sûrenin ağırlığından biz, küttâb-ı vahyin az kalsın bileklerimiz kırılacaktı." Ebû Hüreyre radıyallahu anh, "Vahiy nâzil olduğunda vahyin inkızâsına kadar hiçbirimiz başımızı kaldırıp mübarek yüzüne bakamazdık." Kezâlik "Vahiy nâzil olurken en evvel vücûd-ı âlîlerine bir titreme gelirdi." Kezâ "Vahiy nüzûl ederken kendilerini gam ve hemm istilâ eder, vech-i mübârekleri kül gibi olur, gözlerini kaparlar ve horultuya müşâbih şiddetli şiddetli nefes alırlardı" der. Yine Zeyd b. Sâbit, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme şiddetli bir sûre nâzil olduğunda kendilerini istilâ eden kerb ü şiddet sûrenin şiddeti ile sûre-i leyyine nâzil olduğunda ise hali onunla mütenasip olurdu" der. Vahyin âsârı yalnız Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mübarek ruh ve cisminde değil, hariçte de mahsus olurdu. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Tirmizî, Nesâî Ömer radıyallahu anhtan, "Vahiy nâzil olduğunda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nezd-i âlîlerinde kovan etrafındaki gibi arı uğultusuna benzer bir şey işitilirdi"

meâlinde bir hadîs-i şerif rivâyet ederler.

Beşinci Mertebe. Cibrîl aleyhi's-selâm suret ve hey'et-i asliyyesiyle ve her biri gökyüzünü göstermeyecek derecede âfâkı kaplayan altı yüz kanadı ile görünüp meşiyyet-i ilâhiyyenin taalluk ettiği şey ne ise onu vahyetmesidir ki bu, iki defa vâki olmuştur. Birincisi yeryüzündeki evâil-i biʿsette ve fetret-i vahiyden sonra Cebel-i Hirâ'da idi. Bu manzara-i hevl-engîze beşeriyet-i Muhammediyye bile büsbütün tahammül edemeyerek görür görmez hemen durdukları yerde baygın düşüp kalmışlardır. İkincisi leyle-i Miʿrâc'da sidretü'l-müntehâ yanında olmuştur ki bunda artık evvelki şiddete mâruz kaldıklarına dair hiçbir haber yoktur. "Ahmed ez bi-küşâyed ân perr-i celîl / Tâ ebed bî-hûş mâned Cebreîl" (Mesnevî).

ALTINCI MERTEBE. Leyle-i Miʿrâc'da semâvatın fevkinde iken salavât-ı hamsin farziyeti hakkında kendilerine bilâvasıta-i melek vahiy buyurulmasıdır ki kelâm-ı celîl-i rabbânîyi vasıtasız istimâʿ ile Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri de tekrîm buyurulmuşlardır. Hitabın bu nevi bilâ-rü'yettir.

YEDİNCİ MERTEBE. Kifâhan yâni yüz yüze ve min gayr-i hicâb tekellüm vâki olmasıdır. Bunun keyfiyeti dıyk olan kisve-i elfâz ile ancak bu kadar ifham edilebilir. Daha doğrusu hakkıyla ifham edilemez. لَيْسَ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ وَلَا حِجَابٌ يَحْجُبُهُ "*İçinizden hiçbir kimse yoktur ki yevm-i kıyâmette rabb-i müteâl, aralarında hiçbir tercüman, müşahedeye– mani olacak hiçbir hicab olmaksızın kendisi ile konuşmasın*" {Kaynakta rivayet 'مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ' lafzıyla başlamaktadır. B7443 Buhârî, Tevhîd, 24.} hadîs-i sahîhine nazaran yevm-i kıyâmette bilâ-mâni müşâhede-i celâl ve muhâtaba-i rabb-i müteâl her mümin kula mukadder ise de bu dünyada ve leyle-i Miʿrâc'da rü'yetle beraber hitap vukuu yalnız Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve selleme nasip olmuştur. Maahâzâ bunu da bazı ulemâ istibʿâd eylemişlerdir.

SEKİZİNCİ MERTEBE. Rüyada müşâhede-i cemâl-i rabb-i izzet ile mazhar-ı vahy ü hitâb olmaktır. Nitekim Zührî'nin, أَتَانِي رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ فَقَالَ... hadîs-i şerifi {T3234 Tirmizî, Tefsîr, 38.}, hitabın bu nevini müşʿirdir.

Vahyin mahiyet ve hakikatini bilemediğimiz gibi rabbimizi rü’yetin ne keyfiyette olacağını da yevm-i likādan evvel anlamamıza yol yoktur. Ancak şu var ki mefhar-ı enbiyâ aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz hazretlerinin binlerce şevâhid-i sıtkına muttali olduktan sonra da bu gibi hakikatleri teslimden başka çare bulunmaz. Sıfât-ı îlâhiyyedeki kemal hakkındaki ilm-i icmâlimiz “Şunu bilmiyoruz. Binaenaleyh vücudunu tasdik edemeyiz” diyecek derecede tefâsıl-i âsâr ve ef‘âl-i rabbâniyyeyi bilmemizi istilzam etmez. Hele âsâr-ı kudret-i sübhâniyeye müteallik haberleri tecârib-i mu‘tadımıza uymuyor diye inkâr için bize hiç hak vermez. Akl-ı beşer bu gibi şeyleri kendiliğinden keşfetmekten âciz ise de –âsâr ve ef‘âl-i ilâhiyyeyi bilâ-hücce filân veya filân surete hasr ve kasretmek aklın küstahlığından başka bir şey olamayacağından– muhbir-i sâdık tarafından ihbar edildiklerinde onları nefiy de edemez. Vahyin resul aleyhi’s-salâtü ve’s-selâmı görenlerce meşhûd ve mahsus olan âsâr-ı zâhire-i maddiyyesi hakkındaki rivâyâta bakarak sâhib-i risâlet efendimiz hazretlerinin sar‘a veya isteri gibi bir maraz-ı asabî ile mâlûliyetlerine hükmeden bugünkü münkirîn nübüvvetin on üç buçuk asırdan sonraki bürümeden ta‘lîlleri –haydi daha ağırını söylemeyelim– gülünçtür. Taht-ı müşâhedeye alınmayan kimsenin marîz olup olmadığına, marazının nevi ve cinsine hükmetmek etibbâca mümkün olmadığı halde on üç buçuk asır evvel dünyayı teşrif etmiş bir zatın filân veya filân maraz ile mâlûliyetine hükmetmek –eğer hamâkat değilse– herhalde garazkârâne bir küstahlıktır. Bu adamlar bunca keşfiyyât-ı hayret-bahşâ ile a‘sâr-ı mütekaddime ulûmuna karşı fahreden ulûm-ı cedîde mu‘tayâtına güya istinat ederek bu davada bulunuyorlar. Halbuki o beğenmedikleri, cehillerine tamamen kani oldukları müşrikîn-i Kureyş’in kötü mukallitleri olmaktan daha büyük bir meziyet gösterememişlerdir. Pîrân-ı şekāvet-pîşeleri olan Ebû Leheb’ler, Ebû Cehil’ler, Utbe b. Rebîa’lar, Ümeyye b. Halef’ler, Ukbe b. Ebû Muayt’lar, Âs b. Vâil’ler de iftirada bulundular. Fakat şu haklarını inkâr etmeyelim ki hiç görmedikleri, hiç anlamadıkları bir şey hakkında iftirada bulunmuyorlardı. Ya bu zavallılara ne diyelim ki hiç görmedikleri, hiç duymadıkları, hiç anlamadıkları, tetkik etmemiş oldukları bir şey hakkında recmen bi’l-gayb o cehele-i Kureyş dedikleri kimselere tebean hüküm veriyor, sonra ulûm-ı

cedîdenin muhassala ve netâyici budur tefâhürüyle ilme iftira ediyorlar.

Evet, müşrikîn-i Kureyş *Kur'an*'ın o rûhnevâz belâgat-ı ulyâsını ilk defa işittikleri, vakit tatlı tatlı, hem de hayran hayran dinlediler, kırk yıldan beri sıdk ve emanetine yakīn hâsıl ettikleri Nebî-i zîşânın nübüvvetini ne tasdik ne tekzip ederek bî-taraf kaldılardı. Fakat yeni dinin dîn-i tevhid olduğunu, tapındıkları âliheyi red ve istihfaf ettiğini, en büyük kuvvet ve vüsʿat-ı intişâr kabiliyetini vahy-i münzel olan *Kur'ân-ı Kerîm*'den aldığını görünce telâşa düşüp hiçbir emâre-i kizbe müsâdif olmadıkları halde –tıpkı berikiler gibi– daʿvâ-yı nübüvvetin kendisini tekzîb-i nübüvvete vesile ettiler. Bunun faydasız ve gayr-i maʿkūl olduğunu görünce esnâ-yı vahiyde müşahede ettikleri hâlâta bakarak kâh sâhir kâh kâhin kâh cin çarpmış (bugünkü münkirlerin sar'alı dediği), kâh mecnun dediler. Hem de ne zaman? Sözlerinin en müessir olduğu, dâire-i tevhide dahil olanların adedi parmakla sayılacak miktarı henüz tecavüz etmediği, müminler korkularından namazlarını Mekke dağlarının tenhalıklarında gizlice eda ettikleri, imana gelenlerin –Ebû Bekir gibi pek şeciʿleri müstesna– müminiz demeye cüret edemedikleri, imanı meydana çıkanlar türlü türlü işkencelere giriftar edildikleri bir zamanda bu gibi zevâcir-i maddiyye ve mâneviyyeye tevessül ederek yeni dinin kendi içlerinde intişârına mâni olmaya çalışırken bir taraftan da hac mevsimlerinde ziyâret-i Beytullah'a gelen kabâil arasında kâziptir, mecnundur gibi propagandaları eksik etmedikleri bir zamanda onlar nûr-ı sâtı-ı ilâhîyi kuru gürültü eden ağızlarıyla söndürmeye uğraşıyorlardı. يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ [q] Bu menfaatcûyâne propagandaya karşı kelâm-ı Hakk'ın öyle bâtıl-şiken bir savlet-i gālibânesi var idi ki yüzüne örtülmek istenen nikâb-ı siyâh-ı kizbin altından her gün binlerle delil ve burhan ile kendini izhar edip duruyordu. Acaba bu hal nedir diye vakfe-gîr-i tereddüd olanlar ahval ve şemâil-i seniyye-i Muhammediyye'yi tetkik ve hakikati dedikodudan hâlî olarak iyânen müşahede ettikçe Hakk'a yaklaşıyor, vahy-i münzel denilen şeylerin vahy-i hakk-ı rahmânî olduğuna kanaat getiriyor, ketîbe-i ehl-i İslâm'ın adedini günden güne çoğaltıyorlardı. Vâkıa bidâyet-i emirde ihtida harekâtı ağır gitti. Fakat bu da iman edenlerin hafif meşrebâne bir istiʿcâl ile davranmayıp edille-i sıdk-ı nübüvvet her birine birer gûne zâhir oldukça taklitten âzâde olarak tarîk-i hakka sülûk ettiklerine delîl-i celîdir. Berâhîn-i

hakkıyyet-i Muhammediyye yığıldıktan, müeyyed min indillâh oldukları en görmez gözlere bile göründükten sonra lemhatü'l-basar denilecek bir sür'at-i hârikulâde ile diyâr-ı Arab ve Acem'i şecere-i tevhidin berk ü bâr-ı hidâyeti birdenbire kaplayıverdi. Semâdan nüzûlünü kabulden başka çare olmayan Kur'ân-ı Kerîm beşer sözü nasıl olabilir? Gün geçtikçe hakkıyyeti daha parlak berâhîn ile sabit olan teâlîm-i İslâmiyye bir sar'alıdan nasıl sudûr edebilir? Ruhanî maraza müptelâ bir kimsenin sâika-i marazla hatırına gelip haber verdiği şeyler nasıl daima vâkıa mutâbık çıkar? Bir alîlin bırakabileceği eser elbette o illetin âsârıyla da şâibedar olur. Muhammedü'l-emîn sallallahu aleyhi ve sellemin hayatında ikmal edip bıraktığı eser-i muazzam ise işte meydanda. Bunu lâyık olduğu kıymetle takdirden ibâ etmek, vahy-i ilâhîyi sar'a veya isteri gibi bir maraz âsârından addeylemek galebe-i burhân-ı Muhammedî ile masrû' olanların savurdukları hezeyanlar idâdına dahil olur.

---

q es-Saff, 61/8.

03

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ ﷺ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ فَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّثُ فِيهِ وَهُوَ التَّعَبُّدُ اللَّيَالِيَ ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ وَيَتَزَوَّدُ لِذَٰلِكَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ فَيَتَزَوَّدُ لِمِثْلِهَا حَتَّى جَاءَهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارِ حِرَاءٍ فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ اقْرَأْ قَالَ مَا أَنَا بِقَارِئٍ قَالَ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِئٍ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِئٍ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّالِثَةَ ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ[3] فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَرْجُفُ فُؤَادُهُ [4] فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ فَقَالَ زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي فَزَمَّلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ فَقَالَ لِخَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي فَقَالَتْ خَدِيجَةُ كَلَّا وَاللهِ مَا يُخْزِيكَ[5] اللهُ أَبَدًا إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ وَتَقْرِي الضَّيْفَ وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ فَانْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلِ بْنِ أَسَدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ وَكَانَ امْرَأً قَدْ تَنَصَّرَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعِبْرَانِيَّ فَيَكْتُبُ مِنَ الْإِنْجِيلِ[6] مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَكْتُبَ وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ فَقَالَتْ خَدِيجَةُ يَا ابْنَ عَمِّ اسْمَعْ مِنِ ابْنِ أَخِيكَ فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ يَا ابْنَ أَخِي مَاذَا تَرَى فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَبَرَ مَا رَأَى فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ هَٰذَا النَّامُوسُ الَّذِي نَزَّلَ اللهُ عَلَى مُوسَى يَا لَيْتَنِي فِيهَا جَذَعًا لَيْتَنِي أَكُونُ حَيًّا إِذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَوَ مُخْرِجِيَّ هُمْ قَالَ نَعَمْ لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ إِلَّا عُودِيَ وَإِنْ يُدْرِكْنِي يَوْمُكَ أَنْصُرْكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ أَنْ تُوُفِّيَ وَفَتَرَ الْوَحْيُ.

Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ilk vahiy başlangıcı uykuda rü'yâ-ı sâliha (yani sâdıka) görmekle olmuştur. Hiçbir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi vâzıh ve âşikâr zuhur etmesin. Ondan sonra kalbine yalnızlık muhabbeti ilkā olundu. Artık (Cebel-i) Hira'daki gār içinde halvet-güzîn olup orada ehlinin nezdine gelinceye kadar adedi muayyen günlerde tahannüs –ki taabbüd demektir[7]– eder ve yine azıklanıp giderdi. Sonra yine Hatice nezdine avdet edip bir o kadar zaman için yine azık tedarik ederdi. Nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir gün gār-ı Hira'da bulunduğu sırada (emr-i) Hak (yani vahiy) geldi. Şöyle ki ona melek gelip إِقْرَأْ yani "Oku" dedi. O da "Ben okumak bilmem"[8] cevabını verdi. Zât-ı akdesi risâletpenâhî buyurur ki o zaman melek beni alıp tâkatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine اقْرَأْ dedi. Ben de ona "Okumak bilmem" dedim. Yine beni alıp ikinci defa tâkatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine. اقْرَأْ dedi. Ben de "Okumak bilmem" dedim. Nihayet beni yine alıp üçüncü defa sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ. خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ.[9] dedi.

Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kendisine vahyolunan) bu âyât-ı kerîmeyi bi't-telakkî (korkudan) yüreği titreyerek döndü ve Hatice bint Huveylid'in nezdine girerek "Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz" dedi. Korkusu zâil oluncaya kadar vücûd-i mübârekini sarıp örttüler. Ondan sonra (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) vukū-ı hâli Hatice'ye naklederek, "Kendimden korktum" dedi. Hatice radıyallahu anhâ, "Öyle deme, Allah'a kasem ederim ki Allah (zü'l-celâl) hiçbir vakit seni utandırmaz (mahzun etmez). Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın, misafiri ağırlarsın, Hak yolunda zuhur eden havadis ve mühimmatta (halka) yardım edersin." Bundan sonra Hatice (radıyallahu anhâ) Hazreti Resûl-i Ekrem'i (sallallahu aleyhi ve sellem) birlikte alıp ammizadesi Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ'ya götürdü. Bu zat, zamân-ı Câhiliye'de dîn-i Nasrâniyye'ye dahil olmuş bir kimse olup İbrânîce yazı bilir ve İncil'den meşiyyet-i ilâhiyye taalluk ettiği miktarda öte beri yazardı. Varaka gözlerine âmâ târî olmuş bir pîr-i fânî idi. Hatice radıyallahu anhâ Varaka'ya, "Amcamın oğlu, dinle de bak, kardeşinin oğlu ne söylüyor" dedi. Veraka: "Ne var kardeşimin oğlu?" diye sorunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gördüğü şeyleri kendisine ihbar etti. Bunun üzerine Varaka dedi ki: "Bu gördüğün, Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) tenzil ettiği Nâmûs-ı Ekber'dir (yani sâhib-i sırr-ı vahiydir). Ah keşki senin davet günlerinde genç olaydım. Kavmin seni çıkaracakları zaman keşke berhayat olsam!" Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Onlar beni çıkaracaklar mı ki?" diye sordu. O da, "Evet, (zira) senin gibi bir şey getirmiş (yani vahiy tebliğ etmiş) bir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın. Şayet senin davet günlerine yetişirsem sana son derecede yardım ederim" cevabını verdi. Ondan sonra çok geçmedi. Varaka vefat etti. (Ve o esnada) fetret-i vahy vuku buldu (yani bir müddet için vahiy inkıtâa uğradı).**[10]** {B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

....

3 {el-Alak, 96/1-4.}

4 Diğer bir rivâyette تَرْجُفُ بَوَادِرُهُ vârit olmuştur ki "vücûd-ı şerifindeki etleri titrediği halde" demektir.

5 Diğer nüshada مَا يَحْزُنُكَ .

6 Diğer nüshada من الإنجيل بالعبرانية .

7 وهو التعبد lafzı, hadisin ruvâtından Zührî tarafından idrâc olunmuş bir tefsirdir.

8 Bir rivayette قال yerine قلت denilmiştir. Ümmü'l-mü'minîn hazretleri bu hadîs-i şerife Bed'-i vahy kıssasını Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizden semâını tasrih etmeksizin rivayet ettiğine nazaran hadisin mürsel olması vârid-i hâtır olursa da قال yerine قلت rivayetinin de bulunması ve ondan sonra قال فأخذني buyurulması hadisin merfû olduğuna işarettir. Bakılsa aklen de öyle olmak iktiza eder. Çünkü ümmü'l-mü'minin hazretleri keyfiyyet-i vahyi seyyidü'l-âlemîn efendimizden işitmese nereden bilecekti?

9 Bu âyât-ı kerîmenin meâli: "*Mahlûkâtı yaratan rabb-i celîlinin– ismi şerîfiyle oku. O rabb-i azîm ki nev'-i insânı alâktan yani pıhtılaşmış kandan yarattı. Herhalde oku ki senin rabbin kalemle yazı yazmayı tâlim eden keremde bînazîr ve misal Allahü zülcelâldir.*" İntehâ. Vallahu a'lem (el-Alak, 96/1-4).

10 Varaka'ya ait kıssa "Vefat etti" sözüyle hitama ermiştir. Hayat ve memâtı ile inkıtâ-ı vahy arasında münasebet ve alâka yoktur. Binaenaleyh وفتر الوحي deki vâv atfa değil istinâfiyedir.

اقرأ sûre-i celîlesindeki ilk âyetlerin nüzûlünden sonra vahyin bir müddet münkatı‘ olmasından ve Cibrîl aleyhi's-selâmın bir daha görünmemesinden dolayı –diğer rivâyâttan mâlûm olduğu üzere– mehbat-ı esrâr-ı hüdâ olan kalb-i pâk ve tâb-nâk-i nebeviye o derecede hüzün ve gam istilâ etti ki, kendilerini yüksek dağ tepelerinden atıp ihlâk-i nefse bile birkaç kere tasaddî buyurmuşlar ve her defasında zât-ı şerîf-i mukaddeslerine karîn olan melek kendilerine görünüp nehyetmişlerdir. Bu melek, rivayete nazaran İsrâfil aleyhi's-selâmdır. Cibril aleyhi's-selâmın sık sık nüzûlünden evvel, mahz-ı teselliyyet hâtır-ı nebevî için arasıra görünür ve bir iki kelimelik vahiy bile tebliğ ederdi. İnkıtâ-ı vahy müddeti hakkındaki rivayetler muhteliftir. Asgari on beş gün, âzami üç senedir.

Câbir'in (radıyallahu anh) rivayet ettiği âtîdeki hadisten fetreti müteakip ilk nâzil olan âyât-ı kerîme يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ {el-Müddessir, 74/1.} sûresinin baş tarafları olduğu anlaşılıyor.

04

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ ﵄ وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ فَتْرَةِ الْوَحْيِ فَقَالَ فِي حَدِيثِهِ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي[11] فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيٍّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَرُعِبْتُ مِنْهُ فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي[12] فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

فَحَمِيَ الْوَحْيُ وَتَتَابَعَ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah el-Ensârî (radıyallahu anhümâ)dan: (O da hadîs-i sâbıkı rivayet edip) şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem fetret-i vahiyden bahsederken söz arasında buyurdu ki: "Ben (bir gün) yürürken birdenbire gökyüzü tarafından bir ses işittim. Başımı kaldırdım. Bir de baktım ki Hira'da bana gelen melek (yani Cibrîl aleyhi's-selâm) sema ile arz arasında bir kürsü üzerinde oturmuş. Pek ziyade korktum. (Evime) dönüp, 'Beni örtün, beni örtün' dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ. قُمْ فَأَنْذِرْ. وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ. وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ. وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ âyât-ı kerîmesini inzâl etti[13] artık vahiy kızıştı da ardı arası kesilmedi. {B4 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

....

11 فَرَفَعْتُ بَصَرِي de mervîdir.

12 Bir rivayette bir kere زَمِّلُونِي diğer rivayette دَثِّرُونِي vârit olmuştur ki ikincisi âtiyen gelecek âyet-i kerîmeye daha muvâfıktır.

13 Âyât-ı kerîmenin meâli şudur: "*Ey örtüye bürünen resulüm! Kalk da sana iman etmeyenleri inzar et. Rabbinin azamet ve kibriyâsından bahset. Elbiseni pak ve mutahhar tut. İbâdet-i evsan necâsetini terkinde daim ol!*" Vallahu a'lem (el-Müddessir, 79/1-5).

05

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأَنَا أُحَرِّكُهُمَا كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَرِّكُهُمَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ قَالَ جَمْعَهُ لَكَ فِي صَدْرِكَ[14] وَتَقْرَأَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ قَالَ فَاسْتَمِعْ لَهُ وَأَنْصِتْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ تَقْرَأَهُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ فَإِذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ ﷺ كَمَا قَرَأَهُ.

TERCÜMESİ

لَا تحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ [15] (âyet-i kerîmesinin tefsiri) hakkında İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tenzil olunan âyet-i kerîme(nin zabtı yüzün)den güçlük çekerler ve bundan dolayı çok kere mübarek dudaklarını kımıldatırlardı. Bunu söylerken İbn Abbas radıyallahu anhümâ: "İşte bak Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dudaklarını nasıl kımıldatıyor idiyse ben de (sana) öylece kımıldatıyorum" da demiş.[16] Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri ona لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ. فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ. ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ[17] âyât-ı kerîmesini inzâl eyledi. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ "Kur'an'ı senin sadrında cemedip onu okuyabilmen bize aittir", فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ "Kur'an'ı (lisân-ı Cibrîl ile) sana okuduğumuzda onu dinle ve (sükût ederek) ona kulak ver", ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ "Ondan sonra da onu (dürüst) okumanı biz tekeffül ederiz" demektir. İşte bundan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne zaman Cibrîl (aleyhi's-selâm) nâzil olursa sükût buyurup onu dinlerlerdi. Cibrîl (aleyhis-selâm) gidince getirmiş olduğu âyât-ı kerîmeyi o nasıl tilâvet etmiş idiyse Nebî-(i muhterem) sallallahu aleyhi ve sellem de öylece tilâvet ederdi. {B5 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

....

14 Ekser-i rivâyâtta feth-i mîm ile جَمَعَهُ لَكَ صَدْرُكَ ve bir rivayette zamm-ı ayn ile, bir rivayette de kezâ sükûn-ı mîm ile جَمْعَهُ لَكَ صَدْرُكَ vârit olmuştur ki cümlesi manen mütekāribdir. Yalnız bu iki rivayette له deki zamir Kur'an'a, لَكَ deki zamir ise hazret-i resûl-i zîşâna aittir.

15 el-Kıyâme, 75/16.

16 İbn Abbas hazretleri bu fi'l-i resûli hikâye –bu zamanın tabirince taklit ettiği gibi kendisinden rivayet edenler de esnâyı rivayette müteselsilen hep öyle hikâye ile dudaklarını tahrik etmişlerdir. Bu yolda rivayet edilen hadise (*hadîs-i müselsel*) denir. Musafaha hadisi de bu tarzda müteselsilen rivayet edilmiştir.

17 Âyât-ı kerîmenin meâli: "*Ey habîb-i muhteremim, sana nâzil olan âyât-ı Kur'âniyye'yi nazmı ile unutmayayım diye acele edip Cibrîl, tilâvetini tamamlamadan lisanını, dudaklarını hemen kımıldatıp durma. Kur'an'ı sadrında cemetmek, sana tilâvet ettirmek bize aittir. Lisân-ı Cibrîl ile Kur'an'ı sana okuduğumuzda sen yalnız dinle. Ondan sonra onu anlatıp belletmek yine bize aittir.*" İntehâ. Vallahu a'lem (el-Kıyâme, 75/16-19).

06

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَكَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ فَلَرَسُولُ اللهِ ﷺ أَجْوَدُ بِالخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ المُرْسَلَةِ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem halkın en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da ramazanda idi ki (bu ay) Cibrîl aleyhi's-selâm kendisine çokça mülâki olduğu zaman idi. Cibrîl (aleyhi's-selâm) ramazanın her gecesinde zât-ı şeriflerine mülâki olur, kendisiyle Kur'ân-ı Kerîm'i müdârese ve müzakere ederdi. İşte bundan dolayı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (ibzâl-i) hayrda (esmesi) mâniaya uğramayan (mübarek) rüzgârdan daha cömert idi.[18] {B6 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.}

....

18 İbn Abbas hazretlerinin cûd ve sahâ-yı nebevîyi rîh-i mürseleye teşbih etmesi evvelâ bezl-i cûd ve hayratta rüzgârdan daha serî olduklarından, sâniyen rüzgâr yağmurlu bulutları toplayıp rahmet-i ilâhiyyeyi hâk-i iftikâra îsâle vasıta olmasından, sâlisen esen rüzgâr durgunca hafif rüzgârdan daha ziyade yol alıp daha çok yerlere ibzâl-i hayrât etmesinden dolayıdır.

07

وعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ فِي رَكْبٍ مِنْ قُرَيْشٍ وَكَانُوا تُجَّارًا بِالشَّأْمِ فِي الْمُدَّةِ الَّتِي كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَادَّ فِيهَا أَبَا سُفْيَانَ وَكُفَّارَ قُرَيْشٍ فَأَتَوْهُ وَهُمْ بِإِيلِيَاءَ فَدَعَاهُمْ وَحَوْلَهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ ثُمَّ دَعَاهُمْ فَدَعَا بِالتَّرْجُمَانِ فَقَالَ أَيُّكُمْ أَقْرَبُ نَسَبًا بِهٰذَا الرَّجُلِ الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَقُلْتُ أَنَا أَقْرَبُهُمْ فَقَالَ ادْنُوهُ مِنِّي وَقَرِّبُوا أَصْحَابَهُ فَاجْعَلُوهُمْ عِنْدَ ظَهْرِهِ ثُمَّ قَالَ لِتَرْجُمَانِهِ قُلْ لَهُمْ إِنِّي سَائِلٌ هٰذَا عَنْ هٰذَا الرَّجُلِ فَإِنْ كَذَبَنِي فَكَذِّبُوهُ فَوَاللهِ لَوْلَا الْحَيَاءُ مِنْ أَنْ يَأْثِرُوا عَلَيَّ كَذِبًا لَكَذَبْتُ عَنْهُ ثُمَّ كَانَ أَوَّلَ مَا سَأَلَنِي عَنْهُ أَنْ قَالَ كَيْفَ نَسَبُهُ فِيكُمْ قُلْتُ هُوَ فِينَا ذُو نَسَبٍ قَالَ فَهَلْ قَالَ هٰذَا الْقَوْلَ مِنْكُمْ أَحَدٌ قَطُّ قَبْلَهُ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ لَا قَالَ فَأَشْرَافُ النَّاسِ اتَّبَعُوهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ قُلْتُ ضُعَفَاؤُهُمْ[19] قَالَ أَيَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ قُلْتُ بَلْ يَزِيدُونَ قَالَ فَهَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ مِنْهُمْ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ قُلْتُ لَا وَنَحْنُ مِنْهُ فِي مُدَّةٍ لَا نَدْرِي مَا هُوَ فَاعِلٌ فِيهَا وَلَمْ تُمْكِنِّي كَلِمَةٌ أُدْخِلُ فِيهَا شَيْئًا غَيْرَ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ قَالَ فَهَلْ قَاتَلْتُمُوهُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَكَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ إِيَّاهُ قُلْتُ الْحَرْبُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ سِجَالٌ يَنَالُ مِنَّا وَنَنَالُ مِنْهُ قَالَ فَمَاذَا يَأْمُرُكُمْ قُلْتُ يَقُولُ اعْبُدُوا اللهَ وَحْدَهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَاتْرُكُوا مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ وَالصِّلَةِ [20] فَقَالَ لِلتَّرْجُمَانِ قُلْ لَهُ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فَذَكَرْتَ أَنَّهُ فِيكُمْ ذُو نَسَبٍ فَكَذٰلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي نَسَبِ قَوْمِهَا وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَالَ أَحَدٌ مِنْكُمْ هٰذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا فَقُلْتُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ قَالَ هٰذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ لَقُلْتُ رَجُلٌ يَتَأَسَّى بِقَوْلٍ قِيلَ قَبْلَهُ وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ فِي آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا فَقُلْتُ لَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ رَجُلٌ يَطْلُبُ مُلْكَ أَبِيهِ وَسَأَلْتُكَ هَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا فَقَدْ أَعْرِفُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيَذَرَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللهِ وَسَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ اتَّبَعُوهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَذَكَرْتَ أَنَّ ضُعَفَاءَهُمُ اتَّبَعُوهُ وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ وَسَأَلْتُكَ أَيَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ فَذَكَرْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ وَكَذٰلِكَ أَمْرُ الْإِيمَانِ حَتَّى يَتِمَّ وَسَأَلْتُكَ أَيَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا وَكَذٰلِكَ الْإِيمَانُ حِينَ تُخَالِطُ بَشَاشَتُهُ

الْقُلُوبَ وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا وَكَذٰلِكَ الرُّسُلُ لَا تَغْدِرُ.

وَسَأَلْتُكَ بِمَا يَأْمُرُكُمْ فَذَكَرْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللهَ وَحْدَهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَيَنْهَاكُمْ عَنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ[21] فَإِنْ كَانَ مَا تَقُولُ حَقًّا[22] فَسَيَمْلِكُ مَوْضِعَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ وَقَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ لَمْ أَكُنْ أَظُنُّ أَنَّهُ مِنْكُمْ فَلَوْ أَعْلَمُ أَنِّي أَخْلُصُ إِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لِقَاءَهُ وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ عَنْ قَدَمِهِ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الَّذِي بُعِثَ بِهِ دِحْيَةُ[23] إِلَى عَظِيمِ بُصْرَى فَدَفَعَهُ إِلَى هِرَقْلَ فَقَرَأَهُ فَإِذَا فِيهِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللهِ وَرَسُولِهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ سَلَامٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الْإِسْلَامِ أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْيَرِيسِيِّينَ

وَيَا أَهْلَ الكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَا نَعْبُدَ إِلَا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ قَالَ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا قَالَ مَا قَالَ وَفَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ وَارْتَفَعَتِ الْأَصْوَاتُ وَأُخْرِجْنَا فَقُلْتُ لِأَصْحَابِي لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الْأَصْفَرِ فَمَا زِلْتُ مُوقِنًا أَنَّهُ سَيَظْهَرُ حَتَّى أَدْخَلَ اللهُ عَلَيَّ الْإِسْلَامَ.

وَكَانَ ابْنُ النَّاطُورِ صَاحِبَ إِيلِيَاءَ وَهِرَقْلَ أُسْقِفَ عَلَى نَصَارَى الشَّأْمِ يُحَدِّثُ أَنَّ هِرَقْلَ حِينَ قَدِمَ إِيلِيَاءَ أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ بَطَارِقَتِهِ قَدِ اسْتَنْكَرْنَا هَيْئَتَكَ قَالَ ابْنُ النَّاطُورِ وَكَانَ هِرَقْلُ حَزَّاءً يَنْظُرُ فِي النُّجُومِ فَقَالَ لَهُمْ حِينَ سَأَلُوهُ إِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ حِينَ نَظَرْتُ فِي النُّجُومِ أَنَّ مَلِكَ الْخِتَانِ قَدْ ظَهَرَ فَمَنْ يَخْتَتِنُ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ قَالُوا لَيْسَ يَخْتَتِنُ إِلَّا الْيَهُودُ فَلَا يُهِمَّنَّكَ شَأْنُهُمْ وَاكْتُبْ إِلَى مَدَائِنِ مُلْكِكَ فَيَقْتُلُوا مَنْ فِيهِمْ مِنَ الْيَهُودِ فَبَيْنَمَاهُمْ عَلَى أَمْرِهِمْ أُتِيَ هِرَقْلُ بِرَجُلٍ أَرْسَلَ بِهِ مَلِكُ غَسَّانَ يُخْبِرُ عَنْ خَبَرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا اسْتَخْبَرَهُ هِرَقْلُ قَالَ اذْهَبُوا فَانْظُرُوا أَمُخْتَتِنٌ هُوَ أَمْ لَا فَنَظَرُوا إِلَيْهِ فَحَدَّثُوهُ أَنَّهُ مُخْتَتِنٌ وَسَأَلَهُ عَنِ الْعَرَبِ فَقَالَ هُمْ يَخْتَتِنُونَ فَقَالَ هِرَقْلُ هٰذَا مَلِكُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ قَدْ ظَهَرَ ثُمَّ كَتَبَ هِرَقْلُ إِلَى صَاحِبٍ لَهُ بِرُومِيَةَ وَكَانَ نَظِيرَهُ فِي الْعِلْمِ وَسَارَ هِرَقْلُ إِلَى حِمْصَ فَلَمْ يَرِمْ حِمْصَ حَتَّى أَتَاهُ كِتَابٌ مِنْ صَاحِبِهِ يُوَافِقُ رَأْيَ هِرَقْلَ عَلَى خُرُوجِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَنَّهُ نَبِيٌّ فَأَذِنَ هِرَقْلُ لِعُظَمَاءِ الرُّومِ فِي دَسْكَرَةٍ لَهُ بِحِمْصَ ثُمَّ أَمَرَ بِأَبْوَابِهَا فَغُلِّقَتْ ثُمَّ اطَّلَعَ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الرُّومِ هَلْ لَكُمْ فِي الْفَلَاحِ وَالرُّشْدِ وَأَنْ يَثْبُتَ مُلْكُكُمْ فَتُبَايِعُوا هٰذَا الرَّجُلَ فَحَاصُوا حَيْصَةَ حُمُرِ الْوَحْشِ إِلَى الْأَبْوَابِ فَوَجَدُوهَا قَدْ غُلِّقَتْ فَلَمَّا رَأَى هِرَقْلُ نَفْرَتَهُمْ وَأَيِسَ مِنَ الْإِيمَانِ قَالَ رُدُّوهُمْ عَلَيَّ وَقَالَ إِنِّي قُلْتُ مَقَالَتِي آنِفًا أَخْتَبِرُ بِهَا شِدَّتَكُمْ عَلَى دِينِكُمْ فَقَدْ رَأَيْتُ فَسَجَدُوا لَهُ وَرَضُوا عَنْهُ فَكَانَ ذٰلِكَ آخِرَ شَأْنِ هِرَقْلَ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Ebû Süfyân b. Harb bana haber verdi ki gerek kendisiyle, gerek küffâr-ı Kureyş ile Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (Hudeybiye Sulhu ile) akdeylediği mütareke müddeti içinde ticaret için Şam'a giden bir Kureyş kafilesi içinde bulunduğu sırada (kayser-i Rûm) Hirakl (Herakleios) tarafından davet olunmuş. Ebû Süfyân ile rüfekāsı Hirakl'in nezdine gelmişler. (O zaman) Hirakl ile etbâı, İlyâ'da (yani Beytülmakdis) imiş. Uzemâ-yı Rûm, yanında iken kayser bunları meclisine çağırmış. Huzuruna celb ve tercümanın gelmesini emretmiş. Tercüman: "Peygamberim diyen bu zata neseben en yakın olan hanginizdir?" diye sormuş. –Ebû Süfyân der ki "Neseben en yakınları benim" dedim. Bunun üzerine Hirakl: "Onu bana yakın getiriniz. Arkadaşlarını da yakına getiriniz. Lâkin arkasında dursunlar" dedi. Ondan sonra tercümanına dönüp dedi ki bunlara söyle, ben bu zat hakkında bu adamdan (bazı şeyler) soracağım. Bana yalan söylerse tekzip etsinler. –Ebû Süfyân der ki: "Vallahi arkadaşlarım yalanımı ötede beride söylerler diye utanmasaydım onun (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında yalan uydururdum."– Ondan sonra bana ilk sorduğu şu oldu: "Sizin içinizde nesebi nasıldır?" "Onun içimizde nesebi pek büyüktür" dedim. "Sizden bu sözü, ondan evvel söylemiş (yani ondan evvel da'vâ-yı nübüvvet etmiş) hiç kimse var mıydı?" dedi. "Yoktu" dedim. "Âbâ ve ecdâdı içinde hiçbir melik gelmiş midir?" dedi. "Hayır" dedim. "Ona tâbi olanlar halkın eşrafı mı, yoksa zuafâsı mıdır?" dedi. "Halkın (eşrafı değil) zuafâsıdır" dedim. "Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?" dedi. "Artıyorlar (eksilmiyorlar)" dedim. İçlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidad eden var mıdır?" dedi. "Yoktur" dedim. "Şu dediğini demezden (yani davetten) evvel hiç yalan ile ittiham ettiğiniz var mıydı?" dedi. "Hayır" dedim. "Hiç gadreder mi? (yani nakz-ı ahd eder mi?)" dedi. "Hayır gadretmez, ancak biz şimdi onunla bir müddete kadar mütareke halindeyiz. Bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz" dedim. –Ebû Süfyân der ki bana (kendiliğimden) bir şey katmaya imkân verecek bu sözden başkasını bulamadım. "Onunla hiç mukātele ettiniz mi?" dedi. "Evet ettik" dedim. "Onunla mukātelâtınız(ın netâyici) nasıldır?" dedi. "Aramızda (tâli-i) harb nöbet iledir. Kâh o bizi izrâr eder, kâh biz onu izrâr ederiz"

dedim. "Peki, size ne emrediyor?" dedi. "Bize yalnız Allah'a ibadet ediniz, hiçbir şeyi O'na şerik etmeyiniz. Dedelerinizin ibadet ettiğini terkediniz diyor. Bize namazı, (sadakayı, yani zekâtı) ve afâfı, sıla-i rahmi emrediyor" dedim. Bunun üzerine tercümana dedi ki, ona söyle: Nesebini sordum. İçinizde âlî neseb olduğunu beyan ettin. Peygamberler de (zaten) böyle kavimlerinin (ashâb-ı) nesebi içinden baʿs olunur. İçinizden bu sözü ondan evvel söylemiş hiçbir kimse var mıydı? diye sordum. Hayır dedin. Ondan evvel bu sözü söylemiş bir kimse olaydı bu da kendisinden evvel söylenmiş bir söze peyrev ol(mak iste)miş bir kimsedir diyebilirdim diye düşünüyorum. Abâ ve ecdadı içinde hiçbir melik gelmiş midir? diye sordum. Hayır dedin. Âbâ ve ecdâdından bir melik olaydı bu da babasının mülkünü istirdada çalışır bir kimsedir diye hükmederdim diyorum. Bu davasına kıyam etmeden evvel onun bir yalanını tutmuş mu idiniz? diye sordum. Hayır dedin. Ben ise muhakkak bilirim ki (önceden) halka karşı yalan söylemeyi irtikâp etmemiş iken (sonradan) Allah'a karşı yalan söylemeye cüret edemezdi. Ona tâbi olanlar halkın eşrafı mı, yoksa zuafâsı mıdır? diye sordum. Ona tebâiyyet edenlerin zuafâ-yı nâs olduğunu söyledin. Etbâ-ı rusul de (zaten) onlardır. Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? diye sordum. Artıyorlar dedin, iman keyfiyeti de (ahkâmı) tamam oluncaya kadar hep bu minval üzere gider, içlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidad eden var mıdır? diye sordum. Hayır dedin. İman da mûcip olduğu inşirah, kalbe karışıp kökleşince böyle olur. Hiç gadreder mi? diye sordum. Hayır dedin. Peygamberler de böyledir. Gadretmezler. Size ne emrediyor? diye sordum. Yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik etmemeyi size emrettiğini, ibâdet-i evsândan sizi nehyettiğini, kezâlik namaz ile (ve sadaka, zekât), sıdk ve afâf ile emrettiğini söyledin. Eğer bu dediklerin doğru ise şu ayaklarımın bastığı yerlere yakında (o zât-ı kerîm) mâlik olacaktır. Zaten bu Nebî-i zîşanın zuhur edeceğini bilirdim. Lâkin sizden olacağını tahmin etmezdim. Onun nezdine varabileceğimi bilsem zât-ı şerifiyle mülâkat için her türlü zahmete katlanırdım. Yanında olaydım (arz-ı hizmet ederek) ayaklarını yıkardım. Ondan sonra Hirakl, Dihye (radıyallahu anh)[25] vedâatıyla Busrâ emîrine[26] gönderilen ve (onun tarafından da kaysere îsâl edilen) mektûb-ı şerîf-i risâletpenâhîyi istedi. Getiren adam[27] onu Hirakl'e verdi. O da okudu.

şerîf-i risâletpenâhîyi istedi. Getiren adam onu Hirakl'e verdi. O da okudu.

....

19 Diğer nüshada بل ضعفاؤهم diğer rivayette de تبعه منا الضعفاء والمساكين والأحداث وأما ذوو الأنساب والشرف فما تبعه منهم أحد ibaresiyle vârit olmuştur ki “İçimizden zayıf, miskin ve genç olanlar ona tâbi oldular. Ensâb ve şeref sahiplerine gelince onlardan hiçbiri ona tebâiyyet etmediler” demektir.

20 Diğer rivayette بالصلاة والزكاة.

21 Diğer rivayette بالصلاة والصدقة diğerinde de والصدق والصدقة.

22 Diğer rivayette حقا فإنه نبي .

23 Bir rivayette مع دحية dir ki بعثnin fâili zât-ı akdes-i risâlet penâhîye râci olur.

24 Bir rivayette أَرِيسِينَ , diğerinde يَرِيسِيِّينَ , bir diğerinde de أَرِيسِيِّينَ .

25 Dihye b. Halîfe el-Kelbî radıyallahu anhtır. Ecille-i ashâbdan pek ziyade sabîhü'l-vech bir zât-ı âlî-kadr idi. Çok kereler Cibrîl aleyhi's-selâm onun suretine temessül edip inzâl-i vahy-i rabbi'l-âlemîn eder idi.

26 Bu emîrin ismi: Hâris b. Ebû Şemr el-Gassânî'dir.

27 Nâme-i şerifi Busrâ emîrinden alıp Hirakl'e götüren meşhur Hâtim et-Tâî'nin oğlu Adî idi. Dihye radıyallahu anh ile birlikte kayserin nezdine gitmişlerdi. *Müsned-i Bezzâr*'da mervî olduğu üzere nâme-i şerîfi kayserin eline sunan Dihye'dir.

Mektûb-ı Şerif :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ سَلَامٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الْإِسْلَامِ أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللّٰهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْيَرِيسِينَ وَيَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا

بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

١

diye yazılmıştı ki meâl-i âlîsi şudur: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Allah'ın ahdi ve resulü Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) Rûm'un büyüğü Hirakl'e (tarîk-ı reşâd ve) hidayete ittibâ edenlere selâm olsun. Ba'dezâ seni da'vet-i İslâm ile (yani Müslümanlığa) davet ederim. Dâire-i İslâm'a gir ki selâmette kalasın ve Allah Teâlâ sana ecrini iki kat versin. Eğer kabul etmezsen (fakir) çiftçilerin günahı senin boynunadır. وَيَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ[28] Ebû Süfyân der ki: "Hirakl diyeceğini dedikten ve mektûb-ı şerifin kıraatini bitirdikten sonra yanında gürültü çoğaldı. Sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık." (Arkadaşlarımla yalnız kalınca) onlara dedim ki İbn Ebû Kebşe'nin[29] (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) işi hakikaten azamet peydâ ediyor. (Baksanıza) Benî Asfar Melik'i[30] ondan korkuyor. Artık Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin galip geleceğine tâ Cenâb-ı Hak İslâm'ı (ve inkıyâdı) kalbime ithal edinceye kadar yakinim berdevâm oldu.[31]

İlyâ yani Beytülmakdis sahibi ve Hirakl'in dostu olup Şam nasârâsına piskopos tayin edilen İbnü'n-Nâtûr da[32] Hirakl'den bahisle derdi ki: Hirakl Beytülmakdis'e geldiği zaman (günün birinde) pek ziyade gamnâk göründü. Patriklerinden (yani ümerâsından) bazıları[33] ona "Senin halini başka türlü görüyoruz" dediler.– İbnü'n-Nâtûr der ki: Hirakl nücuma bakar, kehanete âşina bir kimse idi.

Bu suale mâruz kalınca onlara, “Bu gece nücuma baktığımda hitan melikini zuhur etmiş gördüm. Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir?” diye sordu. “Yehûddan başka sünnet olan yoktur. Onlardan da sakın endişe etme. Dâhil-i kalemrûn olan şehirlere yaz, oradaki yahudileri katletsinler” dediler. Derken Hirakl’in huzuruna Gassân meliki tarafından Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme dair îsâl-i habere memur olarak gönderilmiş bir adam getirdiler. Hirakl o adamdan havadis alınca “Gidin de bu adam sünnetli midir, değil midir? bakın” dedi. Baktılar ve sünnetli olduğunu bildirdiler. Sonra gelen adamdan “Kavm-i Arab sünnetli midir?” diye sordu. “Sünnet olurlar” cevabını aldı. Bunun üzerine Hirakl “Bu ümmetin meliki işte zuhur etmiştir” dedi. Ondan sonra Hirakl Rûmiye’de (yani Roma’da) ilimce kendi naziri olan bir dostuna mektup yazıp Humus’a gitti. Humus’tan ayrılmadan o dostundan hazret-i Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin zuhur ettiği ve zât-ı şerifinin nebî olduğu hakkındaki re’yine muvâfık bir mektup geldi. Müteakiben Hirakl Humus’ta kâin bir kasrına uzemâ-yı Rûm’u davet ederek kapıların kapanmasını emretti. Sonra yüksek bir yere çıkıp “Ey Rum cemaati! Bu zata biat edip de felâh ve rüşde nâil olmayı ve mülkünüzün pâyidar olmasını istemezmisiniz?” diye hitap etti. (Cemaati) yaban eşekleri kadar süratle kapılara doğru kaçıştılarsa da kapıları kapanmış buldular. Hirakl bu derece nefretlerini görüp imanlarından me’yus olunca, “Bunları geri çevirin” diye emretti ve (onlara dönüp), “Deminki sözlerimi dininize olan şiddet-i temessükünüzü öğrenmek için söyledim. (Bunu ise) gözümle gördüm” dedi. Bu söz üzerine oradakiler rızalarını, memnuniyetlerini beyan ile kendisine tâzimen secde ettiler. Hirakl(in imana davet olunması) hakkındaki haberin sonu da bundan ibarettir. {B7 Buhârî, Bed’ü’l-vahy, 1.}

28 Nâme-i şerifte iktibas buyurulan âyet-i kerîme sîga-i emr ile قل يا أهل الكتاب diye başlar. Bu takdirce meâl-i âlîsi şöyle olmuş olur: “*Ey resûl-i muazzamım! Yehûd ile nasârâya de ki, ‘Ey Ehl-i kitap! Gelin hem bizce hem sizce alettesâvî makbul olan bir hak söz üzerine ittifak edelim. Gelin Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim ve O’na hiçbir şeyi şerik edinmeyelim, Allah’ı bırakıp da birbirimizi rab ittihaz etmeyelim.’ Aldırmazlarsa onlara, öyle ise şahit olun biz müslimiz deyiniz,* intehâ.” Vallahu a‘lem (Âl-i İmrân, 3/64).

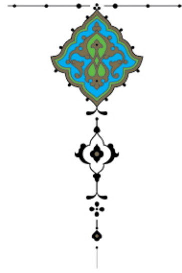
29 Müşrikler Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi "*Ebû Kebşe*" nam kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam, ibâdet-i evsan hususunda Kureyş'e muhalefet ederek شِعْرَى العَبُور nam yıldıza tapmış bir Huzâalı idi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de ibâdet-i evsan hususunda Kureyş'e muhalefet edince ona benzeterek, "*Ebû Kebşe'nin oğlu*" tesmiye ettiler. Bir rivayete göre de Ebû Kebşe, vâlide-i muhteremeleri cihetinden ecdâd-ı izâm risâletpenâhîdendir. Cenâb-ı fahr-ı risâleti ona nisbet etmekle güya ona çekmiş olduğunu kastetmek isterlerdi. İntehâ. نهاية ابن الأثير

30 Araplar Romalılar'a (Benü'l-Asfar) derlerdi.

31 İbn Abbas radıyallahu anhümânın Ebû Süfyân'dan rivayeti burada hitam buluyor. Bundan sonraki kıssa, Zührî'nin İbnü'n-Nâtûr'a îsâl ettiği rivayettir. Tevehhüm edilebileceği üzere Ebû Süfyân'dan mervî değildir. İbnü'n-Nâtûr Abdülmelik'in eyyâm-ı hilâfetinde berhayat idi. Zührî kıssayı ondan dinlemiş.

32 Bu isim, üç veçhile rivayet edilmiştir. Tâ-i mühmele ve mu'ceme ile ابن الناطور ve ابن ناطورا. {Önceki baskılarda belirtilmemiş olan üçüncü okunuş, izaha göre 'ابن الناظور' şeklinde olmalıdır.}

33 Patriklik, Roma ile Bizans devletlerinin yüksek menâsıb-ı dîvâniyyesinden idi. Latince'si "*Patriçyus*"tur. Bu, en yüksek mansıb-ı rûhânî olan patriklik değildir.

Kitâbü'l-Îmân

كِتَابُ الْإِيمَانِ

بسم الله الرحمن الرحيم

08

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İslâm beş şey üzerine bina olunmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın resulü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek, ramazan orucunu tutmak." {B8 Buhârî, Îmân, 2.}

09

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الْإِيمَانُ بِضْعٌ[1] وَسِتُّونَ[2] شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İman altmış bu kadar şubedir. Hayâ da imanın bir şubesidir." {B9 Buhârî, Îmân, 3.}

………

1 Bir rivayete göre بضعة .

2 Diğer rivâyâtın kiminde بضع وسبعون kiminde şek sîgasıyla بضع وستون أو بضع وسبعون vârit olmuştur.

10

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ
لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (İbn Âs) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Müslüman, dilinden, elinden müslümanlar selâmette kalan kimsedir. Muhâcir de Allah’ın nehyettiğini terkedendir.” {B10 Buhârî, Îmân, 4.}

11

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيُّ الْإِسْلَامِ[3] أَفْضَلُ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ
مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: "Yâ Resûlellah! Müslümanların hangisi efdaldir?" diye sual ettiler. "Müslümanlar dilinden, elinden selâmette kalandır" cevabını verdiler. {B11 Buhârî, Îmân, 5.}

....

3 Diğer rivayetlerde أيّ المسلمين diye vârit olduğuna göre أيّ أصحاب الإسلام yahut أيّ أفراد الإسلام takdirindedir.

12

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (İbn Âs) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme biri: "İslâm'ın[4] en hayırlısı hangisidir?" diye sordu. "İt'âm-ı taâm etmen ve tanıdığına, tanımadığına selâm vermendir" cevabını verdiler.[5] {B12 Buhârî, Îmân, 6.}

....

4 Burada da evvelki hadiste olduğu gibi hazf-i muzâf vardır.

5 Buhârî'nin Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhtan rivayet ettiği eserde, ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ: اَلْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ "*Üç şeyi her kim bir araya getirebilirse imanı da tamam toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insafı elden bırakmamak, herkese selâmı bezletmek, fakir iken de infak eylemek.*" denilmiştir ki bundan mekârim-i ahlâkın ne dereceye kadar matlûb olduğu anlaşılır.

13

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Hiçbiriniz, kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.”[6] {B13 Buhârî, Îmân, 7.}

………

6 Maksut olan şüphesiz kemâl-i îmândır.

14

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü zülcelâle kasem ederim ki hiçbiriniz ben ona pederinden de, evlâdından da daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz."[7] {B14 Buhârî, Îmân, 8.}

....

7 Muhabbet-i resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâmı cibillî mertebesine çıkaramayan mümin, hiç değilse Resûlullah'ın rızasını sair mahlûkīnin rızasına ve kendi hevâsına tercih ve takdim ederek hubb-i cibillî ve fıtrî derecesine yaklaştırmaya çalışmalıdır. Buhârî şârihi (Aynî) muhabbet-i resûl aleyhi's-selâmın –mebnâ-yı îmân olan– i'tikād-ı ta'zîm ve iclâlden ibaret kalması kâfi olmayıp bütün mânasınca meyl-i kalb mânasına muhabbet olması lâzım geleceğini ispat ettikten sonra âtîdeki şu iki rivayeti de naklediyor: Amr b. Âs radıyallahu anh, وَمَا كَانَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَجَلَّ فِي عَيْنِي مِنْهُ. وَمَا كُنتُ أُطِيقُ أَنْ أَمْلَأَ عَيْنَيَّ مِنْهُ إِجْلَالًا لَهُ "Hiç kimse bana Resûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellemden daha sevgili olmadığı gibi hiçbir kimse de benim nazarımda ondan daha celâletli değildi. Ona karşı olan kemâl-i ta'zîm ve iclâlimden dolayı gözlerimi doyura doyura likā-yı mübâreklerini temaşa edemezdim" demiş. Ömer b. Hattâb radıyallahu anh da bu (yani metindeki) hadisi işittikten sonra, يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي "Yâ Resûlellah! Sen bana nefsimden başka her şeyden daha sevgilisin" demiş. Buna karşı وَمِنْ نَفْسِكَ يَا عُمَرُ "*Yâ Ömer nefsinden de sevgili olmalıyım*" buyurulmuş. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* da وَمِنْ نَفْسِي "Nefsimden de" deyince أَلْآنَ يَا عُمَرُ "*Yâ Ömer, işte şimdi oldu*" cevabı verilmiş. {B6632 Buhârî, Eymân, 3.}

15

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ الْحَدِيثَ بِعَيْنِهِ وَزَادَ في آخِرِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan da bâlâdaki hadîs-i şerif rivayet edilmiş olup şu kadar ki sonunda وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ "Pederinden, evlâdından ve bütün halktan daha sevgili" ziyadesi vardır. {B15 Buhârî, Îmân, 8.}

16

•.•.•

وعَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيّ ﷺ قَالَ ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلّٰهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ[8] كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu antan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Kimde üç şey bulunursa halâvet-i îmânı tatmış olur: Allah ile Resûlullah kendisine mâadalarından daha sevgili olmak; bir kimseyi sevmek, fakat yalnız Allah için sevmek; (Allah, onu küfürden kurtardıktan sonra) yine küfre dönmekten ateşe atılacakmışçasına hoşlanmamak." {B16 Buhârî, Îmân, 9.}

....

8 Bir rivayette في الكفر den sonra بعد إذ أنقذه الله ziyadesi de vardır.

17

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ آيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ وَآيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "(Kâmil) imanın alâmeti ensara mehabbet, nifakın alâmeti de ensara buğzetmektir."[9] {B17 Buhârî, Îmân, 10.}

....

9 Münâfık zâhiren mümin, bâtınen kâfir demek olunca fahr-i âlem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleriyle İslâm'da sâbık olan muhâcirîn hazerâtına sîne-i mihmân-nüvâzîlerini açmak, kendilerine evlâd ü iyâllerinden daha ileri muamele ve uğurlarında mal ve canlarını îsâr etmek, dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak suretiyle îvâ ve nusret ve dîn-i İslâm'ı i'zâz ve i'lâ eylemek gibi baha biçilmez meâsir-i celîle ile muttasıf olan ensâr-ı kirâm hazerâtına bu sıfatlarından dolayı buğz edenlerin –mümin görünseler de– kalben kâfir olduklarında şüphe yoktur. Maahâzâ bu mânaca buğzdan tahzîr yalnız ensarın değil, bütün sahâbenin şanında vârit olmuştur. Nitekim Ali kerremallahu veche hazretlerine Müslim'deki rivayete nazaran, لَا يُحِبُّكَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُكَ إِلَّا مُنَافِقٌ "*Yâ Ali! Sana müminden başkası muhabbet etmez; münâfıktan başkası da buğzetmez*" {T3736 Tirmizî, Menâkıb, 20; M240 Müslim, Îmân, 131.} buyurulduğu gibi umumen sahâbe-i kirâmın fazileti babında da, مَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ "*Her kim onları severse bana muhabbetinden dolayı sever, her kim de onlara buğzederse bana buğzundan dolayı buğzeder*" {T3862 Tirmizî, Menâkıb, 58.} buyurulmuştur.

Bu hadîs-i şerîf-i nebevide mevzubahis olan muhabbet ve buğz, işte bu cihetten olanıdır. Yoksa bir kimse de bu cihetten olmaksızın muhalefeti câlib bir emr-i ârizîden dolayı bir sahâbî hakkında maâzallahi teâlâ muvakkat adem-i mehabbet eseri revnümâ olsa bununla ne münâfık ne kâfir olur. Nitekim sahâbe beyninde muharebeler olmuşken hiçbiri diğerine isnâd-ı nifâk etmiş değildir. Bunların müşâcerât ve münâzeâtı ictihadı ve ictihadda mütehâsimînin kimi musîb, kimi muhtî idi. Bununla beraber sahâbe devri geçtikten sonra kendileriyle nizâa ve adem-i mehabbete bâis esbâb-ı ârıza-i dünyeviyye defteri de kapanmış ve medihlerine müteallik nusûs-ı Kur'âniyye'yi sehâib-i nisyân ile bürüyecek ve رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ (el-Mâide, 5/119; et-Tevbe, 9/100; el-Mücâdele, 58/22; el-Beyyine, 98/8) Berât-ı ilâhîsini muvakkaten olsun dürecek hiçbir vesile kalmamış olduğundan buğz-ı ashâbı mezhep ittihaz eden fırkaların dâl olduğunda şüphe kalmaz. Bunların bu hadîs-i nebevinin mazmûn-ı tehdîd ve inzârına dahil olmalarından pek ziyade korkulur (29 ve 279. hadislerin hâşiyelerine de müracaat).

18

•.•.•

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَحَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ بَايِعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ وَلَا تَأْتُوا بِبُهْتَانٍ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا ثُمَّ سَتَرَهُ اللهُ فَهُوَ إِلَى اللهِ إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَإِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ فَبَايَعْنَاهُ عَلَى ذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

(Akabe-i ûlâ gecesinde biat eden ve on iki nakībin biri bulunan) Ubâde b. Sâmit (el-Ensârî el-Bedrî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, etrafında ashabından bir cemaat mevcut olduğu halde buyurdu ki: "Allah'a (ibadette) hiçbir şeyi şerik etmemek, sirkat etmemek, zina eylememek, evlâdınızı öldürmemek,[10] kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla (kimseye) bühtan etmemek, hiçbir (emr-i) ma'rûfta isyan etmemek üzere bana biat ediniz (yani benimle ahdediniz) içinizden sözünde duran olursa ecri (ve mükâfatı) Allah'ın zimmet-i fazl ü keremindedir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyada düçâr-ı ikāb olursa bu ikāb ona kefârettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah Teâlâ setrederse işi Allah'a kalır: İsterse onu af, dilerse ona ikāb eder." Biz de bu şart üzere ona (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme) biat ettik.[11] {B18 Buhârî, Îmân, 11.}

....

10 İleride tahaddüs edecek ayıp ve âr korkusuyla kızları, fakr u zarûret korkusuyla hem kızları hem oğlanları diri diri gömmek âdeti beyne'l-Arab şâyi' olan âdât-ı Câhiliyye'den idi.

11 Bu, ilk Akabe gecesinde olan biattır ki ona sûre-i Mümtehine'deki يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْئًا ... (el-Mümtehine, 60/12) âyet-i kerîmesinin nâtık olduğu şürût-ı bîatın aynı ile vâki olduğundan (bîatü'n-nisâ') denilmiştir. Bu şartlarla mükellef olmakta ricâl ve nisâ müsavidir. İkinci Akabe'de ise ensâr-ı kirâm radıyallahu anhüm ecmaîn hazerâtı evlâd ü iyâllerini nasıl müdafaa ve himaye ederlerse Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerini de öylece müdafaa ve himaye eylemek üzere biat etmişler ve ahidlerini bihakkın ifa eyleyerek kendilerinden sonra tâ kıyamete kadar dâire-i İslâm'a girmiş ve girecek olanlara velinimet olmuşlardır.

19

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرُ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمًا يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Çok sürmez (öyle fenalıklar tahaddüs edecek ki) bir müslümanın en hayırlı malı –kendi dinini fitnelerden selâmete çıkarmak için– dağ başlarında gezdirip (birikmiş) yağmur suyu başlarında güttüğü davarlar(dan ibaret) olacaktır.” {B19 Buhârî, Îmân, 12.}

20

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَمَرَهُمْ أَمَرَهُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ بِمَا يُطِيقُونَ قَالُوا إِنَّا لَسْنَا كَهَيْئَتِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ فَيَغْضَبُ حَتَّى يُعْرَفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ ثُمَّ يَقُولُ إِنَّ أَتْقَاكُمْ وَأَعْلَمَكُمْ بِاللّٰهِ أَنَا.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabına emrettiği zaman (daima) ellerinden gelebilecek amelleri emrederdi. (O zaman ashâb-ı kirâmı): "Yâ Resûlellah! Biz senin gibi değiliz. Allah Teâlâ senin olmuş ve olacak günahlarına meydan vermemiştir" derlerdi de (âsâr-ı) gazab vech-i mübârekinde belirecek kadar kızar ve ondan sonra da: "En ziyade sâhib-i takvânız, Allah'ı en çok bileninizi şüphesiz ki benim" buyururlardı. {B20 Buhârî, Îmân, 13.}

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى أَخْرِجُوا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَيُخْرَجُونَ مِنْهَا قَدِ اسْوَدُّوا فَيُلْقَوْنَ فِي نَهَرِ الْحَيَاةِ[12] فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي جَانِبِ السَّيْلِ أَلَمْ تَرَ أَنَّهَا تَخْرُجُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Ehl-i cennet cennete, ehl-i dûzah dûzaha girdikten sonra Allah Teâlâ azze ve celle: 'Kimin kalbinde bir hardal tanesi ağırlığınca iman varsa (ateşten) çıkarınız' diye ferman buyuracaktır. Bunun üzerine (bu gibiler) simsiyah kesilmiş oldukları halde çıkarılıp nehr-i hayât (yahut nehr-i hayâ, ya da nehr-i hayâ') içine atılacaklar ve (orada) sel uğrağında kalan yabani reyhan tohumları nasıl (süratle) biterse öylece biteceklerdir. Görmez misin, bunlar (ne güzel) sapsarı olarak (ve iki tarafına) salınarak sürer?" {B22 Buhârî, Îmân, 15.}

....

12 Diğer rivayetlerde في نهر الحيا, bir rivayette de hemze ile في نهر الحياء.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ النَّاسَ يُعْرَضُونَ عَلَيَّ وَعَلَيْهِمْ قُمُصٌ مِنْهَا مَا يَبْلُغُ الثُّدِيَّ وَمِنْهَا مَا دُونَ ذٰلِكَ وَعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ يَجُرُّهُ قَالُوا 13 فَمَا أَوَّلْتَ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ الدِّينَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Uyuduğum esnada gördüm ki halk bana arzolunuyordu. Üstlerinde gömlekler vardı. Bu gömleklerin kimi memelere varıyor, kimi daha kısa idi. Ömer b. Hattâb da bana arzolundu. Üstünde (eteklerini yerde) sürüdüğü bir gömlek vardı." "Yâ Resûlellah! Bunu ne ile te'vil (yani tabir) ettin?" diye sordular. "Din ile" cevabını verdi. {B23 Buhârî, Îmân, 15.}

....

13 Diğer nüshada قال dir ki zamîr-i müfred ya Ömer b. Hattâb'a ya sual eden Ebû Bekir es-Sıddîk'a râcidir.

23

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُوَ يَعِظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) İbn Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir gün) ensardan bir kimsenin yanından geçiyordu. Ensârî, kardeşini hayâdan menediyordu.[14] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Ona ilişme! Hayâ imandandır" buyurdu.[15] {B24 Buhârî, Îmân, 16.}

....

14 Bu zat, ensârînin kan kardeşi olmak ihtimali olduğu gibi din kardeşi olması dolayısıyla kendine kardeş denilmiş olması da mümkündür. Anlaşılan hukukunu istîfâdan âciz olacak derecede utangaç bir zat imiş.

15 İman irtikâb-ı maâsîye mani olduğu gibi hayâ da mânidir. Onun için imandan add buyurulmuş.

24

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ.

TERCÜMESİ

Yine (Abdullah) İbn Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Allah'tan başka hak ilâh olmadığına ve Muhammed'in Resûlullah olduğuna (zâhirde) şehâdet, salâtı ikāme, zekâtı eda edinceye kadar nâs ile muharebe etmek bana emrolundu. Onlar, bunları yapınca –Müslümanlık hakkının muktezâsı (olan hudut) müstesna– hakk-ı İslâm olmak üzere[16] canlarını ve mallarını benim elimden kurtarırlar, (bâtınlarından dolayı olan) hesaplarına gelince o (hesabı görmek) Allah'a kalmıştır." {B25 Buhârî, Îmân, 17.}

………

16 Taberânî'nin *Evsat*'ta Enes radıyallahu anhtan rivayet ettiğine göre müstesna olan hakk-ı İslâm'ın ne olduğu risâletmeâb sallallahu aleyhi ve selleme sual edilmiş ve "*İhsandan* (evlilikten) *sonra zina, İslâm'dan sonra küfür ve irtidad, bir de katl-i nefs. İşte bunlara mukabil katlolunabilir*" diye tavzih buyurulmuştur. {Taberânî, el-Evsat, III, 300, no: 3221.}

25

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سُئِلَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ إِيمَانٌ بِاللهِ وَرَسُولِهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme: "Amelin hangisi efdaldir?" diye sordular. "Allah'a ve resulüne iman" buyurdu. "Ondan sonra hangisi?" dediler. "Allah yolunda cihad" buyurdu. "Ondan sonra da hangisi?" diye sordular. "Makbul (olmuş, içine günah ve riyâ karışmamış) hac" cevabını verdi. {B26 Buhârî, Îmân, 18.}

26

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَعْطَى رَهْطًا وَسَعْدٌ جَالِسٌ فَتَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلًا هُوَ أَعْجَبُهُمْ إِلَيَّ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا فَقَالَ أَوْ مُسْلِمًا فَسَكَتُّ قَلِيلًا ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي فَقُلْتُ مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا فَقَالَ أَوْ مُسْلِمًا فَسَكَتُّ قَلِيلًا ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي وَعَادَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ يَا سَعْدُ إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (müellefetü'l-kulûbdan) birtakım kimselere (dünyalık) veriyordu. Bu, Sa'd da (orada) oturuyordu.[17] Derken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içlerinden en ziyade beğendiğim birini bıraktı (bir şey vermedi).[18] Bunun üzerine, "Yâ Resûlellah, filânı niçin bıraktın? Vallahi onu ben mümin biliyorum" dedim. "Öyle deme, müslim (de)" buyurdu.[19] Bir müddet sustum. Nihayet o adam hakkındaki ilmim bana galebe etti de (dayanamadım) yine sözümü tekrar ederek, "Filânı niçin mahrum bıraktın? Vallahi onu ben, mümin biliyorum" dedim. Yine "Öyle deme, müslim (de)" buyurdu. Ben yine sustum. Lâkin o adam hakkındaki ilmim bana galebe etti. (Dayanamadım) sözümü tekrar ettim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yine o sözü tekrar ettikten sonra buyurdu ki: "Ey Sa'd, bir adama, Allah onu yüzü koyun ateşe atmasın diye başkasını daha ziyade sevdiğim halde atâ (ve ihsanda) bulunduğum olur." {B27 Buhârî, Îmân, 19.}

....

17 Sa'd radıyallahu anh, "Ben de oturuyordum" demek istiyor. Mütekellime mahsus sîgayı bırakıp da gāib sîgasına iltifat etmesi semâın bizzat vukuunu ve bahsettiği şeyin ehemiyetini tekit içindir.

18 Vâkıdî'nin *el-Megāzî*'de tasrih ettiğine göre bu mahrum edilen zat muhacirînden جُعَيْل بن سُراقَة الضَمْري radıyallahu anhtır. Sa'd'ın hüsn-i şehâdette bu kadar ısrar etmesi de bundan ileri geliyor.

19 Hazreti Sa'd'ın مؤمِنًا sözünü Hazreti Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâmın mükerreren أو مسلمًا suretinde tashih buyurmaları, imanın umûr-ı bâtına ve yalnız Hak Teâlâ'nın bildiği ahvâl-i gaybiyyeden olması dolayısıyla istislâm-ı zâhirîye bakarak مسلمًا demenin evlâ olduğunu tâlim içindir.

27

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ قَالَ االنَّبِيُّ ﷺ أُرِيتُ النَّارَ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ يَكْفُرْنَ قِيلَ أَيَكْفُرْنَ بِاللهِ قَالَ يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Bana cehennem gösterildi. Bir de gördüm ki ehl-i cehennemin ekseri kadınlardır. Onlar küfrederler." (Bunun üzerine), "(Yâ Resûlellah!) Allah'a mı küfrederler?" diye soruldu. (Cevaben) buyurdu ki: "Onlar kocalarına (karşı) küfrân ederler. İhsana (karşı) küfrân ederler. Birisine dünya, dünya oldukça ihsan etsen de sonra senden (hoşuna gitmeyen) bir şey görse, 'Ben senden hiçbir hayır görmedim' der." {B29 Buhârî, Îmân, 21.}

28

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﵁ قَالَ سَابَبْتُ رَجُلًا فَعَيَّرْتُهُ بِأُمِّهِ[20] فَقَالَ لِيَ النَّبِيُّ ﷺ يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأُمِّهِ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir:[21] (Bir kere) bir adamla sövüştük de onu anasından dolayı ayıpladımdı.[22] Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem bana buyurdu ki: “Ey Ebû Zer! Onu sen anasından dolayı mı ayıplıyorsun? (Demek ki) sen, içinde (henüz) Câhiliye (ahlâkı) kalmış bir kimse imişsin. (Ondan sonra buyurdu ki:) Zîr-i destânınız, sizin öyle kardeşlerinizdir ki Allah Teâlâ onları sizin yedinize (mülk ve kudret) tevdi etmiştir. Her kimin eli altında kardeşi bulunursa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçleri yetmeyecek (zahmetli) bir iş yüklemeyiniz. Şayet yüklerseniz onlara yardım ediniz.” {B30 Buhârî, Îmân, 22.}

....

20 Bir rivayette bundan sonra فقلت له يا ابن السوداء ziyadesi vardır.

21 Müellif burada ihtisar yoluna gitmiş. Hadisin bir mukaddimesi var. Buhârî’nin, Müslim’in, Ebû Dâvûd’un, İsmâilî’nin muhtelif tariklerden vârit olan rivayetlerine göre Ebû Zer radıyallahu anhın nezdine (Rebeze’ye) gidilmiş. Mecmûu bir hullelik yani bir ridâ ile bir izârdan ibaret bir takımlık kumaşın yarısı kendisinin, yarısı kölesinin sırtında imiş. “İkisini bir araya getirip kendine bir hülle yapsaydın olmaz mıydı?” denilmiş, o da bu hadisi sevketmiş.

22 Velîd b. Müslim'in münkatıan rivayetine nazaran sebbolunan zat Bilâl-i Habeşî radıyallahu anh imiş ve ona, يا ابن السوداء "Kara karının oğlu!" diye sebbetmiş. Bilâl'in şikâyeti üzerine tevbîh-i nebevî vâki olunca Ebû Zer yanağını yere koyup, "Hazreti Bilâl ayağı ile basmadıkça yanağımı yerden kaldırmayacağım" diyerek isti'fâ-yı kusûr etmiştir.

29

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ هٰذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ قَالَ إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir:[23] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim: "İki müslüman kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman kātil de maktul de cehennemdedir."[24] buyuruyordu. "Yâ Resûlellah! Kātil böyle, ya maktule ne oluyor?" diye sordum. "(Maktul) arkadaşını öldürmeye haris idi de ondan" buyurdu.[25] {B31 Buhârî, Îmân, 22.}

....

23 Rivayet, Ahnef b. Kays et-Temîmî tarikindendir. Şöyle bir mukaddimesi de var. Ahnef diyor ki: "Şu adama –*Buhârî*'nin Fiten'deki diğer rivayetinde Resûlullah'ın ammizâdesine– yardıma gidiyordum. Ebû Bekre ile karşılaştık. 'Nereye gidiyorsun?' diye sordu. 'Adama yardım etmek istiyorum' dedim. Ebû Bekre bana, 'Dön' dedi."

24 Bu cezaya kesb-i istihkāk eder demektir. Yoksa aff-ı ilâhî yetişip kurtulmak da vardır. Hulûd mânası ise hiç anlaşılmamalıdır. Hadîs-i şerifte her iki tarafa müslim namı verilmesinde de buna işaret vardır.

25 Söz kıtâli şer'an tesvîğ edecek bir te'vil olmaksızın vâki olan mukātelededir. Kıtâle karışan sahâbenin her iki tarafta olanlarının ehl-i cennet olması da buna delildir. Çünkü onlar عن اجتهادٍ ve kıtâlde ıslâh-ı dîn vardır diye çarpışmışlardı. وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا âyet-i kerîmesinde de (el-Hucurât, 49/9) ehl-i bağy olanlara –hak üzere olan hasımları gibi– mümin denilmiştir (17 ile 279. hadislerin hâşiyelerine de müracaat).

30

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ لَمَّا نَزَلَتِ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: اَلَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ. âyet-i kerîmesi[26] nâzil olduğu zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ashabı, "Hangimiz nefsine zulmetmemiştir?" dediler. Bunun üzerine إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ âyet-i kerîmesi[27] nâzil oldu. {B32 Buhârî, Îmân, 23.}

....

26 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: "*İman edip de imanlarına zulüm katmayanlar, işte emn ü eman onlar içindir. Doğru yola giden de onlardır.*" İntehâ. Vallahu a'lem (el-En'âm, 6/82). İmana şirk katmak ya nifak ya irtidad suretleriyle olur. Müşrik ve münafık olmayanların mazhar oldukları emn ü emân, cehennemde hulûddan emn ü emândır. Yoksa âsiye azap olacağı nusûs-ı adîde ile sabittir.

27 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: "*Allah'a şerik edinmek şüphesizdir ki büyük bir zulümdür.*" İntehâ. Vallahu a'lem (Lokmân, 31/13).

31

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Münâfığın alâmetleri üçtür: Söz söylerken yalan söyler. Vaad ettiği vakit sözünde durmaz. Kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet eder." {B33 Buhârî, Îmân, 24.}

32

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (İbn Âs) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Dört şey, her kimde bulunursa hâlis münafık olur. Her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan bir haslet kalmış olur. (Bunlar da) kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet etmek, söz söylerken yalan söylemek, ahdettiğinde ahdini tutmamak, husumet (iddia ve mürâfaa) zamanında da haktan ayrılmaktır.” {B34 Buhârî, Îmân, 24.}

33

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İmanından dolayı ve (yalnız Allah'tan ecrini umarak) li-vechi'llâh her kim Kadir gecesini taatle geçirirse geçmiş günahları mağfur olur." {B35 Buhârî, Îmân, 25.}

34

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ انْتَدَبَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَلَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ وَلَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri kendi yolunda (cihada) çıkan kimseye: 'Onu (evinden) çıkaran şey yalnız bana iman ve peygamberlerimi tasdik ise nâil olduğu ecir veya ganimetle (sâlimen yurduna) geri getireyim, ya da cennete idhal edeyim' diye tekeffül etmiştir. Ümmetime meşakkate bâis olacağını bilmesem hiçbir seriyyeden (yani cihad müfrezesine refakat etmek) geri kalmazdım. Allah bilir ki Allah yolunda katlolunup dirilmeyi, ondan sonra katlolunup dirilmeyi, ondan sonra katlolunmayı ne kadar isterdim!" {B36 Buhârî, Îmân, 26.}

35

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Her kim ramazanda imanı sebebiyle ve (ecrini yalnız Allah'tan umarak) li-vechi'llâh (teravih vesaire gibi) namaz kılarsa geçmiş günahları mağfur olur." {B37 Buhârî, Îmân, 27.}

36

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Her kim ramazan orucunu imanı sebebiyle ve (yalnız fazl-ı ilâhîyi umarak) li-vechi’llâh tutarsa geçmiş günahları mağfur olur.” {B38 Buhârî, Îmân, 28.}

37

•.•.•

وَعَنْهُ أَيْضًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا وَاسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدُّلْجَةِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Bu din (ayni) yüsürdür. Hiçbir kimse yoktur ki (bu) din hususunda (amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zorlasın da din, ona galebe etmesin (ve ezilip büsbütün amelden kesilmesin), öyle olunca ortalama gidin. (Matlûbunuz olan ameli tamam ifa edemediğiniz vakit de O'na şükretmekle kanaat ediniz. Böyle yaparsanız) size müjde olsun (amelin azına da pek çok ecir verilir.)[28] (Yola çıkarken) sabah, akşam seferinden, biraz da gece yürüyüşünden istiâne ediniz (de kendinizi yormayınız)."[29] {B39 Buhârî, Îmân, 29.}

....

28 Bu hadîs-i şerif, amelde rifka teşviki ve taammuktan, en iyisini yapacağım diye uğraşmaktan tahzîri mutazammındır. Allah yolunda yalnız elimizden kolaylıkla gelen amellerle mükellef olduğumuz gibi birbirimize teklif edeceğimiz işlerde de takat götürülecek miktar ile iktifa edeceğiz. Buhârî'nin "Kitâbü'r-Rikāk"ındaki diğer hadiste de سدّدوا وقاربوا dan sonra اَلْقَصْدَ الْقَصْدَ تَبْلُغُوا "*Aman acelesiz gidin, telâşsız gidin ki menzili bulasınız*" buyurulmuş {B6463 Buhârî, Rikāk, 18.}. Buhârî, أَحَبُّ الدِّينِ الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ hadîs-i şerifini de ta'lîkan rivayet ediyor. Kelâm-ı âlî-i nebevînin ma'nâ-yı şerifi: "*Allah'a en sevgili olan din, semahat ve suhûlet üzerine kurulmuş olan din, Hanîf-i İslâm'dır*" {Buhârî, Îmân, 29 (Bab başlığı).} demektir.

29 Bu tenbîh-i nebevîden maksad-ı âlî, nevâfil ibâdâtı ifa için evkāt-ı neşâtı ihtiyar etmenin efdal olduğunu beyandır. Ara sıra teheccüd namazını kılmaya da bir işaretciği hâvidir. Allah yolunun yolcusu olan ehl-i tâatin diyar diyar –bâhusus Arabistan'ın bâdiyelerinde– seyrüsefer edenlere teşbih buyurulması da ne beliğ düşmüş! Mâlûm olduğu üzere bilâd-ı hârrede –hususâ yazın– gündüz yolculuğu pek müz'iç ve bazan mühlik olduğu için sabahın, akşamın, gecenin serin zamanlarını bırakıp gündüzleri gidenlerin hali pek yaman olur.

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ أَوَّلَ مَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ[30] مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَنَّهُ صَلَّى قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا وَكَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قِبَلَ الْبَيْتِ وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَلَاةٍ صَلَّاهَا صَلَاةَ الْعَصْرِ وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلَّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ فَقَالَ أَشْهَدُ بِاللّٰهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قِبَلَ مَكَّةَ فَدَارُوا كَمَا هُمْ قِبَلَ الْبَيْتِ وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كَانَ يُصَلِّي قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَأَهْلُ الْكِتَابِ فَلَمَّا وَلَّى وَجْهَهُ قِبَلَ الْبَيْتِ أَنْكَرُوا ذٰلِكَ.

عَنِ الْبَرَاءِ فِي حَدِيثِهِ هٰذَا[31] أَنَّهُ مَاتَ عَلَى الْقِبْلَةِ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ رِجَالٌ وَقُتِلُوا فَلَمْ نَدْرِ مَا نَقُولُ فِيهِمْ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ.[32]

TERCÜMESİ

Berâ (b. Âzib) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye ilk teşrifinde ensardan olan ecdadı (yahut diğer lafza göre dayıları yurdu)na misafir oldu[33] ve on altı, on yedi ay Beytülmakdis'e doğru namaz kıldı. Halbuki kıblesinin Beytülharâm'a doğru olmasını arzu ederdi. (Kâbe'ye müteveccihen) ilk kıldığı namaz ikindi namazı olmuştu. Bir cemaat de onunla birlikte kıldılar. Ondan sonra birlikte namaz kılanlardan biri[34] (namazdan) çıktı. Mescidin birinde bulunan[35] bir cemaate namaz kılarlarken yolu uğradı, (onlara): "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldığıma Allah için şehâdet ederim" deyince (namazlarını bozmadan) oldukları gibi beyt-i şerife döndüler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Beytülmakdis'e doğru namaz kıldıkları sırada yahudilerle (diğer) Ehl-i kitap ondan hoşlanırlardı. Beyt-i şerife doğru yüzünü döndürünce bu fiilini beğenmediler. –Berâ b. Âzib radıyallahu anh bu hadisinde diyor ki: Kıble tahvil edilmeden evvel (ilk) kıbleye doğru (namaz kılarak) vefat etmiş, katlolunmuş kimseler de vardı. Bunlar hakkında nasıl bir hüküm vereceğimizi bilemedik. O zaman Allah Teâlâ hazretleri وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ âyet-i kerîmesini[36] inzâl etti. {B40 Buhârî, Îmân, 30.}

....

30 *Buhârî*'de أجداده أو قال أخواله .

31 Bu ziyade *Tecrîd*'de yoktur. Mütercim tarafından asıldan alınıp ilâve edilmiştir.

32 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: *"Allah Teâlâ sizin imanınızı yani ibadetinizi hiçe sayacak değildir."* İntehâ, vallahu a'lem.

33 Ensar yurdu, hakikatte Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin dayılarının yurdudur. Zira cedd-i âlî-i nebevî Abdülmuttalib b. Hâşim'in vâlidesi Hazrecîler'den ve Benî Adî b. Neccâr'dan Selmâ bint Amr'dır. Binaenaleyh ceddelerinin yurdu olmak dolayısıyla mecazen ecdadının yurduna misafir oldu demek sahih olur.

34 Abbâd b. Bişr, bir kavle göre Abbâd b. Nehîk idi.

35 Bu, Benî Hârise Mescidi idi ki, bugün ona Kastallânî'nin beyanına göre "*Mescidü'l-kıbleteyn*" deniyor. 258. hadiste mevzû-i bahsedilecek "*Mescid-i Kubâ*" cemaatine keyfiyeti haber veren zat bir başkasıdır.

36 el-Bakara, 2/143.

39

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسُنَ إِسْلَامُهُ يُكَفِّرُ اللّٰهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كَانَ زَلَفَهَا وَكَانَ بَعْدَ ذٰلِكَ الْقِصَاصُ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ وَالسَّيِّئَةُ بِمِثْلِهَا إِلَّا أَنْ يَتَجَاوَزَ اللّٰهُ عَنْهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyurdu ki: “Bir kul müslüman olursa, İslâm’ı sağlam olursa Allah Teâlâ (hazretleri) evvelce kendisinden sâdır olmuş her seyyiesini tekfir eder (yani örter). Ondan sonra sıra kısasa (yani mükâfat ve mücazata) gelir: Bir hasene ondan yedi yüz kat büyük hasene ile, bir seyyie ise (yalnız kendi) misli ile (derecesinde mücazat) karşılanır. Meğer ki o seyyieyi Allah affede!” {B41 Buhârî, Îmân, 31.}

40

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا امْرَأَةٌ فَقَالَ مَنْ هٰذِهِ قَالَتْ فُلَانَةُ تَذْكُرُ[37] مِنْ صَلَاتِهَا قَالَ مَهْ عَلَيْكُمْ بِمَا تُطِيقُونَ فَوَاللّٰهِ لَا يَمَلُّ اللّٰهُ حَتَّى تَمَلُّوا وَكَانَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيْهِ مَا دَاوَمَ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Yanımda bir kadın[38] varken Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem hücreme girdi.[39] "Bu kadın kimdir?" diye sordu. "Filancadır" dedim ve kıldığı namazı (ları) anlatmaya başladım. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ise "(Bu sözü) bırak. (Daima) elinizden gelecek şeyleri yapınız. Yoksa Allah hakkı için siz usanmadıkça Allah usanmaz" buyurdu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin en ziyade sevdiği din (yani taat), sahibi tarafından devam üzere yapılanlar idi. {B43 Buhârî, Îmân, 32.}

....

37 Diğer rivayetçe meçhul sîgasıyla يُذكر olup "Namazlarından bahsolunur" demektir.

38 Bu hatun, Havle bint Tüveyt'tir ki ümmü'-l mü'minîn Hatice radıyallahu anhâ gibi Kureşiyye-i Esediyye'dir.

39 Metindeki gāib zamirleri, tercümede mütekellim sîgasıyla eda olundu. Çünkü kıssanın mukaddimesinde "Şöyle demiş" sözü vardır. Hadisin râvisi Urve b. Zübeyr hazretleri, bunu teyzesi ümmü'l-mü'minîn radıyallahu anhâdan an'ane ile rivayet ediyor. Bu hadise bilâvasıta mı, yoksa başkası vasıtasıyla mı muttali olduğu عن lafzından sarâhaten anlaşılmıyor. Ancak bu kadar bir farkı Türkçe'de eda edebilmek müşkil ve rivayetin semâen vukuu kaviyyen muhtemel olduğuna binaen tercümenin evvelinden beri iltizam olunan tertibi bozmamak için bu kadarcık bir inhirafta beis görülmemiştir.

41

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde bir arpa ağırlığınca hayır (yani iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde bir buğday ağırlığınca hayır (yani iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. Lâ ilâhe illallah deyip de kalbinde bir zerre ağırlığınca hayır (yani iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır."**[40]** {B44 Buhârî, Îmân, 33.}

....

40 لا إله إلا الله kelime-i tayyibesi محمد رسول الله da mutazammın ve kelimeteynin mecmûuna alem gibi olduğu için yalnız bu kadar ile iktifa buyurulmuştur. Yoksa risâlet-i celîle-i Muhammediyye'yi tasdik etmeksizin cehennemden necat olamayacağı nusûs-ı kâtıa ile mâlûmdur.

42

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَءُونَهَا لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ لَاتَّخَذْنَا ذٰلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا قَالَ أَيُّ آيَةٍ هِيَ قَالَ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقَالَ عُمَرُ قَدْ عَرَفْنَا ذٰلِكَ الْيَوْمَ وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anh(a dair Târık b. Şihâb)dan: Şöyle demiştir: Tâife-i yehûddan bir kimse[41] ona: "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Sizin kitabınızda okumakta olduğunuz bir âyet var ki biz yahudilere nâzil olmuş olaydı yevm-i nüzûlünü bayram ederdik" demiş. (Ömer radıyallahu anh): "Hangi âyettir o?" diye sormuş. (Yahudi) اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا[42] cevabını vermiş. (Bunun üzerine) Ömer (radıyallahu anh) demiş ki: "Biz, bu âyet-i kerîmenin nâzil olduğu günü de yeri de (hakkıyla) biliyor, (kıymetini takdir ediyor)uz. (Bu âyet-i kerîme) Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bir cuma günü arefede (vakfede) kāim iken nâzil olmuştur."[43] {B45 Buhârî, Îmân, 33.}

....

41 Soran zat Kâ'b el-Ahbâr'dır. O zaman daha iman etmemişti.

42 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: "*Ey müminler! Size dininizi işte bugün ikmal ettim. Üzerinizdeki nimetimi itmam ettim ve* (bütün edyân arasından) *İslâm'ı size dîn* (-i makbûl) *olarak ayırdım.*" İntehâ, vallahu a'lem (el-Mâide, 5/3).

43 Emîrü'l-mü'minîn hazretlerinin cevabı suale mutâbık düşmemiş gibi tevehhüm edilebilirse de mutabakatı üç vech ile suhanşinâs olanlara zâhir olur. Evvelâ: Âyet-i celîle, arefe günü ikindiden sonra nâzil olduğu için bayram gecesi nâzil olmuş yahut nüzûlüyle hemen bayram tahakkuk etmiş demektir. Sâniyen: Cuma günü nâzil olmuştur ki o gün, müslümanların her hafta tekerrür eden bir bayramıdır. Sâlisen: Yevm-i arefenin kendisi de bayramdır. Nitekim bu hadis İshak b. Kubeysa rivayetinde, نَزَلَتْ يَوْمَ جُمُعَةٍ يَوْمَ عَرَفَةٍ وَكِلَاهُمَا بِحَمْدِاللّٰهِ لَنَا عِيدٌ "Arefe olan cuma gününde nâzil oldu. Cuma da, arefe de –Allah'a hamdolsun– bize bayramdır." Taberânî'nin rivayetinde de, وَهُمَا لَنَا عِيدٌ "İkisi de bize bayramdır" denilmiştir ki, gerek son iki rivayetteki sarahate gerek Buhârî rivayetindeki işarete nazaran suale mutâbık cevap verilmiş demektir.

43

•.•.•

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ رضي الله عنه يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ ثَائِرُ الرَّأْسِ نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَلَا نَفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَصِيَامُ رَمَضَانَ قَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ قَالَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الزَّكَاةَ قَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ قَالَ فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ وَاللّٰهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هٰذَا وَلَا أَنْقُصُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ.

TERCÜMESİ

Talha b. Ubeydullah radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Necid ahalisinden saçı darmadağın (fakir) bir kimse (huzûr-ı) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme geldi. Uzaktan sesini karmakarışık duyuyor, fakat ne söylediğini anlamıyorduk. Nihayet yaklaştı. Meğer İslâm'ın ne olduğunu soruyormuş. (Bu sualine karşı) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Bir gün, bir gece içinde beş namaz" buyurdu. (Adamcağız): "Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı?" diye sordu. "Hayır, meğer ki tatavvu edesin (yani kendiliğinden kılasın)" cevabını verdi. Ondan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Bir de ramazan orucu" buyurdu. (Adamcağız yine): "Üzerimde bundan başkası da olacak mı?" diye sordu. O da: "Hayır. Meğer ki tatavvu edesin" cevabını verdi. –Talha radıyallahu anh der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, zekâtı da ona söyledi. (Adamcağız, yine): "Üzerimde bundan başkası da olacak mı?" diye sordu, yine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Hayır, meğer ki tatavvu edesin" cevabını verdi. Bunun üzerine (Necidli fakir): "Vallahi bundan ne artık, ne eksik bir şey yapacak değilim" diyerek ve arkasını dönerek gitti. (Bunu duyunca) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Eğer doğru söylüyorsa felâh buldu gitti" buyurdu. {B46 Buhârî, Îmân, 34.}

44

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنِ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيُفْرَغَ مِنْ دَفْنِهَا فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ[44] كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Her kim imanı sebebiyle ve (ecrini yalnız Allah'tan umarak) li-vechi'llâh bir müslüman cenazesi arkasından gider ve üzerine namaz kılıp defninden feragat edilinceye kadar beraber bulunursa iki kırat ecir ile döner ki, kıratların her biri Uhud (dağı) gibidir, her kim o cenaze üzerine namaz kılar da defnolunmadan evvel dönerse (yalnız) bir kırat ecir ile dönmüş olur." {B47 Buhârî, Îmân, 35.}

....

44 Aza da, çoğa da şâmil olabilen bir sevap ölçüsüdür, miktarı Allah'a mâlûmdur.

45

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem: "Müslümana sövmek fısk, onunla kıtal etmek küfürdür" buyurdu.[45] {B48 Buhârî, Îmân, 36.}

....

45 Maksad-ı âlî-i nebevî – والله أعلم بمراد رسوله – müslüman ile sövüşmek ehl-i fısk ve fücûr, müslüman ile kıtal de ehl-i küfür şanından olduğunu beyan olsa gerektir. Ehl-i küfür şanından olan ahlâk ve ef'âl vâkıa insanı âsi mertebesinden de düşürüp hemen imanını selbetmez. Fakat hısn-ı hasîn imanı rahnedar edip sahibini maâzallahi teâlâ küfür ve nifâk vâdî-i helâkine sürüklemelerinden korkulur. Bundan dolayı eâzım-ı ümmetten çok kimse imanlarına nifak karışmış olmaktan ve farkına varmaksızın amellerinin heba olmuş olmasından derece-i nihâyede havfederlerdi. Nitekim Buhârî (İbrâhim et-Teymî)'nin, "Sözümü amelimle ne zaman karşılaştırdım ise yalancı çıkmaktan korkmuşumdur"; İbn Ebû Müleyke'nin, "Ashâb-ı Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan otuz zata yetiştim. Hepsi de münafık olmaktan korkuyorlardı. İçlerinde benim imanım Cibrîl ve Mîkâîl'in imanı gibi sağlam ve nifak ârız olmaktan masûndur diyen de hiç yoktu". Hasan-ı Basrî'nin de, "Allah'tan müminden başkası havf etmez. Münafıktan başkası emin olmaz" dediklerini ta'lîkan rivayet ediyor. Elhâsıl tövbe etmeksizin maâsîde ısrardan korkulur.

46

•.•.•

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ يُخْبِرُ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَاحَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ إِنِّي خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ وَإِنَّهُ تَلَاحَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَرُفِعَتْ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمُ الْتَمِسُوهَا فِي السَّبْعِ وَالتِّسْعِ وَالْخَمْسِ.

TERCÜMESİ

Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Kadir gecesini haber vermek üzere (hâne-i saâdetinden) çıktı. Derken müslümanlardan iki kişi kavga ettiler. Buyurdular ki: "Ben, size Kadir gecesini haber vermek üzere çıkmıştım. Filân ile filân kavga ettiler de (ona dair olan bilgi) ref'olundu.[46] İhtimalki de hakkınızda bu daha hayırlıdır. Artık siz, Kadir gecesini (yirmiden sonraki) yedi veya dokuz veya beşinci gecelerde arayınız." {B49 Buhârî, Îmân, 36.}

....

46 "Unuttum" demektir. Nitekim bu hadisin diğer rivayetinde فنسيتها "*Kadr'in hangi gece olduğunu unuttum*" buyurulmuştur.

47

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ مَا الْإِيمَانُ قَالَ الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَبِلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ قَالَ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ قَالَ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ وَسَأُخْبِرُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا وَلَدَتِ الْأَمَةُ رَبَّهَا وَإِذَا تَطَاوَلَ رُعَاةُ الْإِبِلِ الْبُهْمُ فِي الْبُنْيَانِ فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللّٰهُ ثُمَّ تَلَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ اَلْآيَةَ ثُمَّ أَدْبَرَ فَقَالَ رُدُّوهُ فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا فَقَالَ هٰذَا جِبْرِيلُ جَاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir gün Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem açıkta oturuyordu, (yanına) biri gelip, "İman nedir?" diye sordu. "İman Allah'a, meleklerine, Allah'a mülâki olmaya (yani rü'yetullah'a), peygamberlerine inanmak, kezâlik (öldükten sonra) dirilmeye inanmaktır" cevabını verdi. "Ya İslâm nedir?" dedi. "İslâm Allah'a ibadet edip (hiçbir şeyi) O'na şerik ittihaz etmemek, namazı ikāme ve farz edilmiş zekâtı eda etmek, ramazanda da oruç tutmaktır" buyurdu. (Ondan sonra) "Ya ihsan nedir?" diye sordu. "Allah'a sanki görüyormuş gibi ibadet etmendir. Eğer sen, Allah'ı görmüyorsan şüphesiz O, seni görür" buyurdu. "Kıyamet ne zaman?"dedi. (Bunun üzerine) buyurdu ki: "Bu meselede sorulan, sorandan daha âlim değildir. (Şu kadar var ki kıyametten evvel zuhur edecek) alâmetlerini sana haber vereyim: Ne zaman (satılmış) câriye, sahibini (yani efendisini) doğurur,[47] kim idikleri belirsiz deve çobanları (yüksek) bina kurmakta birbiriyle yarışa çıkarlarsa[48] (kıyametten evvelki alâmetler görünmüş olur. Kıyametin vakti) Allah'tan başka kimsenin bilmediği beş şeyden biridir." Ondan sonra Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ âyet-i kerîmesini tilâvet buyurdu.[49] Sonra (gelen adam) arkasını döndü (gitti). Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem "Onu çevirin" diye emrettiyse de izini bulamadılar. Bunun üzerine buyurdu ki: "İşte bu, Cibrîl'dir (aleyhi's-selâm). Halka dinlerini öğretmek için geldi. {B50 Buhârî, Îmân, 37.}

....

47 Câriye-i memlûkenin kendi sahibini doğurması, kendisinden doğan efendi-zadesinin babası makamına kāim olup ona sahip olması itibariyledir ki, bu emâre câriye ve halayıkların kıyametten evvel çoğalacağından kinayedir. Bu ihbâr-ı nebevî pek az zaman sonra tahakkuk etmiştir. Hatta memlük câriyelerden tevellüt etmiş mülûkzadelerin bile hadd-i hesâbı yoktur.

Bir ihtimale göre de ümmehât-ı evlâd satılacak ve elden ele geçip tedâvül ede ede nihayet evlâtlarının maâzallahü teâlâ yed-i temellüküne an cehlin geçip istifrâş olunacak derecede ahvâl-i nâs fesada mâruz kalacaktır demektir.

Birinci ihtimale diyecek yoksa da ikincisine göre emârât-ı mezmûmeden biridir.

48 Fukarâ-yı nâsın servet ve sâmâna destres olacağına işarettir ki bâdiyenişin olan ehl-i İslâm'ın bir rub'-ı asır geçmeden Rum ile Acem devletlerine galip gelerek birden bire hatır ve hayale gelmez büyük servetlere vâris olmaları suretiyle bu ihbâr-ı nebevî tahakkuk etmiştir. Emârât-ı kıyâmet denilen behemehal fena şeyler olduğuna kāil olanlara göre ise servet ve sâmân mürûrüzaman ile kadir ve kıymet-i zâtiyeden ârî esâfil-i nâs eline geçeceğine işarettir.

49 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: "*Kıyametin vakti hakkındaki ilim, şüphesiz Allah'a mahsustur. Yağmuru* (istediği yere istediği vakitte) *o yağdırır. Kadın rahimlerindeki mahlûkları* (erkek mi dişi mi?) *O bilir. Hiçbir kimse yarın hayır ve şer ne kazanacağını bilemez. Hiçbir kimse hangi toprakta öleceğini bilemez.*" İntehâ, vallahu a'lem (Lokmân, 31/34).

48

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدِ اسْتَبْرَأَ لِعِرْضِهِ وَدِينِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَاعٍ يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى أَلَا وَإِنَّ حِمَى اللّٰهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلُحَتْ صَلُحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ.

TERCÜMESİ

Nu‘mân b. Beşîr radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Kulağımla) işittim, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında da (helâl mi, haram mı belli olmayan birtakım) şüpheli şeyler vardır ki çok kimseler onları bilmezler. Şüpheli şeylerden her kim sakınırsa ırzını da (yani haysiyetini), dînini de kurtarmış olur. Her kim şüpheli şeylere dalarsa (içine girmek yasak olan beylik) koru etrafında (davarlarını) otlatan bir çoban gibi çok sürmez içeriye dalabilir. Haberiniz olsun, her padişahın (kendine mahsus) bir korusu olur. Gözünüzü açın, Allah’ın yeryüzündeki korusu da haram ettiği şeylerdir. Âgâh olunuz, cismin içinde bir lokmacık et (parçası) vardır ki iyi olursa bütün ceset iyi olur, bozuk olursa bütün ceset bozulur, işte o (et parçası) kalptir.” {B52 Buhârî, Îmân, 39.}

49

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنِ الْقَوْمُ أَوْ مَنِ الْوَفْدُ[50] قَالُوا رَبِيعَةُ قَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ أَوْ بِالْوَفْدِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلَّا فِي شَهْرِ الْحَرَامِ وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هٰذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ فَصْلٍ نُخْبِرْ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا وَنَدْخُلْ بِهِ الْجَنَّةَ وَسَأَلُوهُ عَنِ الْأَشْرِبَةِ فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ أَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللهِ وَحْدَهُ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللهِ وَحْدَهُ قَالُوا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصِيَامُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمُسَ وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ عَنِ الْحَنْتَمِ وَالدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْمُزَفَّتِ وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ وَقَالَ احْفَظُوهُنَّ وَأَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Abdülkays vefdi[51] (Bahreyn taraflarından) Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna geldikleri zaman: "Siz kimlerdensiniz?" yahud "Nerenin vefdisiniz?" diye sordu. "Biz Rebîa (kabâilin)deniz" dediler. "Hoş geldiniz. (Allah sizi) utandırmasın, pişman etmesin" buyurdu. Bunun üzerine "Yâ Resûlellah! Biz sana yalnız şehr-i harâmda gelebiliriz. (Bilirsin ki) aramızda kâfir olan (kabâil-i) Mudar'dan şu cemaat vardır. O halde bize kestirme bir şey emret de geride kalanlarımıza haber verelim, o sebeple de cennete girelim" dediler. (Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma) içkileri de (yahut içki kaplarını) sordular. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) onlara dört şey emretti, dört şeyden de nehyetti. Onlara yalnız Allah'a iman ile emrettikten sonra "Bilir misiniz yalnız Allah'a iman etmek ne demektir?" diye sordu. "Allah ve resulü a'lemdir" dediler. "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Resûlullah olduğuna şehâdet, namazı ikāme, zekâtı eda etmek, ramazan orucunu tutmak, ganimetin humusunu vermektir" buyurdu. Kezâlik onları (dört şeyden, yani) hantem, dübbâ', nakīr, müzeffet[52] (denilen kaplara hurma, yahut üzüm şırası koymak)tan nehyetti. (İbn Abbas radıyallahu anhümânın) müzeffet yerine mukayyer dediği de mervîdir.[53] {B53 Buhârî, Îmân, 40.}

....

50 "Kavm" veya "vefd" lafzındaki şek, hadisin râvilerinden olan Şu'be veya Ebû Cemre'ye aittir.

51 Vefd, vâfidin cem'idir. Vâfid bulunduğu yerden bir maksad-ı mahsûs ile kendi kavmi namına âhar memlekete giden kimseye denir ki, bu suretle mülûk ile ümerâ nezdine gidene de ıtlak olunur. Yerine göre mümessil veya sefir gibi bir mâna ifade eder. O halde buradaki *vefd*, hey'et-i mümessile demek olur. Bu heyet, (Rebîa) kabâilinden (Abdülkays) tarafından Hudeybiye'den sonra ve feth-i Mekke'den biraz evvelce huzûr-ı pürnûr-ı risâletpenâhîye, Münzir b. Âiz el-Asarî'nin riyâseti tahtında îfâd, yani nev'an-mâ sefâretle irsâl edilmişti. Münzir'in yüzünde, bir kılıç veya bıçak yarası eseri olduğu için taraf-ı zî-şeref-i nebevîden (el-Eşec) diye telkib buyurulmuş ve ondan sonra (Eşecc-i Abdülkays) lakabıyla şöhret almıştır. Vefde dahil olanların adedi bazılarınca on dört, bazılarınca daha ziyade ise de Buhârî şârihi (Aynî) menâbi-i muhtelifeden topladığı mâlûmata binaen bunların adedini elliye yaklaştırıyor ve kırk beşinin ismini zikrediyor.

Ara yerde henüz imana gelmemiş bunca kabâil varken tâ Hecer, Bahreyn gibi uzak diyarda sakin olan Abdülkays'ın keyfiyyet-i îmânı da bir mu'cize-i celîle-i nebevîyye olduğu için bu vesile ile muhtasaran beyanından sarfınazar edemiyorum.

Eşecc'in damadı olan (Münkız b. Hibbân) berây-ı ticâret Medîne-i Münevvere'ye kadar gelmişti. Bir gün Resûlullah sallallahu aleyhi ve âlihî ve selleme müsâdif oldu. Nebî-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, kendisine memleketin ahvalinden bazı sualler sorduktan sonra eşrâf-ı kavmini de birer birer isimlerini tayin ederek sual buyurmuşlar. Bu kadar uzak diyardan gelen bir yabancının mensup olduğu kavmin âyan ve eşrafını isimleriyle bilip ayrı ayrı hallerinden sual etmek ancak te'yîd-i kudsî ile olabileceğini Münkız teferrüs ederek hemen İslâm ile müşerref olmuş ve şerâyi'-i İslâm'ı öğrendikten sonra memleketi olan Hecer'e dönmüştür. Hîn-i avdetinde kendisiyle cânib-i âlî-i nebevîden Abdülkays cemaatine hitaben bir nâme irsâl buyurulmuşsa da vatanında salât ve kıraatini nâstan gizleyen Münkız, nâme-i şerîfi kimseye göstermeye cüret edemedi. Lâkin zevcesi işe âgâh olup keyfiyeti babası Eşecc-i Asarî'ye açtı. Bunun üzerine damat, kayınpeder görüştüler. Eşecc'e hemen hidayet erişip izhâr-ı İslâm arzusuna düştü. Ondan sonra da nâme-i şerîf-i Peygamberî'yi kendi kavmi olan Benî Asar ile Benî Muhârib'e okudu. Onların gönlüne iman arzusu düştü. Bir heyet tertip edip huzûr-ı âlî-i nebevîye vefd olarak göndermeye karar verildi. Medîne-i Münevvere'ye yaklaştıkları vakit risâletpenâh efendimiz, ashâb-ı kirâmı ile sohbette iken, "*İşte şu yandan bir kafile geliyor. Bunlar ehl-i şarkın hayırlılarıdır, içlerinde Eşecc-i Asarî de var*" {Rivayet bu haliyle hadis şerhlerinde geçmektedir. Bkz: Aynî, Umde, I, 309. Rivayetin "içlerinde Eşecc-i Asarî de var" cümlesine kadar olan kısmı Ebû Ya'lâ'nın Müsned'inde ve Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-kebîr'inde yer almaktadır. bkz: Ebû Ya'lâ, el-Müsned, XII, 245, no: 6850.} diye haber verdiler. Ömer radıyallahu anh karşı çıktı ve hoşbeş ettikten sonra refakatlerinde Medine'ye döndü. Bi'setten evvel risâlet-i celîle-i Muhammediyye'yi meşhur hutbesiyle tebşir eden Kus b. Sâide'nin kavmi olan bu vefdin burada tafsilinden sarfınazar ettiğimiz uzunca hoş bir kıssası var. Yalnız şunu haber verelim ki Eşecc-i Abdülkays'ı aleyhi's-salâtü ve's-selâm, إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ: اَلْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ "*Herhalde sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Hilm ile teenni!*" beşâretiyle taltif buyurmuşlar, o da اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَنِي عَلَى خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ تَعَالَى "*Beni sevdiği iki hulk ile yaratan Allahü azîmüşşâna hamdederim*" {M117 Müslim, Îmân, 25.} mukabelesinde bulunmuştur.

52 Bunlar o diyarda içinde nebîz ve hamr yani şıra ile şarap kurmak mûtat olan dört nevi testi adıdır ki içlerinde şıra kolayca tahammür edip câlib-i sekr olurmuş. Bunlardan hantem, bir nevi içi sırlı ağzı yanından yapılmış, kırmızı veya yeşil, topraktan mâmul testiye; dübbâ', testi makamında istimal olunan boş kuru kabağa; nakīr, şıra kurmaya mahsus içi oyulmuş ağaç parçasına; müzeffet, zift yani kara sakız ile sıvanmış testiye ıtlak olunurdu. Mukayyer, yine zift mânasına olan kār veya kīr ile sıvanmış destidir ki bu da zift mânasınadır.

53 {Metinde yer alıp tercümede bulunmayan ifadelerin karşılığı olarak "Ve 'bunları ezberleyiniz ve geride kalanlarınıza bildiriniz' buyurdu." cümlesi eklenebilir.}

50

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدِيثُ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي أَوَّلِ الْكِتَابِ وَزَادَ هُنَا بَعْدَ قَوْلِهِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ
وَسَرَدَ بَاقِيَ الْحَدِيثِ.

TERCÜMESİ

Ömer radıyallahu anhtan إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ hadîs-i şerifi[54] rivayet olunuyor ki, kitabın evvelinde zikrolundu. Ancak burada وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى dan sonra فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ziyadesi vardır. Hadisin bakiyesi bu ziyadeden sonra serdedilmiştir ki ziyadenin mâna-ı şerîfi, “Her kimin hicreti Allah’a ve resulüne müteveccih ise hicreti, Allah’a ve resulüne müntehidir” olmuş olur. {B54 Buhârî, Îmân, 41.}

....

54 Buhârî’nin buradaki rivayetinde الأعمال بالنية dir. Birinci hadîs-i şerife müracaat.

51

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً يَحْتَسِبُهَا فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Mes'ûd (Ukbe b. Amr) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Bir kimse, iyâline li-vechi'llâh (yani ecrini yalnız Allah'tan umarak) infak etse bu nafakası kendisi için (sevapça) sadaka (gibi) olur.[55] {B55 Buhârî, Îmân, 41.}

....

55 *Buhârî*'de Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan mervî: إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ تَعَالَى إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ "*Şüphesiz sen, Allah rızasını arayarak hiçbir nafakayı infak etmezsin ki ondan dolayı me'cûr olmayasın. Karının ağzına verdiğin lokmaya varıncaya kadar*" {B56 Buhârî, Îmân, 41.} hadîs-i şerifi vardır ki metindeki hadisi daha ziyade tavzih eder.

52

•.•.•

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيّ ﵁ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.

TERCÜMESİ

Cerîr b. Abdullah el-Becelî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme namazı ikāme etmek, zekât vermek, her müslümana hayırhah (ve gıllügışţan âzade) olmak üzere biat ettim.[56] {B57 Buhârî, Îmân, 42.}

....

56 Nasihat, gıllügışı gönülden çıkarıp mansûhun-lehin hayrını kemalini hâlisane arzu etmektir ki buna –tam mukabili olmamakla beraber– "hayırhahlık" ile "hayrendîşlik"ten iyi tabir bulamıyorum. Vâkıa Türkçe'de "öğüt" mânasında müsta'mel olan nasihat da garazdan, ivazdan sâlim olarak beyân-ı re'y demek olduğuna göre nasîhat-ı kavliyyedir. Arabî'de ise nasihat, kavliye ve fiiliye olmaktan eam olduğundan yerine göre hulûs, hayırhahlık, hayrendîşlik gibi bir lafız ile Türkçe'ye nakledilmek lâzımdır.

53

•.•.•

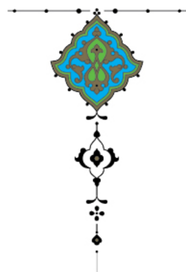
وَعَنْهُ ؓ قَالَ إِنِّي أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قُلْتُ أُبَايِعُكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَشَرَطَ عَلَيَّ وَالنُّصْحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ فَبَايَعْتُهُ عَلَى هٰذَا.

TERCÜMESİ

Yine Cerîr b. Abdullah el-Becelî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip, “(Yâ Resûlellah!) Sana müslüman olmak üzere biat edeceğim” dedim. Şart ettiği şeyler meyanında her müslümana hayırhah (gıllügıştan âzâde) olmağı da şart etti. Ben de bu şart üzerine biat ettim.[57] {B58 Buhârî, Îmân, 42.}

....

57 Bu hadîs-i şerif, *Buhârî*’de daha mufassal olarak yazılmıştır. Orada şöyle deniliyor: Basra Valisi Mugīre b. Şuʻbe radıyallahu anhın vefat ettiği gün Cerîr radıyallahu anh (anlaşılan emirsiz kalmak yüzünden zuhuru muhtemel kargaşalığın önüne geçmek için) hutbeye çıkıp Allah’a hamdüsenâ ettikten sonra عَلَيْكُمْ بِاتِّقَاءِ اللهِ تَعَالَى وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالْوَقَارِ وَالسَّكِينَةِ حَتَّى يَأْتِيَكُمْ أَمِيرٌ فَإِنَّمَا يَأْتِيكُمُ الْآنَ “Başınıza bir emir gelinceye kadar bir ve şerîksiz olan Allahu zülcelâlden ittikā ve vakar ve sekînet üzere bulunmanızı tavsiye ederim. Zira emîriniz nerede ise buraya geliyor” diye nasihat edip اِسْتَعْفُوا لِأَمِيرِكُمْ فَإِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ الْعَفْوَ “(Vefat eden) emîriniz için (Allah’tan) af dileyiniz. Çünkü affı severdi” dedikten sonra أما بعد faslü’l-hitâbiyle metindeki hadisi rivayet etmiş ve sonunda وَرَبِّ هٰذَا الْمَسْجِدِ إِنِّي لَنَاصِحٌ “(Mescid-i Harâm cihetini işaret ederek) Şu mescidin rabbine kasem ederim ki ben sizin hayırhâhınızım” demiş ve istiğfar ederek (minberden) inmiştir.

Kitâbü'l-İlm

كِتَابُ الْعِلْمِ

بسم الله الرحمن الرحيم

54

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ بَيْنَمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ مَتَى السَّاعَةُ فَمَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُحَدِّثُ فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ سَمِعَ مَا قَالَ فَكَرِهَ مَا قَالَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ لَمْ يَسْمَعْ حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ أَيْنَ أُرَاهُ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ قَالَ هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ فَإِذَا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ قَالَ كَيْفَ إِضَاعَتُهَا قَالَ إِذَا
وُسِّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Meclisin birinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem huzurundakilere söz söylerken nâgehan bir a‘râbî gelip, “Kıyamet ne zamandır?” diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (sözünü kesmeyip) devam buyurdu. Oradakilerin kimi (kendi kendine), “(A‘râbînin) ne dediğini işitti ama sualinden hoşlanmadı”; kimi de, “Belki işitmedi” diye hükmetti. Nihayet (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) sözünü bitirince galiba “O kıyameti soran nerede?” diye (yani bunun gibi bir lafız ile) sual buyurdu. (A‘râbî): “İşte ben, Yâ Resûlellah!” dedi. (Bunun üzerine) “Emanet zayi edildi mi, kıyamete intizar et” buyurdu. Yine (a‘râbî), “Emaneti zayi etmek nasıl olur?” diye (tekrar) sorunca, “İş nâ-ehle tevcih edildi mi, kıyamete intizar et” buyurdu. {B59 Buhârî, İlim, 2.}

55

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تَخَلَّفَ النَّبِيُّ ﷺ عَنَّا فِي سَفْرَةٍ سافَرْنَاهَا فَأَدْرَكَنَا وَقَدْ أَرْهَقَتْنَا الصَّلَاةُ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (İbnü'l-Âs) radıyallahu anhümadan: Şöyle demiştir: Ettiğimiz yolculukların birinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem geride kalmıştı da bize (sonradan) yetişmişti. (O sırada) namaz vakti girmişti. Biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesh (eder gibi az su ile yıkamaya) başladık. (Bu hali görünce) en dik sesi ile iki veya üç kere:[1] "Cehennemde yanacak ökçelere yazık!" diye nidâ buyurdu.[2] {B60 Buhârî, İlim, 3.}

....

1 Şek, Abdullah b. Amr radıyallahu anhtandır.

2 Müslim'in tahrîc ettiği rivâyâtın birinde gösterildiği üzere bu sefer Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye dönüş idi. Vakti giren namaz da ikindi namazı idi. Bazıları konak mahalline varır varmaz hemen acele ile abdest almaya başlamışlar. Ökçeleri ıslanmamış olanları bile varmış. Müslim rivayetinde bu inzâr-ı nebeviden sonra sarâhaten أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ "*Abdesti eksiksiz alın*" {M570 Müslim, Tahâre, 26.} tenbihi de vardır.

56

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا وَإِنَّهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ فَحَدِّثُونِي مَا هِيَ فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَوَادِي قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ وَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ فَاسْتَحْيَيْتُ ثُمَّ قَالُوا حَدِّثْنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ هِيَ النَّخْلَةُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Ağaçların içinden bir nevi vardır ki yaprağı düşmez. O ağaç, müslim (-i kâmil)in benzeridir. Nedir o? Söyleyin!” Oradakiler kırlardaki ağaçları saymaya daldılar. –Abdullah (İbn Ömer) der ki, bunun hurma ağacı olduğu hatırıma geldiyse de (söylemeye) utandım. Ondan sonra, “Yâ Resûlellah! Bize söyle nedir?” diye sordular. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem), “Hurma ağacıdır” cevabını verdi.[3] {B61 Buhârî, İlim, 4.}

………

3 Vech-i şebeh, hurma ağacının her cüzü bir iş için nâfi ve onunla intifaın daim olmasıdır.

57

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ دَخَلَ رَجُلٌ عَلَى جَمَلٍ فَأَنَاخَهُ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ عَقَلَهُ ثُمَّ قَالَ أَيُّكُمْ مُحَمَّدٌ وَالنَّبِيُّ ﷺ مُتَّكِئٌ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِمْ فَقُلْنَا هٰذَا الرَّجُلُ الْأَبْيَضُ الْمُتَّكِئُ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ يَا ابْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ قَدْ أَجَبْتُكَ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ فَمُشَدِّدٌ عَلَيْكَ فِي الْمَسْأَلَةِ فَلَا تَجِدْ عَلَيَّ فِي نَفْسِكَ فَقَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ فَقَالَ أَسْأَلُكَ بِرَبِّكَ وَرَبِّ مَنْ قَبْلَكَ آللَّهُ أَرْسَلَكَ إِلَى النَّاسِ كُلِّهِمْ فَقَالَ اللّٰهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشُدُكَ بِاللّٰهِ آللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تُصَلِّيَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ قَالَ اللّٰهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشُدُكَ بِاللّٰهِ آللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تَصُومَ هٰذَا الشَّهْرَ مِنَ السَّنَةِ قَالَ اللّٰهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشَدْتُكَ بِاللّٰهِ آللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تَأْخُذَ هٰذِهِ الصَّدَقَةَ مِنْ أَغْنِيَائِنَا فَتَقْسِمَهَا عَلَى فُقَرَائِنَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اللّٰهُمَّ نَعَمْ فَقَالَ الرَّجُلُ آمَنْتُ بِمَا جِئْتَ بِهِ وَأَنَا رَسُولُ مَنْ وَرَائِي مِنْ قَوْمِي وَأَنَا ضِمَامُ بْنُ ثَعْلَبَةَ
أَخُو بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte oturduğumuz sırada deve üstünde biri gelip devesini mescid(in kapısınd)a çökerttikten sonra bağladı. Ondan sonra "Hanginiz Muhammed'dir?" diye sordu. Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (ashabı) arasında dayanmış oturuyordu. "İşte dayanmış olan şu beyaz kimsedir" dedik. Adamcağız, "Ey Abdülmuttalib'in oğlu!" diye hitap etti. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Seni dinliyorum" buyurdu. "Ben sana bazı şeyler soracağım ama soracaklarım (pek) ağırdır. Gönlün benden incinmesin" dedi. Nebî-i efham sallallahu aleyhi ve sellem, "Aklına geleni sor" buyurdu. "Senin ve senden evvelkilerin rabbi aşkına (söyle) bütün halka seni Allah mı gönderdi?" dedi. "Evet" buyurdu. "Allah aşkına (söyle) bir gün bir gece içinde beş vakit namaz kılmayı sana Allah mı emretti?" dedi. "Evet" buyurdu. "Allah aşkına (söyle) senenin şu (mâlûm) ayında oruç tutmayı sana Allah mı emretti?" dedi, "Evet" buyurdu, (yine), "Allah aşkına şu (mâlûm olan) sadakayı zenginlerimizden alıp fukaramıza dağıtmayı sana Allah mı emretti?" dedi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (buna da) "Evet" buyurunca adamcağız, "Sen ne getirdin ise ben ona iman ettim. Kavmimin geride kalanlarına da elçi benim. Ben, Sa'd b. Bekir kabilesinden Dımâm b. Sa'lebe'yim" dedi.[4] {B63 Buhârî, İlim, 6.}

....

4 Benî Sa'd b. Bekir, server-i enbiyâ aleyhi ekmeü't-tehâyâ efendimizin sütdayıları olmakla şerefyâb olan kabiledir. Sütvâlideleri Halime bint Ebû Züeyb Abdullah es-Sa'diyye onlardandır. Benî Sa'd'ın imanı, *Siyer* sahibi İbn İshak'ın beyanına göre hicretin 9. senesinde Huneyn Gazâsı'ndan sonra vâki olmuştur.

Dımâm'ın "İman ettim" demesi ihbar mıdır, inşâ mıdır? Buhârî'nin anladığı gibi ihbar ise Benî Sa'd nezdine taraf-ı risâletpenâhîden davet ve tâlim için gönderilen zat yediyle imana gelmişler, Dımâm da şerâyi-i İslâm'ı bir de bilâvasıta fem-i dürerbâr-ı nebevîden istimaa kavmi tarafından gönderilmiş demek olup bu sözüyle iman etmiş olduğunu haber vermiş oluyor. Eğer diğer bazı muhaddisînin anladığı gibi inşâî ise imanı –suallerinin cevaplarını aldıktan sonra– huzurda vâki olmuş, kendisini gönderen kavmi de ondan sonra imana gelmiş demektir. İbn İshak'ın İbn Abbas radıyallahu anhümâ tarikinden ettiği rivayet de bunu teyit eder. Bu tarikten gelen hadisin âhirinde suallerini sorup cevaplarını aldıktan sonra أشهد أن لا إله إلا الله وأشهدُ أن محمدا عبده ورسوله dediği zikrediliyor. Kezâ Müslim'in başka tarik ile yine Enes radıyallahu anhtan rivayetinde فَإِنَّ رَسُولَكَ زَعَمَ "Senin gönderdiğin kimse iddia ediyor ki!" demiş oluyor ki, bu زعم lafzı kendisinin de, kavminin de Resûlullah'ın resulüne inanmayıp işi anlamak için Dımâm'ın huzur-ı âliye kavmi tarafından gönderildiğini işrâb ediyor. Her ne hal ise bu Dımâm b. Sa'lebe, muâmele ve hitap ve sualdeki kabalığı ile beraber hakkında İbn Abbas hazretleri مَا سَمِعْنَا بِوَافِدٍ أَفْضَلَ قَطُّ مِنْ ضِمَامِ بْنِ ثَعْلَبَةَ "Dımâm b. Sa'lebe'den efdal hiçbir vâfidin geldiğini işitmedik" buyuruyor. Bu fazileti, bütün kavminin imanına sebep olmasıdır.

58

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بَعَثَ بِكِتَابِهِ رَجُلًا وَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir adama[5] bir nâme verip Bahreyn ulusuna teslim etmesini emretti. Bahreyn ulusu, mektubu kisrâya îsâl etti. Kisrâ onu okuyunca yırttı.[6] (Arada râvi olan Muhammed b. Şihâb ez-Zührî) der ki: (Zannederim ki Saîd b. Müseyyeb'den işittim) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kisrâ ile kavmine) parça parça olsunlar diye dua buyurdu.[7] {B64 Buhârî, İlim, 7.}

....

5 Nâme-i şerifi Bahreyn'e götüren muhâcirîn-i evvelînden Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî radıyallahu anh, Bahreyn Meliki Münzir b. Sâvâ, kisrâ da Hüsrev-i Pervîz idi.

6 Bu son söz, İbn Abbas'ın rivayetinden hariç olup Zührî'nin Saîd b. Müseyyeb'den naklidir.

7 Yemen Meliki Seyf b. Zûyezen, Habeşliler'e karşı Hüsrev-i Pervîz'in ceddi Enûşirvan'dan istimdat etmiş, onun gönderdiği kuvâ-yı imdâdiyye de bilâhare Yemen'de kalarak memlekete müstevlî olmuştu. Ahd-i nebevîde, İran'ın Yemen âmili Bâzân isminde biri idi. İbn Sa'd'ın rivayetine göre nâme-i şerîf-i nebevîyi Hüsrev-i Pervîz parçaladıktan sonra Bâzân'a, "Hicaz'daki şu adamın yanına iki kuvvetli kimse gönder de (galiba vücûd-i mukaddes-i nebeviye suikastı ima ederek) ondan bana haber getirsinler" diye yazdı. O ise iki kimseye tevdîan bir mektup gönderdi. Bâzân'ın mektubunu mahall-i âlîsine îsâl ettiklerinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz tebessüm ve her ikisi de korkudan tirtir titreyen bu elçileri İslâm'a davet ederek, "*Efendinize yazınız, benim rabbim onun rabbi kisrâyı bu gecenin yedinci saatinde katletmiştir*" {İbn Sa'd, et-Tabakāt, I, 199.} buyurdular. Hüsrev-i Pervîz, o gece oğlu Şîreveyh tarafından katlolunmuştu.

Zührî'nin rivayeti ise biraz başka türlüdür: Hüsrev-i Pervîz, Bâzân'a "İşittiğime göre Kureyş'ten biri peygamberlik iddiasında bulunuyormuş. Kendin git. Bu davasından vazgeçmezse başını bana gönder" diye yazmış. Bâzân, Hüsrev'in mektubunu huzûr-ı risâletpenâhîye göndermiş. Hâtemü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimiz cevaben, "*Cenâb-ı Hak celle ve alâ hazretleri kisrâya filân ayın filân gününde katledeceğini bana vaad etti*" {İbnü'l-Mülakkın, et-Tavzîh, III, 299.} diye yazmışlar. Bâzân, nâme-i şerifi alınca eğer peygamber ise dediği elbette çıkar diyerek intizarı ihtiyar etmiş, ihbar buyurulan günde kisrânın katli tahakkuk edince kendisinin de, yanındaki Fürs taifesinin de iman ettiklerini bildirmiş.

Her iki rivayet de *Buhârî* hadisinde Saîd b. Müseyyeb'in haber verdiği duâ-yı nebevînin karîn-i icâbet olduğunu teyit etmekle beraber kisrânın maktûliyetini vak'a gecesinin ertesi gününde hemen haber vermiş olmak mûcizesinin vukuu beyanında yekdiğerini müeyyiddir.

59

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ كِتَابًا -أَوْ أَرَادَ أَنْ يَكْتُبَ- فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَا يَقْرَءُونَ كِتَابًا إِلَّا مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ نَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebi-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bir mektup yazdırdı yahut yazdırmak istedi. Dediler ki: "(Yâ Resûlellah) onlar (yani Rum'dan ve Acem'den muhatap olanlar) bir mektubu mühürlü olmadıkça okumazlar." Bunun üzerine gümüşten bir mühür edindi ki nakşı محمد رسول الله idi. Bu mührün yed-i şerîf-i risâletpenâhîdeki beyazlığı hâlâ gözümün önündedir. {B65 Buhârî, İlim, 7.}

60

•.•.•

عَنْ أَبِى وَاقِدٍ اللَّيْثِيّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ فَأَقْبَلَ اثْنَانِ[8] إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَذَهَبَ وَاحِدٌ قَالَ فَوَقَفَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلْقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا وَأَمَّا الْآخَرُ فَجَلَسَ خَلْفَهُمْ وَأَمَّا الثَّالِثُ فَأَدْبَرَ ذَاهِبًا فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلَاثَةِ أَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللهِ فَآوَاهُ اللهُ وَأَمَّا الْآخَرُ فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللهُ مِنْهُ وَأَمَّا الْآخَرُ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Vâkıd el-Leysî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir gün) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem huzurunda ashabı olduğu halde mescidde otururken karşıdan üç kişi geldi. İkisi Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme doğru teveccüh etti, birisi de gitti. –Râvi der ki: Bu iki kimse huzûr-ı risâletpenâhîde dur(up selâm ver)di ve bir tanesi (bilâhare) halkada bir aralık bularak oracıkta oturdu. Diğeri ise hâzırunun arkasında oturdu. Üçüncüye gelince arkasını dönüp savuştu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (meşgul olduğu kelâmdan) fâriğ olunca buyurdu ki: "İsterseniz bu üç kişinin halini size haber vereyim. İçlerinden biri Allah'a sığındı, Allah da onu barındırdı. Diğeri (sıkıntı vermekten) utandı, Allah da ondan hayâ etti. Öteki ise (bu meclisten) yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi." {B66 Buhârî, İlim, 8.}

………

8 Ebû Vâkıd radıyallahu anh إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ dedikten sonra فَأَقْبَلَ اثْنَانِ diyor. Meclis-i Resûlullah'a ikbal edenler üç müdür, yoksa iki midir? Bu müşkülü Enes radıyallahu anhın rivayeti hallediyor ki buna nazaran ilk ikbal ve teveccüh mescid-i saâdetedir. Mescide üç kişi girip halkanın yanından geçmişler. Halka-i tezkîrin farkına vardıktan sonra ikisi oraya teveccüh ve ikbal göstermişken üçüncü şahıs savuşup gitmiş. Belki de münâfıkīnden idi. İkinci ikbal ve teveccüh de işte budur.

61

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ قَعَدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَعِيرِهِ وَأَمْسَكَ إِنْسَانٌ بِخِطَامِهِ أَوْ بِزِمَامِهِ[9] ثُمَّ قَالَ أَيُّ يَوْمٍ هٰذَا فَسَكَتْنَا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ سِوَى اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ شَهْرٍ هٰذَا فَسَكَتْنَا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ فَقَالَ أَلَيْسَ بِذِي الْحِجَّةِ[10] قُلْنَا بَلَى قَالَ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَإِنَّ الشَّاهِدَ عَسَى أَنْ يُبَلِّغَ مَنْ هُوَ أَوْعَى لَهُ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (haccetü'l-Vedâ'da) devesi üzerinde oturdu. Devenin dizginini bir adam tutuyordu. "Bugün hangi gündür?" diye sual etti. Sükût ettik, o derecede ki başka bir isim ile tesmiye edecek zannettik. "Kurban günü değil mi?" buyurdu. "Evet" dedik. Sonra "Bu ay hangi aydır?" diye sordu. Yine sükût ettik, o derecede ki isminden başka bir isim ile tesmiye edecek zannettik. "Zilhicce değil mi?" buyurdu. "Evet" dedik. (Sonra) "Bu hangi şehirdir?" diye sordu. Yine sustuk, o derecede ki isminden başka bir isim ile tesmiye edecek zannettik. "Mekke değil mi?" buyurdu. "Evet" dedik. (Bunun üzerine) buyurdu ki: "Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu şehir içinde, bu ayda bu günün hürmeti kadar yekdiğerinize haramdır. Hazır olanlarınız, gāib olanlarınıza (bunu) tebliğ etsin. Olabilir ki hazır olan kimse, bunu daha iyi anlar bir kimseye tebliğ etmiş bulunur." {B67 Buhârî, İlim, 9.}

………

9 خطام ile زمام bir mânayadır. Râvinin şekki bu iki lafızdan hangisi ile hadisi işitmiş olduğundadır.

10 Bazı rivâyâtta suallerle cevaplar bu kadar mufassal olmayıp أَيُّ يَوْمٍ هٰذَا؟ فَسَكَتْنَا حَتّٰى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ سِوَى اسْمِهِ. قَالَ أَلَيْسَ بِذِي الْحِجَّةِ؟ tarzındadır. Diğer bir rivayette ise metindeki tafsil kâmilen mevcut olduktan mâadâ فَأَيُّ بَلَدٍ هٰذَا. فَسَكَتْنَا حَتّٰى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ. قَالَ أَلَيْسَ بِمَكَّةَ؟ ilâvesi de vardır ki tercümede bu ilâve de vardır.

62

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَوَّلُنَا[11] بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ كَرَاهَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem vaaz (ve nasihat) hususunda bize bıkkınlık gelmesin diye halimize bakıp (ona göre) gün ve (saat) kollardı. {B68 Buhârî, İlim, 11.}

....

11 Bir zabta göre hâ-i mühmele ile يتحولنا diğerine göre hâ-i mu'ceme ve nûn ile يتخوننا .

63

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تُنَفِّرُوا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin, “Kolaylık yolunu gösterin, güçlüğe gitmeyin. Tebşir edin, tenfir etmeyin” buyurduğu rivayet olunuyor. {B69 Buhârî, İlim, 11.}

64

•.•.•

عَنْ مُعَاوِيَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَإِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ وَاللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي وَلَنْ تَزَالَ هٰذِهِ الْأُمَّةُ قَائِمَةً عَلَى أَمْرِ اللّٰهِ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Muâviye radıyallahu anh (hutbede iken) şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: "Allah (Teâlâ) her kimin hayrını murat ederse ona din hususunda (büyük bir) anlayış verir. Ben (verici değil) yalnız taksim ediciyim. Veren ise Allah azze ve celledir.[12] Bir de bu ümmet, Allah'ın emri (ve kazâsı) zuhur edi(p kıyamet kopu)ncaya kadar emr-i ilâhî(ye mütâbaat) üzere hep sabit-kadem olup duracak ve kendilerine muhalefet edenlerden zarar gelmeyecektir."[13] {B71 Buhârî, İlim, 13.}

....

12 Mâna-ı şerîfi şuraya varıyor: Bana vahyolunan ilm-i dîni tebliğ ederken kimseyi tahsis edip de diğerlerinden ketmettiğim yoktur. Tarafı Hak'tan bana her ne bildirilmişse herkese alesseviye tebliğ ediyorum. Ben ancak kāsımım. Tebligatını herkese göre farksız olmakla beraber bu tebligat derecât-ı mütefâvitede münfehim oluyor. Çünkü anlayışı veren Allah'tır. Allah'ın atâsı, derecât-ı mütefâvitede kullarına râyegân oluyor. Bunun âsârı da benim tebliğimden sonra görülüyor. Herkes kısmetini benden alırsa da veren Allah'tır, ben değilim.

13 Bu kelâm-ı âlî-i nebevî ümmet-i Muhammediyye'nin tâ rûz-ı kıyâmete kadar pâyidar olacağına işaret olduğu gibi لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ "*Ümmetimden daima hak üzere galip ve zâhir muhaliflerinden kendilerine zarar gelmez bir taife hiç eksik olmayacaktır*" {HM22676 İbn Hanbel, V, 267. Rivayet bu haliyle muallak olarak, ayrıca lafız farklılığıyla merfu olarak Müslim'de de yer almaktadır. Bkz: M4950 Müslim, İmâre, 170.} hadîs-i şerifinin medlûlüne muvâfakati de vardır.

65

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُتِيَ بِجُمَّارٍ فَقَالَ إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً وَذَكَرَ الْحَدِيثَ وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ فَإِذَا أَنَا أَصْغَرُ الْقَوْمِ فَسَكَتُّ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anh (bâlâdaki 56. hadîs-i şerifi) şöyle (de) rivayet etmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanında idik. Bir hurma göbeği[14] getirdiler. Buyurdu ki: "Ağaçların içinden bir nevi vardır ki... ilâ âhirih."[15] —Abdullah b. Ömer radıyallahu anhtan olan bu rivayette, "Bir de baktım ki oradakilerin en küçüğü benim. Onun için sustum" ziyadesi vardır. {B72 Buhârî, İlim, 14.}

....

14 جمّار tercümesidir. *Kāmus Tercümesi*'nde, الجمّار rummân vezninde ve الجامور hurma göbeği ve hurma binisi dedikleri nesneye denir ki hurma ağaçlarının tepelerinde olur. Ak ve leziz ve taamı süte karîbdir. شحم النخل dahi derler" denilmiştir.

15 56. hadîs-i şerifin tercümesindedir.

66

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَسُلِّطَ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes‘ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “İki (haslet sahibin)den başkasına haset olmaz. Bunlar da Allah tarafından kendisine mal ihsan olunup da hak (yolun)da onu ihlâke taslît edilen kimse ile kendisine hikmet ihsan olunup onunla hükmeden ve onu tâlim eden kimsedir.” {B73 Buhârî, İlim, 15.}

67

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ ضَمَّنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ اللّٰهُمَّ عَلِّمْهُ الْكِتَابَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem beni kucaklayıp, "İlâhî ona (ilm-i) kitâbı öğret!" diye dua buyurdu.[16] {B75 Buhârî, İlim, 17.}

....

16 Bu dua-yı mübârek-i nebevînin eser-i isticâbeti gün gibi zâhir olup "hibrü'l-ümme, tercümânü'l-Kur'ân, sultânü'l-müfessirîn" gibi elkāb-ı celîle ile ashap ve tâbiîn arasında şöhretyâb olan İbn Abbas radıyallahu anhümâ hazretlerinin gazâret-i ilmi el-hak muʿcizât-ı bâhire-i Ahmediyye'den biridir denilmeye sezâdır.

68

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى حِمَارٍ أَتَانٍ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْاِحْتِلَامَ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِمِنًى إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ وَأَرْسَلْتُ الْأَتَانَ تَرْتَعُ فَدَخَلْتُ
فِي الصَّفِّ فَلَمْ يُنْكَرْ ذٰلِكَ عَلَيَّ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Mina'da sütresiz olarak namaz kıldırdığı sırada dişi bir merkebe râkiben karşıdan geldim. O zaman sinn-i bulûğa yaklaşmıştım. Saflardan birinin önünden geçtim. Merkebi otlasın diye salıverdim. Ondan sonra saffa girdim. Bu (yaptığıma) kimse ses çıkarmadı. {B76 Buhârî, İlim, 18.}

69

•.•.•

عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ رضي الله عنه قَالَ عَقَلْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ مَجَّةً مَجَّهَا فِي وَجْهِي وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ مِنْ دَلْوٍ.

TERCÜMESİ

Mahmûd b. Rebî‘ radıyallahu anh: "Beş yaşımda iken Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bir kere bir kova(daki su)dan (ağzına alıp) yüzüme püskürdüğünü der hâtır ederim" demiştir. {B77 Buhârî, İlim, 18.}

70

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَثَلُ مَا بَعَثَنِيَ اللّٰهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قَبِلَتِ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَنَفَعَ اللّٰهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا وَأَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً فَذٰلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِي دِينِ اللّٰهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِيَ اللّٰهُ تَعَالَى بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذٰلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللّٰهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği hidayet ve ilim bol yağmura benzer. (Bu yağmur, kâh öyle) bir toprağa düşer ki onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah (Teâlâ) halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler (hem hayvanlarını) suvarırlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer (bir nevi) toprağa daha isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği (hidayet ve ilimden) faydamend olan ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allah'ın benimle irsâl olunan hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir."[17] {B79 Buhârî, İlim, 20.}

....

17 Bu taksime nazaran topraklar da insanlar da üç kısma ayrılmış oluyorlar: 1. Nâfi' müntefi', 2. Nâfi' gayri müntefi', 3. Ne nâfi' ne de müntefi'.

71

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ وَيَظْهَرَ الزِّنَا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İlmin ref'olunması, cehlin kökleşmesi,[18] şarabın içilmesi, zinanın çoğalması kıyamet alâmetlerindendir." {B80 Buhârî, İlim, 21.}

....

18 İlmin ref‘i, cehlin kökleşmesi eşrât-ı sâattan olunca herhangi mes’ele-i ilmiyyeyi bilenlerin onu meydana çıkarması iktiza eder. Buhârî (Rebîatürre’y) demekle mâruf olan Rebîa b. Ebû Abdurrahman’ın, “Kendisinde herhangi bir ilim bulunan kimsenin kendini zâyi etmesi (yani ilmini ketmetmesi) lâyık değildir” dediğini naklettiği gibi Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhın da ensesini göstererek, لَوْ وَضَعْتُمُ الصَّمْصَامَةَ عَلَى هٰذِهِ ثُمَّ ظَنَنْتُ أَنِّي أُنْفِذُ كَلِمَةً سَمِعْتُهَا مِن رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ تُجِيزُوا عَلَيَّ لَأَنْفَذْتُهَا “(Beni öldürmek için) kılıcı şuraya koysanız, ben de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işitmiş olacağım bir sözü siz işinizi tamamlayıncaya kadar infaz edebileceğimi yani ilân edebileceğimi bilsem yine infaz ederim” dediğini ta‘lîkan rivayet ediyor. Yine ilmin ref‘i korkusuyladır ki, Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anh sudûr-ı ricâlde mahfuz olan ehâdîs-i nebeviyyenin sutûra nakl ve cem‘ini emretmiştir. Yine Buhârî’nin ta‘lîkan rivayet ettiğine nazaran müşârün ileyh hazretleri Ebû Bekir b. Hazm’a şöyle yazmış: “Bak, hadîs-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ne bulursan yaz. Zira ben ilmin münderis olmasından ve ulemânın göçüp gitmesinden korkar oldum. Esnâ-yı zabtta Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sözünden başkası kabul edilmesin. Bir de (ulemâya söyleyiniz) ilmi ifşa etsinler yani meydana koyup, gizlemesinler, herkese söylesinler. Kezâlik âlimler (muayyen yerlere) oturarak ders versinler ki bilmeyenlere öğretilmiş olsun. Zira ilim gizli bir şey haline getirilmedikçe yok olmaz.”

72

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ قَالَ لَأُحَدِّثَنَّكُمْ حَدِيثًا لَا يُحَدِّثُكُمْ أَحَدٌ بَعْدِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقِلَّ الْعِلْمُ وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ وَيَظْهَرَ الزِّنَا وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ وَيَقِلَّ الرِّجَالُ حَتَّى يَكُونَ لِلْخَمْسِينَ امْرَأَةً الْقَيِّمُ الْوَاحِدُ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Size öyle bir söz söyleyeceğim ki, benden sonra hiç kimse onu size söylemeyecektir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: “Kıyamet alâmetlerinden olmak üzere ilim azalacaktır, cehil yayılacaktır, zina şâyi olacaktır. Kadınlar(ın miktarı) kesret, erkekler(inki) kıllet bulacaktır. Bir derecede ki, elli kadının yalnız bir bakanı olacaktır.” {B81 Buhârî, İlim, 21.}

73

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِقَدَحِ لَبَنٍ فَشَرِبْتُ حَتَّى إِنِّي لَأَرَى الرِّيَّ يَخْرُجُ فِي أَظْفَارِي ثُمَّ أَعْطَيْتُ فَضْلِي عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ قَالُوا فَمَا أَوَّلْتَهُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ العِلْمَ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim: "Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. O kadar içtim ki kanıklık (âsârının) tâ tırnaklarımdan sızdığını (hâlâ) duyuyorum. (İçtikten sonra) artığımı Ömer b. Hattâb'a verdim" buyuruyordu. "Yâ Resûlellah! Bunu ne ile te'vil ettin?" diye sordular. "İlm ile" cevabını verdi. {B82 Buhârî, İlim, 22.}

74

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنًى لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ فَقَالَ اذْبَحْ وَلَا حَرَجَ فَجَاءَ آخَرُ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ قَالَ ارْمِ وَلَا حَرَجَ فَمَا سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلَا أُخِّرَ إِلَّا قَالَ افْعَلْ وَلَا حَرَجَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem haccetü'l-Vedâ'da halk sor(up öğren)sin diye Mina'da durdu. Yanına biri gelip "Bilemedim de (kurban) kesmeden tıraş oldum" dedi. "Kurbanını kes, günahı yok" buyurdu. Diğeri gelip "Bilemedim de remiyden evvel (kurban) kestim" dedi. "Remyet, günahı yok" buyurdu. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme (o gün remy, nahr, halk, tavaf gibi yevm-i îd a'mâlinden) takdim veya tehir edilmiş hiçbir şey sorulmadı ki (cevabında), "Yap, günahı yok" buyurmasın.[19] {B83 Buhârî, İlim, 23.}

....

19 Menâsik-i haccın –ki remy-i cimâr, nahr, halk, tavâf-ı ifâdadır– alettertip edası sünnet midir yoksa vâcip midir? İmam Şâfiî ile İmam Ahmed b. Hanbel ve daha evvelki eimmeden Atâ, Tâvûs, Mücâhid tertibin sünniyetine kâil olup menâsikin hangisi evvel yapılsa tehir edildiğinden dolayı kefâret olan irâka-i dem lâzım gelmez demişlerdir. Müstenedleri de bu hadîs-i şerif ile emsali diğer ehâdîs-i nebeviyyedir. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik ve kendilerinden evvel gelen eimmeden Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, İbrâhîm en-Nehaî, Katâde tertibin vücûbuna ve ihlâl-i tertîb edenlere kefâret-i dem lâzım geleceğine kâil olmuşlardır. Her iki taraf delillerinin tefâsîli kütüb-i fıkhiyyededir.

75

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يُقْبَضُ الْعِلْمُ وَيَظْهَرُ الْجَهْلُ وَالْفِتَنُ وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْهَرْجُ قَالَ هٰكَذَا بِيَدِهِ فَحَرَّفَهَا كَأَنَّهُ يُرِيدُ الْقَتْلَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere): “İlim, kabzolunacak (yani kaldırılacak), cehil ve fiten zuhur edecek ve herc çoğalacaktır” buyurdu. “Yâ Resûlellâh! Herc nedir?” diye sordular. Murâd-ı âlîsi katl imiş gibi elini münharifen indirerek, “İşte böyle!” buyurdu.[20] {B85 Buhârî, İlim, 24.}

....

20 هرج in mâna-i lügavîsi “ihtilât” ve “karışıklık”tır. Katl mânasında isti‘mali tecevvüzendir.

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵁ قَالَتْ أَتَيْتُ عَائِشَةَ ﵂ وَهِيَ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا شَأْنُ النَّاسِ فَأَشَارَتْ إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللهِ قُلْتُ آيَةٌ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَيْ نَعَمْ فَقُمْتُ حَتَّى عَلَانِيَ[21] الْغَشْيُ فَجَعَلْتُ أَصُبُّ عَلَى رَأْسِي الْمَاءَ فَحَمِدَ اللهَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ مَا مِنْ شَيْءٍ لَمْ أَكُنْ أُرِيتُهُ إِلَّا رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هٰذَا حَتَّى الْجَنَّةَ وَالنَّارُ فَأُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي قُبُورِكُمْ مِثْلَ أَوْ قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ يُقَالُ مَا عِلْمُكَ بِهٰذَا الرَّجُلِ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ أَوِ الْمُوقِنُ هُوَ مُحَمَّدٌ هُوَ رَسُولُ اللهِ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى فَأَجَبْنَاهُ وَاتَّبَعْنَاهُ هُوَ مُحَمَّدٌ ثَلَاثًا فَيُقَالُ نَمْ صَالِحًا قَدْ عَلِمْنَا إِنْ كُنْتَ لَمُوقِنًا بِهِ وَأَمَّا الْمُنَافِقُ أَوِ الْمُرْتَابُ فَيَقُولُ لَا أَدْرِي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُهُ.

TERCÜMESİ

Esmâ bint Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Küsûf zamanında) Âişe radıyallahu anhâ namaz kılarken nezdine gittim. "(Bu) Halka ne oluyor? (neden korkuyorlar?)" dedim. (Küsûf vukua geldiğini anlatmak için) gökyüzüne doğru (başı ile) işaret etti.[22] Meğer hep namaza durmuşlarmış. Âişe radıyallahu anhâ, "Sübhânallah!" dedi.[23] "Bu bir âyet(-i azâb veya tekarrüb-i kıyâmet) mi?" diye sordum. Başıyla "Evet" diye işaret etti.[24] Bunun üzerine ben de (namaza) durdum. Üzerime baygınlık gelinceye kadar (durdum).[25] (Yanımdaki kırbadan) başıma su dökmeye başladım. (Namazdan sonra) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Allah'a (hamdü)senâ edip[26] buyurdu ki: "Cennet ve cehenneme kadar (evvelce) bana gösterilmemiş hiçbir şey kalmadı ki, bu makamda görmüş olmayayım.[27] Bana vahyolundu ki, siz kabirlerinizde Mesih'i deccâl (yüzünden çekilecek) imtihanlara benzer yahut ona karîb[28] bir imtihan geçireceksiniz. (Kabre girmiş kimseye), 'Bu adam (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) hakkındaki ilmin nedir? diye sorulacak.[29] Mümin yahut sâhib-i yakīn[30] olan kimse, 'O zât-ı şerif) Muhammed'dir. O (zât-ı şerif) Allah'ın resulüdür. Bize (âyât-ı) beyyinât ile hidayet getirdi. Biz de davetine icabet ve (isrine) mütâbaat ettik. O (zât-ı şerif) Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)dir' diyecek. (Ve bu söz) üç kere (tekrar olunacak). Ondan sonra (o kimseye), '(Öyle ise) yat da rahatına bak. O (zât-ı şerifin nübüvvetine) yakīnin olduğunda şüphe kalmadı denilecek. (Yok eğer) münâfık ise veya kalbinde şek[31] varsa (o suale karşı), 'Ben ne bileyim? işittim, öteki beriki bir şeyler söylüyorlardı. Ben de söyledim' cevabını verecek." {B86 Buhârî, İlim, 24.}

....

21 Diğer rivayette, فَأَطَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِدًّا حَتَّى تَجَلَّانِيَ الْغَشْيُ.

22 Namazda iken baş işaretinin namazı bozan amel-i kesîr kabilinden olmadığı bundan anlaşılıyor.

23 Ümmü'l-mü'minîn Âişe-i Sıddîka radıyallahu anhânın namazda iken "Sübhânellah" demesi namaz kılan hatunun namazını bozmaksızın âhara bir şey ihtar etmek için erkekler gibi bunu yüksecik sesle söyleyebileceğine delâlet ederse de beyne'l-fukahâ mâlûm olan, bu gibi hâlâtta erkeklere tesbih, kadınlara tasfîh yani el çırpmak lâzım olduğudur, ihtimal ki ümmü'l-mü'minîn hazretleri bu farka henüz muttali olmamışlardı. Yahut seslerini duyacak olan hemşîre-i muhteremeleri olduğu için bunda bir mahzûr-ı şer'î görmemişlerdi.

24 Niʿam-ı ilâhiyye ve âsâr-ı kudret-i rabbâniyyeyi hiçbir an hatırdan çıkarmış olmamak için bu kadar uzemâya âyet yani alâmet olan ahval ve evzâ-ı felekiyyeden muttariden tekerrür ve teceddüt edenlerinin her birine mukārin olmak üzere dîn-i mübîn-i İslâm birer namaz teşriʿ etmiş, evkāt ve ezminenin hiçbiri taabbüdden hâlî bırakılmamıştır. Nısfü'n-nehârı müteakip salât-ı zuhr, her günkü aydınlığın iptidasıyla intihasında sabah ve akşam, koyu karanlığın hulûlünü müteakip yatsı, öğlen ile akşam arasında takriben kavs-ı nehârın bir rubʿu kaldığında ikindi namazlarını eda etmeyi farz eylediği gibi kavs-ı nehârın bir rubʿu geçtikten sonra salât-ı duhâ, tulûu müteakip güneşin sarılığı zâil olduktan sonra salât-ı işrak, gece ortalarında salât-ı teheccüd de farz olmayarak teşrîʿ edilmiştir. Ramazanlarda umumun münferiden veya cemaatle kılıp feyzyâb olduğu teravih namazı da salât-ı leylin nazîridir. Kezâlik senenin bayram dediğimiz iki yevm-i muayyeninde salât-ı işrak vaktinde yine cemaatle salât-ı îdi edâ şerâiʿ-i İslâmiyye cümlesindendir. Bunlar gibi her ufukta evkāt-ı muayyenede meşhûd olmayan husûf ve küsûf da âyât-ı azîme-i ilâhiyyeden olup bunların hudûsu zamanlarına da dîn-i İslâm'ca bir namaz tahsis edilmiş olmasında istiğrâb edilecek bir cihet yoktur. Bâhusus ahvâl-i kıyâmeti beyan sadedinde وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ [ɛ] gibi âyât-ı kerîmenin mazmunlarından münfehim olacağı üzere işrât yani alâmât-ı sâatten olarak bu kabilden bazı zevâhir-i felekiyyenin de hudûs bulacağı muhbir-i sâdık tarafından haber verilmesine mukabil قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً [ء] âyet-i kerîmesindeki sarâhate binaen apansızın kopacak olan kıyametin de vakti alettâyin mâlûm olmadığı için husûf ve küsûf hadiselerini vesîle-i ibtihâl ve tazarrû ve niyaz ve taabbüd addederek namaza koyulmak ehl-i îmâna göre pek tabii bir keyfiyet olduğu misilli Esma radıyallahu anhâ gibi “Acaba ne oluyoruz? Âhir dünyanın mektûm olan mîâdı mı hulûl etti? Şu gördüğümüz âyet onun alâmeti midir?” diye havfa giriftar olmakta da ayıplanacak bir şey yoktur.

“Husûf ve küsûf zamanları dakikası dakikasına, hatta saniyesi saniyesine erbâbı tarafından evvelce bilhesap ihbar edilebilir, pek ziyade tekerrür eden hâdisât-ı tabîiyyeden oldukları için vukularından korkuya ne mahal vardır?” demek de uymaz. Çünkü “Bu nizâm-ı kevnînin yevm-i ihtilâli demek olan kıyam kıyamet mîâdının evvelden hesap ve tayin edilmiş bu gibi hâdisat ile birlikte vuku bulmayacağına hiçbir delîl-i aklî yoktur. İşte o hâdise-i uzmânın ân-ı hulûlünde bu, âyât-ı ilâhiyyeden biridir” diyerek namaza, taabbüd ve niyaza koyulanlara –eğer öyleleri o gün dünyada kalmış bulunursa-ne mutlu! Bütün vakitlerini ibâdât ve taatten hâlî bırakıp, “Hesap ile bilinecek vâkıâttan ne korkmalı?” diyen ehl-i gafletin başına ise –va‘d-i ilâhî mûcibince– varsın apansızın kıyamet kopsun!

25 Öteki rivayeti de mezcedersek tercümesi: “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kıraati pek ziyade uzattığı için üzerime baygınlık gelinceye kadar...” olmuş olur.

26 Salât-ı küsûftan sonra hutbenin müstehap olduğu bundan münfehim oluyor, öteki rivayete nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hutbeye başlayıp hamdüsenâdan sonra أما بعد buyurduğu sırada ensardan birtakım kadınlar konuşup gürültü etmeye başlamışlar, Esmâ radıyallahu anhâ da onları susturayım derken أما بعد dan sonrasını işitmeyip lieb hemşiresi Âişe radıyallahu anhâdan sormuş. O da metindeki hutbeyi kendisine nakletmiş. Demek ki hadisin hutbeye ait olan kısmı mürsel olmuş oluyor.

27 Buhârî’nin Enes rivayetinde olan küsûftaki diğer hadis ile *Sahîh-i Müslim*’de musarrah olduğu üzere o namaz esnasında cennet ile cehennem kıble cihetindeki duvarda çeşm-i hakāyık-bîn-i risâletpenâhîlerine temessül etmişti.

28 Bu şek, Esmâ radıyallahu anhânın lafzı hakkında ara yerdeki râvinin şekkidir.

29 Bu sual ve imtihanı edenler (Münkereyn) hazretleridir ki meleklerden birinin ismi Münker diğeri Nekîrdir.

30 Bu şek de ara yerdeki râvinindir.

31 Lafızdaki bu şek de diğer ikisi gibi râvinindir.

r el-Kıyâme, 75/9.
s el-A'râf, 7/187.

77

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ ﵁ أَنَّهُ تَزَوَّجَ ابْنَةً لِأَبِي إِهَابِ بْنِ عَزِيزٍ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ أَرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالَّتِي تَزَوَّجَ بِهَا فَقَالَ لَهَا عُقْبَةُ مَا أَعْلَمُ أَنَّكِ أَرْضَعْتِنِي وَلَا أَخْبَرْتِنِي فَرَكِبَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ.

TERCÜMESİ

Mervîdir ki Ukbe b. Hâris (el-Kureşî) radıyallahu anh, İhâb b. Azîz'in kızını tezevvüc etti. Derken yanına bir kadın gelip "Ukbe'yi de, tezevvüc ettiği kadını da ben emzirdim" dedi. Ukbe, ona, "Ne senin beni emzirdiğinden haberim var, ne de evvelce bunu bana söylediğinden" cevabını verdi. (Hayvanına) binip Medine'ye (huzûr-ı) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gitti. (Hükm-i şer'îyi) sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Nasıl olur ya? Bir kere (bu söz) söylenmiş bulundu" buyurdu. Bunun üzerine Ukbe o kadından müfârekat etti. O da başka bir kocaya vardı. {B88 Buhârî, İlim, 26.}

78

•.•.•

عَنْ عُمَرَ ﵁ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَارٌ لِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَنِي أُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ وَهِيَ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ وَكُنَّا نَتَنَاوَبُ النُّزُولَ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَنْزِلُ يَوْمًا وَأَنْزِلُ يَوْمًا فَإِذَا نَزَلْتُ جِئْتُهُ بِخَبَرِ ذٰلِكَ الْيَوْمِ مِنَ الْوَحْيِ وَغَيْرِهِ وَإِذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَ ذٰلِكَ فَنَزَلَ صَاحِبِي الْأَنْصَارِيُّ يَوْمَ نَوْبَتِهِ فَضَرَبَ بَابِي ضَرْبًا شَدِيدًا فَقَالَ أَثَمَّ هُوَ فَفَزِعْتُ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ حَدَثَ أَمْرٌ عَظِيمٌ فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَإِذَا هِيَ تَبْكِي فَقُلْتُ أَطَلَّقَكُنَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَالَتْ لَا أَدْرِي ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقُلْتُ وَأَنَا قَائِمٌ أَطَلَّقْتَ نِسَاءَكَ قَالَ لَا فَقُلْتُ اللّٰهُ أَكْبَرُ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ensardan bir komşum ile beraber Benî Ümeyye b. Zeyd yurdunda (oturuyor) idim. Bu (yurt) Medine'nin Avâlî denilen semtindedir. (Bir şey öğrenmek ümidiyle) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nezdine nöbetleşe inerdik. Bir gün o iner, bir gün ben inerdim. Ben indiğim zaman o gün vahiy vesaireye dair (ne duyarsam) haberini (komşuma) getirirdim. O da indiği zaman böyle yapardı. Ensârî arkadaşım (bir defa) nöbetinin gününde indi. (Dönüşünde) kapımı pek şiddetli çalarak, "Burada mı?" diye sordu. (Fenâ halde) ürktüm.[32] –Yanına çıktım. "Büyük bir şey hâdis oldu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sizleri yani zevcâtını tatlîk etti)" dedi.[33] (Ömer radıyallahu anh der ki: Ben zaten böyle bir şey olacağını zannedip duruyordum. Sabah namazını kılınca giyinip kuşandım. Sonra Medine'ye inip) Hafsa'nın yanına girdim. Baktım ki ağlıyor. "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, sizleri (yani zevcât-ı tâhirâtı) tatlîk mi etti?" diye sordum. "Bilmiyorum" dedi. Ondan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanına girdim. Ayak üstü durduğum yerden, "(Yâ Resûlellah,) zevcelerini tatlîk mi ettin?" dedim. "Hayır" buyurdu. Bunun üzerine ben de "Allahüekber" demişim. {B89 Buhârî, İlim, 27.}

....

32 Ömer radıyallahu anhın ürkmesi –diğer rivayetlerde beyan olunduğu üzere– o sıralarda Gassânîler'in Medîne-i Tâhire'ye hücuma hazırlandıkları efvâh-ı nâsta şüyû bulduğundan dolayı idi. Ensârî arkadaşı telâş ile kapıyı çalınca birden bire Gassânîler'in ansızın hücumuna uğramış olduklarına zâhib olmuştu.

33 Hâdis olan ve Ömer radıyallahu anhı bu kadar alâkadar eden vak‘a-i mühimme resûl-i müctebâ aleyhi ekmelü’t-tehâyâ efendimiz hazretlerinin ümmehât-ı mü’minîn hazerâtı hakkında bir ay müddetle îlâ (yani bir ay müddetle görüşmemeye yemin) buyurmaları ve bu îlânın beyne’l-ashâb talâk zannedilmiş olması idi. Hazret-i Ömer, kerîme-i muhteremeleri ümmü’l-mü’minîn Hafsa radıyallahu anhâ dolayısıyla işin evveliyatına vâkıf olduğu için buradaki metinden hariç olarak kavs içine alınan, “Ben zaten böyle bir şey olacağını zannedip duruyordum” demişti. İnşallah âtiyen görüleceği üzere ümmehât-ı mü’minînin dünyalık için Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerini rencîde-hâtır etmeleri buna sebep olmuş ve müddet-i îlânın hitâmında يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا. وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللّٰهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا “*Ey Nebî-i muhterem, ezvâcına söyle ki siz eğer hayât-ı dünyâya ve zînet-i dünyâya tâlip iseniz gelin size biraz mal ve metâ vereyim de tatlılıkla hüsnüsuretle bırakıvereyim. Yok eğer Allah’ı, resulünü, dâr-ı âhireti istiyorsanız şüphesiz biliniz ki Allah Teâlâ sizin muhsin olanlarınıza ecr-i azîm hazırlamıştır*”[t] âyet-i kerîmesi nâzil olarak ezvâc-ı tâhirâtın cümlesi; Allah, resul, dâr-ı âhiret ile hayât ve zînet-i dünyâ ve firâk-ı resûl beyninde tahyîr buyurulmuşlar ve hepsi şıkk-ı evveli ihtiyar etmişlerdir (radıyallahu anhünne ecmaîn). Bu babdaki tafsilât ile ihtilâf-ı rivâyât kütüb-i hadîs ve tefsirde vardır. Bu kitabın da mahall-i münâsibinde görülecektir.

---

t el-Ahzâb, 33/28, 29.

79

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ لَا أَكَادُ أُدْرِكُ الصَّلَاةَ مِمَّا يُطَوِّلُ بِنَا فُلَانٌ فَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْ يَوْمِئِذٍ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ مُنَفِّرُونَ فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الْمَرِيضَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mes'ûd el-Ensârî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme) biri gelip, "Yâ Resûlellâh! Filânca bize (namaz kıldırırken) o kadar uzatıyor ki âdeta namazı terkedecek gibi oluyorum" dedi.[34] Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemi hiçbir mev'izada o günkü kadar gazaplı görmedim. Buyurdu ki: "Ey nâs! Sizde tenfîr hasleti vardır. (İçinizden) halka namaz kıldıran olursa hafif tutsun. Çünkü (cemaatin) içinde hastası var, zayıfı var, iş-güç sahibi olanı var." {B90 Buhârî, İlim, 28.}

....

34 Şikâyet eden, bir kavle göre Hazm b. Ebû Kâ'b, şikâyet olunan imam da Muâz b. Cebel idi (radıyallahu anhümâ).

80

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ اللُّقَطَةِ فَقَالَ اعْرِفْ وِكَاءَهَا أَوْ قَالَ وِعَاءَهَا وَعِفَاصَهَا ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً ثُمَّ اسْتَمْتِعْ بِهَا فَإِنْ جَاءَ رَبُّهَا فَأَدِّهَا إِلَيْهِ قَالَ فَضَالَّةُ الْإِبِلِ فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّتْ وَجْنَتَاهُ أَوْ قَالَ احْمَرَّ وَجْهُهُ فَقَالَ وَمَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا سِقَاؤُهَا وَحِذَاؤُهَا تَرِدُ الْمَاءَ وَتَرْعَى الشَّجَرَ فَذَرْهَا حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا قَالَ فَضَالَّةُ الْغَنَمِ قَالَ لَكَ أَوْ لِأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Biri, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden lukatayı (yani yitik malı) sordu. Buyurdu ki: “Bağını yahut kabını,[35] kılıfını belle sonra (ötekine, berikine) bir sene tarif et. Ondan sonra onu kullan. (Ondan sonra da) sahibi çıkarsa (yine) ona ver.” O adam, “Yitik deve de (böyle mi?)” diye sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) o kadar gazap etti ki mübarek yanakları yahut yüzü[36] kızardı ve “Ondan sana ne? (Su) tulumunu, (ayağındaki) markubunu o beraber taşır,[37] (muhtaç oldukça) su başlarını bulur, ağaç (yapraklarından) otlar. Onu sahibi buluncaya kadar kendi haline bırak” buyurdu. “Ya, yitik davara ne buyurursun?” dedi, “O ya senindir, ya kardeşinindir, ya kurdundur” buyurdu. {B91 Buhârî, İlim, 28.}

....

35 Lafza ait olan bu şek, Zeyd b. Hâlid’in veya ara yerdeki râvilerindir.

36 Bu şek de ara yerdeki râvilerin birine aittir.

37 Tulumundan maksad-ı âlî, kursağıdır. Yani günlerce muhtaç olduğu suyu kursağında taşır. Markubundan maksat da tabanıdır yani o kendi ayağı ile yürür. Senin müdahalene ne ihtiyacı var?

81

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ أَشْيَاءَ كَرِهَهَا فَلَمَّا أُكْثِرَ عَلَيْهِ غَضِبَ ثُمَّ قَالَ سَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ قَالَ رَجُلٌ[38] مَنْ أَبِي قَالَ أَبُوكَ حُذَافَةُ فَقَامَ آخَرُ فَقَالَ مَنْ أَبِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ أَبُوكَ سَالِمٌ مَوْلَى شَيْبَةَ فَلَمَّا رَأَى عُمَرُ مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا نَتُوبُ
إِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden hoşlanmadığı bazı şeyler soruldu. (Bu gibi) sualler çoğalınca gazap etti. Ondan sonra “Bana istediğinizi sorunuz” diye buyurdu. Birisi (kalkıp), “Benim babam kimdir?” dedi. “Baban Huzâfe’dir” buyurdu. Bir diğeri kalkıp, “Yâ Resûlellah! Ya benim babam kimdir?” dedi. “Şeybe’nin âzatlısı Sâlim’dir” buyurdu. Ömer (b. Hattâb radıyallahu anh vech-i risâletpenâhîdeki (âsâr-ı) gazabı görünce, “Yâ Resûlellah! Biz azîz ve celîl olan Allah (Teâlâ’y)a tövbe ediyoruz” dedi.**[39]** {B92 Buhârî, İlim, 28.}

………

38 Bu zât Kisrâ’ya sefir olarak i’zâm buyrulan Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî el-Muhâcirî’dir. Müslim’in rivayetine göre bu Abdullah, babasından başka bir babaya nispet ve biriyle kavga ettikçe filânın oğlu diye ta’yîb olunurdu. Vâlidesi, böyle bir sual sorduğunu işitince: “Senden daha fenâ evlat görmedim. Ananın eyyâm-ı câhiliyette kadınların irtikab ettiği şeylerden birini irtikab etmediğini nereden biliyordun? Ya ananı âlem nazarında rüsvây edeydin iyi mi olurdu?” diye kendisine itâb etmiş. O da cevaben “Vallâhi eğer beni bir zenci köleye ilhak etmiş olaydı onu kabul ederdim.” cevabını vermiş. (58 ve 323. hadislere de müracaat.)

39 Buhari'nin Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan olan diğer rivayetinde ثُمَّ أَكْثَرَ أَنْ يَقُولَ سَلُونِي. فَبَرَكَ عُمَرُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ رَضِينَا بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا. فَسَكَتَ "Sonra bana sorunuz demeyi çoğaltınca Ömer, iki diz üstü gelerek Allah'ın rabbimiz olduğuna, İslâm'ın dînimiz olduğuna, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin nebî olduğuna razı olduk yâ Resûlellah dedi. Bunun üzerine gazapları zâil olup sükût buyurdular" {B93 Buhârî, İlim, 29.} sözleriyle hadise nihayet verilmiştir. Bu hadisin 323. hadiste buraya müteallik daha ziyade tafsil vardır.

82

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ وَإِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ ثَلَاثًا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem bir söz söylediği zaman iyice anlaşılsın için üç kere tekrar ederdi. (Kezâlik) bir kavmin yanına gelip selâm verdiği zaman da üç kere selâm verirdi. {B95 Buhârî, İlim, 30.}

………

83

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللهِ تَعَالَى وَحَقَّ مَوَالِيهِ وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ يَطَؤُهَا فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا
فَلَهُ أَجْرَانِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Üç kişinin ikişer ecri vardır. Onlardan biri Ehl-i kitap'tan olup da hem kendi peygamberine hem de Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme iman eden kimsedir. Diğeri abd-i memlûktür ki, hem Allah Teâlâ'nın hem de efendilerinin hakkını eda ettiğinde (o da iki ecre nâil olur). Üçüncüsü öyle bir kimsedir ki nezdinde tasarruf ede (bile)ceği bir câriye bulunur da onu te'dip, ama (unf ve şiddetten âzâde olarak güzel güzel) te'dip eder, tâlim (lâkin yine rıfk ile güzel güzel) tâlim eder,[40] bundan sonra da onu âzat edip tezevvüc eder. (İşte) böylesinin de iki ecri vardır. {B97 Buhârî, İlim, 31.}

....

40 *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîs-i şerifin sonunda ثم قال عامر أعطيناكها بغير شيء قد كان يركب فيما دونها إلى المدينة sözü vardır ki hadisin râvisi ecille-i tâbiînden Âmir eş-Şaʿbî'nin sözüdür. Bunu kendisine böyle bir meseleye dair sual irat eden bir Horasanlı'ya söylemiş. Diyor ki: İşte bunu biz sana hiçbir bedel talep etmeksizin veriyoruz. Halbuki vaktiyle ahd-i risâlette bunun dûnunda bir mesele için tâ Medine'ye kadar şedd-i rahl edilirdi.

84

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَظَنَّ أَنَّهُ لَمْ يُسْمِعِ النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِي الْقُرْطَ وَالْخَاتَمَ وَبِلَالٌ يَأْخُذُ فِي طَرَفِ ثَوْبِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (mescid-i şerifte vaaz ettikten sonra) kadınlara duyuramadım zannıyla yanında Bilâl olduğu halde (erkek saflarından) çıktı. Kadınlara vaaz ederek onlara sadaka vermeyi emretti. (Sözleri o kadar tesir etti ki), kadınların kimi (kulaklarındaki) küpeyi, kimi (parmağındaki) yüzüğü (çıkarıp) atmaya başladılar. Bilâl de onları eteği içine topluyordu.[41] {B98 Buhârî, İlim, 32.}

....

41 Resûl-i müctebâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri ile âl-i kirâmına sadakanın haram olduğu mâlûmdur. Bu sadakât, tabii mahall-i münâsiblerine sarfedilmek üzere toplanırdı.

85

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ[42] يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَنْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ لَا يَسْأَلُنِي عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوَّلُ مِنْكَ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ نَفْسِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir kere) “Yâ Resûlellah! Kıyamet gününde senin şefaatin en ziyade kime râyegân olacak?” diye sordum. Buyurdu ki: “Yâ Ebâ Hüreyre! Hadis (bellemek) için sende gördüğüm hırsa göre bu hadisi senden evvel kimsenin bana sormayacağını (zaten) tahmin ediyordum. Kıyamet gününde halk içinde şefaatime en ziyade mazhar olacak kimse kalbinden (yahut içinden)[43] hâlis olarak lâ ilâhe illallah[44] diyendir.”[45] {B99 Buhârî, İlim, 33.}

………

42 Bir rivayette قلت süz olarak قال يا رسول الله vâki olmuştur. Diğer rivayette ise قلت yerine قيل denilmişse de قلت den musahhaf gibi görünüyor.

43 Bu lafızdaki şek, râvinindir.

44 (Muhammedü’r-resûlullah) bu kelime-i tayyibenin tetimmesidir. İkisi yekdiğerden gayr-i münfektir.

45 Şefâat-i makbûle-i Muhammediyye'den (sallallahu aleyhi ve sellem) müstefid olmayacak ferd-i âferîde yoktur. Habîb-i hüdâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimizin bütün halkın hevl-i mevki'den rahat bulması için bir şefâat-i âmmesi olduğu gibi bazı küffârın tahfîf-i azâbı, müstahakk-ı ikāb olan bazı mü'minînin nâr-ı cahîmden necatı, cehenneme girmiş mü'minînin halâsı, bazı mü'minînin bilâhesap ve lâ azap dâhil-i cinân olması, kezâ dâhil-i cinân olan müminînin ref'-i derecâtı için gûnâgûn şefaatleri vardır. Bu şefaatler içinden en ziyade müstefid olacakların muhlis müminler olduğunda şüphe yoktur.

86

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلٰكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءَسَاءَ جُهَّالًا فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Haccetü'l-Vedâ'da) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyurdu ki: “Allah Teâlâ ilmi kullar(nın sudûr)undan nez‘etmek (yani silmek) suretiyle değil, (ervâh-ı) ulemâyı kabzetmek suretiyle kabzedecektir. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca halk kendilerine cahil birtakım kimseleri reis edinirler. Bunlara (öte beri) sorulur. Onlar da ilimleri olmadığı halde fetva verirler de hem kendileri dalâlete düşerler hem (halkı) idlâl ederler.” {B100 Buhârî, İlim, 34.}

87

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ قَالَتِ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ ﷺ غَلَبَنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ فَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابٌ مِنَ النَّارِ فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ وَاثْنَيْنِ قَالَ وَاثْنَيْنِ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه ثَلَاثَةً لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ.[46]

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) kadınlar, "Yâ Resûlellah! (Sözlerini dinlemek için) erkeklerden bize meydan kalmıyor. Kendiliğinden bize bir gün tahsis et" dediler. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) onlara (mîâd olarak) bir gün tayin etti. Kadınlar yevm-i muayyende Huzûr-ı risâletpenâhîye geldiler. O da kendilerine vaaz etti, (bazı şeyler) emretti. Buyurduğu sözler meyanında, "İçinizden hiçbir kadın yoktur ki evlâdından üç tanesini (âhirete kendinden) evvel yollasın da, cehenneme karşı onun için bir siper peydâ olmasın" sözü vardı. İçlerinden biri, "İkisi de (öyle değil mi?)" dedi. (Cevaben), "İkisi de (öyledir)" buyurdu. {B101 Buhârî, İlim, 35.}

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan vârit olan diğer rivayette (mukayyed olarak), "Sinn-i bulûğa varmamış üç evlât" denilmiştir. {B102 Buhârî, İlim, 35.}

………

46 *Tecrîd*'in matbu nüshasında ثلاثة nin yalnız mâbaʿdi zikrolunmakla iktifa edilmiştir. Mânanın kolay anlaşılması için, o kelimeyi de *Sahîh-i Buhârî*'de olduğu gibi ilâve ettim.

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ حُوسِبَ عُذِّبَ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَوَ لَيْسَ يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا فَقَالَ إِنَّمَا ذٰلِكَ الْعَرْضُ وَلٰكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكْ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan:[47] Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, "Kim hesaba çekilirse azap edilmiş olur" buyurdu. Âişe der ki:[48] "Allah Teâlâ[49] فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا buyurmuyor mu?" dediğimde, "Bu senin dediğin arzdır, yoksa her kim ince hesaba çekilirse helâk olur"[50] buyurdu. {B103 Buhârî, İlim, 36.}

………

47 *Buhârî*'deki rivayete göre hadisin râvisi İbn Ebû Müleyke, "Zevc-i Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Âişe bilmediği herhangi bir şeyi işitse öğrenmek için aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize müracaat ederdi. Ezcümle Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem من حوسب , ilâ âhirih buyurmuş. Mukaddimesiyle hadisi rivayet ediyor.

48 İşte buradaki "Âişe der ki" sözünün kāili İbn Ebû Müleyke'dir.

49 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi, "*İşte böylesi kolay bir hesaba çekilir*" intehâ, vallahu a'lem (el-İnşikāk, 84/8.).

50 Arzdan maksat amelleri tartılmak üzere nâsın mîzana, aʿmâlin sahiplerine arzolunmasıdır ki yevm-i arzdaki hesap, ashâb-ı yemîn denilen suadâ hakkında pek âsân geçeceği nass-ı kitâb ile mâlûmdur. Ehl-i yemîn muhasebeye mâruz kaldıkları gün gufran ile mübeşşer ve amellerinin kendilerine arzında taksiratlarıyla berâber nâil oldukları niʿam-ı uzmâya muttali olacaklardır. Beşâret-i gufrâna makrûn olmayan muhasebe ise ağırdır. Hasenâttan zannolunan nice aʿmâlin karîn-i kabûl olmadığı münâkaşa-i hesâb esnasında tebeyyün edeceğinden bu münâkaşa azaba müeddî yahut başa baş menzil-i selâmete erişilse de nefs-i münâkaşa azap olmuş olur.

89

•.•.•

عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ يَقُولُ قَوْلًا سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَبْصَرَتْهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ حَمِدَ اللّٰهَ تَعَالَى وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللّٰهُ تَعَالَى وَلَمْ تُحَرِّمْهَا النَّاسُ فَلَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِيهَا فَقُولُوا إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ثُمَّ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ.

TERCÜMESİ

Ebû Şüreyh (el-Huzâî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Feth(-i Mekke'nin ertesi) günü[51] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden bir söz işittim ki, onu söylerken (şu) kulaklarım duydu, kalbim belledi, (söyleyeni de) gözlerim (o anda) gördü. Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra buyurdu ki: "Mekke'yi (tâ evvelden beri) haram eden Allah Teâlâ'dır. Onu haram eden insanlar değildir. Bundan dolayı Allah'a ve yevm-i âhirete iman eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir ağaca balta vurmak olmaz. Şayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (burada) mukātele etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa ona, "Allah (Teâlâ yalnız) resulüne izin vermiştir. Size izin vermemiştir" deyiniz. Bana da (yalnız) bir günün bir saati içinde izin verdi. Ondan sonra bugünkü hürmeti dünkü hürmeti derecesine döndü. (Bu dediklerimi burada) hazır olanlar, gaip olanlara tebliğ etsin. {B104 Buhârî, İlim, 37.}

Buhârî'deki hadis: عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ diye başlar ki: "Ebû Şüreyh el-Huzâî, Amr b. Saîd b. Âs'a Mekke'ye Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâya karşı ordular sevkettiği sırada dedi ki: Ey emîr! Feth-i Mekke'nin ertesi günü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ayağa kalkıp irat buyurduğu bir sözü, (yani hutbeyi) sana haber vermekliğime izin ver. O hutbeyi şu iki kulağım işitti" ilâ âhirih demektir. Sonunda da, فَقِيلَ لِأَبِي شُرَيْحٍ مَا قَالَ عَمْرٌو؟ قَالَ أَنَا أَعْلَمُ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ. إِنَّ مَكَّةَ لَا تُعِيذُ عَاصِيًا وَلَا فَارًّا بِدَمٍ وَلَا فَارًّا بِخَرْبَةٍ sözleri vardır ki bunlar da, "Ebû Şüreyh'e Amr ne dedi?" diye sordular. Amr da cevaben, "Yâ Ebâ Şüreyh! Ben senden daha âlimim. Mekke, hiçbir âsiyi, zimmetinde kan olan bir firariyi, firar eden hiçbir hırsızı kurtaramaz" dedi.[52]

....

51 Eldeki *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında الغد من يوم الفتح denildiğine göre bu hutbe-i nebeviyye yevm-i fetihte değil, fethin ertesi gününde söylenmiş demektir.

52 Bu Amr b. Saîd b. Âs, Benî Ümeyye hânedanından ve vülâtından olup Yezîd ile Mervân ve Abdülmelik'in eyyâmında Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anha karşı ordular techiz ve sevketmiş, nihayet hilâfet sevdasına düştüğü için Abdülmelik ile harp de eylemiş ve onun tarafından sulh ve emandan sonra gadren katledilmiştir. Harem-i Mekke'ye karşı ordu sevkedilmemesi hakkında Ebû Şüreyh radıyallahu anhın nasihatine mukabil ona ilim taslayarak verdiği cevap da mugalatadır. İbnü'z-Zübeyr, Amr'ın hizmet ettiği kimselerden evvel Şam'dan mâada bütün bilâd-ı İslâmiyye'den biat almış olup sahâbî olması dolayısıyla hilâfete de onlardan ehak olduğu için onu âsi, kātil ve sârik menzilesinde tutup hürmet-i Harem'i hetke kalkışması gayret-i cinsiyye ve asabiyyet-i kavmiyyeye mütâbaattan başka şeye hamlolunamaz.

90

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

İHTAR: Bu hadîs-i şerifin *Buhârî*'deki lafzı da, tarz-ı rivâyeti de başkadır. *Buhârî*'deki ibare aynen şudur: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ. قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْصُورٌ. قَالَ سَمِعْتُ رِبْعِيَّ بْنَ حِرَاشٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَكْذِبُوا عَلَيَّ. فَإِنَّهُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَلِجِ النَّارَ.

TERCÜMESİ

Ali (b. Ebû Tâlib) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyurdu ki: "Benim ağzımdan yalan uydurmayınız. Her kim benim ağzımdan yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın."

Buhârî'ye göre: Rib'î b. Hırâş, Ali (b. Ebû Tâlib) radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin "Benim ağzımdan yalan uydurmayınız. Her kim benim ağzımdan yalan söylerse cehenneme girsin" buyurduğunu işittiğini kendisinden duymuş. {B106 Buhârî, İlim, 38.}

91

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ يَقُلْ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Seleme b. Ekvaʿ radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyurdu ki: “Benim söylemediklerimi her kim bana isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.” {B109 Buhârî, İlim, 38.}

92

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ تَسَمَّوْا بِاسْمِي وَلَا تَكَنَّوْا بِكُنْيَتِي وَمَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَآنِي فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ فِي صُورَتِي وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Benim adımı (kendinize, yahut birbirinize) takınız. Künyemi de (yani Ebü'l-Kāsım künyesini de) takınmayınız.[53] (Şu da mâlûm olsun ki), her kim beni rüyada görürse hakikatte beni görmüş olur.[54] Zira şeytan benim sûretime temessül edemez. Bir de, her kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın."[55] {B110 Buhârî, İlim, 38.}

………

53 Şer'an menhî olan (Ebü'l-Kāsım Muhammed) suretiyle ism-i şerif ile künye-i mübârekenin şahs-ı vâhidde ictimâıdır. Nitekim bunu tasrih eden rivayet de vardır. Bu nehyin neshine kāil olanlar olduğu gibi hâl-i hayât-ı nebevîye maksûr olduğuna kāil olanlar da vardır. Nitekim İmam Ali radıyallahu anhın mahdûm-ı mükerremleri Muhammed b. el-Hanefiyye ile Muhammed b. Ebû Bekir'in ve Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ın künyeleri Ebü'l-Kāsım idi.

54 Bu hadis birkaç lafız ile daha vârit olmuştur ki hepsi de sahihtir: مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ *"Her kim beni rüyada görürse hakkı görmüş olur. Yani gördüğü edgās-ı ahlâm kabilinden değildir, beni görmüştür;* فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ "*Yakazada da beni görecektir.*" فَكَأَنَّمَا يَرَانِي فِي الْيَقْظَةِ "*Beni yakazada görmüş gibidir.*" Bu elfâz-ı sahîhanın kâffesi bir mânadadır. Hepsinden münfehim olan mâna aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizi rüyada görmenin hak ve sâdık rüya olmasıdır. Bunun ta'lîli de metindeki lafız ile vârit olduğu gibi فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِلشَّيْطَانِ أَنْ يَشْتَبِهَ بِي "*Zira şeytanın kendisini bana benzetmesi olamaz*" lafzı ile de vârit olmuştur ki yine mâna birdir.

Şemâil-i şerifede tarif edilen suret ile sûret-i diğerde görmek beyninde de fark yoktur. Ancak sûret-i hakîkiyye üzere müşahede şerefine nâil olanın rüyasını te'vile hâcet yoktur. Sûret-i ma'rûfeye muhalif görenlerin rüyaları ise hallerine münasip bir şey ile tabir edilmeye muhtaç olur.

55 Son hükmün rüya ile vech-i münâsebeti aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizi rüyada görmemiş kimsenin gördüm demesi, kendisini bu vaîdin hükmüne idhal edeceğini ifham eder.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِنَّ اللهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الفِيلَ أَوِ الْقَتْلَ[56] وَسُلِّطَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالْمُؤْمِنُونَ أَلَا فَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي أَلَا وَإِنَّهَا حَلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ أَلَا وَإِنَّهَا سَاعَتِي هٰذِهِ حَرَامٌ لَا يُخْتَلَى شَوْكُهَا وَلَا يُعْضَدُ شَجَرُهَا وَلَا تُلْتَقَطُ سَاقِطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ فَمَنْ قُتِلَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يُعْقَلَ وَإِمَّا أَنْ يُقَادَ أَهْلُ الْقَتِيلِ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ اكْتُبْ لِي يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ اكْتُبُوا لِأَبِي فُلَانٍ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللهِ فَإِنَّا نَجْعَلُهُ فِي بُيُوتِنَا وَقُبُورِنَا

فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَّا الْإِذْخِرَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Allah (Teâlâ, ashâb-ı) Fîl'i yahut (beliyye-i) katli Mekke('ye girmek)ten habs (yani men)etmiştir.[57] Yalnız Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile müminler (o da bir kere Mekke) ahalisine taslît edilmişlerdir.[58] Haberiniz olsun, (Mekke) benden evvel hiçbir kimse için helâl olmadığı gibi, benden sonra da hiçbir kimse için helâl olmayacaktır. Biliniz ki o (yalnız) bir günün bir saatinde (yalnız) benim için helâl olmuştur. Malûmunuz olsun ki, işte bu saatte benim için bile haramdır. (Mekke'nin) dikeni (bile) kesilmez. Ağacına balta değdirilemez.[59] Yitiğini kimse (elini uzatıp) alamaz. Meğer ki (sahibini) aramak için ola. O halde her kim(in bir kimsesi) katlolunursa iki şeyden hangisi (hakkında) hayırlı ise onu isteyebilir (yani iki şey beyninde muhayyerdir): Ya (kendine) diyet verilir ya maktulün ehli kısas ettirir.[60] Bunun üzerine Yemen ahalisinden biri gelip, "Yâ Resûlellah! (Şu buyurduklarını) benim için yaz"[61] dedi. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de), "Ebû fülan[62] için yazınız" buyurdu. Derken Kureyş'ten bir zat,[63] "Yâ Resûlellah! İzhırdan[64] başka. Zira biz onu evlerimiz(in inşasın)da, kabirlerimiz(in binasın)da kullanıyoruz" dedi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de, "İzhırdan başka"[65] buyurdu.[66] {B112 Buhârî, İlim, 39.}

....

56 Buhârî, aradaki râvilerin hep böyle القتل أو الفيل tarzında şek üzere rivayet etmiş olduklarını söylüyor. Bazıları yine şek üzere الفيل أو القتل diye rivayet etmişlerdir. Bir rivayette de cezim üzere yalnız الفيل denilmiştir ki zevke en mülâyim geleni de budur.

57 *Buhârî* metninde hadîs-i şerifin mevridi olmak üzere şu tafsil vardır: Huzâalılar eyyâm-ı Câhiliye'de katledilmiş bir müşrik-i Huzâî'ye bedel Benî Leys'ten birini feth-i Mekke senesinde –diğer bazı rivâyâtın siyakına nazaran fethin ertesi günü– katletmişlerdi. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma haber verdiler. Hemen râhile suvar olup hutbe olarak hadîs-i mervîdeki kelimât-ı aliyyeyi irat buyurmuşlardır.

58 Yevm-i fetihte Hâlid b. Velîd radıyallahu anhın Handeme'de müşrikîn ile bi'l-ıztırâr vâki olan müsâdemesi ile demi ihdâr edilmiş birkaç müşrikin emr-i âlî-i risâletpenâhî ile katlolunduğuna ima buyuruluyor. 89. hadise müracaat.

59 Harem dahiline iltica etmiş av hayvanlarının da sürülemeyeceği diğer hadislerde vardır.

60 Buradaki diyet veya kaved yani kısas hükmü tarafeyn müslim olduğuna göre câridir. Nitekim Buhârî Ebû Cuhayfe radıyallahu anhtan, âtîdeki hadisi taʿlîkan rivayet ediyor: Ali radıyallahu anha, "(Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden kalma) sizde bir kitap, yazılmış bir şey var mıdır?" diye sormuş. Râvi Ehl-i beyt'e mâlûm iken diğer ümmete meçhul kalmış bir vahiy olup olmadığını istiknâh etmiş oluyor. Ali radıyallahu anh da, "Hayır, bizde Kitâbullah'tan, bir de her müslüman olana verilen anlayıştan başka bir şey yoktur. Bir de şu sahîfenin içindeki vardır" cevabını vermişler. Ebû Cuhayfe, "Bu sahîfede ne var?" diye sorunca, "İçinde aklın yani diyetin, fikâk-i esirin yani esir kurtarmanın ve bir kâfire bedel, müslim katlolunamayacağının hükmü vardır" buyurmuşlardır. Bu hadis Şîa'ya da reddi nâtıktır.

61 Buradaki "yaz", lafzı "yazdır" mânasınadır. Meselâ bir emîrin emirnâmesi başkasının hattıyla da olsa yine "Bir emirnâme yazdı" demek sahih ve hatta müteâreftir.

62 أبو فلان in ismi diğer ehâdîs-i sahîhada sabit olduğu üzere Ebû Şâh'tır.

63 Bu zât-ı şerif, amm-i mükerrem-i Nebî Abbas b. Abdülmuttâlib radıyallahu anh hazretleridir.

64 *Kāmus* mütercimi Âsım Efendi merhumun beyanına göre (Mekke ayrığı) denilen nebattır.

65 إلا الإذخر lafz-ı şerifi, bazı rivâyâtta mükerrerdir.

66 Talepten sonraki istisna yâ o anda buna dair vahiy geldiğine, ya vahy-i sâbıkta istisnânın beyan ve tebliği talebe taʿlik buyurulduğuna ya da böyle bir vahiy yoksa Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin min tarafillâh memur buyuruldukları husûsatın tefâsîlinde içtihada mezun olduklarına delildir.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا اشْتَدَّ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ قَالَ ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَلَبَهُ الْوَجَعُ وَعِنْدَنَا كِتَابُ اللهِ تَعَالَى حَسْبُنَا فَاخْتَلَفُوا وَكَثُرَ اللَّغَطُ قَالَ قُومُوا عَنِّي وَلَا يَنْبَغِي عِنْدِي التَّنَازُعُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümadan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin (son hastalığında) ağrısı iştidâd edince: "Yazı yazacak şey getiriniz. Size öyle bir kitâb (vasiyyetname) yazdırayım ki ondan sonra hiç dalâlette kalmayasınız" buyurdu. Ömer radıyallahu anh, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hastalığı ağırlaştı. Elimizde ise Allah Teâlâ'nın kitabı vardır. O bize yeter" dedi. Bunun üzerine (oradaki sahâbe beyninde) ihtilâf çıktı. Sözleri birbirine karıştı. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem de), "Yanımdan savulun. Benim yanımda nizâ olmaz" buyurdu.[67] {B114 Buhârî, İlim, 39.}

………

67 İbn Abbas radıyallahu anhümâdan gelen bu rivayet, Şîa'nın İmâm-ı Evvâb Ömer b. Hattâb radıyallahu anha karşı isti'mal edegeldikleri bir silâh-ı ta'n ve adâvettir. Güya taraf-ı âlî-i risâletten İmam Ali kerremallahu vecheh hazretlerinin hilâfeti tensîs murat buyurulmuş da Hazret-i Ömer'in buna mümâneâtı, hakkın hak sahibine varmasını tehir etmiş ve muhalefete sebep de Sıddîk-ı Ekber radıyallahu anh hazretlerine muzmer bir taraftarlık olmuştur. Hele Buhârî hadisinin sonunda İbn Abbas radıyallahu anhümânın bu kelâmı râvi Ubeydullah b. Abdullah'a naklettikten sonra odadan çıkmaya davranıp çıkarken de, إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ كِتَابِهِ "Ah, ne büyük musibettir o musibet ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile yazmak istediği kitap arasına hâil oldu" demiş olması da bu babdaki dedikoduyu hadd-i gayesine vardırıyor. Halbuki öyle bir sahâbî-i celîl hakkında böyle hükümleri vermeden evvel çok düşünmek ve çok ihtiyat etmek gerektir.

EVVELEN: Hazerde, seferde ale'd-devâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize mülâzemetle bekâm olmuş, şeref-i sıhriyyet ve karâbet dolayısıyla sâha-i ulyâ-yi nübüvvette mahremiyet kazanmış, umûr-ı mu'dile ve müşkilede müsteşâr-ı mü'temen ittihaz buyurulmuş, yirmi bu kadar defa re'yini ve bazan lafzını tasvîben vahiy nâzil olmuş olan Ömer radıyallahu anhın fıkhı ve karâin-i ahvâlden istinbat edilebilecek ilmi elbette o –sıralarda henüz mürâhik denilecek sînde olan– İbn Abbas'ınkine kıyas edilemez.

SÂNİYEN: Bu hadisin içinde Hazret-i Ömer'in itâba giriftar olduğuna delâlet eder bir söz olmadığı gibi meclis-i iyâdet haricinde de ikāme-i hakka bu kadar harîs olan hâzır ve gāib sahâbe-i kirâmın hiçbiri tarafından o günkü muhalefeti dolayısıyla kendisine ta'n edildiğine delâlet eder hiçbir rivayet menkul olmadığına ve sahâbe-i Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem kendisine hürmeti günden güne müzdâd olduğuna göre herhangi bir hükm-i ilâhîyi tebliğden cenâb-ı âlî-i risâletmeâbı menetmiş olmakla ithamı büyük bir cüret sayılır.

SÂLİSEN: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin a'lâ-yı illiyyîne intikalleri günü –bu vak'a henüz pek terütaze iken nasb-ı imâm için muhâcirîn ile ensar arasında ihtilâf zuhur etmiş, izâle-i ihtilâfı o vücûd-ı arşpâyeyi ravza-i rıdvâna defnetmek vazifesinden bile akdem gören Hazret-i Şeyhayn, Sakīfe-i Benî Sâide'ye varıp nizâı yatıştırmış ve Hazret-i Ebû Bekir'e ilk biat eden Hazret-i Ömer olmuş idi. Böyle iken bunca muhâcirîn ve ensardan hiçbiri çıkıp da, "Sen Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem, sâhib-i hakkı tensîs etmesine daha dün mani olmuş bir kimsesin. Sana söz söylemek düşmez" demediği gibi sonradan Ebû Bekir'in kendisini istihlâf etmesine de, kendisinin işi şûraya havale etmesine de itiraz eden olmamıştır.

RÂBİAN: Hazret-i İbn Abbas, Hazret-i Ömer'in mukarrebîninden ve ulûm-ı celîlesinden haylice nevâleçîn olmuş bahtiyârândan olduğu için o sözü ona atf-ı töhmet mânasına söyleyebileceği asla vârid-i hatır olamaz.

HÂMİSEN: *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'deki rivayete göre ائتوني بكتاب emri Hazret-i Ali kerremallahu vecheye verilmiştir. Müşârün ileyhin tensîs-i hilâfetini tazammun edecek bir mektubun kendisine yazdırılması, hatta ihzâr edevatının kendisine emrolunması herhalde akıldan baîddir. Böyle bir şey başkasına yazdırılmak hatta levazımın ihzârı başkasına emredilmek –şemme-i töhmete bile meydan vermemek için– daha ziyade yakışık alırdı.

SÂDİSEN: Yazdırılacak kitap, bir muktezâ-yı vahy tebliğ edilecek vâcibât-ı dîniyyeden olaydı bir Ömer'in sözü üzerine tebliğinden sarfınazar buyurulmak hiç tasavvur edilebilir mi? Her ne bahasına olursa olsun emr-i ilâhî tebliğ edilir ve "*Yanımdan savulun. Benim yanımda nizâ olmaz*" demekle iktifa buyurulmazdı. Bilakis hiçbir şey yazdırmadan huzzârı savmaları Hazret-i Ömer'in re'yini savab gördüklerini gösterir. Bâhusus bu vak'a –nükûle göre– perşembe günü cereyan etmiş ve dârıdünya, dört gün daha vücûd-ı kudsî-i risâletpenâhî ile münevver kalmış olduğundan bu müddet zarfında vahy-i ilâhîyi tebliğe bol bol vakit vardı. Bu müddet içinde sükût buyurmaları, kitaba dercedilecek şeyin vâcibü't-teblîğ olmadığına delîl-i sarîhtir.

İşte bu esbâbdan dolayı ne Hazret-i Ömer'in sözü Şîa'nın verdiği mânaya, ne İbn Abbas hazretlerinin sözü Ömer'i ithama hamledilebilir. Anlaşılıyor ki orada hazır bulunanlardan bazıları emr-i resûlü vâcip gördükleri ve yazdırılacak şeyin zaten mâlûm olan ahkâm-i dîn hakkında ziyâde-i îzâhı mutazammın olacağını bildikleri için yazılmasına taraftar olmuşlar. Hazret-i Ömer ise bu emr-i risâletpenâhînin vücûb için olmadığını kendisince mâlûm karâinden bilistidlâl Kitâbullah ile zaten mâlûm olan şeyleri tekit ile iktifa buyurulacağını anlamış, şiddet-i maraz halinde böyle bir zahmet ve külfetten –canından aziz bildiği– sevgili resûl-i hüdâyı sıyânet maksadını gözetip "Kitâbullah bize yeter" demiş. O emr-i risâletpenâhînin vücûb için olmadığı ise, ne o mecliste ne de aradan geçen dört gün zarfında tekit buyurulmamasıyla sabittir. Eğer o emr-i âlîye imtisal vâcip olaydı elbette ashabın ihtilâfından rencide olup vazgeçmezler ve her kimin olursa olsun muhalefetine binaen teblîğ-i teklifi terk buyurmazlardı.

Yazdırılacak şey acaba ne idi? Orası mâlûm değil. Maahâzâ ne olabileceği hakkında bazı tahmînat, Şîa'nın bu iftirasına zerîa olmuştur. Ulemânın bu husus için dermeyan ettikleri ihtimal ikidir: 1. Cemel, Sıffîn vekāyii gibi fiten-i azîmenin önüne geçmek için kendilerinden sonra imâmete geçeceklerin isimlerini tensîs buyurmak istemişler. 2. İleride haklarında ihtilâfât zuhur etmesin diye mühimmât-ı ahkâmı mübeyyin bir kitap yazdırmayı murat buyurmuşlar da bu tasavvurdan vazgeçmekte maslahat olduğu bilâhare kendilerine zâhir olmuş yahut kendilerine böylece vahyolunmuş. Şîa'nın Ömer radıyallahu anha hücumu, birinci ihtimale temessük ettiklerine göredir. Halbuki o ihtimale göre kendilerini ta'nda haklı gösterecek bir cihet yoktur. Zira Müslim ile Buhârî'nin ona dair olan rivayetlerinden anlaşılıyor ki tensîs buyurmak istedikleri isimlerin başında Ebû Bekir'in ismi var imiş. Maraz-ı mevtlerinin bidâyetlerinde Âişe radıyallahu anhâya, "*Babanı, kardeşini bana çağır da bir mektup yazayım. Belki biri bir sevdaya düşer, bir müddeî davaya kalkar. Lâkin Allah da müminler de Ebû Bekir'den başkasını istemezler*" {M6181 Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 11.} buyurmuşlar. Lâkin takdîr-i ilâhî ma'lûm-ı nebevîleri olduğuna itimaden bundan feragat buyurup Ebû Bekir radıyallahu anhı imâmet-i salâta geçirmişler ve kendileri de arkasında namaz kılmışlardır. İhtimal ki, bu mektup yazılaydı sonradan beyne'l-ashâb tahaddüs eden fiten ve mesâib zuhur etmezdi. Lâkin kazâ-yı ilâhî o fitnelerin vukuunu mübrem kıldığından o mektup yazılmadı. İbn Abbas hazretlerinin sözleri de işte buna râcidir. Yoksa o kadar hürmet ve tâzim ettiği Hazret-i Fârûk-ı A'zam'ı ithama değil.

95

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتِ اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ مَاذَا أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفِتَنِ وَمَاذَا فُتِحَ مِنَ الْخَزَائِنِ أَيْقِظُوا صَوَاحِبَ الْحُجَرِ فَرُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا
عَارِيَةٌ فِي الْآخِرَةِ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Bir gece Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem uyandı da,[68] "Sübhânellah, bu gece ne fitneler nâzil oldu! Ne hazineler de açıldı! Hücre sahiplerini (yani ezvâc-ı tâhirâtı) uyandırınız. Dünyada nice giyinik kadınlar vardır ki âhirette çıplaktırlar" buyurdu.[69] {B115 Buhârî, İlim, 40.}

....

68 Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin rüyada görüp de haber verdiği fitnelerle nimetler i'lâm-ı ilâhî vahiy tarikiyle kendilerine mâlûm olan şeylerdendir. Enbiyanın rüyası da vahiydir. Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın 3. hadiste haber verdiği üzere vahyin başlangıcı rü'yâ-ı sâliha (sâdıka) olmuştur.

Amr b. Dînâr'a, "Bazıları Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin gözleri uyur ammâ kalbi uyumaz derler. Ne dersiniz?" diye sorulmuş. O da Ubeyd b. Umeyr'in, "'Enbiyanın rüyaları vahiydir' dedikten sonra إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ '*Ben rüyada seni zebh ediyorum diye görüyorum.*'[u] âyet-i kerîmesini tilâvet ettiğini işittim" demiş. Âyet-i kerîme İbrâhim aleyhi's-selâmın İsmâil ya İshak aleyhime's-selâmı zebha memur olduğunu haber veren âyet-i kerîmedir.

69 Bu hadîs-i şerifte nice muʿcizât-ı seniyye-i nebeviyye zâhir ve bâhirdir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ümmet-i merhûmelerinin kendilerinden sonra hem giriftar olacakları fiten ve mesâibi hem de nâil olacakları hazâin-i bî-pâyânla nimet ve rahmeti ihbar buyurdukları gibi كاسيات عاريات zümresinden yahut mütesettire olmakla beraber libâsında iltizâm-ı israf ve tebzîr edecek nice kadınların zuhur edeceğini de haber veriyor. Ümmehât-ı mü'minîni uyandırmayı emir buyurmaları da kendilerine vaaz etmek, ibzâl-i sadâkat ile terk-i isrâfâta teşvik eylemek, ezvâc-ı Nebî aleyhi's-selâm olduklarına mağrur olarak ibâdât ve tâatten gaflet câiz olamayacağını bildirmek içindi. Dünyadaki kâsıyât-ı müsrifâtın âhirette âriyât olmaları hasenattan ârî olduklarına binaendir.

---

u es-Sâffât, 37/102.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْعِشَاءَ فِي آخِرِ حَيَاتِهِ فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ فَقَالَ أَرَأَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هٰذِهِ فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem âhir hayatında[70] bir kere bize yatsıyı kıldırdı. Selâm verince ayağa kalktı ve "Bu geceyi görüyorsunuz ya, işte bu geceden itibaren yüz sene başında (bugün) yer yüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır" buyurdu.[71] {B116 Buhârî, İlim, 41.}

………

70 Câbir radıyallahu anhın rivayetinde musarrah olduğu üzere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu buyurduktan sonra bir ay muammer olmuşlardır (356. hadise de müracaat).

71 Hızır aleyhi's-salâtü ve's-selâmın vefat etmiş olduğuna kāil olanlar bu hadîs-i şerif ile istidlâl ederler. Muhalif kavli iltizam eden cumhura göre ise Îsâ ve Hızır aleyhime's-salâtü ve's-selâm ile melâike-i kirâm ve İblîs'e bu hadîs-i şerifin şümulü yoktur. (Yeryüzünde olanlar)dan maksat ümmet-i Muhammediyye'dir ki bunların kimi ümmet-i icâbet, kimi ümmet-i da'vet olduğundan o zamandaki müslimîn ile küffâr bunda dahildirler. Demin saydıklarımız ise ümmetten ma'dûd değillerdir. Tâ VI, VII. asırlarda bile sohbet-i nebeviyye iddiasında bulunan Reten el-Hindî, Ma'mer b. Büreyk, Ma'mer el-Mağribî ve emsali muammerînin yalancılıklarına bu hadîs-i şerif ile ihticâc edilmiştir.

97

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ بِتُّ فِي بَيْتِ خَالَتِي مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ عِنْدَهَا فِي لَيْلَتِهَا فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْعِشَاءَ ثُمَّ جَاءَ إِلَى مَنْزِلِهِ فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ نَامَ ثُمَّ قَامَ ثُمَّ قَالَ نَامَ الْغُلَيِّمُ أَوْ كَلِمَةً تُشْبِهُهَا ثُمَّ قَامَ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ فَصَلَّى خَمْسَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ نَامَ حَتَّى سَمِعْتُ غَطِيطَهُ أَوْ خَطِيطَهُ[72] ثُمَّ
خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Bir gece Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin zevcât-ı tâhirâtan teyzem Meymûne bin Hâris (radıyallahü anhânın) evinde kaldım. Nebî-i ekrem sallallahu aleyhi ve sellem o gece (nöbeti dolayısıyla) nezdinde idi. Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (mescidde) yatsıyı kıldırdıktan sonra menzil(-i saâdet)ini teşrif etti. Dört rekʿat namaz kıldıktan sonra uyudu. Sonra kalktı, "Çocuk uyudu mu?" dedi. Yahut buna benzer bir söz söyledi. Sonra (namaza) durdu. Ben de sol tarafına durdum. Beni sağ tarafına geçirip beş rekʿat kıldı. Ondan sonra da iki rekʿat kıldı. Ondan sonra uyudu. O kadar ki horultusunu duydum. Ondan sonra namaz (kıldırmak üzere mescid)e çıktı.[73] {B117 Buhârî, İlim, 41.}

....

72 Bu şek İbn Abbas radıyallahu anhümâda değil ara yerdeki râvidedir.

73 Uzanıp uyuduktan sonra abdest almadan namaz kılabilmek hasâis-i nübüvvettendir. Enbiya aleyhimü's-salâtü ve's-selâmın gözleri uyusa da kalpleri uyumaz. Gece namazı, bu rivayete göre son iki rek'at sabah namazının sünnetine ayrıldıktan sonra salât-ı vitr ile beraber dokuz rek'attan ibaret olmuş oluyor. Mecmuu on bir rek'attır. Salât-ı vitri üç rek'at sayanlara göre gece nâfilesi altıya, bir rek'at addedenlere göre ise sekize inmiş olur. Buhârî'nin diğer rivayetinde on üç, bir diğerinde de sabah sünnetinden başka olarak on üç olduğu zikrediliyor.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَلَوْلَا آيَتَانِ فِي كِتَابِ اللهِ مَا حَدَّثْتُ حَدِيثًا ثُمَّ يَتْلُو إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى إِلَى قَوْلِهِ الرَّحِيمُ إِنَّ إِخْوَانَنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ كَانَ يَشْغَلُهُمُ الصَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ وَإِنَّ إِخْوَانَنَا مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَ يَشْغَلُهُمُ الْعَمَلُ فِي أَمْوَالِهِمْ وَإِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَلْزَمُ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِشِبَعِ بَطْنِهِ وَيَحْضُرُ مَا لَا يَحْضُرُونَ وَيَحْفَظُ مَا لَا يَحْفَظُونَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Halk: "Ebû Hüreyre çok (hadis rivayet) ediyor" deyip duruyorlar. Halbuki Kitâbullah'ta (şu) iki âyet olmasaydı hiçbir hadis nakletmezdim. –(Ebû Hüreyre bu sözden) sonra إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ [74] âyet-i kerîmelerini okuyup derdi ki: Muhâcirîn kardeşlerimiz çarşılarda alışverişle, ensar kardeşlerimiz de malları (ve toprakları) için çalışmakla meşgul olurken Ebû Hüreyre boğazı tokluğuna Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme mülâzemet eder ve onların hazır bulunamadıkları meclislerde hazır bulunur, onların belleyemedikleri sözleri bellerdi.[75] {B118 Buhârî, İlim, 42.}

………

74 Âyetlerin meâl-i âlîsi: "*İnzâl ettiğimiz âyât-ı beyyinât ile hidayeti kitabımızda halka biz beyan ettikten sonra bunları ketmedenler öyle âsilerdir ki, kendilerine Allah da lânet eder, lânet edenler de* (yani melâike ve mü'minîn de). *Meğer içlerinde bu fiillerinden tövbe edip de amel-i sâlih işleyenler ve ketmettiklerini sonradan izhâr ve beyan edenler buluna. İşte bu gibilerin tövbelerini kabul ederim. Zira tevvâb ve rahîm benim*" (el-Bakara, 2/159, 160) İntehâ. Vallahu a'lem.

Ebû Hüreyre radıyallahu anh bu âyet-i kerîmeye bakarak ketm-i ilmi haram bildiği için mümkün olduğu kadar bildiklerini neşre çalışmış ve bu yüzden mesmûâtı çok olduğu gibi merviyyâtı da herkesten ziyade olmuştur.

75 Buhârî'nin *Târîh*'teki rivayetine göre Ebû Hüreyre radıyallahu anh, bir kere on taneden ziyade şüyûh-ı sahâbenin (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn) müctemi' bulunduğu bir mecliste bulunmuş da onların bilmedikleri bazı hadisler rivayet etmiş. Onlar yekdiğerden tahkik edip sıhhatine kani olmuşlar. O mecliste bu hal kaç kere tekerrür edince bazı kimseler: "Muhâcirîn ile ensar Ebû Hüreyre gibi hadis rivayet edemesinler, bu nasıl olur?" demişler. Bunlara cevaben Ebû Hüreyre hazretleri bu sözleri söylemiş oluyor. Maahâzâ Ebû Hüreyre en çok hadis rivayet eden sahâbî olmakla beraber bilgisi de anlayışı da ondan kuvvetli olan sahâbe de çoktur. Lâkin onlar rivâyet-i hadîsi kendilerine meslek edinmemişler ve belki aynen edada hata ederiz korkusuyla zaruret messetmedikçe rivayetten içtinap eylemişlerdir.

Buhârî'nin ta'lîkan rivayet ettiğine göre Ebû Hüreyre radıyallahu anh, Hemmâm b. Münebbih'e, "Ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden hadîs-i nebevîyi benim kadar cemeden yoktur. Yalnız Abdullah b. Amr b. Âs müstesnadır ki o yazardı, ben yazamam" demiştir. Maahâzâ Ebû Hüreyre'den mervî ehâdîsin yekünü beş bin üç yüzü bulduğu halde Abdullah b. Amr'dan mervî olanlar yedi yüzü pek de geçmiyor. Mazbutu daha çok olduğu halde merviyyâtının daha az olmasındaki sebep müşârün ileyh Ehl-i kitap kitaplarını ele geçirip mütalaa ve onlardan da rivayet etmesidir ki, tâbiînden birçoğu İsrâîliyat karışabilir korkusuyla ondan rivayet etmek istememiştir.

99

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي أَسْمَعُ مِنْكَ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنْسَاهُ قَالَ ابْسُطْ رِدَاءَكَ فَبَسَطْتُهُ فَغَرَفَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ ضُمَّهُ فَضَمَمْتُهُ فَمَا نَسِيتُ شَيْئًا بَعْدَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme), “Yâ Resûlellah! Senden birçok hadis işitiyorum da unutuyorum” dedim. “Ridânı (futanı) yay” buyurdu. Yaydım. Elleriyle (bir şey) avuçlayıp (ridânın) içine at(ıyor gibi yap)tı. Sonra, “Topla” diye emretti. Ridâmı topladım. İşte ondan sonra (artık) hiçbir şey unutmadım.[76]
{B119 Buhârî, İlim, 42.}

....

76 Ebû Hüreyre’den nisyanın ref‘i, hadd-i hesâba gelmeyen mu‘cizât-ı nebeviyyeden biridir. Sallallahu aleyhi ve sellem.

100

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ وِعَاءَيْنِ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَثَثْتُهُ قُطِعَ هٰذَا الْبُلْعُومُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden iki kap (dolusu) ilim belledim. Bunlardan birini (size) nisâr ettim. Diğerine gelince onu meydana çıkaracak olsam benim şu boğazım kesilir."[77] {B120 Buhârî, İlim, 42.}

....

77 Ebû Hüreyre radıyallahu anhın neşr ve ifşa ettiği ilmin hangi neviden olduğu merviyyâtından mâlûmdur. Ketmettiği ilim acaba ne idi? Bazıları ileride ümmetin başına gelecek fiten ve mesâibe, kıyametten evvel ümmetin giriftar olacağı ahvale ait ulûm idi derler ki, bunlardan bazılarının vukuunu re'yü'l-ayn müşahede bile etmiştir. Politika galeyanlarının tozu dumanı içinde ferman dinleyecek ve hakka samîm-i vicdânından kulak verecek halde olmayanlara karşı bildiğini açıkça söylemek kendileri gibi bîtaraf ve fitneden mütebâid bir zat için hakikaten tehlikeli idi. Ebû Hüreyre'nin maksudunu böylece tefsir edenler أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ رَأْسِ السِّتِّينَ وَإِمَارَةِ الصِّبْيَانِ "Altmışıncı senenin başına ve çocukların devr-i emâretine yetişmekten Allah'a sığınırım" demiş olmasını davalarına delil ittihaz ederler. Bazıları da ehl-i şühûd ve irfana muhtas olup ilm-i şerîatın neticesi ve Resûlullah aleyhi's-salâtü ve's-selâma muhabbet ve hüsn-i mütâbaatın semere-i celîlesi olan ve ağyârın tetâvül-i çeşm-i idrâkinden masûn kalan ilm-i esrârdır derler. Vallahu a'lem bi-murâdihî.

101

•.•.•

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فَقَالَ

لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ.

TERCÜMESİ

Cerîr b. Abdullah (el-Becelî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem haccetü'l-Vedâ'da, "Halkı sustur da dinlesinler" diye emretti. (Halk sükût ettikten sonra), "Benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere dönmeyiniz" buyurdu. {B121 Buhârî, İlim, 43.}

•.•.•

عَنْ أبيِّ بْنِ كَعْبٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ قَامَ مُوسَى النَّبِيُّ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَسُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ فَقَالَ أَنَا أَعْلَمُ فَعَتَبَ اللهُ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَى اللهِ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ إِنَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِي بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ بِهِ فَقِيلَ لَهُ احْمِلْ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ فَإِذَا فَقَدْتَهُ فَهْوَ ثَمَّ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقَ بِفَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَحَمَلَا حُوتًا فِي مِكْتَلٍ حَتَّى كَانَا عِنْدَ الصَّخْرَةِ وَضَعَا رُؤُسَهُمَا فَنَامَا فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا فَانْطَلَقَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيَوْمَهُمَا فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى مَسًّا مِنَ النَّصَبِ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أُمِرَ بِهِ فَقَالَ لَهُ فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ[78] قَالَ مُوسَى ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا فَلَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ إِذَا رَجُلٌ مُسَجًّى بِثَوْبٍ أَوْ قَالَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ[79] فَسَلَّمَ مُوسَى فَقَالَ الْخَضِرُ وَأَنَّى بِأَرْضِكَ السَّلَامُ فَقَالَ أَنَا مُوسَى فَقَالَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ نَعَمْ قَالَ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا[80] قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ أَنْتَ وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ عَلَّمَكَهُ اللهُ لَا أَعْلَمُهُ قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ لَيْسَ لَهُمَا سَفِينَةٌ فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمَا فَعُرِفَ الْخَضِرُ فَحَمَلُوهُمَا بِغَيْرِ نَوْلٍ فَجَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ فَنَقَرَ نَقْرَةً أَوْ نَقْرَتَيْنِ مِنَ الْبَحْرِ فَقَالَ الْخَضِرُ يَا مُوسَى مَا نَقَصَ عِلْمِي وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللهِ إِلَّا كَنَقْرَةِ هٰذَا الْعُصْفُورِ فِي الْبَحْرِ فَعَمَدَ الْخَضِرُ إِلَى لَوْحٍ مِنْ أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ فَقَالَ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْراً فَكَانَتِ الْأُولَى مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا فَانْطَلَقَا فَإِذَا بِغُلَامٍ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلَاهُ فَاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ فَقَالَ مُوسَى أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ قَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ

فَقَالَ مُوسَى لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَرْحَمُ اللّٰهُ مُوسَى لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا.

TERCÜMESİ

Übey b. Kâ‘b radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Mûsâ peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem bir kere) Benî İsrâil içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine, “En çok âlim olan kimdir?” diye soruldu. “En âlim benim” diye cevap verdi. (Bu husustaki) ilmi (Allahu a‘lem diyerek) Allah’a havale etmediğinden dolayı Allah(u azîmüşşân) ona itâb etti. Allah (Teâlâ), “İki denizin bitiştiği yerde kullarımdan biri var.[81] O senden daha âlimdir” diye ona vahyetti.[82] “Yâ rab! Ona nasıl yol bulayım?” dedi. Ona, “Bir zenbil içinde bir balık taşı. Onu nerede kaybedersen (o kulum) oradadır” denildi. (Mûsâ aleyhi’s-selâm) gitti. Hâdimi Yûşa‘ b. Nûn (aleyhi’s-selâm)ı da (birlikte) götürdü. Bir zenbil içine de bir balık koyup yüklendiler. (İki denizin bitiştiği yerdeki) kayanın yanına varınca başlarını (yere) koyup uyudular, (derken tuzlanmış ölü) balık zenbilden sıyrı(lıp kurtu)ldu ve deniz içinde kendine su küngü gibi (bir boşluk bırakarak) yol açtı.[83] (Deniz içinde böyle bir yolun açılması) Mûsâ ile hâdimince (aleyhime’s-selâm) şâyân-ı taaccüb bir şey olmuştu.[84] (Uyandıktan sonra o gecenin bakiyesi ile bütün gün gittiler. Sabah olunca Mûsâ (aleyhi’s-selâm) hâdimine, “Kuşluk yemeğimizi ver. Bu seferimizden yorgunluk duy(maya başla)dık” dedi. (Halbuki) Mûsâ (aleyhi’s-selâm) emrolunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Hâdimi, “Bak hele, taşın dibinde barındığımız zaman balı(ğın gittiğini haber verme)yi unutmuşum” dedi Mûsâ (aleyhi’s-selâm), “Zaten istediğimiz de bu idi” dedi.[85] Bunun üzerine kendi izlerine baka baka geriye döndüler. Taşın yanına varınca bir de baktılar ki esvabına bürünmüş bir zat (duruyor), Mûsâ (aleyhi’s-selâm) selâm verdi. Hızır (aleyhi’s-selâm), “Acayip! Bu (senin bulunduğun yerde) selâm ne gezer?” dedi. “Ben Mûsâyım” dedi. O, “Benî İsrâil Mûsâ’sı mı?” diye sordu. “Evet” dedi. Mûsâ (aleyhi’s-selâm sonra yine söze başlayıp), “Sana tâlim olunan rüşd (ve hidayet)ten bana (bir şey) tâlim etmek üzere sana tebâiyyet edeyim mi?” dedi. Hızır (aleyhi’s-selâm), “Sen, benimle hiç mi hiç edemezsin yâ Mûsâ! Bende Allah’ın kendi ilminden bana verdiği öyle bir ilim vardır ki sen onu bilemezsin. Sende de Allah’ın verdiği öyle bir ilim vardır ki onu da ben bilemem” cevabını verdi.[86] (Mûsâ aleyhi’s-selâm), “Beni inşallah sabırlı bulursun. Sana hiçbir işinde de karşı gelmeyeceğim” dedi. Gemileri olmadığı için deniz kıyısında yürüyerek

gittiler. Bir gemi geçti. Alsınlar diye (gemicilerle) söyleştiler. Hızır (aleyhi's-selâm)ı (gemiciler) tanıdılar ve onları navulsuz (gemiye) aldılar. (O sırada) bir serçe, geminin kenarına konup denizden bir iki yudum (su) aldı. Hızır (aleyhi's-selâm), "Yâ Mûsâ, benim ilmimle senin ilmin, ilmullahı bu serçenin denizden aldığı bir yudum kadar bile eksiltmez" dedi ve (ondan sonra) gemi tahtalarından birine el atıp söktü. Mûsâ (aleyhi's-selâm). "Adamcağızlar bizi (gemilerine) navulsuz almışlarken sen, gemilerine kastedip içindekileri batırmak için mi deliyorsun" dedi. Hızır aleyhi's-selâm, "Sen, benimle hiç edemezsin demedim mi?" dedi. (Mûsâ aleyhi's-selâm), "(Şu) dalgınlığımdan dolayı beni muâheze edip de bana güçlük gösterme" cevabını verdi, (vâkıa da) Mûsâ (aleyhi's-selâmın) bu ilk muhalefeti dalgınlık (eseri) idi. Yine gittiler. Bir de baktılar ki bir çocuk (diğer) çocuklarla oynuyor. Hızır (aleyhi's-selâm) çocuğun başını eliyle kopardı. Mûsâ (aleyhi's-selâm), "Aman, hiçbir nefse bedel olmaksızın (günahsız) pak bir canı telef mi ediyorsun?" dedi. (Hızır aleyhi's-selâm yine), "Ben, sana benimle edemezsin demedim mi?" cevabını verdi. Yine gittiler. Nihayet bir karyeye gelince ahalisinden yemek istediler. Ahali onları misafir etmekten ibâ ettiler. Orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular. Hızır (aleyhi's-selâm) eliyle (işaret ederek) doğrulttu. Mûsâ (aleyhi's-selâm), "İsteseydin (hiç olmazsa) bunun için bir ücret alabilirdin" deyince Hızır (aleyhi's-selâm), "Bu (andan itibaren) artık ayrılalım" dedi. Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (kıssayı buraya kadar hikâye buyurduktan sonra), "Allah Teâlâ Mûsâ'ya rahmet etsin. Ne olurdu sabredeydi de aralarında geçen maceralar (taraf-ı Hak'tan) bize hikâye olunaydı" buyurdu. {B122 Buhârî, İlim, 44.}

....

78 Bir rivayette وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ ziyadesi de vardır.

79 Bu şek, râvidendir.

80 {Metindeki 'رَشَدًا' ifadesi elimizdeki mushaflarda 'رُشْدًا' şeklinde harekelenmektedir.}

81 Mecmau'l-bahreyn neresi olduğunda muhtelif rivâyât varsa da onu ilmu'llaha ihale daha sâlim olur.

82 Mûsâ (salâvâtullahi ve selâmühû aleyh) efendimiz tâ Îsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize varıncaya kadar bilcümle enbiyanın tâbi olduğu sâhib-i şerîat ve risâlet ve rûberû kelâm-ı ilâhî ile müşerref azîmü'l-kadr ve'ş-şân bir nebî-i mürsel olup Hızır aleyhi's-selâmdan efdal olduğunda şüphe yoktur. Ancak bir nebînin dâire-i ihtisâsına dahil olan bazı ulûmun diğer enbiyaya mekşûf olmaması muktezâ-yı hikmet-i ilâhiyye olup biraz sonraki muhâvereden de anlaşılacağı üzere tekrîm-i ilâhî ile mübeccel olan bu iki abd-i sâlihin her birine ihsan buyurulan ilmin nevileri başka başka olması hiçbirinin şanına kadh etmez. Herhalde Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin vezâif-i nübüvvet ile umûr-ı şerîat ve siyâset-i ümmet hakkındaki ilmi Hızır aleyhi's-selâmınkine fâik olduğuna söz yoktur.

83 Tuzlanmış balığın denizde iz bırakarak kaçması bir âyet, mahall-i tagayyübü de taraf-ı Hak'tan tayin edilen mev'id-i telâkiye alâmet idi. Sübhâne'l-kādiri'l-kayyûm!

84 Kıssanın buraya ait kısmını Kur'ân-ı Kerîm müfessirdir. Sûre-i Kehf'te, وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا. فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا. فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا. قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا buyurulmuştur {el-Kehf, 18/60-63.} ki meâl-i âlîsi şudur: *Hani ya Mûsâ kendi fetâsına yani hâdimine, "Ya mecmau'l-bahreyne varmak, ya asırlarca yürümek üzere gitmekten vazgeçmeyeceğim" dedi idi ya. İşte ikisi mecmau' l-bahreyne vardıklarında beraberce götürmüş oldukları bir balığı orada unuttulardı. Balık da künke benzer bir yol açmıştı. Mecmau'l-bahreynin ötesine geçtiklerinde Mûsâ fetâsına, "Yiyeceğimizi ver. Çünkü bu seferimizde çok yorgunluk duyduk" dedi. Fetâsı da "Bakındı! Sahranın yanında barındığımızda balığın gittiğini haber vermeyi unutmuşum. Bunu söylemeyi bana unutturan da şeytandan başkası değil. Balık deniz içinde başını aldı gitti, şaşacak şey" cevabını verdi*. İntehâ, vallahu a'lem.

Hadis ile âyât-i kerîme birlikte okununca kıssa daha vâzıh olarak anlaşılır. Bundan tahsîl-i i ilm için mesâfât-ı baîdeye kadar ihtiyâr-ı sefer etmenin faziletine de istidlâl olunur. Bu sünnet-i Mûseviyye'ye (sallallahu aleyhi ve sellem) ittibâan sahâbe ve tâbiînden ve tebeu't-tâbiîn ile onlardan sonra gelen ulemâdan birçokları ulûm-ı dîni cemedip diyar diyar dolaşmışlardır. Buhârî, Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümânın Abdullah b. Üneys'ten bir tek hadis istimâ edebilmek için bir aylık yola gittiğini rivayet eder. Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd-i Ensârî radıyallahu anhın bir hadis için Mısır'a kadar gittiği ve hadisi dinler dinlemez ikamet etmeksizin hemen avdet ettiği de mervîdir.

85 İstedikleri bu idi. Çünkü Hızır aleyhi's-selâm ile balığın dirilip kaçtığı yerde buluşacaklardı.

86 Burada Mûsâ aleyhi's-selâmın adem-i istitâati böyle bir sebeple ta'lîl ediliyor. Kur'ân-ı Kerîm'de ise, وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْراً [v] diye ta'lîl ettiğini Hak Teâlâ bize haber veriyor. Meâl-i âlî: *"Sen bir Nebî-i zîşân iken bâtını hakkında ilmin lâhik olmayan zâhiren münker fiilleri görmeye nasıl sabredebilirsin?"* demek olur ki, her iki ta'lîl, birbirine münâfî olmak şöyle dursun, yekdiğerini itmam eder.

---

v el-Kehf, 18/68.

103

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ مَا الْقِتَالُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَإِنَّ أَحَدَنَا يُقَاتِلُ غَضَبًا وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً[87] فَقَالَ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve selleme biri gelip, "Yâ Resûlellah! Allah yolunda kıtal ne demektir? Kimimiz gazabına kapılarak, kimimiz ârından dolayı kıtal ediyor. (Buna ne dersin?)" diye sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem başını kaldırıp), "Her kim kelimetullah (yani kelime-i tevhid) daha âlî olsun diye kıtal ederse onunkisi Allah yolundadır" buyurdu. {B123 Buhârî, İlim, 45.}

....

87 Metn-i *Buhârî*'de burada فَرَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ قَالَ وَمَا رَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ قَائِماً ziyadesi vardır ki, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem soran kimseye doğru başını kaldırdı. Râvi der ki, başını ona doğru kaldırması mahzâ sâil ayakta olduğundan dolayı idi" demektir. Zâhir-i kelâma nazaran قَالَ den sonrasını söyleyen Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtır. Ondan rivayet edenlerin biri olması da muhtemeldir. Bunun kāili Ebû Mûsâ'dan başkası ise, bu söz, haberin arasına dercolunmuş bir söz olur ki, buna kelâm-ı müdrec denir.

104

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعوُدٍ ﵁ قَالَ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي خَرِبِ الْمَدِينَةِ وَهُوَ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَسِيبٍ مَعَهُ فَمَرَّ بِنَفَرٍ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا تَسْأَلُوهُ لَا يَجِيءُ فِيهِ بِشَيْءٍ تَكْرَهُونَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَنَسْأَلَنَّهُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ
يَا أَبَا الْقَاسِمِ مَا الرُّوحُ فَسَكَتَ فَقُلْتُ إِنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ فَقُمْتُ فَلَمَّا انْجَلَى عَنْهُ قَالَ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتُوا مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte (bir gün) Medine harabelerinde yürüyorduk. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) hurma dalından bir değneğe dayanıyordu. Derken birkaç yahudiye tesadüf etti. Birtakımı diğer takımına, "Ona ruhu sorun" dedi. Birtakımı da, "Ona (bir şey) sormayın (belki) bunun hakkında hoşlanmayacağınız bir şey söyler." Bazıları ise, "Herhalde soracağız" dedi. Derken biri kalkıp, "Yâ Eba'l-Kāsım, ruh nedir?" diye sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) sükût buyurdu. (Kendi kendime), "Ona şüphesiz vahiy geliyor" diyerek (yanından) kalktım, (vahiy hali) sıyrılınca, يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتُوا مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا [88] buyurdu. {B125 Buhârî, İlim, 47.}

....

88 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: "*Sana ruh nedir diye soruyorlar. Onlara de ki: Ruh rabbimin emri cümlesindendir. Onlara ancak pek az ilim verilmiştir*" (el-İsrâ, 17/85). İntehâ. Vallahu a'lem. وَمَا أُوتُوا hadisin râvilerinden A'meş'in kıraatidir. Kırâat-i mütevâtire ve meşhûrede ise وَمَا أُوتِيتُمْ okunur.

105

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ مُعَاذٌ رَدِيفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى الرَّحْلِ فَقَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ ثَلَاثًا قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا أُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُونَ قَالَ إِذًا يَتَّكِلُوا وَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ
عِنْدَ مَوْتِهِ تَأَثُّمًا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Muâz (b. Cebel) deve üstünde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin terkisinde idi. “Yâ Muâz!” diye nidâ buyurdu. (Muâz), “Lebbeyk yâ Resûlellah” dedi. Yine “Yâ Muâz” diye çağırdı. O, yine, “Lebbeyk yâ Resûlellah” dedi. (Ve bu) üç kere (vâki oldu. Üçüncüsünde), “Hiç kimse yoktur ki kalbinden tasdik ederek Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Rasûlüllah olduğuna şehâdet etsin de, Allah (Teâlâ) onu (cehennem) ateşine haram etmesin” buyurdu. (Muâz), “Yâ Resûlellah, bunu halka haber vereyim de sevinsinler mi?” dedi. “Hayır, söyleme. Çünkü (sonra buna) güvenirler” buyurdu. Bunu Muâz (b. Cebel) vefatına yakın günahtan sıyrılmak için haber verdi.[89] {B128 Buhârî, İlim, 49.}

....

89 268. hadise de müracaat.

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ

إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلٍ إِذَا احْتَلَمَتْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا رَأَتِ الْمَاءَ فَغَطَّتْ أُمُّ سَلَمَةَ يَعْنِي وَجْهَهَا وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ وَتَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ قَالَ نَعَمْ تَرِبَتْ يَمِينُكِ فَبِمَ يُشْبِهُهَا وَلَدُهَا.

TERCÜMESİ

Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Ümmü Süleym radıyallahu anhâ, Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin yanına gelip, “Yâ Resûlellah! Allah (Teâlâ) hak(kı beyan etmek)ten hayâ etmez. Bir kadın ihtilâm olursa gusül etmesi icap eder mi?” diye sordu. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, “Suyu gördüğünde (evet)” cevabını verdi. Ümmü Seleme (hicabından) yüzünü örterek, “Yâ Resûlellah! Kadın da ihtilâm olur mu?” dedi. (Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem), “Evet, Allah cezanı kaldırsın, (bu olmasa) çocuğu kendisine nasıl benzeyebilir?” buyurdu.[90] {B130 Buhârî, İlim, 50.}

....

90 Bu hadisten bu meseleyi istifade ettiğimiz gibi umûr-ı dîniyyede hayânın maʿni-i suâl olmamak lâzım geleceğini de istifade ediyoruz. Yine Âişe radıyallahu anhânın *Buhârî*'de taʿlîkan vârit olan eserinde, نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ لَمْ يَمْنَعْهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ “Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâları kendilerini dinlerini öğrenmekten menetmedi” buyurulmuştur.

107

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ ﵁ قَالَ كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ أَنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ فِيهِ الْوُضُوءُ.

TERCÜMESİ

Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Mezi ile müptelâ bir kimse idim. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme sorsun diye Mikdâd (b. Esved)'e söyledim. Sordu. "Abdesti icap eder" buyurdu. {B132 Buhârî, İlim, 51.}

108

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مِنْ أَيْنَ تَأْمُرُنَا أَنْ نُهِلَّ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُهِلُّ أَهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ وَيُهِلُّ أَهْلُ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ وَيُهِلُّ أَهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ قَالَ ابْنُ عُمَرَ وَيَزْعُمُونَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ وَيُهِلُّ أَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ لَمْ أَفْقَهْ هٰذِهِ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Biri mescidde ayağa kalkıp, "Yâ Resûlellah! Nereden ihlâl edelim (yani ihrama girip telbiyeye başlayalım?)" diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Medine ahalisi Zülhuleyfe'den, Şam ahalisi Cuhfe'den, Necid ahalisi Karn'dan (itibaren) ihlâl etsinler" buyurdu. –(Abdullah) b. Ömer der ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, 'Yemen ahalisi Yelemlem'den (itibaren) ihlâl etsinler" buyurduğu da söyleniyor.– İbn Ömer, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin böyle bir şey söylediğini bilmiyorum" derdi. {B133 Buhârî, İlim, 52.}

109

•.•.•

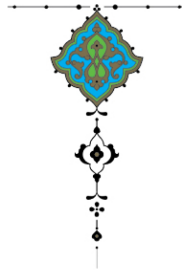
وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ قَالَ لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرْنُسَ وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرْسُ أَوِ الزَّعْفَرَانُ فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Biri Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden, “İhrama giren (kimse) ne giyer?” diye sordu. Buyurdu ki: Ne gömlek, ne don, ne burnus, ne cehri veya za‘feran ile boyanmış bir kumaş giyer. Ne de sarık sarar.[91] Na‘leyn bulamadığı takdirde mest giysin. (Mest giydiği vakitte de) onları topuklara varıncaya kadar kessin.” {B134 Buhârî, İlim, 53.}

....

91 Hadîs-i şerifte, sarık gömlekten sonra sayılmışsa da, evvelkiler gibi giyilir bir şey olmayıp sarılır demek münasip olduğu için yeri tercümede değiştirilmiştir.

Kitâbü'l-Vudû'

كِتَابُ الْوُضُوءِ

بسم الله الرحمن الرحيم

110

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ مَا الْحَدَثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَ فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Kendisinde hades vâki olan kimsenin namazı (o kimse) abdest almadıkça kabul olunmaz" buyurdu. –Hadramut ahalisinden biri, "Yâ Ebâ Hüreyre! Hades nedir?" diye sordu. "Sessiz veya sesli yel" cevabını verdi.[1] {B135 Buhârî, Vudû', 2.}

………

1 Ebû Hüreyre radıyallahu anhın envâ-i ihdâstan yalnız bu ikisine iktisâr etmesi ya diğerleriyle bi-tarîki'l-evlâ namaz kılınamayacağını kastetmesinden yahut Hadramutlu sâilin, esnâ-yı salâtta musallîden vâki olabilecek hadesleri sual etmiş olmasından nâşîdir.

111

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: "Benim ümmetim kıyamet gününde (bedenlerindeki) abdest âsârından dolayı yüzü nurlulular, elleri, ayakları segililer diye (mevkıf-i hesâba veya mîzan başına) çağrılacaklardır." Ebû Hüreyre, "Artık bu parlaklığını daha ziyade uzatmak herhanginizin elinden gelirse yapsın" demiş. {B136 Buhârî, Vudû', 3.}

112

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ[2] الْأَنْصَارِيِّ ﷺ أَنَّهُ شَكَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ الرَّجُلَ الَّذِي يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ لَا يَنْفَتِلْ أَوْ لَا يَنْصَرِفْ[3] حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zeyd el-Ensârî radıyallahu anhümâdan: Müşârün ileyh namazda iken kendisinde bir şey (yani hades) vukuunu hayal eden kimsenin halini Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arzetmiş. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de), "Bir ses veya bir koku duymadıkça (namazdan) çıkmasın" buyurmuş. {B137 Buhârî, Vudû', 4.}

………

2 Doğrusu Abdullah b. Zeyd'dir.
3 Bu şek, râvidendir.

113

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ حَتَّى نَفَخَ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ[4] وَرُبَّمَا قَالَ اضْطَجَعَ حَتَّى نَفَخَ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir gece) uyudu, hatta horladı bile. Ondan sonra abdest almaksızın namaz kıldı. (Bu sözü) İbn Abbas radıyallahu anhümânın, "Uzanıp horla(yacak kadar uyu)du. Ondan sonra kalkıp namaz kıldı" tarzında söylediği de rivayet olunuyor.[5] {B138 Buhârî, Vudû', 5.}

....

4 Müellif لم يتوضأ kaydını –tamamıyla nakle lüzum görmediği– hadîs-i mutavvel ve mükerrerden iktibas etmiştir.

5 Bu, gece namazı hakkındaki 97. hadisin tarz-ı diğerde rivayetinden ibaret olup, bunda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin gece uykudan uyanınca asılı duran küçük bir tulumdan hafif ama pek hafif bir abdest aldıktan sonra gece namazı kılıp tekrar uyudukları ve müezzinin sabah namazı vaktinin hulûlünü haber vermesi üzerine onunla birlikte hemen namaza çıktıkları, fakat bu sefer abdest almadıkları zikrolunuyor. Hadisin rivayeti meyanında olan Amr b. Dînâr'ın 95. hadisin hâşiyesinde enbiyâ hazerâtının rüyaları hakkındaki cevabı işte buradaki rüyeti üzerine kendisine vâki olan bir suale mebnîdir.

114

•.•.•

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ دَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ بِالشِّعْبِ فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ فَقُلْتُ الصَّلَاةَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ الصَّلَاةُ أَمَامَكَ فَرَكِبَ فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنْزِلِهِ ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd b. Hârise radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Arefe'den döndü. Caddeye girince inip su döktü. Ondan sonra abdest aldı. Şu kadar ki, bu abdesti hafif aldı. "Namaz mı kılacaksın Yâ Resûlellah?" diye sordum. "Namaz ileride (kılınacak)" buyurdu. Yine bindi. Müzdelife'ye varınca inip abdest aldı. Lâkin (bu sefer) abdesti (daha) uzunca tuttu. Sonra namaz ikāme edildi de akşam namazını kıldırdı. Ondan sonra herkes devesini kendi durağında çökertti. Sonra yatsı namazı ikāme edildi. (Yine) namazı kıldırdı ve iki namaz arasında (hiçbir namaz) kılmadı. {B139 Buhârî, Vudû', 6.}

115

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَتَمَضْمَضَ بِهَا وَاسْتَنْشَقَ ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَجَعَلَ بِهَا هٰكَذَا أَضَافَهَا إِلَى يَدِهِ الْأُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا وَجْهَهُ ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَعْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ قَالَ هٰكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Müşârün ileyh (bir defa) abdest aldı da yüzünü yıkadı. Şöyle ki, bir avuç su alıp ağzını çalkaladı ve burnuna çekti. Sonra bir avuç su alıp onunla ve şöylece (yani sağ avucunu) diğer avucu ile birleştirip yüzünü yıkadı. Yine bir avuç su alıp sağ elini (yani kolunu) yıkadı. Yine bir avuç su alıp sol elini (yani kolunu) yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra bir avuç su alıp sağ ayağına tâ yıkayıncaya kadar azar azar döktü. Yine bir avuç su alıp ayağını yani sol ayağını (yine öylece) yıkadı. Ondan sonra, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi gördüm, böyle abdest alıyordu" dedi. {B140 Buhârî, Vudû', 7.}

116

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ قَالَ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, helâya gir(mek iste)diği zaman اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ [6] diye dua buyururdu. {B142 Buhârî, Vudû', 9.}

....

6 Duâ-yı şerifin tercümesi: "*İlâhî! Hubstan ve habâisten sana sığınırım.*" İntehâ. Vallahu a'lem. Bu iki lafız ile vâki olan dua cevâmiu'l-kelim-i Ahmediyye'dendir. Bu iki kelime birçok mânaya geliyor: Hubs şeyâtînın zükûru, habâis de onların inâsıdır demişlerdir. Kezâlik habâis alelıtlak şeyâtîn, maâsî, ef'âl-i mezmûme ve hısâl-i redîe, hubs da küfür, fücûr, isyan, alelıtlak şer mânalarına gelir. İbnü'l-A'râbî, hubsu bir kere (mekruh) yani (istenilmeyen şey) diye tefsir ettikten sonra bu mânayı tafsil ederek umûr-ı mekrûhenin nevilerine göre başka başka tabirler ile beyan edildiğini ve meselâ kelâm-ı habîse şetm, dîn-i habîse küfür, taâm-ı habîse haram, şarâb-ı habîse dârr denildiğini söylüyor. İşte hubs ile habâisten sakınmak, bu saydığımız şeylerin kâffesinden sakınmak demektir.

117

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْخَلَاءَ فَوَضَعْتُ لَهُ وَضُوءًا قَالَ مَنْ وَضَعَ هٰذَا فَأُخْبِرَ فَقَالَ اللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) helâya girdi. Kendisine (yıkanacak ve abdest alacak) su (götürüp) bıraktım. Bunu (buraya) kim koydu?" diye sordu. Haber verdiler. "İlâhî! Onun dindeki anlayışını artır" diye dua buyurdu.[7] {B143 Buhârî, Vudû', 10.}

....

7 67. hadise müracaat.

118

•.•.•

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁[8] قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يُوَلِّهَا ظَهْرَهُ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا.

TERCÜMESİ

Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem buyurdu ki: "Biriniz, kazâ-yı hâcet etmek istediği vakitte kıbleyi ne karşısına alsın ne arkasına! (Medine'nin) şarkına veya garbına doğru dönünüz."[9] {B144 Buhârî, Vudû', 11.}

………

8 Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî en-Neccârî radıyallahu anh Akabe-i Sâniye'de hazır bulunan sâbıkīn-i evvelîn-i ensârdan ve Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve selleme cedd-i mükerremleri Abdülmuttalib'in vâlidesi cihetinden karâbeti olan bahtiyârân-ı sahâbedendir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Mekke-i Mükerreme'den hicretle Medîne-i Münevvere'yi teşriflerinde bir ay kadar kendilerine mihmandarlık hizmet-i mübeccelesinde bulunmuşlardır. Bedir'den başlayarak bütün meşâhid ve gazevâtta Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ayrılmamış, Ali kerremallahu vecheh hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetinde bütün harplerinde beraber bulunup Havâric harbinde de Nehrevan'da bulunmuş ve medâin-i kisrâya beraber gelmiştir. Bilâhare Muâviye radıyallahu anhın eyyâm-ı hilâfetinde de Kostantıniyye'ye ilk gazâ edeceklere lisân-ı nebevî ile mev'ûd olan ecr-i azîmi ihraz için Yezîd b. Muâviye'nin taht-ı kıyâdetindeki ilk ceyş-i müslimîne iltihak ederek beled-i kaysere gâziyen gelmiş ve burada hastalanarak âlem-i cemâle intikal ile surun dibinde defîn-i hâk-i rahmet kılınmıştır (hicrî 50 veya 52).

el-Ikdü'l-ferîd sahibi Endülüslü İbn Abdürabbih (246-328) Utbî'den (ö. 228) rivayeten şöyle diyor: İslâm ordusu Haliç'e vardığı vakit Ebû Eyyûb radıyallahu anh ağırlaştı. Yezîd iyâdetine gelip, "Bir dileğin var mı" diye sordu. O da cevaben, "Sizin dünyanızın bana hiç lüzumu yok. Lâkin beni elinden geldiği kadar düşman diyarı içinde ileriye doğru götürüp defnet. Zira Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, *Kostantıniye surunun dibinde sâlih bir kimse defnolunacaktır* buyurdu. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bk. İbn Abdirabbih, el-Ikdü'l-ferîd, V, 116.} Umarım ki, o merd-i sâlih ben olayım" dedi. Vefat ettiğinde Yezîd tekfin olunmasını emretti. Seriri üzerine konduktan sonra da müfrezelerini çıkarıp ve seriri ihâta edip harp ede ede ileriye sürdü. Kayser bir cenaze etrafında mukātele edildiğini görünce meraka düşüp Yezîd'e, "Bu gördüğüm ne oluyor?" diye sordurmuş. O da, "Bizim peygamberimizin sâhibidir. Senin memleketinde ileri bir mevkide defnolunmayı vasiyet etti. Biz de ya vasiyetini infaza yahut canlarımızı Allah yolunda fedaya azmettik" cevabını vermiş. Kayser, "Bu ne acayip şey! Herkes baban için dahi diyor. O ise buralara seni gönderiyor. Sen peygamberinin sâhibini bizim memleketimizde defnetmek istiyorsun. Hiç düşünmüyormusun ki, sen dönüp gittikten sonra biz onu kabrinden çıkarıp vuhûşa yedireceğiz?" diye bir daha haber gönderince Yezîd, "Vallahi ben, size söyleyeceğim bir sözü kulaklarınıza küpe ederek tevdi etmedikçe onu sizin topraklarınıza tevdi etmek niyetinde bulunmadım. Söyleyeceğim söz de şudur: Eğer kabrini açtığınızı yahut cesedine bir şey yaptığınızı duyduğum vakit Arap diyarında ben de katletmedik bir hiristiyan, hedmetmedik bir kilise bırakırsam bu meyyite bâis-i ikrâmım olan zatı yani aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizi inkâr etmiş olayım" cevabını vermiş. Bu tehdit üzerine Kayser, "Senin baban seni benden iyi tanıyormuş. Bu kabri muhafaza edeceğime ben de Mesîh'e kasem ederim" diye teminat vermiş. İbn Abdürabbih rivayetin sonunda, "Kabrinin üzerinde bir kubbe bina olunup bugüne kadar içinde kandil yakıldığını haber aldım" diyor. İntehâ (II, 237).

Buhârî şârihi müverrih Aynî'de de Ebû Eyyûb hazretlerinin vasiyeti hakkında şöyle bir kayda müsâdif oluyoruz: "Vefat ettiğimde beni sedir üzerine koyunuz. Düşmanla çarpıştığınızda beni ayaklarınızın altına defnediniz" demiş. İbnü'l-Esîr'in Mücâhid'den (21 -102) naklen *Üsdü'l-gābe*'sindeki, "Yezîd süvarilere tâ izi kayboluncaya kadar kabrin üzerinde âmedşüd etmeyi emretti" sözü de bunu müeyyiddir.

İbnü'l-Cevzî'nin (508-597) *el-Muntazam* ismindeki tarihinde de Ebû Zür'a ed-Dımaşkī'den rivayeten, Kostantıniye surunun dibinde Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhın kabri bir beyaz bina içine alındığı ve binanın ortasında zincir ile muallak bir kandil bulunduğu zikrediliyor ki, senedine bakılırsa bu rivayet 195 sene-i hicriyesinden evvele râcidir.

Yine İbnü'l-Esîr ile İbnü'l-Cevzî'nin rivayeten haber verdiklerine göre, bu kabr-i şerif Rumlar'ca muazzam ve muhterem olup kaht zamanlarında onunla istiskā edilirmiş. Hele İbnü'l-Esîr, "Kaht zamanında kabri açılıp vesîle-i nüzûl-i rahmet ittihaz edilirmiş" dediği gibi Vâkıdî de (ö. 207), "Rumlar'ın bu kabre bakıp lüzum oldukça tamir ve termîmine itina ettiklerini işitiyoruz" diyor.

Ebû Eyyûb hazretlerinin rahmet-i rahmâna kavuşması 670 ile 672 sene-i mîlâdiyeleri arasında ve Herakleios hânedanından III. Kostantin'in zamanına müsâdif olmuş oluyor. Yezîd ile kayser arasında geçtiği rivayet edilen macera bu hükümdara ait olmak lâzım gelir. Mücâhid'in rivayetinde kabr-i şerif üzerinde bu hânedanın bütün müddet-i saltanatça kubbe mevcut olduğu gibi kabrin kendisine ihtiram edildiği de anlaşılıyor. İbnü'l-Cevzî'nin Hâfız Ebû Zür'a ed-Dımaşkī'den olan rivayeti de Herakleios hânedanından sonra İzoryan hânedanı zamanında bu halin devam ettiğini teyit eder bir haberdir. *Buhârî* şârihi müverrih Aynî de –şerhin I. cildinde– kabr-i şerifin İstanbul suruna karîb bir yerde kendi zamanında hâlâ mâruf olup tâzime şâyeste görülmekte ve onunla istiskā olunmakta olduğunu söylüyor ki, asılsız olsa bunu söylemeyeceğine şüphe yoktur. Aynî'nin vefatı (855) senesinde yani fetihten iki sene evvel olduğuna göre İstanbul'un fethine yakın zamanlara kadar kabr-i şerifin yeri kaybolmamış demektir. Hulâsa ilk tarih yazıldığı zamanlardan vakt-i fethe kadar bütün müverrihler bu kabrin mevcut, muazzam ve muhterem olduğunu haber verip duruyorlar. Bir buna, bir de Bizans İmparatorluğu'nun geçirdiği tekallubât-ı gûnâ-gûne bakılırsa insan işin içinden kolayca çıkamıyor. Rumlar bu kabr-i şerifi hüsnümuhafaza etmeyi taahhüt ettiklerini ve bu taahhütlerini sülâleden sülâleye devrettiklerini –devâm-ı taahhüdün sebep ve hikmeti mâlûm olmamakla beraber– bir an için farzetsek bile ara yerde Latinler gibi barbarlıklarıyla mâruf olanlar ve hıristiyan mukaddesatına bile hürmet etmesini bilmeyenler de hükümran olmuşlardır. Diğer taraftan da fethe karîb zamanlarda Rumeli ve Anadolu cihetleri Türkler'in elinde olup o devirde Mısır'da yaşayan Aynî gibi bir müverrihin aslı yokken, "Bu kabir elyevm mevcuttur ve şâyân-ı ta'zîm görülüp onunla istiskā olunur" demesine ne mâna vermeli?

Gerek yukarıdan beri serdettiğimiz rivâyât-ı târîhiyye gerek Akşemseddin hazretlerinin kabri keşfettiği hakkındaki rivâyet-i meşhûre hep sahih ise yalnız fethi karîb zamanlarda kabir münderis olup izi kaybolmuş demek lâzım gelecek ki, bu da binası, kubbesi, zincirli kandili asırlarca yerinde durduktan sonra tam müslümanların İstanbul'un her tarafını istilâ edip fethe yaklaştıkları bir devirde mahvolmuş olduğunu ifade eder ki, akla o kadar mülâyim gelmiyor. Herhalde müverrihlerimiz için bu mesele tetebbua sermaye olabilecek bir mevzu olabilir.

9 شرّقوا أو غرّبوا emri, Medîne-i Tâhire semtine göredir. Yoksa her semte göre kıbleye tâzimen hangi cihete teveccüh etmek gerekse oraya yönelmek iktiza edeceği âşikârdır.

119

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ قَالَ إِنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِذَا قَعَدْتَ عَلَى حَاجَتِكَ فَلَا تَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا بَيْتَ الْمَقْدِسِ لَقَدِ ارْتَقَيْتُ يَوْمًا عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ لَنَا فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَى لَبِنَتَيْنِ مُسْتَقْبِلًا بَيْتَ الْمَقْدِسِ لِحَاجَتِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: "Birtakım kimseler '(kazâ-yı) hâcete oturduğun zaman ne kıbleyi karşına al ne de Beytülmakdis'i' diyor. Ben (ise) bir gün bizim evin damı üstüne çıkmıştım. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemin (kazâ-yı) hâcet için Beytülmakdis'e karşı iki kerpiç üzerine oturduğunu (gözümle) gördüm." {B145 Buhârî, Vudû', 12.}

120

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلَى الْمَنَاصِعِ وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحُ فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْجُبْ نِسَاءَكَ فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي عِشَاءً وَكَانَتِ امْرَأَةً طَوِيلَةً فَنَادَاهَا عُمَرُ أَلَا قَدْ عَرَفْنَاكِ يَا سَوْدَةُ حِرْصًا عَلَى أَنْ يُنْزَلَ الْحِجَابُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ
عَزَّ وَجَلَّ الْحِجَابَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevcât(-ı tâhirât)ı, geceleyin kazâ-yı hâcete çıktıklarında (Medine'nin kenarında kâin) Menâsı'a (nâm-ı mahal) kadar giderlerdi. (Menâsı' denilen yer ise) açık bir yerdir. Ömer (radıyallahu anh) Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve selleme, "Kadınlarını kapa (yani evden dışarıya çıkmaktan men buyur)" derdi de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (onun dediğini vahye intizâren) yapmıyordu. (Nihayet) ümmehât-ı mü'minînden سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ bir gece yatsı namazı vaktinde çıktı. (Sevde radıyallahu anhâ) uzun boylu bir hatun idi. Ömer, hicab (yani tesettür-i nisvân) emrinin nâzil olmasına o kadar harîs idi ki, ona, "Yâ Sevde! Bilmiş ol ki biz seni tanıdık" diye bağırdı. Bundan sonra Allah Teâlâ hicab (âyetin)i inzâl etti.[10] {B146 Buhârî, Vudû', 13.}

....

10 Âyât-ı hicâb, üç defada üç mertebeyi nâtık olmak üzere nâzil olmuştur. BİRİNCİSİ: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ [w] âyet-i kerîmesiyle kadınlar yüzlerini örtmekle mükellef oldular. İKİNCİSİ: وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ [x] âyet-i kerîmesi muktezâsınca irhâ-yı hicâb ile emrolundular ki harem ile selâmlığı ayırmak demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ [y] وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى.[z] âyet-i kerîmeleri mûcebince bir zarûret-i şer'iyye olmadıkça hânelerinden çıkmaları nehyolundu ki bazı ümmehât-ı mü'minîn hazerâtı şahıslarını yani vücutlarının karaltısını bile göstermekten içtinap buyururlardı. Ümmehât-ı mü'minînin kazâ-yı hâcet iktiza ettikçe tesettür halleri de üç mertebe üzere vâki oldu. Evvelleri –bu hadisten de anlaşıldığı üzere– Menâsı' denilen kıra çıkarlar ve gece karanlığı basmadan çıkmazlardı. Sonra âyet-i hicâb nâzil olunca gece karanlığında da oraya giyinik çıkarlardı. Lâkin –yine bu kıssadan da istidlâl edildiği üzere– karanlık olmakla beraber tâ uzaktan görünen vücutlarının karaltısından kim oldukları bazan taayyün ve temeyyüz ettiği de olurdu. Bu ise Hazret-i Ömer'e pek girân gelirdi. Daha sonra evlerde abdesthaneler inşa edilince artık dışarıya çıkmaktan büsbütün vazgeçtiler.

Hazret-i Ömer radıyallahu anh fart-ı gayretinden ezvâc-ı mutahharâtın dışarıya çıkarılmamaları ve hâne-i saâdete gelen kimselerin ümmehât-ı mü'minîn hazarâtını görmemeleri için aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden defaat ile niyaz etmişti. Nihayet hicab âyetleri nâzil oldu ki, muvâfakāt-ı Ömer'den biri de budur. Muvâfakāt-ı Ömer müşârün ileyhin daha sonra inen vahiy ve tenzîle muvafık gelen re'yleridir ki bu, on bir hatta bazılarınca yirmi iki defa vâki olmuştur.

---

w el-Ahzâb, 33/59.
x el-Ahzâb, 33/53.
y en-Nûr, 24/31.

z el-Ahzâb, 33/33.

121

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ أَجِيءُ أَنَا وَغُلَامٌ مَعَنَا إِدَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ وَفِي رِوَايَةٍ مِنْ مَاءٍ وَعَنَزَةً يَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ.[11]

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kazâ-yı) hâcete çıktığı zaman bir çocukla beraber yanımızda bir su mıtharası olduğu halde (hizmet için) gelirdik."

Enes radıyallahu anhın: "... yanımızda bir su mıtharası ile bir harbe[12] olduğu halde..." dediği de rivayet olunuyor ki, su ile istincâ edildiğini anlatmak istiyor. {B150-152 Buhârî, Vudû', 15-17.}

....

11 Bu ikinci rivayeti müellif, *Buhârî*'nin biraz aşağıda tekerrür eden ve zikrinden sarfınazar edilen hadisinden iktibas etmiştir.

12 Bu harbeyi Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize necâşî ihdâ etmişti. Namaza durdukça kıblesi cihetine –sütre-i musallî olsun diye– dikerlerdi. Bu harbe, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin önü sıra taşındığı gibi Hulefâ-yi Râşidîn'in de önü sıra taşınırdı. Sonra Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhın eline geçip katlolunduğu vakte kadar nezdinde kalmıştı.

122

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَتَنَفَّسْ فِي الْإِنَاءِ وَإِذَا أَتَى الْخَلَاءَ فَلَا يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَلَا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem buyurdu ki: "İçinizden biri, bir şey içtiğinde kabın içine hohlamasın, helâya gittiğinde zekerine sağ eliyle dokunmasın. Sağ eliyle de silinmesin" (yani istincâ etmesin). {B153 Buhârî, Vudû', 18.}

123

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اتَّبَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ فَكَانَ لَا يَلْتَفِتُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقَالَ ابْغِنِي أَحْجَارًا أَسْتَنْفِضْ بِهَا أَوْ نَحْوَهُ وَلَا تَأْتِنِي بِعَظْمٍ وَلَا رَوْثٍ فَأَتَيْتُهُ بِأَحْجَارٍ بِطَرَفِ ثِيَابِي فَوَضَعْتُهَا إِلَى جَنْبِهِ وَأَعْرَضْتُ عَنْهُ فَلَمَّا قَضَى أَتْبَعَهُ بِهِنَّ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (kazâ-yi) hâcet için çıktığında arkasından gittim, (yürürken) arkasına dönüp bakmak âdeti değildi. Kendisine yaklaştım. “İstinfâd (yani istincâ) için bana taş ara!” buyurdu yahut buna benzer bir söz söyledi. “(Şu kadar ki,) bana ne kemik getir, ne fışkı” dedi. Eteğimin içinde birkaç taş getirip yanına koydum ve nezdinden savuştum. (Hâcetini) kazâ ettiği zaman onları kullandı. {B155 Buhârî, Vudû’, 20.}

124

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ أَتَى النَّبِيُّ ﷺ الْغَائِطَ فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ وَالْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ وَقَالَ هٰذَا رِكْسٌ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) kazâ-yı hâcete gitti. "Üç taş getir" diye bana emretti. İki taş buldum. Üçüncüsünü aradımsa da bulamadım. Bir fışkı alıp (ve hepsini birden) götür(üp ver)dim. İki taşı alıp fışkıyı attı ve "Bu, pistir" dedi. {B156 Buhârî, Vudû', 21.}

125

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (abdest âzasını) birer kere (yıkayarak) abdest aldı. {B157 Buhârî, Vudû', 22.}

126

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zeyd el-Ensârî radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere âzasını) ikişer kere (yıkayarak) abdest aldı. {B158 Buhârî, Vudû', 23.}

127

•.•.•

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ ﵁ أَنَّهُ دَعَا بِإِنَاءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ[13] ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَيَدَيْهِ ثَلَاثًا إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هٰذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Osman b. Affân radıyallahu anhtan: Müşârün ileyh (bir kere) bir kap (içinde su) iste(yip abdest al)dı. Şöyle ki, ellerinin üzerine üç kere (su) döküp yıkadı. Sonra elini kabın içine sokup ağzını çalkaladı ve burnuna su verip yine çıkardı. Sonra yüzünü ve ellerini dirseklerine kadar üç kere yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra iki ayağını üç kere topuklarına kadar yıkadı ve (nihayet) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Her kim şu abdestim gibi abdest alıp iki rekʿat namaz kılar[14] ve bu iki rekʿat içinde hatırına (namaz ile münasebeti olmayan) bir şeyi getirmezse[15] ne kadar geçmiş günahı varsa mağfûr olur”[16] buyurduğunu söyledi. {B159 Buhârî, Vudûʾ, 24.}

....

13 Eldeki *Buhârî* nüshalarında واستنشق dan sonra واستنثر yoktur. Ancak bazı rivâyâtta فمضمض واستنثر bazılarında ise فتمضمض ثلاثًا واستنثر ثلاثًا diye vârit olmuştur.

14 Bu iki rekʿat شكر وضوء namı verilip ferâiz ve revâtibden ayrı olarak tatavvuan kılınan namaz olması da vârid-i hâtır olur.

15 Metn-i hadîs-i şerife en muvâfık olan tercüme “nefsini tahdîs etmezse” suretinde olmak lâzım gelirdi ki, zihnen kendini havâtır ve hayâlât ile işgal etmezse demektir. Havâtır-ı nefsâniyye ile vesâvis-i şeytâniyyenin namaz ile münasebeti olmadığı için tercümeyi arzettiğim kalıba ifrağ eyledim. Acaba namaz kılarken havâtırdan, vesâvisten hakikaten âzâde kalabilen var mıdır? Belki vardır. Fakat şu muhakkak ki ümmetin –hepsi demekle ihtimal ki cüretkârane bir hüküm vermiş oluruz– Ekseriyyet-i uzmâsı, esnâ-yı salâtta namaza yabancı olan her şeyden tefrîğ-i bâle muvaffak olamıyorlar. O halde يَسِّرُوا ولَا تُعَسِّرُوا buyuran {B69 Buhârî, İlim, 11.} o rahmeten li’l-âlemînin taht-ı damânına girmiş olan bu va‘d-i mağfiret –haydi emr-i müteazzire demeyelim– emr-i müteassire ta‘lik buyurulmuş olmuyor mu? Muhakkikīn-i ulemâ hazerâtı işte bu noktaya dikkat ederek burada nehiy buyurulan hadîs-i nefs hakkında muhtelif tefsirlerde bulunmuşlardır. Meselâ demişlerdir ki يُحَدِّثُ lafzından da anlaşılacağı üzere menhî olan hadîs-i nefs, tekessüb ile yani işe biraz da tasannu karışarak havâtırı davetle, Türkçe’si, içinden kurmakla olan nevidir. Yoksa kendiliğinden zihne hücum eden hâtıra veya vesvese –def‘i müteazzir olduğu için– ma‘füvdür. İnsan namazda iken havâtırına karşı gelip tilâvet ettiği suver-i Kur’âniyye ile ed‘iye, ezkâr ve tesbîhat ve tekbîratın elfâz ve meânîsini ve icra eylediği erkânın medlûlâtı ile nefsini işgal etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır ki mağfiret-i mev‘ûde işte böyle davranmakla nefis ve şeytana karşı açtığı mücâhedenin semere-i müterettibesi, mükâfatıdır. Bazıları havâtırın âhirete taalluk edenlerinde beis yoktur, menhî olan dünyaya müteallik havâtırdır demişler ve bu hadisin, Hakîm-i Tirmizî’nin “Kitâbü’s-Salât”ındaki rivayetinde, لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ مِنَ الدُّنْيَا denilmiş olmasıyla istidlâl eylemişlerdir. Bu tefsire göre hadîs-i nefsten hâlî olan namaz, hâlisen livechillah kılınan; riyâ, süm‘a, taleb-i câh ve itibar gibi makāsıd-ı hasîseden mücerret olan namazdır. Diğer bir tefsire göre de hadîs-i nefs ucubdur. Ettikleri ibâdâtı beğenip mağrur olanlar bu va‘d-i celilden mütena’im olamazlar.

Bir rivayete nazaran Hazret-i Fârûk-ı A'zam radıyallahu anh, namazda iken İslâm ordularının teçhizi havâtırıyla meşgul olduklarını söylerlermiş. Bundan dolayı hiçbir sahâbînin inkârına mâruz kaldıklarına dair hiçbir rivayet de yoktur. Demek mutlak havâtır, namazın adem-i kabûlüne alâmet değilmiş.

16 İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinde وَمَا تَأَخَّرَ ziyadesi vardır ki buna göre şarta muvâfık olarak eda edilen bir namazın geçmiş ve olacak günahların mağfiretine vesile olacağı anlaşılır. Ancak mağfirete şâyeste görülmüş günahlar hangileridir? Müslim rivayetinde مِنَ الصَّغَائِرِ دُونَ الْكَبَائِرِ denildiğine göre sagāirdir. Kebâir ile mezâlim-i ibâd yani ibâdın alacakları ve hakları ise tövbe ve istihlâl-i hukuk ile afvolunur. Maahâzâ vüs'at-i rahmet-i ilâhiyyeye haddüpâyân olmadığı için hadisin mutlak zünûbe şümulü de müsteb'ad değildir. Lâkin bazı rivâyâtta bu hadisin sonunda لَا تَغْتَرُّوا فَتَسْتَكْثِرُوا مِنَ الْأَعْمَالِ السَّيِّئَةِ "*Mağrur olup da a'mâl-i seyyienizi çoğaltmayınız*" {Temel hadis kaynaklarında bu ziyadeyi, tam olarak içeren bir kayıt tespit edilememiştir.} buyurulduğuna nazaran namazın günahlara kefâret olduğuna da pek mağrur olmaya gelmez. Zira hatâyâyı tekfir eden, bağışlatan namaz, indallah makbul olanıdır. Namazının dergâh-ı kabûle suûd edip etmediğini yakīnen bilmek ise hangi kula müyesser olur?

128

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّ عُثْمَانَ ﵁ قَالَ أَلَا أُحَدِّثُكُمْ حَدِيثًا لَوْلَا آيَةٌ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مَا حَدَّثْتُكُمُوهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَتَوَضَّأُ رَجُلٌ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ وَيُصَلِّي الصَّلَاةَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلَاةِ حَتَّى يُصَلِّيَهَا وَالْآيَةُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا.

TERCÜMESİ

Osman b. Affân radıyallahu anhtan: (diğer tarikten olan) bir rivayet de şöyledir: Size bir hadis nakledeyim ki, Kitâbullah içinde bir âyet olmasaydı onu size söylemezdim. Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, şöyle buyuruyordu: “Hiçbir kimse yoktur ki abdest alsın da (âdâb ve erkânına) hüsn-i riâyet etsin, sonra (farz olan) namazı kılsın da o abdest ile (daha sonraki) namazı kılıncaya kadar (geçen zaman içindeki günahları) mağfur olmasın.” – Râvi der ki: (Osman b. Affân radıyallahu anhın dediği) âyet [17] إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ âyet-i kerîmesidir.[18] {B160 Buhârî, Vudû', 24.}

....

17 el-Bakara, 2/159.

18 Bu âyet-i kerîmenin tamamı 98. hadisin tercümesinde mezkûr olup meâl-i âlîsi tercümenin zîrinde tahşiye edilmiştir.

129

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhın (Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin hadîs-i kerîmi olmak üzere), “Her kim abdest alırsa burnunu ayıklasın, her kim (istincâ için) taş istimal ederse adedini tek yapsın (yani üç taş kullansın)” dediği rivayet olunuyor. {B161 Buhârî, Vudû’, 25.}

130

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْثُرْ وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ وَإِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِي وَضُوئِهِ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İçinizden biri abdest alacak olduğu zaman burnuna su alsın, sonra çıkarsın. Her kim (istincâ için) taş isti'mal ederse adedini tek yapsın. (Hiç olmazsa üç taş kullansın). İçinizden biri uykudan uyandığında elini abdest suyu içine sokmadan evvel yıkasın. Zira hiçbiriniz (uyku arasında) eli, cesedinin neresine değdiğini bilemez." {B162 Buhârî, Vudû', 26.}

131

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَقَدْ قِيلَ لَهُ رَأَيْتُكَ لَا تَمَسُّ مِنَ الْأَرْكَانِ إِلَّا الْيَمَانِيَيْنِ وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ وَرَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ وَرَأَيْتُكَ إِذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَّ النَّاسُ إِذَا رَأَوُا الْهِلَالَ وَلَمْ تُهِلَّ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَقَالَ أَمَّا الْأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَمَسُّ إِلَّا الْيَمَانِيَيْنِ وَأَمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَلْبَسُ النَّعْلَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَصْبُغُ بِهَا فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَصْبُغَ بِهَا وَأَمَّا الْإِهْلَالُ فَإِنِّي لَمْ أَرَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ.

TERCÜMESİ

Rivayet olunuyor ki: Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâya biri[19] gelip, "Görüyorum,[20] Erkân(-ı Beyt-i Muazzam)'dan Rükn(-i Hacerü)lesved ile Rüknülyemânî'den başkasına el sürmüyorsun. Görüyorum, tabaklanmış (deriden mâmul) na'leyn giyiyorsun.[21] Görüyorum sarı boya kullanıyorsun.[22] Bir de görüyorum, Mekke'de bulunduğun zaman halk, hilâli (zilhicce hilâli) görür görmez ihlâle (yani bülend âvâz ile telbiyeye başladıkları halde sen yevm-i terviye (yani yevm-i arefeden evvelki gün) girmedikçe ihlâle başlamıyorsun" demiş. O da cevaben demiş ki: "Erkân(-ı Beyt-i Muazzam)'a gelince, ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Hacerülesved ile Rüknülyemânî'den başkasına messettiğini görmedim. Tabaklanmış (deriden mâmul) na'leyne gelince ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin üzeri kılsız (deriden mâmul) na'leyn giyip (ayağı) içinde (iken) abdest aldığını gördüm. Onun için ben onları giymeyi severim. Sarı boyaya gelince Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sarı boya ile (elbisesini veya lıhye-i mübârekesini) boyadığını gördüm. Ben de onun için o boya ile boyamayı severim. İhlâle gelince Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hayvanı (hareket için) müheyyâ olmadıkça ihlâl buyurduğunu görmedim." {B166 Buhârî, Vudû', 30.}

....

19 Bu soran tâbiînden Ubeyd b. Cüreyc'dir. Bu hadisin baş tarafında *Buhârî*'de şöyle bir mukaddime vardır: Ubeyd b. Cüreyc, Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâya, "Yâ Ebâ Abdurrahman! Ashabının yaptığını hiç görmediğim dört şeyi seni yapıyor görüyorum" demiş. İbn Ömer, "Nedir onlar?" deyince şu cevabı almış ve cevaba cevabını vermiştir.

20 Kâbe-i Muazzama'nın Hacerülesved'i hâvi olan rüknü ile Rüknülyemânî'ye رکنين يَمانِيَيْن mukabilleri olan iki rükne de رکنين شَامِيَّيْن derler. Ümmetin bugünkü ameli –İbn Ömer radıyallahu anhümâya tebean– esnâ-yı tavâfta yalnız Rükneyn-i Yemâniyeyn'i istilâm yani ellerini sürüp teberrük eylemekle iktifadır. Rüknülesved –Hacer'den dolayı– istilâm ile beraber takbîl de edilir. Rükneyn-i Şâmiyyeyn ise istilâm ve takbîl edilmez. Elyevm amel bunun üzerine takarrür etmiştir. Sebebi de İbrâhim ve İsmâil aleyhime's-salâtü ve's-selâm efendilerimizin attıkları kavâid yani temeller üzerinde duran bu iki rükün olmasıdır. Rükneyn-i Şâmiyyeyn temelleri ise kavâid-i İbrâhim aleyhi's-selâma tevâfuk etmiyor. Zira Kâbe-i Muazzama defaat ile yıkılıp bina edilmiş ve yalnız iki rükün asıl temeller üzerinde pâyidar olabilmiştir.

Buradaki sual ve cevabın siyaklarından da münfehim olacağı üzere erkân-ı erbaa-i Beyt'i istilâm hususunda asr-ı evvelde bazı sahâbe ile tâbiîn arasında ihtilâf varmış. Bazıları istihbâben erkân-ı erbaayı istilâm ederlermiş ki Câbir, Enes, Hasan, Hüseyin radıyallahu anhüm hazerâtı bu zümredendir. Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâ hazretleri Beytullah'ı kavâid-i İbrâhim aleyhi's-selâm üzerine tekrar bina ettiğinde esnâ-yı tavâfta hepsini istilâma başlamış. Bugün de kavâid-i İbrâhimiyye üzerine müesses olup Hatîm'i içeriye alan İbnü'z-Zübeyr'in binası üzere tecdid olunsa yine erkân-ı erbaayı istilâm lâzım geleceğini Kādî İyâz söylüyor. Her ne hal ise bu ihtilâf, sadr-ı evvelde idi. Şimdi ise yalnız Rükneyn-i Yemâniyeyn'i istilâmda ittifâk-ı fukahâ vardır.

21 نِعَالِ سِبْتِيَّة yi tabaklanmış deri ile tercüme ettim, قَرَظ سِبْت yani Mısır dikeni denilen سَلم ve سَنْط yaprağı ile medbûğ deri ve meşine ıtlak olunur. Alâ kavlin yalnız medbûğuna, kavl-i diğere göre de medbûğ veya gayri medbûğ sığır gönüne denir.

22 Giyilen kumaşlar bazan vers veya za'feran ile sarıya boyandığı gibi hoşça kokulu olan bu boya sakalda da isti'mal edilirdi. Vers "alacehri" ve "Yemen za'feranı" dedikleri şeydir. Burada sarı boya kullanmak her iki mânayı muhtemildir. Her ikisi de sünnet-i seniyyedir. Hatta imâme-i şerîfeyi bile sarıya boyadıkları âsârda musarrahtır.

132

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تَنَعُّلِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem ayakkabı giymekte; saçını, sakalını taramakta; abdest almakta; (hâsılı) kâffe-i husûsatında[23] sağdan başlamaktan hoşlanırdı. {B168 Buhârî, Vudû', 31.}

....

23 Bu husûsat –giyinmek, mescide girmek, tezyin etmek, başını tıraş etmek gibi– ef'âl-i kerîmeden olan husûsattır. İmtihat, istincâ gibi şâyeste-i imtihan olan husûsatta ise teyâsir ederler yani soldan başlarlardı.

133

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَانَتْ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَالْتَمَسَ النَّاسُ الْوَضُوءَ فَلَمْ يَجِدُوا فَأُتِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَضُوءٍ فَوَضَعَ يَدَهُ فِي ذٰلِكَ الْإِنَاءِ وَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَتَوَضَّئُوا مِنْهُ قَالَ فَرَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبُعُ مِنْ تَحْتِ أَصَابِعِهِ حَتَّى تَوَضَّئُوا مِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi şöyle gördüm.[24] İkindi namazı yaklaşmıştı. Halk abdest suyu aradılar da bulamadılar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (bir kap içinde bir miktar) abdest suyu getirdiler. Mübarek elini kabın içine soktu ve halka oradan abdest alsınlar diye emretti. – Enes der ki: (İşte o zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) parmakları altından (hâzırundan) hiçbir kimse hariç kalmamak üzere cümlesi abdest alıncaya kadar su kaynadığını gördüm.[25] {B169 Buhârî, Vudû', 32.}

....

24 Vak'a, Medîne-i Tâhire'nin pazar yeri olan Zevrâ'da vâki olmuştur.

25 Rivayete nazaran huzûr-ı âlî-i risâletpenâhîlerine getirilen su, bir kişinin abdestine yetecek miktarda idi. Su gelince aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz mübarek parmaklarını içine sokup suyun içinde yıkadılar. Ondan sonra bir su kaynağından su nasıl fışkırırsa mübarek parmakları arasından öylece su fışkırmaya başlamıştır. Bu da koca bir pazar halkını ihtiva eden bir cemm-i gafîr huzurunda vâki olmuştur. O gün o sudan abdest alanların adedi alâ vechi's-sıhha mazbut değilse de rivâyât-ı muhtelifeye göre yetmiş ile üç yüz arasındadır. İşte alâ ruusi'l-eşhâd zâhir olan akıllara hayret verecek bir mu'cize-i bâhire ki rivayet edenler hep Buhârî'nin sikāt-ı ricâlidir. Bu mu'cize-i seniyye elbette ilk yevm-i vukūundan beri hep dillerde destan olagelmiştir. Buhârî'nin gününde mebzûlen rivayet edildiği gibi asr-ı sahâbede de mecâlis ve mehâfil-i müslimînde mevzubahis ve makāl olmuştur. Böyle iken rivayetin kuvvetini tevhîn edecek, acabâ! dedirtecek hiçbir rivâyet-i muhaffife menkul değildir. Bu münasebetle Kādî İyâz der ki: Bu kaziyyeyi adedi pek kesîr olan sikāt, vâkıayı rivayet eden cemm-i gafîrden onlar da kâffe-i sahâbeden rivayet etmişlerdir. Bu ihbar pek kalabalık kimselerin mecmalarında, ordugâhlarda rivayet edilmiş iken hiçbir sahâbînin herhangi bir râviye muhalefet ettiğine veya gördüm dediğini inkâr eylediğine dair hiçbir rivayet yoktur. Sahâbe mevzubahis olunca bu gibi mevâtında sâkitin sükûtu, nâtıkın nutkundan farksızdır. Zira onlar bâtıla karşı sükûttan, yalana karşı müdâheneden münezzeh kimselerdir. İntehâ.

“Böyle şeyleri tasdik edemeyiz, fenne muhalif olan bu gibi şeyleri aklımız almaz” demek Hakka karşı pek bârid bir inâd ve mükâberedir. Ehl-i fenni haberdar olmadıkları şeylerin adem-i vukūuna işhâd etmek, onları şâhid-i zûr, daha doğrusu şühûd-ı bî-şuûr menzilesine tenzil etmek istemektir. Hakiki ehl-i fen bilmedikleri, görmedikleri hâdisata ceffe’l-kalem olmaz demezler. Nefîyden de ispattan da tehâşî ederek bilmiyoruz demekle iktifa ederler. Bâhusus onlar itimat ettikleri ehl-i tecribenin ve ehl-i tecribeden rivayet edenlerin haber-i vâhidine bile kanaat edip merviyyâtlarını hüsnütelakki ve buna binâ-yı hükmederek sermâye-i ilmîlerini çoğaltmaya razı olurlar. Herhangi mütefennin kimse mâlûmatını yoklasa hakāyık-ı ilmiyyeden diye bildiği şeylerin binde birini bizzat tecrübeye fırsat bulamamış, tecrübesi lâhik olmayan hakāyıkı hep ahbâr-ı âhad ile kendisine mal etmiş olduğunu görür. Acaba ruvât-ı sikātın bizzat görüp işittikleri muʿcizât-ı kevniyye hakkındaki rivayet ve şehâdetleri başka bir şey midir?

134

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا حَلَقَ رَأْسَهُ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَوَّلَ مَنْ أَخَذَ مِنْ شَعَرِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (haccetü'l-Vedâ'da) başını tıraş ettiği[26] zaman saçından en evvel alan Ebû Talha[27] oldu. {B171 Buhârî, Vudû', 33.}

....

26 Berber Ma'mer b. Abdullah yahut Hırâş b. Ümeyye idi. Lâkin sahih olan evvelkidir. Hırâş, Hudeybiye'deki berber idi.

27 Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî en-Neccârî'dir. Aldığı saçları emr-i resûl üzerine zevcesi Ümmü Süleym'e saklasın diye teslim etti.

135

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا شَرِبَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki, içinizden birinin kabından köpek (ağzını sokup bir şey) içerse o kabı yedi kere yıkasın.[28] {B172 Buhârî, Vudû', 33.}

………

28 Bu hadîs-i şerif, Şâfiiyye'nin hüccetlerinden biridir. Hanefiyye'ye göre ise mensuhtur.

136

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَتِ الْكِلَابُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئًا مِنْ ذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zamanında köpekler, mescidin içinde gider gelirdi de bundan dolayı (mescidi yıkamak için) hiç (su) serpmezlerdi. {B174 Buhârî, Vudû', 33.}

137

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ الْعَبْدُ فِي صَلَاةٍ مَا دَامَ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ مَا لَمْ يُحْدِثْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Bir kul, mescidde namaza muntazır olduğu müddetçe hep namazdadır. Meğer ki kendisinden hades vâki ola!” {B176 Buhârî, Vudû', 34.}

138

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قُلْتُ أَرَأَيْتَ إِذَا جَامَعَ فَلَمْ يُمْنِ قَالَ عُثْمَانُ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَيَغْسِلُ ذَكَرَهُ قَالَ عُثْمَانُ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ عَلِيًّا وَالزُّبَيْرَ وَطَلْحَةَ وَأُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ فَأَمَرُونِي بِذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Hâlid radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Osman b. Affân radıyallahu anha sordum, dedim ki: “(Bir kimse) mücâmeat eder de menisi nâzil olmazsa ne (yapmalıdır) dersin?” Osman (radıyallahu anh), “Namaz için abdest aldığı gibi abdest alır, bacakları arasını yıkar” cevabını verdi. – Osman (radıyallahu anh), “Bunu ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim” dedi. Râvi der ki: “(Bu meseleyi) Ali, Zübeyr, Talha, Übey b. Kâ‘b radıyallahu anhümden de sordum. (Hepsi de) bana böyle söylediler.”**[29]** {B179 Buhârî, Vudû’, 34.}

………

29 Bu yolda fetva veren sahâbe yalnız metn-i hadîste nâm-ı âlîleri geçen beş zattan ibaret olmayıp –şârih-i *Buhârî* Aynî'nin beyanına göre– Sa'd b. Ebû Vakkās, Abdullah b. Mes'ûd, Râfi' b. Hadîc, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Eyyûb el-Ensarî, Abdullah b. Abbas, Nu'mân b. Beşîr, Zeyd b. Sâbit gibi ecille-i ashab radıyallahu anhüm hazerâtı ile cumhûr-ı ensârî ve tâbiînden Atâ b. Ebû Rebâh, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Hişâm b. Urve, A'meş gibi eâzım-ı fukahâyı ve bazı ashâb-ı Zâhirî yani mezheb-i Zâhirî'den olanların bazılarını da bunlara ilâve etmek lâzımdır. Ancak bu hüküm ümmü'l-mü'minîn Âişe-i Sıddîka, Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Ömer, yine Osman b. Affân ile Ali b. Ebû Tâlib ve İbn Mes'ûd ve İbn Abbas ve diğer muhâcirîn radıyallahu anhüm ecmaîn hazerâtından mervî nukūl ile mensuh olduğunu İbn Hazm'ın söylediğini de naklediyor ki bunlardan Osman, Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas hazerâtının nâsiha ıttılâ dolayısıyla evvelki fetvalarından rücû ettikleri istidlâl olunuyor. Herhalde vücûb-ı gusl üzerine sahâbe ve tâbiîn devrinden sonra icmâ mün'akid olmuştur.

139

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَرْسَلَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَجَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَعَلَّنَا أَعْجَلْنَاكَ فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أُعْجِلْتَ أَوْ قُحِطْتَ فَعَلَيْكَ الْوُضُوءُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (Sa'd b. Mâlik) el-Hudrî radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ensardan bir zatı istedi. (O zat) başı damlaya damlaya geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Galiba seni aceleye getirdik" buyurdu. "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Şayet işin aceleye gelir yahut (meni) kahtına uğrarsan sana (yalnız namaz) abdest(i) lâzım olur." {B180 Buhârî, Vudû', 34.}

140

•.•.•

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ وَأَنَّهُ ﷺ ذَهَبَ لِحَاجَةٍ لَهُ وَأَنَّ مُغِيرَةَ جَعَلَ يَصُبُّ الْمَاءَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ
وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ
وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

TERCÜMESİ

Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhtan: Rivayet olunuyor ki: Müşârün ileyh de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte bir seferde bulunmuş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir hâceti (kazâ) için gitmiş. Abdest aldığı zaman suyunu Mugīre dökmeye başlamış. (İşte bu abdestte) yüz ve ellerini yıkamışlar ve başları ile mestleri üzerine mesh buyurmuşlardır.[30]
{B182 Buhârî, Vudû', 35.}

………

30 Bu sefer, Tebük Seferi idi. Mesh ale'l-huffeynin mensuh olmadığı bununla da sabittir. Zira Tebük âhır-ı gazevât-ı nebeviyyedir. 152. Abdullah b. Ömer, 253. Cerîr b. Abdullah el-Becelî hadislerine de müracaat.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ بَاتَ لَيْلَةً عِنْدَ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا وَهِيَ خَالَتُهُ قَالَ فَاضْطَجَعْتُ فِي عَرْضِ الْوِسَادَةِ وَاضْطَجَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَهْلُهُ فِي طُولِهَا فَنَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ اللَّيْلُ أَوْ قَبْلَهُ بِقَلِيلٍ أَوْ بَعْدَهُ بِقَلِيلٍ اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَجَلَسَ يَمْسَحُ النَّوْمَ عَنْ وَجْهِهِ بِيَدِهِ ثُمَّ قَرَأَ الْعَشْرَ الْآيَاتِ الْخَوَاتِمَ مِنْ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ ثُمَّ قَامَ إِلَى شَنٍّ مُعَلَّقَةٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ قَامَ لِيُصَلِّي قَالَ فَقُمْتُ فَصَنَعْتُ مِثْلَ مَا صَنَعَ ثُمَّ ذَهَبْتُ فَقُمْتُ إِلَى جَنْبِهِ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رَأْسِي وَأَخَذَ بِأُذُنِي الْيُمْنَى يَفْتِلُهَا فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَوْتَرَ ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتَّى أَتَاهُ الْمُؤَذِّنُ فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ وَقَدْ تَقَدَّمَ هٰذَا الحَدِيثُ وَفِي كُلٍّ مِنْهُمَا مَا لَيْسَ فِي الْآخَرِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Rivayet olunuyor ki, bir gece Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevcât(-ı tâhirât)ından Meymûne radıyallahu anhânın –ki teyzesidir– yanında kalmış. –İbn Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki, ben (başımı) yastığın enine (koyarak) uzandım. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ehli de yastığın boyuna (başlarını koyarak) uzandılar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uyudu. Gece yarıyı bulduğunda, yahut biraz evvelce yahut biraz sonraca uyandı. Uykuyu (gidermek için) eliyle yüzünü silmeye başladı. Ondan sonra sûre-i Âl-i İmrân'ın son on âyetlerini okudu.[31] Sonra kalkıp asılı duran küçük bir kırbaya uzandı. Oradan güzelce bir abdest aldı. Sonra namaza durdu.–İbn Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki, (ben de) kalktım. Onun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim, yanına (yani sol tarafına durdum. Sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı tutup büktü.[32] Sonra iki rekʿat, yine iki rekʿat, yine iki rekʿat, yine iki rekʿat, yine iki rekʿat, yine iki rekʿat kılıp ondan sonra tek (rekʿatlı bir namaz) kıldı.[33] Sonra müezzin (davete) gelinceye kadar yine uzandı. Baʿdehû yine kalktı, hafif iki rekʿat kıldıktan sonra (hücre-i şerîfesinden) çıkıp sabah namazını kıldırdı.

Bu hadîs-i şerif evvelce geçmişti.[34] (Ancak şu var ki) her birinde diğerinde olmayan şeyler vardır. {B183 Buhârî, Vudûʾ, 36.}

....

31 إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ den {Âl-i İmrân, 3/190.} başlayıp sûrenin âhirine kadar. Bundan abdest almaksızın Kur'an okunabileceği anlaşılıyor.

32 Bu gûşmâl-i nebevî, tek olan muktedînin imamın sağ tarafına durmak lâzım geldiğine tembih içindi.

33 Bu tek rekʿatlı namaz bir rekʿat mı, yoksa üç rekʿat mı? İbarenin mantûkundan sarâhaten münfehim olamıyor. Onun için salât-ı vitri kimi bir niyetle üç, kimi ikincide selâm ile faslederek üç rekʿat, kimi yalnız tek rekʿat itibar etmişlerdir.

34 97. hadise müracaat.

142

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ أَتَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ قَالَ نَعَمْ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ ثُمَّ غَسَلَهَا مَرَّتَيْنِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ حَتَّى ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ
ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zeyd radıyallahu anhümâya biri (gelip), “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin?” diye sormuş. O da “Evet” demiş. Bunun üzerine (bir miktar) su istemiş. – (Râvi der ki) ellerine su döktükten sonra iki kere yıkadı. Sonra üç defa ağzını çalkalayıp burnuna su verdi. Sonra yüzünü üç kere yıkadı. Sonra ellerini dirseklerine kadar ikişer defa yıkadı. Sonra iki eliyle (bütün) başını mesh edip her iki elini ileri geri götürdü ve başının ön tarafından başlayıp ellerini arkasına götürdü. (Oradan da) başladığı yere getirdi. Ondan sonra ayaklarını yıkadı. {B185 Buhârî, Vudû’, 38.}

143

•.•.•

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ ﷺ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ بِالْهَاجِرَةِ فَأُتِيَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ فَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Cuhayfe (Vehb b. Abdullah es-Süvâî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir seferde) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, öğlenin sıcak zamanında yanımıza çıktı.[35] Kendisine abdest suyu getirildi. Abdest aldı. Halk, abdest suyunun artanını alıp (teberrüken) vücutlarına (üstlerine, başlarına) sürmeye başladılar. Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem önünde bir harbe olduğu halde öğle ve ikindiyi ikişer rekʿat kıldırdı. {B187 Buhârî, Vudû', 40.}

....

35 Rivayete nazaran kıssa, Mekke'ye olan seferlerin birinde cereyan etmiştir. Mina ile Mekke arasında kâin أبطَح da kurulmuş kırmızı bir çadır içinde imişler. İşte o çadırın içinden dışarıya çıkıp namaz kıldırmışlar. Kılınan namazların da (salât-ı misâfir) olduğu zaten anlaşılıyor. 68, 148, 246, 249, 303 ve 309. hadislere de müracaat.

144

•.•.•

عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ ﵁ قالَ ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ ابْنَ أُخْتِي وَقِعٌ[36] فَمَسَحَ رَأْسِي وَدَعَا لِي بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ فَقُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَنَظَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ مِثْلِ زِرِّ الْحَجَلَةِ.

TERCÜMESİ

Sâib b. Yezîd radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Çocukluğumda) teyzem beni Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin yanına götürüp,"Yâ Resûlellah! Benim (şu) hemşirezademin ayağından ıstırabı var" dedi. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem eliyle) başımı sığayıp bana bereket duası etti. Sonra abdest aldı. Abdest suyundan içtim. Sonra arkasında durdum ve iki omuzu arasında gerdek çadırının koca düğmeleri (yahut keklik yumurtası) gibi hâtem-i nübüvveti gördüm. {B190 Buhârî, Vudû', 40.}

....

36 وَقَعٌ ve وَجِعٌ rivâyeti de vardır. İkisi de bir mânayadır ve alelıtlak hasta demektir.

145

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمِيعًا.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında (âyet-i hicâb nâzil olmadan) erkeklerle kadınlar birlikte (bir kap içinden) abdest alırlardı.[37] {B193 Buhârî, Vudû', 43.}

....

37 Âyet-i hicâb nâzil olduktan sonra erkek ile birlikte abdest almanın cevazı, yalnız zevcât ile mehârime maksûr kalmıştır.

146

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ [38] ﷺ يَعُودُنِي وَأَنَا مَرِيضٌ لَا أَعْقِلُ فَتَوَضَّأَ وَصَبَّ عَلَيَّ مِنْ وَضُوئِهِ فَعَقَلْتُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لِمَنِ الْمِيرَاثُ إِنَّمَا يَرِثُنِي كَلَالَةٌ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْفَرَائِضِ.

TERCÜMESİ

Câbir (b. Abdullah) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem beni iyâdete geldi. Kendimi bilmeyecek derecede hasta idim. Abdest alıp abdest suyundan üzerime döktü. Gözümü açtım. "Yâ Resûlellah! Miras(ım) kime kalacak? Benim vârislerim, kelâle (yani usul ve fürûumdan olmayan kimseler)dir" dedim. Bunun üzerine ferâiz âyeti nâzil oldu.[39] {B194 Buhârî, Vudû', 44.}

....

38 Eldeki *Buhârî* nüshalarında جَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم olup *Tecrîd*'in matbû nüshasındaki رجل إلى ilâvesi sehv-i nâsih eseridir. *Tecrîd*'in şerhi *Şerkāvî*'nin kenarındaki metinde ise جَاءَ إِلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم diye mazbuttur ki bunda mâna müstakīm olur. {Bizim esas aldığımız Tecrîd nüshasında ifade "جَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم" şeklinde Buhârî metniyle uyumludur. Ancak müellif buradaki dipnotta bu duruma özellikle dikkat çektiğinden düzeltme yapılmamıştır. Muhtemelen müellif farklı bir Tecrîd nüshası kullanmaktaydı.}

39 Buradaki ferâiz âyetinden murat, Nisâ sûresinin baş tarafında يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ den başlayıp وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ de nihayet bulan iki miras âyeti {en-Nisâ, 4/11-12.}, yahut yine o sûre-i şerifenin nihayetinde olan يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ {en-Nisâ, 4/176.} âyet-i kerîmesidir ki her ikisinde de kelâleden bahis buyurulmuştur.

147

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَقَامَ مَنْ كَانَ قَرِيبًا مِنَ المَسْجِدِ وَبَقِيَ قَوْمٌ فَأُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِخْضَبٍ مِنْ حِجَارَةٍ فِيهِ مَاءٌ فَصَغُرَ الْمِخْضَبُ أَنْ يَبْسُطَ فِيهِ كَفَّهُ فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ قِيلَ كَمْ كُنْتُمْ قَالَ ثَمَانِينَ وَزِيَادَةً.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) namaz vakti girdi. (Evi) mescide yakın olanlar (abdest almaya gittiler). (Abdesti olmayan) birtakımları da kaldı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme içinde (pek az) su bulunan bir taş tekne getirdiler. Tekne ise içinde (geniş geniş) avuç açılamayacak kadar küçüktü. Oradakilerin hepsi o (teknenin suyu)ndan abdest aldılar. (Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan) râvi, “Kaç kişi idiniz?” diye sormuş. “Seksen, belki de daha ziyade idik” demiş.[40] {B195 Buhârî, Vudû', 45.}

....

40 133 ve 150. hadise müracaat.

148

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ.

Metn-i *Buhârî*'nin başka yerinde –ki 143.'nün son kısmı olarak irat edilmiştir: ثُمَّ قَالَ لَهُمَا اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا ziyadesi de vardır.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, içinde su bulunan bir kap istedi. Ellerini, yüzünü kabın içinde yıkadıktan sonra içine (mübarek ağzından su) püskürdü.

Ziyadenin tercümesi: Sonra onlara, "Bu sudan içiniz ve yüzünüze, göğsünüze dökünüz" buyurdu.[41] {B196 Buhârî, Vudû', 45.}

....

41 Bu ziyade, ileride Tâif Gazvesi hakkındaki ehâdis meyanındaki uzunca bir hadisin parçasıdır. Suyu getiren Bilâl radıyallahu anh olduğu orada zikrolunacaktır. Tesniye sîgasıyla hitabın mânası bu suretle münfehim olur. Muhatap, Ebû Mûsâ el-Eşʿarî ile Bilâl radıyallahu anhümâdır.

149

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ ﷺ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ رَجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسٍ وَرَجُلٍ آخَرَ وَكَانَتْ عَائِشَةُ تُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ بَعْدَ مَا دَخَلَ بَيْتَهُ وَاشْتَدَّ وَجَعُهُ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ وَأُجْلِسَ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ تِلْكَ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ فَخَرَجَ إِلَى النَّاسِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin (hastalığı) ağırlaşıp da ağrısı iştidâd ettiği zaman benim evimde bakılmak üzere zevcât(-ı tâhirât)ından izin istedi, onlar da izin verdiler. (Ondan sonra) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, bir tarafında Abbas (radıyallahu anh), diğer tarafında da bir zat olduğu halde[42] ayakları yerde sürünerek çıktı. –Âişe (radıyallahu anhâ) naklederdi ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem evine girip de ağrısı iştidâd ettikten sonra, “Üzerime, bağları çözülmedik yedi kırba su dökün. (Böylelikle) vücudumda biraz hiffet bulup halka belki vasiyette bulunabilirim” buyurdu. Bunun üzerine Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem, zevce-i (pâki) Hafsa radıyallahu anhânın (malı olan) bir (bakır yahut ağaç) leğen içine oturtuldu. Sonra o kırbaların suyunu üzerine dökmeye başladık. Nihayet, “Artık oldu!” diye işaret buyurdu. Ondan sonra halkın yanına çıktı.[43] {B198 Buhârî, Vudû', 45.}

....

42 Diğer zat, Buhârî'nin buradaki metnine girmeyen tafsiline göre Hazret-i Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh idi. Fazl b. Abbas yahut Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümden biri olduğuna dair rivayetler de vardır. Bundan anlaşılıyor ki Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anh, maraz-ı âhir-i nebevîde daima nezd-i kudsiyyet meâbda bulunmak şerefiyle müşerref olup kaldırmak iktiza ettikçe bir elini tutar, diğer elini de münâvebe ile kâh Ali kâh Fazl kâh Üsâme radıyallahu anhüm hazerâtı tutar kaldırırlarmış. Âişe radıyallahu anhânın isim tasrih etmemesi ihtimal ki hazret-i emîrü'l-mü'minîn ile aralarında geçmiş maceradan dolayıdır.

43 Böyle bir za'f-ı beden halinde bile hâne-i saâdetlerinden mescide çıkıp namaz kıldırdılar ve hutbe iradıyla vesâyâ ve nasihatta bulunup uhdelerindeki tebliğ vazîfe-i ulyâsını noksansız eda buyurdular صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تسليماً دائماً كثيراً .

150

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَأُتِيَ بِقَدَحٍ رَحْرَاحٍ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ فَوَضَعَ أَصَابِعَهُ فِيهِ قَالَ أَنَسٌ فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَى الْمَاءِ يَنْبُعُ مِنْ أَصَابِعِهِ فَحَزَرْتُ مَنْ تَوَضَّأَ مِنْهُ مَا
بَيْنَ السَّبْعِينَ إِلَى الثَّمَانِينَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) bir kap su istedi. İçinde biraz su bulunan ağzı geniş, dibi dar bir kap getirildi. Parmaklarını içine koydu. – Enes (radıyallahu anh) der ki: "Artık (mübarek) parmakları arasından suyun kaynadığını temaşaya daldım. O sudan abdest alanları yetmiş ile seksen arasında tahmin ettim."[44] {B200 Buhârî, Vudû', 46.}

………

44 133 ve 147. hadislere müracaat.

151

•.•.•

وَعَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: "Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem bir sa' ve nihayet beş müd[45] (miktarı su) ile gusleder, bir müd (miktarı su) ile de abdest alırdı." {B201 Buhârî, Vudû', 47.}

....

45 Sa' beş rıtl-ı Bağdâdî ile bir sülüs-i rıtl istîâb eden kaba denir. Bir müd de bir sa'ın rub'u miktarıdır. Bu, Şâfiiyye'den Nevevî'nin verdiği hesaptır. Ancak bu ölçek pek ihtilâflı olduğundan ihtilâfâtın derecesini anlamak isteyenler *Kāmus Tercümesi*'nden müd, sa', mekkûk, rıtl kelimelerine müracaat edebilirler. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin makādîr-i muhtelifede su ile abdest alıp iğtisâl buyurduklarına dair diğer pek çok rivâyât da vardır. Buradaki miktarlar, orta yapılı bir kimsenin gusledilecek âzası üzerinden akacak suyun akall-i miktarını gösterir. A'zâ-yı beden ıslanıp üzerinden su cereyan ettikten sonra bu miktarlardan da az su ile izâle-i hades edilebilir. İsraf dedirtmeyecek ziyadesiyle de câizdir. Medîne-i Münevvere'de müsta'mel olan müd– ki beyne'l-fukahâ (müdd-i nebevi) namıyla müteâreftir– 1,1/3 rıtl miktarı istîâb eder bir hacim ölçüsüdür. Dört müd bir sa'dır. Ancak müd ile sa'ın miktarlarını anlamak, mikyas tutulan rıtlın ne kemmiyette olduğunu bilmeye vâbestedir. Rıtlın ise Bağdâdîsi, Şâmîsi vardır. Yani birinin küsûru İran, diğerininki Roma ölçüleri olup lede'l-hesab takriben bir miktarı gösteren iki ölçektir. Rıtl-ı Bağdâdî 130, daha doğrusu –İmam Nevevî'nin tahkikine göre– 128,4/7 dirhemdir. Esah olan takdîr-i sânî ise de kesirli olduğundan buna 1,3/7 dirhem, ta'bîr-i diğerle bir miskal zammederek kesirsiz 130 dirhem itibar edilmiştir deniliyor.

1,1/3 rıtl olan bir müdd-i nebevî, bu hesaba göre 171,3/7 veya 130 dirhem hesabına nazaran 173,1/3 dirhem eder ki en doğru hesap ve takdire göre bir dirhem 3,0898 gram ettiğinden bu miktar su 0,530 yani yarım litreden biraz ziyadece bir şey tutar. Bu miktar elyevm sucuların isti‘mal ettikleri su bardaklarından üçünün aldığı sudan azdır. Bu, İmam Şâfiî ile fukahâ-yı Hicâz'ın takdiri olup Ebû Hanîfe ile fukahâ-i Irâk'a göre ise müd, iki rıtl olduğundan abdest suyunun miktarı 1,06 litre eder ki beş kadehten biraz ziyadecedir.

Rıtl-ı Şâmî –*Kāmus Tercümesi*'nin "rıtl" maddesinde beyan edildiğine nazaran– 12 ukıyye ve her ukıyye 40 dirhem olduğundan bu hesaba göre 480 ve bir müd 620 dirhem olmak lâzım gelirse de, yine *Kāmus*'un "mekkûk" maddesinde tafsil edildiğine nazaran bir ukıyye 1,2/3 estâr, bir estâr 4,1/2 miskal, bir miskal de 1,3/7 dirhem olduğundan bir rıtl –yine İmam Nevevî'nin bildirdiği üzere– 128,4/7 ve bir müd 171,3/7 dirhem olmuş olur. Bu hesaba göre ukıyye mütercim-i *Kāmus*'un "Rıtl" maddesinde dediği gibi 40 dirhem değil, Hicâzîler'in takdirine göre 10,5/7 ve Irâkīler'in takdirine göre 21,3/7 dirhem olmuş olur. Meğer ki, o maddede dirhem namıyla gösterdiği başka ölçü ola.

Resûl-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin –buradaki rivayete nazaran– abdest suyu işte bu kadar az miktardadır. Gusl için istimal buyurdukları su da –bu rivayete nazaran– dörtten beş müdde kadardır ki o da 685,5/7'den 857,1/7 dirhem eder ki takriben 2,120'den 2,650 litreye kadar eder. Fukahâ-yı Irâk'ın müddü iki rıtl itibar ettiklerine göre ise bu miktar takriben 4,24'ten 5,3 litreye kadardır.

152

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَأَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ ﵁ سَأَلَ عُمَرَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ نَعَمْ إِذَا حَدَّثَكَ شَيْئًا سَعْدٌ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَا تَسْأَلْ عَنْهُ غَيْرَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhüma'dan:[46] Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin mestler(i) üzerine mesh buyurduğunu Sa'd b. Ebû Vakkās (radıyallahu anh) bana söyledi. Bunu (babam) Ömer (radıyallahu anh)tan sordum da Ömer radıyallahu anh, "Evet (mesh buyurdu). (Hem de) Sa'd radıyallahu anh Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden rivayeten sana bir şey söylerse onu artık başkasına sorma" cevabını verdi.[47] {B202 Buhârî, Vudû', 48.}

....

46 Bu rivayete nazaran meshi aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden asıl görüp rivayet eden Sa'd, ondan rivayet eden de Abdullah olduğu için müellif عن سعد diyerek ref'eden o, olduğunu anlatmak istiyor. Tuttuğum siyâk-ı tercüme ile mesele daha kolay anlaşılacağı için bu tarzı ihtiyar ettim.

47 Kıssanın mahall-i cereyânı Irak'tır. Sa'd radıyallahu anhın hazarda meshettiğini Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ görünce inkâr etmiş. O da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden gördüğünü söylemiş. Sonra Sa'd ile Hazret-i Ömer'in yanında buluşunca "Babana sorsana!" demiş. O da sorunca babası, şuradaki cevabı vermiş. Abdullah b. Amr hazretleri, sohbeti kadim ve rivâyâtı kesîr bir sahâbî-i celîlü'l-kadr olduğu halde tâ Sa'd'ın Irak valiliği zamanına kadar buna muttali olamamış yahut cevâz-ı meshin, yalnız vakt-i sefere maksûr olduğunu zannetmiş gibi görünüyor. Bu da her meseleyi her âlimin bilemeyeceğine parlak bir numunedir. Mesh ale'l-huffeyn seksenden ziyade tarik ile rivayet edildiğine, yalnız Hasan-ı Basrî'nin bunu yetmiş kadar sahâbîden işitmiş olduğuna göre tevâtürüne hükmetmek câizdir. Bunu câiz görmeyen Havâric ile Şîa'nın taallülât-ı beyhûdesine itibar olunmaz. Sûre-i Mâide'deki âyet ile mensuhtur diyenler de yanılıyorlar. Zira sûre-i Mâide, Gazve-i Müreysî'de nâzil olmuştur. Halbuki Mugîre b. Şu'be'den (140. hadîs) âhir-ı gazavât-ı nebeviyye olan Gazve-i Tebük'te yani seferde, kezâlik sûre-i Mâide'nin nüzûlünden sonra iman eden Cerîr b. Abdullah el-Becelî'den (253. hadis) hazarda mesh buyurulduğu mervîdir.

153

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

TERCÜMESİ

Amr b. Ümeyye ed-Damrî radıyallahu anhın: Nebî-i ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin mestler(i) üzerine mesh ettiğini gördüğü rivayet olunuyor. {B204 Buhârî, Vudû', 48.}

154

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَخُفَّيْهِ.

TERCÜMESİ

Yine Amr b. Ümeyye ed-Damrî radıyallahu anhın: "Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin sarığına ve mestlerine mesh buyurduğunu gördüm" dediği rivayet olunuyor. {B205 Buhârî, Vudû', 48.}

155

•.•.•

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رضي الله عنه قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَأَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا.

TERCÜMESİ

Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir seferde[48] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte idim. (Abdest aldığı sırada) mestlerini çıkarmaya davrandım. "İlişme! Zira ben ayaklarımı tâhir (yani abdestli) iken (mestlerimin) içine soktum" buyurdu ve (mestleri) üzerine meshetti. {B206 Buhârî, Vudû', 49.}

....

48 Bu sefer, Tebûk Seferi idi.

156

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ ﵁ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يَحْتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ فَدُعِيَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَلْقَى السِّكِّينَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

TERCÜMESİ

Amr b. Ümeyye (ed-Damrî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, pişmiş koyun küreğinden (et) kesip yediğini gördüm. (O sırada Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) namaza çağrıldı. Bıçağı, (eti elinden) bırakıp abdest almadan namaza durdu.[49] {B208 Buhârî, Vudû', 50.}

....

49 Ateş ile pişmiş yemeklerden, bâhusus et yemeklerinden sonra abdest alıp namaz kılmak vâcip olduğuna kāil olanlara karşı serdedilen edilleden biri de bu hadîs-i şeriftir. Bu gibi et‘imeden sonra abdesti ümmü'l-mü'minîn Âişe, ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Zeyd b. Sâbit, Ebû Talha el-Ensârî, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhüm hazerâtıyla tâbiînden Hasan-ı Basrî, Zührî, Ebû Kılâbe, Ebû Miclez, Ömer b. Abdülazîz rahimehümullah gibi ecille-i ulemâ vâcip görmüşlerdir. Bunlara mukabil ise başta Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mes‘ûd, Âmir b. Rebîa, Ebû İmâme, Übey b. Kâ‘b, Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhüm olmak üzere eimme-i müctehidînden Süfyân es-Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr ile ehl-i Şâm ve ehl-i Kûfe ve Hasan b. Hasan, Leys b. Sa‘d, Ebû Ubeyd, Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî, İbn Cerîr et-Taberî yemekle abdestin adem-i vücûbuna kāildirler. Birincilere hüccet olacak sünnette pek çok hadis vardır. Bâhusus Ebû Talha'dan, Zeyd b. Sâbit'ten, Ümmü Habîbe'den, Ebû Hüreyre'den, Sehl b. Hanzale'den mervî hadisler bu babda sarihtir. İkincileri ise Amr b. Ümeyye'nin bu hadisi ile İbn Abbas'tan mervî diğer hadis gibi nükūl-i sahîhe ile ihticâc ederler. Ahmed b. Hanbel ise Câbir b. Semüre'den mervî hadise binaen deve eti eklinden sonra vudûu vâcip görüyor. Sahîh-i Müslim'de Câbir radıyallahu anhtan rivayet edildiğine göre biri, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden, “Koyun eti yedikten sonra abdest alayım mı?” diye sormuş. “*İster al, ister alma*” buyurulmuş. Yine “Ya deve eti yedikten sonra abdest alayım mı?” diye sorunca “*Evet*” cevabı verilmiş. {M802 Müslim, Hayız, 97.} Herhalde sahâbe ve tâbiîn devrindeki ihtilâftan sonra –deve etinden mâada– pişmiş et‘ime eklinden dolayı abdestin adem-i vücûbuna icmâ-ı ümmet mün‘akid olmuştur. Abdesti vâcip görmeyenler, öteki tarafın kendi isti‘mal ettikleri ehâdîs-i sahîhadaki vudû‘ lafzını örf-i lugavîye yani el, ağız yıkamaya hamlediyor. Bâhusus deve eti diğer etlerden daha çok yağlı olduğu için Câbir'in hadisindeki توضأ kelimesinin örf-i lugavîce olması daha ziyade yaraşır. Muârız olan ehâdisteki vudû‘lar bilfarz ve't-takdîr ıstılah-ı şer‘î üzere alınsa bile *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Sünen-i Nesâî*'de yine Câbir b. Semüre'den mervî, كَانَ آخِرَ الْأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin en son hali, ateş değmiş

şeyler yedikten sonra abdest almayı terketmek oldu" {N185 Nesâî, Tahâret, 123.} hadisiyle mensuhtur. Bu neshin bazıları tarafından ta'lîline göre eyyâm-ı Câhiliye'de temizlenmemeye halk alışkın oldukları için ateş değmiş yağlı et'ime tenâvülünden sonra abdest almaları farz olmuştu. İslâm'da nezâfet takarrür edip şüyû bulduktan sonra müslümanlara mahzâ yüsr ve sühûlet olmak üzere bu hüküm neshedilmiştir.

157

•.•.•

عَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ ﵁ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ وَهِيَ أَدْنَى خَيْبَرَ فَصَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ
رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

TERCÜMESİ

Süveyd b. Nuʿmân radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Hayber yılında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte (sefere) çıktıktı. Sahbâ'ya –ki Hayber'in alt başındadır– varıldıkta (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem inip) ikindiyi kıldırdı. Sonra (mevcut) azıkları istedi. Kavuddan başka bir şey getirmediler. Islatsınlar diye emretti. Sonra (o kavuddan) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, biz de yedik (içtik) sonra akşam namazına kalktı, ağzını çalkaladı. Biz de (ağzımızı) çalkaladık. Sonra abdest almadan namaza durdu.[50] {B209 Buhârî, Vudû', 51.}

....

50 Kavud, kavrulup un haline konmuş buğday ve arpa olduğu için ateş değmiş etʿimedendir. İşte bundan abdest lâzım gelmemiş. Namazdan evvel mazmaza buyurulması da diş aralarında kalan aksâmını izâle edip esnâ-yı salâtta onlarla meşgul olmamak içindir. Bu rivayetin 241. Enes b. Mâlik radıyallahu anh hadisi ile münasebeti zâhirdir. Bu taam ümmü'l-mü'minîn Safiyye radıyallahu anhânın düğün yemeği idi.

158

•.•.•

عَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ عِنْدَهَا كَتِفًا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Meymûne (bintü'l-Hâris el-Hilâliyye) radıyallahu anhânın hânesinde Resûl-i Ekrem'in, bir kürek (etin)den yedikten sonra abdest almadan namaza durduğu rivayet olunuyor. {B210 Buhârî, Vudû', 51}

159

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ شَرِبَ لَبَنًا فَمَضْمَضَ وَقَالَ إِنَّ لَهُ دَسَمًا.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem süt içip ağzını çalkaladı ve “Bu yağlıdır” buyurdu. {B211 Buhârî, Vudû’, 52.}

160

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Biriniz namaz kılarken uyuklarsa uykusu dağılıncaya kadar yatsın. Zira uyuklayarak namaz kılarsa istiğfar edeyim derken belki kendine sebbeder.” {B212 Buhârî, Vudû’, 53.}

161

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَنَمْ حَتَّى يَعْلَمَ مَا يَقْرَأُ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Biriniz namazda uyuklarsa uyusun. Tâ ki ne okuduğunu bilsin" buyurduğu rivayet olunuyor.[51] {B213 Buhârî, Vudû', 53.}

………

51 Bu hadisten de, evvelkinden de namazda uyuklayan kimsenin namazını bozup uyuması tembih buyuruluyor. Böyle olunca nevm hakkındaki ihtilâfâtı burada hulâsa etmek münasip olur. Nevm haddizâtında mı hadestir? Yoksa mazınne-i hades midir? Bazı sahâbe ile tâbiîn ve eimmeden İshak b. Râhûye ile Hasân-ı Basrî ve Müzenî mutlaka nâkız-ı vudû‘ olduğuna kāil olmuşlardır. Çünkü İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde Safvân b. Assâl'dan mervî bir hadiste إِلَّا مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ أَوْ نَوْمٍ denilerek {İbn Huzeyme'nin rivayetindeki lafızlar ‘وَلٰكِنْ مِنْ غَائِطٍ وَبَوْلٍ وَنَوْمٍ’ şeklindedir. İbn Huzeyme, Sahîh, I, 55, no: 17.} nevm, hükümce gāit ile bevle müsavi sayılmış. Birçokları da Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği اَلْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِ hadisi {İM477 İbn Mâce, Tahâret, 62. Ebû Dâvud'un rivayeti ‘وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ’ şeklindedir. D203 Ebû Dâvûd, Tahâre, 79.} ile temessük ederek nefsinde hades olmayıp mazınne-i hades olduğu re'yinde bulunmuşlardır. Bu takımın da Zührî, Mâlik, kendisinden bir rivayete nazaran Ahmed b. Hanbel gibi kimi, azı nâkız-ı vudû‘ değildir; Şâfiî ile Ebû Hanîfe gibi kimi, mutlaka nâkızdır demişlerdir. Bunlar da Müslim'in Enes'ten rivayet ettiği إِنَّ الصَّحَابَةَ كَانُوا يَنَامُونَ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّؤُنَ hadisini {M805, Müslim, Hayız, 125.} mütemekkinen oturanların uykusuna hamletmişlerdir. Kimi, uyku abdesti hiç bozmaz demiştir. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî'nin, İbn Ömer'in, Mekhûl'ün mezhepleri bu idi.

162

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ[52]
قَالَ وَكَانَ يُجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin her namaz vaktinde abdest al(mak mu'tâd-ı şerifleri ol)duğu rivayet olunuyor.[53] (Ya siz nasıl yapardınız? sualine cevaben) Enes (radıyallahu anh), "(Bize gelince) her birimize hades vâki olmadıkça (bir vakitten ziyade namaz için) bir abdest kifayet ederdi" demiştir. {B214 Buhârî, Vudû', 54.}

....

52 {Tecrîd'de yer almamakla birlikte, Buhârî metninde bu cümleden sonra 'قُلْتُ كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ' cümlesi vardır ki, tercümesi parantez içinde mütercim tarafından ilave edilmiştir. B214 Buhârî, Vudû', 54.}

53 Anlaşılan bunu istihbâben ihtiyar buyururlarmış. 157. Süveyd b. Nu'mân radıyallahu anh hadisinde Hayber civarında yemeği müteâkiben tecdîd-i vudûa lüzum görmeksizin akşam kıldırdıkları biraz yukarıda geçmişti ki bu da şu zikrettiğimiz istihbâba delildir.

163

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِحَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ ثُمَّ قَالَ بَلَى كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ رَطْبَةٍ فَكَسَرَهَا كِسْرَتَيْنِ فَوَضَعَ عَلَى كُلِّ قَبْرٍ مِنْهُمَا كِسْرَةً فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ فَعَلْتَ هٰذَا فَقَالَ لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَا لَمْ تَيْبَسَا.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem Medine yahut Mekke bahçelerinden birinin yanından geçiyordu.[54] Kabirlerinde azap gören iki insanın sesini duydu. Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, "Bunlar azap görüyorlar. Hem de azap görmeleri büyük bir şey için değildir" buyurduktan sonra (yine devam ederek), "Evet (günahları büyüktür) biri, bevlinden istibrâ etmez (yani sakınmaz)dı, diğeri de koğuculuk ederdi"[55] buyurdu. Ondan sonra yaprakları soyulmuş taze bir hurma dalı istedi. Dalı iki parça etti. Her birinin kabri üzerine birer parça dikti. "Yâ Resûlellah! Bunu niçin yaptın?" diye sordular. "Bunlar taze kaldıkça belki (azapları) hafifler" cevabını verdiler. {B216 Buhârî, Vudû', 55.}

....

54 Bu şek, râvilerden birinindir. Maahâzâ diğer rivâyâtta bu bahçenin Medine'de olduğu cezmen beyan ediliyor. Câbir'in rivayetinde bahçenin Ümmü Mübeşşer el-Ensâriyye'ye ait olduğu söyleniyor. Anlaşılan o civarda bir kabristan varmış.

55 Bunların büyük şey olmamaları, birkaç damla bevlden ihtiraz edilmemesi veya dile kolay gelen birkaç söz sarfedilmesi itibariyle olup yoksa haddizatında her ikisinin, hele nemîmenin ma'sıyet olması dolayısıyla büyük olmak lâzım geleceğine işaret buyurmak istemişlerdir. وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ {en-Nûr, 24/15.}

164

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا تَبَرَّزَ لِحَاجَتِهِ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فَيَغْسِلُ[56] بِهِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kazâ-yı) hâceti için dışarıya çıktığında kendisine su götürürdüm. O da onunla yıkanırdı. {B217 Buhârî, Vudû', 56.}

………

56 {Elimizdeki Buhârî nüshasında buradaki 'فَيَغْسِلُ' ifadesi yerine 'فَيَغْتَسِلُ' mevcuttur. B217 Buhârî, Vudû', 56.}

165

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَامَ أَعْرَابِيٌّ فِي الْمَسْجِد فَبَالَ فَتَنَاوَلَهُ النَّاسُ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلًا مِنْ مَاءٍ أَوْ ذَنُوبًا مِنْ مَاءٍ فَإِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ وَلَمْ
تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: A‘râbînin biri mescid(in bir tarafın)da durup bevletti. Oradakiler bağrıştılar. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem onlara buyurdu ki: "Bırakın (işini görsün sonra bevlinin üzerine bir kova su dökün. Zira siz güçlük değil, kolaylık göstermek üzere meb‘ûs olmuşsunuzdur."[57] {B220 Buhârî, Vudû', 58.}

………

57 Hakikatte meb'ûs olan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizdir. Yani ashaba isnad buyurmaları ise mecazendir. Bu a'râbînin Akra' b. Hâbis yahut Uyeyne b. Hısn el-Fezârî ya da Zü'l-Huveysıra el-Yemânî olduğuna dair rivayetler vardır. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki bir rivayete göre yaşlık isabet eden toprağın kazılıp dışarıya atılmasından sonra yeri üzerine bir kova su dökülmesi ferman buyurulmuş. Müslim rivayetinde de bu a'râbîyi nezd-i âlîlerine çağırıp, إِنَّ هٰذِهِ الْمَسَاجِدَ لَا تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هٰذَا الْبَوْلِ وَلَا الْقَذَرِ وإِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللهِ وَالصَّلَاةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ "*Bu mescidler ne bevl ne de başka pislik içindir. Bunlar zikrullah ile namaz ve kırâat-i Kur'ân içindir*" {M661 Müslim, Tahâre, 100.} buyurdukları zikrolunuyor. Yine bu kıssaya râci letâiften olmak üzere Ebû Dâvûd kıssaya mukaddime olmak üzere şunu rivayet ediyor: Bu a'râbî Mescid-i Şerif'e girdiğinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz oturuyorlarmış. İki rek'at namaz kılıp sonunda, اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تَرْحَمْ مَعَنَا أَحَدًا "Allahım! Bana ve Muhammed'e rahmet et, kimseye de bizimle beraber rahmet etme!" diye dua edince aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, لَقَدْ تَحَجَّرْتَ وَاسِعًا "*Pek geniş şeye sınır çektin yahu!*" buyurmuşlar. Adamcağız müteakiben yerinden kalkıp o işi etmiş. {D380 Ebû Dâvûd, Tahâret, 136.}

166

•.•.•

عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ ﵂ أَنَّهَا أَتَتْ بِابْنٍ لَهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَجْلَسَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حِجْرِهِ فَبَالَ عَلَى ثَوْبِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَنَضَحَهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ.

TERCÜMESİ

Ümmü Kays bint Mihsân radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme henüz taam edemeyen (yani süt emen) küçük bir oğlumu götürdüm. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem çocuğu kucağına oturttu. Çocuk, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin rubasına bevletti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem su isteyip (üstüne) azar azar döktü de yıkamadı. {B223 Buhârî, Vudû', 5.}

167

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ أَتَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا
ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَجِئْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe (b. Yemân) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere ensardan) bir kavmin süprüntülüğüne varıp ayakta su döktü. Sonra su istedi. Bir miktar su götürdüm. Onunla abdest aldı.[58] {B224 Buhârî, Vudû', 60.}

....

58 Buhârî'nin Ebû Vâil tarikinden diğer rivayetine göre Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh bevl (serpintileri dokunmasın) için pek ziyade şiddet gösterir (hatta kārûre içine su dökermiş). Benî İsrâîl'den birinin sevbine bevl isabet ederse mikrâz ile kestiğini de söylermiş. Huzeyfe radıyallahu anh bunu işitince, "Ah, keşke böyle sözden, böyle işten imsak edeydi! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir kavmin süprüntülüğüne varıp kāimen su döktü... ilâ âhirih" demiş.

168

•.•.•

وَعَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى قَالَ فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ فَأَشَارَ إِلَيَّ فَجِئْتُهُ فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتَّى فَرَغَ.

TERCÜMESİ

Bu hadisin diğer rivayetinde (yine) Huzeyfe (b. Yemân) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden uzaklaştım. Bana işaret etti. Yanına vardım ve işini bitirinceye kadar (zât-ı şerifini setr için) ardında durdum. {B225 Buhârî, Vudû', 61.}

169

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ أَرَأَيْتَ إِحْدَانَا تَحِيضُ فِي الثَّوْبِ كَيْفَ تَصْنَعُ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ.

TERCÜMESİ

Esmâ (bint Ebû Bekir) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Bir kadın[59] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme gelip, "(Yâ Resûlellah!) Birimiz, elbise(si) üzerinde hayız (eseri) görürse ne yapsın buyurursun?" diye sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem), "Elbisesini (eliyle) uvaladıktan sonra (üzerine) su döküp sıkar. Sonra azar azar üzerine su döker. Ondan sonra onunla namaz (ını) kılar" buyurdu. {B227 Buhârî, Vudû', 63.}

....

59 İmâm Şâfiî'nin sahih olan rivayetine nazaran bu kadın, Esmâ'nın kendisi imiş.

170

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَا إِنَّمَا ذٰلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِحَيْضٍ فَإِذَا أَقْبَلَتْ حَيْضَتُكِ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يَجِيءَ ذٰلِكَ الْوَقْتُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Fâtıma bint Ebû Hubeyş (radıyallahu anhâ) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanına gelip, “Yâ Resûlellah! Ben istihâzaya müptelâ bir kadınım. Temizlenemiyorum, namazı terk mi edeyim?” diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Hayır, bu hayız değildir. Bir damar(dan gelen kan)dır. Senin (asıl) hayızın(ın başlama zamanı) geldiği vakit namazı bırak. Kesilme zamanı gelince de kanını yıkadıktan (ve iğtisâl ettikten) sonra namaz kıl. Ondan sonra (yine) o vakit gelinceye kadar her namaz için abdest al” buyurdu. {B228 Buhârî, Vudû’, 63.}

171

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَغْسِلُ الْجَنَابَةَ مِنْ ثَوْبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَإِنَّ بُقَعَ الْمَاءِ فِي ثَوْبِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhânın şöyle dediği rivayet olunuyor: "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin rubasından cenâbet eserini yıkardım da elbisesinde (yer yer) su ıslaklığı göründüğü halde namaza çıkardı."[60] {B229 Buhârî, Vudû', 64.}

....

60 Bu hadis, tahâret-i menîye kāil olmayan fukahâ-yı Hanefiyye'ye hüccettir. Birçok fukaha da diğer birtakım ehâdîse bakarak tahâretine kāil olmuşlar ve bu hadiste vukuu rivayet olunan guslün nedbe mahmûl olduğunu iddia etmişlerdir.

172

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمَ نَاسٌ مِنْ عُكْلٍ أَوْ عُرَيْنَةَ[61] فَاجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلِقَاحٍ وَأَنْ يَشْرَبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا فَانْطَلَقُوا فَلَمَّا صَحُّوا قَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَاقُوا النَّعَمَ فَجَاءَ الْخَبَرُ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمْ فَلَمَّا ارْتَفَعَ النَّهَارُ جِيءَ بِهِمْ فَأَمَرَ بِقَطْعِ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ وَسُمِرَتْ أَعْيُنُهُمْ وَأُلْقُوا فِي الْحَرَّةِ يَسْتَسْقُونَ فَلَا يُسْقَوْنَ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ukl veya Ureyne kabilelerinden bazı kimseler (Medine'ye) geldiler. (Tutuldukları) mide ağrısından (veya istiskā hastalığından) dolayı Medine'de ikamet etmek istemediler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (beytülmâl-i müslimîne ait) sütlü develerin bulunduğu yere gidip develerin bevllerinden ve sütlerinden içmelerini emretti. (Oraya) gittiler. Sıhhat bulunca Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin çobanını öldürüp ve develerini önlerine katıp götürdüler. Bu haber sabah vakti geldi. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) arkalarından (adam) koşturdu.[62] Gün yükselince herifleri getirdiler. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kısas olarak) ellerinin, ayaklarının kesilmesini emretti. (Bu canilerin) gözleri de oyulup Harre[63] (denilen yere) atıldılar ki (ölünceye kadar) su istediler de kendilerine su verilmedi.[64] {B233 Buhârî, Vudû', 66.}

………

61 Bu şek ve tereddüt ya Enes'in yahut aradaki ruvâttan birinindir. *Buharî*'nin başka yerlerinde sîga-i cezm ile kâh من عكل , kâh من عرينة , kâh da من عكل وعرينة denilmiştir ki –Ebû Avâne ile Taberânî'nin rivayetleriyle de teeyyüd ettiği üzere– bu gelen heriflerin bazıları Ureyne'den oldukları anlaşılıyor.

62 Bu haydutları takibe giden seriyye yirmi kişilik idi. Emîrleri Kürz b. Câbir yahut Saîd b. Zeyd (radıyallahu anhümâ) idi.

63 Harre: Medine haricinde kara taşlı güneş altında ateş gibi yanar bir yerin ismidir ki Yezîd b. Muâviye zamanında Harre Vak'ası diye şöhret bulan vak'a orada cereyan etmiştir.

64 Hadisin sonunda Buhârî –bu hadisin râvilerinden biri olan– Ebû Kılâbe'nin فَهٰؤُلَاءِ سَرَقُوا وَقَتَلُوا وَكَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَحَارَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ "İşte bunlar sirkat, katl-i nefs, imandan sonra küfrü billâh cerâim-i azîmesini irtikâp etmekle beraber Allah'a ve resulüne de muharip olmuşlardır" dediğini naklediyor ki ma'tûfâtın sonuncusu ile taraf-ı eşref-i nebevîden sûre-i Mâide'deki, إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ "*Allah ve resulüne karşı muharebe edip memlekette îkā-ı fesâda sâî olanların cezası ancak birer birer katlolunmak, elleri, ayakları çapraz vâri kat' olunmak ya da memleketten nefyolunmaktır*" {el-Mâide, 5/33.} âyet-i kerîmesinin hükm-i celîli infaz buyurulduğunu haber vermiş oluyor.

Bu hadîs-i şerif, birkaç sene evvel bazı eşhas tarafından dedikoduya sermaye ittihaz edilmiş olduğu için taraf-ı âcizânemden o zaman verilen oldukça mufassal cevabın bugün maksuda taalluk eden kadarını biliktibas buraya dercetmeyi münasip görüyorum.

Muteriz, kıssanın bu hadiste tasvir edilen şekilde vukua gelmiş olmasını –sözde zât-ı âlî-i risâletpenâhîye yakıştıramadığı için– meşkûk görüyordu. Buna karşı şöyle denilmişti: "... zât-ı vak'aya gelince, *Buhârî*'de tercüme olunan kısmı muhtasar olduğundan kütüb-i siyere müracaatla daha fazla tafsilât verelim. Muhtasar olduğu için *Sîre-i Dahlâniyye*'yi esas ittihaz ediyoruz.

"Bu müellifin beyanına göre Ukl ve Ureyne'den olan kimselere karşı Kureyş rüesâsından olup feth-i Mekke senesinde şehid olan Kürz b. Câbir el-Fihrî radıyallahu anhın kumandasında bir seriyye gönderildi. Vak'a hicretin 6. senesinde bir rivayete göre şevval ayında cereyan etti. Sebebi de şu idi: Ukl ve Ureyne kabilelerinden yedi, sekiz kişi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzûr-ı âlîlerine gelerek İslâm üzere biat ve kelime-i tevhîdi telaffuz ve müslüman olduklarını izhar ettiler. Bu adamlar, Medine'ye geldikleri vakit hasta, benizleri sararmış, karınları şişmiş bir halde idiler. ve "Yâ Resûlellah! Biz fakiriz. Bizi barındır, yedir, içir" diye istirhamda bulundular. Hazreti Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem onları ashab-ı Suffe meyanına idhal buyurdular. Biraz ikametten sonra Medine âb u hevâsı mizaçlarına tevâfuk etmediği için Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem efendimize, "Yâ Resûlellah! Biz çölde yaşamaya alışmış koyun, deve sahipleri idik. Çayırı, çimeni, bağı, bahçesi bol yerlere alışık değiliz. Medine'de ikamet hoşumuza gitmiyor. Develerinizin bulunduğu yere çıkmamıza izin verseniz" dediler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunların ihtiyacını tesviye için çobanıyla beraber bir deve sürüsü tahsis edilmesini emrettiler. Develer, sadaka develeri yani beytülmâle ait idi. Bu adamlara da, "*Develerin bulunduğu yere gidip sütlerini ve bevllerini içerek tedavi ediniz*" buyurdular. Bunlar oraya gittiler ve tedavi edip kesb-i sıhhat ettiler. Vücutları sağlamlaşınca irtidad ederek Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin çobanı Yesâr radıyallahu anhı katl ile develeri önlerine katıp götürdüler. Bu, Yesâr Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin âzatlısı idi. Hain herifler onu katlettikleri zaman müsle yaptılar yani elini, ayağını kestiler ve gözlerine diken batırdılar. Diğer bazı siyer kitaplarına göre dilinin altına ve gözlerine diken batırıp ölünceye kadar o hal üzere bıraktılar. Vak'a hakkında Medine'ye haber gelince Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, onları takip etmeye yirmi atlı memur ederek üzerlerine Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi emîr nasbeyledi. Kürz b. Câbir radıyallahu anh onları yakalayıp huzûr-ı âlî-i risâletpenâhiye getirdi. Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem de irtidad, küfrân-ı ni'met, kat'-ı tarik ve katl ü işkence gibi fiillerine kısas olmak üzere ellerinin, ayaklarının kat' olunmasını ve gözlerinin çıkarılmasını emrettiler. Yukarıda nakledilen إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ

وَرَسُولَهُ [aa] âyet-i kerîmesinin sebeb-i nüzûlü de bu vak‘adır.

“Kütüb-i siyerin vak‘a hakkındaki rivayetleri muhtasaran budur. Bunun tercüme olunan *Buhârî* hadisine mutabakatı ise şüphesizdir. Zaten, doğrusunu aramak lâzım ise tashîh-i vak‘a için kütüb-i hadîs, kütüb-i siyerden daha metin birer umdedir.”

“Buhârî bu hadîs-i şerifi yedi yerde ve dokuz tarik ile tahrîc eylediği gibi Müslim de ‘Hudûd’ babında yedi tarik ile ve Ebû Dâvûd, ‘Kitâbü’t-Tahâre’de beş tarik ile ve Nesâî, ‘Muharebe’ babında dört tarik ile tahrîc eylemişlerdir. Kütüb-i hadîsin esahhı olan *Kütüb-i Sitte*’den ale’d-derecât en kavî ve en sahihleri sayılan dördünde böyle yirmi beş tarik ile sabit ve Ebû Avâne, İbn Sa‘d, Taberî, Taberânî, Abdürrezzâk, İbnü’t-Tallâ‘, İbn Hibbân, İbn İshak, Vâkıdî gibi birçokları tarafından da diğer birçok tariklerden mervî olan bir hadis hakkında şüphe etmek hiçbir müslümanın kârı değildir.”

“Fi‘l-i mervînin fi‘l-i resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) olduğu sabit olduktan sonra itirazı câlip olan husûsatı münakaşa edebiliriz. Biz müslümanlarca fi‘l-i resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) her ne olursa olsun savaptır ve rızâ-yi bârîye muvâfıktır. Zira hakk-ı âlî-i risâletpenâhîlerinde nâzil olan وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ“*Kasem olsun ki, sen mekârim ve mehâsinin a‘lâsını câmi‘ olan pek büyük, pek güzel ahlâk ve tabiat ile mecbûlsün!*”[ab], وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى “*O kendiliğinden, hevâsına tâbi olarak söylemez. Söyledikleri hep kendisine bildirilen vahiyden ibarettir*”[ac], وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا “*Resûl-i hüdâ size her ne getirdiyse alınız yani her neyi emrediyorsa yapınız. Sizi her neden nehyederse vazgeçiniz*”[ad] gibi âyât-ı kerîme o kadar çoktur ki, tâdât bile edemeyeceğiz. Hazreti Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kavil ve fiil ve takriri bizim için şer‘-i ilâhîdir. Bu, Urenîler hakkında revâ gördükleri muameleyi de maazallahu teâlâ kebîre, haram, ahlâksızlık -خذل الله قائليها وأخزاهم– addedecek yerde vahiy tarikiyle emredilmiş rızâ-yi bârîye tamamıyla muvâfık bir kurbet sayarız.”

“Bu herifler, taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden telkin-i îmân ve İslâm ve ehl-i Suffe meyanında îvâ ve it‘âm ve marazları mübeddel-i şifâ oluncaya kadar kendilerine her türlü ihtiyaçlarını kâfil bir deve sürüsü tahsis ve in‘âm edilmişken bedenleri biraz zindegî bulur bulmaz bunca nimete mukabil küfür, tuğyân, sirkat, kat‘-ı tarîk, râî-i Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) katl ve âzasını kat‘ ile dilinin altına ve gözünün içine diken sokarak vefat edinceye kadar eşedd-i azâb ile ta‘zîb gibi fezâhatleri, şenaatleri irtikâp etmiş habîsü’t-tab‘ ve vâcibü’l-katl kimseler idi. Cânib-i âlî-i peygamberîden haklarında revâ görülen ağır muamele, yapmış oldukları fiile mislen mukabeleden, icrâ-yı kısas emrinden ibaret olmuştu. Bunlar وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ “*Şer‘ ve dîn-i ilâhî muktezâsı olan ikāme-i hadd hususunda zâniye ile zânî hakkında merhamet ve re’fete hiç kapılmayasınız*”[ae], mazmununa –îmâen– dahil olan af ve merhamete, tahfîf-i azâba müstahak olmayan canavarlar idi. Kısas ve mukabele-i bi’l-misil ise فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ “*Her kim size i‘tidâ yani zulmederse yalnız yaptığının misli ile mukabele ediniz. Yani yaptığından ziyadesini yapıp zalim siz olmayınız*”[af] ile وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ “*Biz Benî İsrâil’e Tevrat’ta nefse mukabil nefis, göze mukabil göz, buruna mukabil burun, kulağa mukabil kulak, dişe mukabil diş ile kısas emrettik. Yaraların da her birerlerine birer hüküm takdir ettik*”[ag] âyetlerinin nass-ı sarîhine binaen henüz ıtlakı üzere câri olup bu emr-i âmı tahsis edecek bir nehy-i muahhar henüz nüzûl ve vürûd etmemişti. Alelhusus o tarihte henüz hâl-i teşekkülde bulunan devlet-i İslâmiyye’nin te’sîs-i kavâid-i mekneti kuvvetten başka bir nâsıha serfürû etmek şanından olmayan bu gibi eclâf-ı A‘râbın hükûmet-i cedîde-i İslâmiyye müessislerine tecavüz etmelerine sed çekmeye ve gözlerini yıldırmaya vâbeste olduğu düşünülürse aynı eşhâs-ı leîme hakkında vâki olan o büyük âsâr-ı rahmet ve teattuftan sonraki bu ukūbet-i âdilenin ne büyük bir siyaset eseri olduğu anlaşılır. Zira o tarihlerde İslâm henüz zayıf idi. Dâire-i hudûdu Medine civarından öteye geçemiyordu. Af ve safh ise maddeten zayıf olanlardan değil, sahib-i şevket ve meknet olan kavîlerden sâdır olursa müstahsen olur. Maddeten zayıf

olanın affına aczden başka bir isim verilemez. Kuvvet ve kudret zamanında ise affın kıymeti büyür. Nitekim bu fi‘l-i resûlün müsleden nehiy hakkındaki ehâdîs-i şerife ile bir kavle göre mensûhiyeti buna şahittir."

"Müslenin iki mânası var. Biri kısas ve mukabele-i bi'l-misldir. Nitekim قَالَ لَهُ ابْنُهُ مُعَاوِيَةُ لَطَمْتُ مَوْلىً لَنَا فَدَعَاهُ أَبِي وَدَعَانِي ثُمَّ قَالَ امْثُلْ مِنْهُ فَعَفَا lafzıyla vârit olan Süveyd b. Mukarrin hadisindeki أُمْثُلْ مِنْهُ , اقْتَصَّ مِنْهُ yani "Mukabele ederek öcünü al!" demektir. Diğeri de maktulün burnunu, kulağını veya sair âzasını kesmek mânasınadır ki muahharen nehyedilen müsle işte budur. Münakaşa ettiğimiz hadîs-i şerif ile mervî olan müsle ise her iki mânaca vâki olmuş olduğu için bazı ulemâ fi'l-i resûlün mensûhiyetine bile kāil olmamışlar ve bunu seyyieye misliyle mukabeleye hamletmişlerdir. İkinci mânaca müsle hakkındaki nehyi mutazammın olan ehâdîs-i şerife müteaddittir. Meselâ لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللّٰهِ "*Allah'ın azabı yani ateş ile, yakmakla, dağlamakla ta‘zîb etmeyiniz*" {B3017 Buhârî, Cihâd, 149.} hadîs-i şerifi; ateşle yakmaktan, kızgın şiş ile ta‘zîb etmekten, إِنَّهُ نَهَى عَنِ الْمُثْلَةِ hadîs-i şerifi {es-Sünenü'l-kübrâ'da yer alan rivayetin metni 'إِنَّ النَّبِيَّ' şeklinde başlamaktadır. BS18643 Beyhakī, es-Sünenü'l-kübrâ, IX ,147.} alelıtlak müsleden, نَهَى أَنْ يُمَثَّلَ بِالدَّوَابِّ hadîs-i şerifi {Bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, Meâni'l-âsâr'da benzer lafızlarla yer almaktadır. Kaynakta rivayetin metni " فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى أَنْ يُمَثَّلَ بِالْبَهَائِمِ " şeklindedir. Tahâvî, Meâni'l-âsâr, III, 182, no: 5012.} müslenin canlı hayvanlara tatbikinden,
مَنْ مَثَّلَ بِالشَّعَرِ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ خَلَاقٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Her kim başkasına, saçını tıraş edip yolmak suretiyle müsle yaparsa kıyamet gününde nezd-i ilâhîde kadr ü itibarı olmaz*" {Bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, el-Mu'cemü'l-kebîr'de benzer lafızlarla yer almaktadır. Kaynakta "يَوْمَ الْقِيَامَةِ" ifadesi yer almamaktadır. MK10977 Taberânî, el-Kebîr, XI, 34.} hadîs-i şerifi de saç hakkında müsle yapmaktan yani saç, sakal yolup tıraş etmekten, siyaha boyamaktan nehyetmiştir."

“Şürb ü ebvâl bahsine gelince: Bu meseleyi biri tedavi, diğeri tahâret ve necâset, ta‘bîr-i diğerle hıll ü hürmet noktainazarlarından olmak üzere iki haysiyetle tetkik etmek lâzımdır. Arap’ın deve bevli ile tedavi ettiği muhakkaktır. Hatta etıbbâ-ı İslâmiyye’nin müteahhirlerinden sayılan Dâvûd-ı Antâkî’nin tezkeresinde alelumum ebvâlin tıpta istimal edildiği mezkûrdur. Müellif-i müşârün ileyh, وجملة الأبوال تجلو الآثار وتصلح العين والأذن وما أزمن من السعال وعسر النفس والطحال وأوجاع الأرحام خصوصا إذا عتقت وعقدت وأعظمها بول الإنسان فالإبل ibaresiyle alelıtlak bevlin yedi türlü hastalığa deva olduğunu söylüyor ve deve bevlini insan bevlinden sonra bütün ebvâlden daha şifalı addediyor.”

Hayâtü’l-hayevân sahibi Kemâleddin ed-Demîrî de “ibl” kelimesinde, وبول الإبل ينفع من ورم الكبد ويزيد في الباه ibaresiyle deve bevlinin iki hassa-i tıbbiyyesi olduğunu beyan ediyor.

Sîre-i Halebiyye’de de bu vak‘ayı beyan sadedinde Arap’ın tedavi kastıyla deve yavrusunun bevlini soğutmadan içtikleri beyan edilerek keyfiyet-i isti‘mâli izah olunuyor.

Buhârî şârihi Aynî de hadise mezkûr olan develerin elbân ve ebvâli envâ-ı istiskādan birine (ki zâhir-i kıssadan da Urenîler’in müptelâ olduğu hastalık istiskā idi) ilâç olduğunu zikrediyor.

Ebvâl-i ibilin necis olması bahsi beyne'l-ulemâ muhtelefün fîhtir. Bazıları bu hadisi sened ittihaz ederek eti ekl olunan hayvanatın bevli tâhir olduğuna kāil olmuşlardır ki, İmam Mâlik ile İmam Ahmed b. Hanbel ve ashâb-ı Ebû Hanîfe'den İmam Muhammed ile Şâfiiyyü'l-mezheb olan İstahrî ve Rûyânî ve bu tabakadan evvel gelen tâbiînden Şa'bî, Atâ, Nehaî, Zührî, İbn Sîrîn, Süfyân es-Sevrî gibi eâzım-ı ümmet hep bu zümredendirler. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî ve ashâb-ı Ebû Hanîfe'den Ebû Yûsuf ile ashâb-ı Şâfiî'den Ebû Sevr gibileri ise bütün ebvâlin necâsetine fetva vermişlerdir. Maamâfih eti eklolunan hayvanatın bevlleri de bunlara göre necâset-i hafîfe derecesinden öteye geçmez. Bütün ebvâlin necâsetine kāil olanların delilleri اسْتَنْزَهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ "*Bevlden sakınınız. Çünkü azâb-ı kabrin çoğu ondandır*" {Bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, Müşkilü'l-âsâr'da benzer lafızlarla yer almaktadır. Kaynakta hadisin metni "إِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ، فَتَنَزَّهُوا مِنَ الْبَوْلِ" şeklindedir. Tahâvî, Müşkilü'l-âsâr, XIII, 189, no: 5194.} hadîs-i şerifidir.

"Bütün ebvâlin necâsetine ve hürmet-i şürbüne zâhib olanlar da onlarla sûret-i mutlakada tedavi câiz olup olmadığında ihtilâf etmişlerse de hâlet-i ıztırârda ve bazı şurût dairesinde haram ile tedavinin cevazına hemen kâffe-i fukahâ fetva vermişlerdir. Binaenaleyh Hazreti Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bu kâfir-i ni'met hastalara develerin sütlerinden ve bevllerinden içiniz diye verdikleri emr-i şerifi necâset-i ebvâle kāil olan ulemâ, müdâvât-ı maslahat ve ıztırârına hamletmişlerdir. Deve bevlini tâhir addedenlerin ise senedi zaten bu hadîs-i şeriftir..."

---

aa el-Mâide, 5/33.
ab el-Kalem, 68/4.
ac en-Necm, 53/3-4.
ad el-Haşr, 59/7.
ae en-Nûr, 24/2.
af el-Bakara, 2/194.
ag el-Mâide, 5/45.

173

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ أَنْ يُبْنَى الْمَسْجِدُ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin mescid bina olunmadan evvel koyun ağıllarında namaz kıldırdığı rivayet olunuyor.[65] {B234 Buhârî, Vudû', 66.}

………

65 270 ile 271. hadislerin hâşiyesine müracaat.

174

•.•.•

عَنْ مَيْمُونَةَ ﵂ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ فَقَالَ أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا[66] وَكُلُوا سَمْنَكُمْ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Meymûne (bintü'l-Hâris) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden (donmuş) yağın içine düş(üp öl)müş fare(nin hükmü) soruldu. "Fare ile etrafındakini (alıp hepsini) atınız, yağınızı da yiyiniz" buyurdu.[67] {B235 Buhârî, Vudû', 67.}

....

66 Bazı nüshalarda وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ وَكُلُوا sûretindedir.

67 Bu, câmid olduğuna göredir. Mâyi ise bütünü necis olur. Bu necis olan mâyiden, ekilden başka suretle intifâ câiz midir? Hanâbile, hiçbir veçhile intifâı câiz görmezler. Hanefiyye, bey'a varıncaya kadar intifâı câiz görürler. Onlarca yalnız ekli haramdır. Mâlikiyye ile Şâfiiyye'ye göre yalnız ekl ve bey'i haramdır. Başka her türlü intifâ ve meselâ kandilde yakmak câizdir. Her birinin isnad ettiği delîl-i fıkhîsi vardır.

Buhârî bu hadise tevtıa olarak ta‘lîkan ettiği rivayetlerde: 1. Zührî’nin ta‘mı, ya râyihası, ya levni tagayyür etmemiş suyun alelıtlak tahâretine kāil olduğunu, 2. Hammâd b. Ebû Süleyman’ın ölmüş kuş tüyü ile su teneccüs etmez dediğini, 3. Kezâ Zührî’nin fil gibi mevtâ kemiklerini tarak, yağdan yapıp kullanmakta beis görmeyen birçok ulemâ-yı Selef’e yetiştim dediğini, 4. Muhammed b. Sîrîn ile İbrâhîm en-Nehaî’nin fil dişi ticaretinde beis görmediklerini nakleder. Birinci meselede Zührî’ye Hasan-ı Basrî, Nehaî, Evzâî ve daha birçok eimme müşârik olup bunlar evsâf-ı selâsesinden biri tagayyür etmeyen suyun az olsun, çok olsun tahâretine kāillerdir. Hadisten delilleri İbn Mâce’nin –senedinde hayli dedikodu edilen– إِنَّ الْمَاءَ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غُلِبَ {Elimizdeki İbn Mâce nüshasında “غَلَبَ” şeklinde harekelenmiştir.} عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ “*Suyu hiçbir şey tencîs etmez. Meğer ki râyihası, ta‘mı, levni mağlûp yani mütegayyir* {Önceki baskıdan bu şekilde aktarılmış olan ifadenin ‘mütegayyer’ şeklinde latinize edilmesi anlamca daha uygun düşmektedir. Zirâ ‘mağlûp’ lafzı ism-i mef’ul olduğundan, tefsirinin de ona mutabık olması iktiza eder.} *ola*” {İM521 İbn Mâce, Tahâret, 76.} hadisidir. “Evsâf-ı selâsesinden biri tagayyür etmeyen suyun azı necise mülâki olunca teneccüs eder. Etmeyen çoğudur” diyen eimmeye göre mâ-i kesîrin miktarında ihtilâf vardır. Meselâ Şâfiî’ye göre mâ-i kesîr kulleteyn miktarına bâliğ olandır. Eimme-i Hanefiyye’ye göre de havz-ı kebîrdir. Ancak kulleteynin takdîr-i miktarında ihtilâf olduğu gibi havz-ı kebîrin tefsirinde de ihtilâf vardır. Bu havuz bazılarına göre (8x8), bazılarına göre (10x10), kimine göre (15x15), daha bazılarına göre (20x20) zirâdır. Tafsîl-i edille kütüb-i fıkhiyyededir. İkinci meselede Ebû Hanîfe Hammâd’a muvâfıktır. Bunların mezhebine göre uçan ve uçmayan meyyite tüyü yıkanıp kullanılabilir. Meyyite kemiğinin tahâretine dair olan diğer iki meselede de ihtilâf vardır. Ebû Hanîfe ile ashabı; kemiklerin alelıtlak tahâretine, Mâlik ile Şâfiî ise bilakis necâsetlerine kāillerdir. İmam Muhammed fili necîsü’l-ayn addettiği için o hususta Şâfiî’ye muvâfıktır.

175

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ كَلْمٍ يُكْلَمُهُ الْمُسْلِمُ فِي سَبِيلِ اللهِ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهَا إِذَا طُعِنَتْ تَفَجَّرُ دَمًا فَاللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالْعَرْفُ عَرْفُ الْمِسْكِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Müslümanın Allah yolunda alacağı her yara, kıyamet gününde yeni açıldığı andaki heyeti üzere kan fışkırıyor gibi görünür: Rengi kan rengi, fakat kokusu misk kokusu!” {B237 Buhârî, Vudû’, 67.}

176

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ
فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Hiçbiriniz, akmayan durgun suya bevlettikten sonra ondan (su alıp) yıkanmasın.” {B239 Buhârî, Vudû', 68.}

177

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي عِنْدَ الْبَيْتِ وَأَبُو جَهْلٍ وَأَصْحَابٌ لَهُ جُلُوسٌ إِذْ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَيُّكُمْ يَأْتِي بِسَلَا جَزُورِ بَنِي فُلَانٍ فَيَضَعُهُ عَلَى ظَهْرِ مُحَمَّدٍ إِذَا سَجَدَ فَانْبَعَثَ أَشْقَى الْقَوْمِ فَجَاءَ بِهِ فَنَظَرَ حَتَّى إِذَا سَجَدَ النَّبِيُّ ﷺ وَضَعَهُ عَلَى ظَهْرِهِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ وَأَنَا أَنْظُرُ لَا أُغْنِي شَيْئًا لَوْ كَانَتْ لِي مَنَعَةٌ قَالَ فَجَعَلُوا يَضْحَكُونَ وَيُحِيلُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَاجِدٌ لَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى جَاءَتْهُ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَطَرَحَتْهُ عَنْ ظَهْرِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ إِذْ دَعَا عَلَيْهِمْ وَكَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ الدَّعْوَةَ فِي ذٰلِكَ الْبَلَدِ مُسْتَجَابَةٌ ثُمَّ سَمَّى اَللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِي جَهْلٍ وَعَلَيْكَ بِعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَعُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَعَدَّ السَّابِعَ فَنَسِيَهُ الرَّاوِي وَقَالَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الَّذِي عَدَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَرْعَى

فِي الْقَلِيبِ قَلِيبِ بَدْرٍ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) Beyt(-i Muazzam)'ın yanında namaz kılıyordu. Ebû Cehil ile bazı arkadaşları da oturuyorlardı. Derken biri, diğerlerine, "Falancalarda (yeni boğazlanan) devenin döl eşini[68] hanginiz (muhteviyatıyla beraber) getirip secdeye vardığında Muhammed'in sırtına kor?" dedi.[69] Oradakilerin en şakîsi[70] seğirtip getirdi. Bekledi, tâ Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem secdeye varınca iki omuzu arasına mübarek sırtının üzerine koydu. Ben ise hiçbir işe yaramayarak (bel bel) bakıyordum. (Ah, ne olurdu o zaman) elimde kuvvet olaydı.[71] – (İbn Mes'ûd radıyallahu anh) der ki, (herifler) gülmeye ve (eğlenmek için bu işi) birbirine isnad etmeye başladılar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ise secdeden başını kaldırmıyordu. Nihayet Fâtıma (radıyallahu anhâ) gelip[72] onu sırtından attı. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) başını kaldırdı. (Namazı itmam buyurduktan) sonra (da) üç kere, "İlâhî, Kureyş'i sana havale ederim" (diye dua) buyurdu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) aleyhlerinde böyle dua buyurması onlara (pek) girân geldi.[73] Zira o makamda duanın müstecâb olduğuna kāil idiler. Ondan sonra (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birer birer) isim sayarak, "İlâhî, Ebû Cehl'i[74] sana havale ederim, Utbe b. Rebîa'yı, Şeybe b. Rebîa'yı, Velîd b. Utbe'yi, Ümeyye b. Halef'i, Ukbe b. Ebû Muayt'ı sana havale ederim" buyurdu. Yedinciyi de[75] saydıysa da (ismini) râvi unutmuştur. – İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) der ki: "Nefsim, kabza-i kudretinde olan Allah'a kasem ederim ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (bu) saydıklarının ekser)ini Kalîb'de yani Bedir çukurunda serilmiş gördüm."[76] {B240 Buhârî, Vudû', 69.}

....

68 Bu tabir metindeki سلَا lafzının tercümesidir. Bu kelime hakkında *Kāmus Tercümesi*'nde şöyle bir kayda müsâdif oluyoruz: اَلسَّلَا asâ vezninde şöyle yufka deriye denir ki batn-ı mâderde veled anda tevellüd eder ve ekserî bilece çıkar. Eğer doğduğu anda yüzünden sıyırıp alınmaz ise veled helâk olur. İnsanda ve mevâşîde olana ıtlak olunur. Türkî'de "eş" ve "son" tabir ederler. İntehâ. Mütercim-i merhûm "meşîme" lafzında da, mahall-i veled ismidir yani şol yufka zar gibi deriye denir ki rahimde döl onun içinde tekevvün edip tevellüdünde ekserî beraber çıkar. Türkî'de "döl yatağı" ve "eş" ve sonra çıkana "son" tabir olunur. İntehâ; *Burhân-ı Kātı*'da da, "'yârik' târik vezninde umumen beccedân mânasınadır ve ol yufka deridir ki cenîn onun içinde mütekevvin olur. Arabî'de meşîme ve Türkîde medre derler ve hassaten deve küçüğünün yüzünde bile tevellüd eden deriye denir. Arabî'de selâ derler ve kâf-ı tasgīr ile yâr musaggarı olur. İntehâ" diyor. Merhumun مدره suretinde yazdığı kelimenin nasıl okunacağını tahkik edemedim.

69 Bu sözü söyleyenin Ebû Cehl-i Laîn olduğu Müslim'in rivayetinde musarrahtır.

70 Oradakilerin, belki de herhangi kavmin en şakîsi olan bu habis, Ukbe b. Ebû Muayt idi.

71 Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh aslen Kureşî olmayıp Hüzelî ve Mekke'deki Kureşîler'den bir taifenin halîfi idi. Hulefâsı o zaman henüz kâfir olduklarından bu şenî muamelede bulunan sanâdîd-i küffâra karşı koyacak kudreti ve biraz davransa kendisini himaye edecek kavm ve kabilesi yok idi.

72 Henüz sabâvet çağında bir nâzenîn-i celâdetnümâ idi. Koşa koşa gelip o levsiyyâtı babacığının sırtından attı. Heriflere adamakıllı çıkıştığı halde –Bezzâr'ın rivayetindeki ziyadeye nazaran– hiçbiri mukabele edemedi.

73 *Müslim*'deki rivayete nazaran mübarek sesini duyar duymaz gülmeleri kesildi ve duasından dolayı gönüllerine korku müstevlî oldu.

74 İsmi: Amr b. Hişâm b. Mugīre'dir. Künyesi Ebü'l-Hakem yahut Ebü'l-Velîd idi de taraf-ı risâletten Ebû Cehl'e tebdil buyurulmuştu. İsminin en başında ve ayrıca zikir buyurulması, kefere-i Kureyş'in eşeddi olması dolayısıyladır. Hakkında فرعون هذه الأمة buyurulmuştur. {HM4247 İbn Hanbel, I, 445.}

75 Bu, yedincinin ismi, Umâre b. Velîd b. Mugīre olduğunu Buhârî diğer rivayetinde zikrediyorsa da muhakkıkīn-i ehl-i hadîse göre o olduğu cezmen mâlûm değildir.

76 “Kalîb-i Bedr” kavm-i Âd zamanından kalma diyecek kadar eski ve susuz bir kuyu idi ki, Bedir Gazâsı’nda katlolunan sanâdîd-i Kureyş’ten yirmi bu kadarının lâşeleri bâ emr-i âlî-i nebevî içine atılmıştı.

Ebû Cehl’i katleden, ensardan Muâz b. Amr b. Cemûh ile Muâz b. Afrâ radıyallahu anhüm namında iki genç idi. Bunlar, kim olduğunu bilmeden kendisine hamle edip öldü zannıyla yanından savuşmuşlardı. Halbuki henüz teslîm-i rûh etmemişti. Can çekiştiği sırada Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anh yanından geçti ve tanıdı. Hemen göğsüne çıkıp başını kesti ve “İşte adüvvullahın başı!” diyerek huzûr-ı âlî-i risâletpenâhîye getirdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hemen secde-i şükrâna varıp, “*Ey adüvvullah seni rezil ve rüsvâ eden Allah’a hamdüsenâ olsun... Bu herif bu ümmetin firavunu ve eimme-i küfrün başı idi*” buyurdular. {HM4246 İbn Hanbel, I, 445. Rivayet metninde “ve eimme-i küfrün başı idi” ifadesi yoktur. Bu ifadeyi de içeren bir rivayet tespit edilememiştir.}

Utbe b. Rebîa ile biraderi Şeybe b. Rebîa’yı katleden, Hamza radıyallahu anhtır. Utbe’nin katlinde Ali radıyallahu anhın de iştiraki olduğu mervîdir. Merkûm Utbe’nin oğlu Velîd’i, Ubeyde b. Hâris b. Abdülmuttalib radıyallahu anh katledip kendisi de aldığı yaradan müteessiren şehid olmuştur. Velîd’i katledenin Hamza veya Ali radıyallahu anhümâ olduğunu rivayet edenler olduğu gibi katlinde Ubeyde’ye yardım ettikleri de mervîdir.

Ümeyye b. Halef'in katli hakkındaki rivâyât muhteliftir. Mûsâ b. Ukbe'ye göre kātili, ensarın Benî Mâzin ricâlinden biridir. Muhammed b. İshak'a göre Ümeyye b. Halef'in bi'l-iştirâk kātili, Muâz b. Afrâ ile Hârice b. Zeyd ve Habîb b. İsâf radıyallahu anhümdür. Bir kavle göre Bilâl-i Habeşî radıyallahu anh ensardan birkaç zat ile birlikte karşısına çıkıp hayatına hâtime verdiler. Pek şişman olan vücudu şiştiği ve gömülmesine çare bulunamadığı için tamamen örtülünceye kadar üzerine toprak yığdılar. Sonra lâşesi Kalîb'e sürüklenirken parça parça oldu. Bu mel'ûn, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile istihzâ edenlerden biri olup وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ [ah] sûre-i şerifesi onun hakkında nâzil olmuştur. Mekke'de iken Hazret-i Bilâl'e dîn-i İslâm'dan dönsün diye türlü türlü işkenceler ederdi.

Ukbe b. Ebû Muayt diri diri ele geçip emr-i risâletpenâhî ile elleri bağlanmış ve boynu vurulmuştur. Boynunu vuran Ali veya Âsım b. Sâbit radıyallahu anhümâdan biridir. Lâkin kavl-i esahha göre bizzat yed-i müeyyede-i risâletpenâhî ile rûh-ı habîsi hazene-i cehenneme ısmarlanmıştır. Katlolunacağı sırada Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize, "Bütün Kureyş içinde öldürecek yalnız beni mi buldun?" dedi. "*Evet*" buyurdular. Sonra da buyurdular ki: "*Finâ-i Kâ'be ve Makām-ı İbrâhim'in arkasında ben namaz kılıp secdede iken bu herif, ansızın omuz başlarıma çöküp elbisesini boynuma doladı ve beni boğmaya savaştı idi. Bir defasında daha benî fülânın kesilmiş devesinin döl eşini getirip üzerime attı idi.*" Bu mel'ûn da müstehzîlerin biri idi. Rivayete nazaran Ukbe, müşrikînin dini ile mütedeyyin olmayıp zenâdıkadan idi. {Aynî, Umde, III, 174.}

Umâre b. Velîd'e gelince: Habeşistan'a hicret eden ehl-i İslâm aleyhinde seâyet maksadıyla oraya gidip başına türlü belâlar gelmiş ve nihayet mecnûn gibi kûh u sahrâya düşüp vuhûş ile hembezm ve Hazret-i Ömer'in eyyâm-ı hilâfetine kadar eyyâm-ı zindegânîsi böyle güzerân olmuştur.

Bu hadisin râvisi Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anh, "O güne kadar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bunlar aleyhine dua buyurduklarını hiç görmemiştim" diyor. Demek ki, rabbine ibadeti esnasında cenâb-ı kudsiyet meâb risâletpenâhîye karşı tehekkümde bulunmaları üzerine bu duaya kesb-i istihkāk etmişlerdir. Yoksa ezâ edenlere karşı hilm-i nebevi kimseye hafî olmayan hakāyık-ı müslimedendir.

Bu hadisi Buhârî, namazda iken üzerine necis bir şey atılan kimsenin namazı fâsid olmayacağına delil olarak irat ediyor. Üzerine atılan necâsetin necâset olduğuna muttali olmayan musallî elbette namazına devam eder. Nitekim aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin bu kıssada namaza devam buyurmalarını buna hamledenler de vardır. Ancak esnâ-yı salâtta necâsetten içtinâbın farz olmadığına kāil müctehidler olduğu gibi iptidaen inʿikād-ı salâta mani olan şey, esnâ-yı salâtta tarî olunca namazı ifsat etmez diyenler de vardır. İşte bu mezheplerde olanlar bu hadis ile ihticâc edebilirler. Nitekim İbn Ömer radıyallahu anhümâ iptida ile devam beynindeki bu farkı gözetenlerdendir ve namazda iken libâsında kan görse hemen izâlesine imkân bulursa izâle eder, bulamazsa gidip yıkar ve namaz kıldığı yere tekrar gelip bıraktığı yerden devam eylerdi. Bu, sahâbe ile tâbiînden bir cemaatin ve eimme-i metbûînden Evzâî, İshak b. Râhûye ve Ebû Sevr'in de kavlidir. Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel namazın iadesine hükmederler. Mâlik'e göre vakti içinde iade edilir. Vakit geçtikten sonra kazâ edilmez.

---

ah el-Hümeze, 104/1.

178

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ بَرَقَ النَّبِيُّ ﷺ فِي ثَوْبِهِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhın: "{Nebî} Sallallahu aleyhi ve sellem (namazda iken) elbisesinin içine tükürdü" dediği rivayet olunuyor.[77] {B241 Buhârî, Vudû', 70.}

....

77 Bundan busâk ve muhâtın yani tükrük ve sümüğün tahâretine hükmolunur (262, 263, 264. hadislere de müracaat). Bunda ulemâ müttefiktirler. Yalnız Selmân-ı Fârisî radıyallahu anh ile İbrâhim en-Nehaî lüâb ağızdan ayrılınca necis olur demişlerdir. Busâk-ı nebevînin her tayyibden atyeb, her tâhirden ather olduğuna şüphe yoktur. Diğer kimselere gelince fem-i tâhirden çıkanı tâhirdir. Hâl-i şürbde şârib-i hamrın, ağzı yaralı, irinli kimsenin busâkı necistir.

179

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ أَنَّهُ سَأَلَهُ النَّاسُ بِأَيِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ مَا بَقِيَ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي كَانَ عَلِيٌّ يَجِيءُ بِتُرْسِهِ فِيهِ مَاءٌ وَفَاطِمَةُ تَغْسِلُ عَنْ وَجْهِهِ الدَّمَ وَأُخِذَ حَصِيرٌ فَأُحْرِقَ فَحُشِيَ بِهِ جُرْحُهُ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa‘d es-Sâidî (Ensârî) radıyallahu anhın[78] “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yarası ne ile müdâvât edildi?” diye kendisine sorulan suale cevaben şöyle dediği rivayet olunuyor: Bunu benden ziyade bilen kalmadı. Ali (b. Ebû Tâlib radyallahu anh) kalkanı ile su getiriyor, Fâtıma (radıyallahu anhâ) da (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) yüzündeki kanı yıkıyordu. (Sonra) bir hasır (parçası) alınıp yakıldı ve yarası onunla dolduruldu.[79] {B243 Buhârî, Vudû’, 72.}

………

78 Medîne-i Münevvere’de en sona kalan sahâbîdir. Vefatı takriben 100 yaşında 91 sene-i hicriyesinde vâki olmuştur.

79 Vech-i pâk-i nebevînin gülgûn olması Uhud Gazâsı'nda vâki olmuştu. Süheylî'nin iddiasına göre yaralayan Abdullah b. Kamîe habisidir. Mel'ûn herif, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yüzünü yaraladığı gibi mübarek dişlerini de zedelemişti. Bir taraftan Sâlim'in mevlâsı Ebû Huzeyfe radıyallahu anh kanı yıkayıp da yere düşmesine mâni olurken diğer taraftan aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm efendimiz كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ صَنَعُوا هٰذَا بِنَبِيِّهِمْ "*Peygamberlerine bunu yapan kavim, nasıl felâh bulur?*" buyuruyorlardı. Bunun üzerine لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ "*Allah onların tövbelerini kabul etmiş, ya azap etmiş sana terettüp edecek bir şey yok*" {Âl-i İmrân, 3/128.} âyet-i kerîmesi nâzil olmuştu. {İbn Sa'd, et-Tabakāt, II, 35.} Bıd'a-i Mustafa Fâtımatüzzehrâ hazretleri, kanın dinmeyip suya galebe ettiğini görünce oradaki bir hasır parçasını yakmış, yanığını yaranın üstüne bastırdıktan sonra kan dinmişti.

180

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدْتُهُ يَسْتَنُّ بِسِوَاكٍ بِيَدِهِ يَقُولُ أُعْ أُعْ وَالسِّوَاكُ فِي فِيهِ كَأَنَّهُ يَتَهَوَّعُ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yanına vardım. Elindeki bir misvak ile dişini temizlediğini ve ağzında misvak olduğu halde öğürür gibi ö', ö' dediğini gördüm. {B244 Buhârî, Vudû', 73.}

181

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe (b. el-Yemân) radıyallahu anhümânın: “Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem gece kalkınca ağzını misvak ile ovardı” dediği rivayet olunuyor. {B245 Buhârî, Vudû’, 73.}

182

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ أَرَانِي أَتَسَوَّكُ بِسِوَاكٍ فَجَاءَنِي رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ فَنَاوَلْتُ السِّوَاكَ الْأَصْغَرَ مِنْهُمَا فَقِيلَ لِي كَبِّرْ فَدَفَعْتُهُ إِلَى الْأَكْبَرِ مِنْهُمَا.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki, rüyada kendimi bir misvak ile dişlerimi ovar gördüm. Yanıma biri diğerinden yaşlı iki kişi geldi. Misvakı en küçüğüne uzattım. Bana, “Büyüğüne ver” denildi.[80] Ben de büyüğüne verdim. {B246 Buhârî, Vudû’, 74.}

………

80 Diyen Cibrîl aleyhi’s-selâmdir.

183

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ثُمَّ قُلِ اللّٰهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ اللّٰهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ فَإِنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ قَالَ فَرَدَدْتُهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا بَلَغْتُ اللّٰهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ قُلْتُ وَرَسُولِكَ قَالَ لَا وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan:[81] Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bana buyurdu ki, yatağına vardığında (iptidâ) namaz abdesti gibi (bir) abdest al. Sonra sağ tarafına uzanıp اَللّٰهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ. اَللّٰهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ[82] de. Şayet o gece ölecek olursan fıtrat yani dîn-i İslâm üzere ölürsün. Bu sözler, söyleyeceğ(in dünya kelâm)larının en sonu olsun. –Berâ radıyallahu anh der ki: Bunu Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda tekrar ettim. اَللّٰهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ ye varınca رَسُولِكَ dedim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: Hayır, وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ buyurdu. {B247 Buhârî, Vudû', 75.}

………

81 Berâ b. Âzib ensârî-i Evsî radıyallahu anhümâ sahâbî ve sahâbîzâdedir. İbn Ömer radıyallahu anhümâ gibi onun da hadâset-i sinninden dolayı Bedir Gazâsı'na iştirakine taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden müsaade buyurulmamıştı. Lâkin Uhud'dan itibaren on dört, on beş gazâda maiyyet-i pür şeref-i nebeviyyede bulunmuştur. On sekiz gazâya iştirak ettiği rivayeti de vardır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte Tüster Muharebesi'nde de bulunmuştur. Sahâbe beynindeki ihtilâf zamanında Cemel ve Sıffîn'de Hazret-i Ali kerremallahu vecheh tarafında olup Havâric ile de mukātele etmiştir. 72 senesinde Mus'ab b. Zübeyr'in zamân-ı emâretinde Kûfe'de dârıukbâya intikal etti. Pederinden, Ebû Bekir ile Ömer ve diğer kibâr-ı sahâbeden (radıyallahu anhüm ecmaîn) rivayeti olduğu gibi kendisinden de Ebû Cuhayfe ve Abdullah b. Yezîd el-Hatmî gibi sahâbe ile tâbiînden birçok zevat rivayet etmişlerdir.

82 Bu duâ-yı belîğin meâl-i âlîsi: *İlâhî, kendimi sana teslim ettim. İşimi sana bıraktım. Arkamı sana dayadım. Çünkü ümidim de sendedir. Korkum da sendendir. Senden sığınacak yer varsa o da sensin. Senden kurtulacak yer varsa yine sensin. İlâhî, inzâl ettiğin kitabına, irsâl ettiğin peygamberine iman ettim.*

Kitâbü'l-Gusl

كِتَابُ الْغُسْلِ

Kütüb-i hadîs ile fıkıhta gusülden, hayızdan, nikâhtan, talâktan bahsedilir. O bahislerde zikredilen ahkâmın ilel ve mûcibâtını da zikretmek kadar tabii bir şey olamaz. Fıkıh ve ibâdât mesâili ile tevaggulü, hatta alâkası olmayan bazı kimseler öteden beri bu gibi mebâhisin kāle alınıp kitaplara dercedilmiş olmasına itiraz, hele ilmihal kitaplarına konulup gençlere, kadınlara tâlimine taʿriz ederler. Bütün hüccetleri de her meclisin sia-i tahammülüne sığmayacak bu gibi lafız ve tabirlerin istimalini kerih görmelerinden ibarettir. Bunlar bu gibi şeylerden gençlere ve kadınlara bahsedilmesini hilâf-ı edeb görüyorlar. Bu gibi elfâzı medlûlleri hatıra getiriliyor diye tavr-ı isyân gösterip edeb-i kelâma bu kadar riayetkâr görünmek isteyen bu gibilerin bütün sözleri safsatadır, mürâîliktir. Edeb-i kelâma riayet, her fiil ve kavlinde müeddep olmak lâzım gelen müslümanların şanıdır. Şerʿ-i şerif bunu nice nice tariklerle tâlim edip duruyor. Hatta şerʿ-i ilâhî serâpâ edeptir. Fakat zevzeklik ve edepsizlik kastı olmaksızın maʿraz-ı hâcette her ne iktiza ederse onu söylemek lâzım geleceği de zarûret-i akliyye ile mâlûmdur. Bu gibi elfâzın medlûlâtını hatıra getirmeyi bile hoş görmeyecek derecelerde müteeddip ve müteaffif görünen bu adamların kendi aralarındaki samimi mükâlemâtı, hakîkat-i hâldeki fiiliyatı ne derekede olduğu, hele fuhş-ı kelâm ile fuhş-ı efʿâlde hiç beis görmeyen takımdan bulunduğu mâlûm olmasa insanın o kadar gücüne gitmez.

Hayır efendiler. Kadınların, kızların bile lisân-ı münâsib ile öğrenmekten kaçınamıyacakları bu mesâili öğrenmek zaruridir. Bunlar tabii, fizyoloji ef'âl ve ahvalin müstetabât ve levâzım-ı şer'iyyesi oldukları için hayâ bahanesiyle ihmal edilip söylenmeyecek şeylerden değildir. A'zâ-yı bedenin mahrem kısımlarından bahsetmek câiz değildir diyenler, bu mahremiyeti acaba kimden öğrenmişler? Bu mahremiyet kayd-ı şer'îden neşet etmemişse perde-i şerîat hetk edildiği zamanlarda niçin bu mahremiyet ortadan kalkıyor? Mahrem olan a'zâ-yı beden yalnız şer'in değil; hanım kızlara da tedrîs edilen teşrîhin de, tıbbın da mevzuatı meyanına dahildir. Niçin o fenlerde onlara bunlardan bahse cevaz olsun da bu babdaki ahkâm-ı dîniyyeyi tâlim eden kitaplarda olmasın? Kadın, erkek oralara ait bir maraza müptelâ oldukları, bir kadın doğurduğu vakitte tabibe müracaat edip vesâyâsını telakki etmeleri, nâmahrem tabibin el ile messetmesi tabii ve elzem görülürken Hâlik-ı Teâlâ'ya karşı ibâdât ve taatin şürûtu, mevkūfün aleyhleri olan aynı cihetlere müteallik ahkâmı, zevc ile zevcenin yekdiğere karşı hukukunu öğrenip öğretmek neden ayıp oluyor? Hele müslümanları dinlerini öğrenip öğretiyor diye ayıplayan bu güruh, acaba neden zevkten başka bir gaye gözetmeyerek sırf zevk-ı bedîîyi tenmiye için akademi derslerinde sinn-i bulûğu aşmış genç efendilerle genç hanımların bir yerde müctemi' oldukları halde anadan doğma çırılçıplak erkekleri, kadınları karşılarına alıp her uzvunu tersim etmelerini hoş görüyorlar?

Sözün doğrusu ne hayâda ifrat ne hayâsızlıkta tefrit etmeli. Fuhş-ı kelâm ve ef'âl ile halîu'l-azâr olmaktan kaçınmak iktiza ettiği gibi din ve dünya işlerinde insanın neye ihtiyacı varsa öğrenmeye ca'lî veya hakiki hayâ mani olmamalıdır. Hayâ ve mürüvvette bütün nev'-i beşere pîşvâ olan aleyhi ekmelü's-salavâti ve't-tehâyâ efendimiz hazretleri ümmetin muhtaç olduğu bu mesâili re'sen tâlim buyurdukları gibi sahâbe ve sahâbiyyât da sormaktan kaçınmamışlardır. İhtilâf halinde ümmehât-ı mü'minîne ancak kendilerinin bilebilecekleri şeyleri sormak sahâbenin mûtadı idi. Sahâbiyyât hazerâtı da mesele öğrenmek hususunda erkeklerinden geri kalmamışlardır. Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâ, نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ. لَمْ يَمْنَعْهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ "Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâları din hususunda sâhib-i ilm olmaktan kendilerini menedememişdir" diyor. Nitekim Ümmü Süleym el-Ensâriyye radıyallahu anhânın –ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhânın istihyâsına bâis olan– suali 106. hadiste geçmişti. Âişe radıyallahu anhânın 212. olarak gelecek olan hadisi de buna misaldir. Hele geçmiş olan 138. ile gelecek olan 201. hadislerle nazîrleri olan birçok ehâdîs-i mütedârebeyi duyup şaşıran Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhın meseleyi hal için tâ ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe radıyallahu anhâya gelip sorması ihtiyacın insanları nerelere sevkedebileceğine parlak bir numunedir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî bu babdaki ihtilâfı görünce ümmü'l-mü'minîn hazretlerine gelip, "Yâ Ümmâh! Ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin pek mühim bir ihtilâfı var ki sana arzetmek bana pek girân geliyor" diye söze başlamış. "Ne imiş o, bakayım? Anandan sorabilecek nen varsa bana sor" teşcîi üzerine mâhut meseleyi sormuş ve إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ "Hıtân hıtânı tecavüz etti mi gusül vâcip olur" cevabını almış ki, bu cevabı alıncaya kadar ne kadar terlediği nefs-i rivâyetten münfehim oluyor. Çünkü Ebû Mûsâ, لَا أَسْأَلُ عَنْ هٰذَا بَعْدَكِ أَحَدًا "Artık senden sonra bu meseleyi kimseden sormayacağım" demiş ve diğer ümmehâtü'l-mü'minînden de tahkīk-ı meseleye artık tâb-ı hayâsı kalmadığını ifham etmiş. Amma ihmal edip de bu ağır meseleyi Hazret-i Âişe'ye sormaktan da vazgeçmemiş. Ümmü'l-mü'minîn hazretleri de nene gerek? deyip de çekinmemiş. Peki, bunu öğrenmese olmaz mıydı?

itirazı vârit değildir. Tabîiyyâtta sıhhat ile sırf ilim mesâili erbâbı nazarında o kadar mühim ise dîniyyâttaki bu mesâil de ehl-i dîn indinde çok daha mühimdir. Zira tahâret Cenâb-ı Hâlik'a karşı ibadetin şartıdır. İbadet ederken zâhiren ve bâtınan edep maallah şarttır. Nikâh ve talâk mesâiline de hukūk-ı zevceyn, nesep ve miras mesâili teferru' eder. Bir kısım hukūkullah ile hukūk-ı ibâdı hüsn-i edâ etmek, bu meseleleri bilmeye vâbeste olduğundan bunları ihmal, hukūkullah ile hukūk-ı ibâdı nazarı itibare almamak demektir.

بسم الله الرحمن الرحيم

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يُدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي الْمَاءِ فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ الشَّعَرِ ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ.

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce-i tâhiresi Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem cenâbetten (çıkmak için) yıkandığı zaman (işe) ellerini yıkamaktan başlardı. Sonra namaz için abdest alır gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını daldırıp saçlarının dibini hilâllardı. Sonra suyu başına {iki eliyle} üç avuç döker, ondan sonra da bütün bedeninin üzerinden akıtırdı.[1] {B248 Buhârî, Gusül, 1.}

....

1 Gusülden evvelki abdest, fi'l-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile sabit olup farz değildir. Yalnız gusül izâle-i cenâbet ettiği gibi vudû' makamına da kāim olur ve gusül ile namaz kılınır. Yalnız Ebû Sevr ile Dâvûd ez-Zâhirî abdestsiz iken cünüp olan kimse hakkında guslün abdest yerine kāim olamayacağına kāil olmuşlardır.

185

•.•.•

عَنْ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا قَالَتْ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ غَيْرَ رِجْلَيْهِ وَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ مِنَ الْأَذَى ثُمَّ أَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ ثُمَّ نَحَّى رِجْلَيْهِ فَغَسَلَهُمَا هٰذَا غُسْلُهُ مِنَ الْجَنَابَةِ.

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce-i tâhiresi Meymûne radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yalnız ayaklarını (yıkamamak üzere) namaza abdest alır gibi abdestini aldı. Bacak aralarını ve oralarına isabet eden yıkanacak şeyleri de yıkadı. Sonra kendi üzerine su döktü. Sonra ayaklarını uzatıp yıkadı. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) cenâbetten (çıkmak için) guslü işte budur. {B249 Buhârî, Gusül, 1.}

186

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا والنَّبِيُّ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الْفَرَقُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem ile ben bir kaptan guslederdik. (Bu kap da) ferak[2] denilen bir kadeh idi. {B250 Buhârî, Gusül, 2.}

………

2 Ferak: Kavl-i cumhûra göre 2 sâʻ miktarı su alır bir kaptır ki takriben 6 litre eder. İbnü'l-Esîr ise "râ"nın fethiyle فَرَق ın 16 rıtl yani 3 sâʻ –ki takriben 9 litredir–, "râ"nın sükûnuyla فَرْق ın 120 rıtl; yahut 22 ½ sâʻ yani takriben 67,5 litre olduğunu beyan ediyor. Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâ da قِسْط 6 فَرَق dır demiş, ehl-i lugatın bilittifak beyanıyla her kıst ½ sâʻ diye tarif edilmiş olduğundan İbnü'l-Esîr'in nakline diyecek kalmıyor. Süfyân b. Uyeyne ile İmam Şâfiî ve ehl-i lugat bunda müttefiktir. Ancak fukahâ-yı Hanefiyye, müddü 2 rıtl itibar edip sâʻ da 4 müd olduğundan onlarca ferak 2 sâʻdır ki, yine Hicâziyyûn'un 3 sâʻın mecmûu itibar ettikleri 16 rıtl demek olur (151 ve gelecek 190. hadislerin hâşiyelerine müracaat).

187

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنْ غُسْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَدَعَتْ بِإِنَاءٍ نَحْوٍ مِنْ صَاعٍ فَاغْتَسَلَتْ وَأَفَاضَتْ عَلَى رَأْسِهَا وَبَيْنَهَا وَبَيْنَ السَّائِلِ حِجَابٌ.

TERCÜMESİ

Yine rivayet olunuyor ki, Âişe radıyallahu anhâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (keyfiyet-i) guslü sorulmuş.[3] (Âişe radıyallahu anhâ) 1 sâʿ miktarı (su alır) bir kap istedi. Onunla yıkandı ve başının üzerine su akıttı. Şu kadar ki, kendisi ile soranlar arasında (bedeninin aşağısı görünmemek için) bir perde vardı. {B251 Buhârî, Gusül, 3.}

....

3 Soran hemşiresi Ümmü Gülsüm bint Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhümânın sütoğlu Ebû Seleme Abdullah b. Abdurrahman b. Avf ile birlikte nezdine gelen, bir kavle göre sütbiraderi Abdullah b. Yezîd, diğer bir kavle göre de öz kardeşi Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhüm idi ki, herhangisi olsa mahremi idiler.

188

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵄ أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ الْغُسْلِ فَقَالَ يَكْفِيكَ صَاعٌ فَقَالَ رَجُلٌ مَا يَكْفِينِي فَقَالَ جَابِرٌ كَانَ يَكْفِي مَنْ هُوَ أَوْفَى مِنْكَ شَعَرًا وَخَيْرٌ[4] مِنْكَ ثُمَّ أَمَّهُمْ فِي ثَوْبٍ.

TERCÜMESİ

Rivayet olunuyor ki, biri[5] Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan gusl(ün keyfiyyetin)den sual etmiş. O da, "Sana 1 sâ' (miktarı su) yeter" cevabını vermiş. Bir diğeri[6] "Bana bu kadarı yetmez" demiş. Bunun üzerine Câbir (radıyallahu anh), "Saçı senden daha gür, kendisi de senden hayırlı olan zata (bu kadarı) yetiyordu" cevabını vermiş. Sonra (Câbir radıyallahu anh) oradaki cemaate (üstünde yalnız) bir parça libas olduğu halde imam olmuş. {B252 Buhârî, Gusül, 3.}

....

4 Bir rivayette وَخَيْرًا .

5 Soran, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhümdür. Câbir'den bu hadisi rivayet eden de odur.

6 Bu da yine o mecliste hazır olan Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhümdür ki bu (Muhammed b. Ali), yani emîrü'l-mü'minînin bu necl-i necîbi (Muhammed b. Hanefiyye) diye iştihâr etmiştir.

189

•.•.•

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَمَّا أَنَا فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا وَأَشَارَ بِيَدَيْهِ كِلْتَيْهِمَا.

TERCÜMESİ

Cübeyr b. Mut‘im radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Başımın üzerinden üç kere (de suyu avuç avuç) akıtırım” buyurup her iki eliyle de (tarif için) işaret buyurdukları rivayet olunuyor. {B254 Buhârî, Gusül, 4.}

190

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوَ الْحِلَابِ فَأَخَذَ بِكَفَّيْهِ فَبَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنِ ثُمَّ الْأَيْسَرِ فَقَالَ بِهِمَا عَلَى وَسَطِ رَأْسِهِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, cenâbetten (çıkmak için) yıkandığında külek[7] gibi bir şey isterdi. Sonra iki avucuyla (su) alıp başının sağ tarafından başlayarak sol tarafını (da) yıkadıktan sonra (yine) iki avucuyla başının ortasına (su) dökerdi. {B258 Buhârî, Gusül, 6.}

………

7 Külek “hilâb” tercümesidir. *Kāmus Tercümesi*’nde “el-hilâb” lugatı için “Süt sağacak kaba denir ki, külek ve susak tabir olunur” diyor. Eâzım-ı muhaddisînden Ebû Avâne’nin *Sahîh*’inde tahrîc edildiğine göre bu hadisin silsile-i ruvâtında dahil olan Ebû Âsım en-Nebîl bu kabı tûlen ve arzan birer karıştan az tahmin ettiği gibi Beyhakī de 8 rıtl su istiab eder bir testi olarak takdir etmiştir.

191

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَيَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِمًا يَنْضَخُ طِيبًا.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ben ıtır sürerdim.[8] O da (gece) zevcâtını tavaf ettikten sonra sabahleyin ıtır âsârı (daha) üzerinde iken ihrama girerdi.[9] {B267 Buhârî, Gusül, 12.}

....

8 Bu ıtır, rivayete nazaran ذَرِيرَه dedikleri bir ıtr-ı Hindî imiş.

9 Ümmü'l-mü'minîn Âişe-i Sıddîka radıyallahu anhânın bu sözü, ihrama girerken ıtır sürünmeyi câiz görmeyen İbn Ömer radıyallahu anhümânın sözüne cevaptır. Bu hadisin, râvisi Muhammed b. Münteşir, İbn Ömer hazretlerine, "İhrama girerken ıtır sürünmek câiz olur mu?" diye sormuş. O da, "Bunu yapacağıma vücuduma katran tılası sürsem daha iyi olur" demiş. Râvi, bu fetvayı Âişe-i Sıddîka'ya arzetmiş, o da, Allah, Ebû Abdurrahman'a (yani İbn Ömer'e) rahmet etsin..." mukaddimesiyle tercümedeki cevabı vermiş.

Bu hadîs-i şeriften ihrama girerken hoş kokular sürünmek müstahap olduğu ve o kokuların ihramdan sonra pâyidar olmasında beis olmadığı istidlâl olunmaktadır. Nitekim eimme-i metbûînden Sevrî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd-ı Zâhirî ve diğerleri; sahâbeden Sa'd b. Ebû Vakkās, İbn Abbas, İbnü'z-Zübeyr, Muâviye b. Ebû Süfyân, ümmü'l-mü'minîn Âişe ve Ümmü Habîbe radıyallahu anhüm hazerâtı ile birçok tâbiîn ve cemâhîr-i fukahâ ve muhaddisîn de bu ictihaddadırlar. Eimmeden Zührî, Mâlik, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ile birçok sahâbe ve tâbiîn ise bunu câiz görmezler.

192

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ وَفِي رِوَايَةٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ قِيلَ أَوَ كَانَ يُطِيقُ ذٰلِكَ قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَلَاثِينَ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gecenin yahut gündüzün bir saatinde[10] (bütün) zevcât(-ı tâhirât)ını devrederdi. Bunlar da on bir ve diğer rivayette dokuz (hatun) idi.[11] "Buna tâkat getirir mi idi?" diye soran râviye (Katâde), "Biz, aramızda ona (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme) otuz erkek kuvveti verilmiştir diye söyleşirdik" cevabını vermiş.[12] {B268 Buhârî, Gusül, 12.}

....

10 Bir vaktinde demektir. Buradaki saat, gece ile gündüzün yirmi dörtte biri olan ıstılahî saat değildir.

11 İhtilâf-ı aded, taaddüd-i râvîden nâşîdir. On bir rivayeti Muâz b. Hişâm ed-Destevâî, dokuz rivayeti de Saîd b. Ebân tarikinden gelen rivayetlerdedir.

12 Nebî-i zîşânımız sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz kemâl-i bünyece herkese fâik ve recûliyyette nâsın akvâsı oldukları halde yine nefs-i şeriflerine herkesten emlek idiler. Câlib-i dikkattir ki yirmi beşinci sâl-i hayatlarına kadar geçen unfüvân-ı şebâblarında nisâya takarrüb buyurmamış oldukları gibi dem-i tezevvüclerinden elli bu kadarıncı sâl-i hayatlarına kadar olan zamanlarını yani bütün sinn-i şebâb ve kühûletlerini de zevce-i vâhide ile imrâr buyurmuşlardır. Ümmehâtü'l-mü'minînin taaddüdü ömr-i şeriflerinin son senelerinde vâki olmuştur. Yine gariptir ki bu müddet zarfında da ekl ve şürb hususunda kanâat-i tâmmeyi ihtiyar ile kâh haftada iki, kâh ayda üç gün oruç tutarlar, kâh da savm-ı visâli yani bozmaksızın günlerce oruç tutmayı iltizam buyururlardı. Savm-ı visâli bir aydan ziyade idame buyurdukları bile vâkidir. Muftır oldukları günlerde de yiyecek buldukları takdirde karınlarını doyurmazlar, bulamadıkları zamanlarda ise sabır buyururlardı. Yoksulluktan mütemâdiyen aç kalıp âlâm-ı cûi duymamak için bağırlarına taş bağladıkları vardır. İşte her iki cihetten kemal ki –Yahyâ ve Îsâ aleyhime's-selâmdan başka– bütün enbiyâ-i izâm aleyhim salevâtü'l-meliki'l-allâm hazerâtının şân-ı celîli bu idi.

193

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الطِّيبِ فِي مَفْرِقِ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhânın: "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ihramda iken (mübarek) başında ıtrın parıldaması sanki hâlâ gözümün önündedir" dediği rivayet olunuyor. {B271 Buhârî, Gusül, 14.}

194

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ غَسَلَ يَدَيْهِ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ اغْتَسَلَ ثُمَّ يُخَلِّلُ بِيَدَيْهِ شَعَرَهُ حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ سَائِرَ جَسَدِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem cenâbetten (çıkmak için) yıkanacağı vakit (iptida) ellerini yıkar ve namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sonra gusle başlardı. Sonra saçlarını elleriyle hilâllerdi. Nihayet derisinin iyice ıslandığına kanaat getirince üç kere su akıtır, bütün cesed(-i şerif)ini yıkardı. {B272 Buhârî, Gusül, 15.}

195

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَامًا فَخَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَامَ فِي مُصَلَّاهُ ذَكَرَ أَنَّهُ جُنُبٌ فَقَالَ لَنَا مَكَانَكُمْ ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَكَبَّرَ فَصَلَّيْنَا مَعَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) namaz ikame edildi. (Herkes) ayakta iken saflar düzeldi. Ondan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (hücresinden) yanımıza geldi. Namazgâhında durunca cünüp olduğunu hatırladı. Bize, "Yerinizde durun" (diye işaret) buyurdu. Sonra dönüp yıkandı. Başı damlaya damlaya yanımıza çıktı. Tekbir aldı. Biz de birlikte namazı kıldık. {B275 Buhârî, Gusül, 17.}

196

•.•.•

وَعَنْهُ ؓ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ يَغْتَسِلُونَ عُرَاةً يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَكَانَ مُوسَى يَغْتَسِلُ وَحْدَهُ فَقَالُوا وَاللّٰهِ مَا يَمْنَعُ مُوسَى أَنْ يَغْتَسِلَ مَعَنَا إِلَّا أَنَّهُ آدَرُ فَذَهَبَ مَرَّةً يَغْتَسِلُ فَوَضَعَ ثَوْبَهُ عَلَى حَجَرٍ فَفَرَّ الْحَجَرُ بِثَوْبِهِ فَخَرَجَ مُوسَى فِي إِثْرِهِ يَقُولُ ثَوْبِي يَا حَجَرُ ثَوْبِي يَا حَجَرُ حَتَّى نَظَرَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِلَى مُوسَى فَقَالُوا وَاللّٰهِ مَا بِمُوسَى مِنْ بَأْسٍ وَأَخَذَ ثَوْبَهُ فَطَفِقَ بِالْحَجَرِ ضَرْبًا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَاللّٰهِ إِنَّهُ لَنَدَبٌ بِالْحَجَرِ سِتَّةٌ أَوْ سَبْعَةٌ ضَرْبًا بِالْحَجَرِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Benî İsrâil çıplak ve birbirine baka baka yıkanırlardı. Mûsâ (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) ise (kemâl-i hayâsından) yalnızca yıkanırdı. Benî İsrâil, "Vallahi Mûsâ'yı bizimle beraber yıkanmaktan meneden şey (mutlaka) debbe, yani kasığı çıkık olmasıdır" der (ve bu güftügû ile zât-ı celîl-i risâletpenâhına ezâ eder)lerdi. (Mûsâ sallallahu aleyhi ve sellem) bir defa yıkanmaya gitti. Elbisesini de bir taşın üstüne koydu. Taş, elbisesini alıp kaçtı. Mûsâ (aleyhi's-selâm), "Aman taş! Rubamı! Aman taş, rubamı!" diyerek (ve alabildiğine koşarak) arkasına düştü. Benî İsrâil onu (bu halde) görüp de, "Vallahi Mûsâ'da bir kusur yokmuş" deyinceye kadar (ardınca gitti). (Ondan sonra Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm) elbisesini alıp taşı döğmeye başladı. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) der ki: "Vallahi o taşta dayaktan hâlâ altı yahut yedi bere izi kalmıştır."[13] {B278 Buhârî, Gusül, 20.}

....

13 Bu son söz, ya Buhârî tarafından ta'lik olarak yani sened zikretmeksizin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan naklolunan bir sözdür ya da râvilerden Hemmâm b. Münebbih'in tetimme-i kelâmıdır ki evvelki sözlerin mâba'dı ve mesned olmuş olur. Her iki takdirce Ebû Hüreyre radıyallahu anhın bu izleri haber vermesi aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden duyulmuş olmasına binaendir. Zira böyle bir haber, istidlâl-i aklî ile bilinir şeylerden değildir.

Bir de bu hadîs-i şerif ile muhbir-i sâdık sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri, bize Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize ait iki mu'cize-i seniyyeyi haber vermiş oluyor ki biri taşın koşa koşa gitmesi, diğeri de o Nebî-i kerîmin (sallallahu aleyhi ve sellem) darb-ı desti ile taşın üstünde çentikler husûl bulmasıdır. Bu kıssa, Ahzâb sûresinin sonuna doğru olan يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا [ai] âyet-i kerîmesinde mevzubahis olan ezâların birini beyan eder. Diğerleri de kütüb-i tefâsirden öğrenilebilir.

---

ai el-Ahzâb, 33/69.

197

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ بَيْنَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا فَخَرَّ عَلَيْهِ جَرَادٌ مِنْ ذَهَبٍ فَجَعَلَ أَيُّوبُ يَحْتَثِي فِي ثَوْبِهِ فَنَادَاهُ رَبُّهُ يَا أَيُّوبُ أَلَمْ أَكُنْ أَغْنَيْتُكَ عَمَّا تَرَى قَالَ بَلَى وَعِزَّتِكَ وَلَكِنْ لَا غِنَى لِي عَنْ بَرَكَتِكَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Eyyûb (sallallahu aleyhi ve sellem) çıplak yıkandığı sırada üzerine altından çekirgeler üşdü. Eyyûb (aleyhi's-selâm) avuç avuç (alıp) rubasının içine (atmaya) başladı. Rabb(-i kerîm)i, "Eyyûb! Şu gördüğünden seni ganî kılmamış mı idim?" diye nidâ edince, "Evet (Yâ rabbi! Senin izzet (ve celâline) kasem olsun ki (beni ganî kılmıştın). Lâkin senin bereketinden müstağni kalacağım yok" cevabını verdi. {B279 Buhârî, Gusül, 20.}

198

•.•.•

عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ ﵂ قَالَتْ ذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وَفَاطِمَةُ تَسْتُرُهُ فَقَالَ مَنْ هٰذِهِ فَقُلْتُ أَنَا أُمُّ هَانِئٍ.

TERCÜMESİ

Ümmü Hânî bint Ebû Tâlib radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Feth(-i Mekke) senesi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanına gittim. Baktım yıkanıyor. Fâtımâ da onu setrediyor. (Selâm verdim). "Bu (kadın) kimdir?" diye sordu. "Benim, Ümmü Hânî" cevabını verdim.[14] {B280 Buhârî, Gusül, 21.}

....

14 230. hadise de müracaat.

199

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَهُ فِي بَعْضِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ وَهُوَ جُنُبٌ قَالَ فَانْخَنَسْتُ مِنْهُ فَذَهَبْتُ فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ فَقَالَ أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ كُنْتُ جُنُبًا فَكَرِهْتُ أَنْ أُجَالِسَكَ وَأَنَا عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ فَقَالَ سُبْحَانَ اللهِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Rivayet etmiş ki, cünüp iken Medine sokaklarından birinde kendisine Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem tesadüf etmiş. — (Ebû Hüreyre) der ki: Yanından savuşup gittim ve gusledip geldim. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem), “Yâ Ebâ Hüreyre’ Nerede idin?” diye sordu. “Cünüp idim. Tahâretsiz olarak seninle birlikte oturmak istemedim” dedim. Bunun üzerine “Sübhânellah! Mümin (hiç) necis olmaz” buyurdu. {B283 Buhârî, Gusül, 23.}

200

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ أَيَرْقُدُ أَحَدُنَا وَهُوَ جُنُبٌ قَالَ نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرْقُدْ وَهُوَ جُنُبٌ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Ömer b. Hattâb radıyallahu anh, Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve selleme, “Birimiz, cünüp iken uykuya varabilir mi?” diye sordu. “Evet! Herhangi biriniz abdest aldıktan sonra (canı isterse) cünüp iken (de) yatsın” buyurdular.[15] {B287 Buhârî, Gusül, 26.}

....

15 Cenâbetten guslün vücûbu fevrî olmayıp ancak namaza durmak lâzım geldiğinde vakti tazyik edeceği bu hadîs-i şeriften anlaşılıyor. Abdest almaksızın yatmamak, eimme-i metbûînden Evzâî, Ebû Hanîfe, Muhammed, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Abdullah b. Mübârek vesairenin mezhebi olup bazıları ise me’mûrun-bih olan vudûu muvâkaa ile hâsıl olan ezâyı yani eller ile a‘zâ-yı mahsûsayı yıkamaya hamletmişler ve Dâvûd-ı Zâhirî ile Mâlikiyye’den bazıları bunu vâcip görmüşlerdir. Cünüp kimsenin abdest almaksızın uyumasında beis görmeyenler de çoktur. Ezcümle Sevrî, Hasan b. Hay, İbnü’l-Müseyyeb, Ebû Yûsuf hep bu ictihaddadırlar. Delilleri Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin abdest almaksızın uykuya vardıklarına dair olan diğer âsârdır. Bu bahsin münakaşası için mufassalât-ı âsâra müracaat edilmelidir.

201

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ.

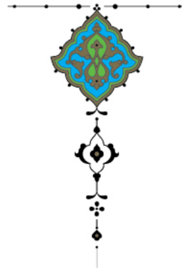
TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Erkek kadının) dört şubesi[16] arasına oturup da dokundurdu mu (her ikisine) gusül vâcip olur."[17] {B291Buhârî, Gusül, 28.}

....

16 Dört şube: İki ayak ve iki kol yahut iki sak ve iki fahz ile tefsir edilmiştir.

17 138 ve 139. hadislere müracaat. Bu babda her biri ehâdîs-i nebeviyyeden deliller ile mütemessik sahâbe ve tâbiîn arasında bidâyeten mevcut olan ihtilâftan sonra bu hadîs-i şerifin muktezâsı üzere ittifak edildiği muhtasaran beyan olunmuştu.

Kitâbü'l-Hayz

كِتَابُ الْحَيْضِ

بسم الله الرحمن الرحيم

202

•.•.•

عن عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا لَا نُرَى إِلَّا الْحَجَّ فَلَمَّا كُنْتُ بِسَرِفَ حِضْتُ فَدَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي فَقَالَ مَا لَكِ أَنُفِسْتِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ إِنَّ هٰذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَى بَنَاتِ آدَمَ فَاقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ قَالَتْ وَضَحَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Hacdan başka bir niyetimiz olduğunu bilmeksizin[1] (Medine'den) çıktık idi. Serif'e[2] gelince âdetimi gördüm. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yanıma girdi. Ben (menâsik-i haccı ifa edemeyeceğim diye) ağlıyordum.[3] "Neyin var? Yoksa kirlendin mi?" diye sual buyurdu. "Evet" dedim. Buyurdu ki: Bu, Allah'ın benât-ı âdem üzerine yazdığı bir şeydir. Huccâcın eda ettiği menâsiki (sen de) eda et! Şu kadar ki, Beyt(ullah-ı Muazzam)'ı (hâiz bulunduğun müddetçe) tavaf etme!" — (Âişe radıyallahu anhâ) der ki: "Bir de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ezvâcı namına sığır kurban etti."[4] {B294 Buhârî, Hayız, 1.}

....

1 Ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin böyle demesi eskiden eşhürü'l-hac içinde umreye niyet edilemez itikadında bulunduğu içindir. Zamân-ı Câhiliye'de dîn-i İbrâhim aleyhi's-salâtü ve's-selâmın tâlim buyurduğu nüsük ve ibâdâttan yalnız hac ve umre pâyidar olmuştu ki, o da birçok bidâ' ve ebâtil-i'tikādiyyât ile memzûc bir halde idi. Bu cümleden olmak üzere eşhürü'l-hac içinde umre niyetiyle ihlâl yani ihrama girip telbiye ile ref'i savt câiz addedilmezdi. Haccetü'l-Vedâ'ya kadar bu itikadı bozacak bir teşrî'-i cedîd vâki olmamıştı. Bundan dolayı ehl-i İslâm ihrama girdikleri vakit hep hac niyetiyle girmiş bulunuyorlardı. Bâhusus hedy sevk buyuran Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin niyetlerine mütâbaaten hepsi o niyette idi. Kāfile-i huccâc Mekke'ye yaklaştığında –ağleb-i ihtimâl (Serif) de– şâri' hazretleri, "*Birlikte hedy* (kurban) *getirenlerinden mâada her kim varsa haccı feshederek umreyi niyet etsin*" {B1085 Buhârî, Taksîru's-salât, 3.} diye tebliğ buyurdu ve Arap Câhiliye'nin bu husustaki amel ve itikadını bozdu. İsteyenler eşhürü'l-hac içinde de umreden temettua yani istifadeye imkân buldular. Fakat herhalde Medîne-i Münevvere'den çıkarken umumun niyeti hac idi. Bundan dolayı ümmü'l-mü'minîn hazretleri, "Hacdan başka bir niyetimiz olduğunu bilmeksizin..." demiş.

2 Serif: Mekke-i Mükerreme'ye takriben 10 mil mesafede olan bir yerin ismidir.

3 Ümmü'l-mü'minînin ağlaması, bu halde iken hem haccın hem umrenin erkânından olan tavâf-ı ifâdanın gayri mümkün olmasındandır. Mâlûm olduğu üzere hayızın tavafı câiz değildir.

4 Metn-i şerifte بِالْبَقَرِ rivayeti olduğu gibi بِالْبَقَرَةِ rivayeti de vardır. İkinci rivayetle bir sığır kurban edilmiş olduğu taayyün eder. Birincisine göre ise sığırların taaddüdü ihtimali de anlaşılır ki her iki ihtimali gözeterek tercümesinde "bir"siz olarak "sığır" denildi.

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَأَنَا حَائِضٌ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhânın, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (mübarek) başını hâiz iken tarardım" dediği rivayet olunuyor.[5] {B295 Buhârî, Hayız, 2.}

....

5 Nasârâ hayza hiç ehemmiyet vermezler. ve hâizlerle mücâmeatta bile beis görmezler. Bu tefrittir. Yehûd ise mücâmeat şöyle dursun, hâizlerle bir odada bile oturmazlar ve beraber yiyip içmezler. Arap, Câhiliye'de yahudilerin ifratına tâbi olmuşlardı. Şerîat-ı mutahhara-i Ahmediyye ise bu ifrat ve tefriti ref'ederek yalnız kendileriyle mücâmeatı tahrim etmiş ve bu haldeki kadınları cünüp menzilesinde tutmuştur. وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّٰهُ "*Sana hayızdan sual ediyorlar. Onlara de ki hayız ezâdır, pistir. O halde zamân-ı hayızlarında kadınlardan ırakça durunuz. Onlar temizlenmedikçe kendilerine takarrüb etmeyiniz. Tetahhur ettiklerinde Allah'ın emrettiği üzere yanlarına varınız*"[aj] âyet-i kerîmesi yalnız tekarrübü nehyettiği gibi bu hadisten itibaren gelecek âsâr-ı şerife, Arap'ın hâizler hakkındaki i'tikād-ı bâtılını hedm ile haklarındaki ahkâm-ı şer'iyyeyi beyan eder.

---

aj el-Bakara, 2/222.

204

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ يُدْنِي لَهَا رَأْسَهُ وَهِيَ فِي حُجْرَتِهَا فَتُرَجِّلُهُ وَهِيَ حَائِضٌ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan olan diğer rivayette kendisi hâiz ve hücresinde mukim ve (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) Mescid(-i Şerif)de (mu'tekif) iken (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) efendimiz (mübarek) başını ona doğru uzatır, o da tarar imiş.[6] {B296 Buhârî, Hayız, 2.}

....

6 Ümmehâtü'l-mü'minîn rıdvânullahi aleyhinne ecmaîn hazerâtından her birine mahsus olan hücrelerin kapıları mescid-i şerife açılırdı. Bu tarife göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri hücre-i Âişe'ye muttasıl bir halvetgâhta itikâf buyurmuşlardır.

Bu hadis, *Buhârî*'de daha tafsillidir: Urve b. Zübeyr hazretlerine biri, "Hâizin bana hizmet etmesi yahut bu kadının cünüp iken yanıma gelmesi câiz midir?" diye sual etmiş. O da şu cevabı vermiş: "Bana göre hepsi câiz, öyle olan da, böyle olan da bana hizmet eder. Bundan dolayı hiçbir taraf için beis yoktur. Âişe (ki müşârün ileyhin teyzesidir) bana haber verdi ki kendisi hâiz iken... ilâ âhirih.

205

•.•.•

وَعَنْهَا ﵂ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَّكِئُ فِي حِجْرِي وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Ben hâiz iken Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem (mübarek) başını kucağıma yaslar, sonra Kur'an okurlardı. {B297 Buhârî, Hayız, 3.}

206

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيصَةٍ[7] إِذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِي فَقَالَ أَنَفِسْتِ قُلْتُ نَعَمْ فَدَعَانِي فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ.[8]

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile bir abâya bürünerek yatıyorduk. Derken âdetimi gördüm. (Yavaşçacık) sıvışıp hayza mahsus elbisemi giydim. "Âdetin mi geldi?" diye sordular. "Evet" dedim. Bunun üzerine beni çağırdılar. Saçaklı kadifenin altında kendileriyle birlikte yattım. {B298 Buhârî, Hayız, 4.}

....

7 el-Hamîsa: Sefîne vezninde bir gûne siyah abâya denir ki dört köşeli ve iki tarafı zincifli olur. Sülfede[ak] telebbüs ederler. İntehâ; *Kāmus* mütercimi Âsım.

8 el-Hamîle: Sefîne vezninde ... ve kadifeye denir ki mâruftur. İntehâ; *Kāmus* mütercimi Âsım.

اَلْخَمْلَةَ temre vezninde bu dahi kadifeye denir ve kilim ve ihram ve ziliv ve çuka ve makrama makūlesi havlu ve saçaklı nesneye denir. Bunda kesre ile de câizdir. İntehâ; *Kāmus* mütercimi Âsım.

---

ak Önde giden bir bölük cemaate denir.

207

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ كِلَانَا جُنُبٌ وَكَانَ يَأْمُرُنِي فَأَتَّزِرُ فَيُبَاشِرُنِي وَأَنَا حَائِضٌ وَكَانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فَأَغْسِلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte –her ikimiz de cünüp iken– bir kaptan yıkanırdık. (Âdet gördüğümde) onun emri üzerine futa bağlardım. Ben hâiz iken (mübarek) tenini tenime dokundururdu.[9] (Kezâlik) o (mescidde) mu'tekif, ben hâiz iken (mübarek) başını halvetgâhından çıkarırdı da ben yıkardım. {B299, B300, B301 Buhârî, Hayız, 5.}

………

9 Mübâşerenin mânası muvâkaa ve kırbâna da şâmil olduğu için tenin tene dokunması ile tercüme ettim. Bu lafzı burada muvâkaa mânasına almaya imkân yoktur. Çünkü kırbân hâiz-i bi'l-icmâ' haramdır, kebîredir. Bu kebîreyi bir daha yapmamaya azm ve karar lâzım gelir. Ancak ba'de'l-istiğfâr kefâret lâzım gelir mi, gelmez mi? Bunda fukahanın ihtilâfı vardır. Katâde, Evzâî, İshak b. Râhûye, kavl-i kadîminde Şâfiî, ahad-ı kavleyninde Ahmed b. Hanbel, ramazan gününde amden kazâ-yı şehvet eden, mürtekib-i harâma kıyas ederek kefâretin vücûbuna kāil olmuşlardır. Ebû Hanîfe, Mâlik, kavl-i cedîdinde Şâfiî, diğer kavlinde Ahmed b. Hanbel ise kefâreti vâcip görmemişlerdir. Yalnız İmam Şâfiî bu takdirde kefâreti müstahsen görüyor. Vücûb-ı keffârete kāil olan evvelki taife de miktarında ihtilâf etmişler ve ahval ve eşhasa ve ihtilâf-ı ictihâda göre –hulâsatan söylüyorum– 2 humus dinar sadakadan başlayarak nısıf dinar, 1 dinar sadakaya ve nihayet ıtk-ı rakabeye kadar derecât göstermişlerdir. Bu fi'l-i harâmı unutarak ya hayızdan haberdar olmaksızın yahut hâl-i hayızdaki vikāın hürmetini bilmeyerek ya da mükrehen irtikâp edene ise günah yoktur.

208

•.•.•

وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا فَأَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُبَاشِرَهَا أَمَرَهَا أَنْ تَتَّزِرَ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَمْلِكُ إِرْبَهُ

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan diğer bir rivayette: Şöyle demiştir: İçimizden (yani ümmehâtü'l-mü'minînden) biri hâiz olup Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de kendisi ile mübâşeret arzu ettiği zaman ona hayızın hemen bidayetinde iken futa bağlamasını emreyler ve ondan sonra mübâşeret ederlerdi. (Halbuki) sizin hanginiz, nefsine Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem nefsine mâlik olduğu kadar mâlik olabilir? {B302 Buhârî, Hayız, 5.}

209

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي أَضْحًى أَوْ فِطْرٍ إِلَى الْمُصَلَّى فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فَإِنِّي أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ فَقُلْنَ وَبِمَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ قُلْنَ وَمَا نُقْصَانُ عَقْلِنَا وَدِينِنَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ قُلْنَ بَلَى قَالَ فَذٰلِكِ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ قُلْنَ بَلَى قَالَ فَذٰلِكِ مِنْ نُقْصَانِ دِينِهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (Sa'd b. Mâlik b. Sinân) el-Hudrî radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Bir kurban ya ramazan bayramında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, yanımıza namazgâha çıktı. Kadınların yanından geçti[10] ve (onlara), "Kadınlar, sadaka veriniz. Zira bana cehennem halkı gösterildi, çoğu sizler idiniz" buyurdu. (Kadınlar), "Yâ Resûlellah! Neden?" diye sordular. "Çünkü siz (ötekine, berikine) çokça lânet eder, zevclerinize karşı küfrân-ı ni'met gösterirsiniz.[11] (Ne acayiptir ki kendini zapteden tam akıllı ve dininde) hazımlı kimsenin aklını sizin kadar eksik akıllı, eksik dinli[12] hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim" buyurdu. "Aklımızın, dinimizin eksikliği nedir? Yâ Resûlellah" dediler. "Kadının şehâdeti, erkeğin şehâdetinin yarısı değil midir?" diye sordu. "Evet" dediler. "İşte bu aklın eksikliğinden. Hayız gördüğü zaman da namaz kılmaz, oruç tutmaz değil mi?" buyurdular. "Evet" dediler. "İşte bu da dininin eksikliğinden" cevabını verdi. {B304 Buhârî, Hayız, 6.}

………

10 Bundan bayram günü kadınların herkesle beraber hâric-i şehirdeki namazgâha çıkmaları câiz olduğuna istidlâl edilebilirse de ulemâ bu meselede hayli ihtilâfa düşmüşlerdir. Ebû Bekir, Ali, İbn Ömer gibi zevât-ı âliyye bayram namazına çıkmayı kadınlar için bir hak olarak tanımışlar, Urve b. Zübeyr, Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İmam Mâlik gibi tâbiîn de menleri tarafına gitmişlerdir. Ebû Hanîfe bir defa tecviz, bir defa da menetmiştir. Tecviz edenlerin edillesi meyanında bu hadîs-i şerif ile âtîdeki 217. Ümmü Atıyye radıyallahu anhâ hadisi vardır. Ümmü Atıyye hadisine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem genç, hatta hâiz kadınların bile bayram namazgâhına, fakat –diğer bir hadisten mâlûm olan kayda binâen – süslenmemek, koku sürünmemek şartıyla çıkmalarına müsaade buyurmuşlardır ki maksad-ı âlî, teksîr-i sevâd-ı müslimîn idi diyorlar. Bu ehâdîs-i şerifeden münfehim olan kıssaların Medine ahalisi henüz kâmilen dâire-i İslâm'a girmemiş oldukları zamanda vâki olmuş olduğuna bakarak müsaadeyi o zamana maksur addedenler kadınların çıkmalarını men ve Âişe radıyallahu anhânın irtihâl-i nebevî üzerinden çok zaman geçmemiş iken "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisinden sonra kadınların neler yaptıklarını görmüş olsaydı mesâcide girmelerini menederdi" demiş olmasıyla da ihticâc ediyorlar. Hanefiyye'nin kavl-i muhtârına göre genç kadının îdeyn ile cuma vesair namazlar için mescide çıkmasına cevaz yoktur. İhtiyar kadınların çıkmaları câiz ise de çıkmamaları efdaldir. Bayram namazına çıkanlar –Ebû Hanîfe'den bir rivayete göre– salât-ı îdi kılarlar, diğer rivayete göre ise kılmazlar. Yalnız teksîr-i sevâd-ı müslimîn eder, müslümanların dualarından intifâ eylerler. Hâiz olanlar ise musallânın haricinde kalıp yalnız duaya iştirak ederler. Herhalde de süsten ârî olarak ve koku sürünmeyerek giderler. Mezheb-i Şâfiî'ye göre –İmam Nevevî'nin beyan ettiği üzere– genç kadının gitmesi havf-ı fitneye binaen mekruhtur.

11 Demek ki şetm, lâ'n, küfrân-ı ni'met; azâb-ı cehennem gibi bir vaîd-i elîm ile karşılanan kebâirden imiş. İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervî 27. hadîs-i şerife müracaat.

12 Küll hakkında verilen hükmün, o küll efrâdından her ferde sâdık olması lâzım gelmez. Nitekim erkeklere taş çıkarır nice kadınlar da vardır. Hüküm ağlebe binaendir. Noksân-ı dîne gelince, amel imandan cüzdür ve iman ziyade ve noksan kabul eder diyenler bu kelâm-ı nebevîyi zâhirine hamledip te'vile hâcet görmezler. İbadeti eksik olanların dinini de eksik addederler. Muhalifleri ise zât-ı îmân ve İslâm ve dine ziyade ve noksan terettübü mümkün değildir, bu ziyade ve naks sıfata râcidir derler.

210

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَكَفَ مَعَهُ بَعْضُ نِسَائِهِ وَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ تَرَى الدَّمَ فَرُبَّمَا وَضَعَتِ الطَّسْتَ تَحْتَهَا مِنَ الدَّمِ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Bir kere Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte zevcât-ı tâhirâtından biri[13] istihâza halinde ve kanı gelirken[14] itikâf etti. Kanının akmasından dolayı altına bir leğen koyduğu da olurdu.[15] {B309 Buhârî, Hayız, 10.}

………

13 Ümmehâtü'l-mü'minînden Sevde bint Zem'a yahut Ümmü Habîbe Remle bint Ebû Süfyân ya da Ümmü Seleme (radıyallahu teâlâ anhünne)den biri idi. Üçüncü ihtimali Askalânî tercih ediyor.

14 Müstehâza müddet-i hayızın âzamisi geçtikten sonra yine kanı dinmeyen kadına denir.

15 Hâizin mescide girmesi câiz değilse de bundan müstehâzanın itikâfı bile –mescidin telvis edilmeyeceğine emniyet edildiği takdirde câiz olduğu istinbat olunur. Dâimü'l-hades mâzur kimseler hakkındaki ahkâm da zaten müstehâza ahkâmına kıyas ediliyor.

211

•.•.•

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَلَا نَكْتَحِلُ وَلَا نَتَطَيَّبُ وَلَا نَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ16 وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إِذَا اغْتَسَلَتْ إِحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا فِي نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ17 وَكُنَّا نُنْهَى عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ.

TERCÜMESİ

Ümmü Atıyye radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Biz, bir meyyit(imiz)in vefatı üzerine üç günden ziyade ihdâddan[18] (yani yas tutmaktan) nehyolunurduk. Meğer ki (meyyit, kadının) zevci ola! (Zevc için) dört ay, on gün yas tutardık. (Yas içinde gözlerimize) sürme çekmez, (süs için) boyanmış kumaş giyinmezdik. Meğer ki (Yemen'in) asb (denilen kumaşları) ola. Tuhr (yani hayız kesilmesi) zamanında birimiz hayızdan yıkanmak istediğinde azıcık kust-ı azfâr kullanmasına ruhsat verilirdi. Bir de cenazelerin ardınca gitmekten nehyolunurduk. {B313 Buhârî, Hayız, 12.}

………

16 Sevb-i asb: Yemen mensucatından boyalı bir nevi kumaşın adıdır.

17 كُسْت , كُسْط , قسْط üçü de lugattır. *Kāmus Tercümesi*'nin قسْط lugatında şöyle deniliyor: "Bu isim ile mâruf köktür. İki nevi olur. Birine kust-ı Hindî ve birine kust-ı Arabî derler. Kust-ı Hindî siyaha mâil hafif ve galiz ve râyihası kalîl ve taʿmı acı olur ve kust-ı Arabî leziz ve ak ve hafif ve ıtrıyetli olur ve mutlak zikrolundukta murat, kust-ı hulvdür ki Arabî kısmıdır. Bevl ve hayzı müdirr ve ciğere pek nâfi ve sancıyı dâfiʿ ve solucanları katil ve sikencebîn ile şürbü hummâ-yı rubʿa ve tebhîri zükkâm ve nezleye ve vebaya müfîd ve tılâsı behak ve baras illetlerini izâlede acîbül-eserdir." İntehâ. Azfâr hakkında da Âsım merhum şöyle diyor: "el-Azfâr ve ez-zafâr sehâb vezninde.... ıtır aksâmındandır. Dibinden derisi soyulmuş tırnak tarzında olur... İşbu azfâr, müfredât-ı tıbbiyede (azfârü't-tîb) unvanında mersûmdur ki Türkî'de İblîs tırnağı ve tırnak bahuru dedikleri hoşbû dârûdur." İntehâ. Buna kust-ı azfâr denildiği gibi kust-i zafâr da derler. Zafâr, Aden sahilinde bir şehrin adıdır ki tırnak şeklinde olan kust-ı Hindî, Hindistan'dan iptida oraya gelir. Bundan dolayı nisvân-ı Arab'ın esnâ-yı iğtisâlde râyiha-i kerîheyi izâle için kullandıkları bu ıtra, kust-ı azfâr dedikleri gibi kust-ı Zafâr da derler.

18 İhdâdın vücûbu hakkında icmâ-ı fukahâ vardır. Yalnız Hasan-ı Basrî ne mutallaka, ne zevci vefat eden kadına ihdâd vâcip değildir demiştir ki, bu kavli, muhâlif-i icmâʿ bir kavl-i şâzdır. İhdâdın kimlere vâcip olduğu ve muhiddenin, ne gibi şeyleri yapması vâcip, müstehap veya haram olduğu kütüb-i fıkhiyyede tafsilen beyan edilmiştir.

212

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ غُسْلِهَا مِنَ الْمَحِيضِ فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ قَالَ خُذِي فِرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِي بِهَا قَالَتْ كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا قَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ تَطَهَّرِي فَاجْتَبَذْتُهَا إِلَيَّ فَقُلْتُ تَتَبَّعِي بِهَا أَثَرَ الدَّمِ.

TERCÜMESİ

Âişe (Sıddîka) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Ensardan) bir kadın[19] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme hayızdan sonra (keyfiyyet-i) guslü sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) nasıl yıkanacağını tarif etti: (Sonra) bir tutam misk al da[20] onunla temizlen" buyurdu. (Kadın, "Onunla nasıl temizleneyim?" diye sorunca, "Sübhânellah! Temizlen işte!" buyurdu. Bunun üzerine kadını tutup kendime (doğru) çektim ve "Kanın izince gezdir" dedim.[21] {B314 Buhârî, Hayız, 13.}

....

19 Bu ensârî kadın, bir rivayete göre Esmâ bint Şekel, diğer rivayette "Hatîbetü'n-nisâ" lakabıyla iştihâr eden Esmâ bint Yezîd b. Seken'dir. Şekel'in Seken'den musahhaf olduğunu iddia eden de vardır. Maahâzâ ayrı ayrı iki şahıs olmaları ve vâkıanın taaddüd etmiş olması ihtimali de vardır.

20 Misk, "mîm"in kesriyle rivayet edildiği gibi fethiyle de rivayet olunmuştur ki buna göre, "Bir gön parçası al..." demek olur. Buhârî'nin diğer rivayetinde فِرْصَةً مُمَسَّكَةً de vârit olmuştur ki: "Miske bulanmış yün parçası" demektir. Bu rivayette de مُمْسِكَةً if'âl babından ism-i fâil veya mef'ûl binasıyla dahi okunmuştur ki, "Eski bir bez parçası taşı" denmiş olur.

21 Buhârî'nin diğer rivayetinde kemâl-i hayâdan Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmın yüzünü çevirdiklerini ümmü'l-mü'minînin söylediği beyan ediliyor.

213

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ أَهْلَلْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَكُنْتُ مِمَّنْ تَمَتَّعَ وَلَمْ يَسُقِ الْهَدْيَ فَزَعَمَتْ أَنَّهَا حَاضَتْ وَلَمْ تَطْهُرْ حَتَّى دَخَلَتْ لَيْلَةُ عَرَفَةَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ هٰذِهِ لَيْلَةُ عَرَفَةَ وَإِنَّمَا كُنْتُ تَمَتَّعْتُ بِعُمْرَةٍ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَمْسِكِي عَنْ عُمْرَتِكِ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْتُ الْحَجَّ أَمَرَ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ لَيْلَةَ الْحَصْبَةِ فَأَعْمَرَنِي مِنَ التَّنْعِيمِ مَكَانَ عُمْرَتِيَ الَّتِي نَسَكْتُ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Haccetü'l-Vedâ'da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte ihlâl (yani ihrama girip yüksek sesle telbiye) ettim. Ben mütemetti'[22] olup hedy (yani kurban) sevketmiyenlerden biri idim.[23] —Âişe (radıyallahu anhâ) âdetini görüp arefe gecesi girinceye kadar tuhra dahil olmadığını (ima eder söz) söyledi.[24] (O gece), "Yâ Resûlellah! İşte bu gece arefe gecesidir. Ben ise umre ile temettu' (yani umreyi niyet) etmiştim" demiş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de ona, "Yıkanmak üzere saçlarını çöz, taran, umrenden vazgeç buyurmuş."[25] — Âişe (radıyallahu anhâ) der ki, ben de öyle yaptım. Haccı eda ettikten sonra Hasbe gecesi (yani Muhassab'da[26] bulunduğumuz gece kardeşim) Abdurrahman'a emretti. Evvelki (başladığım) umrenin yerine (yeni bir) umreyi bana Ten'îm'den[27] eda ettirdi. {B316 Buhârî, Hayız, 15.}

………

22 Mâlûm olduğu üzere ihram, Arafat'ta vukuf, tavaf, sa'y, halk gibi menâsikin ism-i şer'îsidir (hac). Bu menâsikin vakfeden mâadasına "umre" denir ve edası eşhürü'l-hacca –ki şevval, zilkade ve aşr-i zilhiccedir– maksûr değildir. Umreye "haccü'l-asgar" dedikleri de vardır. Nitekim vakfeyi müştemil olan menâsikin hey'et-i mecmûasına kısaca "hac" denildiği gibi "haccü'l-ekber" de denir. Vakfesi cuma gününe müsâdif olan hacca beyne'l-avâm haccü'l-ekber denilmesi, hiçbir asl-ı şer'îye müstenit değildir. Her sene haccü'l-ekber olur. Eyyâm-ı Câhiliye'de eşhürü'l-hac içinde yalnız hac edilir, umreye niyet edilmezdi. Haccetü'l-Vedâ senesinde –ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin ba'de'l-hicre ilk ve son hacları o sene vâki olmuştur– bu âyîn-i müşrikîni bozmak için –bundan sonraki hadiste görüleceği üzere– mîkātta ihrama girerken isteyen hacca, isteyen umreye niyet edebileceği ihbar ve ilân buyurulmuştu.

Eşhürü'l-hac içinde her iki nüsükü yani hac ile umreyi cemetmenin üç tariki vardır: Birincisi إِفْراد ki hacı, mîkātta yalnız hacca niyet eder ve nüsük-i haccı itmâm edip helâl olduktan yani ihramdan çıktıktan sonra –aynıyla Mekke'nin yerlisi gibi– Harem haricindeki Ci'râne, Ten'îm, Hudeybiye gibi bir yerden umre niyetiyle tekrar ihrambend olup vakfeden mâada menâsiki yeniden yapar. Böyle olana مُفْرِد denir, ikincisi قِرَان dır ki hacı mîkātta hac ile umreye birlikte niyet eder ve tavaf, sa'y, halk gibi a'mâl-i haccı tekrarlamaksızın hem hac hem mu'temir olur. Böyle niyet edene قَارِن denir. Üçüncüsü تمتع dür ki hacı, eşhürü'l-hac içinde mîkātta yalnız umreye niyet eder ve yevm-i arefeden evvel vakfeden mâada menâsiki edadan ve helâl olduktan sonra –aynıyla Mekke'nin yerlisi gibi– yevm-i hacda Mekke'den bir hac inşa edip vakfe, tavaf, sa'y gibi menâsiki yapar. Böyle olana (mütemetti') denir. Zira Câhiliye âdeti hilâfına olarak eşhürü'l-hac içinde umreden istifade etmiş olur. Mezheb-i Hanefî ve Şâfiî'ye göre efdal olan ifrad, ondan sonra temettu'dur. Kırânın fazileti daha sonraya kalır. Bir kavle göre temettu' diğerlerinden efdaldir.

İşte bu hadîs-i şerifteki rivayetten münfehim olduğuna nazaran ümmü'l-mü'minîn Âişe-i Sıddîka radıyallahu anhâ haccetü'l-Vedâ'da ibtidâ temettu' niyetiyle ihrama girmiş bulunuyor.

23 Hedy, İbnü'l-Esîr'in *Nihâye*'de tarifine göre nezr olsun, tatavvu olsun Allah'a takarrüb niyyetiyle Mekke ile Harem-i Mekke'ye ihdâ edilen hayvana ve emvâl-i sâireye denir ki mutlaka zikrolunduğunda deve, sığır, davar kastolunur, hedyini birlikte götüren hacı umre ile ihrama yani temettua niyet edemez. Zira hedy sahibi olan kimse, hedyini boğazlamadıkça tahallül edemez yani ihramdan çıkamaz. Hedy boğazlamak ise ancak yevm-i nahrda olur. Halbuki mütemetti' daha evvel tahallül edip yeniden inşâ-i haccetmek lâzım gelir.

24 Ümmü'l-mü'minîn hazretleri o zamanki halini sarâhaten beyan etmekten istihyâ edip maksadını elfâz-ı kineviyye ile eda ettiği için râvi metinde قالت yerine زعمت demiş. Buna binaen tercüme ederken "söyledi" fiilinden evvel "ima eder söz" kaydını kavis içine almaya mecbur oldum. İfham edilmek istenilen hâlet-i niseviyyenin mahall-i zuhûru 202. hadiste beyan edildiği üzere Mekke'nin yanı başındaki Serif'tir ve zilhiccenin beşinci günü Mekke'ye dahil olduklarına, tuhur da arefe gecesi vâki olduğuna göre üç gün imtidâd etmiş demektir.

25 Âişe radıyallahu anhânın bu hacda ifrad niyetiyle mi, yoksa temettu‘ niyetiyle mi ihrama girdiği hakkındaki ihtilâf büyüktür. Bu meseleye müteallik rivâyât içinde gariptir ki haccı niyet ettiğine dair biraderzâdesi Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir tarikinden, umreyi niyet ettiğine dair de hemşirezâdesi Urve b. Zübeyr tarikinden rivayetler vardır. Bazıları umre rivayetleri yanlıştır diye kesip atıyorlar. Birçoğu da ruvâtın hep sikāttan olduklarına bakarak rivâyâtın beynini telife çalışmışlardır. Bunların anlayışına göre ümmü'l-mü'minîn hazretleri evvelâ hac niyetiyle ihrama girip hedy sevketmedi. Hedy sevketmeyenlerin isterlerse niyyet-i haccı fesh ile umreye çevirmelerini şâri‘ hazretleri emredince feshedenlerle beraber o da feshetti. Niyetini umreye çevirdi ve umre ile ihlâl etti. Hayız görmek dolayısıyla umreyi itmâm ederek tahallül müteazzir olunca hac niyetiyle ihram etmesi kendisine emrolundu ve böylelikle kārin olmuş oldu. Hâiz olarak Arafat'ta durdu. Yevm-i nahrda tetahhur etti. Ondan sonra tavâf-ı ifâdayı eda etti. Nevevî, يَسَعُكِ طَوَافُكِ لِحَجِّكِ وَعُمْرَتِكِ "'*Edeceğin tavaf haccına da umrene de yeter*' {M2933 Müslim, Hac, 132.}, buyurulduğunun sübûtu da buna delildir" diyor. "*Umrenden vazgeç*" sözü de tavaftan evvel hayız görüp haccın fevt olmasından korkan kadının umresini bırakıp tamamından evvel çıkması ve ona bedel hacca niyet etmesi lâzım geleceğine delâlet eder ve cumhura göre kārin olmuş olur. Şâfiî, Mâlik, Ebû Hanîfe, Ebû Sevr hep bu ictihaddadırlar.

26 Muhassab: Mekke ile Mina arasında bir yerdir. Eyyâm-ı teşrikten sonraki gece –ki bayramın dördüncü günü bittikten sonraki gecedir– orada geçirilir. Buraya Hayf-ı Benî Kinâne de denir.

27 Ten'îm: Mekkeliler'in mîkātlarından biridir. Harem haricinde ve Mekke'ye 1 fersah mesafededir. Orada Mescid-i Âişe dedikleri bir mescid de vardır.

214

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مُوَافِينَ لِهِلَالِ ذِي الْحِجَّةِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُهِلَّ بِعُمْرَةٍ فَلْيُهْلِلْ فَلَوْلَا أَنِّي أَهْدَيْتُ لَأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ فَأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِحَجٍّ وَسَاقَتِ الْحَدِيثَ وَذَكَرَتْ حَيْضَتَهَا قَالَتْ وَأَرْسَلَ مَعِي أَخِي عَبْدَ الرَّحْمٰنِ إِلَى التَّنْعِيمِ فَأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ وَلَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ هَدْيٌ وَلَا صَوْمٌ وَلَا صَدَقَةٌ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Hilâl-i zilhicceye doğru (Medine'den) çıktık.[28] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Her kim umre ile ihlâl etmek isterse (öylece) ihlâl etsin. Ben de eğer hedy sevketmemiş bulunaydım umre ile ihlâl ederdim" buyurdu. Bunun üzerine kimi umre ile, kimi de hac ile ihlâl etti.[29] —(Âişe radıyallahu anhâ bunu söyledikten sonra evvelki) hadis(teki sözler)i söyleyip gördüğü hayızdan bahsetti[30] ve "(Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) biraderim Abdurrahman'ı benimle birlikte Ten'îm'e yolladı. Ben de umre ile ihlâl ettim ve bundan dolayı (kefâret olarak) ne kurban lâzım geldi ne oruç ne de sadaka!"[31] dedi. {B317 Buhârî, Hayız, 16.}

....

28 Medîne-i Münevvere'den çıkış, zilhicceye beş gün kala olmuş, Mekke-i Mükerreme'ye giriş de zilhiccenin dördünde veya beşinde vâki olmuştur ki, Mekke yolunda dokuz veya on gün kalınmış demek olur.

29 Yani kimi mütemetti', kimi de müfrid oldu.

30 “Âişe radıyallahu anhâ bunu söyledikten sonra...” ile tercüme ettiğim وَسَاقَتِ الْحَدِيثَ وَذَكَرَتْ حَيْضَتَهَا sözü *Tecrîd*’in ibaresidir. Yoksa *Buhârî*’de وَأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِحَجٍّ den sonra, فَأَدْرَكَنِي يَوْمُ عَرَفَةَ وَأَنَا حَائِضٌ. فَشَكَوْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ دَعِي عُمْرَتَكِ وَانْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِحَجٍّ. فَفَعَلْتُ. حَتَّى إِذَا كَانَ لَيْلَةَ الْحَصْبَةِ أَرْسَلَ مَعِي أَخِي “Ben hâiz iken arefe günü çattı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimize halimi söyledim. *‘Umreni bırak, saçlarını çöz, taran ve hac ile ihlâl et!’ buyurdu.* Ben de öyle yaptım. Nihayet Muhassab’da kaldığımız gece olunca biraderim Abdurrahman’ı..” dediği yazılıdır ki takriben, bundan evvelki hadisteki ibarenin aynıdır. Müellif, ihtisar etmek istemiş.

31 Ne kurban ne savm ne de sadaka lâzım geldiğini söyleyen Âişe radıyallahu anhânın kendisi değil, hemşiresinin torunu ve bu hadisin râvisi olan هِشَام بن عُرْوَة بن الزبير hazretleridir. Ancak Hişâm’ın bu sözünden de bir müşkül tahaddüs ediyor. Ümmü’l-mü’minîn hazretleri kârine de olsa, mütemettia da olsa üzerine dem yani hedy-i kırân yahut hedy-i temettu‘ vâcip olduğuna –Dâvûd ez-Zâhirî’den başka– bütün fukaha müttefik olduğu halde nasıl olmuş da bunların hiçbiri lâzım gelmemiş? Buna verilen cevapta, “Hişâm, bunlardan hiçbirinin yapıldığına dair kendisine hiçbir haber bâliğ olmadığından hiçbiri lâzım gelmediğini zannetmiş. Halbuki bir şeyin adem-i vukūunu bilmemekle nefse’l-emirde adem-i vukūuna hükmetmek iktiza etmez. Nitekim Câbir radıyallahu anhın rivayetinde aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin Âişe için bir sığır ihdâ buyurmuş oldukları beyan ediliyor” denilmiştir.

215

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لَهَا أَتَجْزِي إِحْدَانَا صَلَاتَهَا إِذَا طَهُرَتْ فَقَالَتْ أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا يَأْمُرُنَا بِهِ أَوْ قَالَتْ فَلَا نَفْعَلُهُ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Kadınlardan biri,[32] "Kadın, tâhir olduktan sonra (hayız zamanında fevtettiği) namaz(lar)ını kazâ etmeli mi?" diye sormuş.[33] Âişe (radıyallahu anhâ), "Sen Harûriyye misin?"[34] (ki böyle söylüyorsun). Biz, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte (iken) âdet görürdük de bize bunu emretmezdi", diğer rivayette "Bunu yapmazdık" cevabını vermiş. {B321 Buhârî, Hayız, 20.}

....

32 Soran kadının Muâze bint Abdullah el-Adeviyye olduğu *Buhârî*'nin bir rivayetinde tasrih edilmiştir.

33 Diğer bir rivayette Muâze ümmü'l-mü'minîn hazretlerine sualini, مَا بَالُ الْحَائِضِ تَقْضِي الصَّوْمَ وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ؟ "Hâiz, niçin orucu kazâ ediyor da namazı kazâ etmiyor?" suretinde irat etmiştir. Cevaptan anlaşılıyor ki namazın adem-i kazâsına ruhsat verilmesi tahfif içindir. Günde beş defa tekerrür eden bir ibadeti kazâ etmek o kadar âsân değildir. Savm-ı ramazan ise yılda bir kere farz olur. Sene içinde birkaç günlük orucu kazâ etmek daha kolaydır.

34 Harûrîler Kûfe civarındaki Harûrâ karyesine mensup Havâric fırka-i dâllesidir ki bu taifenin ilk içtimâı orada vâki olduğu için kendilerine Harûrîler denilmiştir. Bunlar emr-i dînde teşdîdi iltizam yüzünden pek çirkin dalâletlere sapmışlardır. Harûrîler, hâizin zamân-ı hayızda fevt olan namazları kazâ etmesi vâcip olduğuna kāil olurlardı ki icmâ-ı ümmete muhaliftir.

216

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدِيثُ حَيْضِهَا وَهِيَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْخَمِيلَةِ ثُمَّ قَالَتْ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُقَبِّلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ bâlâdaki 206. hadiste geçtiği üzere) Nebî-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte hamîle (yani kadife yorgan) içinde iken âdet gördüğünü naklediyor. Bu rivayette de Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sâim olduğu halde kendisini takbîl ettiğini (hadisin râviyesi Zeyneb bint Ebû Seleme'ye) söylüyor. {B322 Buhârî, Hayız, 21.}

217

•.•.•

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ تَخْرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى قِيلَ لَهَا الْحُيَّضُ قَالَتْ أَلَيْسَ يَشْهَدْنَ عَرَفَةَ وَكَذَا وَكَذَا.

TERCÜMESİ

Ümmü Atıyye (Nüseybe bint el-Hâris yahut bint Kâ'b) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir:[35] İşittim, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki "Tazelerle zevât-ı hudur[36] ve hâizler çıkıp (mecâlis-i) hayrda[37] ve müminlerin duasında hazır bulunsunlar. (Yalnız) Hâizler, namazgâhtan uzakça dursunlar."[38] Biri,[39] "Hâizler de mı?" diye sordu. Ümmü Atıyye cevaben, "Bunlar Arafat'ta, fülân ve fülân yerlerde[40] hazır bulunmuyorlar mı?" dedi.[41] {B324 Buhârî, Hayız, 23.}

....

35 Bu hadîs-i şerif, *Buhârî*'de Muhammed b. Sîrîn'in hemşiresi Hafsa bint Sîrîn tarikinden daha tafsilli olarak rivayet ediliyor. Hadise Hafsa bint Sîrîn şöyle başlıyor: "Biz, tazelerimizi bayramlarda (namazgâha) çıkmaktan menederdik. Basra'ya bir kadın gelip Kasr-ı Benî Halef'e indi (Bu kasr طَلْحَةُ الطَّلَحَات demekle mâruf طلحة بن عبد الله بن خَلَف خُزَاعِي nin kasrı idi). O kadın, hemşiresinin –ki kocası Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte on iki gazâda bulunmuş, kendisi de (bizzat) altısına iştirak etmişti– "Biz, yaralılara ilâç yapar, hastalara bakardık" dediğini rivayet ettikten sonra dedi ki hemşirem, Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma, "Birimizin cilbâbı (yani örtünecek çarşaf vesairesi) olmazsa (namazgâha) çıkmasında beis var mı?" diye sormuş, sallallahu aleyhi ve sellem de buyurmuş ki: "*Arkadaşı kendi cilbâblarından birini ona giydirsin de* (mecâlis-i) *hayırda ve müslümanların duasında hazır bulunsun.*" –(Hafsa bint Sîrîn der ki): Ümmü Atıyye (radıyallahu anhâ) buraya geldiğinde "Bunu Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan sen işittin mi?" diye sordum. Dedi ki ona babam feda olsun, evet işittim, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: ... ilâ âhirih" hadisin mâba'dı metinde okuduğumuz sözlerdir. Bu hadiste Hafsa bint Sîrîn, "Ümmü Atıyye (radıyallahu anhâ) ne zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi ansa بِأَبِي yani ona babam feda olsun derdi" cümlesini mu'tarıza olarak zikreder {B1652 Buhârî, Hac, 81.}.

36 Tazeler عواتق tercümesidir ki henüz kocaya gitmemiş kızlar demektir. ذَوَات خُدُور yahut مُخَدَّرَات da perde arkasında yaşayan kadınlar demektir ki biz de bu makamda "*ehl-i perde*" tabiri istimal olunur.

37 Mecâlis-i hayırdan murat, dinlerini tâlim edecek mecâlis, fıkıh ve hadis meclisleri, ıyâdet edilecek hasta evleri gibi hayırlı ve mahall-i mesûbât olan yerlerdir.

38 Hâizlerin mescide girmesi câiz değilse de şehir haricindeki namazgâha gitmelerine demek ki cevaz varmış. Çünkü namazgâh, yalnız namaza mahsus mahal değildir. Maahâzâ hâizlerin namazgâhta namaz kılan erkeklerden biraz uzakça durup ihtilât etmemeleri lâzım gelir.

39 Bu, soran Safiyye bint Sîrîn'dir.

40 Fülân ve fülân yerler dediği Müzdelife gibi, Mina gibi, salât-ı istiskā kılınan mahal gibi yerlerdir.

41 Kadınların bu gibi mecâlis-i hayır ve berekete gidip dua etmeleri, dua edenlerle beraber “âmin” demeleri müstahap ise de genç ve güzel olanlarının böyle yerlere çıkmalarının daha Selef zamanında ve tâbiîn devrinde bile –havf-ı fitneden dolayı– meni hakkında fetva verilmiştir. 209. hadisin metni ile hâşiyesine de müracaat buyurula!

218

•.•.•

وَعَنْها رضي الله عنها قَالَتْ كُنَّا لَا نَعُدُّ الصُّفْرَةَ وَالْكُدْرَةَ شَيْئًا.

TERCÜMESİ

Yine Ümmü Atıyye radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Biz (asr-ı celîl-i risâlette kandaki)[42] sarılığı ve bozluğu hiçbir şey (yani mâni-i salât) addetmezdik. {B326 Buhârî, Hayız, 25.}

....

42 Eyyâm-ı hayız haricinde kanın bu renkleri kastediliyor. Yoksa eyyâm-ı hayızda kan ne renkte olursa olsun hayız kanıdır. Ebû Dâvûd'un rivayetinde, بَعْدَ الطُّهْرِ kaydının bulunması da buna delildir. Diğer rivâyât da bunu müeyyiddir. Bu renkteki kanın her zaman hayza delâlet ettiğine dair Hazreti Âişe'den bir rivayet varsa da senedi vâhî addedilmiş olduğundan gayri muteberdir. Cumhur sufret ve küdretin eyyâm-ı hayızda hayız olduğuna, eyyâm-ı hayızdan mâadasında hiçbir şey olmadığına kâildir ki İmam Ali kerremallahu vecheden de böylece mervîdir. Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Rebîatürre'y, Sevrî, Evzâî, Leys b. Sa'd, Ebû Hanîfe, Muhammed b. Hasan, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye hep bu içtihaddadırlar. Ebû Yûsuf hayızdan evvel hayızdan değildir, hayızın sonunda ise hayızdır demiş, Ebû Sevr de ona peyrev olmuştur. İmam Mâlik eyyâm-ı hayızda da, mâadasında da hayız olduğuna kâildir. Ümmü Atıyye radıyallahu anhânın bu hadisi kendisine bâliğ olmamış zannolunuyor.

219

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ إِنَّ صَفِيَّةَ قَدْ حَاضَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَعَلَّهَا تَحْبِسُنَا أَلَمْ تَكُنْ طَافَتْ مَعَكُنَّ فَقَالُوا بَلَى قَالَ فَاخْرُجِي.

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce-i tâhiresi Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunuyor ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Safiyye (bint Huyey) radıyallahu anhânın âdet gördüğünü haber vermiş.[43] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Sakın bizi (yolumuzdan) alıkoymasın. Tavâf(-ı ifâda)yı sizinle birlikte acaba etmemiş mi idi?” buyurdu.[44] “Evet” dediler. “Öyle ise çıkınız”[45] buyurdu. {B328 Buhârî, Hayız, 27.}

....

43 Bu hal Mekke-i Mükerreme’den Medîne-i Münevvere’ye avdet buyurulacağı sırada hâdis olmuş.

44 Bundan anlaşılıyor ki tavâf-ı ifâda erkân-ı hacdan biridir. Bunu eda etmeyen hâiz tuhrunu bekler, tavaf etmedikçe uhdeden çıkmaz.

45 Bu, rivayet فَاخْرُجْنَ olduğuna göre tercümedir ki siyâk-ı kelâma evfak olan budur. Buradaki hitap, ümmehâtü’l-mü’minînedir.

Ancak Buhârî nüshalarında فَاخْرُجِي diye rivayet edilmiştir ki buna göre hitap ümmü’l-mü’minîn Safiyye radıyallahu anhâya yahut ona söylemek üzere Âişe radıyallahu anhâya olmuş olur. İkinci ihtimale göre قُولِي لَهَا اخْرُجِي “Ona çık de” mânasına gelmiş olur. Bunda da tavâf-ı vedâın farz olmadığı ve böyle bir özürden dolayı terkedilebileceği anlaşılır.

220

•.•.•

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ ﵁ أَنَّ امْرَأَةً مَاتَتْ فِي بَطْنٍ فَصَلَّى عَلَيْهَا النَّبِيُّ ﷺ فَقَامَ وَسْطَهَا.

TERCÜMESİ

Semüre b. Cündeb radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir kadın[46] loğusalığında vefat etti. Nebî-i mükerrem sallallahu aleyhi ve sellem namazını kıldılar, (kılarken de bedeninin) ortası hizasına doğru durdular. {B332 Buhârî, Hayız, 29.}

....

46 Vefat eden kadın Ümmü Kâ'b el-Ensâriyye idi. Meyyit, erkek olursa namazını kılan imam yahut münferit, sadrının hizasına doğru durur. Kadın olursa sadrı hizasına doğru mu, yoksa vasatı hizasına doğru mu durmak efdal olduğu muhtelefün fîhtir. İkinci re'yde bulunanların hücceti bu hadistir.

221

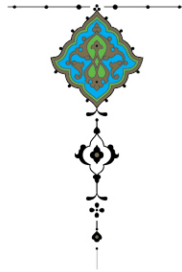
•.•.•

عَنْ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ تَكُونُ حَائِضًا لَا تُصَلِّي وَهِيَ مُفْتَرِشَةٌ بِحِذَاءِ مَسْجِدِ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى خُمْرَتِهِ إِذَا سَجَدَ أَصَابَهَا بَعْضُ ثَوْبِهِ.

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevcesi (ümmü'l-mü'minîn) Meymûne (bint Hâris el-Hilâliyye) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: "(Bazı kere) öyle olurdu ki (ben) hâiz bulunur, namaz kılmazdım da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (hasır) seccadeleri üzerinde namaz kılarlarken secdegâhlarının hizasında uzanmış bulunurdum. Secde buyurdukları vakit elbiselerinin bazı yerleri bana dokunurdu."[47] {B333 Buhârî, Hayız, 30.}

47 Maksat, hâizin necis olmadığını anlatmaktır. Nitekim yukarıki hadiste de loğusanın necis olmadığı anlaşılmıştı. 203. hadis ile hâşiyesine de 204, 205, 206, 207, 208, 210, 216, 217. hadislere de müracaat.

Kitâbü't-Teyemmüm

كِتَابُ التَّيَمُّمِ

بسم الله الرحمن الرحيم

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي فَأَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى الْتِمَاسِهِ وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ فَأَتَى النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالُوا أَلَا تَرَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَالنَّاسِ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نَامَ فَقَالَ حَبَسْتِ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَالنَّاسَ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَعَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَقُولَ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَلَى فَخِذِي فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حِينَ أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَتَيَمَّمُوا قَالَ أُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ فَأَصَبْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ.

TERCÜMESİ

Nebî-i Muhterem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce-i tâhiresi (ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin ettikleri seferlerin birinde[1] birlikte (yola) çıkmıştık. Ya Beydâ'ya ya Zâtülceyş'e[2] vardığımızda (nezdimde âriyet olan)[3] bir gerdanlığım kop(up kaybol)du. Aransın diye Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (o mahalde) bekledi. Herkes de beraber bekledi. Halbuki bir su başında değillerdi. Halk, Ebû Bekir (radıyallahu anh)a gelip, "(Yâ Ebû Bekir!) Âişe'nin ettiğini gördün mü? Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi de, herkesi de (yollarından) alıkoydu. Su başında değiller. (Kimsenin) yanında da su yok" dediler. Ebû Bekir (radıyallahu anh benim yanıma) geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de uyumuş, (mübarek) başını dizime koymuştu. Ebû Bekir, "Sen, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi de, herkesi de yolundan alıkoydun. Su başında değiller, (kimsenin) yanında da su yok" dedi.

(Âişe radıyallahu anhâ) der ki: Ebû Bekir bana itâb etti, birçok söylendi.[4] Eli ile de böğrüme vurmaya başladı. (Böyle iken yine) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (mübarek) başı dizimde olduğu için hiç kıpırdamadım.[5] Sabah olunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kalktı. Hiç su yoktu. Allah azze ve celle hazretleri teyemmüm âyetini inzâl buyurdu.[6] Herkes teyemmüm etti. Useyd b. Hudayr (radıyallahu anh)[7], "Ey Ebû Bekir hânedanı, bu sizin ilk bereketiniz değildir"[8] dedi.

(Âişe radıyallahu anhâ) der ki: (Sonra gideceğimiz sırada) üzerine bindiğim deveyi kaldırdık. Gerdanlığı altında bulduk. {B334 Buhârî, Teyemmüm, 1.}

....

1 Bu sefer, hicretin 5. veya 6. senesinde vâki olan Benî Mustalik nâm-ı diğerle Müreysî Gazâsı'dır diyenler vardır. İleride gelecek kıssa-i ifk de bu gazâda vukua gelmiştir. Bazıları da İfk Hadisesi'nin Benî Mustalik Gazâsı'nda vāki olduğu muhakkak ise de burada mevzubahis olan kıssa Zâtürrikā' Gazvesi'nde vāki olmuştur derlerse de, Taberânî'nin âtîdeki hadisine uygun düşmüyor. Taberânî, isnâd-ı ceyyid ve hasen ile şöyle rivayet ediyor: "Âişe radıyallahu anhâ dedi ki: Benim gerdanlık meselemden dolayı olan olduktan, ehl-i İfk de dediklerini dedikten sonra, bir gazvede Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte yine çıktım. Yine gerdanlığım düştü. Nihayet onu aramak için herkes yolundan kaldı ve tan yeri ağardı. Ebû Bekir'den ne çektiğimi Allah bilir. Bana, "Her seferde âlemin başına sıkıntı olursun. İşte hiç kimsenin yanında su yok!" dedi. Allah, teyemmüm hakkında ruhsat âyetini inzâl etti. Ebû Bekir de bana, "Sen, benim bildiğime göre mübarek bir kimsesin dedi." İntehâ. Bunlardan bazılarının anladığı gibi sukūt-ı kılâde vak'asının müteaddit olup birincisine ait seferde İfk'in vukuu, diğerininkinde de âyet-i teyemmümün nüzûlü istihrâc edilebilir. Teyemmüm kıssası feth-i Mekke gazâsında cereyan etti diyen de vardır. Herhalde Ebû Hüreyre radıyallahu anhın rivayet ettiği bir hadiste, "Teyemmüm âyeti nâzil olduğu vakit nasıl edeceğimi bilemedim..." demesi, bu kıssanın Benî Mustalik Gazvesi'nden sonra olduğuna, ıkd ve kılâde sukutunun teaddüdüne ve İfk kıssasının evvelkisinde cereyan ettiğine delildir. Çünkü Ebû Hüreyre radıyallahu anhın dâhil-i dâire-i İslâm olması Hayber'den sonradır.

2 Vak'anın bu iki konaktan hangisinde olduğunda şekkeden ümmü'l-mü'minîn hazretleridir. Beydâ kavl-i esahha göre Zülhuleyfe'nin nâm-ı diğeridir. Zâtülceyş de Medine'ye 1 berîd yani 4 fersah mesafede bir yerin ismidir. Her ikisi de Medîne-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme yolu üzerindedir. Beydâ'yı Hayber yolu üzerinde zan ile vak'anın Müreysî' Gazvesi'nde olmasını istib'âd edenlerin yanıldıklarını şârih-i Buhârî (Aynî) söylüyor.

3 *Cez'-i zafâr* dedikleri aklı, karalı Yemen boncuğundan mâmul olup 12 dirhemlik bir kıymeti haiz olan bu kılâdeyi –tekrar olmasın diye bu kitaba alınmayan diğer Buhârî hadisinde musarrah olduğu üzere– hemşîre-i muhteremeleri Esmâ radıyallahu anhâdan istiâre etmişlerdi.

4 Nasıl söylendiğinin numunesi Taberânî'nin 1 rakamlı hâşiyede naklolunan hadisinde gösterilmişti.

5 فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخِذِي cümlesi hakkıyla tercüme edilmek lâzım gelse "Beni kıpırdamaktan, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin fahzim üzerinde bulunmasından başka hiçbir şey menetmiyordu" demek iktizâ ederse de metinde görülen tarzda tercümeyi şiveye daha muvâfık buldum.

6 Mâlûm olduğu üzere her ikisi de Medenî olan sûre-i Nisâ ile sûre-i Mâide sûrelerinde de birer teyemmüm âyeti vardır. Sûre-i Mâide'deki âyetin baş tarafı vudûa dair olduğu için ona vudû âyeti de derler. Bu kıssada nâzil olan teyemmüm âyetinin hangisi olduğu hakkında hayli ihtilâf vardır. Birincisinde yalnız teyemmümden bahsedildiğine, ikincisine âyet-i vudû denildiğine bakarak bu defa nâzil olan âyet-i Nisâ'dır diyenler varsa da Ebû Bekr el-Humeydî'nin bir rivayetinde فَنَزَلَتْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ (الْآيَةَ إِلَى قَوْلِهِ) لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ {el-Mâide, 5/6.} denildiğine göre, ilk nâzil olan Mâide'deki âyet olmak lâzım gelir.

7 Üseyd b. Hudayr radıyallahu anh İkinci Akabe gecesi aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz tarafından Evs üzerine nakîb nasbolunan ecille-i ensârdandır. Düşürülmüş gerdanlığı yollarda aramaya gönderilenlerin başında idi.

8 Buhârî'nin diğer rivayetinde Üseyd radıyallahu anh, ümmü'l-mü'minîn radıyallahu anhâya, جَزَاكِ اللّٰهُ خَيْرًا. فَوَاللّٰهِ مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إِلَّا جَعَلَ اللّٰهُ لَكِ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا "Allah seni hayır ile mükâfatlandırsın. Vallahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah Teâlâ, onda senin için de, müslümanlar için de bir hayır bulundurmasın" demiştir ki, bu sözler, kıssanın İfk'ten sonra olduğuna delâlet eder. Fahr-i âlem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin de, مَا كَانَ أَعْظَمَ بَرَكَةَ قِلَادَتِك *"Senin gerdanlığının bereketi ne büyük imiş!"* buyurdukları İshak el-Büstî'nin tefsirinde İbn Ebû Müleyke tarikinden mervîdir. {Zikredilen tefsir kaynağında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 5.}

223

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem[9] buyurdu ki: "Benden evvel hiçbir kimseye verilmedik beş şey (hep birden) bana verilmiştir: Bir aylık yola kadar (düşmanlarımın kalbine) korku (salmak) ile mansur oldum.[10] Yer (yüzü) bana namazgâh ve sebeb-i tahâret kılındı.[11] Onun için ümmetimden namaz vakti gelip çatmış her kim olursa olsun namazını kılıversin. Ganâim bana helâl edildi. Halbuki benden evvel kimseye helâl edilmemiştir.[12] Bana şefaat verildi.[13] Bir de (benden evvel) her Nebî, hassatan kendi kavmine baʿsolunurken ben umûm-ı nâsa baʿsolundum."[14] {B335 Buhârî, Teyemmüm, 1.}

....

9 Taraf-ı âlî-i nebeviden tahdîsen li'n-niʿme verilen bu haber-i sâdık –Amr b. Şuayb b. Muhammed'in babasından, ceddinden rivayet ettiğine nazaran– gazavât-ı seniyyenin sonuncusu olan Gazve-i Tebük'te bildirilmiştir.

10 Hazret-i Resûl aleyhisselâm bütün aʿdâsına karşı mansur idi. Gayenin bir aylık gösterilmesindeki nükte ise Medîne-i tâhireleri ile aʿdâsı arasında hiçbir taraftan bir aylıktan ziyade mesafenin mevcut olmaması idi.

11 Enbiyâ-i selef salavâtullâhi ve selâmühü aleyhim ecmaîn zamanında ancak havra, kilise gibi ibadete tahsis edilmiş yerlerde namaz kılınabilirdi. Nebî-i âhirzaman aleyhi's-salevâti'r-rahmân efendimiz ile ümmeti olmakla müşerref bulunan bizlere ise tâhir olmak şartıyla bütün yeryüzü mescid olduğu gibi, tâhir olan toprağı da tahûr yani mutahhir ve müzîl-i hades oldu. Abdest suyu bulamayan kimse, hemen toprak ile teyemmüm edip her nerede olsa namaza durur.

12 Ümem-i sâlifenin kimi cihada mezun değildi. Mezun olanları da ganâimden istifadeye mezun değildi.

13 Murat, şefâat-i uzmâdır ki, nâsı hevl-i mevkūftan kurtarıp rahatlandırmak lutf-ı amîm ve bînazîridir. Bunun yevm-i kıyâmette vuku bulacağı muhakkaktır. Bundan başka diğer şefâat-i hâssa da maksuttur ki, bunlar da ehl-i nârdan kalbinde zerre-i îmânı bulunanların cehennemden hurûcuna, ehl-i cennetin ref'-i derecâtına, azâb-ı cahîme müstahak olmuş birtakım kimselerin adem-i duhullerine, birtakım kimselerin de bilâhesap cennete girmelerine şefaat bu kabildendir (85 ve 365. hadislere de müracaat).

14 Hasâis-i celîle-i Muhammediyye yalnız bu beşe münhasır değildir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki bir rivayetinde altı şey ile enbiya üzerine tafdîl buyuruldukları ve tercüme edilen bu hadisteki şefaatten mâada hasâis ile birlikte kendilerine cevâmiu'l-kelim verildiği ve silsile-i enbiyânın zât-ı mukaddesleriyle hatm buyurulduğu zikrolunuyor. {M1167 Müslim, Mesâcid, 5.} Yine Müslim'in Huzeyfe hadisinde mezkûr hasâis meyanında, وَجُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ *"Bir de bizim namaz saflarımız, sufûf-ı melâike gibi kılınmıştır"* buyuruluyor. {M1165 Müslim, Mesâcid, 4.} *Nesâî*'deki rivayete göre, وَأُوتِيتُ هٰؤُلَاءِ الْآيَاتِ آخِرَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَمْ يُعْطَ مِنْهُ أَحَدٌ قَبْلِي وَلَا يُعْطَى مِنْ أَحَدٍ بَعْدِي *"Bir de arş-ı rahmânın altındaki bir hazineden sûre-i Bakara'nın sonundaki şu âyât-ı kerîme bana verildi ki, benden evvel hiçbir kimseye verilmediği gibi, benden sonra da kimseye verilmeyecektir"* buyurulmuştur ki, {Nesâî, el-Kübrâ, VII, 260, no: 7968.} ümem-i sâlifenin ukūbat olarak giriftar edildikleri ağır cezaların bu ümmetten tahfifine ve hata ile nisyan cezasının rahmet-i ilâhiyye eseri olarak merfû olduğuna işarettir. Kezâlik *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de, أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَسُمِّيتُ أَحْمَدَ وَجُعِلَتْ أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَمِ *"Bana arzın anahtarları verildi. Ahmed tesmiye olundum, ümmetim de ümmetlerin en hayırlısı kılındı"* diye vârit olmuştur ki, {Kaynakta "وَسُمِّيتُ أَحْمَدَ" ile "وَجُعِلَتْ أُمَّتِي" ifadeleri arasında " وَجُعِلَ التُّرَابُ لِي طَهُورًا " "toprak bana temiz kılındı" ifadesi yer almaktadır. HM1362 İbn Hanbel, I, 158.} mefâtîh-i arzın kendilerine teslimi, ümmetinin yeryüzünde tasarruf edeceğine işarettir. Nitekim va'd-i celîl-i nebevînin bir kısmı şimdiye kadar tahakkuk etmiştir. Vaadin er geç tamâm-ı husûlüne de şüphemiz yoktur. *"Ahmed"* ism-i şerifi dünya ve ukbâda, arz ve semâda zât-ı akdeslerinin herkesçe mâlûm ve mahmûd olduğunu iş'âr eder. *Müsned-i Bezzâr*'da: غُفِرَ لِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِي وَمَا تَأَخَّرَ وأُعْطِيتُ الْكَوْثَرَ وَإِنَّ صَاحِبَكُمْ لَصَاحِبُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. تَحْتَهُ آدَمُ وَمَنْ دُونَهُ *"Geçmiş ve gelecek zenbim mağfiret edilmiştir. Bana kevser verilmiştir. Bu sahibiniz* (Nebî-i zîşânınız) *da hiç şüphe etmeyiniz ki, kıyamet gününde livâü'l-hamdin sahibidir ki, Âdem olsun, Âdem'den beriye olsun bütün enbiyâ o livânın altındadır."* {Bezzâr, el-Müsned, XIV, 393, no: 8133.} Yine *Müsned-i Bezzâr*'da, كَانَ

شَيْطَانِي كَافِراً فَأَعَانَنِي اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ *"Benim şeytanım kâfir idi. Lâkin Allah ona karşı bana yardım etti de müslim oldu* (yahut ben şerrinden selâmette kalıyorum)" diye vârit olmuştur. {Bezzâr, el-Müsned, XIV, 249, no: 7826.} Zât-ı nebevîlerinin zenbi, olsa olsa terk-i evlâdır. Yoksa sâhib-i şerîat olan zattan maâsî sudûru hatıra gelmez. Enbiyâ-i selef hazerâtı terk-i evlâdan dolayı dûçâr-ı itâb oldukları halde Nebî-i zîşânımız her gûne muâtebâttan âzâde buyurulmuşlardır. Kevser, havz-ı kevser mânasına geldiği gibi hayr-ı kesîr mânasına da gelir.

İşte buraya kadar gerek metinde gerek bu hâşiyede zikrolunan hasâis on altıyı buluyor. Maahâzâ buna maksûr olmak da lâzım gelmez. Nitekim Ebû Saîd en-Nîsâbûrî *Şerefü'l-Mustafâ* tesmiye ettiği kitabında enbiyâ-i izâm hazerâtında olmadık hasâis-ı Nebeviyye-i Muhammediyye'yi altmışa kadar çıkarıyor. Bu hadiste beş, diğerinde altı, daha öbüründe dört veya üç hasîsanın zikir ve ta'dât buyurulmuş olması hasra delâlet etmez.

224

•.•.•

عَنْ أَبِي جُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ السَّلَامَ[15] حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

TERCÜMESİ

Ebû Cüheym b. Hâris (b. Sımma) el-Ensârî radıyallahu anhümâdan:[16] Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Bi'ricemel[17] tarafından teşrif ediyorlardı. Kendilerini biri[18] karşılayıp selâm verdi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (oradaki bir) duvara yönelip (ve duvara el dokundurup) yüzlerine ve ellerine meshetmedikçe[19] o kimseye redd-i selâm buyurmadılar.[20] (Ancak ondan) sonra selâmını red buyurdular.[21] {B337 Buhârî, Teyemmüm, 3.}

....

15 *Buhârî*'nin metninde السَّلَامَ kelimesi yoktur. Mef'ûlün burada hazfı, ibhamı mûcip olmaz.

16 Ebû Cüheym b. Hâris b. Sımma el-Hazrecî –en-Neccârî'dir ki– kendisine "Ebû Cüheym" denildiği gibi –harf-i ta'rif ile– "Ebü'l-Cüheym" de denir. Pederi kibâr-ı sahâbeden bir Bedrî'dir.

17 *Bi'ricemel* yahut *Bi'rülcemel* Medîne-i Münevvere'ye yakın bir yerin ismi idi.

18 Resûlallah aleyhi's-salâtü ve's-selâma müsâdif olan "biri" râvinin kendisi yani Ebû Cüheym radıyallahu anhtır. Nitekim İmam Şâfiî tarikinden gelen rivayette bu cihet musarrahtır. İbhâm-ı şahs etmesi –Allahu a'lem– münasebetsiz bir zamanda bilmeyerek selâm vermiş olmasından dolayı ikide bir de kendini ortaya atmaktan hayâ etmesi olmuştur.

19 Teyemmümü tariftir. Dârekutnî ile diğer ruvâtın rivayetinde ise, وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ "Yüzü ile kollarına meshetti" diye vârit olmuştur. {DK660 Dârekutnî, es-Sünen, I, 175.}

20 Şâfiî'nin rivayetinde kazâ-yı hâcet edildiği esnada o kimse oradan geçip selâm vermiş oluyor. *Taberânî* ile *Sünen-i Ebî Dâvûd* rivayetlerinde de bu cihet tasrih edilmekte olup hatta teyemmümden sonra, *"Sana redd-i selâmdan beni meneden, tahâret üzere bulunmayışımdır"* buyurulduğu Taberânî'nin rivayetinde beyan ediliyor. {D330 Ebû Dâvûd, Tahâret, 122; Taberânî, el-Evsat, VIII, 6, no: 7784.} Bezzâr'ın sened-i sahîh ile ettiği rivayette ise kıssa başka türlü naklediliyor. Bu rivayette kazâ-yı hâcet esnasında redd-i selâm ve o kimse uzaklaştıktan sonra kendisine nidâ ile *"Sana redd-i selâm edişim, buradan savuşup gittikten sonra Peygamber'e selâm verdim de redd-i selâm etmedi demeyesin diyedir. Beni bir daha bu halde görürsen selâm verme! Eğer verirsen redd-i selâm etmem"* buyurulduğu mezkûrdur. {Bezzâr, el-Müsned, XII, 242, no: 5984.} Herhalde vâkıa taaddüt etmiş gibi görünüyor. Diğer birtakım rivâyâttan da vâkıanın ikiden ziyade olduğu istidlâl olunabilir.

21 *"Selâm"* esmâ-i ilâhiyyeden olduğu için redd-i selâm zımnında olsa da, o ism-i mübâreki tahâretsiz anmamak ciheti kasıt buyrulmuş ki bunu istihbâba hamledenler olduğu gibi bilâvudû zikrin, evvelleri câiz olmadığına kāil olanlar vardır. Bunlara göre de bu adem-i cevâzın bilâhare âyet-i vudû ile mensuh olduğu söyleniyor ve Âişe radıyallahu anhâ, كَانَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يَذْكُرُ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz her zamanında Allah'ı zikrederlerdi" {Buhârî, Ezân, 19 (bab başlığı).} hadisi ile istidlâl ediliyor.

225

•.•.•

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ﵁ أَنَّهُ قَالَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ أَمَا تَذْكُرُ أَنَّا كُنَّا فِي سَفَرٍ أَنَا وَأَنْتَ فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ فَصَلَّيْتُ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هٰكَذَا فَضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الْأَرْضَ وَنَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ.

TERCÜMESİ

Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhümâdan: Ömer b. Hattâb radıyallahu anha şöyle demiştir.[22] Hatırlamaz mısın? (Bir defa) ben, sen, ikimiz bir seferde idik.[23] Sen namaz kılmadın.[24] Ben ise (toprak üstünde yuvarlandıktan sonra namazı kıldı idim.[25] Bu (yaptığım) işi (muahharen) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme arzettim de Resûl-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, "Sana bu kadarı yeter" buyurup ellerini yere vurdu ve (ellerine bulaşan toprağın) üzerine üfledikten[26] sonra (iki avucu ile) yüzüne ve iki eline mesh buyurdu idi.[27] {B338 Buhârî, Teyemmüm, 4.}

....

22 Kıssanın kesb-i vuzûh etmesi için *Buhârî'de* mezkûr olup müellifin tayyettiği ufak tefek bazı tafsilâtı kaydetmeliyiz: Ashaptan, bir kavle göre tâbiînden olan Abdurrahman b. Ebze'l-Huzâî'nin rivayet ettiğine nazaran biri, Ömer radıyallahu anha gelip, "Ben cünüp oldum. Su da bulamadım. Ne yapayım?" diye sormuş. Hazreti Emîrü'l-mü'minîn Sünen-i Ebû Dâvûd'daki rivayete nazaran, "Ben olsam su buluncaya kadar namaz kılmazdım" demiş. Ammâr radıyallahu anh da metindeki kıssayı kendisine hatırlatmış. {D322 Ebû Dâvûd, Tahâret, 121.}

23 Müslim'in rivavetinde فِي سَفَرٍ yerine فِي سَرِيَّةٍ diye vârit olmuş olduğu gibi فَأَجْنَبْنَا "İkimiz de cünüp olmuştuk" ziyadesi de vardır. {M820 Müslim, Hayız, 112.}

24 Ömer radıyallahu anh ya vaktin hurucuna kadar su bulurum ümidiyle namazı kılmamış yahut teyemmüm yalnız hades-i asgarı izâle eder, hades-i ekberi izâle edemez itikadında bulunmuş ki, bu ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Hatta mezheb-i meşhûru budur. Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın da ictihadı ona muvâfık olduğu müşârün ileyh ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî arasında cereyan ettiği Buhârî'de mezkûr münazaradan anlaşılıyor. Bu münazarada Ebû Mûsâ el-Eş'arî hazretleri, Hazreti Ammâr'ın bu rivayetiyle ihticâc ediyor. İbn Mes'ûd hazretleri de, "Görmüyor musun? Ömer bu söze kânî olmamış" cevabını vermiş. Bunun üzerine Ebû Mûsâ, "Ammâr'ın sözünü bir tarafa bırak (teyemmüm âyetini kastederek) ya şu âyeti ne yapacaksın?" mukabelesinde bulunmuş. İbn Mes'ûd hazretleri ne diyeceğini bilememiş de, "Bu adamlara böyle bir ruhsat verirsek nerede ise suyu soğuk bulunca onu bırakıp teyemmüme kalkacaklar" demiş. İbn Mes'ûd'un bu ictihadından rücû ettiğinin mervî olduğunu şârih-i *Buhârî* Aynî söylüyor.

Hazret-i Ömer radıyallahu anhın, Ammâr radıyallahu anhtan bunu dinledikten sonra re'y ve ictihadında musır olmasındaki hikmet acaba ne idi? Bir kere âyet-i vudûdaki وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا al nazm-ı celîline bakıp cünübün tatahhurda mübalağa ile mükellef olduğuna, bunun da toprak ile değil, ancak su ile olabileceğine hükmetmiş. Müteakiben teyemmümü istilzâm eden esbabın ta'dâdı sırasında أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ {el-Mâide, 5/6.} şartını Hanefiyye'nin anladığı gibi mücâmeaya değil Şâfiîyye'nin anladığı gibi alelâde lemse haml ile bu mülâmesenin hades-i asgar olduğuna hüküm ile yalnız abdest iktizâ eden yerlerde teyemmümün cevazına kāil olmuştur. Sâlisen Ammâr'ın hatırlattığı vak'ayı hatırlayamamış da ictihadında musır kalmış, hatta rivayete nazaran, اِتَّقِ اللّٰهَ يَا عَمَّارُ demiş ki: "Ammâr! Allah'tan kork. İyi düşün. Olur ki unuttun yahut yanılıyorsun. Ben seninle beraber imişim de öyle bir şey hatırlayamıyorum" demek olur. Ammâr, "Vallahi, ey müminlerin emîri! Arzu edersen bunu hiç kimseye söylemem" deyince, كَلَّا وَاللّٰهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مَا تَوَلَّيْتَ "Hayır, üzerine aldığın mesuliyeti elbette sana bırakırız" cevabını vermiş. {HM19088 İbn Hanbel, IV, 319.} Demek ki kıssayı tezekkür etmemekle beraber red de edememiş.

25 Ammâr radıyallahu anh o zaman bir kıyâs-ı şer'î tertip ederek, toprak suya bedel olunca hades-i asgarda a'zâ-i vudûu, hades-i ekberde ise bütün bedeni toprağa bulamak lâzım geleceğine hükmetmiş.

26 Bu üfleme ya müstehap ya sünnettir. Ele, bedene ezâ verecek kum taneleri ve toprağa, yabancı başka şeyler bulaşmışsa onları izâle etmek yahut ele ziyade toprak yapıştıysa onu azaltmak içindir. Bazı rivâyâtta نَفَخَ yerine نَفَضَ vârit olmuştur ki, ellerini silkmek demektir. Sebebi yine dediğimizdir.

27 Teyemmümün sıfat ve keyfiyeti hakkında kütüb-i sıhâh ile sünen ve mesânîdde rivayet edilen ahâdîs-i şerifede ihtilâf pek çoktur. Kimine göre darbe-i vâhide, kimine göre de iki darbe olduğu gibi, yüz ile ellerin hangisi meshte takdim edileceği ve ellerin meshedilecek miktarı hakkındaki rivâyât da mütehâlifdir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ile bunların ashabı ve Leys b. Sa'd yüz için bir darbeye, eller için de diğer darbeye kāil olmuşlardır. Ancak Mâlik'e göre, mesh bilekçelere kadar farz ve dirsek uçlarına kadar ihtiyarîdir. Hasan b. Hay ile İbn Ebû Leylâ, "İki darbedir. Her biri ile hem yüz, hem de dirseklerden parmak uçlarına kadar meshedilir" demişlerdir. İmam Zührî meshi tâ koltuklara vardırır. Bazı ulemâ, cünüp olan omuz başlarına kadar, olmayan bilekçelere kadar mesheder demişse de kavli zayıftır. İmam Mâlik'in üç darbe kavli de vardır ki, ikisi farz üçüncüsü müstehaptır demiş. İbn Sîrîn'den menkul bir kavle göre, yüz için bir, eller için de birer olmak üzere üç darbedir. Bunlardan başka zikrinden sarfınazar ettiğimiz ârâ-yı sâire de vardır. Hâsılı her biri bir rivayete temessük ederek ayrı ayrı ictihadlarda bulunmuşlardır. Nihayet abdeste kıyâsen –biri yüz, diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere– iki darbeye delâlet eden zâhir-i kitâb ile bunu tasrih eden sünnet rivayetlerinin mantukuna rücû edilmiş ve elyevm amel bunun üzerine takarrür etmiştir.

---

al el-Mâide, 5/6.

•.•.•

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ الْخُزَاعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَإِنَّا أَسْرَيْنَا حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي آخِرِ اللَّيْلِ وَقَعْنَا وَقْعَةً وَلَا وَقْعَةَ أَحْلَى عِنْدَ الْمُسَافِرِ مِنْهَا فَمَا أَيْقَظَنَا إِلَّا حَرُّ الشَّمْسِ فَكَانَ أَوَّلَ مَنِ اسْتَيْقَظَ فُلَانٌ ثُمَّ فُلَانٌ ثُمَّ فُلَانٌ ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الرَّابِعُ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا نَامَ لَمْ نُوقِظْهُ[28] حَتَّى يَكُونَ هُوَ يَسْتَيْقِظُ فَإِنَّا[29] لَا نَدْرِي مَا يَحْدُثُ لَهُ فِي نَوْمِهِ فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ عُمَرُ وَرَأَى مَا أَصَابَ النَّاسَ وَكَانَ رَجُلًا جَلِيدًا فَكَبَّرَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ فَمَا زَالَ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقَظَ لِصَوْتِهِ[30] رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ شَكَوْا إِلَيْهِ الَّذِي أَصَابَهُمْ قَالَ لَا ضَيْرَ أَوْ لَا يَضِيرُ[31] ارْتَحِلُوا فَارْتَحَلُوا[32] فَسَارَ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ نَزَلَ فَدَعَا بِالْوَضُوءِ فَتَوَضَّأَ وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَلَمَّا انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ قَالَ مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ فَقَالَ أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ قَالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ ثُمَّ سَارَ النَّبِيُّ ﷺ فَاشْتَكَى إِلَيْهِ النَّاسُ مِنَ الْعَطَشِ فَنَزَلَ فَدَعَا عَلِيًّا وَرَجُلًا آخَرَ فَقَالَ اذْهَبَا فَابْتَغِيَا الْمَاءَ فَانْطَلَقَا فَلَقِيَا امْرَأَةً بَيْنَ مَزَادَتَيْنِ أَوْ سَطِيحَتَيْنِ[33] مِنْ مَاءٍ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا فَقَالَا لَهَا أَيْنَ الْمَاءُ فَقَالَتْ عَهْدِي بِالْمَاءِ أَمْسِ هٰذِهِ السَّاعَةَ وَنَفَرُنَا خُلُوفٌ[34] فَقَالَا انْطَلِقِي إِذًا قَالَتْ إِلَى أَيْنَ قَالَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِئُ قَالَا هُوَ الَّذِي تَعْنِينَ فَانْطَلِقِي فَجَاءَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَحَدَّثَاهُ الْحَدِيثَ قَالَ فَاسْتَنْزَلُوهَا عَنْ بَعِيرِهَا وَدَعَا النَّبِيُّ ﷺ بِإِنَاءٍ فَفَرَّغَ فِيهِ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَزَادَتَيْنِ أَوِ السَّطِيحَتَيْنِ[35] وَأَوْكَأَ أَفْوَاهَهُمَا وَأَطْلَقَ الْعَزَالِيَ وَنُودِيَ فِي النَّاسِ اسْقُوا وَاسْتَقُوا[36] فَسَقَى مَنْ سَقَى وَاسْتَقَى[37] مَنْ شَاءَ وَكَانَ آخِرَ ذٰلِكَ أَنْ أَعْطَى الَّذِي أَصَابَتْهُ الْجَنَابَةُ إِنَاءً مِنْ مَاءٍ قَالَ اذْهَبْ فَأَفْرِغْهُ عَلَيْكَ وَهِيَ قَائِمَةٌ تَنْظُرُ إِلَى مَا يُفْعَلُ بِمَائِهَا وَايْمُ اللهِ لَقَدْ أُقْلِعَ عَنْهَا وَإِنَّهُ لَيُخَيَّلُ إِلَيْنَا أَنَّهَا أَشَدُّ مِلْأَةً مِنْهَا حِينَ ابْتَدَأَ فِيهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اجْمَعُوا لَهَا فَجَمَعُوا لَهَا مِنْ بَيْنِ عَجْوَةٍ وَدَقِيقَةٍ وَسَوِيقَةٍ حَتَّى جَمَعُوا لَهَا طَعَامًا فَجَعَلُوهَا فِي ثَوْبٍ وَحَمَلُوهَا عَلَى بَعِيرِهَا وَوَضَعُوا الثَّوْبَ بَيْنَ يَدَيْهَا قَالَ لَهَا تَعْلَمِينَ مَا رَزِئْنَا مِنْ مَائِكِ شَيْئًا وَلٰكِنَّ اللهَ هُوَ الَّذِى أَسْقَانَا فَأَتَتْ أَهْلَهَا وَقَدِ احْتَبَسَتْ عَنْهُمْ قَالُوا

مَا حَبَسَكِ يَا فُلَانَةُ قَالَتِ الْعَجَبُ لَقِيَنِي رَجُلَانِ فَذَهَبَا بِي إِلَى هٰذَا الرَّجُلِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِئُ فَفَعَلَ كَذَا وَكَذَا فَوَاللّٰهِ إِنَّهُ لَأَسْحَرُ النَّاسِ مِنْ بَيْنِ هٰذِهِ وَهٰذِهِ وَقَالَتْ بِأَصْبَعِهَا الْوُسْطَى وَالسَّبَّابَةِ فَرَفَعَتْهُمَا إِلَى السَّمَاءِ تَعْنِي السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ أَوْ إِنَّهُ لَرَسُولُ اللّٰهِ حَقًّا فَكَانَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ ذٰلِكَ يُغِيرُونَ عَلَى مَنْ حَوْلَهَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَلَا يُصِيبُونَ الصِّرْمَ الَّذِي هِيَ مِنْهُ فَقَالَتْ يَوْمًا لِقَوْمِهَا مَا أُرَى أَنَّ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمَ يَدَعُونَكُمْ عَمْدًا فَهَلْ لَكُمْ فِي الْإِسْلَامِ فَأَطَاعُوهَا فَدَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ.

TERCÜMESİ

İmrân b. Husayn (b. Ubeyd) el-Huzâî[38] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir. (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte yolculuk ediyorduk.[39] Gece gittik. Âhir-i leyli bulduğumuzda öyle bir düşüş düştük ki,[40] bir yolcu için bundan daha tatlısı olamaz. (Öyle bir dalmışız ki,) bizi güneşin sıcağından başka uyandıran olmadı. İlk uyanan falanca, sonra falanca, daha sonra falanca oldu. Sonra Ömer b. Hattâb (radıyallahu anh) dördüncü olarak uyandı.[41] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (ise) uyuduğu vakit kendiliğinden uyanmadıkça uyandırmazdık. Zira biz, esnâ-i nevminde kendisine (vahiy mi nâzil olur, başka bir hal mi ârız olur, hâsılı) ne olacağını bilemezdik. Ömer (radıyallahu anh) –ki celâdetli bir zat idi– uyanıp da herkesin başına geleni görünce tekbir, hem de yüksek sesle tekbir almaya başladı. Yüksek sesle muttasıl tekbir ala ala nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onun sesinden uyandı.[42]

Uyanınca (ashâb-ı kirâmı) başa geleni (makām-ı şekvâda) arzettiler. "Zarar yok, buradan (başka tarafa) savuşun" buyurdu.[43] Yola çıkıldı. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) pek de uzak olmayan bir yere kadar yol aldıktan sonra konak etti. Abdest suyu istedi. Abdest aldı. Namaz için nidâ edildi (yani ezan okundu). Namazı (maiyyet-i risâletpenâhîdeki) halka kıldırdı. Namazdan (çıkıp) yüzünü dönünce bakmış ki, biri[44] ayrıca (bir kenara) çekilmiş, (oradaki) cemaatle beraber namazını kılmamış. "Yâ fülân! Bunlarla birlikte namaz kılmana mâni ne idi?" diye sordu. O da, "Bana cünüplük ârız oldu, suyum da yok" dedi. (Bunun üzerine), "(Şu) yeryüzündeki (temiz) toprağa bak, o sana yeter" buyurdu. Ondan sonra Nebî-i Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri yola revan oldu. (Lâkin bu defa) halk susuzluktan şikâyet ettiler. (Yine) konak etti ve Ali (kerremallahu veche) ile diğer birini[45] çağırıp, "(Haydi) gidin, su arayın" emrini verdi. (İkisi) gittiler. Devesi üstünde iki (büyük) kırba arasına oturmuş bir kadına rastgeldiler. Kadına, "Su nerede?" diye sordular. "Dün bu saatte suyun başında idim. Adamlarımız (hâlâ orada su almak için) duruyorlar" cevabını verdi. "Öyle ise yürü!" dediler. "Nereye?" diye sordu. "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna!" dediler. "Şu sâbiî[46] dedikleri adamın yanına mı?" diye sordu. "İşte o senin murat ettiğin zatın yanına! (Haydi) yürü" dediler. Kadını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem(in huzurun)a getirip (aralarında geçen) macerayı anlattılar.

(Râvi) der ki: Kadını devesinden indirdiler. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bir kap istedi. Her iki kırbanın (baş taraflarındaki) ağızlarından oraya (biraz) su boşaltıp ağızlarını bağladı[47] ve öteki taraflardaki ağızlarını açtı.[48] "Gelin (hayvanlarınızı) suvarın, (kendiniz için) su alın" diye halka nidâ edildi. İsteyen (hayvanı için), isteyen (kendisi için) su aldı. En sonunda da (Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, cenâbetle musâb olan kimseye bir kap su verip, "(Haydi) git, üstüne dök!" buyurdu.[49] O kadın (hep) ayakta, suyunu nasıl kullandıklarını[50] (bel bel) seyredip duruyordu. Allah'a kasemler ederim ki, (artık su almaktan) vazgeçildi de hâlâ kırbalar bize, işe başlamadan evvelki zamandan daha dolu görünüyordu. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bundan sonra ashabına), "Ona bir şey toplayın" diye ferman buyurdu. Onun için (Medine'nin âlâ) hurma(sı) ile un(dan), kavud(dan hayli şey) topladıkları gibi (birçok da) buğday topladılar. Hepsini (çuval kabilinden) bir kaba[51] koyup devesine yüklediler ve (yiyecek yüklü) kabı kucağına (doğru) yerleştirdiler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona, "Görüyorsun ya, senin suyundan bir şey eksiltmedik. Lâkin bize su verip kandıran Allah Teâlâ'dır" buyurdu. Kadın kendi kavim ve kabilesinin nezdine (şu mâlûm olan sebepten dolayı) gecikmiş olarak gitti. (Onlar) "Yâ fülâne! Seni (yolundan) alıkoyan nedir?" diye sordular. "Şaşılacak şey, bana iki kimse rastgeldi. Beni, sâbiî denilen şu adamın yanına götürdüler. O da şöyle etti, böyle etti. Allah'a kasem ederim ki, bu adam –(bunu söylerken de) orta ve şehâdet parmaklarını göğe doğru kaldırarak ve semâ ile arzı kastederek– ya şununla bunun arasındaki (insan)ların en sâhiridir ya da Resûlullah'tır" dedi.[52]

Bundan sonra müslümanlar o kadının (bulunduğu yerin) etrafındaki müşrikîn üzerine şebhûn ettikleri vakitlerde onun mensup olduğu cemâat-i kalîleye ilişmezlerdi. Bir gün (kadın) kendi kavmine, "Benim anladığıma göre bu adamlar, size amden (ve benden dolayı) ilişmiyorlar. Müslüman olmak işinize gelir mi?"dedi. Kavmi re'yini kabul ettiler ve dâhil-i (dâire-i) İslâm oldular.[53] {B344 Buhârî, Teyemmüm, 6.}

....

28 لَمْ يُوقَظْ rivayeti de vardır.

29 Buhârî nüshalarında لِأَنَّا.

30 بِصَوْتِهِ de mervîdir.

31 Şek râvidendir.

32 Diğer rivayette فَارْتَحَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

33 Bu şek de râvidendir.

34 Bazı rivâyâtta nasb ile خُلُوفاً.

35 Bu da râvinin lafızda şekkidir.

36 Diğer rivayette وَاسْتَسْقُوا.

37 Diğer rivayette وَاسْتَسْقَى.

38 Ecille-i fuzalâ ve fukahâ-i ashâptandır (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn). Künyesi *Ebû Nüceyd*'dir. Babası da, hemşiresi de hâtemü'n-nebiyyîn efendimize iman edenlerdendir. Bir rivayette Hayber senesinde, diğerinde çok daha evvel dâhil-i dâire-i İslâm olmuştur. Feth-i Mekke günü Huzâîler'in alemdarı idi. Hazret-i Ömer radıyallahu anh tarafından Basralılar'a ta'lîm-i fıkha memur edilmiştir. Basralılar'ın itikadınca –*Kitâbü'l-İsâbe*'de beyan edildiği üzere– hafaza-i kirâmı görür, onlarla konuşurmuş. Bir hastalık dolayısıyla ve Ziyâd'ın emri ile vücuduna dağ vurmuş. Dağın eseri zâil oluncaya kadar melâikenin selâm ve kelâmı kesildiğini kendisi haber veriyor.

39 Bu yolculuğun hangi sefer-i nebevî olduğu kesret-i rivâyâttan dolayı lâyıkıyla taayyün edemiyor. Müslim'in rivayetine göre Hayber dönüşünde *Sünen-i Ebû Dâvûd*'a göre Mekke-i Mükerreme yolunda yani Hudeybiye'den dönüşte *Muvatta*'daki rivayete göre, alelıtlak Mekke yolunda, Abdürrezzâk'ın *Musannef*'ine göre Tebük Gazâsı'nda bu kıssa cereyan etmiştir. Bu hadiste mevzubahis olan mu'cize-i bâhirenin bu tarzda vukuu bu seferlerin yalnız birinde olması vârid-i hâtır ise de, gün doğduktan sonra uyanıp salât-ı fecrin kazası keyfiyeti tekerrür etmiş olabilir. Vallahu a'lem.

40 Uykusuzluktan bîtap olarak düşmüş oluyorlar. Bütün ordugâh halkı sabaha karşı uykusuzluğa dayanamayarak biraz istirahat için konak etmişler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz tulû‘-i fecri müteakip hâb-ı istirahate dalanları uyandırmayı kimin deruhte edeceğini sual buyurmuşlar. Bir rivayete göre Abdullah b. Mes‘ûd, diğerine nazaran –Necâşî'nin biraderzâdesi– Zûmihber yahut Zûmihmer-i Habeşî radıyallahu anhümâ arz-ı hizmet etmişler. Bir rivayette Bilâl-i Habeşî radıyallahu anha, *"Bu gece bizi bekle!"* buyurmuşlardır. Bunlar salât-ı fecrin mîadından fevti kaziyyesinin tekerrürü ihtimalini takviye edecek şeylerdir. Hatta Abdullah b. Mes‘ûd radıyallahu anh arz-ı hizmet ettiği zaman iki üç defa kendisine, "*Sen uyuyacaksın*", yine ısrarı üzerine, "*Peki, sen bizi bekle!*" buyurmuşlar. Lâkin sabah yaklaşınca Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâmın haber-i sâdıkı yerini bulmuş ve Abdullah ister istemez vaadinde duramamıştır {TM375 Tayâlisî, el-Müsned, I, 192.}. Bilâl-i Habeşî hazretleri kendisine havale buyrulan vazifenin uhdedârı olamamış ve Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki rivayetine nazaran Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz uyanır uyanmaz hemen, "*Ey Bilâl, ey Bilâl!*" nidâsı üzerine, "Yâ Resûlellah! Ben ne yapayım? Senin nefsine galip olan hal, benim de nefsime galip geliverdi" demiş. {M1560 Müslim, Mesâcid, 309.}

Bu kıssaya ait letâiften biri de şudur: Uyanılmış, abdest alınmış, ezan okusun diye Bilâl'e emrolunmuş, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz salât-ı fecirden evvelki iki rek‘atı kılmışlar, namaz ikāme edilmiş, farz olan iki rek‘at cemaatle kılınmış yine bazıları, "Yâ Resûlellah! Bu namazı yarın sabah vaktinde iade etmeyelim mi?" diye sormuşlar. Cevaben, "*Rabbiniz tebâreke ve teâlâ hazretleri sizi ribâdan nehyedip dururken sizden faiz alır mı?*" buyrulmuş. {HM20206 İbn Hanbel, IV, 441.}

41 Bu falancaların birincisi Ebû Bekir es-Sıddîk, ikincisi bu haberi veren râvî-i hadîs İmrân b. Husayn el-Huzâî, üçüncüsü de diğer rivâyâttan anlaşıldığına göre Zûmihber-i Habeşî radıyallahu anhüm hazerâtı idi. Sonraki râviler, isim yanlışlığı olmasın diye böyle bir lafz-ı kinevî ile bu üç zatı anmışlar ve yüksek sesle tekbir aldığı için Hazret-i Ömer'in ismini tasrihe lüzum görmüşlerdir. Bu kıssaya taalluk eden rivâyâtın hepsinde uyananların sabah namazımız fevtoldu diye hep korku içinde gözlerini açtıkları zikrediliyor.

42 Cenâb-ı Fârûk-ı Azam radıyallahu anhın savt-ı bülend ile tekbir alışındaki hikmet –Aynî'nin zarifane buluşuna göre– ikidir: Biri hem uyandırmak hem de fahr-i âlem sallallahu aleyhi ve selleme karşı edebe riayet etmiş olmak maslahatlarını cemetmek istediği, diğeri de lafz-ı tekbîrin namaza davette ihtisası olduğu içindir. Öyle ya, ezanın evveli tekbir âhiri yine tekbirdir.

43 Namazı kılmak için mahall-i âhara tahavvül buyurulmasındaki sebep hakkında vücûh-i muhtelife irat buyurulmuştur. *Müslim*'deki rivayet, فَإِنَّ هٰذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ "*Burası yanımıza şeytan gelmiş bir menzildir*" {M1561 Müslim, Mesâcid, 310.}; İbn Mes'ûd'un *Ebû Dâvûd*'daki rivayetinde de, تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمُ الَّذِي أَصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ "*Size gaflet isabet etmiş olan bu yerinizden başka tarafa naklediniz*" {D436 Ebû Dâvûd, Salât, 11.} buyurulmuş ki, bunlardan hem gaflete bâis olmak dolayısıyla şeytan ıtlak buyurulduğu hem de ibâdet-i hâliktan gaflet ârız olan yerden başka yere gidip ibadet etmek müstehap olduğu istidlâl olunur. Bazıları, uyuyakalmışların sefer ve rihlet sebebiyle ister istemez uyanması ve vücutlarına kesel ârız olanlara neşat gelmesi için nakil buyuruldu derler. Bazıları ise bu emr-i celîl-i nebevî مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا "*Her kim uyuyakalıp yahut unutup da bir namazı kılamazsa, onu hatırladığı vakitte kılsın*" {Taberânî, el-Evsat, VI, 182, no: 6129.} kavl-i nebevîsi ile mensuh olduğuna kāil olmuşlardır. Herhalde teşe'üm meselesi değildir.

44 Bu zat Rifâa b. Râfi' b. Mâlik el-Ensârî'nin biraderi Hallâd'dır deniyorsa da müşârün ileyh Bedir'de şehid olduğu için bu kıssanın zamân-ı cereyânına yetişmemiş olacaktır.

45 *Bûhârî*'deki rivayet فَدَعَا فُلَانًا كَانَ يُسَمِّيهِ أَبُو رَجَاءٍ نَسِيَهُ عَوْفٌ وَدَعَا عَلِيًّا "Fülânı –ki (hadisin ruvâtından) Ebû Recâ, kendisini tesmiye ettiği halde (diğer râvi) Avf unutmuştu– çağırdı. Ali'yi de çağırdı" {B344 Buhârî, Teyemmüm, 6.} suretindedir. Müellif, ihtisarda muztar kalmış. Ali *kerremallahu veche* ile birlikte çağırılan bu zat –diğer rivâyâttan istidlâl olunduğu üzere– bu hadisin râvisi İmrân b. Husayn e-Huzâî'nin kendisidir.

46 الصَّبْأ "sâd"ın fethi ve "bâ"nın sükûnuyla ve اَلصُّبُوءُ kuûd vezninde bir dinden çıkıp dîn-i âhara nakleylemek mânasınadır. Asıl "meyil" mânasına mevzûdur. İntehâ. *(Kāmus* mütercimi Âsım). Müşrikîn-i Arab, yeni bir din çıkardı diye hâtemü'n-nebiyyîn sallallahu aleyhi ve sellem ecmaîn hazretlerine "sâbiî" derlerdi. Dinin dîn-i enbiyâ olduğundan gafil idiler.

47 *Taberânî* ile *Beyhakī*'de hadisin burasında, فَمَضْمَضَ فِي الْمَاءِ وَأَعَادَهُ فِي أَفْوَاهِ الْمَزَادَتَيْنِ "Boşalan suyun içine mazmaza buyurup yine tulumların ağızlarından (döküp) iade buyurdu" {MK15421 Taberânî, el-Kebîr, XVIII, 132; BS1250 Beyhakī, el-Kübrâ, I, 350.} ziyadesi vardır ki tulumların ağızlarının açılıp tekrar bağlanmasındaki hikmet bu ziyade ile kesb-i vuzûh ediyor ki, suda görülen o bereket, rîk-ı mübârek-i nebevînin karışması sayesinde hâsıl olmuş demektir.

48 Mizâde yahut satîha namını verdikleri koca tulumların biri baş, ikisi ayak taraflarında olmak üzere üç ağzı vardır. Baş tarafında olana "fem", diğerlerinin her birine "azlâ'" derler. İki tulumda dört azlâ' bulunacağından cemi sîgasıyla (azâlî) denmiş. Bunların Türkçe'lerini bulamadığım için tercümeyi sûret-i ma'rûzada yaptım.

49 İbn Hazm'ın Ebû Recâ'dan olan rivayetinde, ثُمَّ إِنَّ الْجُنُبَ وَجَدَ الْمَاءَ بَعْدُ فَأَمَرَهُ أَنْ يَغْتَسِلَ وَلَا يُعِيدَ الصَّلَاةَ "Bir de o cünüp kimse sonradan suyu buldu da Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem iğtisâl etmesi için emretti ve namazı iade etmemesini söyledi" {Bkz. Aynî, Umde, IV, 26.} denildiğine göre bu zat evvelki menzilde namazı teyemmüm ile kılmış oluyor. Suyu bulduktan sonra da iâde-i salât lâzım gelmemiş.

50 Bu kadına ait suyun elinden alınıp istimal edilmesi, kâfire-i harbiyye ve malının müslimîne mubah olduğuna binaendir. Ehl-i ahid olduğu farzedilse bile susuzluk zarureti müslümana başkasının mülkü olan suyu ivaz mukabilinde ibâha eder. Bâhusus şâri' sallallahu aleyhi ve sellemin nefs-i mukaddesine fedâ edilmeyecek hiçbir şey yoktur.

51 Metn-i hadiste فَجَعَلُوهَا فِي ثَوْبٍ denilmiştir ki sevb "kumaş, bez" gibi bir mâna ifade eder. Bunca erzakın zarfı, herhalde çuval kabilinden bir kap olacağı için bu tarzda tercümeyi tercih ettim.

52 Az miktardaki suyun muʿcize-i celîle-i nebeviyye olarak bereketlenmesi hakkında 133 ve 147. hadislere de müracaat buyurula!

53 Velev ki ızrâr suretinde olmasın o kadının malına muvakkaten tasarruf edilmesi yüzünden, ehl-i İslâmın kendisine ve kavmine ettikleri riayetin eser-i feyz ve bereketi ne kadar büyük olduğuna kıssanın sonu şâhid-i beliğdir.

Kitâbü's-Salât

كِتَابُ الصَّلَاةِ

بسم الله الرحمن الرحيم

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ كَانَ أَبُو ذَرٍّ[1] ﵁ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَفَرَجَ صَدْرِي ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ افْتَحْ قَالَ مَنْ هٰذَا قَالَ جِبْرِيلُ قَالَ هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ قَالَ نَعَمْ مَعِي مُحَمَّدٌ ﷺ فَقَالَ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ قُلْتُ لِجِبْرِيلَ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا آدَمُ ﷺ وَهٰذِهِ الْأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَالْأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى حَتَّى عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَالَ لِخَازِنِهَا افْتَحْ فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُ فَفَتَحَ قَالَ أَنَسٌ فَذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمٰوَاتِ[2] آدَمَ وَإِدْرِيسَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَإِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالنَّبِيِّ ﷺ بِإِدْرِيسَ قَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا إِدْرِيسُ ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا مُوسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا عِيسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا إِبْرَاهِيمُ ﷺ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو حَبَّةَ الْأَنْصَارِيُّ يَقُولَانِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْأَقْلَامِ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَفَرَضَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ صَلَاةً فَرَجَعْتُ بِذٰلِكَ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى ﷺ فَقَالَ مَا فَرَضَ اللهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِينَ صَلَاةً قَالَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذٰلِكَ فَرَاجَعْتُ

فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذٰلِكَ فَرَاجَعْتُهُ فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهِيَ خَمْسُونَ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ قُلْتُ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي ثُمَّ انْطَلَقَ بِي حَتَّى انْتَهَى بِي إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ مَا أَدْرِي مَا هِيَ ثُمَّ أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ فَإِذَا فِيهَا حَبَائِلُ اللُّؤْلُؤِ
وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (kıssa-i miʻrâcı) bervech-i âtî haber verdiklerini Ebû Zer radıyallahu anh söylerdi: Ben, Mekke'de iken evimin[3] sakfı (ansızın) yarıldı. Cibrîl aleyyhisselâm indi. Göğsümü yardıktan sonra (içini) zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve iman ile (lebâlep) dolu altın bir leğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapa(yıp üzerini mühürle)di.[4] Sonra elimden tutup beni semaya doğru çıkardı. Semâ-i dünyâya (yani yere en yakın semaya) vardığımda Cibrîl aleyhisselâm (o) semanın hâzinine,[5]

— "Aç!" dedi.

— "Kimdir o?"

— "Cibrîl."

— "Beraberinde kimse var mı?"

— "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem benimle beraberdir."

— "Ona (gelsin diye) haber gönderildi mi?"

— “Evet” dedi. Kapı açılınca semâ-i dünyânın üstüne çıktık. Bir de göreyim ki bir kimse oturmuş, sağ tarafında birtakım karaltılar, sol tarafında da diğer karaltılar var. (O kimse) sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. (O zat), “Hoş geldin, safa geldin,[6] Nebî-i sâlih; hoş geldin, safa geldin sâlih oğlum” dedi. Cibrîl’e, “Bu kim?” diye sordum. “Âdem sallallahu aleyhi ve sellemdir. Sağında, solunda olan bu karaltılar da evlâdının ruhlarıdır. Sağında olanları ehl-i cennet, sol tarafında olan karaltılar da ehl-i nârdır.Sağına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar” dedi.[7] Derken (Cibrîl) beni ikinci semaya doğru çıkardı. Hâzinine, “aç” dedi. Hâzini de evvelkinin söylediklerini söyledikten sonra (kapıyı) açtı.

Enes (radıyallahu anh) der ki: Ebû Zer, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin semâvâtta Âdem, İdrîs, Mûsâ, Îsâ, İbrâhim salavâtullahi aleyhim hazerâtını bulduklarını söylediyse de (her birerinin) menziller(i nereleri olduğu)nu (ayrı ayrı) söylemeyip yalnız Âdem’i semâ-i dünyâda, İbrâhim’i altıncı semada bulmuş olduklarını söyledi.[8]

(Yine) Enes der ki[9]: Cibrîl aleyhisselâm, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte İdrîs aleyhi’s-salâtü ve’s-selâma uğradıklarında, İdrîs aleyhisselâm, “Hoş geldin, safa geldin Nebî-i sâlih. Hoş geldin, safa geldin sâlih kardeş!” demiş.

(Nebî aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm buyurmuş ki:) “Bu kim?” diye sordum. (Cibrîl), “Bu İdrîs’tir” dedi. Sonra Mûsâ’ya uğradım. (O da), “Hoş geldin, safa geldin Nebî-i sâlih. Hoş geldin, safa geldin sâlih kardeş!” dedi. “Bu kim?” diye sordum. (Cibrîl), “Bu Mûsâ’dır” dedi. Sonra Îsâ’ya uğradım. (O da), “Hoş geldin, safa geldin sâlih kardeş. Hoş geldin, safa geldin Nebî-i sâlih” dedi. “Bu kim?” dedim. (Cibrîl), “Bu Îsâ’dır “ dedi. Sonra İbrâhim’e uğradım. “Hoş geldin, safa geldin Nebî-i sâlih. Hoş geldin, safa geldin sâlih oğlum!” dedi. “Bu kim?” dedim. (Cibrîl), “Bu, İbrâhim sallallahu aleyhi ve sellemdir” dedi.

(Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'nin İbn Hazm tarikinden rivayetine nazaran) İbn Abbas ile Ebû Habbe el-Ensârî radıyallahu anhüm, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin, "Sonra (Cibrîl aleyhisselâm) beni yukarıya götüre götüre nihayet aklâm (kazâ ve takdir)in cızırtılarını duyacak yüksek bir yere çıktım" buyurduklarını söylerlerdi.[10] Yine İbn Hazm ile Enes b. Mâlik radıyallahu anh şöyle demişler: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (O zaman) Allah azze ve celle hazretleri ümmetime elli namaz farz etti. Bu (teklîf-i) farziyyeti yüklenerek döndüm. Derken Mûsâ sallallahu aleyhi ve selleme rastgeldim. "Allah (tebâreke ve tekaddes hazretleri) ümmetine neyi farz etti?" diye sordu. "Elli namaz farz etti." dedim. "Rabbine dön (de şefaat et,) zira ümmetin buna tâkat getiremez" dedi. Müracaat ettim. (Allah Teâlâ) şatrını[11] indirdi. Ben de Mûsâ'nın yanına dönüp, "Şatrını indirdi" dedim. (O yine), "Rabbine müracaat et. Zira ümmetin tâkat getiremez" dedi. (Bir daha) müracaat ettim. (Allah Teâlâ kalanın da) şatrını indirdi. Mûsâ aleyyhisselâmın yanına yine döndüm. (O yine), "Rabbine dön. Zira ümmetin buna tâkat getiremez" dedi. (Bir daha) müracaat ettim. (Allah tebâreke ve teâlâ), "Onlar beştir. Yine onlar ellidir. Benim nezdimde (hükm-i) kazâ tebdîl olunamaz" buyurdu.[12] Mûsâ'nın yanına döndüm. (O yine), "Rabbine dön" dedi. Ben de: "(Artık) rabbimden utanır oldum"[13] dedim. Sonra (Cibrîl) tâ sidretü'l-müntehâya[14] birlikte varıncaya kadar beni götürdü, Sidreyi öyle (acayip ve garayip) elvan kaplamıştı ki onlar nedir? bilemem. Sonra[15] cennet(in için)e idhal edildim ki içinde birçok inci habâili[16] vardı. Toprağı da misk (râyihalı) idi. {B349 Buhârî, Salât, 1.}

………

1 Bu hadîs-i şerif mi'râcı ve salavât-ı hamsin keyfiyyet-i farziyyetini beyan eden en mühim ve en sahih âsârdandır. *Mi'râc* mefhar-ı enbiyâ aleyhi efdalü's-salavâti ve't-tahâyâ efendimiz hazretlerinin acâib-i mülk ve melekûtu müşâhede ile esrâr-ı azîme-i kevniyye ve rabbâniyyeye kendilerine has bir i'lâm-ı tâm ile vâkıf olmaları için taraf-ı sübhânîden vâki olan davete icâbeten semâvât-ı ûlâya leylen çıkmaları, isrâ ise geceleyin Mekke-i Mükerreme'den burak-süvâr olarak âyât-ı ilâhiyye kendilerine gösterilmek üzere Mescid-i Aksâ'ya seyahat buyurmaları demektir. *İsrâ* lugaten "gece yolculuğu ettirilmek" mânasına geldiği için hepsine şâmil olması muhtemel ise de, nazm-ı Kur'ân ile sabit olan ikinci kısım seyahate tahsis edildiği de vardır.

İşte bu tarife göre mi'râc ile isrâ bir gecede mi, yoksa ayrı ayrı olarak iki gecede mi vâki olmuştur? Her ikisi de hâl-i yakaza mı, yoksa hâl-i menâm hâdisâtından mıdır? Tabir-i diğerle mi'râc ve isrâ bedenî mi, yoksa ruhanî midir? Yoksa biri yakazada diğeri menâmda mı vukua gelmiştir? Bu babda ihtilâf-ı ulemâ vardır, isrâ –biri ruhanî olarak menâmda, diğeri cismanî ve ruhanî olarak yakazada– iki kere vāki oldu diyenler olduğu gibi isrânın yakazada taaddüdünü iddia edenler de vardır. Dört kere vukuunu söyleyen olduğu gibi –rivâyâta bakarak– üç kere vukuuna ve birincisi burak üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, ikincisi yine burak üzerinde Mekke-i Mükerreme'den doğrudan doğruya semavata, üçüncüsü de kezâ burak üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya ve oradan da semâvât-ı ûlâya vâki olduğuna kāil olan da vardır. Ancak cumhûr-ı selef ve halefin an delilin itikadına göre, isrâ, rûh-ı mukaddes ve beden-i şerifi ile vâki olmuştur. Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar olan hârikanümâ seyâhat-ı şebâne ise, nass-ı Kur'ân ile sabit olduğundan isrânın bu kadarına inanmayan kimse ikfâr olunur.

İsrânın tarih ve leyle-i vukūuna dair olan akvâl de pek mütehâliftir. Ancak hicret-i seniyyeden evvelki bir buçuk sene içinde vuku bulmuş olması ve urûcun recebin yirmi yedinci gecesine tesadüf etmesi hakkındaki zan bilâhare galebe ederek elyevm öyle itikad ve leyle-i mezkûra, leyle-i mi'râc itibar edilmektedir.

Bu münasebetle şunu arzedeyim ki, hâtemü'n-nebiyyîn ve sâhibü'l-âyât ve'l-muʿcizât aleyhi ekmelü't-tahiyyât ve't-teslimât efendimizin mahz-ı tekrîm-i bî-nazîr-i ilâhî olan muʿcize-i isrâ ve miʿracını istişkâl edecek kimseler eksik değildir. Bu meselede izhar veya izmar edilecek şek ve yakīn, asl ve gāye-i nübüvvete râcidir. Zayıf veya adîmü'l-îmân olanların bu gibi rivâyâtı tekzip etmelerine de taaccüp edilmez. Zira bunlar tarîk-i hidâyet yolculuğunda ilk konak olan îmân-ı billâh merhalesine bile varamayanlardır. Bunlar Allah'ın vücuduna kāil olsalar da yine kudret ve hikmet-i ilâhiyyenin neler yaratıp ihdas edebileceğine zihinlerini sardıramazlar. Efʿâl-i ilâhiyyeyi âlem-i anâsır dediğimiz şu âlem-i pest ve mahdûdun pek dar olan şuûn-ı mütekerriresine münhasır görüp hâlik-ı kâinâtın bilmediğimiz daha nice nice avâlimin de hâlikı olabileceğini düşünmeye bile lüzum görmezler. Onlara göre âlem, şu maddeye münhasırdır: Meşhûd-ı havâs olmayan, maddî ölçülerle ölçülemeyen şeyler adem menzilesindedir. Bu âlem-i halkın ötesinde bir de âlem-i emr bulunabileceğine, melâike denilen akıllar almayacak derecede kesretli mevcûdatın bâ-emr-i ilâhî tedbîr-i şuûn-ı âlem ettiğine insanın –farkında olsun olmasın– o âlem ile ruhen münasebetdar bulunduğuna, enbiya namını verdiğimiz asfiyâ-i beşerin evâmir ve nevâhî tebellüğ edebileceğine hiçbir mâni-i sahîh-i aklî olmadığı halde imkân ve ihtimal vermezler. Bâri bu âlem-i anâsırı, maddenin tâbi olduğu kavânîni hakkıyla bilseler, o da yok. Nice muhal bilinen şeyler, tetebbu, tecrübe ve keşif neticesi olarak hakikat ve muhaliyyeti hakkındaki hüküm, cehl ve hamakat itikad edilegelmiştir. Bu gibi kimselerin en büyük hatası hudûd-ı imkân ve zarureti tayin edememektedir. Bunlar kavânîn-i tabîiyyenin muttarid olmasına, bildikleri, tecrübe edebildikleri bütün şuûn-ı kevnin seyr-i maʿlûmunda hiçbir tahallüfe tesadüf etmediklerine bakıp bu şuûn ve kavânînin ezelen ve ebeden vâcib-i zâtî, hilâflarına bir hadisenin vukuu muhal olduğuna hükmediyorlar. Halbuki bütün şuûn ve hadisatı ezelden ebede kadar hâdde-i tetkikten geçirmedikçe böyle bir hükmü aklın reddedemeyeceği bir katiyetle vermeye yol yoktur; lâzım ise bâtıldır. Binaenaleyh onun melzûmu olan vücûb-i zâtî hakkındaki hüküm de bâtıldır. Evet, bu kanunların yani silsile-i esbâb ve müsebbebâtın bizim şu görüp tecrübe etmekte olduğumuz tarzda adem-i tegayyürü bir mânaca

vâciptir. Fakat bunlar îcâb-ı ilâhî ile vâciptir demek şartıyla. İrade ve kudret-i ilâhiyyenin adem-i tenâhîsi ve hiçbir kayıt ile adem-i tekayyüdü teslim edildikten sonra bir vakt-i mukadder içinde şuûn ve havadisin şöyle bir nizam içinde cereyanına meşiyyet-i ilâhiyye taalluk edebildiği gibi başka nizam dairesinde de cereyanına taalluk edebilmesine hiçbir mâni-i aklî yoktur. Bizim içinde bulunduğumuz zaman ve mekânda muttarid gördüğümüz silsile-i esbâb ve müsebbebâtın başka bir zaman ve mekânda, hatta yine içinde bulunduğumuz zaman ve mekânda tebeddülüne imkân-ı zâtî vardır. وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً... وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَحْوِيلاً [am] mantûk-ı münîfince bu tebdil ve tahvili biz şimdi görmemekle nefsü'l-emirde de muhal olması lâzım gelmez. Meşhur filozof Boutrouf kavânîn-i tabîattan zarureti nefyettiği gibi asr-ı âhirin –kendisinden sonra henüz nazîri gelmeyen– esâtîn-i ilimden Henrie Poincare de erbâb-ı fennin hakikat diye telakki ettikleri nazariyyât-ı ilmiyyeye, muhalif nazariyattan daha commode yani tab'a, akla daha mülâyim, daha uygun olduklarına binaen itikad ettiklerini, yoksa bunlara itikad, hilâflarını tasavvur muhal olan hakikatleri kabul ve iz'an kabilinden olmadığını bağıra bağıra anlatmaya çalışıyor. "Râbiye" de İlmü'n-nefs ismindeki kitabında kavânîn-i âlemdeki ıttırad ve zarureti ihlâl eder diye irâde-i beşeri inkâr edip iradenin vücudunu teslimin, mu'cizenin vukuunu teslime muâdil olduğunu iddia eden Kant'a cevap verirken kavânîn-i kevniyyenin vâcib-i zâtî olmadığını bu kavânîni ifade eden kazâyânın hep şartıyye olup mukaddemlerinin intifâsıyla tâlîlerinin de hemen müntefî olabileceğini, mu'cizenin pekâlâ mümkün olduğunu vâkıfane bir eda ve beyan ile teşrih etmektedir. Asr-ı hâzırın hulâsa-i mâlûmatını câmi' olan *Yeni Laruosse Ansiklopedisi*'ni açtığınızda da mümkün ile vâcibin şöyle tarif edildiğini görürsünüz: "Mümkün, tecrübe ile ve tecrübeden sonra mâlûmumuz olan, vâcip de bilakis her gûne tecrübeden evvel bize zaruri olarak mâlûm olan şeydir." Ulûm-ı müsbete namı verilen ilimler, havas ve tecrübenin taalluk edemeyeceği mâlûmât-ı beşeriyyeyi ilimden saymadığı için mevzuları hep umûr ve eşyâ-yı mümküne imiş demektir. Bu ulûmun erbabı zaman ve mekân-ı mahdûd içinde ilel ve mâlûlâtta görülen ittirâda bakarak aralarındaki nisbetin zaruri, vâcip olduğuna kâil olmuşlardır ki bu netice burhân-ı aklî mahsulü değil, tab'a hoş

gelen bir farzdan ibarettir.

Elhâsıl basîret üzere olmalıyız. Erbâb-ı fennin tecrübe sahasında her gün gösterdikleri terakkiyât-ı azîmenin meshûru olup da felsefe ve ilâhiyat sahasında da daima aynı kemâlâtı haiz olduklarına kāil olmaya gelmez. Onların vâkıa sübût bulmuş, tecrübe ile teeyyüd etmiş kazâyâ-yı sahîhaları ilmîdir. İşte biz onları kabul eder, faydalarından tamamıyla hissemend olmaya çalışırız. Fakat yalnız o kadar. Kendi ilimlerinin asıl sahasından çıkıp da kavânîn-i külliyye-i kevniyyeyi ta'lîl edecek farziyyâta kalkıştıkları, imkân ile vücûb bahislerini karıştırdıkları anda bizim de kendileri kadar, belki daha ziyade bahsedebileceğimiz sahaya düşmüş olurlar. İşte o zaman onların dediklerini aklımıza uymadıkça teslim etmeyiz. Çünkü onların aklı varsa bizim de vardır. Zaten o vadide ihtilâf nazarları o kadar çoktur ki kendi aralarındaki nizâ ehl-i edyânı kendileriyle uğraşmaktan âzâde kılar.

Biz, bir hâlık-ı kâinatın var olduğuna ve olan biten her ne varsa hep onun irâde-i celîle-i sübhâniyyesiyle olduğuna kāiliz. Bu davamıza lâ-yuad şevâhid-i ilmiyye varsa da, nefyine hiçbir delîl-i ilmî bulunamaz. İnkâr edenlerin sözleri hep indiyyâta müstenittir. Allah'ın kudret ve azamet ve irâde-i bînihayesine mu'tekidiz. Hilâfını iddia hep mahsusta mükābereye varan cahilâne bir inat ve istikbârdan ibaret kalır. Allah'ın bu âlem-i meşhûddan başkaca da yarattığı avâlim-i kesîrenin, ezcümle zat ve mahiyetçe müteallâk-ı havâssımız olmamakla beraber istedikleri şekillerle teşekküle kabiliyetli melek ve cin namını verdiğimiz birtakım mahlûkatın vücuduna, enbiyanın taraf-ı Hak'tan vâki ve sıdkı bizce muhakkak haberleri üzerine inanıyoruz. Buna karşı serdedilen yegâne itiraz "Biz bunları görmüyoruz, bunları bilmiyoruz binaenaleyh ma'dûmdurlar"dan ibaret kalıyor. Halbuki bir şeyi bilmemekten o şeyin yok olması lâzım gelmez. Asfiyâ-i beşerden bazılarının emir ve nehy-i ilâhîyi ve gayr-i meşhûd vesair insanlarca gayri mâlûm ahbâr-ı semâviyye ve arzıyyeyi kâh bilâvasıta, kâh melek vasıtasıyla ahz ve telakkiye kabiliyetli olacak derece-i kemalde yaratıldıklarını ve bunların mahz-ı rahmet-i rabbâniyye eseri olarak teblîğ-i hakāyık ve irşâd-ı ibâd için ba'sedildiklerini ve nişâne-i sıdkları olmak üzere mûcizat ile de müeyyed bulunduklarını tasdik ederiz. Buna karşı da gurur ve nahvet-i nefsâniyye ile mukabele ederek hiçbir mümsek-i aklîleri olmadığı halde "Böyle şey olamaz" davasıyla kudret ve hikmet-i ilâhiyyeyi akıllarınca tahdide yahut "Onlar niçin böyle olmuş da biz olamamışız?" diyerek o hakîm-i bîçûn ve çirânın ef'âlini takyide yeltenirler.

İşte bu hadîs-i şerifte mevzubahis olan mûcize ve kerâmet-i bâhire de ehl-i îmanca musaddak olduğu halde muânidînin inkârına mâruz kalan şuûn-ı ilâhiyyeden biridir. Bunu Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri ilk haber verdikleri zaman –bugünkü mükezzibler gibi– o zamanki mükezzibler de vâkıayı istib‘âd ile karşılamışlar ve gözleri önünde güzerân olmuş elli bu kadar senelik müddet-i hayatında bir tek yalanını duymamış oldukları için "*el-emîn*" diye telkīb ettikleri halde, "İşte bu açık bir yalan! Bizim kervanlarımız Mekke'den Şam'a (Bahr-i Ahmer'in şimalinden beriye hep Şam namı verilir) gitmek için lâakal bir, oradan buraya dönmek için de en aşağı bir ay zamana muhtaç oldukları halde Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gece içinde oraya gidip döndüğünü söylüyor!" dediler. Beytülmakdis'i evvelce görmemiş olduğunu bildikleri için orayı bilenler, "Beytülmakdis'i bize tarif et" diye ifhâma çalıştılarsa da sorulan şeyleri iyânen görüyor gibi birer birer haber verdiğini görünce mebhût ve mülzem oldular. Haber-i isrâyı henüz fem-i mukaddes-i risâletpenâhîden duymamış olan Sıddîk-ı A‘zam hazretleri vâkıayı ta‘cîb ve tekzip suretiyle kendisine haber veren müşrikîne, "Bunu eğer kendisi haber verdiyse elbette doğrudur. Bu sizin taaccüp ettiğiniz de bir şey mi? Gündüzün veya gecenin bir anı içinde tâ semadan kendisine haber geldiğini bana haber veriyor da ben yine inanıyorum, tereddüt etmiyorum" cevabını vermişti {MA9719 Abdürrezzâk, el-Musannef, V, 321.}. Müşrikîn-i Kureyş'in gücü yalnız Beytülmakdis'e kadar olan isrâ hakkında o server-i kâinâtı imtihana yetmiş ve bu imtihan, semâvât-ı ulâya urûc hakkındaki haberlerin sıdkına maa-ziyadetin kifayet etmişti. Ashâb-ı kirâm (radıyallahu anhüm) hazerâtı birçok mûcizat gibi bu mûcizeyi de ra'ye'l-ayn müşahede ettikleri için tasdik ettiler. Biz de o zamanki musaddıkların ihbâr-ı sâdıkı üzerine mâ-vakaı tasdikte tereddüt etmiyoruz. Tıpkı gayri me'mûl ve gayri muntazar bir hâdise-i semâviyyeyi müşahede eden râsıdların verdikleri haberi, diğer müşahede etmeyen erbâb-ı fennin tasdikte tereddüt etmeyişleri gibi. Kirâren müşahede ve tecrübe edilmemiş bir hâdise-i münferideyi sıtkı mücerrep kimseler haber vermekle o hadisenin sahîhan vuku bulmuş olduğuna nasıl istidlâl olunursa, irâde-i sübhâniyye ile vukua gelip hâdisât-ı sâireden farkı yalnız mûtat ve muntazar olmamaktan ibaret bulunan mi‘rac hadisesini

haber veren ehl-i sıdk ve emanetin sözlerini kabul de hakkımızda öylece zâhirdir. Ama işin içinde müşahedesi asırlara, hem pek uzun asırlara bile sığmayan acâib-i melekûtun leyle-i vâhideye, belki de ân-ı vâhide sığması; bir beden-i beşerînin semâvâta urûcu gibi aklın, –daha doğrusu tecrübe-i beşerin– istînâs etmediği bir garâbet varmış. Arzı da semâvâtı da içlerindeki cemi mahlûkatı da yok iken var eden hâlik-ı kâinatın sia-i kudretine nazaran bu niçin muhal olsun? Mûtadımız olan şu nizâm-ı meşhûd dairesinde tedbîr-i âlem eden kudret-i fâtıranın başka bir nizam dairesinde dilediği umûr-ı tedbir etmesine mani nedir? Alışık olduğumuz nizam içinde bunun kadar muhayyirü'l-ukūl şeyler yok mudur? Âlem-i maddî mevcûdatının bunca suver-i gûnâgûn ile zuhuru, vücûbuna kāil olacak derecede ittirâdına hayran olduğumuz kavânîn-i tabîiyye dairesinde şuûnun teâkubu, mevâlîd-i nâmiyede ecnâs ve envâın tekevvünü, hayvanatta hıred fersâ garâizin vücudu meyyit zannettiğimiz zerrât-ı maddenin her biri içinde bu kadar büyük bir kuvve-i zindenin meknuz bulunması fezâ-yı maddî vüs'atserâ-yı bîgirânının o daracık hadeka-i çeşme sığdırılıp temâşâ-yı âleme imkân yaratılması, şu küçücük kāleb-i beden içine nihayetsiz denilecek vüsatli bir âlem-i mânanın, maddiyat içine ruhaniyetin hemâhenk olarak yerleşmesi elbette daha az acayip olmayan âsâr-ı kudret numuneleridir. Aradaki fark berikilerin mûtat, ötekinin gayri mûtat –diğer bir tabirle hârikulâde– olmasından ibarettir. Taallûk-ı kudret-i sübhâniyyeye nazaran müsavi mertebede olan iki şeyden birini mûtat olduğu için bilâtereddüt teslim edip dururken diğerini mûtadımız değildir diye red ve inkâr vech-i ma'kul yoktur.

2 Zamanımızda ciddiyetle mevzubahis olan mesâilden biri de semanın vücut ve ademi ve nusûs-ı Kur'âniyye'nin müsellemât-ı fenniyyeye derece-i tetâbuku meselesidir. *Mahfel* mecmûa-i şehriyyesinde vaktiyle intişar eden "*Semâ*" unvanlı makāle-i âcizîde buna dair olan fikrimi –savâbı lutuf ve inâyet-i Hakk'a, hatası nefsime râci olmak üzere– tafsil etmiş ve orada şöyle demiştim: "Başımızın üstünde kubbe gibi gök renkte bir şeyin vücudu nev'-i beşer mevcut olalıdan beri gözü olan her ferd-i zîşuurun mahsus ve meşhudu olagelmiştir. Edyân-ı semâviyyede bu şühûdu takviye ve teyit ederek sema denilen bu kubbenin bir değil, yedi olduğunu ve onların da ötesinde kürsî ile arşın bulunduğunu nâsa tâlim edince halk yine mahsus ve meşhûda tebaan bu rengi bu semalardan ilkinin –yani semâ-i dünyânın– rengi zannetmiş. Kopernik'ten beri gelen ehl-i rasad, sema denilebilecek bir cismin vücuduna muttali olamadıkları ve ecrâm-ı kevâkibi bu'd-ı mücerrette, fezada, boşlukta sâbih itikad ettikleri için bu renk, havanın rengi olduğunu bazı tecârib ile ispat etmişler ve sema yoktur demişlerse de bunların nefyettiği sema vâkıa halkın mavi zannettiği bir sema olmuş oluyor. Yoksa kütüb-i mukaddesedeki semâvâtın vücuduna nefyen ve isbâten hiçbir delil irat ettikleri yoktur.

Lisân-ı Arabî'de de *semâ* "yükseklik" mânasına olan سمُوّ "*sümüv*"den müştak olup mâdûnuna nisbeten yüksek olan şeylere ıtlak olunmuştur. Âsumâna *sema* ve cem'inde *semâvât* denildiği gibi buluta da yağmura da *sema* denir. Hatta nebata bile yerden yüksek olduğu için bu isim verilmiştir. Binaenaleyh fevk cihetinden erbâb-ı fennin sema değildir diye ispat edebilecekleri herhangi mevcudun ötesinde sema namı verilebilecek bir mevcudun vücudunu nefyedecek hiçbir delîl-i ilmî yoktur ve olamaz.

Batlamyus (Ptolemaeus) nazariyye-i felekiyyesi hükümfermâ olduğu asırlarda ulûm-ı Yunâniyye'ye âşinalık peyda etmiş olan bazı ulemâ-yi İslâm –ayniyle bugün olduğu gibi– nusûs-ı Kur'âniyye'yi mâlûmât-ı fenniyye ile telif etmek gayretine düşmüşler ve semâvât-ı seb'i, arzın etrafında devreder gördükleri 'neyyireyn' yani şems ve kamer ile 'hamse-i mütehayyire' yahut 'derârî' denilen Zühre, Utarid, Merih, Müşteri, Zuhal felekleri diye kabul etmişlerdir ki, o nazariyyeye göre kevâkib-i sâbitenin kakılı bulunduğu 'felek-i sevâbit'e 'kürsî', Batlamyus'un 'felek-i atlas' veya 'felek-i a'zam' dediğine de 'arş' namını vermişlerdir. Newton'un câzibe-i umûmiyye, Kopernik'in hey'et-i felekiyye nazariyye-i cedîdeleri o bin yıllık i'tikād-ı ilmîyi altüst etti ve semâvât-ı seb'in bu yeni nazariyeye göre ne olabileceği müslümanları hayli düşündürmeye başladı. Halbuki derin derin düşünmeye hiç de mahal yoktur. Zira herkesin zihninde aradığı semâvât başka, nusûs-ı Kur'âniyye'nin haber verdiği kat kat semâvât başkadır ve nazariyyât-ı felekiyyenin tebeddüliyle hiç alâkadar değildir."

Yine *Mahfel* mecmuasındaki o makalede şöyle demiştim: "Fikr-i âcizâneme göre makarr-ı melâike-i ulviyyîn olan semâvâtın vücudu nassan mâlûm ise de hakikat ve keyfiyetleri ve o âlemlerde ne gibi kavânîn-i kevniyyenin cereyan ettiği külliyen meçhulümüzdür. Bunların yalnız mevcut ve makarr-ı melâike olduklarına itikad ederiz. Melâike-i kirâmın vücuduna iman nasıl vâcip ise onların makarrı olan semâvâtın da vücuduna bilâte'vil iman vâciptir. Semâvât hakkında 'Ne fezadır ne de feza içindeki ecrâmdır' deriz. His ve tecrübeden başka vâsıta-i ilim tanımayan ulûm ve fünûn-ı asriyye erbâbı bu mânaca semadan haberdar olmadıkları için bittabi sema vardır diyemezler. Çünkü tecrübe ve müşahedeleri oralara taalluk etmemiştir. Şu kadar ki yoktur da diyemezler. Çünkü varlığını tasdik tenâkuz-ı aklîye müncer olacağını ispat eder burhan ikamesine yol bulamazlar. Bazılarının yaptığı gibi, 'Biz öyle bir şey bilmiyoruz, binaenaleyh yoktur' demek, yokluğu ispata kifayet etmez.

Peki ama semâvât var ise nerededir? İlm-i hey'etin bahsettiği mecmû-ı ecrâmın ötesinde. Ecrâmın o akıllara hayret hatta dehşet veren uzaklıkları fezayı ne kadar vüsatli gösterirse göstersin yine bir buʿd-ı mütenâhîdir. Riyâziyyûnun nâmütenâhi dedikleri kemmiyetler felsefedeki nâmütenâhi mefhumundan çok uzaktır. Onlar nâmütenâhi derken erkām ile ifadesinde acz-i beşer mütehakkık olan bir kemmiyet-i azîme kastederler ki herhalde mütenâhidir. Çünkü riyâziyyât nâmütenâhileri adet yerine koyup onlarla aʿmâl-i erbaayı pekâlâ icra edip duruyor. Bunlar hakikaten gayri mütenâhi olsa ziyade ve noksan kabul etmez ve bu aʿmâli, haklarında tasavvura imkân kalmaz. Sâniyede 300.000 km. süratle ziyâsı bize ancak yüz binlerce senede vardığı farz ve tahayyül edilen ecrâm-ı baîdenin ötesinde adem-i mahz olduğuna delîl-i aklî ve tecrübî olmadığı için biz de Kitâbullah'ın haber verdiği semâvât o ecrâmın ötesindedir diyoruz. Nitekim إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ [an] âyet-i kerîmesi bu babda bize dinî bir hüccet-i kātıadır.

Hâlık-ı arz ve sema celle ve alâ hazretleri semâ-i dünyâyı yani yedi kat gökten bize en yakın olanını büyük ve acayip bir ziynet ile, kevâkib ile tezyin buyurduğunu haber veriyor ki, bundan en yakın semanın âlem-i kevâkibin ötesinde olduğu mânasını çıkarmakta hiçbir mahzur yoktur. Yıldızları Yunanîler'in itikadı veçhile bir kubbeye kakılmış itikad etmekte zaruret olmadığı için semanın kendisi meşhudumuz olmamakla beraber berisinde kalan kevâkibi ona ziynet diye göstermek de hisse mülâyim gelir bir tarz-ı beyândır.

Kudret ve azamet-i ilâhiyye hakikaten gayri mütenâhi olduğu için en kavi akılları durduran bu bu‘d yine kısa bir mesafeden ibaret kalıp âlem-i kevâkibi muhît olan semâ-i dünyânın ötesinde ikinci bir sema, daha ötesinde yine onu muhît olan üçüncü bir sema vardır. وهلم جرا. Yedi kat semayı bu kadar vüsatleriyle tasavvur ettikten sonra وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ [ao] âyet-i kerîmesinin mantûk-ı münîfince bütün semâvât ve arzı muhît olan ‘kürsî’ gelir. Kürsîyi de arş-ı rahmân ihata eder ki ânın azametini takdir edecek ölçü ve tabir edecek söz yoktur. Kürsî ile arşın mikdâr-ı vüs‘ati hakkında icmâlî bir fikir edinebilmek için Ebû Zerr el-Gıfârî radıyallahu anhın sualine karşı taraf-ı akdes-i risâletpenâhîden verilen âtîdeki cevabı zikredelim: يَا أَبَا ذَرٍّ مَا السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُونَ السَّبْعُ عِنْدَ الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مُلْقَاةٍ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ. وَإِنَّ فَضْلَ الْعَرْشِ عَلَى الْكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الْفَلَاةِ عَلَى الْحَلَقَةِ ‘*Yâ Ebû Zer! Yedi kat gök ile yedi kat yer kürsîye nisbeten bir çölün ortasına atılmış bir kapı veya yüzük halkasından fazla bir şey değildir. Arşın kürsîye nazaran büyüklüğü, o çölün o halkaya nazaran büyüklüğü derecesindedir.*’ {İbn Balabân, el-İhsân, II, 77, no: 361.}

Nass-ı kerîmi Batlamyus mezheb-i felekîsine tevfik etmek isteyen bazı ulemânın bu âyet-i celîle ile bu hadîs-i şerifi imal etmekte bu kadar müsâhelekâr davranmaları cây-ı taaccübdür. Onların te’vilince kürsî felek-i sevâbit, arş da felek-i atlastır. Halbuki bu te’vil, kevâkibi semâ-ı dünyânın değil kürsînin ziyneti addetmeyi istilzâm eder. Bu mahzurdan da kurtulmak için Batlamyus’un kabul ettiği karışık eflâki de, bu eflâkin şeffâfiyetlerini de kabule muztar kalmışlardır ki, yanlış bir te’vil yine yanlış diğer te’vili veya te’villeri de arkasından sürüklemiş oluyor. Nusûsu te’vil ede ede zevâhir-i nazm-ı kerîmden istifade edecek ne kalabileceği ise herhalde cây-ı teemmüldür.

Bir de kāriîn-i muhteremenin nazar-ı dikkatini şu noktaya celbetmek isterim ki, kütüb-i münzelede gözetilen gaye insanların akıl ve tecrübe sayesinde kendiliklerinden keşfedebilecekleri hakāyık-ı kevniyyeyi tâlim değildir. Bunlar bu maksattan çok daha mühim olan akāid-i sahîhayı telkin ve ibâdullahın ruhunu tehzip ve tasfiye ederek dâreynde hayır ve salahlarına bâis olan ahkâm-ı ameliyyeye, a'mâl-i kalbiyye ve bedeniyyeye irşat gāye-i ulyâsına müteveccihtir. Ulûm-ı tabîiyye ve felekiyyenin mevzularına dahil olan şeylerden ara sıra bahsolunması da mahzâ şevâhid-i kudret-i rubûbiyyeti enzâr-ı ülü'l-elbâba arz içindir. Bilfarz kevâkibin arz etrafında yahut arzın kendi mihveri üzerinde devrini tâlim etmek, maksad-ı şer'in haricindedir. Bir mümine göre Batlamyus nazariyesinin sübûtu ile Kopernik nazariyesinin –hüsnüzanna binaen– müberhen addedilmesinin hiç farkı yoktur. Zira her iki nizâm-ı maddînin kudret ve ibdâ-i hâlika nisbeti birdir. Fen görmüş bir müminin binâ-yı i'tikādını tezelzüle uğratabilecek yalnız bir şey olabilir ki, o da nusûsun mâlûm ve muhakkak olan müberhenâta münâkız bir şeyi ihtiva etmesidir. Tevâtüren bize bâliğ olan nusûsta ise lehü'l-hamd zihnimizi az çok tağlît edecek hiçbir tenakuz yoktur. Ulûm ve fünûnun bütün safahât-ı tekâmülünde sabit olmuş, faraziye halinden çıkıp hakāik-ı müberhene sırasına geçmiş hiçbir şey bilmiyoruz ki nusûs-ı kitaba muarız gelerek vicdan ve imanımızda bir ukde-i eşkâl bıraksın. Nazm-ı celîlinde hiçbir asrın hakāyık-ı sâbite-i ilmiyyesine münâfi gelmemek harikası da i'câz-ı Kur'ân'ın en görmek istemeyen gözlere çarpacak delâil-i bâhiresinden biridir. Biraz teemmül edilse nusûsa muhalif gelen i'tikādât-ı ilmiyye ya zâhirü'l-butlândır yahut faraziye halinden henüz kurtulmamış, değişmeye namzet bir akîdedir. Binaenaleyh nusûsu faraziyyât-ı ilmiyyeye göre te'vil ve tevcih etmektense onları hâlik-ı hakîmin teâlîm-i hakkası itikad edip nakīzleri olan nazariyyât ve faraziyyâtın herhalde bir çürük tarafı olduğuna inanmak ve bu çürüklüğün er geç meydana çıkmasına intizar etmek evlâdır."

3 Buradaki izafet, ednâ mülâbese için vâki olmuştur. Yoksa bu ev, hâne-i saâdetleri değil amcazâdeleri Ümmü Hânî bint Ebû Tâlib radıyallahu anhânın hânesi idi. Hasan-ı Basrî'den gelen rivayette, "*Ben hicrde* (yani mescid-i şerifin Hatîm denilen yerinde) *uyurken Cibrîl aleyyhisselâm geldi, ilâ âhirih*" {İbn Hişâm, es-Sîre, I, 397.} buyurulmuş. Vak'a-i mi'râc birden ziyade ise diyecek yoktur. Bir olduğuna göre de sadr-ı şeriflerinin gaslinden sonra beyt-i Ümmü Hânî'yi teşrif edip oradan semâvâta urûc buyurulduğu suretiyle iki rivayet telif ediliyor.

4 Şerh-i sadr kıssası müteaddittir. İlki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri dört yaşlarında ve sütnineleri Halîme es-Sa'diyye radıyallahu anhânın nezdinde iken vâki olmuştu ki bunda şakk-ı sadra memur olan melâikenin هٰذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ "*Bu, şeytanın senden olan haz ve nasibidir*" {M413 Müslim, Îmân, 261.} diyerek kendilerine gösterdikleri alâkayı nez' etmek içindi. Leyle-i Mi'rac'da sadr-ı şerîf-i nebevînin şak ve gasli ve hikmet ve iman ile imlâ edilmesi o leyle-i mübârekede muttali olacakları hikem ve esrâr-ı rabbâniyyeyi hüsnütelakkiye kābiliyyet-i risâletpenâhînin hadd-i kemâle îsâli hikmetine müstenit idi. Hazret-i Âişe radıyallahu anhâdan mervî bir hadise nazaran Gâr-ı Hira'da iken Cibrîl aleyhisselâmın teblîğ-i vahy için ilk geldiğinde de şakk-ı sadr vâki olmuştu ki {TM1643 Tayâlisî, el-Müsned, II, 232.} bunun vahy-i ilâhîyi kuvvet-i kalb ile telakki ve sikāl-i vahyi tahammüle kudret kesbedebilmeleri için olduğu zâhirdir. Bir de on yaşında iken şakk-ı sadrın vukuu Ebû Nuaym ile Ziyâeddin Muhammed b. Abdülvâhid'in rivayetlerinde vârit olmuştur. Bazı rivâyâtta beşinci bir şerhten de bahis varsa da sübûtu yoktur.

5 *Hâzin* "hazînedar, hizâneyi muhafazaya memur kimse" demektir. Semanın hâzini, bekçisi demektir. Cennetin hâzini "rıdvan", cehennemin hâzini "mâlik" aleyhime's-selâm olduğu gibi.

6 Şîve-i Türkî'ye göre me'nûs olan bu elfâz ile tercüme edip harfiyen tercümeden sarfınazar etmeme diğer rivâyâtta terhîbin مَرْحَبًا فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ lafzıyla vârit olması da yardım etmiştir. {B3887 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 42.}

7 Sol taraftakiler henüz eşbahlarına mülâki olmamış –diğer bir tabirle henüz dünyaya gelmemiş– ervâh-ı küffâr olsa gerektir. Yoksa sûre-i A'râf'taki, إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ {el-A 'râf, 7/40.} âyet-i kerîmesinin mantûk-ı hevlengîzine nazaran küfür ve istikbârdan sonra tövbe ve iman etmeksizin oraya yol bulamazlar.

8 Halbuki Enes'in Mâlik b. Sa'saa el-Ensârî'den (radıyallahu anhümâ) *Sahîhayn*'da mervî hadisinde {B3887 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 42; M416 Müslim, Îmân, 264.} semâ-i dünyâda –Ebû Zer radıyallahu anhtan olan buradaki rivayetinde dediği gibi– Âdem'e, semâ-i sâniyede Yahyâ ve Îsâ'ya, semâ-i sâlisede Yûsuf'a, semâ-i râbiada İdrîs'e, semâ-i hâmisede Hârûn'a, semâ-i sâdisede Mûsâ'ya, semâ-i sâbiada İbrâhim'e (salavâtullahi ve selâmühü aleyhim ve alâ sâiri'n-nebiyyîn) mülâki oldukları zikredilmekte olduğundan iki rivayet arasında İbrâhim aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin menzil ve makām-ı mübâreklerine müteallik bir ihtilâf var demektir. Zira Ebû Zer'den olan rivayette Nebî-i müşârün ileyh hazretleri semâ-i sâdisede, öteki rivayette ise semâ-i sâbiada gösteriliyor. Bu iki rivayetten mâada rivâyâtın kâffesinde ise yedincide oldukları sabittir. Mi'rac eğer müteaddit ise rivâyât beyninde teâruz bahsini etmeye mahal yoktur. Eğer yalnız bir defa vâki olmuşsa cemaatin rivayetini tercih etmek evlâdır. Zira bunların rivayetinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin cedd-i mükerrem-i a'lâlarını arkalarını beyt-i ma'mûra dayamış bir halde gördükleri zikredilmektedir. Beyt-i ma'mûr ise bilâhilâf semâ-i sâbiadadır. Beyt-i ma'mûr –eserde vârit olduğu üzere– arş-ı rahmânın hizasında ve Kâbe-i Muazzama'nın karşısında –Kâbe, ehl-i arzın metâf-ı ihtiramı olduğu gibi– ehl-i semânın metâfı olan bir beyt-i mükerremdir ki, onu günde melâikenin yetmiş bini tavaf eder ve tavaf edenlerden hiçbiri kıyâm-ı sâate kadar bir daha avdet etmez. Bu beyt-i şerifin bir ismi de *Durâh*'tır. İmam Ali kerremallahu veche ve radiye anh efendimizden vârit bir rivayete göre, her semada Kâbe-i Muazzama'ya muhâzî bir beyt-i ma'mûr varmış. Bu rivayetin sübûtu takdirinde yukarıki teâruzun halliyle uğraşanlara yeni ihtimâlât kapıları daha açılmış olur.

9 Hadisin bundan sonraki parçasını Enes radıyallahu anh Ebû Zer radıyallahu anhtan işitmemiş olup başka bir zattan ahz ve telakki ettiği anlaşılıyor.

10 Rivayetin bu kısmı Enes radıyallahu anhtan menkul değildir.

11 Şatr “nısıf” mânasına geldiği gibi nısıftan az veya çok miktara da denir. “Namazların şatrını indirdi”, bir miktarını indirdi demektir. Bunu bu mânaya almak gerek müracaatların gerek miktarların adedini beyan eden rivâyât beynindeki ihtilâfâta da mahal bırakmaz. Onun için “*Yarısını indirdi*” demek istemedim. Zira a‘dâd-ı salâtın beşer beşer yahut onar onar tenzil edildiğine ve müracaatların –burada olduğu gibi değil– üçten ziyade olduğuna dair rivayetler de vardır.

12 Cevâd-ı kerîm olan Allah azîmü’ş-şânın lutf-i sübhânîsi ibâd-ı müslimîne مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ªp vaʻd-i bîivazına binaen beş vakit namaza elli vakit namazın sevabını râygân buyurmuş oluyor. Buna bakınca yevmî namazların hem beş hem de elli olmasının mânası anlaşılır. Adetleri beştir, sevapları elli namaz sevabıdır. Acaba her müslüman bu elli vaktin sevabını bilfiil ihrâz edebiliyor mu? Bu kazanç huzûr-ı kalb ile meşrûttur. Herkesin kalbi ise namazın evvelinden âhirine kadar hâzır olamıyor. Bir hadîs-i şerifte يُكْتَبُ لَهُ مَا حَضَرَ قَلْبُهُ مِنْهَا “*Namazların hangi cüzüne kalbi hazır olursa, onun sevabı kendisi için yazılır*” {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 48.} buyurularak kimine namaz sevabının nısfı, kimine rub‘u.. İlâ âhirih yazılacağı tafsil buyurulmuş ve –Allah’a hamd ve şükür olsun ki– öşrün mâdûnundan sükût buyurulmuştur. Bundan da tâmmü’l-huzûr olan bahtiyârân-ı ümmetin namazı elli namaz kıymetinde olup meşgūlü’l-kalb olanların mahzâ emir yerine gelsin diye kıldıkları namazlar sevabının beş vakit sevabından aşağıya inmeyeceği gibi bir mâna sezilir.

Günde beş vakitten az namaz ile adem-i mükellefiyetimiz kazâ-i mübrem-i ilâhî olduğu için مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ [aq] buyuruldu. Elli namaza hükümden sonra bu miktarın beşe indirilmesi ise يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ [ar] kelâm-ı ilâhîsinin nâtık olduğu kazâ-i muallak nevine dahil olduğundandır. Elli namaz farz idi fakat aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin ihtiyarına mevkūfen farz idi.

Bu hadîs-i şerifteki katiyete binaen bize farz olan yalnız salavât-ı hamstir. Bundan dolayı ulemâ salât-ı vitrin farziyetine kāil olmamışlardır. Bu namaz Hanefiyye'ye göre vâciptir.

Bir de şunu unutmamak gerektir ki, leyle-i Mi‘râc’da salavât-ı hamsin farz olmasından evvel de namaz kılınıyordu. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sevgilisi ve sevgilisinin oğlu Üsâme b. Zeyd b. Hârise radıyallahu anhümün gerek doğrudan doğruya gerek peder-i mükerremi vasıtasıyla Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden rivayetine göre ilk vahiy zamanında Cibrîl aleyhisselâmın kendilerine abdest ile namazı tâlim buyurdukları anlaşılıyor. {HM17619 İbn Hanbel, IV, 162; B3221 Buhârî, Bed’ü’l-halk, 6.} Diğer rivâyâtta da Cibrîl aleyhisselâmın yere vurmasıyla nebeân eden su kaynağından abdest alındığı ve ilk namazın Cibrîl aleyhisselâmın imâmetiyle kılınmış sabah namazı olup ve o gün içinde şâri‘-i a‘zam sallallahu aleyhi ve selleme ilk iktidâ edenin ümmü’l-mü’minîn Haticetülkübrâ radıyallāhu anhâ hazretleri olduğu rivayet edilmektedir. Hâfız İbn Hacer’in *Buhârî* şerhi *Fethu’l-bârî*'sinde deniliyor ki, isrâdan evvel Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin de, ashabının da namaz kıldıkları maktûun bihtir. Ancak beş vakit namaz farz olmadan da farz namaz var mıydı yok muydu? ihtilâfı vardır. Bazılarına göre farz namazlar, şemsin tulûiyle gurubundan evvel idi. وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا as âyet-i kerîmesi de buna delildir. İmam Nevevî ise ilk vâcip olan şey inzâr ve tevhide davet olmuş idi. Sonra sûre-i Müzzemmil’in evvelinde emrolunan kıyâm-ı leyl farz oldu. Daha sonra (diğerlerinin tasrihine nazaran sahâbe-i kirâm geceleri ayakları şişinceye kadar namaza durmaktan hâsıl ettikleri meşakkatleri Hak Teâlâ ve tebâreke hazretleri bir sene sonra) yine sûre-i Müzzemmil’in âhirindeki âyetlerle bu namazın farziyeti neshedilerek sâbikīn-i evvelîn hazerâtının yükü tahfif edildi. Sonra salavât-ı hamsin leyle-i isrâda vücûbu üzerine evvelki namazlar mensuh oldu. Maahâzâ salât-ı leylin hasâis-i nebeviyyeden olarak Hakk-ı âlî-i nebevîde farziyeti bâki oldu.

13 مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ buyurulduktan sonra tekrîr-i mürâcaata artık hâcet görmemişler demektir.

14 *Sidr* (سِدْر) *Kāmus* mütercimi Âsım'ın beyanına göre, Arabistan kirazı denilen ağacın ismidir ki cemi'dir; vâhidi سِدْرَة dir. *Sidretü'l-müntehâ* semâvât ile cinânı gölgesi altına alan bir ağacın ismidir ki, bir rivayete göre semâ-i sâbianın fevkinde, Müslim rivayetine göre semâ-i sâdisededir. {M431 Müslim, Îmân, 279.} Ya da kökü semâ-i sâdisede kendisi sâbiadadır. *Sidretü'l-müntehâ* tesmiye buyurulması melâike-i kirâm ile enbiyâ-i izâm hazerâtının müntehâ-yı ilmi olması itibariyledir. Yalnız Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimize ondan öte kābe kavseyne kadar destûr-ı urûc verilmiştir. Bazılarına göre sidretü'l-müntehâ, arş-ı azîm-i rahmânın esfelidir. Ondan ilerisine ne melek-i mukarreb varabilir ne de nebî-i mürsel. İlerisi gaybdır ki Allah'tan başka hiçbir kimsenin dâire-i ilmine giremez.

15 "*Sonra*" lafzı tertip için değil yalnız cem' ve iştirak içindir. Binaenaleyh cennete duhulün sidreye urûcundan sonra olması lâzım gelmez.

16 Bu hadîs-i şerifte bu lafız, böylece inci gerdanlıkları mânasına *"habâilü'l-lü'lü"* (حَبَائِلُ الّؤْلُؤِ) suretinde vârit olmuşsa da muhaddisîn, lafızda tashîf olduğuna kāillerdir. Fakat rivayet bu tarikten kendilerine bu lafız ile geldiği için tashîh-i lafız cihetine yanaşmıyorlar. Halbuki bundan zevke muvâfık mâna çıkarmak, te'vîlât-ı dûrâdûra vâbestedir. Diğer tariklerden gelen rivâyâtta *"cenâbizü'l-lü'lü"* (جَنَابِذُ اللُّؤْلُؤِ) {B3342 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 5.} denilmiştir ki, *"inciden kubbeler"* demektir. "*Cenâbiz*", Fârisî "*günbed*"in muarrebi *"cünbüz"*ün cem'idir. Kıssa-i mi'râc için kütüb-i tefâsîre de müracaat edilmelidir.

---

am el-Feth, 48/23; el-Fâtır, 35/43.
an es-Sâffât, 37/6.
ao el-Bakara, 2/255.
ap el-En'âm, 6/160.
aq Kâf, 50/29.
ar er-Ra'd, 13/39.
as Tâhâ, 20/130.

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ فَرَضَ اللهُ الصَّلَاةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ فَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Allah Teâlâ (ve tekaddes hazretleri) namazı farz ettiği zaman seferde de hazarda da, (akşam namazından başka[17] namazları) ikişer rekʿat olarak farz etmişti. (Hicret-i nebeviyyeden) sonra[18] sefer namazları oldukları gibi bırakıldı da hazar namazlarına (ikişer rekʿat) ziyade edildi.[19] {B350 Buhârî, Salât, 1.}

………

17 Akşam namazı "*vitrü'n-nehâr*"dır (وِتْرُ النَّهَارِ). İlk farz olduğu zaman üç rekʿat olarak farz olmuştu.

18 Diğer rivâyâttan müstebân olduğuna nazaran salavât-ı rubâiyye yani dört rekʿatlı namazlardaki ikişer rekʿat ziyade, hicretten bir sene sonra farz edilmiştir.

19 Salât-ı fecrin iki rekʿat olarak ibkā buyurulması, kıyamındaki kıraatin uzun olmasındandır diyenler vardır.

Âişe radıyallahu anhânın bu sözü, seferde kasr-ı salâtı azîmet addettiğine delâlet eder. Onun ictihadına göre misafirin dört rekʿat kılması câiz olmayacak. Ekser-i fukahâ ise فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ *"Sefere çıktığınızda namazın bir miktarını kasretmenizde size günah yoktur"* [at] âyet-i kerimesiyle ihticâc ederek seferde ruhsat olduğuna ve seferdeki farz dört rekʿat ise de, iki rekʿat kılınmasına da ruhsat verilmiş olduğuna kāildirler. Bunlara göre misafir dört kılarsa dördü de farz vâki olmuş olur. Hanefiyye ise misafir hakkında farz olan yalnız iki rekʿattır; misafir dört kılacak olursa iki rekʿatı nefl olmuş olur derler. Yine Âişe radıyallahu anhâdan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin vakt-i seferde namazı kâh kasr kâh itmâm, kezâlik kâh iftar buyurup kâh oruç tuttuklarına dair bir rivayet varsa da, buradaki Buhârî hadisi kuvvetinde değildir.

---

at en-Nisâ, 4/101.

229

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Ebû Seleme[20] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri (bir defa) iki ucunu çapraz vâri bağladıkları sevb-i vâhid[21] içinde namaz kıldılardı. {B354 Buhârî, Salât, 4.}

....

20 Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhânın Ebû Seleme'den oğlu ve Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin rebîbidir. Pederi Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed el-Mahzûmî on birinci olarak iman eden sâbikīn-ı evvelînden olup aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin sütbiraderi ve amme-i muhteremeleri Berre bint Abdülmuttalib'in oğludur. "*Yevm-i kıyamette sağ tarafından kitabı ilk verilecek Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed, sol tarafından kitabı ilk verilecek de onun biraderi Süfyân b. Abdülesed'dir*" {İbn Ebû Âsım, el-Evâil, s. 82, no: 82.} buyurulduğu mervîdir.

21 Lugatta *sevb* "kumaş" demektir. O zamanın tam takım elbisesi –biri izâr, diğeri ridâ olmak üzere– iki sevb idi. İzâr futa gibi bele bağlanır, ridâ da ihram gibi omuza atılır, mecmûu bir hülle ederdi. Burada sevb-i vâhidden murat ridâdır ki, sağ ucunu sol omuzundan geçirip ve sol ucunu sağ kolunun altından çıkarıp iki ucunu ya göğsü tarafından ya arkadan bağlamak suretiyle tesettür ederek namaz kılmanın cevazı bununla sabit olur. Bu türlü telebbüse teveşşüh, iltihâf ve iştimal de denir. Kumaşın iki ucunu bağlamaktaki hikmet esnâ-i rükûda libasın düşmemesi ve musallînin kendi avretine nazarı isabet edememesidir.

•.•.•

عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ ﵂ حَدِيثُ صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ تَقَدَّمَ وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ زَعَمَ ابْنُ أُمِّي أَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلًا قَدْ أَجَرْتُهُ فُلَانُ بْنُ هُبَيْرَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ يَا أُمَّ هَانِئٍ قَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ وَذٰلِكَ ضُحًى.

TERCÜMESİ

Ümmü Hânî bint Ebû Tâlib radıyallahu anhâ, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yevm-i fetihte namaz kıldıklarını nakleder ki, bu (yukarıda) geçmişti.[22] Bu rivayette de şöyle diyor: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sevb-i vâhid içinde mültehif[23] (yani sırtındaki libası çapraz vâri bağlamış) oldukları halde sekiz rek'at kıldılar. Namazdan çıktıkları zaman, "Yâ Resûlellah! Anamın oğlu[24] benim ahd ve eman verdiğim fülânı, İbn Hübeyre'yi[25] katledeceğini söylüyor" dedim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Yâ Ümmü Hânî! Senin ahd ve eman verdiğine biz de ahd ve eman verdik" buyurdular. O kıldıkları namaz Duhâ namazı idi.[26] {B357 Buhârî, Salât, 4.}

....

22 198. hadis ki orada kıssanın yalnız iğtisâle taalluk eden kısmı zikredilmişti. Her iki rivayette de Ümmü Hânî radıyallahu anhâ esnâ-i iğtisâlde fahr-i kâinât aleyhi efdalü's-salavât efendimize selâm verip vâki olan sual üzerine ta'rîf-i nefs ettikten sonra kendisine مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ "*Hoş geldin, safa geldin Ümmü Hânî*" buyurulmuştur. {B357 Buhârî, Salât, 4. Atıf yapılan 198. rivayette Ümmü Hânî'nin selam verdiği bilgisi ve Resûlullah'ın مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ sözü yer almamaktadır.}

23 İltihâfın sureti bundan evvelki hadisin hâmişinde beyan edilmiştir.

24 Hayder-i kerrâr, sertâc-ı ahbâr Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhı kastediyor ki, li-ebeveyn biraderidir.

25 Râvî İbn Hübeyre'nin ismini unutup ibhâm etmiş olduğu cihetle ta'yîn-i şahsında hayli ihtilâf edilmiştir. Hübeyre b. Vehb el-Mahzûmî, Ümmü Hânî hazretlerinin zevci olup Mekke'nin fethi üzerine Necran'a firar ederek şirk üzere vefat etmiştir. Himaye edilip affedilen kimse de yevm-i fetihte taraf-ı âlî-i nebeviden ilân buyurulan sulh ve emanı kabul etmeyerek Hâlid b. Velîd radıyallahu anhın taht-ı kıyâdetindeki müfrezeye karşı mukāteleyi ihtiyar eden şirzime-i kalîle i'dâdına dahil olanlardan idi. Ümmü Hânî'nin Hübeyre'den Ömer, Hânî, Yûsuf, Ca'de isminde dört oğlu vardı. Hübeyre'nin diğer bir kadından Ümmü Hânî nezdinde bir oğlu daha olması ihtimalinden bahsedenler de vardır ki, meşfûun leh ya oğlu Ca'de yahut ismi hatırda kalmayan bu üvey oğludur. Ümmü Hânî'den gelen diğer rivâyâtta meşfûun lehin bir değil iki olduğu da zikrediliyor. Rivâyât-ı muhtelifede tesmiye edilenler hulâsaten şunlardır: 1. Ca'de b. Hübeyre, 2. Ümmü Hânî'den olmayan İbn Hübeyre, 3. Ca'de b. Hübeyre ile diğer bir Mahzûmî, 4. Hâris b. Hişâm, 5. Hâris b. Hişâm ile Abdullah b. Ebû Rebîa, 6. Yine Hâris b. Hişâm ile Züheyr b. Ebû Ümeyye, 7. Yine Hâris b. Hişâm ile Ümmü Hânî'in rebîbi İbn Hübeyre b. Ebû Vehb. Bunların hepsi de Mahzûmî ve zevci Hübeyre'nin taallukatından idi ki, Hâlid b. Velîd ile olan Çerha muharebesinden sonra içlerinden biri veya ikisi Ümmü Hânî hazretlerine iltica etmişken birâder-i mükerremi Hazret-i Ali katletmeye kalkışmış. Ümmü Hânî, Mekke'nin üst başında Ebtah'ta kurulan büyük çadır içinde Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizden istişfa' etmiş ve أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ وَأَمَّنَّا مَنْ أَمَّنْتِ *"Senin eman verdiğine biz de eman verdik, senin emin kıldığını biz de emin kıldık"* {D2763 Ebû Dâvûd, Cihâd, 155.} buyurmuşlardır.

Bundan mümin bir kadının da kâfire verdiği emanın müslimînce makbul olduğu müstebân olur. Bir müslimin zimmeti, bütün müslimînin zimmeti demektir. Tafsilâtı kütüb-i fıkhiyyeye aittir.

26 Bir rivayette, قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا هٰذِهِ الصَّلَاةُ؟ قَالَ الضُّحَى "Yâ Resûlellah! Bu ne namazıdır? dedim. *'Duhâ namazıdır' buyurdular"* {Taberânî, el-Evsat, II, 226, no: 1816.} denilmiştir. Ümmü Hânî hazretlerinin o gün gördükleri Duhâ namazı sekiz rek'at idi. Altı, dört, iki rek'at kıldıklarına dair de rivayetler vardır.

231

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ سَائِلًا سَأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الصَّلَاةِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ
فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre (bir gün) biri[27] Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sevb-i vâhid içinde namaz(ın sıhhatin)den sual etmiş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Her birinizin ikişer sevbi var mı ki?" buyurmuş.[28] {B358 Buhârî, Salât, 4.}

....

27 Bu sâilin kim olduğu muayyen değildir. Serahsî (Sevbân) isminde biridir demiş.

28 Sevb-i vâhid içinde cevâz-ı salâta cumhûr-ı sahabe ve tâbiîn kāildirler. Hatta bir defa İbn Mes'ûd ile Übey b. Kâ'b, Hazret-i Ömer'in yanında (radıyallahu anhüm ecmaîn) bu mesele hakkında ihtilâf etmişlerdi. Übey, "Sevb-i vâhid içinde namaz câizdir." İbn Mes'ûd, "Bu, elbisenin azlık zamanında câiz idi." Ömer de, "Söz Übey b. Kâ'b'ındır" demişler. İbn Mes'ûd re'yinde ısrar etmiş. Bunun üzerine Ömer radıyallahu anh minbere çıkıp, "Sevap olan Übeyy'in dediğidir. İbn Mes'ûd'un dediği değil" mukaddimesiyle söze başlamış ve bu hadisin yine *Buhârî*'de diğer tarikten vârit olan ziyadesini söylemiştir. Ziyadenin Türkçe'si şudur: "Sonra biri Ömer radıyallahu anhtan bu meseleyi sordu. O da dedi ki: Allah Teâlâ size genişlik verdiğinde siz de elbisenizi geniş tutunuz. Bir kimsenin birden ziyade libası olursa giysin. İzâr ile ridâ içinde de, izâr ile kamîs içinde de, izâr ile kabâ içinde de, serâvil ile ridâ içinde de, serâvil ile kamîs içinde de, serâvil ile kabâ içinde de, tübbân ile kabâ içinde de, tübbân ile kamîs içinde de kılabilir."

Râvi der ki: "Zannıma göre tübbân ile ridâ içinde de dedi." İzâr, futa, ridâ, ihram gibi giyilen libas; kamîs bizim gömlek dediğimiz; kabâ kaftan; serâvil bizim don dediğimizdir. Şalvara da ıtlak olunur. Tübbân, dizleri kapamayan kısa bir don imiş. Anadolu'da dona (tuman) deyişleri galiba bundan me'hûzdur. İşte Hazret-i Ömer, libâs-ı vâhid içinde setr-i avret şartıyla namazı tecviz ettiği gibi bolluk zamanında dokuz türlü telebbüsü daha tarif etmiş oluyor. İş libasın nevi ve miktarında değil setr-i avrettedir.

232

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَا يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ شَيْءٌ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Hiçbiriniz üzerinde sevb-i vâhid var iken (libasının) bir miktarını boynuna[29] dolamaksızın namaz kılmasın.[30] {B359 Buhârî, Salât, 5.}

....

29 *"Âtık"* tercümesidir ki, omuz başı ile boyun kökü arasına denir. Âsım merhum *"çiken"* lafzı ile tercüme etmiştir.

30 Teveşşuhun, iştimalin, iltihâfın yani libasın bir parçasını boyuna dolayıp bağlamanın hikmeti 229. hadisin hâşiyesinde zikredilmişti.

233

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim sevb-i vâhid içinde namaz kılacak olursa iki ucunu çapraz vâri iki omuzundan geçir(ip bağla)sın" buyurduklarını (kulağımla) işittiğime şehâdet ederim. {B360 Buhârî, Salât, 5.}

234

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ أَمْرِي فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي وَعَلَيَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ فَاشْتَمَلْتُ بِهِ وَصَلَّيْتُ إِلَى جَانِبِهِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ مَا السُّرَى يَا جَابِرُ فَأَخْبَرْتُهُ بِحَاجَتِي فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ مَا هٰذَا الْإِشْتِمَالُ الَّذِي رَأَيْتُ قُلْتُ كَانَ ثَوْبٌ قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin seferlerinden birine[31] maiyyet-i risâletpenâhîsinde olarak çıkmıştım. Bir gece bir işimden dolayı (huzûr-ı âlîsine) gittim. Baktım ki namaz kılıyordu. Benim de üzerimde bir tek sevb vardı. Onunla iştimal edip (yani ihrama bürünür gibi bürünüp) yanı başında namaza durdum. (Namazdan) çıktığında, “Câbir, gece (ortasında bu) gelişin sebebi nedir?” diye sordu. İşimi arzettim. (Sözümü) bitirdikten sonra,

“Ya, şu gördüğüm iştimal ne oluyor?” diye sual buyurdu.

“(Mâlûm ya, üstümde olan yalnız) bir sevbdir” dedim. Bunun üzerine buyurdu ki:

“(Libasın) geniş olursa ona bürün. (Bunun gibi) dar olursa (izâr olarak) beline bağla!”[32] {B361 Buhârî, Salât, 6.}

....

31 Bu sefer-i nebevî, Medîne-i Münevvere taraflarında olan Buvât Gazvesi’dir.

32 Bu hadîs-i şerifteki istifsâr ve ta'lîm-i nebevî yukarıda geçen ehâdîs-i şerifedeki iştimali müfessirdir. Bu emr-i şerîf-i nebevîden anlaşılıyor ki, evvelki hadislerde tarif buyurulan iştimal (iltihâf, teveşşuh) hep geniş olan sevb-i vâhide göre olup dar gelen esvap, münferiden iştimale sâlih değil imiş. İçine bürünülen dar esvap, bedeni kāimen setretse bile inhinâ halinde inkişâf-ı avrete mani değildir. Sevb-i münferit ve dayyıkın namaza göre mahzurunu izâle için onu futa gibi bağlamak iktiza edeceği tâlim buyuruluyor.

235

•.•.•

عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رِجَالٌ يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ عَاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ كَهَيْئَةِ الصِّبْيَانِ وَيُقَالُ لِلنِّسَاءِ لَا تَرْفَعْنَ رُءُوسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِيَ الرِّجَالُ جُلُوسًا.

TERCÜMESİ

Sehl (b. Saʿd es-Sâidî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bazı kereler) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte, birtakım kimseler (bellerindeki) futaları (dar oldukları için) çocuklar gibi boyunlarına bağlamış olarak namaz kılarlardı da (cemaate gelen) kadınlara, "Erkekler doğrulup oturmadıkça başlarınızı secdeden kaldırmayınız" denirdi.[33] {B362 Buhârî, Salât, 6.}

....

33 Hâfız İbn Hacer el-Askalânî bu kāilin Bilâl-i Habeşî radıyallahu anh olması zann-ı gālib olduğunu söylüyorsa da, Ebû Dâvûd ile Beyhakī'nin Esmâ bint Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan olan rivayetinden anlaşılan bizzat Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem imiş. {D851 Ebû Dâvûd, Salât, 141, 412.}

•.•.•

عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ قَالَ يَا مُغِيرَةُ خُذِ الْإِدَاوَةَ فَأَخَذْتُهَا فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فَقَضَى حَاجَتَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ صَلَّى.

TERCÜMESİ

Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte bir seferde idik.[34] Bana, "Mugīre, matarayı al" buyurdu. (Matarayı) aldım. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gözümden nihan oluncaya kadar (uzağa) gidip hâcetini kaza etti. Üzerinde bir Şam cübbesi vardı.[35] Elini (cübbenin) yeninden çıkarmaya davrandı. Dar(lığı mani) oldu. Bunun üzerine (mübarek) elini cübbenin altından çıkardı. (Üzerine) su döktüm. Namaz için aldığı abdesti aldı.[36] Mestleri üzerine de meshetti. Sonra namaz kıldı. {B363 Buhârî, Salât, 7.}

....

34 Bu sefer hicretin 9. senesindeki Tebük Gazvesi idi.

35 O tarihlerde henüz diyâr-ı küfür olan Şam'dan Hicaz'a giden dar yenli cübbelerden idi ki bu rivayet, küffâr mensucatından olan esvap içinde namazın sıhhatine delildir. Diyâr-ı küfürde mensûc kumaşları necâsetleri tebeyyün etmedikçe yıkamaksızın giyip içinde namaz kılmayı İmam Şâfiî ile Kûfe fukahası tecviz etmişlerdir. İmam Mâlik, müşrikînin mensûcu olan esvap içinde namaz kılmayı da, giymeyi de mekruh görür. İshak b. Râhûye ise bütün esvaplarını tâhir addeder. Bu münasebetle Buhârî, İmam Zührî'nin, boyasına bevl karıştırılan Yemen kumaşlarını giydiğini ve Ali kerremallahu veche hazretlerinin –yine ma'mûl-i küffâr olan– yıkanmadık basma telebbüs buyurduklarını rivayet eder. Ancak Zührî hakkındaki rivayet: Müşârün ileyhin Yemen kumaşlarını yıkadıktan sonra giydiğine, ya da –mezhebine göre tâhir olan– eti helâl hayvanat bevli ile bu kumaşların boyandığına hamlediliyor.

36 Vâkıa abdest, namaz abdestinden başkası olamaz. Fakat *"vudû'"* kelimesi abdeste de, el yıkamaya da şâmil olduğu için Mugīre radıyallahu anh kazâ-i hâcetten sonra yalnız el yıkamakla iktifa buyurulmayıp bizim, Türkçe'de anladığımız mânaca namaz abdesti aldıklarını anlatmak istiyor. Abdest mesâilinde bazı nevâkıd-ı vudû hakkında fukahanın ihtilâf etmeleri de lafzın bu şümulünden ileri gelmiştir. Bu gibi muhtelefün fîh mesâilde vudûu, kimi abdeste hamlederek yapılan şeyin nâkıd-ı vudû olduğuna, kimi de ma'nâ-yı lugavîce yalnız el yıkamaya hamlederek o şeyin nâkıd-ı vudû olmadığına kāil olmuşlardır. Misalleri vudû mesâilinde geçmişti.

237

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵄ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الْحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وَعَلَيْهِ إِزَارُهُ فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ عَمُّهُ يَا ابْنَ أَخِي لَوْ حَلَلْتَ إِزَارَكَ فَجَعَلْتَهُ عَلَى مَنْكِبَيْكَ دُونَ الْحِجَارَةِ قَالَ فَحَلَّهُ فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ فَسَقَطَ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ فَمَا رِيئَ90 بَعْدَ ذٰلِكَ عُرْيَانًا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Kureyş ile birlikte Kâbe'(nin binası) için taş taşıyordu.[37] Futası da üzerinde idi. Amm(-i mükerrem)i Abbas (radıyallahu anh), "Kardeşimin oğlu! (Şu) fûtanı çözsen, omuzlarının üstüne koysan da (taşıyacağın) taşa siper etsen!" dedi.[38]

Câbir (yahut Câbir'e haber veren)[39] der ki: (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) fûtasını çözüp omuzlarının üzerine koyunca (hemen) bîhût olarak yere düşüverdi.[40]

İşte o (gü)nden sonra (hiçbir vakit) üryan görülmemiştir.[41] {B364 Buhârî, Salât, 8.}

………

37 فَمَا رُئِيَ rivayeti de vardır.

38 Yıkılacak hale gelen Kâbe-i Muazzama'yı bi'sete yakın eyyâm-ı Câhiliye'de, Kureyş yeniden bina etmişti. Bunun tarihi hakkındaki rivâyât çoktur:

1. Kureyş Kâbe'yi bina ettikleri zaman Nebî-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz henüz sinn-i bulûğa varmamışlardı (Zührî).

2. Sinn-i şerîf-i nebevî on beş idi (İbn Battâl ve İbnü't-Tîn).

3. Binâ-yı Kâbe ile bi'set arasında beş senelik zaman geçmiştir (İbn Hişâm).

4. Kâbe'nin yeniden binası, mevlîd-i şerîf-i nebevînin otuz altıncı senesinde vâki olmuştur.

5. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin ümmü'l-mü'minîn Hatice radıyallahu anhâyı tezevvüclerinden evvel idi (Beyhakī).

6. Meşhur olan, binâ-yı Kâbe ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin tezevvücünden on sene sonra idi ki, bu hesaba göre sinn-i âlî-i nebevî otuz beş olmuş olur (Muhammed b. İshak).

7. Biʿsetten on sene evvel idi (Mûsâ b. Ukbe, Mücâhid). Bu hizmet-i mübecceleye erkek, kadın, yaşlı, çocuk bütün Kureyş iştirak etmişti.

39 Hâfız Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anhtan mervî hadiste müşârün ileyh hazretleri diyor ki: Kureyş Beyt-i Muazzam'ı bina ettiklerinde erkekler ikişer ikişer ayrılıp taş, kadınlar da sıva taşırlardı. Ben de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte ayrılıp taş taşırdım. Futalarımızı alıp omuzlarımıza, taşları da futalarımızın üzerlerine koymaya başladık. Halka yaklaştığımız vakit futalarımızı bağladık. O, benim önüm sıra yürüyüp dururken yere yıkıldı. Ona doğru koşmaya başladım. Gözünü semaya dikmiş duruyordu. "Yeğenim ne oldun?" diye sordum. "*Üryan gezmekten nehyolundum*" dedi. Allah azze ve celle nübüvvetini izhar edinceye kadar ben bunu ketmettim. {Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, 189, no: 134.}

Eyyâm-ı Câhiliye'de üryan bulunmak ve başka kimse huzurunda avreti mekşûf olmak ehl-i İslâm nazarında olduğu kadar ağır bir şey sayılmazdı. Hatta bir aralık "hums" namını takınan Kureyşîler, Beyt-i Muazzam'a güya tâzim olsun diye Hil'de (yani Harem-i şerif haricinde) giyilen libas ile tavafı bile menederek yalnız ehl-i haremin kiraladığı yahut iâre ettiği elbise ile tavafa yabancıları mükellef tutmuşlardı. Böyle libas tedarik edemeyenler –kadın, erkek– geceleri üryan tavaf ederler ve "Anamızdan doğmuş gibi üzerimizde zulm ile âlûde olmuş hiçbir şey olmadığı halde tavaf ediyoruz" derlerdi. İçlerinden biri şayet kendi elbisesiyle tavaf etse, o elbiseyi baʿde't-tavaf atar, bir daha el sürmezdi. Bir kadının önü açık bir entari giyip ve lâzım olan mahalli eliyle setredip tavaf ederken,

الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أُحِلُّهُ

recezini inşâd ettiği de mervîdir.

40 Bu kāilin Câbir radıyallahu anha haberi veren zat olması akla daha mülâyim geliyor. Zira Câbir Mekkeli değil ensârîdir. Sinni de binâ-yı Kâbe'ye yetişecek kadar ileri değildi. Binaenaleyh müşârün ileyh kıssayı ya bizzat Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizden ya da binâ-yı Kâbe'de hazır bulunmuş bir sahâbîden işitmiş olacaktır. Bu hadis, merâsîl-i sahâbeden olmak ve vak'a Abbas radıyallahu anhtan menkul bulunmak ihtimali galiptir.

41 Bu hadisin *Buhârî* ile *Müslim*'de olmayan rivayetinde إِنَّ الْمَلَكَ نَزَلَ عَلَيْهِ فَشَدَّ إِزَارَهُ

"Melek yanına indi ve futasını bağladı" denilmiştir. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 72.} *Sîre-i İbn İshak*'ta şöyle bir rivayet de vardır: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hîn-i sabâvetlerinde hıfz ve siyânet-i ilâhiyyeye ne türlü mazhar buyurulduklarını anlatırlarken şöyle buyurmuşlar: *"Öyle bir zamanımı biliyorum ki, Kureyş çocukları içinde çocuklara mahsus bir oyun için taş taşımaya uğraşırken hepimiz soyunduk idi. Her birimiz futasını alıp ve ensesine atıp üzerine taş yükledi idi. Ben de onların arasında bu heyette gidip gelirken görmediğim biri bana birdenbire canımı acıtacak kuvvetli bir yumruk attı da, 'Futanı bağla!' dedi. Futamı alıp bağladım. Sonra bütün arkadaşlarımın arasında yalnız ben futa bağlamış olduğum halde ensemde taş taşımaya başladım."* {İbn İshak, es-Sîre, s. 79.} İbn İshak'ın bu hadisi eğer sahih ise kıssanın –biri sinn-i sabâvette, diğeri binâ-yı Kâbe esnasında olmak üzere– iki defa vâki olduğuna mahmûldür.

42 Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri sıgār-ı sinlerinde bile bilcümle kabâihten ve ahlâk-ı Câhiliye'den masûn ve rezâil ve meâyibden kable'n-nübüvve ve ba'de'n-nübüvve münezzeh oldukları gibi mintarafillâh meftûr buyuruldukları cibillet-i tâhire iktizası olarak erkek yüzü görmemiş dûşizgândan daha ziyade hayâdar idiler. Bu kıssada kendilerine baygınlık gelmesi ve bir daha üryan görülmemeleri bundandır. Mecbûl oldukları hayânın derecesini şu kelâm-ı âlî-i nebevî ifhâma kâfidir: لَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أُوَارِيَ عَوْرَتِي مِنْ شِعَارِي لَوَارَيْتُهَا *"Mahall-i avretimi içimdeki libasımdan saklamaya çare bulaydım saklardım."* {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 72.}

Mahzar-ı nâsta zarûret-i şer'iyye olmadıkça setr-i avret etmenin farziyetinde kimsenin şüphesi yoksa da, halvette bile tearrîyi hoş görmeyenler vardır. Sıddîk-ı A'zam hazretleri kazâ-i hâcet esnasında kemâl-i hayâdan başını örterdi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh da, "Karanlık oda içinde iğtisâl ederim de rabbime karşı hayâdan belimi doğrultamam" diyor. Lâkin setrin bu derecesi hürmetinden dolayı değil istihbâba binaendir. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh, "İnsan, mahall-i avretini açtı mı yanındaki melek yüzünü çevirir" buyurmuştur.

238

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin iştimâl-i sammâ'dan,[43] insanın, büründüğü kumaşın bir parçasını mahall-i avreti üzerinde bulundurmaksızın sevb-i vâhid ile ihtibâ[44] etmesinden nehiy buyurduklarını rivayet ediyor. {B367 Buhârî, Salât, 10.}

....

43 "İştimâlü's-sammâ'" sevble Arap'ın büründükleri gibi bürünmektir ki, ihramı sağ cânibinden sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden getirip baʿdehû arkadan sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden atmakla tamamen bürünmekten ibarettir ki, elleri ve ayakları ve cümle âzası mesdûd olur. Alâ kavlin izâr ve ihram makūlesinden yalnızca bir kat sevbi bürünmekten ibarettir. Şöyle ki, eğninde andan gayri sevb olmayıp ve anın bir cânibini kaldırıp menkib-i âhiri üzere atıp lâkin bedenini tamamen setredemediğinden bazı avret yeri zâhir ola... Şârih der ki: İkinci tarif fukaha kavlidir. Tarif-i sânî dahi mahzur olmakla nehy-i nebevî sâdır olmuştur. Zâhiren kavl-i evvel salât haline mübtenîdir. İntehâ. (Mütercim-i *Kāmus* Âsım Efendi).

Bu tercümede ihtimal ki sehv-i nâsih vardır. "Ba'dehû arkadan sol" değil, "sağ kolunun ve sağ omuzunun üzerinden" demek lâzım gelir. Fukaha kavli olan tefsire göre iştimâl-i sammâ'a *ıztıbâ'* da denir. Lugaviyyûnun verdiği ilk mânaca iştimalin tarifine nazaran vücudun her tarafı sımsıkı sarılmış olacağından sevbi bu tarzda lâbis olan kimse, mahall-i avreti görünmemek için ellerini behemehal libasın esfelinden dışarıya çıkarabilir ve namaz esnasında ellerini istediği gibi tahrik edemez. Nehiydeki hikmet budur. Fukaha tarifine muvâfık olan ve ıztıbâ' denilen sûret-i iştimâl ise, eğer mahall-i avretten bir şey mekşûf kalacak veçhile olursa haramdır ve illâ mekruhtur.

44 İhtibâ bir adam sevbine sarılıp bürünmek, alâ kavlin tülbent ve kemer makūlesiyle sırtını ve baldırlarını sarıp toplamak mânasınadır ki, dervişan ıstılahında kemende girmek tabir olunur. İntehâ. (*Kāmus* mütercimi Âsım Efendi). Daha kolay tefsiri insan, ilyeleri üzerine oturup ve bacaklarını dikip o heyet üzere sarınmaktır. Bu tertipte dikkatsizce sarınan kimsenin görünmesi haram olan a'zâ-yı bedeninden bazılarını setredememesi ihtimali galip olduğundan böyle oturanın dikkatli olması lâzım gelir. Hamamlarda belinde peştemal, yıkanan dikkatsiz kimselerde ekseriya vâki olur. Herhalde iştimâl-i sammâ' ile ihtibâdaki nehyin mebnâsı, haram olan inkişâf-ı avret havfıdır. Keşf-i avrete mahal vermeyecek derecede olursa haram olmazlar.

239

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعَتَيْنِ عَنِ اللِّمَاسِ وَالنِّبَاذِ وَأَنْ يَشْتَمِلَ الصَّمَّاءَ وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem iki türlü alışverişten (yani) limâs ile nibâzdan,[45] (insanın) iştimâl-i sammâ' (ile libasa bürünmesin)den, bir de sevb-i vâhid içinde (mahall-i avretini setretmeyecek veçhile) ihtibâ etmesinden nehiy buyurmuştur. {B368 Buhârî, Salât, 10.}

....

45 İştimâl-i sammâ' ile ihtibânın ne demek olduğu yukarıki hadiste izah edildi. Bey'-i limâs yahut mülâmese ile bey'-i nibâz yahut münâbeze, eyyâm-ı Câhiliye'deki envâ-ı büyû'dan ikisinin adıdır. Şer'-i İslâm ile menhî oldukları için bittabi' her ikisi amelden sâkıt olmuş ve bu yüzden mâ-sebaktaki keyfiyyet-i icrâları hakkında tefsîrât-ı gûnâgûna yol açılmıştır. Bey'-i mülâmesenin keyfiyeti hakkında tefsîrât-ı âtiye vârit olmuştur:

1. Mütebâyiân, "Ben, senin kumaşına, sen de benim kumaşıma lems ettin mi bey' mün'akit yani hakk-ı hıyârımız sâkıt olsun" diye pazarlık etmek;

2. Ebû Hanîfe'nin tarifine göre bâyi', "Bu metâı sana şu kadara sattım. Sana lems ettim mi bey' vâcip olsun" demek yahut müşteri böyle söylemek;

3. Müşteri dürülmüş bir kumaşı açıp bakmaksızın yalnız eliyle dışından yoklayıp –açıp baktığında hakk-ı hıyârı olmamak şartıyla– iştirâ eylemek yahut bâyi', "Kumaşa dokundun mu sana satmış olayım" demek ya da bâyi' malını müşteri ona el sürünce bey' lâzım olmak yani hıyâr sâkıt olmak şartıyla satmak;

4. Zührî'ye göre müşterinin satılacak kumaşa –gece veya gündüz– eliyle dokunması ve kumaşı açıp çevirmesiyle beraber bey'in tamam olmasıdır ki bunda ne nazar vardır ne de terazi;

5. Ebû Avâne'nin Yûnus b. Ubeyd tarikinden nakline göre müşteri mala bakmaksızın, satan da ihbar ve tarif etmeksizin alışverişin adıdır;

6. Ebû Hüreyre'nin *Sünen-i Nesâî*'deki tarifine göre birinin diğerine, "Ben kumaşımı senin kumaşınla trampa edeceğim" demesi ve hiçbiri diğerinin malını tetkik etmeyip yalnız kumaşa dokunmanın şart-ı bey' ittihaz edilmesi.

Muhaddisînin buraya kadar olan tefsîrât-ı muhtelifesini fukahâ-i Şâfiiyye üç surette cemetmiştir:

Birincisi ve en sahihi, bâyi' gündüz herhangi bir heyette, gece dürülmüş olarak bir kumaşı getirip müşteri eliyle kumaşın dışından lems eder ve mal sahibi müşteriye, "Bunu sana şu kadara –lemsin nazarın makamına kāim olmak üzere ve gördükten sonra hakk-ı hıyârın olmamak şartıyla– sattım" demesi;

İkincisi, bey'e mahsus olan sîgalardan hiçbirini istimal etmeksizin nefs-i lemsi bey' saymaları;

Üçüncüsü, lemsi, hıyâr-ı meclisi kat'a şart kılmaları.

Bey'-i münâbezenin de muhtelif tarifleri vardır:

1. Zührî'ye göre mütebâyiândan her biri diğerine kendi kumaşını atar ve hiçbiri diğerinin malına ve razı olup olmadığına bakmaz. Bu atışma ile bey' mün'akid ve hakk-ı hıyâr sâkıt olur;

2. Şâfiî'ye göre nebzi yani malın atılmasını nefs-i bey' addetmek;

3. "Sana sattım fakat malı üzerine atınca hıyâr munkatı' ve bey' lâzım olsun" demek;

4. Münâbezeden murat nebz-i hasâ yani taş atmaktır. Taş atmanın da iki sureti vardır: Biri "Atacağım taş bu kumaşlardan hangisine isabet ederse onu sana şu kadara sattım"; diğeri de, "Şu arazinin bulunduğum yerden itibaren atacağım taş nereye varırsa oraya kadarını sana sattım" demek;

5. "Şu malı sana sattım. Şu kadar ki bu taşı fırlatıncaya kadar hakk-ı hıyârım bâkidir" demek;

6. Nebz-i hasâtın kendisini bey‘ saymak ve meselâ “Bu kumaşa taşı fırlattığım vakitte, o kumaşı sana şu kadara satmış olayım” demek.

Bey‘-i münâbezenin de tefsîrât-ı muhtelifesini fukahâ-i Şâfiiyye üç surete ircâ etmiştir: Birincisi ve en sahihi –bey‘-i mülâmesede olduğu gibi– mütebâyiânın nefs-i nebzi bey‘ addetmeleri; ikincisi sîga istimal etmeksizin nebzi bey‘ saymaları; üçüncüsü nebzi, hakk-ı hıyârı kātı‘ addetmeleri.

Limâs ve nibâzın her ikisi de bey‘-i garar ve kumar nevine dahil oldukları için şer‘an nehyolunmuşlardır. Müşteri alacağı malı görmeli ve evsafını bilmelidir. Aldatmaca alışveriş sahih değildir. Ancak zamân-ı Câhiliye’nin bu iki bey‘-i memnûu hakkındaki tariflere bakılınca “bey‘-i muâtât” ile “bey‘-i gāib” ve “bey‘-i a’mâ”nın sahih olup olmayacağı meselesi hâdis olur.

Bey‘-i muâtât yani elfâz-ı îcab ve kabulü istimal etmeksizin alıp satmak Şâfiî’nin kavl-i cedîdinde bâtıldır. Mâlik’e göre mâl-i gāibi vasıf üzerine satmak câizdir. Eğer malın vasfa muvâfık olduğu tebeyyün ederse, bey‘ müşteriye lâzım olur ve gördüğünde hakk-ı hıyârı kalmaz. Muvâfık çıkmazsa hakk-ı hıyârı vardır. İster kabul ister reddeder. Şâfiî’nin kavl-i kadîmi ile Ahmed b. Hanbel’in, İshak b. Râhûye’nin, Ebû Sevr’in, ehl-i zâhirin de kavli budur. İbn Sîrîn’den, Eyyûb es-Sahtiyânî’den, Hâris b. Yezîd el-Uklî’den, Hakem b. Uteybe’den, Hammâd’dan da bu kavil mervîdir. Ebû Hanîfe ile ashabına göre ise ister vasfolunsun ister olunmasın bey‘-i gāib câizdir. Müşterinin de hakk-ı hıyârı vardır. Şârih Aynî, Tahâvî’nin rivayet ettiği şu hadis ile de ihticâc eder: Talha radıyallahu anh, Osman radıyallahu anhtan bir mal iştirâ etti. Osman radıyallahu anha, “Bu alışverişte aldandın” dediler. “Hakk-ı hıyârım vardır. Çünkü görmediğim halde malı satmıştım” dedi. Talha radıyallahu anh de, “Yok, benim hakk-ı hıyârım vardır, çünkü malı görmeden aldım” dedi. Cübeyr b. Mut‘im radıyallahu anhı kendilerine hakem tayin ettiler. Cübeyr b. Mut‘im hakk-ı hıyârın Talha’ya ait olup Osman’ın hakk-ı hıyârı olmadığına hükmetti. Bu kavil İbn Abbas, İbrâhim en-Nehaî, Şa‘bî, Hasan-ı Basrî, Mekhûl, Evzâî, Süfyân es-Sevrî gibi eimmeden menkuldür.

Bey'-i a'mâ ekser-i Şâfiiyye'ye göre bâtıldır. Çünkü alacağı malı sonradan göremez ve onun bey'i nefy-i hıyâr şartıyla bey'i gāib hükmünde olmuş olur. Bazılarına göre ise başkası kendisine vasfetmek şartıyla sahih olur. İmam Mâlik ile Ahmed b. Hanbel de buna kāillerdir. Ebû Hanîfe'ye göre mutlaka sahihtir. Mesele –kütüb-i fıkhiyye-i Hanefiyye'de musarrah olduğu üzere– birçok şıkka tafsil olunur.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ ﵁ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ نُؤَذِّنُ بِمِنًى يَوْمَ النَّحْرِ أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ ثُمَّ أَرْدَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلِيًّا ﵁ فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh şu (mâlûm olan) hacda[46] yevm-i nahirde birçok münâdî ile birlikte Mina'da, "(Artık) bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac, hiçbir üryan beyti tavaf etmesin" diye ilâna beni de gönderdi.

(Râvi Humeyd b. Abdurrahman b. Avf der ki:) Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (Ebû Bekir'in ardından) Ali radıyallahu anhı gönderip Berâe sûresini ilân etmesini emretmişti.

Ebû Hüreyre der ki: Ali de bizimle beraber yevm-i nahirde Mina'daki halk arasında, "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac, hiçbir üryan beyti tavaf etmesin" diye (bağıra bağıra) ilân etti. {B369 Buhârî, Salât, 10.}

………

46 Bu, Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın emâreti ile 9. sene-i hicriyyede eda edilen hacdır ki, feth-i Mekke'den bir sene sonra ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bizzat idare buyurdukları haccetü'l-Vedâ'dan bir sene evvel idi. 8. senede ba'de'l-feth Mekke-i Mükerreme'ye emîr nasb buyurulan Attâb b. Esîd radıyallahu anhın emâretiyle haccedilmişti. Bütün Cezîratü'l-Arab halkı henüz dâire-i münciye-i İslâm'a dahil olmamış bulundukları için 8. ve 9. senelerde hep birlikte haccedilmiş ve menâsik-i hacc-ı İslâm'ın yanı başında müşrikînin o kabih bid'atları da icra olunmuştu. Üryan olarak tavaf etmek ve لَا شَرِيكَ لَكَ den sonra إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ hezeyanını terdîf eylemek de bu müşrikâne bid'atlar meyanında idi. Sıddîk-ı Ekber efendimiz, o sene Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme niyâbeten nehc-i İslâm üzere tâlîm-i menâsik-i hacca memur buyurulmuş olup maiyyet-i âliyyelerinde ehl-i Medîne'den 300 kadar sahâbî vardı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yed-i mübârekeleriyle taklit ve iş'âr buyurdukları yani bezeyip işaretledikleri yirmi, kendi tarafından da beş hedy yani kurbanlık deveyi sevketmişti. O sırada Berâe sûre-i şerifesi de nâzil oldu. Bu sûre-i şerife Allah ve resulünün müşrikînden müteberrî olduklarını haber vermekle başlayıp müşrikînden ref'-i emân ve nebz-i ahd yani müşrikîn ile olan uhûdun feshedileceğini ihbar ediyordu. Muâhid olup da ahde sâdık kalmış olanların emanı muâhedenin hitâmına kadar temdit edildiği gibi muâhid olmayan, yahut muâhid olup da nakzetmiş olanlara dört ay mühlet verilip ondan sonra iman etmemiş her kim varsa muharip addedileceği haber veriliyordu.

Sûre-i şerifenin nüzûlü üzerine, "Yâ Resûlellah! Bunu Ebû Bekir'e bildirseniz de tebliğ etse" diyenler olduysa da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz, "Bunu benden, Ehl-i beytim'den olan bir kimseden başkası benim namıma tebliğ edemez" buyurdu ve Ali radıyallahu anhı bu âyât-ı şerifeyi hâmilen ehl-i mevsime tebliğe memur etti. Zira âdet-i Arab iktizasınca uhûdu bizzat reis-i kavm yahut onun pek yakın akāribinden biri ancak akd ve ibrâm yahut fesh ve nakzedebilirdi. Bir rivayete göre Ebû Bekir yolda iken Cibrîl aleyhi's-selâm nâzil olup, "Yâ Muhammed! Senin bu risâletini ancak senden olan biri tebliğ edebilir" demiş. Bunun üzerine Ali radıyallahu anh gönderilmişti. Hazret-i Kerrâr, Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmın adbâ' (عَضْبَاء) yahut kasvâ' (قَصْوَاء) namındaki devesine binip Hazret-i Sıddîk'a yolda iken yetişti. Yaklaştığında Hazret-i Sıddîk devenin böğürtüsünü duydu. ve "Bu, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin devesidir" diyerek tevakkuf etti. Hazret-i Ali'yi görünce, "Emîr misin, memur musun?" diye sordu. Memur olduğunu anlayınca yoluna devam etti. Bir rivayete göre, Sıddîk-ı A'zam hazretleri, Hazret-i Ali'ye mülâki olduktan sonra Medine'ye dönüp, "Yâ Resûlellah! Bir şey mi nâzil oldu?" diye sormuş ve kendilerine, *"Evet, sen de durma git. Ehl-i mevsim üzerine emîr sensin, Ali de âyetler ilân ve tebliğ edecek"* buyurulmuş.

Herhalde emâret Hazret-i Sıddîk'ta olduğu için Medine'ye avdet edinceye kadar namazı o kıldırmış ve Hazret-i Ali ona iktidâ etmiş. Yevm-i terviyeye (zilhiccenin sekizinci günü ki o gün Arafat'a çıkış hazırlığı yapılır) bir gün kala Ebû Bekir, bir hutbe irat ederek menâsik-i haccın nasıl olacağını tâlim etti. Yevm-i nahirde de Hazret-i Ali Cemretülakabe'nin yanında hutbeye durup, "Eyyühe'n-nâs! Ben Resûlullah'ın size gönderilmiş resulüyüm" dedi. "Neyi haber vermeye?" diye sual ettiler. O da sûre-i Berâe'nin başından otuz, kırk; Mücâhid'in kavline göre on üç âyet okudu. Kıraati itmam buyurduktan sonra da, "Dört şeyi bağıra bağıra size haber vermeye memurum: Bu yıldan sonra hiçbir müşrik Beytülmuazzam'a yaklaşmasın, hiçbir üryan kimse beyti tavaf etmesin. Müminden başkası cennete giremez. Bir de her kimin ahdi varsa, müddeti tamam oluncaya kadar ahdine riayet edilecek" dedi. Bunun üzerine oradaki müşrikîn, "Amcanın oğluna haber ver ki biz ahidlerimizi bozuyoruz. Bizimle onun arasında mızraklarla atışmaktan, kılıçlarla vuruşmaktan başka bir ahid yoktur" dediler.

Görülüyor ki müşrikînin fîmâ-ba'd hacdan, üryan olanların tavâf-ı Beyt'ten men'i hakkındaki tebliği Hazret-i Ebû Bekir de Hazret-i Ali de ilân etmişlerdir. {Bkz. N2996 Nesâî, Menâsik, 187; T3090 Tirmizî, Tefsîr, 9.}

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ غَزَا خَيْبَرَ فَصَلَّيْنَا عِنْدَهَا صَلَاةَ الْغَدَاةِ بِغَلَسٍ فَرَكِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَكِبَ أَبُو طَلْحَةَ وَأَنَا رَدِيفُ أَبِي طَلْحَةَ فَأَجْرَى نَبِيُّ اللهِ ﷺ فِي زُقَاقِ خَيْبَرَ وَإِنَّ رُكْبَتِي لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللهِ ﷺ ثُمَّ حَسَرَ الْإِزَارَ[47] عَنْ فَخِذِهِ حَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللهِ ﷺ فَلَمَّا دَخَلَ الْقَرْيَةَ قَالَ اللهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ قَالَهَا ثَلَاثًا قَالَ وَخَرَجَ الْقَوْمُ إِلَى أَعْمَالِهِمْ فَقَالُوا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ يَعْنِي الْجَيْشَ قَالَ فَأَصَبْنَاهَا عَنْوَةً فَجُمِعَ السَّبْيُ فَجَاءَ دِحْيَةُ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ أَعْطِنِي جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ قَالَ اذْهَبْ فَخُذْ جَارِيَةً فَأَخَذَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ أَعْطَيْتَ دِحْيَةَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ سَيِّدَةَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لَكَ قَالَ ادْعُوهُ بِهَا فَجَاءَ بِهَا فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ ﷺ قَالَ خُذْ جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ غَيْرَهَا قَالَ فَأَعْتَقَهَا النَّبِيُّ ﷺ وَتَزَوَّجَهَا وَجَعَلَ صَدَاقَهَا عِتْقَهَا حَتَّى إِذَا كَانَ بِالطَّرِيقِ جَهَّزَتْهَا لَهُ أُمُّ سُلَيْمٍ فَأَهْدَتْهَا لَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ ﷺ عَرُوسًا فَقَالَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلْيَجِئْ بِهِ وَبَسَطَ نِطَعًا فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالتَّمْرِ وَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالسَّمْنِ قَالَ وَأَحْسِبُهُ ذَكَرَ السَّوِيقَ قَالَ فَحَاسُوا حَيْسًا فَكَانَتْ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hayber[48] Gazâsı'na çıkmıştı. (Hayber'in) yanı başında sabah namazını daha karanlık iken kıldık. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (hayvanına)[49] bindi. Ebû Talha (Zeyd b. Sehl el-Ensârî) de[50] bindi. Ben de Ebû Talha'nın terkisinde idim. Nebiyyullah sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz binitini) Hayber'in sokağı içine sürdü. (Bir halde ki) benim dizim Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin uyluğuna dokunuyordu. Sonra izârını (yani fûtasını) uyluğundan sıyırdı (yahut futası uyluğundan sıyrıldı).[51] Hatta Nebiyyullah sallallahu aleyhi ve sellemin uyluğunun aklığı hâlâ gözümün önündedir. Şehre girerken de, اَللّٰهُ أَكْبَرُ. خَرِبَتْ خَيْبَرُ. إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ "Allahu ekber, Hayber harap oldu gitti (yahut harap olsun).[53] Biz (düşman) bir kavmin yurdunu (basıp içine) girdik mi inzâr edilmiş olan (o kâfir)lerin hali yaman olur" buyurdu. Bunu da üç kere söyledi. Enes der ki: Herifler (sabah vakti) işlerinin başına (gitmek üzere evlerinden) çık(ıp da bizi gör)ünce, "Amanın, (işte) Muhammed! (Râvi Abdülazîz b. Süheyb'in bazılarından rivayetine nazaran da), "İşte Muhammed! İşte hamîs!,[53] yani ordu!" di(ye bağırış)tılar.

Enes der ki: Hayber'i anveten (yani harben[54]) ele geçirdik. Seby[55] toplandı. (Derken) Dihye (b. Halîfe el-Kelbî) gelip, "Yâ Nebiyyallah! Bana sebyden bir câriye ver" dedi. "(Haydi) git de bir câriye al!" buyurdu. (Dihye) Safiyye bint Huyey b. Ahtab'ı aldı.[56] Biri, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme gelip[57], "Yâ Nebiyyallah! Dihye'ye (Benî) Kurayza ile (Benî) Nadîr'in seyyidesi olan Safiyye bint Huyeyy'i verdin. (Halbuki) o, senden başkasına münasip olamaz" dedi.[58] Bunun üzerine, "Onu da, onu da çağırınız" buyurdu. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Safiyye'ye nazar edince (Dihye'ye), "Bundan başka bir câriyeyi sebyden al!"[59] di(ye emret)di.

Enes der ki: (Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem) Safiyye'yi i'tâk ve tezevvüç buyurdu ve âzatlığını kendisine sadâk (yani mehr) etti.[60] Nihayet yol üzerinde iken[61] Ümmü Süleym,[62] Safiyye'yi aleyhi's-salâtü ve's-selâm için cihazlayıp gece olunca gerdeğe koydu. Artık Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem güveyi olmuştu. Sabah olunca, "Kimde bir şey varsa getirsin" buyurdu. Kimi yağ, (kimi başka şey) getirdi.[63] (Râvi der ki: Enes) sevîkı[64] yani kavudu da saydı zannederim. Enes der ki: (Hazır olan) cemaat, hays[65] yap(ıp ye)diler ki, Resûlullah sallallahu aleyhi vesellemin velîmesi bu olmuş oldu.[66] {B371 Buhârî, Salât, 12.}

....

47 Meçhul sîgasıyla حُسِرَ الْإِزَارُ suretinde rivayet edildiğine dair de bir kavil vardır.

48 Ehl-i İslâm'a i'lân-ı udvândan ve dîn-i İslâm'ı henüz kök salmadan terütaze iken istîsal için müşrikîn ile te'kîd-i revâbıt-ı ittifak ve hıyanet ederek nakz-ı ahidden bir an hâlî kalmayan yahudiler müslümanların darb-ı şimşîr-i te'dîbi ile birer birer ezilmiş, Benî Kureyza ile Benî Nadîr büsbütün mahvolmak derekelerine gelerek bakıyyetü's-süyûfları Hayber'e iltica etmişlerdi. Orası bütün bütün yahudilerin tehassüngâhı ve hizâne-i mâl ve silâhı olmuştu. Binaenaleyh orayı da tathîr etmek, ikide bir de nakz-ı ahd ederek müterakkıb-ı şûr ve fesat olan yahudilerin şerlerini def eylemek, selâmet-i İslâm için bir vecîbe ve zaruret olmuştu. Hayber Medîne-i Münevvere'nin Şam cihetinde ve Medine'ye 8 berîd ki, 96 mil mesafede cenk-âzmâ yahudilerle meskûn bir şehir ve etrafında dokuz on kale, birçok hurmalık, mezraalar bulunan zengin bir yer idi. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, altıncı senenin eşhür-i haccında vâki olan Hudeybiye Vak'ası'nı müteakip Medine'de biraz ârâm buyurduktan sonra yedinci senenin evâilinde Hudeybiye'de hazır olanlardan 1400 piyade ve 200 atlı ile birlikte –pür silâh 10.000 cengâver çıkaran– bu husûn-ı menîayı on, on iki gün içinde feth buyurmuşlardır. Bu esnada da müeyyed min indillâh nebî-i hak olduklarına şehâdet eder birçok mu'cizât-ı bâhirât zuhur etmiştir. Tafsilâtı kütüb-i siyerde mestûr olup onlara muhtasaran işarete bile bu sayfalar kifayet etmez. Şurası şâyân-ı kayıttır ki, bu gazâya çıkmak için tertibat yapılırken Hudeybiye'den geri kalanlar da davete icâbet edip ganimetten istifade emelinde bulunmuşlar. Onlara, "*Benimle yalnız cihad arzusuyla çıkınız. Yoksa ganimeti zihninizden geçirmeyiniz*" {Vâkıdî, el-Megâzî, II, 634.} buyurmuşlar ve Hudeybiye'den tehallüf edip Bey'atürrıdvân'a dahil olmayanlara bir şey verilmeyeceğini tebliğ için münâdîler çıkarmışlardır.

49 Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu seferdeki biniti, yuları, palanı liften olan bir merkepti. İhtimal ki bu, yolculuk halinde idi. Yoksa, وَقَاتَلَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَهُ ذٰلِكَ أَشَدَّ الْقِتَالِ وَعَلَيْهِ دِرْعَانِ وَبَيْضَةٌ وَمِغْفَرٌ وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ يُقَالُ لَهُ الظَّرِبُ وَفِي يَدِهِ قَنَاةٌ وَتُرْسٌ "Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm o gün üstünde iki zırhı, tulgası, miğferi, elinde mızrağı, kalkanı ve altında 'zarib' denilen atı olduğu halde bütün gün son derecede şiddetli harp etti" {Bkz. Vâkıdî, el-Megâzî, II, 634.} rivayeti vardır. Enes radıyallahu anhın bu hadiste futanın sıyrılmasından bahsetmesi de bu rivayeti takviye eder. Yolda iken merkebe binmeleri de muttasıf buyuruldukları kemâl-i tevâzuun delilidir.

50 Enes radıyallahu anhın üvey babası olup Ukbe ile ondan sonraki meşâhidin kâffesinde hazır bulunan ve harp esnasında vücudunu vücûd-i risâletpenâhîye siper eden ecille-i ashaptandır. Radıyallahu anh, *Buhârî* şârihi Aynî iki yerde nükabâ-i ensârdan olduğunu söylüyorsa da eldeki siyer kitaplarında nükabâ arasında ismine tesadüf edilemiyor. Maahâzâ şârih Askalânî de *el-İsâbe*'sinde bazı ehl-i siyerin kendisini ehl-i Akabe'den saydıklarını söyleyip bu kavli taz'îf ediyor. Ahmed b. Hanbel'in mürselen rivayet ettiğine nazaran hakkında, لَصَوْتُ أَبِي طَلْحَةَ فِي الْجَيْشِ خَيْرٌ مِنْ مِائَةٍ *"Billâhi ordu içinde Ebû Talha'nın yalnız sesinin işitilmesi, 100 kişilik mededden daha iyidir"* {HM12119 İbn Hanbel, III, 112. Rivayette "مائة" kelimesi yerine "فئة" kelimesi geçmektedir.} buyurulmuştur.

51 Buhârî'nin sîrete taalluk eden bu hadisi "Salât" bahsinde de alması, uyluğun avret olup olmadığı hakkındaki ihtilâfa işaret içindir. "Futasını uyluğundan sıyırdı" tercümesi metindeki حَسَرَ lafzı binâ-yı mâlûm sîgasıyla rivayet edildiğine göredir ki, uyluğun avret olmadığına kāil olanlara bunun hüccet olduğu Buhârî tarafından işaret edilmek istenilmiştir. Kavis içinde olan "yahut futası uyluğundan sıyrıldı" tercümesi ise yine lafz-ı mezkûrun binâ-yı meçhul sîgasıyla rivayet edilmiş olduğuna göredir ki, bu takdirde bu kavle kāil olanlara bu hadis hüccet olamamış olur. Ancak diğer tariklerden gelen اِنْحَسَرَ الْإِزَارُ عَنْ فَخِذِهِ rivayeti {M4665 Müslim, Cihâd, 120.} bu ikinciyi müeyyiddir.

Uyluğun avret olmadığına zâhib olanlar meyanında Abdurrahman b. Ebû Zi'b, İsmâil b. Uleyye, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Dâvûd ez-Zâhirî gibi eimme de vardır. Ahmed b. Hanbel'den menkul iki rivayetin biri de budur. Râfiî'nin nakline göre ashâb-ı Şâfiî'den İstahrî de buna kāil imiş. İbn Hazm ise *el-Muhallâ*'sında, "Alelıtlak namazda ve salât haricinde mahzar-ı nâsta setri farz olan avret, erkeğe göre yalnız kubul ve dübür olup erkeğin uyluğu avret değildir. Kadının ise yalnız vech ile keffeynden başka bütün bedenidir. Bunda hür ile abd, hürre ile eme beyninde fark yoktur" dedikten sonra bu hadis ile ihticâc etmiştir.

Bunlara muhalif olan cumhûr-ı ulemâ ise uyluğun avret olduğuna kāillerdir. Ebû Hanîfe, esahh-ı akvâle göre Mâlik, Şâfiî, kendisinden menkul esahh-ı rivayete göre Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf, Züfer b. Hüzeyl hep bu ictihaddadır. İmam Evzâî uyluğu avret addediyorsa da, hamamda bulunulduğu zamanı istisna ediyor. Elyevm fetva, cumhurun kavli üzerinedir. Bâhusus Buhârî'nin İbn Abbas, Cerhed b. Rizâh, Muhammed b. Abdullah b. Cahş el-Esedî radıyallahu anhümden ta'lîkan rivayet ettiği اَلْفَخِذُ عَوْرَةٌ hadisi {Buhârî, Salât, 12 (bab başlığı).} de bu ictihadı takviye etmektedir. İhtiyata evfak olan da –Buhârî'nin dediği gibi– odur.

52 خَرِبَتْ خَيْبَرُ cümlesi ihbâriye de olur, duâiye de. Onun için dua sureti tercümede kavis içine alınmıştır. İhbâriye olduğuna göre –ki müteakiben buyurdukları إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا... dan da bu mâna kuvvet buluyor– Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem harbe mübâşeretten evvel netîce-i harbi ve galebe-i İslâm'ı haber vermiş oluyorlar ki, bunda kablelvuku ihbar, hem de şerâit-i gayr-i mütesâviye içinde vâki olup zâhir-i hâle nazaran galebesi me'mûl olmayan büyük ve kale içinde mütehassın bir kuvvet üzerine tecavüz eden az miktardaki kuvvetin galebesini ihbar mûcizesi vardır. Nitekim şıkk-ı diğere göre isticâbet-i duâ-i nebevî mûcizesi olduğu gibi. Bir rivayete göre de başlarına gelecek olandan bîhaber Hayber yahudilerinin sabahleyin erkenden işlerine güçlerine ve omuzda bel, kazma, çapa tarlalarına doğru çıktıkları meşhûd-ı âlî-i nebevî olur olmaz bu manzaradan tefe'ül ile Hayber'in harap olacağına istidlâl buyurmuşlardır. Teşe'üm menhî ise de, tefe'ül de fazl-ı ilâhiyye dîde-küşâ ve lutf-ı Hakk'a muntazır olmak ve rahmet-i ilâhiyyeden emelini kesmemek mânası olduğu için müstahsen ve mesnûndur. Kelâm-ı nebevînin son kısmı sûre-i Sâffât'ın sonuna doğru olan, أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ . فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ "*Küffâr, bizim azabımızı görmek için isti'câl mi gösteriyorlar?* (O, öyle bir azaptır ki) *onların başına* (ansızın) *indiği vakitte* (o azap ile) *inzar edilmiş olan kâfirlerin* (hali) *yaman olur*" {es-Sâffât, 37/176-177.} âyet-i kerîmesinden iktibas edilmiştir. "İnzar" lugaten fena bir âkıbeti, bâhusus düşmana "Size şöyle, böyle edeceğiz" diye haber vermek; "sabah" lafzı da günün evveline mevzu iken alelekser sabahleyin erkenden îkā' edildiği için düşmana birdenbire baskın etmek mânasına da gelir ve baskın mânasında vakit kaydı muteber olmaz. Gece baskınına da sabah denilir. "Şebhûn" mânasına. Binaenaleyh "Münzerînin sabahı yaman olur" demek "azâb-ı ilâhî ile muazzeb olacakları evvelden haber verilen küffâra bağteten gelecek azap müthiş olur" mânasınadır. Hayber yahudilerine mukadder olan azâb-ı ilâhînin İslâm ordusu yediyle ve baskın suretinde vâki olduğu ve bu baskının sabah vaktine müsâdif olması ve isti'mâl-i mecâzînin vaz'-ı lugavîyede tevâfuku mülâhaza edilirse bu iktibastaki belâgat nazara derhal çarpar ve böyle bir sözü *cevâmiu'l-kelim* sahibi olan seyyidü'l-enbiyâ aleyhi ekmeli't-tehâyâ hazretlerinden başkasına yakıştıramamakta insan muztar kalır.

yakıştıramamakta insan muztar kalır.

53 Bu hadisin diğer tarikten gelen Enes rivayetinde, إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ خَرَجَ إِلَى خَيْبَرَ أَتَاهَا لَيْلًا. وَكَانَ إِذَا جَاءَ قَوْمًا بِلَيْلٍ لَمْ يَغْزُ حَتَّى يُصْبِحَ. فَلَمَّا أَصْبَحَ خَرَجَتْ يَهُودُ بِمَسَاحِيهَا وَمَكَاتِلِهَا. فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللّٰهِ وَالْخَمِيسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللّٰهُ أَكْبَرُ. خَرِبَتْ خَيْبَرُ. إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ. قَالَهَا ثَلَثَ مَرَّاتٍ {B2945 Buhârî, Cihâd, 102.} denilmiştir ki, bunda Hayber'e gece varıldığı ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin gece vakti bir kavmin yurduna vardıklarında sabah olmadıkça gazâ ve hücuma başlamamak mu'tâd-ı şerifleri olduğu naklediliyor. Diğer tarafları gerek metinde gerek hâmişte geçmiştir. Vâkıdî'nin rivayetine nazaran da Hayberliler Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin gazâya kast ve niyetini haber aldıkları için her gün pür silâh 10.000 cengâver hazırlanıp cenk edecek vaz' ve heyette saf saf dururlar ve "Muhammed mi bizim üzerimize yürüyecek? Ne uzak şey!" derlermiş. Lâkin asker-i müslimînin geldikleri gece olunca hep uykuya dalmışlar. İnsan, hayvan, hiçbir canlı deprenmemiş, horozları bile ötmemiş. Gün doğunca ve ekin takımları ellerinde tarlalara çıkarken müslümanları görünce, "Vallahi, işte Muhammed, işte ordu!" diye bağrışmışlar. Bunun üzerine fahr-i enbiyâ aleyhi's-salavâtu'l-meliki'l-a'lâ, اَللّٰهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ... الْمُنْذَرِينَ buyurmuşlar.

Orduya "*hamîs*" denilmesi beş kısımdan yani pişdâr, dümdâr, kalb, sağ cenah ve sol cenahtan mürekkep olduğuna binaendir.

54 Hayber arazisi anveten mi, yoksa sulhen mi fetholundu? Ahalisi kıtal ile mi, yoksa kıtalsiz olarak mı iclâ olundu? Bunda ihtilâf-ı ulemâ vardır. Münzirî, "Bir kısmı anveten, bir kısmı sulhen, bir kısmı da ehli iclâ olunmak şartıyla fetholundu. Bu, böyle kabul edilirse âsâr beynindeki tezad da mürtefi' olur" demiştir.

55 Harpte esir edilen zükûr ve ünâsın hepsine "seby" denir. Cem'i "sebâyâ" gelir.

56 Safiyye bint Huyey b. Saʻye {"Tercüme"de geçtiği üzere nesebi "Safiyye bint Huyey b. Ahtab b. Sa'ye" şeklinde kayıtlıdır. İbn Saʻd, et-Tabakāt, VIII, 95. Burada "Ahtab b." ifadesi sakıt olmuştur.} radıyallahu anhâ Benî Nadîr'in en büyük hânedanından ve Hârûn aleyhisselâmın neslinden pâkize tıynet ve sâhibe-i cemâl bir muhaddere-i pesendîde hısâl idi. İbtidâ Benî Nadîr sâdâtından Sellâm b. Mişkem'in taht-ı nikâhında iken müfârakat vâki olup Kinâne b. Ebü'l-Hukayk'a varmış ve Hayber Gazâsı esnasında henüz yeni gelin olmuştu. Bu hadiste zikredildiği üzere Hayber sebâyâsı arasından ibtidâ Dihye radıyallahu anha ihsan buyurulmuşken dedikoduya yol açılmasın diye "safiyy-i mağnem"e (صَفِيّ مَغْنَمٍ) yani ganimetten Resûlullah aleyhi's-salâtü ve's-selâmın kendileri için ayırdıkları ganimet meyanına idhal edilmiş ve müteakiben ümmehât-ı mü'minîn sırasına geçmek saâdet-i uzmâsına mazhar buyurulmuştur. Menâkıbından olmak üzere rivayet olunur ki, bir gün yanına Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem girdikleri vakit kendisini ağlar bulup sebebini sual buyurmuşlar. "Âişe ile Hafsa'nın hakkımda söz söylediklerini ve 'Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ammizadeleriyiz. Biz Safiyye'den hayırlıyız' dediklerini işittim de onun için" demiş. Bunun üzerine hatırını tatyîben, "*Sen de onlara 'Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki, zevcim Muhammed, babam Hârûn, amcam Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâmdır' desene ya!*" buyurmuşlardır. {T3892 Tirmizî, Menâkıb, 63.} Mâlûm olduğu üzere Benî Nadîr ile Benî Kurayza, Cezîretülarap'a iltica etmiş evlâd-ı Hârûn aleyhisselâmdan olup Arap ahlâk ve âdâtıyla tehalluk ederek onlara iltihak etmiş kabilelerdir. Hazret-i Ömer radıyallahu anha da eyyâm-ı hilâfetinde ümmü'l-mü'minîn Safiyye radıyallahu anhânın bir câriyesi gelip, "Yâ Emîra'l-Mü'minîn! Safiyye hâlâ sebti seviyor (cumartesi gününe hürmeti vardır). Yahudilere de atâyâ vererek muvâsâtta bulunuyor" diye haber vermiş. Hazret-i Ömer ümmü'l-mü'minîne bu sözün doğru olup olmadığını sormuş. O da şöyle cevap vermiş: "Sebti, Allah bana onun yerine cumayı vereliden beri sevmem. Yahudiler bahsine gelince, onların içinde akāribim vardır. Sıla-i rahm ederek muvâsât ederim." Sonra câriyesine, "Bu işi yapmana sebep ne idi?" diye sormuş. O da, "Ne yapayım, şeytan!" deyince, "Haydi git, seni âzat ettim" demiş.

57 Anlaşılıyor ki ele geçen ganâim acaba nelerdir? Sebâyâya kimler dahildir? Tasnif edilip mâlûm olmadan evvel Dihye radıyallahu anh bu talepte bulunmuş olduğu gibi o anda maksûd-ı âlî-i nebevî de sebâyâdan hiçbirini diğerlerinden ayırt etmeyerek herhangisi rastgelirse Dihye'ye, şayet başkası da talip olsa imiş ona da vermek imiş. Fakat Safiyye radıyallahu anhânın zât-ı haseb ü cemâl olması derhal münâfeseye bâis olmuş. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz de münâfeseyi ve ondan mütevellit mehâzîr-i azîmeyi bertaraf etmek için onu Safiyy-i mağneme idhal buyurmuşlardır. Bu da Safiyye hakkında ni'met-i uzmâ oldu. İtiraz eden yahut itirazı haber verip sûret-i hallini gösteren zatın kim olduğu bizce mâlûm değildir.

58 Dihye'ye bu ihsan, kısmet-i ganâimden evvel vâki olmuştu. "Taksimden ve herkesin hissesine ne düşeceği belli olmadan evvel böyle bir atıyyeye nasıl cevaz verildi" suali burada vârit olamaz. Zira Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, mevcuda diledikleri gibi tasarrufa mezun olmakla beraber bir câriyeyi ganimetten yahut fey'den tenfîl tarikiyle vermiş de olabilir ki, bu takdirde bu atâ Dihye'nin bu harpte büyük yararlık gösterdiğine delâlet eder. "Ganimet" müslümanların yedine harben, "fey'" de harp olup bittikten sonra geçen emvâl-i küffârdır. Safiyye'nin sebâyâ-yı ganâimden mi, yoksa fey'den mi olduğu muhtelefün fîh olduğu gibi fey'in de tahmîse tâbi olup olmadığı meselesi de beyne'l-fukahâ ihtilâflıdır. "Nefel" de imamın mücâhidînden birine harp esnasındaki büyük bir hizmetine mukabil hisse-i ganîmetten başkaca verdiği şeye denir. Tenfîl ise kısmet-i ganâimden evvel pekâlâ câizdir.

59 Vâkıdî’nin *Sîret*’teki[au] rivayetine göre, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Dihye radıyallahu anha Safiyye radıyallahu anhâya bedel, görümcesini –ki Kinâne b. Ebü’l-Hukayk’ın hemşiresidir– bağışlamakla rencîde-dil olmasına meydan vermemişlerdir. Bu Kinâne (âl-i Hukayk) namına Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile akd-i sulh edip gizli emvâl ve hazâinden hiçbirini ketmetmeyeceklerine söz vermiş ve şayet ketmedecek olurlarsa zimmetten berî olacaklarına dair bir şart kabul etmişlerdi. Safiyye’nin pederi Huyey b. Ahtab’dan kalıp ketmolunan hazinenin nerede olduğu sual buyurulmuş. Kendisi de, biraderi Rebî‘ b. Ebü’l-Hukayk da, amcazâdeleri de hep öyle bir şey bilmediklerini diyar diyar dolaşırlarken, harpleri ederlerken hepsi sarfedilip tükendiğini iddia ettiler. Yalan söyledikleri tebeyyün etti ve üçü idam olundu idi. Bu Huyey b. Ahtab Benî Nadîr’in seyyid ve reisi olup zât-ı akdes-i risâletpenâhîye adâveti hadd-i nihâyede idi. Hatta bir aralık gadre bile tesaddî etmişti. Benî Nadîr’in iclâ ve teb‘îdinde Hayber’de yerleşip âl-i Hukayk ile müsâheret peydâ etmişti. Benî Kurayza vak‘asında da ser âmedân-ı muhâribînden olduğu için ele geçtiğinde hufre-i helâke îsâl edilmişti. Bu tafsile göre Safiyye radıyallahu anhâ seby-i ganimetten değil, seby-i feyden, Dihye’ye ihsan edilen câriye de o türlü sebyden İbn Ebü’l-Hukayk’ın kızı ve kavminin seyyidzâdesi olmuş olur.

60 Ba'de'l-i'tâk câriyeyi tezevvücün iki kat ecri olduğu 83. hadiste zikrolunmuştu. Fakat sadâkın ıtktan ibaret olması câiz midir? Bunda ulemâ üç takım olmuşlardır. Bu ve emsali ehâdîse binâ-yı hükmederek nikâhın bu türlüsünü tecviz edenler meyanında Ali, Enes, İbn Mes'ûd radıyallahu anhüm ile tâbiînden Katâde, Saîd b. Müseyyeb, Şa'bî, Zührî, Evzâî, Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs b. Keysân, Süfyân es-Sevrî, Hasan-ı Basrî ve İbrâhim en-Nehaî'nin ve daha sonraki müctehidînden Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'nin isimleri zikrediliyor. Bunlara göre, i'tâktan başka bir mehr vâcip olmaz. İbn Ömer radıyallahu anhümâ ise bu nikâhı câiz görmeyenlerdendir. Tâbiînden İbn Sîrîn, Câbir b. Zeyd bunu mekruh görenlerdendir. Hasan-ı Basrî ile Nehaî'nîn de bu re'yde oldukları mervîdir. İbn Sîrîn, ıtka her ne miktar olursa olsun bir şey katmak müstehap olur demiş. Leys b. Sa'd, İbn Şübrüme, Ebû Hanîfe, Muhammed b. Hasan, Züfer, Mâlik câriyesini i'tâk edecek kimse için bilâ-sadâk nikâh etmek Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden başkasına câiz olmaz. Bu, ancak Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme has bir şey idi diyorlar. Aynî, Câbir b. Zeyd'i bunlara mülhak olanlar meyanında zikrediyor. Bunlar, Allah Teâlâ, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize sadâksız olarak nikâhı ibâha buyurmuş olduğu için Safiyye'yi sadâk demek olmayan ıtk mukabilinde tezevvüc buyurabilmişlerdir. Başkası için bu haramdır derler. Tafsîl-i edille, kütüb-i fıkhiyyeye aittir.

61 Rivayete nazaran Hayber'den avdet buyurulduğu vakit Safiyye radıyallahu anhâ hayızdan tetahhur etmişti. Onu Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem terkisine aldı ki, ashâb-ı kirâm bundan ümmehâtü'l-mü'minîn i'dâdına dahil olacağını istidlâl etmişlerdi. Hayber'den 6 mil uzak bir yere varınca zifaf için konak etmek arzu buyurulduysa da Safiyye ibâ etti. Bundan nefs-i pâk-i risâletpenâhîye biraz infial ârız olduysa da izhar buyurmadılar. Hayber'den 1 berîd yani 12 mil mesafede olan *Sahbâ*'ya varınca zifaf vâki oldu. Evvelki imtinâın sebebi sual buyurulması üzerine, "Orası yahudilere pek yakın idi. Belki zât-ı âli-i nebevîlerine mekr ve zararları dokunur diye korkmuştum" cevabını vermiş ve bu sözü ziyâde-i muhabbete bâis olmuştur. Lâkin rivâyât-ı sahîhada zifafın Medine'ye 40 mil mesafede kâin *Sedd-i Revhâ*'da (سَدُّ رَوْحَاء) vâki olduğu zikredilmektedir. Ümmü'l-mü'minîn Safiyye radıyallahu anhâ hakkındaki rivâyâttan biri de şudur: Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz –zifafa girdikleri gece olacak– Safiyye'nin yüzünde bir dayak çürüğü görmüşler. "Nedir?" diye sormuşlar. "Bir gece rüyamda sanki ay gökten inip koynuma girmiş gördü idim. Zevcim Kinâne'ye hikâye ettim. Sen şu üzerimize gelen Arap melikinin –ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizi kastediyordu– zevcesi olmaya göz dikmişsin diyerek yüzüme bir tokat aşketti ve izi kaldı" demiş.

62 Bu, hadisin râvisi Enes b. Mâlik'in vâlidesidir. Radıyallahu anhümâ.

63 Başka rivayette kimi ekıt yani keş, kimi hurma, kimi yağ getirdi.

64 Lugatta sevîk emîr vezninde kavud tabir olunan nesneye denir. Unu yahut hububatı kavurduktan sonra nefh ve rîhini taklîl için birkaç defa ısı su ile, ba'dehû mâ-i bârid ile gaslederler. Bedevîlerin, ekserî zâd-ı râhlarıdır. Dağarcığa basıp yolda tegaddî ederler ve meyvelerin sevîkı ba'de't-tecfîf kavurup sahk eylemekle olur. İntehâ (Âsım Efendi).

65 ... ve hays beyne'l-Arab bir taam ismidir ki, çekirdeği çıkarılmış hurmayı sâğ yağ ve keş tabir olunan yoğurt kurusuna gereği gibi katıp mezc ve kâhî içine sevîk dahi izâfe ile tertip ederler ve hays-ı mezbûru ittihaz eylemek mânasına masdar olur. İntehâ (Âsım Efendi).

66 Bundan zifafın ertesi günü bir velîmenin mesnûn olduğu istidlâl olunur. Bunun da et'ime-i fâhire ile olması şart değildir.

Bu bahsi şu hadîs-i şerif ile itmâm edelim: قَالَ صَلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتُ شَيْئًا مِنْ نِسَائِي وَلَا زَوَّجْتُ شَيْئاً مِنْ بَنَاتِي إِلَّا بِوَحْيٍ جَاءَنِي بِهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: *Vahyini rabbim azze ve celleden Cibrîl aleyhisselâm getirmeden zevcât-ı tâhirâtımdan hiçbiriyle tezevvüc etmediğim gibi kızlarımdan hiçbirini de tezvic etmedim.*" {Ebû Nuaym, Hilye, VII, 251.}

---

au {İşaret edilen eserin Vâkıdî'nin *el-Megāzî* adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.}

242

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْفَجْرَ فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ[67] فِي مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Şuna kasem ederim ki,) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (salât-ı) fecri kılarlardı da mü'minâttan kadınlar (başlarını ve bedenlerini) mırtları ile[68] örterek hazır bulunurlar, sonra evlerine dönerlerdi ki, (henüz ortalık ağarmamış ve kendileri iyice örtünmüş oldukları için) onları kimse tanıyamazdı.[69] {B372 Buhârî, Salât, 13.}

....

67 İki fâ ile "müteleffifâtin" (مُتَلَفِّفَاتٍ) {M1459 Müslim, Mesâcid, 232.} rivayeti de varsa da ekser-i rivâyât fâ ve ayn iledir.

68 el-Mırt (المِرْط) "mîm"in kesriyle bir gûne fûtaya denir ki, abâ gibi yünden ve hazz tabir olunan tiftikten dahi nesc olunur. Hatunlar bürünürler. Cem'i mürût gelir. İntehâ (Âsım Efendi). Bu tarife göre "câr" denilen şey olacak. Abdülmelik *Muvatta*' şerhinde bunu kadınların o tarihlerde üzerlerine örtüp büründükleri ince, hafif yünden yapılmış murabba' bir örtü diye tarif ettiğine ve tarifi hakkında şârih-i *Buhârî Aynî*'de de beş on türlü kavil rivayet edildiğine göre, bunun ahd-i nebevîden sonra istimal edilmemiş olduğuna istidlâl olunabilir. Onun için tercümede "mırt" denildi. Tariflerin mecmûundan câr gibi başa örtülüp bütün vücudu kaplayan yünden, tiftikten, ketenden, kıldan mâmul ve kadınlara mahsus bir örtünün adı olduğu anlaşılıyor.

Müteleffiât rivayetine göre başları ve bedenleri örtülü olmuş olacak. Müteleffifât rivayeti de bu mânayı kasta mani değildir. Zira teleffüf, teleffü'den eamdır. Teleffü'den, baş behemehal örtüldükten sonra libasın bütün vücudu sardığı mânası anlaşılır. Teleffüfte ise başın hem örtülü olması hem de olmaması ihtimali vardır. Müteleffiât rivayetinin ağleb olmasına nazaran buradaki müteleffifât da o mânaya yani vücutlarıyla beraber başlarının örtülü olduğu mânasına gelir.

Bu hadîs-i şerif, Buhârî tarafından salât-ı nisânın kaç parça libas ile sahih olabileceğine şahit olmak üzere sevkedilmiştir. İkrime'den gelen rivayete göre kadın sevb-i vâhid ile başını câr ile örter gibi örttükten sonra cesedinden hiçbir yer görünmemek üzere bürünürse namazı sahih olur denilmiş olduğu gibi, İbn Abbas hazretleri de, sık dokunmuş olmak şartıyla kamîs-i vâhid içinde namaz kılmasında beis yok demiştir. Ümmü'l-mü'minîn Meymûne radıyallahu anhânın da yenlerini başına getirmek üzere bir tek ferâce içinde namaz kıldıkları mervîdir. Ümmü'l-mü'minîne ait diğer bir rivayette ise bir ferâce ile bir yaşmak içinde namaz kılmışlardır. İkrime'den diğer rivayette, kadının bir ferâce ile katlanıp dikilmiş yaşmak içinde namazı sahihtir denilmiştir. Âişe ve Ümmü Seleme ile Ali radıyallahu anhüm hazerâtı uzun, geniş bir ferâce ile bir yaşmak içinde kılar demişlerdir. Mücâhid, dörtten az esvap içinde kılamaz demiş. Hakem b. Nâfi', namazının sıhhati için lâakal bir ferâce ile bir yaşmağı, Hammâd da bir ferâce ile başını örtecek bir çarşafı şart kılmışlardır.

Sonraki eimme beyninde de sıhhat-ı salât için giyilmesi vâcip olan aded-i siyâb hakkında ihtilâf vardır: Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî bir dir' yani ferâce ile bir hımâr yani yaşmak yahut baş örtüsü ile; Atâ bir dir', bir izâr yani fûta, bir de hımâr ki, üç sevb ile; İbn Sîrîn bu üçe ilâveten bir de milhafe yani câr ve çarşaf ile örtünür demişlerdir.

İbnü'l-Münzir bu ihtilâfı şöyle telif ediyor: "Kadına vâcip olan, vech ile keffeynden başka cem'-i bedeni setretmektir. Bu setr ise sevb-i vâhid ile, ister daha ziyadesi ile olur. Mütekaddimînin üç veya dört sevbe lüzum göstermeleri ancak istihbâb tarikiyledir zannederim. İntehâ.

Tâbiînden Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hişâm'a göre kadının tırnağına varıncaya kadar her şeyi avrettir ki bu, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in de kavlidir. Mâlik ile Şâfiî'ye göre kademi avrettir ve ayakları çıplak olarak kıldığı namazı iade etmesi lâzım gelir. Saçları da bu hükümdedir. Ebû Hanîfe ile Sevrî'ye göre kademi avret değildir ve ayakları çıplak olarak kıldığı namazı iade etmesi lâzım gelmez. Lâkin bu babda Ebû Hanife'den olan rivayet de ikidir.

69 Yani yalnız şebahları görünüp o libasların içindekiler erkek mi, kadın mı? uzaktan farkedilmezdi. Tanınmamaya sebep de ya sabah karanlığının henüz zâil olmamış olması ya da örtünmekteki itinadır. Lâkin bu hadis *Müslim* ile *Sünen-i İbn Mâce*'de بِغَلَسٍ yani "*Sabahın alaca karanlığında*" {M1459 Müslim, Mesâcid, 232; İM669 İbn Mâce, Salât, 2. Kaynakta مِنَ الْغَلَسِ ifadesi yer almaktadır.} diye rivayet edildiği için evvelki illet kesb-i kuvvet eder. Maahâzâ gerek bu rivayete gerek arzedilecek ihtilâfa tevtıe olacağına binaen her iki sebep kavis içine alınmıştır. İhtilâf şudur: Sabah namazını kılmak için tağlîs yani ortalık iyice aydınlanmazdan evvelki vakti ihtiyar etmek mi, yoksa isfâr yani aydınlığa kadar gecikmek mi efdaldir? Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye hep tağlîsi tercih ve buna delâletine kāil oldukları bu hadis ile daha açık olan diğerleriyle ihticâc ederler, Hanefiyye ise isfârı efdal görürler. Delilleri –bu hadisin kuvvetinde olmadığı halde– turuk-ı müteaddide ile mervî olan أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ "*Salât-ı fecr için isfârı ihtiyar ediniz, zira ecri daha azîmdir*" {T154 Tirmizî, Salât, 3.} gibi hadislerdir. Onlar Buhârî'nin bu hadisinde kadınların tanınmamalarını tağlîse değil, kemâl-i tesettüre hamlederler. Teâruz-ı edillenin bu babda tevlîd ettiği münakaşa uzundur. Merakı olanlar mufassalâta müracaat edebilirler. Bu hadîs-i şeriften, kadınların cemaatle edâ-yi salât için mescide çıkmalarının cevazı da istidlâl olunur (209 ve 217. hadislere de müracaat). Fukaha, emn-i fitne şartıyla bunun cevazında iştibâh etmemişlerdir. Bazıları ihtiyata meylederek gençlerin çıkmalarını mekruh görmüşlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre –karanlığı setre evfak bulduğu için olacak– öğlen ve ikindi namazlarından mâadası için kocakarılar çıkabilirler. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre ise kocakarılar, beş vakit mescide çıkabilirler. Şârih-i *Buhârî* Aynî, "Elyevm fesat zâhir ve fitne müteammim olduğu için genç, ihtiyar bütün kadınların çıkmaları mekruhtur" diyor.

243

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هٰذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا
عَنْ صَلَاتِي.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, üstünde damgalar bulunan bir hamîsa[70] içinde namaz kılıp (esnâ-yı salâtta) üstündeki damgalara bir nazar (atıf) buyurmuşlardı. Namazdan çıkınca, "Benim şu hamîsamı Ebû Cehm'e[71] (geri) götürün de Ebû Cehm'in enbicâniyyesini[72] bana getirin. Zira demin namazım(daki huzur)dan (az kalsın) beni alıkoy(acak)tı" buyurdu.[73] {B373 Buhârî, Salât, 14.}

....

70 Hamîsa "yün yahut softan dört köşeli, iki tarafı zencefli bir nevi siyah abâ"ya denirdi ki pek yumuşak ve dürünce pek az yer tuttuğu için bu ismi vermişlerdi. Bu hamîsa Şam kumaşlarından olup risâletmeâb efendimize Ebû Cehm el-Kureşî tarafından ihdâ edilmişti.

71 Ebû Cehm el-Âmir yahut Ubeyd b. Huzeyfe el-Kureşî el-Adevî radıyallahu anhtır ki, feth-i Mekke günü dâire-i münciyye-i İslâm'a girmiştir. Kureyş'in uzemâsındandır ve Kureyş içinde ensâba kemâl-i vukūf ile mâruf olan dört zattan biridir. Müşârün ileyh muammerûndandır. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın evâhir-i eyyâmına, hatta daha sonraya kadar berhayat kalmıştır. Kâbe'nin iki defa binasında hazır olduğu rivayeti sahih ise –ki sahihe de benziyor– İbnü'z-Zübeyr radıyallahu anhümânın eyyâm-ı hilâfetine yetişmiş ve 120 seneden ziyade yaşamış olacaktır. Kâbe'nin mâlûm olduğu üzere evvelki binası bi'setten birkaç sene evvel Kureyş tarafından vâki olmuş ve esnâ-yı binâda aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri bedenen çalışmışlardı. Bu, Ebû Cehm 224. hadisteki Ebû Cehm radıyallahu anhtan başkadır. O, ensârîdir ve bir künyesi tasgīr ile Ebû Cüheym'dir.

72 Bu garip lugatın iştikakı hakkındaki dedikoduların bize lüzumu yoktur. Bu, nakış ve nigârı olmayan yumuşak, fakat kalın sof abaya denir ki hamîsa kadar fâhir kumaşlardan sayılmazmış. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, hamîsayı iade ile Ebû Cehm'in enbicâniyyesini talep buyurmakla –reddinden dolayı hâtırmânde olur mülâhazasıyla– hediyenin kabulünden dolayı evvelce vâki olan iltifât-ı nebevîye terdîfen ikinci defa tatyîb-i hâtırını kast buyurmuşlardır.

73 Kavis içinde “az kalsın” kaydının ilâvesi *Muvatta*’daki rivayette فَكَادَ يَفْتِنُنِي {MU219 Mâlik, Salât, 18.}, Buhârî’nin bu hadisten sonraki taʻlikinde de فَأَخَافُ أَنْ يَفْتِنَنِي {B373 Buhârî, Salât, 14.} denilmiş olmasındandır. Yoksa namazda iken kemâl-i huzûr-ı nebevînin bilfiil muhtel olması vârid-i hâtır değildir. Bu kelâm-ı âlî-i nebevîde olur olmaz şeylerle hâtırı meşgul olan zuafâ-yı ümmetin çeşm ve dillerini oyalayacak nakış ve nigârdan âzâde libâs-ı yekrenk ve sade içinde edâ-yı salâta şürûʻ etmelerini tavsiye ve esnâ-yı salâtta cemʻ-i hâtıra çalışmalarını tâlim mânası vardır. Yoksa değil menzil-i kābe kavseyne varmış olan o habîb-i hüdâ, ümmeti içinde bile âb-ı nûşîn-i hidâyeti nûş ile ten ve canı zinde olmuş öyle şehbâzân-ı âlem-i kemâl vardır ki, kalbini Hakk’a tevcih eder etmez hiçbir şâgil onu zevk-i rûhânîsinden cüdâ edemez. Nitekim ecille-i tâbiînden Müslim b. Yesâr namazda iken tavan çöküp yanı başına düşmüş de onun hiç haberi bile olmamış. Herhalde maksat, musallîye kendini şevâgilden tecrit etmesi için bir ders vermektir. Hamîsanın Ebû Cehm’e iadesi de içinde namaz kılması için değildir. Namazdan başka vakitlerde de ondan pekâlâ intifâ edilebilir. Bu hadisten ulemâ rahimehumullah, tezvîk-ı mesâcid yani mescid mihraplarıyla duvarlarının musallîyi işgal ve ilhâ edecek nukūş ve hutût gibi şevâgil ile tezyini mekruh olduğunu istinbat eylemişlerdir.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هٰذَا فَإِنَّهُ لَا تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ[74] تَعْرِضُ لِي فِي صَلَاتِي.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Âişe (radıyallahu anhâ)nın bir kırâmı[75] vardı ki onunla odasının bir tarafını örtmüştü. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (ona), "Şu kırâmını karşımdan al. Üzerindeki tasvirler namazda iken hep bana görünüp duruyor" buyurdu.[76] {B374 Buhârî, Salât, 15.}

....

74 Bir rivayette zamirsiz olarak تَصَاوِيرُ .

75 el-Kırâm kitâb vezninde... Al perdeye ve duvağa denir, alâ kavlin yünden alaca ve münakkaş işlenmiş ince nihâlîye denir ki, kapılara perde ederler yahut begayet ince zara ve çârşebe denir. İntehâ (Âsım Efendi).

76 *Sünen-i Nesâî*'deki rivâyâtın birinde ümmü'l-mü'minîn hazretleri, bu kırâmın odaya girerken tâ karşıya gelen tarafa asılmış olanı üzerinde kuş, diğerinde kanatlı at tasvirleri bulunduğunu zikrediyor. {N5354 Nesâî, Zînet, 111.} Bir rivayetinde de, يَا عَائِشَةُ أَخْرِجِي هٰذَا فَإِنِّي إِذَا رَأَيْتُهُ ذَكَرْتُ الدُّنْيَا *"Âişe, şunu çıkar. Çünkü ben onu gördüğümde dünyayı hatırlıyorum"*, {HM24771 İbn Hanbel, VI, 53.} bir diğerinde de perdeyi yırtıp iki yastık yüzü yaptığını ve bu yastıklara aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin yaslandığını {B2479 Buhârî, Mezâlim, 32.}, bir diğerinde de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, perdeyi görür görmez vech-i şerifi renkten renge girdiğini ve perdeyi yed-i mübârekesiyle tutup attıktan sonra, إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُشَبِّهُونَ بِخَلْقِ اللّٰهِ *"Yevm-i kıyâmette nâsın en şiddetli azap görenleri, Allah'ın yarattığına benzetenlerdir"* {M5525 Müslim, Libâs, 91.} buyurduklarını zikrediyor.

Gerek metindeki hadiste gerek o hadisin *Nesâî*'deki diğer rivâyâtında tasvirlerin kātı-ı salât olduğuna ve namazın iade buyurulduğuna dair hiçbir kayıt olmadığı için bunların hükmü kerahet olduğu istidlâl olunur. Tecemmülde istimali mekruh olunca libasta kerâhet-i isti'mâli evleviyyette kalır. Eşhâs-ı mâsile yani gölge veren temâsîlin gayr-i mâsil olan tesâvirden farkı olmadığı gibi perde, yaygı veya duvar üzerinde olması beyninde de fark yoktur. Hele namazda buna daha ziyade dikkat etmek iktiza eder. Zira musallîyi –siyâk-ı hadîsten de müstebân olduğu üzere– cem'iyyet-i hâtırdan mahrum eder ve külliyeti ile Cenâb-ı Hakk'a teveccühüne mani olur (evvelki hadise de müracaat.) Maahâzâ bunun bir dereceye kadar nesholunduğu da bir eserde rivayet ediliyor ki, bu eser, Sehl b. Huneyf'ten mervîdir. Ebû Talha el-Ensârî radıyallahu anh hasta iken iyâdetine Sehl b. Huneyf radıyallahu anh gitmiş. Ebû Talha, altındaki nemâtı yani keçeyi yahut döşemeyi çıkarsın diye birine emretmiş. Sehl, "niçin?" diye sormuş. Ebû Talha, "Üzerinde tasvirler var da onun için. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin tesâvir hakkında neler buyurduğunu bilirsin" cevabını vermiş. Bunun üzerine Sehl, إِلَّا مَا كَانَ رَقْمًا فِي ثَوْبٍ "*Meğerki bir kumaşta yazı ola,* buyurduğunu da bilmiyor musun?" deyince, "Evet ama bana bu daha hoş geliyor" demiş {B5958 Buhârî, Libâs, 92.}. Hanefiyye, buna bakarak yayılıp ayak altında kalan şeylerin bu nehiyden hariç olduğuna kāil olmuşlardır ki Sevrî, Nehaî, Mâlik, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel hep onlarla beraberdir. Ebü'l-Kāsım'ın rivayetine göre İmam Mâlik serirler ve kubbeler üzerindeki tasvirleri mekruh gördüğü halde döşek, yastık, elbise gibi şeylerde beis görmezdi. Üzerinde temâsil bulunan kubbeye müteveccihen namazı mekruh sayardı. Süfyân es-Sevrî, "Yastıklarda suret bulunmasında beis yoktur, çünkü çiğnenir" derdi. Ebû Hanîfe ile ashabı, odalarda timsal olarak konan tesâviri mekruh gördükleri halde yere yayılan şeylerde beis görmezlerdi. Lâkin asılmış perdelerdeki tesâvirin kerahetinde de ihtilâfları yoktur. Leys b. Sa'd odalarda, serîrlerde, kubbelerde, leğenlerde, şamdanlardaki temâsili mekruh görürlerdi. Meğerki, kumaşta nakış (yazı) ola. Şâfiîler ise ister elbise, ister yatak, ister yaygı vesaire üzerindeki bütün suretleri mekruh görüp hiçbirini diğerinden tefrik etmemişler ve nehye müteallik vârit olan ehâdîs-i şerifenin âm olmasıyla ihticâc eylemişlerdir.

245

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﵁ قَالَ أُهْدِيَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فُرُّوجُ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ فَقَالَ لَا يَنْبَغِي هٰذَا لِلْمُتَّقِينَ.

TERCÜMESİ

Ukbe b. Âmir (el-Cühenî)[77] radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bir ipek ferrûc[78] (ferâce) ihdâ edilmişti.[79] Onu giyip içinde namaz kıldı. Namazdan çıktıktan sonra (giymiş olması) bedine gitmiş gibi (beden-i şerifinden) şiddetle çıkar(ıp at)dı[80] ve "Bu(nu kullanmak) müttekîne yaraşmaz"[81] buyurdu. {B375 Buhârî, Salât, 16.}

....

77 Kāri yani Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiş sahâbeden fasih, kâtip bir zat idi. Kur'an'ı mushaf içinde ilk cemeden odur. Muâviye ile birlikte Sıffîn'e iştirak ederek tarafından Mısır valiliğinde bulunmuş, onun eyyâmında vefat etmiştir. Radıyallahu anhümâ.

78 Ferrûc tennûr vezninde "küçük çocuk gömleği"ne denir ve ensesinden yırtmacı olan kaftana denir ki üste giyilir. Bu hâlâ ferâce dediğimiz şeydir ki, Fârisî'de ferecî derler. Evâilde yırtmacı ensesinden olur idi. Sonra şimdiki hey'et-i ma'hûdeye girmiştir. İntehâ (Âsım Efendi).

79 Bu ferâceyi ihdâ eden Dûmetülcendel Meliki Ükeydir b. Abdülmelik'tir. Dûmetülcendel, Şam ile Irak arasında Medine'den 13 ve Dımaşk'tan 7 merhale mesafede kâin bir kalenin ismidir. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Tebük'te iken Hâlid b. Velîd radıyallahu anhı oranın fethine memur buyurmuşlar ve *"Onu av avlarken yakalayacaksın"* {İbn Hişâm, es-Sîre, II, 526.} diye haber vermişlerdi. Hakikaten bir yaban sığırı gelip boynuzlarıyla kalenin kapısına sürtünmüş, Ükeydir de ona tamâan geceleyin kalesinden inip avlamaya davranmış. Mutarassıt olan Hâlid de üzerine hücum ile kendisini esir ve kardeşi Hassân b. Abdülmelik'i katletti. Hâlid kaleyi anveten 9. sene-i hicriyyede fetheyledi. Sonra Ükeydir, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile cizye vermek üzere musâleha akdetmiş ise de halîfe-i evvel zamanında nakz-ı ahdeylemiş ve yine Hâlid b. Velîd radıyallahu anh onu kalesinde muhasara ettikten sonra ele geçirip müşrik-i nasrânî olduğu halde katletmiştir. Diğer biraderi Hüreys b. Abdülmelik İslâm'ı kabul eylemiştir. Hâfız Ebû Nuaym'ın rivayetine nazaran Ükeydir, İslâm'ı kabul ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize bir "hulle-i siyerâ'" ihdâ etmiştir. Hulle ridâ ile izârın mecmuundan bir tam takım libâsa denir. Siyerâ' hakkında mütercim-i *Kāmus* Âsım Efendi şöyle diyor: "Bir nevi alaca kumaş adıdır ki, yol yol sarı kalemli ve çubuklu olur, çetâre gibi. Alâ kavlin nescine yol yol ipek muhtelit olur." İntehâ.

Mâmâileyh Ükeydir'in hediye takdim edip akd-i sulh ettiği sabit ise de dîn-i nasrâniyyeti terketmediğinde ehl-i siyerin ittifakı vardır. Binaenaleyh kabûl-i İslâm etti demekle Ebû Nuaym yanılmıştır.

80 Câbir radıyallahu anhtan Müslim'in rivayetinde, فِي قَبَاءِ دِيبَاجٍ فَنَزَعَهُ denilmiştir ki, çıkarıp attıkları libas bir ipek kaftan imiş. Onu çıkarırken de, "Bunu giymekten beni Cibrîl aleyhisselâm nehyetti" {M5419 Müslim, Libâs,16.} buyurmuşlar.

81 *"li'l-müttekīn"* cem'-i müzekker-i sâlim olduğu için ipeğin yalnız erkeklere haram olup kadınların müstesna olduklarını bu lafız ile ihbarda işaret vardır. Maahâzâ cem'-i müzekker-i sâlimi tağlîb tarikiyle nisâya teşmil etmek isteyenler haririn zükûr ve nisâ bütün ümmete haram olduğuna kāil olmuşlardır. Zâhiriyye ulemâsından bazılarıyla Abdullah b. Ebû Müleyke, Misver b. Mahreme radıyallahu anhın *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî* ve *Nesâî*'de mezkûr olan hadisiyle –ki ileride inşallah gelecektir– ihticâc ederek haririn istimali bilakis ricâl ve nisâ için helâl olduğuna kāil olmuşlardır.

Cumhûr-ı fukahânın hücceti ise on beş sahâbî tarafından rivayet olunan bu hadîs-i şerif ile Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin Ümmü Hânî radıyallahu anhâdan, Ebû Dâvûd'un Ebû Reyhâne radıyallahu anhtan, Tirmizî'nin Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan rivayet ettikleri hadislerdir ki, ötekilerin hücceti olan hadislerdeki ibâhayı neshetmişlerdir. Zükûr ve nisâ için haramdır diyenler arasında İbn Ömer ile İbnü'z-Zübeyr radıyallahu anhüm de vardır. Bunlar, "*Hariri her kim dünyada giyerse âhirette giymekten mahrum olur*" meâlindeki âsâra bakıp teverrü' etmişler ve anlaşılan Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan mervî, الذَّهَبُ وَالْحَرِيرُ حِلٌّ لِإِنَاثِ أُمَّتِي وَحَرَامٌ عَلَى ذُكُورِهَا *"Altınla ipek ümmetimin ünâsına helâl, zükûruna haramdır"* {MK5125 Taberânî, el-Kebîr, V, 211.} hadisine ve Ali b. Ebû Tâlib kerremallahu veche ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Amr b. Âs, Ukbe b. Âmir radıyallahu anhümün bu meâlde aleyhi's-salât efendimizden işitip müttefikan rivayet ettikleri âsâra muttali olamamış gibi görünüyorlar.

Eimme-i Mâlikiyye'den Ebû Bekir İbnü'l-Arabî libâs-ı harîr istimali hakkındaki ihtilâf-ı ulemâyı on kavle kadar çıkarıyor: 1. Herhalde haramdır. 2. Harpten başka her vakit haramdır. 3. Seferden başka her vakit haramdır. 4. Marazdan başka herhalde haramdır. 5. Gazâdan başka her yerde haramdır. 6. Alemden başka yerde istimali haramdır ki, alem, sancağa ve kumaş üzerinde nişan olsun diye yapılan damgaya ıtlak olunur. 7. Erkeklere de, kadınlara da haramdır. 8. Üste giyilmesi haram, ayak altına yayılması helâldir. Bu, Ebû Hanîfe ile ulemâ-i Mâlikiyye'den İbnü'l-Mâcişûn'un kavlidir. 9. Herhalde mubahtır. 10. İbrişim gibi başka bir şeyle karışık da olsa haramdır.

Libâs-ı harîr giyip namaz kılan kimse namazını iade eder mi? Bunda da ihtilâf vardır. Hanefiyye'ye göre namazı sahihtir. Lâkin o heyet içinde namaza girmesi mekruhtur ve –haramı irtikâp ettiğinden dolayı– âsim olur. Şâfiî ile Ebû Sevr ve İbnü'l-Kāsım'ın rivayetine göre, mâlik başka bir libas bulursa derhal iade eder derler.

246

•.•.•

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ وَرَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ وَضُوءَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُونَ ذٰلِكَ الْوَضُوءَ فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ مِنْهُ وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ ثُمَّ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ عَنَزَةً فَرَكَزَهَا وَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مُشَمِّرًا صَلَّى إِلَى الْعَنَزَةِ بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيِ الْعَنَزَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Cuhayfe (Vehb b. Abdullah es-Süvâî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir (defa) gördüm ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kızıl sahtiyandan bir kubbe[82] içinde idi.[83] Gördüm ki, Bilâl (radıyallahu anh) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin abdest suyunu al(ıp getir)di. Gördüm ki, halk (kullandığı) o abdest suyunu (almaya) koşuşuyorlardı. (O sudan) her kimin eline bir şey geçtiyse (teberrük için) üzerine sürdü. Ele geçiremeyenler ise arkadaşlarının elindeki ıslaklıktan hissemend oldular.[84] Sonra gördüm ki, Bilâl (radıyallahu anh) bir harbe alıp (kubbenin dışında bir yere) dikti.Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kırmızı bir hulle giyinmiş[85] ve çemrenmiş[86] olarak çıktı. Harbeye doğru (oradaki) halka (namazı) iki rekʿat (olarak) kıldırdı.[87] (Yine) gördüm ki, (o) harbenin önünden insanlarla hayvanlar geçip gidiyorlardı.[88] {B376 Buhârî, Salât, 17.}

………

82 el-Kubbe "tepesi müdevver bina"ya denir ki kümbet tabir olunur, fi'l-asl büyût-i Arab'dan sagīr ve müstedir haymeye denip baʿdehû alelıtlak istimal olundu. İntehâ. (Âsım Efendi) Bu izaha göre (kubbe) yayvan küçük çadırdır.

83 Bu hadîs-i şerifteki kıssa, Mekke'ye olan esfâr-ı nebeviyyeden birinde vâki olmuştu ki, feth-i Mekke günlerinde ve ağleb-i ihtimal haccetü'l-Vedâ esnasındadır. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Mina'ya yakın Ebtah denilen bir yerde imişler. Nesâî'nin rivayetine nazaran nezd-i âlîlerinde kırk kadar sahâbî var idi. 143. hadiste kıssanın bir parçası geçmişti.

84 Müslim'in rivayetinde, وَقَامَ النَّاسُ فَجَعَلُوا يَأْخُذُونَ يَدَيْهِ فَيَمْسَحُونَ بِهَا وُجُوهَهُمْ. قَالَ فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَوَضَعْتُهَا عَلَى وَجْهِي فَإِذَا هِيَ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ وَأَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ *"Halk ayağa kalktılar ve mübarek ellerini tutup yüzlerine dokundurmaya başladılar. Ebû Cühayfe der ki: Ben de mübarek elini alıp yüzüme yapıştırdım. Bir de ne göreyim, kardan daha serin, miskten daha hoş kokulu idi"* {Müslim'de tespit edilemeyen rivayet için bkz: B3553 Buhârî, Menâkıb, 23.} denilmiştir. Bunlarla metindeki kıssa beyninde münâfât yoktur. Vukuu tarif edilen suretlerin hep birden vâki olmuş olması vardır. Ashâb-ı kirâmın bu muamelesi ve bu fiillerinden men vâki olmaması âsâr-ı sâlihîn ile teberrükün cevazına delildir. Bir de mâ-i müstaʻmelin tahâretine kāil olanlar, necâsetine kāil olan Hanefiyye'ye karşı bu hadis ile de ihticâc etmek isterlerse de şârih Aynî hakīkat-i mezhebi âtîdeki sözlerle tavzih ediyor: "Mezhebimize göre mâ-i müstaʻmel tâhirdir. Hatta içilmesi ve onunla hamur yuğurulması bile câizdir. Şu kadar ki, tahûr yani pâk edici olmadığından onunla ne abdest alınır, ne iğtisâl edilir. Necis olması Ebû Hanîfe'den bir rivayettir ve amel o kavil üzere değildir. Maahâzâ Ebû Hanîfe'den gelen bu rivayette necâseti ile hükmedilmesini beden-i müznibden necis olan günahları izâlesi itibariyledir ki, mâ-i müstaʻmel hükmen teneccüs etmiş olur. Bu ise Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin abdest suyu ile kābil-i kıyâs değildir. O su, beden-i tâhirden infisâl etmiş mâ-i tâhir olduğu gibi her tâhirden ethar ve etyab olan bir mâ-i tahûrdur."

85 Bu hulle –lafz-ı hadîsten mütebâdir olduğuna göre– başka renk karışmamış kan kırmızı bir hulle idi. Binaenaleyh bundan sâfi kırmızı olan libas giyinmenin mekruh olmadığı hükmü istinbat olunuyor. Hanefiyye'den bazı kimselerin ise bunu mekruh gördükleri rivayet ediliyor. Bunlar mezkûr hullenin bürûd-i Yemâniyye'den alacalı, kara kara kalemli kırmızı bir hulle olduğunu beyanla hadisi te'vil tarafına gitmişlerdir. Kırmızı libasın kerahetine delilleri de Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da mervî şu meâldeki hadisidir: "Üzerinde kırmızı iki sevb yani bir hulle olan biri, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme uğrayıp selâm verdi. Selâmını red buyurmadılar." {D4069 Ebû Dâvûd, Libâs, 17.} Halbuki bu hadis hakkında kâh hasen, kâh zayıf denmiş olmasından kat'an-nazar sahih de olsa maksutlarına delâleti sarih değildir. Zira adem-i redd-i selâm, sebeb-i âhardan da olmak muhtemeldir. Kaldı ki cemâhir-i Hanefiyye'nin mezhebi de bu değildir.

86 Müslim'in rivayetinde teşmîrin zikri sırasında, كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ سَاقَيْهِ "Bacaklarının aklığı hâlâ gözümün önündedir" {M1119 Müslim, Salât, 249.} tarifi vardır.

87 Bu salât salât-ı misâfir idi. Müslim'in rivayetinde, فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ .ثُمَّ صَلَّى العَصْرَ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ileri geçip öğleni iki rek'at kıldırdı. Sonra ikindiyi iki rek'at kıldırdı. Sonra da Medine'ye dönünceye kadar hep ikişer kıldırdı durdu" {M1119 Müslim, Salât, 249.} denilmiştir.

88 Bir rivayette, تَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا الْمَرْأَةُ "Harbenin ardından kadın geçer" {Serrâc, Müsnedü's-Serrâc, 143, no: 375.}, bir lafızda da, يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الحِمَارُ وَالْكَلْبُ لَا يُمْنَعُ "Önünden eşek, köpek geçerdi de menedilmezdi" {M1119 Müslim, Salât, 249.} diye vârit olmuştur. Herhalde musallî ile kıblesi arasından insan veya hayvanın geçmesi salâtı kat' etmez. 68. hadiste de İbn Abbas radıyallahu anhümâdan buna dair bir rivayet vardır (143, 249, 303 ve 309. hadislere de müracaat).

247

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بِنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَقَدْ سُئِلَ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ الْمِنْبَرُ فَقَالَ مَا بَقِيَ بِالنَّاسِ أَعْلَمُ مِنِّي هُوَ مِنْ أَثْلِ الْغَابَةِ عَمِلَهُ فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عُمِلَ وَوُضِعَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ كَبَّرَ وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى فَسَجَدَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ عَادَ إِلَى الْمِنْبَرِ ثُمَّ قَرَأَ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالْأَرْضِ فَهٰذَا شَأْنُهُ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd (es-Sâidî) radıyallahu anhümâya[89] (Medine'deki) minber(-i nebevînin) neden yapılmış olduğu sual edildiği zaman demiş ki: (Şu) nâs içinde bunu benden iyi bilen kalmadı.[90] (Minber) Gābe'nin esl (ağac)ındandır.[91] Onu Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem için falanca hatunun mevlâsı filân[92] yaptı idi. Yapılıp (yerine) konduğu zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem üzerine çıkıp ve kıbleye karşı durup (iftitah) tekbir(ini) aldı. Halk da arkasından (mescid-i şerifte namaza) durdular. Okuyup rükûa vardı. Cemaat de arkasından rükû ettiler. Sonra (rükûdan) başını kaldırıp (ve kıbleden yüzünü ayırmayıp) gerisin geriye dön(üp in)di[93] ve yere secde buyurdu. Sonra (yine) minbere çıktı. Sonra (yine) rükûa vardı. Sonra (yine rükûdan) başını kaldırıp ve (sâbıkı veçhile) gerisin geriye dönüp yere secde buyurdu." İşte minberin kıssası.[94] {B377 Buhârî, Salât, 18.}

………

89 {Tecrid metninde رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ denilmekle birlikte tercümede ve şerhte "radıyallahu anhümâ" ifadesi kullanılmıştır. Sehl radıyallahu anh'ın babası Sa'd b. Mâlik radıyallahu anh da sahabî olduğu için mütercimin bu tercihi bir zühul değildir.}

90 Medine'de en sona kalan sahâbî Sehl b. Sa'd radıyallahu anhümâdır.

91 Gābe Şam cihetinden Medine'ye 9 mil mesafede ağaçlık bir yerin ismidir ki, orası Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin develerine mera idi. 172. hadiste mevzubahis olan Urenîler'in hıyanet ve fezâhat kıssası da orada vukua gelmiştir. Minber-i şerif işte bu ormancığın "esl" denilen ağacından imal edilmiştir. Esl iki türlü olur ve bodur olan nevine "tarfâ'" denirmiş. İrisine Türkçe'de ılgın ağacı denildiğini Âsım Efendi merhum bize haber veriyor. Gayet sert bir ağaç imiş.

82 Bu falan ile falanın isim ve hüviyetleri hakkındaki rivâyât pek çok olduğu için tafsilinden sarfınazar edildi. Yalnız şurası câlib-i dikkattir ki, râvî-i hadîs Sehl b. Sa'd radıyallahu anhümâ başka bir rivayetinde o tarihte Medine'de bir tek marangozdan başkası bulunmadığını bize haber veriyor.

93 Minber-i şerif iki kademe ile bir meclisten yani oturacak yerden ibaret olmak üzere inşa edilmişti. Bazılarının üç basamak demesi bu itibar iledir. Hutbeyi ikinci kademe üzerinde durup irat buyururlar ve iki hutbe arasında daha üstteki meclis denilen mahalle otururlardı. Buna göre kavme ile secde arasına giren hareketlere amel-i kesîr denilemez. Kıbleden rûgerdân olmaksızın bir iki hatve yürümek namazı ifsad etmez.

94 Sehl b. Sa'd radıyallahu anhümâdan gelen rivâyâtın birinde Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz bu namazı itmam buyurduktan sonra cemaate dönüp, أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هٰذَا لِتَأْتَمُّوا بِي وَلِتَعْلَمُوا صَلَاتِي *"Ey nâs, benim böyle yapışım siz bana iktidâ edesiniz ve namazımın nasıl olduğunu anlayasınız diyedir"* {D1080 Ebû Dâvûd, Salât, 214, 215.} buyurmuşlardır ki, imamın me'mûmdan yüksek bir yerde durması câiz olduğu anlaşılıyor. İmamın me'mûm üzerine irtifâı Hanefîler'le Şâfiîler'e ve Ahmed b. Hanbel ile Leys b. Sa'd'a göre câizdir. Fakat bir ihtiyaç olmak şartıyla. Nitekim Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, bunu lüzûm-ı ittibâ' ve kast-ı ta'lîm ile ta'lîl buyurmuşlardır. Adem-i ihtiyaç halinde ise imamın me'mûmdan yüksek yerde durması mekruhtur. İmâm Mâlik'e ve Evzâî'ye göre câiz değildir. Şârih Aynî, Mâlik'e göre irtifâ-ı yesîrin câiz olduğunu naklediyor.

248

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ لَهُ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ قُومُوا فَلِأُصَلِّيَ لَكُمْ قَالَ أَنَسٌ فَقُمْتُ إِلَى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ مَا لُبِسَ فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, ceddesi Müleyke[95] (bint Mâlik b. Adî radıyallahu anhâ) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi tehyie ettiği bir taama davet etmişti. (Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) yedikten sonra, "(Haydin), kalkınız da size namaz kıldırayım" buyurmuş.[96]

Enes der ki: Kullanıla kullanıla simsiyah kesilmiş (eski) bir hasırımız (var idi. İşte onu almay)a hemen davranıp üzerine (yumuşasın diye) biraz su serptim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaza durdu. Yetim[97] ile beraber ben de ardında (bir) saf olduk.[98] Kocakarı da arkamızda durdu.[99] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize iki rekʻat kıldırdıktan sonra teşrîf etti.[100] {B380 Buhârî, Salât, 20.}

....

95 Hâdim-i nebevî, Enes b. Mâlik'in vâlidesi Ümmü Süleym'in anasıdır. Radıyallahu anhüm ecmâin.

96 Bu kıssada taam namaza takdim edilmiştir. İleride gelecek İtbân b. Mâlik kıssasında 268. hadis ise namaz taama takaddüm eylemiştir. Çünkü İtbân radıyallahu anh namaz kıldırsınlar diye kendilerini davet etmişti. Müleyke radıyallahu anhânın daveti ise yemeğe idi. İhtimal ki bu davette taam hazır, ötekinde ise hazırlanacak idi de tertipleri bundan dolayı değişmişti.

97 Bu yetim çocuk, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mevlâsı Ebû Zumeyre'nin oğlu Zumeyre idi. Radıyallahu anhümâ. Ebû Zumeyre, Âl-i Zîyezen'den Sa'd veya Saîd el-Himyerî'dir. İsminin Ravh b. Sender veya Ravh b. Şirzâd olduğunu söyleyenler de vardır.

98 Salât-ı nâfile için cemaatin cevazına delildir. Hanefiyye'ye göre –teravihten mâada– tedâi yani yekdiğeri davet suretiyle cemaatle teneffül mekruhtur. Tedâi olmaksızın iki nefl kılan kimse tesadüfi olarak yekdiğere iktidâ edebilirler. Onlar bu hadisteki namazı *Müslim*'deki فَرُبَمَا تَحْضُرُ الصَّلَاةُ وَهُوَ فِي بَيْتِنَا "Kâh olurdu ki namaz vakti gelirdi de evimizde bulunurlardı" {M1500 Müslim, Mesâcid, 267.} rivayetiyle ihticâc ederek buradaki namazın farîza olduğunu söylerler. İmam Mâlik'in, "Bilmeyenler farz kılınıyor zannetmesinler diye açıkta olmamak şartıyla cemaatle teneffülde beis yoktur" dediği mervîdir. Kezâlik bu hadisten çocukların da erkeklerle beraber bir safta durabilecekleri istidlâl olunur.

99 Bundan kadınların ayrı safta olmaları iktiza edeceği anlaşıldığı gibi cemaatin arkasında kadınların münferiden iktidâ etmelerinde de beis olmadığına hükmedilebilir.

100 Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin Enes'e ve akāribine iltifatları ziyade idi. Çok kere hânelerini teşrif ile taltif buyurdukları Müslim'in rivayetinden anlaşıldığı gibi amcalarından bazıları nezdine teşrif buyurdukları da İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, diğer iltifatları Nesâî ile Dârekutnî'nin rivayetlerinde mezkûrdur. Beyhakī de Ümmü Süleym'in hânesini teşrif edip kaylûle buyurmak mu'tâd-ı nebevî olduğunu rivayet ediyor.

249

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ كُنْتُ أَنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَرِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ وَإِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا قَالَتْ وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ
فِيهَا مَصَابِيحُ.

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce(-i tâhire)si (ümmü'l-mü'minin) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Ben) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin karşısında ayaklarım kıblesine (yani mevzi-i sücûduna) gelmek üzere (yatar) uyurdum.[101] Secdeye vardığı zaman eliyle beni dürterdi de[102] (ben) ayaklarımı (geriye) çekerdim. (Secdeden) kalktığı zaman (yine) uzatırdım.[103]

Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: O zamanlarda evlerde ışık bulunmazdı.[104]
{B382 Buhârî, Salât, 22.}

………

101 Musallînin karşısında kadının yatması namazı kat‘ etmezse önünden geçmesi bitarîkı'l-evlâ kat‘ etmez. Selefte de halefte de cumhûr-ı fukahânın ve bu meyanda eimme-i selâsenin yani Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî'nin kavli budur. Bazıları ise kadının, eşeğin, köpeğin musallî önünden mürûru kâtı-ı salât olduğuna zâhib olmuşlardır. İmam Ahmed b. Hanbel ise "Kara köpek geçerse namazı bozar ama eşek ile kadın hakkında içimde biraz şüphe vardır" demiş. Bu hadîs-i şerif ile 68. İbn Abbas ve 143, 246, 303. Ebû Cühayfe es-Sevâî ve 309. Âişe radıyallahu anhüm hadisleri ve لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ شَيْءٌ وَادْرَؤُا مَا اسْتَطَعْتُمْ "*Hiçbir şey namazı kat‘ etmez– Maahâzâ elden geldiği kadar karşınızda sizi işgal edecek şeyin bulunmasına mani olunuz*" {D719 Ebû Dâvûd, Salât, 114.} hadîs-i şerifi cumhura hak verdirir. Zikrolunan üç şeyin kâtı-ı salât olması hakkındaki hadisler de kat‘-ı salât, nakz-ı salât mânasına mahmûldür. Zira bunlar şevâgıl-i kalbden olur. Kadın, musallî-i zaîfin fikrine müstevlî olur. Eşek anırır, köpek telâşa düşürür. Demek ki, havf-ı fitne halinde kerahet varsa da hakîkat-ı halde bunlar sıhhat-i salâta mani şeyler değillermiş.

İkinci mesele. Uyuyan adama doğru namaz kılınır mı? Bu hadise göre evet. Bazıları ise bunu mekruh görüp, لَا تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلَا الْمُتَحَدِّثِ "*Uyuyanın, konuşanın ardında namaz kılmayınız*" {D694 Ebû Dâvûd, Salât, 105.} hadisini kendilerine hüccet ittihaz etmişlerdir. Fakat hadis zayıftır. Kezâlik İbn Ömer radıyallahu anhümânın konuşan kimsenin ardında namaz kılmadığı, aralarında namaz kılan varken iki kişinin konuşması taraf-ı âlî-i risâletten nehiy buyurulduğu hakkındaki rivâyât da hep turuk-ı zaîfe ile vârit olmuştur. Bu, işin cihet-i fıkhiyyesi olup yoksa şevâgil ile beraber kılınan namazın kendisi sahih ve fazilet ve sevabı nâkıs olmuş olur. Verâ cihetinden bakılacak olursa şevâgilden tecerrüdün elbette evlâ olacağı müsellemdir. Hatta Ömer radıyallahu anh, biri diğerinin muvâcehesinde namaz kıldığı için her ikisine dayak atmıştır.

Üçüncü mesele. Yatak, yaygı, halı, keçe gibi şeyler üstünde namaz kılınabilir mi? Bu hadise göre evet. Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin mezhepleri budur. Ebü'd-Derdâ radıyallahu anh ile Ebû Vâil, Şakīk b. Seleme, Atâ, Saîd b. Cübeyr hep halı, keçe üstünde namaz kılmakta beis görmeyenlerdendir. İbn Abbas radıyallahu anhümâ keçe üzerinde de, çul üzerinde de; Kays b. Ubâd hayvanının keçesi üzerinde; Ömer b. Abdülazîz, Câbir b. Abdullah, Ali b. Ebû Tâlib, Ebü'd-Derdâ, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhüm hep çul üzerinde namaz kılmışlardı. Maahâzâ İbn Sîrîn, İbnü'l-Müseyyeb gibi halı üzerinde namaz kılmayı muhdes görüp de mekruh addedenler de vardır. Urve b. Zübeyr, Câbir b. Zeyd, İbn Mes'ûd radıyallahu anhüm topraktan başka şey üzerinde namazdan hoşlanmazlardı. Ebû Bekir radıyallahu anh palan teğeltisi üzerinde namaz kılmaktan nehiy buyurmuşlardır. İmam Mâlik'in, "Musallî, cephesini toprağa koyduktan sonra yün, kıl gibi bir şey üzerinde durursa beis yoktur" dediğine bakılırsa onun halı, kürk, çul gibi şeyler üzerinde namaz kılmayı hoş görmeyen İbrâhim ve Esved en-Nehaî ve diğer sayılan emsallerinin mezhebine meyli anlaşılıyor. Maahâzâ Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yaygı üzerinde namaz kıldıklarını İbn Abbas radıyallahu anhümâ rivayet ediyor.

102 Erkek ile kadının yekdiğeri lems etmeleri nâkız-ı vudû' olduğuna kāil olan Şâfiiyye'ye karşı bu hadis ile de ikāme-i hüccet ediliyor. Onlar ise arada belki bir hâil vardı yahut lems ile adem-i intikāz-ı vudû' ihtimal ki hasâis-i nebeviyyedendir diye te'vile kalkışırlar.

103 Anlaşılan ümmü'l-mü'minîn hazretleri pek derin bir uykuya dalmış bulunuyormuş.

104 Âişe radıyallahu anhânın son sözü makām-ı i'tizârda söylenmiş bir sözdür, eğer odamda aydınlık olaydı ayağımı dürtmelerine ihtiyaç bırakmazdım demek istiyorlar. Bundan, evlerde kandil yakmanın muhdes olduğu istidlâl olunuyor.

250

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي وَهِيَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ عَلَى فِرَاشِ أَهْلِهِ اعْتِرَاضَ الْجَنَازَةِ.

TERCÜMESİ

(Yine) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisiyle kıblesi (yani mevzi-i sücûdu) arasında ve ehlinin (beraber yattığı) yatağı içinde cenaze gibi (sağından soluna doğru) karşısında uzanmış olduğum halde namaz kılardı.[105] {B383 Buhârî, Salât, 22.}

....

105 Bu hadîs-i şerif, maksut ve mâna bir olmakla beraber turuk-ı muhtelifeden elfâz-ı adîde ile Hazret-i Âişe'den mervîdir. Birinde, ...كَانَ يُصَلِّي صَلَاتَهُ كُلَّهَا وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ "Bütün gece namazını ben karşısında... uzanmış olduğum halde kılardı" {M1141 Müslim, Salât, 268.}, diğerinde, وَسَطَ السَّرِيرِ وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ تَكُونُ لِيَ الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَقُومَ فَأَسْتَقْبِلَهُ فَأَنْسَلُّ أَنْسِلَالًا مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ "Serîr üzerinde kendisiyle kıblesi arasında yattığım halde... bazan işim olurdu da kalkıp rûberû gelmemek için ayakları tarafından sıyrılır öyle kalkardım." {B6276 Buhârî, İsti'zân, 37.}, bir diğerinde de, وَأَنَا حِذَاءَهُ وَأَنَا حَائِضٌ... "Karşısında ve hayız olduğum halde..." {B379 Buhârî, Salât, 19.} lafızlarıyla vârit olduğu gibi, bazan, أَصَابَنِي ثَوْبُهُ إِذَا سَجَدَ "Giydiği sevb, secdeye vardığı zaman, hâiz iken bana dokunurdu" {B379 Buhârî, Salât, 19.} lafzı ile de vârit olmuştur. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da olan rivayette de kıssa bertafsil nakledildikten sonra, حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَهَا فَأَوْتَرَتْ "Nihayet vitri kılmak istedikleri vakit onu uyandırır, Âişe radıyallahu anhâ da vitri kılardı" {D711 Ebû Dâvûd, Salât, 111.}; yine *Ebû Dâvûd* ile *İbn Mâce*'deki bir lafızda, فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ قَالَ تَنَحَّيْ "Vitri kılmak istediği vakit ona oradan çekil buyururdu" {D714 Ebû Dâvûd, Salât, 111.} denilmiştir. Bundan evvelki hadisin 1 ve 2 rakamlı hâmişlerine de müracaat.

251

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ أَحَدُنَا طَرَفَ الثَّوْبِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ فِي مَكَانِ السُّجُودِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Biz) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte namaz kılardık da bazılarımız sıcağın şiddetinden dolayı (büründüğü) sevbin bir ucunu secde yerine yayardı.[106] {B385 Buhârî, Salât, 23.}

………

106 Müslim'in rivayetinde, بَسَطَ ثَوْبَهُ فَسَجَدَ عَلَيْهِ "Sevbini yayıp üzerine secde ederdi" {M1407 Müslim, Mesâcid, 191.} denildiği gibi İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinde, فِي شِدَّةِ الْحَرِّ وَالْبَرْدِ {MŞ2767 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 42.} suretinde vârit olmuştur. Sıcağın ve soğuğun şiddetli zamanlarında giyilen sevbi namazda iken yayıp üzerine secde etmeyi tecviz eden Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye bu hadis ile ihticâc ederler. İctihadları Ömer radıyallahu anhın kavline muvâfıktır. İbrâhim en-Nehaî, Atâ, Mücâhid de bu re'yde oldukları gibi Hasan-ı Basrî de, "Bunda beis yok" demiştir. İbnü'l-Münzîr bu ictihadda olanlar meyanında Şa'bî, Tâvûs, Evzâî, Nehaî, Zührî, Mekhûl, Mesrûk, Şürayh gibi eimmenin isimlerini tâ'dât ediyor. İmam Şâfiî ise Habbâb radıyallahu anhın, شَكَوْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فِي جِبَاهِنَا فَلَمْ يُشْكِنَا "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme taşların sıcaklığından alınlarımızda peydâ olan ezâyı makām-ı şekvâda arzettik de bir çare haber vermediler" {M1406 Müslim, Mesâcid, 190.} hadisi ve تَرِّبْ جَبِينَكَ يَا رَبَاحُ *"Rebâh, alnını toprağa bula!"* {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 118.} suretinde vârit olan hadîs-i şerif ile ihticâc ederek bunlara muhalif olup bu hadisteki sevbi sevb-i munfasıl, yahut musallînin hareketiyle müteharrik olmayan sevb-i muttasıl ile te'vil etmiştir.

252

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ قَالَ نَعَمْ.

TERCÜMESİ

(Yine) Enes radıyallahu anhtan: "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, na'leyni ayağında namaz kılar mıydı?" diye sorulup[107] "Evet" cevabını verdiği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor.[108] {B386 Buhârî, Salât, 24.}

....

107 Soran zat, râvi Ebû Mesleme Sâid b. Yezîd el-Ezdî'dir.

108 Bu hadîs-i şerif naʻleyni çıkarmaksızın namaz kılmanın cevazına delil olduğu gibi âtîdeki hadisler istihbâbına bile delâlet eder: Ebû Dâvûd *Sünen*'de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin, خَالِفُوا الْيَهُودَ فَإِنَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلَا فِي خِفَافِهِمْ "*Yahudilere muhalefet ediniz. Onlar ayakkabılarıyla ve mestleriyle namaz kılmazlar*" {D652 Ebû Dâvûd, Salât, 88.} buyurduklarını rivayet ettiği gibi رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَافِيًا وَمُنْتَعِلًا "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yalın ayak da, naʻleyn ile de namaz kıldıklarını gördüm" {D653 Ebû Dâvûd, Salât, 88.} dediğini Abdullah b. Amr b. Âs (radıyallahu anhümâ)dan rivayet ediyor. Taberânî de Alkame b. Mesʻûd'dan şunu rivayet eder: İbn Mesʻûd, Ebû Mûsâ el-Eşʻarî'yi hânesinde ziyarete gelmişti. Namaz vakti oldu. Ebû Mûsâ İbn Mesʻûd'a, "Yâ Ebû Abdurrahman! İmâmete geç. Sen benden hem daha yaşlısın hem daha âlimsin" dedi. O da, "Hayır, sen geç. Biz senin evine geldik" cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ ileri geçti ve naʻleynini çıkardı. Namazdan sonra İbn Mesʻûd, "Naʻleynini niçin çıkardın? Yoksa Vâdi-i Mukaddes'te misin? Yemin ederim ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi mestlerle ve naʻleyn ile namaz kılarken gördüm" dedi. {MK9262 Taberânî, el-Kebîr, IX, 255.} Radıyallahu anhümâ. Lâkin naʻleyn ile namaz kılabilmek için tâhir olmaları şarttır. Naʻleyn üzerinde necâset varsa musallî onu siler ve namazını kılar. Bazıları yaş necâsete basan kimsenin onu toprakla silip namaza durabileceğine kāil olmuşlarsa da Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre ayakkabındaki yaş pislik ancak su ile temizlenebilir. Eğer kuru ise hakk ile izâlesi kifayet eder. Şâfiî'ye göre ise ister hufta, ister naʻleynde, ister başka şeyde olsun bütün necâsât ancak su ile tathîr olunabilir.

•.•.•

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ أَنَّهُ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى فَسُئِلَ فَقَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ صَنَعَ مِثْلَ هٰذَا فَكَانَ يُعْجِبُهُمْ لِأَنَّ جَرِيرًا كَانَ مِنْ آخِرِ مَنْ أَسْلَمَ.

TERCÜMESİ

Cerîr b. Abdullah (el-Becelî) radıyallahu anhtan: (Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki, (bir defa) su döktükten sonra abdest aldı ve mestleri üzerine meshetti. Sonra kalkıp namaz kıldı. (Niçin böyle yaptın? diye) sordular.[109] "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin böyle yaptığını gördüm (de onun için)" cevabını verdi.

Râvi der ki:[110] Bu hadis pek hoşlarına[111] giderdi. Çünkü Cerîr (sahâbe içinde) en son müslüman olanlardan biridir.[112] {B387 Buhârî, Salât, 25.}

....

109 Sual eden, Cerîr'in böyle yaptığını gören Hemmâm b. Hâris'tir. Bu sual huf üzerine meshettiğine itiraz kabilindendir.

110 Bu râvi, Hemmâm b. Hâris'ten hadisi rivayet eden İbrâhim en-Nehaî'dir.

111 "Hoşlarına" dediğinde zamir, Abdullah b. Mes'ûd'un ashabına râcidir. Cerîr'in bu rivayeti huffeyn üzerine meshi sünnet itikad eden Abdullah b. Mes'ûd ashabını memnun ederdi.

112 Cerîr radıyallahu anhın İslâm'a gelmesi Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sene-i vefâtı içinde vâki olmuş olup birçok rivâyâtta sûre-i Mâide'nin nüzûlünden sonra olduğunu kendisi de söylüyor. Binaenaleyh bu sünnet-i seniyyenin sûre-i Mâide'deki فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ [av] âyet-i kerîmesi ile mensuh olduğunu iddia edenlerin butlan kavline Cerîr'in bu fi'l-i resûl aleyhi's-selâmı âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra müşâhede etmiş olması delildir. Mesh ale'l-huffeyn hakkındaki ehâdîsin tevâtür mertebesinde olduğunu söyleyenler çoktur. Ahmed b. Hanbel otuz yedi hatta kırk sahâbînin bunu rivayet ettiğini haber veriyor. İbn Ebû Hâtim bu adedi kırk bire, "*Eşraf*" sahibi yetmiş sahâbîye çıkarıyor. İbn Abdülber diyor ki: Bütün ehl-i Bedir ile ehl-i Hudeybiyye ve diğer muhâcirîn ve ensar vesair sahâbe ve tâbiîn ve fukahâ-i emsâr ve âmme-i ehl-i ilm ve eser, huffeyn üzerine meshetmişlerdir. Bunu inkâr eden cemâat-i müslimînden hariç bir mahzûl-i mübtedidir. *Bedâi*'de de, "Mesh ale'l-huffeyn âmme-i fukahâ ve âmme-i sahâbe indinde câizdir. Yalnız Abbas radıyallahu anhtan adem-i cevâzına dair bir eser rivayet ediliyor ki bu da râfıza kavlidir" dedikten sonra Hasan-ı Basrî'nin, "Sahâbeden, hem de ehl-i Bedir'den yetmiş zata yetiştim ki hepsi de mesh ale'l-huffeyni câiz görüyorlardı" dediğini rivayet etmektedir. Ebû Hanîfe rahmetullahi aleyh bunun sünniyyetine itikadı Ehl-i sünnet ve cemaatten olmanın şerâitinden addile, "Onlardan biri Şeyhayn'ı (yani Ebû Bekir ile Ömer radıyallahu anhümâyı) tafdîl etmek Hateneyn'i (yani Osman ve Ali radıyallahu anhümâyi) sevmek, huffeyn üzerine meshi câiz ve desti nebîzini yani müsellesi helâl görmektir" demiştir.

Nebîz hakkında diğer Ehl-i sünnet'in Ebû Hanîfe ile ihtilâfı meşhurdur. Kerhî, Huffeyn üzerine meshi câiz görmeyenin küfründen korkarım diyor (140, 152, 153, 154, 155. hadislere de müracaat).

---

av el-Mâide, 5/6.

254

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ.

TERCÜMESİ

İbn Buhayne[113] (demekle de mâruf olan) Abdullah b. Mâlik radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (edâ-i) salât (esnasında secde) ederken koltuklarının aklığı[114] görünecek derecede pazılarının arasını aç(ıp beden-i şerifini yerden uzak tut)arlardı.[115] {B390 Buhârî, Salât, 27.}

....

113 Buhayne bint Hâris b. Muttalib, Abdullah b. Mâlik hazretlerinin vâlidesinin ismidir. Onun vâlidesi de sahâbiyedir. Hepsi sâbikūn ve sâbikāttandır. Radıyallahu anhüm. Abdullah b. Mâlik b. Buhayne b. Kışb radıyallahu anh Kureyş hulefâsından Ezdî (Esdî) yani Ezd eş-Şenûe'den bir kimsedir. Bundan dolayı bazı esânîdde رَجُلٌ مِنَ الْأَزْدِ {B3776 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 1.} kaydını ilâve edip Kureşî olmadığına ve yalnız Kureyş içinde bulunduğuna işaret ediyorlar. Eyyâm-ı Câhiliyye'de pederi Mâlik b. Kışb cedd-i kerîm-i nebevî Hâşim'in birâderi Muttalib b. Abd-i Menâf ile akd-i muhâlefe etmiş ve torunu Buhayne lâkabıyla mâruf olan Abde bint Hâris b. Muttalib'i tezevvüc eylemişti. Râvi Abdullah radıyallahu anh işte Mâlik ile bu Buhayne'nin semere-i izdivâcıdır. Bundan dolayı vâlideynine nisbet edilmiştir. Kendisi de vâlidesi de kadîmü'l-İslâm'dırlar. Abdullah radıyallahu anh âbid ve fâzıl bir zat olup siyâm-ı dehre mülâzemet ederdi. Vefatı 56 senesindedir. Buhayne'nin –ismi tasrih edilmeyen– vâlidesi de Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme biat edenlerdendir. Hayber ganâiminden her ikisine hisse verilmiştir. Bazı ruvât-ı hadîs Abdullah b. Mâlik b. Buhayne diyecek yerde yanlışlıkla Mâlik b. Buhayne demişlerdir. Mâlik ise Buhayne'nin oğlu değil zevcidir. Buhârî'nin ayrı ayrı dört sened ile sevkeylediği 386. hadis bu sehvi meydana vuracak surette sevkedilmiştir. Huffâz ve şurrâhın bu sened hakkında hayli sözleri vardır. Mâlik'in sohbeti beyne'l-huffâz muhtelefün fîhtir. Buhayne Mâlik'in değil Abdullah'ın vâlidesi olduğu için İbn Buhayne'deki (ibn) lafzını hemzesiz yazmak ve Mâlik lafzını tenvinsiz okumak kaideten yanlıştır.

114 İnsanın koltuk altı mâlûm olduğu üzere beyaz olmaz. Fakat yirmi, otuz sahâbîden elfâz-ı muhtelife ile sücûd-i nebevînin keyfiyetini tarif için rivayet edilen hadislerde koltuk diplerinin beyazlığından bahsediliyor. Hâfız Ebû Nuaym, "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin koltuk altlarının beyaz olması alâmât-ı nübüvvetlerinden biridir" der.

115 Şu tarif olunan heyete tecnîh, ictinâh, tecennuh, cahh ve techiye denir. *Kāmus* tercümesinde tecnîh kelimesi unutulmuşsa da ictinâh mufassalan, diğerleri de ona ma'tufen ve muhtasaran tarif edilmiştir. Âsım Efendi merhum şöyle diyor: "... ve ictinâh fi's-sücûd, musallî iki ellerinin ayalarına çöküp kollarını yere ferşeylemeyerek yerden yukarıca dirseklerini ref'edip ve batnının iki tarafına kıstırmayarak koltuklarını koğuşça tutarak bi-aynihî kanat şeklinde tutmak mânasınadır ki, bu vaz' üzere emr-i şer'i sâdır olmuştur." İntehâ. Bu hadisi Buhârî'den başka Müslim ile Leys, Tirmizî, Hâkim, Ebû Dâvûd, Dârekutnî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Huzeyme'nin her biri müteaddit yollardan rivayet etmişlerdir. Ümmü'l-mü'minîn Meymûne radıyallahu anhâdan gelen bir rivayette, كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ لَوْ شَاءَتْ بَهْمَةٌ أَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem secdeye vardığı vakit ufak bir kuzu, istese iki kolları arasından geçebilirdi" {M1107 Müslim, Salât, 237.}; rivayetlerin birinde, خَوَّى بِيَدَيْهِ حَتَّى يُرَى وَضَحُ إِبْطَيْهِ مِنْ وَرَائِهِ "Pazılarının arasını o kadar açardı ki, koltuklarının beyazlığı arkadan görünürdü" {M1108 Müslim, Salât, 238.}, bir diğerinde de, كُنَّا لَنَأْوِي لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يُجَافِي مِرْفَقَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ إِذَا سَجَدَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem secde ettiğinde dirseklerini yanlarından o kadar uzak tutardı ki, çektikleri zahmetten dolayı yüreğimiz sızlardı" {HM19221 İbn Hanbel, IV, 342.} denilmiştir. Bu heyet üzere sücudun hikmeti tevazua daha muvâfık, cepheyi yere daha sağlam yapıştırmaya bâis, tembellik halinden daha uzak olmasıdır. Kadın ile hünsâ ise öyle açılıp saçılmaz. Âzasını birbirine yapıştırır ki, bu, setre daha ziyade yakışır ve ihtiyata daha ziyade elverir bir haldir. Maahâzâ musallînin nasıl kolayına gelirse öyle secde etmesine de ruhsat verilmiştir. Nitekim İbn Ömer radıyallahu anhümâ, istiftâ eden zata, اُسْجُدْ كَيْفَ تَيَسَّرَ عَلَيْكَ "Nasıl kolayına gelirse öyle secde et!" buyurmuştur.

255

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذٰلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللّٰهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ فَلَا تُخْفِرُوا اللّٰهَ فِي ذِمَّتِهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Her kim bizim (şu) kıldığımız namazı kılar, kıblemize karşı durur, kestiğimizi yerse; Allah'ın, Resûlullah'ın ahd ve emanını hak eden müslüman işte odur. (Artık) Allah'a (ve resulüne) karşı (öyle olan bir kimsenin) ahd ve emanına hıyanet etmeyiniz."[116] {B391 Buhârî, Salât, 28.}

....

116 İbn Ömer radıyallahu anhümânın 24 rakamlı hadisine müracaat. Buhârî bundan sonra işbu 255. ile sâbıktaki 24. hadisleri cem'eden bir hadisi de mükerreren rivayet etmektedir. Burada sebeb-i îrâdı istikbâl-i kıblenin farziyetini sünnet ile ispat etmektir.

256

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ طَافَ بِالْبَيْتِ لِلْعُمْرَةِ وَلَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَيَأْتِي امْرَأَتَهُ فَقَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ وَطَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) mervîdir. İbn Ömer radıyallahu anhümâya, “Eğer bir kimse umre niyetiyle Beyt-i Şerîf’i tavaf eder de Safâ ile Merve beyninde dolaşmaz (yani sa‘y etmez)se (ihramdan çıkıp) karısına mukārenet edebilir mi?” diye sorulmuş.[117] O da şöyle cevap vermiş: “Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (umre için Mekke’yi teşrifinde) Beyt-i Muazzam’ı yedi kere tavaf buyurdu ve Makām(-ı İbrâhim’)in arkasında iki rek‘at namaz kılıp Safâ ile Merve arasında sa‘y etti idi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem sizin için güzel bir numunedir.”[118] {B395 Buhârî, Salât, 30.}

....

117 Soran, râvi Amr b. Dînâr ile arkadaşlarıdır.

118 *Buhârî*’de bu hadisin mâba‘di olmak üzere râvinin, “Câbir b. Abdullah radıyallahu anha da sorduk. Safâ ile Merve beyninde sa‘y etmedikçe kadına sakın takarrüb etmeyesin cevabını verdi” dediği mezkûrdur.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ دَعَا فِي نَوَاحِيهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي قُبُلِ الْكَعْبَةِ وَقَالَ هٰذِهِ الْقِبْلَةُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, Beyt(-i Muazzam'ın için)e girdiği zaman[119] bütün (cihât ve) nevâhîsinde dua buyurup çıkıncaya kadar namaz kılmadı.[120] Çıkınca Kâbe'nin önünde[121] iki rek'at kıldı ve "Kıble işte budur" dedi. {B398 Buhârî, Salât, 30.}

………

119 Demek ki beytin içine girmek câiz imiş. Maahâzâ hacceden kimsenin Beyt-i Şerif'in içine girip –Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sünnet-i seniyyelerine iktidâen– orada iki rek'at namaz kılması ve dâhil-i beyte na'leyn ve mest ile girmemesi ve Hicr de beytten ma'dûd olduğu için oraya da tâzimen yalın ayak girmesi müstehaptır.

120 İbn Abbas radıyallahu anhümânın bu rivayeti dâhil-i Kâbe'de namaz kılınmadığını müş'irdir. Maiyyet-i aliyye-i nebeviyyede Bilâl ile birlikte dâhil-i Kâbe olan Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümden gelen rivayet de nefy-i salâtı mutazammındır. Halbuki yine Buhârî'nin İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetine nazaran müşârün ileyh aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Kâbe'den çıkmasını müteakip Bilâl'ı beytin kapısında ayakta görmüş ve "Kâbe içinde namaz kıldı mı?" diye vâki olan sualine, "Evet, kapıdan giren kimsenin sol tarafına düşen iki direk arasında iki rek'at kıldıktan sonra dışarıya çıkıp Kâbe'nin karşısında (yani Makām-ı İbrâhim'de) iki rek'at kıldı" {B397 Buhârî, Salât, 30.} cevabını almış. Kâbe'ye duhulün iki defa vâki olmuş olması da muhtemeldir. Dârekutnî'nin yine İbn Abbas'tan rivayetine nazaran, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, beytin içine girip iki direğin arasında iki rek'at kıldı. Sonra çıkıp bâb-ı Kâbe ile Hacerülesved arasında iki rek'at kılıp 'Kıble işte budur' buyurdu. Sonra bir defa daha Kâbe'ye girip ayakta dua buyurduktan sonra namaz kılmadan çıktı." {DK1725 Dârekutnî, es-Sünen, II, 51.}; Bu rivayetin kısm-ı âhiri ile metindeki rivayeti arasında bir dereceye kadar muvafakat vardır. Vak'a taaddüt etmişse rivayetleri telifte müşkilât yoktur. Fakat vak'a bir ise Bilâl'in isbâten vâki olan rivayeti ile amel edilmek lâzım gelir. Zira ispat nefye mukaddemdir. Binaenaleyh tercihi lâzım gelir. Üsâme gibi nefyedenlerin nefyine ise sebep şudur: Onlar Kâbe'nin içine girip kapıyı örttüler ve dua ile meşgul oldular. Bilâl ise Hazret-i Resûl aleyhisselâma yakın bir yerde bulunuyordu. Sonra aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz namazı kılınca yakınında duran Bilâl gördü. Uzakta duran Üsâme görmedi. Bâhusus kapı örtülüp ortalık loş olmuş, namaz da hafif kılınmış, Üsâme ise hep dua ile meşgul olmuş idi. Üsâme, zannına binaen namaz kılınmadı diyebilir. İntehâ. Elhâsıl cevf-i Kâbe'de namaz kılmanın cevazı muhtelefün fîh bir meseledir. Lâkin İbn Ömer'in Bilâl'den (radıyallahu anhüm) rivayeti Kâbe içinde farz olsun, nefil olsun salâtın câiz olmadığına kāil olan İbn Cerîr et-Taberî'ye karşı hüccettir. İmam Mâlik'e göre orada namaz kılınabilirse de ne farz kılınabilir ne de vâcip olan iki rek'at tavaf namazı. Şayet kılan olursa vakti içinde iade eder. Ebû Hanîfe ile Şâfiî'ye göre farz da nefl de kılmak câizdir (294. hadise de müracaat).

121 Kâbe'nin önünden maksat, Makām-ı İbrâhim'dir diyen olduğu gibi bâb-ı Kâbe ile Hacerülesved'in arası diyen de, mîzab tarafı diyen de vardır. Fakat hariçten Kâbe'nin insana karşı gelen her cüzü kıbledir.

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ ﵁ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلَّى نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا تَقَدَّمَ وَبَيْنَهُمَا مُخَالَفَةٌ فِي اللَّفْظِ.

TERCÜMESİ

Berâ (b. Âzib) radıyallahu anhümâ, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (Medine'de) on altı yahut on yedi ay[122] Beytülmakdis'e doğru namaz kıldıklarını rivayet eder ki, bu (hadis) evvelce geçmişti.[123] (Rivayetlerin) ikisi beyninde lafzan tehâlüf vardır.[124] {B399 Buhârî, Salât, 31.}

....

122 On sekiz ve on üç ay rivayetleri de vardır. Dokuz ve on ay diyenler de varsa da rivayetleri şâz itibar ediliyor. Hicret-i nebeviyye birinci senenin rebîülevvelinde vâki, tahvîl-i kıble âyetinin de ikinci sene recebi evâsıtında nâzil olduğu muhakkak olduğuna göre on altı ay rivayeti hepsinden kuvvetlidir.

123 38. hadise işaret edilmiştir.

124 Her iki rivayet beyninde metn-i *Buhârî*'de lafzan ihtilâf çok ise de aralarında mânaya sârî bir ihtilâf yoktur. Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbas'tan rivayetinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Mekke'de Beytülmakdis ile Kâbe'nin ikisini birden istikbal buyurarak namaz kıldıkları zikrediliyor. Bundan şunu anlıyoruz ki Beytülmakdis'e teveccüh ile daha Mekke'de iken emrolunmuş. Fakat kalb-i âli-i nebevî ilk ve son kıblesi olan Kâbe-i Muazzama'ya teveccüh arzusundan bir türlü feragat buyurmadığı için hem emir yerine gelmek hem de pek sevdikleri Kâbe'den, Beytullah'tan hîn-i salâtta mehcûr olmamak maksadıyla –bazı rivâyâtta vâki olduğu üzere– Rüknülyemânî ile Rüknülhicr arasını istikbal buyururlarmış. Hicret üzerine her iki kıbleyi cem'a imkân kalmadığı için on altı ay yalnız Beytülmakdis'e teveccüh buyurmuşlardır. Fakat –nass-ı Kur'ân ile mâlûm olduğu üzere– bu müddet zarfında gönülleri hep Kâbe'ye mütemayil idi. Taberânî'nin İbn Cüreyc'den rivayetine nazaran hicretten mukaddem ve ibtidâ-yı emirde kıble Kâbe-i Muazzama iken bilâhare nesholunarak üç sene kadar bir zaman Beytülmakdis'e teveccüh buyurulmuştur. En son tahvîl-i kıble hakkındaki vahiy bir ikindi, ya öğle namazında nâzil olmuştur. Lâkin öğle namazı rivayeti daha kavi olmak vârid-i hâtırdır. Zira (38. hadise müracaat) muhbirin şehâdeti üzerine Beytülmakdis cihetinden Kâbe cihetine dönen cemâat-i ensâr ikindi namazı kılıyorlardı. Demek ki nesih daha evvel vâki olmuş. Kubâ ehli ise ertesi gün ancak sabah namazında iken nesihten haberdar olabilmişlerdir. Çünkü yerleri Medine'ye uzakça idi.

259

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ فَإِذَا أَرَادَ فَرِيضَةً نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ.

TERCÜMESİ

Câbir (b. Abdullah el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (nâfile) namazı (seferde) devesi üstünde –deve nereye isterse teveccüh etsin– kılar, bir farz (namaz)ı niyet buyurduğunda ise inip kıbleye dönerdi.[125] {B400 Buhârî, Salât, 31.}

....

125 Dâbbe üzerinde yoldan kalmamak üzere nevâfili kılmanın cevazı bu hadîs-i şerifte sarihtir. İhram tekbirini alırken kıbleye teveccüh ettikten sonra esnâ-i salâtta inhiraf, namazı ifsat etmez. Nitekim Câbir radıyallahu anhın, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem beni bir işe yolladı idi. Döndüm, bir de baktım ki râhilesi üstünde sücûdda re's-i mübareklerini rükûdan biraz daha ziyade indirerek meşrik tarafına dönmüş olduğu halde namaz kılıyor" {D1227 Ebû Dâvûd, Salâtü's-sefer, 8.} rivayeti olduğu gibi *Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî*'de de İbn Ömer radıyallahu anhümânın, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin merkep üstünde Hayber'e müteveccih olarak namaz kıldığını gördüm" {M1614 Müslim, Müsâfirîn, 35.} rivayeti vardır. Salât-ı mefrûzada ise istikbâl-i kıblenin terkolunmaması vâcip olduğuna da bu hadis delâlet eder. Bu hususta icmâ-ı fukaha vardır. Yalnız şiddet-i havf zamanında kıbleden inhirafa ruhsat verilmiştir. Râkibin, hatta misâfir-i mâşînin ne gibi ahvalde namaz kılabileceği hakkında ulemânın pek hurda nizâ ve ihtilâfları vardır ki mahall-i tafsîli bu dar satırlar değildir.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ قَالَ إِبْرَاهِيمُ الرَّاوِي عَنْ عَلْقَمَةَ الرَّاوِي عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ لَا أَدْرِي زَادَ أَوْ نَقَصَ فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالُوا صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمَّا أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَالَ إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ لَنَبَّأْتُكُمْ بِهِ وَلٰكِنْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ ثُمَّ يُسَلِّمْ ثُمَّ يَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʻûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bize) namaz kıl(dır)dı.[126] İbn Mesʻûd'dan rivayet eden Alkame (b. Kays en-Nehaî')den rivayeten (hemşirezâdesi) İbrâhim (b. Yezîd en-Nehaî), "Amma (namazı) artık mı, eksik mi kıldırdı bilemiyorum" ded(ikten sonra İbn Mesʻûd'un lafzını rivayete dönerek ded)i ki:[127] (Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem) selâm verince biri ona, "Yâ Resûlellah! Namaz hakkında yeniden (vahiy, falan gibi) bir şey mi geldi?" diye sordu. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem), "(Yok) neden sordun?" deyince, "Yâ Resûlellah! Şöyle böyle kıl(dır)dın da ondan" dediler.[128] Bunun üzerine aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hemen teşehhüd vazʻını almak üzere) iki bacağını kıvırdı. ve kıbleye karşı yönelip iki secde ettikten sonra selâm verdi. (Mübârek) yüzünü bize dönünce buyurdu ki: Namaz hakkında yeniden (vahiy, filân gibi) bir şey gelmiş olaydı (muhakkak) size (evvelce) haber verirdim.[129] Lâkin ben de (nihayet) sizin gibi beşerim. Siz unuttuğunuz gibi (ben de) unuturum.[130] (Bir şeyi) unuttuğum zaman (tesbih vesaire ile) bana hatırlatınız. İçinizden biri namazda şekkedecek olursa savâbı taharrî edip[131] (savaptır diye verdiği karara binaen) namazını tamamlasın. Sonra selâm verip ondan sonra da iki kere secde etsin.[132] {B401 Buhârî, Salât, 31.}

....

126 Bu namaz *Taberânî*'deki bir rivayete nazaran ikindi namazı idi. {MK9836 Taberânî, el-Kebîr, X, 28} Bu rivayete göre dördüncü rekʻattan beşinciye kalkmışlar ve kaʻde-i ahîreyi ondan sonraya bırakmışlardır. Diğer rivayetinde ise, "Salât-ı zuhr idi. O da beş rekʻat kılındı" {MK9839 Taberânî, el-Kebîr, X, 29} deniliyor. İbn Mesʻûd radıyallahu anhın yine *Buhârî*'deki diğer rivayetinde salât-ı zuhru beş rekʻat kıldırdıkları musarrahtır. {B1226 Buhârî, Sehiv, 2.}

127 Bu şek, İbrâhim en-Nehaî'ye râcidir. Hadiste mevzubahis olan secde-i sehve sebep artıklık mı, yoksa eksiklik mi idi? Bunu unutmuş olduğu anlaşılıyor. Şekki müşʻir ibareden sonrası yine İbn Mesʻûd radıyallahu anhın sözüdür.

128 Bu hadîs-i şerife nazaran secde-i sehivden evvel imam ile me'mûm beyninde tâatî-i kelâm edilmiştir. Bu sözler nefs-i salât hakkında ve namazı ıslah için olduğuna binaen namazda imam ile me'mûmun hangisi ne gibi husûsatta sehven veya amden ne gibi kelâm ile ne miktarda mütekellim olabilecekleri hakkında beyne'l-fukaha uzun uzadıya ictihad ve ihtilâf kapısı açılmıştır. Bu kıssayı namazda kelâm tahrîm olunmazdan evvelki bir zamanda vâki olmuş göstermek isteyenler de varsa da bu tevcihleri pek zayıftır. Zira İbn Mes'ûd radıyallahu anhın diğer rivayetinde bunun salât-ı zuhurda vâki olduğu tebeyyün ediyor. Salât-ı zuhrun farziyeti de mi'racdan sonradır. Namazda kelâmın tahrim buyurulduğu ise kaziyye-i mi'racdan çok evveldir. Habeşistan'a hicret eden yine Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh bir aralık Mekke'ye avdetinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize namaz kılarken mülâki olmuş ve bermûtat selâm vermişti. Redd-i selâm buyurmamış oldukları için İbn Mes'ûd hazretleri işi aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin her nedense kendisine karşı hâtırmânde olduklarına hamlederek pek ziyade sıkılmış idi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ancak namaz bittikten sonra redd-i selâm buyurup namazda iken lakırdı etmenin tahrîm edildiğini kendisine haber vermişlerdi. {B1199 Buhârî, el-Amelü fi's-salât, 2}

129 يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ *"Ey Resûl-i Ekrem! Sana rabbinden her ne vahiy ve inzâl olunursa tebliğ ediver. Eğer böyle yapmazsan sana tahmîl ettiği vazîfe-i risâleti tamam yapmamış olursun"* aw âyet-i kerîmesine inkıyâdın ednâ vesile ile zâhir ve bütün ümmetçe mâlûm olan hükmü bu vesile ile de haber verilmiş oluyor. Hiçbir nebîde ketm-i risâlet, tebliğde tekâsül olamaz.

130 Enbiyâ salavâtullahi ve selâmühu aleyhim ecmaîn hazerâtına nisyan ve sehiv ârız olması câiz midir? Bir kere akvâl ve ef'âl-i belâgıyyede yani min tarafillâh ahkâm-ı i'tikādiyye ve ameliye tebliğine müteallik akvâl ve ef'âlde haklarında vukū-ı sehvin muhâliyyetine bütün ulemâ-i İslâm ittifak etmişlerdir. Çünkü ahkâm tebliğinde bir kerecik sehiv ve nisyan vukuu diğer tebligattan emni ref' etmeye kâfidir. Olmuş ve olacak şeylere dair gerek vahyen gerek kendiliklerinden verdikleri haberlerde de ne amden ne sehven; ne sıhhat ne maraz halinde; ne rızâ ne gazap vaktinde hulfetmeleri mümkün değildir. Tebliğe taalluk etmeyen ef'âl hakkında ise akvâl-i ulemâ mütehaliftir. Âmme-i ulemâ bunun derhal vahyen veya tarîk-ı uhrâ ile kendilerine mâlûm olması şartıyla imkân vukuuna kāildirler. Nitekim Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizden birkaç defa vâki olan sehiv ve nisyan إِنَّمَا أَنْسَى yahut أُنَسَّى لِأَسُنَّ *"Benim unutmaklığım* (yahut unutturmaklığım) *ancak şeriat ve kaide takriri için vâki olur"* {MU224 Mâlik, Sehiv, 1.} mantûk-ı münîfince efrâd-ı ümmete tabii olarak nisyan ve sehiv ârız olduğunda ne yapmaları lâzım geleceğini –daha müessir olmak için– fiilen tâlim etmek hikmetine müstenittir. Ezcümle bu hadisin âhirinde namazda sehvin hükmü ne olduğu fiilen tarif buyurulmuştur.

131 Savâba ahrâ olanı ihtiyar etsin demektir. Müslim'in rivayetinde, فَلْيَتَحَرَّ أَقْرَبَ ذٰلِكَ إِلَى الصَّوَابِ *"Zihnindeki ihtimallerin hangisi savaba daha yakın olduğunu taharrî etsin"* {M1278 Müslim, Mesâcid, 90.} denilmiştir ki, buna İmam Şâfiî, "Müteyakkan olan ednâyı ihtiyar etsin"; Ebû Hanîfe ise "Zann-ı gālibe göre hangi taraf tereccuh ederse onu ihtiyar etsin." mânasını vermişlerdir. Bir kimse acaba dördüncü rek'atta mıyım, yoksa üçüncüde miyim diye şekketse Ebû Hanîfe'ye göre zann-ı gālib hangisi ise ona binâ-yı salât eder ve dört olmak ihtimali musallîce galebe ederse kendisini dördüncüde itibar edip ona göre namazını tamamlar. Şâfiî'ye göre ise herhalde kendisini üçüncüde itibar eder. Zira her iki ihtimale göre üç rek'at kıldığı müteyakkandır ve namazını ona göre itmam eder. Her iki mezhebe göre de secde-i sehiv ile namazın bu noksanı cebrolunur. *Müslim*'de Ebû Saîd el-Hudrî'den mervî olan, إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى. ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى الْيَقِينِ *"Biriniz namazında şekkedip de üç mü, yoksa dört mü kıldı bilemezse şekki atıp yakīn üzerine namazı bina etsin"* {M1272 Müslim, Mesâcid, 88.} hadisi Şâfiiyye'ye hak verir gibi görünüyor.

132 Namazda vâki sehivden dolayı yalnız iki kere secde etmek lâzım geleceği bilumum fukahanın kavlidir. Evzâî ile İbn Ebû Leylâ'dan rivayet edilen mezheplerine göre her sehiv için iki secde lâzımdır. Bu babda bir hadîs-i zaîf de menkul olduğunu Nevevî söylüyor.

Bir de bu kıssada secde-i sehiv selâmdan sonra vâki olmuş olduğundan secde-i sehvi selâma takdim eden Şâfiî'ye karşı bu hadis hüccet olarak ikāme ediliyor. Ebû Hanîfe'ye göre ise sücûd, selâmdan sonradır. Ahmed b. Hanbel'den bu babda üç rivayet vardır: Birincisi her sücûd, kable's-selâmdır. Yalnız iki yer müstesnâ, eksik kılıp da selâm vermiş bulunursa, imam taharrî edip zann-ı gālib üzere binâ-yı salât ederse selâmdan sonra secde eder. İkincisi her secde-i sehiv selâmdan evveldir. Üçüncüsü eksiklikten dolayı ise kable's-selâm, ziyadeden dolayı ise ba'de's-selâm secde eder. İmam Mâlik'in mezhebi budur. Ashâb-ı Ebû Hanîfe ise mutlaka ba'de's-selâm secde ederler (299. hadise de müracaat).

---

aw el-Mâide, 5/67.

261

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَوِ اتَّخَذْنَا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى فَنَزَلَتْ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَآيَةُ الْحِجَابِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ أَمَرْتَ نِسَاءَكَ أَنْ يَحْتَجِبْنَ فَإِنَّهُ يُكَلِّمُهُنَّ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ وَاجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَيْرَةِ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُنَّ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ.

TERCÜMESİ

(Enes b. Mâlik radıyallahu anh tarikiyle) Ömer (b. Hattâb) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Ben) üç şeyde rabbime muvâfakat ettim:[133]

"Yâ Resûlellah! Makām-ı İbrâhim'i musallâ (yani namazgâh)[134] ittihaz etsek" dedim. [135] وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bir de âyet-i hicâb, "Yâ Resûlellah! Emretsen de ezvâc-ı tâhirâtın hicab içine girseler. Çünkü berr ve fâcir onlarla konuşabiliyor" dedim.[136] Derken âyet-i hicâb nâzil oluverdi. (Kezâ) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin ezvâc-ı mutaheresi (bir defa) kendisine karşı kıskançlık (göstermek) üzere ittifak ettilerdi. Onlara, [137]عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ dedim. (Derken) bu âyet nâzil oldu.[138] {B402 Buhârî, Salât, 32.}

....

133 Cenâb-ı Fârûk-ı Âzâm'ın sözleri âyetlerin nüzûlünden mukaddem olduğu halde "Rabbim bana muvâfakat etti" demeyip de, "Ben rabbime muvâfakat ettim" demesi edep maallahtır ve fıkıh ve ilminin açık bir nişanesidir. "Benim re'yim, zuhurları vakt-i muayyenlerine kadar teehhür eden hükm-i ezelî-i rabbâniyye muvâfık düştü" demek istemiştir.

134 Musallâ ittihazından murat ba‘de’t-tavâf orada iki rek‘at namaz kılmaktır ki, bu namaz bir ictihada göre vâcip ise de diğerlerince müstehaptır. Makām-ı İbrâhim, esahh-ı akvâle göre elyevm bu nam ile tesmiye edilen mahall-i mübârektir ki Halîl-i Celîl-i Rahmân aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm fî külli ân hazretlerinin eser-i kadem-i şeriflerini hâvi olan taş oradadır. Kur’ân-ı Kerîm’de bize haber verildiğine göre, nâsı hacca davet buyurması da o hacerin üstünde vâki olmuştur. Musallâdan münfehim olan salât da erkân ve ef‘âl-i ma‘lûme ile eda olunan salât-ı şer‘iyyedir. İbn Abbas’a, Mücâhid’e, Atâ’ya göre bütün harem Makām-ı İbrâhim’dir. İbn Abbas’tan diğer rivayete göre bütün mevâkıf-ı hac, Makām-ı İbrâhim’dir. Son iki tevcihe göre haremin ve mevâkıf-ı haccın musallâ olması duaya ve takarrub ilallaha mahal olması demektir.

135 Meâl-i şerifi, “*Makām-ı İbrâhim’i musallâ ittihaz ediniz*” (el-Bakara, 2/125). İntehâ. Vallahu a‘lem.

136 Âyet-i hicâbın nüzûlünden evvel aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz kadınların adem-i ihticâbı hususunda Arap’ın âdet-i câriyesine ilişmiyorlardı. Maahâzâ onların dâhil-i perde olmaları daha hayırlı olacağı da mâlûm-ı nebevîleri idi. Fakat kendiliklerinden teşri‘den ise vahye muntazır olmayı tercih buyuruyorlardı. Hatta –Kurtubî’nin beyanına göre– Hazret-i Fârûk bu re’y-i sevabı arzettiği vakit muvâfakāt-ı risâletpenâhî hâsıl olmamıştı. Âyet-i hicâb, bir kavle göre beşinci, diğerine göre üçüncü, üçüncü kavle göre de dördüncü senede nâzil olmuştur. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, ümmü’l-mü’minîn Zeyneb bint Cahş radıyallahu anhâ hazretlerini tezevvüc buyurduklarında bir velîme tertip etmiş olduklarından hâne-i saâdette yenmiş içilmiş, bir cemaat de girâncânlık edip orada meks ve sohbeti uzatmış. Ümmü’l-mü’minîn hazretleri hep yüzü duvara doğru, onların dedikodularından bîhuzur olurlarmış. Adamcağızlar çıkmayınca Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, belki anlarlar diye dışarıya çıkmışlar. Avdetlerinde hâlâ oturup konuşuyorlarmış. Âyetin sebeb-i nüzûlü de bu olmuş. {B4793 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 8.}

Âyet-i hicâb bütün mü'minâta şâmil ise de ümmehâtü'l-mü'minînin diğer nisvân-ı müslimâttan farkları veçhile keflerinin de setri onlar hakkında bilâhilâf farz-ı ayın olmasındadır. Ezvâc-ı tâhirât için âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra artık vech ve keffeyn şöyle dursun, hânelerinden çıktıklarında şahıslarını bile göstermek câiz değildi. Nitekim Hafsa radıyallahu anhâ peder-i muhteremlerinin yevm-i vefatında şahsı setrolunarak ve her cihetten perdepûş olarak hâne-i pedere îsâl edilmişti.

137 et-Tahrîm, 66/5.

138 Bu kıssanın aslını *Buhârî* şârihi Aynî'den olduğu gibi nakledelim: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz her gün sabah namazını kıldırdıktan sonra ümmehâtü'l-mü'minîni birer birer hücrelerine girip yoklamak âdet-i seniyyeleri idi. Hafsa bint Ömer radıyallahu anhâya bir tulum bal hediye edilmiş. O da her sabah Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem selâm vererek nezdine girdiklerinde, kendilerini biraz alıkoyup bal şerbeti içirirmiş. Âişe radıyallahu anhâ ise –gayret-i niseviyye hasebiyle– bu kadarcık olsun orada tevakkuflarını hoş görmediğinden Hadıra ismindeki câriye-i Habeşiyye'sine, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hafsa'nın nezdine girdiği vakit sen de git. Bak ne yapıyor? Bana haber ver" diye tembih etmiş. Hadıra gördüğünü, bal kıssasını anlatmış. Ümmü'l-mü'minîn Âişe bundan dolayı gayrete gelip diğer ümmehâtü'l-mü'minîne, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem nezdinize teşrif buyurduklarında, "Yâ Resûlellah! Senden megāfir kokusu geliyor deyiniz" diye haber gönderdi. –Megāfir, Urfut denilen Arabistan meşelerinin bal gibi tatlı, lâkin nâhoş râyihalı bir samğıdır. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ise kâh ü nâgâh meleğe mülâki oldukları için üzerlerinde fenâ bir koku bulunmak pek ziyade güçlerine giderdi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Sevde bint Zem'a'nın hücresine girdiler. Sevde der ki: Ben o sözü pek de söylemek istemiyordum ama sonradan Âişe'den korktum da söyledim. Dedim ki: "Yâ Resûlellah! Senden duyduğum şu koku nedir? Yoksa megāfir mi yedin?" Buyurdular ki: "*Hayır, lâkin Hafsa bana bal içirdi.*" Sonra ümmehâtü'l-mü'minînin nezdine birer birer uğradılar. Her birinden de o sözü duydular. En nihayet Âişe'nin nezdine gidince müşârün ileyhâ –işe daha ziyade ehemmiyet vermiş olmak için– burnunu tıkadı. "*Ne oluyorsun?*" buyurulunca, "Yâ Resûlellah! Senden meğâfir kokusu duyuyorum. Yoksa yedin mi?" dedi. "*Hayır, Hafsa bana bal şerbeti içirdi*" buyurulunca da, "Demek, o balın arıları urfut otlamış" dedi. Bunun üzerine Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm da, "*Vallahi bir daha ağzıma koymam*" diye kasem buyurup bal şerbetini nefs-i mübareklerine tahrim buyurdular. Bunun üzerine يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاةَ أَزْوَاجِكَ ile başlayan sûre-i Tahrîm nâzil oldu. Meâl-i şerifi, "*Ey Nebî-i Kerîm, ezvacının rızasını bulmak için Allah'ın sana helâl ettiğini niçin tahrîm edersin?"*dir. Allah Teâlâ helâl etmişken tahrîm buyurdukları baldır. Ömer

radıyallahu anh vak‘adan haberdar olunca ümmehâtü’l-mü’minînin yanlarına girip –ki bu, âyet-i hicâbın nüzûlünden evvel olsa gerektir– kendilerine vaaz etti. Peygamber aleyhisselâma karşı âsâr-ı gayret izharında ittifak etmekten, hâtırşikenlikten nehiy ve tahzîr eyledi. Söylediği sözler meyanında عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ yani: “Ne bilirsiniz? Eğer sizi tatlik edecek olursa rabbi belki size bedel ona sizden daha hayırlı ezvâc verir” demişti ki âyet-i kerîmede de bu elfâz vardır. Ömer’in re’yine muvâfakat ettiği bir kaziyye de bu idi (bu kıssa ile münasebeti de rivayet edilen 78. hadise müracaat).

Ömer radıyallahu anhın muvâfakati bunlara münhasır değildir. Bu hadiste yalnız üçünü zikir ile iktisar etmesi ihtimal ki hîn-i ihbârında kendisine en ehemmiyetli görünenler bunlar olduğu içindir. Tirmizî’nin *“Sahihtir”* kaydıyla rivayetine nazaran İbn Ömer radıyallahu anhümâ, “Hiçbir mesele tehaddüs etmemiştir ki nâs bir türlü, Ömer de bir türlü re’yde bulunmuş olsunlar da Kur’an, Ömer’in dediğine uygun olarak nâzil olmuş olmasın” demiştir. Bu da kesret-i muvâfakāta delâlet eder. Hāfız İbn-i Hacer, nakil i‘tibâriyle bu muvâfakātın on beşine vâkıf olduk diyor. Süyûtī *“Târihü’l-hulefâ”*sında bunları yirmi bire çıkarıyor. Bu hadîste mezkûr olan, 1- Makām-ı İbrâhîm. 2- Hicâb, 3- Ezvâc-ı tāhirât kıssaları hakkındaki muvâfakātından mâadâsından bâzılarını zikredelim:

4- *Sahih-i Müslim*'de Hicâb ile Makām-ı İbrâhim'den başka Bedir esirleri hakkındaki muvâfakatinden bahsediliyor. Vak'a-i Bedir'den sonra –içlerinde amm-i Nebî Abbas b. Abdülmuttalib ile ibn amm-i Nebî Akīl b. Ebû Tâlib radıyallahu anhüm de dahil olan– yetmiş kadar esir ele geçmişti. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "*Bunlara ne türlü muamele edelim?*" tarzında ashâb-ı kirâmı ile müşavere buyurdular. Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk, "Yâ Resûlellah! Bunlar senin kavmindir, ehlindir. Günlerin birinde Cenâb-ı Hak belki bunlara hidayet verir. Canlarına kıyma da kendilerinden ashabını küffâra karşı kuvvetlendirecek bir fidye alıver" re'yinde bulundu. Hazret-i Ömer, "Bunlar seni tekzip ettiler. Vatanından cüdâ ettiler. Boyunlarını vur. Çünkü eimme-i küfürdürler. Cenâb-ı Hak seni onların vereceği fidyeden müstağni kılmıştır. Akīl'i biraderi Ali'ye, Abbas'ı biraderi Hamza'ya, akrabamdan fülânı bana ver de boyunlarını vuralım" dedi. Sa'd b. Muâz da onun re'yine tâbi oldu. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ashâbına, "İsterseniz bunları katlediniz, isterseniz ileride her birine mukabil birer şehid vermek üzere kendilerinden fidye alınız" buyurdular. Sahâbe-i kirâm şehâdeti de nimet sayarak o gün için fidyeyi tercih ettiler. Nitekim ertesi sene Uhud Muharebesi'nde şühedânın adedi yetmişe bâliğ olup şart-ı nebevîyi Cenâb-ı Hak yerine getirmişti. Meselenin bu sūretle halli üzerine, لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "*Ehl-i Bedir'in azap olunmayacağına, ganâimin bu ümmete helâl olacağına hükm-i sâbık-ı ilâhî olmayaydı şu aldığınız fidyeden dolayı pek büyük bir azap ile muazzep olacaktınız*" [ax] âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Habîb-i hüdâ aleyhi efdali't-tehâyâ Ebû Bekir ile beraber ağlaştılar ve "*Eğer bu azap nâzil olaydı Ömer ile Sa'd'dan başkası kurtulmayacaktı*" buyurdular. {M4588 Müslim, Cihâd, 58.}

5- Yine sıhahta mezkûr olduğu üzere reîsü'l-münâfikīn Abdullah b. Übey b. Selûl vefat ettiği vakit Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem fudalâ-yı sahâbeden olan oğlu Abdullah'ı taltif ve hasbe'l-beşeriyye hâtır-ı meksûrunu cebir için bizzat namazını kıldırmaya niyet ve o namaza ashabı da davet buyurmuşlardı.

Ömer radıyallahu anh, "Yâ Resûlellah! Falan gün şöyle böyle diyen adüvvullahın (İbn Übey) mı namazını kılacaksın?" dedi idi. Çok geçmeden, وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ "*O münafıklardan hiçbirinin ebeden namazını kılma! Hiçbirinin de kabri başında durma!*" (et-Tevbe 9/84.) âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

6- Ömer radıyallahu anh hamrın bu ümmete haram olmasını pek arzu eder, arzusunu da izhardan geri durmazmış. Şürb ü hamr hakkında sûre-i Bakara ile sûre-i Nisâ ve sûre-i Mâide'deki âyetler tedrîcen nâzil oldu. Tafsilleri inşallah ileride gelecektir.

7- وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ âyet-i kerîmesi ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ya kadar nâzil olmuş. Hazret-i Ömer bunu işitince kudret-i bâliga-i ilâhiyyeye karşı hayran olup, فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demiş. Meğer âyetin sonu da böyle imiş (el-Mü'minûn, 23/12-14).

8- Berâet sahası şehâdet-i ilâhiyye ile musaddak olan Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhâya ifk vâki olup hakkındaki dedikodular taraf-ı Hak'tan henüz tekzip edilmemiş olduğu bir zamanda Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz o gibi yakışıksız sözlerden dolayı sahâbe-i kirâm ile müşavere ve müdâvele-i efkâr buyururlarken Hazret-i Ömer, "Yâ Resûlellah! Âişe'yi sana tezvic eden kimdir?" diye sordu. "*Allah Teâlâ*" cevabını alınca, "Onu sana verirken rabbin teâlâ ve tekaddes hazretlerinin seni aldatmış olmasını hiç hatıra getirir misin? سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ [ay] dedi ve Hazret-i Sıddîka'yı tebriye eden âyât-ı kerîme içinde bu kelimât da nüzûl etti.

9- İki kimse Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin huzurunda mürâfaada bulundular. Mahkûm olan taraf verilen hükme kani olmayıp, "Yâ Resûlellah! Bizi Ömer b. Hattâb'a havale et!" dedi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de "*peki*" buyurdu. Her ikisi birlikte Ömer'in hânesi kapısında durup kendisini çağırdılar. Davayı kazanan zat Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kendi lehine hükmettiğini ve hasmının, "Bizi Ömer'e havale et!" demesi üzerine nezdine gönderilmiş olduklarını nakletti. Ömer mahkûmun aleyhe, "öyle mi?" diye sordu, "evet" cevabını alınca, "Ben gelinceye kadar yerinizde durun" diyerek içeriye girdi, kılıcını boynuna takıp geldi ve "Bizi Ömer'e havale et" diyen adama, "Resûlullah'ın hükmüne razı olmayanın alacağı hüküm budur" diyerek kılıcını havale ve katletti. Öteki hemen nezd-i risâletpenâhîye kaçıp, "Yâ Resûlellah! Ömer vallahi hasmımı öldürdü" dedi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, *"Ömer'in bir mümini katledeceğini zannetmezdim"* buyurdu. Lâkin hemen Allah Teâlâ, فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا *"Hayır, öyle değil. Rabbine kasem olsun ki onlar kendi aralarında hâdis olan ihtilâflarda seni hakem edip hükmüne razı olmadıkça, sonra da senin verdiğin hükümden dolayı gönüllerini haracdan, adem-i rızâdan hâlî bulmadıkça, sana tamamıyla teslîm-i nefs etmedikçe iman etmiş olmazlar"* [az] âyet-i kerimesini inzâl buyurup maktulün demini heder ve Ömer'i onun deminden berî kıldı. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. İbn Ebû Hâtim, Tefsîr, III, 994.}

10- Yahudinin biri Ömer radıyallahu anha tesadüf edip, "Sizinkine vahiy getiren Cibrîl yok mu? İşte o bizim düşmanımızdır" demiş. Ömer de, مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ *"Her kim Allah'a, meleklerine, resullerine, bâhusus Cibrîl ile Mîkâil'e* (aleyhime's-selâm) *düşman ise şüphesiz Allah da o türlü kâfirlere düşmandır"* [ba] demiş. Âyet-i kerîme de kelâm-ı Ömer'in mantukunca nâzil olmuş.

11- Hazretin en hoş muvâfakatinden biri de şudur: Bir gün Kâ‘b el-Ahbâr, وَيْلٌ لِمَلِكِ الْأَرْضِ مِنْ مَلِكِ السَّمَاءِ "Arz melikinin sema meliki elinden hali yamandır" demiş. Hazret-i Ömer el-Fârûk derhal, إِلَّا مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ "Meğerki nefsi ile hesaplaşmış ola!" kaydını ilâve buyurmuş. Kâ‘b el-Ahbâr, "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a kasem ederim ki, Tevrat'ta da böyledir. Sen ona tâbi olmuş oldun" demiş ve Hazret-i Ömer hemen secde-i şükrâna kapanmış.

---

ax el-Enfâl, 8/68.
ay en-Nûr, 24/16.
az en-Nisâ, 4/65.
ba el-Bakara, 2/98.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى نُخَامَةً فِي الْقِبْلَةِ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِ حَتَّى رِئِيَ[139] فِي وَجْهِهِ فَقَامَ فَحَكَّهُ بِيَدِهِ فَقَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ وَإِنَّ رَبَّهُ[140] بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلٰكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ[141] ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ أَوْ يَفْعَلُ هٰكَذَا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir gün) kıble (duvarın)da tükürük buldu.[142] Bu, kendisine o kadar girân geldi ki, üzüldüğü dîdâr-ı mübârekinden besbelli oldu.[143] Kalktı ve mübarek eliyle hakketti. Sonra buyurdu ki: Her biriniz namazına durduğu vakit şüphesiz rabbi ile münâcât eder. Rabbi kendisiyle kıblesi arasındadır. O halde hiçbiriniz kıblesine karşı tükürmesin.[144] Muztar kaldığında ya sol tarafına, ya (sol) ayağının altına tükürsün.[145] Sonra ridâ-yı şerifinin kenarından tutup ve içine tükürüp dürerek, “Yahut işte böyle yapsın” buyurdu.[146] {B405 Buhârî, Salât, 33.}

....

139 حَتَّى رُئِيَ rivayeti de vardır ki her ikisi bir mânayadır.
140 Diğer rivayette terdîd ile أَوْ إِنَّ رَبَّهُ.
141 تَحْتَ قَدَمَيْهِ rivayeti de vardır.

142 Buhârî'nin İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetine nazaran bu, namazda iken vâki olmuştur. Orada şöyle deniliyor: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem cemaatin önünde namaz kıldırmakla meşgul iken mescidin kıblesi cihetinde (yani mihrapta) bir nuhâme buldu. (Namaz içinde iken) onu kazıdı. Namazdan çıktığı vakitte buyurdu ki: "Her hanginiz namazda iken Allah Teâlâ yüzünün geldiği tarafındadır. Hiçbiriniz namazda iken önüne doğru tükürmesin." İntehâ. {B753 Buhârî, Ezân, 94.}

143 Nesâî'nin rivayetinde, فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّ وَجْهُهُ "O kadar gazap buyurdu ki mehâsin-i mübârekesi kıpkırmızı oldu" {N729 Nesâî, Mesâcid, 35.} denilmiştir.

144 Tükrük, İbrâhim en-Nehaî'den başkasına göre hep tâhir ise de mescide, bâhusus kıble cihetine tükürmek makam ve cihete karşı muhill-i edeb ve hürmet olduğu için menhîdir. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da rivayet edildiğine göre biri –ki diğerlerin rivayetinden ensardan bir zat olduğu anlaşılıyor– bir kavme imâmet etmiş. Adamcağız namazda iken kıbleye doğru tükürmüş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de görmüşler ve namazları hitam bulduktan sonra, *"Bu adam size imam olmasın"* buyurmuşlar. O zat, bir daha mihraba geçmek istediğinde kendisini men ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin böyle buyurduklarını ihbar etmişler. O da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden istifsâr-ı keyfiyet ettiğinde, *"Evet, sen Allah'a ve resulüne ezâ ettin"* buyurmuşlar. {D481 Ebû Dâvûd, Salât, 22.} Diğer bir rivayette de bu adamın zevcesi, zevcinin taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden sebeb-i azlini öğrenince hemen halûk (ki Arap'ın za'ferandan tertip ettiği bir tîbdir) alıp mihraba sürmüş. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz o mescide tekrar uğradıklarında, "*Bunu kim yaptı?*" diye sormuşlar. "İmamın karısı" denmiş. "*İmamın günahını karısına bağışladım ve imâmetini iade ettim*" buyurmuşlar. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 149.}

145 Zira sağ tarafta kâtib-i hasenât olan melek vardır. Nitekim Buhârî'nin diğer rivayetinde فَإِنَّ عَنْ يَمِينِهِ مَلَكًا {B416 Buhârî, Salât, 38.} denilmiştir. İbn Ebû Şeybe sened-i sahîh ile bunu rivayet ediyor. Sağ tarafa tükürmek hakkındaki nehyin namaza mahsus olmadığına ve bu babda dâhil-i mescid ile hâric-i mescidin bir olduğuna Şeyh Nevevî cezmetmiştir. Nitekim İbn Mes'ûd radıyallahu anh namazda değilken bile sağ tarafa tükürmeyi mekruh görmüştür. Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anh, oğlunu bundan sûret-i mutlakada nehyetmiştir. Muâz b. Cebel radıyallahu anh da, "Dâire-i İslâm'a girdim gireli sağ tarafıma tükürmüş değilim" diyor. İmam Mâlik ise namaz haricinde bunda beis görmemiştir.

146 Bilfiil tâlimin, kavlen ta'riften akvâ olduğuna delildir (178. hadise de müracaat).

263

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ ﵄ حَدِيثُ النُّخَامَةِ وَفِيهِ زِيَادَةٌ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre ile Ebû Saîd (el-Hudrî) radıyallahu anhümâdan da evvelki 262. hadis rivayet ediliyor. Ancak bunda وَلَا عَنْ يَمِينِهِ "Sağ tarafına da tükürmesin" ziyadesi de vardır.[147] {B408 Buhârî, Salât, 34.}

....

147 Bu hadiste civâr-ı mescidde tükrük müşahede ve bir taş parçası ile hakk buyurulduğu zikrediliyor. Anlaşılan kuru ve el sürülmeyecek nesne imiş.

264

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبُزَاقُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Mescide tükürmek bir günahtır. Kefâreti de onu gömmektir.**[148]** {B415 Buhârî, Salât, 37.}

………

148 *Müsned-i Ahmed*'de Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan, مَنْ تَنَخَّمَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيُغَيِّبْ نُخَامَتَهُ أَنْ يُصِيبَ جِلْدَ مُؤْمِنٍ أَوْ ثَوْبَهُ فَتُؤْذِيَهُ "*İçinizden her kim mescide tükürü*(p balgam çıkaracak olu)*rsa tükrüğünü bir müminin tenine veya libasına dokunup eza vermemek için* (defnedip) *yok etsin*" {HM1543 İbn Hanbel, I, 179.} hadisi merfûan rivayet edildiği gibi Ebû Dâvûd da Ebû Hüreyre'den, مَنْ دَخَلَ هٰذَا الْمَسْجِدَ فَبَزَقَ فِيهِ أَوْ تَنَخَّمَ فَلْيَحْفِرْ فَلْيَدْفِنْهُ. فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيَبْزُقْ فِي ثَوْبِهِ ثُمَّ لْيَخْرُجْ بِهِ "*Bu mescide girip de tükürecek yahut balgam çıkaracak olan kimse yeri kazıp içine gömsün. Bunu yapamazsa libası içine tükürüp sonra dışarıya çıkarsın*" {D477 Ebû Dâvûd, Salât, 22.} hadisini kezâ merfûan rivayet etmektedir.

265

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ هَلْ تَرَوْنَ قِبْلَتِي هَا هُنَا فَوَاللهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ خُشُوعُكُمْ وَلَا رُكُوعُكُمْ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir gün) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Siz, benim kıblem (yalnız) şurasıdır (ve namazda önümden başka bir yeri görmem) mi sanıyorsunuz? Allah'a kasem ederim ki sizin ne huşûnuz[149] bana gizli kalıyor ne de rükûnuz. (Kasem ederim ki) sizi arkamdan (da) görüyorum."[150] {B418 Buhârî, Salât, 40.}

………

149 Müslim'in rivayetinde بِالسُّجُودِ {M958 Müslim, Salât, 109.} denilmiş ki sizin sücûddaki huşûnuz demek olur.

150 Buhârî'nin hemen müteakiben sevkettiği rivayetten anlaşıldığına göre aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz namazdan sonra minbere çıkıp bunu buyurmuşlar ve cemaatin rükû ve sücûdda ve erkân-ı salâtı edadaki noksanlarını ihtar etmişlerdir. *Müslim*'deki rivayette, "Namazdan sonra bize dönüp –ki minber üstünde de vukuuna hiç mani yoktur– buyurdu ki: '*Ey insanlar! Ben sizin imamınızım. Rükû ederken secdeye varırken namazdan çıkarken benden evvel davranmayınız. Ben sizi önümden de ardımdan da görüyorum. Muhammed'in nefsi, yed-i kudretinde olan Allah'a kasem ederim ki benim gördüğümü siz de görmüş olsanız az güler, çok ağlarsınız*' buyurmuşlar. 'Gördüğün nedir? Yâ Resûlellah!' diye sormuşlar. '*Cennet ile cehennemi gördüm*' buyurmuşlar." {M961 Müslim, Salât, 112.}

Bir defa da namaza dururken, "*Saflarınızı doğrultun, saflarınızı sıklaştırın. Ben sizi ardımdan da görüyorum*" {M976 Müslim, Salât, 125.} buyurmuşlardır (409 ve 410. hadislere müracaat).

Bu hadislerden namazda safları sıklaştırmak, ayakları bir hizâya getirmek ve bütün ef'âl-i salâtta imama tâbi olup ona sebketmemek lüzumunu istifade ettiğimiz gibi önünden gördüğü kadar ardından da görmenin hasâis-i celîle-i Muhammediyye'den (sallallahu aleyhi ve sellem) bir mu'cize-i bâhire olduğunu da öğreniyoruz.

266

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي أُضْمِرَتْ مِنَ الْحَفْيَاءِ وَأَمَدُهَا ثَنِيَّةُ الْوَدَاعِ وَسَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ وَإِنَّ عَبْدَ اللهِ كَانَ فِيمَنْ سَابَقَ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, yıprandırılmış (yani idmana çekilmiş ve zayıflatılmış) atlar beyninde Hafyâ'dan (başlayıp tâ) Seniyyetülvedâ'da nihayet bulmak üzere bir, (kezâlik) yıprandırılmamış atlar beyninde de seniyyeden tâ Mescid-i Benî Züreyk'a kadar[151] (diğer bir) yarış tertip buyurdular. Abdullah da yarış edenler meyanında idi.[152] {B420 Buhârî, Salât, 41.}

....

151 Seniyyetülvedâ Medîne-i Münevvere'nin yanı başında bir boğazdır ki yolcular oraya kadar teşyi olunduğu için o namı vermişlerdir. Hafyâ yahut "yâ"nın takdimiyle Hayfâ 5-6, bir kavle göre 7 mil ötede bir yerdir. Mescid-i Benî Züreyk Hazrecîler'den Züreyk b. Âmir yurdundaki mescidin ismidir ki siyâk-ı hadîsten daha yakın olduğu anlaşılıyor.

152 "Abdullah da yarış edenler meyanında idi" sözü, Abdullah b. Ömer'in –kendinden bahseden kimsenin "Bu abd-i âciz şöyle yaptı, böyle etti" demesi kabilinden– kendi sözü olmak ihtimali olduğu gibi ara yerde râvilerden birinin sözü olmak ihtimali de vardır.

267

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَ انْثُرُوهُ فِي الْمَسْجِدِ وَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ جَاءَ فَجَلَسَ إِلَيْهِ فَمَا كَانَ يَرَى أَحَدًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِذْ جَاءَهُ الْعَبَّاسُ ﵁ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَعْطِنِي فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلًا فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ خُذْ فَحَثَا فِي ثَوْبِهِ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إِلَيَّ قَالَ لَا قَالَ فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ قَالَ لَا فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ عَلَيَّ قَالَ لَا قَالَ فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ قَالَ لَا فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ فَأَلْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ ثُمَّ انْطَلَقَ فَمَا زَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْنَا عَجَبًا مِنْ حِرْصِهِ فَمَا قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَثَمَّ مِنْهَا دِرْهَمٌ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme Bahreyn'den mal (haraç) gönderildi idi.[153] "Mescide dök(üp yığ)ın!" buyurdular. Bu mal Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gönderilen en kesretli mal olmuştu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaza çıktıklarında oraya dönüp bakmad(an geçt)iler. Namazı bitirdikten sonra gelip (malın başında) oturdular. Her kimi gördülerse (ondan bir miktar) verdiler. (Böylece bezl-i atâ ile meşgul iken) Abbas radıyallahu anh[154] huzuruna gelip, "Yâ Resûlellah! Bana da ver, çünkü ben kendim için de, Akīl[155] için de fidye vermiştim" dedi.[156] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona, "Al!" buyurdular. (Abbas radıyallahu anh) avuç avuç sevbinin içine boşalttı. Sonra kaldırmaya davrandı ama kaldıramadı. "Yâ Resûlellah! Birine emret de (sırtıma atmak için) kaldırsın" dedi. "Olmaz!" buyurdular. "Öyle ise sen kaldır, üstüme at!" dedi. Yine "Olmaz!" buyurdular. Bunun üzerine birazını döktükten sonra yine kaldırmaya davranıp–,"Yâ Resûlellah! Birine emret de üzerime atsın" dedi. "Olmaz!" buyurdular. Yine "Bari sen üstüme at!" dedi. Yine "Olmaz!" buyurdular. (Yine) birazını daha döktü. Sonra kaldırıp ve sırtına yüklenip gitti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, onun hırsına olan taaccüplerinden dolayı gözümüzden nihan oluncaya kadar hep arkasından bakıp durdular. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, o maldan bir dirhem bâki oldukça oradan kalkmadılar. {B421 Buhârî, Salât, 42.}

………

153 Mecûs-i Arab'dan olup Bahreyn meliki ve Sâsânîler tarafından mensup o diyarın hidivi olan Münzir b. Sâvâ'ya Alâ b. Hadramî radıyallahu anh vedâatiyle nâme-i nebevî irsal buyurulması üzerine Münzir ile beraber Bahreyn ahalisinden birçokları iman etmiş, etmeyenler Mecûsîyet yahut yahudiyet üzere kalmıştı. Dîn-i İslâm'ı kabul etmemiş olanlarla haraç vermek üzere musâlaha akdolunduktan sonra bütün Bahreyn üzerine taraf-ı âlî-i nebevîden müşârün ileyh Alâ b. Hadramî vali nasb buyuruldu. Vakti gelince mâl-i haracı alıp Medine'ye getirmeye aşere-i mübeşşereden emînü'l-ümme Ebû Ubeyde b. Cerrâh memur oldu. Ebû Ubeyde hazretleri birlikte 100.000 (dirhem yahut dinar) getirmişti. Ahd-i saîd-i nebevîde ilk gelen mâl-i harac bu idi. ve o güne kadar ele geçen emvâl-i zekât ve ganâimden hiçbiri o miktara bâliğ olmamıştı. İbn Sa'd'ın rivayetine nazaran Alâ b. Hadramî radıyallahu anhın nâme-i risâletpenâhîyi götürüp Bahreyn ahalisini dine davet etmesi Huneyn ganâiminin Ci'râne'de taksiminden sonra vâki olmuştur. Bu hesaba göre 8. sene-i hicriyye evâhirinde olmuş demektir.

154 Habîb-i hüdâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimiz hazretlerinin amm-i mükerremidir.

155 Akīl b. Ebû Tâlib radıyallahu anh ibn-i ammi Nebî ve Ali kerremallâhu veche efendimizin birâder-i mükerremidir.

156 Abbas radıyallahu anh bu sözü ile Bedir'de duçar olduğu ağır ziyanı hatıra getirmek istemiş. Sîre-i nebeviyyeye âşina olanların mâlûmu olduğu üzere Bedir'de ehl-i İslâm eline esir düşen rüesâ-yı Kureyş'in efdal ve eşrefleri Benî Hâşim'den Abbas b. Abdülmuttalib, biraderzâdesi Akīl b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib, diğer biraderzâdesi Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib ile dâmâd-ı Peygamberî Ebü'l-Âs b. Rebî' radıyallahu anhümdür. Bu esirlere tarziye ediyoruz. Çünkü hepsi de bilâhare kimi Bedir'de esaret ve fidâyı müteakip, kimi de yevm-i fetihte iman edip silk-i sahâbeye dahil olmuş Kureyş üserâsının efâzılı meyanına dahildirler. Esirleri katilden vazgeçildikten, bazılarına men yani bilâbedel ıtlak edildikten, içlerinde okur yazar olarak tesadüf eden bir ikisine evlâd-ı ensâra yazı tâlimi teklif olunduktan sonra kalanların her birinden servetlerine göre fidye alındı. Abbas b. Abdülmuttalib hazretleri ticaret ve murâbahacılıkla servet kazanmış ağniyâdan olduğu için kendisinden başka biraderzâdeleri Akīl ile Nevfel'in ve halîfî olan Utbe b. Amr'ın da fidyelerini vermesi teklif edildi. O ise yalnız kendisi için 100, Akīl için 80 ukıyye –ki beher ukıyye 40'ar dirhem olduğuna nazaran takriben 7200 dirhem-altın vermekle iktifa etti. Diğer ikisi kendi mallarından fidye verip kendilerini kurtardılar. Abbas fidyeleri verdikten sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme, "Beni Kureyş'in fakiri dedirtecek hale koydun. Ömrüm oldukça ötekine, berikine avuç açacak hale getirdin" dedi. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri cevaben, *"Ya Ümmü'l-Fazl'a –ki Abbas'ın zevcesidir– tevdi ettiğin mallar ne oldu? Buraya gelirken, 'Şayet kazaya uğrarsam işte bunları oğullarım Fazl, Abdullah ve Kusem için sakla. Seni kendimden sonra zengin bırakıyorum' diyerek gösterip gömdüğün altınlar ne oldu?"* buyurunca, "Vallahi, senin Resûlullah olduğuna şehâdet ederim. Bunu benden, bir de Ümmü'l-Fazl'dan başka hiçbir kimse bilmiyor" dedi ve biraderzâdesi olan Nebî-i zîşân aleyhi's-salavâtü'r-rahmân efendimize izhâr-ı îmân etti. {İbn Asâkir, Târîhu Dımaşk, XXVI, 288, no: 5573.} Müşârün ileyh vâkıa Bedir'de ehl-i İslâm'a karşı gelen sufûf-ı müşrikîn içinde idi. Fakat ehl-i siyerin zann-ı gālibi, imanını ketmetmiş kadîmü'l-İslâm zevattan olması cihetindedir. Hicretten evvel birçok husûsatta aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin mahrem-i râzı ve muîn ve nâsırı olduğu gibi nübüvvet ve risâlet-i celîlelerini kabâile tasdik

ettirmek için nefs-i mübâreklerini arz buyurdukları esnalarda da hep beraber dolaşır, kabâili yeğenine yardıma teşvik ederdi. Hatta ensarın Akabe'de biat ettikleri gece oraya maiyyet-i celîle-i nebeviyyede bulunmak şerefiyle müşerreftir. Halbuki biraderi Ebû Leheb büsbütün sakīm bir meslek tutup kabâile arz-ı nefs buyurduğu esnada Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin peşinden gölge gibi ayrılmaz. "Sözüne sakın itibar etmeyiniz. Yeğenimin haline herkesten ziyade bizler muttaliyiz. Yalancıdır, sihirbazdır, kavim ve kabilesini birbirine düşürmüştür" gibi hezeyanları eksik etmez, içlerinde hakka kulak verecek kimse varsa bu gibi sözlerle tenfîr eder, gâhîce de zât-ı akdes-i risâletpenâhîyi taşa bile tutardı. İşte Hazret-i Abbas'ın o müşkilâtlı devirlerde vâki olan muâvenetlerinden kadîmü'l-İslâm olduğuna hükmedilebilir. Vâkıa sevâd-ı a'zam-ı İslâm'a mültehik gibi görünmediyse de hicretten sonra müslimînin meserreti ile mesrûr, hüzünleriyle mahzun ve bu halini bazan açığa vurmasıyla müşrikînin ta'rizât ve ezâsına duçar olurdu. Hatta hicret esnasında –Kureyş'in ahbâr ve ahvalini yazıp bildirmek– üzere Mekke'de kalması tensîb-i âlî-i nebevîye iktirân ettiği bile mervîdir. Kureyş Bedir Harbi'ne hazırlık gördükleri vakit kendilerine mal ve bedenen muâvenette bulunmaktan geri kalamadı. Bundan dolayıdır ki, Bedir günü Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, *"Abbas'a her kim rastgelirse sakın öldürmesin.* O, *müşriklerin zoru ile yurdundan gönülsüz çıkmıştır"* {İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gābe, III, 163, no: 2799.} diye ilân ettirmişti. İmanı ma'lûm-ı nebevî olduğu halde istisnaya lüzum görmeksizin zâhir-i hâline göre muamele buyurulup fidye vermeye icbar edilmesi babaları, oğulları, akrabaları hep para mukabilinde ıtlak olunan ve hakîkat-i hâle muttali olmayan muhâcirîn-i sahâbenin kalplerini tatyîb etmek hikmetine mebnîdir. Abbas Bedir'den sonra hicrete izin istediyse de taraf-ı âlî-i nebevîden, *"Amcacığım! Yerinde dur. Allah Teâlâ nübüvveti benimle hatmettiği gibi hicreti de seninle hatmedecektir"* {İbn Asâkir, Târîhu Dımaşk, XXVI, 297, no: 5588.} diye kendisine nâme gönderildiği rivayeti de vardır. Nitekim de böyle oldu. Son muhâcir Hazret-i Abbas'tır. Fetihten sonra, لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ *"Fetihten sonra artık hicret yok!"* {B2783 Buhârî, Cihâd, 1.} buyuruldu. Mekke'nin fethi için sefer-i nebevî vukuundan haberdar olmayan Abbas hicret niyetiyle terk-i diyâr edip Medine'ye teveccüh eylemiş ve Ebvâ'da İslâm ordusuna mülâki

olarak beraberce Mekke'ye avdet etmişti. Abbas radıyallahu anhın mümin iken imanının sahâbe-i kirâmdan bile mektum tutulması ahbâr-ı müşrikîni ihbar hizmetine halel gelmemek hikmetine müstenit olduğu gibi Abbas'a rıfk ve merhameti de mutazammın idi. Zira evvelce söylediğimiz gibi ikrâz-ı nukūd ile kesb-i servet etmiş bir zat olduğundan İslâm'ının mâlûm olması bütün matlûbâtını tehlikeye ilkā edebilirdi. Feth-i Mekke günü müşrikîn-i Kureyş'in tâb ve tuvânı kesilmiş olduğundan artık ketm-i îmâna mahal kalmadı. Hazret-i Abbas'ın fetihten birkaç ay sonra Medine'ye gelen Bahreyn haracından ihsan talebinde bulunurken, "Kendim için de, Akīl için de fidye vermiştim" demesi işte mümin olduğum halde müşrik imişim gibi bunca azîm zararlara giriftar olmuştum demek olur.

•.•.•

عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَدْ أَنْكَرْتُ بَصَرِي وَأَنَا أُصَلِّي لِقَوْمِي فَإِذَا كَانَتِ الْأَمْطَارُ سَالَ الْوَادِي الَّذِي بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ آتِيَ مَسْجِدَهُمْ فَأُصَلِّيَ لَهُمْ وَوَدِدْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنَّكَ تَأْتِينِي فَتُصَلِّيَ[157] فِي بَيْتِي فَأَتَّخِذَهُ مُصَلًّى قَالَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَأَفْعَلُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ قَالَ عِتْبَانُ فَغَدَا عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ فَاسْتَأْذَنَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَأَذِنْتُ لَهُ فَلَمْ يَجْلِسْ حِينَ دَخَلَ الْبَيْتَ ثُمَّ قَالَ أَيْنَ تُحِبُّ أَنْ أُصَلِّيَ مِنْ بَيْتِكَ قَالَ فَأَشَرْتُ لَهُ إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ الْبَيْتِ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَكَبَّرَ فَقُمْنَا فَصَفَّنَا[158] فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ قَالَ وَحَبَسْنَاهُ عَلَى خَزِيرَةٍ صَنَعْنَاهَا لَهُ قَالَ فَثَابَ فِي الْبَيْتِ رِجَالٌ مِنْ أَهْلِ الدَّارِ ذُو عَدَدٍ فَاجْتَمَعُوا فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ أَيْنَ مَالِكُ بْنُ الدُّخَيْشِنِ أَوِ ابْنُ الدُّخْشُنِ[159] فَقَالَ بَعْضُهُمْ ذٰلِكَ مُنَافِقٌ لَا يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَا تَقُلْ ذٰلِكَ أَلَا تَرَاهُ قَدْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يُرِيدُ بِذٰلِكَ وَجْهَ اللّٰهِ قَالَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّا نَرَى وَجْهَهُ وَنَصِيحَتَهُ إِلَى الْمُنَافِقِينَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَإِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يَبْتَغِي بِذٰلِكَ وَجْهَ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Mahmûd b. Rebîʿ el-Ensârî[160] radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ve Bedir'de hazır olan ensardan İtbân b. Mâlik[161] (radıyallahu anh bir gün)[162] Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip, "Yâ Resûlellah! Gözlerimde hayır kalmadı.[163] (Halbuki) kavmime namaz kıldıran benim. Yağmurlar yağdığı vakit onlarla benim aramızda olan dere akar da mescidlerine gidip namaz kıldıramaz oluyorum. Yâ Resûlellah! Gönlüm ister ki, bana gelip evimde namaz kıldırasın da senin namaz kıldığın yeri namazgâh ittihaz edeyim" dedi.

Râvi der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem İtbân'a, "İnşallah (bunu) yaparım" di(ye vaad et)ti.

İtbân der ki: Ertesi sabah Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir[164], gün yükseldiği vakit bana geldiler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem istîzan etti. Ben de (girmesine) izin verdim. Eve girdiğinde oturmadı. Sonra, "Evinin neresinde namaz kıldığımı istersin?" di(ye sor)du.

İtbân der ki: Evin bir tarafını ona gösterdim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (namaza) durup tekbir aldı. Biz de (arkasında) durup saf olduk. İki rekʿat kıldırıp selâm verdi.

(İtbân) der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi kendisi için pişirdiğimiz bir hazîre[165] (yi yemesi) için alıkoyduk. Yurd(umuz)un ahalisinden birçok kimse (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin teşrifini haber alarak birer birer) ev(imiz)e gelip doldular. İçlerinden biri, "Mâlik b. Duhayşin yahut İbnü'd-Duhşün[166] nerede?" di(ye sor)du. Huzzârdan biri, "O, Allah'a ve Resûlullah'a muhabbeti olmayan bir münafıktır" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona, "Böyle deme! Görmüyor musun ki, lâ ilâhe illallah (Muhammedü'r-resûlullah) diyor ve bunu li-vechillâh söylüyor" buyurdu. (O, söyleyen de), "Allah ve Resûlullah aʿlemdir" dedi.

İtbân der ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi münâfikīn hakkında (hep böyle) müteveccih ve hayırhah bulurduk. (Sonra) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Allah Teâlâ rızâ-yı bârîyi arayarak 'la ilâhe illallah' diyen kimseyi nâr(-ı cahîm)e haram etmiştir"[167] buyurdu. {B425 Buhârî, Salât, 46.}

....

157 Bir nüshada أَنَّكَ تَأْتِيَنِي فَتُصَلِّي.... .

157 فَصَفَفْنَا rivayeti de vardır. {B840 Buhârî, Ezân, 154.}

159 أَوْ ابْنُ الدُّخْشُمِ rivayeti de vardır. {Ebû Avâne, el-Müstahrec, I, 22, no: 18.}

160 Sıgār-ı sahâbedendir. Sahâbîliği 69. hadîs-i şerifin mazmunu ile sabittir. Bazı şurrâh, bu hadisi sıgār-ı sinnine ve kıssada hazır bulunmadığına bakarak Buhârî'nin ta'lîkatı meyanına idhal etmek isterlerse de Ebû Avâne, Evzâî ve Zührî tariklerinden her iki sahâbî beyninde tahdîs vâki olduğunu beyan ederek muttasıl olduğunu ifham ediyor.

161 Hazrecî-i Sâlimî'dir. Bu hadisten de münfehim olacağı üzere Benî Sâlim'e imâmet ederdi. Yaşlanmış olduğu halde Muâviye'nin eyyâmına kadar muammer olmuştur. İbn Sa'd'ın beyanına göre Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ibtidâ-i hicrette kendisini Ömer b. Hattâb radıyallahu anh ile kardeş etmiştir. *Sîre-i İbn Hişâm*'daki rivayet de böyledir.

162 Taberânî'nin rivayetinden anlaşılıyor ki davet cuma günü, icâbet de ertesi gün vâki olmuştur. {MK15197 Taberânî, el-Kebîr, XVIII, 31.}

163 Müslim ile İsmâilî'nin müteaddit rivâyâtına nazaran İtbân radıyallahu anha târî olan yalnız za'f-ı basardan ibarettir. Buhârî'nin buradaki rivayetinde bu sarâhat yoksa da başka yerdeki rivayetinde âmâ olarak kavmine imâmet ettiği ve Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme, وَأَنَا رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ "Ben gözleri darîr bir kimseyim" {B667 Buhârî, Ezân, 40.} dediği beyan ediliyor. Herhalde âmâ değilse bile âmâya yakın bir halde olmuş olacak. Bu noktanın kurcalanması âmânın imâmeti sahih olup olmadığını tahkik içindir. Âmânın imâmeti sahihtir.

164 Ebû Üveys'in rivayetinde, وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ {MK15197 Taberânî, el-Kebîr, XVIII, 31.}; Müslim'in rivayetinde de, فَأَتَانِي وَمَنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنْ أَصْحَابِهِ "Ashabından Allah'ın dilediği kadar bir kalabalıkla nezdime teşrif etti" {M149 Müslim, Îmân, 54. Rivayet buradaki tercümeye mutabık lafızlarla Taberânî tarafından nakledilmiştir: MK15188 Taberânî, el-Kebîr, XVIII, 25.} denilmiştir. Anlaşılan yalnız Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh ile birlikte yola çıkmışlarken Ömer ile birçok sahâbe (radıyallahu anhüm) kendilerine iltihak eylemiş olacaklar.

165 el-Hazîre sefîne vezninde... "yağlı çorba"ya denir ve hazîre un ve ufak kıyılmış et ile olan bulamaç aşına denir, eğer et ile olmazsa asîde denir. Alâ kavlin et suyuna ayrıca un ıslağını karıştırmakla olan çorbaya denir. İntehâ. (Âsım Efendi). Bir de *Sahîhayn*'da mühmelât ile harîre rivayeti de vardır ki un ile yoğurttan yapılır bir çorbadır. *Müslim*'de bir de ceşîşe rivayeti vardır ki Âsım'ın beyanına göre bulgur ve yarma makūlesine ve bulgur pilâvına denirmiş ki içine et, yahut hurma kıyılıp tabhedilmiş ola!

166 Taberânî'nin, Tayâlisî'nin, Müslim'in rivayetlerinde "İbnü'd-Duhşüm" denilmiştir. {M150 Müslim, İman, 55.} Mâlik İbnü'd-Duhşün, haklarında, *"Dilediğinizi işleyin. Ben size mağfiret etmişimdir"* {B4890 Buhârî, Tefsîr, (Mümtehine) 1.} meâlindeki hadîs-i kudsî vârit olan ehl-i Bedir'den olup sanâdîd ve fusahâ-yı Kureyş'ten Süheyl b. Amr'ı –ki bilâhare dâire-i İslâm'a girip hidemât-ı ber güzîdesi ile temayüz etmiştir– (radıyallahu anh) esir eden odur. İbn Abdülber, "Mâlik hakkındaki nifak dedikodusu bir asl-ı sahîha istinat edemez. Hüsn-i İslâm'ına delâlet eden bunca meâsir-i hasene bu türlü ittihamına manidir" dedikten sonra isnâd-ı hasen ile Ebû Hüreyre'den Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, Mâlik aleyhinde söz söyleyen kimseye, أَلَيْسَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا؟ *"Bedir'de hazır bulunmuş değil midir?"* {Taberânî, el-Evsat, I, 205, no: 658.} buyurduklarını rivayet eder. İbn İshak da *Megāzî*'sinde münâfikīnin bir sûiniyetle bina gerdeleri olan Mescid-i Dırâr'ı yakmaya Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu Mâlik ile Ma'n b. Adî'yi gönderdiklerini nakleder ki nifak ile âlûde olan kimsenin böyle bir hizmetle tavzif buyurulacağı vârid-i hâtır olamaz. Mâlik'in bazı münâfikīn ile hoş geçinmesi, sahâbe-i kirâmın şüphesini davet ediyordu ki herhalde bunda –Hâtıb b. Ebû Beltea gibi– bir özrü olduğu anlaşılıyor. Mâlûm olduğu üzere Hâtıb radıyallahu anhın da zâhir-i hâli nifak ve müşrikîn-i Kureyş'e casusluk gibi görünüvermişti. Bu cürmünü duyanlar hep nifakına kāil oldular. Hazret-i Fârûk da katline izin diledi idi. Fakat özrünü Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme arzedince makbul oldu ve teaccüp edenlere, "*Hâtıb, ehl-i Bedir'dendir. Allah Teâlâ'nın ehl-i Bedir'e bakıp 'Dilediğinizi yapın. Ben size mağfiret etmişimdir, demediğini ne bilirsiniz?*" cevabı verildi. {B4890 Buhârî, Tefsîr, (Mümtehine) 1.} Yine bu hadiste hakkında vârit olan kelâm-ı nebevî ile Mescid-i Dırâr'ı yakmaya memuriyeti Mâlik'in berâet-i zimmetine lehinde mâlûmumuz olan iki parlak şehâdettir.

167 Sıdk ile ve candan, gönülden kelime-i şehâdeti telaffuz ve iz'ân eden kimsenin nâr-ı cahîme haram olacağı Enes ve Muâz b. Cebel radıyallahu anhümâdan mervî 105. hadiste de geçmişti. Diğer taraftan Ebû Saîd el-Hudrî'den mervî 21 ve yine Enes'ten mervî 41. hadislerde kalbinde hardal tanesi ve zerre miktarı iman olanların cehennemden ihraç edilecekleri haber veriliyor. Günahları affolunmamış ehl-i maâsînin cehenneme uğradıktan sonra cennete gireceklerine dair daha birçok âsâr vardır. Ahbârda nesh câri olamayacağından bu ehâdîsin beynini telif etmek iktizâ eder. İşte bunun için buradaki tahrîmden maksat tahlîddir demişlerdir. Bu takdirde kelime-i şehâdete muhlisen li-vechillâh kāil olanlar, muhalled fi'n-nâr olmazlar demek olur. Daha güzel bir tevcihe göre karargâh-ı küffâr olan ateşten masûn olurlar demektir. Bu takdire göre usât-ı mü'minîn dâr-ı azâba dahil olsalar bile küffâr misilli muhalled olmayacakları gibi küffâra has vaîd-i ilâhî olan كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ *"Onların derileri ateşte yanıp piştikçe azabı duysunlar diye onlara bedel, tazelenmiş başka deriler veririz"* [bb] âyet-i kerîmesinin hükmü altında olmazlar mânasınadır. Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında mervî, إِنَّمَا حَرُّ جَهَنَّمَ عَلَى أُمَّتِي كَحَرِّ الْحَمَّامِ *"Cehennem sıcağının ümmetime tesiri ancak hamam sıcağının tesiri gibidir"* {Taberânî, el-Evsat, VI, 354, no: 6603.} hadisi de bu mânayı müeyyiddir. Bu hadise göre kâfir ile mü'mîn-i fâsıkın yanmaları beynindeki fark, birinin hamam külhanı içine atılmış odun gibi yanması, diğerinin ise pek sıcak hamam halvetinde pek ziyade bunalıp muazzep olması kabilindendir. Yalnız Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhtan mervî olan bu hadisin isnadında bir dereceye kadar zaaf vardır.

---

bb en-Nisâ, 4/56.

269

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا ذَكَرَتَا كَنِيسَةً رَأَتَاهَا بِالْحَبَشَةِ فِيهَا تَصَاوِيرُ فَذَكَرَتَا ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ أُولٰئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوَرَ فَأُولٰئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-müminîn) Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Habîbe ile Ümmü Seleme radıyallahu anhümâ[168] Habeşistan'da (gördükleri tesâvîr (ve temâsîl)i hâvi bir kiliseye[169] dair konuştular. (Sonra) bundan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme (de) bahsettiler. Buyurdu ki: Onlar, içlerinde bir sâlih kimse zuhur edip vefat ettiğinde[170] kabri üzerine bir mescid (namazgâh) bina ve o mescide o suver (ve temâsîl)i tasvir ed(ip ko)rlardı. İşte onlar[171] kıyamet gününde mahlûkatın en şerirleridir." {B427 Buhârî, Salât, 48.}

....

168 Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe radıyallahu anhânın ismi Remle olup ekâbir-i Kureyş'ten Ebû Süfyân Sahr b. Harb'in kerîmesidir. Sâbikāt-ı müslimâttandır. Zevci Ubeydullah b. Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etti. Ubeydullah'ın orada vefatı üzerine hicretin 6. senesinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderip kendisini tezevvüc ve akd-i nikâha Necâşî'yi tevkîl ettiler. Mehrini Necâşî kendi kesesinden verip muahharan Medîne-i Münevvere'ye yolladı.

Ümmü Seleme radıyallahu anhânın ismi Hind bint Ebû Ümeyye el-Mahzûmiyye'dir. Sâbikīnden olan zevci Ebû Seleme ile birlikte Habeşistan'a hicret edip Medîne-i Münevvere'ye avdetlerinde zevcinin vefatı üzerine ümmehâtü'l-mü'minîn silkine duhul ile müşerref olmuştur.

Her ikisi de zevcleri gibi Kureyş'in en büyük hânedanından olmakla beraber sâbıkāt-ı muhâcirâttan olduklarına hürmeten ve kalb-i mahzunlarını tatyîben bu suretle mazhar-ı taltîf-i nebevî olmuşlardır.

169 Bu kilisenin ismi Buhârî'nin diğer rivayetinde zikredildiği üzere "Mâriyye" imiş. Bu lafız hakkında *Kāmus Tercümesi*'nde şu sözlere müsâdif oluyoruz. "el-Mâriye" sâhibe vezninde ak ve düz tüylü buzağısı olan ineğe denir. Zâhir-i lisân-ı avamda dişi koyuna mâriye tabiri bundandır. İntehâ. *(Kāmus Tercümesi).* "el-Mâriyye" yâ-yı müşeddede ile tüyleri düpdüz ve hemvâr bağırtlak kuşuna denir. İntehâ. Kezâ şârih Aynî "Marye"nin muhaffef veya müşedded telaffuz olunduğuna göre mânası bunlar olacağını söyleyerek Merv'den müştak olmasını tercih eylediğini îmâ etmek istemişse de bu kadar tekellüfe hâcet yoktur. Bu kilise, Meryem Ana Kilisesi'dir.

170 Kubûr-ı sâlihîn üzerine mescid binasıyla kabir sahiplerine ibadeti andırır veçhile tâzim etmek şer'an menhîdir. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, bu tâzim gitgide ibâdet-i evsâna müeddî olur diye sedd-i zerîa için bunu nehiy ve kubûr-ı enbiyâyı mescid ittihaz eden yehud ve nasârâya lânet buyurmuşlardır. Hem bu nehyin –karîben gelecek 274. hadisten anlaşılacağı üzere– son maraz-ı nebevîde vukua gelmesi, nesihten masûn bir emr-i muhkem olduğuna kavî bir delildir. Şârih Aynî der ki: Bu, bütün ümmetin mâlûmu olduğu için sahâbe ve tâbiîn hazerâtı Mescid-i Nebevî'yi tevsîa ihtiyaç messettiği zaman ba'de't-tevsî' mescidin ortasına tesadüf eden kabr-i saâdet-i nebevî etrafına –avâm-ı nâs oraya yanaşıp da ümem-i sâlifenin gösterdikleri nâbemahal putperestâne tâzîmata meydan kalmasın diye– dâiren mâdâr yüksek duvarlar çevirdikten sonra musallînin kabr-i şerîfi kıblesine alıp namaz kılmasına imkân bırakmamak için de şimâlî rükünler cihetinden kıbleden münharif iki duvar daha inşa ettiler.

Bu hadîs-i şeriften münfehim olan meseleler ikidir:

1. Kubûru mescid ittihaz etmek,

2. Tesâvîr ve temâsîli asıp dikmek. Bir meyyitin şanına tâzimen kabrinin başında namaz kılmaktan nehiy ve tahzîr buyurulduğu gibi alelıtlak makberede namaz kılmaktan da nehiy buyuruluyor. Şıkk-ı evvel hakkındaki nehiy, lânetle birlikte vârit olduğu için hürmetinde bütün ulemâ müttefiktir. Yalnız bir sâlihin kabri civarında bir mescid ittihaz edip ona tâzim ve teveccüh kastetmeksizin mahzâ kabriyle teberrük niyetinde olanların bu vaîd-i şedîd-i nebevîye dahil olamayacaklarını bazıları söylemişlerdir. Kabristan içinde, yahut kabir üstünde namaz kılmanın hükmü ise ihtilâflıdır. İmam Ahmed b. Hanbel makberede salâtın alelıtlak hürmetine kāil olmuştur. Kabir menbûş (açılmış) olsun olmasın, necâsetten korunmak için musallî bir yaygı yaysın yaymasın, namaz ister kabirler arasında, ister kabirlerden ayrı bir yerde, isterse kabrin üstünde bina olunmuş yüksek bir yerde kılınmış olsun ona göre hiç fark yoktur. Eimme-i müctehidînden Ebû Sevr de, اَلْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ "*Makbere ile hamamdan başka arzın her yeri mesciddir*" {T317 Tirmizî, Salât, 119.} kelâm-ı nebevîsine binaen onun gibi hürmetine hükmeylemiştir. Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî alelıtlak makberede namazın kerahatine kāillerdir. İmam Şâfiî'ye göre ise makbere-i menbûşenin toprağı mevtânın eti, irini vesair necis eczâsıyla karışmış bulunursa, necâset dolayısıyla orada namaz câiz değildir. Yoksa makberenin temiz bir tarafında namaz kılınabilir. İmam Mâlik kendisinden edilen bir rivayete göre, makberede namaz kılmakta beis görmüyor. Diğer rivayette ise mekruhtur diyor. Kabristanda namazdan nehyin illeti, bazı ulemâya göre televvüs ihtimalidir. İşte bunlar necâsete hâil ihdas ettikten sonra salâtın cevazına kāillerdir. Diğerlerine göre ise emvâta hürmettir. *Buhârî*'de zikredildiğine göre Ömer radıyallahu anhın bir kabir yanında namaz kılan Enes b. Mâlik'e, "Aman, kabir var! Kabir var!" deyip de namazı iade ettirmemesi de ikinci illete itibar ettiğine alâmettir.

Tesâvîr ve temâsîlin menhî olması da ekseriya mahbûbü'l-kulûb kimselerin yâd-ı mehâsinlerini ibkā ve idame gibi bir niyyet-i hasene ile başlamışken gitgide muhabbetin ta'zîmat ve ibâdât-ı müşrikâneye inkılâp etmiş olmasından nâşî olup bu ihtimal kapısını büsbütün seddetmek maksad-ı şâri' dahilindedir. 244. hadis ile hâşiyelerine de müracaat.

171 Buradaki ism-i işâretin âbidlere de musavvirlere de aidiyeti vardır.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ أَعْلَى الْمَدِينَةِ فِي حَيٍّ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ فَأَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ فِيهِمْ أَرْبَعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى بَنِي النَّجَّارِ فَجَاءُوا مُتَقَلِّدِينَ السُّيُوفَ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ عَلَى رَاحِلَتِهِ وَأَبُو بَكْرٍ ﷺ رِدْفُهُ وَمَلَأُ بَنِي النَّجَّارِ حَوْلَهُ حَتَّى أَلْقَى رَحْلَهُ بِفِنَاءِ أَبِي أَيُّوبَ وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ حَيْثُ أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ وَيُصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ وَإِنَّهُ أَمَرَ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ فَأَرْسَلَ إِلَى مَلَإٍ بَنِي النَّجَّارِ فَقَالَ يَا بَنِي النَّجَّارِ ثَامِنُونِي بِحَائِطِكُمْ هٰذَا قَالُوا لَا وَاللّٰهِ لَا نَطْلُبُ ثَمَنَهُ إِلَّا إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى قَالَ أَنَسٌ فَكَانَ فِيهِ مَا أَقُولُ لَكُمْ قُبُورُ الْمُشْرِكِينَ وَفِيهِ خَرِبٌ[172] وَفِيهِ نَخْلٌ فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِقُبُورِ الْمُشْرِكِينَ فَنُبِشَتْ ثُمَّ بِالْخَرِبِ فَسُوِّيَتْ وَبِالنَّخْلِ فَقُطِعَ فَصَفُّوا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ وَجَعَلُوا عِضَادَتَيْهِ الْحِجَارَةَ وَجَعَلُوا يَنْقُلُونَ الصَّخْرَ وَهُمْ يَرْتَجِزُونَ وَالنَّبِيُّ ﷺ مَعَهُمْ وَهُوَ يَقُولُ اللّٰهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا

خَيْرُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (hicrete mezun buyurulduğu zaman Medine'yi) teşrif edip Medine'nin üst tarafında[173] Benî Amr b. Avf'ın bulundukları mahallede (yurtta) konak etti. Nebî-i Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem onların içinde on dört gün ikamet buyurdu.[174] Sonra (dayıları olan) Benî Neccâr'a[175] haber gönderdi. Onlar da kılıçları boyunlarında asılı olarak geldiler. Devesi (Kasvâ) üstünde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile terkisinde Ebû Bekir radıyallahu anh ve çevresinde Benî Neccâr cemaati (oldukları halde yola çıkışları) hâlâ gözümün önündedir. Nihayet Ebû Eyyûb (Hâlid b. Zeyd el-Ensârî)'nin havlisinde devesini çökertti.[176] (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) nerede namaz vakti girerse oracıkta namaz kılmayı severdi. Davar ağıllarında da kıldığı olurdu. (Sonra Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem) mescidin bina olunmasını emretti. Benî Neccâr takımına (adam) gönderip, "Ey Benî Neccâr! Arsanızın kıymetini bana söyleyin (de tediye edeyim)" buyurdu.[177] Onlar ise, "Vallahi olamaz. Biz, onun (bedel) kıymetini ancak Allah'tan isteriz" dediler. (O çevrilmiş bahçenin) içinde şu söyleyeceklerim vardı: (Bir kere) müşrikîn kabirleri vardı. (Sonra) oyuk ve tümsek, bakılmamış harap yerleri vardı. (Bir de) hurma ağaçları vardı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem emretti. Müşrikîn kabirleri nebş (yani kemikleri çıkarılıp başka yere defn)olundu. Sonra (o bakılmamış) harap yerler tesviye edildi. Sonra hurma ağaçlan (diplerinden) kesildi. Hurma ağac(ı gövde)lerini (direk olarak)[178] mescidin kıble tarafına sıra ile dizdiler ve kapının yan sövelerini taştan ördüler. (Ashap) recezler söyleyerek taş taşımaya başladılar. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de onlarla birlikte (recez söyleyerek),

اللّٰهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةَ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ.[179]

yani "İlâhî! Âhiret hayrından başka hayır (denecek bir şey) yoktur. Öyle ise ensar ile muhâcirîne mağfiret et!" buyuruyordu. {B428 Buhârî, Salât, 48.}

....

172 خَرِبٌ ve خِرَبٌ rivayetleri vardır. {Bkz. B3932 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 46.}

173 Metinde أَعْلَى الْمَدِينَةِ denilmiştir ki, Medine'nin en yüksek tarafı demektir. Şârihler Medine'nin bu en yüksek tarafı Âliye tesmiye olunduğunu zikrediyorlar. *Mu'cemü'l-büldân*'ın izahına göre ise Medine'nin Necid cihetinden Tihâme'ye doğru gelen köy ve ma'mûrelerine Âliye, Tihâme cihetinden Medine'ye doğru olanlarına Sâfile denirmiş. Eyüp Sabri Paşa merhum da *Mir'ât-ı Medîne*'sinde diyor ki: "Âliye iki mevzi olup biri bilâd-ı vâsia-i Hicâziyye'den, diğeri avâlî-i Medîne'den ibarettir. Hicaz'ın Âliye'si bilâd-ı Hicâziyye'nin eşref ve âlâsıdır. Medine Âliyesi ise Medînetü'r-resûl'ün cihet-i kıblîsinde bulunan Kubâ karyesi ve bu karyenin üst tarafı olup mebdei mescid-i saâdetle 1 mil, müntehası 3 veya 4 mildir. Lâkin bu tarif, Âliye-i Medîne'nin cihât-ı ma'mûresine nazaran olup yoksa gayri mâmur olan müntehâ-yı Âliye-i Medîne-i Münevvere'ye 6 ve alâ kavlin 8 mil kadar ilerisindedir." Bu izahlara göre أَعْلَى الْمَدِينَةِ demekle Medine'nin Necid'e doğru en uzak mâmuresi kastedilmiş oluyor. Bu mâmure Medine'den Mekke'ye teveccüh ederken 2 mil mesafede yolcunun soluna düşen Kubâ köyüdür ki, Hazrecîler'den Benî Amr b. Avf yurdu idi. İslâm'da umuma ait ilk mescid orada bina olundu. Bu mescidin kıblesi Beytülmakdis'e tevcih edilmişti. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem cemaat namazını alenen ashâb-ı kirâmına ilk defa orada kıldırmışlardır.

Hicret-i seniyyenin yevm ve tarihi hakkındaki rivayetler mütehâlif ise de esah ve eşher-i akvâle göre gār-ı Sevr'den bir pazartesi günü çıkılmış ve Kubâ'ya yine bir pazartesi günü vakt-i zuhûrdan evvelce muvâsalât buyurulmuştur. Gazi Ahmed Muhtar Paşa merhum *Islâhü't-takvîm*'inde rivâyet-i meşhûreyi hesâbât-ı fenniyye ile teyit ederek 622 sene-i mîlâdiyyesi eylülünün 20. ve rebîülevvelin 8. Pazartesi günü şems burc-ı mîzâna girdiği saatte Kubâ'ya varıldığını haber veriyor.

174 Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Kubâ'da müddet-i ikāmetleri esnasında Evsîler'den Külsüm b. Hidm'in hânesinde misafir kalmışlardır. Sa'd b. Hayseme'nin hânesinde de misafir kaldıkları mervî ise de müşârünileyh Sa'd'ın hânesi bekârlar için serbest olmak dolayısıyla Beytü'l-izâb namını alıp aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Külsüm'ün hânesinden her gün Sa'd b. Hayseme'nin hânesine çıktıkları ve züvvârı orada kabul buyurdukları için bu rivayet revaç bulmuştur. Müddet-i ikāmetleri –burada denildiği ve ekser-i muhaddisînin rivayet ettiği gibi– on dört gün ise de Buhârî'nin Müstemlî ile Hamevî tariklerinden rivayetine nazaran yirmi dört gün, Zührî'ye göre on bu kadar gün, Uveymir b. Sa'de'nin rivayetine göre on sekiz gündür. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'de ise pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri Kubâ'da kalıp mescid-i şerifin binasını kurduktan sonra cuma günü kuşluk vakti yola çıktıkları ve ilk cuma namazını Rânûnâ'daki Sâlim b. Avf yurdunda kıldırdıkları naklediliyor. Rânûnâ'daki mescidin ismi Gubeyb ve Mescid-i Cum'a'dır. Herhalde Kubâ'dan Medine'ye teveccüh-i nebevî bir cuma günü olduğu sabittir. Enes b. Mâlik'in burada an müşâhedetin tarif edeceği sefer-i risâletpenâhî, işte bu cuma namazından sonraki Medine'ye giriş seferidir.

175 Cedd-i a'lâ-yı nebevî sallallahu aleyhi ve sellem Hâşim b. Abdümenâf, Neccârîler'den –İbn Hişâm'ın kavline göre– Amr b. Zeyd'in kerîmesi Selmâ'yı tezevvüc edip ondan cedd-i Nebî aleyhisselâm Abdülmuttalib tevellüd etmiştir. Binaenaleyh Benî Neccâr aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin dayıları olmuş olurlar.

176 Gāziyen Kostantiniye'ye gelip rahmet-i rahmâna kavuşan ve elyevm hâric-i sûrda kabri ziyâretgâh-ı müslimîn olan Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccârî radıyallahu anhtır. Ehl-i siyerin beyanına göre, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Medine'ye girerken Kasvâ'yı dilediği gibi gitmek üzere serbest bırakmışlardı. Ensâr-ı kirâm mahallelerinden hangisine vardıysa ahalisi, Akabe'deki ahd-i mübreme sadakatlerine telmîhen, "Yâ Resûlellah! İşte buraya, ehl-i kuvvete, dest-i a'dânın uzanmasına mâni olacaklara buyurun" diyerek devenin yularına yapışıp kendilerine doğru çekerler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "*Bırakın, o memurdur*" buyururlar ve bu suretle kimseyi hâtırmânde etmezlerdi. Kasvâ ise sağa sola bakınarak yoluna gidiyordu. Nihayet şimdiki mescid-i saâdetin kapı yerindeki Mâlik b. Neccâr'ın hânesi önüne gelince çöktü. O hâne o tarihlerde Es'ad b. Zürâre'nin –bir kavle göre Muâz b. Afrâ radıyallahu anhümânın taht-ı hicrinde olan iki yetimin, Râfi' b. Amr oğulları Sehl ile Süheyl'in– evi idi. Deve, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem henüz üzerinde iken kalktı. Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhın kapısı önünde bir daha çöktü. Sonra oradan da kalkıp ve ilk çöktüğü yere dönüp son defa olarak oraya çöktü ve alâmet-i karâr ve sükûn olmak üzere boynunu yere yapıştırıp genzinden böğürdü. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, *"Menzilimiz inşallah burasıdır"* diyerek deveden indiler. Mihmandarlık şeref-i âlü'l-âlî artık bu tarz-ı i'câzkârânede taayyün eden Ebû Eyyûb hazretleri de devenin semerini Zeyd b. Hârise radıyallahu anh ile alıp hânesine götürdü. {İbn Hişâm, es-Sîre, I, 494-495.}

177 Duvar ile çevrilmiş olan bu arsa bundan evvelki hâşiyede bahisleri geçen Sehl b. Râfi‘ b. Amr ile biraderi Süheyl’in, bu iki yetimin malı olup Kasvâ’nın ilk ve son çöktüğü yerdir. İbn Sa‘d’ın Vâkıdî’den rivayetine nazaran bu arsa taraf-ı âlî-i nebevîden 10 dinara satın alındı ve bedelini Ebû Bekir radıyallahu anh verdi. Ebû Bekir es-Sıddîk, nesi varsa hepsini nakde tahvil ile Allah ve resulü uğrunda cümlesini bezletmeyi, iyâline olsun bir şey bırakmaya tercih ederek birlikte taşımıştı. Bazı rivayetlerde –arsa ile tercüme ettiğimiz– حائط *“hâit”* lafzı yerine مربد (mirbed) kelimesi vardır {MA9743 Abdürrezzâk, el-Musannef, V, 384.} ki hurma kurutulacak yer demektir. Bu yerin de nefs-i hâit olmasına bir mâni yoktur.

178 Kıbleden murat, o zamanki Beytülmakdis’ten yana olan kıbledir. Kütüb-i sıhâhta rivayet olunduğuna göre, ahd-i ne(bevîde mescid, kerpiçten bina olunup sakfı hurma dallarından, direkleri de hurma ağaçları gövdelerinden idi. Bu mahall-i mukaddes bidâyet-i emirde taştan 3 arşın temel üzerine kurulmuş, adam boyu duvarlarla muhât ve dılı‘ları 100’er arşın bir binadan ibaret idi.

179 إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ "*Bu Kur'an bir Resûl-i Kerîm'in bildirdiği sözden başka bir şey değildir. O, bir şair sözü değildir*" {el-Hâkka, 69/40-41.} ile وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ . "*Biz, Peygamberimize şiir tâlim etmedik. Ona yaraşmaz da! Onun söylediği zikir ve mev'izadan, Kur'ân-ı Mübîn'den başka bir şey değildir*" bc âyet-i kerîmeleri mantuklarınca Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimiz hazretlerine şair ıtlakı gayri câiz ve gayri sahihtir. Vâkıa bu hadiste rivayet olunan recezgûne kelâm ile yine binâ-yı mescid esnasında buyurdukları, هٰذَا الْحِمَالُ لَا حِمَالُ خَيْبَرْ هٰذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَرْ {B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.} keză bir gazâda, هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ مَا لَقِيتِ {B2802 Buhârî, Cihâd, 9.} ve أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ {B2864 Buhârî, Cihâd, 52.} buyurdukları kütüb-i sıhâhta rivayet olunuyor. Fakat bu kelimât-ı nebeviyyenin hepsi recezdir. Recez ise nısfı ya sülüsü hazfedilmiş, yontulmuş beyt olduğuna göre şiir aksamına gayri dâhil, şu kadar ki şiire benzer bir kelâm-ı müsecca'dan ibaret kalır. Bundan dolayı eimme-i lisânın ekserisi, recezi şiir addetmekten ibâ ederler. Örf-i nâsta şair şiir söylemeyi, râciz de recez söylemeyi itiyat eden kimseye ıtlak olunur. İttifakī olarak bir mısra veya bir beyit söyleyen kimseye şair denilemeyeceği gibi, recez nevinden bir söz söyleyene de şair denmez. Bakınız Kur'ân-ı Kerîm'de bile لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ bd kabilinden mevzûn düşmüş nazımlara tesadüf edilir. Fakat bunlara şiir demeyi kimse hatıra getirmez. Bâhusus الآخِرَةِ ile وَالْمُهَاجِرَةِ lafızlarını aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin "tâ"ları kesr ile telaffuz buyurdukları, Müstemlî ile Hamevî rivayetlerinde ise "lâm"ın hazfiyle فَاغْفِرِ الْأَنْصَارَ buyurulduğu da rivayet olunuyor ki, bu takdirde cüz'-i beyt olmak itibariyle de kelâm mevzûn olmaz. Diğerlerinin de bozuk vezin ile telaffuz buyurulduğu mervîdir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz şiirin o kadar bîgânesi idiler ki başka bir kimsenin şiirini de mevzûn okumaz yahut okuyamazlardı. Nitekim *Muallaka* sahibi Tarafe b. Abd'in meşhur:

سَتُبْدِي لَكَ الْأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلًا

وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

beyti ile temessül buyururlarken ikinci mısraı ويأتيك من لم تُزَوِّدْ بالأخبار suretinde söylemişler ve Ebû Bekir es-Sıddîk, “Yâ Resûlellah! Şair böyle söylememiş ويأتيك بالأخبار من لم تزود demiştir” deyince, *“İkisi de birdir”* buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk, “Şehâdet ederim ki sen şair değilsin. Şiir elinden bile gelmez” demiştir. {İbn Ebû Hâtim, Tefsîr, X, 3200, no: 18111.}

---

bc Yâsîn, 36/69.
bd Âl-i İmrân, 3/92.

271

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي إِلَى بَعِيرِهِ وَقَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki, İbn Ömer radıyallahu anhümâ devesini kıblesine alarak namaz kılıp, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin böyle yaptığını gördüm" demiştir.[180] {B430 Buhârî, Salât, 50.}

....

180 Bundan evvelki hadislerde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin davar ağıllarında namaz kıldıkları rivayet olunmuştu (173 ve 270. hadislere müracaat). Halbuki deve olan yerde namaz kılmak câiz olup olmadığı meselesi de vardır. İbn Ömer radıyallahu anhümânın yaptığı gibi râhilesini sütre edip edâ-yı salâtta ve râhile üstünde salât-ı nâfile kılmakta beis olmadığı müttefekun aleyh ise de deve yataklarında –koyun ağıllarında olduğu gibi– namaz kılmanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. Su başlarında sürü sürü develerin birikip müddet-i medîde yattıkları yerler alelekser pis olmaktan hâlî olmadığı gibi kinli develerden birinin musallîye ansızın saldırıp telef etmesi ihtimaline binaen kalbi vesveseden de fâriğ bırakmaz. Bundan dolayı a'tân ve mebârik-i ibilde yani deve yataklarında namazdan nehiy hakkında vârit ehâdîs-i adîdenin bazılarında bu nehiy فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ {D493 Ebû Dâvûd, Salât, 25} diye ahlâk-ı şeytâniyye ile muttasıf olmalarıyla ta'lîl buyurulmuştur.

Hükm-i şer'îye gelince, cumhûr-ı fukahâ bu gibi yerlerde tâhir olmak şartıyla namaz kılmayı tecviz ediyorlar. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan ve diğer birçok müctehidîn hep bu re'yde olup vârit olan nehiyleri kerâhet-i tenzîhe hamletmişlerdir. Hasan-ı Basrî, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr gibi bazıları ise mekruhtur derler. Ahmed b. Hanbel'den rivâyet-i meşhûreye göre orada kılınan namaz fasittir. Sığır ahırları, koyun ağıllarına kıyas edilmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhın dârü'l-berîd yani menzilhâne beygirleri ahırında, sahrâ yanı başında olduğu halde namaz kılıp, "Burası da, orası da birdir" dediğini Buhârî, yukarıda geçen 172. hadise tevtıe olarak ta'lîkan rivayet ediyor. Ancak İmam Mâlik'e göre –bevillerinin necâsetine binaen– at ahırlarında namaz kılmak câiz değildir.

272

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ عُرِضَتْ عَلَيَّ النَّارُ وَأَنَا أُصَلِّي.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anh Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ben namaz kılarken nâr (-ı cahîm) bana arzolundu" buyurduklarını rivayet ediyor.**[181]** {Buhârî, Salât, 51 (bab başlığı).}

....

181 Buhârî'nin bu hadisi muallaktır. Müellifin ondan sonra İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervî hadîs-i mevsûlü bırakıp bunu niçin intihab ettiğinin sebebi anlaşılmıyor. İbn Abbas hazretleri, اِنْخَسَفَتِ الشَّمْسُ فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أُرِيتُ النَّارَ فَلَمْ أَرَ مَنْظَرًا كَالْيَوْمِ قَطُّ أَفْظَعَ "Güneş tutuldu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaz kıldırdı. Sonra *'Bana cehennem gösterildi. Bugünkü kadar fazî' hiçbir manzarayı ömrümde görmedim'* buyurdu" {B431 Buhârî, Salât, 51.} diyor. Bu 76. hadiste mevzubahis olan küsûf hadisesidir ki, Buhârî müteaddit yerlerde birçok sahâbeden kâh muhtasar, kâh mufassal olarak rivayet eder. Burada hikmet-i îrâdı, karşısında ocak, ateş, yahut müşrikînin mâbud ittihaz ettikleri başka bir şey olduğu halde li-vechillâh namaz kılmanın câiz olduğunu göstermek için – tarz-ı istidlâl zayıf olmakla beraber-irat etmiştir. Maahâzâ Hanefiyye nev'an-mâ teşebbuh suretinde olduğu için böyle namaz kılmanın kerahatine kâillerdir. İbn Sîrîn'in de ocağa karşı namaz kılmayı kerih gördüğünü İbn Ebû Şeybe *Musannef*'inde rivayet ediyor. Diğer fukaha bunda beis görmüyorlar (76, 81, 316, 323, 417. hadislerle "*Kitâbü'l-Küsûf*"taki hadislere de müracaat).

273

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلَاتِكُمْ وَلَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâ, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, “Namazınızın bir kısmını evlerinizde kılınız. (Evlerinizi) kabirlere çevirmeyiniz”[182] buyurduklarını (merfûan) rivayet etmiştir. {B432 Buhârî, Salât, 52.}

....

182 Evleri kabir etmemenin mânasında ihtilâf edilmiştir. Cumhurun anladığı mânaya göre bu kelâm-ı âlî-i nebevî teşbîh-i beliğ kabilinden olup "Evlerinizi kabirler gibi namazdan ve tilâvet-i Kur'ân'dan hâlî bırakıp da surette –kendilerinden tekâlif sâkıt ve amelleri munkatı' olmuş– mevtâya benzemeyiniz" demektir. Nitekim Taberânî'nin, *"Evlerinizi Allah Teâlâ'nın zikriyle tenvîr ediniz. Evlerinizde çokça tilâvet-i Kur'ân ediniz. Onları yehûd ve nasârânın yaptıkları gibi kabir yapmayınız. İçinde Kur'an okunan ev; içinde oturanlara vüs'at verir, hayrı çoğalır, melâikenin huzuruyla âbâdân olur, şeyâtîni defedilir. İçinde Kur'an okunmayan ev ise, sükkânına dar gelir, hayrı azalır, içinden melâike kaçar, içinde şeytanlar hazır olur"* {Taberânî'nin eserlerinde ve temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 187.} meâlindeki hadis de bu mânayı müeyyiddir. Müslim'in, bu hadisi لَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا yerine لَا تَتَّخِذُوهَا مَقَابِرَ lafzıyla rivayet ettiğine {Müslim'deki lafız لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ şeklindedir. bkz. M1824 Müslim, Müsâfirîn, 212.} bakanlar ise evlerinize meyyit defnetmeyiniz mânasına zâhib olup bundan da makābirde salâtın kerahetine kāil olmuşlardır. Vâkıa Müslim'in bu rivayetinden makābirde salâtın keraheti istidlâl olunabilirse de Buhârî'nin rivayetinde ne cevazına ne menine delâlet ve 268. hadisin hâşiyesindeki bahis ile alâka vardır. Evlerde kılınması emrolunan namaz ise, ekser-i fukahaya göre nevâfildir. Müslim'in Câbir radıyallahu anhtan rivayet ettiği, إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ *"Biriniz namazı mescidinde kıldığında o namazından evine de bir hisse ayırsın"* {M1822 Müslim, Müsâfirîn, 210.} hadisi ile أَفْضَلُ الصَّلَاةِ صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ *"Namazın efdali salât-ı mektûbeden yani farzdan başka insanın evinde kıldığı namazdır"* {B731 Buhârî, Ezân, 81.} haberi kavl-i cumhûru müeyyiddir. Evdeki neflin mesciddeki nefilden efdal olması, süknâyı ibadetle rûşenâ ve âbâdan etmek kastıyla beraber hafî kalmak dolayısıyla insanı riyâ gibi a'mâli heder eden husûsattan siyânet ettiği içindir. Abdullah b. Sa'd radıyallahu anh evde namaz kılmakla mescidde namaz kılmanın hangisi efdal olduğunu aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize sormuş, "*Hânemin mescide ne kadar yakın olduğunu görüyorsun. Böyle iken evimde kılmayı mescidde kılmaya tercih ederim. Meğer ki salât-ı mektûbe ola!*" {İM1378 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 186.} buyurmuşlardır. Kezâlik

aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz bir defa Benî Abdüleşhel mescidinde akşam namazını kıldırmışlar. Namazdan sonra halkın tesbih yani nevâfil ile meşgul olduklarını görünce, أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا هٰذِهِ الصَّلَاةُ فِي الْبُيُوتِ *“Ey cemaat! Bu namaz ancak evlerde kılınır”* {Tahâvî, Meâni’l-âsâr, I, 339, no: 1993.} buyurmuşlardır. Bundan yalnız, cemaatle kılınan teravih ile cumadan evvelki sünnetler ve tavaf ile ihram namazları müstesna olup bunları mescidde kılmak efdaldir. Maamâfih Kādî İyâz, bu emr-i nebevî ferâiz hakkındadır denildiğini de rivayet ediyor. Bu nakle göre emr-i şerîfin mânası, “Ferâizinizin bazılarını evlerinizde kılınız ki, mescide çıkamayan kadınlar, köleler, hastalar... ilâ âhirih size iktidâ edip cemaat faziletini iktisap etsinler” demek olur.

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ[183] بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ بِهَا كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ فَقَالَ وَهُوَ كَذٰلِكَ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe ile (Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümden: İkisi şöyle demişlerdir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem son hastalığında (çektiği zahmetten dolayı) nezdinde olan bir hamîsayı**[184]** (iki de bir) vech-i mübârekine örter dururdu. (Hamîsa) kendisine sıkıntı verdikçe yine atıp yüzünü açardı. İşte o halde iken, "Yehûd ve nasârâya Allah lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini (kendilerine) mescid ittihaz ettiler" buyururdu (ki) maksadı, onların yaptıklarından ümmeti tahzîr buyurmak idi.**[185]** {B435 Buhârî, Salât, 55.}

....

183 Bir nüshaya göre, لَمَّا نُزِلَ.

184 Hamîsanın tefsiri 243. hadisin hâşiyesinde geçmişti.

185 Fart-ı ta'zîmin ümem-i sâlifede olduğu gibi kendi ümmetlerini de veseniyyete kadar sürükleyebileceğinden korkuyorlardı.

275

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ وَلِيدَةً كَانَتْ سَوْدَاءَ لِحَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ فَأَعْتَقُوهَا فَكَانَتْ مَعَهُمْ قَالَتْ فَخَرَجَتْ صَبِيَّةٌ لَهُمْ عَلَيْهَا وِشَاحٌ أَحْمَرُ مِنْ سُيُورٍ قَالَتْ فَوَضَعَتْهُ أَوْ وَقَعَ مِنْهَا فَمَرَّتْ بِهِ حُدَيَّاةٌ وَهُوَ مُلْقًى فَحَسِبَتْهُ لَحْمًا فَخَطِفَتْهُ قَالَتْ فَالْتَمَسُوهُ فَلَمْ يَجِدُوهُ قَالَتْ فَاتَّهَمُونِي بِهِ فَطَفِقُوا يُفَتِّشُونَ حَتَّى فَتَّشُوا قُبُلَهَا قَالَتْ وَاللّٰهِ إِنِّي لَقَائِمَةٌ مَعَهُمْ إِذْ مَرَّتِ الْحُدَيَّاةُ فَأَلْقَتْهُ قَالَتْ فَوَقَعَ بَيْنَهُمْ قَالَتْ فَقُلْتُ هٰذَا الَّذِي اتَّهَمْتُمُونِي بِهِ زَعَمْتُمْ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيئَةٌ وَهُوَ ذَا هُوَ قَالَتْ فَجَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَكَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ أَوْ حِفْشٌ قَالَتْ فَكَانَتْ تَأْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي قَالَتْ فَلَا تَجْلِسُ عِنْدِي مَجْلِسًا إِلَّا قَالَتْ

وَيَوْمَ الْوِشَاحِ مِنْ أَعَاجِيبِ[186] رَبِّنَا أَلَا إِنَّهُ مِنْ بَلْدَةِ الْكُفْرِ أَنْجَانِي

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَقُلْتُ لَهَا مَا شَأْنُكِ لَا تَقْعُدِينَ مَعِي مَقْعَدًا إِلَّا قُلْتِ هٰذَا قَالَتْ فَحَدَّثَتْنِي بِهٰذَا الْحَدِيثِ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Arap kabilelerinden birinde bir siyah câriye vardı ki, âzat edildiği halde (yine) o kabile ile beraber (ikamet ediyor)du. Dedi ki:[187] Onların arasından –üzerinde kırmızı tirşelerden (yapılmış) vişâh[188] bulunan– bir kız (gelin) gitti.[189] Vişâhı üzerinden çıkardı yahut (vişâh) üzerinden düştü.[190] Bulunduğu yere bir çaylak geldi. Onu atılmış bulup (semiz) bir et parçası diye kaptı.

(Câriye) der ki: Beni (hırsızlıkla) ittiham ettiler.

Âişe radıyallahu anhâ der ki: Her tarafını aramışlar, hatta ön tarafını bile aramışlar.

(Câriye) der ki: Vallahi ben onlarla beraber ayakta durup dururken çaylak (tekrar) gelip vişâhı attı. O da (tam) ortalarına düştü. "İşte aklınız sıra beni ittiham ettiğiniz şey! (Siz beni hırsız zannettiniz), halbuki ben berîyim, işte vişâh!" dedim.

Âişe radıyallahu anhâ der ki: (O siyah câriye) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip kabûl-i İslâm eyledi. Mescid(-i şerifin bir kenarın)da ona mahsus bir çerge yahut bir kıl çadır vardı.[191] (Her vakit) bana gelir, yanımda konuşurdu. Ne zaman da yanıma otursa,

وَيَوْمُ الْوِشَاحِ مِنْ أَعَاجِيبِ رَبِّنَا
أَلَا إِنَّهُ مِنْ بَلْدَةِ الْكُفْرِ أَنْجَانِي

Yani "Vişâh işinin olduğu gün rabbimizin yarattığı acayiptendir. Şüphesiz ki O, bana küfür diyarından necat verdi" demeden edemezdi. (Bir gün) ona, "Ne oluyorsun? Her ne vakit benimle birlikte oturursan behemehal bunu söylüyorsun" dedim. Bunun üzerine (demin anlattığım) kıssayı anlattı. {B439 Buhârî, Salât, 57.}

....

186 مِنْ تَعَاجِيبِ rivayeti de vardır. {B3835 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 26.}

187 Bu rivayetin elfâzı içinde on bir kere قالت lafzı tekerrür etmiştir. Ancak altısını tercüme edebildim. Kalan beşini –siyâk-ı ibâreden münfehim olduğu için– hazfetmekte beis görmedim. Limütercimihî.

188 "el-Vişâh" kitap vezninde nisvân-ı Arab huliyyâtından şol gerdanlığa denir ki, inciden vesair cevherden her iki tanenin aralığına nev'-i âhardan birer tane tevsît ederek iki kor dizerler ve ol iki korun birisini âhar üzere munazzam ve mâtuf ederler. Kezâlik vişâh, huliyye denir ki, bir arîz meşin pâresini envâ-ı cevâhir ile tersî' ve tezyin edip hatunlar ânı hamâilî takınırlar ve "vâv"ı hemzeye ibdâl ile "işâh" dahi derler. İntehâ (Âsım Efendi).

189 Bu kızcağızın nev-arûs olduğu ve yıkanmak için ziynetini çıkarmış bulunduğu diğer tarikten gelen rivayette mezkûrdur.

190 Bu şek râvidendir.

191 Bundan, barınacak yeri olmayan fakir kimselerin hatta havf-ı fitne olmamak şartıyla kadının bile mescidde beytûtet etmesi câiz olduğu istidlâl olunur. 172. hadiste zulüm ve hiyanetleri naklolunan Ukl cemaati de Mescid-i Nebevî'de yatırılmışlardı. Orada ikamet eden ashâb-ı Suffe de hep mesken ve meksebi olmayan fukarâ-yı sâbirîn idiler. Suffe, mescid-i şerifin üstü örtülmüş bir kısmı idi ki menzili olmayan fukarâ-yı muhâcirîn orada sâkin olurlardı. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhümâ, "Ashâb-ı Suffe fukara kimselerdi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem onları infak ettirmek için ashâb-ı kirâmına, '*İki kişilik yemeği olan, bir üçüncüsünü yanına katsın*' diye ferman buyurmuşlardı" diyor (357. hadise müracaat) {B602 Buhârî, Mevâkīt, 41.}. Bi'rimaûne'de şehid olan ashâb-ı Suffe'den sonra meslek-i sahâbeye ve ashâb-ı Suffe i'dâdına dahil olan Ebû Hüreyre, "Ashâb-ı Suffe'den yetmiş zat gördüm. İçlerinde ridâsı (yani belinden yukarısını örtecek ihramı) olan bir tek kimse yoktu. Ya izâr (yani futa) bağlar yahut boyunlarına bağladıkları bir kisâ giyerlerdi ki, kiminin bacaklarına, kiminin de topuklarına ancak varabiliyordu. Her biri namazda avreti zâhir olmasın diye giydiğini eli ile toplardı" diyor. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ da ahd-i saîd-i risâletpenâhîde bekâr bir genç olup mescidde uyuduğunu haber veriyor. Emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh ve kerremallahu vechenin de bundan sonraki hadiste mescid-i şerifte kaylûle buyurmuş oldukları haber verilecektir.

Yabancının, evi barkı olmayanın mescidde yatması câiz olduğunda ihtilâf yoktur. Mâadasının yatmasında ihtilâf olunmuştur. İbn Ömer radıyallahu anhümâ bunu tecviz edenlerin başındadır. O: “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zamanında mescidde gece de, gündüz de yatardık” diyor. Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Atâ, Muhammed b. Sîrîn, bir kavle göre Şâfiî hep bu re’ydedirler. İbn Abbas’ın, “Mescidi merkad yani yatacak yer ittihaz etmeyiniz” dediği de, “Mescidde sonradan namazda bulunayım diye uyursan beis yok” dediği de mervîdir. Mâlik, “Menzili olan kimsenin gece yahut gündüz mescidde uyumasını mekruh görürüm” demiş. Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye’nin de mezhepleri budur. İbn Mes‘ûd radıyallahu anh ile Tâvûs, Mücâhid, Evzâî bunu mutlaka mekruh görenlerdendirler. Fakat hiçbir delillerine muttali değiliz. Bu meseleyi Saîd b. Müseyyeb ile Süleyman b. Yesâr’a sormuşlar. Onlar da, “Ehl-i Suffa mescidde yatıp dururlarken bunu nasıl oluyor da soruyorsunuz. Onlar, meskenleri mescid olan bir kavim idiler” cevabını vermişler. Taberî de Osman b. Affân radıyallahu anhın emîrü’l-mü’minîn iken mescidde uyur görüldüğünü ve etrafında hiçbir kimse bulunmadığını rivayet ediyor.

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْتَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَلَمْ يَجِدْ عَلِيًّا فِي الْبَيْتِ فَقَالَ أَيْنَ ابْنُ عَمِّكِ قَالَتْ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ شَيْءٌ فَغَاضَبَنِي فَخَرَجَ فَلَمْ يَقِلْ عِنْدِي فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِإِنْسَانٍ انْظُرْ أَيْنَ هُوَ فَجَاءَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ رَاقِدٌ فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ قَدْ سَقَطَ رِدَاؤُهُ عَنْ شِقِّهِ وَأَصَابَهُ تُرَابٌ فَجَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْسَحُهُ وَيَقُولُ قُمْ أَبَا تُرَابٍ قُمْ أَبَا تُرَابٍ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd (es-Sâidî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir gün ciğer pâresi) Fâtıma (tü'z-Zehrâ radıyallahu anhâ)nın hânesini teşrif etti. Ali radıyallahu anhı (orada) bulamadı. "Amcanın oğlu nerede?" diye sordu. (Fâtıma radıyallahu anhâ), "Aramızdan bir şey geçti, darılıştık. O da gündüz uykusunu benim yanımda uyumadı" cevabını verdi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, birine,[192] "Bak, nerede?" buyurdu. (O adam gidip) geldi ve "Yâ Resûlellah! Mescidde uyuyor" di(ye haber getir)di. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (mescidi) teşrif etti. (Baktı) ki yan tarafına yatmış, ridâsı bir yanından sıyrılmış, vücudu toprağa bulanmış.[193] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, قُمْ أَبَا تُرَابٍ قُمْ أَبَا تُرَابٍ "Ebû Türâb! Kalk. Ebû Türâb! Kalk."[194] diye diye toprağı bedeninden silkmeye başladı. {B441 Buhârî, Salât, 58.}

....

192 Bu zat siyâk-ı beyândan 'münfehim' olduğu üzere Sehl b. Sa'd radıyallahu anhümânın kendisidir.

193 Ali radıyallahu anhın Fâtıma radıyallahu anhâ nezdinde kaylûle etmeyip de mescidde yatması, fakir ve garip olmayanların mescidde uyumaları mubah olduğuna delildir. Nitekim Ebû Nuaym'ın *Kitâbü'l-Mesâcid*'inde de Cübeyr b. Mut'im'den mervî, لَا تَمْنَعُوا الْقَائِلَةَ فِي الْمَسْجِدِ مُقِيمًا وَلَا ضَيْفًا *"Mescidde kaylûle edenlerden kimseyi menetmeyin. İster mukim olsun ister misafir olsun"* {Benzer bir rivayet için bkz. MK1589 Taberânî, el-Kebîr, II, 139.} hadîs-i şerifi de bu mânada daha sarihtir (275. hadisin hâşiyesine de müracaat).

194 Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin dâmâd-ı âlîlerini böyle bir künye ile tekniye buyurmaları mizah ve bu vesile ile kendilerini taltiftir. Buhârî'nin rivayet ettiğine göre, Ali radıyallahu anhın *"Ebû Türâb"* kadar hoşlandığı hiçbir isim yoktu. Biri, "*Ebû Türâb!*" diye çağırınca pek ziyade sevinirlerdi.

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î) es-Selemî radıyallahu anhtan[195] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Bir kimse mescide girdiği vakitte oturmadan evvel iki rek'at kılsın"[196] buyurdukları (merfûan) rivayet olunuyor. {B444 Buhârî, Salât, 60.}

....

195 Fâris-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem unvanıyla müştehir olup Hazrecîler'in (kesr-i lâm ile) Benî Selime kolundandır. Nisbetinde lâm meftuh olup, kesr ile سَلِمِيّ (Selimiyy) demek yanlıştır.

196 *Müslim*'deki rivayette bu hadisin sebebi de zikredilmiştir: Ebû Katâde radıyallahu anh mescid-i şerife girdiğinde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi ashâb-ı kirâmı arasında oturur görmüş. O da onlarla birlikte hemen oturuvermiş. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, "*Namaz kılmaktan seni meneden nedir?*" diye sorunca, "Yâ Resûlellah! Seni oturur gördüm. Bunlar da oturuyorlar da onun için" demiş. Bunun üzerine bu hadîs-i şerif ile cevap verilmiş. {M1655 Müslim, Müsâfirîn, 70.} İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde diğer tarikten yine Ebû Katâde radıyallahu anhtan mervî olan bu hadiste, أَعْطُوا الْمَسَاجِدَ حَقَّهَا "*Mesâcide haklarını veriniz*" buyurulduğu ve "Hakları nedir?" diye sorulunca, "*Oturmadan evvel iki rek'at namaz*" cevabı verildiği mezkûrdur. {MŞ3422 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 111.}

Bu namaza "tahiyyetü'l-mescid" denilir. İki rekʻattan az olmaz. Bu namaz, tavaf niyyetiyle Mescid-i Harâm'a dahil olan, mescide girerken imamı farzda bulan, cuma günü hatip minbere çıktıktan sonra mescide giren kimseler hakkında değildir. Ehl-i zâhir, namaz câiz olan vakitlerde mescide giren her müslümana iki rekʻatın farz olduğuna kāil olmuşlarsa da müctehidînden hiçbiri buna kāil olmamış, hatta Zâhirî olan İbn Hazm bile tahiyyetü'l-mescidin vâcip olmadığını tasrih eylemiştir. Bu emr-i şerîf-i nebevînin nedb ve istihbâba mahmul olduğuna en kavî delil 43. hadiste beyan edildiği üzere salâvât-ı mektûbeyi soran sâilin هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ sualine لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ buyurulmuş olması {B46 Buhârî, İmân, 34.} ve cumaya geç geldiği halde ileriye geçmek isteyen zata, "*Âleme eziyet ettin, otur*" buyurup da namaz kılmayı emretmemeleri {D1118 Ebû Dâvûd, Salât, 230, 232.}, bâhusus kibâr-ı ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin çok kere mescide girip namaz kılmadan çıktıklarının sübûtu da ehl-i Zâhir'in farziyet davaları aleyhindedir. Mescide duhul vakt-i kerâhete müsâdif olursa Ebû Hanîfe ile ashâbına ve Mâlik'e göre, tahiyyeyi kılmak da mekruhtur. Şâfiî'den rivâyet-i sahîhaya göre ise câizdir. Mescide girip de namaz kılmadan oturan kimsenin tahiyyeyi fevtederek artık kılmasına mahal kalmaz diyenler de vardır. Fakat mescide girip hemen oturan Ebû Zer radıyallahu anhtan aleyhi's-salâtü ve's-selâmın, "*Namaz kıldın mı?*" diye sormaları ve cevâb-ı nefyi üzerine, "*Kalk da kıl!*" buyurulması {MŞ3423 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 111.} çok fâsıla olmazsa mümkinü't-tedârik olduğunu gösterir.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ الْمَسْجِدَ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَبْنِيًّا بِاللَّبِنِ وَسَقْفُهُ بِالْجَرِيدِ وَعُمُدُهُ خُشُبُ النَّخْلِ فَلَمْ يَزِدْ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شَيْئًا وَزَادَ فِيهِ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَبَنَاهُ عَلَى بُنْيَانِهِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّبِنِ وَالْجَرِيدِ وَأَعَادَ عُمُدَهُ خَشَبًا ثُمَّ غَيَّرَهُ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَزَادَ فِيهِ زِيَادَةً كَثِيرَةً وَبَنَى جِدَارَهُ بِالْحِجَارَةِ الْمَنْقُوشَةِ وَالْقَصَّةِ وَجَعَلَ عُمُدَهُ مِنْ حِجَارَةٍ مَنْقُوشَةٍ وَسَقْفَهُ بِالسَّاجِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Mescid(-i Şerîf-i Nebevî) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında ham kerpiç ile bina olunmuş olup sakfı hurma dallarından, direkleri de hurma gövdeleri ağacından idi.[197] Ebû Bekir radıyallahu anh (tevsîan ve tezyînen) hiçbir şey ziyade etmedi. Ömer radıyallahu anh (yalnız enini, boyunu) artırıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ahd(-i saâdet)indeki (tarz-ı) binâya göre kerpiç ve hurma dallarıyla bina etti.[198] Sonra Osman radıyallahu anh (binâ-yı) mescidi (tevsîan ve tezyînen) tağyîr edip (hem) çok genişletti, (hem de) duvarını (kerpice bedel) nakışlı taşlarla ve kireçle bina etti[199] ve direklerini nakışlı taşlardan, sakfını da saç ağacından yaptı.[200] {B446 Buhârî, Salât, 62.}

....

197 Müslim'in rivayetinde Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh, "Yağmur gelip sakftan aktı. Sakf, hurma dallarından idi. Namaz ikāme olundu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin su içinde, çamur içinde secde buyurduklarını hatta mübarek alınlarında çamur izlerini gördüm" diye haber veriyor. {M2772 Müslim, Sıyâm, 216.} Bu hadis *Buhârî*'de de vardır.

198 *Buhârî*'de taʻlîkan rivayet edildiğine göre Ömer radıyallahu anh mescidin tevsîan binasına şürû ettiği vakit yapıcısına, "Sen, yalnız halkı yağmurdan saklamaya bak! Sakın allı, sarılı ziynetler yapıp da halkı fitneye uğratmayasın!" demiş ki, fitneden maksat musallînin esnâ-yı salâtta zînet-i mescid ile zihni meşgul olması demektir. İbn Mâce'de yine Ömer radıyallahu anhtan mervî bir hadîs-i merfûʻda, مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ إِلَّا زَخْرَفُوا مَسَاجِدَهُمْ *"Şimdiye kadar hiçbir kavim gelmemiştir ki ameli bozuk bir hale gelince mescidlerini süslemeye kalkışmış olmasın!"* {İM741 İbn Mâce, Mesâcid, 2.} buyurulmuştur. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da İbn Abbas *radıyallahu anhümâ*dan rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, مَا أُمِرْتُ بِتَشْيِيدِ الْمَسَاجِدِ لَتُزَخْرِفُنَّهَا كَمَا زَخْرَفَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى *"Ben, mesâcidi yüksek bina edip süslemekle memur olmadım.* (Maahâzâ) *siz, mescidlerinizi yehûd ve nasârânın yaptığı gibi muhakkak süsleyeceksiniz"* {D448 Ebû Dâvûd, Salât, 12.} buyurmuşlardır. Bu süslerden maksat –zuhruf, altın mânasına da geldiğine göre– yaldızdır. Bu hadisin kısm-ı sânîsi *Buhârî*'de de taʻlîkan rivayet olunmuştur. Kezâlik İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde merfûan, *Buhârî*'de işe taʻlîkan Enes'ten rivayet olunan hadîs-i şerifte, يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَتَبَاهَوْنَ بِالْمَسَاجِدِ ثُمَّ لَا يَعْمُرُونَهَا إِلَّا قَلِيلًا *"Öyle bir zaman gelecek ki nâs mesâcid ile müfâhare ve mübâhet ederler de onları pek az mâmur ederler"* {Buhârî, Salât, 62 (bab başlığı).} buyurulmuştur. İmâret-i mesâcid bina mânasına geldiği gibi zikir ve ibadetle, tevhid ile mâmur etmek mânasına da gelir.

199 Emîrü'l-mü'minîn Osman radıyallahu anhın menkûş taşları da zuhruf nevinden değildi. Zuhruf yukarıki hâşiyede dediğimiz gibi yaldızdır. Osman radıyallahu anh kerpiç yerine taşla kireçten, hurma dalları yerine daha sağlam olan saç ağacından fazla bir şey kullanmadı. Bid'at-ı mekrûha, yaldızlardır. İbâdet-i mevlâya tahsîs edilen mahall-i pâk ve mübarekin müsrifane büyük masârif ile vücuda getirilmesi zühde, huşû ve tezellüle münâfî olduğu gibi Hakk'ın sevmediği mübâhata, tefâhüre de vesile olur. Keraheti bu yüzdendir. Mesâcidi en evvel süsleyen Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'dır derler ki bu, asr-ı sahâbenin sonlarına müsâdiftir. Ehl-i ilimden birçoğu havf-ı fitneden nâşî buna karşı sükût etmişlerdir. İbnü'l-Münîr'in, evini teşyîd ve tezyîd edip yaldıza boğanlar çoğaldıktan sonra mesâcidin ziynetten büsbütün mahrumiyeti iptizâl ve istihânete belki bâis olur korkusuyla onları tezyîn ve teşyîd etmek menduptur dediğini şârih Aynî nakleder. Maahâzâ masârifi beytü'l-mâl-i müslimînden çıkmamak ve bu ziynetlerle mesâcide tâzim kastedilmek şartıyla bunu tecviz eden bazı ulemâ da vardır ki eimme-i Hanefiyye bu cümledendir.

200 Hindistan'da çıkan abanoza benzer sert bir ağacın ismidir ki *Kāmus* mütercimi Âsım Efendi merhum, "Bu diyarda zac ağacı deyû meşhur olan ağaç zannolunur" ve bazı müfredata atfen, "Hint çınarı ve bazıları Hint ardıcı derler" diye izah ediyor.

279

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ يَوْمًا حَتَّى أَتَى ذِكْرُ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ كُنَّا نَحْمِلُ لَبِنَةً لَبِنَةً وَعَمَّارٌ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ فَرَآهُ النَّبِيُّ ﷺ فَجَعَلَ يَنْفُضُ التُّرَابَ عَنْهُ وَيَقُولُ وَيْحَ عَمَّارٍ تَقْتُلُهُ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَيَدْعُونَهُ إِلَى النَّارِ قَالَ يَقُولُ عَمَّارٌ
أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunur ki, Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh (bir gün) ehâdîs(-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi) söylemekle meşgul idi. Derken mescid(-i şerifin) binası bahsine geçip dedi ki:[201] Biz birer kerpiç taşıyorduk. Ammâr ise kerpiçleri ikişer ikişer taşırdı.[202] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem onu (öyle) görünce üzerindeki toprağı silkerek,[203] "Vah Ammâr! Vah Ammâr! Kendisini fie-i bâgıye katledecektir.[204] (Ammâr) onları cennete,[205] onlar ise onu cehenneme davet ederler" buyurmaya başladı. Ebû Saîd radıyallahu anh der ki Ammâr (bunu işitince), "Fitnelerden Allah'a sığınırım"[206] derdi. {B447 Buhârî, Salât, 63.}

....

201 Buhârî'deki rivayet tarzı şöyledir: Abbas radıyallahu anhın mevlâsı İkrime dedi ki: (Bir gün) İbn Abbas radıyallahu anhümâ bana ve mahdûm-ı âlîsi Ali'ye (ki Benî Abbas'tan gelen ilk iki halife Ebü'l-Abbas Abdullah b. Muhammed es-Seffâh ile Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed el-Mansûr'un ceddidir ve Seccâd lakabıyla müştehirdir): "Ebû Saîd'e gidin de onun rivayet ettiği hadislerden de bir miktarını dinleyin" dedi. Ebû Saîd'in yanına gittik. Kendisine ait bir bahçeyi timar etmekle meşgul bulduk. Hemen ridâsını alıp ihtibâ etti (yani büründü). Sonra anlatmaya başladı. Nihayet mescidin binası bahsine geçerek dedi ki... İlâ âhirihi.

202 Bir rivayette, “Biri kendi hesabına diğeri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hesabına olmak üzere ikişer kerpiç!” denilmiştir. {Bu ziyadeyi içeren rivayet tespit edilememiştir. Kayıt bu haliyle Aynî'de yer almaktadır. Aynî, Umde, IV, 209.} *Buhârî*'de olmayıp İsmâilî ile Ebû Nuaym'ın *Müstahrec*'lerinde mezkûr olan bir rivayette de, *“Arkadaşlarının taşıdığı gibi taşısan olmaz mı*?” diye sual buyurulmuş, Ammâr da, “Ben bunun ecrini Allah'tan istiyorum” cevabını vermiş. {HM11883 İbn Hanbel, III, 91.}

203 Buhârî'nin *“Kitâbü'l-Cihâd”*daki rivayetinde, يَمْسَحُ عَنْ رَأْسِهِ الْغُبَارَ “Başından tozları silkmeye başladı” {B2812 Buhârî, Cihâd, 17.} suretinde vârit olmuştur.

204 Bu iltifât-ı bî-behâ-yı nebevînin mazharı olan Ammâr, Sıffîn'de Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ashabı tarafından katlolunmuştur. Emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anha karşı gelen ehl-i Şâm'ın o tarihte ehl-i bağy olduğu bu hadîs-i sahîh ile sabit oluyor. İmâmet ve emâret-i mü'minîn, ancak Hasan-ı müctebâ radıyallahu anh efendimizin bi'l-ihtiyâr in'izâl ve inhilâından sonra Muâviye radıyallahu anha intikal edebilmiştir. İhbarından otuz bu kadar sene sonra sıtkı tahakkuk eden bu haber-i nebevî şevâhid-i nübüvvet-i Muhammediyye'den (sallallahu aleyhi ve sellem) biridir. Ammâr'ın katline dair olan hadîs-i nebevîyi Buhârî, Ebû Saîd el-Hudrî ile Katâde b. Nu'mân radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği gibi Müslim, ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan; Tirmizî, Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan; Nesâî, Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan; Taberânî ile diğerleri Osman b. Affân, Huzeyfe b. Yemân, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Râfi', Huzeyme b. Sâbit, Muâviye, Amr b. Âs ve Ebü'l-Yesar'dan ve Ammâr'ın kendisinden (radıyallahu anhüm ecmaîn) turuk-ı sahîha ve hasene ile rivayet etmiş oldukları gibi ta'dâdı uzun sürecek birçok zevattan daha mervîdir. Ali radıyallahu anhın hurûbunda musîb olmadığını iddia eden nevâsıb aleyhine bu hadîs-i şerif hüccettir.

205 Buhârî'nin diğer rivayetinde عَمَّارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ... *“Ammâr onları Allah'a... davet ediyor*” {B2812 Buhârî, Cihâd, 17.} denilmiştir ki meâli hemen hemen birdir.

Mantûk-ı haberden vehleten Ammâr'ı katleden fienin nâr-ı cahîme davetçi olduğu münfehim olduğuna ve bu fienin içinde birçok sahabe de bulunduğuna bakanlar fie-i bâğıyeyi tayin hususunda birçok te'vilâta girişmişlerse de sadra şifa verecek söz söylememişlerdir. Bunun akla en yakın olan te'vili şudur: Her iki tarafta olan sahâbe (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn) müctehid ve zan ve itikadı ile âmil olup şu kadar ki zan ve itikadında da, nefse'l-emirde de musîb ve Allah'ın rızası tarafında olanlar Ali el-Murtezâ radıyallahu anh ile ashabı idiler. Diğerleri kendilerini musîb itikad etmekle beraber nefse'l-emîrde ve indallah muhtî bulunuyorlardı. Cennet yolundan maksat, Hakk'a itaat ve tâat-i vâcibeyi eda, cehennem yolundan maksat da Hakk'a adem-i isâbet ve tâat-i vâcibeden udûldür. Ehl-i hakkız ve cennet yolu üzerindeyiz itikadıyla yanlış yola davet, farkına varmayarak cehenneme davet demektir. Bilmeyerek böyle bir reh-i nâ-savâba gitmek ise noksân-ı fazîleti müstelzim olursa da ikāb-ı cahîm cezasını müstelzim olmaz. Nitekim Hazret-i İmâm-ı bi'l-hak radıyallahu anh kendileriyle mukātele edenler hakkında إِخْوَانُنَا بَغَوْا عَلَيْنَا "Bunlar bize karşı bağyeden ihvanımızdır" buyurmuşlardır. Sahâbe-i kirâm şanında nâzil olan كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ *"Siz insanların arasına çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz"*[be] âyet-i kerîmesinin mantûk-ı münîfine yaraşan da bunlardan bir kısmının cehennem yolunu tutmuş ve oraya an itikadın davet etmiş kimseler olmayıp nihayet ictihadlarında muhtî zevat olmalarıdır.

206 Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhümânın bu sözünden insana hîn-i fitnede hakka mütemessik olduğunu bildiği halde bile fitneden istiâze etmesi müstehap olduğu anlaşılıyor. Zira hak üzere olduğunu yakînen bilmeyen kimse me'cûr mu yoksa mevzûr mu olduğunu kati olarak bilemez. Hazret-i Ammâr gibisi de fitnenin kendisini nerelere kadar sürükleyebileceğini evvelden tahmin edemez.

---

be Âl-i-İmrân, 3/110.

280

•.•.•

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ ﵁ عِنْدَ قَوْلِ النَّاسِ فِيهِ حِينَ بَنَى مَسْجِدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ إِنَّكُمْ أَكْثَرْتُمْ وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ
بَنَى اللّٰهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki (emîrü'l-mü'minîn) Osman b. Affân radıyallahu anh, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mescid(-i şerif)ini (yeniden) bina ettiği zaman[207] halkın (itiraz ve inkâr kabilinden) dedikoduları üzerine,[208] "Siz çok söylemeye başladınız. Her kim rızâullahı kastederek (büyük, küçük) bir mescid bina ederse Allah Teâlâ da ona cennette onun gibi bir ev bina eder buyurduğunu, ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim" demiştir.[209] {B450 Buhârî, Salât, 65.}

....

207 278. hadise müracaat. Mescid-i şerifin tevsîan binası hicret-i nebeviyyenin 30. senesinde vâki olmuştu.

208 İtiraz edenler ahd-i celîl-i nebevîde ne hal ve heyette bina olunduysa yine öyle bina edilmesini ve hacer-i menkûş ile kireç istimal edilmemesini arzu ediyorlardı. Halbuki kerpiç duvarlar çabuk gevşiyor, hurma gövdelerinden yapılan direkler az zamanda çürüyor, hurma dallarından yapılan örtü, namaza gelenleri yağmurdan muhafaza edemiyordu.

209 Bu hadîs-i şerifin mutazammın olduğu vaat ve beşâret Osman radıyallahu anhtan başka Ebû Bekir, Ömer, Ali, Abdullah b. Amr, Enes, İbn Abbas, Âişe, Ümmü Habîbe, Ebû Zer, Amr b. Anbese, Vâsile b. Eska', Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, Ebû Kursâfe, Nübeyt b. Şürayt, Ömer b. Mâlik, Esmâ bint Yezîd, Muâz b. Cebel, Ebû Ümâme, Abdullah b. Ebû Evfâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Ömer radıyallahu anhüm ecmaînden elfâz-ı mütekāribe ile kâh ziyadeyi hâvî kâh muhtasar olarak rivayet edilmiştir.

281

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵄ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ فِي الْمَسْجِدِ وَمَعَهُ سِهَامٌ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَمْسِكْ بِنِصَالِهَا.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) biri[210] Mescid(-i Nebevî')den geçti. Yanında (temrenleri meydanda) oklar vardı.[211] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (ona), "Temrenlerinden tut (da kimseye dokunmasınlar)"[212] buyurdu. {B451 Buhârî, Salât, 66.}

....

210 Bu zatın yalnız ensardan biri olduğu mâlûm olup ismini şârihler zikredemiyorlar.

211 Diğer bir rivayette bu zatın sadaka olarak mescidde ötekine berikine ok dağıttığı zikrediliyor.

212 Taberânî el-*Muʿcemü'l-evsat*'ında birinin mescidde elindeki bir oku çevirdiği görülmesi üzerine Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın, "Bu adam Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin taklîb-i silâhtan, sell-i silâhtan nehiy buyurmuş olduğunu bilmiyor mu?" dediğini rivayet eder. {Taberânî, el-Evsat, IV, 218, no: 4024.}

282

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ مَنْ مَرَّ فِي شَيْءٍ مِنْ مَسَاجِدِنَا أَوْ أَسْوَاقِنَا بِنَبْلٍ فَلْيَأْخُذْ عَلَى نِصَالِهَا لَا يَعْقِرُ بِكَفِّهِ مُسْلِمًا.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullah b. Kays el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Her kim mescidlerimizin yahut çarşılarımızın birinden (yanında) ok varken geçecek olursa eliyle temrenlerinden tut(up öyle geç)sin ki, bir müslümanı yaralamasın." {B452 Buhârî, Salât, 67.}

………

•.•.•

عَنْ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ اسْتَشْهَدَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنْشُدُكَ اللهَ هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا حَسَّانُ أَجِبْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ أَيِّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ نَعَمْ.

TERCÜMESİ

Hassân b. Sâbit radıyallahu anhın[213] (mescidde şiir inşâdının cevazı hususunda) Ebû Hüreyre radıyallahu anhı şahit tutarak "Allah aşkına söyle, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, Hassân! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden yana (küffâr-ı Kureyş'e) cevap ver.[214] 'İlâhî, onu (yani Hassân'ı) Rûhülkudüs (Cibrîl) ile teyit et! buyurduğunu işittin mi (işitmedin mi?)" di(ye sual et)tiği, onun da, "Evet (işittim)"[215] dediği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B453 Buhârî, Salât, 68.}

....

213 Şâir-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem lakab-ı mübecceli ile şöhretyâb olan Hassân b. Sâbit b. Münzir b. Harâm radıyallahu anh el-Ensârî el-Hazrecî olup İslâm'da da Câhiliye'de de akranı arasında en ziyade temayüz eden fühûl-i şuarâdandır. Meth-i Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile hicv-i küffâr-ı liâma dair kasâid ve eş'ârı meşhurdur. Garâib-i ittifâkıyyâttandır ki kendisi, babası, ceddi, ceddinin babası hep yüz yirmişer sene muammer olmuşlardır. Muallaka sâhibi Lebîd b. Rebîa el-Âmirî de Hassân b. Sâbit el-Ensârî gibi altmışından sonra İslâm ile müşerref olmuş ve yüz yirmi sene yaşamıştır. Demek ki iki mütesâvî kısma münkasim olan bu iki şair, ömürlerinin tam yarısı Câhilî, nısf-ı diğeri İslâmî'dir. Yalnız Lebîd'in bütün eş'âri Câhilî'dir. Ba'de'l-îmân,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ إِذْ لَمْ يَأْتِنِي أَجَلِي
حَتَّى أكْتَسَيْتُ مِنَ الْإِسْلَامِ سَرْبَلَا

beytinden başka şiiri rivayet edilmez.

Metindeki kıssanın sebebi Buhârî'nin başka bir kitabında şöyle izah ediliyor: Ömer radıyallahu teâlâ anh mescid-i şerife girmiş. Bakmış ki Hassân şiir inşâdıyla meşgul! Ona dik dik bakmış. O da, "Bu mescidde senden daha hayırlısı hazır olduğu halde ben şiir inşâd ederdim" dedikten sonra Ebû Hüreyre radıyallahu anha dönüp "Allah aşkına söyle. . .ilâ âhirih" demiş. {B3212 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6.} Bu kıssa ile de Buhârî mescidde inşâd-ı şi'rin hill ü hürmeti meselesini kurcalamak istiyor.

214 Hassân radıyallahu anhın kendisinden mervî diğer hadiste Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ona, اُهْجُهُمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ *"Onları hicvet* (korkma), *Cibril seninle beraberdir"* {B3213 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6.} buyurmuşlardır. Kezâ ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hassân için mescidde bir minber kurdurur. Hassân da o minberin üstüne çıkıp küffârı hicvederdi. Mâlûm olduğu üzere kavm-i Arap güzel söze iptilâ derecesinde meclûb oldukları için bir kabilede iyi bir şairin yetişmesi o kabile için en büyük esbâb-ı kudret ve miknetten ve bir kabileyi sair kabâil meyanında menfûr bir hale koyup zayıf düşürmek için de en mühim silâh hiciv idi. Şairlerin medâyih ve mefâhirâtı da kendi kabileleriyle müttefikleri ve sevgilileri için vesâit-i şevket ve kudretten sayılırdı.

215 Edebiyat meraklısı kimselerin gerek kendilerinin gerek başkalarının eşʻârını inşâd etmeleri câiz olup olmadığı meselesi müctehidîni iki fırkaya ayırmıştır. Birtakımları inşâd-ı şiir alelıtlak câizdir demişlerdir. Şaʻbî, Âmir b. Saʻd el-Becelî, Muhammed b. Sîrîn, Saîd el-Müseyyeb, Kāsım, Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf, Muhammed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd rahimehümullahu teâlâ hep hicivden, fuhuştan, müslümanlardan birinin kadir ve haysiyetine taarruzdan hâlî olan şiirin inşâdında beis görmemişlerdir. Delilleri bu metin ile havâşîde zikrettiğimiz hadislerdir. Mesrûk, İbrâhim en-Nehaî, Sâlim b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Amr b. Şuayb rahimehümullahu teâlâ da şiirin rivayetini de, inşâdını da mekruh görmüşlerdir. Delilleri وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ bf âyet-i kerîmesi ile beraber Ömer ile Saʻd b. Ebû Vakkās, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Avf b. Mâlik, Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhümden mervî olup İbn Ebû Şeybe, Bezzâr, Tahâvî, Müslim, İbn Mâce, Buhârî, Taberânî rahimehümullahu teâlâ taraflarından ve turuk-ı muhtelifeden tahrîc olunan, لَأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحًا حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْرًا *"Birinizin içi irin ile dolup harap olması onun hakkında şiir ile dolmasından daha hayırlıdır"* {B6154 Buhârî, Edeb, 92; İM3759 İbn Mâce, Edeb, 42.} hadîs-i şerifidir. Ötekiler bu nehyi her türlü şiire şâmil addetmeyip fuhş-ı kelâm ile sövüntü ile âlûde olan şiir hakkındadır derler. Nitekim Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin çok kere şiir istimâ buyurmuş olmaları, velev veznini bozarak âharın şiiri ile temessül buyurmaları, bâhusus Hassân'a bunca teşvikâmiz sözler söylemeleri hep evvelce saydığımız kāfile-i kübrâ-yı ulemânın ictihadlarını müeyyittir. Maahâzâ müşrikîne karşı sebb ve hiciv câiz olmakla beraber –ulemânın deyişlerine göre– buna ibtidâen şürû etmek de lâyık değildir. İbtidâdan sebbetmek küffârın da bilmukābele ehl-i İslâm'a, hatta (iyâzen-billah) Allah'a ve resulüne sebbini davet edebilir. Fakat tecavüz, ibtidâ müşrikîn tarafından vâki olup da aynı silâh ile müdafaa zarureti hâsıl olursa bunu yapmakta beis yoktur. Nitekim جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ *"Müşrikîne mallarınızla, canlarınızla, dillerinizle mücâhede ediniz"* {D2504 Ebû Dâvûd, Cihâd, 17.} buyurulmuştur.

bf eş-Şuarâ, 26/224.

284

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْمًا عَلَى بَابِ حُجْرَتِي وَالْحَبَشَةُ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ أَنْظُرُ إِلَى لَعِبِهِمْ وَفِي رِوَايَةٍ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Kasem ederim ki bir gün Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi hücremin kapısında (şu halde) gördüm: Habeşîler mescidde oyun oynuyor, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de ben oyunlarını seyredebileyim diye kendi ridâsıyla beni setrediyordu.

Bir rivayette harbeleriyle oynuyorlardı (diye vârit olmuştur).[216] {B454, B455 Buhârî, Salât, 69.}

....

216 Bazı tariklerden gelen rivayette Ebû Bekir radıyallahu anh, bu Habeşîler'in mescidde oyun oynamalarını hoş görmeyip menetmek istemişse de Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Bırak!" buyurmuşlardır. {B988 Buhârî, Îdeyn, 25.} Harbeler yani kısa mızraklarla oyun, âdi oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıç kalkan oyunu, cirit oyunu gibi düşmana karşı silâh istimalinde idman peyda etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mubah olmuş, hatta mescidde bile oynanması tecviz buyurulmuştur. İleride inşallah bu bahis yine gelecektir.

285

•.•.•

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّهُ تَقَاضَى ابْنَ أَبِي حَدْرَدٍ دَيْنًا كَانَ لَهُ عَلَيْهِ فِي الْمَسْجِدِ فَارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا حَتَّى سَمِعَهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ فِي بَيْتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمَا حَتَّى كَشَفَ سِجْفَ حُجْرَتِهِ فَنَادَى يَا كَعْبُ قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ ضَعْ مِنْ دَيْنِكَ هٰذَا وَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَيِ الشَّطْرَ قَالَ قَدْ فَعَلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ قُمْ فَاقْضِهِ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki: Kâ‘b b. Mâlik (el-Ensârî) radıyallahu anh[217] (Abdullah) b. Ebû Hadred el-Eslemî radıyallahu anhümâ (zimmetin)deki bir alacağını[218] mescid(-i şerif)te (hasmının yakasına yapışıp) mutâlebe etmiş. (Her ikisinin de) hâne-i saâdette olan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem işitecek derecede sesleri yükselmiş. (Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm) onlara doğru çıkıp ve hücre (-i şerifenin) perdesini aralayıp "Yâ Kâ‘b!" diye nidâ buyurmuş. (Kâ‘b), "Lebbeyk yâ Resûlellah" deyince mübarek elleriyle işaret vererek, "Şu kadarını yani yarısını alacağından bağışla!" buyurmuş. (Kâ‘b hemen), "Vallahi bağışladım yâ Resûlellah!" demiş. (Bunun üzerine İbn Ebû Hadred'e), "(Şimdi) kalk, öde!" diye emretmiş. {B457 Buhârî, Salât, 71.}

....

217 Tebük Gazvesi'nden tehallüf edip muahharan tövbelerinin kabul olunduğuna dair âyet nâzil olan üç ensârînin biridir. Radıyallahu anhüm. O da Hassân gibi şâir-i meşhurdur. Evâhir-i ömründe amâya mübtelâ olmuştur.

218 Taberânî'nin rivayetine nazaran bu alacak, iki ukıyye yani 80 dirhem imiş. {MK16229 Taberânî, el-Kebîr, XIX, 66.} Bu dirhemlerin altın mı, yoksa gümüş mü oldukları böylece mübhem rivayet ediliyor.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَجُلًا أَسْوَدَ أَوِ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَ يَقُمُّ الْمَسْجِدَ فَمَاتَ فَسَأَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْهُ فَقَالُوا مَاتَ فقَالَ أَفَلَا كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي بِهِ دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ أَوْ قَالَ قَبْرِهَا 219 فَأَتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ.220

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir zenci adam yahut kadın[221] mescid (-i şerif)i süpürürdü.[221] (Günün birinde) vefat etti.[223] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (“Ne oldu?” diye) sual buyurdu. “Vefat etti” dediler.[224] “Bana (vefatını) haber vermeli değil miydiniz? (Haydi) kabrini bana gösteriniz” buyurdu. (Ondan sonra) kabrinin başına varıp üzerine namaz kıldı.[225] {B458 Buhârî, Salât, 72.}

………

219 Buradaki şek meyyitin zenci ya zenciyye olduğunun meşkûk olarak rivayet edilmesine mebnîdir. Şeksiz olarak rivayet edilen hadislerde yalnız عَلَى قَبْرِهَا denilmiştir.

220 Burada da şek üzere عَلَيْهِ أَوْ عَلَيْهَا diye rivayet edilmiştir.

221 Bu şek, ağleb-i ihtimal aradaki râvi Sâbit b. Eslem el-Bünânî’dendir. Buhârî’nin diğer rivayetinde bir zenciyye olması ihtimaline kuvvet verildiği gibi *Sahîh-i İbn Huzeyme*’de امرأة سوداء denilmiş {İbn Huzeyme, Sahîh, II, 272, no: 1299.}, hatta Beyhakī, isminin Ümmü Mihcen olduğunu tasrih eylemiştir.

222 Bu zenciyye hatunun –bu hadiste zikredildiği üzere– ihraz ettiği fazilet ve nimet mescid-i şerife olan bu hizmeti mukabelesindedir gibi anlaşılıyor. Fi'l-hakîka Buhârî'nin "Bab" unvanıyla işaret ettiği üzere mescid süpürmek, ötesine berisine düşmüş paçavralarla çöp ve ağaç kırıntılarını toplamak gibi hizmetler ufak tefek görünse bile ecr-i azîmi mûciptir. Alelhusus Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bizzat mescidi süpürdükleri de mervîdir.

223 Rivayete nazaran zavallı zenciyyeyi hakir görüp vefatını aleyhi's-salâtü ve's-selâma ihbara lüzum görmemişler.

224 Yine Beyhakî'nin rivayetinden, cevap veren zatın Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh olduğu istidlâl olunuyor. İbn Huzeyme'den müstefâd olduğu üzere müşârün ileyh, *"Bana haber vermeli değil miydiniz?"* ihtarına karşı, "Gece vefat etti. Uyandırmak istemedik" cevabını vermiştir. Müslim'in rivayetinde de, إِنَّ هٰذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ *"Şu kabirlerin içi ehl-i kubûra* (azap olacak kadar) *zulmetle doludur. Allah Teâlâ üzerlerine kılacağım namaz ile onları münevver kılar"* {M2215 Müslim, Cenâiz, 71.} ziyadesi de vardır. Taberânî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayetinde, إِنِّي رَأَيْتُهَا فِي الْجَنَّةِ تَلْقُطُ الْقَذَى مِنَ الْمَسْجِدِ *"Ben, onu cennette mescid kırıntılarını toplar gördüm"* {MK11607 Taberânî, el-Kebîr, XI, 190.} buyurulduğu zikrediliyor.

225 Kabir üzerine cenaze namazı kılmanın cevazı mesâil-i hilâfiyyedendir. Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhüm ile Evzâî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye hep cevazına kāil olanlardandır. Birtakımları tecviz etmezler ki, İbrâhim en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, Süfyân es-Sevrî bu ictihadda olup Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd, Mâlik de bunlara peyrevdirler. Bazıları velî-i meyyit, vâlî-i belde namazını kılmamış bulunursa kabri üzerine namazı kılınabilir demişlerdir. Cevaza kāil olanların da ne zamana kadar kılınabileceğinde ihtilâfları vardır. Bir aya kadar diyenleri olduğu gibi, ceset çürümedikçe câiz görenleri hatta ebeden tecviz edenleri vardır.

287

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا أُنْزِلَتِ الْآيَاتُ مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي الرِّبَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَقَرَأَهُنَّ عَلَى النَّاسِ ثُمَّ حَرَّمَ تِجَارَةَ الْخَمْرِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Sûre-i Bakara'nın (sonlarındaki) ribâ âyetleri[226] nâzil olduğu vakit Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem mescid(-i şerif)e çıktı ve bu âyetleri halka okuyup sonra hamr ticaretini (yani almasını ve satmasını) tahrîm buyurdu.[227] {B459 Buhârî, Salât, 73.}

....

226 Bu âyetler الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا 'dan لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ 'ye kadar beş âyet-i celîledir.[bg]

227 Hürmet-i ribâ en son tebliğ buyurulan ahkâm-ı şer'iyyedendir. Ticâret-i hamrın tahrîmini aleyhi's-salâtü ve's-selâmın âyât-ı ribâ ile birlikte tebliğ buyurmalarından hürmet-i hamrın da o zamana kadar taahhur etmiş olduğuna istidlâl edilebilirse de hürmet-i hamrın çok evvel olduğu muhakkaktır. İhtimal ki, evvelce hamrın yalnız ayn'ı, yani şürbü haram olmuştu da bey' ve şirâsındaki hürmet bu vakte kadar taahhur etmişti diyenler varsa da bu te'vil baîddir. Zira hamrın aynı haram olunca bey' ve şirâ suretiyle ayn'ından intifâın haram olmuş olduğu da şüphesizdir. Şârih Aynî'nin beyan ettiği üzere hürmet-i hamrın bu vesile ile te'kîd-i hürmetine ve hükmün işâasında mübalağa maksadına yahut tahrîm-i ticâreti hakkındaki hüküm kendilerine bâliğ olmamış kimseler hâzır bi'l-meclis oldukları için tekrîr-i i'lâm ihtimaline mebnî olması akla daha mülâyim geliyor.

bg el-Bakara, 2/275-279.

288

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا[228] لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ فَأَمْكَنَنِي اللهُ مِنْهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ فَذَكَرْتُ قَوْلَ أَخِي سُلَيْمَانَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir gün) buyurdu ki: Cin (taifesin)den bir ifrit dün gece namazımı bozdurmak için bana ansızın hücum etti.[229] (Lâkin) Allah Teâlâ (beni galip getirip) ona istediğimi yapmaya fırsat verdi. Sabah olunca hepiniz onu gör(üp seyred)esiniz diye mescidin direklerinden birine bağlamak istedim. (Fakat) kardeşim Süleyman (b. Dâvûd aleyhime's-salâtü ve's-selâm)ın, رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي yani "Yâ rab! Bana mağfiret et ve benden sonra kimseye olmayacak bir mülkü, bana bağışla"[230] demiş olduğu hatırıma geldi[231] (de ifriti köpek gibi koğdum).[232] {B461 Buhârî, Salât, 75.}

....

228 Yani o mânada bir kelime söyledi. Nitekim Buhârî'nin diğer bir rivayetinde, عَرَضَ لِي فَشَدَّ عَلَيَّ {B1210 Buhârî, el-Amelü fi's-salât, 10.} yerine تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ vâki olmuştur ki yine o mânadadır. Râvinin lafzında şekki ihtilâf-ı ma'nâya müeddî olmadığı için tercümesinden terdîde delâlet eden elfâz tayyedilmiştir.

229 Abdürrezzâk'ın *el-Musannef'*inde عَرَضَ لِي فِي صُورَةِ هِرّ *"Kedi suretinde karşıma geldi"* {Abdürrezzâk'ın el-Musannef'inde ve temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 234.}, Müslim'in Ebü'd-Derdâ radıyallahu anh rivayetinde جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِي *"Yüzüme çarpmak için elinde ateşten bir şihâb olarak geldi"* {M1211 Müslim, Mesâcid, 40.}, Nesâî'nin Âişe radıyallahu anhâdan rivayetinde فَأَخَذْتُهُ فَصَرَعْتُهُ فَخَنَقْتُهُ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ لِسَانِهِ عَلَى يَدِي *"Onu yakalayıp yere yatırdım ve dilinin soğukluğunu elimin üzerinde hissedinceye kadar boğazını sıktım"* {Nesâî, el-Kübrâ, I, 295, no: 555, 556.} denilmiştir.

Bu münasebetle şunu arzetmek vâciptir ki mahlûkāt-ı zîhayât-ı ilâhiyye yalnız âlem-i maddîdeki insan ile –envâını saymakla tüketemediğimiz– hayvanattan ibaret değildir. وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ [bh] Mantûk-ı münîfince cünûd-ı ilâhiyyeyi, mahlûkatının envâʻ ve ecnâsını ancak hâlikları bilir. Bunlardan zevi'l-ukūl olarak ihbâr-ı resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile mâlûmunuz olup asfiyanın da bazan meşhûdu olan iki takımı melâike ile cindir. Bunlar suver-i gûnâgûn-ı unsuriyyede teşekküle kudretyâb olacak salâhiyette yaratılmışlardır. Melâike-i kirâmın kâffesi ervâh-ı ulviyye ve mukaddese olup emr-i ilâhîye itaatten zerrece münharif olmazlar. Makarları semâvât-ı ulviyye olduğu halde birtakımları emr-i rabbânî ile meskenimiz olan arza kadar nüzûl ve yine urûc ederler. Cin denilen tâife-i mahlûkāt ise bizimle arz üzerinde hem süknâdırlar. Bunların da –insan gibi– mümini ve kâfiri vardır. Kâfirlerine şeytan ismi verilir. Melâikenin de, cinnin de vücutları ihbâr-ı resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile, nass-ı tenzîl ile mâlûm olduğundan bu türlü mahlûkat yoktur demek inkâr-ı resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâma varır ve küfürdür. "Fenn-i hâzırın, ulûm-ı sahîha-i müsbetenin bunlardan haberi yoktur. Biz nasıl tasdik edelim?" diyenlere diyeceğimiz pek basittir. Ulûm-ı müsbetenin, fennin bilmediği daha neler var? Ulûm-i sahîhanın gāye-i kemali hep taharrî-i hakāiktir. Bildikleri bilmediklerine nisbetle lâ şeydir. İlm-i sahîh her şeyi bilirim dediği gün, teveccüh ettiği gayeden inhiraf etmiş, ilimlikten çıkıp cehle münkalib olmuş olur. İlmin kemali, pek az bildiğini mukır olup iʻtirâf-ı cehl etmektedir. "İlim ve fennin müsbet olarak kabul ettiklerini kabul, sâkıt kaldığı şeyler hakkında hükmümü vermekte imsak ederim" deyip de âlim tavrı takınanlar da ötekilerden daha bahtiyar sayılamazlar. Acaba fennin sâkit olduğu şeylere itikad etmek, nâtık olduğu şeylere itikadı ihlâl mi ediyor ki, hükm-i tasdîki vermekten tehâşî ediliyor? Bu sükût adem-i tasdîk demek olunca hakikatte Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâmı tekzip için ihtiyar edilmiş demek olur. Bu, hakkı kabul etmemek için sâha-i nazarı değiştirmekten başka bir şey değildir. Hükm-i fennîye kabul ve inkâr etmediği hususta mütâbaat taharrî-i hak aşkından ileri geliyorsa –haktan iʻrâz etmek istemeyene göre– akıl ve naklin te'yidât-ı kāhiresiyle müberhen olan nübüvvet-i Muhammediyye'ye müstenit ihbârât-ı sahîhanın aslını araştırmamak neden? Herhalde taharrî-i

hakka âşık olan kimse bu sahaya da biraz yüzünü çevirip aramaya çalışsa doğru yolu bulur. Bâhusus mevzubahsimiz olan meselenin yeni yeni delilleri de ezhânı işgal edip durmaktadır. Alafranga cincilikten, bizim eski ıstılahımızca hüddâmcılık mukaddimesinden başka bir nam veremeyeceğim metapsişik (metapsychique) hâdisât-ı acîbenin tetkiki Avrupa ve Amerika'da o kadar ileri gitmiştir ki, hile ve hud'adan ârî olanların birçoğu fenne müntesip en mütaassıp, en inatçı maddiyyûnu bile şaşırtmış ve evvelleri "Adam sen de!" deyip yüz çevirenlerden efrâd-ı adîdeyi "Bunda bir şey var. Bakalım ne çıkacak?" diye tetkik ve taharrîye sevk ve imale etmiştir. Herhalde bu hadisat içinden telekinezi (telekinesie), ektoplazm (ectoplasme), tecessüd (materialisation) dedikleri nevileri, alıştığımız hâdisât-ı tabîiyye-i maddiyye cinsinden şeylere pek de benzemeyip elyevm, fenn-i sahîhin hududuna dahil olmamakla beraber büsbütün nazarıitibara alınmayacak, sâha-i hallerine doğru yaklaşıldıkça bugünkü nazariyyât-ı ilmiyyeyi herhalde altüst edecek şeylerdendir.

Telekinezi, metapsişistlerin ıstılahınca câzibe, hararet, elektrik... İlâ âhirihî gibi mâlûm olan kuvâ-yı tabîiyyenin taht-ı te'sîrinde olmayarak bir cismin kendi kendine harekete gelmesine ıtlak olunuyor. *Medyum* denilip havâss-ı hamsin gayri bir hâssa-i ihsâs gösteren kimselerin huzuruyla yapılan tecrübeler esnasında sandalyelerin, oda içindeki sair eşyâ-yı sakīlenin temâs-ı beşer vâki olmaksızın yerlerinden oynaması, câzibe kanununu istihfaf ile havaya kalkıp dolaşması ve bu harekât-ı hârikulâdenin huzzârın arzularına tâbi olması zevi'l-ukūlden bir şahs-ı gayri mer'înin vücudunu pekâlâ hissettiriyor.

Ektoplazm birtakım medyumların a'zâ-yı muhtelifesinden teraşşuh edip ancak karanlıkta köpük suretinde göze görünebilen bir seyyâlenin ismidir ki, bu köpükler fotoğraf safhası üzerine akis bırakacak mahiyette olduktan başka bazan insana vesaireye benzer bir ferd-i zîhayat suretine bile giriyor. Bu da *"tecessüd"*dür. İngiltere'nin en büyük fizik ve hey'et ulemâsından Kroks'un (Krookes) bu sahadaki tetkikatından bahis bir kitapta *"keti king"* namını alan bu tarzdaki şahs-ı mer'iye dair birçok mâlûmat münderiç olduğu gibi *"keti king"*in birçok fotoğrafını görmüştüm. Bunlar masal değildir. Tecâribini fizik âlâtı ile icra eden Kroks hulâsa-i tedkîkatını İngiliz cem'iyyet-i âliye-i kırâliyyesine haber verdiği zaman "Aldanmıştır, gözü bağlanmış (fascine)dir" diyen münkirlere hitaben, "Haydi benim aldanmış olduğumu, gözümün bağlanmış olduğunu teslim edeyim. Ya şu fizik âlâtının da aldanmış, gözü bağlanmış olduğunu nasıl teslim edeyim?" demiştir.

İlmin henüz terütaze olan, yol açmak için içine tecârüb baltası girmeyen bu cangıllarında taharriyatta bulunmak üzere bugün Avrupa ve Amerika'da müteaddit cemiyet kemâl-i ciddiyetle teşekkül edip çalıştıkları gibi yüzlerce mecmua da intişar edip durmaktadır. Münkirlerin, "Adam sen de!" diyenlerin enf-i inâd ve istikbârı günden güne yere sürünüyor. Bu cemiyetlere dahil olan âza, mühendis, tabip, alelekser dârülfünun müderrisi olmak üzere mütefekkirînin en yüksek tabakasına mensup olanlardır. Sayfalarımız müsait olsa da bu gibi şeylerle iştigāl-i ilim ve fen namına artık mûcib-i âr saymayan yüzlerce profesör ismi zikredebilsek! Yalnız Birmingham Dârülfünunu Emini Sir Oliver Lodge ile Charles Richet ve Lazareff gibi zevatın bu meyanda olduklarını haber vermek âlem-i maddenin mâverâsında, ruhaniyet âleminde gıdâ-yı ilim arayanların kimler olduğu hakkında bir fikir verebilir. Maahâzâ biz cinnin de, melâikenin de vücuduna istidlâl için bu zevatın yarım yamalak tetebbuatına, kalın perde-i esrâr arkasından ve ihtisâsât kabilinden sezdikleri mâlûmât-ı zaîfeye arz-ı iftikar etmiyoruz. Bunların mâlûmât-ı nazariyyeleri daha doğrusu henüz "*ilmî*" vasfına istihkakı olmayan faraziyeleri pek iptidai olduğu için gıdâ-yı ruh olacak ve kalbe itminan verecek kuvveti haiz olmadığı için zanniyyât kabilinden söyledikleri bu kabilden sözlerini ihtiyat ile telakki ediyoruz. Bizim bu babda itimadımız bu nevi mahlûkatı bilfiil müşahede buyurmuş, vahy-i semâvî ile de sâha-i mâlûmatı fevkalâde tevessü' etmiş olan Muhbir-i Sâdık sallallahu aleyhi vesellemin beyanatınadır ve hükümlerimiz o beyânât-ı sâdıkanın hududu ile mahduttur. Oradan nasıl telakki etmişsek öylece kabul eder, ona kendiliğimizden bir şey katmayız. Avrupalı ve Amerikalı erbâb-ı ulûmdan bahsedişimiz –onların bu babdaki fikir ve nazarları bize uysun uymasın– yalnız münkir-i vahy olanlara sâha-i mâlûmatlarının henüz pek dar olduğunu, hakikatleri kendilerince meçhul olan her şeyi uluorta bilâteemmül inkâra kalkışmanın hakikat namına tehlikeli ve ilim namına küfür ve ilhâd olduğunu anlatmak içindir.

230 Sâd, 38/35.

231 Bundan Süleyman aleyhi's-salâtü ve's-selâm ashabının cinni görebildiklerine istidlâl olunur. Çünkü nübüvvetinin delâil-i celîlesinden olan inkıyâd-ı cin mûcizesini ıyânen müşahede etmemiş olsalardı, hüccet kāim olamayacaktı. Melâike ile cinni, sûret-i asliyyelerinde kâh kâh müşahede, enbiya ve asfiyaya mahsus bir keramettir.

232 *Buhârî*'de, hadisin sonunda musannifin terkettiği فَرَدَّهُ خَاسِئًا ziyadesi vardır ki tercümesi kavis içine alındı. {Hadisin râvisi Ravh'ın kavli olarak, üçüncü tekil şahıs sigasında nakledilmiştir. Muhtemelen, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ait bir ifade olduğu kanaatiyle, mütekellim sigası ile tercüme edilmiştir. B461 Buhârî, Salât, 75.}

---

bh el– Müddessir, 74/31.

289

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فِي الْأَكْحَلِ فَضَرَبَ النَّبِيُّ ﷺ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا فَمَاتَ فِيهَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Sa'd b. Muâz (radıyallahu anh) Hendek gününde ekhalinden (ki, şiryân-ı adudîsinden demektir) yaralanmıştı.[233] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yakından iyâdet buyurabilmek için (ona mahsus) bir çadır kurdurdu.[234] Mescidde (ve hemen yanı başında) Benî Gıfâr'dan[235] (bazı kimselere ait) bir hayme daha vardı. (İşte bu Gıfârîler kendi hallerinde oturup dururken) bir de bakmışlar ki, kendilerine doğru kan akıp geliyor. "Sizin tarafınızdan bize doğru gelen bu (kan) nedir?" dediler. Meğer Sa'd'ın yarası akıp dururmuş. İşte (Sa'd) ondan vefat etti.[236] {B463 Buhârî, Salât, 77.}

....

233 Sa'd b. Muâz, ekâbir-i ensar ve eâzım-ı ehl-i Bedir'den olup Evsîler'in seyyid-i mübecceli ve Muhâcirîn arasında Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh ne makamda idiyse beyne'l-ensar o makamın sahibi idi. Vak'a-i Ahzâb'da –tâbîr-i diğerle Hendek– küffâr-ı Kureyş'ten Hibbân b. Arika el-Âmirî'nin attığı bir ok ile ekhali kesilmişti. Bu yaranın tımarı epey sürmüş ve iyiliğe dönmüşken yine deşilerek a'lâ-yı illiyyîne şehiden intikaline sebep olmuştur. Radıyallahu anhu ve erdâhu. İbnü'l-Arika oku attığı vakit, âdet-i Arab üzere خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْعَرِقَةَ "Al sana, benim de İbnü'l-Arika olduğumu bil!" demişti. Hazret-i Sa'd da yahut bir rivayete göre Fahr-i âlem sallallahu aleyhi ve sellem de, عَرَّقَ اللّٰهُ وَجْهَكَ فِي النَّارِ "*Allah yüzünü cehennemde terletsin*" {MK19523/87 Taberânî, el-Kebîr, XXII, 448.} buyurmuşlardır. Arraka "ter" mânasına "arak"tan müştak olduğu için müşâkele tarzında böyle dua buyurulmuştur. Sırası gelince beyan edileceği üzere, ehl-i İslâm ile aralarında olan ahdi nakz ile küffâr-ı Ahzâb'ı Medine üzerine üşüştürüp müslümanları gûnâgûn ıstırâbâta düşüren Benî Kureyza, harb-i Ahzâb'ı müteakip ceyş-i İslâm'a karşı mağlûp ve mahsur kalmış ve bugünkü tabir ile bilâ-kayd ü şart teslime razı olmuştu. Benî Kureyza, Evsîler'in halîfi olduklarından haklarında edilecek muamelenin emr-i tâyininde Sa'd b. Muâz'ın hakem olmasını istediler. Sa'd ise erkeklerinin katl, mallarının taksim, çocuklarıyla karılarının seby olunmalarına hükmettikten sonra rahmet-i rahmâna mülâki oldu. Hâtemü'l-enbiyâ aleyhi ekmelü's-salâvât ve't-tehâya efendimiz bu hükmünden dolayı Sa'd'a, لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ اللّٰهِ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمٰوَاتٍ قَدْ طَرَقَنِي بِذٰلِكَ الْمَلَكُ سَحَرًا "*Kasem olsun ki sen, Allah'ın yedi kat semavat üzerindeki hükmüne muvâfık hükmü verdin.* {B3043 Buhârî, Cihâd, 168.} *Bunun böyle olacağını seher vakti melek gelip bana haber verdi idi*" {el-Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye, II, 448.} buyurmuşlardır. Rivayete nazaran yarası epey onulmuş olduğu sırada hatta Benî Kureyza hakemliği kendisine teveccüh ettiği günden evvelki gecede şöyle dua etmiş: "İlâhî! Sen bilirsin ki, resulünü tekzip eden, vatanından çıkaran kavim kadar kendilerine harp ve cihad etmek istediğim hiç kimse yoktur. İlâhî! Öyle zannediyorum ki bizimle onların arasında artık edilecek harp kalmamıştır. Şayet Kureyş ile başka bir harbimiz daha kaldı ise senin yolunda onlarla cihad edeyim diye

beni ibkā et, eğer aramızda harp kalmamış ise bu yaramı deş de bu yüzden bana şehâdet nasip et. Bir de ilâhî! Benî Kureyza'dan intikam ile dîdeleri rûşen etmedikçe ruhumu kabzetme!" Müşârün ileyhin bu duası makbûl-i bârgâh-ı ilâhî olmuştur. Mervîdir ki, hasta yatarken bir keçi yanından geçip onulmaya yüz tutan yarasına tırnağı ile dokunup deşmiş ve bir daha kanını dindirmeye imkân kalmayarak rûh-ı pür fütuhu a'lâ-yı illiyyîne pervâz eylemiştir.

234 Bu hayme, Rufeyde el-Ensâriyye'ye yahut el-Eslemiyye'nin kurduğu hayme idi ki, bu hayırperver hatun, müslümanların kimsesiz yaralılarına orada bakar ve li-vechillâh bizzat hizmetlerine itina ederdi. Fahrü'l-enbiyâ aleyhi efdali't-tehâyâ efendimiz hazretlerinin sık sık iyâdeti kolay olsun diye Sa'd'ın, Rufeyde'nin haymesine naklini ferman buyurduktan sonra sabah akşam nezdine gider ve hatırını sormakla dilşâd eylerdi. Bu surette Sa'd'a hayme kurdurmaktan murat, kendisine bir hayme tahsisinden ibaret olmuş olur.

235 Benî Gıfâr, Ebû Zer radıyallahu anhın kabilesidir. İkinci haymenin sahibi Rufeyde el-Eslemiyye'nin zevci idi derler.

236 Kütüb-i siyer ve ehâdîste menkul olduğu üzere, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, Sa'd'ın hîn-i vefâtında yanında bulunamamışlar. Kendilerine Cibrîl aleyhisselâm gelip, "Yâ Muhammed! Bu abd-i sâlih kimdir ki ruhunun irtikâsı için semanın kapıları açıldı ve kudûmünden dolayı arş-ı rahmân titredi?" demiş. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem eteklerini sürükleyerek acele Sa'd'ın yanına çıkmışlar, fakat vefat etmiş bulmuşlar. {Tahâvî, Müşkilü'l-âsâr, X, 368, no: 4173.} Haberde vârittir ki, Sa'd'ın cenazesine o günden evvel yere hiç inmemiş yetmiş bin melek hazır olmuşlardır {N2057 Nesâî, Cenâiz, 113.} (Ravvehallahu rûhahû ve erdâhu).

290

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ﵂ قَالَتْ شَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنِّي أَشْتَكِي قَالَ طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ فَطُفْتُ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي إِلَى جَنْبِ الْبَيْتِ يَقْرَأُ بِالطُّورِ
وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: (Esnâ-yı hacda) hasta olduğumu Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arzettim. "Halkın arkasından[237] (deveye) binerek tavaf et" [238] buyurdu. (Öylece) tavaf ettim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de Beyt(-i Muazzam)'ın tâ yanında namaza durmuş[239] وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ [bi] sûresini okuyordu. {B464 Buhârî, Salât, 78.}

....

237 Bu lafızdan şu istifademiz oluyor ki, kadınlar, erkeklerin arkasından tavaf etmek gerektir. Tavaf, namaza şebih bir ibadettir. Namazda nasıl erkeklerin arkasında dururlarsa, tavafta da öyle olmaları lâzım gelir.

238 Mâ'zûrun râkiben tavafı câiz olduğu gibi bundan eti yenen hayvanatın mescide duhulünü mutlaka tecviz mânasını çıkaranlar da vardır. Zira bu gibi hayvanların ebvâli, bunlara göre tâhir sayılır. Tâhir saymayanlar, bu devenin yürürken telvis etmemeye tâlimli olduğu ihtimalini öne sürerler. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin de bir defa râkiben tavaf buyurdukları rivayeti Ebû Dâvûd hadislerinde vardır. Fakat nâs, kendilerini görüp de mesele sorsunlar içindi deniyor. Elhâsıl mâ'zur olanın râkiben tavafına bir diyecek yoksa da gayri mâ'zurun râkiben tavafında ihtilâf olunmuştur. Bu, Hanefiyye'ye göre câizdir. Çünkü وَلْيَطَّوَّفُوا [bj] emr-i ilâhîsi mutlaktır. Şâfiiyye'ye göre gayri câizdir. Adem-i cevazı da اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ "*Beytin etrafında tavaf namazdır*" {N2925 Nesâî, Menâsik, 136.} hadis-i şerifine bina ederler. Hanefiyye "*Namazdır*" lafzını "Namaz gibidir" mânasına alırlar. Maahâzâ Hanefiyye'ye göre de bu cevaz maa'l-kerâhedir ve böyle olan tavaf, Mekke'de bulunulduğu müddet içinde iade olunur.

239 Makām-ı İbrâhim, evvelleri Beyt-i şerif'e mülsak denilecek derecede yakın idi. Onu Ömer radıyallahu anh sahn-ı mescide, şimdiki bulunduğu yere nakletti. Ümmü Seleme hazretlerinin beytin tâ yanında kılındığını haber verdiği namaz, Makām-ı İbrâhim aleyhi's-selâmda aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin kıldıkları namazdır.

---

bi et-Tûr, 52/1-2.
bj el-Hac, 22/25.

291

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَا مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ وَمَعَهُمَا مِثْلُ الْمِصْبَاحَيْنِ يُضِيئَانِ بَيْنَ أَيْدِيهِمَا فَلَمَّا افْتَرَقَا صَارَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَاحِدٌ
حَتَّى أَتَى أَهْلَهُ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ashâb-ı Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden iki zat[240] bir karanlık gecede Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nezdinden önlerinde parıldayan çerağa benzer iki şey olduğu halde çıktılar. (İki refik) yekdiğerden ayrıldıkları zaman (o çerağlardan) her biri, biriyle beraber ayrıldı ve tâ evine gidinceye kadar (yolunu tenvir etti).[241] {B465 Buhârî, Salât, 79.}

....

240 Bu iki bahtiyar sahâbînin biri ensarın Evsîler'inden Abbâd b. Bişr el-Eşhelî, diğeri Üseyd b. Hudayr el-Eşhelî yahut Uveym b. Sâide el-Eşhelî'dir.

241 Bu, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem için mûcize ve o iki sahâbî için kerametdir. Böyle bir keramete nâiliyetleri sohbet-i celîle-i nebeviyyeyi fevtetmemek ve yatsı namazını Mefhar-i kâinat aleyhi efdali't-tahiyyât efendimizle birlikte kılmak faziletini ihraz etmek için gece karanlıklarına kalmalarıdır. Nitekim Ebû Dâvûd'un *Sünen*'deki بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Karanlıklarda mesâcide çokça gidenlere yevm-i kıyamette nûr-ı tâmma mazhar olacaklarını müjdele!"* {D561 Ebû Dâvûd, Salât, 49.} hadîs-i şerifinin sıdkına şahit ve bu iki sahâbî-i celîle ikram olarak bu nûr-ı mübîn, bu dünyada bile zâhir olmuştur.

Geceleyin çerâğ ile tenevvür kerameti münferit değildir. Kavminin şerifi ve şâir-i nebîli Tufeyl b. Amr ed-Devsî radıyallahu anh ehl-i İslâm'ın pek zahmette oldukları ve küffâr-ı Kureyş'in elinden çok çektikleri bir zamanda Mekke-i Mükerreme'ye gelmişti. Kureyş'in ricâli ona, "Yâ Ebû Tufeyl, sen memleketimize geldin (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi kastederek) bu adamın da acayip hali var. Söylediği söz –ki Kur'an'dır– sihir gibidir. İnsanı babasından, kardeşi kardeşinden, kocayı karısından ayırıyor. Seninle kavminin arasına –bizde olduğu gibi– bir tefrika düşmesinden korkarız. Sana nasihatimiz olsun, onunla sakın konuşma. Sözlerini kulağına uğratma!" demişler. Tufeyl der ki: Vallah bu sözü bana o kadar çok söylediler ki konuşmamaya, sözünü işitmemeye azmettim. O derecede ki mescide girdiğim vakit ne olur, ne olmaz belki sözlerini duyarım korkusuyla kulaklarıma pamuk bile tıkadımdı. Mescidde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi gördüm. Kâbe'nin yanında durmuş namaz kılıyordu. Ona yakın bir yerde durdum. Sözlerinden bazılarını işitmemek mümkün olmadı. Hoşuma gitti. Kendi kendime, "Ben, iyiyi kötüyü farketmeyecek adam değilim. Bu adamın söylediklerini dinlememe ve güzel bulursam kabul, bulmazsam terketmeme ne mani var?" dedim ve bir tarafa gizlendim. Tâ namazını kılıp evine doğru gidince, "Yâ Muhammed! Senin kavmin bana şöyle böyle dediler. O kadar ki, senin sözlerini duymayayım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. Bana ne diyeceksen de!" dedim. Bana İslâm'ı teklif etti, biraz Kur'an okudu. Vallahi bundan güzel hiçbir söz işitmediğim gibi İslâm'dan daha münasip bir şey de duymamıştım. Dedim ki: "Yâ Nebiyyallah! Ben kavmimin içinde mutâ' bir kimseyim. Memleketime de dönüp onları davet niyetindeyim. Kolaylık olsun diye bana dua et!" Bunun üzerine, اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَهُ آيَةً *"İlâhî! Onun için bir âyet, bir alâmet yarat!"* {İbn Hişâm, es-Sîre, I, 383} diye dua buyurdu. Mekke'den çıktım. Karanlık bir gecede kavmimin ikamet ettiği su başına nâzır tepeye vardığımda iki gözümün arasında misbah gibi parlayan bir nur peyda oldu. İçimden, "Aman yüzümde olmasın, belki müsle yani eser-i ukūbet zannederler" dedim. O nur hemen sopamın başına intikal etti. Oradakiler kandil gibi duran o nuru yekdiğere göstermeye başladı. "Belki müsle zannederler" deyişi, işi anlamayanlar birdenbire o nuranî beyazlığı bir hastalığa ve meselâ belki barasa hamlederler diye

korkmasındandı. Tufeyl radıyallahu anha kendi kabilesi –bundan dolayı– Zünnûr namını verdiler. Tufeyl b. Amr radıyallahu anh –tafsilinden sarfınazar ettiğimiz– maceralardan sonra Devsîler'in imanına sebep olmuş ve Hayber Gazâsı esnasında yetmiş, seksen kimse ile birlikte huzûr-ı âlî-i nebevî ile teşerrüf etmiştir. Bunların arasında Ebû Hüreyre radıyallahu anh da vardı.

İbn Asâkir ile diğerlerinin rivayetine göre, ensardan Katâde b. Nu'mân el-Evsî radıyallahu anh da bir gece elinde kuru bir hurma dalı olduğu halde nezd-i âlî-i risâletpenâhîye çıkmış ve elindeki dal tenevvür ederek râh-ı muzlimîni tenvir etmiştir.

Beyhakī'nin *Delâil*'inde beyan edildiğine göre yine ensardan Ebû Ubeys el-Evsî radıyallahu anh da namazları hep Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında kılar, ondan sonra kendi kavmi olan Benî Hârice yurduna dönermiş. Bir defa karanlık ve yağmurlu bir gecede çıkmış. Kendi yurduna dahil oluncaya kadar asâsı nuranîleşip kendine kandil olmuş. Rivayete nazaran kendisine, تَنَوَّرْ بِهٰذِهِ *"Bununla yani asâ ile tenevvür et*!" buyurulmuş Beyhakī'nin *Delâil*'inde ve bu olayı aktaran diğer kaynaklarda sahâbînin ismi "Ebû Abs", kavmi ise "Benî Hârise" olarak kayıtlıdır. Peygamberimizin burada yer alan sözü ise yalnızca *el-İsâbe*'de mevcuttur. Ancak bu rivayette de Peygamberimizin bahsi geçen sahâbînin gözleri görmez olduğunda kendisine bir asa vererek bu sözü söylediği belirtilmektedir. {Bkz: Beyhakī, Delâilü'n-nübüvve, VI, 78; İbn Hacer, el-İsâbe, VII, 222.}.

Kezâ Kesîr b. Zeyd'in rivayetine nazaran Hamza b. Ömer el-Eslemî radıyallahu anh şöyle diyor: Bir karanlık gecede Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte idik. Biz pek ziyade zahmet çekiyorduk. Derken develerimiz ürküp dağıldı. O sırada benim parmaklarım ışıldadı. Işığı altında bütün develer toplanıncaya kadar parmaklarım hep parladı durdu.

292

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ اللهَ خَيَّرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَ اللهِ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي مَا يُبْكِي هٰذَا الشَّيْخَ إِنْ يَكُنِ اللهُ خَيَّرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَ اللهِ فَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الْعَبْدَ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ أَعْلَمَنَا فَقَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ لَا تَبْكِ إِنَّ أَمَنَّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبُو بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا مِنْ أُمَّتِي لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ وَلٰكِنْ أُخُوَّةُ الْإِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ لَا يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إِلَّا سُدَّ إِلَّا بَابُ أَبِي بَكْرٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (son hastalığında) hutbeye çıkıp, “Allah Teâlâ bir kulunu dünya ile[242] kendi nezdinde olan (nevâl-i ukbâ) arasında muhayyer bıraktı. O da nezd-i ilâhîdekini ihtiyar etti” buyurdu. (Bu söz üzerine) Ebû Bekir (es-Sıddîk radıyallahu anh) ağlamaya başladı.[243] Ben kendi kendime, “Allah Teâlâ’nın bir kulu dünya ile kendi nezdinde olan (nevâl-i ukbâ) arasında muhayyer bırakmasında, onun da nezd-i ilâhîdekini ihtiyar etmesinde ne var ki, bu pîr-i sâldîdeyi (böyle) ağlatıyor?” di(ye düşün)düm. (Meğer) o abd(-i muhayyer) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (kendisi) imiş! (Meğer) Ebû Bekir (es-Sıddîk radıyallahu anh) hepimizden a‘lem imiş! (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Ebû Bekir’i ağlar görünce) buyurdu ki: Yâ Ebû Bekir! Ağlama! Sohbet (yani arkadaşlık) hususunda da, (bezl-i) mâl hususunda da nâsın bana en çok vergisi olan Ebû Bekir’dir.[244] Ümmetimden birini (kendime) halîl edineydim, Ebû Bekir’i edinirdim.[245] Lâkin İslâm yüzünden (hâsıl) olan uhuvvet ve meveddet (şahsî hulletten efdaldir). Mescidde Ebû Bekir’in kapısından başka seddedilmedik hiçbir kapı kalmasın.[246] {B466 Buhârî, Salât, 80.}

....

242 Buhârî'nin diğer rivayetinde, أَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا مَا شَاءَ "*Dünyanın zîb ü zîverinden, revnak ve nedâretinden kendisine dilediği kadar vermekle nezd-i ilâhîsindeki nevâl-i ukbâ beyninde muhayyer kıldı.*" {B3904 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.} suretinde vârit olmuştur.

243 Yine o rivayette, فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ فَدَيْنَاكَ بِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا "Ebû Bekir ağlayıp, 'Atalarımız, analarımız sana feda olsun' dedi" {B3904 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.} suretinde nakledilmiştir.

244 Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın sohbeti ümmetten hiçbir kimsenin meçhulü olmayacak derecede mütevâtir olmakla beraber bu sohbetin bir hususiyeti daha vardır ki: ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا [bk] nass-ı Kur'ânî'siyle de sabit olmasıdır. Ebû Bekir'in sâhib-i Resûlullah olduğuna Allah zü'l-celâl şahittir. Sohbeti tevâtüren mâlûm herhangi bir sahâbînin bu faziletini inkâr etmek, insanı cahilâne bir bid'ata soksa bile, küfür derecesine tenzil etmez. Bundan yalnız Ebû Bekir es-Sıddîk müstesnadır ki onun sohbetini tanımamak, nass-ı Kur'ân'ı tanımamaktır yani küfürdür. Ebû Bekir radıyallahu anh sohbet-i celîle-i nebeviyyeye o kadar mülâzım idi ki –emr-i risâletpenâhî ile hac ve gazâ gibi bazı münferit seferler istisna edilirse– seferde, hazarda huzûr-ı şerîf-i risâletpenâhîden müfârekat ve bütün meşâhid ve gazavâtta mefhar-i kâinât efendimize –gölge gibi– ittisâlini kaybetmemiştir. En tehlikeli yerlerde hep beraberdi. Her nerede olsa onun yardımcısı olurdu. Gārda refîk-ı cânfedâsı o idi. Uhud'da, Huneyn'de herkesin başı sıkılıp dağıldığı dakikalarda karîn-i cansipârı olmuş, peder-i mihribânı ile evlâd ü iyâlini, mâl ü menâlini hep onun yoluna feda etmişti. O derecede ki habîb-i Hudâ aleyhi efdali't-tehâyâ efendimiz Ebû Bekir'in malında kendi malında tasarruf eder gibi tasarruf buyururdu. Ebû Bekir radıyallahu anhın iman ettiği gün 40.000 dirhem veya dinar malı vardı. Hicret ettikleri gün yalnız 5000 dirhem veya dinarı kalmıştı ki üst tarafını da, elinde kalan meblağı da hep Allah ve Resulü yolunda bezletmiş ve ezcümle mümin olduklarından dolayı müşrikînin giriftâr-ı azâbı olan birçok zuafâ-yı müslimîni kayd-ı esâretten kurtarıp küffârın işkencelerinden tahlîs eylemişti. Ebû Hüreyre'nin, Ahmed b. Hanbel'in, *Müsned*'indeki, مَا نَفَعَنِي مَالٌ قَطُّ مَا نَفَعَنِي مَالُ أَبِي بَكْرٍ "*Ebû Bekir'in malından fâidemend olduğum kadar hiçbir maldan fâidemend olmuş değilim*" {HM7439 İbn Hanbel, II, 253.} hadisi ile Tirmizî'deki, مَا لِأَحَدٍ عِنْدَنَا يَدٌ إِلَّا وَقَدْ كَافَأْنَاهُ إِلَّا أَبَا بَكْرٍ فَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا يَدًا يُكَافِئُهُ اللّٰهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Hiçbir kimsenin bize mükâfatını vermediğimiz bir iyiliği kalmamıştır. Yalnız Ebû Bekir müstesna! Onun bize öyle iyilikleri vardır ki onların mükâfatını kıyamet gününde Allah Teâlâ verecektir*" {T3661 Tirmizî, Menâkıb, 15.}

hadisi –metindeki *Buhârî* hadisi gibi– hep senâ-yı pesendîdesine şahittir: Ve'l-Leyl sûre-i şerifesinin nısf-ı ahîri de, o sehânın arş-ı rahmândan nüzûl eden burhân-ı tasdîkidir. Nebî-i Kerîm aleyhi efdali't-teslîm efendimizin Ebû Bekir'e muhabbeti büyük bir hürmete mukārin idi. Feth-i Mekke günü peder-i mükerremleri Ebû Kuhâfe radıyallahu anhı huzûr-ı saâdetlerine getirdiği vakit, هَلَّا تَرَكْتَ الشَّيْخَ حَتَّى آتِيَهُ "*Şu ihtiyar babanı ben yanına gidinceye kadar bırakıp rahatsız etmeyeydin a!*" Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'ın, "Huzûr-ı âlîye gelmeye o ehaktır" demesi üzerine de, إِنَّا نَحْفَظُهُ لِأَيَادِي ابْنِهِ عِنْدَنَا "*Oğlunun bizim üzerimizde olan iyiliklerinden dolayı biz onun hukukuna riayet ederiz*" buyurmuşlardı. {Bezzâr, el-Müsned, I, 156, no: 79.}

Tercümedeki "vergi" lafzı "atâ" mânasına olan "menn"in (مَنّ) mukabilidir. "Menn"in (مَنّ) Arapça'da iki mânası vardır. Bir cûd ve atâ ve bilâ-ivâz bahşâyiştir. Buraya yakışan bu mânadır. Diğeri, birine olan iyiliklerini insanın ta'dât etmesidir ki bir zemîme-i ahlâkıyyedir. Türkçe'de buna "başa kakmak" tabir olunur. Yine Türkçe'de müstâmel olan minnet ile imtinan ikinci mânaya olan mennden (مَنّ) masdarlardır. Bu ikinci mânaca minnetin, kendisine şehrâh-ı hidâyeti açıp gösteren Allah'a ve Resulüne râci bir hak olacağını Ebû Bekir herkesten ziyade bildiği için lafz-ı hadîste ef'âl-i tafdîl sîgasıyla vârit olan emenn (أَمَنّ) lafzını birinci mânaya hamletmek zaruridir. Zira siyâk-ı medihte vârit olmuştur. Maahâzâ Kurtubî'nin dediği gibi ikinci mânaya alınsa yine bir mahmel-i sahîhi bulunur. O zaman ibarenin mânası, "*Ebû Bekir'in benim üzerimdeki hukuku o kadar çoktur ki, onun yerinde başkası olsaydı benim başıma kakabilirdi*" olmuş olur. Lâkin bilâte'vil öteki mânaya almak elbette zevke daha muvâfıktır.

245 Hullet "dostluk" demektir. "Meveddet" ve "mahabbet" de o mânada ise de hullette –halilden başka hiçbir kimseye ve hiçbir şeye mahabbete yer bırakmayacak derecede mahabbetin taht-ı istilâsında bulunmak gibi– bir ihtisas mânası vardır. Resûl-i Hudâ ve habîb-i müctebâ aleyhi efdali't-tehâyâ efendimiz hazretleri cedd-i a'lâsı ebü'l-enbiyâ İbrâhim aleyhi salavatullah efendimiz gibi Halîlullah'tır. Hullet şirket kabul etmeyen bir nevi muhabbettir ki, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz bunu rabb-ı a'lâsına tahsis buyurmuştur. Gerçi bu nevi mahabbet, bütün enbiya hazerâtında vardı. Fakat *Halîlullah* lakab-ı mübecceli ebü'l-enbiyâ ve hâtemü'l-enbiyâ hazretlerine hastır.

246 Mescid-i şerif cânib-i âlî-i nebevîden ümmehâtü'l-mümininînden her birine tahsis buyurulan hucurât ile ekâbir-i muhâcirîn hazerâtının meskenleri ile muhat olduğu gibi bunların her birinden mescid-i şerife kolayca girebilmek için oraya açılır küçük birer kapı vardı. Bu kapılara bazı rivâyâtta "havha" denilmiştir. Sahâbe-i güzîn hazerâtı Ebû Bekir radıyallahu anhın kapısından başka ne kadar kapı varsa hepsinin kapatılması hakkındaki fermân-ı nebevîyi hilâfetine –diğer işaretlere zamîmeten– işaret addetmişlerdir (149, 293, 387, 394, 395, 397. hadislere de müracaat).

---

bk et-Tevbe, 9/40.

293

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ عَاصِبًا رَأْسَهُ بِخِرْقَةٍ فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَمَنَّ عَلَيَّ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ مِنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي قُحَافَةَ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنَ النَّاسِ خَلِيلاً لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلاً وَلٰكِنْ خُلَّةُ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ سُدُّوا عَنِّي كُلَّ خَوْخَةٍ فِي هٰذَا الْمَسْجِدِ غَيْرَ
خَوْخَةِ أَبِي بَكْرٍ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefatı ile hitâma eren marazı esnasında (mübarek) başını bir bez ile bağlamış olduğu halde mescide çıkıp minbere oturdu. (Orada) Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra buyurdu ki: "Nâs içinde nefsi ve malı itibariyle benim üzerimde Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe'den[247] ziyade menn ve atâsı olan hiç yoktur. Nâs içinden bir halil edineydim, Ebû Bekir'i (kendime) halil edinirdim. Lâkin İslâm yüzünden olan hullet efdaldir. Ebû Bekir'in kapısından başka bu mesciddeki kapıların hepsini tarafımdan seddediniz." {B467 Buhârî, Salât, 80.}

....

247 Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'ın peder-i mükerremi Ebû Kuhâfe Osman b. Âmir et-Teymî –evvelki hadisin hâşiyesinde beyan edildiği üzere– feth-i Mekke günü iman etmiş ve Ömer el-Fârûk hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetinde doksan yedi yaşında âlem-i cemâle intikal etmiştir. Kendisi sahâbî olduğu gibi neslinden üç batın sahâbî gelmiştir: Ebû Bekir es-Sıddîk, Abdullah b. Ebû Bekir ile biraderleri Abdurrahman b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ebû Bekir ve kerîme-i muhteremeleri Âişe es-Sıddîka bint Ebû Bekir ve Esmâ bint Ebû Bekir ve Ümmü Gülsüm bint Ebû Bekir, bir de Ebû Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe hep sahâbîdirler. Bu hususiyet hiç kimseye nasip olmamıştır (149, 292, 387, 394, 395, 397. hadislere de müracaat).

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدِمَ مَكَّةَ فَدَعَا عُثْمَانَ بْنَ طَلْحَةَ فَفَتَحَ الْبَابَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَبِلَالٌ وَأُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ ثُمَّ أُغْلِقَ الْبَابُ[248] فَلَبِثَ فِيهِ سَاعَةً ثُمَّ خَرَجُوا قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَبَدَرْتُ فَسَأَلْتُ بِلَالًا فَقَالَ صَلَّى فِيهِ فَقُلْتُ فِي أَيٍّ قَالَ بَيْنَ الْأُسْطُوَانَتَيْنِ قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَذَهَبَ عَلَيَّ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (fetih senesi) Mekke'yi teşrif etti. Osman b. Talha'yı çağırdı.[249] O da (Beytülmuazzam'ın) kapısını açtı. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber Bilâl, Usâme b. Zeyd ve Osman b. Talha (radıyallahu anhüm) içeriye girdiler. Sonra kapı kilitlendi. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) orada bir saat (kadar) kaldı.[250] Sonra çıktılar.

İbn Ömer (radıyallahu anhümâ) der ki: (Onların çıktıklarını görünce) hemen koştum. Bilâl'e sordum. "Evet, (içeride) namaz kıldı" dedi. "Neresinde?" dedim. "İki direğin arasında" dedi.

İbn Ömer der ki: "Kaç (rek'at) kıldığını sormak aklıma gelmemiş."[251] {B468 Buhârî, Salât, 81.}

....

248 ثُمَّ أَغْلَقَ الْبَابَ rivayeti de vardır.

249 Osman b. Talha b. Ebû Talha el-Abderî el-Hacebî radıyallahu anh yevm-i fetihte Beyt-i Muazzam'ın hicâbetini –bugünkü tabir ile miftahdarlığını– haiz olan zattır. Müşârün ileyhin babası ile amcası Osman b. Ebû Talha, diğer birçok amcazâdeleriyle beraber hep yevm-i Uhud'da kâfir olarak katledilmişlerdir. Kendisi Hudeybiye'den sonra Hâlid b. Velîd ve Amr b. Âs ile birlikte kabûl-i İslâm edip hicret ve ba'de'l-feth Mekke'den Medine'ye büsbütün tahvîl-i ikāmet ederek orada 42. sene-i hicriyyede vefat eylemiştir. Yevm-i fetihte aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Kâbe-i Muazzama'nın içine girmek için anahtarı istemişlerdi. Huzûr-ı münevverlerinde bulunan Abbas b. Abdülmuttalib fırsatı ganimet bilerek uhdesindeki sikāyete zamîmeten hicâbetin de kendisine ihsan buyurulması niyazında bulunmuş ve hakk-ı fethe istinaden cânib-i âlî-i risâletpenâhîden de isâf-ı mes'ûlüne nev'anmâ hafif bir meyil eseri zuhur etmişken hemen, إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا "*Allah Teâlâ size emanetleri ehline vermenizi emreder*"[bl] âyet-i kerîmesinin nüzûlü üzerine beyt-i şeriften çıkarlarken o güne kadar işitilmeyen bu âyet-i kerîmeyi okuyup anahtarı yine müşârün ileyh Osman ile ammizâdesi Şeybe b. Osman b. Ebû Talha'ya teslim ile خُذُوهَا يَا آلَ أَبِي طَلْحَةَ خَالِدَةً تَالِدَةً لَا يَأْخُذُهَا مِنْكُمْ إِلَّا ظَالِمٌ "*Ey Ebû Talha evlâdı! Ceddinizden kalma olan emaneti sizde pâyidar ve bâki olmak üzere işte alınız. Bunu zalim olmaksızın hiçbir kimse sizden alamaz*" buyurmuşlardır. {MK11234 Taberânî, el-Kebîr, XI, 98 .} Elyevm de miftahdarlık hizmet-i mübeccelesi, müşârün ileyh Şeybe b. Osman'ın evlâdındadır. Haklarında mantûk-ı hadîsten müstefâd olan dua veya ihbâr-ı nebevînin eser-i cemîli el'an zâhir olup cedmânde mirasları ahfâd ve ensallerinde bâkidir.

خَالِدَةً "Hâlideten" lafz-ı celilinden ilâ yevmi'l-kıyâm bâki kalacağı da istidlâl olunur. Şâyân-ı dikkattir ki, elyevm sahîhü'n-nesep sâdât ve şürefâdan olan Benî Hâşim ile bu hânedandan başka Kureyş'ten hiçbir hânedan ismi işitilmiyor. Diğerleri hep sair müslimîn ensabına karışıp belirsiz bir hale gelmişlerdir.

250 Saatten murat uzun, kısa bir miktar zamandır. Bugünkü örfe göre bir günün yirmi dörtte biri demek değildir.

251 Osman b. Talha'dan gelen bir rivayette kılınan namazın iki rek'at olduğu zikrediliyor. Namaz mahalli de Buhârî'nin diğer rivayetinde Rüknülyemânî cihetindeki iki amûdun arası imiş. O tarihte Ka'be-i Muazzama'nın dahilinde iki sıra üzerine altı direk varmış. Rivâyâtın diğer bir lafzında, Rüknülyemânî cihetindeki iki amûdu sollarına, bir amûdu sağlarına ve diğer üç amûdu arkalarına alarak namazı öyle kılmışlardır. Şeybe'den mervî bir habere göre de beyne'l-amûdeyn iki rek'at kıldıktan sonra bu iki amûda mübarek karınlarını ve arkalarını yapıştırmışlardır (257. hadise de müracaat).

---

bl en-Nisâ, 4/58.

295

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ مَا تَرَى فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ قَالَ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خَشِيَ الصُّبْحَ صَلَّى وَاحِدَةً فَأَوْتَرَتْ لَهُ مَا صَلَّى وَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْرًا فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِهِ.

TERCÜMESİ

Yine (Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir gün) minberde (hutbe irat eder) iken biri, "(Yâ Resûlellah!) Gece(nin nâfile) namazı hakkında ne buyurursun?" diye sordu.[252] "İkişer ikişerdir.[253] (Musallî) sabah vaktin(in girdiğin)den şüphe ettiği zaman bir tek (rekʿat) kılar ki (bu tek rekʿat evvelce) kılmış olduklarını tekleştirir."[254] İbn Ömer radıyallahu anhümâ der ki: "Geceleyin son namazınız vitir (yani tek rekʿat) olsun. Çünkü Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bunu emretmiştir." {B472 Buhârî, Salât, 84.}

....

252 Bu soran zatın kim olduğu râvilerce taayyün etmemiştir. Herhalde cemaatten birinin emr-i dîne dair hatibe sual irat etmesi ve hatibin minberden cevap vermesi hutbeyi ihlâl etmeyeceği bu mükâlemeden anlaşılıyor.

253 Gece kılınan tatavvu namazları ikişer ikişer kılınmalıdır diyenlerin hücceti olan ehâdîsin biri budur. Bu hadis, *Tirmizî*'de صَلَاةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى *"Gece ile gündüzün nâfile namazları ikişer ikişer rek'attır"* {T597 Tirmizî, Cum'a, 65.} suretinde rivayet edilmiş olup alelıtlak nevâfilin kaçar rek'at olarak kılınması efdal olduğu hakkında beyne'l-ulemâ ihtilâf hâdis olmuştur. İbn Ömer radıyallahu anhümânın gece nevâfilini ikişer, gündüz nevâfilini dörder kıldığı hakkında Tahâvî'nin rivayeti Tirmizî rivayetindeki والنهار "*ve'n-nehâr*" ziyadesinin sehv-i ruvâttan ileri geldiğine delil ittihaz kılınmıştır. Çünkü müşârün ileyhin hem gündüz nevâfilinin ikişer olduğunu rivayet etmesi hem de hilâfını itiyat eylemesi muhaldir diyorlar. Her ne hal ise eimmeden Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel nevâfilin –gece olsun, gündüz olsun– ikişer kılınması efdal olduğu tarafındadırlar. Ebû Hanîfe bilakis –gece olsun, gündüz olsun– dörder kılınmasının efdaliyetine kāildir ve lafz-ı ehâdîsteki مثنى مثنى ları ikişer ikişer mânasına almayıp çifter çifter mânasına alıyor. Ebû Yûsuf ile Muhammed ise gece nevâfilinin ikişer, gündüz nevâfilinin dörder kılınmasını tercih ediyorlar. Alelıtlak ikişere taraftar olanlar bu hadis ile birçok emsaline istinat ederler. Ebû Hanîfe'nin müstenedi Âişe radıyallahu anhânın *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki uzun hadisi ile *Müslim*'deki diğer hadisidir. Birincisinde yatsı namazından sonra aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin hâne-i saâdetlerinde yatağa girmezden evvel dört rek'at kılıp bu îtiyâd-ı mübâreklerini tâ refîk-ı a'lâya kabz buyuruldukları zamana kadar bozmadıkları naklediliyor. Diğerinde de duhâ namazını dört rek'at kıldıkları rivayet ediliyor. Lâkin hakka'l-insâf her iki rivayette de ikinci rek'atta selâm verilmediğine dair sarâhat yoktur. Yalnız *Müslim*'deki hadisi Ebû Ya'lâ, لَا يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ *"Aralarını selâm ile fasletmeyerek"* {Ebû Ya'lâ, el-Müsned, VII, 330, no: 4366.} ziyadesiyle rivayet ediyor ki, bu ziyadenin Müslim'ce sabit olmadığı anlaşılıyor. Bâhusus *Müslim*'de salât-ı duhânın iki rek'at kılındığına dair rivayetler de vardır. Şurası da mâlûm olsun ki bu ihtilâf efdaliyete taalluk eder. Yoksa nevâfil leylen ve nehâren ikişer de dörder de kılınabilir.

254 Bu hadise ve yine İbn Ömer radıyallahu anhümânın, الوِتْرُ رَكْعَةٌ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ *"Vitir, gecenin sonunda bir rek'attır"* {M1757 Müslim, Müsâfirîn, 153.} hadîs-i merfûuna ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin teheccütleri hakkındaki rivâyâta bakarak Şâfiiyye ile Hanâbile salât-ı vitrin ekalli bir, ekseri on bir ve ednâ-yı kemâli üç rek'attır demişlerdir. Ebû Hanîfe bir selâmda çıkılmak üzere üç rek'at olduğuna ve artık eksik olamayacağına kāildir. Mâlik'e göre ise daha evvel selâm ile fasledilmiş çift rek'atlı bir namaz(-ı şef'/شَفْع) kılınmış olmak şartıyla tek rek'attır. Salât-ı şef'in haddi yoktur ve ikiden ekal olamaz. Maahâzâ misafirin salât-ı şef'den sarfınazar ederek bir tek rek'at ile vitir kılmasının cevazı da kendisinden mervîdir. Tek rek'at ile namaz kıldıkları Ebû Bekir, Ömer, Osman, Sa'd b. Ebû Vakkās, İbn Abbas, Muâviye, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, İbnü'z-Zübeyr, Âişe (radıyallahu anhüm ecmaîn)den de naklolunuyor. Diğer eimmeden Atâ b. Ebû Rebâh, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Sevr, İshak b. Râhûye ile Dâvûd ez-Zâhirî'nin mezhebine göre de vitir rek'at-ı vâhidedir. Vitrin akşam namazı gibi bir selâm ile üç rek'at olduğuna Ebû Hanîfe gibi Ömer b. Abdülazîz, Süfyân es-Sevrî, Ebû Yûsuf, Muhammed, Abdullah b. Mübârek de kāil olmuşlardır ve Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme ile Huzeyfe'nin ve fukahâ-i seb'anın, hatta Ömer b. Hattâb'ın da (radıyallahu anhüm ecmaîn) mezhebi bu olduğu mervîdir. Bunlar evvelki mezhep ashabına hüccet olan hadislerdeki vitir lafzının tek rek'at mânasına gelmek ihtimali olduğu kadar şef' ile beraber kılınmış tek rek'at mânasını da muhtemildir derler ve metindeki hadisin, فَأَوْتَرَتْ لَهُ مَا صَلَّى *"Kıldığını tekleştirir"* lafzı ile Buhârî'nin diğer hadisteki, فَأَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ *"Sonunda tek kıl ki, evvelce kılmış olduklarını tekleştirmiş olsun"* {B473 Buhârî, Salât, 84.} ibaresini kendi davalarına delil ittihaz ederler. Maahâzâ hadisten de mezheplerini teyit eder diğer birçok şevâhid buluyorlar. Ezcümle *Tirmizî*'de Ali b. Ebû Tâlib'den; *Nesâî*'de, *İbn Mâce*'de, *Ebû Dâvûd*'da Übey b. Kâ'b'dan; *Beyhakī*'de Âişe'den; *Nesâî*'de, *Ebû Dâvûd*'da, *Müslim*'de İbn Abbas'tan; *Muhammed b. Nasr el-Mervezî*'de İmrân b. Husayn ile Enes'ten; yine *Mervezî*'de Ebz el-Huzâî'den mervî hadislerde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri gece namazlarını üç rek'at vitir ile

salatu ve's selam efendimiz hazretleri gece namazlarını üç rek'at vitir ile hitama erdirdikleri menkul olduğu gibi Nesâî'nin Âişe'den diğer rivayetinde vitrin ikinci rek'atında selâm vermedikleri, Hâkim'in müşârün ileyhâdan rivayetinde üç rek'at kılıp üçüncü rek'atın sonundan evvel teşehhüde oturmadıkları zikrediliyor. İbn Abbas ile İbn Ömer radıyallahu anhümün İbn Mâce'deki diğer hadislerinde, وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْفَجْرِ "Üç rek'at vitir ile fecirden sonra iki rek'at kılarlardı" {İM1361 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 181.} ve Dârekutnî'nin İbn Mes'ûd'dan mervî hadîs-i şerifinde, وِتْرُ اللَّيْلِ ثَلَاثَةٌ كَوِتْرِ النَّهَارِصَلَاةِ الْمَغْرِبِ *"Gecenin vitri, gündüzün vitri olan akşam namazı gibi üç rek'attır"* {DK1635 Dârekutnî, es-Sünen, II, 26.} buyurulmuş olması bunu müeyyittir.

296

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ مُسْتَلْقِيًا فِي الْمَسْجِدِ وَاضِعًا إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zeyd (b. Âsım el-Mâzinî) el-Ensârî radıyallahu anhümânın Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi mescid(-i şerif)te sırt üstü yatıp bir ayağını diğeri üzerine attıklarını gördüğü (sened-i muttasıl ile) rivayet olunur.[255] {B475 Buhârî, Salât, 85.}

....

255 Buhârî'nin müteakiben sevkettiği rivayet ile şârih Aynî'nin zikrettiği rivâyât-ı sâireden Ebû Bekir, Ömer, Osman, İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve Enes radıyallahu anhümün de mescid-i şerifte bu vaz'da görüldükleri sabit oluyor. Rivayet edilen bu fiil-i Resûl ile fiil-i sahâbe bunun cevazını dâl ise de Câbir b. Abdullah'tan mervî bir hadiste nehiy buyurulmuştur. Bazıları bu nehyin mensuhiyetine kāil olmak istemişlerse de delile mukārin olmayan dâvâ-yı nesh makbul olamayacağından nehyi, inkişâf-ı avret korkusu olduğu zamana kasredip ahvâl-i sâirede bu filin mutlaka cevazına hükmedilmiştir. Büsbütün adem-i cevâza kāil olanlar da vardır: Muhammed b. Sîrîn, Mücâhid, Tâvûs, İbrâhim en-Nehaî gibi; ashaptan İbn Abbas ile Kâ'b b. Ucre'yi de bu meyana idhal etmelidir. Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Miclez, Muhammed b. Hanefiyye gibi zevat ise bunda beis görmemişlerdir. Beis görmeyen sahâbe içinde Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer ile pederini, Osman ile İbn Mes'ûd ve Enes b. Mâlik'i de (radıyallahu anhüm ecmaîn) zikretmek lâzımdır. Bunlara göre mescidde ittikā, ıztıcâ' (yan yatmak) terebbu' (bağdaş kurmak), ihtibâ yani hulâsaten inbitahtan (yüzükoyun yatmak) başka evzâ-ı istirâhatin kâffesi câizdir. İnbitah ise menhîdir ve hakkında, إِنَّهَا ضِجْعَةٌ يُبْغِضُهَا اللّٰهُ تَعَالَى *"O, Allah Teâlâ'nın hiç sevmediği bir yatıştır"* {D5040 Ebû Dâvûd, Edeb, 94.} buyurulmuştur.

297

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الْجَمِيعِ تَزِيدُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَصَلَاتِهِ فِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَأَتَى الْمَسْجِدَ لَا يُرِيدُ إِلَّا الصَّلَاةَ لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ خَطِيئَةً حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ وَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَتْ تَحْبِسُهُ وَتُصَلِّي الْمَلَائِكَةُ عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مَجْلِسِهِ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ مَا لَمْ يُحْدِثْ فِيهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (İnsanın) cemaatle namazı, evinde ve (ahz ü i'tâ ettiği) pazarda (yalnızca kıldığı) namazdan yirmi beş derece ziyade olur.[256] (Çünkü) sizlerden biri, abdeste niyet edip abdestini tamam aldığı ve namazdan başka bir kastı olmaksızın mescide gittiği zaman tâ mescide girinceye kadar hiçbir adım atmaz ki, Allah Teâlâ o adımından dolayı onu bir derece (daha) yükseltmesin ve bir günahını eksiltmesin. Mescide girince de mescid onu alıkoydukça (yani orada kaldıkça) hep namazda (imiş gibi sevaba nâil) olur ve namaz kıldığı yerden ayrılmadığı ve kendisinden (kimseye ezâ sâdır ya) hades vâki olmadığı müddetçe (yanındaki) melekler, "İlâhî! Buna mağfiret et. İlâhî! Buna rahmetini râygân eyle!" diyerek ona dua ve istiğfar ederler. {B477 Buhârî, Salât, 87.}

………

256 Cemaatle olan namazın münferiden kılınan namazdan kaç derece efdal olduğuna dair olan rivâyâtta ihtilâf vardır. Kütüb-i sıhâhta –burada olduğu misilli– yirmi beş derece rivayetleri olduğu gibi yirmi yedi derece rivayetleri de vardır. Envâ‘-i mesûbâtı takdir eden a‘dâdın sırrı ancak nûr-ı nübüvvetle münkeşif olur hususattan olduğu için bu iki adedin vechini beyan sadedindeki tevcîhattan bahsetmek abes olur. Yalnız ziyâde-i ilm hâsıl olmak için şunu söylemek isteriz ki, *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *İbn Hibbân*'daki bir hadise göre ıssız, tenha kır yerde münferiden kılınan namazın elli namaza bile muadil olduğu mezkûrdur. Fazl-ı ilâhîyi tahdit edecek hiçbir kayıt yoktur. Cemaatin miktarına göre sevabın tezâyüd ettiğine dair eserler de vardır. Nitekim Buhârî'nin *Târîh*'inde, "*Biri imam olan iki kişinin namazı indellah ardarda dört kimsenin namazından, biri imam olan dört kişinin namazı, sekiz kişinin namazından, biri imam olan sekiz kişinin namazı, yüz kişinin namazından efdal*" {Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, II, 790, no.856.} olduğuna dair bir hadis olduğu gibi İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde sened-i sahîh ile İbn Abbas'tan mervî bir hadiste de salât-ı cemâatin, münferidin namazından yirmi beş derece efdal olduğu ve daha ziyade iseler mesciddekilerin adedince fazilete nâil olacakları mezkûrdur. Bu hadisteki rivayete nazaran, "Mescidde on bin kişi varsa yine böyle mi?" diye sorana İbn Abbas hazretleri "evet" cevabını vermiş.

298

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا وَشَبَّكَ أَصَابِعَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullah b. Kays) el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin: “Mümin ile mümin (yekdiğere karşı) duvar(ın eczâsı) gibidir. Biribirini sımsıkı tutarlar” buyurduğu ve (bunu) söylerken (mübarek) parmaklarını teşbik et(tiği, yani parmaklarını birbirine geçirip kilitle)diği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B481 Buhârî, Salât, 88.}

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَقَامَ إِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَاتَّكَأَ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ غَضْبَانُ وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَوَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَخَرَجَتِ السَّرَعَانُ[257] مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ[258] وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِى يَدَيْهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ نَسِيتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ[259] قَالَ لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ فَقَالَ أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالُوا نَعَمْ فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ
ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ثُمَّ سَلَّمَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir defa) bize öğlen, ya ikindi namazlarından birini[260] kıldırırken iki rek'attan sonra selâm verdi.[261] Ondan sonra mescidin içinde yana uzatılmış bir tahta parçasına doğru kalkıp oraya gazaplı gibi (bir heyette) dayandı.[262] ve sağ eli(nin içi)ni sol elinin arkası üstüne koyduktan sonra parmaklarını teşbik edip[263] sağ yanağını sol elinin ardına yapıştırdı (ve o heyet üzere baka durdu). Acele çıkmak isteyenler mescidin kapılarından çıkıp (kendi kendilerine), "Namaz kısaldı" dediler. Cemaatin içinde Ebû Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ) da vardı. Bunlar (mehâbet-i huzurdan dolayı) çekinerek bir şey söylemediler. Yine o cemaatin içinde kolları uzun olduğu için Zü'l-yedeyn dedikleri bir zat vardı.[264] (O zat), "Yâ Resûlellah! Unuttun mu? Yoksa namaz mı kısaldı?" di(ye sor)du. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz), "Ne unuttum ne de kısaldı" buyurdu. Sonra, "Zü'l-yedeyn'in dediği gibi mi?" di(ye sual et)ti. "Evet" denilince[265] (hemen) ileriye varıp namazdan eksik bıraktığını kıldırdı. Sonra selâm verdi. Sonra tekbir alıp secdeye vardı. (Her vakit ki) sücûdu kadar yahut daha uzun müddet secdede kaldı. Sonra başını kaldırıp tekbir aldı. Sonra tekbir alıp (yine) secde etti. Sonra (yine) başını kaldırıp tekbir aldı. Bu hadisin râvilerinden İbn Sîrîn'e, "Sonra selâm verdi mi?" diye sormuşlar. O da, "(İmrân b. Husayn'ın) sonra selâm verdi (dediğini bana haber verdiler)" demiştir.[266] {B482 Buhârî, Salât, 88.}

....

257 Bir zabta göre السُّرْعَانُ .

258 قُصِرَتِ الصَّلَاةُ rivayeti de vardır. Diğer rivayette de istifhamî olarak, أَقَصُرَتِ الصَّلَاةُ *"Namaz kısaldı mı?"* suretindedir. {B1228 Buhârî, Sehiv, 4.}

259 Kezâ قُصِرَتِ الصَّلَاةُ rivayeti de vardır.

260 Metindeki عَشِيّ lafzı zeval vaktinden gurûb vaktine kadar olan zamana verilen isimdir ki Türkçe mukabilini bulamadım. Nitekim غداة da sabahtan zevale kadar olan vakte denir. Aşiyy zamanına öğle ile ikindiden başka namaz tesadüf etmez. Onun için *"Öğle, ya ikindi namazlarından birini"* dedim. Zaten Buhârî'nin diğer rivayetinde إِحْدَى صَلَاتِي الْعَشِيّ yerine الظُّهْرَ أَوِ الْعَصْرَ suretinde vârit olmuştur. {B1228 Buhârî, Sehiv, 4. Burada الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ ifadesi geçmektedir.} Tahâvî'nin rivayetinde إِحْدَى صَلَاتَي الْعَشِيّ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ denilerek her iki rivayetteki lafız cemedildikten sonra وَأَكْبَرُ ظَنِّي أَنَّهُ ذَكَرَ صَلَاةَ الظُّهْرِ ziyadesi {Tahâvî'nin eserlerinde tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 263.} vardır ki aradaki râvi, "Zann-ı gālibime göre Ebû Hüreyre öğle namazı dedi" mânasınadır. Demek ki şek Ebû Hüreyre'den değil, ondan sonra rivayet edenlerden vâki olmuştur. Maahâzâ Buhârî'nin bir rivayetinde, وَأَكْثَرُ ظَنِّي صَلَاةُ الْعَصْرِ {B1229 Buhârî, Sehiv, 5.} sözü Muhammed b. Sîrîn'den menkûldür. Nevevî salât-ı zuhurdaki sehiv ile salât-ı asırdaki sehvin ayrı ayrı iki kaziyye olduğunu muhakkikinin beyanına atfen söylüyor.

261 Tahâvî'nin İmrân b. Husayn'dan ve *Musannef*'inde *İbn Ebû Şeybe*'nin İkrime'den rivayetlerinde üçüncüden sonra selâm verilip namazdan çıkıldığı naklolunuyor. {MŞ4513 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 252.}

262 Zât-ı mukaddes-i risâletpenâhîye ârız olan gazabın sebebi İmrân b. Husayn'ın Müslim'deki rivayetinden anlaşılıyor. {M1293 Müslim, Mesâcid, 101.}

Oradaki anlatışa göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sehven selâm verdikten sonra hemen hücre-i şerifelerine dahil olmuş ve –birkaç satır sonra okunacağı üzere– o zatın, "Unuttun mu, yoksa namaz mı kısaldı?" sualine canları sıkılarak ve ridâlarını sürükleyerek tekrar mescid-i şerife çıkmışlar ve hakikat-i hâli istiknah buyurduktan sonra namazı itmâm eylemişlerdir. Bu izahtan anlaşılacağı üzere kıssanın naklinde takdim ve tehir vardır.

263 Teşbîk-i esâbiin cevazı hakkında da ulemânın ihtilâfı vardır. Bu hadis ile evvelkinde zikrolunan fiil-i Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm mutlak olduğundan mescidde de, mescid haricinde de câiz olduğuna istidlâl olunur. Lâkin mescidde ve salâtta teşbîk-i esâbii mekruh gören ulemâ vardır. Îbrâhim en-Nehaî yalnız namazda kerahetine kāil olup Mâlik de bu re'ydedir. İbn Ömer ile oğlu Sâlim b. Abdullah namazda teşbîk ederlerdi. Namazda iken mekruh görenler mescidde teşbîk-i esâbi' edilmemesi hakkındaki nehy-i nebevîye ve bunun da, فَإِنَّكَ فِي صَلَاةٍ *"Çünkü sen namazda gibisin"* {DM1438 Dârimî, Salât, 121.} diye ta'lîl buyurulmasına istinad ediyorlar.

264 Bazı rivâyâtta, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Zülyedeyn tesmiye ettiği bir zat" {D1008 Ebû Dâvûd, Salât, 188, 189.} suretinde vârit olmuştur. Zülyedeyn'in ismi *İsâbe*'ye nazaran bir kavle göre عبد عمرو بن نضلة الخزاعي dir. Bir de Züşşimâleyn vardır ki Hâfız İbn Hacer *İsâbe*'sinde onun isminde de çok ihtilâfât gösterir. Tercümenin başında ذو الشمالين بن عبد عمرو بن نضلة الخزاعي dedikten sonra ismi bir kavle göre Abdüamr, diğerine göre Amr, başka bir kavle göre de Umeyr olduğunu söylüyor. Sol elini sağ eli gibi istimal ettiği için Züşşimâleyn telkīb edilmiştir, işte bu Zülyedeyn ile Züşşimâleyn birçok ruvâtça şahs-ı vâhid zannolunur. Bazıları ise bunları ayrı ayrı iki şahıs bilip vehmin menşei Zührî'dendir derler. Çünkü Benî Zühre'nin halîfi olan Züşşimâleyn ehl-i siyerin kavline göre Bedir'de şehid olmuştur. Ebû Hüreyre'nin burada bahsettiği Zülyedeyn o olamaz. Zira Ebû Hüreyre'nin imanı, vak'a-i Bedir'den dört beş sene sonra vâki olmuştur. Bu hadiste ise Ebû Hüreyre kendisinin bu namazda hazır olduğunu söylüyor. Bazı rivâyâtta da Hırbâk es-Sülemî'nin sehvi haber verdiği zikrediliyor. {M1293 Müslim, Mesâcid, 101.} Bundan Zülyedeyn'in ismi Hırbâk olduğuna kāil olanlar olmuş ve Zülyedeyn'in nesebi zikredilirken Sülemî denilmiş. Fakat İbn Hibbân, "Hırbâk başka, Zülyedeyn başkadır" diyor. *Sünen* sahibi Nesâî ise, "Zülyedeyn de, Züşşimâleyn de Hırbâk'ın lakabıdır" diyor. Şârih Aynî, Nesâî'nin bu davasını teyide çalışarak birçok edille serdediyor ve hâdise-i salâtın Bedir'den evvel vâki olduğuna hükmettikten sonra Ebû Hüreyre'nin, "Bize namaz kıldırdı" demesini, "Biz müslümanlara kıldırdı" suretinde te'vile çalışarak bu türlü tabirin cevazına birçok edille-i lugaviyye sıralıyor.

265 Ebû Dâvûd'un rivayetinde فَأَوْمَئُوا أَيْ نَعَمْ "Evet diye işaret ettiler" {D1008 Ebû Dâvûd, Salât, 188, 189.} denilmiştir. Hanefiyye, İbn Mes'ûd ile Zeyd b. Erkam hadislerine ve Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği bu hadise bakarak namazda yalnız îmâ ve işaretin câiz, nâsiyen yahut câhilen kelâmın mubtıl-ı sâlât olduğuna kâillerdir. Mâlûm olduğu üzere Zülyedeyn ile vâki olan mükâleme secde-i sehivden evvel olduğu için imam da, cemaat de henüz namazdan çıkmış sayılmıyorlar. Nevevî der ki namazda olduğunu unutan yahut kendini namazdan çıkmış bilen kimsenin kelâmı namazı iptal etmez. Bu, cumhûr-ı ulemâ-yi selef ve halefin kavli olduğu gibi İbn Abbas'ın, Abdullah b. Zübeyr'in, Urve b. Zübeyr'in, Atâ b. Ebû Rebâh'ın, Hasan-ı Basrî'nin, Şa'bî'nin, Katâde'nin, Evzâî'nin, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ahmed b. Hanbel ve cemî' muhaddisînin de kavlidir. Yalnız Ebû Hanîfe ile ashabı ve –kendisinden mervî iki kavlin esahhına göre– Süfyân es-Sevrî indinde unutarak, bilmeyerek de söylenen söz namazı ifsat eder. Bu bahiste uzun münakaşalar edilmiştir.

266 Musannif, "Tekbîr aldı"dan sonra "Sonra selâm verdi" tarzında rivayet ediyor. Halbuki Buhârî bu lafzı, kavis içine aldığımız kuyûd ve ibârât ile beraber zikrediyor. Şâfiiyye'ye göre secde-i sehvin kable's-selâm, Hanefiyye'ye göre ise ba'de's-selâm olması meselesiyle alâkadar olan 260. ile işbu 299. hadisin son kelimelerinde fevkalâde ehemmiyet vardır. Bunun için rivayeti olduğu gibi nakletmeyi tercih eyledim.

300

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي فِي أَمَاكِنَ مِنَ الطَّرِيقِ وَيَقُولُ إِنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي تِلْكَ الْأَمْكِنَةِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer (b. Hattâb) radıyallahu anhümânın (Medine ile Mekke) yolunun bazı yerlerinde namaz kılıp, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin buralarda namaz kıldığını gördüm" dediği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor.[267] {B483 Buhârî, Salât, 89.}

………

267 Râviler Abdullah b. Ömer'in oğlu Sâlim ile mevlâsı Nâfi'dir. *Buhârî*'deki metne göre bunların her ikisinden de rivayet eden Mûsâ b. Ukbe, ibtidâ Sâlim b. Abdullah'ın bu emâkin-i mübârekede namaz kıldığını görüp böyle dediğini işittikten sonra Nâfi'den de tahkīk-ı keyfiyet etmiş ve Sâlim'in sözlerini hep Nâfi'in sözlerine mutâbık bulmuş; yalnız Şerefürrevhâ tepesindeki mescid hakkında ihtilâf ettiklerini görmüş. Şerefürrevhâ Medine'ye iki konak mesafede mübarek bir yerdir. Hakkında, وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُهِلَّنَّ ابْنُ مَرْيَمَ بِفَجِّ رَوْحَاءَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا *"Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a kasem ederim ki, Îsâ b. Meryem* (aleyhime's-salâtü ve's-selâm) *günün birinde Revhâ caddesinde hac yahut umre niyetiyle ihlâl edecek yani bülendâvâz ile 'lebbeyk, lebbeyk' diye diye geçecektir"* {M3030 Müslim, Hac, 216.} diye Ebû Hüreyre'den menkul bir eser olduğu gibi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Irkuzzubye cihetindeki Batn-ı Revhâ'ya vâsıl olduklarında, وَهَذَا وَادٍ مِنْ أَوْدِيَةِ الْجَنَّةِ وَصَلَّى فِي هٰذَا الْوَادِي قَبْلِي سَبْعُونَ نَبِيًّا وَقَدْ مَرَّ بِهِ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا فِي سَبْعِينَ أَلْفًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ *"Burası cennet vadilerinden bir vadidir. Bu vadide benden evvel yetmiş nebî* (aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) *namaz kılmış oldukları gibi Mûsâ b. İmrân salavatullahi ve selâmühû aleyh de Benî İsrâil'den yetmiş bin kimse ile ya hacı ya mu'temir yani umreye niyet etmiş olarak buraya uğramıştır"* {Benzer lafızlarla bkz. MK14140 Taberânî, el-Kebîr, XVII, 16.} buyurduklarına dair müteaddit tariklerden rivayetler de vardır.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin âsâr-ı nebeviyyeleriyle teberrük niyetiyle bu gibi makāmât-ı mübârekeyi araştırmaktaki fazilet gayri münker olup şu kadar ki, bundan meneden haber de vardır. Nitekim Süveyd b. Ma'rûr'un Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayeti baba ile oğul beynindeki meslek farkını gösterir. Bu rivayete nazaran Hazret-i Fârûk-ı A'zam bir seferde bulunuyormuş. Sabah namazını kıldıktan sonra bir yere varmış, ötekinin berikinin Nebî-i Ekrem sallalahu aleyhi ve sellem burada namaz kılmıştır diye oraya koşuştuklarını görmüş. Demiş ki: Ehl-i kitabı helâk ve dalâlete sevkeden şey hep peygamberlerinin izini araştırıp oralarını kilise, havra yapmaya kalkışmaları olmuştu. Her kimin namaz vakti gelmiş bulunuyorsa burada kılsın yoksa yoluna devam etsin. Halbuki ef'âl ve âsâr-ı nebeviyyeyi tetebbû ile ittibâdaki şiddetiyle mâruf olan İbn Ömer'in fiili ile peder-i mükerreminin bu sözü arasında hakikatte ciddi bir münâfât yoktur. Ömer radıyallahu anh, namaz kılmak dâiyesi olmadığı halde oraya sırf teberrük için gidip lüzumsuz izdihama sebebiyet verilmesinden, bir de hakîkat-i hâle muttali olmayanların gitgide orada namaz kılmayı vâcip zannedebilmelerinden korkuyordu. Mahdûm-ı mükerremleri için ise böyle bir korkuya mahal yoktu. Bâhusus 248 ve 268. hadisler âsâr-ı sâlihîn ile teberrükün cevazına hüccettir. Hatta fukahâ-i Şâfiiyye'den olup Muhyissünne lakabıyla müştehir bulunan Begavî, "Hazret-i Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin namaz kıldıkları sabit olan mesâcidin birinde namaz kılmayı nezreden kimsenin –mesâcid-i selâse yani Mekke, Medine ve Beytülmakdis mescidlerinde olduğu gibi– orada namaz kılması taayyün eder" diye fetva bile vermiştir.

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَنْزِلُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ حِينَ يَعْتَمِرُ وَفِي حَجَّتِهِ حِينَ حَجَّ تَحْتَ سَمُرَةٍ فِي مَوْضِعِ الْمَسْجِدِ الَّذِي بِذِي الْحُلَيْفَةِ وَكَانَ إِذَا رَجَعَ مِنْ غَزْوٍ كَانَ فِي تِلْكَ الطَّرِيقِ أَوْ حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ هَبَطَ مِنْ بَطْنِ وَادٍ فَإِذَا ظَهَرَ مِنْ بَطْنِ وَادٍ أَنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ الَّتِي عَلَى شَفِيرِ الْوَادِي الشَّرْقِيَّةِ فَعَرَّسَ ثَمَّ حَتَّى يُصْبِحَ لَيْسَ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الَّذِي بِحِجَارَةٍ وَلَا عَلَى الْأَكَمَةِ الَّتِي عَلَيْهَا الْمَسْجِدُ كَانَ ثَمَّ خَلِيجٌ يُصَلِّي عَبْدُ اللهِ عِنْدَهُ فِي بَطْنِهِ كُثُبٌ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَمَّ يُصَلِّي فَدَحَا فِيهِ السَّيْلُ بِالْبَطْحَاءِ حَتَّى دَفَنَ ذَلِكَ الْمَكَانَ الَّذِي كَانَ عَبْدُ اللهِ يُصَلِّي فِيهِ وَحَدَّثَ عَبْدُ اللهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى حَيْثُ الْمَسْجِدُ الصَّغِيرُ الَّذِي دُونَ الْمَسْجِدِ الَّذِي بِشَرَفِ الرَّوْحَاءِ وَقَدْ كَانَ عَبْدُ اللهِ يَعْلَمُ الْمَكَانَ الَّذِي كَانَ صَلَّى فِيهِ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ ثَمَّ عَنْ يَمِينِكَ حِينَ تَقُومُ فِي الْمَسْجِدِ تُصَلِّي وَذَلِكَ الْمَسْجِدُ عَلَى حَافَةِ الطَّرِيقِ الْيُمْنَى وَأَنْتَ ذَاهِبٌ إِلَى مَكَّةَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَسْجِدِ الْأَكْبَرِ رَمْيَةٌ بِحَجَرٍ أَوْ نَحْوُ ذَلِكَ وَكَانَ عَبْدُ اللهِ يُصَلِّي إِلَى الْعِرْقِ الَّذِي عِنْدَ مُنْصَرَفِ الرَّوْحَاءِ وَذَلِكَ الْعِرْقُ انْتِهَاءُ طَرَفِهِ عَلَى حَافَةِ الطَّرِيقِ دُونَ الْمَسْجِدِ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُنْصَرَفِ وَأَنْتَ ذَاهِبٌ إِلَى مَكَّةَ وَقَدِ ابْتُنِيَ ثَمَّ مَسْجِدٌ فَلَمْ يَكُنْ عَبْدُ اللهِ يُصَلِّي فِي ذَلِكَ الْمَسْجِدِ كَانَ يَتْرُكُهُ عَنْ يَسَارِهِ وَوَرَاءَهُ وَيُصَلِّي أَمَامَهُ إِلَى الْعِرْقِ نَفْسِهِ وَكَانَ عَبْدُ اللهِ يَرُوحُ مِنَ الرَّوْحَاءِ فَلَا يُصَلِّي الظُّهْرَ حَتَّى يَأْتِيَ ذَلِكَ الْمَكَانَ فَيُصَلِّي فِيهِ الظُّهْرَ وَإِذَا أَقْبَلَ مِنْ مَكَّةَ فَإِنْ مَرَّ بِهِ قَبْلَ الصُّبْحِ بِسَاعَةٍ أَوْ مِنْ آخِرِ السَّحَرِ عَرَّسَ حَتَّى يُصَلِّيَ بِهَا الصُّبْحَ وَحَدَّثَ عَبْدُ اللهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَنْزِلُ تَحْتَ سَرْحَةٍ ضَخْمَةٍ دُونَ الرُّوَيْثَةِ عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ وَوُجَاهَ الطَّرِيقِ فِي مَكَانٍ بَطْحٍ سَهْلٍ حَتَّى يُفْضِيَ مِنْ أَكَمَةٍ دُوَيْنَ بَرِيدِ الرُّوَيْثَةِ بِمِيلَيْنِ وَقَدِ انْكَسَرَ أَعْلَاهَا فَانْثَنَى فِي جَوْفِهَا وَهِيَ قَائِمَةٌ عَلَى سَاقٍ وَفِي سَاقِهَا كُثُبٌ كَثِيرَةٌ وَحَدَّثَ عَبْدُ اللهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى فِي طَرَفِ تَلْعَةٍ مِنْ وَرَاءِ الْعَرْجِ وَأَنْتَ ذَاهِبٌ إِلَى هَضْبَةٍ عِنْدَ ذَلِكَ الْمَسْجِدِ قَبْرَانِ أَوْ ثَلَاثَةٌ عَلَى الْقُبُورِ رَضْمٌ مِنْ حِجَارَةٍ عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ عِنْدَ سَلِمَاتِ الطَّرِيقِ بَيْنَ أُولَئِكَ السَّلِمَاتِ كَانَ عَبْدُ اللهِ يَرُوحُ مِنَ الْعَرْجِ بَعْدَ أَنْ تَمِيلَ الشَّمْسُ بِالْهَاجِرَةِ فَيُصَلِّي

الظهرَ فِي ذٰلِكَ الْمَسْجِدِ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عِنْدَ سَرَحَاتٍ عَن
يَسَارِ الطَّرِيقِ فِي مَسِيلٍ دُونَ هَرْشَى ذٰلِكَ الْمَسِيلُ لَاصِقٌ بِكُرَاعِ هَرْشَى بَيْنَهُ
وَبَيْنَ الطَّرِيقِ قَرِيبٌ مِنْ غَلْوَةٍ وَكَانَ عَبْدُ اللّٰهِ يُصَلِّي إِلَى سَرْحَةٍ هِيَ أَقْرَبُ
السَّرَحَاتِ إِلَى الطَّرِيقِ وَهِيَ أَطْوَلُهُنَّ وَيَقُولُ إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَنْزِلُ فِي الْمَسِيلِ
الَّذِي فِي أَدْنَى مَرِّ الظَّهْرَانِ قِبَلَ الْمَدِينَةِ حِينَ يَهْبِطُ مِنَ الصَّفْرَاوَاتِ يَنْزِلُ فِي
بَطْنِ ذٰلِكَ الْمَسِيلِ عَنْ يَسَارِ الطَّرِيقِ وَأَنْتَ ذَاهِبٌ إِلَى مَكَّةَ لَيْسَ بَيْنَ مَنْزِلِ
رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَبَيْنَ الطَّرِيقِ إِلَّا رَمْيَةٌ بِحَجَرٍ قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْزِلُ بِذِي طُوًى
وَيَبِيتُ حَتَّى يُصْبِحَ ثُمَّ يُصَلِّي الصُّبْحَ حِينَ يَقْدَمُ مَكَّةَ وَمُصَلَّى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ
ذٰلِكَ عَلَى أَكَمَةٍ غَلِيظَةٍ لَيْسَ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي بُنِيَ ثَمَّ وَلٰكِنْ أَسْفَلَ مِنْ ذٰلِكَ
عَلَى أَكَمَةٍ غَلِيظَةٍ وَكَانَ عَبْدُ اللّٰهِ يُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَقْبَلَ فُرْضَتَيِ الْجَبَلِ
الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَبَلِ الطَّوِيلِ نَحْوَ الْكَعْبَةِ فَجَعَلَ الْمَسْجِدَ الَّذِي بُنِيَ ثَمَّ يَسَارَ
الْمَسْجِدِ بِطَرَفِ الْأَكَمَةِ وَمُصَلَّى النَّبِيِّ ﷺ أَسْفَلَ مِنْهُ عَلَى الْأَكَمَةِ السَّوْدَاءِ تَدَعُ
مِنَ الْأَكَمَةِ عَشَرَةَ أَذْرُعٍ أَوْ نَحْوَهَا ثُمَّ تُصَلِّي مُسْتَقْبِلَ الْفُرْضَتَيْنِ مِنَ الْجَبَلِ الَّذِي
بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem umreye gittiği zamanlarda ve hacc(etü'l-Vedâ')a çıktığı vakitte Zülhuleyfe'de[268] (mukaddemâ) Zülhuleyfe'deki mescidin yerinde duran bir nugaylân ağacı altında (râhilesinden inip) konaklardı. (Kezâ) güzergâhı o yola uğrayan bir gazâdan, ya hacdan ya umreden avdet buyurduğunda batnıvâdiden (ki, Vâdilakīk'tir)[269] iner. Batnıvâdinin üstüne çıkınca da vadinin ağzında ve şark cihetindeki Bathâ'ya (yani kumsal yere) konup âhir-i leylde oracıkta sabah oluncaya kadar mola verirdi. (Gece istirahatgâhı işte orası olup) ne taş mescidin yanında ne de üzerinde (öteki) mescid (binası) olan Kayatepe idi.

(Abdullah b. Ömer'den rivayet eden râvi der ki:) Orada Abdullah (b. Ömer')in namaz kıldığı yerde, içinde (müteaddit) kum yığınları olan bir haliç (yani derin bir vadi girintisi) vardı ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem orada namaz kılarmış. Sel(ler) Bathâ'da (ki kumları getire getire) haliçteki kum yığınlarını düzleyip Abdullah (b. Ömer')in namaz kıldığı o yeri belirsiz etti.

Yine (râvi der ki:) Abdullah (b. Ömer) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin Şerefürrevhâ'daki[270] mescidin berisine müsâdif küçük mescidin yanında namaz kıldığını söylerdi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin namaz kıldığı yeri Abdullah bilir ve "Tâ orada, mescidde namaza durduğun vakit sağına düşer" derdi. (Bahsettiği) o mescid de Mekke'ye doğru gittiğin vakit yolunun sağ tarafına gelir. Onunla büyük mescidin arası bir taş atımı yahut ona yakın (bir mesafe)dir. Yine Abdullah,
Münsarafürrevhâ'nın[271] yanındaki Irk'a[272] (yani tepeciğe) doğru namaz kılardı. Bu tepeciğin müntehâ-yı tarafı Mekke cihetine gittiğin vakit Münsaraf ile kendi beynindeki mescidin kurbünde caddenin kenarına varır. Oracıkta bir mescid bina olunmuş ise de, Abdullah (b. Ömer) o mescidde namaz kılmazdı. Onu ya solunda ya ardında bırakarak mescidin kıble cihetinde Irk'ın kendisine (müteveccihen) namaz kılardı. Abdullah, Revhâ'dan zevalden sonra çıktığında salât-ı zuhru oraya gelinceye kadar kılmayıp orada kılar, Mekke'den döndüğünde de oraya sabahtan bir saat evvel yahut âhir-i seherde yolu düşerse orada tâ sabah namazını kılıncaya kadar geceleyip mola verirdi.

Yine Abdullah'ın dediğine göre Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Rüveyse'ye[273] varmadan caddenin sağında ve alnına gelen cihetinde Rüveyse menzilhânesinin 2 millik azıcık berisinde bir tepeciğe kadar geniş ve düz bir yerde (bitmiş olan) koca bir ağacın altına konardı. (Bu ağacın) yukarısı kırılmış, içi oyulmuştur. Özdeği (sâkı) hâlâ durur. Dibinde birçok kum yığını vardır.

Yine Abdullah der ki: Giderken Arec'in ([274]عَرْجْ(arkasına düşen yokuşça bir sel yatağının kenarında, caddenin sağında ve yolu gösteren kayaların (yahut ağaçların) yanında ve o kayaların (yahut ağaçların) arasında Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem genişçe bir tepeye doğru namaz kıldı. Namazgâh(-ı şerif)in yanıbaşında iki üç kabir mevcuttur ki, üstlerinde taş yığınları vardır. Abdullah öğle vakti şemsin zevalinden sonra Arec'den kalkıp öğle namazını (işte) o namazgâhta kılardı.

Yine Abdullah der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem caddenin solunda ve Herşâ (dağı)nın[275] ilerisindeki inişte kâin büyük ağaçların yanında konak ederdi. Bu iniş Herşâ (dağı)nın kenarına mülâsıktır. Cadde ile arasında bir ok atımı mesafe vardır. Abdullah (işte) bu ağaçların en uzun ve yola en yakın olanına doğru namaz kılardı.

Yine Abdullah derdi ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Merrüz-zahrân'a (Merrüzzuhrân'a)[276] Medine cihetinden en yakın olan yerdeki inişte konak ederdi. Safrâvât'tan[277] aşağıya inerken yokuşun dibindeki genişlikte ve Mekke'ye gidene göre caddenin sol tarafına Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin konak mahalli ile cadde arasında bir taş atımından ziyade mesafe yoktu.

Yine Abdullah der ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Zîtuvâ (tıvâ, tavâ)[278] da konaklayıp sabah oluncaya kadar orada geceler ve Mekke'ye gireceği sırada sabah namazını kıl(ıp öyle gir)erdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin oradaki musallâsı, kayadan bir tepe üstündedir. Orada bina olunan mescidde değildir. Lâkin biraz aşağıda taştan kocaman bir tepe üzerindedir.

Yine Abdullah derdi ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kendisi ile Kâbe cihetine gelen yüksek dağ arasındaki iki tepeyi karşısına al(ıp namaz kıl)dı. (Râvi der ki: Abdullah b. Ömer o iki tepeyi karşısına almakla) o mahalde bina olunan mescidi taş tepenin kenarındaki mescidin sol tarafına almış olurdu. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin namazgâhı (taştepe kenarındaki) bu mescidin alt başında kara taş üstündedir. (Taş) tepe kenarındaki mescidden 10 arşın yahut ona yakın ayrılıp seninle Kâbe arasına düşen dağın o iki tepesini karşına alarak namaz kılarsın.[279] {B484 – B492 Buhârî, Salât, 89.}

....

268 Ehl-i Medîne'nin mîkātıdır. Oradan ihrama girip hac ve umreye giderler. Medine'ye dört, Mekke'ye 198 mil mesafededir.

269 Vâdilakīk Medine civarında hurmalıkları ve pınarları olan bir yerdir. Burada Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh, bir kasr yaptırmış ve orada vefat ederek na'ş-ı mübâreki Medine'ye getirilmişti.

270 Şerefürrevhâ, Revhâ'da kâin yüksek bir mevkidir. *Revhâ* Für' yolu üzerinde Medine'ye iki konak yerdir ve 36-41 mil mesafede büyük bir karyedir. Evvelki hadisin hâşiyesinde de ismi geçmişti.

271 Münsaraf *Mu'cemü'l-büldân*'a göre Mekke ile Bedir'in ortasında 4'er berîd yani dört konak mesafededir.

272 Irkuzzubye denilen mevki olacak.

273 Medine ile arasında 17 fersah olan büyük bir köydür.

274 Rüveyse'den 13, 14 mil uzakta büyücek bir köydür.

275 Medine ile Şam yolcularının birleştikleri yerde Cuhfe'ye yakın bir dağın ismidir.

276 Buna avâm-ı nâs Batn-ı Merv derlermiş ki Mekke'ye bir merhale mesafededir.

277 Safrâvât, Mekke ile Medine arasında Merrüzzahrân'a karîb bir yer ismidir.

278 Mekke'ye yakın bir vadi ismidir.

279 Bu hadisin Türkçe'ye naklinde pek ziyade zahmet çekildiğini itiraf etmek şîme-i insâfa muvâfıktır. Bazı yerlerinde tercümenin aslına mutabakatında mütercimin bile itmînân-ı tâmmı yoktur. Şayet hata varsa –vâki olacak ihtâr-ı hayırhâhâne üzerine– maa't-teşekkür tashih olunabilir. Tarif edilen makāmât-ı müteberrikenin mevâkı-i coğrâfiyyesi uzun seneler zarfında tekerrür eden hâdisât-ı cevviyye tesiriyle alelekser –tâbiîn devrine yetişenlerin bile meçhulü kalacak veçhile– maalesef münderis olmuştur. Siz isterseniz ve eğer Cenâb-ı Fârûk-ı A'zam radıyallahu anhın bundan evvelki hadisin hâşiyesinde naklettiğimiz meslek-i âlîsine taraftar iseniz "maa't-teşekkür" deyiniz. Bundan dolayıdır ki şârihler buraya ait izahatı –her türlü ümidin hilâfına– pek tez geçip şerhte tafsili iltizam eden Aynî bile vâsi mâlûmatını diriğ etmek hiç de mûtadı değilken en müşkül noktalarda da sükûtu ihtiyar ediyor. Bunun sebebi –Aynî'ye muasır diğer şârih Hâfız İbn Hâcer el-Askalânî'nin dediği gibi– bu makāmât-ı mübârekeden yalnız, Zülhuleyfe ile Revhâ'daki mesâcidden mâadasının daha o zamanlarda da mâruf olmamasıdır. Bunlardan evvelki şürrâhın zamanlarında da işin bu merkezde olduğuna şüphe etmiyoruz. Çünkü sadra şifâ verecek mâlûmat verseydiler elbette bunlar da bize bildirmekte ihmal göstermezlerdi.

Şurası da cây-ı dikkattir ki, Buhârî bu hadiste Medine yolları üzerindeki mescitleri zikrettiği halde nefs-i Medîne'de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin namaz kıldıkları makāmat ve mesâcid hakkındaki rivâyâtı zikretmiyor. Zira bunlara dair kendisine bâliğ olan hadisler kendi şartına muvâfık isnatlarla gelmemiştir. Şârih Aynî Medine içinde ve civarında esânîd ile yerleri sübût bulmuş kırk sekiz kadar namazgâh-ı peygamberîyi senedleriyle ta'dât ediyorsa da onun berhayat olduğu tarihlerde bunlardan –Hâfız İbn Hacer'in beyanına göre– sekizinden mâadası münderis ve izleri kaybolmuştur. Bu sekiz mescid-i mübârek de şunlardır: Mescid-i Kubâ, bunun şarkına düşen Mescid-i Fâdîh, Mescid-i Benî Kurayza, Meşrûbetü Ümmü İbrâhim (Mescid-i Benî Kurayza'nın şimalindedir), Mescid-i Benî Zafer (Bakī'in şarkında olup Mescidü'l-bağle demekle mâruftur), Mescid-i Benî Muâviye (Mescidü'l-îcâbe namıyla mâruftur), Mescidü'l-feth (Sel namındaki dağa yakındır), Mescidü'l-kıbleteyn (Benî Selime yurdundadır). İbn Hacer'in bu yazıları üzerinden beş yüzyıl daha geçmiştir. Bu sekiz makām-ı mübârekten de kaçının âsârı henüz bâki olduğu ancak Medîne-i Tâhire'yi ziyaretle teşerrüf edip tahkikini murat edenlere mâlûm olabilir.

302

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أَمَرَ بِالْحَرْبَةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ وَكَانَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي السَّفَرِ فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الْأُمَرَاءُ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bayram günü (namaza) çıktığı zaman (hâdimine) bir harbe taşımasını emrederdi. (O harbe namazda) karşısına dikilir, kendisi de ona doğru namaz kılar, halk da arkasından namaza dururlardı. Bunu seferde (de) yapardı.[280]

(Râvi der ki:) Ümerânın (bayram namazlarında) harbe taşıtması bundan ileri geliyor. {B494 Buhârî, Salât, 90.}

....

280 Duvarsız yerde namaz kılarken, musallînin kıble cihetinden insan geçmesinden korkulursa, namaz kılındığına alâmet olmak üzere bir sütre dikmenin mendup olduğunda ittifak vardır. Kimsenin geçmeyeceğine emniyet olunan yerde ise İmam Mâlik ile İmam Şâfiî'ye göre –bu husustaki ehâdîsin kesretine binaen– musallî yine sütre ikamesiyle mükelleftir. Maahâzâ Urve, Atâ, Sâlim b. Abdullah, Kāsım b. Muhammed, Şa'bî, Hasan-ı Basrî gibi ecille-i tâbiînin sahrada sütresiz namaz kıldıkları rivayet olunuyor. İmamın sütresi, me'mûmun da sütresidir.

303

•.•.•

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِهِمْ بِالْبَطْحَاءِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ تَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ.

TERCÜMESİ

Ebû Cuhayfe (Vehb b. Abdullah es-Süvâî) radıyallahu anh Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin Bathâ'da önünde bir harbe (dikilmiş) olduğu halde öğlen ile ikindi namazlarını ikişer rek'at kıldırdığını ve (namaz içinde iken) önünden kadın da, eşek de geçtiğini (sened-i muttasıl ile) rivayet etmiştir.[281] {B495 Buhârî, Salât, 90.}

....

281 246. hadisin bir parçasıdır (68, 246, 249 ve 309. hadislere de müracaat). Cumhûr-ı ulemâ musallî ile sütresi arasından mürûrun hürmetine kāil olmuşlarsa da geçen insan yahut hayvan musallînin namazını kat‘ yani iptal etmez. Hüccetleri bu hadis ile 68. İbn Abbas radıyallahu anhümâ hadisi ve Buhârî ile Müslim'in Âişe radıyallahu anhâdan rivayet ettikleri hadistir ki meâli şudur: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaz kılardı. Ben de onun karşısında cenaze vaziyetinde aykırı yatardım." {B383 Buhârî, Salât, 22; M1140 Müslim, Salât, 26.} Bu son hadis bazıları tarafından "Hâiz olduğum halde!" {D710 Ebû Dâvûd, Salât, 111.} ziyadesiyle de rivayet edilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da, لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ شَيْءٌ وَادْرَءُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ *"Namazı hiçbir şey kat‘ etmez. Maahâzâ elinizden geldiği kadar geçeni menetmeye çalışınız. Çünkü o şeytandan başka bir şey değildir"* {D719 Ebû Dâvûd, Salât, 114.} hadisi de ictihâd-ı cumhûru müeyyid ise de senedi hakkında dedikodu olmuştur. Halbuki Enes radıyallahu anh ile Mekhûl, Ebü'l-Ehvas, Hasan-ı Basrî ve İkrime'nin kıble-i musallîden kelp, himâr, kadın geçerse bunların namazı kat‘ ettiklerine kāil oldukları rivayet edildiği gibi İbn Abbas radıyallahu anhümâ, kelb-i esved ile mer'e-i hâizin; İkrime, kelp ile himâr, hınzır, kadın, yahudi, nasrânî ve Mecûsî'nin; Atâ b. Ebû Rebâh kelb-i esved ile mer'e-i hâizin; rivâyet-i meşhûreye göre Ahmed b. Hanbel, düz siyah kelbin ve diğer kavl-i mervîsine göre, düz siyah kelp ile himâr ve kadının kātı‘-ı salât olduğuna zâhib olmuşlardır. Şemsüleimme'nin *Câmi*‘inde kadının, *Kâfî*'deki beyana göre de köpek ile kadın, eşek ve hınzırın ehl-i Irak mezhebince kat‘-ı salât ettikleri mervîdir. Bunların en büyük hücceti Müslim'in sened-i sahîh ile rivayet ettiği Ebû Zer radıyallahu anh hadîs-i merfûudur ki bunda, "Ö*nünde deve semerinin art kaşı boyunda bir sütresi olmayan kimsenin namazını kadın, eşek, bir de kara köpek kat*‘ *eder*" buyurulmuştur. Ebû Zer, "Kara köpek namaz bozuyor da kırmızı köpek niçin bozmuyor?" diye soran zata, "A kardeşimin oğlu ben de senin sorduğun gibi Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sordum. "Kara köpek şeytandır buyurdu" cevabını vermiştir. {M1137 Müslim, Salât, 265.} Kara köpeğin şeytan olması, salar olması itibariyle olsa gerektir. Bunlara medâr-ı ihticâc olan başka hadisler de varsa da hiçbiri Müslim'in bu hadisi kadar kuvvetli değildir.

Buna mukabil cumhura hüccet olan hadislere *Ebû Dâvûd* ile *Nesâî*'de kelp ile himâr hakkında mervî hadisler de inzimam ediyor. Cumhura göre *Müslim*'deki hadis –Buhârî'nin rivayet ettiği İbn Abbas hadisinin (68. hadis) delâletiyle mensuhtur. Zira o kıssa, haccetü'l-Vedâ'a ve irtihâl-i nebeviden seksen gün evvele ait yani muahhardır. Müslim'in hadisi ile o neviden diğer ehâdîsin neshine kāil olmasak da herhalde onlardaki kat'-ı salâtı *"kat'-ı huşû"* mânasına almak ve musallî önünden geçmenin –kalbi işgal dolayısıyla– şedîden hürmetini beyana hamletmek evlâdır.

304

•.•.•

عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ بَيْنَ مُصَلَّى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَبَيْنَ الْجِدَارِ مَمَرُّ الشَّاةِ.

TERCÜMESİ

Sehl (b. Saʻd es-Sâidî) radıyallahu anhtan, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin musallâsı (yani namaz kıldığı yer) ile (kıble cihetindeki) duvar arasında bir davar geçebilecek kadar yer olduğu[282] (sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur. {B496 Buhârî, Salât, 91.}

………

282 Davar geçebilecek kadar yerin miktarını tahminde ihtilâf edilmiştir. Bir kere musallî ayakta olduğuna göre duvar ile arası bu miktar olmalıdır demişlerdir. İşte bu hâlete göre rükû ve sücûd payı bırakmak için 3 arşın mesafe takdir edenler vardır ki İmam Şâfiî ile İmam Ahmed b. Hanbel, Atâ b. Ebû Rebâh ve birçoğu bunu kabul etmişlerdir. Onların delili Bilâl radıyallahu anhın rivayetidir. Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Kâbe dahilinde namaz kıldığı vakit kendisiyle kıble arasında 3 arşın yer bırakmıştır (294 ve 307. hadislere müracaat). Bazıları bu mesafe bir karış olmalıdır demişlerdir ki bu hâl-i sücûda göre bir takdirdir. Bazıları da 6 arşın taraftarıdır. Nitekim *Musannef-i İbn Ebû Şeybe*' de Abdullah b. Muğaffel radıyallahu anhın namaz kılarken bu kadar mesafe bıraktığı sened-i sahîh ile mervîdir. İmam Mâlik rükû ve sücûda ve önünden geçecek kimseyi defetmeye müsait bir mesafe diyor. Herhalde uzak durmamak lâzımdır. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Sehl b. Ebû Hayseme radıyallahu anhtan merfûan rivayet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لَا يَقْطَعِ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ *"İçinizden biri bir sütreye müteveccihen namaz kıldığında sütreye yaklaşsın ki, şeytan namazını bozmasın"* {D695 Ebû Dâvûd, Salât, 106.} buyurmuşlardır. Şeytan önünden geçmekle musallîyi işgal eden kimse yahut hayvandır.

305

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أَنَا وَغُلَامٌ وَمَعَنَا عُكَّازَةٌ أَوْ عَصًا أَوْ عَنَزَةٌ وَمَعَنَا إِدَاوَةٌ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ حَاجَتِهِ نَاوَلْنَاهُ الْإِدَاوَةَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (kazâ-yı) hâcete çıktığı zaman bir çocukla beraber yanımızda ucu harbeli bir asâ, ya (harbesiz) asâ yahut kısa bir mızrak, bir de su matarası olduğu halde (hizmet için) ardından giderdik. İşini bitirince matarayı eline verirdik.[283] {B500 Buhârî, Salât, 93.}

....

336 121. hadise müracaat.

306

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي عِنْدَ الْأُسْطُوَانَةِ الَّتِي عِنْدَ الْمُصْحَفِ فَقِيلَ لَهُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ أَرَاكَ تَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَ هٰذِهِ الْأُسْطُوَانَةِ قَالَ فَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَهَا.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki: Seleme b. Ekva‘ (el-Eslemî) radıyallahu anh mushafın yanındaki direğe doğru[284] namaz kılarmış. Biri ona, “Görüyorum, hep bu direğin yanında namaz kılmaya çalışıyorsun” demiş. O da, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu direğin yanında (namaz) kılmayı ihtiyar ettiğini gördüm (de onun için)”[285] cevabını vermiş. {B502 Buhârî, Salât, 95.}

....

284 Bu direk *Üstüvânetü’l-muhâcirîn* ismiyle mâruftur. Tâ Osman radıyallahu anh zamanından beri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mescid-i şerifinde *mushafa* tahsis edilmiş bir yer olduğu bu rivayetten anlaşılıyor. Müslim’in rivayetinde de, يُصَلِّي وَرَاءَ الصُّنْدُوقِ *“Sandığın arkasında namaz kılardı”* {Müslim’in eserinde tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 283.} denildiğine göre *mushaf-ı şerif*in sandık derûnunda hıfzedildiği istidlâl olunur.

285 Sütre arkasında namaz meşrû olunca direk arkasında kılmak bi-tarîkı’l-evlâ meşrû olur. Nitekim Buhârî rivayetinde Enes b. Mâlik radıyallahu anh, “Ben, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin kibâr-ı ashabının akşam ezanında Nebî sallallahu aleyhi ve sellem çıkıncaya kadar direklere koşuşup bekledikleri zamanları biliyorum” {B503 Buhârî, Salât, 95.} demiştir. Sütreye teveccühün sûret-i mendûbesi ânı ya sağ ya sol kaşının hizasına almaktır.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ دُخُولِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْكَعْبَةَ قَالَ فَسَأَلْتُ بِلَالًا حِينَ خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ جَعَلَ عَمُودًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَمُودًا عَنْ يَسَارِهِ وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ وَفِي رِوَايَةٍ عَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (evvelce yazılan) Kâbe'ye duhulleri hadisi (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor.[286] (Müşârün ileyh bunda) diyor ki: Bilâl (Kâbe-i Muazzama'dan) çıktığı anda kendisine, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ne yaptı?" diye sordum. "Bir direği sağ, bir direği sol, üç direği de arka tarafına aldı" dedi.[287] Beyt(ülmuazzam) o zaman altı direk üzerinde idi.

Diğer rivayette "İki direği sağ tarafına" denilmiştir.[288] {B505 Buhârî, Salât, 96.}

....

286 294. hadistir ki orada Hammâd b. Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den rivayet ediyordu. Burada ise Abdullah b. Yûsuf, Mâlik'ten, o da Nâfi'den... İlâ âhirih rivayet ediyor.

287 Buhârî'nin Mâlik tarikinden gelen diğer rivayetinde, "Bir direği sağ tarafına, iki direği sol tarafına" denilmiştir. Bu ikinci rivayet Müslim'de de vardır. Metindeki rivayete göre hesap ile direkler beş olacağından ve yine o rivayette direklerin adedi altı olduğu tasrih edildiğinden ikinci rivayete itimat evlâ görünür.

288 Bu rivayet de İsmâil b. Ebû Üveys'in Mâlik'ten rivayetidir ki, Müslim ile Buhârî'nin ittifak ettikleri ikinci rivayetin aksinedir. Bu rivâyât-ı muhtelifenin hepsine göre aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri iki direk arasında namaz kılmışlardır. Buhârî'nin diğer bir rivayeti de Abdullah b. Ömer'in bu husustaki fiilini hâkîdir. Râvi Nâfi' diyor ki: Abdullah b. Ömer Kâbe'nin içine girince alnına doğru yürür, bâb-ı Kâbe'yi ardında bırakır, alnına gelen duvar ile arasında 3 arşın kalıncaya kadar ilerler, oraya varınca namaz kılardı ki Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem namaz kıldı diye Bilâl'in haber verdiği yeri arardı. Yine İbn Ömer radıyallahu anhümâ, "Beyt-i şerif'in herhangi cihetinde namaz kılınsa beis yok" dermiş. İntehâ.

308

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يُعَرِّضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا قِيلَ لِنَافِعٍ أَفَرَأَيْتَ إِذَا هَبَّتِ الرِّكَابُ قَالَ كَانَ يَأْخُذُ الرَّحْلَ فَيُعَدِّلُهُ فَيُصَلِّي إِلَى آخِرَتِهِ أَوْ مُؤَخَّرِهِ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ.

TERCÜMESİ

(Yine) İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin binit devesini aykırı (vaziyette) bulundurup ona karşı namaz kıldığı (sened-i muttasıl ile) rivayet olunur.[289]

(İbn Ömer'den bu hadisi rivayet eden Nâfi'e): "Ya develer ayağa kalkarsa ne (yapmalı) dersin?" diye sorulmuş. O da: "(Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem böyle bir hal vukûunda) semeri (başka tarafa) alıp diker ve semerin art kaşına doğru namaz kıl(makta devam ed)erdi. İbn Ömer de bunu yapardı." cevabını vermiş. {B507 Buhârî, Salât, 98.}

....

289 (271. hadise de müracaat). Harbe, asâ gibi şeyleri, üstüvâneyi, ekli helâl ve tâhir bir hayvanı, kāimen durdurarak deve semeri gibi bir şeyi sütre ittihaz etmek meşrû olduğuna kıyasen eşcârı da sütre ittihaz etmek bi-tarîkı'l-evlâ câizdir. Nitekim Nesâî'nin şu hadisi bu cevazı hatta mendubiyeti beyanda sarihtir: "Ali radıyallahu anh şöyle demiştir: Ben şunu biliyorum ki Bedir günü içimizde uyuyakalmamış hiçbir insan yoktu. Yalnız Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uyanıktı ki bir ağacın dibine doğru tâ sabahı edinceye kadar hep namaz kılıp dua ediyordu." {Nesâî'in eserlerinde tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, 286.} Bu hadis isnâd-ı hasen ile rivayet edilmiştir.

309

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ أَعَدَلْتُمُونَا بِالْكَلْبِ وَالْحِمَارِ لَقَدْ رَأَيْتُنِي مُضْطَجِعَةً عَلَى السَّرِيرِ فَيَجِيءُ النَّبِيُّ ﷺ فَيَتَوَسَّطُ السَّرِيرَ فَيُصَلِّي فَأَكْرَهُ أَنْ أُسَنِّحَهُ[290] فَأَنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيِ السَّرِيرِ حَتَّى أَنْسَلَّ مِنْ لِحَافِي.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Siz, bizleri kelp ve himâr ile bir mi tutuyorsunuz?[291] Kasem olsun ki (aleyhi's-salâtü ve's-selâmın öyle halini) bilirim ki ben, serir üzerinde yan yatmış bulunurdum da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem teşrif eder, seririn tâ ortasına müteveccihen namaza dururdu. Ben bir ihtiyaç üzerine kalkmak istediğimde (oturup) kıblesine karşı gelm(ekle ezâ verm)eyeyim diye seririn ayakları tarafından yorganımdan sıyrılıp çıkar (gider) dim.[292] {B508 Buhârî, Salât, 99.}

....

290 أَسْنَحَه olarak da zabtolunmuştur.

291 Diğer rivayetlerde bu hadisin râvilerinden olan Esved b. Yezîd en-Nehaî'ye Âişe radıyallahu anhâ, "Namazı kat‘ eden şeyler nedir?" diye sormuş. O da, ehl-i Irak mezhebi üzere kadın ile kelbin kat‘-ı salât edeceğini söylemiş. Ümmü'l-mü'minîn de bunun üzerine metn-i hadîsteki cevabı vermiş. {B511 Buhârî, Salât, 102.}

292 (68, 143, 246, 249, 303, 309. hadislere de müracaat). Kadının musallînin kıblesine uzanması namazı kat‘ etmezse mürûr etmekle kat‘ etmemesi evleviyette kalır.

310

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ شَابٌّ مِنْ بَنِي أَبِي مُعَيْطٍ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَدَفَعَ أَبُو سَعِيدٍ فِي صَدْرِهِ فَنَظَرَ الشَّابُّ فَلَمْ يَجِدْ مَسَاغًا إِلَّا بَيْنَ يَدَيْهِ فَعَادَ لِيَجْتَازَ فَدَفَعَهُ أَبُو سَعِيدٍ أَشَدَّ مِنَ الْأُولَى فَنَالَ مِنْ أَبِي سَعِيدٍ ثُمَّ دَخَلَ عَلَى مَرْوَانَ فَشَكَا إِلَيْهِ مَا لَقِيَ مِنْ أَبِي سَعِيدٍ وَدَخَلَ أَبُو سَعِيدٍ خَلْفَهُ عَلَى مَرْوَانَ فَقَالَ مَا لَكَ وَلِابْنِ أَخِيكَ يَا أَبَا سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ
فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunduğuna göre, Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh bir cuma günü kendisini gelenden geçenden setredecek bir şeye doğru namaz kılıyormuş. Ebû Muaytoğulları'ndan bir genç[293] önünden geçmek istemiş. Ebû Saîd radıyallahu anh, göğsüne bir yumruk vurup (onu) defetmiş. O genç etrafına bakınmış. Onun önünden başka geçecek (yol) bulamamış. (Dönüp yine geçmeye davranmış. Ebû Saîd radıyallahu anh daha şiddetli surette defetmiş. (O genç) Ebû Saîd'e sövdükten sonra (Medine'de vali olan) Mervân (b. Hakem')in yanına gidip Ebû Saîd radıyallahu anhın ettiği muameleden şikâyet etmiş. Arkasından Ebû Saîd de Mervân'ın yanına girmiş. (Mervân) "Yâ Ebû Saîd! (Şu) kardeşinin oğlu ile ne alıp veremiyorsun?" demiş.[294] O da "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden işittim buyurdu ki: İçinizden biri kendisini gelenden geçenden koruyacak bir sütreye karşı namaza durup da biri önünden geçmeye davranacak olursa onu defetsin.[295] Dinlemezse onunla mukātele etsin. Çünkü o ancak bir şeytandır"[296] cevabını vermiş. {B509 Buhârî, Salât, 100.}

....

293 Rivâyâta nazaran bu genç, Velîd b. Ukbe b. Ebû Muayt imiş. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm olduğu, hatta Mervân'ın ekāribinden biri bulunduğu rivayetleri de vardır. Ya taaddüd-i vâkıaya yahut maceranın Ebû Muayt evlâdından biri ile vâki olduğuna ve şu kadar ki, bu gencin alâ vechi't-ta'yîn şahsı râvilerce mâlûm olmadığına hükmetmek lâzım gelir. Bu Ebû Muayt Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, Bedir'de kollarını bağlatıp katlettiği kâfir-i lâîndir (177. hadisin hâşiyesine müracaat).

Bu gencin şahsını tayinde şürrâhın hulâsa-i beyânâtı işte budur. Ancak işin herhalde içinde bir yanlışlık olması gerekir. Vak‘anın Mervân'ın Medine valiliği zamanında cereyan ettiği hadîs-i sahîhin metni ile sabittir. Mervân'ın valiliği 42 ile 49 seneleri arasındadır ki kıssa aradaki yedi senenin içinde cereyan etmiş demektir. Velîd ise ahd-i celîl-i nebevîde feth-i Mekke'den biraz sonraca Benî Mustalik'a musaddık yani zekât tahsildarı olarak gönderildiği halde, "Bunlar irtidad etmişlerdir" haberiyle avdet edip az kalsın beyne'l-müslimîn bir fitne çıkarmaya sebep olan kimsedir ki bütün müfessirînin müttefikan rivayetlerine nazaran sûre-i Hucûrat'taki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا [bm]âyet-i kerîmesi onun hakkında nâzil olmuştur. 25'ten 29 senesine kadar Kûfe valisi olup sabah namazını sarhoş iken dört rek‘at kıldıran ve emîrü'l-mü'minîn Osman radıyallahu anh tarafından hadden darbedilip azlolunan Velîd de budur. Bu hesaplara göre Mervân'ın evâil-i vilâyetinde bile lâ-akal altmışlık bir kimse olmak lâzım gelirken nasıl olmuş da "*genç*" diye tavsif edilmiş? Bedir'de pederi katlolunduktan sonra pederinin esir olan ammizâdesi Hâris b. Ebû Vecze'yi 4000 dirhem fidye ile kurtardığı hakkındaki ashâb-ı megāzî rivayeti de sahih ise bu hadisteki kıssanın zamân-ı cereyânında yine lâ-akal bu ayarda bir ihtiyar sayılmak lâzım gelir. Vâkıa feth-i Mekke günü çocuk olduğuna dair bir rivayet varsa da bunun sıhhatine kāil olmak mümkün değildir. Çünkü *el-İsâbe* sahibinin dediği gibi— yevm-i fetihte sabî olan kimseyi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin hemen fethi müteakip Benî Mustalik'a musaddık olarak göndermiş olacaklarına ihtimal verilemez. Maahâzâ bu rivâyet-i zaîfe de sabit olmuş olsa yine Mervân'ın eyyâm-ı vilâyetinde genç sayılamaz. Sinn-i kühûleti geçirmeye yaklaşmış bir kimse addolunur. Elhâsıl mevzubahis olan bu gencin Velîd b. Ukbe olması hakkındaki rivayette herhalde bir yanlışlık vardır.

Abdurrahman b. Hâris olduğu rivayetine gelince bu da zayıf olmak lâzım gelir. Zira ismi, sübût-ı sohbetinde ihtilâf olunan zevat meyanında zikrediliyor. Sohbeti olmasa da yine kıssa günü kırkı, ahd-i celîl-i nebevîde on yaşında olduğu rivayeti sabit ise elliyi de geçkin olmak lâzım gelir. 25 sene-i hicriyyesinde kitâbet-i mesâhife Osman radıyallahu anh tarafından memur buyurulan Kureyş gençleri meyanında idi. Herhalde Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh ile macerası geçen gencin bunlardan başka biri olması iktizâ eder.

294 Mervân'ın bu istifhamından, bazıları o gencin Velîd olmadığına hükmediyorlar. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin katlettiği bir kâfir Ebû Saîd el-Hudrî gibi bir sahâbî-i zîşâna nasıl kardeş mertebesine çıkarılabilir? O gencin Ebû Saîd'e kardeş oğlu olması için babasının mümin olması lâzım gelir ve illâ Mervân tabirde hata etse de Ebû Saîd'in bu tavsife itiraz etmesi iktizâ ederdi.

295 Müslim’in rivayetinde, فَلْيَدْفَعْ فِي نَحْرِهِ *“Sinesine dokunsun.”* {M1129 Müslim, Salât, 259.} Kurtubî bunu işaret ile ve hafifçe men ile tefsir ediyor. İkincisinde daha şiddetlice müdafaasına mukātele buyurulmuş. Kıblesi cihetinden kimsenin geçmemesi için musallînin sütre dikmesi yahut kendisini esnâ-yı salâtta nâsın tâcizinden sıyânet edecek duvar, direk, ağaç gibi bir şeye teveccüh etmesi lüzumu 303, 304, 305, 306, 307, 308. hadislerden de münfehim oluyor. Ancak ittihâz-ı sütre vâcip midir, mendup mudur, terki lâ be’s midir? bunda ihtilâf-ı ulemâ vardır. İçlerinde Ahmed b. Hanbel de bulunan bir tâifeye göre vâciptir. Bunlar Hâkim’in İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği, لَا تُصَلِّ إِلَّا إِلَى سُتْرَةٍ وَلَا تَدَعْ أَحَدًا يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْكَ “*Sütreye teveccüh etmeksizin namaz kılma! Kimseyi de bırakma ki önünden geçsin*” {NM921 Hâkim, el-Müstedrek, I, 372 (1/251).} hadisine itimat ediyor gibi görünüyorlar. Bir mezhebe göre sütre ittihazı müstehaptır. Bu da Ebû Hanîfe ile Mâlik ve Şâfiî’nin kavilleridir. Üçüncü kavle göre ise sütrenin terki câizdir ki Mâlik’ten böyle bir kavil de mervîdir. Atâ b. Ebû Rebâh da terkinde beis görmeyenlerdendir. Kāsım b. Muhammed ile Sâlim b. Abdullah’ın sahrada sütresiz namaz kıldıkları menkuldür. Önünden mürûr edeni def’e gelince bir kere sütre ittihaz etmeyerek namaz kılanın geleni, geçeni def’e hakkı tanınmıyor. Meğer ki duvar, üstüvâne, şecer gibi tesettür için ihtiyar edilmiş şeylere karşı namaza durmuş ola. Def‘e hakkı olanın da def‘i vâcip midir, mendup mudur? ihtilâfı vardır. Buhârî’nin de bu münasebetle ta‘lîkan rivayet etmekle işaret ettiği üzere İbn Ömer radıyallahu anhümâ bu hususta pek ziyade müşeddit olup “Mukāteleden başka suretle mürûruna mani olamayacak isen mukātele et!” diyor. Müşârün ileyh ka‘de-i ahîrede iken Amr b. Dînâr –sırf öğrenmek maksadıyla– bir kere karşısına geçmiş. İbn Ömer radıyallahu anhümânın ka‘desinden kalkıp göğsünden ittiğini rivayet ediyor. Ehl-i zâhir ulemâ ve müctehidîni de teşdîd tarafında olup bu def‘i vâcip görürler. Cumhûr-ı ulemâya göre ise menduptur. Keyfiyet-i def‘e gelince, musallâsını terketmeksizin amel-i yesîr ile ve meselâ eliyle meneder. Eli yetişmeyecek kadar uzak bulunuyorsa, yüksek ses ile tesbih veya işaret ile menetmeye çalışır. Yürümek olmaz. Zira namaz hakkında yerini terketmekle hâsıl olacak mefsedet, o kimsenin mürûrundan hâsıl olacak zarardan eşeddir. Bu hadîs-i şerifte son çare olarak mukātele

hâsıl olacak zarardan eşeddir. Bu hadis-i şerifte son çare olarak mukātele tavsiye buyuruluyor. Silâh ile mukātelenin câiz olmadığına icmâ vardır. Zira namazda mukātele, Hakk'a teveccüh, kıbleyi istikbal ve kalbi şevâgilden tecrit ederek iltizâm-ı huşû gibi muktezâyât-ı salâta münâfîdir. Beyhakī'nin Şâfiî'den naklen, "Mukāteleden murat evvelki def'den daha şiddetli olarak defetmektir" demesi de buna muvâfıktır. Şâfiiyye'ye göre ibtidâyı emirde eshel-i vücûh ile geriye çevirmeye çalışır. Herif ısrar ederse daha şiddetlisi ile reddeder. Şedîd olan ikinci def' inatçı herifin katline müeddî olsa da musallîye bir şey lâzım gelmez. Zira şâri' onunla mukāteleyi ibâha etmiştir. Mubah olan mukātelede ise damân olmaz. Kādî İyâz da Mâlikiyye'ce "Bu takdirde diyet lâzım gelir mi, gelmez mi" ihtilâfı olduğunu haber veriyor.

296 Kat'-ı salâta çalışan böyle bir kimseye şeytan denilmesi mecazendir. Tâife-i insten ahlâk-ı iblis ile muttasıf kimselere mecâzen şeytan ıtlâkı kesîrü'l-vukū'dur. Kur'ân-ı Kerîmde bile شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ [bn] buyurulmuştur. Şeytanın en mühim meşgalesi insanı ibadetinden alıkoymak olduğu için bunu yapan kimseye neden şeytan ıtlak edilmesin? Bir mânaya göre de onu bu fi'l-i mezmûma sevkeden ancak şeytandır. Nitekim Müslim'in rivayetinde, فَإِنَّ مَعَهُ الْقَرِينَ *"Şüphesiz karini yani kendinden ayrılmayan şeytanı onunla beraberdir"* {M1130 Müslim, Salât, 260.} suretinde vârit olmuştur.

---

bm el-Hucurât, 49/6.
bn el-En'âm, 6/112.

311

•.•.•

عَنْ أَبِي جُهَيْمٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ قَالَ الرَّاوِي لَا أَدْرِي أَقَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ شَهْرًا أَوْ سَنَةً.

TERCÜMESİ

Ebû Cüheym (el-Hâris b. Sımme el-Ensârî)[297] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Musallînin önünden geçen kimse, üzerine ne kadar (günah) aldığını bilse o (musallî)nin önünden geçmektense kırk[298] (bilmem ne kadar zaman yerinde) durmayı daha hayırlı bulur.

Râvi der ki:[299] Kırk gün mü, ay mı, yoksa yıl mı dedi? bilemiyorum. {B510 Buhârî, Salât, 101.}

………

297 224. hadisin râvisi olan zattır ki 243. hadiste mevzubahis olan Ebû Cehm'den başkadır. Ötekinin ismi Âmir'dir ve Kureşî el-Adevî'dir. Bu ise Ensârî el-Hazrecî'dir. İbn Abdülber bu hadisin râvisi olan Ebû Cüheym ile 224. hadisteki Ebû Cüheym'i başka başka şahıslar diye gösteriyor. Demek ki ona göre bir Ebû Cehm, iki de Ebû Cüheym vardır. Bu ihtilâf-ı nazar, müşârün ileyhin künyesiyle mâruf olup isminin kâh Hâris İbnü's-Sımme, kâh Abdullah olarak gösterilmesinden neşet ediyor.

Hadisin *Buhârî*'deki tarz-ı rivâyeti daha tafsillidir. Hadisin ruvâtından Büsr b. Saîd el-Hadramî'yi Hâlid b. Zeyd el-Cühenî radıyallahu anh, musallînin önünden geçen kimse hakkında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ne duyduğunu haber vermesi için Ebû Cüheym el-Ensârî radıyallahu anhın nezdine göndermiş. Ebû Cüheym de şu metindeki rivayeti ref'etmiş yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden bizzat duyduğunu beyan suretiyle eda etmiş.

298 Bezzâr'ın rivayetinde, أَرْبَعِينَ خَرِيفًا *"Kırk sonbahar yani kırk yıl"* {Bezzâr, el-Müsned, IX, 239, no: 3782.} suretindedir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i şerifinde, لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ مَالَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ مُعْتَرِضًا فِي الصَّلَاةِ كَانَ لَأَنْ يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرًا لَهُ مِنَ الْخَطْوَةِ الَّتِي خَطَا *"Herhangi biriniz, kardeşi namazda iken önünden aykırı geçmekle yüklendiği günahı bilse, attığı o adımı atmaktansa yüzyıl yerinde durmayı daha hayırlı bulur"* {İM946 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 37.} buyurulduğu gibi Taberânî'nin *Evsat*'ta İbn Ömer'den merfûan rivayetine göre إِنَّ الَّذِي يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي عَمْدًا يَتَمَنَّى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ شَجَرَةٌ يَابِسَةٌ *"Şüphesiz musallînin önünden amden geçen kimse yevm-i kıyâmette ah keşke kurumuş bir ağaç olaydım diye temenni edecektir."* {Taberânî, el-Evsat, II, 262, no: 1928.} Humeydî'nin *el-Musannef*'inde de, لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَا عَلَيْهِ لَأَحَبَّ أَنْ يَنْكَسِرَ فَخِذُهُ وَلَا يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ *"Musallînin önünden geçen kimse yüklendiği günahı bilse onun önünden geçmektense uyluğunun parçalanması daha ziyade hoşuna gider"* {Humeydî'nin el-Musannef isminde bir eseri tespit edilememiştir. Rivayet İbn Ebû Şeybe'nin el-Musannef'inde yer almaktadır. MŞ2911 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 62.} buyurulmuştur.

299 Bunu diyen râvi Mâlik b. Enes'tir ki *Buhârî*'deki beyana göre "Kırk gün mü... ilâ âhirih" sözünü, kendi şeyhi Ebü'n-Nadr'a atfediyor. Ebü'n-Nadr da hadisi Büsr b. Saîd el-Hadremî'den rivayet etmişse de bu kırk adedinin ma'dûdunu unutmuştur.

312

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَأَنَا رَاقِدَةٌ مُعْتَرِضَةٌ عَلَى فِرَاشِهِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَنِي فَأَوْتَرْتُ مَعَهُ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhadan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, ben onun firâşında aykırı yat(ıp uyu)duğum halde (bana doğru) namazını kılar[300] ve vitri kılmak istediği sırada beni de uyandırırdı. Vitri onunla birlikte kılardım. {B512 Buhârî, Salât, 103.}

....

300 Bu hadisten, uyuyan kimsenin arkasında namaz kılmanın hükm-i cevâzı istinbat olunuyor. Mâlik, Mücâhid, Tâvûs ise nâimden musallîyi işgal edecek bir şey sudûru ihtimaline ve salâtı tenzih maksadına binaen bunu mekruh addetmişlerdir. Ebû Dâvûd'un İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği, لَا تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلَا الْمُتَحَدِّثِ *"Ne uyuyanın arkasında namaz kılınız ne de konuşanın!"* {D694 Ebû Dâvûd, Salât, 105.} hadisi zaîfü'l-isnâd addedilmiş ve cumhur, sünnet-i sâbiteye binaen bunun cevazına kāil olmuştur.

313

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ[301] ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ[302] زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهِيَ لِأَبِي الْعَاصِ بْنِ رَبِيعِ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ[303] فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (el-Hâris b. Rib'î) el-Ensârî radıyallahu anhtan (sened-i muttasıl ile) rivayet olunur ki, Zeyneb bint Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Ebü'l-Âs İbnü'r-Rebî' b. Abdüşems (radıyallahu anh) den kerîmesi Ümâme'yi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem taşıyarak namaz kılar ve secdeye vardıkça (yere) bırakıp (secdeden) kalktıkça tekrar taşırdı.**[304]** {B516 Buhârî, Salât, 106.}

....

301 İsminin Nu'mân olduğu da mervîdir. Hicretin 38 senesinde Kûfe'de âlem-i bekāya intikal etmiş ve namazını Ali b. Ebû Tâlib kerremallahu veche kılmıştır (radıyallahu anh).

302 Ümâme bint Ebü'l-Âs b. Rebîʿ radıyallahu anhümâ Nebî-i Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin pek sevgili bir torunu idi. İbn Saʿd'ın Âişe radıyallahu anhâdan rivayetine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir defa boncuktan bir gerdanlık hediye edilmiş. "Bunu Ehl-i beytimden en çok sevdiğime vereceğim" buyurmuşlar. Kadınlar –ümmü'l-mü'minîn Âişe hazretlerini kastederek– "Ebû Kuhâfe'nin kızı bunu kazandı" demişler. Derken Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Ümâme bint Zeyneb'i isteyip gerdanlığı onun boynuna takmışlar. Diğer rivayette, لَأُعْطِيَنَّهَا أَرْحَمَكُنَّ "*Bunu en merhametli olanınız kim ise ona vereceğim*" {İbn Saʿd, et-Tabakāt, VIII, 185.} buyurup kılâdeyi Ebü'l-Âs'ın Zeyneb'den olan kızının boynuna mübarek elleriyle bağladılar denilmiş. Müşârün ileyhâ Ümâme hazretleri peder-i mükerreminin vefatında Zübeyr b. Avvâm radıyallahu anhın taht-ı vesâyetinde kalıp o da onu budʿa-i Resûl aleyhisselâm olan Fâtımatüzzehrâ radıyallahu anhâ hazretlerinin vefatından sonra Ali kerremallahu veche hazretlerine tezviç etmiştir. Emîrü'l-mü'minîn hazretleri şehîden âlem-i ukbâya intikal buyuracağı sırada Ümâme'ye –Muâviye b. Ebû Süfyân'ı kastederek– "Korkarım şu herif sana tâlip olacak. Eğer benden sonra evleneceksen Mugīre b. Nevfel'in sana zevc olmasını arzu ederim" buyurmuş. Filhakika Muâviye (radıyallahu anh) 100.000 dinar göndererek Mervân vasıtasıyla ona tâlip olmuşsa da o, Mugīre'ye varmıştır. Mugīre, Ali b. Ebû Tâlib hazretlerinin amcazâdesi Nevfel b. Hâris'in oğludur.

Zeyneb radıyallahu anhâ da Mefhar-ı enbiyâ aleyhi efdalü's-salavâtü ve't-tehâyâ efendimiz hazretlerinin en büyük kerîme-i muhteremeleri olup ahd-i celîl-i nebevide âzim-i gülşen-i cemâl olmuştur. Zevcleri Ebü'l-Âs İbnü'r-Rebîʿ İbn Abdüluzzâ b. Abdüşems b. Abdümenâf'tır ki, feth-i Mekke'den biraz evvel kabûl-i İslâm edip silsile-i celîle-i muhâcirîne iltihak etmiştir (radıyallahu anhüm ecmaîn).

303 *Buhârî* nüshalarının kiminde "*İbnü'r-Rebî'*", kiminde "*İbn Rebî'a*" diye zabtedilmişse de doğrusu "*Ebü'l-Âs b. er-Rebî'*"dir. Abdüşems kendisinin değil babasının ceddidir, Rebî'a amcasının ismidir. Künyesi ile mâruf olduğundan ismi alâ vechi't-ta'yîn bilinememiştir. İsmi hakkındaki rivayetler şunlardır: Lakīt, Miksem, Kāsım, Mihşem, Hüşeym, Yâsir. Müşârün ileyh "Cirvü'l-Bathâ" lakabıyla iştihar etmiştir ki, "Bathâ'nın arslan yavrusu" demektir. Vâlidesi ümmü'l-mü'minîn Hatice bint Huveylid (radıyallahu anhâ ve erdâhâ annâ) hazretlerinin li-ebeveyn hemşiresi Hind bint Huveylid'dir. Ebü'l-Âs radıyallahu anh eyyâm-ı Câhiliyye'de Mekke'nin kesret-i mâl, hüsn-i ticâret, sıdk ve emânet hususlarında parmakla gösterilir ricâlinden olup kable'n-nübüvvede Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hemen her gün birlikte evkātgüzâr olan ve sabah akşam taamlarını birlikte eden dostlarından idi. Henüz vahiy nâzil olmamışken Zeyneb bint Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerinin kendisine tezvicini talep eden Haticetülkübrâ radıyallahu anhâ olmuş. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de müşârün ileyhâya hiçbir hususta muhalefet etmemek mu'tâd-ı şerifleri olduğu cihetle derhal muvafakat buyurmuşlardı. Zevc ile zevcenin arasını Bedir'den sonra İslâm tefrik etti. Sonradan da iman etmesiyle Ebü'l-Âs şeref-i sıhriyyet-i nebeviyyeden tekrar behredar oldu. Vâkıa bidâyet-i emirde sıhr-i mübeccelinin dinini kabul etmedi. Lâkin hâl-i küfründe de ona karşı hiçbir hâtırşikenlikle âlûde olmadı. Müşrikîn-i Kureyş ile beraber Bedir'e geldi ve ashâb-ı Resûlullah'ın eline –amm-i mükerrem-i Nebî Abbas b. Abdülmuttalib hazretleri gibi– esir düştü. Onu tutan Abdullah b. Cübeyr b. Nu'mân yahut Hırâş b. Sımme radıyallahu anhümâdan biri olmuştu. Üserâ-yı Kureyş birer fidye ile tahlîs-ı nefse çalıştıkları sırada Zeyneb radıyallahu teâlâ anhâ hazretleri de zevcini kurtarmak için Mekke'den mal göndermişti. Bunların içinde leyle-i zifâfında vâlidesi ümmü'l-mü'minîn Haticetülkübrâ radıyallahu anhânın kendisine hediye etmiş olduğu bir gerdanlık da vardı. Bu gerdanlık peder-i mükerremleri Habîb-i hüdâ aleyhi ekmelü't-tehâyâ hazretlerinin pek ziyade rikkatine dokunup, "*Kızım Zeyneb'in esirini kendisine bağışlamayı ve malını iade etmeyi münasip görürseniz bu iyiliği edin!*" {İbn Sa'd, et-Tabakāt, VIII, 26.} buyurdular. Ashâb-ı kirâm hazerâtı derhal arzû-yı âlî-i nebevîye inkıyâd ederek esiri ıtlak, fidyesi

olacak malı da iade ettiler. Maahâzâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb radıyallahu anhânın sebilini tahliye ile diyâr-ı küfürden diyâr-ı İslâm'a muhaceretine müsaade etmesini Ebü'l-Âs'a şart buyurmuştu. Zaten müşârün ileyhâ da Medine'ye gitmek için zevcinden izin isteyip duruyordu. Ebü'l-Âs Mekke'ye varınca şartına vefa etti. Ciğerpâre-i resûl aleyhisselâm da –küfrü üzere müstemir kalan– zevcinden ayrılıp küffâr-ı Kureyş tarafından başına açılan uzun maceralardan, mihnetlerden sonra Peder-i mükerremine (sallallahu aleyhi ve sellem) kavuştu ve artık sâl-i vefatı olan 8. sene-i hicriyyeye kadar Medine'de kaldı. Ondan sonra Ebü'l-Âs Kureyş'in bir ticaret kârbânını alıp Şam'a gitti. Dönüşünde Medîne-i Münevvere'ye yakın bir yere gelince bazı müslümanlar üzerine varıp beraberindeki emvâl-i müşrikîni iğtinâm ile kendisini katletmek sevdasına düştüler. Zeyneb radıyallahu anhâ bunu haber alınca pederinin nezdine gidip, "Yâ Resûlellah! Bütün müslümanların ahd ve akdi bir değil midir?" diye söze başlamış. *"Evet"* buyurulunca, "Ebü'l-Âs'a akraba diyeceksek ammizâdedir, yabancı sayarsak bizden bir çocuğun babasıdır, işte bundan dolayı ben ona re'y ve emân veriyorum" demiş. Ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buna muttali olunca Ebü'l-Âs'ın yanına silâhsız vardılar. Dediler ki: Yâ Ebü'l-Âs! Senin Kureyş içinde şeref ve nesebin büyüktür. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ammizâdesi sayılırsın, damadısın da. Gel müslüman ol da Mekkeliler'in birlikte getirdiğin bunca malını hep sen iğtinâm et! O buna razı olmadı ve "Sizin bana ettiğiniz nasihat pek fena şey! Yeni dine ben gadr ile, ahd-şikenlikle nasıl girerim?" dedi ve Kureyş'in emvâl-i ticâretini müstashiben Mekke'ye döndü. Ashâb-ı hukuktan her birine hakkını verdikten sonra ayağa kalkıp, "Ey ehl-i Mekke! Zimmetimde olana vefa ettim mi, etmedim mi?" diye sordu. "Ettin" cevabını aldıktan sonra, "Öyle ise haberiniz olsun, ben Allah'tan başka bir ilâh olmadığına ve Muhammed'in Resûlullah olduğuna şehâdet ediyorum" dedi ve Medine'ye müteveccihen yola çıktı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, esahh-ı rivâyâta göre, kerîme-i muhteremden Zeyneb radıyallahu anhâyı mehr-i cedîd ile kendisine tekrar tezviç ve damatlık şerefi ile mubâhî kıldı. Hutbe-i nikâhta Ebü'l-Âs'tan bahis buyurarak müsâheretini methüsenâ ile *"Bana her ne söylemişse doğru söylemiş, her ne vaad etti ise vefa eylemiştir. Müsâheretinde şikâyeti mûcip bir şey görmedim"* buyurmuşlardır. Ebü'l-Âs

Musâheretinde şikâyeti mûcip bir şey görmedim" buyurmuşlardı. Ebü'l-Âs Hazret-i Ali ile birlikte Yemen'e gitmiş ve müşârün ileyhin avdetinde bir müddet kāim-i makamı olmuştu. Ebû Bekir radıyallahu anha biat edildiği gün Hazret-i Ali ile beraber biattan tahallüf edenlerden biridir. 12. sene-i hicriyyede ve hilâfet-i Sıddîkıyye eyyâmında âzim-i dâr-ı cinân olmuştur. Radıyallahu anh.

304 Müslim, Nesâî ve İbn Hibbân'ın turuk-ı adîdeden vâki olan rivayetlerinde, إِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا "Rükûa vardığında yere bırakırdı" {M1213 Müslim, Mesâcid, 42.}; Ebû Dâvûd'un rivayetinde, حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخَذَهَا فَوَضَعَهَا ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ حَتَّى إِذَا فَرَغَ مِنْ سُجُودِهِ فَقَامَ أَخَذَهَا فَرَدَّهَا فِي مَكَانِهَا "Nihayet rükûa varmak istediğinde onu alıp yere bıraktıktan sonra rükû ve sücûdu yapardı. Sücûdundan fâriğ olup ayağa kalkacağı vakit de onu eski yerine kor (yani omuzuna alır)dı" {D920 Ebû Dâvûd, Salât, 164, 165.} suretinde vârit olmuştur.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bunu yapmaları, cevazını beyan içindir. Nitekim Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in mezhepleri de budur. Mâlikî'ler ise namazda iş yapmanın tahrîm edilmesi ile bu cevazın mensûhiyetine kāil olmuşlardır. Halbuki onların müstenidi olan إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا *"Namaz başka işe yer bırakmaz"* {D923 Ebû Dâvûd, Salât, 165, 166.} hadîs-i şerifi her halde Ümâme radıyallahu anhâ kıssasından çok evveldir. Namazda başka bir şey ile meşgul olmaktan nehyi mutazammın olan bu hadis Abdullah b. Mes'ûd'a Habeşistan'dan Mekke'ye avdetinde söylenilmiştir. Ümâme radıyallahu anhâ kıssası ise herhalde Bedir'den sonradır. Binaenaleyh nesih iddiası mesmû' olamaz. İmâm Mâlik'in, kıssanın salât-ı nâfilede vâki olduğuna hükmetmesi, binaenaleyh böyle bir fiilin ferâizde tecviz edilemeyeceği hakkındaki sözü Müslim ile Ebû Dâvûd'un rivayetleri ile reddolunuyor. *Müslim*'de, رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَؤُمُّ النَّاسَ وَأُمَامَةُ عَلَى عَاتِقِهِ "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi omuzunda Ümâme olduğu halde halka imam olarak namaz kıldırır gördüm" {M1213 Müslim, Mesâcid, 42.} rivayeti olduğu gibi, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da da, "Biz ya öğle ya ikindi namazı için Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme intizarda, Bilâl de o server-i kâinâtı namaza davet etmişken bir de baktık ki kızının kızı Ümâme bint Ebü'l-Âs omuzunda olarak mescide girip namaza durdu. Biz de durduk" {D920 Ebû Dâvûd, Salât, 164, 165.} rivayeti vardır. Hele Zübeyr b. Bekkâr'ın *Kitâbü'n-neseb*'inde bunun sabah namazında olduğu zikrediliyor. Demek ki kıssanın nevâfilden birine sarfına imkân yoktur. Kezâlik farzdan evvelki sünnetlerden birine de mahmûl olamaz. Çünkü mescidde nâfile kılmak mu'tâd-ı şerifleri değildi. Nevâfili hep hâne-i saâdetlerinde kılıp farz ikame edildiği zaman mescide çıkarlardı. Cevaza karşı Mâlikiyye'nin diğer te'vîlâtı varsa da hiçbiri muhaliflerince makbul addedilmemiştir. Ebû Hanîfe'nin bu babda mezhebine gelince, *Bedâi'* sahibi "Namazı İfsat Eden Amel-i Kesîr ile İfsat Etmeyen Amel-i Kalîl" bahsinde, "Amel-i kesîr her iki eli istimale ihtiyaç gösteren, amel-i kalîl de böyle olmıyan ameldir. Her biri için bazı suretler zikir ve beyan edilmiştir" dedikten sonra daha ileride misal îrâdıyla, "Bir yay alıp onunla ok atsa, kezâlik bir kadın çocuğunu emzirse namazı fâsit olur. Çünkü bunlar amel-i kesîr ile olur. Lâkin çocuğu emzirmeksizin taşımak namazı ifsat etmez" diyor. Yine orada, buradaki hadîs-i şeriften bahis ile bunu Resûl-i Ekrem

diyor. Yine orada, buradaki hadis-i şeriften bahis ile bunu Resul-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin şer'i beyan için yapıp o sırada Ümâme'ye bakacak kimse olmadığı için onu taşımaya muhtaç olmuş olduklarını ve zamanımızda da hîn-i hâcette böyle bir şey yapmakta kerahet olmadığını, şu kadar ki bunu ihtiyaç olmaksızın yapmakta kerahet olduğunu söylüyor.

Ulemâdan bazıları demiştir ki: Ümâme'nin namazda iken omuzda taşınmasındaki sır, kızları sevmemek, taşımalarından ibâ etmek gibi, Arap'ın Câhiliye'den kalma âdât-ı mekrûhelerini hükmen iptaldir. Bu mânasız ibâ ve istikbârı reddetmekte mübalağa olsun diye namazda bile omuza alınabileceklerini bilfiil göstermiş oldular ki, fiil ile beyan, kavil ile beyandan elbette akvâdır.

314

•.•.•

حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ فِي دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى قُرَيْشٍ يَوْمَ وَضَعُوا عَلَيْهِ السَّلَى تَقَدَّمَ وَقَالَ هُنَا فِي آخِرِهِ ثُمَّ سُحِبُوا إِلَى الْقَلِيبِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأُتْبِعَ أَصْحَابُ الْقَلِيبِ لَعْنَةً.

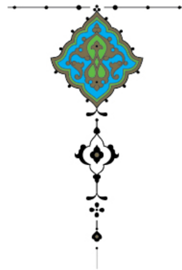
TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Mes'ûd radıyallahu anhın Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem üzerine (küffâr-ı) Kureyş tarafından döl eşi atılması üzerine, aleyhlerinde dua buyurulduğu hakkındaki rivayeti ki, yukarıda (177. hadiste) geçmişti. Burada (ki rivayete nazaran) da (hadisin sonunda) şöyle demiştir: Sonra (Umâre b. Velîd hariç olmak üzere)[305] bunları kalîbe yani Bedir'deki çukura sürüklediler. Sonra Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Ashâb-ı kalîbin hemen ardından lânet gönderildi"[306] buyurdu. {B520 Buhârî, Salât, 109.}

....

305 177. hadiste Umâre'nin ismi zikredilmemişti. Oradaki râvi yedinci ismi unutmuştu ki o da Umâre'dir. Onu buradaki diğer râvi zikrediyor.

306 Bir rivayette emr-i hâzır sîası ile أَتْبِعْ suretinde {BS18227 Beyhakī, el-Kübrâ, IX, 14.} nakledilmiştir ki buna göre, "*Yâ rab! Ehl-i kalîbin ardından hemen lânet gönder*" mânasına bir cümle-i duâiyye olmuş olur.

Kitâbü
Mevâkīti's-Salât

كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ

بسم الله الرحمن الرحيم

315

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ وَقَدْ أَخَّرَ الصَّلَاةَ يَوْمًا بِالْعِرَاقِ فَقَالَ مَا هٰذَا يَا مُغِيرَةُ أَلَيْسَ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ جِبْرِيلَ نَزَلَ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ بِهٰذَا أُمِرْتُ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunur ki[1], Ebû Mes'ûd (Ukbe b. Amr) el-Ensârî (el-Bedrî) radıyallahu anh Irak'ta (iken) bir gün Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhın yanına girdi[2] ki, (o gün Mugīre nasılsa ikindi) namazını geç vakte bırakmıştı. Ona dedi ki: Yâ Mugīre! Bu (yaptığın) nedir? Bilmiyor musun ki, Cibrîl (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) inip namaz kıldı.[3] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (ardında) kıldı.[4] Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (ardında bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (ardında bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (ardında bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (ardında bir daha) kıldı.[5] Sonra "(İşte) bununla emrolundum" dedi.[6] {B521 Buhârî, Mevâkīt, 1.}

....

1 Buhârî'nin rivayeti daha tafsillidir. Oradaki nakle göre Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anh bir gün ikindi namazını tehir etmiş. Yanına Urve b. Zübeyr b. Avvâm girmiş ve Mugīre b. Şu'be'nin Irak'ta iken bir gün namazı –ki diğer rivâyâttaki sarâhatten mâlûm olduğu üzere ikindi namazı idi– tehir ettiğini ve bunun üzerine Ebû Mes'ûd el-Ensârî radıyallahu anhın kendisine metindeki sözleri söylediğini haber vermiş. Sonunda da Ömer b. Abdülazîz, Urve'ye, "Senin bu söylediğini biliyorum. Fakat namaz vakitlerini Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ikāme eden yani vakitlerini tayin eyleyen Cibrîl aleyhi's-salâtü ve's-selâmın kendisi midir?" demiş. Müslim'in rivâyâtında Ömer b. Abdülazîz, Cibrîl aleyhisselâmın evkāt-ı salâvâtı beyan için her beş vakit namazı Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme kıldırmış olmasını istib'âden, اُنْظُرْ مَا تُحَدِّثُ يَا عُرْوَةُ "Urve! Bak. Şu söylediğine dikkat et!" {M1380 Müslim, Mesâcid, 167.} sözü de vardır. Her ne hal ise Müslim ile Buhârî'nin müttefikan rivayetlerine nazaran bunun üzerine Urve de, "Beşîr b. Ebû Mes'ûd radıyallahu anhümâ pederinden naklen bunu bana söylerdi. Bir de (teyzem) Âişe radıyallahu anhâ bana, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem henüz hücresinde güneş varken ve gölge hücreden yükselmeden ikindiyi kılardı dedi" {M1382 Müslim, Mesâcid, 168.} cevabını vermiş.

2 Mugīre b. Şu‘be radıyallahu anh Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Kûfe valisi idi. Benî Ümeyye mülûk ve ümerâsı gibi onun da namazı vaktinden çıkacak derecede tehir itiyadında olması vârid-i hâtır olamaz. Bu mevzubahis olan ikindi namazı nasılsa o gün teahhura uğramış bir namaz olacak. Mülûk-i Benî Ümeyye namazları, bâhusus ikindi namazlarını mîadından çok tehir ederlermiş. Emîrü'l-mü'minîn Osman b. Affân radıyallahu anhın bir aralık Kûfe valisi olan Ukbe b. Ebû Muayt bunu çokça irtikâp ettiği için Abdullah b. Mes‘ûd radıyallahu anhın itirazlarına uğrardı. Atâ'nın rivayetine göre bir defa Velîd cumayı tâ akşam vaktine kadar tehir etmiş. Haccâc da böyle yaparmış. Enes b. Mâlik radıyallahu anhın Dımaşkuşşâm'da bir gün yanına Zührî girip kendisini ağlar bulduğunu, niçin ağladığını sorunca, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zamanında gördüğüm şeylerden şu namazlardan başka hiçbir şey görmüyorum. O da zayi ve heder ediliyor" dediği *Buhârî*'de mervîdir. Bu kıssanın hîn-i cereyânında Velîd b. Abdülmelik'in Medine Valisi Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anhın bu bid‘at-ı şâyiaya tebaan o derecelerde te'hîr-i salâtı itiyat etmesi ise mâlûm olan verâına ve celâlet-i kadrine nazaran müsteb'attır. O, olsa olsa vakt-i cevâzı fevtetmeksizin ikindiyi vakt-i müstehabbından sonraya bırakmış olabilir. Maahâzâ *Taberânî*'de müşârün ileyhin bu namazı akşama pek yaklaştırdığı da mervî ise de bundan –ve ihtimâl-i gālibe nazaran Urve kıssası üzerine rücû ettiği tahakkuk ediyor. Nitekim Evzâî, eyyâm-ı hilâfetinde öğleyi gündüzün sekizinci, ikindiyi de onuncu saatte kıldırdığını rivayet eder ki, Şam'ın arz-ı coğrafîsine göre, "salât-ı zuhr"u "*ibrâd*" yani Hanefiyye'nin tercih ettiği serinlik zamanında, "asr"ı da tam vaktinde kıldırmış demek olur.

3 Cibrîl aleyhisselâmın ta‘lîm-i evkāt-ı salât için nüzûlü leyle-i isrânın hemen akabindeki günde vâki olmuştu. 227. hadiste geçtiği üzere salâvât-ı hams, esnâ-yı mi‘racda ümmete farz olmuş. Müteakiben Cibrîl aleyhisselâm bu beş farzdan her birinin mebde ve müntehâlarını göstermeye gelmiştir.

4 Bu rivayette yalnız Cibrîl aleyhisselâmın beş, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin de beş kere namaz kıldıkları zikredildiğinden zâhiren yalnız aded-i salâvât zikredilip mîkātları beyan edilmiyor. Ancak Ebû Mes'ûd el-Ensârî radıyallahu anhın maksadı Mugīre b. Şu'be'ye mevâkīt-i hamsenin mebde ve müntehâları hakkındaki bilgisine itimat ederek adedi zikretmekle mîkātları da hatırlatmaktan ibarettir. *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Nesâî* ve *Tirmizî*'de Câbir b. Abdullah ile İbn Abbas ve Ebû Hüreyre radıyallahu anhümden rivayet edilen uzun bir hadiste evkātın evvelleri ile âhirleri gösterilmiştir. Bunda Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor ki: Cibrîl aleyhisselâm iki defa (yani iki gün) Beyt-i Muazzam'ın yanında bana imam oldu. İlk defasında vakt-i zevâlde güneşin verdiği gölge bir nâleyn tasması kadar uzadığında bana öğle, her şeyin gölgesi birer misli uzadığında ikindi, oruçlu oruç bozduğu vakitte akşam, şafak kaybolduğunda yatsı, oruçluya yemek içmek haram olduğu vakitte sabah namazlarını kıldırdı. Ertesi gün öğlen namazını her şeyin gölgesi bir misli, ikindi namazını iki misli olduğu, akşam namazını oruçlu iftar ettiği zamanda, yatsı namazını gecenin sülüsüne doğru, sabah namazını da ortalık iyice aydınlandığı vakit kıldırdı. Sonra bana döndü ve "*Yâ Muhammed! Bu senden evvelki enbiyanın vaktidir. Vakt-i salât işte bu ikişer vakitler arasındadır*" {D393 Ebû Dâvûd, Salât, 2.} dedi. Salâvât-ı hamsin farziyetini müteakip Cibrîl aleyhisselâmın ilk kıldırdığı namaz salât-ı zuhr olduğundan bu namaza "*salât-ı ûlâ*" denilmiştir. Diğer hadîs-i şerifte Cibrîl aleyhisselâm bu on namazın her biri için ayrı ayrı nüzûl edip, "Yâ Muhammed! Kalk namaz kıl!" dediği ve namazdan sonra urûc eylediği de tasrih ediliyor. {N527 Nesâî, Mevâkīt, 17.}

Mâlûm olduğu üzere vakt-i zuhr ile vakt-i asrın mebdelerini tayin ederken her beldede ve her günde başka olan fey-i zevâli de dâhil-i hesap edip fey-i zevâli müteakiben, vakt-i zuhr, fey-i zevâle bir şeyin bir ya iki misli kadar gölge inzimam ettikten sonra vakt-i asr girer. Meâlen arzettiğimiz hadîs-i mevâkītte ise fey-i zevâlden hiç bahis buyurulmadığına göre miʻracın ertesi gün, senenin en uzun günlerinden biri olmak lâzım gelir diye hükmedebiliriz. Mekke-i Mükerreme 21° 29’ arz-ı şimâlîde olduğundan medâr-ı seretânın takriben iki derece cenûbunda vâkidir. Binaenaleyh medâreyn arasındaki bilâdın kâffesinde olduğu gibi orada da, senenin iki gününde şems tamam semt-i re’se gelir ve nısfü’n-nehârda fey-i zevâl sıfırdır. Yani şâkülün gölgesi dibinde olur. Mekke-i Mükerreme’de bu, rûmî mayısın yirmi beşi ile sonu, bir de rûmî temmuzun onu ile yirmisi arasında olmak üzere senede iki kere vâki olur.[bo] Nitekim Mekke’de güneş medâr-ı Cedy’e girdiği gün fey-i zevâl bir kāmet yani her şeyin birer misli kadar gölge olur. Medâreyn arasında bu miktarlar azalırsa da şimal ve cenuplarında gittikçe artar, senenin her gününde vakt-i zevâlde uzun, kısa bir gölge bulunur ve çok kere vakt-i zevâldeki gölgeler bile her şeyin bir mislini tecavüz edebilir. Fey-i zevâlin nâleyn tasması miktarı ile takdir buyurulması şarka dönmeye başlayan gölgenin ekall-i miktarını beyan içindir ki gölge cihetinin bu tahavvülü ân-ı zevâli müteakip vâki olur. O halde yevm-i farziyyet-i salâvâtta nâleyn tasması miktarı gölge mebde-i zuhr ve tam bir veya iki misli miktarı gölge, mebde-i asr olabilmek için bu kısa dediğimiz mevsimde cereyan etmiş olmak iktizâ eder ki bu surette te’vile sapmaya da hacet kalmaz.

5 Müslim ve diğer yerde Buhârî bu hadisi yine Urve tarikinden ve Ebû Mesʻûd el-Ensârî’den merfûan rivayet ediyorlar. Bunda aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz, نَزَلَ جِبْرِيلُ فَأَمَّنِي *“Cibrîl nâzil olup bana imam oldu”* buyurduktan sonra beş kere, فَصَلَّيْتُ مَعَهُ *“Onunla birlikte namaz kıldım”* buyurmuş ve birer birer beş vakti parmaklarıyla saymışlardır. {B3221 Buhârî, Bed’ü’l-halk, 6; M1379 Müslim, Mesâcid, 166.}

6 Metindeki أُمِرْتَ lafzında nâib-i fâil zamiri olan ت mazmum da rivayet edilmiştir, meftuh da. Birinci takdire göre "*Bununla emrolundum*", ikinciye göre "*Bununla emrolundun*" demek olur. Hitap olduğuna göre kāili Cibrîl aleyhisselâmdır. Ve "Dün gece sana mücmelen emrolunan namazın mufassalan tefsiri işte budur" demek olur. Mütekellim sîgasıyla olduğuna göre kāili Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm olmak ihtimali olduğu gibi Cibrîl aleyhisselâm da olabilir. Birinci takdire göre mâna zâhirdir. İkincisine göre ise Cibrîl aleyhisselâm, "İşte böylece sana tâlim ile memur oldum" demek olur.

---

bo Bu hesap salavât-ı hamsenin teşrîine zarf olan isrâ gecesindeki mi'râc-ı şerifin yaz mevsiminde ve dediğimiz günlerin içinde vukua geldiğini ispat ettiği gibi sene ve ayını da bir dereceye kadar tayine hizmet edebilir. Bu babdaki rivâyât *Buhârî* şârihi Aynî'nin haber verdiği üzere bervech-i âtî yedidir:

1. Zührî'nin dediğine göre bi'set-i celîle-i nebeviyyeden beş sene sonra. Bunu Kādî İyâz ondan nakletmiş.
2. İbn Abdülberr'in nakline göre recebde. Bu nakilde hangi senenin recebinde olduğu beyan edilmiyor.
3. Yine İbn Abdülberr'in nakline göre hicret-i seniyyeden on sekiz ay evvel ki kable'l-hicre ikinci senenin ramazanına müsâdif olur.
4. Kable'l-hicre birinci senenin rebîülevvelinde. Ekseriyetin kavli bu olduğunu Aynî söylüyor.
5. Hicretten on yedi ay evvel ki kable'l-hicre ikinci senenin şevvaline müsâdiftir.
6. İbnü'l-Esîr'in kavlince hicretten üç sene evvel. Bunda da ay tayin edilmiyor.
7. Hicretten on beş ay evvel ki kable'l-hicre ikinci senenin zilhiccesine müsâdiftir. Buna mukabil bu rivâyât-ı mütehâlifenin hangilerini tercih etmek lâzım geleceğini tayin için elimizdeki mâlûmat şunlardır:

a) Bu hâşiyede biraz evvelce zikrettiğimiz Câbir, İbn Abbas ve Ebû Hüreyre radıyallahu anhüm hadisi ki leyle-i mi'râcı takip eden günde fey-i zevâlin takriben sıfıra müsavi olduğunu gösterir.

b) Mekke-i Mükerreme'de fey-i zevâlin sıfır ve sıfıra karîb olmasının –o tarihlerde sene-i medâriyye ile sene-i rûmiyye arasındaki iki günlük fark da nazarıitibara alınmak şartıyla– mayısın yirmi beşi ile sonu ve temmuzun onu ile yirmisi arasındaki günlere müsâdif olması.

c) Hicret-i nebeviyyenin *Kubâ*'ya muvâsalâtla hitama erip o günün de mebde-i fasl-ı harîfe yani milâdî 622 senesi Eylülünün 20. Pazartesi gününe gelmesi.

d) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin vilâdet, bi'set, semaya urûc ve vefatlarının hep pazartesi günlerine müsâdif olması.

Bâlâdaki rivayetleri eldeki şu mâlûmat ile mukayese edersek âtîdeki neticelere varırız:

İlk rivayette Zührî münferit gibi olup mi'racın o kadar kadîmü'l-ahd olduğuna muhaddisler kāil olmamışa benzedikleri için onu nazarıitibara almayacağız. İkinci, üçüncü, dördüncü rivayetler de hesaba uymuyor. Zira receb, ramazan ve rebîülevvel ayları o tarihlerde hep kışa gelip o günlerde ise fey-i zevâl sıfır veya sıfıra karîb değil, bilakis pek uzundur. Binaenaleyh münakaşayı yalnız beşinci, altıncı ve yedinci rivayetler üzerine yürüteceğiz.

Vâkıa-i isrâ hicretten evvelki kamerî senelerin biri içinde ve hicret-i seniyye mîlâdî 622 senesi Eylülünün 20'sinde vâki olduğuna göre fey-i zevâlin sıfır olduğu veya sıfıra yaklaştığı pazartesi günlerini ararız ve görürüz ki, bu günler milâdî 620 senesi Mayısının 26. ve o sene Temmuzunun 14. bir de 621 senesi Mayısının 25'i ve o sene Temmuzunun 13. günleridir. Bu dört günün hangi Arabî ayına müsâdif olduklarını Uluğ Bey cetvellerinden tahkik ettiğimizde görürüz ki:

620 senesi Mayısının 26'sı kable'l-hicre 3. sene şevvalininin 20'sine,

620 senesi Temmuzunun 14'ü kable'l-hicre 3. sene zilhiccesinin 8'ine,

621 senesi Mayısının 25'i kable'l-hicre 2. sene şevvalinin 29'una,

621 senesi Temmuzunun 13'ü kable'l-hicre 2. sene zilhiccesinin 21'ine gelir. Yalnız Arabî aylarına ait tarih rakamlarının rü'yet ve sübût-ı hilâl dolayısıyla bir iki gün farkedebileceğini unutmamalıdır. Binaenaleyh miʿracın hicretten beş ve on yedi ay evvel vukua geldiği rivayetlerinin her ikisi de 621 sene-i mîlâdiyyesi rasadât ve takvim hisâbâtına ait kuyûda muvâfık düşer.

İbnü'l-Esîr'in rivayeti de hisâbâtına uyabilir. Zira 620 sene-i mîlâdiyyesi Mayısının 26'sı kable'l-hicre 3. sene şevvalinin 20'sine ve Temmuzunun 14'ü sene-i mezkûre zilhiccesinin haftasına tesadüf eder. Lâkin 621 senesine ait rivayetler de ay adetlerinin ve ay isminin tasrih edilmesi onları tercihe bâis olabilir. Bâhusus Ebü'l-Fidâ'nın İbnü'l-Cevzî'den olan rivayet ve nakli de bunu teyit eder.

İbnü'l-Cevzî isrânın, Ebû Tâlib'in vefatından sonra, nübüvvetin on ikinci senesinde vukua geldiğini beyan ediyor ki 621 sene-i mîlâdiyyesi demektir. Vâkıa zilhicce rivayetine nazaran takriben on dört buçuk, şevval rivayetine nazaran on altı ay bir hafta evvele düşüyorsa da bu kesirlerin cebriyle pekâlâ on beş ve on yedi ay denilebilir.

Kable'l-hicre ikinci sene şevvali ile zilhiccesi rivayetlerinden de ikincisini tercihe mahal vardır. Zira dördüncü kavil olarak hicretten bir sene evvel vukua gelmiş olması ekseriyetin kavli olduğu da haber veriliyor. On dört buçuk ay bir sene ve kesir olduğu için kesrin hazfiyle ona bir sene denilebilir. Yalnız rebîülevvel ile takyîdi doğru olamaz. Ekseriyete nisbet olunan bu kavildeki sehiv aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin vilâdet, hicret ve vefatları hep rebîülevvele müsâdif olduğundan miʿrâcın da o aya tesadüf etmesinin tevehhüm edilmiş olmasındandır. Bu dört mühim vâkıanın hep pazartesi gününe müsâdif olması gibi.

Bu takrire göre netâyic-i âtiyeye vâsıl oluruz:

1. İsrâ ve miʿrac yazın en uzun günlerinden birinde vâki olmuştur.
2. Miʿrâc-ı şerif milâdın ya 621 veya 620 senesinde vâki olmuştur.
3. Miʿrac bir pazartesi gününün gecesinde vâki olmuştur.
4. Buna nazaran ya 621 senesi Mayısının 25'i ile Temmuzunun 13. veya 620 senesi Mayısının 26'sı ile Temmuzunun 14. günlerinden birinde olmuştur.

5. 621 senesi Temmuzunun 13’ünde ve kable’l-hicre ikinci sene zilhiccesinin üçüncü haftasında vuku bulmuş olması ihtimali diğerlerinden kavidir.

316

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ أَيُّكُمْ يَحْفَظُ قَوْلَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فِي الْفِتْنَةِ قُلْتُ أَنَا كَمَا قَالَهُ قَالَ إِنَّكَ عَلَيْهِ أَوْ عَلَيْهَا لَجَرِيءٌ قُلْتُ فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ تُكَفِّرُهَا الصَّلَاةُ وَالصَّوْمُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ وَالنَّهْيُ قَالَ لَيْسَ هٰذَا أُرِيدُ وَلٰكِنِ الْفِتْنَةُ الَّتِي تَمُوجُ كَمَا يَمُوجُ الْبَحْرُ قَالَ لَيْسَ عَلَيْكَ مِنْهَا بَأْسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَابًا مُغْلَقًا قَالَ أَيُكْسَرُ أَمْ يُفْتَحُ قَالَ يُكْسَرُ قَالَ إِذًا لَا يُغْلَقُ أَبَدًا فَقِيلَ لِحُذَيْفَةَ أَكَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ الْبَابَ قَالَ نَعَمْ كَمَا أَنَّ دُونَ الْغَدِ اللَّيْلَةَ إِنِّي حَدَّثْتُهُ بِحَدِيثٍ لَيْسَ بِالْأَغَالِيطِ فَسُئِلَ مَنِ الْبَابُ قَالَ عُمَرُ.

TERCÜMESİ

(Sâhib-i sırr-ı Resûl) Huzeyfe b. Yemân (el-Absî) radıyallahu anhümâdan:[7] Şöyle demiştir. (Bir gün emîrü'l-mü'minîn) Ömer radıyallahu teâlâ anhın yanında oturuyorduk. "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin fitne hakkındaki[8] sözlerini (bakalım) hanginiz bellemiş?" diye sordu. Dedim ki: Ben. Hem de nasıl söylediyse öylece! (Ömer), "Ona yahut buna karşı (Amma da) cüretin varmış!"[9] dedi. Dedim ki: İnsanın ehli, malı, evlâdı, komşusu yüzünden duçar olduğu fitneye[10] namaz, oruç, sadaka, emir (bi'l-ma'rûf), nehiy (ani'l-münker) kefâret olur.[11] "Hayır, (sormak) istediğim bu (fitne) değil, deniz nasıl kudurursa öylece kuduran fitnedir"[12] dedi.

(Bunun üzerine Huzeyfe), "Yâ emîre'l-mü'minin! O fitneden sana bir şey yok. Çünkü muhakkak seninle onun arasında kilitli bir kapı vardır" dedi.[13] Huzeyfe der ki: (Ömer), "Kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?" diye sordu. "Kırılacak" dedim. "Demek ki (tâ kıyamete kadar) kilitlenemeyecek" dedi.[14] Huzeyfe'ye biri, "Ömer kapıyı biliyor muydu?" diye sordu.

“Evet, yarından evvel bu akşamın geleceğini bildiği gibi (biliyordu). Benim ona söylediğim sözde yalan yanlış yoktur” dedi. “Ya kapı kimdir?” diye” sordular.[15] “Ömer’(in kendisi) dir” cevabını verdi.[16] {B525 Buhârî, Mevâkīt, 4.}

………

7 Huzeyfe radıyallahu anh Yemân lakabıyla iştihâr eden Hisl yahut Huseyl b. Câbir el-Absî radıyallahu anhın oğludur. Her ikisi de ekâbir-i sahâbedendir. Hisl b. Câbir radıyallahu anh bir aralık nasılsa birini katletmiş olduğundan memleketinden firar edip Medine'ye iltica etmiş ve Evsîler'den Benî Abdüleşhel'in civarına dahil ve onlara halîf olmuştur. Evs ile Hazrec an asıl Yemen'den gelme oldukları için Yemânî'dirler. İşte Hisl bu Yemânîler'e iltihak ettiği için kavmi tarafından kendisine Y*emân* lakabı verilmiştir. Baba, oğul kadîmü'l-İslâm oldukları halde Bedir Gazâsı'na iştirak edememişlerdir. Oraya giderlerken yolda müşrikîn-i Kureyş eline düşmüşler. Müşrikler "Siz Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve âlihî ve sellem) yanına gidiyorsunuz" diye kendilerine ilişmek istemişlerse de onlar inkâr ettiklerinden Medine'ye gideceklerine ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte harbe girmeyeceklerine nâm-ı hüdâya kasem ederek ahd ve peymân vermedikçe yakayı kurtaramamışlar. Kurtulduktan sonra huzûr-ı âlî-i nebevîye gelerek keyfiyeti arzetmişler ve "*Burada durmayın, Medine'ye gidin*" emrine binaen o muharebede hazır bulunamamışlardır. Uhud Gazâsı'nda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Hisl ile Benî Abdüleşhel'den Sâbit b. Vakş'ı –sinn ü sâlleri pek ilerlemiş olduğu için– Medine'nin kâgîr, metin binalarına kadınlar ve çocuklarla birlikte saklamışlardı. Orada iken ehl-i İslâm'ın bozgun haberi gelmesi üzerine biri diğerine, "Biz bugün değilse yarın çukura gireceğiz. Burada öleceğimize meydân-ı kârzârda şehâdet kazansak!" demiş. Bu söz üzerine de her iki ihtiyâr sell-i seyf ederek mücâhidîn-i müslimîne iltihak etmişler. Sâbit b. Vakş –biraderi Rifâa b. Vakş gibi– süyûf-ı müşrikîn ile şerbet-i şehâdeti nûş etmiş. Hisl b. Câbir'e gelince, müslümanlar kendisini müşrikînden biri zannıyla –hatıra öyle geliyor ki, ibtidâ-yı emirde muhâribînden olmadığı için o günkü şiârı yani parolayı bellemeden harbe girmiş olması hataya sebep olmuştur– yalın kılıç başına üşmüşler ve babasının uğradığı tehlikeyi görüp nezdine koşan Huzeyfe, "Aman! Ne yapıyorsunuz? Babamdır, babamdır" deyinceye kad̲ar işini bitirmişler. Huzeyfe bu katl-i hatâya karşı yalnız, يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ [bp]demekle iktifâ ve taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden te'diye buyurulan diyeti bile müslimîne tasadduk etmek ulüvv-i cenâbını göstermiştir. Huzeyfe, emîrü'l-mü'minîn Ömer b. Hattâb radıyallahu anh tarafından –Selmân-ı Fârisî

radıyallahu anhtan sonra– medâyin-i kisrâ valiliğine nasbolunup ilâ âhiri'l-ömr o hizmette kalmıştır. Rahmet-i rahmâna intikali emîrü'l-mü'minin Hazret-i Osman'ın katlinden ve emîrü'l-mü'minin Hazret-i Ali'ye biattan kırk gün sonradır (radıyallahu anhüm ecmaîn). Huzeyfe b. Yemân hazretleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mahrem-i esrârı olup münâfikīn ahvaline ve ileride hâdis olacak fitnelerin tefâsiline en ziyade muttali olan zat idi. "Kıyamet gününe kadar olmuş, olacak şeyleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana söyledi" dermiş. Ömer radıyallahu anh Medine'de bir cenaze olsa Huzeyfe radıyallahu anhı gözetler ve onu cemaat arasında görmezse meyyitin münafık olmasından şüphe ederek namazını kılmazmış. *Tirmizî*'de Huzeyfe radıyallahu anhtan rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, "Yâ Resûlellah! Birini halife etsen" denilmiş. "*Eğer ben bir halife nasbedersem, siz de ona itaat etmezseniz azaba uğrarsınız. Lâkin size Huzeyfe ne söylerse sözüne inanınız. Abdullah b. Mes'ûd da Kur'an'ı nasıl okutursa öylece okuyunuz*" {T3812 Tirmizî, Menâkıb, 38.} buyurmuşlardır.

8 Fitne aslında imtihan ve ihtibardır ki Türkçe'si "sınama" demektir. Hâlisi mağşûşundan belli olsun diye altını, gümüşü potada eritmeye fitne dendiği gibi iyiliği, kötülüğü belli olsun diye insana edilen her muameleye de ıtlak olunur. Bu lafzın meânîsi çoktur. Hep de bu mânaya müteferri'dir: 1. Küfür ve dalâl. وَقَعَ فِي الْفِتْنَةِ "Dalâl ve gümrâhîye düştü" demektir. 2. Rüsvâlık. 3. Belâ ve azap. Fitne-i dünyâ ve fitne-i kabirden murat budur. 4. Kıtal, harb-i dâhilî. 5. İnsanın hali iyilikten kötülüğe dönmek. 6. Bir şeyi beğenip kalbin ona meyil ve muhabbet eylemesi. Fitne-i nisâ ve evlât bu kabildendir. 7. Mecnun ve şeydâ olmak.

9 "Ona karşı" yahut "buna karşı" suretinde vâki olan şek ya Huzeyfe radıyallahu anha yahut aradaki râviye aittir. "Ona karşı" Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme karşı demek olduğu gibi "buna karşı" da söz söylemekte cüretin çoktur demek olur.

10 İnsanın ehli yüzünden fitnesi, onlardan dolayı helâl olmayan söz söylemesi, helâl olmayan iş işlemesi; malı yüzünden fitnesi, alması helâl olmayan malı alıp helâl olmayan yerlere sarfetmesi; evlâdı yüzünden fitnesi, onlara fart-ı muhabbetle beraber birçok hayrata onların yüzünden fırsat bulamaması, yahut onları geçindireceğim diye helâle, harama bakmaması; komşusu yüzünden fitnesi, zengin olmasına hoş nazarla bakmayıp temennî ve hasette bulunmasıdır.

11 Şârih Aynî, bu beş şeyin kefâret olmasındaki nükteyi izah için diyor ki: Zimmete taalluk eden hukuk ya bedenî ya malî ya kavlî olur. Bundan dolayı ef'âl-i ebdânın a'lâsı olan salât ile sadakayı, hukūk-ı emvâlin a'lâsı olan sadakayı, hukūk-ı akvâlin de a'lâsı olan emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkeri zikretti.

12 Bu fitne Osman radıyallahu anhın şehâdetiyle başlayıp ümmet-i Muhammediyye'nin biribirine girmesine bâis olan fitne-i uzmâdır ki o günden bugüne kadar sönmemiştir.

13 Anlaşılıyor ki Huzeyfe radıyallahu anhın Muhbir-i sâdık sallallahu aleyhi ve sellemden öğrendiğine göre Ömer radıyallahu anhın vücudu, fitneye karşı sedd-i sedîd imiş. O hayatta oldukça muntazar olan fitne-i mahûfe hâdis olmayacakmış. Onun için "Ondan sana bir şey yok" demiş. "Kapı Osman radıyallahu anh iken, Ömer radıyallahu anh kendisidir zannında idi" diyenlerin de sözünde bir vecih vardır. Hısn-ı ittihad ve itilâfın dış kapısı Hazret-i Ömer el-Fârûk idi. O hayatta iken iç kaleye fitnenin hücumuna meydan kalmadı. Hazret-i Fârûk'un şehâdetiyle dış kapı açıldıktan sonra rüesâ-yı fitne olan hainler iç kapı olan halîfe-i zi'n-nûreyne taarruzu âsân buldular.

14 Çünkü sağlam kapı bir daha kilitlenebilir. Kırık kapı ise yerinde duramaz ki kilit vurulabilsin. Kapının kırılması Osman radıyallahu anhın şehâdetidir.

15 Metn-i *Buhârî*'de deniliyor ki râvi (Şakīk b. Seleme el-Esedî), "Huzeyfe'ye kendimiz sormaya cesaret edemedik de Mesrûk b. Ecda'a "Kapı kimdir?" diye sordurduk. O da kapıyı ondan öğrenip "Kapı Ömer'dir" dedi.

16 Hazret-i Ömer radıyallahu anh kapının kendi zatı olduğunu bildiği halde kendisinden sonra gelecek fitneden sual etmesi fitnenin azametini bildiği ve şayet tafsilâtını unutmuşsa hatırlaması içindir. Kendi zamanında belki mukaddimâtı zuhur eder diye korkuyormuş.

---

bp Yûsuf, 12/92.

317

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنَ امْرَأَةٍ قُبْلَةً فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ فَقَالَ الرَّجُلُ
يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَلِي هٰذَا قَالَ لِجَمِيعِ أُمَّتِي كُلِّهِمْ وَعَنْهُ فِي رِوَايَةٍ لِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Mes‘ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) bir kimse (yabancı) bir kadından bir bûse aldı.[17] (O adam) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme gelip keyfiyeti haber verdi. Allah azze ve celle hazretleri وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu.[18] O kimse, "Yâ Resûlellah! Bu yalnız benim için mi?" diye sordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Ümmetimin âmmeten, kâffeten hepsi içindir" buyurdu. {B526 Buhârî, Mevâkīt, 4.}

(Buhârî'nin) yine İbn Mes‘ûd'dan olan diğer rivâyâtında:, "Ümmetimden bununla âmil olan (herkes) içindir"[19] denilmiştir. {B4687 Buhârî, Tefsîr (Hûd), 6.}

………

17 Bu hatunun ensara mensup olduğu mâlûm ise de ismi meçhul kalmıştır. Bu adam da esahh-ı akvâle göre Ebü'l-Yeser Kâʻb b. Amr b. Abbâd el-Ensârî es-Selemî'dir. Akabe ile Bedir'de hazır bulunan sahâbe-i kirâmdandır. Kısa boylu, koca karınlı bir zat olduğu halde pek boylu boslu olan amm-i mükerrem-i Nebî Abbas b. Abdülmuttalib'i Bedir'de esir eden odur. Ashâb-ı Bedr'in en sona kalanı olup 55 sene-i hicriyyesinde Medîne-i Münevvere'de âzim-i âlem-i ukbâ olmuştur. Radıyallahu anh. Abbas radıyallahu anha, "Avucunun içinde ezebileceğin Ebü'l-Yeser'e nasıl esir oldun?" diye sormuşlar. "Karşıma gelir gelmez hemen koca Handeme (Mekke-i Mükerreme'de bir dağ) gibi oldu" cevabını vermiş. Ali radıyallahu anhın de şöyle bir rivayeti vardır: Ensardan biri Abbas'ı esir olarak getirdi. Abbas, "Vallahi beni esir eden bu değildir. Beni esir eden ala-bacak bir ata binmiş, güzel yüzlü, başının yan tarafları tâz bir kimsedir ki onu içinizde göremiyorum" dedi. Ensârî de, "Vallahi ben esir ettim yâ Resûlellah!" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, اُسْكُتْ فَقَدْ أَيَّدَكَ اللّٰهُ بِمَلَكٍ كَرِيمٍ *"Sus! Kasem ederim ki seni Allah bir melek-i kerîm ile teyit etmiştir"* buyurdular. Sâhib-i kıssanın ismi hakkında beş rivayet daha varsa da zikrinden sarfınazar ediyoruz. Ancak kendisinden hasbe'l-beşeriyye zina vâki olmuş bir mü'min-i müteverriʻ fiiline ne kadar nâdim olursa, o da o türlü nedâmet göstermiş, enzâr-ı nâstan hâlî olan bir yerde irtikâb-ı maʻsiyet ettiği halde –bugünkü ahlâk-ı şâyiaya göre– havsalaya sığmaz bir cesaret ve fazilet göstererek çaresini bulsunlar diye ibtidâ sahâbe-i kirâma, nihayet Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâma müracaatla kendisine ikāme-i hadd-i zinâ edilmesini talep etmiştir. Tirmizî'nin rivayetine nazaran Ebü'l-Yüsr radıyallahu anhın kendisi şöyle diyor: "Hurma satın almak için bana bir kadın geldi. Evde daha iyisi var dedim. İçeriye beraber girdi. Üzerine saldırıp öptüm. Bunun üzerine Ebû Bekir radıyallahu anha gelip kaziyyeyi anlattım. "Tövbe et de kendini rüsvâ etme!" dedi. Ömer radıyallahu anha gidip anlattım. O da, "Tövbe et de kendini rüsvâ etme, kimseye haber verme!" dedi. Sabredemedim, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna gittim. İşi arzedince, *"Fî sebîlillâh gazâya gitmiş bir müslümanın karısına böyle mi bakarsın?"* buyurdu. –Ebü'l-Yeser bunun üzerine kendisini ehl-i nârdan olmuş zannıyla, "Ah! Bu saate gelinceye kadar keşke iman etmemiş

olaydım" diye temennide bulundu.– Yine Ebü'l-Yeser, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uzun müddet başını eğdi, nihayet kendisine أَقِمِ الصَّلَوٰةَ [bq] âyeti vahyolundu" dedikten sonra kıssasına metinde olduğu gibi devam ediyor. {T3115 Tirmizî, Tefsîr, 11.} Muâz radıyallahu anhtan gelen bir rivayette de sâhib-i kıssanın aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize gelip, "Yâ Resûlellah! Allah'ın emrettiği haddi bana ikame et!" demesi ve bu sözünü tekrar etmesi üzerine mübarek yüzlerini çevirdikleri ve namaz kılındıktan sonra âyet-i kerîme nâzil olduğu zikrediliyor. {T3113 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 11.} Bu ehâdîs-i şerifenin mecmûundan yalnız haram olan mahalde mücâmeatın ikāme-i hadd-i zinâyı müstelzim olduğu istidlâl olunur.

18 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi, *"Gündüzün iki uçlarında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde ikāme-i salât et! Şüphesizdir ki hasenat seyyiâtı giderir. Bu Kur'an, kulağına söz gireceklere büyük mev'izadır."* {Hûd, 11/114.} Vallahu a'lem. Bu âyet-i kerîmede emrolunan namazların salavât-ı mefrûza olduğunda ittifak vardır. Gündüzün iki tarafından, iki ucundan maksad-ı âlî غَدَاة ile عَشِيّ, gündüzün nısf-ı evveli ile nısf-ı ahîri olup birincisine sabah, ikincisine öğle ile ikindi namazları girer. İbn Abbas hazretleri ikinci kısma akşam namazını idhal eder. Gecenin gündüze yakın zamanlarındaki farz namazlar da akşam ile yatsı namazlarıdır. Sabaha yakın gece namazları diyenler de varsa da, onun farziyeti aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize hâs olup ümmete göre gayr-i vâcip, şu kadar ki mesûbât-ı azîmeyi câliptir. Salât-ı vitrin âhir-i leyle tehirindeki fazilet de bundan istidlâl olunabilir. Çünkü –Aynî'nin dediği gibi– zülef lafzı cemi'dir. Binaenaleyh geceye mağrib, işâ, vitir olmak üzere lâ-akal üç namaz tahsis buyurulmuş olur.

19 Bundan salavât-ı hamsin irtikâb-ı sagāir edenlere göre tövbe makamına kāim olacağı mânası çıkar. Bazıları salavât-ı hamsin sagāir ve kebâir bütün günahlara kefâret olduğuna kāil olmuşlarsa da cumhûr-ı ehl-i sünnet evvelki kavil tarafındadır. Zira metindeki bu hadis ile ondan evvelki hadisten münfehim olan ıtlakı إِنَّ الصَّلَاةَ إِلَى الصَّلَاةِ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُمَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ *"Kebâirden içtinap edildikçe vakitten vakite kılınan namazlar, aralarında geçen günahlara kefâret olurlar"* {Bu lafızlarla temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet, Taberânî tarafından "الصَّلَوَاتُ كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ" şeklinde nakledilmiştir. MK8741 Taberânî, el-Kebîr, IX, 148.} hadîs-i şerifi takyîd ediyor. Müslim de Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan bu mânada, الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ {M552 Müslim, Tahâre, 16.} hadisini rivayet ediyor.

---

bq Hûd, 11/114.

v

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ حَدَّثَنِي بِهِنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي.

TERCÜMESİ

Yine (Abdullah) b. Mes‘ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme: “Amellerin hangisi Allah’a daha sevgilidir?” diye sordum. “Vaktinde (kılınan) namaz” buyurdu. “Sonra hangisi?” dedim. “Birr-i vâlideyn” buyurdu. “Sonra hangisi?” dedim. “Allah yolunda cihad” buyurdu.[20]

(İbn Mes‘ûd) der ki: Bunları Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana söyledi. Daha ziyadesini soraydım yine bana haber verecekti. {B527 Buhârî, Mevâkīt, 5.}

………

20 11, 12 ve 25. hadislere de müracaat. Namaz imandan sonra a‘mâlin şüphesiz efdalidir. Çünkü dinin direğidir. Birr-i vâlideyn de şer‘-i mübînin insana tahmil ettiği en büyük vâcibâttandır. Vâlideyn kâfir de olsa onlara ihsan ile muamele ederek ukūktan yani kendilerine itaatsizlikten içtinap eylemek farzdır, onlara can sıkıntısı ile *“of!”* demek bile nass-ı Kur’an ile nehyolunmuş muharremât-ı şer‘iyyedendir. Emirlerine masiyet olmadıkça itaat vâciptir. Allah yolunda cihad da i‘lâ-yı kelimetullah ve şeâir-i İslâm’ı izhar kastıyla hem bi’n-nefis hem de bezl-i mal ederek uğraşmak, mukātele etmektir. Namazı terkeden kimse diğer hukūkullahı bi-tarîkı’l-evlâ terkeder. Hukūk-ı ebeveyne riayetkâr olmayan kimseden başka insanların hukukuna riayet ne kadar beklenir? İstitâat-i mâliyye ve bedeniyyesi olan kimse i‘lâ-yı kelimetullahı, izhâr-ı şeâir-i İslâm’ı mühimsemezse Allah’a vesîle-i takarrüb olan a‘mâl-i sâireyi terketmesinden kolay ne var?

Bu hâşiyemizin ibtidâsında kārie müracaatını tavsiye ettiğimiz hadisler ile en hayırlı, en faziletli, Allah'a en sevgili ameller hakkında suali nâtık ehâdîs-i sâiredeki cevapların aynı siyak ve tertip üzere vârit olmamasına gelince, sual edenlerle evkāt-ı suâlin ihtilâfından neşet etmiştir. Enbiya hazerâtı etıbbâ-i kulûb olduklarından karşılarına gelenlerin maraz-ı rûhânîleri en ziyade hangi devaya muhtaç ise o devayı diğerlerine takdîmen tavsiye buyururlar. Bazı vakitlerde bir nevi a'mâlin diğerlerinden efdal olacağı ise bedîhîdir. Meselâ düşman kapıda iken onlarla uğraşmayı bırakıp uzun uzadıya nevâfil namazlarıyla meşgul olmak münasip olmaz. Zamân olur ki it'âm-ı taâm faziletçe her türlü a'mâle takaddüm eder. Salâtın sadakadan efdal olduğu muhakkak olmakla beraber muztar bir zavallıya müvâsat zamanında sadaka vermek sevabına namazın sevabı bile muadil olamaz. Bazıları da, "Bu ehâdîste (efdal), (hayır) gibi tafdîle mahsus olan sîgalar, iki amel beynindeki tefâdul-ı nisbîye delâlet etmez. Bunlarla kastolunan fazl mutlaktır. Yahut efdal-i a'mâl demekten maksada efdal olan a'mâlden biridir" derler.

319

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا مَا تَقُولُ ذٰلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ قَالُوا لَا يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ شَيْئًا قَالَ فَذٰلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللّٰهُ بِهَا الْخَطَايَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden işittim. (Bir defa) “Söyleyin, birinizin kapısı önünde bir akarsu bulunsa (sâhib-i hânede) beş defa içinde yıkansa ne dersiniz? (vücudunun) kirinden, pasından bir şey bırakır mı?” buyurdu. “Hayır, hiçbir kir pas bırakmaz, hiç bir şey bırakmaz” dediler. (Bunun üzerine) buyurdu ki: “Beş (vakit) namaz da işte bunun gibidir. Onlarla Allah Teâlâ günahları[21] yıkar, siler.” {B528 Buhârî, Mevâkīt, 6.}

....

21 Zâhiren günahların sagāir ve kebâirine şâmil ise de cumhur bunları sagāir ile takyîd etmektedir. 317. hadise de müracaat.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطْ[22] ذِرَاعَيْهِ كَالْكَلْبِ فَإِذَا[23] بَزَقَ فَلَا يَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ فَإِنَّمَا[24] يُنَاجِي رَبَّهُ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Secde ederken (secdenizi) yolunda yapınız.[25] (Namaz kılan kimse) kollarını köpek gibi yere yaymasın.[26] Tükürdüğü vakit de ne önüne ne sağına tükürsün. Çünkü o, rabbi ile münâcât ediyor.[27] {B532 Buhârî, Mevâkīt, 8.}

………

22 Fiilin fâili الْمُصَلِّي ism-i menvîsine râci zamîr-i gāibdir. Bazı nüshalarda لَا يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ suretindedir.

23 Bir nüshada وَإِذَا .

24 Bir nüshada فَإِنَّهُ .

25 Sücûdda itidal –254. İbn Buhayne radıyallahu anh hadisinde tarif edildiği üzere– iki avucunu yere dayayıp dirsekleri yerden ve iki yanından ayırmak ve karnını uyluğundan uzak tutmak heyetinde vâki olur ki buna “*tecnîh*” denir. Bu heyet daha mütevaziyane bir vaz‘ olduğu gibi tembel harcı da değildir. Cebhe de yere daha sağlam dayanmış bulunur.

26 Dirsekleri yere yapıştırıp kolları yaymak köpek oturuşuna benzer bir hey’et-i kabîha olduğu gibi namazda tehâvün ve adem-i itinayı da müşir bir haldir.

27 262, 263 ve 264. hadislere de müracaat.

321

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ وَاشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا فَقَالَتْ رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضًا فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ وَنَفَسٍ فِي الصَّيْفِ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Sıcak şiddetlendiği vakitte salât(-ı zuhru) serinliğe bırakınız.[28] Zira sıcağın şiddeti cehennemin kaynamasındandır. Nâr(-ı cehennem) rabbine arz-ı şekvâ etti. “Yâ rab! Beni ben yiyorum (izin ver)” dedi. Allah Teâlâ da iki defa nefes almasına izin verdi. Nefesin biri kışın diğeri yazın. En çok mâruz olduğunuz sıcak ile sizi en ziyade üşüten zemherir (işte budur).[29] {B536, B537 Buhârî, Mevâkīt, 9.}

………

28 Tercümede salâtın zuhur ile takyîd edilmesi diğer rivâyâtta ve ezcümle yine Buhârî'nin Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ {B538 Buhârî, Mevâkīt, 9.} denilmiş olmasındandır. Çünkü mutlak mukayyede hamlolunmak kaidedir. Salât-ı zuhru evveli vaktinde kılmayıp da ortalığın biraz serinlediği zamana kadar tehirine "ibrâd" denir. İbrâd hakkındaki bu emir vücûb için değil istihbâb içindir. Gölge olmayan saatte sıcakta cemaate gitmekte meşakkat olur mülâhazasıyla ümmet hakkında tahfif olsun diye buna ruhsat verilmiştir. Evvel vakitte kılmanın faziletine bakarak ibrâd-ı zuhra vakt-i salâtın tazeliği mânasını verip bu gibi hadisleri ta'cîl-i salât hadisleri ile bir mefhumda tutanlar vardır. Cumhûr-ı sahâbe ile tâbiînin de buna kāil olduklarını şârih Aynî bize haber veriyor. Abdullah b. Mübârek fukahâ-i Hanefiyye, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye gibi eimme, ibrâdı te'hîr-i zuhr mânasına alıp bunu müstehap görüyorlar. İmam Şâfiî ise bunu bilâd-ı hârreye ve –cumadan başka– mescidde ikāme olunan cemaate ve mescidin uzak olmasına kasrediyor. Binaenaleyh mutedil olan diyarda ve bilâd-ı hârrede yazdan başka mevsimlerde tâcil efdal olduğu gibi yakın mescidde hazır cemaat bulan, münferiden veya cemaatle evinde kılan, uzak mescide gölge altında gidebilen hakkında tâcil efdaldir. Cumanın herhangi diyarda ve herhangi mevsimde olursa olsun tâcili efdaldir. Maahâzâ ibrâd-ı cum'ayı efdal görenler de vardır. Mülûk ve ümerâ-yı Emeviyye'nin zuhr ile cumayı ikindiden sonralara kadar tehiri itiyat etmeleri hep bu ruhsatın suistimalinden ileri gelmiştir. Mâlikiyye'den Eşheb sıcak zamanlarda ibrâd-ı zuhrdan başka bir de ibrâd-ı asra, Ahmed b. Hanbel yazın salât-ı işânın tehirine, İbn Habîb meseleyi aksederek yatsı namazını kış geceleri tehire, yaz geceleri tâcile kāil olmuşlardır. Eşheb ile Ahmed'e göre illet-i te'hîr sıcak ise de İbn Habîb'e göre gecenin kışın uzun, yazın kısa olmasıdır.

29 Yeryüzünde şiddet-i harâretin cehennemin kaynamasından olması, kinaye ve mecaz kabilinden olduğu gibi nârın şikâyeti ve nefes alması da mecazidir. Maahâzâ bunların hakikat olmasına da hiçbir mâni'-i aklî yoktur. Mâni'-i aklî ikāme edebilmek için bunların hakikatlerine muttali olmamız lâzım gelir ki böyle bir dava kimsenin hatırından geçmez. İnsandan başka mevcûdatın nutuk ve idraki var mıdır? Yok mudur? Bunu da kendi tecârib ve havassımızla kestirip atmamıza imkân yoktur. Eğer varsa –nutuk ve idrakin mîyar ve mikyası bizce yalnız kendi nutuk ve idrakimiz olduğu için– bu babda vereceğimiz hüküm herhalde hakikatten baîd olmuş olur. Elektrik nevinden bir müddeharda mevcut kuvve-i muharrikenin vücut ve miktarını kaba veya hassas terazinin yahut cıva sütununun hareketsiz kaldığına bakıp da inkâr etmek ne kadar mânasız ise, insandan başka mevcûdatın nâtık ve müdrik olmadıklarına insanların kendi his ve idraklerini ölçü tutarak hükmetmeleri de o kadar mânasız olur. Bunu ancak Hâlıkları bilir, bir de o Hâlık-ı celle ve alânın böyle bir mîyar ve mikyas ile bazan mücehhez kıldığı mahlûkat, hâlık-ı kâinat ise, وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ *"Hiçbir şey yoktur ki, O'na tesbih ve tahmîd edip durmasın. Şu kadar ki siz onların tesbihlerini anlamıyorsunuz"* [br] buyuruyor. Tesbih şüphesiz ki nutuktur. Her şeyin nutku da kendine göre olur. Çakıl taşlarının yed-i müeyyede-i risâletpenâhîde tesbihlerini kendileri duydukları gibi huzûr-ı âlîlerinde olan sahâbe-i kirâm da o âna mahsus olarak kulaklarıyla duydular. Demek ki o anda Hak Teâlâ onlarda o tesbihleri duyacak bir idrak yaratmış. Mevcûdât-ı gayr-i nâtıka dediğimiz mahlûkatın kendilerine göre bizim anlamadığımız birer tesbihleri olduğu gibi şikâyetleri de olabilir. Cehennemin kendi halinden şikâyeti yevm-i kıyâmette هَلِ امْتَلَأْتِ *"Doldun mu?"* [bs] suâl-i izzetine karşı هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ *"Daha yok mu?"* [bt] diye cevap vermesi, üzerinden geçecek mümine, جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِي *"Ey mümin! Çabuk geç ki senin nurun benim yalınımı söndürüp duruyor"* {Beyhakī, Şuabü'l-îmân, I, 577, no: 369.} demesi de böyledir. Bunların hepsini de lisân-ı hâl sözlerinden diyerek mecaza hamletmek mümkün olduğu gibi hakikatlerine de hamletmeye hiçbir mâni'-i aklî yoktur.

---

br el-İsrâ, 17/44.
bs Kāf, 50/30.
bt Kāf, 50/30.

322

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ ﵁ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ فَأَرَادَ الْمُؤَذِّنُ أَنْ يُؤَذِّنَ لِلظُّهْرِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَبْرِدْ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُؤَذِّنَ فَقَالَ لَهُ أَبْرِدْ حَتَّى رَأَيْنَا فَيْءَ التُّلُولِ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte bir seferde bulunuyorduk.[30] Müezzin (Bilâl-i Habeşî radıyallahu anh) öğlen ezanını okumak istedi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Serinliği bekle (de öyle oku)" buyurdu. (Bir müddet) sonra yine okumaya davrandı. Yine "Serinliği bekle (de öyle oku)" buyurdu.[31] (Müezzin) tâ tepelerin gölgelerini uzanmış gördüğümüz zamana kadar (bekledi).[32] Buhârî'nin bu hadise ait rivayetinde, فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ. فَإِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ "Bunun üzerine Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: 'Şüphesiz sıcağın şiddeti cehennemin kaynamasındandır. Binaenaleyh sıcak şiddetlendiği zaman namazı serinliğe bırakınız" ziyadesi vardır. {B539 Buhârî, Mevâkīt, 10.}

....

30 Buradaki sefer kaydı ittifakīdir. İbrâd-ı salâtın illeti-metinden matvî olan Buhârî'nin ziyadesinde– taraf-ı âlî-i nebevîden beyan buyurulduğuna göre sıcaktan hâsıl olacak ezâ ve meşakkat olduğundan bu hususta hazarın seferden farkı yoktur ve ibrâddaki istihbâb sefere maksur değildir.

31 Buhârî'nin diğer rivayetinde müezzinin ezana davranması ile ibrâd emri üç kere zikredilmiştir.

32 Buhârî'nin diğer rivayetinde, حَتَّى سَاوَى الظِّلُّ التُّلُولَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ "Gölge, tepelerin yüksekliği miktarına varıncaya kadar (bekledi). Ondan sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem '*sıcağın şiddeti cehennemin kaynamasındandır*' buyurdu" {B629 Buhârî, Ezân, 18.} suretindedir. Arabistan'da toprak yahut kum tepeleri alelekser yayvan olduğundan mebde-i zuhrdan epey zaman geçmedikçe gölgeleri belli olmaz. Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anh bunu ibrâdın hududunu yani salât-ı zuhru ne vakte kadar tehirin müstehap olduğunu göstermek için söylüyor. Bu takdire göre salât-ı zuhru her şeyin gölgesi bir kāmet yani kendi mislini bulduğu zamanda kıldırmış oluyorlar. Şurası cây-ı dikkattir ki bu vakitte henüz ikindi namazı girmiş olmuyor. Zira asrın evvel-i vakti, gölge bir kāmet olduğu zamandır diyenlere göre de gölgenin fey-i zevâl miktarı daha uzaması lâzımdır. Zira asr fey-i zevâl tûlüne bir kāmet zammı ile hâsıl olan zılle göre takdir olunur. Ebû Dâvûd, Nesâî ve Hâkim'in İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayet ettiklerine nazaran da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gölgenin yazın üç ile beş, kışın da beş ile yedi kadem olduğu vakitler arasında zuhru kıldırmışlardır. Bu iki rivayet tahdide delâlet eder. Serinlik olsun diye namaz alabildiğine tehir edilmeyecek demektir.

323

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ فَصَلَّى الظُّهْرَ فَقَامَ عَلَى الْمِنبَرِ فَذَكَرَ السَّاعَةَ فَذَكَرَ أَنَّ فِيهَا أُمُورًا عِظَامًا ثُمَّ قَالَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْأَلَ عَنْ شَيْءٍ فَلْيَسْأَلْ فَلَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَخْبَرْتُكُمْ بِهِ مَا دُمْتُ فِي مَقَامِي هٰذَا فَأَكْثَرَ النَّاسُ فِي الْبُكَاءِ وَأَكْثَرَ أَنْ يَقُولَ سَلُونِي فَقَامَ عَبْدُ اللهِ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ فَقَالَ مَنْ أَبِي قَالَ أَبُوكَ حُذَافَةُ ثُمَّ أَكْثَرَ أَنْ يَقُولَ سَلُونِي فَبَرَكَ عُمَرُ ﵁ عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ رَضِينَا بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا فَسَكَتَ ثُمَّ قَالَ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ آنِفًا فِي عُرْضِ هٰذَا الْحَائِطِ فَلَمْ أَرَ كَالْخَيْرِ وَالشَّرِّ قَدْ تَقَدَّمَ بَعْضُ هٰذَا الْحَدِيثِ فِي كِتَابِ الْعِلْمِ مِنْ رِوَايَةِ أَبِي مُوسَى لٰكِنْ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ زِيَادَةٌ وَمُغَايَرَةُ أَلْفَاظٍ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem güneş (nısfü'n-nehârdan) meylettiğinde (hücre-i saâdetten) çıktı.[33] Öğleni kıldırdıktan sonra minbere (çıkıp) ayakta durdu. Kıyametten bahis buyurdu. O gün (pek) büyük şeyler olacağını haber verdi. Sonra "Bana bir şey sormak isteyen varsa (şimdi) sorsun. Bu makamımda durduğum müddetçe bana her ne sorarsanız (hemen) haber vereceğim" buyurdu.[34] Halk (Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmın gazabından müteessir olarak) pek ziyade ağlaştılar.[35] (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de) tekrar tekrar hep "Sorsanıza!" diyordu. Derken Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî (radıyallahu anh) ayağa kalkıp, "Benim babam kimdir?" diye sordu. "Baban Huzafe'dir" buyurdu.[36] Sonra yine, "Sorsanıza!" (diye ilhâh) buyurdu. Bunun Üzerine Ömer b. Hattâb (radıyallahu anh) iki diz üstü gelip, "(Yâ Resûlellah bu kadarı elverir. Biz) Allah Teâlâ'yı rab, İslâm'ı din, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)i nebî olarak kabul ve tasdik ettik" dedi.[37] Bunun üzerine (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem biraz) sükût buyurduktan sonra, "Demincek cennet ile cehennem şu duvarın yüzünde bana arzolundu. Ne böyle hayrın ne de böyle şerrin mislini görmüş değilim" buyurdu.[38] {B540 Buhârî, Mevâkīt, 11.}

Bu hadisin bir parçası "Kitâbü'l-İlm"de Ebû Mûsâ (el-Eş'arî radıyallahu anh) rivayeti olarak geçmişti (81. hadis). Ancak buradaki rivayette hem ziyade hem de (bazı) elfâz mugāyereti vardır.

....

33 Salât-ı zuhrun evvel-i vakti ân-ı zevâl olduğu buradan da münfehim oluyor.

34 Münâfıkīnden bazı kimselerin Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi güya cevabından âciz bırakacak es'ile tertip etmiş oldukları mesmû-i âlî olması bu gazab-ı muhikka sebep olmuş ve âsâr-ı gazab vech-i mübâreklerinde nümâyan olduğu halde *"Sorunuz!"* diye bu kadar ısrar buyurulmuştu.

35 Hâzırunun böyle zâr zâr ağlamalarına o günkü hutbede yevm-i kıyâmetin ahvâl-i azîmesine dair duydukları haberler kadar gazab-ı nebevî yüzünden üzerlerine azâb-ı ilâhînin nüzûlünden korkmaları da sebep olmuştu. Nitekim ümem-i sâlifenin enbiyâ aleyhimü's-salâtü ve's-selâma karşı muhalefetlerinden dolayı nice nice azaplara giriftar olmuş oldukları o belâgatnümâ ve ibretbahşâ kısas-ı Kur'âniyye ile mâlûmları olmuştu.

36 Bu Abdullah b. Huzâfe nâme-i risâlepenâhîyi –58. hadiste beyan edildiği üzere– Bahreyn Meliki Münzir b. Sâvâ vasıtasıyla Hüsrev Perviz'e îsâle memur olan sahâbî-i celîldir ki kudemâ-yı sâbikūndandır. Hazret-i Osman'ın eyyâm-ı hilâfetinde Mısır'da dâr-ı ukbâya intikal etmiştir. Radıyallahu anh. Alâ melei'n-nâs böyle bir sual irat etmesi Vâkıdî'nin beyanına nazaran –81. hadiste kendisiyle bahsi geçen Şeybe'nin mevlâsı Sa'd b. Sâlim radıyallahu anh gibi– neseben mat'ûn olmasından ve her kim ile nizâ etse hemen âdet-i Câhiliye üzere pederinden başkasına nisbet edilmesinden nâşî idi ki bu fırsattan bilistifade hakiki pederi hakkında ilm-i yakīn peydâ etmek istemişti. Kazıyyeyi vâlidesi duyunca kendisine çıkışmış ve "Anasına senin kadar hayırsız bir evlât görülmemiştir. Câhiliye günlerinde yapılagelen bazı şeyleri benim de yapmış olup da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda bu sualinle rezil ve bednâm olabileceğimden hiç korkmadın mı?" demiş. O da, "Vallahi beni bir köleye ilhak edeydi derhal onu baba diye kabul eder, Kureşîlik davasından vazgeçerdim" cevabını vermiş. 81. hadiste geçtiği üzere Sa'd b. Sâlim radıyallahu anh da babasının kim olduğunu sormuş. ve "*Şeybe'nin mevlâsı Sâlim'dir*" cevabını alıp Abdullah b. Huzâfe gibi ta'ndan kurtulmuştur. Müslim'in rivayetine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu hutbelerinde, لَا يَسْأَلُنِي أَحَدٌ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَخْبَرْتُهُ. وَلَوْ سَأَلَنِي عَنْ أَبِيهِ "*Her kim bana bir şey sorarsa behemehal haber vereceğim. Babasının kim olduğunu sorsa bile!*" {Müslim'in eserinde ve temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. İbn Hacer, Feth, XIII, 270.} buyurmuşlar ve Abdullah b. Huzâfe ile Sa'd b. Sâlim bunun üzerine ayağa kalkıp pederlerinin kim olduğunu sormuşlardır. Yine Buhârî'nin Zührî tarikinden Enes rivayetine nazaran biri kalkıp, "Yâ Resûlellah! Benim gireceğim yer neresidir?" diye sormuş. "*Cehennemdir*" cevabını vermişlerdir. {B7294 Buhârî, İ'tisâm, 3.} Bunu soranın kim olduğu râviler tarafından setr maksadıyla ibham edilmiştir. *Taberânî*'deki rivayete göre de biri, "Yâ Resûlellah! Ben cennette miyim?" diye sormuş. ve "*Evet, cennettesin*" cevabını almıştır. {Taberânî'nin eserlerinde ve temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet için bkz. İbn Hacer, Feth, XIII, 269.} Bu zât-ı şerifin de ismine şârihler muttali değillerdir. Biri kaybolmuş devesinin nerede olduğunu sordu. Biri bahîre ve sâibe hakkında sual irat eyledi. Biri, kıyâm-ı kıyamet

gününü öğrenmek istedi. Birisi de –ki Surâka b. Mâlik'tir.– "Hacc-ı Beyt'in farziyyeti her sene için midir?" diye sordu. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem iʿrâz buyurdu. Surâka sualini iki kere daha tekrar etti. Üçüncüsünde, "*Hayır, her sene için değildir. Maahâzâ evet diyeydim farz olurdu. Farz olunca da her sene haccetmeye gücünüz yetmiyecekti. Ben sizi kendi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakınız. Sizden evvel gelenler hep çok çok sormaları ve neticede peygamberlerine muhalefet etmeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Size bir şey emrettiğim vakitte elinizden geldiği kadar icra ediniz. Sizi bir şeyden nehyettiğim vakitte de ondan içtinap ediniz*" {M3257 Müslim, Hac, 412.} buyurdular. Görülüp anlaşılıyor ki hutbe-i nebeviyyenin mûcibi münâfikīnin tatsız dedikoduları olduğu gibi nâhoş olan bazı cevapların da sebebi lüzumsuz sualler olmuştur. Hatta يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ "*Ey iman edenler! Size apaçık söylenirse bedinize gidecek şeyler sormayınız. Kur'an inzâl edilip dururken bu gibi şeyleri soracak olursanız size açık haber verilir* (sizin de canınız sıkılır). *Her ne hal ise Allah Teâlâ bu sual irat edişlerinizi affetti. Allah gafûrdur, halîmdir*" **bu** âyet-i kerîmesinin sebeb-i nüzûlü bu kıssa olmuştur diye tefsirlerde mezkûrdur.

37 Buhârî'nin bir rivayetinde Ömer radıyallahu anh, إِنَّا نَتُوبُ إِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ {B7291 Buhârî, İ'tisâm, 3.} başka bir rivayetinde de, نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ الْفِتَنِ {HM12851 İbn Hanbel, III, 178.} dediği zikredildiği gibi Taberî rivayetinde de, فَقَامَ إِلَيْهِ فَقَبَّلَ رِجْلَهُ وَقَالَ إِنَّا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ فَاعْفُ عَنَّا عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ "Ömer radıyallahu anh kalkıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme doğru gitti. Mübarek kadem-i şeriflerini takbîl edip, 'Biz Câhiliye'den kurtulalı çok olmadı. Bizi affet! Allah seni affetsin' dedi" {Taberî, Câmiu'l-beyân, XI, 102, no: 12801.} denilip müşârün ileyhin gazab-ı nebevîyi teskin edinceye kadar çalıştığı haber veriliyor.

38 Bunda cennet ile cehennemin elyevm mahlûk olduklarına delâlet vardır. Âlem-i ukbânın malı ve benî âdemin son makarr u meâli olan dârü'n-naîm-cinân ile dârü'l-azâb-nîrânın o, hayret-füzûd vüsatlariyle karşıda duran bir duvar boyunca çeşm-i ibrete manzûr olmasında ise aklımızın keşfedemeyeceği birçok esrar olsa bile vukuunu istib'âd edeceği bir şey yoktur. Mûtadımız olan fi'l-i rü'yet bundan daha az garip midir? Hudûd-ı vüs'atini aklımıza sığdıramadığımız bu âlem-i maddî, hadekamızın arkasındaki tabaka-i şebekiyyenin o daracık sathında mürtesim olup da muhât-ı idrâkimiz olmuyor mu? Birkaç santimetrelik o dar sahaya şu âlem-i meşhûdun nasıl sığdığına da aklımız ermiyor. Fakat bu âlemi arzı ile, semâvatı ile, fezası ile, encüm ve kevâkibi ile bilfiil müşahede edip durduğumuz için tecrübemizi inkâra mecalimiz kalmıyor. Öteki âlemi de müşahede etmeyi mümkün kılan bir hâssa-yı basîretin nev'-i beşerden bazı mümtaz kimselerde yaratılmış olduğunu inkâr için elde hiçbir delîl-i tecrübî ve aklîmiz yoktur, olamaz da. Çünkü nefye şehâdet olmaz.

---

bu el-Mâide, 5/101.

324

•.•.•

عَنْ أَبِي بَرْزَةَ رضي الله عنه قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي الصُّبْحَ وَأَحَدُنَا يَعْرِفُ جَلِيسَهُ وَيَقْرَأُ فِيهَا مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إِلَى الْمِائَةِ وَيُصَلِّي الظُّهْرَ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَالْعَصْرَ وَأَحَدُنَا يَذْهَبُ إِلَى أَقْصَى الْمَدِينَةِ فَيَرْجِعُ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ وَنَسِيَ الرَّاوِي مَا قَالَ فِي الْمَغْرِبِ قَالَ وَلَا يُبَالِي بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ ثُمَّ قَالَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ.

TERCÜMESİ

Ebû Berze (Nadle b. Ubeyd el-Eslemî[39]) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sabah namazını her birimiz yanında oturanı tanıyacak kadar aydınlık olduğu zaman kıldırır, bu namazda altmıştan yüz âyete kadar okurdu.[40] Öğlen namazını güneş (mağribe doğru) meylettiği vakitte[41] kıldırırdı. İkindiyi de (öyle bir saatte kıldırırdı ki,) birimiz (namazdan sonra mescidden) Medine'nin en uzak yerine gider (evine) dönerdi de güneş henüz dipdiri bulunurdu.[42]

Râvi (Ebü'l-Minhâl Seyyâr b. Selâme) akşam namazı hakkında (Ebû Berze radıyallahu anhın) ne dediğini unutmuş.

(Ebû Berze) demiş ki: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) yatsı namazını gecenin (ilk) sülüsüne –sonradan deyişine göre yarısına-kadar tehirde beis görmezdi.[43] {B541 Buhârî, Mevâkīt, 11.}

....

39 Künyesiyle müştehir olup ismi hakkında ihtilâf vardır. En meşhur olan rivayet Nadle b. Ubeyd'dir. Kadîmü'l-İslâm olan sahâbe-i kirâmdandır. Hayber, feth-i Mekke ve Huneyn gazâlarında bulunmuştur. Bir müddet Medîne-i Tâhire'yi süknâ ittihaz ettikten sonra Basra'ya gidip orada kalmış ve Horasan gazâlarında bulunmuş, vefatı oralarda vuku bulmuştur. Evlât ve ahfadı da orada yerleşmişlerdir. Nehrevan'da Havâric kıtalinde emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh ile beraber idi. Sıffîn'de de hazır bulunduğu rivayeti vardır. 64 tarihinde Merv'de vefatı kuvvetle mervîdir (radıyallahu anh).

40 Şârih Aynî "*yanında oturanı tanıyacak kadar aydınlık*" denilmesinden isfâra yani sabah namazını evvel-i vaktinde kılmayıp gün doğmadan aydınlığın açıkladığı zamanda kılmayı müstehap gören Hanefiyye lehine bir delil çıkarmak istemekle beraber Nesâî ile Tahâvî rivayetlerinde hadisin, يَنْصَرِفُ مِنَ الصُّبْحِ فَيَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى الْجَلِيسِ الَّذِي يَعْرِفُهُ فَيَعْرِفُهُ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sabah namazından öyle bir zamanda çıkardı ki insan yanına tesadüf eden evvelce tanıdığı kimsenin yüzüne bakar tanırdı" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 178, no: 1065.} suretinde vârit olduğuna ve namazda altmıştan yüz âyete kadar okunduğuna bakarak namazın karanlıkta başlanıp vakt-i isfâra kadar uzatıldığı mânasını veriyor ve Tahâvî'ye göre müstehap olan vaktin bu olduğunu ihbar ediyor (242. hadise müracaat).

41 Vakt-i zevâl demektir ki şemsin nısfü'n-nehârı kat'edip mağrib cihetine mebde-i meylidir. Bu, evvel-i vakti gösterdiği için bundan evvelki ibrâd hadislerine münâfî değildir.

42 Güneşin dipdiri olması henüz sıcağı geçmemiş ve levni tagayyür etmemiş, bembeyaz olması demektir ki bundan ikindinin tâcili müstehap olduğu istidlâl olunur. Nitekim Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel hep bu re'ydedirler. Bunlar buna binaen zıll-i şems fey-i zevâlden sonra bir kāmet olduğu vakti tercih ederler. Ebû Hanîfe ise iki kāmet olduğu zamanı vakt-i istihbâb addeder.

43 Yatsı namazının vakt-i müstehabbı gecenin sülüs-i evvelinden nısfına kadardır. Âhir-i leyle kadar cevazına ise edille-i kātıa vardır.

İbn Mes'ûd ile İbn Abbas radıyallahu anhüm hazerâtı ise sülüs-i leylden evvel kılmayı tercih ederlermiş ki bunda İshak b. Râhûye ile Şâfiî ve Leys b. Sa'd onlara mülhaktırlar. Şâfiiyye'ye göre işânın dört vakti vardır: 1. Vakt-i fazilet ki evvel vaktidir; 2. Vakt-i ihtiyar ki, kavl-i esahha göre sülüs-i leyle kadardır; 3. Vakt-i cevâz ki fecr-i sâdıkın tulûuna kadardır; 4. Vakt-i özür ki akşam ile yatsıyı cemedene göre akşam namazının vaktidir.

325

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِالْمَدِينَةِ سَبْعًا وَثَمَانِيًا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem öğlen ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı (birlikte) yedi (rekʿat) ve sekiz (rekʿat) olarak kıldırdı.[44] {B543 Buhârî, Mevâkīt, 12.}

………

44 Burada leff ü neşr-i müşevveş vardır. Zira yedi rek'at akşam ile yatsının, sekiz rek'at da öğle ile ikindinin mecmû'-ı rekeâtıdır. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da yine İbn Abbâs radıyallahu anhümâdan ve diğer tarikten rivayet olunan bu hadiste, فِي غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَسَفَرٍ "*Havf olmadığı ve sefer de bulunmadığı halde...*" {D1210 Ebû Dâvûd, Salatü's-sefer, 5.} ziyadesi olduğu gibi İmam Mâlik'in bunu işittiğinde, أَرَى ذٰلِكَ كَانَ فِي مَطَرٍ "Öyle anlıyorum ki bu şiddetli yağmur yağdığı bir günde olmuştur" dediği nakledilmektedir. Bu hadis, *Müslim* ile *Nesâî*'de de bu tarzda rivayet edilmişse de İmam Mâlik'in sözü yoktur. Müzdelife'de mağrib ile işâyı yatsı vaktinde kılmak hakkında bütün ümmetin ittifakı vardır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri haccetü'l-Vedâ günü zuhr ile asrı Arafat'ta, mağrib ile işâyı Müzdelife'de –ki bu münasebetle orası cem' tesmiye olunur– kıldırmışlardır. Başka zaman ve mekânda cem'i eimme-i Hanefiyye ile İmam Evzâî tecviz etmezler. Maahâzâ havf, sefer ve yağmur özürlerinden dolayı zuhr ile asrı, mağrib ile işâyı bazı şartlar dahilinde cem'e kāil olanlar da çoktur. İbn Ömer ile Urve b. Zübeyr radıyallahu anhüm hazerâtı ve Saîd b. Müseyyeb, Ömer b. Abdülazîz, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Zührî, Ebû Seleme, fukahâ-i Medîne'nin hepsi, daha sonra gelenlerden Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel tecviz etmişlerdir. Bunlara göre şiddetli yağmur, cem'i tesvîğ eden a'zâr-ı şer'iyyedendir. Delilleri metindeki hadis ile o mânada olan ehâdîs-i müteaddidedir. Hanefiyye ise *Buhârî* ile *Müslim*'de mervî Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın, مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلاَةً لِغَيْرِ وَقْتِهَا إِلَّا بِجَمْعٍ فَإِنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ وَصَلَّى صَلاَةَ الصُّبْحِ مِنَ الْغَدِ قَبْلَ وَقْتِهَا "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin cem'den başka yerde vaktinin haricinde hiçbir namaz kıldırdığını görmedim. Cem'de yani Müzdelife'de mağrib ile işâyı beraber kıldırdı ve ertesi gün sabah namazını vaktinden evvel kıldırdı" {Rivayet sadece Müslim'de tespit edilebilmiştir. M3116 Müslim, Hac, 292.} hadisine istinat ederler ki bu hadis hazarda olsun seferde olsun herhangi iki namazı cemetmenin cevazını müş'ir olan bütün ehâdîs ile ameli iptal etmiştir derler. Cem'e müteallik ehâdîs-i sıhâhı da cemolunan namazların –evvelkisi âhir vaktine tehir, diğeri de evvel vaktinde kılmak suretiyle tâcil buyurulmasından dolayı bir araya getirilmiş gibi göründüklerini ve

hakikatte her namaz vaktinde kılınmış olduğunu iddia ederler. Bu babdaki münâzarât-ı fukahâ uzundur. Burada zikri muvâfık düşmez. Yalnız envâ-ı ihtilâfâtı göstermek için şu kadarını söyleyelim ki yağmur olmadığı halde yalnız çamurdan dolayı İmam Şâfiî cem'i tecviz etmez. İmam Mâlik ile Ahmed b. Hanbel ise ederler, İmam Ahmed maraz ve havf illetlerini de yağmura ilhak eder. Çünkü şiddetli yağmurda cem'in illeti meşakkat olunca maraz ile havf da bi-tarîkı'l-evlâ illet-i cem' olabilir. Müteahhirîn-i Şâfiiyye'den bazıları da bunu ihtiyar etmişse de İmam Şâfiî bunu câiz görmemiştir. Elyevm metrûk olan ictihâdâttan biri de vakt-i hazarda –fakat âdet etmemek şartıyla– cevâz-ı cem'dir ki bu re'ye İbn Sîrîn, Rebîatürre'y, Eşheb, İbnü'l-Münzir, Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî ve ashâb-ı hadîsten bir cemaat muvafakat etmişlerdir. Bunların müstenedi metindeki hadisin Müslim tarafından rivayetinde, "İbn Abbas'a 'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu ne için yaptı?' diye sordular. 'Ümmetine zahmet olmasın için' cevabını verdi" {M1629 Müslim, Müsâfirîn, 50.} ta'lîlinin bulunmasıdır. *Taberânî*'de de İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zuhr ile asrı, mağrib ile işâyı cem' buyurduğu ve sebebi sorulunca, "*Bunu ümmetime haraç olmasın diye yaptım*" {MK10525 Taberânî, el-Kebîr, X, 218.} cevabında bulunduğu rivayet ediliyor. Kezâlik Nesâî rivavetinde de İbn Abbas radıyallahu anhümânın bir defa da Basra'da bir meşguliyetinden dolayı fâsılasız olarak öğle ile ikindiyi, sonra da yine fasılasız olarak akşam ile yatsıyı kıldırdığı zikrediliyor ki, Müslim'in rivayetine nazaran o meşgale bir hutbe imiş. İbn Abbas hazretleri hutbeye ikindiden sonra başlamışlar, gökte yıldızlar belirinceye kadar devam etmişler, sonra akşam ile yatsıyı birlikte kıldırmışlar. Lâkin Taberânî'nin İbn Mes'ûd rivayeti biraz yukarıda yine sahâbî-i müşârün ileyhten rivayet edildiğini beyan ettiğimiz Buhârî ile Müslim hadisi ile merdûd olduğu gibi havf da, yağmur da olmaksızın Medine'de cem'-i salâteyn buyurulduğuna dair olan rivâyât ile ekser-i fukâhâ ameli terkeylemişlerdir. Tirmizî, kitabı içinde mûcebince ameli terketmek hususunda ulemânın ittifak ettikleri yalnız bu hadis ile şârib-i hamrın dördüncü defasında katlolunacağı hakkındaki hadisten başkası mevcut olmadığını söylüyor (335, 425, 426 ve 427. hadislere de müracaat).

326

•.•.•

حَدِيثُ أَبِي بَرْزَةَ ﵁ فِي ذِكْرِ الصَّلَوَاتِ تَقَدَّمَ قَرِيبًا وَقَالَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ لَمَّا ذَكَرَ الْعِشَاءَ وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا.

TERCÜMESİ

(Yine) Ebû Berze (Nadle b Ubeyd el-Eslemî) radıyallahu anhın (evkāt-ı) salavât hakkında biraz yukarıda geçen (324 rakamlı) hadisi ki bu rivayette (sahâbî-i müşârün ileyh) yatsı namazlarının vakti)nden bahsederken, "(Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) bu (namaz)dan evvel uyumaktan ve ondan sonra da oturup konuşmaktan hoşlanmazdı" (ziyadesi) vardır.[45] {B547 Buhârî, Mevâkīt, 13.}

....

45 Yatsıdan evvel uyumak kerâhet-i tenzîhiyye ile mekruhtur. Zira uykuya dalmakla yatsı namazını fevtetmek korkusu vardır. Meğer ki uyandıracak kimse buluna! Kezâlik yatsıdan sonra oturup konuşmak da –ki buna semer ve müsâmere denir– mekruhtur. Çünkü bu da insanı taattan, kıyâm-ı leylden alıkoyduğu gibi sabah namazının fevtine de sebep olabilir. Maahâzâ müzâkere-i ilm, misafir ağırlamak, ehl ü iyâl ile görüşmek gibi hayırlı işlerden dolayı uykuyu bir müddet tehir etmekte de hiç kerahet yoktur.

327

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ ثُمَّ يَخْرُجُ الْإِنْسَانُ إِلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ فَيَجِدُهُمْ يُصَلُّونَ الْعَصْرَ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Biz (vaktiyle) ikindi namazını kılardık. Sonra insan Benî Amr b. Avf (yurdun)a giderdi de onları ikindiyi kılıyor bulurdu.[46] {B548 Buhârî, Mevâkīt, 13.}

………

46 Benî Amr b. Avf Medîne-i Münevvere’ye 2 mil mesafede *Kubâ*’da sâkin idiler. Rençber oldukları için ikindi namazını evvel-i vaktinden tehir ederlermiş demek oluyor. Bundan, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin salât-ı asrı tâcil ile evvel-i vaktinde kıldırdıkları mânasını çıkaranlar varsa da şârih Aynî hadisin mevkuf olduğuna bakarak bu hükmü zaafa uğratmak tarafına meylediyor. Lâkin Buhârî’nin müteakiben rivayet ettiği hadis de Aynî’nin itirazına hak verdirmeyecek gibi görünüyor. Rivayet şudur: Ebû Ümâme Es‘ad b. Sehl radıyallahu anh –ki sıgār-ı sahâbedendir– şöyle diyor: Bir defa Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anhın arkasında salât-ı zuhru kıldık. Sonra Enes b. Mâlik radıyallahu anha gittik ki ikindiyi kılıyordu. Ona, “Amcacığım! Şu kıldığın ne namazıdır?” diye sordum. “İkindi namazıdır, bu namaz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile vaktiyle kıldığımız namazdır” dedi. {B549 Buhârî, Mevâkīt, 13.} Ehl-i hadisçe sahâbenin, “Şöyle yapardık, böyle ederdik” diye rivayetleri bahsolunan fiillerin ahd-i celîl-i nebevîde emir veya hiç değilse takrir buyurulan fiillerine mahmûl olup bu gibi ehâdîs-i mevkūfeleri merfû hüküm ve kuvvetindedir. Bâhusus bu hadisin Nesâî rivayetinde, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى الْعَصْرَ..إلخ {N508 Nesâî, Mevâkīt, 8.} suretinde vârit olması merfû olduğuna şüphe bırakmıyor.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي فَيَأْتِيهِمْ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ وَبَعْضُ الْعَوَالِي مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ أَوْ نَحْوِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, güneş henüz yüksek ve dipdiri iken ikindi namazını kıldırırdı. (Namazdan sonra) avâlîye giden insan oraya varırdı da güneş hâlâ yüksek bulunurdu.

(Râvi –ki ya Enes ya ondan rivayet eden Zührî'dir– der ki:) Avâlînin bazı (yerler)i Medine'ye 4 mil, ya ona yakın (mesafe)dedir.[47] {B550 Buhârî, Mevâkīt, 13.}

………

47 *"Avâlî"* Medine civarında Necid cihetine doğru meskûn olan yerlerin ismidir ki en yakın mâmuresi 2, en uzak yerleri 6 ilâ 8 mil mesafede idi. Bunun için bu hadisin râvileri kâh böyle 4 mil takdir ettikleri gibi kâh 2, kâh 6, kâh 3 mil dedikleri de vardır. Mesafe beyanından maksat ikindi namazını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin tâcîl buyurduklarını anlatmaktır. Bu mevkiin ismi 78. hadiste de geçmişti.

329

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلُهُ وَمَالُهُ.

TERCÜMESİ

(Abdullâh) b. Ömer radıyallallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: İkindi namazını kaçıran kimse sanki ehl (ve iyâl)ini de, malını da elinden kaçırmış, (helâklarıyla musâb olmuş) gibidir.[48] {B550 Buhârî, Mevâkīt, 13.}

....

48 Ehl ve evlâdı katlolunmuş, servet ve sâmânı telef olmuş kimsenin musibeti ne kadar büyük ise bir ikindi namazını geçiren kimsenin musibeti de o kadar büyüktür. Bu namazın geçirilmesi ya gurûb-ı şemse ya vakt-i muhtardan sonraya ya ısfirâr-ı şems zamanına kadar amden tehir etmektir. Salavât-ı hams içinden ikindinin tahsisi hakkında türlü türlü tevcîhat varsa da en doğru söz Cenâb-ı Hak istediği namaza istediği fazileti tahsis etmiş demektir.

330

•.•.•

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ فِي يَوْمٍ ذِي غَيْمٍ بَكِّرُوا بِصَلَاةِ الْعَصْرِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ.

TERCÜMESİ

Büreyde (b. Husayb el-Eslemî)[49] radıyallahu anhtan: Bulutlu bir günde şöyle demiştir: İkindi namazını tâcil ediniz.[50] Zira Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Her kim salât-ı asrı (amden) terkederse ameli bâtıl olur"[51] buyurdu. {B553 Buhârî, Mevâkīt, 15.}

....

49 Hayli rivâyâtı olan bir sahâbî-i celîldir. 62 sene-i hicriyyesinde Merv'de gazâda iken vefat etmiştir. Horasan diyarında âlem-i cemâle en son intikal eden sahâbîdir. Müşârün ileyhin kıssa-i İslâm'ı da zikre şayandır. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize taraf-ı Hak'tan hicrete izin çıktığı zaman maiyyet-i risâletpenâhîlerinde Ebû Bekir es-Sıddîk ile mevlâsı Âmir b. Füheyre radıyallahu anhümâ olduğu halde Mekke'den gizlice Medine'ye doğru yollanmışlardı. Suikaste azmetmiş olan kefere-i Kureyş de kendilerini bulup getirene büyük mükâfatlar vaad ettikleri için güzergâhtaki kabâilden bu vaadi duyanlar tamaha kapılıp yollarda taarruza hazırlanmışlardı. O cümleden olarak Büreyde b. Husayb el-Eslemî es-Sehmî de –kendi rivayetine nazaran– Benî Sehm'den yetmiş süvari ile birlikte belki rastlarım diye çıkmıştı. Karşılaştıklarında Nebî-i Hüdâ ve Bedreka-i Hüdâ aleyhi ekmelü't-tehâyâ efendimiz, "*Sana kim derler?*" diye sormuşlar. "Büreyde" deyince hemen Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anha dönüp, قَدْ بَرَدَ أَمْرُنَا وَصَلُحَ "*Muhakkak bizim iş serinledi ve salâh buldu*" diyerek tefe'ül buyurmuşlardır. Sonra "*Kimlerdensin?*" diye sual buyurmuşlar. "Eslem'denim" cevabını alınca سَلِمْنَا "*Selâmeti bulduk*" buyurmuşlardır. Sonra, "*Eslem'in hangi kolundan?*" diye sormuşlar. "*Benî Sehm'den*" cevabını alınca خَرَجَ سَهْمُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ "Y*â Ebû Bekir! Senin sehmin, nasibin çıktı*" buyurmuşlardır. Ondan sonra sıra Büreyde'ye gelip Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimize, "Ya sen kimsin?" diye sordu. أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ cevabını alınca أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَسُولُ اللّٰهِ deyip bu kadar bozuk bir niyet ile çıkmışken kendisi de, beraber getirdikleri de hep birden iman ettiler. سبحان مقلب القلوب! Büreyde radıyallahu anh, "Allah'a hamd ve senâ ederim ki bizler mükreh olmayarak tav'an müslüman olduk" dermiş. Ertesi gün Büreyde de, "Yâ Resûlellah! Yanında livâ olmaksızın Medine'ye girmen münasip değildir" demiş ve başından sarığını çözüp mızrağının ucuna bağlamış, Medine'ye girinceye kadar elinde livâ-i Muhammedî olarak önleri sıra yürümüş durmuş (radıyallahu anh). {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. İbn Abdülber, et-Temhîd, XXIV, 73.}

50 Bulutlu günde tâcilin hikmeti güneşin gayr-i mer'î olmasından dolayı namazı vakt-i muhtardan sonraya bırakmak yahut farkında olmaksızın guruba kavuşmak korkusudur. Bundan dolayı fukahâ-i Hanefiyye bile bulutlu günde salât-ı asrın tâcilini müstehap görmüşlerdir.

51 Usâtı tekfir eden Havâric bu hadisi kendilerine senet ittihaz ederek وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ "*Her kim iman edilecek şeye küfreder, tasdik etmezse amel-i sâlihi heba olur*" [bv] âyet-i kerîmesini müfessir ehâdîs-i şerifeden addederler. Halbuki biraz dikkat edilse, iş onların dedikleri gibi olursa âyetin mefhumu ile hadisin mantuku müteârız çıkar. Çünkü âyet-i kerîmenin mefhumu, "İman edilecek şeye kâfir olmayanın ameli bâtıl olmaz" iken hadisin mantuku, "Salât-ı asrın farziyetine iman ettiği halde terkeden kimsenin ameli bâtıl olur" suretindedir. O halde bu namazı terkedenin sevâb-ı ameli –sonradan kazâ etse bile– heder olur yahut azalır yahut diğer a'mâl-i sâlihasının sevapları kendisine tövbesine mevkufen ancak verilir ya da 332. hadiste beyan olunan melâikenin hüsn-i şehâdetinden mahrum kalır gibi zecir ve teşdîdi hâiz mânalarla te'vil etmek ciheti taayyün etmiş olur.

---

bv el-Mâide, 5/5.

331

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً فَقَالَ إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هٰذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَتِهِ فَإِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا ثُمَّ قَرَأَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ.

TERCÜMESİ

Cerîr (b. Abdullah el-Becelî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir gece Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte bulunuyorduk (ayın on dördüne müsâdif idi). Kamere bakıp buyurdu ki: "Şu ayı nasıl rü'yetinden hiçbiriniz mahrum olmaksızın (yahut biribirinize gösterebilmek için sıkışıp üst üste yığılmanıza hâcet kalmaksızın hepiniz zahmetsizce[52]) görüyorsanız, Rabbiniz (teâlâ ve tekaddes hazretleri)ni de öylece göreceksiniz.[53] Artık güneşin tulûundan da, gurubundan da evvelki namazların hiçbirinden alıkonmamak elinizden gelirse[54] (ona) çalışınız. Sonra (Cerîr radıyallahu anh)[55] وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ âyet-i kerîmesini okumuş. {B554 Buhârî, Mevâkīt, 16.}

....

52 Bu terdîdli tercüme metindeki تُضَامُونَ lafzının تَضَامُّونَ suretinde de rivayet edilmiş olduğundan nâşîdir. Kavis içindeki elfâz, ikinci tarz-ı rivâyetin tercümesi olmuş olur. Zahmetsizce görmekten maksat acaba görünüyor mu, görünmüyor mu? diye aramak zahmetine katlanmaksızın gökyüzünde ayı, güneşi görür gibi âşikâr görmektir.

53 Bu, mer‘iyi mer‘îye değil, rü’yeti rü’yete teşbihtir ki bilcümle kütüb-i ehâdîsteki rivâyât-ı adîdenin elfâzı hep bunu müeyyiddir. Yevm-i kıyâmette ibâdullāh-ı mü’minîne Rablerinin cemâl-i pâkini bilâhicab rü’yet ve müşahede müyesser olacağına –Mu‘tezile ile Havâric’den başka– tavâif-i İslâmiyye’den hiçbirinin şek ve şüphesi yoktur. Buna müteallik hadisleri –içlerinde Ebû Bekir, Ali, Muâz b. Cebel, İbn Mes‘ûd, Ebû Mûsâ el Eş‘arî, İbn Abbas, İbn Ömer, Huzeyfe, Ebû Ümâme, Câbir b. Abdullah, Enes, Ammâr, Zeyd b. Sâbit, Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhüm ecmaîn gibi ekâbir-i muhâcirîn ve ensar bulunan– lâ-akal yirmi kadar sahâbî rivayet etmiş olduklarından bunlar mânen mütevâtir oldukları gibi وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ. إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ [bw] ile كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ [bx] âyet-i kerîmeleri de bu davayı müeyyiddir. Sûre-i Yûnus’taki لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ [by] âyet-i kerîmesinde olan “ziyade”yi de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem –Enes’in, Übey b. Kâ‘b’ın, Kâ‘b b. Ucre’nin rivayetlerine nazaran– Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretlerinin vech-i kerîmine nazar ile tefsir buyurmuşlardır. Rü’yet-i bârîyi istib‘âd ve inkâr eden Mu‘tezile ile Havâric, hâlikı mahlûka, bâhusus mevcûdât-ı maddiyyeye teşbihten sakınmakta ifrat göstererek nusûsun mütevâtir olanlarını te’vile, olmayanlarını inkâra kalkışıyor ve Ehl-i sünnet’e siz Allah’ı bize benzetiyorsunuz diye hücum ediyorlar. Halbuki Ehl-i sünnet içinde Hak celle ve alâyı eşyâ-yi maddiyye kabilinden zannedip de maddiyat, âlem-i süflî rü’yet edilir gibi rü’yet olunur diyen yoktur ki kendilerine bu yüzden hücum etmek muhik olsun. Onlar te’vile muhtaç olmayan mütevâtir ya müstefîz ve şâyi haberlere istinaden bu itikadda bulunuyor ve muhbir-i sâdıkın bildirdiği ahbâr-ı sâdıkayı inkâra mahal yoktur diyorlar. Hem de te‘vil ve inkâra neden ihtiyaç olsun? Rü’yet-i ebsâr dediğimiz hakikatte gözün değil, ruhun fiili değil midir? Eşyayı hakikiatte gören benim. Gözüm bir aletten; gözlük, dürbün, hurdebîn gibi maddiyatı göstermeye yarar bir âlet-i kāsıradan başka bir şey değildir. Göz ile görünmeyen eşyanın birtakımı –ziyâyı şerâit-i muayyene dairesinde teksif eden bu âlât-ı muîne sayesinde ve yine göz vasıtasıyla– görülebildiği gibi ziyâyı bertaraf ettikten sonra radyoskopi sayesinde röntgen şuâlarını da, gayri şeffaf bir hâil arkasındaki birçok eşyayı da gözümüz bize gösterir. Demek ki gözümüz bazı şerâitin tahakkuk etmesi, yahut bazı mevâniin

Demek ki gözümüz bazı şerâitin tahakkuk etmesi, yahut bazı mevâniin bertaraf olması sayesinde ahvâl-i âdiyede göremediğimiz meselâ bir Müşteri ya Zuhal peykini, bir damla kandaki milyonlarca hayvancıkları, dîdelerden mestûr olan izâm ve ahşamızı bize, yani mubsır ve müdrik-i hakîkî olan nefsimize, ruhumuza gösterebiliyormuş. Buna kıyasen şürût-ı rü'yetin –ta'bîr-i diğerle rü'yet namını verdiğimiz idrâk-i mahsûs, nefsimizin şürût-ı husûlünün– tebeddülü sayesinde elyevm gayr-i mer'î olan şeylerin bize mer'î hale gelmesine ne mani vardır? diyebiliriz. Bir kere âlem-i âhirette hâkim olan kavânîn-i tekevvün ve bekā, bu bildiğimiz kavânîne hiç de benzemez. Mevt ve fenâ denilen ma'na kendisinden mürtefi' olan bir âlem hiç buraya benzer mi? Burada nice şeylerin rü'yetine hâil olan şürût-ı maddenin kendileri bile orada hâil olmayabilir. İçinde bulunduğumuz âlem-i maddîde bile tehzîb-i nefse muvaffak olmuş birçok erbâb-ı kemâlâtın dîdelerinden perde ve hicab sıyrılıp yukarıda mevzubahis olan âlât-ı muîneye bile muhtaç olmaksızın herkesin gözüne münkeşif olmayan şeyleri görmek, hatta gayri maddî olan cin ve melâikeyi müşahede eylemek kendilerine müyesser olmuştur.

Öteki âlemde de ya aslen mühezzep olmuş ya ahvâl-i ba's ve nüşûr ile ya da bir müddet devam eden azâb-ı cahîm ile kesb-i safâ etmiş muvahhidînin hiç de bugünkü şerâite benzemeyen şerâit-i kevniyye dahilinde mevkıfta ve âlem-i cinânda rü'yet-i bârî ni'met-i uzmâsına mazhar olmalarına, ehl-i nârın da rü'yete hâil şerâit içinde hicab ve husran içinde kalmalarına mâni'-i aklî yoktur. Bu davamıza karşı serdedilecek itirâzâtın kâffesi bu âlemdeki şerâite nazaran ve قِيَاسُ الْغَائِبِ عَلَى الشَّاهِدِ namı verilen delîl-i fâsid cümlesindendir. Halbuki bakılsa bu âlemde bile "filân şeyin rü'yeti muhaldir" davası mesmû' olamaz. Zira rü'yeti muhal zannolunan nice şeyler bilfiil rü'yet edilmiştir. Daha nelerin rü'yet edilebileceğini de şimdiden tahmin etmek mümkün değildir. Hulâsa mâ ba'd-i mevti mâ kabline kıyas etmek câiz değildir. النَّاسُ نِيَامٌ. فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا "İnsanlar uykudadır. Öldükleri vakit uyanırlar." (Bu söz Hazret-i Ali'ye ve bazı sufilere nispet edilmiştir. Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* II, 378, no: 2795.)

54 Yani bu iki namazı kılmaktan alıkoyacak sabah uykusu, gündüzkü alışveriş meşgaleleri gibi mevânîi bertaraf etmek elinizden gelirse demektir. Müslim'in rivayetinde tasrih edildiği üzere güneşin tulûundan evvelki namaz salât-ı fecr, gurubundan evvelki namaz da salât-ı asrdır. Salavât-ı mefrûzanın hepsi de fazilette mütesâvîdir. Ancak her birinin kendine has bir meziyet ile diğerlerinden mütemâyiz olmasına da mani yoktur. Bu iki vakte has olan fazilet ve meziyet bundan sonraki hadîs-i şerifte melâike-i leyl ile melâike-i nehârın zamân-ı ictimâları ve a'mâl-i mü'minînin bârigâh-ı Rabb-i izzete ref' ve arzı gibi hususiyetler olup bu iki vakitte huzûr-ı hüdâya çıkan a'mâlin mükâfatı da yevm-i âhirette huzurda müşâhede-i dîdar olmak pek yakışır.

55 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: *Şemsin tulûundan evvel de, gurûbundan evvel de rabbine tesbih ve tahmîd eyle.* {Kâf, 50/39.} Vallahu a'lem.

---

bw el-Kıyâme, 75/22, 23.
bx el-Mutaffifîn, 83/15.
by Yûnus, 10/26.

332

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir[56]: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Hergün) birtakım melâike geceleyin, diğer takım melâike de gündüzün yekdiğeri müteakip size gel(ip içinizde kal)ırlar. Bunlar sabah ile ikindi namazlarında buluştuktan sonra (evvelce) içinizde kalmış olanlar semaya urûc ederler.[57] Rableri (teâlâ ve tekaddes hazretleri namaz kılmış kullarının) hallerine aʿlem iken (yine o meleklere, "Kullarımı ne halde bıraktınız?" diye sorar. Onlar da, "Onları namaz kılarken bıraktık. Nitekim namaz kılarlarken bulmuştuk" cevabını verirler.[58] {B555 Buhârî, Mevâkīt, 16.}

....

56 En mufassal rivayet İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde merfûan vâki olan rivayettir ki tercümesi şudur: "*Gece melâikesi ile gündüz melâikesi sabah ile ikindi namazlarında sizde birleşirler. Salât-ı fecrde içtimâ ettikten sonra gece melâikesi* (semaya) *suûd edip gündüz melâikesi kalırlar. Salât-ı asrda da birleşirler.* (Bu defa da) *melâike-i nehâr suûd edip melâike-i leyl kalırlar.* (Suûd edenlere) *Rableri teâlâ ve tekaddes hazretleri... sual eder.* İlâ âhirih." {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 165, no: 322.} Diğer rivâyât hep bu rivayetin muhtasarıdır. Hâfız Ebû Nuaym'ın rivayetinde, "İki takım hârisler yani melâike-i leyl ile melâike-i nehâr sabah namazında buluşup selâmlaşırlar. Ondan sonra gece melekleri suûd edip gündüz melekleri kalırlar" denilmiştir ki bu rivayete nazaran her iki vakitte nüzûl-i melâike vâki olursa da suûdları, yalnız salât-ı fecirden sonra olmuş olur. Bunu müeyyid olarak Ebû Hüreyre radıyallahu anhın, "Gece melekleri gündüz melekleriyle salât-ı fecrde buluşurlar. İsterseniz وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا bz âyet-i kerîmesini okuyunuz" dediği de rivâyâtta vardır. {B4717 Buhârî, Tefsîr, 17.} Rivayetin bu suretinde de her iki sınıf melâikenin nüzûl ve urûcunda teâkub vâki olur ve iki rivayet beyninde teâruz olmaz. Bu takdirce teâkubun sureti şöyle olmuş olur: İkindi namazında gece melekleri inerler. Sabah namazında semadan inen gündüz melekleriyle buluşup öbür ikindiye kadar birlikte bulunurlar. İkindi kılındıktan sonra bir gün evvel nüzûl eden gece melekleri urûc edip onların yerine yeniden nüzûl eden gece melekleri kāim olur ve gündüz melekleriyle beraber sabah namazı kılınıncaya kadar kalırlar. Sabah namazından sonra bir gün evvel nüzûl eden gündüz melekleri urûc edip gece melekleri yeniden nüzûl eden gündüz melekleriyle birlikte ikindi namazına kadar kalırlar ve helümme cerrâ, bu surette her inen taife bir gün bir gece benî âdem ile beraber cemaatlerde hazır bulunmuş olurlar.

57 Her iki takım melâikenin namaz vaktinde vürûd ve sudûru ve müslümanlarla birlikte namazda hazır olmaları, mü'minîn-i benî âdem hakkında bir lutfu kerem-i ilâhîdir ki melekleri Cenâb-ı Hak insanların ahsen-i ahvâline muttali kılıp haklarında hüsnüsenâ ve şehâdette bulundurmuş oluyor. Fe lillâhi'l-hamdü ve'l-minnetü.

58 Müminînin yekdiğere hüsnüşehâdet etmeleri meşhûdün leh hakkında indellah vesîle-i rahmet olduğu için melâikenin müminler hakkındaki bu şehâdetleri de elbette bâis-i rahmet-i ilâhiyyedir. Cânib-i Hak'tan bu suallerin kendilerine iradı bu cevapları alıp rahmete bahane kılmak hikmetine müstenit olduğu gibi Âdem aleyhi's-salâtü ve's-selâmın zamân-ı hilkat ve istihlâfında melâikenin أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ *"Yâ Rab! Yerde orayı fesada verecek ve türlü türlü kanlar dökecek mahlûkat mı yaratacaksın? İşte biz zât-ı pâk-i akdesine tesbih ve tahmîd edip ve hakk-ı ehakk-ı ulûhiyyetinde takdis ile meşgul olup duruyoruz"* [ca] demelerine karşı إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ *"Şüphesiz ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* [cb] cevâb-ı sübhânîsini tahkikan kendilerini ilzâm ile tıynet-i âdemiyyeden bile teşbih ve tahmîd ve takdis sâdır olabileceğini itiraf ettirmek hikmetinden de hâlî olmasa gerektir. İbâdât ve taatimize muttali olan bu melekler esahh-ı akvâle göre hayır ve şer a'mâlimizi yazmakla müvekkel olup mâdâme'l-hayât yanımızda duran ve ba'de'l-memât kabrimizin başından ayrılmayan hafazadan başka meleklerdir.

---

bz el-İsrâ, 17/78.
ca el-Bakara, 2/30.
cb el-Bakara, 2/30.

333

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ وَإِذَا أَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Biriniz ikindi namazından bir secdeyi[59] gün batmadan evvel yetiştirecek olursa namazını tamamlasın.[60] Sabah namazından da bir secdeyi gün doğmadan yetiştirecek olursa namazını tamamlasın.[61] {B556 Buhârî, Mevâkīt, 17.}

....

59 Burada secdeden maksat rükû ve sücûd ile beraber bir rek'at demektir. Bir rek'at sücûd ile tamam olduğu için cüz'-i ahîrinin ismiyle tesmiye buyurulmuş oluyor. Nitekim bu tefsir, Buhârî'nin yine Ebû Hüreyre'den olan diğer rivayetinde –salât-ı subh, salât-ı asrdan evvel zikredilmek suretiyle– aynı mânanın سَجْدَةً yerine رَكْعَةً lafzıyla irat buyurulmuş olmasıyle sabittir. {B579 Buhârî, Mevâkīt, 28.} Ahmed b. Menî'in *Müsned*'inde de رَكْعَةٌ lafzı ile fakat sadedinde olduğumuz hadisin tertibine göre evvelâ salât-ı asr zikredilerek rivayet olunmuştur. *Sünen-i Nesâî* ile *Sahîh-i İbn Hibbân*'da ise إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ أَوَّلَ السَّجْدَةِ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ... إلخ {N516 Nesâî, Mevâkīt, 11.} suretinde mervîdir.

60 “*Tamamlasın*” mânasına olan فَلْيُتِمَّ yerine *Sünen-i Beyhakī*’de فَقَدْ أَدْرَكَ “*O namazı yetiştirmiş olur*” suretinde rivayet olunmuştur. Bu rivayette, *“Sabah namazının tulû‘-i şemsten evvel bir, tulû‘dan sonra da bir rek‘atını yetiştirirse namazı yetiştirmiş olur*” denilmiştir {BS1816 Beyhakī, el-Kübrâ, I, 502.}. مَنْ صَلّٰى رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلّٰى مَا بَقِيَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَلَمْ تَفُتْهُ الْعَصْرُ. وَقَالَ مِثْلَ ذٰلِكَ فِي الصُّبْحِ “*Her kim ikindinin bir rek‘atını gün batmadan yetiştirdikten sonra kalanını ba‘de’l-gurûb kılarsa ikindiyi kaçırmamış olur. Sabah namazı için de böyle söyledi*” {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. İbn Hacer, Feth, II, 56.} rivayeti ise itmâm hakkındaki emrin idrak ve adem-i fevât mânasına geldiğinde daha ziyade sarahati hâizdir.

61 Yukarıdan beri zikredilen ehâdîs ile o mânada vârit olan ahbâr-ı adîdeye binaen gurubdan evvel ikindi namazının bir rek'atı kılındıktan sonra gün batarsa namaz bâtıl olmayıp itmâmı lâzım geldiğinde fukahanın ittifakı vardır. Sabah namazı hakkında da cumhurun kavli budur. Yalnız fukahâ-i Hanefiyye salât-ı subh itmâm edilmeden gün doğarsa namaz bâtıl olur derler. Butlân-ı salâtın onlara göre illeti, vakt-i nehyin dahil olmasıdır. Fukahâ-i Hanefiyye'den Tahâvî bu surette salât-ı fecrin idrâk edilmiş olacağına dair olan hadisleri te'vil ederek idrake sabînin hîn-i bulûğu, hayızın zamân-ı tuhru, kâfirin ân-ı İslâm'ı sabah namazından ancak bir rek'at yetiştirebilecek vakte müsâdif olursa kendilerine o namaz farz olur mânasını veriyor. Ona karşı da Buhârî'nin, مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ *"Her kim namazın bir rek'atını idrak ederse, o namazı idrak etmiş olur"* {B580 Buhârî, Mevâkīt, 29.}; Nesâî'nîn, مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ كُلَّهَا إِلَّا أَنَّهُ يَقْضِي مَا فَاتَهُ *"Her kim namazın bir rek'atını idrak ederse o namazın bütününü idrak etmiş olur. Şu kadar ki yetiştirilememiş olanı kazâ etmiş olur"* {N559 Nesâî, Mevâkīt, 30.}; Beyhakī'nin de daha sarih olan, مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّ إِلَيْهَا أُخْرَى *"Her kim sabah namazından bir rek'atı gün doğmadan yetiştirirse ona bir rek'at daha zammetsin"* {BS1818 Beyhakī, el-Kübrâ, I, 502.} hadisleri ile ihticâc ediliyor. Şârih-i *Buhârî* Aynî de idrâk-i salât-ı fecre ait hadislerin evkāt-ı kerahet hakkındaki ehâdîs-i nehy ile mensuhiyetini iddia etmekle beraber uzun uzadıya ta'lîlât-ı fıkhiyyede bulunuyor. Hâsılı bu, beyne'l-fukahâ pek nizâlı bir mesele olduğundan tafsilini kütüb-i fıkhiyyede aramak iktizâ eder.

Bu hadis namazın bir cüzünü vaktinde, bâkisini vaktinin haricinde kılan kimsenin namazı edâ mıdır? Kazâ mıdır? Rek'atın hangi cüzünde imama yetişilirse idrak edilmiş olur? Cumanın hangi cüzünde imama uyarsa cumayı idrak etmiş sayılır? gibi birçok mesâil-i ictihâdiyyeye daha kapı açıyor ki bunların da tafsillerini ve fukahanın o hususlardaki ihtilâflarını öğrenmek için kütüb-i hilâfiyyeye bakmalıdır. Herhalde vakit namazını bilâözür böyle dar bir zamana kadar tehir etmek günahtır.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّمَا بَقَاؤُكُمْ فِيمَا سَلَفَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ أُوتِيَ أَهْلُ التَّوْرَاةِ التَّوْرَاةَ فَعَمِلُوا حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ عَجَزُوا فَأُعْطُوا قِيرَاطًا ثُمَّ أُوتِيَ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ الْإِنْجِيلَ فَعَمِلُوا إِلَى صَلَاةِ الْعَصْرِ ثُمَّ عَجَزُوا فَأُعْطُوا قِيرَاطًا قِيرَاطًا ثُمَّ أُوتِينَا الْقُرْآنَ فَعَمِلْنَا إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ فَأُعْطِينَا قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ فَقَالَ أَهْلُ الْكِتَابَيْنِ أَيْ رَبَّنَا أَعْطَيْتَ هٰؤُلَاءِ قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ وَأَعْطَيْتَنَا قِيرَاطًا قِيرَاطًا وَنَحْنُ كُنَّا أَكْثَرَ عَمَلاً قَالَ اللّٰهُ هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ أَجْرِكُمْ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَا قَالَ فَهُوَ فَضْلِي أُوتِيهِ مَنْ أَشَاءُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümadan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden (şu temsili) işittim. Buyuruyordu ki: Sizden evvel gelen ümmetlere nisbetle sizin (dünyada müddet-i) bekānız (bütün güne nisbetle) ikindi namazından gurûb-ı şemse kadar (olan müddet gibi)dir.[62] Ehl-i Tevrat'a Tevrat verildi. (Onunla) âmil ol(up çalış)tılar. Lâkin gün yarıyı bulunca çalışmaktan âciz kal(ıp vazgeç)diler. (Fakat) kendilerine (yine) birer kırat (olan gündelik) verildi. Ehl-i İncil'e (de) İncil verildi. Onlar da ikindi namazı vaktine kadar (onunla) âmil ol(up çalış)tıktan sonra âciz kal(ıp vazgeç)tiler. Onlara da birer kırat (olan gündelik) verildi. Sonra bize Kur'an verildi. Gurûb-ı şemse kadar çalıştık ve bize ikişer kırat olarak (gündelik) verildi.[63] Bunun üzerine ehl-i Tevrat ile ehl-i İncil, "Ey Rabbimiz! Onlara ikişer kırat, bize ise (yalnız) birer kırat verdin. Halbuki biz daha çok çalıştık" derler. Allah (celle ve alâ hazretleri) de "(Bütün gün çalıştığınıza göre şart edilen) gündeliğinizden bir şey kestim mi ki?" diye sorar. Onlar, "Hayır (kesmedin yâ Rab!)" derler. O da, "İşte o, benim (kerem ve) fazlımdır ki dilediğime veririm" buyurur.[64] {B557 Buhârî, Mevâkīt, 17.}

....

62 Salât-ı asra ait hadisler meyanında Buhârî'nin bu mesel-i nebevîyi zikretmesine sebep, metn-i hadîsteki, كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ ibaresidir. Vakt-i asr her şeyin zılli iki misli olduğu zaman dahil olur diyenler, bu ibarenin zımnındaki işaret ile de ihticâc etmek isterler. Çünkü siyâk-ı kelâm müddet-i asrın azlığına delâlet eder. Mebde-i asr, zıllin bir misli olduğu zamandan itibar edilse, nısfü'n-nehârdan ikindiye kadar çalışanların müddet-i ameli kendilerinden sonrakilere ya müsavi ya daha az olmuş olur ki bu takdirce temsildeki kuvvet azalmış olur.

63 *Buhârî*'de bu hadisi müteakip Ebû Mûsâ el Eş'arî radıyallahu anhtan rivayet edilen hadiste ise mesel-i nebevî başka siyaktadır. Bunda şöyle deniliyor: "*Müslümanlara karşı yehûd ile nasârânın hali şuna benzer ki bir adam birtakım kimseleri* (sabahtan) *gecenin hulûlüne kadar* (çalışmak üzere) *istîcâr etmiş.* (Bu rençberler) *günün yarısına kadar çalıştıktan sonra, 'Senin* (vereceğin) *gündeliği istemeyiz' de*(yip savuşmuşlar, tamâm-ı ücreti hak etmemişler). *O adam başkalarını istîcâr edip kendilerine, 'Şu günü tamamlayın da şart ettiğim gündeliği size* (eksiksiz) *vereyim!' demiş.* (Bu ikinci takım da) *çalışmaya koyulmuşlar, ikindi namazı vakti gelince bunlar da* (işten vazgeçip) *'Çalıştığımız senin olsun* (gündelik) *filân istemeyiz' demişler.* (Bu sefer yine) *başkalarını istîcâr etmiş de onlar günün kalan miktarında gün batıncaya kadar çalışmışlar ve* (kendilerinden evvelki) *her iki takımın gündeliklerini tastamam olarak haketmişler.*" {B558 Buhârî, Mevâkīt, 17.}

Şârih Aynî'nin bu babdaki mütalaâtını nakledelim. Diyor ki: Bu, Allah Teâlâ'nın emrettiğini terkeden yehûd ve nasârâ ile Hakk'ın hidayetini ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin getirdiğini kabul eden Müslümanlar hakkında darbedilmiş bir meseldir. Bu hadisten (yani Ebû Mûsâ el Eş'arî radıyallahu anhın hadisinden) maksat şudur: Nebîlerinin emir ve nehyi ile dünya kaldıkça âmil olmak üzere bazı kimselere (yani yehudiye) Mûsâ salavâtullahi ve selâmühû aleyh efendimizin dini teşrî' olundu. Tâ Îsâ salavâtullahi ve selâmühû aleyh efendimiz cânib-i Hak'tan ba's buyurulunca Nebî-i kerîm-i müşârün ileyhe ittibâ' ile memur oldular. Onlar ise bu tekliften ibâ edip getirdiği şeylerden teberrî eylediler. Îsâ aleyhi's-alâtü ve's-selâmın getirdiği şeylerle başkaları âmil oldular. Nebî-i müşârün ileyh de ümmetine, memur oldukları şeylerle dünyanın kalan müddetince âmil olmalarını emretti. Nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz ba's buyuruldu ve getirdiği şeyler mûcebince amel etmelerini emreyledi. Onlar ise ibâ ve isyan ettiler. Allah Teâlâ da müslimîni getirdi ki onlar getirdiği şeylerle kıyâm-ı sâat zamanına ve müddeti ikmal edinceye kadar âmil oldular. Bundan dolayı bütün müddet-i dünya içinde Allah'a ibadet ve taat üzere amel edenin ecri kadar me'cûr oldular. Tıpkı gündüzü tamamlayan rençberlerin bütün günün ücretine nâil olmaları gibi.

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ hadisine göre Cenâb-ı Hak yahudilerin müddet-i amellerini günün tamamına nisbetle takdir buyurup ona göre ecir vermiş oluyor. Tâ şeriatları Îsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâmın şeriatı ile mensuh oluncaya kadar. Sonra Îsâ aleyhisselâmı baʿs buyurduğunda da sanki, "Bir kırat ecir mukabilinde bu şerʿ-i cedîdin müddetince onunla amel edecek kim vardır?" demiş. Nasârâ da o şerʿi Hak Teâlâ Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile neshedinceye kadar âmil olduktan sonra müslümanlara mahz-ı fazl ü kereminden, "Günün bakiyesinde iki kırat ecir ile çalışacak var mı?" diye teklîf-i amel buyurup müslümanlar da, "İnkıtâ-ı dehre kadar biz amel ederiz" demiş gibi oluyorlar. Binaenaleyh yahudilerden Îsâ aleyhisselâma iman edip şeriatı ile âmil oluncaya kadar şerîat-ı Mûseviyye ile âmil olmuş olanların ecri iki kattır. Nasârâ da Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme iman ettiklerinde böyledir. Nitekim hadiste, ... وَرَجُلٌ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِي يُؤْتَى أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ "*...Bir de kendi peygamberine iman ettikten sonra bana da iman eden kimse ki ona da ecri iki kat verilir*" {Taberânî, el-Evsat, III, 245, no: 3049.} diye vârit olmuştur.

Ebû Mûsâ el Eşʿarî radıyallahu anhın hadisine nazaran evvelki iki taife hiçbir şey almamış oluyorlar. İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisi ise her taifenin birer kırat ecre nâil olduklarına delâlet eder. Beyinleri nasıl tevfik edilmelidir? Ücret alanlar kable'n-nesh vefat edenlerin, ücret almayanlar ise tahrîf-i dîn edenlerle peygamberlerinden sonra baʿs olunan peygambere iman etmeyenlerin haline misaldir. İntehâ (Aynî).

64 Hattâbî diyor ki: İbn Ömer radıyallahu anhümânın bu hadisinden şu anlaşılıyor: Yehûdun bütün gün, nasârânın da gündüzün kalan yarısında çalışmak üzere ecri 2'şer kırat imiş. Hangisi işi sonuna kadar ikmal etse tamâm-ı ücrete kesb-i istihkak ile 2'şer kırat alacakmış. Lâkin işi yarıda bırakıp taahhüt ettikleri işe vefa etmedikleri için her birine isabet eden kadar ücret alıp 1'er kırata nâil olmuşlar. Sonra müslümanlar gelip de her iki taifenin mecmû ücretlerini alınca hasede uğradılar. İş bu tarzda olmamış olsa bu sözlerin mânası sahih olmaz. Bâhusus ki Ebû Mûsâ radıyallahu anhın rivayetine göre yehûd ile nasârânın, "Bizim ücrete ihtiyacımız yok" demiş olmaları kitapları tahrif, şerâyii tebdil ederek gayeye vüsûl yolunu kendileri katetmiş olmalarından ve nefislerine karşı cinayeti kendileri îkā etmiş olduklarından dolayı tamâm-ı ücretten mahrum bırakılmışlardır.

335

•.•.•

عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ ﵁ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ.

TERCÜMESİ

Râfiʻ b. Hadîc (el-Ensârî el-Evsî)[65] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Biz akşam namazını Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kılardık da her birimiz namazdan çıktığında attığı okun[66] nereye düştüğünü gör(ecek kadar henüz aydınlık bulun)urdu.[67] {B559 Buhârî, Mevâkīt, 18.}

....

65 Künyesi Ebû Abdullah'tır. Bedir Gazâsı'nda sinni küçük olduğundan gaziler meyanından emr-i âlî-i nebevî ile geriye çevrilmişti. Ondan sonra Uhud Gazâsı ile ahd-i celîl-i saâdetteki diğer gazavâtın kâffesinde bulunmuştur. Medine'yi vatan ittihaz edip kavminin arîfi olmuştu. Vefatı en kavi rivayete göre 74 senesi evâilinde ve seksen dört yaşında iken vukua gelmiştir. Diğer kavle ve Buhârî'nin zabtına göre Muâviye'nin gününde ve 59 senesinde vefat etmiştir. Herhalde namazını Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümanın kıldığı sabittir. Râfi' radıyallahu anhın cenazesi, hânesinden çıktığı gün feryat etmeleri üzerine İbn Ömer radıyallahu anhümânın onlara, "Susun! Râfi' ihtiyar bir kimsedir. Allah'ın azabına takati yoktur" dediği mervîdir. 74 senesi İbn Ömer radıyallahu anhümanın da vefat senesidir. Râfi' radıyallahu anhın vefatı bedeninde eseri kalan bir yaranın deşilip azmasından neş'et etmiştir. Uhud gününde kendisine bir ok isabet etmişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisine, *"İstersen şu oku çıkar. Yaranın fitilini işlet. Ben de yevm-i kıyâmette senin şehid olduğuna şehâdet edeyim"* buyurmuşlardır. İşte Uhud'daki o yara yetmiş bir yıl sonra deşilip vefatı firâş-ı istirâhatte vuku bulduğu halde şehâdet-i nebeviyye ile Uhud şühedâsı meyanına iltihak etmiş bahtiyârân-ı ashâb-ı kirâmdandır (radıyallahu anh).

66 Bu söz yalnız temsil ve beyan için zikredilmiyor. Akşam namazından sonra karanlık büsbütün basıncaya kadar ok yarışı bilfiil vâki olduğu ehâdîs-i şerifenin müeddâsından münfehim oluyor.

67 Bu hadisi Buhârî böylece rivayet ettiği gibi Enes b. Mâlik ile Kâ'b b. Mâlik ve Ebû Tarîf radıyallahu anhümden Ebû Dâvûd; Câbir b. Abdullah radıyallahu anhtan Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel; Benî Eslem'den bir zattan Nesâî; *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de Zeyd b. Hâlid ile ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe radıyallahu anhümâdan Taberânî de rivayet etmişlerdir. Hepsinde de akşam namazını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kıldıktan sonra herkes yurduna döndüğünde henüz akşam aydınlığının zâil olmadığından bahsediliyor. Hepsi de çarşıya, yurtlarına, Medine'nin en uzak yerlerine vardıklarında henüz atılan okun düştüğü yer göze görünecek kadar aydınlık olduğunu söylüyorlar. Hepsinden de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hemen gurûbu müteakip akşam namazını kıldırdıkları ve namazdan çıktıktan sonra aydınlık bâki kalacak derecede tâcîl buyurdukları anlaşılıyor. İbn Huzeyme ile İbn Mâce ve Hâkim de amm-i mükerrem-i nebevî Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anhtan, لَا تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ *"Benim ümmetim iştibâk-i nücûm vaktine kadar salât-ı mağribi tehir etmedikçe hep fıtrat üzere olacaklardır"* {İM689 İbn Mâce, Salât, 7.} hadisini rivayet ederler.

Salât-ı mağribi tâcîl cumhurun mezhebidir. Şafağın sukutuna kadar tehiri hakkındaki ehâdîs ise o vakte kadar cevâz-ı te'hiri beyana mahmûldür. Tâvûs, Atâ ve Vehb b. Münebbih'e göre ise vaktin evveli tulû'-i necmdir. Delilleri de Ebû Basra el-Gıfârî radıyallahu anhın şu meâldeki hadisidir: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Muhammas denilen yerde (bu zabt harekeli matbû Müslim nüshasına göredir. Aynî Mahmad diye zabtetmiştir) bize ikindiyi kıldırdıktan sonra buyurdu ki: '*Bu namaz, sizden evvelkilere de arz ve teklif edildi. Kıymetini bilemeyip zayi ettiler. Binaenaleyh her kim onu muhafaza ederse kendisine iki kat ecir verilir. Bir de bu namazdan sonra tâ şahit tulû' edinceye kadar hiçbir namaz yoktur.*'" {M1927 Müslim, Müsâfirîn, 292.} Şâhit, necm ile tefsir edilmiştir. Lâkin Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin daima güneş hicab ile mütevârî olduğu yani ufkun altına girdiği vakit namaz kıldıkları mütevâtir olduğundan cumhûr-ı fukahâ bu hadis ile âmil olmamışlardır. Salât-ı mağribin âhir-i vaktine gelince Sevrî, İbn Ebû Leylâ, Tâvûs, Mekhûl, Hasan b. Hay, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak, Dâvûd ez-Zâhirî gökyüzünden şafak kızıllığının gaybûbeti ile akşam namazının vakti çıkar derler. Eimme-i Hanefiyye'den Ebû Yûsuf ile Muhammed de bu zümreye iltihak ederler. Ömer b. Abdülazîz, Abdullah b. Mübârek bir rivayete göre Evzâî ile Mâlik, Züfer b. Hüzeyl ve Ebû Sevr ise şafak-ı ebyaz kaybolmadıkça salât-ı mağribin vakti çıkmaz demişlerdir. Ebû Bekir es-Sıddîk, Âişe, Ebû Hüreyre, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Abdullah b. Zübeyr'in de (radıyallahu anhüm ecmaîn) kavilleri budur. Ebû Hanîfe de buna kâildir. İbnü'l-Münzir, Mâlik ile Şâfiî ve Evzâî'ye göre akşam namazının vakti bir olup o da gurûbu müteakip olan zamandan yani yalnız abdest alıp namaz kılabilecek kadar vakitten ibaret olduğunu rivayet eder. Tâvûs'a göre mağrib ile işâ namazları tâ tulû'-i fecre kadar fevtolmazmış. Bu ictihâd-ı garibi Şârih Aynî haber veriyorsa da hüccet ve senedlerini zikretmiyor. Buhârî'nin ta'lîkan Atâ b. Ebû Rebâh'tan rivayetine nazaran müşârün ileyh marîzin mağrib ile işâyı cemedebileceğine kâil imiş. Şârih Aynî Ahmed b. Hanbel ile İshak'ın ve Şâfiiyye'den bazılarının da buna kâil olduklarını söyler. Bunlara göre mağrib ile işânın vakti birdir. Kâdî İyâz der ki: Vakitleri müşterek olan namazları cemetmek kâh sünnet, kâh ruhsat olur. Arafat ile Müzdelife'de cem'-i beyne's-salâteyn sünnettir. Sefer, maraz ve

yağmur özürleriyle cem`-i salâteyn ise ruhsattır (325, 425, 426, 427. hadislere de müracaat).

336

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ نَقِيَّةٌ وَالْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتْ وَالْعِشَاءَ أَحْيَانًا وَأَحْيَانًا إِذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ وَإِذَا رَآهُمْ أَبْطَؤُا أَخَّرَ وَالصُّبْحَ كَانُوا أَوْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيهَا بِغَلَسٍ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî el-Selemî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir:[68] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz öğleni (zevalden sonra) gündüzün sıcağında, ikindiyi henüz güneş (beyaz ve) tertemiz iken akşamı güneş battığında, yatsıyı da kâh (erken) kâh (geç) kıldırırdı. Cemaati toplanmış bulduğunda tâcîl, gecikmiş bulduğunda tehir ederdi. Sabah namazını ise onlar, yahut Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem[69] karanlıkta kılarlardı.[70] {B560 Buhârî, Mevâkīt, 18.}

....

68 Hadisin bir mukaddimesi var. Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhüm ecmaîn der ki: Haccâc Medine'ye geldiğinde Câbir b. Abdullah radıyallahu anha sorduk. O da şöyle dedi: ...ilâ âhîrih. Haccâc'ın vali olarak Medine'ye gelmesi İbnü'z-Zübeyr radıyallahu anhümânın katlinden sonra 64 sene-i hicriyyesindedir. Haccâc, Benî Ümeyye ümerâsının âdeti veçhile namazları vakitlerinden tehir ederdi. Muhammed b. Amr'ın Câbir'e suali işte buna dairdir. Câbir de metn-i hadîsteki cevabı veriyor.

69 Bu şek, Muhammed b. Amr'dandır. Câbir radıyallahu anh كَانُوا يُصَلُّونَهَا mı demiş yoksa كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهَا mı demiş? burası hatırında kalmamış demektir.

70 Bu hadîs-i şerif salavât-ı hamsin evkātını bildirdiği gibi namaza evvel-i vaktinde mübâderetin faziletini de haber veriyor. İbrâd ve isfâr kazıyyelerinin eimme-i Hanefiyye ile diğer fukaha beyninde münâzaün fîh olduğu yukarılarda zikredilmişti (321, 322, 323, 324, 327, 328. hadislere müracaat).

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيِّ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا تَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْمَغْرِبِ قَالَ وَيَقُولُ الْأَعْرَابُ هِيَ الْعِشَاءُ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mugaffel) el-Müzenî[71] radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: A'râb (takımı, şu) namazınızın yani salât-ı mağribin isminde size galip gelmesinler. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu. (Yahut Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî dedi)[72] ki: A'râb (mağribe) işâ derler.[73] {B563 Buhârî, Mevâkīt, 19.}

………

71 Ebû Saîd yahut Ebû Ziyâd Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî radıyallahu anh meşâhir-i sahâbeden ve nâsa ta'lîm-i dîn için Ömer el-Fârûk radıyallahu anh tarafından Basra'ya gönderilen on zattan biridir. *Bey'atürrıdvân*'da hazır bulunanlardandır. Tebük Gazâsı'nda da *bekkâîn*den biri de o idi. Bekkâîn *Usre Gazâsı* namını alan o zahmetli sefere fakr u fâkalarından ya hayvansızlıktan dolayı muâvenet ve iştirake kudretleri olmadığından kendilerine hiç değilse binecek birer hayvan tedarik buyurulması hakkında huzûr-ı âlî-i nebevîde vâki olan isti'tâflarına karşı *"Sizi bindirecek hayvan bulamıyorum"* cevabını almakla mahzun ve dilhûn olarak ağlaya ağlaya dönen müştâk-ı gazâ bazı zevata verilen unvandır ki sûre-i Tevbe'nin وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ‌ۚ âyet-i kerîmesi ile cânib-i Hak'tan özürleri kabul buyurulmuştur. 59 senesinde Basra'da vefat etmiş ve vasiyeti üzerine namazını Ebû Berze el-Eslemî kıldırmıştır (radıyallahu anhümâ).

72 Son cümlenin kāili Aleyhi's-salâtü ve's-selam efendimiz olduğuna göre –ki siyâk-ı kelâm bunu iktizâ ediyor– nazm-ı hadîse bittabi' dahildir. Kāili Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî radıyallahu anh olduğuna göre ise bir *"kelâm-ı müdrec"* olmuş olur.

73 Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Ebû Nuaym'ın *Müstahrec*'inde ve İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde de Buhârî'deki lafız ile rivayet edilmiştir. Müslim'in İbn Ömer tarikinden rivayetine göre ise لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ. فَإِنَّهَا فِي كِتَابِ اللهِ الْعِشَاءُ. وَإِنَّهُمْ يُعْتِمُونَ بِحِلَابِ الْإِبِلِ "*A'râb* (takımı) *şu namazınızın isminde size galebe etmesinler.* O(nun ismi) *Kitâbullah'ta işâdır. A'râb develerini ateme yani yatsı karanlığında sağarlar da onun için işâya bu ismi verirler*" {M1455, M1456 Müslim, Müsâfirîn, 228, 229.} lafzı ile vârit olmuştur ki bunu İsmâilî *Müstahrec*'inde Ebû Mes'ûd er-Râzî'den, İbn Mâce Ebû Hüreyre'den, Ebû Ya'lâ ile Beyhâkī de Abdurrahman b. Avf'tan böylece rivayet etmişlerdir.

Mağribe *"işâ"* işâya *"ateme"* ve *"işâ-i ahîre."* Her ikisine birden tağlib tarikiyle "*işâeyn*" demek beyne'l-Arab pek zebânzed imiş. Nitekim taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden de, sahâbe tarafından da bu lafızlar kesretle istimal edilegelmiştir. Binaenaleyh sadedinde olduğumuz hadislerdeki nehiy tahrîm için değildir. Yalnız *Kitâbullah*'a muvafakaten yatsı vaktine *"işâ"* ona da işâ dedikten sonra akşam namazı vaktine "*mağrib*" demeye ümmeti alıştırmak istenilmiştir. Hadîs-i şerifin müeddâsı, "A'râbın dediği gibi siz de mağribe işâ diye diye her iki vakit nazarınızda müştebih bir hale gelecek, siz de akşam namazını müşâbehet-i isme aldanarak vakt-i işâe kadar tehirde beis görmeyeceksiniz" olmuş olur.

---

cc et-Tevbe, 9/92.

338

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ أَعْتَمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَيْلَةً بِالْعِشَاءِ وَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يَفْشُوَ الْإِسْلَامُ فَلَمْ يَخْرُجْ حَتَّى قَالَ عُمَرُ نَامَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ فَخَرَجَ فَقَالَ لِأَهْلِ الْمَسْجِدِ مَا يَنْتَظِرُهَا أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ غَيْرُكُمْ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem işâ namazını (erken kıldırmak âdetleri iken) bir gece geç vakte kadar bırakmışlardı. Bu (dediğim) İslâm henüz yayılmadan evvel idi.[74] (O gece) hücre-i saâdetlerinden (erken) çıkmadılar. Nihayet Ömer (gelip, "Yâ Resûlullah! Buradaki) kadınlar, çocuklar (hep) uyuya kaldılar" dedi.[75] Bunun üzerine (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dışarıya) çıkıp ehl-i mescide, "Şimdi yeryüzünde sizden başka bu namaza intizar eden yoktur" buyurdular. {B566 Buhârî, Mevâkīt, 22.}

………

74 Buhârî'nin diğer tarikten rivayetinde, قَالَ وَلَا تُصَلى يَوْمَئِذٍ إِلَّا بِالْمَدِينَةِ.
"... قَالَ وَكَانُوا يُصَلُّونَ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ تَغِيبَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ
Râvi der ki: (Yatsı namazı) o zamanda Medine'den başka bir yerde kılınmazdı. Yine râvi der ki: (O zamanlarda Müslümanlar) yatsı namazını şafağın kaybolmasından gecenin sülüs-i evveline kadar olan vakit içinde kılarlardı" {B569 Buhârî, Mevâkīt, 24.} denilmiştir ki mebde-i intişâr-ı İslâm olan o tarihlerde böyle olması pek tabiidir. Zira edyân-ı sâirede yatsı namazı olmadığından kat'u'n-nazar Müslümanlık Medîne-i Münevvere'nin de haricine yayılmamıştı. Vâkıa Mekke'de bazı müslümanlar vardı. Fakat onlar gizlice kıldıkları için cemaatle namaz yalnız Medîne-i Tâhire'ye mahsus idi. Bu hadîs-i şerif biraz daha sonra *Buhârî*'de İbn Ömer radıyallahu anhümâdan da rivayet edilmiştir ki bunda vaktin ne kadar geciktiğini anlatmak için müşârün ileyh, "O kadar tehir buyurdu ki mescidde uyuduk uyandık. Yine uyuduk yine uyandık. Sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yanımıza çıkıp ... buyurdu" {B570 Buhârî, Mevâkīt, 24.} diyerek Âişe radıyallahu anhânın naklettiği kelâm-ı nebevîyi nakleder. İbn Ömer radıyallahu anhümâ –Buhârî'nin haber verdiğine göre– uyumakla vakt-i salâtı kaçırmaktan korkmadığı zaman işânın takdimi ile tehiri arasında fark gözetmezdi. Hatta kılmadan yatardı. İbn Ömer radıyallahu anhümânın, "Uyuduk uyandık" demesinden sağlam oturmuş kimsenin uyku ile abdesti bozulmayacağına istidlâl olunur. Zira hadiste o uykudan dolayı abdest aldıklarına dair hiçbir söz yoktur. Ekser-i fukahânın mezhebi ve mezheb-i Şâfiî hakkındaki rivâyet-i sahîha budur. Müzenî gibi nevmin azı da, çoğu da nâkız-ı vudû'dur diyenlerin kavli bu hadis ile merduddur. Zira ashâb-ı Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâmın, nevmin hades olduğundan gaflet edip namaz kılmış olmaları muhaldir.

Uykunun nâkız-ı vudû' olup olmadığı hakkındaki akvâl-i ulemâ muhteliftir:

1. Uyku her ne hal ve surette olursa olsun nâkız-ı vudû' değildir.

Bu kavil Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Miclez, Humeyd, A'rec ve Şu'be'den mahkîdir.

2. Uyku her halde nâkız-ı vudû'dur. Bu da Hasan-ı Basrî, Müzenî, Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm, İshak b. Râhûye kavlidir. Şâfiî'den de buna dair tek bir rivayet vardır. Buna kāil olduğunu İbnü'l-Münzîr de tasrih ettiği gibi İbn Abbas ile Ebû Hüreyre'den de bu mânada rivayet vardır.

3. Uykunun çoğu her halde nâkızdır. Azı da herhalde nâkız değildir. Bu, Zührî, Rebîatürre'y, Evzâî, Mâlik, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in mezhebidir.

4. Musallînin rükû, sücûd, kıyam, kuûd gibi heyetleri üzere uyuyan kimsenin abdesti –ister o kimse namazda olsun ister olmasın– bozulmaz. Yan yahut sırt üstü uyuduğunda ise abdesti bozulur. Ebû Hanîfe ile Dâvûd ez-Zâhirî'nin mezhebi ve Şâfiî'nin bir kavl-i garîbi yani tek râviden naklolunan mezhebi budur.

5. Yalnız râki' ve sâcidin nevm ile abdesti bozulur. Bu kavil Ahmed b. Hanbel'den de rivayet olunmuştur.

6. Namazda herhalde nevm nâkız-ı vudû' değildir, salât haricinde de herhalde nâkız-ı vudû'dur. Bu da Şâfiî'den bir rivâyet-i zaîfedir.

7. Oturarak ve mak'adesini yere yapıştırarak uyursa abdest bozulmaz yoksa bozulur. Uyku ister az olsun ister çok olsun, ister namazda ister namaz haricinde olsun. Bu, Şâfiî'nin rivâyet-i sahîha ile mâlûm olan mezhebidir.

Bu ihtilâfâtın kâffesi nevmin binnefs hades olmayıp mazınna-i hades olmasında yani uykuda olan kimseden min gayri şuur hades vukuu muhtemel olduğunda bütün fukahanın ittifak etmiş olmasındandır. Birinci kavlin kāillerine delîl-i hakîkî budur. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uyuduktan sonra abdest almaksızın namaz kılmış olduklarından, nefs-i nevmin hades olmadığı sabit olunca nevm esnasında hades vukuu ihtimali de tevehhümde kalır. Lâkin اَلْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِ فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ {HM17003 İbn Hanbel, IV, 97.} hadisine bakarak diğerleri mazanna-i hades addetmişler. ve مَنْ نَامَ جَالِسًا فَلَا وُضُوءَ عَلَيْهِ. وَمَنْ وَضَعَ جَنْبَهُ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ "*Her kim oturarak uyursa ona abdest lâzım gelmez. Her kim yan üstü yatarsa abdest alması lâzım gelir*" {DK588 Dârekutnî, es-Sünen, I, 159.} hadisine bakarak muztacî' (yan üstü yatan) ve müttekī (dayanarak uyuyan) kimsenin uyumakla abdesti bozulacağında ittifak etmişlerdir. Namazda ya namaz haricinde uykunun, namaz heyeti ya başka heyet üzere uyumanın vesairenin ahkâmı hakkında beyan edilen ihtilâfları ise hep şuursuz olarak abdest bozacak bir halin sudûru imkânı hakkındaki ictihad ihtilâfından neşet etmiştir.

75 Müslim'in rivayetinde İbn Şihâb ez-Zührî'nin de şöyle dediğini görüyoruz: وَذُكِرَ لِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تَنْزُرُوا (ياخود: أَنْ تُبْرِزُوا) رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الصَّلَاةِ. وَذَاكَ حِينَ صَاحَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, namaz için Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ilhâh etmek (yahut onu dışarıya çıkarmak hakkı) size verilmemiştir buyurdukları bana haber verildi ki bunu Ömer b. Hattâb radıyallahu anhın bağıra bağıra vâki olan bu ihtarı üzerine söylemiştir." {M1443 Müslim, Mesâcid, 218.} Yine Müslim'in diğer rivayetinde şöyle denilmiştir: أَعْتَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ حَتَّى ذَهَبَ عَامَّةُ اللَّيْلِ وَحَتَّى نَامَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ. ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى. وَقَالَ إِنَّهُ لَوَقْتُهَا لَوْ لَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bir gece namazı o kadar tehir buyurdu ki gecenin çoğu geçti ve mescide gelenler uyudu. Sonra çıkıp namazı kıldırdı ve '(Bu namazın) *vakti işte şimdidir.* (Lâkin âh) *ümmetime meşakkat yüklemek* (korkusu) *olmasa!*' buyurdu." {M1445 Müslim, Mesâcid, 219.}

Ömer radıyallahu anhın nisâ ve sıbyan sözü bunların cemaate devamları müstehap olduğuna delâlet eder.

339

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَأَصْحَابِي الَّذِينَ قَدِمُوا مَعِي فِي السَّفِينَةِ نُزُولًا فِي بَقِيعِ بُطْحَانَ وَالنَّبِيُّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ فَكَانَ يَتَنَاوَبُ النَّبِيَّ ﷺ عِنْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ كُلَّ لَيْلَةٍ نَفَرٌ مِنْهُمْ فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ ﷺ أَنَا وَأَصْحَابِي وَلَهُ بَعْضُ الشُّغُلِ فِي بَعْضِ أَمْرِهِ فَأَعْتَمَ بِالصَّلَاةِ حَتَّى ابْهَارَّ اللَّيْلُ ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَصَلَّى بِهِمْ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ قَالَ لِمَنْ حَضَرَهُ عَلَى رِسْلِكُمْ أَبْشِرُوا إِنَّ مِنْ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْكُمْ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّي هٰذِهِ السَّاعَةَ غَيْرُكُمْ أَوْ قَالَ مَا صَلَّى هٰذِهِ السَّاعَةَ أَحَدٌ غَيْرُكُمْ لَا يَدْرِي أَيَّ الْكَلِمَتَيْنِ قَالَ قَالَ أَبُو مُوسَى فَرَجَعْنَا فَرْحَى بِمَا سَمِعْنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullah b. Kays el-Eş'arî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ben ve gemide benimle (Medine'ye) gelenler Bakī'-i Buthân'a inmiştik.[76] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de Medine'de idi. Her gece yatsı namazı vaktinde Nebî-i Mükerrem sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna bizimkilerden beş on kişi nöbetle giderlerdi. (Bir defasında) arkadaşlarımla ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi kendilerine ait bir iş ile biraz meşgul bulduk.[77] (Ondan dolayı da) namazı gecenin yarısı oluncaya kadar geciktirdi. Derken Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (hücre-i saâdetinden) çıkıp hazır olanlara (namazı) kıldırdıktan sonra oradakilere, "(Gitmeye) acele etmeyiniz. Sizlere müjdem var! Nâs içinde sizden başka bu saatte namaz kılan hiçbir kimsenin bulunmaması Allah'ın size (has olan) nimetlerindendir" ya da, "Bu saatte sizden başka namaz kılmış kimse yoktur" buyurdu.[78] Bu iki sözün hangisini buyurduğunu Ebû Mûsâ'nın kestiremediğini râvi söylüyor. Yine Ebû Mûsâ radıyallahu anh diyor ki: Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden (bunu) işittiğimize sevine sevine (yerimize) döndük. {B567 Buhârî, Mevâkīt, 22.}

....

76 Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh Hayber'in fethi esnasında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile müşerref olmuştur. Eş'arîler Yemen kabâilindendir. Bunlar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bi'set-i seniyyelerini Yemen'de iken haber alıp içlerinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî kendisinden daha yaşlı olan biraderleri Ebû Bürde ile Ebû Rühm ve kabilesinden elli iki, elli üç kimse (radıyallahu anhüm ecmaîn) ile birlikte Medine'ye hicrete karar vermişler. Bir gemiye binip yola çıkmışlar. Fırtınalar gemiyi Habeş sahillerine, Necâşî'nin yurduna atmış. Orada ibn amm-i Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ca'fer b. Ebû Tâlib radıyallahu anha mülâki olmuşlar. Müşârün ileyh onlara, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, bizi buraya gönderip ikāmet ediniz diye ferman buyurdu. Siz de burada kalınız" demiş. Onlar da orada kalmışlar. Nihayet hepsi beraber Medîne-i Tâhire yolunu tutmuşlar. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile Hayber'in fethi esnasında buluşup aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Ca'fer ile cemaatine ve Ebû Mûsâ ile arkadaşlarına –bu gazâda hazır olmadıkları halde– emvâl-i ganâimden hisse ayırmışlar ve bu gazâda hazır olmayanlardan bunlardan başka hiç kimseye bir şey vermemişlerdir.

Eş'arîler'in misafir oldukları Bakī'-i Buthân, Medîne-i Münevvere etrafındaki üç vadiden birinin ismidir.

77 *Mu'cem-i Taberânî*'de bir sened-i sahîh ile tasrih edildiğine göre techîz-i ceyş ile meşgul olmuşlardı.

78 Bu hadîs-i şerif de –evvelki gibi– salât-ı işâyı gecenin sülüs-i evveline ya nısfına kadar tehirdeki fazileti beyan için sevkedilmiştir. Buna dair olan rivâyât çoktur. Nitekim Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan bunu Müslim üç tarik ile rivayet ettiği gibi Ahmed b. Hanbel ile Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Huzeyme vesaire de Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan şu hadisi rivayet ederler: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْعَتَمَةِ. فَلَمْ يَخْرُجْ حَتَّى مَضَى نَحْوٌ مِنْ شَطْرِ اللَّيْلِ. فَقَالَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا وَأَخَذُوا مَضَاجِعَهُمْ. وَإِنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِي صَلَاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُ الصَّلَاةَ. وَلَوْ لَا ضُعْفُ الضَّعِيفِ وَسُقْمُ السَّقِيمِ وَحَاجَةُ ذِي الْحَاجَةِ لَأَخَّرْتُ هٰذِهِ الصَّلَاةَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte (bir kere) ateme yani yatsı namazını kıldık. Gecenin takriben yarısı geçmeden çıkmadılar. Buyurdular ki: *'Herkes şimdi namazını kılmış yataklarına uzanmışlardır. Siz ise namaza intizar halinde olduğunuz müddetçe hep namazdasınız. Zayıfın dermansızlığı, hastanın hastalığı, iş sahibinin işi gücü olmasaydı şu namazı gece ortasına kadar tehir ederdim.'*" {D422 Ebû Dâvûd, Salât, 7.} İbn Mâce de buna yakın elfâz ile yine Ebû Saîd radıyallahu anhtan bu hadisi rivayet ediyor. Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den rivayetinde, لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ "*Ümmetime meşakkat yüklemek korkusu olmasaydı işâyı gecenin sülüsüne yahut nısfına kadar tehir etmelerini emrederdim*" {T167 Tirmizî, Salât, 10.} deniliyor. Kezâlik *Sünen-i Ebû Dâvûd*'a göre, Muâz b. Cebel radıyallahu anh, "Bir gece yatsı namazı için Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi bekledik. O kadar geciktiler ki kimimiz artık çıkmayacaklar, kimimiz de namazı kıldılar demeye başladık. Biz öylece beklerken Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem çıktılar" diye kıssayı nakledip sonunda da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize şu söylenen sözler haber verilince; أَعْتِمُوا بِهٰذِهِ الصَّلَاةِ فَإِنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الْأُمَمِ وَلَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ *"Bu namazı geciktiriniz. Zira bütün ümmetlere bu sayede tafdil olundunuz. Sizden başka bu namazı hiçbir ümmet kılmamıştır"* {D421 Ebû Dâvûd, Salât, 7.} buyurduklarını rivayet ediyor. Yine *Ebû Dâvûd, Müslim* ve *Nesâî*'de Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan bu mânada bir hadis rivayet ediliyor. Bunda İbn Ömer hazretleri, فَلَا نَدْرِي أَشَيْءٌ شَغَلَهُ أَمْ غَيْرُ

ذٰلِكَ "Artık tehirlerine bâis kendilerini meşgul eden bir iş mi idi yoksa başka bir şey mi idi bilemiyoruz" dediği gibi *"Ümmete girân gelmese hep bu saatte kıldırırdım"* buyurulduktan sonra müezzine ikāme-i salât emrini verdiklerini naklediyor. {D420 Ebû Dâvûd, Salât, 7.}

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حَدِيثُ أَعْتَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعِشَاءِ وَنَادَاهُ عُمَرُ قَدْ تَقَدَّمَ وَفِي هٰذَا زِيَادَةٌ قَالَتْ وَكَانُوا يُصَلُّونَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ وَفِي رِوَايَةٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ الْآنَ يَقْطُرُ رَأْسُهُ مَاءً وَاضِعًا يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُصَلُّوهَا هٰكَذَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Yukarıda geçen أَعْتَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالعِشَاءِ وَنَادَاهُ عُمَرُ [79] hadisi (338. ki) bu rivayette şu ziyade de vardır: Âişe radıyallahu anhâ, "(O zamanlarda yatsıyı) şafağın[80] kaybolmasından gecenin sülüs-i evveline kadar olan vakit içinde kılarlardı" diyor.

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan bir rivayette de müşârün ileyh şöyle diyor: "... derken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem çıktı. Başından su damladığı[81] ve (mübarek) başına elini koyduğu halde[82] (teşrifi) hâlâ gözümün önündedir. Teşrifini müteakip buyurdu ki: Benim tarafımdan ümmetime meşakkat (yüklemek) olmasaydı (bu namazı hep) böyle kılmalarını emrederdim.[83] {B571 Buhârî, Mevâkīt, 24.}

....

79 338. hadiste وَنَادَاهُ عُمَرُ lafzı ile vârit olmayıp قَالَ عُمَرُ denilmiştir ki buradaki rivayet ile diğer rivayetlerden Ömer radıyallahu anhın mescidden hücre-i saâdete doğru yüksek sesle الصَّلَاةَ diye bağırdığı anlaşılıyor.

80 Şafak, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Şâfiî'ye göre yatsıdan evvel mağrib cihetindeki kızıllığın, Ebû Hanîfe'ye göre ise o kızıllıktan sonraki beyazlığın adıdır.

81 Mescidi teşrif buyurmazdan evvelce iğtisâl buyurulduğu anlaşılıyor.

82 Bu vaz‘ ve heyetin tarifi bundan sonraki hadistedir.

83 Bu rivayete göre salât-ı işânın vakt-i fazîleti gecenin sülüs-i evveli olduğu anlaşılıyor. Bu vakti beyan için sahâbenin kullandığı elfâz muhteliftir. Amr b. Âs radıyallahu anh rivayetinde, وَقْتُهَا إِلَى نَصْفِ اللَّيْلِ الْأَوْسَطِ "Vakti tam gece yarısına doğrudur"; Büreyde radıyallahu anh hadislerinde kah بَعْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ "Gecenin sülüsü geçtikten sonra", kâh عِنْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ "Gecenin sülüsü olduğu vakitte"; İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisinde, حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُهُ "Gecenin sülüsü geçtiği vakitte" denilmiştir. Ebû Berze el-Eslemî radıyallahu anh hadisi ise kâh terdîd suretinde, إِلَى نَصْفِ اللَّيْلِ أَوْ ثُلُثِهِ "Gece yarısına yahut sülüsüne kadar" lafzı ile kâh إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ , kâh da إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ lafzı ile vârit olmuştur. Enes radıyallahu anh hadisinde شَطْرُهُ; Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ hadisinde kâh إِلَى شَطْرِهِ , kâh إِلَى ثُلُثِهِ ; Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhâ hadisinde ise حِينَ ذَهَبَ عَامَّةُ اللَّيْلِ "Gecenin çoğu geçtiği vakit" denilmiştir.

Fukahanın bu babda ihtilâfları da bu elfâzın ihtilâfından nâşîdir. Gecenin sülüs-i evveline kadar te'hîr-i işânın efdaliyetine fukahâ-i Şâfiiyye'nin çoğu kāil olup Mâlik ile Ahmed b. Hanbel'in ve ekser-i sahâbe ve tâbiînin de kavli budur. Şâfiî'nin de kavl-i cedîdi budur. Kavl-i kadîminde ise namazı evvel-i vaktinde kılmanın hayr-ı a'mâl olduğunu nâtık hadîs-i şerife binaen tâcil efdaldir. Üçüncü bir kavline göre ise Ḥâkim'in ṣahiḥtir diye rivayet ettiği, لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ {NM516 Hâkim, el-Müstedrek, I, 217 (1/146)} hadisine binaen nısfü'l-leyle kadar tehir olunur. Ashâb-ı re'y ile ashâb-ı hadîs, Mâlikiyye'den İbn Habîb, Şâfiî'nin bu üçüncü kavline kāil olmuşlardır. Ebû Hanîfe'ye göre yaz gecelerinden mâadasında tehiri efdal olup ancak mikdâr-ı te'hîrde ihtilâf edilmiştir. Nısfü'l-leyle kadar tehirini mubah görenler olduğu gibi sülüsten sonraya tehirini mekruh görenler de vardır. *Kunye*'de nısftan sonraya tehiri kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruhtur deniliyor. {Eser adı ilk baskıda 'قنيه' şeklinde kayıtlıdır.} İbrâhim en-Nehaî'ye göre vakt-i te'hîr, rub'-ı leyldir. Dâvûd ez-Zâhirî'ye göre ise sabaha kadar olan zaman vakt-i işâdır. Mâlik'e göre sülüsten sonrası vakt-i zarûrettir.

Cemaatin haline de nazar olunur. Erken toplanırlarsa tâcili, teehhür ederlerse tehiri efdaldir.

341

•.•.•

وَحَكَى ابْنُ عَبَّاسٍ وَضْعَ النَّبِيِّ ﷺ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ قَالَ فَبَدَّدَ أَصَابِعَهُ شَيْئًا مِنْ تَبْدِيدٍ
ثُمَّ وَضَعَ أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ عَلَى قَرْنِ الرَّأْسِ ثُمَّ ضَمَّهَا يُمِرُّهَا كَذٰلِكَ عَلَى الرَّأْسِ حَتَّى مَسَّتْ إِبْهَامُهُ طَرَفَ الْأُذُنِ[84] مِمَّا يَلِي الْوَجْهَ عَلَى الصُّدْغِ وَنَاحِيَةِ اللِّحْيَةِ لَا يُقَصِّرُ[85] وَلَا يَبْطُشُ
إِلَّا كَذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) İbn Abbas radıyallahu anhümâ da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (mübarek) elini başına koyması (keyfiyetini) hikâye edip şöyle demiştir: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem mübarek) parmaklarını biraz ayırdıktan sonra parmak uçlarını tepesi üzerine koydu. Sonra bitiştirip ve o heyette başının üzerine gezdirip tâ baş parmağı, yüz cihetinden kulak yumuşağına değinceye kadar (yukarıdan aşağı) tulununa[86] ve sakalının kenarına (doğru indirdi). Bunu böylece (tekrar tekrar yaparken de) ne betâat ne acele gösteriyordu.[87] {B571 Buhârî, Mevâkīt, 24.}

....

84 (إِبْهَامَاهُ طَرَفَ الْأُذُنِ)، (إِبْهَامَيْهِ طَرَفُ الْأُذُنِ) suretlerinde de rivayet edilmiştir ki bu suretlere göre tarif olunan vaz‘-ı yed keyfiyeti iki el ile vâki olmuş oluyor demektir.

85 لَا يَعْصِرُ rivayeti de vardır ki ıslak olan saçlarının suyunu elin tazyiki ile sıkmıyorlardı demektir.

86 صُدْغ ’un tercümesidir. *Sudğ* göz ile kulağın mâbeynine denir ki tulun tabir olunur... ve tulun üzerine sarkan saça ıtlak olunur ki zülüf ve pürçek tabir olunur (*Kāmus* Tercümesi).

87 Burada hikâye olunan vaz‘-ı yed kaziyyesi *Buhârî*'de bundan evvelki 340. Âişe radıyallahu anhâ hadisini müeyyid olarak zikrolunan Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ hadisine ait bir ziyadedir. 338. hadisin hâşiyesinde muhtasaran zikrettiğimiz "uyuduk, uyandık" rivayetine zeyil olarak Buhârî 340. hadisteki İbn Abbas rivayetini de ilâve etmiştir. Bu ilâvede râvi İbn Cüreyc der ki: Atâ'dan (İbn Ebû Rebâh) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin başına vaz‘-ı yed etmesi keyfiyetini İbn Abbas'ın haber verdiği gibi tarif etmesini istedim. Atâ parmaklarını biraz ayırdıktan sonra … ilâ âhirih diye tarif ettiğini söylüyor ve sonunda –340. hadiste zikrolunduğu üzere– لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي. buyurulduğunu haber veriyor. Bu siyaka göre İbn Cüreyc doğrudan doğruya fi‘l-i resûlü değil, Atâ'nın hikâye suretiyle olan fiilini tarif etmiş oluyor. Maahâzâ hadisin başında musannif, "İbn Abbas hikâye ediyor ki" demiştir.

342

•.•.•

وَرَوَى أَنَسٌ هذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ فِيهِ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ خَاتَمِهِ لَيْلَتَئِذٍ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes radıyallahu anhtan da rivayet olunan bu hadiste (müşârün ileyh), "(Gümüş) hâtem-i şerifinin {o geceki} parıltısı hâlâ gözümün önündedir" demiştir.**[88]** {B572 Buhârî, Mevâkīt, 25.}

....

88 Evvelki hadisler gibi Enes radıyallahu anhın *Buhârî*'deki hadisinde işâyı aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin nısfü'l-leyle kadar tehir buyurdukları ve namazı kıldırdıktan sonra, قَدْ صَلَّى النَّاسُ وَنَامُوا. أَمَا إِنَّكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا "(Bu saatte) *herkes namaz kılıp uyumuştur. Siz ise namaza intizarda bulundukça namazda demeksiniz*" {B572 Buhârî, Mevâkīt, 25.} buyurdukları haber veriliyor. Buradaki metin işte bu hadisin diğer tarikten rivayet edilen ziyadesidir.

343

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʽarî) radıyallahu anh Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, “Salât-ı berdeyni[89] (yani sabah ve ikindi namazlarını) her kim kılarsa cennete girdi gitti”[90] buyurduğunu rivayet eder. {B574 Buhârî, Mevâkīt, 26.}

....

89 “Berdân” iki serinlik zamanı ki sabah ve ikindi namazlarıyla tefsir edilmiştir.

90 Bu hadis Müslim'de Umâre b. Rüeybe radıyallahu anhtan, لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا "*Tulû'-i şems ile gurubundan evvel namaz kılan bir kimse cehenneme girmeyecektir*" {M1436 Müslim, Mesâcid, 213.}; *Taberânî*'de de yine Umâre'den, لَنْ يَدْخُلَ النَّارَ مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا وَكَانَ يُبَادِرُ بِصَلَاتِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا "*Allah'a hiçbir şeyi şerik etmeyerek ve şemsin tulûundan da, gurubundan da evvel namazına mübâderet etmiş bulunarak vefat eden kimse cehenneme girmeyecektir.*" {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Aynî, Umde, V, 71.} Ebü'l-Kāsım el-Cevzî'nin İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan mevkufen rivayetinde de, يُنَادِي مُنَادٍ عِنْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ يَا بَنِي آدَمَ قُومُوا فَأَطْفِئُوا مَا قَدْ أَوْقَدْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ. وَيُنَادِي عِنْدَ الْعَصْرِ كَذٰلِكَ. فَيَتَطَهَّرُونَ وَيُصَلُّونَ وَيَنَامُونَ وَلَا ذَنْبَ لَهُمْ "*Sabah namazı vaktinde bir münâdî: Âdemoğulları! Kalkın da* (irtikâb-ı maâsî ile) *kendi üzerinizde yaktığınız ateşleri söndürün diye nidâ eder. İkindi vaktinde de yine böyle nidâ eder.* (İcâbet edenler) *abdest alırlar, kılarlar ve hiçbir günahsız uyurlar*" lafızlarıyla rivayet edilmiştir ki, berikiler rahmet-i ilâhiyyenin vüs'atini i'lâmda daha sarih ve daha ümitbahşâdır {MK10252 Taberânî, el-Kebîr, X, 141.} (329 ve 331. hadislere de müracaat).

344

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُمْ تَسَحَّرُوا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ كَمْ بَيْنَهُمَا قَالَ قَدْرُ خَمْسِينَ أَوْ سِتِّينَ يَعْنِي آيَةً.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Zeyd b. Sâbit (el-Ensârî radıyallahu anh) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber sahur ettikten sonra namaza durduklarını bana anlattı. “(Sahur ile namaz) arasında ne kadar (zaman) geçmişti?” diye sordum. “Elli yahut altmış (âyet okuyacak) kadar” dedi.[91] {B575 Buhârî, Mevâkīt, 27.}

....

91 Bundan salât-ı fecrin erken ikāme edildiği ve sahurun tulû‘-i fecre yakın zamana kadar tehiri müstehap olduğu istidlâl olunur. Elli altmış âyet okuyacak miktar zaman bir saatin sülüs-i humsu olarak yani dört dakika kadar takdir edilmiştir ki bir abdest alacak zamandır. Mufassalâttan Hâkka sûresi bazıları tarafından misal olarak irat edilmiştir.

345

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ أَتَسَحَّرُ فِي أَهْلِي ثُمَّ يَكُونُ سُرْعَةٌ بِي أَنْ أُدْرِكَ صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd (es-Sâidî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Evimde sahuru ederdim de sabah namazını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kılmayı yetiştirebilmek için (evimden çıkmakta) acele ederdim. {B577 Buhârî, Mevâkīt, 27.}

346

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ شَهِدَ عِنْدِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Merzî (yani adl ve sıdkında ve emanet ve diyanetinde hiç şek olmayan) birçok ricâl[92] –ki içlerinden bence en merzî olanı Ömer (b. Hattâb radıyallahu anh)tır.– Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sabah namazından sonra güneş işrâk edinceye kadar, ikindi namazından sonra da gün batıncaya kadar namaz kılmaktan nehiy buyurmuş olduklarına benim yanımda şehâdet etmişlerdir.[93] {B581 Buhârî, Mevâkīt, 30.}

....

92 Bu ricâl-i udûlün sahâbeden kimler olduklarına dair hiçbir rivayet mevcut olmadığı için –Ömer el-Fârûk radıyallahu anhtan başkaları– mâlûm olamamışlardır.

93 Salâta göre vakt-i kerâhet sayılan zamanlar hakkındaki ehâdîs pek çoktur. Tirmizî, İbn Abbas radıyallahu anhümâdan başka bunu rivayet eden on sekiz sahâbînin ismini zikrediyor. Şârih Aynî beş isim daha ilâve ettiğine göre bunu lâ-akal yirmi dört sahâbî rivayet etmiş demektir. Bu isimleri teberrüken zikredelim: Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Saîd el-Hudrî, Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Semüre b. Cündeb (veya Cündüb), Seleme b. Ekva', Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Amr, Muâz b. Afrâ, Abdurrahman Sunâbihî, ümmü'l-mü'minîn Âişe, Kâ'b b. Mürre, Ebû Ümâme, Amr b. Anbese, Ya'lâ b. Ümeyye, Muâviye, Sa'd b. Ebû Vakkās, Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Katâde, Ebü'd-Derdâ, ümmü'l-mü'minîn Hafsa (radıyallahu anhüm ecmaîn). Demek ki filcümle namaz için evkāt-ı kerâhet bulunduğu tevâtüren sabittir.

Evkāt-ı kerâhetin hududunu beyan eden ehâdîs ise elfâz-ı muhtelife ile vârit olduğundan o rivayetlere bina edilen hükümler hakkında da fukaha ihtilâf etmişlerdir. Bir kere şu metindeki Buhârî hadisini Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce de yine İbn Abbas'tan rivayet etmişlerse de onların rivayetlerinde, حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ yerine حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ denilmiştir. Kezâlik Buhârî ile Müslim, Ebû Saîd el-Hudrî'den لَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ "*Sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar hiçbir namaz olmaz...*" {Rivayet bu lafızlarla Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inde İbn Abbâs'tan nakledilmiştir. D1276 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10. Buhârî ve Müslim'de de benzer lafızlarla yer almaktadır: B586 Buhârî, Mevâkīt, 31; M1923 Müslim, Müsâfirîn, 288.} hadisini merfûan rivayet ettikleri gibi Abd b. Humeyd'in Amr b. Anbese'den rivayet ettiği uzun bir hadiste de bu kazıyye ...إِذَا صَلَّيْتَ الْفَجْرَ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ "*Sabah namazını kıldığında gün doğuncaya kadar namazı bırak...*" {Abd b. Humeyd, el-Müntehab, I, 247, no: 300.} lafzı ile sevkedilmiştir. Bunlar da tulûa ve –vakt-i işrâka kadar– mâba'd-i tulûa delâlet eder söz yok ise de herhalde sabah ile ikindi namazlarından sonra tulû' ile guruba kadar salâtın menhî olduğunda sarihtirler. Bâhusus Ali kerremallahu vechenin *Müsned-i İshak* ile *Beyhakī*'de mervî, كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ إِلَّا الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin her farz namazdan sonra iki rek'at namaz kılmak âdet-i seniyyeleri idi. Yalnız fecr ile asr müstesna" {Beyhakī, Ma'rifetü's-sünen, III, 440, no: 5237.} hadisi ile yine müsned-i mezkûrda Seleme b. Ekva' radıyallahu anhtan mervî, كُنْتُ أُسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا رَأَيْتُهُ صَلَّى بَعْدَ الْعَصْرِ وَلَا بَعْدَ الصُّبْحِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber sefere çıkardım. Ancak ne ikindiden ne sabah namazından sonra namaz kıldığını hiç görmedim" {HM16650 İbn Hanbel, IV, 51.} hadisi de bunu müeyyiddir.

Mebde-i tulûʿdan işrâka kadar olan vaktin, vakt-i nehy olduğuna delâlet eden hadisler de çoktur. Metindeki İbn Abbas radıyallahu anhümâ hadisinin yanı başında İbn Mesʿûd, Ukbe b. Yâser, Semüre b. Cündüb, Zeyd b. Sâbit, Âişe, Ebû Umâme radıyallahu anhümden mervî birçok hadis daha vardır ki cümlesi bu nehyi beyanda sarihtir. Hele Ukbe'nin hadisinde vakt-i zevâl de zikredildiği gibi tulûʿ, gurub, istivâ-i şems vakitlerinde namazdan da, defn-i mevtâdan da nehiy buyurulduğu mezkûrdur. Bu hadisleri ihtisar için yazmıyoruz. Yalnız şunu söyleyelim ki tâ irtifâ-ı şemse kadar olan zamanı vakt-i kerâhet addedenler تَطْلُعُ lafzını تَشْرُقُ mânasına bir tulûʿ-i mahsus ile tefsir ederler ve her iki lafız ile vârit rivâyâtta fark-ı mânâ gözetmezler.

Diğer taraftan da *Buhârî* ile *Müslim*'de iki hadîs-i sahîh vardır ki bunlardan ikindiden sonra namaz kılınabileceği anlaşılıyor. Biri aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin öğlen namazından sonra kılamamış oldukları iki rekʿatı ikindi namazından sonra kıldıklarına dairdir. Diğeri de, رَكْعَتَانِ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَعُهُمَا سِرًّا وَلَا عَلَانِيَةً رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ "İki namaz vardır ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onları sırran da, alâniyeten de (yani evinde de, dışarıda da) terketmezdi. Onlar da sabah namazından evvel iki, ikindi namazından sonra da iki rekʿat idi" {B592 Buhârî, Mevâkīt, 33.} hadisidir ki 351. rakamıyla ümmü'l-müminîn Âişe radıyallahu anha tarafından rivayet edildiği görülecektir. *Sünen-i Ebû Dâvûd* rivayetine göre de bir kimse sabah namazından sonra iki rekʿat namaz kılmış, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona, "*Sabah namazı iki rekʿattan ibarettir*" buyurmuşlar ve onun, "Sabah namazından evvelki iki rekʿatı kılamamıştım" demesi üzerine sükût buyurmuşlar. {D1267 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 6.} Bunlara bir de Ömer radıyallahu anhın ikindiden sonra iki rekʿatı kılanlara sahâbe huzurunda dayak attığını ve buna kimsenin ses çıkarmadığını ilâve edersek ihtilâf-ı rivâyât hakkında bir fikir edinebiliriz (386. İbn Buhayne hadisine de müracaat).

Fukahanın bu husustaki ihtilâfına gelince, seleften bir tâifenin herhangi namazın bu vakitlerde men'ine kāil olduklarına dair nakiller vardır. Ebû Bekre ile Kâ'b b. Acura {veya Ucra} radıyallahu anhümânın bu evkātta ferâizi de menettikleri rivâyet-i sahîha ile sabit olmuştur. Selef'ten diğer bir taife ise bilakis mutlaka ibâha tarafında olup nehye taalluk eden ehâdîsin mensuh olduğuna kāillerdir. Delilleri de 333. hadistir. Bunlar tulû'dan evvel yalnız bir rek'atı yetiştirebilen kimsenin itmâm ile memur olması evkāt-ı nehy denilen zamanlarda salâtın ibâhasına delâlet eder derler. Dâvûd b. Ali ile İbn Hazm gibi ulemâ-yı Zâhiriyye bu taifeye peyrev olmuşlardır. Ebû Hanîfe'ye göre herhangi salât-ı nâfileyi bu vakitlerde kılmak haram olduğu gibi o günün ikindi namazı müstesna olmak üzere ferâizin de hatta nezredilmiş namazın da kılınması haramdır. Mâ1ik'e göre yalnız ferâizi bu vakitlerde kılmak câiz, nevâfili kılmak ise haramdır. Ahmed b. Hanbel de ona muvafakat ediyorsa da yalnız tavaftan sonraki iki rek'atı istisna ediyor. Şâfiî'nin mezhebi ise tafsil üzeredir. Ona göre ferâiz kılmak câizdir. Nevâfilde ya zât-ı sebeb olur ya olmaz. Zât-ı sebeb-i nevâfil: Tavâf, tahiyyetü'l-mescid, sücûd-i tilâvet, sücûd-i şükür, salât-ı îd, salât-ı küsûf, salât-ı istihâre, salât-ı cenâze, nevâfil-i fâiteyi kazâ gibi namazlardır. İşte bu gibi namazları bilâ-taharrî yani o vakitlere getirmek kastı olmaksızın kılmak câizdir (347. hadise müracaat). Hücceti de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا *"Her kim bir namazı kılmayı unutursa hatırladığı zaman kılsın"* {B597 Buhârî, Mevâkīt, 37.} diyerek öğlenin sünnetini ikindiden sonra kazâ ve herhangi saatte olursa olsun kimsenin tavaftan menedilmemesini emir buyurmalarıdır. Sünnet-i fâiteyi kazâ etmek câiz olunca sünnet-i hâzırayı, farîza-i fâiteyi kılmak bi-tarîkı'l-evlâ câiz olur der ve sebebi olan diğer nevâfili de buna ilhak eyler. Bir sebep olmaksızın sırf tatavvu olsun diye o vakitlerde namaz kılmayı ise mekruh görür. İstivâ-yı şems zamanında namaz kılmaya gelince, Mâlik bunda beis görmemiş, İbn Ömer radıyallahu anhümânın *Buhârî*'deki "Ashabımı nasıl kılar gördümse ben de öyle kılarım. Ne gece ne gündüz hiçbir kimseyi istediği gibi namaz kılmaktan nehyetmem. Yalnız şemsin tulûu ile gurubunu taharrî etmeyiniz" sözü ona hüccettir. Şâfiî ile Ebû Yûsuf ehâdîs-i nehye bakarak menhîdir demiş ve yalnız cuma gününü istisna etmişlerdir. Leys b. Sa'd, Evzâî, Hasan-ı Basrî,

Tâvûs da Mâlik'in ictihadına muvafık ictihadda bulunmuşlardır. Ebû Yûsuf'tan başka Kûfiyyûn cumayı da istisna etmezler (347, 348, 349, 350, 351. hadislere de müracaat).

347

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَا تَحَرَّوْا بِصَلَاتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “(Kılacağınız) namaz için şemsin ne tulû‘ zamanını ne gurub zamanını taharrî (yani intihab) ediniz”[94] buyurdu. Yine İbn Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir:[95] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Hâcib-i şems[96] göründüğü vakit tâ yükselinceye kadar, hâcib-i şems battığı vakit de tâ gāib oluncaya kadar namazı tehir ediniz. {B582, 583 Buhârî, Mevâkīt, 30.}

………

94 “*Taharrî*”den maksat namazı kılmayıp da o zamanı gözetlemektir. Bu nehy-i nebevî evkāt-ı tulûʿ ve gurubu araştıran abede-i şemse teşebbüh edilmemesi hikmetine müstenittir. Hanefiyye ile evkāt-ı kerâhette salâtı mutlaka men’edenler, bunu bir nehy-i müstakil addedip taharrî kastı olsun, olmasın bu vakitlerde namaz kılmayı kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruh görürler. Tecviz edenler ise bu hadisi mâ kablindeki 346. hadisin müfessiri addedip sabah ile ikindi namazlarından sonra namaz kılmanın keraheti yalnız tulûʿ ile gurubu namaz için gözetleyenlere mahsustur derler ve Âişe radıyallahu anhânın Tâvûs tarikinden *Müslim*’de mervî, “ Ömer radıyallahu anh yanılmıştır. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ancak tulûʿ-ı şems ile gurubunun taharrî edilmesinden nehiy buyurmuştur” {M1931 Müslim, Müsâfirîn, 295.} sözü ile ihticâc ettikleri gibi 333. hadis nevinden ehâdîs ile de istidlâl etmek isterler. Beyhakī diyor ki: Âişe radıyallahu anhâ, aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizi ikindiden sonra namaz kılar görmüş olduğu için nehy-i nebevîyi ıtlakına hamletmeyip kast u taharrîye hamletmiştir. Halbuki nehy-i mutlak birçok sahâbeden ehâdîs-i adîde ile sabit olduğu için Hazret-i Ömer vehmetmiştir demek sahih olmaz. Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin bu namazı ya kazâ idi ya da zât-ı şeriflerine ait bir hususiyetti.

95 *Buhârî*’de bunlar iki hadistir. İkisinin senedi de, mevzuu da bir olduğu için musannif birleştirmiş. Zaten Buhârî de râvi Urve b. Zübeyr, bir nakle göre أَخْبَرَنِي diğerine göre حَدَّثَنِي dediği için ayırmışa benziyor. Nitekim bunlardan başka bir tarikte ikisini o da birleştirmiş. Bu rivayette لَا تَحَرَّوْا yerine فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ ;لَا تَحَيَّنُوا yerine de حَتَّى تَبْرُزَ denildiği gibi, حَتَّى تَرْتَفِعَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ “*Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından çıkar*” {B3273 Buhârî, Bed’ü’l-halk, 11.} ziyadesi vardır ki illet-i nehyi beyan eder. Müslim’in Amr b. Anbese’den vâki olan rivayetindeki, حِينَئِذٍ تَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ “*İşte o zamanda küffâr ona* (yani şemse) *secde ederler*” {M1930 Müslim, Müsâfirîn, 294.} ziyadesi de illet-i müfessirdir. O halde “Güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar” demek “Tulûunda İblîs-i lâin nâsı iğvâ ederek şemse ibadet ettirir” demek olmuş olur.

96 Hâcib-i şems, hîn-i tulû' ve gurubunda kursunun ilk ve son gözüken kenarlarına ıtlak olunduğu gibi şems henüz ufuk altında iken cirminden evvel sabahleyin gözüken eşi'asına da denildiği vardır (346, 348, 349, 350, 351. hadislere de müracaat).

348

•.•.•

حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ بَيْعَتَيْنِ وَعَنْ لُبْسَتَيْنِ تَقَدَّمَ وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَعَنْ صَلَاتَيْنِ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhın iki türlü alışverişten ve iki türlü giyinişten Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nehiy buyurduklarına dair olan hadisi ki (yukarıda 239. olarak) geçmişti. Buradaki rivayetinde ise âtîdeki ziyade vardır: “Bir de iki namazdan nehiy buyurdu: (Salât-ı) fecrden sonra gün doğuncaya kadar salât-ı asrdan sonra da gün batıncaya kadar namaz kılmaktan da (nehiy buyurdu).”[97] {B584 Buhârî, Mevâkīt, 30.}

....

97 346, 347, 349, 350, 351. hadislere de müracaat.

349

•.•.•

عَنْ مُعَاوِيَةَ ﵁ قَالَ إِنَّكُمْ لَتُصَلُّونَ صَلَاةً لَقَدْ صَحِبْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَمَا رَأَيْنَاهُ يُصَلِّيهَا وَلَقَدْ نَهَى عَنْهَا يَعْنِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ.

TERCÜMESİ

Muâviye (b. Ebû Süfyân) radıyallahu anhtan: Asırdan sonraki iki rek'atı kastederek şöyle demiştir: Sizler öyle bir namaz kılıyorsunuz ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile (o kadar) beraber bulunduk da kıldığını hiç görmedik. (Bilakis) onu kılmaktan nehiy buyurmuştur.[98] {B587 Buhârî, Mevâkīt, 31.}

....

98 Muâviye radıyallahu anh bu sözü hutbede söylemiştir. Başkaları bâhusus Âişe radıyallahu anhâ ise aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin bu namazı kıldıklarını haber veriyorlar. O nefyediyor. Diğerleri ise ispat ediyorlar. Müsbitin nâfîye takdimi ise kāide-i mukarreredir. O görmemekle kılmamış olmaları lâzım gelmez. Nitekim kıldıklarını gören var. İsbât-ı rivayeti nehiy hakkında vârit olan rivâyâta da muârız değildir. Zât-ı sebeb-i nevâfili tecviz edenlere göre (346. hadisin hâşiyesine müracaat) aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin o namazları zevât-ı sebeptendir. Bu takdirde sebepsiz olan nevâfil de umum üzere bâki kalmış yani menhî oluyor. Nehyi âm addedip zât-ı sebep namazları gayri zât-ı sebep olanlarından tefrik etmeyenler ise Muâviye'nin bu inkârını tatavvu'-ı sırfa ve fi'l-i resûl aleyhisselâmı hususiyete hamlediyorlar (346, 347, 348, 350, 351. hadislere de müracaat).

350

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ وَالَّذِي ذَهَبَ بِهِ مَا تَرَكَهُمَا حَتَّى لَقِيَ اللهَ تَعَالَى وَمَا لَقِيَ اللهَ تَعَالَى حَتَّى ثَقُلَ عَنِ الصَّلَاةِ وَكَانَ يُصَلِّي كَثِيرًا مِنْ صَلَاتِهِ قَاعِدًا تَعْنِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّيهِمَا وَلَا يُصَلِّيهِمَا فِي الْمَسْجِدِ مَخَافَةَ أَنْ يُثَقِّلَ عَلَى أُمَّتِهِ وَكَانَ يُحِبُّ مَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe radıyallahu anhâdan: İkindi namazından sonraki iki rekʿatı kastederek şöyle demiştir: Onu (yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi) kabzeden zât-ı ecell ü aʿlâya kasem olsun ki, o iki rekʿatı Allah Teâlâ'ya kavuşuncaya kadar (hiç) terketmedi. Namaz kılmaya kudreti kesilmedikçe de Allah Teâlâ'ya kavuşmadı. Namazlarının birçoğunu oturarak kılardı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bu iki rekʿatı kılardı. Lâkin ümmetine ağır gelir korkusu ile mescidde kılmazdı. Ümmetinden tahfif(-i külfet)i mûcip olacak şeyleri (yapmayı pek) severdi.[99]

{B590 Buhârî, Mevâkīt, 33.}

....

99 Âişe radıyallahu anhânın bu hadisi *Buhârî*'de bundan sonraki 351. hadisin lafzı ile de vârit olduğu gibi مَا تَرَكَ السَّجْدَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قَطُّ "Salât-ı asrdan sonraki iki rek'âtı benim hücremde hiç terk buyurmadı" {B591 Buhârî, Mevâkīt, 33.} lafzı ile de, مَا كَانَ يَأْتِينِي فِي يَوْمٍ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَّا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ "Hiçbir gün ikindi namazından sonra bana gelip de iki rek'at kılmadığı olmazdı" {B593 Buhârî, Mevâkīt, 33.} lafzı ile de vârit olmuştur. *Sahîh-i Müslim*'de ise, كَانَ يُصَلِّيهِمَا قَبْلَ الْعَصْرِ. ثُمَّ إِنَّهُ شُغِلَ عَنْهُمَا أَوْ نَسِيَهُمَا فَصَلَّاهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ أَثْبَتَهُمَا. وَكَانَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَثْبَتَهَا "(Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) iki rek'atı salât-ı asrdan evvel kılardı. Sonra (bir defa) meşgul olup kılamadı. Yahut unuttu (da kılamadı). Bundan dolayı ikindi namazından sonra kıldı. Sonra buna devam etti. Zira (herhangi) bir namazı kılarsa ona devam etmek âdet-i seniyyesi idi." {M1934 Müslim, Müsâfirîn, 298.} deniliyor. Müslim'in rivayet ettiği şu kazıyye hakkında Dârekutnî'nin rivayetinde Ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin, "Yâ Resûlellah! Bir şey mi hâdis oldu?" sualine "*Hayır, ancak Bilâl ikāmeti tâcil etti de ikindiden evvelki iki rek'atı kılamadımdı. İşte şimdi onları kazâ ediyorum*" buyurduklarını ve bunun üzerine Âişe radıyallahu anhânın, "Biz de bu namazı fevtedersek kazâ edelim mi?" sualine de "*hayır*" cevabını verdikleri mezkûrdur. {Dârekutnî, el-İlel, XIV, 271.} Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhânın *Buhârî*'deki muhtasar ve Müslim'deki mufassal hadisinde de buna muhalif olarak aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Abdülkays vefdinin (49. hadis) kendilerini meşgul edip bundan dolayı salât-ı zuhrdan sonraki iki rek'atı kılamamış oldukları zikrediliyor. Ümmü Seleme radıyallahu anhânın yukarıdaki rivayete muhalif olarak, "İkindiden sonraki iki rek'atı hem kılarlar hem başkalarını kılmaktan nehiy buyururlardı", {Taberânî, el-Evsat, IV, 174, no: 3899.}; İbn Abbas'ın, لَمْ أَرَهُ عَادَ لَهُمَا "Bu iki rek'atı bir daha kıldığını görmedim", {Dârekutnî, el-İlel, XIV, 275.} Âişe radıyallahu anhânın da bu meseleyi kendisine soran birtakım sahâbeye, "Bu namazı benim yanımda kılmadı, Ümmü Seleme'ye sorunuz. Çünkü ben ondan işittim" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 302, no: 1806.} dedikleri de zikrolunuyor.

Bir daha o namazı kılmadıkları hakkındaki rivayet zayıftır. Metindeki hadis ile o mânada olanlara salât-ı asrdan sonra gurub zamanında namaz kastetmemek şartıyla teneffülü tecviz eden fukaha temessük etmişlerdir ki bu meseledeki ihtilâfât-ı fukahâ bundan evvelki hadislerin havâşîsini mütalaa ile mâlûm olur. Bu nefli mutlaka mekruh görenler ise yalnız revâtibden fevtedilmiş namazların kazâsı câiz olduğuna hükmetmişler ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin buna muvâzabetini hasâis-i nebeviyyeden addetmişlerdir. Delilleri de Âişe'nin mevlâsı Zekvân'ın rivayet ettiği hadistir ki bunda ümmü'l-mü'minîn hazretleri, كَانَ يُصَلِّى بَعْدَ الْعَصْرِ وَيَنْهَى عَنْهَا وَيُوَاصِلُ وَيَنْهَى عَنِ الْوِصَالِ "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz salât-ı asrdan sonra namaz kılardı da o namazdan nehyederdi. Kezâlik savm-ı visâl tutardı da savm-ı visâlden nehyederdi" {D1280 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10.} demiştir. Savm-ı visâl birkaç gün fâsılasız olarak ve iftar etmeksizin oruç tutmaktır ki ercah-ı akvâle göre bu hasâis-i nebeviyyeden olup –inşallah ileride görüleceği üzere– ümmet bundan nehiy buyurulmuştur. Beyne'l-ulemâ savm-ı visâlin hürmet ve keraheti ve kâdir olana cevazı hakkında ihtilâf vardır (346, 347, 348, 349, 351. hadislere de müracaat).

351

•.•.•

عَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ رَكْعَتَانِ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَدَعُهُمَا سِرًّا وَلَا عَلَانِيَةً رَكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: İki namaz vardır ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onları sırran da, alâniyeten de (yani evinde de dışarıda da) terketmezdi. (Onlar da) sabah namazından evvel iki, ikindi namazından sonra da iki rek'at idi.[100] {B592 Buhârî, Mevâkīt, 33.}

....

100 346, 347, 348, 350. hadislere müracaat.

352

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ قَالَ سِرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ لَيْلَةً فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ أَخَافُ أَنْ تَنَامُوا عَنِ الصَّلَاةِ قَالَ بِلَالٌ أَنَا أُوقِظُكُمْ فَاضْطَجَعُوا وَأَسْنَدَ بِلَالٌ ظَهْرَهُ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ فَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَقَالَ يَا بِلَالُ أَيْنَ مَا قُلْتَ قَالَ مَا أُلْقِيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مِثْلُهَا قَطُّ قَالَ إِنَّ اللهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ يَا بِلَالُ قُمْ فَأَذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّلَاةِ فَتَوَضَّأَ فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلَّى.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bir gece Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte yolculuk ediyorduk.[101] İçimizden biri, "Yâ Resûlellah! Gece sonu emretsen de konak etsek!" dedi. (Cevaben,) "Korkarım uyuyakalıp namazı kaçırırsınız" buyurdu. Bilâl (radıyallahu anh), "Ben sizi uyandırırım" dedi. Yattılar. Bilâl de arkasını râhilesine (yani bindiği deveye) daya(yıp bekle)di. (Derken) gözleri kapanıp (oda) uyuyakaldı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem uyandığı zaman hâcib-i şems gözükmüştü. "Bilâl! Dediğin nerede kaldı?" buyurdu. (Bilâl), "Bana bugüne gelinceye kadar bunun gibi (ağır) bir uyku basmış değil!" dedi. (Bunun üzerine) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Allah Teâlâ istediği zamanda ruhlarınızı kabzetti. (Yine) istediği zamanda geri çevirdi. Bilâl! Kalk, ezan oku! (Bunun üzerine) Bilâl halkı namaza davet etti yani ezan okudu.[102] (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) abdest aldı. Güneş yükselip bembeyaz olduğu vakitte de kalktı namazı kıldırdı.[103] {B595 Buhârî, Mevâkīt, 35.}

………

101 Bu kıssanın hangi sefer-i nebevîde olduğunu kestirmek ehl-i hadîsçe müşkilâtı mûcip olmuştur. Bunun 226. hadisteki kıssadan başka bir kıssa olduğu zannı da vardır.

102 "*Ezân*" ve "*te'zîn*" nidâ ve davet ve ilân demektir. Bu geçmiş namaz için ezan okunacağına delildir. Fevâit için ezan ve ikāmet meselesinde ulemânın ihtilâfı vardır. Hanefiyye'ye göre geçmiş namaz için hem ezan okunur hem ikāmet edilir. Onlar *Buhârî*'deki 226. İmrân b. Husayn hadisinde, وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ "Namaz için nidâ edildi", Ebû Dâvûd ile diğerlerinin rivayetinde daha sarih olarak, ثُمَّ أَمَرَ مُؤَذِّنًا فَأَذَّنَ. فَصَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ. ثُمَّ أَقَامَ. ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ "Sonra müezzine emretti de ezan okuttu. Sonra salât-ı fecrden evvelki iki rek'atı kıldı ikāmet ettirdi. Sonra salât-ı fecri kıldırdı" {D443 Ebû Dâvûd, Salât, 11.} denilmesi ile ihticâc ederler. Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Sevr'in, İbnü'l-Münzir'in kavilleri de budur. Fevtolmuş namazlar müteaddit ise birincisi ezan ve ikāmetle kılınır, diğerlerinde yalnız ikāmet ile iktifa etmek ihtiyara bağlıdır. Zira Tirmizî'nin İbn Mes'ûd'dan Hendek Gazvesi hakkındaki rivayetinde, "Yevm-i Hendek'te Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin dört namazı geçmişti. Gece ilerlediği vakitte Bilâl'e emrettiler. Ezan okudu sonra ikāmet etti öğlen kılındı. Sonra ikāmet etti ikindi kılındı. Sonra ikāmet etti akşam kılındı. Sonra ikāmet etti yatsı kılındı" denilmiştir. Yine Hendek kazıyyesi hakkındaki rivayetlerin birinde, قَضَاهُنَّ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ "O namazları ezan ve ikāmetle kazâ buyurdular", diğerinde, بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ لِلْأُولَى وَإِقَامَةٍ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنَ الْبَوَاقِي {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayetler için bkz. Aynî, Umde, V, 89.} denilmiş olduğu için müteaddit namaz kazâ eden kimse ezanı tekrar edip etmemekte muhayyer kalıyor. Mâlik ile Evzâî'ye göre kazâ için ezana hâcet yoktur, yalnız ikāmet kâfidir. Şâfiî'nin kavl-i cedîdi de böyle ise de ashabından birçoğunca muhtar olan ezan okumaktır. Çünkü ezan okunduğu hakkındaki hadis sahihtir. Ezana hâcet görmeyenlerin ezanı ikāmete hamletmelerinde nazar vardır. Çünkü hadiste ezandan sonra abdest alındığı haber veriliyor ki ikāmet ile namaz arasını abdest ile fasletmek hatıra gelmez.

103 Ba‘de’t-tulû‘ gün yükselinceye kadar kazâ-i fevâitin adem-i cevazına Hanefiyye bununla da ihticâc ederler. Bu hadisten fevâitin cemaatle kazâ edilebileceği de anlaşılıyor.

Bu hadiste râtibe-i fecr olan iki rek‘atın kılındığına dair sarâhat yoktur. Fakat Ebû Dâvûd’un rivayetinde bu namazın kılındığı sarâhaten mezkûrdur. İmam Mâlik’e Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem salât-ı fecri kazâ buyurdukları gün bu namazı kılıp kılmadıkları sorulmuş, “Duymadım” cevabını vermiş. Bundan dolayı sünnet-i râtibenin kazâ edilmesine Mâlikiyye’den bazıları kāil değillerdir. Maahâzâ Mâlik’in “İsteyen kılar” dediği de rivayet olunuyor. Sevrî ile Şâfiî ise revâtibin sübûtuna binaen kazâ edebilir derler. Bu meselede Kûfiyyûn’un ictihadı tafsil üzeredir. Eğer râtibe-i fecr farz ile beraber fevtolmuş ise kazâ edilmesinde müttefiktirler. Farz, vaktinde kılınmış olup yalnız râtibe fevtolmuşsa Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’ye göre gün yükseldikten sonra tâ zevâl-i şemse kadar olan zaman içinde kazâ edilir. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf’a göre ise kazâ edilmez.

353

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ﵁ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا كِدْتُ أُصَلِّي الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَاللّٰهِ مَا صَلَّيْتُهَا فَقُمْنَا إِلَى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ وَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Hendek günü Ömer b. Hattâb radıyallahu anh gün battıktan sonra gelip küffâr-ı Kureyş'e sebbetmeye başladı. ve "Yâ Resûlellah! İkindiyi az daha gün batmadan kılamayacaktım" dedi.[104] Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Vallahi ben de kılamadım" buyurdu.[105] Bunun üzerine kalktık Buthân'a[106] gittik. (Orada Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) namaz için abdest aldı. Biz de namaz abdesti aldık. (Ondan sonra) gün batmışken ikindiyi, arkasından da akşamı kıldırdı.[107] {B596 Buhârî, Mevâkīt, 36.}

....

104 Hendek Vak'ası esnasında bütün sahâbe-i kirâm Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte oldukları halde nasıl oluyor da içlerinden yalnız Ömer radıyallahu anh ikindiyi guruptan evvel kılmış oluyor? İhtimal ki müşrikîne karşı olan meşguliyet akşama kadar devam etmiş, cümlesini abdestten, namazdan alıkoymuş da yalnız Ömer radıyallahu anh abdestli olduğu için acele edip namazını kılıvermiştir.

105 Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin emr-i kıtâl ile meşguliyet dolayısıyla namazı yahut namazları vakitlerinde derhâtır buyurmayıp Ömer radıyallahu anhın böyle söylemesi üzerine hatırlamış, "*Vallahi ben de kılamadım*" buyurmuş ve ondan sonra abdest ve namaza şürû buyurulmuş olması muhtemeldir.

106 *Buthân* Medine kurbunda bir vadinin ismidir ki 339. Ebû Mûsâ el-Eş'arî hadisinde de ismi geçti.

107 Buradaki beyandan yalnız ikindi namazının fevtedildiği müstefâd oluyorsa da *Müsned-i Ahmed*'de Ebû Saîd el-Hudrî'den, 352. hadisin hâşiyesinde zikredildiği üzere *Tirmizî*'de İbn Mes'ûd'dan vâki olan rivayetlere nazaran öğle ile ikindi ve akşam namazları fevtolup yatsıdan sonra kılınmıştır. *Nesâî*'deki rivayet de bu mânayadır. İmam Mâlik'in *Muvatta*'ından ise zuhr ile asrın fevtolduğu anlaşılıyor. Bu hadislerin vech-i cem'i şudur: Hendek Gazâsı günlerce sürmüştür. Bir gün öğlen ile ikindi, başka gün yalnız ikindi namazını fevtetmiş olmaları hatıra gelebilir.

Bu hadisten kazâ namazının cemaatle kılınması meşrû olduğuna istidlâl kılınmıştır. Nitekim icmâ bunun cevazı üzerine mün'akiddir. Yalnız Leys b. Sa'd'ın bunu menetmesi şüzûz kabilindendir. Bu hadisten mağrib vaktinin şafaktan sonraya kadar imtidâd ettiği de müstefâd oluyor. Herhalde o vakte kadar imtidâd ediyormuş ki, o gün akşam namazından evvel diğer namazlar kılınmış. Şâfiî'nin kavl-i cedîdine göre akşamın vakti mudayyak olup yalnız abdest alıp namaz kılacak kadar vakittir. Bu hadis ona karşı hüccettir. Kezâlik vakit namazı ile geçmiş namaz ya namazlar beyninde tertip gözetilmiş gibi görünüyor. Bu tertibin vücûbuna Nehaî, Zührî, Rebîatürre'y, Yahyâ el-Ensârî, Leys b. Sa'd kāil olmuş oldukları gibi Ebû Hanîfe ile ashâbının, Mâlik'in, Ahmed b. Hanbel'in, İshak b. Râhûye'nin de kavilleri budur. Abdullah b. Ömer de bu mezhepte imiş. Diğer taraftan salât-ı fâite ile salât-ı vaktiyye beyninde tertibi vâcip görmeyenler meyanında Tâvûs, Şâfiî, Ebû Sevr, İbnü'l-Kāsım, Semnûn gibi zevat vardır. Zâhiriyye'nin de mezhebi budur. İmam Mâlik tertibi vâcip görmekle beraber nisyan sebebiyle tertip bozulursa ona göre bu vücûb sâkıt olur. İmam Ahmed b. Hanbel'e göre geçmiş namazı salât-ı vakfiyyede tezekkür ederse içinde bulunduğu namazı itmâm eder. Bundan sonra fâiteyi kılıp vaktiyyeyi de iade eder. Vaktiyye niyetiyle ilk kıldığı namaz nâfile olmuş olur.

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ[108] إِذَا ذَكَرَهَا[109] لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذٰلِكَ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Her kim bir namazı (kılmayı) unutursa (onu) hatırladığında kılsın. Onun bundan başka kefâreti yoktur. وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي **110** {B597 Buhârî, Mevâkīt, 37.}

....

108 Müslim'in rivayetinde salâta râci' zamîr-i mensub ile فَلْيُصَلِّهَا {M1560 Müslim, Mesâcid, 309.} denildiği gibi diğer tarikten rivayetinde أَوْ نَامَ عَنْهَا *"Namazdan gafil kalıp uyuyakalırsa"* {M1568 Müslim, Mesâcid, 315.} ziyadesi de vardır. Üçüncü bir rivayetinde de, إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا. فَإِنَّ اللّٰهَ يَقُولُ أَقِمِ الصَّلَاةِ لِذِكْرِي *"Biriniz uyuyakalıp namaz kılmazsa yahut namazdan gaflet ederse onu hatırladığında kılsın. Zira Allah Teâlâ* أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي*(*Tâhâ, 20/14.*) buyuruyor"* denilmiştir. {M1569 Müslim, Mesâcid, 316. Kaynakta 'أَحَدُكُمْ' ifadesinden sonra 'عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا' ifadesi vardır. Bu kısımın anlamı tercümede ifade edilmiştir.}

109 Zamirsiz olarak إِذَا ذَكَرَ rivayeti de vardır.

110 لِلذِّكْرَى da okunmuştur. Bu kıraat, Zührî'den işitilmişse de kırâat-i meşhûre, mesâhifte ve metinde olduğu gibi لِذِكْرِي dir. Bu âyet-i kerîmenin burada iradı taraf-ı âlî-i nebevîden mi vâki olmuştur, yoksa Katâde mi hadisi rivayet ettikten sonra sâmia ikāme-i hüccet için okumuştur? Esah olan bunun makūl-i kavl-i nebevîye dahil olmasıdır. Delili de birinci hâşiyede zikrettiğimiz Müslim rivayetidir ki o da *Müslim*'de Katâde tarikindendir.

Âyet-i kerîmenin tefsirinde vücûh-ı adîde beyan edilmiştir:

1. Namazı, içinde beni zikretmek için ikame et;
2. Namazı ikame et, tâ ki ben seni methederek zikredeyim;
3. Zikir vakitlerinde yani mevâkīt-i salâtta salâtı ikame et;
4. Ben kitaplarda zikredip emrettiğim için salâtı ikame et;
5. Riyasız olarak beni anmak için benden başkasını anar gibi olmaksızın salâtı ikame et;
6. Emrimi hatırladığının şükrânesi olarak salâtı ikame et;
7. Beni anmak demek olduğu için namazı ikame et ki salât Allah'a ibadettir. Salâtı hatıra getirmek Allah'ı hatıra getirmektir;
8. Turpûştî'ye göre siyâk-ı hadîse en muvafık olan tefsir, namazı hatırladığında ikame et! Çünkü onu hatırladığında Allah'ı hatırlamış olursun. Yahut hazf-i muzâf ile لِذِكْرِ صَلَاتِي mânasına alıp *"Namazını hatırladığında namazı ikame et*!" olmak lâzım gelir. Vallahu a'lem.

Bu hadisten çıkan hüküm şudur: Nâsî ile nâime yani kılmayı unutan ile uyuyakalıp kılamayana kazâ lâzım gelir. Âmide yani amden kılmayana kazânın vücûbu ise evleviyette kalır. Cumhurun mezhebi budur. Amden terk-i salât edene kazâ lâzım gelmez diyenler de vardır. Fakat bunların bu ictihadından anlaşıldığına göre kazâ edilmeyen bu namazların terkinde kefâret kabul etmeyecek kadar ism vardır. Yoksa Ömer b. Hattâb ile oğlu Abdullah, Sa'd b. Ebû Vakkās, İbn Mes'ûd, Selmân-ı Fârisî radıyallahu anhüm gibi ecillenin de dahil bulunduğu bu zümre-i ekâbirin ictihadından tehvîn-i salât maksut olmayacağı bedîhîdir.

Söz yine cumhurun sözüdür. Ma'zura kazâ lâzım geliyorsa âmide bitarîkı'l-evlâ lâzım gelir.

355

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَمْ تَزَالُوا111 فِي صَلَاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُ الصَّلَاةَ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Siz namaza muntazır oldukça hep namaz içindesiniz.**112** {B600 Buhârî, Mevâkīt, 40.}

....

111 Bir rivayette لَنْ تَزَالُوا dur {B847 Buhârî, Ezân, 156.} ki ona göre tercüme edilmiştir.

112 Bu hadis *Buhârî*'de Hâlid b. Kurre tarikinden şöylece rivayet olunuyor: Bir gün Hasan-ı Basrî'ye ders verecek diye muntazır olduk, gecikti. Nihayet (mescidden ve dersten) kalkıp gideceği vakit yaklaşınca geldi. Dedi ki: Şu komşularımız beni çağırdılar. Sonra Enes'ten şunu rivayet etti: "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bir gece hemen hemen nısfü'l-leyl oluncaya kadar muntazır kaldık. Teşrif edip bize namaz kıldırdılar. Sonra bize hutbe irat edip buyurdular ki: *Şimdi herkes namaz kılmış uyumuştur bile, siz ise namaza muntazır oldukça namaz içindesiniz.* Hasan dedi ki: Her kavim hayra muntazır oldukça hayır içindedirler." Hâlid b. Kurre (Hasan'ın bu son sözü için), Enes'in Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden rivayet ettiği kelâm cümlesindendir der {B600 Buhârî, Mevâkīt, 40.} (338, 339, 340, 341, 342. hadislere de müracaat).

•.•.•

حَدِيثُهُ عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ وَفِي رِوَايَةٍ هُنَا عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ يُرِيدُ بِذٰلِكَ أَنَّهَا تَخْرِمُ ذٰلِكَ الْقَرْنَ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhın[113] عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ hadisi ki (yukarıda 96. olarak) geçmişti. Burada da Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Yüz seneye kadar) bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır"[114] buyurduklarını rivayet ettikten sonra, "Bu sözden murâd-ı (âlî-i) nebevî o karnın (bu müddet içinde) münkariz olacağını haber vermek idi" demiştir.[115] {B601 Buhârî, Mevâkīt, 40.}

....

113 Musannif burada her nasılsa sehvetmiştir. Zira gerek 96. hadiste gerek *Buhârî*'nin başka yerinde rivayet hep Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdandır.

114 Bu hadis *Buhârî*'nin burasında yatsıdan sonra fıkıh vesair hayırlı işler için oturup konuşmanın cevazına tahsis edilen babda diğer rivayetten daha mufassal olarak rivayet edilmiştir. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Bir gece âhir-i hayatında Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yatsı namazını bize kıldırdılar. Selâm verdikten sonra ayağa kalkıp, "*İşte bu geceyi görüyorsunuz ya bundan sonra* (geçecek) *yüz senenin başında bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır*" buyurdular.

115 İbn Ömer radıyallahu anhümânın bu son sözü de *Buhârî*'de şöyledir: فَوَهِلَ النَّاسُ فِي مَقَالَةِ لنَبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا يَتَحَدَّثُونَ مِنْ (tuhay فِي) هذِهِ الْأَحَادِيثِ عَنْ مِائَةِ سَنَةٍ. وَإِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ يُرِيدُ بِذٰلِكَ أَنَّهَا تَخْرِمُ ذٰلِكَ الْقَرْنَ "Nâs Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (bu) kelâm-ı âlîsin(i anlamak)ta yanılıp (ve korkuya düşüp) yüz sene hakkındaki (şu mâlûm) dedikodulara (yani yüz sene sonra kıyamet kopacaktır zan ve havfına) düştüler. Halbuki Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, 'Bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır' buyurmakla, bu müddetin bu karnda yaşayanları mahvedeceğini haber vermek istemişlerdi." {B601 Buhârî, Mevâkīt, 40.} Filhakika İbn Ömer hazretlerinin zamanında bazılarının yüzüncü senenin hitâmında kıyâm-ı sâat vukua geleceğini söylemiş oldukları anlaşılıyor. Nitekim Taberânî ile başka muhaddisler bunu Ebû Mes'ûd el-Bedrî radıyallahu anhtan rivayet ettikleri gibi Ali b. Ebû Tâlib kerremallahu veche hazretlerinin bu sözü ret buyurduklarını nakleder. İbn Ömer radıyallahu anhümâ da bu kabilden dedikoduları ret için bu hadîs-i şerifin mânasını böyle izah ve tebyin etmiş oluyor.

Bu hadîs-i şerif de en görmez gözlere çarpacak mu'cizât-ı celîle-i nebeviyyedendir. Ehl-i ilmin istikrasına göre zamân-ı ihbâr-ı nebevî olan 11. sene-i hicriyyeden itibaren yüz sene geçtikten sonra o gün berhayat olanlardan hiçbir kimse kalmamıştır. En sona kalan sahâbî Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile radıyallahu anhtır. "Bütün ehl-i hadîs de müşârün ileyhin 110 sene-i hicriyyesinde vefat ettiğinde müttefiktirler. Vefatı günü yeryüzünde hiçbir sahâbî kalmamış ve karn-ı sahâbe münkariz olmuştur (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn).

•.•.•

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ ﵄[116] قَالَ إِنَّ أَصْحَابَ الصُّفَّةِ كَانُوا نَاسًا فُقَرَاءَ وَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ اثْنَيْنِ فَلْيَذْهَبْ بِثَالِثٍ وَإِنْ أَرْبَعٌ فَخَامِسٌ أَوْ سَادِسٌ وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ جَاءَ بِثَلَاثَةٍ فَانْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ بِعَشَرَةٍ قَالَ فَهُوَ أَنَا وَأَبِي وَأُمِّي فَلَا أَدْرِي قَالَ وَامْرَأَتِي وَخَادِمٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَ بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ تَعَشَّى عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ لَبِثَ حَيْثُ صُلِّيَتِ الْعِشَاءُ ثُمَّ رَجَعَ فَلَبِثَ حَتَّى تَعَشَّى النَّبِيُّ ﷺ فَجَاءَ بَعْدَ مَا مَضَى مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللّٰهُ قَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ وَمَا حَبَسَكَ عَنْ أَضْيَافِكَ أَوْ قَالَتْ ضَيْفِكَ قَالَ أَوَمَا عَشَّيْتِيهِمْ قَالَتْ أَبَوْا حَتَّى تَجِيءَ قَدْ عُرِضُوا فَأَبَوْا وَقَالَ فَذَهَبْتُ أَنَا فَاخْتَبَأْتُ فَقَالَ يَا غُنْثَرُ فَجَدَّعَ وَسَبَّ وَقَالَ كُلُوا لَا هَنِيئًا فَقَالَ وَاللّٰهِ لَا أَطْعَمُهُ أَبَدًا وَايْمُ اللّٰهِ مَا كُنَّا نَأْخُذُ مِنْ لُقْمَةٍ إِلَّا رَبَا مِنْ أَسْفَلِهَا أَكْثَرُ مِنْهَا قَالَ حَتَّى شَبِعُوا وَصَارَتْ أَكْثَرَ مِمَّا كَانَتْ قَبْلَ ذٰلِكَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ فَإِذَا هِيَ كَمَا هِيَ أَوْ أَكْثَرُ مِنْهَا فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ يَا أُخْتَ بَنِي فِرَاسٍ مَا هٰذَا قَالَتْ لَا وَقُرَّةِ عَيْنِي لَهِيَ الْآنَ أَكْثَرُ مِنْهَا قَبْلَ ذٰلِكَ بِثَلَاثِ مَرَّاتٍ فَأَكَلَ مِنْهَا أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ إِنَّمَا كَانَ ذٰلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَعْنِي يَمِينَهُ ثُمَّ أَكَلَ مِنْهَا لُقْمَةً ثُمَّ حَمَلَهَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَصْبَحَتْ عِنْدَهُ وَكَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمٍ عَقْدٌ فَمَضَى الْأَجَلُ فَفَرَّقَنَا اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مَعَ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أُنَاسٌ اللّٰهُ أَعْلَمُ كَمْ مَعَ كُلِّ رَجُلٍ
فَأَكَلُوا مِنْهَا أَجْمَعُونَ أَوْ كَمَا قَالَ.

TERCÜMESİ

Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Ashâb-ı Suffe[117] fakir kimselerdi. Bir defa Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "İki kişilik yiyeceği olan (onlardan) bir üçüncüsünü, dört kişilik yiyeceği olan bir beşincisini ya da altıncısını (alıp) birlikte götürsün" buyurdu.[118] Yahut buna benzer bir söz. Ebû Bekir (radıyallahu anh bunlardan) üçünü (eve) getirdi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de onunu birlikte (alıp hâne-i saâdetine) götürdü.[119] (Bizim ev halkı) ben(den), peder ve vâlidem(den)[120] bir de bizim ev ile Ebû Bekir (radıyallahu anh)ın evinde (müştereken hizmet eden)[121] hizmetçi (den ibaret) idi.

(Râvi Ebû Osman en-Nehdî), "Artık bir de benim zevcemden[121] dedi mi, demedi mi bilemiyorum" diyor.

(Yine Abdurrahman radıyallahu anh der ki): Ebû Bekir (radıyallahu anh) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hânesinde (misafirlerinden ayrı olarak) akşam yemeğini yedi. Yatsı namazı kılınıncaya kadar (orada) kaldı. Sonra (misafirleriyle birlikte kendi hânesine) dönüp[122] (ve misafirlerin ağırlanmasını ehline emredip) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem akşam taamını edinceye kadar[123] kaldı. (Sonra yine hâne-i saâdete dönüp nezd-i âlî-i risâletpenâhîde kaldıktan sonra kendi evine döndü). Geldiğinde gece hayli ilerlemişti.[124] Haremi ona, "Seni misafirlerinin yanında bulunmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu.[125] O da, "Ay, onlara hâlâ yemek vermedin mi?" di(ye çıkış)tı. Oda, "Sen gelmedikçe yemek yemeyeceklerini söylediler. Yemek çıkardık kabul etmediler" dedi.

(Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhümâ) der ki: Ben savuşup saklandım. O bana, "Behey nâkes herif" di(ye hitap et)ti. Söğüp saydı. Sonra hiddetle, "İçinize sinmez olsun, yeyiniz. Ben bu yemekten vallahi yemeyeceğim"[126] dedi.

(Abdurrahman radıyallahu anh) der ki: Allah'a kasemler ederim. Biz (yerken) hiçbir lokmaya el uzatmazdık ki altından yemek daha ziyade çoğalmış olmasın. Nihayet doydular. Yemek de yenmezden evvelki miktarından daha ziyade olarak duruyordu. Ebû Bekir (radıyallahu anh) yemeğe baktı. Bir de gördü ki olduğu gibi duruyor. Belki de artmış. Haremine, "Bu ne? Ey Benî Firâs'ın kızı!"[127] dedi. Oda, "Gözümün nur(u Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretler)ine kasem olsun ki şimdi evvelkinden üç kat ziyadedir" dedi. Bunun üzerine o yemekten yedi[128] ve ettiği yemini kastederek, "O olan şey şeytandan idi"[129] dedi. O yemekten bir lokma yedikten sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme gönderdi.[130] Orada sabaha kadar durdu. Bizimle bir kavim arasında bir (muhâdene) ahd(i) vardı. Müddet hitam bulmuş (olduğu için Medine'ye gelmişler)di. İçlerinden (arîf olarak)[131] on iki kişi ayırdık. Her biri ile beraber kaç kişi olduğunu (ancak) Allah bilir. İşte onların hepsi o yemekten yediler (de öyle ağırlandılar).

(Râvi rivayetini bitirdikten sonra) yahut bu elfâza benzer elfâz (ile rivayet olunmuştur diyor). {B602 Buhârî, Mevâkīt, 41.}

………

116 Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhümânın evvelki ismi Abdülkâ'be idi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ismi Abdurrahman'a tahvil buyurmuşlardır. Müşârün ileyh Hazret-i Sıddîk evlâdının en yaşlısı olmakla beraber İslâm'ı Hudeybiye sulhundan sonraya kadar teahhur etmiştir. Feth-i Mekke'den biraz evvelce –içlerinde Muâviye b. Ebû Süfyân da dahil olan– Kureyş gençlerinden birkaçı ile beraber Medine'ye gelip iman etti. Bedir Vak'ası'nda müşrikîn safında bulunuyordu. İbn Asâkir'in İbn Sîrîn'den rivayetine nazaran iman ettikten sonra bir gün peder-i mükerremine, "Bedir günü sen benim karşıma dikildindi, ben başka tarafa savuştum da seni öldürmedim" demiş. Hazret-i Sıddîk da, "Lâkin oğlum, eğer sen benim karşıma geleydin seni sağ bırakmazdım" cevabını vermiştir. Gariptir ki vak'a-i Cemel'de de kendisi hemşiresi Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhâ tarafında, biraderi Muhammed b. Ebû Bekir de karşı tarafta emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh ordusunda bulunuyorlardı. Ehl-i salâh ve takvâdan olmakla beraber mizah ve latifeye meyyal idi. Şecaatte, atıcılıkta da yektâ idi. Yemâme Vak'ası'nda mürteddînin yalnız ekâbirinden yedisini hâk-i helâke sermiştir. Kalenin bir gediğini muhafaza eden Muhakkem el-Yemâme'nin sinesine bir ok isabet ettirip katleylemiş ve Müslümanların o gedikten kaleye duhulüne yardım etmiştir. Muhakkem'in kātili Hâlid b. Velîd olduğunu sâhib-i *Kāmus* söylüyorsa da evvelki rivayet Hâfız İbn Hâcer el-Askalânî'nin *el-İsâbe*'sine muvafık olanıdır. Müşârün ileyh Abdurrahman'ın Mervân'a karşı söylediği söz de şecâat-i medeniyyesinin delilidir. Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Hicaz Valisi Mervân b. Hakem hutbeye kalkıp Muâviye'den sonra oğlu Yezîd için biat istediği vakit Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib ile Abdullah b. Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhüm karşı gelmişlerdi. Mervân hutbesinde, "Bu, Ebû Bekir ile Ömer'in sünnetidir" dediği vakit de Abdurrahman, "Hayır, Hirakl ile Kayser'in sünneti" demişti. Mervân "Tutunuz" diye emretmiş. O da hemşiresi Âişe radıyallahu anhânın hânesine girmiştir. Mervân, Abdurrahman'ın oraya girdiğini görünce, "Hakkında وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا cd âyet-i kerîmesi nâzil olan işte budur" demiş. Âişe radıyallahu anhâ da perde arkasından, "O âyet onun hakkında nâzil olmuş değildir. İstesem hakkında nâzil olanı ismiyle söylerim" buyurmuştur.

Muâviye vak‘ayı duyduktan sonra hatırını tatyîben 100.000 dirhem gümüş göndermişse de, “Kendi dinimi onun dünyasına satamam” diyerek atıyyeyi reddetmiştir. Ondan sonra Yezîd’e olan biat tamam olmadan Mekke’ye çıkmış ve beled-i harâma 10 mil mesafe kala füc’eten dâr-ı bekāya intikal eylemiş, Mekke’ye naklolunup oraya defnedilmiştir. Haber-i vefâtını Âişe aldıktan sonra hacca gitti ve kabrinin başında ağlaya ağlaya Mütemmim b. Nüveyre’nin, kardeşi Mâlik hakkında söylediği mersiyeyi okuduktan sonra “Eğer seninle beraber olaydım seni öldüğün yerde defneder, sana ağlamazdım” demiş. Radıyallahu anhüm ecmaîn.

117 Suffe, Mescid-i Nebevî’nin geri taraflarında yeri, yurdu, ehl ü iyâli olmayan gariplerin me’vâsı olmaya tahsis buyurulan üstü örtülü bir mahal idi ki orada barınan fukarâ-yı sahâbeye “*ehl-i Suffe*” ve “*ashâb-ı Suffe*” denirdi. Ashâb-ı Suffe’nin adedi –içlerinden tezevvüc, vefat yahut sefer edenlerin adedine göre– kâh artar kâh eksilirdi. Bir aralık yetmişi bulmuştu. *Hilyetü’l-evliyâ* sahibi Hâfız Ebû Nuaym el-İsfahânî Suffe’de sâkin olmuş olanların isimlerinden 100 bu kadarını ta’dât etmiştir. Radıyallahu anhüm ecmaîn.

118 Bütün ashâb-ı kirâm o sıralarda maişet darlığı çektikleri için üç nüfuslu eve yalnız bir, dört nüfuslu olana yine bir, ya iki fakir terfik buyurmuş oluyorlardı ki bu takdirde nüfus başına isabet eden hisse-i taâmın yalnız sülüsü, rub‘u yahut humusu îsâr edilmiş bulunuyordu. Sahâbeyi daha ziyade fakir doyurmakla mükellef tutmak fakirlerle beraber aile halkının da aç kalmasını intâc edebilir. Bundan kaht zamanlarında yoksul olanları varlıklı olanların hânelerinde besletmenin cevâz-ı hükm-i şer‘îsi çıkıyor ki vakt-i zarûrette müvâsatın, fukaraya zenginlerin bakıp aç bırakmaması hususunun farz olduğu anlaşılıyor. Nitekim Ömer b. Hattâb radıyallahu anh “*Âmürremâde*” namını alan kaht senesinde fukaranın kesretine binaen her eve nüfusları adedince aç ve yoksul tevzî edip “Bir insan kūt-ı yevmisinin nısfı ile iktifa etmekle helâk olmaz” buyururdu. إِنَّ فِي المَالِ حُقُوقاً سِوَى الزَّكَاةِ “*Malda zekâttan başka birtakım haklar da vardır*” {T660 Tirmizî, Zekât, 27. Kaynakta حُقُوقًا yerine حَقًّا ifâdesi vardır.} dedikleri işte bu gibi şeylerdir.

119 Hazret-i Sıddîk radıyallahu anh –râvinin hemen müteakiben vâki olan tasrihine nazaran dört nüfuslu bir aile reisi olduğuna göre– o akşamki taamın sülüsünden ziyadesini, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri de ümmehâtü'l-mü'minînin adedine nazaran kūt-ı yevmîlerinin takriben nısfını fukaraya îsâr buyurmuşlar demek oluyor.

120 Ümmü Rûmân Zeyneb bint Âmir el-Kinâniyye el-Firâsiyye radıyallahu anhâdır ki müşârün ileyh Abdurrahman b. Ebû Bekir ile ümmü'l-mü'minîn Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhümün vâlide-i muhteremesidir. Evvelleri Abdullah b. Hâris el-Ezdî'nin taht-ı nikâhında iken mûmâileyhin vefatından sonra ve bi'setten evvel zevcinin halîfi olan Ebû Bekir es-Sıddîk hazretlerine varmış, sâbıkāttan ve eski muhacirâttandır. Hicret-i nebevivyeyi müteakip üvey oğlu Abdullah b. Ebû Bekir'in refakatinde olarak kerîmesi Âişe es-Sıddîka ve üvey kerîmesi Esmâ bint Ebû Bekir ve onlara iltihak eden Talha b. Ubeydullah radıyallahu anhüm hep bir kafile olup Medine'ye gelmişlerdi. Ahd-i saîd-i nebevîde –ve ağleb-i ihtimal 9. sene-i hicriyyede– âlem-i cemâle intikal etmiştir. Hîn-i defninde Seyyidü'l-kevneyn sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri kabrinin içine girip hakkında mağfiret diledikten sonra, "*İlâhî! Ümmü Rûmân'ın senin yolunda ve resulünün uğrunda neler çektiği sana hafî değildir*" buyurmuşlardır {İbn Abdülber, el-İstîâb, IV, 1936.}. Bu hâdimin ismi şürrâh-ı hadîse mâlûm olamamıştır.

121 Ebû Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhümün vâlidesidir ki ismi "Ümeyme bint Adî b. Kays b. Huzâfe es-Sehmiyye'dir. Müşârün ileyh Muhammed, Abdurrahman'ın ekber evlâdı olup çocukluğunda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi görmüş ve silk-i celîl-i ashâba mülhak olmuştur. Kendisi, babası, ceddi ve ceddinin pederi Ebû Kuhâfe radıyallahu anhüm hep sahâbedendir. Böylesi pek az kimseye müyesser olabilmiştir. Bu kabilden mâlûm olanlardan biri Abdullah b. Zübeyr'dir ki vâlidesi Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk b. Ebû Kuhâfe'dir. Diğeri de İbn Üsâme b. Zeyd b. Hârise'dir. İbn Üsâme'nin şahsı mâlûm ise de ismine muttali olamadım. Radıyallahu anhüm ecmaîn.

122 *“Dönüp”* lafzı ثُمَّ رَجَعَ nın tercümesidir. İsmâilî rivayetinde buna bedel ثُمَّ رَكَعَ denilmiştir ki yatsıdan sonraki nâfile namazı kıldı demek olur. Bu siyâk-ı beyâna göre yatsı sünnetini de hâne-i saâdette kıldıktan sonra misafirlerini alıp evine gelmiş oluyor.

123 Müslim ile İsmâilî’nin rivayetlerinde ikinci تَعَشَّى yerine نَعَسَ vârit olmuştur {M5365 Müslim, Eşribe, 176.} ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin uykusu gelinceye kadar yanında kaldı demek olur. Bu rivayete göre kıssa daha kolay münfehim ve tekrardan tahassül eden iğlâk da mündefi‘ oluyor.

124 Şârih Kastallânî metindeki rivayete nazaran kavis içindeki mahzufatı takdir ediyor. Bu rivayete göre Hazret-i Sıddîk’ın hâne-i saâdette yemek yediği haber verildikten sonra yatsıyı müteakiben misafirlerini alıp kendi hânesine dönmüş ve o vakte kadar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem henüz taam buyurmamış olduğundan taam buyuracak kadar bekleyip tekrar görüşmek üzere Huzûr-ı saâdete gitmiş ve ondan sonra evine yatmaya gelmiş oluyor. Yine Buhârî’nin diğer rivayetinden münfehim olduğuna göre ise nezd-i âlî-i nebevîde kalması, yemek yiyip yatsı namazını kılacak kadar temâdî edip –namaz da zaten geç kılınmış olduğuna göre– gece hayli ilerledikten sonra evine dönüp misafirleriyle olan macerası vukua gelmiş oluyor. ثُمَّ رَكَعَ rivayetine göre ise iş daha açık anlaşılıyor. Bu rivayete göre Ebû Bekir radıyallahu anh nezd-i âlî-i nebevîde taam buyurmuş, sonra yatsı sünnetini de kılmış, sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin uykuları gelinceye kadar durmuş da ondan sonra gece geç vakit kendi hânesine dönmüş oluyor.

125 *Müslim* ile *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da kıssanın burası daha tafsillidir. Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhümâ diyor ki: "Bize misafirler geldi. Babam da geceleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nezd-i şerifine gidip konuşurdu. Oraya gitti. Giderken de, 'Abdurrahman! Ben gelinceye kadar misafirlerin hizmetlerinde bulunup yemeklerini vermiş bulunmalısın' dedi. Akşam olunca yemeklerini önlerine koyduk, yemediler. 'Şu oturduğumuz menzilin babası, sahibi gelip bizimle beraber yiyinceye kadar bekleriz' dediler. 'Babam sert bir kimsedir. Eğer yemeyecek olursanız korkarım bana fena darılır' dediysem de yine yemekten ibâ ettiler. Babam geldiğinde ibtidâ onları sordu. 'Misafirlerinizin işini gördünüz mü?' dedi. 'Hayır, vallahi o işi göremedik' dediler. 'Ben bu işi yapmasını Abdurrahman'a emretmedim mi?' dedi. Ben saklandım. O 'Abdurrahman!' diye çağırdı. Ben yine saklandım. 'Behey nâkes! Sesimi işitiyorsan Allah aşkına gel!' dedi. Yanına gidip, 'Vallahi günahım yok. İşte misafirlerin, onlara sor. Yemeklerini önlerine koydum. Sen gelinceye kadar yemek istemediler' dedim. Bu sefer misafirlere dönüp, 'Size ne oluyor ki yemeğimizi yemiyorsunuz? İşte vallahi, ben de bu gece bu yemeği yemeyeceğim işte!' dedi. Onlar da, 'Vallahi, sen yemedikçe biz de yemeyiz' dediler. 'Ömrümde bu geceki gibi belâya çatmadım. Yahu, ne oluyorsunuz? Yemeğimizi niçin yemiyorsunuz?' diye öfkelendi. Sonra, 'İbtidâdan ettiğim yemin şeytandandır. Haydi buyurun yemeğe!' dedi. Yemek geldi. Babam besmeleyi çekti ve yedi. Onlar da yediler... ilâ âhirih" {M5365 Müslim, Eşribe, 176; D3270 Ebû Dâvûd, Eymân, 11.}

126 كُلُوا لَا هَنِيئًا nin tercümesidir. Hazret-i Sıddîk'ın bu sözü misafirlerine mi yoksa kendi ehline mi? hitap olduğu sarih olarak anlaşılmıyor. Herhalde gazabına delâlet eder. Eğer misafirlerine ise onları te'dib için olmak gerektir. Zira yemeğe müsaade olunduğunu bildikleri halde hâne sahibine behemehal bizimle beraber yiyeceksin diye bu kadar tahakküme hakları yok idi. Maahâzâ misafirler de bir dereceye kadar mâzur idiler. Zira onlar da Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk ile bir sofrada yemek yemekle teberrük etmek istiyorlardı. Bir mânaya göre de buradaki لَا هَنِيئًا yemekte tat tuz bırakmadınız demek olmuş olur.

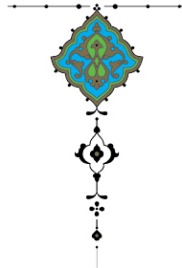
127 Ümmü Rûmân hazretleri Benî Firâs'a mensup olduğu için kendisine böyle hitap buyurmuş. Metinde, يَا أُخْتَ بَنِي فِرَاسٍ *"Ey Benî Firâs'ın kardeşi!"* denilmiş olup يَا فِرَاسِيَّةُ makamındadır. Bunun Türkçe'de naziri olan tarz-ı beyân –tercümede olduğu gibi– "Ey Benî Firâs'ın kızı!" olmak lâzım gelir. Çünkü !يَا أَخَا الْعَرَبِ gibi nidâlar makamında "Arap oğlu!" denir.

128 Bu taamda görülen bereket, kerâmât-ı evliyâya kāil olan Ehl-i sünnet mezhebini müeyyiddir. Bu bereket eser-i mu'cize-i Muhammediyye (sallallahu aleyhi ve sellem) olarak Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'ın yediyle zâhir olmuş bir kerâmet-i celîledir.

129 Müslim ile Ebû Dâvûd'un rivayetlerinde denildiğine göre ertesi gün huzûr-ı risâletpenâhîye çıktığında misafirlerinin ettiklerini naklettikten sonra, "Yâ Resûlellah! Onlar yeminlerinde bâr oldular yani sâdık kaldılar. Ben ise hânis oldum" demiş. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de, بَلْ أَنْتَ أَبَرُّهُمْ وَأَصْدَقُهُمْ "*Hayır, onların en bârrı, en sâdıkı sensin*" {M5366 Müslim, Eşribe, 177; D3270 Ebû Dâvûd, Eymân, 11.} buyurmuşlar. Müslim'deki hadisin râvisi Sâlim, "Bu yeminden dolayı kefâret verildiği hakkında mâlûmatım yok" demiştir.

130 Bunda bereketi zâhir olmuş bir taamdan yemek ve ondan büyüklere ve ehl-i fazla hediye göndermek müstehap olduğu anlaşılır.

131 Arîf "bilgiç tabir olunan merd-i dânâ"ya denir ve kendi kavminin ricâl ve ahval ve ef'âlini bilmeye muayyen ve muhassas olan kimseye ıtlak olunur. Çoğulu urefâ gelir ve bir kavmin reisine ıtlak olunur. Riyâsetiyle bilindiği için alâ kavlin kavmin nakibine denir ki pâyesi reisten dûn olur. Umûr ve mesâlih-i kavmi, ol rü'yet ve temşiyet edip ve iktizâ eden mühimme-i azîmede reise müracaat eder. Kavmin söz sahibi ve kethüdâsı olacaktır. İntehâ. (*Kāmus* Tercümesi).

cd el-Ahkāf, 46/17.

Kitâbü'l-Ezân

كِتَابُ الْأَذَانِ

Bu sernâme Matbaa-i Âmire tab'ında ve diğer bazı nüshalarda *"Kitâbü'l-Ezân"*, Bulak'ta basılan Askalânî şerhinde *"Kitâbü Ebvâbi'l-Ezân"* lafızlarıyladır.

Ezan lugaten "i'lâm" demektir, örf-i şer'ide ise evkāt-ı mahsûsada elfâz-ı mahsûsa ile olan i'lâm-ı mahsûstur ki bu evkat evkāt-ı salât, bu elfâz da şâri'in tayin ettiği elfâz-ı mükerreredir. Erbâb-ı dâniş ve dikkatin îkāz-ı ârifânelerine göre ezan elfâz-ı kalîle ile mesâil-i i'tikādiyye ve ameliyyenin hemen kâffesini hulâsaten câmi' ve şâmildir. اللّٰهُ أَكْبَرُ lafz-ı celîli vücûd-ı bârîyi tasdike delâlet ettiği gibi bilcümle sıfât-ı kemâliyyesini de ispat eder. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ kelime-i tayyibesi tevhide ve nefy-i şirke, أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ cümle-i cemîlesi de risâlet-i celile-i Muhammediyye'yi ve onun zımnında bütün enbiyâ ve rusül aleyhimü's-selâmın alelıtlak nübüvvet ve risâletlerini tasdike dâl olduğu gibi حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ sîga-i emri ancak resul sâyesinde mâlûm olan tâat-ı ilâhiyyeye davettir. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ sîgası da bekāyı daim demek olan felâh ve necât yoluna çağırmaktır ki bu da meâd ve ukbâyı tasdikten ileri gelir. Bu elfâz-ı şerifenin tekrarı mazmunlarını tekit içindir.

Ezandan hâsıl olan fevâid vaktin girdiğini ihbar, nâsı cemaatle namaza davet, şeâir-i İslâm'ı izhar gibi pek mühim şeylerdir. Buhârî ezan hadislerinden evvel وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا [ce] ile إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ [cf] âyetlerini teberrüken zikrediyor ki ezanın nass-ı kitâb-ı kerîm ile sabit olduğuna bununla işaret eder gibi de oluyor.

Ezan yani namaza davet şu bildiğimiz heyet ve surette meşrû olmazdan evvel evkāt-ı salâtta sokaklarda الصَّلَاةَ، الصَّلَاةَ "Buyurun namaza! Buyurun namaza!" diye nidâ edilirdi. Davetin bu tarzı meşakkati câlib olduğu için daha kolay bir tarz-ı davet bulmak üzere Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ashâb-ı kirâm ile müşâvere buyurdular. Ezan hadislerinin mecmûundan meşveretlerin tekerrür edip hiçbirinde bir karâr-ı kat'î verilmediği vârid-i hâtır oluyor. Nihayet Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih el-Ensârî ile Ömer b. Hattâb radıyallahu anhümânın rüyalarını tekit eden vahy-i ilâhî ezanı şu bildiğimiz tarz ve surette teşrî' eylemiştir.

ce el-Mâide, 5/58.
cf el-Cum'a, 62/9.

بسم الله الرحمن الرحيم

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلَاةَ لَيْسَ يُنَادَى لَهَا فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذٰلِكَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ اتَّخِذُوا نَاقُوسًا مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ بُوقًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ فَقَالَ عُمَرُ أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ.[1]

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle der idi: Müslümanlar (muhacir olarak) Medine'ye geldikleri zaman bir araya toplanıp namaz (vaktin)i gözetlerlerdi. Namaz için nidâ edilmezdi.[2] Bir gün bu husus hakkında konuşuldu. Bazıları nasârânın çanı gibi çan kullanılsın, diğer bazıları da çan olmasın da yahudilerin nefîri gibi boru olsun dediler.[3] Ömer (radıyallahu anh) "Öyle ama namaza (halkı) çağırmak için niye bir adam göndermiyorsunuz?" dedi.[4] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunun üzerine, "Bilâl (haydi) kalk namaz için nidâ et (yani ezan oku)" buyurdu. {B604 Buhârî, Ezân, 1.}

....

1 Buradaki يا بلال قم فناد emr-i celîlinden İbn Huzeyme ve İbnü'l-Münzir gibi zevat, ezanın kāimen okunması farz olduğunu istidlâl etmişlerse de bu emr-i celîl-i nebevîden "Açık bir yere git de nidâ et!" mânası da çıkabileceğinden farziyet sabit olmaz. Herhalde kāimen ezan sünnettir. Kāiden ezanı Ebû Sevr tecviz, Mâlikiyye'den Ebü'l-Ferec ona muvafakat ediyor.

2 Yukarıki hâşiyede dediğimiz gibi الصَّلَاةَ الصَّلَاةَ diye nidâ edilirdi. Ancak bu nidâ şu bildiğimiz veçhile olmadığı için metindeki nidâyı buna hamletmek iktizâ eder. Zira Enes radıyallahu anhın Ebü'ş-Şeyh İbn Hibbân'ın "*Kitâbü'l-Ezân*"ındaki rivayetine göre, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında namaz vakitleri geldikçe birisi sokakları koşa koşa dolaşıp الصَّلَاةَ الصَّلَاةَ diye nidâ ederdi. Bu, halka girân geldi. Bir nâkūs edinsek dediler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, '*O nasârâya mahsustur*' buyurdu. Boru çalsak dediler. '*O yahudilere mahsustur*' buyurdu. Yüksek bir yerde ateş yaksak dediler. '*O Mecûs'a mahsustur*' buyurdu... İlâ âhirih." {Rivayet, Ebû'ş-Şeyh Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân'ın günümüze ulaşamayan Kitâbü'l-Ezân adlı eserinden nakledilmiştir. Bkz. Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, XVIII, 336, no: 23153. Bazı kaynaklarda "İbn Hayyân", imlâ benzerliğinden dolayı "İbn Hibbân" şeklinde kaydedilmiştir. Mesela bkz. Aynî, Umde, V, 103.} İbn Mâce'nin başka bir tarikten yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetine nazaran Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem halkı namaza toplamaktaki zahmet ve meşakkatten dolayı istişare buyurdu. Nefîri zikrettiler. Yehûddan dolayı bundan hoşlanmadı. Sonra nâkūstan bahsolundu. Bunu da nasârâdan dolayı beğenmedi. O gece ensardan Abdullah b. Zeyd denilen zat ile Ömer b. Hattâb nidâyı rüyalarında gördüler. Ensârî geceleyin Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yanına vardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de Bilâl'e emredip o elfâz ile ezan okuttu. Bu hadisin râvilerinden Zührî'nin rivayetinde, "Bilâl sabah namazının nidâsında, الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ 'i ilâve etti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ziyadeyi ikrar eyledi yani olduğu gibi bıraktı. Ömer 'Yâ Resûlellah! Onun gördüğünü ben de vallahi gördüm. Lâkin o benden evvel davrandı dedi' ziyadesi de vardır. {İM706, İM707 İbn Mâce, Ezân, 1.} Bilâl radıyallahu anhın bu ilâvesi ibtidâ-i emirde vâki olmamıştı. Sebebi bundan sonraki hadisin uzun hâşiyesinde mezkûrdur.

3 Buhârî’nin Enes radıyallahu anhtan olan diğer rivayetinde, فَذَكَرُوا النَّارَ وَالنَّاقُوسَ فَذَكَرُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى..الخ *“Ateş yakmak, nâkūs takmak hatırlara geldiyse de yehûd ile nasârâ* (yani bunların onlara aidiyetleri) *de hatırlara geldi de vazgeçildi*. İlâ âhirih” denilmiştir ki bunun yukarıki hâmişte yine Enes’ten mervî Ebü’ş-Şeyh İbn Hayyân hadisinden tıraş edilme bir rivayet olduğunda şüphe yoktur.

4 Buhârî’nin bu rivayetinde de şüphe yok ki ihtisar vardır. Diğer rivâyâta, bâhusus Abdullah b. Ömer’in yukarıki hâşiyede olan diğer rivayetine bakılırsa Ömer radıyallahu anh bu sözü mevzubahis olan meclis-i meşverette söylemişe benzemiyor. Metin rivayetinde birçok mahzûfat bulunmak lâzım gelir. Çünkü elfâz-ı ma‘lûme ile ezan okunmasına karar verilmesi Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih radıyallahu anhümânın rüyasından sonra vâki olmuştur. Binaenaleyh Abdullah b. Zeyd rüyasını haber verip mazmunu ile amel mazhar-ı tasdîk ve tasvîb-i risâletpenâhî olduktan sonra Ömer radıyallahu anhın bu sözü söylemiş olması ihtimali vardır. Mahzûfatın takdiri –Kurtubî’ye göre– şunlardır: Meşveretten sonra dağıldılar. Sonra Abdullah b. Zeyd rüyayı görüp Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arzetti. O da tasdik buyurdu. Ondan sonra Ömer radıyallahu anh... dedi. Ancak hatıra öyle geliyor ki bu külfete hâcet yoktur. Esnâ-yı meşverette beyan edilen mütalaâtın hiçbiri arzû-yı âlî-i risâletpenâhîye mülâyim gelmediğini görünce Ömer radıyallahu anh, الصَّلَاةَ الصَّلَاةَ yahut الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ nidâsıyla halkın davet edilmesi re’yinde bulunmuş ve Abdullah b. Zeyd ile kendisinin rüya görmeleri muahharen vâki olmuş. Bundan sonra gelecek rivâyât ile bu rivayet, bu suretle daha kolay telif edilebilir itikadındayım.

Bed'-i ezan hakkında birçok sahâbenin rivayeti vardır. Bunların elfâzı muhtelif ise de mânaları mütekāribdir. Sadra en ziyade şifa veren rivayet de Ebû Umeyr Abdullah b. Enes b. Mâlik'in *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivayetidir ki buna nazaran Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem nâsı namaza toplamak meselesiyle meşgul olmuşlar. "Namaz vakti gelince bir bayrak dikiniz. Halk bayrağı görünce birbirine haber verir" denilmiş. Bu tedbiri beğenmemişler. Kun' yani borudan bahsedilmiş ki "şebbûr-ı yehûd" denilen nefîrdir. *"Bu da yahudilerin işidir"* buyurulmuş. Nâkūstan bahsedilmiş. *"Bu da nasârâ işidir"* buyurulmuş. Abdullah b. Zeyd el-Ensârî o meclis-i meşveretten –Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin tasasından dolayı– tasalı olarak ayrılmış. O gece rüyasında ezanı görmüş, ertesi gün hemen Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelip, "Yâ Resûlellah! Ben ne uyumuş ne uyanık bir halde iken biri gelip bana ezanı yani keyfiyet-i i'lâm-ı vakti gösterdi" diye ihbâr-ı vâkıada bulunmuş. Ömer radıyallahu anh da yirmi gün evvel bunu görmüş. Fakat kimseye söylememiş. Ancak gördüğünü Abdullah b. Zeyd'den sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme haber vermiş. *"Peki, sen neye söylemedin?"* suâl-i nebevîsine karşı da, "Abdullah b. Zeyd benden evvel davrandı da ben söylemeye utandım" demiş. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Bilâl radıyallahu anha, *"Kalk da bak! Abdullah b. Zeyd sana ne söylerse öyle yap!"* buyurmuşlar. {D498 Ebû Dâvûd, Salât, 27.} İşte bu rivayete göre Abdullah b. Zeyd'in rüyasını arzettiği zaman Ömer radıyallahu anhın da mecliste hazır olduğu anlaşılıyor. Buhârî'nin buradaki metnine de bu cihet muvâfık düşüyor. Bir de Abdullah b. Zeyd'in kendi rivayeti vardır ki bunda, Abdullah b. Zeyd tarafından rüya arzolunurken Ömer radıyallahu anhın hazır olmadığı tasrih edildiği gibi esnâ-yı meşverette Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arz ve teklif edilen şeylere bazan istemeyerek meyil göstermiş oldukları, nâkūs bile ısmarlandığı anlaşılıyor. Abdullah b. Zeyd'in *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivayeti şudur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazın cemaatle kılınabilmesi için nâkūs yapılıp çalınmasını emrettikleri sırada idi. Uykuda iken bana elinde nâkūs bulunan biri uğradı. Ona, "Ey Allah'ın kulu! Şu nâkūsu satar mısın?" dedim. "Ne yapacaksın?" dedi. "Bununla nâsı namaza davet ederiz" dedim. "Sana daha hayırlısını göstersem olmaz mı?" dedi.

“Hay hay” dedim. Bunun üzerine, اللّٰهُ اكبَرُ، اللّٰهُ اكبَرُ، اللّٰهُ اكبَرُ، اللّٰهُ اكبَرُ، اشهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ، اللّٰهُ أَكْبَرُ، لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ dedi. Sonra biraz geri çekilip ve yine bana dönüp, “Namaza davrandığın vakit de şöyle dersin” dedi: اللّٰهُ أَكْبَرُ، اللّٰهُ أَكْبَرُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ. حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ. قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ. اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ Sabah olunca Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nezdine gelip gördüğümü haber verdim. Buyurdu ki “*İnşallah hak rüyadır. Bilâl ile beraber kalk da gördüğünü ona öğret! Ezanı okusun: Çünkü sesi senden daha yüksektir.*” Bilâl ile beraber kalktık. Ben ona öğretmeye, o da okumaya başladık. Derken Ömer b. Hattâb radıyallahu anh bunu evinden duydu. Ridâsını sürüyerek acele çıktı ve “Yâ Resûlellah! Seni hak ile ba‘s eden Allah’a kasem olsun ki onun gördüğünü ben de görmüştüm” dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, “*Öyle olunca Allah’a hamdüsena olsun*” buyurdu. {D499 Ebû Dâvûd, Salât, 28.} *Sünen-i Ebû Dâvûd*’un İbn Ebû Leylâ rivayetinde Abdullah b. Zeyd, وَلَوْلَا أَنْ يَقُولَ النَّاسُ لَقُلْتُ إِنِّي كُنْتُ يَقْظَانًا غَيْرَ نَائِمٍ “Nâsın dedikodu edeceğini bilmesem bunu görürken uyanık idim, uykuda değildim derdim” {D506 Ebû Dâvûd, Salât, 28.} diyor. Bu hadisi Tirmizî de, fakat ezan ve ikāmet lafızlarını zikretmeksizin, حديث حسن صحيح kaydıyla tahrîc etmiştir. {T189 Tirmizî, Salât, 25.} İbn Mâce’deki rivayet ise, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ هَمَّ بِالْبُوقِ وَأَمَرَ بِالنَّاقُوسِ فَنُحِتَ “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz nefîr çaldırmaya niyet etmiş, nâkūs tahtalarının yontulmasını emreylemişti” {İM706 İbn Mâce, Ezân, 1.} mukaddimesiyle başlayıp siyâk-ı sâbık veçhile vârit olmuş, şu kadar ki elfâz-ı ikāmetten bahsedilmemiştir. Sonunda da Abdullah b. Zeyd radıyallahu anhümânın,

أَحْمَدُ اللّٰهَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ... حَمْدًا عَلَى الْأَذَانِ كَثِيرَا
إِذْ أَتَانِي بِهِ الْبَشِيرُ مِنَ اللّٰهِ ... فَأَكْرِمْ بِهِ لَدَيَّ بَشِيرَا

فِي لَيَالٍ وَالَى بِهِنَّ ثَلَاثٍ ... كُلَّمَا جَاءَ زَادَنِي تَوْقِيرَا

beyitleri de vardır ki mânaları şudur: Celâl ve ikram sahibi Allah azîmü'ş-şâna ezanı bana bildirdiğinden dolayı çok çok hamdüsenâ ederim. Onu bana Allah tarafından bir beşir yani müjdeci getirdi. Hem bana göre ne kadar muazzez ve muhterem bir beşir! O beşir sıra ile üç gece gelip söyledi. Her gelişinde de benim nazarımda lâyık olduğu vakar ve hürmet ziyadeleşip durdu. İntehâ. Bu hadisi İbn Hibbân *Sahîh*'inde Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmişlerdir.

Enbiyadan başka kimselerin rüyalarıyla hüküm sabit olmadığı halde nasıl olmuş da ezan sahâbeden birinin yahut ikisinin rüyasına bina edilmiş? suali vârittir. Herhalde bu meselede sahâbî rüyasının vahiy ile de teekküd etmiş olması kaviyyen muhtemeldir. Nitekim Ebû Dâvûd'un *Merâsil*'inde kibâr-ı tâbiinden Ubeyd b. Umeyr el-Leysî tarikinden sabit olduğuna göre Ömer radıyallahu anh rüyasını ihbara geldiği vakit vahiy vârit olmuş bulunuyordu. Müşârün ileyh rüyamı nakledeyim derken bir de bakmış ki Bilâl radıyallahu anh ezan okuyor. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de kendisine, سَبَقَكَ بِذٰلِكَ الْوَحْيُ *"Bu dediğin husus için vahiy daha evvel geldi"* {Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, 81, no: 20.} buyurmuşlardır. Demek ki ezan yalnız menâm ile değil vahiy ile de sübût bulmuştur... *Sîretü İbn Hişâm* şârihi Süheylî der ki: Ezanın vahiy ile emrolunmayıp da bir zatın rüyası ile meşrû olmasındaki hikmet şudur: Ezan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize leyle-i isrâda yedi kat semâvatın fevkinde gösterilmişti. Bu ise vahiyden akvâdır. Ezanın farziyeti Medine'ye hicret vaktine kadar taahhur edip de nâsa vakt-i salâtı i'lâm buyurmak istediklerinde vahye muntazır oldular. Derken Abdullah b. Zeyd rüyayı gördü. O rüya semada gördüklerine muvâfık düştüğü için إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ *"İnşallah bu rüyâ-yı haktır"* buyurup bundan semada gördüklerinin arzda sünnet olması murâd-ı ilâhî olduğunu istidlâl ettiler. {Süheylî, er-Ravzü'l-ünüf, IV, 184-185.} Ömer'in rüyası da öteki rüyaya muvâfık düşünce bu hükm-i nebevî kuvvet buldu. Bâhusus bu bölümün başlangıcında yer alan iki âyet, Buhârî'nin işareti veçhile ezanın meşruiyeti vahy-i münzel ile de müeyyed olduğunu gösterir.

Ezanın ibtidâ Nebî'den başka bir kimsenin lisanından sâdır olması da hikmet-i ilâhiyye muktezasıdır. Çünkü ezan وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ [cg] mazmûn-ı âlîsine binaen Nebî aleyhi's-salatü ve's-selâmın, o abd-i mahz-ı hüdânın nâm-ı mübârekini ref' ve i'lâyı mutazammındır. Bu matlab-ı âlîde başkasının lisanından sudûr etmekle daha parlak bir surette hâsıl olmuş olurdu.

---

cg el-İnşirâh, 94/4.

359

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ قَالَ أُمِرَ بِلَالٌ أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَأَنْ يُوتِرَ الْإِقَامَةَ إِلَّا الْإِقَامَةَ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Bilâl'e (elfâz-ı) ezanı ikişer ikişer;[5] (elfâz-ı) ikāmeti de birer birer söylemesi emrolundu.[6] Yalnız kad kāmeti's-salâtü (lafzı) müstesna (ki onu iki defa söylemekle memur oldu).[7] {B605 Buhârî, Ezân, 2.}

....

5 Elfâz-ı ezanın ekseri ikişer olarak tekrar edildiği için Enes radıyallahu anh böyle demiştir. Yoksa ezanın evvelindeki tekbirlerin dört olduğu mâlûmdur.

6 Bunda da Enes radıyallahu anh hükmü eksere bina etmiştir. Yoksa gerek baştaki gerek sondaki tekbirler ikiden az olamaz.

7 Bu hadîs-i şerif İmam Şâfiî ile İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebini teyit eder. Bunların mezheplerine göre ezan tercîʿ ile beraber on dokuz, ikāmet de on bir kelimedir. *Tercîʿ* şehâdeteynin her birini müezzinin yavaşçacık ve yalnız kendisine duyuracak sesle söyledikten sonra yüksek sesle tekrar etmesine denir. Bu hesaba göre bu diyarda mâruf olan ezana dört kelime daha gizlice ziyade edilmiş oluyor. Tercîe İmam Mâlik de kāildir. Ezanın kelimâtı şöyle hesap edilir: اللّٰهُ أَكْبَرُ dört, tercîʿ olarak kelimeteyn-i şehâdet dört, savt-ı bülend ile şehâdeteyn dört, حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ iki, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ iki, اللّٰهُ أَكْبَرُ iki, لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ bir ki, mecmûu on dokuz kelime eder. İkāmetin kelimâtı şöyle hesap edilir: اللّٰهُ أَكْبَرُ iki, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ bir, أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ bir, حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ bir, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ bir, قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ iki, اللّٰهُ أَكْبَرُ iki, لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ bir ki mecmûu on bir kelime eder. Hanefiyye'ye göre tercîʿ olmadığı gibi ezan ile ikāmetin aded-i elfâzı beyninde esnâ-yı ikāmette iki kere قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ denilmesinden başka fark yoktur. Yani elfâz-ı ezan on beş, elfâz-ı ikāmet on yedi kelimedir. İmam Mâlik ile etbâına göre ise baştaki tekbirler iki ve قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ lafzı bir kere söylenir ki bu hesaba göre ezan, tercîʿ ile beraber on yedi, ikāmet de on kelime olmuş olur.

Tercîin aslı *Kütüb-i Sitte*'nin *Sahîh-i Buhârî*'den mâadasında mervî müezzin-i Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Mahzûre radıyallahu anhın hadisidir. Bu hadise nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisine ezanı iki kere اللّٰهُ أَكْبَرُ , iki kere أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ , iki kere أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ diye telkin buyurduktan sonra dönüp yine iki kere أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ, iki kere أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ, iki kere حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ; iki kere حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ , iki kere اللّٰهُ أَكْبَرُ, bir kere لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ diye tâlim buyurmuşlardır. {İM708 İbn Mâce, Ezân, 2; HM15450 İbn Hanbel, III, 408, 409.}

İşte buna binaen Mâlikiyye, Şâfiiyye ve Hanâbile tercîi meşrû görmüşlerdir. Hanefiyye'nin ise hücceti bundan evvelki hadisin 2 rakamlı hâşiyesindeki Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih hadisidir ki bunda tercîe dair söz yoktur. Abdullah b. Zeyd hadisi de *Kütüb-i Sitte* ashabından Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce taraflarından rivayet olunduğu gibi *Sahîh-i İbn Hibbân* ile *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de de vardır. Taberânî'nin Ebû Mahzûre hadisinde de tercî'den bahis yoktur. Bâhusus seferde, hazarda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile halîfe-i evvel Hazret-i Sıddîk'ın bütün zamanlarında ezan okumuş olan Bilâl ile İbn Ümmü Mektûm radıyallahu anhümânın tercî' etmemiş olması onlara göre en kavî hüccettir. Bu babdaki ehâdîs-i sahîha teâruz ettiği için olmalı ki eimme-i selâse mezheplerinde tercî' ile ezan okunabileceği gibi tercî'siz olarak okunmasında da beis yoktur.

Ezanda tesniye (kelimâtı ikişer ikişer söylemek) ikāmette îtâr (teker teker söylemek) meselesinde de eimme-i selâse mezhepleri ile Hanefiyye arasında ihtilâf vardır. Eimme-i selâsenin hüccetleri Buhârî'nin bu hadisi ile yukarıda geçen Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih hadisi ve aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Ebû Mahzûre'ye elfâz-ı ezanı ikişer ve elfâz-ı ikāmeti birer olmak üzere eda etmesini emir buyurduklarına dair olan Buhârî'nin *Ef'âlü'l-ibâd* kitabındaki diğer hadisidir. Amel-i ehl-i Medîne'nin de böyle olması ve Hicaz, Yemen, Şam, Mısır ve aksâ-yı bilâd-ı İslâm'a kadar mağrib diyarında bu amelin câri olması, hüccetlerine daha ziyade kuvvet vermiştir. Hanefiyye ise gerek mevâsim-i hacda gerek eyyâm-ı sâirede bütün diyâr-ı İslâmiyye ahalisinin mecma' ve mültekāsı olan Mekke-i Mükerreme'de amelin tesniye-i ikāmet olduğuna bakarak eimme-i selâseye muvafakat etmezler ve ezan ile ikāmet elfâzı ikişerdir derler. Onların da kendilerine göre delilleri vardır. Meselâ Beyhâkī'nin *Sünen-i kübrâ*'sı ile Ebû Avâne'nin *Sahîh*'inde yine Abdullah b. Zeyd'e ezanın da, ikāmetin de rüyada ikişer olarak tâlim buyurulduğu yine Tirmizî'nin Ebû Cühayfe rivayetinde Bilâl'in elfâz-ı ikāmette tesniye ettiği, *Tahâvî*'de Seleme b. Ekvâ radıyallahu anhın, yine Tahâvî'nin İbn Huzeyme tarikinden rivayetinde müezzin-i nebevî Sevbân radıyallahu anhın da böyle yaptıkları kuvvetli olarak rivayet edilmiştir. İbrâhim en-Nehaî de ikāmette en evvel ifrat eden Muâviye olduğunu söylemiştir. Hele Mücâhid'in iddiasına göre ikāmet, aslında ve ahd-i celîl-i nebevîde ikişer iken bilâhare ümerâ-yi cevr bu sûret-i muhtasarayı ihdas eylemiştir.

Ezanın evvelinde terbî'-i tekbir, Abdullah b. Zeyd ile Ebû Mahzûre radıyallahu anhümânın *Sıhâh*'taki tarz-ı rivayetlerine muvâfık olup maahâzâ bu hadisler –yine sahih olan– diğer vecihlerden ikişer tekbir ile de rivayet edilmiş olduklarından İmam Mâlik bunlara temessük ederek tesniye-i tekbire zâhib olmuştur. Amel-i ehl-i Medîne de hayli zaman bunun üzerine câri olmuş.

Hulâsa Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin müezzinleri dört zat idi: Medîne-i Münevvere'de Bilâl b. Rebâh ile Amr b. Ümmü Mektûm, Kubâ'da Sa'd el-Karaz yahut Sa'd el-Karazî demekle mâruf Sa'd b. Âiz, Mekke-i Mükerreme'de de Ebû Mahzûre Evs b. Mi'yer el-Cümahî radıyallahu anhüm. Bunların içinde Ebû Mahzûre gibi ezanda tercî' edenler olduğu gibi ikāmette tesniye edenler de vardır. Bilâl radıyallahu anh ise ezanda tercî' etmez, ikāmette ifrat ederdi. İmam Şâfiî ile ehl-i Mekke Ebû Mahzûre'nin ezanı ile Bilâl'in ikāmetine temessük etti. İmam Ebû Hanîfe ile ehl-i Irak Bilâl'in ezanı ile Ebû Mahzûre'nin ikāmetini aldılar. İmam Ahmed b. Hanbel ile ehl-i Medîne Bilâl'in ezanı ile ikāmetini ahzettiler. İmam Mâlik ise iki cihetten bunlara muhalefet etti. Elfâz-ı ikāmeti tesniye ettiği gibi tekbiri de tesniye etti.

Sabah ezanında iki kere الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ demenin aslı, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'i ile Hâfız Ebü'ş-Şeyh'in *Kitâbü'l-Ezân*'ında ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde mezkûrdur. Bu rivayetler şöyle cem' ve hulâsa edilebilir: Bir gün Bilâl radıyallahu anh sabah vaktinin hulûlünü haber vermeye geldiği vakit aleyhi's-salatü ve's-selâm efendimiz biraz dalmışlar imiş. Bunu öğrenince iki kere الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ diye bağırmış. Böyle söylemesi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hoşlarına gidip, *"Bilâl! Bu ne güzel söz! Sabah ezanlarını okuduğunda bunu söyle!"* buyurmuşlardır. {İM715, İM716 İbn Mâce, Ezân, 3; HM16591 İbn Hanbel, IV, 43.} Bunu söylemeye "*tesvîb*" denir. Alâ kavlin tesvîb حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ demektir.

Ezanda tesniyenin vâcip olduğunda şüphe yoksa da nefs-i ezan sünnettir. Nitekim nâfile namazın kendisi farz olmadığı halde sıhhat-i in'ikādı için tahâret farzdır. Nefs-i ezan metn-i hadîste mevzubahis olan emirden dolayı farzdır denildiği takdirde ise farz-ı kifâyedir. Zira ezanı terke bir belde ahalisi ittifak ederlerse onlara karşı kıtâl lâzım gelir. (362. hadise müracaat). Maahâzâ İbnü'l-Münzîr "Hazarda, seferde ezan yalnız cemaat hakkında farz-ı kifâyedir" demiş. İmam Mâlik, "Mescid-i cemâatte vâciptir" diyor. Atâ ile Mücâhid ve onlara tebaan Evzâî, "Ezansız namaz sahih olmaz" demişlerdir. Hatta Evzâî'ye göre ezansız kılman namaz, vakti içinde iade olunur. Bazıları yalnız cuma için farz, evkāt-ı sâire için sünnettir demişlerdir. Zâhiriyye ezan ile ikāmetin her ikisini de her namaz için vâcip görmüşlerdir.

Ezanda sünnet olan tâhiren ve kāimen okumaktır.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فَإِذَا قُضِيَ النِّدَاءُ[8] أَقْبَلَ حَتَّى إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطُرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ[9] يَقُولُ اذْكُرْ كَذَا اذْكُرْ كَذَا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ[10] الرَّجُلُ لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Namaza nidâ edildiği vakit şeytan[11] ezanı işitmemek için (yahut ezan sesini duymayacak yere kadar yahut duymayayım diye)[12] yüz-geri edip (kemâl-i telâş ile) yellene yellene kaçar.[13] Nidâ bitince yine (vesvese etmek üzere döner) gelir.[14] Namaz için tesvîb (yani ikāmet)[15] edilince yine (evvelki gibi) yüz-geri edip kaçar. Tesvîb de bitince yine (vesvese için) gelip insan ile nefsi[16] arasına sokulur. Falan şeyi hatırla, falan şeyi hatırla diyerek (namazdan evvel insanın) hiç de aklında olmayan şeyleri yâdettirir (durur). Tâ (insan) kaç rek'at kıldığını bilmez oluncaya kadar (kendisiyle uğraşır).[17] {B608 Buhârî, Ezân, 4.}

....

8 Mâlûm sîgasıyla ve nidânın nasbıyla حَتَّى قَضَى النِّدَاءَ rivayeti de vardır.

9 Buhârî'nin başka yerdeki rivayetinde وَنَفْسِهِ yerine وَقَلْبِهِ denilmiştir.

10 Bir rivayette حَتَّى يَضِلَّ dır ki "tâ unutuncaya kadar, tâ şaşırıncaya kadar" demektir.

11 Burada murat ya cins-i şeytandır ki şeyâtînden hazır olan herhangisi demektir. Ya da şeytân-ı ma'hûddur ki İblîs-i laîndir.

12 Müslim'in Câbir radıyallahu anh rivayetinde, حَتَّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ "Ravhâ kadar bir yere varıncaya kadar" {M854 Müslim, Salât, 15.} denildiğine ve bu rivayette Ravhâ'nın Medine'ye mesafesi 36 mil takdir edildiğine göre kaçtığı mesafenin gayesi de maksûd olabileceğinden kavis içindeki ibareler ilâve edildi.

13 Burada bir temsil vardır. Şeytanın kaçarken hali, apansızın büyük bir korku ve dehşete duçar olmuş kimsenin haline benzer demek isteniliyor ki böyle olan kimsenin nasıl dizlerinin bağı çözülür, mafâsılı gevşer ve sinirleri boşanıp bevil ve gāit mahreçlerini tutamaz olursa o da öyle olur. Bu takdirce şeytan aleyhi'l-la'neye böyle bir havf-ı şedîde müptelâ olmuş kimse gibi yellenme isnat edilmiş demektir. Şârih Tîbî "Şeytan ezanı işitmemek için kendi savtı ile kendisini işgal eder ki bu savt, takbîhan durâta teşbih buyurulmuştur" diyor. Maahâzâ kendisine –keyfiyeti mâlûm olmamakla beraber– hakikat mânasınca durât isnat edenler de vardır. Müslim'in Ebû Hüreyre rivayetinde وَلَهُ حُصَاصٌ {M857 Müslim, Salât, 17.} tabiri her iki mânayı muhtemildir. Husâs durât mânasına geldiği gibi –Asmaî'nin tefsirine göre– hızlı koşup firar etme mânasına da gelir. Binaenaleyh şeytanın şiddet-i nifâr ve firarı durât ile firar makamına ikāme edilmiş oluyor.

Şeytanın bu kadar kaçıp ürkmesine birçok sebepler vardır:

1. Âtîdeki hadiste görüleceği üzere yevm-i kıyâmette her şey müezzinin lehine şehâdet edeceğinden kendisinin hiç hoşlanmadığı böyle bir mevki-i müşkile düşmesinden içtinap ediyor.

2. Ezan kavâid-i dîni müştemil olduğu gibi şeâir-i dîni de izhar ve ilândır. O ise bundan tab'an müteneffirdir. Tabir câiz ise serâpâ mâsiyettir.

3. Ezan namaza davettir. Namazın ise insanı Hakk'a en ziyade takrîb eden rüknü sücûddur. O ise adem-i sücûd yüzünden tarîd-i bâb-ı rahmet ve laîn-i dergâh-ı izzet olmuştur. ve helümme cerrâ.

14 Müslim'in Ebû Hüreyre rivayetinde رَجَعَ فَوَسْوَسَ {M856 Müslim, Salât, 16.} denildiği için kavis içindeki kayıt ilâve edilmiştir.

15 Buradaki tesvîb الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ demek değildir. حَيْعَلَه 'yi mutazammın bulunan ve ezan elfâzının tekririnden ibaret olan ezan mânasınadır.

16 İnsan ile nefsi yahut kalbi şey'-i vâhid olduğundan burada araya girmeden maksad gāyet-i kurbu temsildir. *"Kan, beden içinde nasıl cereyan ederse insanın içinde de şeytan öyle cereyan eder"* {B2038 Buhârî, İ'tikâf, 11.} meâlindeki hadîs-i şerif gibi temsîl-i kurbdur. Namaza edilen niyete ve namazda iken kalbin cânib-i Hakk'a ikbal ve teveccühüne vesvese ile mani olur demektir.

17 Buhârî'nin Ebû Hüreyre rivayetinde, لَا يَدْرِيَ أَثَلَاثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا *"Üç mü kıldı? Dört mü kıldı? bilemez"* {B3285 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11.} denilmiştir.

Bu hadîs-i şerif, ezanın büyüklüğünü i'lâm ediyor. Bittabi müezzin hasbeten-lillâh okursa bu fazîlet-i uzmâdan hissemenddir. Gerek *Buhârî*'de gerek diğer kütüb-i sıhâhta vesair hadis kitaplarında ezan okumanın fezâiline dair birçok tebşîrât-ı nebeviyye vardır. Tatvîlden ihtiraz maksadıyla bunları zikretmeyip yalnız metn-i kitapta sırası geldikçe bahsedileceklerle iktifa edeceğiz.

361

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ إِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (Sa'd b. Mâlik el-Ensârî) el-Hudrî radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir:[18] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: Müezzin sesinin yetiştiği yere kadar ins, cin, (hatta) hiçbir şey yoktur ki (ezanı) duymuş olsunda kıyamet gününde müezzin için (hüsn-i) şehâdette bulunmasın.[19] {B609 Buhârî, Ezân, 5.}

....

18 Bu hadîs-i şerifin *Buhârî*'de bir mukaddimesi vardır. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'saa el-Ensârî el-Mâzinî'ye pederi Abdullah şöyle demiştir: Görüyorum, sen davar (beslemek)i ve bâdiye (de oturma)yı seviyorsun. Davarlarının başında yahut bâdiyende iken namaz için ezan okuyacak olduğun vakit tiz sesle nidâ et! Zira *müezzin sesinin yetiştiği yere kadar*... İlâ âhirih. –Hadisin sonunda da Ebû Saîd radıyallahu anh, "Ben bunu Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim" diyor ki müşârün ileyhin işittiğini haber verdiği kelâm-ı nebevî, "*Müezzin sesinin yetiştiği yere kadar...*"dan başlar. Yoksa bazılarının tevehhüm ettiği gibi bu hâşiyedeki, "Görüyorum, sen... İlâ âhirih"ten başlamaz. Bu râvi Abdullah b. Abdurrahman tâbiînden olup pederi Abdurrahman b. Ebû Sa'saa ile amcası Kays b. Ebû Sa'saa'nın ikisi de sahâbîdir. Anası bilâhare Ebû Saîd el-Hudrî'ye varmış olduğu için kendisi de müşârün ileyhin hicr-i terbiyetinde büyümüştür. Diğer oğlu Kays b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Sa'saa'nın rivayet ettiği bir hadisin siyakından ceddi Abdurrahman'ın ehl-i Bedir'den olduğu münfehim oluyorsa da bunda vehim vardır demişlerdir. Çünkü ashâb-ı megāzî, Abdurrahman b. Ebû Sa'saa'yı o meyanda zikretmiyorlar. Bedrî olan biraderi Kays'tır. Radıyallahu anhüm ecmaîn.

19 Ebû Hüreyre'nin *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki hadisine nazaran Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz şöyle buyurmuştur:

الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى (yahut مَدَّ) صَوْتِهِ وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَشَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلَاةً وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا

"Müezzine sesinin yetiştiği yer nisbetinde mağfiret olunur. Ratb u yâbis her şey de ona hüsnüşehâdette bulunur. Davet ettiği cemaat namazına hazır olana da yirmi beş namaz yazılır ve iki namaz arasındaki günahları bağışlanır." {D515 Ebû Dâvûd, Salât, 31.} Bu rivayet *Nesâî*'de de vardır. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde لَا يَسْمَعُ صَوْتَهُ شَجَرٌ وَلَا مَدَرٌ وَلَا حَجَرٌ وَلَا جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ *"Ağaç, kesek, taş, cin, ins hiçbir şey yoktur ki sesini işitsin de ona şehâdette bulunmasın."* {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 203, no: 389.} Ahmed b. Hanbel rivayetinde, وَيُصَدِّقُه كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ "*Ratb u yâbis her şey onu tasdik eder*" {HM7600 İbn Hanbel, II, 266.} buyurulmuş olduğu gibi yine Ebû Hüreyre'den mervî bir hadiste, الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا لِقَوْلِهِمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ "*Müezzinler 'lâ ilâhe illallah' dedikleri için yevm-i kıyâmette boynu yani boyu en uzun olanlar olacaktır*" {M852 Müslim, Salât, 14; Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, II, 276, no: 1153.} denilmiştir. Ve helümme cerrâ.

Bu hadisler mûcibince cinnin müezzin hakkında şehâdetleri sabit olduktan sonra melâikenin de şehâdeti bi-tarîkı'l-evlâ sabit demektir. Zira "*cin*" lugaten göze görünmeyen mevcut olduğuna göre medlûlüne melâike de dahil olabilir. Müminler için istiğfara ve ümmet-i Muhammediyye için hüsnüşehâdete hırsları sünnet ile mâlûm olan melâike-i kirâmın ise böyle bir şehâdetten geri kalacakları hatıra gelmez. Taşa, toprağa, ağaca varıncaya kadar her şey şehâdet edecektir denildiğine göre gayri zevi'l-ukūlün meselâ cemâdâtın şehâdeti nasıl olur? Bazıları ukūl-i basîtaya takrîb için bu şehâdet yevm-i kıyâmette lisân-ı hal ile olacaktır diyorlar. Bazı ulemâ da bu şehâdeti hakikati üzere alırlar ki bizim de onlara mütâbaata meylimiz vardır. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ "*Hiçbir şey yoktur ki Allah Teâlâ ve tekaddes hazretlerine tesbih ve tahmîd etmesin, lâkin onların tesbihlerini siz anlamazsınız*" [ch] âyet-i kerîmesi bütün mevcûdâtın tesbih ve tahmîd ile meşgul olduğunu, şu kadar ki o tesbih ve tahmîdleri biz anlayamadığımızı tasrih ediyor ki bundan her şeyin kendine göre hâlikını bir bilişi ve bu ilim ve idrake müterettip semere olarak bir tesbih ve tahmîdi olduğunu öğreniyoruz. Esrâr-ı ilâhiyyeye akıl erdirememekle beraber kendi akıllarının bildirdiği hudûd-ı kāsıra ile kanaat ederek daha ilerisinde başka şey olabilir mi, olamaz mı cihetini araştırmayanlar bunu hem istib'âd ederler hem de lâ yefkahûn güruhundan olduklarını itiraf etmezler. Biz ise taşlarda, topraklarda bile semi', ilim ve nutuk yaratabilecek bir kudret-i fâtıraya iman etmiş olduğumuz için bu şehâdeti hakikati üzere almayı tercih ederiz. Sûre-i Nûr'daki يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "*Dilleri, elleri ve ayakları dünyada iken yaptıklarından dolayı aleyhlerine şehâdet ettikleri gün büyük azaba giriftar olacaklardır*" [ci] âyet-i kerîmesi ile sûre-i Fussılet'teki, حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "*Nihayet Allah'ın düşmanları cehenneme vardıklarında dünyada iken yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri, derileri aleyhlerine şehâdet edeceklerdir. Derilerine: Bizim aleyhimize niçin şehâdet ettiniz? diyecekler. Onlar da her şeye nutuk veren Allah intāk etti. Zaten önceden de sizi yaratan O idi. Görüyorsunuz ya şimdi*

Allah intak etti. Zaten önceden de sizi yaratan O'dur. Görüyorsunuz ya şimdi de O'na rücû ettiriliyorsunuz diyeceklerdir" [cj] âyet-i kerîmesi hükmünce âza ve eczâ-yı bedenin yevm-i kıyâmette nutka gelip dünyada yapılan a'mâli birer birer söylemek kabiliyetinde olduklarını, bâhusus Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînin her şeyi intak buyurduğunu teslim ettikten sonra bu şehâdetin yevm-i mahşerde aleyhteki şehâdetler gibi hakikati üzere olmasına hiçbir mani tasavvur etmeyiz. Bu kadar uzağa gitmeye bile hâcet yok. Çakıl taşlarının tesbihini Habîb-i Hüdâ aleyhi efdâli't-tehâyâ efendimizle birlikte sahâbe-i kirâmının da kendi kulakları ile işitmeleri bu dünyada vâki olmuş ve bu keyfiyet turuk-ı adîde ile sübût bulmuştur.

Bu hadislerden müezzinin sesini uzaklara işittirmek için tiz perdeden ezan okuması ve yüksek yere çıkması mendup olduğu ve münferidin de ezan okuyabileceği gibi ahkâm istinbat olunuyor.

Bu hadisten evvel Buhârî, Ömer b. Abdülazîz radıyallahu anhın bir müezzine, أَذِّنْ أَذَانًا سَمْحًا وَإِلَّا فَاعْتَزِلْنَا "Ya külfetsiz ezan oku yahut yanımızdan savuş!" dediğini ta'likan rivayet ediyor. Müezzinin kim olduğu mazbut değilse de hadise Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliğine müsâdif olduğuna nazaran bu zatın müezzin-i Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Sa'd el-Karaz radıyallahu anhın evlâdından biri olması zann-ı gālibdir. Külfetsiz ezandan maksat, tatrîb külfetinden âzâde, gamgamasız, tâbîr-i âmiyâne ile gaygaysız ezandır. Yoksa medd-i savt değildir. Bu ta'liki Dârekutnî bir sened-i zaîf ile İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle rivayet ediyor: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin tatrîb ile ezan okur bir müezzini vardı. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz kendisine '*Müezzin dediğin sehl ü semh olur. Yani sühûlet ve semâhat ile külfetsiz ezan okur. Ya ezanın sehl ü semh olsun ya ezan okuma!*' buyurdular." {DK917 Dârekutnî, es-Sünen, I, 238.} Anlaşılan Ömer b. Abdülazîz'in müezzini de ezan kelimelerini belli etmeyecek derecede nağmeperdâzlık ediyormuş. Bu ise لَا يُؤَذِّنْ لَكُمْ إِلَّا فَصِيحٌ "*Fasih olandan yani elfâz-ı ezanı açık söyleyenden başkası size ezan okumasın*" {Temel hadis kaynaklarında yer almayan rivayet için bkz. İbnü'l-Kayserânî, Zahîretü'l-huffâz, V, 2690, no: 6264.} hadisi ile menhîdir.

---

ch el-İsrâ', 17/44.

ci en-Nûr, 24/24.
cj Fussılet, 41/20, 21.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا قَوْمًا لَمْ يَكُنْ يَغْزُو بِنَا[20] حَتَّى يُصْبِحَ وَيَنْظُرَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا كَفَّ عَنْهُمْ وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ عَلَيْهِمْ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bir kavmin üzerine bizi gazâya götürdüğü vakitlerde sabah olmadıkça bize hücum ettirmezdi. (Sabah olunca) beklerdi: Ezan (sesi) işitirse (harpten) vazgeçerdi. Ezan (sesi) işitmezse kendilerine baskın ederdi.[21] {B610 Buhârî, Ezân, 6.}

....

20 Bu lafız meczûm olarak لَمْ يَغْزُ لَمْ، يَكُنْ يَغْزُ بِنَا ve cezimsiz olarak لَمْ يُغِرْ بِنَا، لَمْ يَكُنْ يَغْزُو بِنَا da rivayet edildiği gibi bazı nüshalarda igāreden يُغِيرُ بِنَا, diğer bazılarında iğrâdan يُغْرِينَا , diğer nüshada gudüvden يَغْدُ بِنَا diye rivayet edilmiştir ki bunların bazıları meşhur olan kavâid-i sarfiyye ve nahviyyeye mutâbık düşmüyor. Lisan kavâide mukaddem olduğu için istimalin bu türlüleri de varmış demektir.

21 Bu hadis Hayber Gazâsı hakkındaki 241. yine Enes radıyallahu anh hadisinin başka tarikten gelen diğer rivayetinin baş tarafıdır. Bu rivayetteki hadisin bakiyesini hemen kâmilen ve elfâz-ı mütekāribe ile 241. hadiste geçmiş olduğu için musannif hazfetmiştir. Bu hadisi Buhârî, garaz-ı fıkhîsinin taalluk ettiği mevâzi-i adîdede ve meselâ “Cihad”da, “Megāzî”de, “Nikâh”ta da zikretmiştir. Burada ise bir memlekette ezan okunmasının –İslâm’a delâlet etmesi dolayısıyla– hakn-ı dimâya sebep olduğunu anlatmak istemiş. Nitekim evvelce de “Kitâbü’s-salât”ta uyluğun avret sayılıp sayılmayacağı meselesini tahkik münasebetiyle zikretmişti.

Filhakika ezan dîn-i İslâm'ın şiârı olduğu için terki câiz olmayan ahkâmdandır. Şârih İbn Hacer el-Askalânî der ki: Ashabımızın yani ulemâ-yı Şâfiiyye'nin kavli her kim ezanda teşehhüdü nâtık olursa İslâm'ına hükmetmektir. Meğer ki Îsevî ola! Buradaki hadis ıtlakı üzere bunlar hakkında câri olamaz. Çünkü Îsevî denilen taife Benî Ümeyye Devleti'nin evâhirinde zuhur eden Ebû Îsâ isminde bir yahudi etbâıdır ki bunlar Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin Resûlullah olduğunu itiraf ederler, lâkin yalnız Arap'a meb'ûstur derler. İntehâ.

363

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Müezzinin) nidâsını işittiğinizde, (siz de) onun dediği gibi deyiniz.[22] {B611 Buhârî, Ezân, 7.}

………

22 Bu hadis *Kütüb-i Sitte* ile diğer kitaplarda da rivayet edilmiştir. *Nesâî*'de ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe radıyallahu anhâdan mervî olduğuna göre aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz müşârün ileyhânın nezdinde bulunurken müezzinin sesini duydukları vakit müezzin sükût ettiğinde onun dediğini tekrar buyururlarmış. {N675 Nesâî, Ezân, 34.} Artık müezzin peyderpey sükût ettikçe mi? Yoksa ezanını bitirdikden sonra mı? İcâbet lâzım geleceği, elfâz-ı ezanın kâffesinin mi? Yoksa hay'alelerden başkasının mı? Tekrarı iktiza edeceği, bu emr-i nebevî vücûb için mi? Yoksa istihbâb için mi? meseleleri hakkında birçok akvâl varsa da en meşhurlarını söylemekle iktifa edeceğiz. Cumhura göre müezzinin söylediği حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ve حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ lerden mâada elfâzı söylemesini müteakip peyderpey ve aynen iade lâzım gelir. Bu iki lafızdan sonra da havkale yani لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ demek, yahut حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ demesine mukabil havkale, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ demesine mukabil مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ; الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ demesine mukabil de صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ demekle icâbet olunur. İkāmet elfâzına da aynı suretle mukabele edilir. Yalnız قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ nün cevabı أَقَامَهَا اللّٰهُ وَأَدَامَهَا dır. Mâlik ile Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ve cumhûr-ı fukahâya göre bu emir istihbâb içindir. Ashâb-ı Ebû Hanîfe ile Mâlikiyye'den İbn Vehb ve Zâhiriyye fukahası ise emri vücûba hamletmişlerdir. Fukahâ-i Hanefiyye'den Tahâvî müstehaptır diyor.

Ezanı işiten herkes –ister vücûben ister istihbâben– mani olmadıkça müezzine icâbet eder. Mani helâda, ehli ile hâl-i mücâmaatta ya da namazda bulunmak gibi ahvaldir. Bu hallerde olanlar da manileri zâil olduktan sonra icâbet ederler. Farz yahut nâfile namaz içinde olanın cevap vermesi Şâfiî'nin azher olan kavline göre mekruhtur. Lâkin namazını iptal etmez. Yalnız o makamda حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ,حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ve الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ demenin hürmetini bildiği halde bu elfâzı tekrar eylerse namazı bâtıl olur. Kırâat-i Kur'ân, zikir, tesbih gibi ef'âl ile meşgul iken ezanı duyarsa kıraati, zikri, tesbihi tehir ederek dinler ve kelime kelime cevap verir. Hâsılı ezan okunurken selâm bile verilmez. Redd-i selâm da edilmez ve icâbetten başka hiçbir şeyle iştigal olunmaz. Şayet iştigal edecek olur, fâsıla da çok uzamazsa ba'de'l-ferağ icâbet yine müstehaptır.

•.•.•

عَنْ مُعَاوِيَةَ ﵁ مِثْلُهُ إِلَى قَوْلِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ[23] وَلَمَّا قَالَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ وَقَالَ هٰكَذَا سَمِعْتُ[24] نَبِيَّكُمْ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ.

TERCÜMESİ

Muâviye (b. Ebû Süfyân) radıyallahu anhümâdan: Müşârün ileyhin (bir gün ezan okunurken) müezzinin dediklerini أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ ye kadar tekrar etmiş,[25] (müezzin) حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ dediği vakit لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ demiş,[26] (ondan sonra da), "Peygamberiniz sallallahu aleyhi ve sellemin işte böyle söylediğini işittim" dediği[27] (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B612, B613 Buhârî, Ezân, 7.}

....

23 Buhârî rivayetinde böyle vav ile وَأَشْهَدُ dür. Halbuki ezanda vavsız olarak yalnız أَشْهَدُ dür.

24 *Buhârî* nüshalarında سَمِعْتُ yerine سَمِعْنَا dır.

25 Hadisin buraya kadar olan kısmı *Buhârî*'de iki tarikten tahrîc edilmiştir. Sonrası da diğer tariktendir. Musannif her ikisini cemetmiştir.

26 حَيَّ عَلَى الفَلَاحِ tan sonra havkale edileceği mâlûm ve zâhirdir. Râvinin yalnız birini söylemekle iktifası ihtisar içindir. Hay'alelerin mâba'dı da mâkabli gibi aynen irat edilir. Nitekim diğer rivâyâtta Muâviye'nin elfâz-ı ezanı evvelinden âhirine kadar müezzinin dediği gibi peyderpey tekrar ettiği ve yalnız arada hay'alelere havkale ile mukabele ettiği tafsîlen beyan ediliyor. Havkale "Allah'a masiyetten tahavvül ancak Allah'ın verdiği ismet ile taate kuvvet ve iktidar da ancak O'nun yardımı ile hâsıl olabilir" mânasınadır. Daveti işiten mümin, bunu söylemekle icâbetle hâsıl olacak nimetin, adem-i icâbetle de edilecek mâsıyetin azametini derhâtır ederek lutf-ı ilâhînin ancak tevfîk-i ilâhî ile müyesser olabileceğini söylemiş oluyor.

Maahâzâ bu hadisin kısm-ı evveli mûcibince amel edip yalnız tekbirlerle teşehhüdlere icâbet edenler olduğu gibi havkalelerden sonra sükût edenler de vardır. Nitekim Sehl b. Huneyf'in yine Muâviye'den olan rivayeti, فَإِذَا قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا "Müezzin أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ فَقَالَ وَأَنَا أَشْهَدُ ثُمَّ سَكَتَ رَسُولُ اللّٰهِ dediğinde وَأَنَا أَشْهَدُ yani ben de şehâdet ederim dedi, sonra sükût etti" {MA1845 Abdürrezzâk, el-Musannef, I, 479.} suretinde mervî olduğu gibi berikilerin re'yine muvâfık olarak havkalelerden sonra hiçbir söz ziyade etmediği suretinde de rivayet edilmiştir.

27 Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan *Müslim* ile *Ebû Dâvûd, Nesâî* ve *Tahâvî*'de mervî mufassal bir hadîs-i merfû' vardır. Bunda müezzinin her lafzı, ezanın evvelinden âhirine kadar aynen tekrar buyurulmuş, hay'aleteyne karşı havkale ile mukabele edilmiştir. Sonunda da "*Her kim bunu kalbinden, yani ihlâs-ı tâm ile söylerse cennete dahil olur*" buyurulmuştur. {M850 Müslim, Salât, 12.}

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ28 آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا29 الَّذِي وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.30

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Her kim ezanı işittiği zaman[31] اللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ[23] التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ derse kıyamet gününde benim şefaatim ona râyegân olur.[33] {B614 Buhârî, Ezân, 8.}

....

28 Beyhakī rivayetinde, اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ {BS1972 Beyhakī, el-Kübrâ, I, 545.} suretindedir ki: İlâhî! Bu davet hakkı için senden... niyaz ederim" demektir.

29 Nesâî ile İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Tahâvî, Taberânî ve Beyhakī rivayetlerinde lâm-ı ta'rîf ile الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ {N681 Nesâî, Ezân, 38.} denilmiştir ki bu rivayet kavâid-i ma'lûme-i nahviyyeye külfetsizce tevâfuk eder. Âyet-i kerîme عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا [ck] olduğundan sabit olan buradaki rivâyet-i meşhûrenin de bir meziyeti vardır ki lafzı, lafz-ı Kur'ân'a muvâfık bulunmasıdır. Buna göre الَّذِي merfû olarak mübtedâ-yı mahzûfe haber yahut مَقَامًا den bedel yahut atf-ı beyân yahut –nekrenin mârife ile tavsifinde beis görmeyen Ahfeş'in kavline göre– sıfat ya da medh üzere mensup olmuş olur.

30 Beyhakī'nin rivayetinde duanın sonunda bir de إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ {BS1972 Beyhakī, el-Kübrâ, I, 545} vardır. Beyhakī'nin ziyadesiyle beraber duâ-yı şerifin meâl-i âlîsi şudur: İlâhî! Bu dâvet-i tâmmenin, bu salât-ı kāimenin yani kılınmak üzere olan namazın ey rabb-i celîli! Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâma vesileyi, fazileti ihsan et! Bir de kendisine vaad ettiğin makām-ı mahmûdu verip oraya vardır. Hiç şüphe yok ki sen mîâdında hulf etmezsin. İntehâ. Vallahu a'lem.

31 Ezanın tamamını işittiği zaman demektir. Nitekim Müslim'in Abdullah b. Amr b. Âs rivayetinde, قُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ. ثُمَّ سَلُوا لِيَ الْوَسِيلَةَ *"Müezzinin dediğini deyiniz. Sonra bana tasliye ediniz. Sonra benim için Hak celle ve alâdan vesile niyazında bulununuz"* {M849 Müslim, Salât, 11.} lafzıyla vârit olması da bunu müeyyiddir.

32 *"Davet"*ten murat: Elfâz-ı ezandır ki tevhide davettir. *"Tam"* olması da etemm-i akvâl olan kelime-i tevhide müştemil olduğu içindir. Tam ve kâmil olmasının bir veçhi de tebdil ve tağyîre mâruz olmaması ve yevm-i kıyâmete kadar bâki ve akaidi tamamen câmi‘ olmasıdır. *"Salât-ı kāime"* şu kılınmak üzere olan namaz demek olduğu gibi daim ve arz ve semâvat bâki kaldıkça nesh ve tebdile uğramayacak olan namaz mânasına da gelir. *"Vesile"* lugaten bir büyüğe takarrübe sebep ve bâis olacak şey demek ise de buradaki ma‘nâ-yı örfîsi Müslim'in Abdullah b. Amr b. Âs'tan meryî yukarıki hadisinde tefsir buyurulmuştur. O hadiste, ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ. فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا. ثُمَّ سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ. فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي لِأَحَدٍ إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ. وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ. فَمَنْ سَأَلَ اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ "*Sonra bana salâtüselâm getirin. Zira her kim bana tasliye ederse ondan dolayı Allah Teâlâ ona on kere tasliye buyurur. Sonra benim için Allah'tan vesileyi dileyin, çünkü o cennette bir menzildir ki ibâdullahtan yalnız bir kuldan başkasına lâyık olmaz. Umarım ki o kul ben olayım, öyle ise benim için vesileyi her kim Allah'tan dilerse şefaati hak eder*" {M849 Müslim, Salât, 11.} buyurulmuştur. Bu hadisi Müslim'den başka Ebû Dâvûd ile Nesâî ve Tahâvî de tahrîc etmişlerdir. *"Fazilet"* in mânası: Diğer mahlûkattan büyük bir mertebe demek ise de başka bir makam ve menzilenin ismi olması da kaviyyen muhtemeldir. *"Makām-ı mahmûd"* her lisanın hamdüsenâsına şâyeste makam demektir ki o makamda olanı da evvelîn ve âhirîn methüsenâ eder. İbn Abbas radıyallahu anhümânın rivayet ettiği hadiste bu makam taraf-ı Hak'tan, مَقَامٌ يَحْمَدُكَ فِيهِ الْأَوَّلُونَ وَالْآخَرُونَ وَتَشْرُفُ فِيهِ عَلَى جَمِيعِ الْخَلَائِقِ: تَسْأَلُ فَتُعْطَى. وَتَشْفَعُ فَتُشَفَّعُ. لَيْسَ أَحَدٌ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِكَ "*Öyle bir makam ki orada evvelûn ve âhirûn sana hamdüsenâ eder ve mertebece bütün mahlûkatın fevkinde olursun. Şefaat edersin de şefaatin makbul olur. Senin livânın tahtında olmadık kimse bulunmayacaktır.*" {Zemahşerî, el-Keşşâf, II, 687.} Kezâlik Ebû Hüreyre radıyallahu anhın merfûan rivayetinde seyyidü'l-mürselîn sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, هٰذَا مَقَامٌ أَشْفَعُ فِيهِ لِأُمَّتِي "*Bu, o makamdır ki onda ümmetime şefaat edeceğim*" {İbnü'l-Mübârek, ez-Zühd, I, 463, no:1312.} diye tarif buyurulduğundan ekser-i ulemâ makām-ı şefaattir

demişlerdir. *Sahîh-i İbn Hibbân*'da Ka'b b. Mâlik'in merfûan rivayetinde, يَبْعَثُ اللهُ النَّاسَ فَيَكْسُونِي حُلَّةً خَضْرَاءَ فَأَقُولُ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ أَقُولَ. فَذٰلِكَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ "*Allah Teâlâ nâsı ba's buyuracak. Bana da yeşil bir hülle giydirecek. Ondan sonra Allah, neler söylemekliğimi dilerse söyleyeceğim, işte makām-ı mahmûd bu makamdır*" {İbn Balabân, el-İhsân, XIV, 399, no: 6479.} buyurulmuştur ki bu tarif buyurulan şey, şefaatten mukaddem taraf-ı âlî-i nebevî'den vâki olacak esniye ve mehâmîd-i celîledir. Sallallahu aleyhi ve sellem ve razekanâ şefâateh.

Seyyidü'l-mürselîn efendimizin şefâat-i celîleleri yalnız usât-ı müznibîne has değildir. 85. hadisin hâşiyesinde işaret edildiği üzere şefâatin envâ-ı kesîresi vardır. Herkes kendi haliyle mütenasip surette şefaatten behremend olacaktır.

33 Şefaate kesb-i istihkāk için başka dualar da bunun makamına kāim olabilir mi? Zâhir-i hâle göre evet. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın Tahâvî ile Taberânî taraflarından tahrîc edilmiş hadîs-i merfûunda, ... ثُمَّ يَقُولُ اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَاجْعَلْهُ فِي الْأَعْلَيْنَ دَرَجَتُهُ وَفِي الْمُصْطَفَيْنَ مَحَبَّتُهُ وَفِي الْمُقَرَّبِينَ ذِكْرُهُ إِلَّا وَجَبَتْ شَفَاعَتِي لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Her kim... sonra* اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَاجْعَلْهُ فِي الْأَعْلَيْنَ دَرَجَتُهُ وَفِي الْمُصْطَفَيْنَ مَحَبَّتُهُ وَفِي الْمُقَرَّبِينَ ذِكْرُهُ *derse yevm-i kıyâmette benim şefaatim ona vâcip olur*" {MK9190 Taberânî, el-Kebîr, X, 14.} diye diğer bir dua tâlim buyurulmuştur.

---

ck el-İsrâ 17/79.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا[34] إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا[35] وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ لَاسْتَبَقُوا إِلَيْهِ وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Nâs, ezan (okumak) da ve saff-ı evvelde (bulunmakta)[36] ne (bereketler, hayır)lar olduğunu bilseler de[37] (onlara nâil olmak için) kura atmaktan başka çare bulamasalar kura atarlar.[38] (Her namazın) ilk vaktinde(ki cemaatler) de olan (fazilet)i bilseler (onlara yetişmek için) yarış ederler.[39] Yatsı ile sabah (cemaatlerin)deki eltâf-ı ilâhiyyeyi bilseler emekliye emekliye (yahut sürtüne sürtüne)[40] de olsa onlara gider (terketmez)ler. {B615 Buhârî, Ezân, 9.}

....

34 Bir rivayette ثُمَّ لَا يَجِدُونَ dır.

35 Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde لَاسْتَهَمُوا عَلَيْهِمَا. {Abdürrezzâk'ın elimizdeki Musannef nüshasında rivayet, Buhârî'nin yukarıdaki lafzıyla mevcuttur. Ancak rivayet لَاسْتَهَمُوا عَلَيْهِ lafzıyla İbn Huzeyme, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in ve daha başka müelliflerin eserlerinde mevcuttur. Bkz: N672 Nesâî, Ezân, 31.}

36 Saff-ı evveldeki fazilet, imam cehren okuduğuna göre Kur'an dinlemek, Fâtiha'nın kıraatini müteakip *"âmin"* diyebilmek, imamın tekbirlerini müteakip hemen tekbir almak, şayet imam birini istihlâfa muhtaç olacak olursa belki ona halife olmak gibi fevâid-i azimedir. *Müslim* ile *İbn Mâce*'deki bir rivayete nazaran, خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا *"Erkeklerin en hayırlı safları ilkleridir, sevabı en az olanları geridekilerdir. Kadınların en hayırlı safları geridekileridir. Sevabı en az olanları da öndekilerdir"* {M985 Müslim, Salât, 132.} buyurulmuş olduğu halde Taberânî'nin *Evsat*'ındaki rivayete nazaran da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz saff-ı evveldekiler için üç, saff-ı sânîdekiler için iki, üçüncü saftakiler için de bir kere istiğfar buyurmuşlardır. Yine *Müslim* ile *Ebû Dâvûd* hadislerinden birine nazaran bir defa, أَلَا تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ *"Melekler, rabb-i müteâlleri huzurunda saf oldukları gibi saf olsanıza!"* buyurulmuş. Meleklerin nasıl saf oldukları sual edilince de, يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْمُقَدِّمَةَ وَيَتَرَاصُّون فِي الصَّفِّ *"İlk safları tamamlar, eksik bırakmazlar. Saf içinde de sıkışık dururlar"* cevabını vermişlerdir. {M968 Müslim, Salât, 119.} Kezâlik İbn Mâce'nin Abdurrahman b. Avf ve İbn Hibbân'ın Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan olan rivayetlerinde, إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ *"Saff-ı evveldekilere Allah Teâlâ rahmet, melekler dua ederler."* {İM997 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 51.} Âişe radıyallahu anhâdan olan bir rivayette, لَا يَزَال قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الْأَوَّلِ حَتَّى يُؤَخِّرُهُمُ اللّٰهُ إِلَى النَّارِ *"Birtakım kimseler vardır ki saff-ı evvelden geri kala kala nihayet onları da Allah Teâlâ cehenneme varmak üzere geriye bırakır"* {D679 Ebû Dâvûd, Salât, 97.} buyurulmuştur.

Saff-ı evvelden maksat, kavl-i sahîhe göre imamın hemen arkasına düşen ilk saftır. Bazılarınca vakit namazını ilk cemaatle kılanlar demektir. Bazıları da الصُّفُوفِ الْأُوَلِ *"İlk saflar"* rivayetine bakarak sondan evvelki saflar mânasına alıyorlar ki her saf, rütbe-i tekaddümüne göre mazhar-ı salâvât-ı rabb-i izzet olur demek isterler. Bundan şu müstefâd oluyor ki arka safta olanlar daima ileri safların boşluklarını doldurmakla mükelleftirler. İleride yer oldukça geriki safta durmak olmaz. Bütün saflar dopdolu ve tamam olduktan sonra son safın hem de yalnız son safın eksik kalmasında beis yoktur. Son safa kalanların cehennem ile inzâr buyurulması, ön saflarda yer varken geriye kalındığı takdire göredir. Nitekim أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ. فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ *"İlk safı, sonra onun arkasındakini... ilâ âhirih itmâm ediniz. Eksiklik kalırsa son saffa kalsın"* {D671 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} buyurulmuştur.

37 Ebü'ş-Şeyh'in rivayetinde مِنَ الْخَيْرِ وَالْبَرَكَةِ ziyadesi olduğu için tercümede kavis içine alındı {Ebü'ş-Şeyh'in eserlerinde tespit edilemeyen rivayet için bkz: Aynî, Umde, V, 125. Aynî, Ebü'ş-Şeyh'in bu rivayeti A'rec tarikiyle Ebû Hüreyre'den naklettiğini bildiriyor.}.

38 Şürût-ı mütesâviyeyi haiz ashâb-ı hukuktan birini, ya birkaçını tercih için kuranın meşruiyetine delâlet eder. Bazıları asıldaki لَاسْتَهَمُوا yu kuraya hamletmeyip لَتَجَالَدُوا بِالسُّيُوفِ *"Kılıçlarla vuruşurlardı"* {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz: İbn Hacer, Feth, II, 97.} rivayetine bakarak "Ok atışırlar" mânasına almışlar ve rağbette mübalağayı ifham için böyle söylenmiştir demişlerse de bu rivayetteki istihâmın kura atmak mânasına geldiğine Buhârî'nin de kāil olduğu Kādisiye fâtihi ve devlet-i Sâsâniyye'nin hâdimi Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh kıssasını bu münasebetle ta'lîkan ve muhtasaran irat etmesinden anlaşılıyor. Rivâyâta nazaran Kādisiye öğleden evvel fetholunmuş idi. Herkes yerli yerine döndüğü vakit müezzinin şerbet-i şehâdeti nûş etmiş olduğu tebeyyün etmiş. Birçok kimse "Ezanı ben okuyacağım" diye nizâ etmişler. Sâ'd'ın huzuruna gelinmiş o da kura ile birini müezzin tayin buyurup nizâı bertaraf etmiş.

39 321 ve 322. hadislere ve hâşiyelere müracaat.

40 Bu kelime حَبْوًا lafzının tercümesidir. حَبْو : Ellerini ve dizlerini yere basarak emeklemek mânasına geldiği gibi kıç üstü gitmek mânasına da geldiği için kavis içindeki terdîd ibaresinin dercine lüzum görülmüştür.

367

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِنَّ بِلاَلاً[41] يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ قَالَ وَكَانَ رَجُلاً أَعْمَى لاَ يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Bilâl, ezanını gece okuyor. İbn Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyip içiniz.[42] (İbn Ömer radıyallahu anhümâ yahut aradaki râvilerden biri) der ki: İbn Ümmü Mektûm âmâ bir kimse idi. Kendisine "Sabah oluyor" denmedikçe ezan okumazdı.[43] {B617 Buhârî, Ezân, 11.}

………

41 Müezzin-i nebevî Ebû Abdullah Bilâl b. Rebâh el-Habeşî radıyallahu anh, bi'set-i nebeviyyenin tâ bidayetinde şeref-i İslâm ile müşerref olan ecille-i ashaptan biridir. Vâlidesi Benî Cumah'ın câriyelerinden Hamâme'dir. Binaenaleyh kendisi müvelleddir. Benî Cumah'tan Ümeyye b. Halef laîni, Mekke'nin o can dayanmayan sıcak günlerinde bir gün bir gece aç susuz bıraktıktan sonra Hazret-i Bilâl'i öğle üstü Bathâ'ya çıkarıp sırt üstü yatırıp ve göğsünün üzerine koca bir kaya parçası koydurup, "İşte sen, ya Muhammed'e kâfir olur, Lât ve Uzzâ'ya taparsın. Yahut ölünceye kadar bu hal üzere kalırsın" diyerek işkence ettiği gibi boynuna ip takıp Mekke çapkınlarının eline teslim eder, onlar da Mekke etrafında dağ tepe demeden dolaştırıp ezâ ederlerdi. O, yine harâret-i azâbı halâvet-i îmâna mezcederek, أَحَد أَحَد der durur ve o melâînin istedikleri şeyi söylemeye taraf-ı âlî-i nebevîden mezun olduğu halde yine dili varıp da söyleyemezdi. O halde iken bir gün Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh rastladı. Tafsilini kütüb-i siyere bıraktığımız çetin bir pazarlıktan sonra ne yapıp yapıp efendilerini ırzâ ederek ve yerine diri, canlı, emniyetli ve müşrik bir siyah köle ve üste bir de para verip Bilâl'i kurtardı. ve li-vechillah âzâd etti. Ailesiyle beraber kendisi de Hazret-i Bilâl gibi fitne ve imtihana, işkencelere giriftar olmuş olan Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhümâ "Dûçâr-ı fitne olanlardan her biri, müşriklerin istedikleri sözleri söylediler. Yalnız Bilâl söylemedi" derdi.

Bilâl-i Habeşî radıyallahu anh Sıddîk-ı A‘zam efendimizle yaşıt idi. ve Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hazinedarlık hizmetini ifa ederdi. Ezan meşrû olduğu günden itibaren tâ âhir-i ahd-i nebevîye kadar seferde, hazarda hep ezan okumuş ve hicret zamanında taraf-ı âlî-i nebevîden kendisi ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh arasında te’sîs-i muâhât buyurulmuştur. Kâffe-i gazavât-ı nebeviyyeye iştirak etmiş, her mânaca âşık-ı zât ve kemâlâtı olduğu Habîb-i hüdâ ve resûl-i müctebâ aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz a‘lâ-yı illiyyîne intikal buyurduktan sonra artık Medîne-i Tâhire’de kalmaya tahammül edememiş ve kemâl-i mahabbetinden civâr-ı kudsîmedâr-ı risâletpenâhîyi terketmekte muztar kalmıştır. Hazret-i Sıddîk-ı Ekber beraber kalması için çok ısrar buyurmuşsa da, “Eğer sen beni Allah için âzat ettinse bırak istediğim yere gideyim. Yok, eğer kendin için âzat ettinse beni yanında alıkoy!” cevabını almış ve bunun üzerine, “İstediğin yere git!” buyurmuştur. O da cihadı ezana tercih ederek Şam cihetine gitmiş ve 20. sene-i hicriyyede âlem-i rıdvâna intikal etmiştir. Hîn-i vefatında da merâret-i mevti halâvet-i likā ile mezcetmiştir. Son vakitlerinde haremi وَاكَرْبَاهُ! diye feryat ettikçe o وَاطَرَبَاهُ! diyerek ızhâr-ı sürûr eder ve غَدًا أَلْقَى الْأَحِبَّةَ مُحَمَّدًا وَحِزْبَهُ “Yarın sevgililerime, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile hizbine kavuşacağım” derdi. Merkad-i mübâreki Dımaşkışşâm’dadır. Hazret-i Ömer radıyallahu anhın Şam’ı teşriflerinde bir kere ezan okumuş ve bütün mücâhidîn-i sahâbeyi yâd-ı girîzân-ı mâzî ile ağlatmıştır. Radıyallahu anh ve erdâhu.

Diğer müezzin-i nebevî Amr b. Ümmü Mektûm el-Kureşî el-Âmirî radıyallahu anh, ümmü'l-mü'minîn Haticetülkübrâ radıyallahu anhânın dayısı Kays'ın oğludur. Vâlidesi Ümmü Mektûm Âtike bint Abdullah el-Mahzûmiyye'dir. Kendisi kadîmü'l-İslâm olan muhâcirîn-i evvelîndendir. Rivayete nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden evvel Medîne-i Tâhire'ye hicret etmiştir. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz gazavât ve esfâra teşriflerinde alelekser Medine'de kendisini istihlâf buyururlardı. Ehl-i siyer on üç kere istihlâf buyurulduğunu söylerler. Darîr olduğu halde –Enes radıyallahu anhın gördüm diye şehâdet ettiğine göre– Kādisiye Harbi'nde hâmil-i livâ olarak bulunmuştur. O gazâda şehid olduğunu söyleyenler varsa da gazâdan sonra Medîne-i Münevvere'ye dönüp orada âlem-i bekāya intikal ettiğini söyleyenler de vardır. Hicret-i seniyyeden hayli zaman evvel bir gün Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Rebîa'nın oğulları Utbe ile Şeybe, Ebû Cehl b. Hişâm ve henüz iman etmemiş olan amm-i mükerremleri Abbas b. Abdülmuttalib, Ümeyye b. Halef, Velîd b. Mugîre gibi rüesâ-yı Kureyş ile –belki bunlardan biri, ya birkaçı imana gelir de İslâm'a kuvvetü'z-zahr olur, ağızlarına bakan sair nâs onların imanı sebebiyle iman ederler ümîd-i hüdâpesândânesiyle– sohbet buyururlarken âmâ olan İbn Ümmü Mektûm önünde yedicisi olduğu halde o meclise varıp, "Yâ Resûlellah! Bana Kur'an okut! Allah'ın sana tâlim ettiğinden bir şey tâlim et!" niyazında bulundu. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin o cemaati tarîk-ı Hakk'a davet husussundaki hırs-ı azîmi zavallıya iltifat etmeye mani oldu. O da durmayıp niyazını tekrar edince kendisine rûy-ı abes gösterip i'râz ve yine ötekilerle konuşmaya devam buyurdular. O sırada canlarının sıkılmasında o zamana kadar iman etmiş olanların ekseriyetine bakıp da, "Bu dine hep fakirler, zayıflar, köleler, âmâlar giriyor" diye o cemaatin hande-i istihfaflarına belki yol açılır mülahazası da ihtimal ki var idi. Fakat çok sürmedi. عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى sûre-i celîlesiyle itâb-ı ilâhî vürûd etti. İşte ondan sonra ne zaman İbn Ümmü Mektûm'a rastgelseler: مَرْحَبًا بِمَنْ عَاتَبَنِي فِيهِ رَبِّي *"Rabbimin bana itâbına bâis olan yâr-ı sâdıkım, merhaba!"* buyurur, ridâ-yı şeriflerini serip oturtur ve *"Bir işin, ihtiyacın var mı?"* diye hal ve hatırını sual buyururlardı.

{Temel hadis kaynaklarında yer almayan rivayet için bkz. Hattâbî, Meâlim, III, 3. Ayrıca bkz. Deylemî, el-Firdevs, IV, 164, no: 6510.}

42 لَمْ يَكُنْ بَيْنَ أَذَانَيْهِمَا إِلَّا أَنْ يَرْقَى ذَا وَيَنْزِلَ ذَا "*İkisinin ezanı beyninde yalnız birinin çıkıp, diğerinin ineceği kadar fâsıla bulunurdu*" {Ebû Avâne, el-Müstahrec, II, 181, no: 2765.} rivayetinden de anlaşılabileceği üzere birincisi fecr-i kâzibin, diğeri fecr-i sâdıkın tulûunda ezan okurlar imiş.

Fecr-i sâdık dahil olmadan ezan okumak câiz midir? cevazına Evzâî, Abdullah b. Mübârek, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Cerîr et-Taberî kāil olmuşlardır. Ebû Yûsuf da bu re'ydedir. Hüccetleri bu hadistir. Bu hadisi Âişe radıyallahu anhâdan da Buhârî, Müslim, Nesâî rivayet etmişlerdir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Muhammed, Züfer başka namazlarda nasıl ki vakit girmeden ezan okumak câiz değilse ezân-ı fecr de vaktinden evvel okunmak câiz değildir. Bilâl'in vaktinden evvel ezan okuması namaza davet için değil –gelecek 369. hadiste karîben beyan edileceği üzere– uykuda olan uyansın, oruç tutacak olan sahurunu hemen yesin, gece namazında olan kısa kesip vitire başlasın içindir demişlerdir.

Buradaki rivayetin aksine olarak İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i ile Dârimî'nin *Müsned*'inde ve *Sünen-i Nesâî*'de olan bazı rivâyâtta ve ezcümle Üneyse bint Hubeyb ile ümmü'l-mü'minîn Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhümânın rivayetlerinde ibtidâ İbn Ümmü Mektûm'un ezan okuduğu tasrih ediliyor. Hatta Üneyse'nin rivayetinde, وَإِنْ كَانَتِ الْمَرْأَةُ مِنَّا لَيَبْقَى عَلَيْهَا شَيْءٌ مِنْ سَحُورِهَا فَتَقُولُ لِبِلَالٍ أَمْهِلْ حَتَّى أَفْرُغَ مِنْ سَحُورِي "Bazan kadınlarımızdan biri sahurunu tamam yememiş bulunurdu da Bilâl'e azıcık dur, sahurumu bitireyim derdi" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 210, no: 404.} denildiği gibi Âişe rivayetinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin, إِذَا أَذَّنَ عَمْرٌو فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَلَا يَغُرَّنَّكُمْ وَإِذَا أَذَّنَ بِلَالٌ فَلَا يَطْعَمَنَّ أَحَدٌ "*Amr yani İbn Ümmü Mektûm ezan okuduğu vakitte sakın aldanıp da sahurunuzu bırakmayınız. Çünkü onun gözü görmez, Bilâl ezan okuduğu vakitte ise hiçbir kimse yemek yemesin*" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 212, no: 408.} buyurdukları mervîdir. Bu rivâyât-ı müteakiseyi, iki müezzinin ezanları beynindeki tekaddüm ve teahhurün münâvebe ile vâki olduğuna hamlediyorlar, diyorlar ki ezanın ilk meşruiyeti zamanında yalnız Bilâl ezan okurdu. O da tulû'-i fecrden evvel okumazdı. Sonra İbn Ümmü Mektûm da ona terdîf edilince İbn Ümmü Mektûm henüz gece iken, Bilâl de eskiden olduğu gibi fecirden sonra okurlardı. Sonraları ise İbn Ümmü Mektûm zaafından ve erken davranamadığından ezanını tehire başladı. İşte o zamanlarda da Bilâl hep sabah olmadan ezan okurdu ki âhir-i halleri bu idi. İbn Ümmü Mektûm'un ârıza-i tabîiyyesinden dolayı yanılıp da bazan vakitsiz ezan okuması da ihtimal ki son tertibin esbâbı meyanında dahildir. Nitekim bir defa bu vâki olduğu için aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, bir daha çıkıp, أَلَا إِنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ "*Haberiniz olsun, abd-i âciz uykuya mağlûp olmuştur*" diye nidâ ettirip galebe-i nevm ile vakt-i fecri kestiremediğini ilân etmesini ferman buyurmuşlardır. {D532 Ebû Dâvûd, Salât, 40.}

43 أَصْبَحْتَ lerin "*Sabah oldu*" diye tercüme olunmayıp da "*oluyor*" diye tercüme edilmesi tulû'-i fecrden sonra ekl ü şürbün bilittifak haram olmasından nâşîdir. Kendisine vakti haber verenler, vaktin evvelinden biraz evvel takarrüb-i vakti haber vermiş oluyorlar.

•.•.•

عَنْ حَفْصَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ إِذَا اعْتَكَفَ الْمُؤَذِّنُ[44] لِلصُّبْحِ وَبَدَا الصُّبْحُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ تُقَامَ الصَّلَاةُ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Hafsa (bint Ömer b. Hattâb) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Müezzin sabah vaktini bekleyip sabah belir(diğini gör)ünce Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (farz) namaz ikāme olunmazdan evvel (hemen) hafif iki rek'at (namaz) kılardı.**[45]** {B618 Buhârî, Ezân, 12.}

....

44 Bu lafız beş türlü rivayet edilmiştir:

1. Metinde olduğu gibi كَانَ إِذَا اعْتَكَفَ الْمُؤَذِّنُ لِلصُّبْحِ "Müezzin sabahı gözetlemek için oturduğu yahut ezan okumak üzere dikildiği vakit";

2. كَانَ إِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ "Müezzin ezanını okuyup sükût ettiği vakit" ki en doğru rivayet bazılarınca budur. Diğerini yanlış sayarlar;

3. كَانَ إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ "Müezzin ezanı okuduğunda...";

4. كَانَ إِذَا اعْتَكَفَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem itikâfta iken müezzin sabah ezanını okuduğunda...";

5. إِذَا اعْتَكَفَ وَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem itikâfta olup da müezzin sabah ezanını okuduğunda..." Bu rivayetlerin kâffesinde de iki rek'at râtibe-i fecrin tulû'-ı fecirden sonra kılındığı anlaşılıyor.

45 Buhârî'nin yine bu hadisi müteakip olan Âişe radıyallahu anhâ rivayetleri ise daha sarihtir. Bu rivayetlerin birinde, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَفِفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَالْإِقَامَةِ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ "Resûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem salât-ı subhun nidâ yani ezan ile ikāmeti arasında iki hafif rek'at namaz kılardı" {B619 Buhârî, Ezân, 12.} dediği gibi diğerinde, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ بِالْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِفَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ بَعْدَ أَنْ يَستَبِينَ الْفَجْرُ ثُمَّ اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمُؤَذِّنُ لِلْإِقَامَةِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem müezzin sabah namazının ilk ezanını okuduğunda salât-ı fecrden evvel ve fecir aydınlığı iyice belirdikten sonra kalkıp hafif iki rek'at kıldıktan sonra sağ yanı üzerine uzanır, ikāmet-i salâtı haber vermek için müezzin gelinceye kadar beklerdi" {B626 Buhârî, Ezân, 15.} buyuruyor. Burada ilk ezandan maksat ya i'lân-ı vakt için okunan ezandır ki salâta şürû' edileceğini haber vermek için edilen ikāmete nazaran ilk sayılır. Yahut da bundan evvelki ve bundan sonraki hadislerde fecr-i sâdıkın hulûlünden evvel okunan ezandır. Bu iki rek'at râtibe-i fecrdir. Farzdan evveldir ve farzdan sonra kılınamaz (346. hadise müracaat). Râtibe-i fecrin tahfifi müstehaptır. Mâlik ve Şâfiî ile beraber birçok ulemâ bu ictihaddadırlar. Bazıları ise kıraatsiz bir namazdır diyecek kadar mübalağa etmişlerdir. Lâkin burası Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin ilk rek'atta Fâtiha ile قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ , ikinci rek'atta Fâtiha ile قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ve diğer rivâyâtta da diğer âyât-ı kerîme okumuş olmalarıyla merdûddur. Sa'd b. Cübeyr'e, Mücâhid'e, Nehaî'ye göre bu namazı uzatmakta beis yoktur. Tahâvî de bunu ihtiyar etmiştir.

Râtibe-i fecrden sonra ıztıcâı bazıları sünnet addetmişlerdir. Hasan-ı Basrî'ye göre ise vâciptir. Mâlik ile cumhûr-ı ulemâya ve birçok sahâbeye göre ise bidʿat sayıldığını Kādî İyâz naklediyor. Vâkıa *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Tirmizî*'de isnâd-ı sahîh ile mervî Ebû Hüreyre *radıyallahu anh* hadîs-i merfûunda, إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ "*Biriniz fecrin iki rekʿatlık râtibesini kıldığında sağ tarafı üzerine yatsın*" {T420 Tirmizî, Salât, 194.} buyurulmuşsa da kütüb-i sıhahtaki rivâyâta nazaran bu ıztıcâın gece namazından sonra ve fecir sünnetinden evvel vukuu sabit olduğu gibi Âişe radıyallahu anhâdan da, إِنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثَنِى وَإِلَّا اضْطَجَعَ "Uyanık bulunursam benimle konuşurdu. Uyumuş bulunursam yan tarafına uzanırdı" {B1161 Buhârî, Teheccüd, 24.} rivayeti vardır. Bunlardan ıztıcâın sünnet olmadığına ve kâh ıztıcâʿ buyurup kâh buyurmadıklarına istidlâl olunur. Farîza-i fecrden evvel bu iki rekʿattan başka namaz kılınmaz. İbn Ömer radıyallahu anhümânın, لَا تُصَلُّوا بَعْدَ الفَجْرِ إِلَّا رَكْعَتَيْنِ "*Fecr-i sâdıktan sonra iki rekʿattan ziyade sünnet kılmayınız*" {Kaynakta rivayetin lafzı لَا صَلَاةَ بَعْدَ الفَجْرِ إِلَّا سَجْدَتَيْنِ şeklindedir. T419 Tirmizî, Salât, 193.} hadîs-i merfûu bu babda cumhura hüccettir.

369

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَوْ أَحَدًا مِنْكُمْ[46] أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ[47] بِلَيْلٍ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ وَلِيُنَبِّهَ نَائِمَكُمْ وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الْفَجْرُ أَوِ الصُّبْحُ وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ وَرَفَعَهَا إِلَى فَوْقُ وَطَأْطَأَ إِلَى أَسْفَلُ حَتَّى يَقُولَ هٰكَذَا يُشِيرُ بِسَبَّابَتَيْهِ إِحْدَاهُمَا فَوْقَ الْأُخْرَى ثُمَّ مَدَّهُمَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Bilâl'in ezanı hiçbirinizi sahurundan alıkoymasın.[48] Çünkü o, (henüz) gece (iken) ezan okur. Tâ ki (namazda) kāim olanınızı (kıyamından artık sabah yaklaşıyor diye) vazgeçirsin.[49] Uykuda olanınızı da uyandırsın.[50] Fecir böyle değildir. Tâ böyle olmayınca-(fecir olmaz).

(Râvi) der ki: (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri böyle değildir derken mübarek) parmaklarını yukarıya kaldırıp baş aşağı dikti.[51] (Tâ böyle olmayınca derken de) sebbâbelerini (yani şehâdet ve orta parmaklarını üst üste bindirip sağa sola uzatmak suretiyle)[52] işaret buyurdu. {B621 Buhârî, Ezân, 13.}

....

46 Bu şek râvilerden Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî'dendir.

47 *Buhârî* nüshalarında يُؤَذِّنُ أَوْ يُنَادِي diye şek ve terdîd ile rivayet edilmiştir. Bu şek de nefs-i hadîsten değil râvilerdendir. Her iki lafzın mânası bir olduğu için musannif yalnız يُؤَذِّنُ ile iktifa etmiştir.

48 Bu hadis Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın rivayet ettiği 367. hadisin aynıdır. Buhârî onu âmânın ezanı sahih olabileceğine, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın bu rivayetini ise fecirden evvel ezan okunabileceğine delil olarak ayrı ayrı irat etmiştir.

49 Teheccüd namazına kalkmış kimseyi namazından alıkoymaktan maksat ibadete mani olmak değildir. Kendisini uykudan mahrum edip cevf-i leylde taat için kıyam eden bu zat istirahate de muhtaç olduğundan sabah vaktinin artık yaklaştığını kendisine haber verip biraz uyuması, vücudunu dinlendirdikten sonra neşât ile sabah namazına davranması içindir. Tahâvî'nin rivayetinde, لِيَرْجِعَ غَائِبَكُمْ denilmiştir.

50 Uykuda olan kimse de sabah vaktinin duhulünden evvel uyanmalı ki biraz teheccüd edebilsin, oruç tutacak ise sahurunu yesin, muhtaç ise guslünü etsin, vitrini tehir etmiş ise kılıversin.

51 Fecr-i kâzibi tarif içindir ki beyan edilen işâret-i nebeviyye ufuktan semt-i re'se doğru uzanan nûr-ı mustatîli gösterir.

52 Bu da fecr-i sâdıkı tarif içindir ki işâret-i nebeviyye subh-i sâdıkta ufukta görünen nûr-ı müstaʻrızı gösterir. Her iki fecri anlatmak için bu iki türlü işaretten daha muvâfıkı olamaz. Her ikisi de enbiya ve mürselîne has bir kudret-i beyân ve izah ile en anlamaz kimseye anlatabilecek veçhile tarif buyurulmuştur. "*Fecr-i kâzib*" dediğimiz ve kütüb-i fıkhiyyede savm u salât mesâili meyanında ehemmiyetle mevzubahis hâdise-i zıyâiyye sabahları meşrik tarafından –kaidesi ufukta ve mihveri semaya doğru dâiretü'l-bürûc boyunca mümted ve ziyâı kehkeşan ziyâına benzer– akçıl, donuk ve pek uzun bir ihrâm-ı nûrânî suretinde zâhir olur ki bu ihramın kaidesi ufukta ve şemsin bulunduğu cihette olduğu ve bir amûd-i nûrânî gibi ufkun fevkinde re'se doğru gittikçe incelerek göründüğü için lisân-ı fukahâda buna "*beyâz-ı mustatîl*" namı verilir. Bu beyaz mustatîlin dağılıp zâil olmasıyla beraber ufukta bütün meşrik tarafına boydan boya uzanmış bir hat gibi subh-i sâdık zuhur eder ki bu "*beyâz-ı müstaʻrız*" sâim için ekl ve şürbün haram, musallî için salât-ı fecrin farz olduğu zamanın münteha ve mebdeidir. Örf-i şerʻde "*subh-ı kâzib*", "*fecr-i kâzib*" namı verilen hâdise-i felekiyye ve tabîiyyenin örf-i nâsta bir adı da ذَنَبُ السِّرْحَانِ yani "*kurt kuyruğu*"dur. Akşamları da vakt-i işânın hulûlünü müteakip kaidesi mağrib tarafından olmak üzere bu hâdise-i felekiyye ve tabîiyyenin aynı vuku bulur ki ona da bir isim verilmek lâzım gelse "*şafak-ı kâzib*" demek yakışır. Ancak buna hiçbir garaz-ı şerʻî taalluk etmediği için kütüb-i dîniyyemizde yalnız fecr-i kâzibden bahsolunur. Avrupa ulemâsından nihayet iki buçuk asır evvel (milâdî 1683) bu hadisenin en evvel farkına varan *Kasini* (J. Gassini) bu hadiseye "Lumiere zodiacale" namını vermiştir ki bu isim fecr-i kâzib ile şafak-ı kâzibin her ikisine şâmildir. Bu tabiri Gazi Ahmed Muhtar Paşa merhum "*ziyâʻ-ı mintak*ī" ile tercüme etmiştir. Ziyâ ʻı mintakīnin ufukta arzı 80 dereceden 30 dereceye kadar tahavvül eder ki, bu ihtilâf ya şerâit-i nesîmiyyenin tahavvülünden ya da nefs-i hâdisenin tabiatındaki tahavvülâttan neşet eder. Bu tahavvülün daha ziyade olduğu da vâkidir. Bu ziyâın re's noktası ise şemsten 50 derece uzakta olabildiği gibi bazan bu mesafe 90 dereceye kadar varabilir ki fecr-i kâzibin mevsime ve arz-ı beldeye göre derece-i imtidâdı bundan kıyas edilebilir. Muhtar Paşa merhum *Islâhü't-takvîm*'inde şöyle diyor: "Dâire-i bürûc ufka ne kadar ziyade dik ve amûda karîb ve hatta

amûd bulunursa ziyâ'-ı mezkûr ol kadar sürekli ve revnaklı göründüğü gibi ne kadar mâil ve yatık olursa görülmesi ol kadar müteassir ve hatta meyil ziyadeleştikçe ufkun kesif havasından intişar edememesi ve o mevsimlerde kehkeşan ziyâıyla dahi mahlût bulunması rü'yete mani olarak hiç görünmez. Binaenaleyh bunun müddet-i mer'iyyet ve derece-i revnakıyyeti (aynen) mahallin arzına ve havanın sâfiyet ve zulmetine tâbi olup hatt-ı istivâya doğru takarrüp olundukça rü'yet başkalaşır. Hatta mintaka-i mu'tedilede ihrâm-ı mezkûr kânunusâni, şubat, mart ve oldukça nisan aylarında ba'de'l-gurûb ve eylül, teşrînisânide kable'l-fecr görünüp evkāt-ı sâirede iki tarafta da görünmez veya bazan pek az hissolunur. Beyne'l-medâreyn hatt-ı istivâya takarrüb olundukça her gün hem sabah ve hem akşam göründüğü gibi bazan nısfü'l-leyle kadar imtidâd ettiği ve bazan dahi semt-i re'se kadar uzamış nuranî ihram veya sütun şeklinde dahi görüldüğü vâkidir. Bir de zıyâ'-ı mezkûr şemse karîb iken daha revnaklıca görünüp ba'dehû alaca karanlık müddetinin kısa olmasına ve ale'l-husus ay aydınlığı olmamasına men'ûttur."

Velev muhtasar olsun, bu fennî izahı buraya dercetmekten maksadım memleketimizin –ilmine pek ziyade itimat ettiğim– en benâm erbâb-ı fenninden bir zatın bir defa bendenize hususi bir sohbet esnasında ve ulemâ-yı dîni techil maksadıyla, "Fecrin sâdıkı kâzibi yoktur. Yalnız ziyâ'-ı şemsin ufka gelip fevka'l-ufuk yayılması vardır ki ona da fecir denir" demiş olmasıdır. Bu kadar mâlûm bir hâdise-i tabîiyyeden haberdar olamadığına taaccüb ettim. Bilâhare muttali oldum ki bu hadisenin her zaman görülmesi beyne'l-medâreyn derecât-ı arzda olan bilâda mahsus olup şimale ve cenuba gittikçe şerâit-i rü'yetin tebeddülünden dolayı hadise daha az görülüyormuş. İki buçuk asır evveline gelinceye kadar Avrupalılar'ın nazarıdikkatini celbetmemesi de bundan neş'et etmiş. O zat da –henüz nâ-tamam olan– bu meselenin tetkikatına henüz muttali olamamış olduğu için tecrübe-i hissiye taalluk etmedikçe kıyâs-ı aklî ile bilinemeyecek olan hadiseyi inkâr edivermiş. Halbuki bu hadise Arabistan'da herkesin bildiği bir şey olduğu için bütün hadis ve fıkıh kitaplarında en basit ve en mâlûm bir şey gibi mevzubahis olup durmaktadır. Bundan da şu dersi alacağız ki fen namına söyleyen her âlimin bütün sözleri mutlaka hakikat olmak lâzım gelmediği gibi dine mugayir deâvî-i fenniyyenin mutlaka bir bozuk tarafı vardır. Çünkü hak taaddüd etmez. Herhangi tarik ile sabit olmuş yakīniyyâtın başka tariklerle muntakız olmasına imkân yoktur.

Ziyâ'-ı mintakī hadisesi elyevm erbabınca sermâye-i tetebbuât olmakta ise de henüz illet-i hakīkiyyesi keşfedilmemiştir. Türlü türlü nazariyyât serdediliyor. Bazılarınca havâlî-i kutbiyyedeki o acayip ve garayip fecir hadisatı da bununla alâkadardır.

370

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ ثَلَاثًا لِمَنْ شَاءَ وَفِي رِوَايَةٍ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem üç kere, "Her iki ezan (yani her ezan ile ikāmet) arasında (kılmak) isteyen için bir namaz vardır" buyurdu.[53] {B624 Buhârî, Ezân, 14.}

(Yine Abdullah b. Mugaffel'den gelen) diğer rivayette de "Her iki ezan arasında bir namaz vardır, her iki ezan arasında bir namaz vardır" buyurduktan sonra üçüncüsünde "isteyen için" (sözünü ilâve) buyurdular.[54] {B627 Buhârî, Ezân, 16.}

………

53 *Buhârî* bu hadisi ezan ile ikāmet beyninde ne kadar fâsıla bırakılmak iktiza edeceğini bildirmek için sevkeylemiştir ki bu işarete göre ikisi arasında bir namaz kılacak kadar fâsıla bırakmak lâzım gelir, tâ ki bu müddet zarfında cemaat hazırlanıp abdestlerini alıp toplanabilsinler. Tirmizî ile Hâkim'in rivayet ettikleri, يَا بِلَالُ إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ. وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَإِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَالْمُعْتَصِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ وَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي *“Bilâl, okuduğun vakit ağır ağır oku! İkāmet ettiğin vakit de çabuk çabuk oku! Bir de ezanın ile ikāmetin arasında taam edene yiyeceğini yiyecek, su içene suyunu içecek, sıkışmış olana kazâ-yı hâcet için girip çıkacak kadar vakit bırak. Siz de ey cemaat! Beni kalkmış görmedikçe kalkmayınız”* {T195 Tirmizî, Salât, 29.} hadisi mikdâr-ı faslı göstermekte Buhârî'nin hadisinden daha sarihtir. Ancak Abdülmün'im b. Nuaym el-Esvârî tarikinden mervî olduğu için senedi zayıf addedilmiştir. Vâkıa Ebü'ş-Şeyh'in rivayet ettiği Ebû Hüreyre ile Selmân ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in *Ziyâdât-ı Müsned*'inde mervî Übey b. Kâ'b hadisleri buna şahidlerdir ve bu rivâyât yekdiğeri takviye eder. Lâkin hiçbiri nefse'l-emirde kavî olmadıkları için o hadis sıhhat mertebesini bulamaz.

Ezandan sonra hemen ikāme-i salât mekruhtur. Yukarıda zikredilen makāsıd husul bulacak kadar müezzinin tevakkuf etmesi lâzımdır. Bu faslın takdîr-i mikdârında fukaha bervech-i âtî ihtilâf etmişlerdir:

1. Yiyip içenler yiyip içecek, hâkın (yani abdesti sıkışan) kazâ-yı hâcet edecek kadar;
2. İkāmetten evvel iki ya dört rek'at namaz kılacak kadar;
3. On âyet okuyacak kadar;
4. Tahâvî'ye göre iki rek'at kılacak ve her rek'atta on âyet okuyacak kadar beklendikten sonra namaz ikāme olunur. Bu, dört vakte göredir. Akşam ezanından sonra ise bu kadar beklemek mekruhtur. Onda sekte-i hafîfe denilecek kadar az bir fasıl ile iktifa edilir. Bu sektenin miktarı da suver-i muhtelife ile takdir edilmiştir:

1. Üç kısa yahut bir uzun âyet okuyacak kadar;
2. Ebû Hanîfe'ye göre üç adım atacak kadar;
3. İmâmeyn'e göre iki hutbe arasındaki celse-i hafîfe kadar;

4. Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre iki rek'at namaz kılacak kadar.

54 Buhârî bu ikinci rivayeti de ezan ile ikāmet arasında bir nâfile namaz yahut râtibe-i vakt kılınabileceğini anlatmak için sevketmiştir. Müslim ile İsmâilî'nin rivayetlerinde لِمَنْ شَاءَ kaydı dördüncü defasında irat buyurulmuştur. Ebû Dâvûd'un rivayetinde ise bu kelâm-ı âlî iki defa söylenmiştir. Akşamdan başka vakitlerin farzlarından evvel revâtib ve sünen kılınabileceğinde şüphe yoktur. Yalnız akşam namazından evvel salât-ı tatavvu' kılınmasında fukaha beyninde ihtilâf vardır. Bu namazı müstehap görenlerin hücceti, bu hadislerle yine Buhârî'nin Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan mervî, كَانَ الْمُؤَذِّنُ إِذَا أَذَّنَ قَامَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِيَ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمْ كَذٰلِكَ يُصَلُّونَ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ المَغْرِبِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ "Müezzin ezan okuduğu vakit ashâb-ı Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden birçok kimse acele ile direklere doğru durup namaz kılarlardı. Tâ Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem çıktığı vakit onları öyle mağrib farzından evvelki iki rek'atı kılmakla meşgul bulurdu. İkisi (yani ezan ile ikāmet) arasında da çok bir şey yoktu" {B625 Buhârî, Ezân, 14.} hadisidir ki Müslim'in rivayetinde, فَيَجِيءُ الْغَرِيبُ فَيَحْسِبُ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا "Yabancı gelirdi de bu iki rek'atı kılanların çokluğundan dolayı farz namazı kılınmış sanırdı" {M1939 Müslim, Müsâfirîn, 303.} ziyadesi de vardır. Nesâî rivayetinde, قَامَ كِبَارُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {N682 Nesâî, Ezân, 39.} denildiği gibi İsmâilî rivayetinde, كَانَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ قَرِيبٌ *"Ezan ile ikāmetin arası az idi"* {Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, I, 201, no: 574.} denilmiş olması Enes rivayetindeki لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا شَيْءٌü tefsir eder.

Salât-ı mağribin vaktini daraltır diye bu namazın adem-i istihbâbına, belki de kerahetine kāil olanlar Dârekutnî ile Beyhâkī'nin *Sünen*'lerinde Büreyde b. Husayb el-Eslemî radıyallahu anh hadisi ile ihticâc ederler ki bu hadis de Abdullah b. Mugaffel radıyallahu anhın metindeki hadisinin aynıdır. Ancak sonunda إِلَّا الْمَغْرِبَ istisnası vardır. Bu rivayete göre, mağribden başka vakitlerde her iki ezan beyninde iki rek'at kılınır. Bu hadisi Abdullah b. Büreyde'den rivayet eden Hayyân b. Ubeydullah ise zayıftır. Nitekim bu rivayeti de za'fının delilidir. Çünkü yine Dârekutnî Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın mağribden evvelki iki rek'atı terketmediğini yine bu Abdullah b. Büreyde'den rivayet ettiği gibi yine Abdullah b. Büreyde'nin Abdullah el-Müzenî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin üç kere صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ {D1281 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 11.} buyurduklarını rivayet ediyor. Dahası var: Şu tahşiyesiyle meşgul olduğumuz iki tarikten mervî Buhârî hadisinin de râvisi Abdullah b. Büreyde'nin kendisidir. Hele İsmâilî'nin rivayetine nazaran Büreyde b. Husayb radıyallahu anh bu namazı kılarmış. Bunlar gösteriyor ki oğlu Abdullah'tan mervî olan bu istisna ehl-i hadîsçe mahfuz sayılmaz.

Görünüyor ki ahd-i celîl-i risâlette mağrib ezanı ile salât-ı mağrib arasında iki rek'at kılınıyormuş. Bu hususta amel-i ashâbın takrîr-i nebevîye mukārin olması istihbâbına delâlet eder. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin bunu kılmamış olmaları –hoş, kılmış olduklarına dair Dârekutnî'nin rivayeti de var ya– istihbâbı nefyetmez. Yalnız revâtibden olmadığına delâlet eder. Nitekim Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye ve amme-i ehl-i hadîs bu iki rek'atın müstehap olduğuna kāillerdir.

Ötede İbn Ömer radıyallahu anhümâdan ahd-i celîl-i nebevîde bu namazı kimsenin kıldığını görmediğine ve hulefâ-yi erbaa ile birçok sahâbenin de bunu kılmadıklarına dair rivayetler de vardır ki Mâlik ile Şâfiî'nin kavilleri de budur. Hanefiyye ise kerahetine kāillerdir. Bu rivayetler evvelkiler kadar kuvvetli değildir.

Kuvvetli olsalar da yine bu iki rek'atın kerahatine delâlet etmekte o kadar kavi sayılamazlar. Çünkü Ukbe b. Âmir el-Cühenî radıyallahu anha bu namaz sual edilmiş. "Asr-ı celîl-i nebevîde kılardık" demiş. "Ya, şimdi kılmaktan sizi meneden nedir?" sualine de, "iş" cevabını vermiş. Hulefâ-yi erbaa ile diğer bazı sahâbenin kılmasına işleri mani olabilir. Bâhahsus Abdullah b. Ömer'in bu namaza muvâzabeti hakkında Dârekutnî'nin İbn Büreyde'den rivayeti de biraz evvel geçmişti. Buna muvâzıb olanlar meyanında Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkās, Übey b. Kâ'b, Ebü'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (radıyallahu anhüm) hazerâtı da dahil oldukları halde sahâbe ve tâbiînden birçoğunun daha ve ezcümle Hasan-ı Basrî ile Saîd b. Müseyyeb'in muvâzabetleri ve müstehap addettikleri mervîdir. Mezheb-i Mâlik'in bir kavli, mezheb-i Şâfiî'nin de vech-i ercahı budur.

371

•.•.•

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِي فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ رَحِيمًا رَفِيقًا[55] فَلَمَّا رَأَى شَوْقَنَا إِلَى أَهَالِينَا[56] قَالَ ارْجِعُوا فَكُونُوا فِيهِمْ وَعَلِّمُوهُمْ وَصَلُّوا[57]
فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ.

TERCÜMESİ

Mâlik b. Huveyris (b. Eşyem el-Leysî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Kavmimden beş on kişi ile[58] beraber Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin yanına gelmiştim.[59] Nezd(-i âlîler)inde yirmi gün kaldık. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem müminlere) rahîm idi. Rıfk ile mecbûl idi. Ehl ü iyâlimizi özlediğimizi görünce[60] bize, “Haydin (kendi ehlinizin yanına) dönünüz. Yanlarında bulununuz. Onlara (dini) öğretiniz. (Beni nasıl namaz kılar gördünüzse öylece) namaz kılınız,[61] Namaz (vakti) geldiğinde içinizden biri size ezan okusun. En yaşlınız da size imam olsun”[62] buyurdu. {B628 Buhârî, Ezân, 17.}

....

55 Bir rivayette iki kāf ile رَقِيقًا .

56 Bir rivayette إِلَى أَهْلِينَا .

57 *Buhârî*'nin diğer tarikten rivayetinde, وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي. {B6008 Buhârî, Edeb, 27.}

58 نَفَر üçten on kişiye kadar olan cemaate denir. Üçten az, ondan çok cemaate bu isim verilmez. Leysîler'in vefdi kaç kişi olduğu alâ vechi't-ta'yin mâlûm olmadığı için نفر lafzına karîb bir mâna ifade eden “beş on kişi” denildi.

59 Buhârî'nin diğer rivayetlerinde, وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ "Yaşça akran gençler idik" {B6008 Buhârî, Edeb, 27.} ziyadesi vardır.

60 Buhârî'nin diğer rivayetlerinde فَلَمَّا ظَنَّ أَنَّا قَدِ اشْتَقْنَا إِلَى أَهْلِنَا سَأَلَنَا عَمَّنْ تَرَكْنَا بَعْدَنَا فَأَخْبَرْنَاهُ فَقَالَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ehlimize iştiyak hâsıl ettiğimizi anlayınca geride kimleri bıraktığımızı bize sordu. Biz de haber verdik. Buyurdu ki..." {B631 Buhârî, Ezân, 18.} suretindedir.

61 Buhârî'nin rivayetinde, لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى بِلَادِكُمْ فَعَلَّمْتُمُوهُمْ. مُرُوهُمْ فَلْيُصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا "*Kendi memleketlerinize dönseniz, filân namazı filân vakitte, filân namazı da filân vakitte kılsınlar diye söyleseniz!*" {B685 Buhârî, Ezân, 49.}; diğer rivayetinde de, فَقَالَ ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَأَقِيمُوا فِيهِمْ وَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ وَذَكَرَ أَشْيَاءَ أَحْفَظُهَا أَوْ لَا أَحْفَظُهَا وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي '*Ehlinizin yanına dönünüz de içlerinde kalınız. Onlara öğretiniz. Söyleyecek şeyleri söyleyiniz*' dedi. Bir de birçok şey buyurdu ki şimdi hatırlıyorum ya da hatırlamıyorum. (Râvi şekkediyor). O meyanda, '*Benim nasıl namaz kılar olduğumu gördünüzse öylece namaz kılınız*' buyurdu" {B7246 Buhârî, Ahbârü'l-âhâd, 1.} suretindedir (372, 393. hadislere de müracaat).

62 *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Ebû Mes'ûd el-Bedrî'den merfûan edilen rivayette aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ وَأَقْدَمُهُمْ قِرَاءَةً. فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً. فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَكْبَرُهُمْ سِنًّا "*Bir kavim içinde Kitâbullah'ı en çok okuyup belleyen, kıraate en evvel başlamış olan her kim ise o kavme, o imam olsun. Kıraat hususunda müsavi iseler hicreti en kadim olan hangisi ise o, hicrette de müsavi iseler en yaşlıları hangisi ise o imâmet etsin*" {D582 Ebû Dâvûd, Salât, 60.} buyurmuşlardır. Bu rivayette, "*En yaşlınız imam olsun*" buyurulması, bu gelen vefdin hep yirmişer gün huzurda kalmış ve binaenaleyh taallüm-i Kur'ân hususunda beyinlerinde tefâzul bulunmamış ve hicretleri de bir günde başlamış olmasındandır. İlk iki sebep fazilette beyinlerinde müsâvat bulununca yalnız tefâdul-ı sin meselesi kalır ki işte buna riayete memur olmuşlardır.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ فِي رِوَايَةٍ أَتَى رَجُلَانِ النَّبِيَّ ﷺ يُرِيدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَأَذِّنَا ثُمَّ أَقِيمَا ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا.

TERCÜMESİ

Yine Mâlik b. Huveyris (b. Eşyem el-Leysî) diğer rivayette şöyle demiştir: İki kimse[63] seferi niyet ederek Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nezdine (vedâa) geldiler. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Buradan çıktığınızda (her namaz vakti geldikçe) ezan okuyunuz, sonra ikāmet ediniz.[64] Sonra en yaşlınız imam olsun" buyurdu.[65] {B630 Buhârî, Ezân, 18.}

....

63 Bu iki kimsenin biri râvinin kendisidir diğeri de arkadaşıdır. Nitekim Buhârî "Kitâbü'l-Cihâd"da, انْصَرَفْتُ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَصَاحِبٌ لِي "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nezdinden bir arkadaşımla beraber çıktım" {B2848 Buhârî, Cihâd, 42.} diye rivayet etmiştir.

64 Yukarıki hadisin delâletiyle, "Biriniz ezan okusun" yahut "Biriniz ezan okusun, diğeriniz icâbet etsin" demektir. Yoksa her biriniz ayrı ayrı ezan okusun demek değildir.

65 Bu iki hadisten ezan ile cemaatin misafirler hakkında da meşrû olduğu ve bir kişinin ezanı, bir cemaat için kifâyet ettiği istidlâl olunur. Şehir geniş olup da enhâsı yekdiğerinden baîd olursa ezan taaddüd edebilir. Şâfiî *Kitâbü'l-Ümm*'ünde, "Bir müezzinin diğer müezzinden sonra ezan okumasını hoş görürüm. Lâkin birçok müezzinin hep beraber okumasını hoş görmem. Meğer ki mescid büyük ola! Bu suretle her müezzin kendi cihetinde olanlara ezanı duyurmuş olur" diyor. Ulemânın ekseriyyet-i uzmâsı misafirin ezan okuması müstehap olduğuna kāildirler. Yalnız Atâ ile Mücâhid ve Dâvûd ez-Zâhirî bunu farz görüyorlar. Atâ'ya göre ezan ve ikāmeti terkeden kimse namazı iade eder. Mücâhid de bu hadislerdeki emrin zâhirine bakarak bir kimse ikāmeti unutursa namazı iade eder demiştir. Mâlik'in mezheb-i meşhûruna göre misafire ezan müstehap ise de kendisinden olan diğer rivayete nazaran ezansız namaz kılınmışsa iade edilir. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh ile Urve, Sevrî, Nehaî gibi bir taife, "Musallî muhayyerdir. Ezan ve ikāmeti isterse eder"; Mekhûl, Hasan-ı Basrî, Kāsım b. Muhammed gibi diğer bir taife de, "ikāmet etmesi kifayet eder" demişlerdir. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ seferde dört vakitte yalnız ikāmet eder, sabah namazında ise hem ezan okur hem ikāmet ederdi.

373

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ مُؤَذِّنًا يُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُولُ عَلَى إِثْرِهِ[66] أَلَا صَلُّوا
فِي الرِّحَالِ فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ أَوِ الْمَطِيرَةِ فِي السَّفَرِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah b. Ömer) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem seferde iken soğuk yahut yağmurlu gecede müezzine ezan okumasını ve ardından da, أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ yani "Haberiniz olsun, namazlarınızı olduğunuz yerlerde kılınız"[67] diye nidâ etmesini emrederdi. {B632 Buhârî, Ezân, 18.}

....

66 عَلَى أَثَرِهِ rivayeti de vardır.

67 Bu rivayetin *Buhârî*'de şöyle bir mukaddimesi vardır: İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi' dedi ki: İbn Ömer radıyallahu anhümâ Dacnân'da iken soğuk bir gecede ezan okudu. Sonra أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ dedi. Daha sonra bize haber verdi ki... ilâ âhirih. (Buradan itibaren Nâfi', metn-i hadîsi serdediyor). Dacnân, Medine-i Münevvere'nin cenûbunda, Mekke yolu üzerinde, bir kavle göre Mekke'ye bir berîd, diğer kavle göre 25 mil mesafede kâin bir yerin ismidir. رَحْل insanın meskeni ve eşyasının bulunduğu yere ıtlak olunur. Bu yer ister bina olsun, ister binasız bir yer olsun. Seferde, hazarda insanın durağı, rahli olduğu için رِحَال (rihâl) kelimesi *"olduğunuz yer"* ile tercüme edildi. Müslim'in rivayetlerinde kâh yağmurlu soğuk gece, kâh rüzgârlı soğuk gece denmiştir. Buhârî ile Müslim'in İbn Abbas radıyallahu anhümâdan olan rivayetlerine nazaran müşârün ileyh yağmurlu bir cuma gününde hutbeye çıkdığında müezzine (bazı rivâyâta göre ezan esnasında, bazılarına göre de ezana başlarken) teşehhüdleri bitirip حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ a gelince onun yerine, صَلُّوا فِي الرِّحَالِ yahut صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ demesini emretmiş. Cemaat bu emrinden hoşlanmamış gibi birbirine bakmışlar. O da, "Buna siz taaccüb mü ediyorsunuz? Bunu benden hayırlı olan bir zat yani Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yapmıştır. Cuma farzdır." (Yani حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ "Haydin namaza!" nidâsıyla çağırılınca icâbet farz olur). Ben ise sizi evlerinizden çıkarıp çamur, çepel içinde yürütmek (Buhârî'ye göre), dizlerinize kadar çamura bastırıp günaha sokmak istemedim" demiş (389. hadise müracaat) {B901 Buhârî, Cuma, 14; M1604 Müslim, Müsâfirîn, 26.}. *Müslim*'in Câbir'den rivayetinde de, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bir sefere çıkmıştık. Yağmura tutulduk. لِيُصَلِّ مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ فِي رَحْلِهِ Yani '*İçinizden kim isterse kendi konduğu yerde namazı kılsın*' buyurdu" {M1603 Müslim, Müsâfirîn, 25.} denilmiştir.

Buradaki İbn Ömer hadisi ile Câbir hadisinin müeddâları sefere maksurdur. İbn Abbas rivayeti ise mutlak olduğu gibi nâtık olduğu kıssa bilfiil hazarda ve cuma hutbesi esnasında vâki olmuştur.

أَلَا صَلّوا فِي الرِّحَالِ nidâsı ne zaman meşrû olur? Bir kere hazar ile seferin farkı olmadığı yukarıki ehâdîsin müeddâsından münfehim olmuştur. Rivâyâtta soğuk, yağmurlu gece, rüzgârlı gece denilmiş olduğuna göre soğuğun, yağmurun, şiddetli rüzgarın her biri cemaatten tahallüf için özür olabilir demektir. Hatta şârih-i *Buhârî* İbn Battal bu babda icmâ bile olduğunu naklediyor. Ancak ashâb-ı Şâfiî yalnız şedîd rüzgâr özrünü geceye tahsis etmişler ve soğuk ile yağmur gece, gündüz özürdür demişlerdir. Nitekim sünen kitaplarındaki, نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَدِينَةِ فِي اللَّيْلَةِ الْمَطِيرَةِ وَالْغَدَاةِ الْقَرَّةِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin münâdîsi yani müezzini Medine'de iken yağmurlu gecede ve soğuk sabahta ... nidâ etti." {D1064 Ebû Dâvûd, Salât, 207, 208.} Hem bu iki özrün leyle de, nehâra da şâmil olduğuna, hem de bu hususta hazarın seferden farkı olmadığına delildir.

İbn Abbas hadisini Buhârî kâh ezan arasına söz karıştırmak, kâh özürden dolayı cemaate gelmemek ruhsatını beyan için müezzinin أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ nidâsıyla i'lân-ı keyfiyet etmesinin cevazı bahislerinde sevketmiştir. Buhârî'nin rivayetine nazaran İbn Abbas hazretleri müezzine teşehhüdleri söyledikten sonra ve hay'aleden evvel şu rivayet edilen tenbihte bulunmuş, müezzin de hay'aleye bedel, أَلَا صَلُّوا... demiş oluyor. Binaenaleyh ezana başka söz karıştırmanın cevazına îmâ ediyor. Bâhusus Süleyman b. Surad radıyallahu anhın ezan esnasında konuştuğu ve Hasan-ı Basrî'nin ezan okur yahut ikāmet ederken gülmekte beis yoktur dediğini ta'lîkan zikretmekle bu re'yini teyit etmiş oluyor. Hasan-ı Basrî gibi Ahmed b. Hanbel, Urve b. Zübeyr, Katâde, Atâ b. Ebû Rabâh da *Buhârî*'nin 389. hadisine temessük ederek ezan arasında mutlaka kelâma ruhsat vermişlerdir. Nehaî ile İbn Sîrîn ve Evzâî ise bunu mekruh görmüşlerdir. Sevrî'ye göre memnûdur. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre hilâf-ı evlâdır. Şâfiiyye'ye göre kelâmın azına ruhsat varsa da çoğuna yoktur. Mâlikiyye'ye göre memnûdur. Lâkin söz söylemeyi iktiza edecek bir emr-i mühim zuhur ederse söylenebilir. İshak b. Râhûye namaza taalluk eder bir söz değilse mekruhtur demiş. Mutlaka kelâma ruhsat vermeyenler delil ittihaz edilen صَلُّوا فِي الرِّحَالِ sözünü ezan cümlesinden kelâm-ı meşrû saydıkları için evvelkilere muhalefet ediyorlar. أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ sözü hay'aleye bedel olabilir mi? Ezanın arasına karıştırılır mı? Yoksa ezanın itmâmından sonra mı söylenmeli? Yukarıki İbn Ömer ve İbn Abbas hadisleri müteâarız ve her ikisi de sahih olduğu için her nasıl olsa câizdir. Nitekim Şâfiî *el-Ümm*'de bunu tasrih ediyor. Her iki suret de emr-i nebevîdir. Lâkin ezanın nizamını bozmamak için bu sözün sona bırakılması evlâdır.

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ رِجَالٍ فَلَمَّا صَلَّى قَالَ مَا شَأْنُكُمْ قَالُوا اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ فَلَا تَفْعَلُوا إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ[68] فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا.[69]

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î el-Ensârî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte namazda iken birçok kimsenin koşuşma (ve haykırışma) seslerini duydu. Namazı kıldırdıktan sonra, "Ne oluyorsunuz?" diye sordu. "Namaz(a yetişmek) için acele ettik" dediler. Buyurdu ki: (Hayır) öyle yapmayınız. Namaza geldiğinizde (vakar ve) sekînetten ayrılmayınız. (Ağır ağır yürüyünüz).[70] Namazın yetiştiğiniz kadarını (imam ile beraber) kılar, fevtettiğinizi de sonra yalnız) itmâm edersiniz.[71] {B635 Buhârî, Ezân, 20.}

....

68 Harf-i cersiz olarak nasb ile de ref' ile de فَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ rivayetleri de vardır.

69 Metnin bu rivayeti ile Müslim'in ekser-i rivâyâtında ve Buhârî ile Ebû Davûd'un Ebû Hüreyre'den rivayetlerinde hep فَأَتِمُّوا , diğer birçok rivâyâtta فَاقْضُوا، فَاقْضِ مَا سَبَقَكَ، فَاقْضُوا مَا سَبَقَكُمْ، وَلْيَقْضِ مَا سَبَقَهُ denilmiştir.

70 Ebû Hüreyre'den mervî bir hadiste de إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ مُقْبِلًا إِلَى الصَّلَاةِ فَلْيَمْشِ عَلَى رِسْلِهِ. فَإِنَّهُ فِي صَلَاةٍ. فَمَا أَدْرَكَ فَلْيُصَلِّ وَمَا فَاتَهُ فَلْيَقْضِ بَعْدُ *"Biriniz cemaat namazını niyet edip gittiği vakitte ağır ağır yürüsün, çünkü o artık namaz içindedir. Yetiştiği kadarını imam ile birlikte kılsın, fevtettiğini de sonra yalnızca kazâ etsin"* {MA3402 Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 287.} denilmiştir.

71 Demek ki iftitah tekbirini fevtetmek korkusu olsa da olmasa da herhalde namaza sekînet ve vakar ile gitmek iktiza ediyormuş. Bu hadis, rivâyâtın kiminde "*itmâm*" kiminde "*kazâ*" lafzıyla sevkedilmiştir. Gerçil أَتِمُّوا rivâyâtı pek kavi ise de اقْضُوا rivâyâtı da sabittir. İşte ulemâ beyninde her iki lafzın mânası bir midir, değil midir ihtilâfı tekevvün etmiş ve semere-i ihtilâf olarak mesbûkun yalnız başına kıldığı cüz'-i salât namazın evveli midir, yoksa âhiri midir hükmüne müntehî olmuştur. Cumhura göre her iki lafzın mânası birdir ve namazın eksiğini eda ediniz demektir. Kazâ lafzı fâit olanı kılmaya denirse de eda mânasına da istimal olunur. Binaenaleyh me'mûm-ı mesbûkun imama iktidâen kıldığı cüz'-i salât namazın evveli, yalnız başına tamamlamak üzere kıldığı da âhiridir. O halde ilk rek'atları fevteden mesbûk, imamın selâmından sonra namazın son cüzü ile meşgul olur. Son cüz olduğunun en büyük alâmeti de imam ile beraber eda etmiş olduğu teşehhüdü iade etmesidir. Binaenaleyh itmâm ettiği rek'atlarda Fâtiha okur, zamm-ı sûre de ederse de salât-ı cehriyyede kıraatinde cehretmez.

Eimme-i Hanefiyye ise فَاقْضُوا rivayetine temessük ederek mesbuk ka'de-i ahîreyi âhir-i salât olarak kazâ etmekle beraber kıraati evvel-i salât olmak üzere kazâ eder derler ve son rek'atlarda musallînin salât-ı cehriyyede cehren okuyabileceğini söylerler... Kunutun ise –evvel-i salâtta okunmaz diyerek– terki re'yinde bulunurlar.

Ebû Hüreyre وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا emrine bakarak imama rükûda yetişen kimsenin o rek'atı sayılmayacağına hükmetmiştir. Çünkü o rek'ata ait kıyam ile kıraati fevtetmiştir. Şâfiiyye'nin eimme-i huffâzından İbn Huzeyme ile Dubaî de bu re'ydedirler. Bu ictihadı Sübkî de takviye etmiştir. Lâkin bunlar cumhura muhaliftirler. Zira namaza yetişeyim diye safın gerisinde imama iktidâen rükûa varan Ebû Bekir radıyallahu anha aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri زَادَكَ اللّٰهُ حِرْصًا وَلَا تَعُدْ "*Allah senin hırsını arttırsın. Lâkin bir daha bunu yapma!*" {B783 Buhârî, Ezân, 114.} buyurmuşlar ve bu rek'atı iade etmesini ferman buyurmamışlardır.

375

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î el-Ensârî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Namaz ikāme edildiği vakit beni (hücremden çıkmış) görmedikçe ayağa kalkmayınız (sekînet üzere olunuz)"[72] buyurdu.[73] {B637 Buhârî, Ezân, 22.}

....

72 Buhârî'nin diğer rivayetinde bu hadisin sonunda وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ {B638 Buhârî, Ezân, 23.} ziyadesi vardır. Bundan dolayı bu ziyade tercümesinde kavis içine alındı.

73 Cemaat namaz için ne vakit ayağa kalkar? İmam Mâlik *Muvatta*'ında, "Namaz ikāme edilirken cemaatin ayağa kalkacağı zaman hakkında hiçbir haddin tayin edildiğini işitmedim. Şu kadar ki ben, bu, nâsın tâkatine göre olur derim, içlerinde ağır davranan da bulunur, hafif davranan da!" demiştir. Ekser-i ulemânın bu babda mezhebi şudur ki, imam mescidde ise ikāmet hitama ermedikçe cemaat ayağa kalkmaz. Enes'in, müezzin قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ dediği vakit kalktığı rivayet olunuyor. Saîd b. Müseyyeb, "Müezzin اللّٰهُ أَكْبَرُ der demez kıyam vâcip olur. حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ dedi mi saflar düzelir. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ dediği vakitte de imam tekbir alır" demiştir. Ömer b. Abdülazîz de buna kāildir. Ebû Hanîfe'ye göre müezzin حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ derken ayağa kalkılır. قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ derken de imam tekbir alır. Çünkü imam şer'in eminidir. Müezzin namazın ikāme edildiğini bu lafız ile ihbar edince onu tasdik etmesi vâcip olur. Şâfiî ile Ebû Yûsuf'a göre müezzin ikāmetten fâriğ oluncaya kadar imamın ayağa kalkmaması müstehaptır. Mâlik'ten bir rivayete göre, namaza şürû'da sünnet, müezzin ikāmetten fâriğ olduktan sonradır. Ahmed b. Hanbel'e göre müezzin قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ deyince imam kalkar. Züfer'e göre ilk defa قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ derken hep kalkarlar. İkinci defa derken tekbir alırlar. İmam mescidde değilse cumhura göre onu gelmiş görmedikçe cemaat ayağa kalkmaz. Delilleri bu hadîs-i şeriftir. Câbir b. Semüre'nin, كَانَ بِلَالٌ يُؤَذِّنُ إِذَا دَحَضَتِ الشَّمْسُ فَلَا يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ أَقَامَ الصَّلَاةَ "Bilâl, gün devrildiği yani zeval olduğu vakitte ezanı okurdu da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hücresinden çıkmadıkça namazı ikāme etmezdi. İmam çıktığı vakit ikāmet ederdi" {M1370 Müslim, Mesâcid, 160.} rivayeti de bunu müeyyiddir. Lâkin Ebû Hüreyre'nin turuk-ı muhtelife-i sahîhadan mervî hadisi –ki, 195. olarak geçmişti– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem çıkmazdan evvel namaz ikāme edilmiş, saflar düzelmiş olduğunu nâtık olduğuna göre rivâyât beyninde teâruz var demektir. Ancak bu teâruzu def' ile hadisler beynini cemetmek de o kadar müşkil değildir. Olabilir ki Bilâl radıyallahu anh aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hücreden çıkışlarını hasbe'l-vazife herkesten ziyade gözetlerken diğer sahâbe çıktıklarını görmezler. Yahut pek

herkesten ziyade gözetlerken diğer sahabe çıktıklarını görmezler. Yahut pek azı görür, çıkışlarını müteakip Bilâl'in ikāme-i salât etmesiyle diğerleri işin farkına vararak mübarek dîdâr-ı nebevîyi müşahede eder etmez hemen ayağa kalkarlar, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de saflar düzelmedikçe makamlarını teşrif buyurmazlardı. Maahâzâ Ebû Dâvûd'un Ebû Hüreyre'den, كَانَتْ تُقَامُ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَصَافَّهُمْ yahut) فَيَأْخُذُ النَّاسُ مَقَامَهُمْ قَبْلَ أَنْ يَجِيءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kıldırması için namaz ikāme edilirdi de nâs Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem teşrif buyurmazdan evvel saflarında dururlardı" {D541 Ebû Dâvûd, Salât, 45.} rivayeti de vardır. Bu da bir özürden dolayı yahut beyân-ı cevâz için bir iki defa vâki olmuş olabilir. İhtimal ki de "*Beni görmedikçe ayağa kalkmayınız*" nehy-i nebevîsi bunun üzerine olmuştur.

376

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَاجِي رَجُلًا فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ فَمَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa yatsı) namaz(ı)[74] ikāme edilirken Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem mescidin bir tarafında biri ile[75] yavaş yavaş konuşuyordu. Cemaat(in birtakımı) uyuklayıncaya kadar[76] (sözü uzattı ve) namaza durmadı.[77] {B642 Buhârî, Ezân, 27.}

....

74 Bu namazın yatsı namazı olduğu Müslim'in rivayetinde musarrahtır.

75 Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizi alıkoyan bu zatın ismi mâlûm değildir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin İslâm'a sınaştırmak istedikleri bir kavim ulusu idi diyen varsa da buna delil yoktur. Şârih Aynî, Enes'in insan suretinde gördüğü zatın bir melek olmak ihtimalini öne sürüyor.

76 Metinde "uyuyuncaya kadar" denilmiş ise de bazı rivâyâtta, حَتَّى نَعَسَ بَعْضُ الْقَوْمِ "Cemaatin birtakımı uyuklayıncaya kadar" {D201 Ebû Dâvûd, Tahâre, 79.} denilmiş olduğundan metindeki lafız bununla müfesserdir. Tercüme de ona göre yapıldı.

77 Buhârî'nin diğer rivayetinde, ثُمَّ قَامَ فَصَلى "Sonra ayağa kalkıp namazı kıldırdı" {B6292 Buhârî, İsti'zân, 48.} ziyadesi vardır. Bu hadis قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ deyince ihram tekbiri imama vâcip olur diyenlerin aleyhinedir. Bu hadis imamın bir özürden dolayı ikāmetten sonra bekleyeceğine delâlet ettiği gibi ikāmet ile tekbîr-i ihrâm arasında kelâmın cevazına da delildir. Nitekim Buhârî'nin yine Enes'ten olan müteakip rivayetinde râvi Humeyd et-Tavîl, Sâbit b. Eslem el-Bünânî'ye, "İnsan, namaz ikāme edildikten sonra konuşabilir mi?" diye sormasına karşı şeyhinden şu cevabı alıyor: "Enes'ten işittim. Diyordu ki: Bir kere namaz ikāme edildi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin karşısına biri çıktı ve namaz ikāme edildikten sonra kendisini namaza başlamaktan alıkoydu." Hanefiyye'ye göre ikāmet ile tekbir arasında bilâzaruretin konuşmak mekruhtur.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ[78] ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا[79] ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ[80] عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ[81] وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ
عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ.

TERCÜMESİ

(Senedi muttasıl ile) Ebû Hüreyre radıyallahu anh Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a kasem olsun, içimden öyle geçiyor ki (birçok) odun yığdırayım. Sonra namaz için[82] ezan okunmasını emredeyim de birine cemaate imam olsun diyeyim. Sonra o cemaati bırakıp (namaza gelmeyen) kimselerin[83] üzerlerine gidip evlerini (kendileri içeride iken) yakıvereyim.[84] Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a kasem ederim ki (cemaatten) bu (geri kala)nların herhangisi (burada) semiz etli bir kemik parçası yahut iki tane a'lâ paça bulacağını[85] aklı kesse (hemen) yatsıya gelir." {B644 Buhârî, Ezân, 29.}

....

78 فَيُحَطَّبَ, لِيُحْطَبَ ve لِيُحْتَطَبَ rivayetleri de vardır ki hep bir mânayadır.

79 فَيُؤَذَّنَ بِهَا rivayeti de vardır.

80 فَأُحْرِقَ rivayeti de vardır. Metindeki rivayet teksir ifade eder.

81 Müslim'in rivayetinde hadis, إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدَ نَاسًا فِي بَعْضِ الصَّلَاةِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazların birinde bazı kimseleri görmedi" {M1481 Müslim, Mesâcid, 251.} mukaddimesiyle başlar.

° ° °

82 Bazı rivâyâtta الْعِشَاءَ , bazılarında الْفَجْرَ diğer bazılarında الْجُمُعَةَ denmiş. Bu rivayete mutâbık olarak mutlakan الصَّلَاةَ rivayeti de vardır.

83 Buradaki *"kimseler", "ricâl"*in tercümesidir ki namaza çıkmayan erkekler demektir. Ricâl tabiri nisâ ile sıbyanı hâriç bırakır. Çünkü onlar cemaatle namaz kılmakla mükellef değillerdir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in yine Ebû Hüreyre rivayetinde, لَوْلَا مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ لَأَقَمْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَأَمَرْتُ فِتْيَانِي... *"Evlerde oturan kadınlarla çocuklar olmasa yatsı namazını ikāme eder, kendi adamlarıma... diye emrederdim"* {HM8782 İbn Hanbel, II, 367.} rivayeti bunu müeyyid olduğu gibi bundan tehdîd-i nebevînin mutazammın olduğu ukūbet-i şedîdenin bilfiil îkāına mani yine onlar olduğu gibi bir mâna da çıkıyor.

84 Târik-i salât-ı cemâat hakkındaki vaîde dair bilâistisna bütün kütüb-i hadîs elfâz-ı muhtelifede birçok ehâdîs-i şerife rivâyâtıyla doludur. Hepsini değil yalnız bir kısmını bile buraya derceylemek bizi pek uzağa sevkeder. Bu ehâdîsin mecmûundan fukahanın cemaat hakkında çıkardıkları hüküm hulâsaten üçe inhisar eder: 1. Cemaat farz-ı ayındır. 2. Cemaat farz-ı kifâyedir. 3. Cemaat sünnet-i müekkededir.

Cemâatin farz-ı ayın olduğuna Ahmed b. Hanbel ile Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî kāil olmuşlardır. Bunlar cemaat, sıhhat-i salâtın şartı olduğuna da kāildir. Birtakımları da farz-ı ayın addetmekle beraber şart-ı sıhhat addetmezler. Bunlara göre münferiden namaz kılmakla musallîye terk-i cemâatten ism terettüp ederse de namazı sahîhan mün'akid olur. İbn Huzeyme ile İbnü'l-Münzir bu zümreden oldukları gibi Atâ, Evzâî, Ebû Sevr de bu re'ydedirler. Hatta Ahmed b. Hanbel'in kavl-i sahihi bu olduğu da mervîdir. Şâfiî'nin de kavli budur.

Farz olduğuna kāil olanlar, buradaki hadis ile nazâirine temessük ederler. Diyorlar ki: Sünnet olaydı târikleri tahrîk ile tehdit edilmezlerdi. Farz-ı kifâye de olsa o sırada cemaatle ikāme edileceğinden bahis buyurulan namaz, hâzır olmayanlardan farziyyet-i cemâati iskat eder, bu vaîd-i şedîde hâcet kalmazdı. Maahâzâ Hanefiyye'den Tahâvî ile Kerhî'nin muhtarı olan kavil farz-ı kifâye olmasıdır. Şâfiiyye'den de birçoğu buna meyletmişlerdir, İmam Şâfiî'nin de kavl-i muhtârı budur deniliyor.

Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre sünnet-i müekkededir. Bazı meşâyih-ı Hanefiyye vücûbuna kāil olup şu kadar ki "Vücûbu sünnet ile sabit olduğu için ona sünnet denilmiştir" diye te'vil ediyor. Şâfiiyye'ce sünnet-i müekkede olması da bir vecihtir. Lâkin onlarca da râcih olan farz-ı kifâye olmasıdır. Farz-ı ayın olduğuna kāil olmayanların birçok hücceti varsa da en kavîsi yine bu hadistir. Diyorlar ki: Bu hadiste ihbar buyurulan ukūbet yalnız niyette kalıp tehdîd-i nebevî bilfiil îkā' buyurulmamıştır. Cemaat farz-ı ayın olaydı, târiklerinin cezası beyan buyurulan ukūbet olduğuna göre elbette yakalarını bırakmayacaklardı. Müteakiben zikredilecek metn-i hadîsleri de farz-ı ayın olduğuna kāil olanların aleyhine hüccettir. Çünkü cemaatle kılanın ecir ve mesûbâtı münferiden kılandan yirmi yedi defa çok olursa münferidlerin ecri var demektir. Farz-ı ayın olmadığı halde bu hadisteki va'd-i şedîdi tevcih için de ondan ziyade cevaplar verirler ki bunları zikretmekle bahsi uzatmak istemiyoruz. Bu nizâ ve ihtilâf hep cumadan başka namazlar hakkındadır. Yoksa cuma namazının sıhhat-i in'ikādı için cemaatin farz olduğunda ihtilâf yoktur.

85 "Paça" diye tercüme edilen lafız *mirmâttır* ki (مِرْمَاة) kâh paça ile kâh davarın tırnakları arasındaki ufak et parçalarıyla tefsir ediliyor. Kâh da ok tâliminde kullanılan temrensiz bir nevi okun adıdır deniliyor. Bir kavle göre de bir nevi ok oyununda galip gelenin istimal ettiği okun adı imiş: Bir toprak yığınına keskin temrenli oklar atılırmış. Her kim okunu toprak kümesine daldırabilirse oyunu kazanırmış ki oyunu kazandıran oka "*mirmât*" *(مِرْمَاة)* yahut "*midhât*" (مِدْحَاة) derlermiş. İlk iki mânaya göre bu da taama müteallik olursa da diğer mânalara göre maksat değişmiş olur. مِرْمَاتَيْن in حَسَنَتَيِن lafzı ile tavsifi de ikinci ihtimali takviye ediyor. Buna göre cemaati terkedenleri en hakir istifâde-i dünyeviyye ile en mânasız lehviyyâtı bile mesûbât-ı azîme-i uhreviyye dûnunda tutmuş olmakla zem buyurmuş oluyorlar.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Cemaatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece efdaldir.**[86]** {B645 Buhârî, Ezân, 30.}

....

86 297. ile bundan sonraki hadislere müracaat. Cemaatin burada maʿnâ-yı lugavîsi murat olmayıp اَلْإِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ *"İki kişi de, ikiden ziyadesi de cemaattir"* {İM972 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 44.} hadisine binaen beraberce namaz kılan iki kişiye yani imam ile bir me'mûma da cemaat ıtlakı sâdık olur. Cemaatteki faziletin yirmi beşe, yirmi yediye, ya da elliye bâliğ olmasındaki hikmet hakkında türlü türlü vecihler beyan edilmişse de onu ilmullaha ihale etmek evlâdır. Yalnız cemaat ne kadar çok olursa fazilet de ona göre çok olacağına dair âsâr da vardır. Nitekim صَلَاةُ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ وَصَلَاتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ الرَّجُلِ وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى *"Bir kimsenin bir kimse ile olan namazı yalnızca kıldığı namazdan daha bereketli ve pâkize olur. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığı namazdan daha bereketli ve pâkize olur. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah Teâlâ indinde o kadar makbuldür"* {D554 Ebû Dâvûd, Salât, 47.} hadisi de bu cümledendir.

Buhârî bu hadise tevtıe olarak kibâr-ı tâbiînden Esved b. Yezîd en-Nehaî'nin cemaati kaçırdığı vakitte başka mescide gidip fazîlet-i cemâati ihraza çalıştığını, Enes radıyallahu anhın da mescidin birine namaz kılındıktan sonra ancak yetişebildiği için ezan okuyup namazı ikāme ve yanındaki –rivayete nazaran– yirmi genç ile birlikte cemaatle kıldığını ta'lîkan rivayet ediyor ki maksadı bir mescidde cemaat namazı kılındıktan sonra bir daha orada cemaatle edâ-yı salâtın –bugünkü tabir ile son cemaatin– cevazı hakkındaki ihtilâfa ve kendisinin tecvize meyyal olduğuna işaret etmektir. İbn Mes'ûd radıyallahu anhın, Atâ'nın, bir kavle göre Hasan-ı Basrî'nin, Ahmed b. Hanbel'in, İshak b. Râhûye'nin, Mâlikiyye'den Eşheb'in ictihadları da bu merkezdedir. Delilleri buradaki hadistir. "Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınamaz" diyen bir taife de vardır ki Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk, Ebû Kılâbe bu zümredendirler. Eimme-i metbûînden Mâlik, Leys b. Sa'd, Abdullah b. Mübârek, Süfyân es-Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî de buna kāildirler. Bu ictihadları da iftirâk-ı kelime-i müslimîn korkusundandır. Bunu tecviz etmekle ehl-i bid'atın cemaate muhalefete yol açıp bunu vesile ittihaz ile namazı ayrıca kılabilmelerinden ihtiraz etmişlerdir. Kûfe fukahası ile bir rivayete göre Mâlik, cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider demişlerdir. Ancak bunu Mâlik, Mescid-i Harâm ile Mescid-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden başka mesâcid hakkında söylüyor. Zira bu iki mescidde namaz kılmaktaki fazilet, başka mescidlerdeki cemaat faziletinden ziyadedir. Hasan-ı Basrî, "Muhacirînin cemaat için mescid aradıklarını görmedik" demiştir, İmam Mâlik'in de, "Cemaatle namaz kılan kimse namazını bir daha cemaatle iade edemez. Meğer ki Mescid-i Mekke ile Mescid-i Medine'de ola!" dediği mervîdir.

379

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ تَفْضُلُ صَلَاةُ الْجَمِيعِ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا[87] وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim, buyuruyordu ki: Cemaatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi beş derece efdaldir.[88] Gece melâikesi ile gündüz melâikesi de salât-ı fecirde buluşurlar[89]. Sonra Ebû Hüreyre (radıyallahu anh bu rivayetini takviye için) “isterseniz[90] إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا âyetini[cl] okuyunuz” dedi. {B648 Buhârî, Ezân, 31.}

....

87 Bir rivayette بِخَمْسَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا

88 297 ile 378. hadislere de müracaat. Tefâzul-i derecât hakkındaki hadislerin kiminde yirmi beş, kiminde yirmi yedi deniliyor. Ebû Hüreyre ile Ebû Saîd el-Hudrî rivayetlerinde yirmi beş, İbn Ömer rivayetinde ise yirmi yedidir. Ebû Saîd el-Hudrî hadisi de *Buhârî*’dedir. Lâkin adetten kat‘u’n-nazar İbn Ömer rivayetinden farksız olduğu için musannif iradına lüzum görmemiş.

89 332. hadise de müracaat.

90 Âyet-i kerîmenin meâl-i âlîsi: “*Şüphesiz Kur’ân-ı fecr meşhûddur.*” İntehâ. Vallahu a‘lem. Kur’ân-ı fecirden maksat salât-ı fecirdir. Namaza içinde Kur’an okunduğu için Kur’an denilmiş. Nitekim rükû ve sücûdu müştemil olduğu için namaza rükû ve sücûd da derler. Namazda okunan Kur’an’ın kendisi olmak da muhtemeldir. Bu namazın yahut bu Kur’an’ın meşhûd olması da melâike-i nehârın namazda hazır olması itibariyledir. Başka gûne tefsirleri de varsa da maksuda muvâfık geleni burada arzolunandır.

---

cl el-İsrâ, 17/78.

380

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْرًا فِي الصَّلَاةِ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشًى وَالَّذِي يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الْإِمَامِ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يُصَلِّي ثُمَّ يَنَامُ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullah b. Kays) el-Eş'arî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Namazdan dolayı nâsın en büyük ecre müstehak olanı (mescid-i cemâate) derece derece uzaktan yürüy(üp gel)enleridir.[91] İmam ile beraber kılayım diye namaza muntazır olan kimse de (hemen) kılıp yatıverenden[92] daha büyük ecre nâil olur. {B651 Buhârî, Ezân, 31.}

....

91 Cemaate mesâfe-i baîdeden gelmekteki ecr-i azîm adımların çokluğundan ve her hatveye ecir terettüp eylemesinden, hulâsa ecirlerin meşakkat nisbetinde olmasından ileri geliyor. أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَزُهَا *"A'mâlin efdali en güç olanlarıdır"* {Temel hadis kaynaklarında yer almayan rivayetin bilinen bir aslı/isnadı yoktur. Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I, 175, no: 459}. hadis-i şerifinin mantûk-ı münîfince ziyâde-i meşakkat, ziyâde-i ecir ve fazilete bâis olunca tatlı uykusunu bırakıp karanlıklarda sabah namazı cemaatine yetişmeye çalışanların ecri ne kadar olacağı bir dereceye kadar tahmin edilebilir.

92 Tabii maksûd-i âlî cemaat ile kılayım diye vakt-i ihtiyârı geçirmek değildir, imama intizar eden kimse vakt-i ihtiyâr içinde yalnızca, yahut bilâ-intizar imam ile beraber kılandan daha ziyade ihrâz-ı fazilet eder. Çünkü vakt-i ihtiyârı geçirmemek üzere intizarda da meşakkat olduğu gibi *Buhârî*'deki لَا يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلَاةَ *"Sizlerden her biri namaza intizar ettiği müddetçe hep namaz içindedir"* {B647 Buhârî, Ezân, 30.} hadîs-i sahihine binaen imama kavuşuncaya kadar geçen zamanlarında hep namaz kılmış gibi olur. Hadisin son kısmı uykusunu cemaate tercih ederek yatsıyı hemen kılıp yatan hakkındadır. Fukahâ-i Hanefiyye fecirde isfâr, eyyâm-ı sayfın zuhrunda ibrâd, asırda kurs-ı şemsin tegayyüründen evvelki zamana kadar intizar, yatsıyı da sülüs-i leylin mâkabline kadar tehir etmenin efdaliyyeti hakkındaki mezheplerini teyit için bu hadisten istiâne ederler. Maahâzâ ziyade ecir olsun diye civardaki mescidi bırakıp uzak mesâcide gitmenin efdaliyyeti, civardakinin körlenmesi gibi bir mahzuru olmadığına göredir. Yoksa herhalde ibadet rabb-i izzete tahsil edilmiş yakın mescidi zikrullah ile mâmur etmekteki ecir daha büyük olmuş olur.

381

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ وَجَدَ غُصْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ فَأَخَّرَهُ[93] فَشَكَرَ اللّٰهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ ثُمَّ قَالَ الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ[94] الْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِيقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالشَّهِيد[95] فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Vaktiyle) biri yolda giderken güzergâhının üstünde bir diken dalı buldu. Onu alıp (yoldan dışarıya) attı. Allah Teâlâ bu (ameli)ni hüsnükabul buyurup günahlarını mağfiret etti.[96] Sonra (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: Şühedâ beştir: Tâundan ölen, karın illetinden vefat eden[97], suda boğulan, yıkık altında kalıp ölen, bir de Allah yolunda şehid olan yani katlolunan! Hadisin bakiyesi (yukarıda) geçmişti.[98]
{B652, B653 Buhârî, Ezân, 32.}

....

93 Bir nüshada فَأَخَذَهُ .

94 Bir nüshada خَمْسٌ .

95 “*Şehîd*” burada قتيل mânasınadır ki maʿnâ-yı hakîkîce şehid işte budur. Bundan evvelki dördüne mecazen şehid denilmiştir. Onlar indellah hâiz-i mertebe-i şehâdet iseler de dünyaca kendilerine şehid muamelesi edilmez. *“Şehid”* lafzı ya mefʿul mânasınca meşhûdün leh yahut fâil mânasına şâhittir. Her iki takdire göre hazır bulunmak mânasına *“şühûd”*dan yahut “*şehâdet”*ten müştaktır. Mefʿul mânasına alınırsa hîn-i mevtinde yanında melâike hazır ve şahit oldukları yahut da taraf-ı Hak’tan duhûl-i cennet ile lehine şehâdet buyurulduğu için bu nâm ile tesmiye edilmiş oluyor. Fâil mânasına alınırsa, hay ve indellah hazır ve hazret-i kudste bulunduğu yahut kendisine min tarafillah iʿdâd edilen kerâmât-ı azîmeyi müşahede ettiği yahut da tekzîb-i resûl fazîhasını irtikâp etmiş ümmetlerin aleyhine yevm-i kıyâmette aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizle beraber istişhâd olunacağı için şehid namını almış oluyor.

Şehîd fî sebîlillâh, Hanefiyye’ye göre “Müşrikler tarafından katlolunan yahut maʿrekede yaralı olarak ele geçen yahut da müslümanlar tarafından zulmen katlolunup da katlinden dolayı diyet lâzım gelmeyen”; Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre ise “maʿreke-i gazâda küffârın katlettiği kimse” diye tarif edilmiştir.

Şehid tekfin olunursa da gaslolunmaz. Bunda ehl-i ilmin ittifakı vardır. Yalnız Hasan-ı Basrî ile Saîd b. Müseyyeb, “Şehid gaslolunur” demişlerse de onların bu hilâfı maʿmûlün bih değildir. Hanefiyye’ye göre şehidin namazı kılınır ki Abdullah b. Abbas’ın, Abdullah b. Zübeyr’in, Utbe b. Âmir’in, İkrime’nin, Saîd b. Müseyyeb’in, Hasan-ı Basrî’nin, Mekhûl’ün, Süfyân es-Sevrî’nin, Evzâî’nin Şâfiiyye’den Müzenî’nin, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel’in kavilleri, Hallâl’in kavl-i muhtarı da budur. Mâlik ile Şâfiî ve İshak b. Râhûye’ye göre ise namazı kılınmaz. Hatta Nevevî *Mühezzeb* şerhinde, “Namazı kılınmanın haram olması meczûmdur” diyor. Ehl-i Medîne’nin de kavli budur. İbn Hazm ise bunu meşîete bağlı görüyor ve “İstenirse kılınır, istenmezse kılınmaz” diyor.

Şârih-i *Buhârî* Kirmânî şühedâyı üç kısma taksim ediyor:

1. Dünya ve âhiret şühedâsı ki küffâr ile mukātele ederken fî sebîlillâh katlolunanlardır;

2. Yalnız âhiret şühedâsı ki bu hadiste tâdât buyurulan diğer dört nevi şühedâ bunlardır. Bunlara olan muamele-i şer'iyye diğer emvât-ı müslimîn gibidir.

3. Yalnız dünya şühedâsıdır ki haklarında ahkâm-ı şehîd cereyan ederse de nefse'l-emirde şehid değillerdir. Bunlar kaçarken ma'rekede maktul düşenler yahut ashâb-ı gulûlden olarak yani ganâimin taksiminden evvel bir ganimeti benimseyip beytülmâle teslim etmeyenlerden oldukları halde ma'rekede katlolunanlar yahut da i'lâ-yı kelimetullah kastı olmaksızın yalnız bir garaz-ı dünyevî için mukātele ederken ölenlerdir.

Ebû Hüreyre'nin buradaki rivayetinde fî sebîlillâh olan şühedâdan başka o mertebeyi haiz dört türlü şehid daha tâdât buyurulmuştur. Lâkin İmam Mâlik'in *Muvatta*'daki rivayetinde, şühedâ yedi olarak gösterilmiş olup onda –burada beşinci olan– şehîd fî sebîlillâh zikredilmemiş ve burada olmayan صاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ وَالْحَرِيقِ وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ *"Zâtülcenbden ölen, ateşte yanan ve gebe yahut henüz bikr iken ölen kadın"* {MU558 Mâlik, Cenâiz, 12.} ziyadesi vardır. Ebû Dâvûd'un, Nesâî'nin, İbn Hibbân'ın, Hâkim'in Câbir b. Uteyk el-Ensârî radıyallahu anhümâdan merfûan rivayetleri de Mâlik'in rivayeti gibidir. Yalnız bunlarda şühedâ, fî sebîlillâh katlolunandan başkaca yedi olarak tâdât edilmişlerdir. İbn Mâce'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan merfûan rivayetinde de, مَوْتُ الْغَرِيبِ شَهَادَةٌ *"Garibin yani bir memlekette yabancı, kimsesiz olanın mevti şehâdettir"* {İM1613 İbn Mâce, Cenâiz, 61.} denilmişse de rivayet zayıftır. Kezâ İbn Abbas'ın merfûan rivayetinde, مَنْ عَشِقَ فَعَفَّ وَكَتَمَهُ ثُمَّ مَاتَ مَاتَ شَهِيدًا *"Her kim aşka tutulur, afif davranır, aşkını ketmeder, sonra ölürse şehid olarak ölür"* {Rivayetin kaynakları ve sıhhati hakkında bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 313, no: 2538.} deniliyor. Lâkin bu da taz'îf edilmiş. İbn Asâkir'in yine İbn Abbas'tan rivayetinde şühedâ meyanında وَالشَّرِيقُ وَمَا أَكَلَهُ السَّبُعُ *"Şerîk ile canavarın yaraladığı"* {MK11686 Taberânî, el-Kebîr, XI, 210.} da tâdât buyurulmuştur. Şerîk "tükrüğü genzine kaçıp boğulan" demektir.

96 Bu hadisten, yoldan imâta-i ezâ yani yolculara zahmet verecek şeyi ortadan kaldırıp atmaktaki fazilet anlaşılıyor. Memleket halkının rahat rahat seyahat edebilmeleri için turuk-ı umûmiyye inşası ile hüsn-i muhâfazası da elbette imâta-i ezâ nevinin âlâlarından sayılmalıdır. Ebû Hüreyre'nin 9. olarak bu kitapta sevkedilen, الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ {B9 Buhârî, İmân, 3. Bu rivayette ifade "وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ" şeklinde varit olmuştur.} hadisinde bazı tariklerden gelen rivayette, فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ "*... Bu şubelerin efdali, lâ illâhe illallah demek, ednâsı yoldan zahmet verecek şeyi uzak tutmaktır*" {M153 Müslim, İmân, 58.} ziyadesi vardır. Bir diken parçasını yoldan alıp atmak kadar kolay bir amel Hak Teâlâ hazretlerinin şükür ve gufrânına bâis olursa, daha ehemmiyetli a'mâlin indellah mükâfatı ne olabileceği artık tasavvur edilsin.

97 مَبْطُون tercümesidir ki, *Kāmus* tercümesine göre karın ağrısına müptelâ kimse demektir. Şârihler de ishal ve istiskā gibi karın ağrılarından biriyle vefat eden diye tefsir ediyorlar.

98 Bu hadisin mâba'di yukarıda geçen 366. hadistir. *Buhârî*'de bu hadis rivayet edilirken mâba'd olarak وَقَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ...إلخ diye öteki hadis rivayet ediliyor. Hulâsa buradaki rivayet beş hadisi müştemil olmuş oluyor:

1. Diken dalı kıssası, 2. Şühedâ hadisi, 3. 366. hadisteki istihâm yani kura hadisi, 4. Yine o hadiste tekrar edilen tehcir hadisi, 5. Yine o hadiste tekrar edilmiş olan habv yani emekleme hadisi.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ بَنِي سَلِمَةَ أَرَادُوا أَنْ يَتَحَوَّلُوا عَنْ مَنَازِلِهِمْ فَيَنْزِلُوا قَرِيبًا مِنَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُعْرُوا الْمَدِينَةَ 99 فَقَالَ أَلَا تَحْتَسِبُونَ آثَارَكُمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Ensardan) Benî Selime (Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye uzak düşen) menzillerinden[100] göçüp Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimize yakın gelmek istedilerdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Medine'yi (koruyan bu menzillerini) ıssız bırakmalarını arzu etmediler ve onlara, "Âsârınızı (yani attığınız adımların ecrini) hesaba katmaz mısınız?" buyurdular.[101] {B656 Buhârî, Ezân, 33.}

....

99 Bir rivayette أَنْ يُعْرُوا مَنَازِلَهُمْ {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayeti Aynî Küşmîhenî'den nakletmiştir. Bkz: Aynî, Umde, V, 173.}.

100 Selemî olan Câbir b. Abdullah el-Ensârî radıyallahu anhın, "Evlerimiz mescidden uzakta idi. Bunları satıp mescide yakın yerlere gelmeyi niyet ettiydik. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi nehyedip إِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ خَطْوَةٍ دَرَجَةً yani '*Attığınız her adıma mukabil size bir derece verilir*' buyurdu." {M1518 Müslim, Mesâcid, 279.} dediğini Müslim rivayet ediyor. Diğer bir rivayette de Benî Selime yurdunun *Sel*'de olduğu tasrih ediliyor ki Sel' denilen yer Medîne-i Münevvere'ye takriben 1 mil mesafede imiş.

101 Buhârî bu hadisi sevketmeden evvel وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ [cm]âyet-i kerîmesindeki *"âsâr"*ı Mücâhid'in خُطَى *"adımlar"* ile tefsir ettiğini rivayet edip sonunda da, خُطَاهُمْ آثَارُ الْمَشْيِ فِي الْأَرْضِ بِأَرْجُلِهِمْ "Onların âsârı hatveleri, yeryüzünde yürürken ayaklarının bıraktığı izlerdir" dediğini de naklediyor ki bunlarla bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hadisteki kıssa olduğuna işaret etmek istemiştir. Bu hadîs-i şerifte –380. ye müşâbih olarak– namaz için atılacak ziyade adımların ziyâde-i ecri mûcip olduğuna delâlet ettiği gibi mescid kurbünde ikāmetin de müstehap olduğuna delâleti mutazammındır. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem asıl maksatlarını beğenmezlik etmemişler, yalnız Medine civarını boşaltmakla hâsıl olacak mefsedete mahal vermemek istemişlerdir.

---

cm Yâsîn, 36/12.

383

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَيْسَ صَلاَةٌ أَثْقَلَ[102] عَلَى الْمُنَافِقِينَ مِنَ الْفَجْرِ وَالْعِشَاءِ وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Münafıklara[103] sabah ile yatsı (cemaat) namazlarından daha ağır hiçbir namaz yoktur.[1044] (Halbuki) bu iki namaz(ın cemaatin)de olan (ecir ve fazilet)i bilseler emekliye emekliye (sürtüne sürtüne) de olsa onlara gel(ip hazır ol)urlardı.[105] {B657 Buhârî, Ezân, 34.}

....

102 Bir rivayette لَيْسَ أَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ.

103 Burada mevzubahis buyurulan nifak, nifâk-ı ameldir, nifâk-ı mâsiyettir. Nifâk-ı küfür değildir. Yani bu hadiste zemmolunanlar müminlerin cemaate mülâzemet hususunda tembel davrananlar zümresidir. 377. hadiste de böyle idi. Bunlar imandan büsbütün ârî ehl-i nifakın sû-i iʿtikād eseri olarak muttasıf oldukları kesele fi'l-cümle mübtelâ kimseler olduklarından zecr ve tehdidi teşdîd için kendilerine münafık denilmiştir. Yoksa 377. hadiste de müthiş surette muâteb olduklarını gördüğümüz münafık denilen bu kimselerin, evlerinde namaz kıldıkları ve mahzâ terk-i cemâat yüzünden muâheze buyuruldukları hakkında rivâyât da vardır. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki, يُصَلُّونَ فِي بُيُوتِهِمْ وَلَيْسَتْ بِهِمْ عِلَّةٌ *"Bunlar hiçbir illete giriftar olmadıkları halde evlerinde namaz kılıyorlar"* {D549 Ebû Dâvûd, Salât, 46.} rivayeti bunu müeyyiddir. Münâfık-ı hakîkî ise kâfir olduğundan elbet evinde namaz kılmaz. Çünkü mürâîlik ihtiyacını bile duyacak kadar bir ıztırârı yoktur. Münâfikīnin taʿrîf-i şânında nâzil olan, وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى *"Namaza kalktıklarında tembel tembel kalkarlar"*cn ve وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ *"Namaza gelişleri behemehal tembel olaraktır, zekât verişleri de behemehal istemeyerektir"* co âyet-i kerîmelerine nazaran vasf-ı bârizleri namazda tembellik ve edâ-yı zekâtta kerahet olduğundan bu gibi sıfât-ı mezmûme ile fi'l-cümle muttasıf olan müminler de zümre-i münâfikīne mülhak gibi gösterilmişlerdir.

104 Bu iki vaktin cemaatine gelmenin bu kadar ağır olması, sabah namazı tatlı uyku zamanına, yatsı namazı da sükûn ve istirahat zamanına müsâdif olmasındandır. Hadiste bu maksadın أَثْقَلَ lafzı ile irat buyurulması diğer namazlara da gelmenin kendilerine ağır geldiğine, şu kadar ki en ağırı bu iki namaz olduğuna delâlet eder. Hele لَيْسَ أَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ rivayetine göre onlarca bu iki namazda hazır bulunmak yalnız diğer namazlardan değil herhangi bir ağır amelden daha ağır olduğu anlaşılır.

105 Hadisin bu kısmı 366. hadiste geçmişti. Buhârî rivayetinde hadisin musannif tarafından hazfedilen bir de son kısmı vardır ki şudur: وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ الْمُؤَذِّنَ فَيُقِيمَ ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا يَؤُمُّ النَّاسَ ثُمَّ آخُذَ شُعَلًا مِنْ نَارٍ فَأُحَرِّقَ عَلَى مَنْ لَا يَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ بَعْدُ *"Kasem olsun, içimden öyle geçiriyorum ki müezzine ikāme-i salât etmesini emrettikten sonra birine nâsa imâmet etsin diye emredeyim. Sonra ateşli kundakları alıp nidâyı yani işitmeyi müteâkip namaza çıkmayanların evlerini başlarında yakayım."* Bu ziyade 377. hadis ile yekmeâl olduğu için metne alınmamıştır.

---

cn en-Nisâ 4/142.
co et-Tevbe 9/54.

384

•.•.•

وَعَنْهُ ؓ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّٰهُ فِي ظِلِّهِ[106] يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ
الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ[107] فِي الْمَسَاجِدِ
وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللّٰهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ[108] وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ[109] وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ ذَاتُ[110] مَنْصِبٍ
وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللّٰهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى[111] حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ
يَمِينُهُ[112] وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللّٰهَ خَالِيًا
فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anh (sened-i muttasıl ile) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin şöyle buyurduklarını rivayet etmiştir: Yedi kimseyi Allah Teâlâ kendi zıllinden başka zıl olmayan (kıyamet) gününde kendi zılli altında barındıracaktır:

(Birincisi) imâm-ı âdil[113], (ikincisi) rabbine (taat ve) ibadet içinde perverde olmuş[114] genç, (üçüncüsü) gönlü mescidlere merbut olan kimse[115], (dördüncüsü) Allah yolunda sevişip buluşmaları da, ayrılmaları da buna müstenid olan iki kimsenin her biri[116], (beşincisi) mansıb ve cemal sahibi bir kadının matlûbu olduğu halde, "Ben Allah'tan korkarım" diyerek haramı irtikâp etme)yen erkek[117], (altıncısı) infak ettiğinden solundaki haberdar olmayacak kadar ahfâ olarak sadaka veren adam[118], (yedincisi de) tenhada (lisanen yahut kalben) Allah Teâlâyı zikredip de gözü (dolup) taşan kişi![119]
{B660 Buhârî, Ezân, 36.}

....

106 Zıllin Allah Teâlâ'ya izâfeti izâfet-i mülktür. Bu itibar ile her gölge Allah'ın gölgesi olmuş olur. Selmân-ı Fârisî radıyallahu anhtan da mervî olan bu hadiste, سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّٰهُ فِي ظِلِّ عَرْشِهِ denildiğine göre Allah'ın zıllinden murat arş-ı ilâhînin zıllidir ki bu zıllin Bârî Teâlâ ve tekaddes hazretlerine izâfeti izâfet-i teşriftir. Nitekim bütün mesâcid Allah'ın mülkü iken hassaten Kâbe-i Muazzama'ya Beytullah deniliyor. Kıyamette ehl-i mahşer Rabbü'l-âlemînin hitap ve itâbına duçar oldukları evkāt-ı hevlnâkte güneş herkesin tepesinde kaynadığı, azâb-ı harâretinden nâşî ecel terinden beter terler döküldüğü sırada arş-ı rahmândan başka hiçbir şeyin gölgesi olamayacağı için bu tâdât buyurulan kimseler o yevm-i azîmde o zıll-i yegâneden mütenâim olacaklar demektir. Hakk'ın ızlâli yani bir kimseyi gölgesi altında barındırması, onu kendi dâire-i setr ve emanına idhal etmesi mânasına da gelir. Nitekim Arap, birinin setr ve himayesine sığındığını ifham için أَنَا فِي ظِلِّ فُلَانٍ der. Bu münasebetle öteden beri –lisân-ı Arab'a vâkıf olmayan Frenkler'in ters anlayışlarına taklîden– aramızda taammüm etmiş bir hatayı tashih etmek isterim. السُّلْطَانُ ظِلُّ اللّٰهِ فِي الْأَرْضِ يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ *"Sultan, yeryüzünde zıllullahtır. Her mazlûm ona iltica eder"* {Beyhakī, Şuabü'l-îmân, IX, 475, no: 6984.} lafzı ile şâyi olan hadise bakıp Allah'ın gûyâ gölgesi varmış gibi bir i'tikād-ı bâtıla müslümanların sahip oldukları iddia edilir. Sultan lisân-ı Arap'ta "sâhib-i sulta ve nüfuz olan, dediğini yaptıran her şahsa" ıtlak olunur. Sultanın ma'nâ-yı hâss-ı ıstılâhîsi hâdistir. Sultan Mahmûd-ı Gaznevî ile başlar. Ondan evvel elkāb-ı mülûkten değil idi. Lugaten –ki hadiste de maksut olan elbette ma'nâ-yı lugavîdir– sâhib-i nüfûz olan, başkasını emrine münkād edebilen herkes sultandır. Bir köy kâhyası da, bir jandarma neferi de, iradesini infaz eden bir aile reisi de, mâl-i yetîm ile mâl-i sadakayı, mâl-i vakfı idare eden mütevelli de... ilâ âhirih hep birer sultandır. Sultanın zıllullah olması izâle-i zulmün nüfuz ve kuvvete vâbeste olması ve mazlûmun başı sıkılınca sâhib-ı satvet olan öyle bir kimseye ilticâ etmesi itibariyledir. Zıllullah olduğunun يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ ile ta'lîl buyurulması da maksudun bu olduğunu teyit eder. Yoksa padişahların ma'nâ-yı hakîkîce Allah'ın gölgesi olduklarına ehl-i İslâm'ın itikad ettiğini zannetmek bile dîn-i İslâm'a ve ehl-i İslâm'a bühtandir.

107 Bir nüshada مُتَعَلِّقٌ .

108 Bir rivayette اِجْتَمَعَا عَلَى ذٰلِكَ .

109 Bir rivayet وَرَجُلَانِ قَالَ كُلٌّ مِنْهُمَا لِلْآخَرِ إِنِّي أُحِبُّكَ فِي اللّٰهِ وَصَدَرَا عَلَى ذٰلِكَ denilmiştir ki, *"Her biri diğerine: Ben seni Allah için seviyorum deyip bu hal üzere müfârekat eden iki kimsenin her biri"* demektir {Bu lafızlarla temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet, İrşâdü's-sârî'de Hammâd b. Zeyd tarikiyle yer almaktadır. Bkz: Kastallânî, İrşâdü's-sârî, II, 35.}.

110 Bir rivayette امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ .

111 Bir rivayette فَأَخْفَاهَا, diğer rivayette إِخْفَاءً .

112 Müslim'in rivayetinde لَا تَعْلَمُ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ {M2380 Müslim, Zekât, 91.} suretindedir. Lâkin savap olan buradaki rivayettir. Müslim'in rivayeti maklûbdur.

113 İmâm-ı âdilden murâd-ı âlî-i nebevî Hak Teâlâ'nın evâmir-i celîlesine münkād; ifrattan da tefritten de müctenib olarak her şeyi yerli yerinde yapan ve hukūk-ı raiyyeyi gözeten imamdır ki umûr-ı müslimîne bakmak vazifesi ile mükellef vülât ve hükkâmın her biri de bu hükümde dahillerdir. İmâm-ı âdilin, zıll-i ilâhî ile müstazıl olanların birincisi olarak yâd buyurulması meşgul olduğu mesâlihin kesretinden ve umûm-ı nâsa nef'i şâmil olmasından dolayıdır. Hatta enbiyâ-yı izâm aleyhimü's-sâlâtü ve's-selâm hazerâtından sonra imâm-ı âdil kadar indellah kurb-i menzilet sahibi kimse yoktur derler. Müslim'in rivayetindeki, إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَنْ يَمِينِ الرَّحْمٰنِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ. الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِى حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا *"Şüphesiz ki muksitler yevm-i kıyamette Allah Teâlâ'nın nezd-i celîlinde nurdan yüksek minberler üzerinde bulunurlar. Bu minberler Rahman azze ve celle hazretlerinin sağ tarafındadır. Maahâzâ her iki yedi de yemindir. Muksitler, hükümlerinde ve ehl ü iyalleriyle işlerine baktıkları ve üzerlerinde velâyet sahibi oldukları kimselere karşı adalet gösterenlerdir"* {M4721 Müslim, İmâre, 18.} hadisiyle Tirmizî'nin hasen diyerek rivayet ettiği, أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَقْرَبُهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ *"Kıyamet gününde nâsın Allah Teâlâ'ya en sevgili olanı ve Allah'a en yakın makam ve mecliste bulunanı imâm-ı âdildir"* {T1329 Tirmizî, Ahkâm, 4.} hadisi bunu teyit ettiği gibi İbn Abbas radıyallahu anhümânın, مَا أَخْفَرَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ وَمَا نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ إِلَّا مُنِعُوا الْقَطْرَ وَلَا كَثُرَ الرِّيَاءُ فِي قَوْمٍ إِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْوَبَاءَ وَمَا حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِحَقٍّ إِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمْ إِمَامًا جَائِرًا *"Hiçbir kavim yoktur ki nakz-i ahdetsinler de Allah onlara azabını taslît etmesin, hiçbir kavim yoktur ki alışverişlerinde eksik tartsınlar da Allah onlardan yağmur tanelerini menetmesin, hiçbir kavimde riyâ çoğalmaz ki Allah onlara vebayı musallat etmesin, hiçbir kavim yoktur ki bi-gayri hakkın hükümlerde bulunsunlar da Allah Teâlâ onlara bir imâm-ı câir* (yani cevr ve zulmeden bir imam) *taslît etmesin"* {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Aynî, Umde, V, 180.} hadisi de akvâm-ı sâlihîne imâm-ı âdilin min tarafillâh nimet, akvâm-ı zâlimîne de imâm-ı câirin nikmet olduğunu gösterir şâyân-ı ibret bir ihbâr-ı nebevîdir.

114 Bazı rivâyâtta حَتَّى تُوُفِّيَ عَلَى ذٰلِكَ "*Tâ bu hâl-i müstahsen ile vefat edinceye kadar*" ziyadesi vardır {Temel hadis kaynaklarında bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, şerhlerde Cevzakî'den nakledilmektedir. Bkz: Aynî, Umde, V, 178.}. Selmân radıyallahu anhtan olan rivayette bu genç, أَفْنَى شَبَابَهُ وَنَشَاطَهُ فِي عِبَادَةِ اللّٰهِ "*Şebâb ve neşâtını Allah'a ibadet içinde ifna eden*" diye tavsif edilmiştir {Temel hadis kaynaklarında bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet, Selman'dan naklen şerhlerde yer almıştır. Bkz: Aynî, Umde, V, 178.}. Âbid olan gencin bu mertebeye istihkakı sinn ü sâl itibariyle şehveti galip ve nefis ve hevâsına mütâbeat bevâisine galebe için yaşlılardan ziyade dûçâr-ı meşakkat olduğu içindir. Hevâ-yı nefsânîsini yenmiş bir gencin ibadete mülâzemeti elbette takvasının bürhanı sayılır. Hadiste, تَعَجَّبَ رَبُّكَ مِنْ شَابٍّ لَيْسَتْ بِهِ صَبْوَةٌ "*Senin rabbin aşkbâzlık etmeyen genci pek beğenir*" {MK14976 Taberânî, el-Kebîr, XVII, 309.} diye vârit olmuştur. Taate mülâzemet ve mâsiyetten mücânebet faziletine muadil bir şey olamaz. İbn Abbas radıyallahu anhümâ hazretlerine, "İki kişi var. Biri çok namaz kılar, çok oruç tutar; fakat bazı şeyleri de irtikâp eder. Diğeri yalnız farz namaz ve farz oruç ile iktifa eder; fakat mâsiyetten sâlimdir. Bunların hangisini tercih edersiniz?" diye sormuşlar. O da, "Mâsiyetten selâmete hiçbir şeyi muadil tutamam" demiştir.

115 Mesâcide kalbinin şiddet-i taalluku olan kimse demektir. Böyle olan kimse evkāt-ı salavâta hep mescidde muntazır olur, ekser-i evkātını orada geçirir, cemaate mülâzim olur. Buhârî'nin bu hadisi burada sevketmesindeki hikmet de budur. Mescid ile alâkası ve muhabbeti olan kimse oradan çıksa bile yine avdet etmek niyetiyle ve daha sonraki vakt-i salâta muntazır olarak çıkar. Nitekim Mâlik'in rivayetinde, إِذَا خَرَجَ مِنْهُ يَعُودُ إِلَيْهِ "*Mescidden çıktığı vakit yine oraya avdet niyetinde bulunur*" {MU1746 Mâlik, Şa'r, 5.} ziyadesi de vardır ki serdedilen tavzihi bu da teyit eder. Şârih Aynî der ki: "Mescid Beytullah'tır. Her müttakinin de beytidir. Ziyaret olunan kimseden me'mûl olan, ziyaretine gelene ikramdır. Artık Ekremü'l-küremâ olan Zât-ı ecell ü âlâyı var kıyâs eyle!"

116 Maksat muhabbet-i dîniyye üzere olup bu muhabbeti ölünceye kadar bir ârıza-i dünyeviyyeden dolayı kat‘ etmemektir. Bu sevişenler bir arada ister bulunsunlar, ister bulunmasınlar. Hubb-i fillâh yani hiçbir garaz-ı dünyevî gözetmeksizin, sırf Allah için sevişmek imandan olduğu gibi buğz-ı fillâh yani bâis-i nefsânî olmaksızın sırf, Allah'ın sevmediği bir fiil ve halin vukuundan dolayı bozuşmak da imandandır. Mâlik'in Abdullah b. Mes‘ûd ile Berâ b. Âzib radıyallahu anhümden merfûan rivayet ettiğine nazaran hubb-i fillâh hakkında, إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ أَوْثَقِ عُرَى الْإِيمَانِ *"İşte bu, imanın yapışılacak en sağlam kulplarındandır"* {MŞ30411 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Îmân ve'r-Rü'yâ, 6.} buyurulduğu gibi Enes radıyallahu anhtan olan rivayetinde de, مَا تَحَابَّ رَجُلَانِ فِي اللّٰهِ إِلَّا كَانَ أَفْضَلُهُمَا أَشَدَّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ *"Her ne zaman iki kimse Allah için sevişirlerse elbette ikisinden efdal olanı arkadaşına muhabbeti daha ziyade olanıdır"* {EM544 Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 191.} buyurulmuş, Ebû Dâvûd'un Ebû Rezîn el-Ukaylî'den merfûan rivayetinde de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kendisine, يَا أَبَا رَزِينٍ إِذَا خَلَوْتَ حَرِّكْ لِسَانَكَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَحُبَّ فِي اللّٰهِ وَأَبْغِضْ فِي اللّٰهِ. فَإِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا زَارَ فِي اللّٰهِ شَيَّعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَقُولُونَ اللّٰهُمَّ وَصَلَهُ فَصِلْهُ. وَمِنْ فَضْلِ الْمُتَحَابِّينَ فِي اللّٰهِ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا دَعَا لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ أَمَّنَ الْمَلَكُ عَلَى دُعَائِهِ *"Ya Ebâ Rezîn! Yalnız kaldığın vakit dilini zikrullah ile kıpırdat! Allah için muhabbet, Allah için buğzet! Şüphesiz ki müslüman diğerini Allah için ziyaret ettiği vakitte yetmiş bin melek onu teşyî‘ edip ilâhî, bu kulun onun gönlünü ediyor, sen de bunun gönlünü et derler.* {Beyhakī, Şuabü'l-îmân, XI, 329, no: 8608.} *Allah yolunda sevişenlerin faziletlerinden biri de şudur ki herhangisi diğerine ardından dua edecek olursa duasına melek amin der"* buyurmuşlardır {M6928 Müslim, Zikir, 87.}.

117 Zât-ı mansıb ve cemal yani haseb ve neseb sahibi, maldâr, güzel bir kadın kendini arzedip tâlib-i visâl ve husûl-i maksada her gûne mevâniʿ ve müşkilât mürtefiʿ olduğu halde mahzâ Allah korkusuyla ondan iʿrâz etmek şüphesiz ekmel-i merâtib-i takvâ ve azʿam-ı taattir. وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى. فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى *"Ama rabbinin huzûr-i celâlinden havfedip nefsini hevâsından alıkoyan kimsenin şüphesiz me'vâsı ancak cennettir."*[cp] وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ *"Rabbinin huzûr-i celâlinden havfeden kimsenin ecri –biri Allah'tan korkmasına, diğeri mâsiyeti terketmesine mukabil olmak üzere– iki cennettir"*[cq] âyet-i kerîmeleri de bu fazileti nâtıktır.

118 *"Solundaki"* tabirinden maksat –maʿnâ-yı meşhûra göre sol eldir. İhfâ-yı sadakada mübalağayı müşʿir olmak üzere mecazen böyle denilmiştir. Sol taraftaki melek yahut sol tarafında duran kimse mânasınadır diyenler de vardır. Herhangi mânada olursa olsun maksat, sadakada riya etmemek faziletini beyandır. Bu hadîs-i şerif وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ *"Sadakayı ihfâ edip fukaraya verirseniz sizin için daha hayırlı olur"* [cr] âyet-i kerîmesinin mısdâkıdır. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan merfûan vârit olan bir hadîs-i hasende melâike-i kirâm ile Rabb-i müteâl arasında şöyle bir mükâleme rivayet ediliyor:

— *"Yâ rab! Yarattığın mahlûkat içinde dağlardan kavi ve şedit bir şey var mıdır?"*

— *"Evet, demir."*

— *"Demirden daha şedidi var mıdır?"*

— *"Evet, ateş."*

— *"Ateşten daha şedidi var mıdır?"*

— *"Evet, su."*

— *"Sudan daha şedidi var mıdır?"*

— *"Evet, rüzgâr."*

— *"Rüzgârdan da şedidi var mıdır?"*

— *"Evet, âdemoğlu! Sağ eliyle tasadduk eder de sadakasını solundan gizler."* {HM12278 İbn Hanbel, III,125.}.

Sadaka-i tatavvuun gizli olması efdaldir. Çünkü ihlâsa karîb ve riyâdan baîd olur. Sadaka-i vâcibeye, zekâta gelince onu –başkaları da iktidâ etsin ve deâim-i İslâm zâhir olsun diye– ilân etmek evlâdır. Savmın da farzını ilân, tatavvuunu ihfâ efdaldir.

119 Hâkim'in Enes'ten merfûan rivayetinde, مَنْ ذَكَرَ اللّٰهَ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ حَتَّى يُصِيبَ الْأَرْضَ مِنْ دُمُوعِهِ لَمْ يُعَذَّبْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Her kim Allah'ı zikredip de yaşları haşyetullahtan yere akacak derecede gözleri sulanırsa yevm-i kıyâmette ta'zîb olunmaz"* {NM7668 Hâkim, el-Müstedrek, VII, 2734 (4/260).} buyurulmuştur. Halvette zikrullah ihlâsa karîn ve riyâdan baîd olduğu için makbuldür. Ebû Hüreyre'nin merfûan rivayetinde, لَا يَلِجُ النَّارَ أَحَدٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِي الضَّرْعِ *"Haşyetullahtan ağlayan kimse, süt memeye tekrar girmedikçe nâr-ı cahîme girmez"* {T2311 Tirmizî, Zühd, 8.} buyurulmuştur ki böyle olan muhlisin muazzeb olması muhaldir demek istenilmiştir. Yevm-i kıyâmette zıll-i ilâhî ile müstazıl olacak suadânın bu hadîs-i şerifte yalnız yedi nev'i zikredilmiştir. İnzâr-ı musır yani alacaklının, eli dar borçludan mütâlebeyi tehir etmesi ve alacağın bir miktarını bağışlaması da aynı mertebeden bir fazilet olduğu *Müslim*'de mervîdir. Kezâlik gazi; gaziye yardım eden; borçlunun, abd-i mükâtebin zimmetten halâs olmalarına iânede bulunan; sadakatle ticaret eden; hüsn-i hulk sahibi olan kimselerin de zıll-i setr ve emân-ı ilâhîye dahil olacaklarına dair olan âsâr-ı adîde vardır. Yedisinin burada sayılması diğerlerini ihraç etmez.

---

cp en-Nâziât, 79/40, 41.
cq er-Rahmân, 55/46.
cr el-Bakara, 2/271.

385

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُ نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim (namaz için) mescide gidip gelirse her gidip geldikçe Allah (Teâlâ ve tekaddes hazretleri) ona cennetteki konağını tehiyye ve ihzar eder" buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur. {B662 Buhârî, Ezân, 37.}

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ رَجُلٍ مِنَ الْأَزْدِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاثَ بِهِ النَّاسُ وَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آلصُّبْحُ أَرْبَعًا آلصُّبْحُ أَرْبَعًا.

TERCÜMESİ

"Ezd" kabilesine mensup kimselerden olan Abdullah b. Mâlik b. Buhayne[120] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir sabah) namaz ikāme edilmişken birinin[121] iki rek'at (sünnet) kıldığını gördü. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazdan çıkınca oradakiler etrafını[122] sardılar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (tevbîh olarak) ona, "Sabahı (da) mı dört kılıyorsun? Sabahı (da) mı dört kılıyorsun?" buyurdu.[123] {B663 Buhârî, Ezân, 38.}

....

120 Abdullah b. Mâlik b. Buhayne radıyallahu anhümânın 254. olarak bir rivayeti daha geçmişti. Buhârî bu hadisi –ikisinde عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ diğer ikisinde de سَمِعْتُ رَجُلًا مِنَ الْأَزْدِ يُقَالُ لَهُ مَالِكُ بْنُ بُحَيْنَةَ suretinde sevkedilen– dört sened ile rivayet ederek râvinin ismindeki ihtilâfı beyan ve rivayetin Abdullah'a ait olduğunun sıhhatine işaret eylemiştir (254. hâşiyesine müracaat).

121 O sırada iki rekʿatı kılan, râvinin kendisidir. Nitekim *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de bu cihet tasrih edilmiştir. {HM3329 İbn Hanbel, I, 354.} İbn Huzeyme'nin, İbn Hibbân'ın, Bezzâr'ın, Hâkim'in ve diğerlerinin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet ettikleri: كُنْتُ أُصَلِّي وَأَخَذَ الْمُؤَذِّنُ فِي الْإِقَامَةِ فَجَذَبَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ أَتُصَلِّي الصُّبْحَ أَرْبَعًا؟ "Namaza durmuştum, müezzin de ikāmete başlamıştı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem beni çekip '*sabah namazını dört rekʿat mı kılıyorsun*' buyurdu" {TM2859 Tayâlisî, el-Müsned, III,154.} hadisi ile Ahmed b. Hanbel'in rivayetleri beyninde teâruz yoktur. Çünkü bunlar ayrı ayrı iki kıssadır.

122 Kimin etrafını sardılar? Rivayetin bu suretine göre zâhiren cemaat –ve o meyanda o sünneti kılan kimse de– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin etrafını sarmış ve taraf-ı âlî-i nebevîden o kimseye tevbîh vâki olmuş oluyor. Lakin Buhârî'nin İbrâhim b. Saʿd tarikinden olan rivayetinde مَرَّ بِرَجُلٍ وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ {B663 Buhârî, Ezân, 38.} denilmiş olduğuna göre o cemaat kimsenin etrafını alıp ne namazı kıldığını istîzâh ederken tevbîh-i âlîye duçar olmuş bulunuyor.

123 Müslim'in yine İbrâhim b. Saʿd tarikinden olan rivayeti başka türlüdür. Onda şöyle denilmiştir: "Bir gün sabah namazı için ikāmet edilirken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaz kılan bir kimse gördü. Ona bir şey söylediyse de ne buyurduğunu bilemedik. Namazdan çıkınca biz bu kimsenin etrafını alıp Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemin kendisine ne söylediğini sorduk. يُوشِكُ أَنْ يُصَلِّيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ أَرْبَعًا Yani '*Nerede ise sabah namazını dört kılacaksınız*' buyurduklarını söyledi." {M1649 Müslim, Müsâfirîn, 65.}

Bu rivayete nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin o kimse ile tekellüm buyurmaları Buhârî rivayetinde olduğu gibi farzdan sonra değil, o kimse sünneti kıldığı esnada vâki olmuştur. İbtidâ-yı emirde tekellüm –Müslim'in rivayetinde olduğu gibi– sırran vâki olmasına binaen ashabın neye dair olduğunu merak edip istîzâh için etrafını sardıkları sırada itâb-ı nebevînin cehren vâki olmuş olduğu tasavvur edilirse Buhârî ile Müslim'in rivayetleri beynindeki teâruz-ı sûrî mürtefiʿ olur.

Sabah namazı ikāme olunurken mescide giren kimse, râtibe-i fecr olan iki rek‘atı kılar mı, kılmaz mı meselesinde eimme ihtilâf etmişlerdir. Bir taife, imam salât-ı fecre şürû‘ ettikten sonra bu iki rek‘atı kılmayı bu hadis ile ihticâc ederek mekruh görmüşlerdir. İbn Ömer ile Ebû Hüreyre, Saîd b. Cübeyr ve Urve b. Zübeyr radıyallahu anhümden, Muhammed b. Sîrîn’den, İbrâhim en-Nehaî’den, Atâ’dan, Şâfiî’den, Ahmed b. Hanbel’den, İshak b. Râhûye’den, Ebû Sevr’den mervî olan kavil budur. Diğer taife de son rek‘atta imama yetişebileceğini teyakkun ederse mescid haricinde o iki rek‘atı kılmasında beis yoktur demişlerdir. Bu da Ebû Hanîfe ile ashabının ve Evzâî’nin kavlidir. Şu kadar ki Evzâî dâhil-i mescidde de kılmasını tecviz eder. Süfyân es-Sevrî bir rek‘atın geçeceğini aklı keserse hemen imama uyar, geçmeyeceğini anlarsa mescidde kılar diyor. *Hidâye* sahibinin nakil ve beyanına göre mezheb-i Hanefî Süfyân’ın mezhebi gibidir. Yalnız o “Mescidde kılar” diyecek yerde “Mescidin kapısında kılıp ondan sonra mescide girer. Zira bu takdirde hem sünnetin, hem de cemaatin faziletlerini cemetmiş olur” diyor. Eda-yı râtibe mahallini mescid kapısı ile takyîd etmesi, mescidde kıldığı takdirde imam farz ile meşgul iken kendisinin müntefil olmasındaki keraheti ref‘ içindir. Zira Müslim’in turuk-ı adîdeden rivayet edip Buhârî’nin de bu baba sernâme ittihaz ettiği hadiste, إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ *“Namaz ikāme edildi mi, artık farz olan namazdan başka hiçbir namaz kılınmaz”* {M1644 Müslim, Müsâfirîn, 63.} buyurulduğu gibi sünnet-i fecrin şân-ı celîli de *Sünen-i Ebî Dâvûd*’da Ebû Hüreyre’den mervî, لَا تَدَعُوهُمَا وَإِنْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ *“Bu iki rek‘atı, düşman süvarileri sizi kovalasa bile terketmeyiniz”* {D1258 Ebû Dâvûd, Tatavvu‘, 3.} hadisi ile tenviye ve i‘lâ buyurulmuştur. Bu, mescidin kapısında böyle bir namaz için mahall-i mahsus olduğuna göredir. Böyle bir yer yoksa mescidin içinde, fakat direklerden biri arkasında ve cemaatin gerilerinde kılar. Herhalde bu namazı cemaatten ayrı olarak safların arasında yahut safların hâilsiz olarak hemen gerisinde eda etmesi –Fahrülislâm’ın dediğine göre– eşedd-i kerahet ile mekruhtur. Mâlikîler yukarıki hadiste istisna buyurulan salât-ı mektûbeyi hâzır olan farz namaza hamlederek ikāmetten sonra ne farz ne nâfile hiçbir namaza başlanmaz. Kendisi namazda iken vaktin farzı ikāme edilir ve namazını bitirinceye kadar farzdan bir rek‘atın fevtoleceğini aklı keserse

namazını bitirinceye kadar farzdan bir rekʿatın fevtolacağını aklı keserse içinde olduğu namazı katʿ eder, yoksa âsim olur derler. Zâhiriyye'nin de mezhebi budur. Bazıları ise cemaati fevtedeceğini aklı kesse bile eğer vakit geniş ise o iki rekʿatı kılar ictihadında bulunmuşlardır.

İkāmetten sonra başka namaz kılınmasını mekruh görenlerin edillesi şudur: 1. Metindeki bu hadis; 2. İkinci hâşiyemizde zikrettiğimiz İbn Abbas hadisi; 3. *İbn Huzeyme*'de Enes'ten mervî şu hadis, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem namaz ikāme olunurken hücre-i saâdetlerinden çıktılar. Birtakım kimselerin acele acele iki rek'at namaz kıldıklarını gördüler ve أَصَلَاتَانِ مَعًا Yani '*Bir anda iki namaz mı?*' diyerek ikāmetten sonra bu iki rek'atın kılınmasını nehiy buyurdular" {İbn Huzeyme, Sahîh, II, 170, no: 1126.}; 4. Müslim'in Abdullah b. Sercis'ten rivayet ettiği şu hadis, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sabah namazında iken biri girip mescidin bir köşesinde iki rek'at kıldıktan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile namaza dahil oldu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem selâm verince يَا فُلَانُ بِأَيِّ الصَّلَاتَيْنِ اعْتَدَدْتَ؟ أَبِصَلَاتِكَ وَحْدَكَ أَمْ بِصَلَاتِكَ مَعَنَا؟ Yani '*Ey filân, sen bu iki namazın hangisini namaz sayıyorsun? Yalnızca kıldığın namazı mı, yoksa bizimle birlikte kıldığını mı*' buyurdular" {M1651 Müslim, Müsâfirîn, 67.}; 5. Ömer b. Hattâb radıyallahu anh ikāmetten evvel namaz kılanları döverdi; 6. Saîd b. Cübeyr ikāmet edilirken birinin namaz kıldığını görmüş, "Bu saat namaz (yani farzdan başka namaz) saati değildir" demiş; 7. İbn Ömer radıyallahu anhümanın müezzin ikāmet ederken namaz kılan biri üzerine taş atıp namazını bozdurduğunu Beyhakī rivayet ediyor; 8. İbn Ömer'in mevlâsı Yesâr b. Nemîr'in şu hadisi: Beni fecr sünnetini kılarken İbn Ömer gördü. ve bana "Yesâr, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz biz namaz kılarken bir kere mescide çıktı idi. Hiddet göstererek لِيُبَلِّغْ شَاهِدُكُمْ غَائِبَكُمْ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الْفَجْرِ إِلَّا رَكْعَتَيْنِ Yani '*Hâzır olanınız gaip olanınıza tebliğ etsin: Fecirden sonra iki rek'attan başka namaz yoktur*' buyurdu" dedi {HM5811 İbn Hanbel, II, 104.}; 9. Tâvûs'un "Sen namazda iken farz ikāme olundumu hemen kıldığın namazı bırak" dediği rivayet olunuyor; 10. Saîd b. Cübeyr de, "İkāmet edildi mi namazını kat' et!" demiştir; 11. Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: Kays b. Ebû Hâzim (ki kibâr-ı tâbiîndendir) bize imâmet ederdi. Bir defasında müezzin ikāmet ettiğinde henüz sünnet kılıyordu da bu namazın yalnız bir rek'atını kılmıştı. Hemen namazını bozup imâmete geçti.

Hanefiyye'nin en kuvvetli delilleri وَلَا تُبْطِلَوا أعْمَالَكُمْ "*Amellerinizi iptal etmeyiniz*"[cs] âyet-i kerîmesidir. Bir de Beyhakī'nin rivayetinde Müslim hadisinin sonunda, إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ den sonra bir daha istisna olarak إِلَّا رَكْعَتَيِ الفَجْرِ ziyadesi vardır. Lâkin Beyhakī bu ziyadeyi tevhîn ediyor. Üçüncüsü İbn Mes'ûd radıyallahu anh sabah namazı için ikāmet edildiği bir zamanda mescide girmiş ve Huzeyfe b. Yemân ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî mahzarında direklerden birine yönelip iki rek'at fecir sünnetini kılmıştır. Ömer b. Hattâb'ın, Ebü'd-Derdâ'nın, İbn Abbas'ın da (radıyallahu anhüm ecmaîn) böyle yapmış oldukları mervîdir. İbn Ömer radıyallahu anhümânın da sabah namazını kılmak için mescide girdiğinde imamı namaza başlamış bulduğu ve Hafsa'nın hücresine girip iki rek'atı kıldıktan sonra imama uyduğu rivayet olunuyor. Bunlardan başka Tahâvî'nin rivayetine göre aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin bu kıssa münasebetiyle İbn Buhayne'ye لَا تَجْعَلُوا هٰذِهِ الصَّلَاةَ كَصَلَاةِ الظُّهْرِ وَاجْعَلُوا بَيْنَهُمَا فَصْلًا "*Şu sabah namazını öğlen namazına benzetmeyiniz. Sünnet ile farz arasında fâsıla bırakınız*" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 373, no: 2190.} buyurmuşlardır ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin mekruh gördükleri şey mekân-ı vâhidde bilâfasıla sünneti cemaat namazı ile birleştirmek imiş. Bu da gitgide sabah namazının dört rek'at olduğu anlaşılmasın içindir.

---

cs Muhammed, 47/33.

387

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَرَضَهُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَأُذِّنَ فَقَالَ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ أَسِيفٌ إِذَا قَامَ فِي مَقَامِكَ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ وَأَعَادَ فَأَعَادُوا لَهُ فَأَعَادَ الثَّالِثَةَ فَقَالَ إِنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ[124] بِالنَّاسِ[125] فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَصَلَّى[126] فَوَجَدَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً فَخَرَجَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ كَأَنِّي أَنْظُرُ رِجْلَيْهِ[127] يَخُطَّانِ الْأَرْضَ مِنَ الْوَجَعِ فَأَرَادَ أَبُو بَكْرٍ أَنْ يَتَأَخَّرَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ مَكَانَكَ ثُمَّ أُتِيَ بِهِ حَتَّى جَلَسَ إِلَى جَنْبِهِ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي بِصَلَاتِهِ وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَفِي رِوَايَةٍ جَلَسَ عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir[128]: Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem, vefatıyla neticelenen hastalığa tutulduğu zaman (bir kere) namaz vakti gelmiş ezan da okunmuştu.[129] "Ebû Bekir'e söyleyin de nâsa kıldırsın" buyurdu. "(Yâ Resûlellah!) Ebû Bekir pek yufka yüreklidir. Senin makamında durup da halka namaz kıldıramaz" denildi.[130] (Evvelki emrini) tekrar buyurdu. Yine kendisine böyle söylendi. Üçüncü defa yine o emrini tekrarlayıp, "Şüphesiz ki siz Yûsuf (aleyhisselâm)ın savâhibisiniz (yani onun günündeki kadınlar gibisiniz).[131] Ebû Bekir'e söyleyin (diyorum) nâsa namazı o kıldırsın" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir (es-Sıddîk radıyallahu anh mihraba) geçip namazı kıldırdı.[132] (Bu namazlardan biri esnasında) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (vücûd-ı mübârekinde) hafiflik his buyurup iki kimseye dayanarak (namaza) çıktı.[133] Tâkatsizliğinden dolayı (yürürken) mübarek ayaklarını yerlerde sürüdüğü hâlâ gözümün önündedir. Ebû Bekir geriye çekilmek istedi. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Yerinde dur" diye işaret buyurdu. Sonra (ileriye) götürüle götürüle Ebû Bekir'in tâ yanına oturtuldu.[134] (Râvi A'meş'e, "(Nasıl?) namazı Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kıldırıyordu da Ebû Bekir onun namazına, cemaat de Ebû Bekir'in namazına tebaan (mı?) namaz kılıyorlardı" (diye sordular. A'meş başı ile evet dedi).[135]

Bir rivayette de, "(Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Bekir'in soluna oturdu. Ebû Bekir de ayakta namaz kılıyordu" denilmiştir.[136] {B664 Buhârî, Ezân, 39.}

....

124 Bir nüshada فَلْيُصَلِّ .

125 Bazı rivayetlerde de لِلنَّاسِ .

126 Bazı rivayetlerde de يُصَلِّي .

127 Bir nüshada إِلَى رِجْلَيْهِ .

128 Bu hadisi Esved b. Yezîd en-Nehaî, ondan da A‘meş rivayet etmiştir. Esved diyor ki: Biz bir gün Âişe radıyallahu anhânın yanında idik. Namaza muvâzabet ve tâzimden bahis açıldı. Âişe radıyallahu anhâ şöyle dedi... ilâ âhirih. Buhârî bu hadisi hastanın cemaate hazır olması hangi hadde kadar meşrû olduğunu ifhâm için sevketmiştir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin iki kişiye dayanarak namaza çıkmakla cemaate devam hususunu ne kadar büyük tutmuş ve bu babda şiddeti ruhsata tercih buyurmuş olduklarını göstermiş oluyor.

129 Diğer rivayetinde وَأُذِّنَ بِالصَّلاَةِ denildiğine göre namaz vaktini Bilâl radıyallahu anh âdeti veçhile haber vermiştir. Bu namaz bir rivayete göre öğlen, Müslim’in rivayetine nazaran ikindi namazı idi. Maraz-ı nebevî hakkındaki rivâyât pek çoktur. Ezcümle ümmü’l-mü’minîn Âişe es-Sıddîka radıyallahu anhâdan şöyle bir rivayet vardır: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Bakī’ḁ defnolunan bir cenazeden dönüşlerinde benim başım ağrıyordu !وَا رَأْسَاهُ diye bağırıyordum. Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz !بَلْ أَنَا يَا عَائِشَةُ وَا رَأْسَاهْ *“Âişe, vâ-re’sâh! diye bağırmak sana değil bana düşer”* buyurduktan sonra وَمَا ضَرَّكِ لَوْ مُتِّ قَبْلِي فَغَسَلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ وَصَلَّيْتُ عَلَيْكِ ثُمَّ دَفَنْتُكِ؟ “*Sen benden evvel ölsen de ben seni gasletsem, kefenlesem, namazını kılsam, sonra da defnetsem sana ne ziyan!*” diye latifede bulundu. Ben de “Bana öyle geliyor ki bu işlerin hepsini yaptıktan sonra benim evime dönüp kadınlarından biri ile sabahlayacaksın” cevabını verdim. Tebessüm buyurdu. Sonra vefat ile neticelenen hastalıkları meydana çıktı. {DM81 Dârimî, Mukaddime, 14.} Yine Âişe radıyallahu anhâdan mervî diğer hadislere nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem en evvel ümmü’l-müminîn Meymûne radıyallahu anhânın hânesinde hastalanıp Âişe radıyallahu anhânın hânesinde bakılmak üzere ezvâc-ı tâhirattan istîzan buyurmuşlar, onlar da nöbet haklarını bağışlayıp buna râzı olmuşlar. Enes radıyallahu anhın rivayetine nazaran Resûl-i hüdâ ve Habîb-i hüdâ aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz hazretleri üç gün mescid-i şerife çıkamamışlar, bu müddet zarfında Sıddîk-ı a‘zam radıyallahu anhın imâmet etmesini ferman buyurmuşlardır.

Hastalık zamanında bir aralık vücûd-ı mübâreklerinde hiffet bulup mübarek ellerinden biri Fazl b. Abbas radıyallahu anhümânın, diğeri başkasının yani Ali radıyallahu anhın üzerinde olduğu ve yürürken mübarek ayakları yerlere süründüğü halde namaza çıkmışlar. Maraz müşded olduktan sonra da, "*Üzerime bağları çözülmedik yedi kırba su dökün. Vücudumda belki hiffet bulup halka bir vasiyette bulunabilirim*" {B198 Buhârî, Vudû', 45.} buyurmaları üzerine ümmü'l-mü'minîn Hafsa radıyallahu anhâya ait bir bakır leğen içine oturtulup tâ "yeter!" buyuruncaya kadar üzerlerine o suyu serin serin dökmüşler (149. hadis), ondan sonra dışarıya çıkıp namaz kıldırmışlar ve hutbe iradıyla Allah Teâlâ'ya hamdüsenâ ve Uhud'da şehid olan sahâbe-i kirâm için istiğfar etmişlerdir.

Yine müşârün ileyhâdan şöyle bir rivayet vardır: "Cenâb-ı seyyidü'l-mürselîn (aleyhim salâvâtullahi ve selâmuhû ecmaîn) efendimiz ağırlaştıkları günlerin birinde, '*Halk namaz kıldı mı?*' diye sordular. '*Hayır, size intizar ediyorlar*' dedik. '*Leğene su koyun*' diye emrettiler. Su koyduk. İğtisâl buyurduktan sonra kalkmaya davranırken bayıldılar. Sonra ayılınca '*Namaz kıldılar mı?*' diye tekrar sordular." Hâsılı üç defa bu suali sormuşlar. Her defasında teşriflerine cemaatin muntazır oldukları cevabını aldıktan sonra su isteyip dökünmüşler ve kalkmaya davranırken bayılmışlar. Bunun üzerine Ebû Bekir radıyallahu anha haber gönderip namazı ona kıldırtmışlardır {N835 Nesâî, İmâmet, 40}. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin teşriflerine muntazıran sahâbe-i kirâmın kılmak istedikleri namazın yatsı olduğu 397. hadiste zikrediliyor. Ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin rivayetine nazaran bir aralık hafiflik hissedip mescidi teşrifleri ve Hazret-i Sıddîk ile birlikte bir öğlen yahut ikindi namazı kılmaları bundan sonradır.

Bu âlem-i fânînin hayât-ı mübârekeleriyle şerefyâb-ı saâdet olduğu son günün sabahında –ki bir pazartesi idi– cemâat-i ashabın saf saf namaza duruşlarını hücre-i Âişe'den ayakta temâşâ buyurup ümmet-i merhûmelerinden razı olduklarını müşir olmak üzere tebessüm buyurmuşlardır. Cemâl-i bâkemâl-i nebevîden sahâbenin son defa müstenîr oluşları işte böyle namazda iken ve göz ucu ile temâşâsı suretiyle vâki olmuştur.

Yine Hazret-i Âişe radıyallahu anhâdan şöyle bir rivayet vardır: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, başları kucağımda iken bir baygınlık geçirdiler. Elimi mübarek yüzlerine sürüp şifâyâb olmaları için duaya başladım. Ayıldıkları zaman, لَا بَلْ أَسْأَلُ اللهَ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى مَعَ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وإِسْرَافِيلَ Yani '*Hayır, dünyada bekāyı istemem, Cibrîl, Mîkâil ve İsrâfil ile birlikte olarak refîk-i a'lâyı Allah'tan dilerim*' buyurdular." {İbn Balabân, el-İhsân, XIV, 556, no: 6592.}

Yine müşârün ileyhâ hazretleri rivayet buyurmuştur ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi göğsüme dayamış idim. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى *"İlâhi! Bana mağfiret et, merhamet et, beni refîk-i a'lâya ilhak et!"* {T3496 Tirmizî, Daavât, 76.} buyurduklarını işittim.

Refîk-i a'lâdan murat sükkân-ı illiyyîn olan enbiya ve melâike-i mukarrebîn hazerâtından mürekkep yârân-ı bâsafâdır. Eserde vârit olduğuna göre her nebî vefatından evvel dünyada bekā ile âhirete rihlet beyninde muhayyer bırakıldığından ve hepsi de azm-i ukbâyı, bu âlemde bekāya tercih eylemiş olduklarından aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin refîk-i a'lâya tâlip olmaları, bu tahyîrin vuku bulmuş olduğuna delâlet eder.

130 Ebû Bekir radıyallahu anhın namaz kıldıramayacağını söyleyen ümmü'l-mü'minîn Hafsa'ya da, "Ebû Bekir senin makamında durursa, ağlamasından okuduğu Kur'an'ı kimseye duyuramaz. Ömer'e emret de o kıldırsın" dedirtmiş. (394. hadise müracaat). Peder-i mükerreminin imâmetini ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin arzu etmeyişinde iki sebep vardı. Biri kendisinden de mervîdir ki şöyle diyor: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu emrine tekrar tekrar karşı gelmeme sebep onun hayatında makamına geçecek bir kimseyi halkın sevebileceğini hiç de akla getirmeyişimdir. Zannediyorum ki her kim o makamda durursa halk onu uğursuz sayacak ve sevmeyecektir. Bunun için Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Ebû Bekir'den başkasına bu işi havale buyurmasını arzu ettim." Diğer sebep de peder-i mükerreminin hilâfete salâhiyetini herkes bildiği için onu o makamda görmekle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kurb-i vefatını istidlâl etmelerini hoş görmemiş olması idi.

131 Muzmerlerinin hilâfını izharda ilhâh etmeleri cihetinden onlara teşbih buyurmuşlardır. Mâlûm olduğu üzere Züleyhâ hakikatte Yûsuf aleyhisselâma olan aşk-ı ciğer-sûzundaki mâzeretini Mısır ekâbir-i nisvânına göstermek istediği halde onlara ziyafet çekip kendilerine son derecede ikram ve inʻâmda bulunmuştu. Maksad-ı hakîkîsi onlara ziyafet değil, bunu vesile ederek Yûsuf aleyhisselâmı onlara gösterip âşıklıktaki özrünü ispat etmekti. Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhümâ da maksad-ı hakîkîsi pederini nâsın nefret ve teşeʻümünden sıyânet olduğu halde bundan hiç bahsetmeyip yalnız kıraatini cemaate ismâ edemeyeceğinden bahsediyordu. Maksada vüsûl için ziyâde-i ilhâhta da Züleyhâ'ya benzediğinden buradaki teşbih daha kuvvetli düşmüştür. *"Sâhibe-i Yûsuf"* demek varken *"savâhib-i Yûsuf"* buyurulması yani müfred yerine lafz-ı cemʻin istimal buyurulması lisân-ı Arab'da cins murat edilerek yerine göre mecaz olan bir tarz-ı beyandır. Burada "Sizler sâhibe-i Yûsuf Züleyhâ cinsinden kadınlar gibisiniz" demek olur.

132 Mûsâ b. Ebû Âişe rivayetinde, فَصَلى أبُو بَكْرٍ تِلْكَ الأَيَّامَ ثُمَّ إِنّ النَّبِيَّ صَلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِفَّةً "Ebû Bekir radıyallahu anh o günlerde namaz kıldırdı. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vücûd-i mübâreklerinde hiffet hissedip..." {B687 Buhârî, Ezân, 51.} denildiğine göre birkaç gün namaz kıldırmışlardır. Bu müddetin üç gün olduğu Enes radıyallahu anh rivayetinden anlaşılmıştı. Buhârî'nin diğer rivayetinde de, "Namaz vaktini haber veren Bilâl radıyallahu anh Ebû Bekir radıyallahu anha gelip 'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaz kılmayı sana emrediyor' dedi. Ebû Bekir –ki rakīku'l-kalb bir kimse idi– 'Yâ Ömer! Sen kıldır' dedi. Ömer radıyallahu anh da buna, 'Sen ehaksın' cevabını verdi" denilmiştir. Sıddîk'ın Fârûk'a o teklifte bulunması tevazuan olduğu gibi Âişe radıyallahu anhânın dediği gibi mağlûb-i girye olarak kıraat ile tekbîrâtı cemaate duyuramam mülâhazasından ileri gelmiş olması da muhtemeldir. Bazıları da teklif buyurulan imâmet-i suğrâdan imâmet-i kübrâ mânasını istihraç ve öyle bir bâr-ı gîrân altına girmekteki muhatarayı istizam edip Hazreti Fârûk'un kuvvet ve celâdeti buna kâfi geleceğini tahmin etmesinden nâşî idi diyor. Nitekim kendisine biat teklif edildiği esnada ya ona, ya Ebû Ubeyde b. Cerrâh radıyallahu anhümâya biat edilmesini tavsiye etmişti.

Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Zem'a radıyallahu anhtan rivayetine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Ebû Bekir'e söyleyin, namazı kıldırsın*" buyurdukları zaman Abdullah b. Zem'a radıyallahu anh haber vermeye çıkmış. Cemaat içinde Ömer radıyallahu anhı görmüş. Ebû Bekir radıyallahu anhı orada hâzır bulmadığı için Ömer radıyallahu anha, "Kalk da namazı sen kıldır" demiş. Hazreti Fârûk mihraba geçmiş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onun sesini işitince, أَيْنَ أَبُو بَكْرٍ؟ يَأْبَى اللّٰهُ ذٰلِكَ وَالْمُسْلِمُونَ *"Ebû Bekir nerede? İşin böyle olmasını Allah da istemez, müslümanlar da!"* buyurup hemen Ebû Bekir radıyallahu anhın arkasından adam koşturmuşlardır. Ebû Bekir radıyallahu anh o namaz kılındıktan sonra gelebilmiş ve ondan sonra da hep o kıldırmıştır. {D4660 Ebû Dâvûd, Sünne, 11.} Bu hadisin mazmunundan imâmet-i suğrâya geçirilmesinin imâmet-i kübrâya mukaddime olduğu hakkındaki te'vilin sıhhati tebeyyün etmektedir. İki hadis beynindeki münâfâtı ref'etmek pek mümkündür. Buhârî hadisinde Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'a Bilâl vasıtasıyla gönderildiğinden bahsolunan haber, Abdullah b. Zem'a'nın teklifi üzerine Ömer radıyallahu anhın namaz kıldırmasından sonra bâliğ olmuş olabilir.

133 Bu iki kimsenin biri 149 ve 397. hadislerde tasrih edildiği üzere amm-i mükerrem-i nebevî Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anh, diğeri de ibn-i amm-i celîl-i Mustafavî Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtır. Bir rivayette ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın mevlâtı Büreyre {Mütercim özellikle bu şekilde harekelediği için aynen bırakılmıştır. Ancak meşhur olan, bu ismin "Berîre" şeklinde okunmasıdır.} radıyallahu anhâ ile Nûbe isminde bir abd-i esveddir. Hâfız Zehebî bu, Nûbe'yi sahâbiyyâttan biri olmak üzere gösteriyor ki buna nazaran iki câriyeye istinat ederek hâne-i saâdetlerinden mescidi teşrif buyurmuş oluyorlar. Dârekutnî'nin rivayetine nazaran Üsâme b. Zeyd ile Fazl b. Abbas radıyallahu anhüme, Müslim'in rivayetine nazaran da Fazl b. Abbas ile Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhüme dayanarak mescide çıkmışlardır. Rivâyâtı telif için Nevevî'nin beyanına göre maiyyet-i nebeviyyede hâne-i saâdet dahilinde Büreyre ile Nûbe, hâne-i saâdet kapısından mihraba kadar da Abbas ile Ali radıyallahu anhüm bulunmuş olacaklardır. Ancak Dârekutnî ile Müslim'in rivayetlerine bakılacak olursa iğmâdan yani baygınlıktan sonra mescide teşrîf-i risâletpenâhî iki kere vâki olmuş oluyor. Hâfız İbn Hacer el-Askalânî, İmam Şâfiî'nin, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem maraz-ı mevtinde mescid-i şerifte bir defadan ziyade namaz kıldırmamışlardır" dediğini beyan ediyor. Bu da kaiden kıldıkları namazdır ki Ebû Bekir bunun ibtidâsında imam iken ilk rek'atın esnâ-yı kıraatinde me'mûm olmuş ve nâsa tekbirleri o isma' etmiştir.

134 Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yâr-ı gārı Sıddîk-ı A'zam'ın sol tarafında *"Beni oturtunuz"* diye ferman buyurdular. Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anhtan olan rivayette bu namazda Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem imâmet, hatta Ebû Bekir'in okuduğu sûreyi bıraktığı yerden kıraate devam buyurmuşlardır (424. hadise de müracaat). Bu namaz Âişe radıyallahu anhânın tasrih ettiği üzere bir öğle namazı idi.

135 A‘meş’in sözünden de Âişe radıyallahu anhânın –397.– diğer hadisinde de bu namazda imamın İmâmü’l-müttakīn aleyhi’s-salâtü ve’s-selam efendimiz olduğu ve teşriflerinden sonra Ebû Bekir radıyallahu anhın hizmeti yalnız tebliğden ibaret kaldığı anlaşılıyor. Ancak diğer bir rivayette, إِنَّ أَبَا بَكْرٍ صَلَّى بِالنَّاسِ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّفِّ خَلْفَهُ “Ebû Bekir radıyallahu anh Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisinin ardında safa dahil oldukları halde namazı kıldırdı.” {İbn Huzeyme, Sahîh, III, 55, no: 1620.} Tirmizî’nin حسن صحيح غريب kaydıyla olan rivayetinde, صَلَّى خَلْفَ أَبِي بَكْرٍ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ قَاعِدًا “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefatlarıyla nihayetlenen marazlarında Ebû Bekir’in arkasında kāiden namaz kıldılar” {T362 Tirmizî, Salât, 151.} hadisi ile Enes radıyallahu anhtan حسن صحيح kaydıyla mervî diğer rivayetinde de, صَلَّى فِي مَرَضِهِ خَلْفَ أَبِي بَكْرٍ قَاعِدًا فِي ثَوْبٍ مُتَوَشِّحًا بِهِ “Marazları esnasında üzerlerindeki sevb ile müteveşşih yani sarınmış oldukları halde Ebû Bekir’in arkasında kāiden namaz kıldılar” {T363 Tirmizî, Salât, 151.} denildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Hazreti Sıddîk’a iktidâ buyurmuş oldukları anlaşılıyor. Hulâsa bazı râviler Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin oturdukları yerde imam olarak, diğer râviler de yine oturdukları yerde me’mûm olarak kıldıklarını söylüyorlar. Her iki taraftaki râvilerin ehl-i hıfz ve itkān olduklarına bakanlar son maraz-ı nebevî esnasında mescide iki defa çıkılmış olup birinde imam, diğerinde me’mûm olmuş oldukları cihetini daha kavi görüyorlar.

Gazavât-ı seniyyelerinin âhiri olan Tebük Gazvesi’nde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bir defa salât-ı fecri Abdurrahman b. Avf radıyallahu anhın arkasında kılmış olduklarını Müslim rivayet ediyor. Dârekutnî de Mugīre b. Şu‘be radıyallahu anhtan merfûan, مَا مَاتَ نَبِيٌّ حَتَّى يَؤُمَّهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ *“Hiçbir nebî, kavminden biri kendisine imam olmadıkça âlem-i ukbâya intikal etmemiştir”* {DK1077 Dârekutnî, Sünen, I, 281.} hadisini rivayet eder.

136 *Tirmizî*'deki rivâyâtın birinde Ebû Bekir radıyallahu anhın sağ tarafında oturdukları tasrih ediliyor ki bu söz me'mûm olduklarına îmâdır (149, 293, 388, 394, 395. hadislere de müracaat).

388

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ آنِفًا.

TERCÜMESİ

Diğer rivayette yine Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hastalığı ağırlaşıp da ağrısı iştidâd ettiği zaman benim evimde bakılmak üzere zevcât(-ı tâhirât)ından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Hadisin bakiyesi demincek geçti idi.[137] {B665 Buhârî, Ezân, 39.}

....

137 387. hadise işarettir. 149. hadisin başlangıcı da aynen buradaki elfâz ile eda olunmuştur. Buradaki hadisin senedine dahil olan Ubeydullah b. Abdullah der ki: Âişe radıyallahu anhânın bu dediğini İbn Abbas radıyallahu anhümâya söyledim. "Âişe'nin ismini söylemediği kimsenin kim olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır" dedim. O, Ali b. Ebû Tâlib'dir diye haber verdi.

389

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ خَطَبَ النَّاسَ فِي يَوْمٍ ذِي رَدْغٍ[138] فَأَمَرَ الْمُؤَذِّنَ لَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ قُلِ الصَّلَاةُ فِي الرِّحَالِ فَنَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَكَأَنَّهُمْ أَنْكَرُوا فَقَالَ كَأَنَّكُمْ أَنْكَرْتُمْ هٰذَا إِنَّ هٰذَا فَعَلَهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ إِنَّهَا عَزْمَةٌ وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُخْرِجَكُمْ.[139]

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki:**[140]** Çamurlu bir günde nâsa (cuma) hutbe(sini) irat edeceği sırada müezzine حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ye gelince الصَّلَاةُ فِي الرِّحَالِ yani “Namaz evlerde kılınacak!” diye nidâ etmesini emretmiş, (bunun üzerine) nâs (bu sözden) hoşlanmamış gibi birbirlerine bakışmışlar. (İbn Abbas radıyallahu anh) demiş ki: (Ne o?) Galiba bunu siz beğenmediniz. (Halbuki) bunu –Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi kastederek– benden (çok) hayırlı olan bir zat yapmıştır. Bu (yani cuma namazı) mütehattim ve vâcip (bir şey)dir. Ben ise sizi (olduğunuz yerlerden) çıkarmak istemedim.**[141]** {B668 Buhârî, Ezân, 41.}

....

138 Bir rivayette ذِي رَدْغٍ .

139 Bir rivayette أَنْ أُحْرِجَكُمْ .

140 Bunun nazîri olan 373. İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisine ve havâşîsine müracaat.

141 Hâ-i mühmele ile أَنْ أحْرِجَكُمْ rivayetine göre “Sizi günaha sokmak istemedim” demektir. Buhârî’nin diğer tarikten rivayetinde bu mânayı müeyyid olarak, كَرِهْتُ أَنْ أُؤَثِّمَكُمْ فَتَجِيؤُنَ وَتَدُوسُونَ الطِّينَ إِلَى رُكَبِكُم “*Sizi günaha sokmak istemedim ki gelip tâ dizlerinize kadar çamura batmış olacaktınız*” {B668 Buhârî, Ezân, 41.} denilmiştir. İbn Abbas radıyallahu anhümâ cemaate gelmiş olanlarla iktifa buyurarak cumayı ikāme etmek, gelmemiş olanları da zahmetten kurtarmak istemişlerdir. Cemaate gelmeyenler tabii evlerinde zuhru eda ile iktifa ederler.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ الصَّلَاةَ مَعَكَ وَكَانَ رَجُلًا ضَخْمًا فَصَنَعَ لِلنَّبِيِّ ﷺ طَعَامًا فَدَعَاهُ إِلَى مَنْزِلِهِ فَبَسَطَ لَهُ حَصِيرًا وَنَضَحَ طَرَفَ الْحَصِيرِ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ آلِ الْجَارُودِ لِأَنَسٍ أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي الضُّحَى قَالَ مَا رَأَيْتُهُ صَلَّاهَا إِلَّا يَوْمَئِذٍ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Ensardan biri[142] "(Yâ Resûlellah!) Ben seninle namaz kılmaya gelemiyorum" dedi. O zat şişman bir kimse idi.[143] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem için taam pişirip hânesine davet etti.[144] Bir hasır yayıp kenarına su serpti.[145] (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de o hasırın) üzerinde iki rek'at namaz kıldırdı.[146] Âl-i Cârud'dan (bunu işiten) biri[147] Enes radıyallahu anha, "Nebî-i Muhterem sallalahu aleyhi ve sellem duhâ namazı kılar mı idi?" diye sordu. O da "O günden başka kıldığını görmedim" dedi.[148] {B670 Buhârî, Ezân, 41.}

....

142 Bu zatın kim olduğu elyevm sarîhan mâlûm değildir. Kıssa 268. Mahmûd b. Rebî' radıyallahu anhtan mervî hadisteki kıssaya müşâbih olduğu için bu zatın İtbân b. Mâlik radıyallahu anh olduğunu söyleyen olmuşsa da, İbn Mâce rivayetinde Enes b. Mâlik'in amcalarından biri olduğu söyleniyor. Halbuki İtbân, eğerki müşârün ileyh Enes gibi Hazrecî ise de onun amcası değildir. Meğer ki hem kabile ve daha yaşlı olmak dolayısıyla râvi ona mecazen amm ıtlak etmiş ola!

143 Demek ki cemaate gidemeyecek kadar şişman olanlar da mazurîn sınıfına dahil imişler. Bu zatın İtbân olduğu sabit olaydı 268. hadis delâletiyle hem semîn, hem darîr olarak iki özrü varmış demek iktiza eder. Cemaate devamdan mani olan a'zâr müteaddittir. İbn Hibbân *Sahîh*'inde bunları kütüb-i sünende araştırdığını ve ona bâliğ olduğunu söylüyor:

1. Gidemeyecek kadar hasta olmak, 2. Akşam namazı kılınırken akşam yemeği hazır olup önüne konmuş olmak, 3. Bazı ahvalde insana ârız olan nisyan, 4. Müfrit şişmanlık, 5. İnsanın nefsince hâceti olmak ki –Allahu a'lem– esnâ-yı davette kazâyı hâcet ıztırârı olacak, 6. Mescide giderken nefis ve malı için korkmak, 7. Berd-i şedîd, 8. Ezâ verecek derecede yağmur, 9. İçinde gezinmek, havf-ı nefsi mûcip olan zulmet, 10. Sarmısak, soğan, kürrâs yani Âsım'ın tefsirince pırasa yemiş bulunmak.

144 Davete icâbet müstehap, bazılarınca vâciptir.

145 Efdal olan doğrudan doğruya toprak üzerinde namaz kılıp secde ederken alnını toprağa getirmektir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin Muâz b. Cebel radıyallahu anha, عَفِّرْ وَجْهَكَ بِالتُّرَابِ "*Yüzünü toprağa bula!*" {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Aynî, Umde, IV, s.109.} buyurması da bu efdaliyete delildir. Ancak hasır ve nebâtî olan herhangi bir yaygı üzerinde namaz kılmakta kerahet olmadığı da emr-i icmâîdir. Yalnız Ömer b. Abdülazîz tevâzuan-lillâh hasır üzerinde namaz kılmazdı. Hayvan derileri ve hayvan tüylerinden mâmul yaygılar üzerinde namaz kılmanın hükmü beyne'l-ulemâ muhtelefün fîhtir. Bu kıssada hasır kenarının hafifçe ıslatılması ya tathîri için ya da sertliğini gidermek için olmuştur (248. hadise de müracaat).

146 Demek ki tatavvu namazını cemaatle de kılmak câiz imiş.

147 Buhârî, İbn Mâce ve İbn Hibbân'ın diğer senedlerle rivayetlerinden bu zatın Abdülhamîd b. Münzir b. Cârûd olduğu anlaşılıyor.

148 Duhâ namazı kılmak müstehaptır. Buhârî'nin 30. Ümmü Hânî radıyallahu anhâ hadisinde de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin sekiz rek'at duhâ namazı kıldıkları ihbar ediliyor. Ebû Dâvûd'un rivayetine nazaran her iki rek'atta bir selâm vermek üzere sekiz rek'at kılmışlardır. Halbuki buradaki hadiste Enes radıyallahu anh bu namazı yalnız bir defa, onu da iki rek'at olarak kıldıklarını haber verdiği gibi Âişe radıyallahu anhâdan, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem duhâ namazı kılarlar mı idi?" diye vâki olan suale, "Hayır, meğer ki bir seferden teşrif buyurula!" cevabını vermiştir {M1660 Müslim, Müsâfirîn, 75}. Müslim rivayetinde de, مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي سُبْحَةَ الضُّحَى "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin duhâ neflini kıldıklarını görmedim" {M1662 Müslim, Müsâfirîn, 77.} demiştir. Görünüyor ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri bu namazı, câlib olduğu faziletten dolayı ahyânen kılar, çok kere de farz olur korkusuyla terk buyururlarmış. Hazreti ümmü'l-mümininînin ahyânen kılınan bu namazdan haberdar olmaması da pek mümkündür. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri alelekser duhâ vakitlerinde tedbîr-i umûr-ı müslimîn için ya mescid-i şerif yahut başka bir yere teşrif buyurur, bazan da seferde bulunurlardı. Buna bir de kasm dolayısıyla Hazret-i Âişe'nin hücresinde dokuz günde bir ancak bulunabildiklerini ilâve edersek nefyetmesinin vechi daha kolay meydana çıkar. Yahut bu sözünü ale'd-devâm kılmazlardı mânasına söylemiş olabilir. Nitekim bir rivayette, كَانَ يُصَلِّيهَا أَرْبَعًا "Duhâ namazını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dört rek'at olarak kılardı" {BS5016 Beyhakī, el-Kübrâ, III, 72.} demiş olması bu son ihtimali takviye eder. Maahâzâ İbn Ömer radıyallahu anhümânın duhâ namazı hakkında bid'attır dediği de turuk-ı sahîha ile sabit olmuştur. Lâkin bu da İbn Ömer radıyallahu anhümânın bu fi'l-i Nebîden haberdar olmadığına yahut tezahür suretiyle mescidde kılınması ya da bu namaza muvâzabet edilmesi bid'attır demek istemiş olduğuna mahmûldür. Her ne hal ise cumhur, salât-ı duhânın müstehap olduğuna kāildir. İbn Mes'ûd ile İbn Ömer radıyallahu anhümün bu hususta tevakkuf ettikleri rivayeti de vardır. İbn Ebû Şeybe'nin Mevrak'tan rivayetinde şöyle bir muhâvere vardır: "İbn Ömer'e duhâyı kılar mısın?" diye sordum.

— “Hayır” dedi.
— “Ömer kılar mı idi?”
— “Hayır.”
— “Ebû Bekir kılar mı idi?”
— “Hayır.”
— “Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kılar mı idi?”
— “Zannetmem” (230. hadisin hâşiyesine de müracaat).

391

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قُدِّمَ149 الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ أَنْ تُصَلُّوا صَلَاةَ الْمَغْرِبِ وَلَا تَعْجَلُوا150 عَنْ عَشَائِكُمْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Akşam yemeğiniz önünüze konduğu vakit, akşam namazını kılmadan yemeye başlayınız. Acele edip de yemeğinizi bırakmayınız.[151] {B672 Buhârî, Ezân, 42.}

………

149 Bu babda vârit olan rivâyâtın ekserinde إِذَا وُضِعَ bazılarında da إِذَا حَضَرَ dır.

150 Bir rivayette وَلَا تَعْجَلُوا , diğer rivayette وَلَا تُعْجِلُوا .

151 Burada mevzubahis olan namaz akşam namazıdır. Halbuki yine *Buhârî*'de Âişe radıyallahu anhânın merfûan rivayetinde, إِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ "*Yemek konup namaz ikāmet edildiğinde...*" {B671 Buhârî, Ezân, 42.} lafzı ile vârit olduğundan salât-ı mutlaktır ve akşam namazından başkasına da masruf olabilir. Ancak hadis hadisi müfessir olduğu için bazılarınca mutlakı mukayyede hamletmek râcih olur. Diğerlerine göre mağribin zikri hasr ifade etmez. Çünkü oruçsuz olan aç kimsenin oruçludan ziyade iştihâsı olabilir. Yine *Buhârî*'de İbn Ömer radıyallahu anhümâdan iki rivayet daha vardır ki birinde وَلَا يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ "*Yemekten fâriğ oluncaya kadar acele etmesin*", {B673 Buhârî, Ezân, 42.} diğerinde فَلَا يَعْجَلْ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ وَإِنْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ "*Namaz ikāme edilmiş olsa bile işini bitirinceye kadar acele etmesin*" {B674 Buhârî, Ezân, 42.} denilmiştir. Hatta İbn Ömer radıyallahu anhümânın önüne yemek konurken ötede namaz ikāme olunduğu ve imamın kıraatini işittiği halde yemeği bırakıp da namaza gitmediğini Buhârî mevsûlen naklediyor. Sahih olan bir rivayette de, إِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَأَحَدُكُمْ صَائِمٌ "*Herhanginiz sâim olduğu halde akşam yemeği önüne konursa...*" {İbn Balabân, el-İhsân, V, 422, no: 2068.} denilmişse de *Müslim*'deki aynı rivayette bu ziyade yoktur.

Taâm-ı hâzırın salâta takdimi hakkındaki bu emir, cumhura göre nedb içindir. Bazıları ise vücûba hamletmişlerdir ki Dâvûd ez-Zâhirî bu cümledendir. Ona göre biri akşam taamı önünde iken namaz ikāme olunursa yemekten evvel namaza durması câiz olmaz. Şayet durursa namazı bâtıl olur. Emir ister nedbe ister vücûba hamledilsin, hikmeti, salâttaki huşû‘un fazileti, o salâtı evvel-i vaktinde kılmaktaki faziletten büyük olmasındadır. Hatta bazıları yemeğe iştihâ ziyade iken namaza durmanın kerahetine bile kāil olmuşlardır. Çünkü bu takdirde kalp –namazdan maksudun bizzat olan– huşûdan mahrum olarak nefsin derdi ile meşgul olmuş olur. Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhın, مِنْ فِقْهِ الْمَرْءِ إِقْبَالُهُ عَلَى حَاجَتِهِ حَتَّى يُقْبِلَ عَلَى صَلَاتِهِ وَقَلْبُهُ فَارِغٌ "İnsanın namaza ferâğ-ı kalb ile teveccüh edebilmek için hacetini görmesi kemâl-i fıkhı cümlesindendir" dediğini Buhârî ta‘lîkan rivayet ediyor. Buna hazz-ı abdi, Hak celle ve alânın hakkına takdim mânasını verenler yanılırlar. Bunda bilakis âbid olanların gayri meşgūl-i kalb ile huzûr-ı Hakk'a girebilmelerini temin için hakkullahı sıyânet vardır. Salâtı taama takdim etmekteki kerahet de mutlak değildir. Bu kerahet vakt-i salât geniş olduğuna göredir. Yemeği yediği takdirde namaz vakti geçecek derecede dar olursa namazı tehir etmek câiz olmaz. Ancak böyle olan namazı sonradan iade müstehaptır. Ashâb-ı Ebû Hanîfe'den menkul bir veçhe göre vakit geçse de taamı takdim eder. Zira namazdan maksut olan şey huşûdur.

392

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مَا كَانَ يَصْنَعُ فِي بَيْتِهِ قَالَتْ كَانَ يَكُونُ فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ[152] تَعْنِي فِي خِدْمَةِ أَهْلِهِ[153] فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ[154] خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Müşârün ileyhâya Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hâne-i saâdetlerinde ne işle meşgul olduklarını sordular. "Kendi ehl-i beytlerinin hizmetinde bulunurlardı. Namaz vakti gelince namaza çıkarlardı" cevabını vermiş.**[155]** {B676 Buhârî, Ezân, 44.}

....

152 Bir rivayette فِي مِهْنَةِ بَيْتِ أَهْلِهِ .

153 تَعْنِي فِي خِدْمَةِ أَهْلِهِ cümlesi Buhârî'nin şeyhi Âdem b. İyâs'ın ziyadesi olup daha evvelki فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ lafızlarını tefsîren irat olunmuştur.

154 Diğer rivayetteki, فَإِذَا سَمِعَ الْأَذَانَ ezanı işitince demektir.

155 Evinin işi ile meşgul olan bir kimsenin namaz ikāme olununca hemen çıkmak lâzım geleceğini ifhâm için sevkedilmiş bir hadis olup zımnında Seyyidü'l-âlemîn ve fahrü'l-müslimîn efendimiz hazretlerinin –en küçük hizmetine herkes canfedâ olmak isterken– ehlinin hizmeti ile meşgul olmakla gösterdikleri fart-ı tevâzu da meydana çıkıyor. Âişe radıyallahu anhânın *Şemâil-i Tirmizî*'deki lafzı şudur: مَا كَانَ إِلَّا بَشَرًا يَفْلِي ثَوْبَهُ وَيَحْلِبُ شَاتَهُ وَيَخْدُمُ نَفْسَهُ "O da her ferd-i beşer gibi bir ferd idi. Elbisesini temizler, davarını sağar, kendi hizmetçiğini görürdü." {TŞ343 Tirmizî, Şemâil, 154.} İbn Hibbân ile Ahmed b. Hanbel rivayetlerinde, يَخِيطُ ثَوْبَهُ وَيَخْصِفُ نَعْلَه "*Elbisesini diker, nalınlarını diker*", {HM25415 İbn Hanbel, VI, 121.} İbn Hibbân'ın naklinde ziyade olarak, وَيُرَقِّعُ دَلْوَهُ "*Meşin kovasını yamar*" {İbn Balabân, el-İhsân, XII, 490, no: 5676.} denilmiştir. Hâkim'in *İklîl*'deki rivayetinde, مَا رَأَيْتُهُ ضَرَبَ بِيَدِهِ: امْرَأَةً وَلَا خَادِمًا "Eliyle ne bir kadına ne bir hizmetkâra vurduğunu görmüş değilim" demiştir. {Söz konusu eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir. Ancak rivayet, manayı bozmayan küçük lafız farklılıklarıyla temel hadis kaynaklarımızda mevcuttur. Bkz: M6050 Müslim, Fezâil, 79.} Sallallahu aleyhi ve sellem.

393

•.•.•

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ ﷺ فَقَالَ إِنِّي لَأُصَلِّي بِكُمْ وَمَا أُرِيدُ الصَّلَاةَ أُصَلِّي كَيْفَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي.

TERCÜMESİ

Mâlik b. Huveyris (el-Leysî)[156] radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Asıl) arzum namaz kılmak olmadığı halde[157] size namaz kıldıracağım. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi nasıl namaz kılar gördümse öyle kıldıracağım.[158] {B677 Buhârî, Ezân, 45.}

....

156 Bu, Mâlik b. Huveyris radıyallahu anh 371 ve 372. hadislerin râvisi olup orada zikreylediği üzere صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّي *"Beni nasıl namaz kılar görüyorsanız öyle kılınız yahut kıldırınız"* {B631 Buhârî, Ezân, 18.} hadîs-i şerifini de rivayet eden odur.

157 "Namaz kılmak arzum olmadığı halde" sözünden, kurbet niyeti olmaksızın namaz kılmak gibi bir mâna istişmâm olunursa da maksat o değildir. Çünkü böyle olan namaz sahih olamaz. Farz eda edilecek zaman olmadığı yahut vakit farzını kılmış olduğum halde mahzâ size tâlim için bir namaz kılıp bunu vesîle-i kurbet ittihaz edeceğim demek istemiştir.

158 *Buhârî*'de bu hadîs-i şerif,– Eyyûb es-Sahtiyânî tarikinden mervîdir. Eyyûb, Ebû Kılâbe'den, o da Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhtan rivayet ediyor. Ebû Kılâbe demiştir ki: Mâlik b. Huveyris bizim şu mescidimize –ki Basra Mescidi idi– geldi. ve "Asıl arzum.., (metindeki ibare)" dedi. –Eyyûb der ki: Ebû Kılâbe'ye Mâlik'in nasıl kıldırdığını sordum. "Bizim şeyhimiz gibi" cevabını verdi ki o şeyh birinci rek'atta sücûddan başını kaldırdıktan sonra ve ayağa kalkmadan evvel otururdu. Ebû Kılâbe'nin bu şeyhi "'Ebû Büreyd yahut Ebû Yezîd" Amr b. Selime radıyallahu anh olduğu Buhârî'nin diğer rivayetinde gösterilmiştir. Bir diğer rivayette ise Ebû Kılâbe şöyle diyor: Mâlik b. Huveyris ashabına, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazını size göstereyim mi?" dedi. Bunu söylerken henüz namaz vakti değildi. Mâlik ayakta durdu. Sonra rükûa varıp tekbir aldı. Sonra başını kaldırdı. Azıcık durduktan sonra secdeye vardı. Sonra başını kaldırıp azıcık durdu ve şeyhimiz Amr b. Selime'nin namazı gibi kıldırdı.

Râvi Eyyûb es-Sahtiyânî der ki: Amr b. Selime başkalarında görmediğimiz bir şeyi yapıyordu. Yani üçüncü ile dördüncü rek'atlar arasında otururdu. Ebû Kılâbe rivayetine devam ederek Mâlik'in âtîdeki sözleri söylediğini haber veriyor: Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin nezdine gelip bir müddet ikāmet ettik. Bize لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى أَهْلِيكُمْ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا. صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا. فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ "*Ehl ü iyâlinizin yanına dönseniz! Filân namazı filân vakitte, falan namazı da falan vakitte kılınız. Namaz vakti geldiğinde biriniz ezan okusun. En yaşlınız da size imam olsun*" {B819 Buhârî, Ezân, 40.} buyurdu.

Bu hadislerde en ziyade câlib-i dikkat olan *"celse-i istirahat"* meselesidir ki birinci ile ikinci, üçüncü ile dördüncü rek'atlar arasında secdeden başını kaldırdıktan sonra biraz oturup ondan sonra ayağa kalkmaktır. Bu, İmam Şâfiî'ye göre müstehaptır deniliyorsa da *el-Üm*'de kendisi, "İkinci secdeden sonra kalkar" diyor da "Oturur" demiyor. Bazı ashâb-ı Şâfiî "İhtiyar yahut zayıf olursa celse-i istirahati eder ve ellerini yere dayayıp kalkar" demişlerdir. Diğerleri de bu celseyi tanımazlar. Ebû Hanîfe'nin, Süfyân es-Sevrî'nin, İshak b. Râhûye'nin kavilleri de budur. İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Ömer, Ali radıyallahu anhüm ile Ebüz-Zinâd ve Nehaî'den de bu kavil mervîdir. Mesrûk, Mekhûl, Atâ, Hasan-ı Basrî de oturduktan sonra dayanıp kalkmak taraftarıdırlar. İbn Ömer'den, Mâlik'ten, Ahmed b. Hanbel'den her iki re'ye muvâfık gelecek rivayetler vardır. Celse-i istirahat taraftarlarının hücceti Mâlik b. Huveyris'in bu hadisidir. Muhalifleri de, "Medîne-i Münevvere'de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem on sene, Ebû Bekir, Ömer, Osman, birçok sahâbe ve tâbiîn radıyallahu anhüm ecmaîn senelerce namaz kılmış ve kıldırmış oldukları halde nasıl olur da Medine ahalisi topu topu yirmi gün orada kalmış olan Mâlik b. Huveyris'in haber verdiği böyle bir kaziyyeden bîhaber olurlar? Bu olsa olsa Mâlik b. Huveyris'in iktidâsı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bir ârıza-i bedeniyye ile musâb oldukları bir zamana müsâdif olmuş olması ile te'vil olunabilir" diyorlar.

394

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ تَقدَّم وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ قُلْتُ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ إِذَا قَامَ فِي مَقَامِكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ فَمُرْ عُمَرَ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ لِحَفْصَةَ قُولِي لَهُ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ إِذَا قَامَ فِي مَقَامِكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ فَمُرْ عُمَرَ فَلْيُصَلِّ لِلنَّاسِ فَفَعَلَتْ حَفْصَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهْ إِنَّكُنَّ لَأَنْتُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَتْ حَفْصَةُ لِعَائِشَةَ مَا كُنْتُ لِأُصِيبَ مِنْكِ خَيْرًا.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan mervî مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ hadisi ki yukarıda 387. olarak geçmişti. Bu rivayete göre de (Ümmü'l-mü'minîn hazretleri) şöyle diyor: (Yâ Resûlellah!) Ebû Bekir, senin makamında (yani namaz kıldırdığın mihrapta) durursa ağlamaktan (kıraati) nâsa işittiremez– Ömer'e ferman buyur da nâsa o kıldırsın" dedim.

Âişe radıyallahu anhâ der ki: Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya da "Ebû Bekir senin makamında durursa ağlamaktan (kıraati) nâsa işittiremez. Ömer'e ferman buyur da nâsa o kıldırsın de!" dedim. Hafsa (dediğimi) yaptı. Onun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Yeter, (sus,) Yûsuf (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)ın savâhibi şüphesiz ki sizlersiniz. Ebû Bekir'e söyleyin (diyorum) halka namazı o kıldırsın" buyurdu.

Bunun üzerine Hafsa radıyallahu anhâ, Âişe radıyallahu anhâya, "(Zaten) senden bana hayır gelecek değildi" di(ye canının sıkıldığını izhar et)ti.[159] {B679 Buhârî, Ezân, 46.}

....

159 149, 292, 293, 387, 395 ile 397. hadislere de müracaat. *Buhârî*'nin Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivayetinde de bu macera nakledildikten sonra müşârün ileyhin فَأَتَاهُ الرَّسُولُ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Ebû Bekir'e haberci geldi ve Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hayatında nâsa namaz kıldırdı" {B678 Buhârî, Ezân, 46.} diyerek Ebû Bekir radıyallahu anhın efdal-i ümmet olduğuna işaret ettiği gösteriliyor. Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh bu sözü Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın imâmet-i suğrâya takdiminden imâmet-i kübrâya ehakkıyetini istidlâl ettiğini anlatmak için söylemiştir.

İmâmete evlâ olan kimdir? Meselesi beyne'l-ulemâ muhtelefün fîhtir. Ebû Hanîfe ve Mâlik ile cumhûr-ı ulemâ *"efkah"* olanın ehak olduğuna kâillerdir. Ebû Yûsuf ile Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye ise *"akra'"* olanı tercih etmişlerdir ki bu, İbn Sîrîn ile Şâfiiyye'den bazı ulemânın da kavlidir. Ulemâ-yi Hanefiyye'ye gelince onlar imâmet, namaz câiz olacak kadar kıraatten behremend olmak şartıyla "*sünnete a'lem*" olanın yani fıkıh ile ahkâm-ı şer'iyyeyi en çok bilenin hakkıdır derler ki bu da aşağı yukarı efkah demeye varır. Atâ b. Ebû Rebâh, Evzâî, Mâlik, Şâfiî de buna zâhib olmuşlardır. *Akra*'dan murat suver ve âyât-ı Kur'âniyye'yi en çok ezberlemiş olan mânasına geldiği gibi Ebû Yûsuf'un tefsirine göre ilm-i kıraate ve keyfiyyet-i edâ-i hurûfa, vakıflara en çok âşinâ olan kimsedir. Şâfiiyye'den akra' olanı tercih edenlerin bazıları da bu mânaca akraı kastederler.

Akra' olanı mâadasına takdim edenler 371. hadisin hâşiyesinde Ebû Mes'ûd el-Bedrî'den merfûan mervî, لِيَؤُمَّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى *"Bir kavme, içlerinden Kitâbullah'ı en çok okuyan yani ezberlemiş olan hangisi ise o imâmet etsin"* {HM17225 İbn Hanbel, IV, 122.} hadisi ile ihticâc ederler. Efkah olanı tercih eden cumhur ise bu hadisi mezheplerine muârız bulmuyorlar. Diyorlar ki: Akraın takdimi bidâyet-i İslâm'a mahsustur. Çünkü asr-ı celîl-i nebevîde huffâz-ı İslâm yani *Kur'an*'ı tamamıyla ezberlemiş olanlar pek az idi. Bundan dolayıdır ki Amr b. Selime sagīr iken kavminin ihtiyarları kendisini imâmete geçirirlerdi. Sâlim radıyallahu anh da Mekke'den gelen muhâcirîne ve ensara Mescid-i Kubâ'da imâmet ediyordu. Çünkü o tarihte huffâz yoktu. Sonraları akra', efkah mürâdifi olmaya başladı. Çünkü o asr-ı mübârekte fakih olmayan kāri hemen yok gibi idi. Vâkıa Kitâbullah'ı tamamen ezbere alanların adedi mahdut idi. Fakat herkes ne ezberlemiş ise meânî ve mezâyâsı ve mutazammın olduğu ahkâm ile beraber öğrenirdi. İbn Ömer radıyallahu anhümâ sûre-i Bakara'yı on iki senede ezberlemiştir ki ashap içinde akra' olanlardan biri de o idi. Müşârün ileyh hazretleri, مَا كَانَتْ تَنْزِلُ السُّورَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَنَعْلَمُ أَمْرَهَا وَنَهْيَهَا وَزَجْرَهَا وَحَلَالَهَا وَحَرَامَهَا. وَالرَّجُلُ الْيَوْمَ يَقْرَأُ السُّورَةَ وَلَا يَعْرِبُ مِنْ أَحْكَامِهَا شَيْئًا "Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne zaman bir sûre nâzil olsa biz behemehal içindeki emri, nehyi ve terhîbi, helâli, haramı bilirdik. Şimdi ise bir adam bir sûre okuyor da ahkâmından bir şey bildiği yok" {Aynî, Umde, V, 203.} demiştir. Maahâzâ akraı takdim edenler, فَإِذَا كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ *"Kıraat hususunda müsavi olurlarsa sünneti en çok bilenleri imam olur"* {D584 Ebû Dâvûd, Salât, 60.} hadisi ile temessük ederler. Hâsılı her fırkanın kendine göre sünnetten delili vardır.

İmâmet hususunda takdimi müstelzim hısâl yalnız kıraat ile ilimden ibaret olmayıp bu hısâlde tesâvî halinde diğer evsaf da aranır. Meselâ Hanefiyye'ye göre ilim ve kıraatte tesâvî halinde evra', vera'da da tesâvî halinde esenn, yaşça da tesâvî halinde ahlâkı en güzel, hüsn-i hulkta da tesâvî halinde hüsn-i halk sahibi yani en yakışıklı olan takdim edilir. Bütün hısâlde tesâvî halinde de ya kura atılır yahut kavmin ihtiyar ettiği imâmete geçirilir. Bu tertip içinde esenn derken ale'l-ıtlak yaşı murat etmezler, İslâm içinde geçen sin kastedilir. Karîbü'l-İslâm olan bir ihtiyar, kadîmü'l-İslâm olan gence yalnız sinni dolayısıyla takdim edilmez. İmam Şâfiî'den de bu babda iki kavil mervîdir. Kavl-i kadîmine göre –ki esah olanı budur– ale't-tertîb eşref, sonra hicreti akdem, sonra esenn olan takaddüm eder. Diğer kavline göre ise esenn, sonra eşref, sonra hicreti akdem, sonra en ziyade temiz pak giyinmiş, daha sonra sesi en güzel olan takdim olunur.

395

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ[160] فِي وَجَعِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ الْاِثْنَيْنِ وَهُمْ صُفُوفٌ فِي الصَّلَاةِ فَكَشَفَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم سِتْرَ الْحُجْرَةِ يَنْظُرُ[161] إِلَيْنَا وَهُوَ قَائِمٌ كَأَنَّ وَجْهَهُ وَرَقَةُ مُصْحَفٍ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ[162] فَهَمَمْنَا أَنْ نَفْتَتِنَ مِنَ الْفَرَحِ بِرُؤْيَةِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم خَارِجٌ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَشَارَ إِلَيْنَا النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ وَأَرْخَى السِّتْرَ فَتُوُفِّيَ مِنْ يَوْمِهِ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes radıyallahu anhtan[163] rivayet olunuyor ki, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin vefatı ile neticelenen rahatsızlıklarında kendilerine (yani sahâbeye Mescid-i Şerîf-i Nebevî'de) Ebû Bekir (radıyallahu anh) namaz kıldırıyordu.

(Enes der ki:) Nihayet pazartesi günü olunca saf saf (sabah) namaz(ın)a durduğumuz esnada Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hücrelerinin perdesini kaldırıp bizi temâşâya başladı. Ayakta duruyor ve dîdâr-ı tâbdârı varaka-i mushaf gibi (parıl parıl) parlıyordu.[164] Sonra tebessüm buyurarak güldü.[165] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi görmekle (o kadar sevindik ki) sevincimizden az kalsın namazı bozuyorduk. Ebû Bekir (radıyallahu anh) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem namaza çıkıyor zannıyla (ilk) safa girmek için geri geri gelmeye başladı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bize namazınızı tamamlayınız diye işaret buyurup perdeyi örttü, işte o gün rûh-i mübârekleri a'lâ-yı illiyyîne pervaz buyurdu[166] (Sallallahu aleyhi ve sellem teslîmen kesiren dâimen ebedâ). {B680 Buhârî, Ezân, 46.}

....

160 Bir nüshada يُصَلِّي لَهُمْ .

161 Bir nüshada فَنَظَرَ إِلَيْنَا .

162 Bir nüshada تَبَسَّمَ فَضَحِكَ .

163 Hadisin râvisi Zührî, أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ derken وَكَانَ تَبِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَدَمَهُ وَصَحِبَهُ "... ki Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden hiç ayrılmamış, zât-ı şeriflerine hizmet etmiş ve sahib olmuştur" cümle-i muʻtarızasını ziyade ediyor.

164 Şârihler vech-i şebeh olarak rikkat-i cild, safâ-yi beşere ve cemâl-i bârî-i nebevîyi zikrediyorlar.

165 Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin tebessüm buyurup vech-i kerîm-i risâletpenâhîlerinin sevinçten parlaması, ümmetlerinin namazda buluşup ittihâd-ı kelime üzere bulunduklarından ve şerîat-ı garrâsının ikāme edilmekte olmasından neşet ediyordu.

166 *Buhârî*'de Enes radıyallahu anhtan yine bu mânada diğer bir hadis vardır ki onda Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin üç gün çıkmadıklarını söylüyor. Yine bu hadiste, "Namaz ikāme edildi. Ebû Bekir ileriye varıp mihraba geçti. Nebiyyullah sallallahu aleyhi ve sellem perdeyi mübarek eliyle şöyle kaldırdı. Vech-i pâk-i Nebî meydana çıktı ki o anda bize gözüken o dîdâr-ı tâbdâr-ı nebevîden daha hoş, daha güzel bir manzara görmüş değiliz. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, Ebû Bekir radıyallahu anha 'İleriye geç!' diye mübarek elleriyle işaret buyurdu ve perdeyi indirdi. İşte ondan sonra vefat buyuruncaya kadar cemâl-i bâkemallerini bir daha görmek müyesser olmadı" diyor.

Bu hadîs-i şerif Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın vefât-ı nebevîye kadar namazda halîfe-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem olduğunu gösterdiği gibi –Şîa'nın iddia ettiği gibi– imâmetten azil de buyurulmamış olduğunu ispat eder. Bu sabah namazı, rûh-ı mübarekleri mele-i aʻlâya urûc buyurmazdan evvelki namazların sonuncusudur. İmâmet-i sugrâ ise imâmet-i kübrâya delâlet eder (149, 292, 293, 387, 394, 397. hadislere de müracaat).

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ ذَهَبَ إِلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمْ فَحَانَتِ الصَّلَاةُ فَجَاءَ الْمُؤَذِّنُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ أَتُصَلِّي لِلنَّاسِ[167] فَأُقِيمَ قَالَ نَعَمْ فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ فَجَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ فَتَخَلَّصَ حَتَّى وَقَفَ فِي الصَّفِّ فَصَفَّقَ النَّاسُ[168] وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ لَا يَلْتَفِتُ فِي صَلَاتِهِ فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ التَّصْفِيقَ الْتَفَتَ فَرَأَى رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَأَشَارَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنِ امْكُثْ مَكَانَكَ فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ ﵁ يَدَيْهِ فَحَمِدَ اللّٰهَ عَلَى مَا أَمَرَهُ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِنْ ذٰلِكَ ثُمَّ اسْتَأْخَرَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى اسْتَوَى فِي الصَّفِّ وَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَصَلَّى فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَثْبُتَ إِذْ أَمَرْتُكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا كَانَ لِابْنِ أَبِي قُحَافَةَ أَنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَا لِي رَأَيْتُكُمْ أَكْثَرْتُمُ التَّصْفِيقَ مَنْ رَابَهُ[169] شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ فَإِنَّهُ إِذَا سَبَّحَ الْتُفِتَ إِلَيْهِ
وَإِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd es-Sâidî (el-Ensârî)[170] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) ıslâh-ı beyn için Benî Amr b. Avf (yurdun)a teşrif etmişti.[171] Namaz vakti geldi.[172] Müezzin (Bilâl radıyallahu anh) Ebû Bekir (radıyallahu anh)a gelip, "Nâsa namaz kıldırır mısın, ikāmet-i salât) edeyim mi?" diye sordu. O da, "evet" dedi[173] ve namaza başladı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem nâs namazda iken teşrif etti. (Safları yara yara birinci) safa vardı.[174] (Onu gören) cemaat el çırptılar.[175] Ebû Bekir (radıyallahu anh) namazını kılarken başını çevir(ip hiçbir tarafa bak)mazdı.[176] (Arkasındaki) cemaat el çırpmayı çoğaltınca başını çevir(ip bak)tı[177] ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi gördü. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Yerinde dur!" diye kendisine işaret buyurdu.[178] Ebû Bekir (radıyallahu anh) ellerini kaldırıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kendisine olan bu emrinden dolayı Allah'a hamdüsenâ etti.[179]

Sonra Ebû Bekir (radıyallahu anh birinci) safa girinceye kadar geri geri gitti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de ileriye geçip namazı kıldırdı.[180] Namazdan çıkınca, "Ey Ebû Bekir! Sana emrettiğim vakit yerinde kalmaktan seni meneden ne idi?" diye sordu. Ebû Bekir de, "İbn Ebû Kuhâfe için Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin önünde (durup) namaz kılmak lâyık olmaz" dedi. (Ondan sonra) Resulullah aleyhi ve sellem (cemaate dönüp), "Size ne oluyordu? El çırpmayı neden bu kadar çoğalttınız? Namazda iken her kim bir şey ârız olduğunu görürse tesbih etsin.[181] Tesbih ettiği vakit (elbette) kendisine (imam tarafından) iltifat ve dikkat olunur. El çırpmak kadınlara mahsustur" buyurdu.[182] {B684 Buhârî, Ezân, 48.}

....

167 Bir nüshada بِالنَّاسِ .

168 Bir rivayette فَأَخَذَ النَّاسُ فِي التَّصْفِيحِ "Nâs, tasfîha başladılar" suretinde olup müteakiben Sehl radıyallahu anh, "Tasfîh nedir bilir misiniz?" dedikten sonra "tasfîh, tasfiktir yani el çırpmaktır" demiş. {B2690 Buhârî, Sulh, 1.}

169 Bir nüshada مَنْ نَابَهُ .

170 Ensardandır. Medîne-i Münevvere'de en sona kalan sahâbî odur. İsmi Hazn b. Sa'd iken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tefeülen Sehl tesmiye buyurmuşlardır. Hazn "sert ve sarp yer", sehl ise "düz ve yumuşak yer" demektir. İrtihâl-i nebevî sıralarında on beş yaşında olup kendisinin vefatı seksen sekiz yahut doksan bir senesindedir. Pederi Sa'd b. Mâlik radıyallahu anh da sâbıkūndan olup Bedir Gazâsı'na hazırlanırken hastalanmış ve vefat eylemiştir. Bundan dolayı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ganâim-i Bedir'den kendisine bir sehim ayırmışlardır.

171 Benî Amr b. Avf, Evsîler'in bir koludur. Meskenleri Kubâ'da idi. *Buhârî*'nin başka bir yerindeki rivayetinde: "Ehl-i Kubâ bir defa kavga etmişler, birbirine girip taş atışmışlardı. Keyfiyet, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ihbar edildi. '*Haydi gidelim de barıştıralım*' buyurdular" denilmiştir {B2693 Buhârî, Sulh, 3.}.

172 Bu haber Buhârî'nin diğer rivayetine nazaran salât-ı zuhur kılındıktan sonra bâliğ olmuştur. Taberânî rivayetinde de Buhârî rivayetini teyiden, "Bilâl öğle ezanını okumuşken haber geldi" deniliyor. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'daki rivayet de şudur: "Benî Amr b. Avf'ta bir kıtal oldu. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bunu haber aldı. Islâh-ı beynleri için oraya ba'de'z-zuhr teşrif etti. Teşrif ederken de Bilâl radıyallahu anha '*İkindi namazına kadar şayet gelemezsem Ebû Bekir'e söyle namazı kıldırsın*' buyurdu..." {D941 Ebû Dâvûd, Salât, 168, 169.} Bundan, imâm-ı râtibin yani cemaate temelli imam olan kimsenin lede'l-îcâb istihlâf edebileceği istidlâl edilmiştir. Cevâz-ı istihlâf, Ebû Hanîfe ile Mâlik'in ve Ömer, Ali radıyallahu anhümâ ile Hasan-ı Basrî, Alkame, Atâ, İbrâhim en-Nehaî ve Sevrî'nin kavilleridir. Ehl-i Zâhir istihlâfı câiz görmezler. Şâfiî'den iki kavil mervîdir.

173 Bilâl radıyallahu anhın Cenâb-ı Sıddîk'tan istifhamı "Namazı evvel vaktinde eda etmek faziletini mi, yoksa Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin avdetine intizar faziletini mi ihtiyar edersin?" mânasınadır. Hazreti Sıddîk da bazı rivâyâttaki إِنْ شِئْتَ ziyadesine nazaran, "Peki, istersen kılalım" demiş oluyor. Namaza mübâşeretleri Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin gecikme ihtimaline binaen hem evvel-i vakit faziletini kaçırmamak, hem de zayıfları, iş güç sahiplerini bekletmemek için idi.

174 Cemaat ayakta iken birinci safa varmak için hark-ı sufûf etmek imam hakkında câiz mâadası için mekruhtur.

175 Cemaatin el çırpması, Resûlulah sallallahu aleyhi ve sellemin teşrif buyurmuş olduklarını Ebû Bekir radıyallahu anha ihbar etmek içindi. Buna “*tasfîh*” yahut “*tasfîk*” denir. Bazı ehl-i lugata göre tasfîh “bir elin arkasını diğer elin avucuna vurup ses çıkarmak”tır. Tasfîk ise “avuçları birbirine çarpmak”tır. Namazda lede’l-hâce bunu yapmak kadınlara mahsustur. Bazılarınca sağ elin iki parmağını sol avucuna vurup ses çıkarmak diye tarif edilmiştir.

176 Çünkü bu babdaki nehy-i nebevîye vâkıf idi. İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’indeki rivayete nazaran Âişe radıyallahu anhâ insanın namazda iltifatını Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme sormuş, هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ “*İltifat, insanın namazından bir miktarını şeytanın kapıp aşırmasıdır*” {İbn Huzeyme, Sahîh, II, 65, no: 931.} buyurulmuş.

177 Namazda iltifat menhî ise de metindeki ibareden lede’l-hâce cevazına istidlâl olunur. Bu, cumhur kavlidir. Ebû Zer radıyallahu anhın rivayet ettiği لَا يَزَالُ اللّٰهُ تَعَالَى مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ. فَإِذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ “*Allah Teâlâ hazretleri kuluna namazda iken hep ikbal üzere bulunur. Tâ iltifat edinceye kadar. İltifat etti mi ondan munsarıf olur*” {D909 Ebû Dâvûd, Salât, 160, 161.} hadisi, hiçbir ihtiyaç olmaksızın vâki olan iltifat hakkındadır. Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin bazan sağa, sola baktıkları hakkındaki rivâyât da hep iktizâya ve hâcete mahmûldür. Ancak bu da bir hadde kadardır. Çünkü İbn Huzeyme, İbn Abbas radıyallahu anhümâdan, كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْتَفِتُ يَمِينًا وَشِمَالًا وَلَا يَلْوِي عُنُقَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sağa sola bakarlardı. Lâkin boyunlarını arkaya çevirmezlerdi” {İbn Huzeyme, Sahîh, II, 42, no: 871. Burada lafız “يَلْتَفِتُ فِي صَلَاتِهِ” şeklindedir.} diye rivayet ediyor.

178 Bu işâret-i nebeviyyeden mefdûlün fâdıla imâmeti câiz olduğu anlaşılıyor.

179 Humeydî rivayetinde ise ref'-i yedeynden bahis yoktur. فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ شُكْرًا لِلّٰهِ وَرَجَعَ الْقَهْقَرَى "Ebû Bekir radıyallahu anh, Allah'a şükür olarak başını semaya doğru kaldırdı ve geri geri gitti" {Humeydî, el-Müsned, II, 169, no: 956.} denilmiştir.

180 Bu kıssadan bir tek namazı yekdiğeri müteakip tekaddüm eden iki imamın arkasında kılmanın cevazı istinbat edilmiştir. Bu, mücmaun aleyhtir. İmamda meselâ hades vâki olur, bir halife istihlâf eder, halife namazı itmâm ederse namaz sahihtir. Kezâlik bu namazda Hazreti Sıddîk radıyallahu anh namazın bir kısmında imam iken diğer kısmında me'mûm olmuşlardır. Buradan bir mesele daha hâdis olur: İmâm-ı râtib, nâibini namaza başlattıktan sonra namaz tamam olmadan gelirse ona iktidâda yahut kendi imâmete geçip nâibini me'mûm sırasına geçirmekte muhayyer olur. Bu surette ne namaz kat' edilmiş ne de me'mûmların salâtı bâtıl olur. Zira aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ibtidâ-yı emirde Cenâb-ı Sıddîk'a, "Yerinde dur!" diye işaret buyurmakla onun arkasında namaz kılmak istemişler, muahharen kendileri imâmete geçmişlerdir. Bunu Hanefiyye ile Mâlikiyye kabul etmezler. Diyorlar ki: Bunun cevazı hasâis-i nebeviyyedendir. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin önüne geçmek haramdır. Sair nâstan hiçbir kimse için böyle bir hakk-ı fazl ve takaddüm tanınmaz. Maahâzâ Hazret-i Ebû Bekir imâmetinde devam edeydi onun –lâkin yalnız onun– hakkında câiz olacaktı. Çünkü bu surette emr-i nebevîye ittibâ üzere bulunacaktı. Mâlikiyye'den İbn Abdülber, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden mâadası hakkında bunun adem-i cevazına icmâ vardır der. Muhalifleri bu icmâı teslim etmezler. Hilâf sabittir. Şâfiiyye'ce kavl-i meşhur cevazdır. Binaenaleyh icmâ menkuzdur derler. Hasımları da icmâ sabittir, Şâfiiyye'den bazılarının bunu tecviz etmeleri hark-ı icmâdır. Hark-ı icmâ ise bâtıldır diyorlar.

Bir mesele daha: Me'mûm imamdan evvel iftitah tekbirini alabilir. Çünkü Cenâb-ı Sıddîk ile arkasındaki cemaat bilâhare imâmete geçen Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden evvel iftitah tekbirini almışlardı. Namazlarını da bundan dolayı iade etmediler. Bu da Şâfiiyye'nin kavlidir. Onlar bir kimse farzı kendi kendine kılmaya başlamışken imam tekbir alsa namazdan çıkıp selâm vermeden namazının bakiyesinde imama iktidâ edebilir diyorlar. Sair fukaha ise إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ فَكَبِّرُوا "*İmam tekbir aldığı vakitte tekbir alınız*" {N1065 Nesâî, Tatbîk, 23.} hadisi, me'mûmun tekbiri imamın tekbirine bağlı olduğunu gösteriyor. Binaenaleyh böyle olan namaz sahih olmaz diyorlar. İmam Şâfiî mezhebince me'mûmun namazı imamın namazına mürtebit olmadığı için bunu tecviz etmiştir diyenler de vardır.

181 Namaz içinde hamd olsun, tesbih olsun câizdir. İmamın ef'âl-i salâtta yahut kıratte sehvettiğini kendisine bildirmek için cemaatin tesbih etmesi câiz olduğunda ittifak vardır. Mâadası hakkında ihtilâf-ı fukahâ vardır. Nitekim Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre tahmîd ve tesbih, birinin sözüne cevaben vâki olursa namazı iptal eder. Eğer musallî namazda olduğunu i'lâm için tahmîd ve tesbih ederse beis yoktur. İmam Mâlik ile İmam Şâfiî bir tehlike vukuunda meselâ kuyuya düşmek üzere olan âmâya ihtar yahut bir hayye zuhurunda cemaate ihbar olması için tesbihi tecviz ederler.

182 Buradaki tesbih, zikir yahut hem zikir, hem i'lâm kastıyla سُبْحَانَ اللّٰهِ demektir. Zikir olsun, tasfîk olsun her halde hadd-i ma'rûfu tecavüz etmemek gerektir. Çoğalırsa namazı ifsat eder. *"El çırpmayı niçin çoğalttınız?"* ihtâr-ı âlî-i nebevîsinden vâkıa tasfîkin o namazda çoğalmış olduğu anlaşılıyorsa da müteaddit kimseler tarafından îkā' edilmiş olmasıyla çoğalmış olacak ki bu surette hiçbirinin namazı fesada uğramamış, ya da –erkeklerin tasfîk ettiklerine bakılırsa– bu babdaki hükm-i şer'î henüz lâyıkıyla mâlûmları olmamış olur ki bundan dolayı iâde-i salât kendilerine emrolunmamıştır. Erkeklerin tasfîk, kadınların tesbih suretiyle i'lâmları sünnete muhalif olmakla beraber câizdir.

397

•.•.•

عَنْ عائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ أَصَلَّى النَّاسُ قُلْنَا لَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ فَقَالَ ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ قَالَتْ فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ فَذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ ﷺ أَصَلَّى النَّاسُ قُلْنَا لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ قَالَتْ فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ أَصَلَّى النَّاسُ قُلْنَا لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ أَصَلَّى النَّاسُ فَقُلْنَا لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَالنَّاسُ عُكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ النَّبِيَّ ﷺ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بِأَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ فَأَتَاهُ الرَّسُولُ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَأْمُرُكَ أَنْ تُصَلِّيَ بِالنَّاسِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَكَانَ رَجُلًا رَقِيقًا يَا عُمَرُ صَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ أَنْتَ أَحَقُّ بِذٰلِكَ فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ağırlaştığı zaman, “Nâs namazı kıldılar mı?” diye sordu. “Hayır, yâ Resûlellah! Sana intizar ediyorlar” dedik. “(Öyle ise)benim için leğene su koyunuz” diye emretti. Su koyduk. İğtisâl buyurdu. Kalkmaya davranırken bayıldı. Sonra ayıldı. (Yine) “Nâs namazı kıldılar mı?” diye sordu. “Hayır, yâ Resûlellah! Sana intizar ediyorlar” dedik. (Yine) “Benim için leğene su koyunuz” buyurdu. Oturup iğtisâl etti. Sonra kalkmaya davranırken (yine) bayıldı. Sonra ayıldı. (Yine) “Nâs namazı kıldılar mı?” diye sordu. “Hayır, yâ Resûlellah! Sana intizar ediyorlar” dedik. (Yine) “Benim için leğene su koyunuz” buyurdu. (Yine) oturup iğtisâl etti, sonra kalkmaya davrandı. (Yine) bayıldı. Sonra ayıldı ve “Nâs namazı kıldılar mı?” diye sordu. “Hayır, yâ Resûlellah! Sana intizar ediyorlar” dedik. (O sırada) nâs mescidde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi yatsı namazına bekleyip duruyorlardı. Bunun üzerine Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem nâsa namaz kıldırması için Ebû Bekir’e (haber) gönderdi. Haberci Ebû Bekir’e gidip, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem nâsa namaz kıldırmanı sana emrediyor” dedi. Ebû Bekir –ki yüreği yufka bir zat idi– (Ömer’e), “Yâ Ömer! Nâsa sen kıldır” dedi.[183] Ömer ona, “Sen buna ehaksın” cevabını verdi. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin hasta olduğu) o günlerde namazı Ebû Bekir kıldırdı. Hadisin mâbaʿdi yukarıda geçmişti.[184] {B687 Buhârî, Ezân, 51.}

....

183 Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın Ömer el-Fârûk hazretlerine olan bu teklifi, emr-i âlî-i risâletpenâhîye karşı –hâşâ muhalefet kastıyla olmayıp rikkat-i kalbi ile kemâl-i tevâzuundan ve bu emr-i âlîyi, maʿnâ-yı îcâba almayıp nedbe hamletmiş olmasındandır.

184 Hadisin tetimmesi 387. hadiste görüldüğü üzere ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ علَيْهِ الصَّلَاةُ والسَّلَامُ وَجَدَ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً...إلخ kısmıdır. Ancak evvelki rivayette aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin kıldırdıkları bu namazın hangi vakit namazı olduğu tasrih edilmemişken bu rivayette salât-ı işâ olduğu söyleniyor. Bir de orada A'meş'e isnat olunan söz, burada ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin sözü olarak nakil ve rivayet ediliyor. Ümmü'l-mü'minîn hazretleri, فَجَعَلَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي وَهُوَ يَأْتَمُّ بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والنَّاسُ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ والنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ "Ebû Bekir, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, nâs da Ebû Bekir'in namazına iktidâ ederek ayakta, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de oturduğu halde kıldılar" {B687 Buhârî, Ezân, 51.} diyor. Rivayetin sonunda şu ziyade vardır: Râvi Übeydullah b. Abdullah diyor ki: İbn Abbas radıyallahu anhümanın yanına girdim. "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin marazları hakkında Âişe radıyallahu anhânın bana söylediğini sana arzedeyim mi?" dedim, "söyle" dedi. Onun hadisini arzettim. Hiçbirini inkâr etmedi. Şu kadar ki "Abbas ile beraber olan o ikinci kimsenin ismini sana söyledi mi?" dedi, "hayır" dedim. "İşte o, Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtır" dedi.

Bu hadis ile kāid-i maʿzûrun, kendi gibi kāid-i maʿzûr olanlara da, kāim olanlara da imâmetinin sahih olduğuna istidlâl olunmuştur. Kavl-i meşhûruna göre Mâlik buna muhalif olup bunu Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme has addetmiştir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî de o kavli ihtiyar edip fazla olarak Câbir el-Cuʿfî'nin Şaʿbî'den merfûan rivayet ettiği لَا يَؤُمَّنَّ أَحَدٌ بَعْدِي جَالِسًا "*Sakın hiç kimse benden sonra oturduğu halde imâmet etmesin*" {İbn Balabân, el-İhsân, V, 471, no: 2110.} hadisi ile de ihticâc etmiştir. Bu Câbir el-Cuʿfî zayıf ruvâttan olduğu, hadis de mürsel gibi göründüğü için sabit olan sahihlere karşı hüccet olarak kāim olmaz diye reddolunmuştur. Bazıları ise "Sahih olsa da yine adem-i cevâz davasına hüccet olamaz. Zira sakın bundan sonra hiç kimse oturmuş olana imâmet etmesin mânasını ifade eder ki onların büsbütün hilâf-ı maksutlarıdır" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Şâfiî, Evzâî diğer rivayete nazaran Mâlik hep kāimin kāid arkasında namaz kılmasını tecviz etmişler ve buradaki hadîs-i Âişe ile ihticâc etmişlerdir. Zira bu hadis, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin imam oldukları âhir-i salâvâttır. Bunda kendileri kāiden, cemaat kāimen kılmışlar, hazır olanlara, "Oturup kılınız" diye ferman da buyurmamışlardır. Bundan dolayı olan amel, bunun üzerine olmak iktiza eder (149, 292, 293, 394, 395. hadislere de müracaat).

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ[185] قَالَتْ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاكٍ فَصَلَّى جَالِسًا وَصَلَّى وَرَاءَهُ قَوْمٌ قِيَامًا فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنِ اجْلِسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ[186] الْحَمْدُ وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ.[187]

TERCÜMESİ

(Yine) ümmül-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hasta olduğu[188] halde hâne-i saâdette[189] (bir defa) namaz kıldırdı idi. (Bu) namazı (kendisi) oturarak, birtakım kimseler de arkasında ayakta kıldılar.[190] Onlara, "Oturunuz" diye işaret buyurdu. Namazdan çıktığında buyurdu ki: İmam, kendisine uyulsun diye imam edilir[191], öyle olunca o, rükûa vardığı vakit rükûa varınız. (Başını) kaldırdığı vakit de siz (başınızı) kaldırınız" سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ "Semiallahü limen hamideh"[192] dediği vakit رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ "Rabbenâ leke'l-hamd"[193] deyiniz. Oturduğu halde kıldığı vakit hep oturarak kılınız.[194] {B688 Buhârî, Ezân, 51.}

………

185 Bu hadîs-i şerif *Tecrîd*'de, وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حَدِيثُ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاكٍ. تَقَدَّمَ. وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا "Yine Âişe radıyallahu anhânın Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hâne-i saâdetlerinde hasta iken kıldırdıkları namaza dair olan hadisi ki evvelce geçmişti. Bu rivayete nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, '*İmam oturduğu halde namaz kılacak olursa siz de oturup kılınız*' buyurmuşlardır" suretinde sevkedilmiştir. Bu hadîs-i şerif evvelce kitaba dercedilmemiş olduğundan musannif bu hususta yanılmış demek oluyor. Binaenaleyh hadisi *Buhârî*'den aynen almak ciheti tercih edilmiştir.

186 Bazı rivâyâtta vav ile وَلَكَ الْحَمْدُ , Buhârî'nin diğer rivayetinde ise اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ diye nakledilmiştir.

187 Bu أَجْمَعُونَ yahut bazı nüshalara göre أَجْمَعِينَ lafzı ümmü'l-mü'minîn ile Ebû Hüreyre radıyallahu anhümâ rivayetlerinde vardır. Rivâyâtın hepsinde yoktur.

188 Bu, evvelki hadislerde mevzubahis olan son maraz değildir. Humeydî'nin –Buhârî'nin rivayetine nazaran– tasrih ettiği gibi bu eski hastalıklarıdır ki ondan sonra a'lâ-yı illiyyîne pervaz buyurmazdan evvelce bir daha kāiden namaz kıldırmışlar ve cemaat kıyâmen iktidâ ettikleri halde kuûdu ferman buyurmuşlardır. Evvelki marazlarında şikâyetlerinin sebebi, Enes ile Câbir radıyallahu anhümâdan gelen rivayette tasrih edilmiştir. Bir defa esb-süvâr iken bir hurma ağacının gövdesine çarpıp attan düşmüşlerdir ki bundan da vücûd-i âlîlerinin sağ tarafı berelenmiş, –Câbir'in rivayetindeki sarâhate göre– kadem-i mübârekleri de yarılmıştı. Bundan dolayı mescid-i şerife çıkmadıkları gibi namazı kāiden kılmakta muztar kalmışlardı.

189 *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Sahîh-i İbn Huzeyme*'de Ebû Süfyân'ın Câbir radıyallahu anhtan rivayetinde beyan edildiği üzere bu namaz hücre-i Âişe'deki meşrebede (yahut meşrübe) yani şahnişinde kılınmıştı ki bu şahnişin yüksekçe olduğu için cemaatle namaz kıldığı takdirde imamın makamı cemaatten yüksek düşüyordu. Anlaşılan aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri o günlerde ârıza-i bedeniyyeleri dolayısıyla birkaç gün mescid-i şerîfe çıkamamışlar ve hâne-i saâdetlerinde kimler huzûr-ı âlîlerinde bulunursa yalnız onlara kıldırmışlardı. Bu müddet zarfında mescid-i şerifte namaz kıldırmak için kimi istihlâf buyurdukları hakkında rivayet yoktur.

190 Enes ile Câbir b. Abdullah radıyallahu anhüm rivayetlerinde bu hastalık esnasında iyâdet için hâne-i saâdete gidildiği zikredilmektedir. Esnâ-yı ziyarette namaz vakti olunca aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz imam olup namaz kıldırmışlar. Ancak Enes rivayetinde ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin rivayetine muhalif olarak "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kāiden kılıyorlardı. Biz de arkalarında kāiden kıldık" deniliyor. Câbir rivayetinde ise "İyâdetlerine gittik. Âişe'nin şahnişîni içinde oturdukları yerde teşbih yani salât-ı tatavvu ile meşgul bulduk. Biz kāimen iktidâ ettik. Bu fiilimizden dolayı sükût buyurdular. Sonra bir daha iyâdete gittik. Bu defa farzı oturarak kıldılar. Biz de arkalarında kāimen iktidâ ettik. Bize işaret buyurdular da oturduk. Namazı itmâm ettikten sonra, إِذَا صَلَّى الْإِمَامُ جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا. وَإِذَا صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا. وَلَا تَفْعَلُوا كَمَا يَفْعَلُ أَهْلُ فَارِسَ بِعُظَمَائِهَا Yani '*İmam oturduğu yerde kılarsa siz de oturarak kılınız. Ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılınız da ehl-i Fars'ın* (Acemler'in) *büyüklerine yaptıkları gibi yapmayınız*' buyurdular" {D602 Ebû Dâvûd, Salât, 68.} denilmektedir ki bundan beyt-i Âişe'de kılınan cemaat namazlarının müteaddit olduğu anlaşıldığı gibi taraf-ı âlî-i nebevîden salât-ı tatavvu ile farz namaz arasında bu hususta fark gözetilmiş olduğu da münfehim oluyor. Câbir'in bu hadisi Âişe ile Enes rivayetleri beynindeki tebâyün-i zâhirîyi de izâle eder. Görülüyor ki Enes radıyallahu anh ikinci iyâdette hazır olup bunda da sahâbe-i kirâm, ibtidâ-yı emirde namazda kāim iken işâret-i nebeviyye üzerine oturmuş oldukları için Hazreti ümmü'l-mü'minîn bidâyet-i hâli, Enes ise netice ve meâli nakletmiş oluyor demektir. Yoksa ibtidâ-yı emirde kāiden iktidâ etmiş olaydılar, namazdan sonraki tenbîh-i risâletpenâhîye hiç ihtiyaç kalmayacaktı.

191 Buhârî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayetinde burada, فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ *"Ona yani imama muhalif iş görmeyiniz"* {B722 Buhârî, Ezân, 74.} ziyadesi vardır.

192 Meâl-i âlîsi: *Allah celle ve alâ hazretleri kendisine hamdedenin hamdini işitip kabul etti*. İntehâ.

193 Meâl-i âlîsi: *Ey rabbimiz! hamd sana mahsustur.* İntehâ. Vav ile beraber وَلَكَ الْحَمْدُ rivayetine nazaran, "Yâ rab! Biz sana itaat ettik. Yâ rab! İbadetimizi kabul et, itaatimizden ve sana niyazımızdan dolayı da sana hamdolsun" demek olur.

194 Bu hadisten bazı mesâil-i fıkhiyye istinbat olunmuştur:

1. Kāimlerin kāide iktidâsı sahihtir. Vâkıa yalnız bu hadise bakılacak olursa kāimin kāime, kāidin kāide iktidâsı vâcip gibi görünürse de evvelki hadis ile birlikte nazar-ı mülâhazaya alındığı takdirde bu vücûbun istihbâba münkalib olacağı tebeyyün eder ve kāimin kāide iktidâsı sahih olmuş olur.

2. Bütün ef'âlinde imama mütâbaat vâciptir. Muktedî, rükû ve sücûdda vesair ef'âl-i salâtta imamına sâbık olamaz. Müslim'in Ebû Hüreyre rivayetinde, لَا تُبَادِرُوا الْإِمَامَ. إِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا *"İmamdan evvel davranmayınız. Tekbiri, o tekbir aldığı vakit alınız"* {M932 Müslim, Salât, 87.} buyurulmuştur. Bu hadis, *Ebû Dâvûd*'da, وَلَا تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ وَلَا تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ *"O rükû etmedikçe rükûa, o secde etmedikçe secdeye varmayınız"* {D603 Ebû Dâvûd, Salât, 68.} ziyadesi de vardır. İbn Mes'ûd radıyallahu anhın, "Ne rükûda ne sücûdda imamlarınızdan evvel davranmayınız. Biriniz, imam henüz secdede iken başını kaldırırsa, hemen dönüp başını kaldırdığı zaman kadar secdede dursun, sonra imama tâbi olsun" dediğini de Buhârî ta'lîkan rivayet ediyor.

3. Ebû Hanîfe hadisteki taksime bakarak imamın vazifesi tesmî', me'mûmun vazifesi de tahmîddir der. Mâlik ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel de bu re'ydedirler. Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, Şâfiî, diğer rivayette Ahmed b. Hanbel, imam hem tesmî' hem tahmîd eder derler. Me'mûma gelince, Hanefiyye'ye göre –demin denildiği gibi– o yalnız tahmîd ile mükelleftir. Şâfiî ile Mâlik'e göre ise ikisini cemeder.

399

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَقَعَ195 النَّبِيُّ ﷺ سَاجِدًا ثُمَّ نَقَعُ سُجُودًا بَعْدَهُ.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir:[196] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ "Semiallahü limen hamideh" dediğinde Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem secdeye varmadıkça hiçbirimiz (secdeye varmak için) belimizi bükmezdik. Biz ondan sonra (ve ona tebaan) sücûda varırdık.[197] {B690 Buhârî, Ezân, 52.}

....

195 Bir rivayette, حَتَّى يَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ "Mübarek cephesini yere koymadıkça" {B811 Buhârî, Ezân, 133.} denilmiştir.

196 Taberânî rivayetine göre, bu hadisi, Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan rivayet eden Abdullah b. Yezîd radıyallahu anhümâ Kûfe'de namaz kıldırırken daha başını yere koymadan halk başlarını yere kor ve henüz o doğrulmadan onlar doğrulurlardı. O da bu fiillerini takbîhan bu hadisi kendilerine rivayet etmiştir.

197 Bundan imamın ef'âline mütâbaatın vâcip olduğu isdidlâl olunur. İbnü'l-Cevzî, bundan me'mûm olan kimse imam bir rüknü itmâm etmedikçe o rükne şürû' edemez mânasını çıkarmışsa da cumhura muhalefet etmiş. Zira bu takdirde imama mütâbaat mutasavver değildir. Herhalde râvi radıyallahu anhın maksadı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem secdeye vardıktan sonra ve secdeden kalkmadan secdeye inerdik demektir. Elfâz-ı muhtelife ile vârit olan rivâyât-ı adîdenin kâffesi de bu mânayı müş'irdir. Herhalde maksat mütâbaatı tariftir ve imamdan evvel hiçbir rükne şürûun câiz olmadığını anlatmaktadır.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ أَوْ أَلَا يَخْشَى[198] أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: İmamdan evvel başını (secdeden) kaldıran- herhanginiz, acaba şundan korkmaz mı ki, Allah Teâlâ, başını eşek başına – yahut suretini, eşek suretine–[199] çevirsin.[200] {B691 Buhârî, Ezân, 53.}

....

198 Bir nüshada أَمَا, diğerinde أَلَا ; daha başkasında أَوَلَا. Bu şek, Ebû Hüreyre radıyallahu anhtandır.

199 Bu şek, Şuʿbeʾdendir. Maahâzâ diğer rivâyâtta وجه lafzı ile de mervîdir. Cinayeti işleyen başın tahavvülünü söylemek ile suretin yahut yüzün tahavvülünü söylemek maʿnâ-yı vâhide râcidir.

200 Dârekutnî, Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan, الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ وَيَخْفِضُهُ قَبْلَ الْإِمَامِ فَإِنَّمَا نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ "*İmamdan evvel başını kaldıran, imamdan evvel başını indiren* (yere koyan) *kimsenin nâsıyesi ancak şeytan elinde bulunur*" {Rivayet Dârekutnî'nin eserlerinde tespit edilememiştir. Ancak daha erken kaynaklarda yer almaktadır. Bkz. MU208 Mâlik, Salât, 14.} hadisini rivayet ettiği gibi Taberânî de âtîdeki hadisi *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayet ediyor: Biri, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin ardında namaz kıldı. İmâmü'l-muttakīn efendimizden evvel rükûa varıp rükûdan başını kaldırmaya başladı. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz namazı bitirdikten sonra, *"Bunu yapan kim idi?"* diye sordular. O kimse "Benim, yâ Resûlellah" dedi. Bunun üzerine, اتَّقُوا خِدَاجَ الصَّلَاةِ. إِذَا رَكَعَ الْإِمَامُ فَارْكَعُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا "*Namazın güdük olanından ittikā ediniz. İmam rükûa vardığında rükûa varınız. Başını kaldırdığında başınızı kaldırınız*" {HM11407 İbn Hanbel, III, 43; Taberânî, el-Evsat, V, 6, no: 4516.} buyurdular.

Bu hadîs-i şerif, imamdan evvel davrananlar hakkında vaîd-i şedîdi mutazammındır. İbn Mes'ûd radıyallahu anh imamından evvel davranan bir muktedîye bakmış da sonra kendisine, لَا وَحْدَكَ صَلَّيتَ وَلَا بِإِمَامِكَ اقْتَدَيْتَ "Sen ne yalnız kıldın, ne imamına iktidâ ettin" demiş. İbn Ömer radıyallahu anhümâ da böyle birisine namazı iade ettirmiştir. Cumhur ise böyle yapmaya ism terettüp edeceğine kāil olmakla beraber iade tarafında değillerdir. İbn Ömer radıyallahu anhümâya bu hususta ehl-i zâhir ile bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel mütâbaat ederler. Çünkü onlar, nehiy fesadı iktiza eder derler. Ahmed b. Hanbel, böyle olan kimsenin namazı olmuş olaydı hakkında sevap ümit edilir, ikāba giriftar olmasından korkulmazdı diyor.

İmamına mütâbaat etmeyenin sureti eşek suretine tahavvül etmesi mecazidir. Böyle olan kimse iktidâya niyet etmişken iktidâ etmiyor ve adem-i iktidâsıyla beraber kendini muktedî bilecek kadar eşeklik gösteriyor. Kelâm-ı âlî-i nebevî, eşek sîretini ihtiyar eden bu adamlara yakışan suret, eşek suretidir gibi bir tevbîh ve tahziri mutazammın olmuş oluyor. Maahâzâ bu hadisin başka tarikten, أَنْ يُحَوِّلَ رَأْسَهُ رَأْسَ كَلْبٍ *"Başını köpek başına tahvil etmesinden korkmaz mı?"* {İbn Balabân, el-İhsân, VI, 60, no: 2283.} tarzında rivayet edilmiş olmasına ve İbn Mes'ûd radıyallahu anhın, مَا يَأْمَنُ الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَعُودَ رَأْسُهُ رَأْسَ كَلْبٍ. وَلَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَيُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ *"İmamdan evvel başını secdeden* (yahut rükûdan) *kaldıran kimse, başının köpek başına tahavvül etmeyeceğinden emin olamaz. Bir de namazda gözlerini semaya doğru kaldıran herifler ya bundan vazgeçsinler yahut nûr-ı basarlarının alınmasına muntazır olsunlar"* {MK9173 Taberânî, el-Kebîr, IX, 239} söz*üne* bakan bazı ulemâ, hadisi ma'nâ-yı mecâzîye hamletmeyip meshin bilfiil vukuundan korkulur derler. Ma'nâ-yı mecâzîye gidenler meshin ümmet-i Muhammed hakkında câizü'l-vukū' olmadığına ve ümmet-i Muhammediyye'nin meshten me'mûn olduğuna istinat ederler. Halbuki Âişe radıyallahu anhânın *İbn Mâce*'deki hadîs-i merfûunda, يَكُونُ فِي آخِرِ هٰذِهِ الْأُمَّةِ خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ *"Bu ümmetin en son gelenlerinde hasf de, mesh de, kazf de olacaktır"* {İM4060 İbn Mâce, Fiten, 29.} buyurulmuştur. Hasf yerin açılıp üzerindekileri yutması, mesh insanın hayvan suretine tahavvülü, kazf de gökyüzünden taş yağması demektir. Bu hadisi Ali, Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn radıyallahu anhüm de rivayet etmişlerdir. Bu mânada kütüb-i muhtelifede daha birçok ehâdîs varsa da senedleri o kadar kavi değildir.

401

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﷛ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Üzerinize başı kuru (kara) üzüm tanesi gibi olan bir (abd-i) Habeşî de[201] âmil[202] nasbedilmiş olsa onu dinleyiniz ve itaat ediniz."[203] buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor.[204] {B693 Buhârî, Ezân, 54.}

………

201 Vech-i şebeh, saçlarının kara, kıvırcık, kısa ve başının küçük olması gibi şeylerdir.

202 Âmil –büyük, küçük– bir yeri idareye taraf-ı hükümetten nasbedilen vali ve emîre ıtlak olunur.

203 Bu hadisin namaz ile münasebeti kendisine amel yani memuriyet tefvîz olunan emîr, vali gibi kimselerin namazlarda imam olmaları sünnet-i seniyye iktizâsı olmasıdır. Abdin emâret ve velâyeti sahih olunca arkasında namaz kılmak da sahih olmak lâzım gelir. Bu hadisi Buhârî abd ile mevlânın, veled-i zinânın, a'râbînin, hadd-i bulûğa varmamış çocuğun imâmetleri hakkındaki babda zikredip bunların, يَؤُمُّهُمْ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ "*Cemaate Kitâbullah'ı en çok belleyip okuyan kim ise o imam olur*" {Buhârî, Ezân, 54 (bab başlığı).} hadîs-i şerifiyle istidlâl ve ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın, kölesi Ebû Amr Zekvân henüz çocukken ona ramazanda mushaf açtırıp arkasında namaz kıldığını misal olarak irat eder. Buhârî bu misal ile hem abdin hem çocuğun sıhhat-i imâmetlerine hem de yüzünden ve mushaftan okumakla namazın sıhhatine işaret etmiş oluyor. Enes b. Mâlik radıyallahu anh da namaz kılarken arkasında, elinde mushaf, bir çocuk durup kıraatini dinler ve yanıldığı yerde hemen mushafı karşısına getirip fethedermiş.

Mushaftan okumakla namaz kılmaya İbn Sîrîn, Hasan-ı Basrî, Hakem, Atâ dahi kāil olmuşlardır. Mâlik, yalnız bunu kıyâm-ı ramazanda tecviz etmiştir. İbrâhim en-Nehâî, Saîd b. Müseyyeb, Şa'bî, diğer rivayette Hasan-ı Basrî, Süleyman b. Hanzale, Mücâhid b. Cübeyr, Hammâd ve Katâde ise câiz görmezler. Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel de bu cümledendirler. Çünkü mushaftan okumak amel-i kesîrdir. Amel-i kesîr ise namazı ifsat eder. Ebû Yûsuf ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye göre câizdir. Çünkü mushafa nazar etmek de ibadettir. Yalnız nasârâya teşebbüh dolayısıyla bunu maa'l-kerâhe tecviz ediyorlar.

Abdin, veled-i zinânın, aʻrâbînin imâmetleri cumhura göre sahihtir. Yalnız İmam Mâlik, "Abd olan, ahrâra imam olamaz. Şu kadar ki ahrâr içinde kāri bulunmazsa cumadan mâada namazlarda abde iktidâ edilebilir. Çünkü cuma abde vâcip değildir" der. Âişe radıyallahu anhâ veled-i zinânın imâmetinde beis görmemiş hatta "Ebeveyninin günahından ona bir şey yok" dermiş. Ömer b. Abdülazîz ile Mücâhid ve Mâlik, imâm-ı râtib olmasını mekruh görmüşlerdir. Sebebi de aleyhinde söz söylenir makūleden olduğu için onun yüzünden halkın günaha girmesidir. İmam Şâfiî "Babası mâlûm olmayan kimseyi imam nasbetmek istemem" demiş. Hanefiyye ise abdin de, veled-i zinânın da imâmetlerini –istihfâf-ı nâsa hedef oldukları için– mekruh görürler. Lâkin bunlardan biri imâmete geçti mi arkasında kılınabilir derler. Aʻrâbînin imâmetini Ebû Hanîfe maaʼl-kerâhe câiz görenlerdendir. Çünkü Aʻrâb alelekser cahil olurlar. Sevrî'nin, Şâfiî'nin, İshak'ın da kavilleri budur. İbn Mesʻûd radıyallahu anh aʻrâbî arkasında namaz kılmıştır. Sabî-i mümeyyizin imâmetini Buhârî gibi Şâfiî de tecviz eder. Hasan-ı Basrî'den de mervî olan kavil budur. Ancak sabî-i mümeyyizin cumaya imâmeti hakkında Şâfiî'den menkul olan kavil ikidir. Ebû Hanîfe ile Ahmed ve İshak ise sabî arkasında farz kılınmasını câiz görmezler. Neflin kılınmasında da Ebû Hanîfe'den iki rivayet vardır. Dâvûd ez-Zâhirî, Şaʻbî, Mücâhid, Ömer b. Abdülazîz ile Atâ'ya gelince, bunlar mutlaka sahih olmaz demişlerdir. Sabînin imâmetini tecviz etmeyenler İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervî, لَا يَؤُمُّ الْغُلَامُ حَتَّى يَحْتَلِمَ "Çocuk bulûğa ermedikçe imam olmaz" eserine ve İbn Mesʻûd radıyallahu anhın, لَا يَؤُمُّ الْغُلَامُ حَتَّى يَجِبَ عَلَيْهِ الْحُدُودُ "Çocuk, üzerine hudûd vâcip olacak sinne gelmedikçe imam olmaz" sözüne temessük ederler.

204 Bu kelâm-ı âlî-i nebevînin Ebû Zer radıyallahu anha söylendiğini biraz daha aşağıda Buhârî, Enes radıyallahu anhtan rivayet ediyor.

402

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يُصَلُّونَ لَكُمْ فَإِنْ أَصَابُوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ وَإِنْ أَخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (İmamlar)[205] sizin için namaz kılarlar. Eğer isabet ederlerse[206] hem sizlere hem onlara (namaz sevabı var)dır. Eğer hata ederler (isabet etmezler)se[207] sizler için sevap, onlar için ikāb vardır.[208] {B694 Buhârî, Ezân, 55.}

....

205 Alelıtlak namaz kıldıran imamlar mânasına olduğu gibi vülât ve ümerâ mânasına da gelir. Zira namaz kıldırmak asıl onların vazifesidir. Yine *Sünen-i Dârekutnî*'de tahrîc ve Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet edilen, سَيَلِيكُمْ بَعْدِي وُلَاةٌ فَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا فِيمَا وَافَقَ الْحَقَّ وَصَلُّوا وَرَاءَهُمْ. فَإِنْ أَحْسَنُوا فَلَهُمْ وَإِنْ أَسَاءُوا فَعَلَيْهِمْ "*Benden sonra birtakım vülât sizin işlerinizi deruhte edeceklerdir. İşte onların hakka muvâfık olan husûsatta sözlerini dinleyiniz ve itaat ediniz. Arkalarında da namaz kılınız. Eğer iyi davranırlarsa kendi lehlerinedir. Yok eğer fena davranırlarsa aleyhlerinedir*" {DK1735 Dârekutnî, es-Sünen, II, 54.} hadîs-i şerifi eimmeden murat, hulefâ ve selâtîn ve vülât ve ümerâ olduğu zannını takviye eder.

206 İsabetin mânası en kuvvetli kavle göre namazı eksiksiz kılmaktır. Ebû Hüreyre radıyallahu anhın İbn Hibbân rivayetine göre bu hadise, يَكُونُ أَقْوَامٌ يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ فَإِنْ أَتَمُّوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ {İbn Balabân, el-İhsân, V, 607, no: 2228.} diye başlaması; Hâkim'in, *Müstedrek*'inde Ukbe b. Âmir radıyallahu anhtan, مَنْ أَمَّ النَّاسَ فَأَتَمَّ (وَفِي نُسْخَةٍ) فَأَصَابَ فَالصَّلَاةُ لَهُ وَلَهُمْ. وَمَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا فَعَلَيْهِ وَلَا عَلَيْهِمْ *"Her kim nâsa imam olup namazı tamam kılar* (bir nüshaya göre isabet eder)*se o namazın sevabı hem ona hem onlaradır. Her kim de namazdan bir şey eksiltirse ikābı onadır, onlara değildir"* {NM772 Hâkim, el-Müstedrek, I, 320 (1/213).} hadisini ve Abdullah b. Vehb'in *Müsned*'inde Ebû Şûreyh el-Huzâî radıyallahu anhtan, الْإِمَامُ جُنَّةٌ. فَإِنْ أَتَمَّ فَلَكُمْ وَلَهُ. وَإِنْ نَقَصَ فَعَلَيْهِ النُّقْصَانُ وَلَكُمُ التَّمَامُ *"İmam, kalkan ve siperdir. Eğer namazı tamam kılarsa sevabı hem size hem onadır. Eğer eksik kılarsa noksanının ikābı ona, namazın tamamlanmış olması sevabı da size râci olmuş olur"* {İbn Vehb, el-Câmi', s. 229, no: 383.} hadisini rivayet, kezâlik Hâkim'in *Müstedrek*'te "Müslim şartı üzere sahihtir" diyerek Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan, الْإِمَامُ ضَامِنٌ. فَإِنْ أَحْسَنَ فَلَهُ وَلَهُمْ. وَإِنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهِ لَا عَلَيْهِمْ "*İmam zâmindir yani muktedînin namazı imamın namazı zımnına dahildir. Eğer iyi kılarsa sevabı hem ona hem onlaradır. Fena kılarsa ikābı onadır, onlara değildir*" {NM785 Hâkim, el-Müstedrek, I, 324 (1/217).} hadisini tahrîc etmeleri bu mânadaki isabete delildir.

Bazıları isabetten murat vakte isabet etmek yani namazı vaktinde kılmaktır demişlerdir. Benî Ümmeyye hulefâ ve vülâtı namazları vakitlerinden pek sonraya tehir ederlerdi. Bu münasebetsizlik evvelce taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden mûcize olarak ihbar ve öyle zamanlarda ne yapmak lâzım geleceği tâlim buyurulmuştur. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Ebû Hüreyre ile Kabîsa b. Vakkās radıyallahu anhümâdan mervî, يَكُونُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ مِنْ بَعْدِي يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ وَهِيَ عَلَيْهِمْ. فَصَلُّوا مَعَهُمْ مَا صَلَّوْا الْقِبْلَةَ "*Benden sonra başınıza birtakım ümerâ gelecektir ki namazı vaktinden sonraya bırakırlar. Bunun günahı onlaradır. Onlar kıbleye karşı namaz kıldıkça arkalarında namaz kılınız*" {D434 Ebû Dâvûd, Salât, 10.} hadisi ile *Nesâî* ve *İbn Mâce*'de Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan mervî, سَتُدْرِكُونَ أَقْوَامًا يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ لِغَيْرِ وَقْتِهَا. فَإِذَا أَدْرَكْتُمُوهُمْ فَصَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ لِلْوَقْتِ الَّذِي تَعْرِفُونَ. ثُمَّ صَلُّوا مَعَهُمْ وَاجْعَلُوهَا سُبْحَةً "*Birtakım vülâta yetişeceksiniz ki onlar namazı vaktinin haricinde kılarlar. Onlara yetiştiğinizde namazları evlerinizde bildiğiniz vakitlerde kıldıktan sonra onlara iktidâ ediniz ve* (onlarla beraber) *sonra kıldığınız namazı nâfile itibar ediniz*" {İM1255 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 150.} hadisleri bu kabildendir. Ebû Hüreyre ile Kabîsa hadisini Ebû Zer ile Sevbân radıyallahu anhüm de rivayet etmişlerdir.

Bazı şürrâh da isabeti, erkân ve şerâit ve sünen-i salâtta isabet mânasma almışlardır ki birinci mânaya karîbdir.

207 Buradaki hata amd mukabili olan hata demek değildir. Çünkü min gayri taammüdin vâki olan naksın günahı yoktur. İsabet mukabili olan hatadır. Onun için "İsabet etmezlerse" lafızları tefsir olarak kavis içine alınmıştır. Bu takdirde mânası: "Namazı eksik, yahut vaktinden teahhur etmiş yahut erkân ve şerâit ve sünence kemalden ârî olarak kıldırırlarsa" demek olur. Bazı ulemâ إِنْ أَخْطَؤُا فَلَكُمْ 'e "Hata ederlerse sizler için sevap vardır" mânasını vermeyip "Hata ederlerse sizler için evlerinizde vaktinde namaz kılmak vardır" mânasını vermişlerdir. Bunu seleften birçok zevat yapardı. Nitekim Haccâc Arefe'de namazı tehir edince İbn Ömer radıyallahu anhümâ çadırında namazı kılıp vakfeye başlamış ve bundan dolayı kendisini Haccâc hapsetmiştir. Ekâbir-i tâbiînden Ebû Vâil de Haccâc'ın cuma namazını vaktinden sonraya bırakmasından dolayı herkese evlerinde namaz kılıp sonra Haccâc'ın arkasında tatavvuan namaz kılmalarını tavsiye ederdi. Ziyâd'a karşı Mesrûk da bunu yapmıştır. Velîd'in gününde Atâ ile Mekhûl ve Saîd b. Cübeyr de namazları yerlerinde kılıp sonra Velîd ile beraber kılarlarmış.

208 Bu hadîs-i şerif imamın taksirinden dolayı muktedîye bir şey terettüp etmeyeceğine delil ittihaz edilmiştir. İmamın bazı umurda hatası, musîb olan me'mûmun sıhhat-ı salâtına müessir olmaz. Meselâ imam muhdis yahut cünüp olur yahut üzerinde göze görünmeyen bir necâset bulunursa me'mûm namazı iade etmez. Hanefiyye'ye göre ise imam da, me'mûm da o namazı iade eder. Mâlik ile Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in mezheplerine göre muktedî yalnız muvafakat cihetinden imama tâbidir. Yani yalnız onun icrâ ettiği ef'âl ve harekâtı icrâ etmekle mükelleftir. İmamın namazındaki sıhhat ve fesad ile alâkadar olmaz. Hanefiyye'ye göre ise sıhhat ve fesad cihetinden de imama tâbidir. Delilleri de Sehl b. Sa'd radıyallahu anhın demin zikrettiğimiz, اَلْإِمَامُ ضَامِنٌ hadisidir. İmamın kıraati me'mûmun karaati yerine geçmesi, müfterızın müntefile iktidâsının adem-i sıhhati gibi mesâil-i hilâfiyye hep bu asla teferru' ediyor.

Bu hadisten eimme-i cevr arkasında namaz kılmanın sahih olduğu anlaşılıyor. Acaba fitneye dahil kimse ile mübtediin arkasında da namaz kılmak öyle midir? Ehl-i fitneden olan imam hakkında Hasan-ı Basrî'nin, صَلِّ وَعَلَيْهِ بِدْعَتُهُ "Sen kıl, bid'atının günahı da onun boynunadır dediğini Buhârî ta'lîkan rivayet ettiği gibi yevm-i dârda mahsur kalan Osman b. Affân radıyallahu anhın nezdine Ubeydullah b. Adî'nin girip, "Sen imâm-ı âmmesin. Başına geleni de görüyoruz. Bize bir imâm-ı fitne namaz kıldırıyor. Biz bundan kaçınıyoruz. Ne buyurursun?" demesine mukabil halîfe-i müşârün ileyhin, "Namaz insanların yapacağı en iyi şeydir. Halk iyi bir şey yaparlarsa sen de onlarla beraber onu yap! Fena bir şey yaparlarsa fenalıklarından sakın!" cevabını mevsûlen rivayet ediyor. Mübtediin ardında namaz kılmak hususunda ârâ muhteliftir. Tâbiînden birçok kılan vardır. Mezâhib-i erbaa ashabının da re'yleri yekdiğere uymaz.

403

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ حَدِيثُ مَبِيتِهِ فِي بَيْتِ خَالَتِهِ تَقَدَّمَ وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ ثُمَّ نَامَ حَتَّى نَفَخَ وَكَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ ثُمَّ أَتَاهُ الْمُؤَذِّنُ فَخَرَجَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

TERCÜMESİ

(Yine) İbn Abbas radıyallahu anhümânın, teyzesi (ümmü'l-mü'minîn Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye radıyallahu anhâ)nın hânesinde gecelemesine dair hadisi ki evvelce geçmişti.[209] Bu rivayette ise (İbn Abbas radıyallahu anhümâ), "Sonra (uykuya mahsus) teneffüsleri duyulacak kadar uyudu. Zaten uyuyunca seslice teneffüs etmek mu'tad-ı şerifleri idi. Sonra müezzin (Bilâl gelip) kendilerine (namaz vaktini) haber verdi. Bunun üzerine çıkıp namaz kıldırdılar ve abdest almadılar"[210] diyor. {B698 Buhârî, Ezân, 58.}

....

209 97, 113 ve 141. olarak geçmişti.

210 Hadisin burada tekrarından maksat İbn Abbas hazretleri çocukluk haliyle yalnız başına iktidâ eylediği zaman imamın neresinde durulacağını bilmeyerek sol tarafına geçmişken sağ tarafa geçirilmiş olduğunu beyandır (141. hadise müracaat). Me'mûm tek olursa imamın hizasında ve sağ tarafında durmak lâzımdır. Bu, Ömer ile İbn Ömer, Enes, İbn Abbas radıyallahu anhüm ile Sevrî, Mekhûl, Şa'bî, Urve b. Zübeyr, Ebû Hanîfe, Mâlik, Evzâî ve İshak'ın kavilleridir. Muhammed b. Hasan ayaklarının parmaklarını imamın ökçesi yanına kor, diyor. Şâfiî'ye göre imam ile müsâvat hizasından biraz gerilemesi müstehaptır. İbrâhim en-Nehaî'ye göre rükûa varıncaya kadar imamın arkasında durur. O vakte kadar biri daha gelmezse imamın sağına geçer. Ahmed b. Hanbel, muktedî imamın solunda durursa namazı fâsit olur der.

404

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ فَصَلَّى الْعِشَاءَ فَقَرَأَ بِالْبَقَرَةِ فَانْصَرَفَ الرَّجُلُ[211] فَكَأَنَّ مُعَاذًا تناولَ[212] مِنْهُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ فَتَّانٌ[213] فَتَّانٌ فَتَّانٌ ثَلَاثَ مِرَارٍ أَوْ قَالَ فَاتِنًا فَاتِنًا فَاتِنًا وَأَمَرَهُ بِسُورَتَيْنِ مِنْ أَوْسَطِ الْمُفَصَّلِ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Muâz b. Cebel radıyallahu anh (her defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında (yatsı) namazını kıldıktan sonra dönüp kavmine (yani Benî Selime'ye o namaz için) imâmet ederdi.**[214]** (Bir defasında) yatsıyı kıldırdı**[215]** ve sûre-i Bakara'dan (başlayıp) okumaya kalktı.**[216]** (Cemaatinden) biri**[217]** ayrıl(ıp namazı yalnız kıl)dı.**[218]** Muâz (radıyallahu anh) onun hakkında fena söz söyler gibi oldu.**[219]** Keyfiyet Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bâliğ olunca Muâz'a üç kere, "Fettansın, fettansın, fettansın" yahut "Fâtin oldun, fâtin oldun, fâtin oldun"**[220]** buyurdu ve mufassalın evsatından**[221]** iki sûre ile (kıldırmasını) emretti.**[222]** {B701 Buhârî, Ezân, 60.}

....

211 فَانْصَرَفَ رَجُلٌ olarak da mervîdir ki insıraf eden zatı tenkîre evfak olanı budur. Maahâzâ elif-lâm cins de ifade ettiğinden müeddâsı itibariyle nekre halindedir ya da râvi muhatabınca mâlûm ve mâhut bir şahıstan bahsetmiş oluyor.

212 Bir nüshada فَكَانَ مُعَاذٌ يَنَالُ , diğer nüshada da يَتَنَاوَلُ

213 Bir nüshada istifham sîgasıyla üç kere أَفَتَّانٌ؟

214 Müslim'in rivayetinde فَيُصَلِّي بِهِمْ تِلْكَ الصَّلَاةَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında kıldığı namazı kavmine kıldırırdı" {M1042 Müslim, Salât, 180.} ziyadesi vardır ki zâhir mânası farzı aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ile birlikte kıldıktan sonra henüz kılmamış olan kavmine imam olur, kendi müntefil iken arkasındaki cemaat müfteriz olurlardı. Bu meselede eimme-i Hanefiyye ve Mâlikiyye ile diğerleri arasında büyük nizâ vardır. Onlar farz kılan kimsenin nâfile kılana iktidâsı sahih değildir derler. Şâfiiyye ile Hanâbile ise bunu tecviz ederler. Delillerinden biri de Muâz b. Cebel radıyallahu anhın bu fiilidir.

215 Ebû Avâne ile Tahâvî ve Abdürrezzâk'ın rivayetlerinde, فَصَلَّى الْمَغْرِبَ denilmiştir. Bu da kaziyyenin taaddüdüne yahut işâya mecazen mağrib denilmiş olduğuna delâlet eder. İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde, أَخَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى مَعَهُ مُعَاذٌ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْنَا فَتَقَدَّمَ لِيَؤُمَّنَا "Bir gece Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yatsıyı tehir buyurdu. Muâz, zât-ı kerîmü's-sıfât Risâletpenâhî ile birlikte kıldı. Sonra bizim yanımıza dönüp bize imam olmak için mihraba geçti" {İbn Balabân, el-İhsân, VI, 159, no: 2400.} suretinde rivayet edilmiş olması sair kütüb-i sıhâhın rivayetlerine muvâfık gelmektedir. Binaenaleyh taaddüd-i vâkıa ihtimali biraz zayıf düşmektedir.

216 Rivayetlerin kiminde şek ile بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ أَوِ النِّسَاءِ {B705 Buhârî, Ezân, 63.}, İbn Mâce'nin bir rivayetinde de şeksiz olarak بِالْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ {İbn Mâce'nin Sünen'inde tespit edilemeyen rivayet, Serrâc tarafından Muhârib kanalıyla yine Cabir radıyallahu anhtan nakledilmiştir. Aynî de şerhinde söz konusu rivayetin kaynağını bu şekilde göstermektedir. Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, II, 46, no: 162.}, *Ahmed b. Hanbel*'in Büreyde rivayetinde فَقَرَأَ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ denilmiştir {HM23396 İbn Hanbel, 355.}.

217 Bu zatın ismi burada zikredilmemişse de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde Hazm b. Ebû Kâ'b olduğu tasrih ediliyor. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da da Hazm b. Ebû Kâ'b'ın, "Muâz namaz kılarken gelen benim" dediği rivayet edilmiş olması bunu teyit eder. Maahâzâ *Müsned-i Ahmed*'de Enes radıyallahu anhın dayızâdesi Harâm b. Milhan olduğu müşârün ileyhten mervî olduğu gibi Süleym isminde olduğu da başka yerinde zikrediliyor. Selîm rivayeti de varsa da tashiftir diyorlar.

218 Müslim rivayetinde فَانحَرَفَ رَجُلَ فَسَلَّمَ وَصَلى وَحْدَهُ “Biri, ayrı bir tarafa çekildi. Selâm verip namazı yalnız başına kıldı” {M1040 Müslim, Salât, 178.}, Nesâî rivayetinde, فَانْحَرَفَ الرَّجُلُ فَصَلَّى فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ “O adam çekilip mescidin bir tarafında namaz kıldı” {N832 Nesâî, İmâmet, 39.}, *İbn Hibbân*’da da فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ تَنَحَّى فَصَلَّى وَحْدَهُ “Bir adam, sûre-i Bakara’dan başlandığını görünce, ayrı bir tarafa çekilip yalnızca kıldı” {İbn Balabân, el-İhsân, VI, 159, no: 2400.} denilmiştir ki bu rivayetlerden o zatın namazı kat‘ edip yeni baştan kıldığı anlaşılıyor. Bundan Şâfiiyye, bir özürden dolayı namazı kat‘ ve iptal etmenin cevazını istidlâl etmektedirler. Hanefiyye ve Mâlikiyye ise bunu iptâl-i ameldir diyerek asla tecviz etmezler. Müslim rivayetindeki فَسَلَّمَ kelimesini İbn Uyeyne’den başka ruvâtın zikretmediklerine bakıp kat‘-ı salât vâki olduğunu meşkûk görenler, ancak iktidâyı kat‘ etmiş olduğunu ve namazını bozmaksızın, selâm vermeksizin münferiden itmam etmiş olduğunu söylerler ki bu, Şâfiiyye’ye göre câizdir. Ancak bi-gayri özrin olursa mekruhtur.

219 Diğer rivayete göre “Söylemiş idi” demek lâzım gelir. Canı sıkılan zatın bu fiilini Muâz haber alınca, ““Bu adam münafıktır” demiş. Diğer rivayette kendisine, “Ey fülân! Sen münafık mı oldun?” demiş. O da “Hayır, münafık değilim. Hele sabah olsun, vallahi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna gidip senin bu yaptığını hemen haber vereceğim” cevabını vermiş. İbn Huzeyme’nin rivayetine nazaran Muâz da, “Bu delikanlı benim aleyhimde söylüyor, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme nasıl olsa haber vereceğim” demiş. Vâkıa da ertesi gün keyfiyeti arzetmiş. *Müsned-i Ahmed*’deki rivayete nazaran genç adam, “Yâ Resûlellah! Bütün gün işimizin başında didiniriz. Akşam olunca gelip namaz kılıyoruz. Sonra Muâz b. Cebel gelir namaza davet eder. Uzattıkça da uzatır” demiş. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de, “*Yâ Muâz! Fâtin olma!*” tembihinde bulunmuşlar. İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’indeki rivayete göre o delikanlı, “Yâ Resûlellah, müddet-i medîde senin nezdinde kalıyoruz sonra dönüyoruz. Muâz da uzattıkça uzatıyor” demiş. Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz de, *“Muâz, sen fettan mısın?”* buyurduktan sonra o gence dönüp, *“A benim kardeşimin oğlu! Namaz kıldığın vakitte ne yaparsın, söyle!”* diye sual etmişler. O da, “Ben Fâtiha’yı okuyup ondan sonra Allah Teâlâ’dan cenneti diler, cehennemden istiâze eylerim. Sizin bu okuduklarınıza gelince, onları hiç bilmiyorum” cevabını vermiş. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, أَنَا وَمُعَاذٌ حَوْلَهُمَا نُدَنْدِنُ *“Ben de, Muâz da hep bu iki şey için okuyup duruyoruz”* buyurmuşlardır. {B6106 Buhârî, Edeb, 74; HM14358 İbn Hanbel, III, 308; İbn Huzeyme, Sahîh, I, 358, no: 725.}

220 “*Fâtin*” ezâ ve azap veren, işkence yapan mânasına geldiği gibi müneffir ve dini sevmeye mani mânasına da gelir. “*Fettan*” da onun sîga-i mübalağasıdır.

221 Suver-i Kur’âniyye’yi *“seb‘u’t-tıvâl”*, *“miûn”*, *“mesânî ؛ mufassal”* namlarıyla dört sınıfa ayırmak sahâbe-i kirâmın mustalahatından idi. *“Seb‘u’t-tıvâl”* en uzun suver-i şerifedir: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En‘âm, A‘râf. Yedincisi hakkında rivâyât muhteliftir ve Berâe, Yûnus, Kehf sûrelerinden biridir.

“Miûn” yüze yakın yahut yüzden ziyade âyât-ı kerîmeyi ihtiva eden sûrelerdir ki bunlar İbn Mes‘ûd radıyallahu anha göre on bir sûre-i şerifedir.

“*Mesânî”* yüz âyet-i kerîmeden az olan uzunca sûrelerin ismidir ki mushaf-ı şerif tertibince alelekser miûndan sonradırlar. İbn Mes‘ûd radıyallahu anha göre de bunlar yirmi sûre-i şerifedir. Bütün Kur’ân-ı Kerîm’e de, Fâtiha-i şerîfeye de mesânî namı verilmiştir.

“*“Mufassal”* bunlardan sonraya kalan suver-i şerifedir ki araları sıkça sıkça besmelelerle fasledilmiş olduğu için bu namı almışlardır.

Râgıb el-İsfehânî *Müfredâtü’l-Kur’ân*’da mufassal, Kur’ân-ı Kerîm’in süb‘-ı ahîridir deyip bu süb‘un mebdeini –bu husustaki ihtilâfa binaen– zikretmez. Bu mebde hakkındaki ihtilâfı Süyûtî bervech-i âtî zikrediyor:

Kāf, Hucurât, Kıtâl, Câsiye, Sâffât, Saf, Tebâreke, Feth, Rahmân, İnsân, Sebbaha, Duhâ. Mufassal üç kısımdır:

1. Tıvâl-ı mufassal: Mebde hangi sûre itibar edilirse oradan Amme’ye kadar;
2. Evsât-ı mufassal: Amme’den Duhâ’ya kadar;
3. Kısâr-ı mufassal: Duhâ’dan âhir-i Kur’ân’a kadar olan suver-i şerifedir.

Süyûtî “Mufassal hakkında en muvâfık olarak söylenilen söz budur” diyor. Aynî ise bu kitabın 426. hadisi şerhinde *“mufassal”*ın Kur’an’ın süb‘-i sâbii olduğunu söyledikten sonra bu süb‘a muhtelefün fîh olarak sûre-i Muhammed yahut sûre-i Feth, yahut Kāf sûre-i celîlesini mebde gösteriyor. Onun deyişine göre kısār-ı mufassal لَمْ يَكُنْ sûresinden âhir-i Kur’ân’a kadardır. Evsât-ı mufassal da وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ dan başlar.

222 Bu hadisin râvilerinden olan Amr b. Dînâr'ın "evsât-ı mufassal"dan olmak üzere taraf-ı âlî-i nebevîden tavsiye buyurulan iki sûrenin hangi sûreler olduğu hatırımda yoktur dediğini Buhârî müteakiben rivayet ediyor. Maahâzâ Muhârib b. Disâr tarikinden rivayet ettiği 406. hadiste سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ، وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى، وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا sûrelerinin tasrih buyurulduğunu zikretmektedir. Serrâc rivayetinde, أَمَا يَكْفِيكَ أَن تقْرَأَ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنَحْوَ ذٰلِكَ؟ {Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, II, 46, no: 162.}. "والسماء والطارق، والشمس وضحاها *yahut bunlar gibi sûreleri okumak sana yetmez mi?"*, Abdullah b. Vehb'in *Müsned*'inde, أَفَتَّانٌ أَنْتَ؟ خَفِّفْ عَلَى النَّاسِ وَاقْرَأْ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنَحْوَ ذٰلِكَ وَلَا تَشُقَّ عَلَى النَّاسِ *"Sen fettan mısın ki âleme kolaylık göster de* سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى *'yı,* وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا *'yı yahut onlar gibi bir sûreyi oku ve âleme zahmet verme!"* {İbn Vehb, el-Câmi', s.219, no: 364.} buyurmuşlardır. *Sahîh-i İbn Hibbân*'da da hadisin ruvâtından İbnü'z-Zübeyr, "Hangi sûreyi buyurduklarını hatırlamıyorum" diyen Amr b. Dînâr'a Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin Muâz'a, والسماء والطارق، والليل إذا يغشى، والشمس وضحاها، والسماء ذات البروج *'yı oku*" diye emrettiklerini işittim deyince Amr, "İşte bunlar gibi sûreler" cevabını vermiş {İbn Balabân, el-İhsân, VI, 159, no: 2400.}. Bu muhtelif rivâyâtta isimleri geçen suver-i şerifenin hepsi de evsât-ı mufassaldandır.

405

•.•.•

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ ﵁ أَنَّ رَجُلًا قَالَ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي لَأَتَأَخَّرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مِنْ أَجْلِ فُلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مِنْكُمْ مُنَفِّرِينَ فَأَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيَتَجَوَّزْ فَإِنَّ فِيهِمْ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mes'ûd (Bedrî el-Ensârî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir defa) biri[223] gelip, 'Yâ Resûlellah! Filânca[224] bize (namaz kıldırırken) o kadar uzatıyor ki vallahi sabah namazına gitmekten (âdeta) geri kalıyorum" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi hiçbir mev'izada o günkü kadar gazaplı görmedim. Sonra buyurdu ki: "(Ey nâs!) İçinizden bazı kimselerde cemaati tenfîr (hasleti) vardır. Herhanginiz namaz kıldıracak olursa hafif tutsun. Çünkü (cemaatin) içinde zayıf olanı var, yaşlı olanı, iş güç sahibi olanı var."[225] {B702 Buhârî, Ezân, 61.}

....

223 İsmi söylenilmemiştir. Bazılarınca yine evvelki hadiste şikâyeti zikrolunan Hazm b. Ebû Kâ'b'dır.

224 Şikâyet olunan bu falanca Muâz b. Cebel ile Übey b. Kâ'b radıyallahu anhümâdan biridir.

225 Bu hadîs-i şerif yukarıda yine Ebû Mes'ûd el-Ensârî radıyallahu anhtan 79. olarak geçmişti. İki rivayet beyninde ihtilâfât-ı yesîre vardır. Bazı rivâyâtta sagīr, hâmil, murdi', âbir-i sebîl –ki yolcu demektir– lafızlarıyla da sevkedilmiştir. Bunların hepsi de zevi'l-hâcât sırasına girebilir. Buhârî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan olan rivayetinde de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ. فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ والسَّقِيمَ والْكَبِيرَ. وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ *"Biriniz nâsa namaz kıldıracak olursa hafif tutsun. Çünkü içlerinde zayıf olanı var, hasta olanı var, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise* (namazını) *istediği kadar uzatsın"* {B703 Buhârî, Ezân, 62.} buyurmuş oldukları zikrediliyor. Bunlardan, imam için tahfîf-i salâtın mendup olduğu anlaşılır. Hatta bazılarınca bu emir vâciptir bile. Tatvîle razı olan adedi mahsur kimselere kıldıran kimsenin uzun sûreler okumasında ve rükû ve sücûdda tesbîhatı çoğaltmasında ise beis yoktur. Nitekim aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri sahâbe-i kirâmın bu babdaki rızâ ve rağbetlerini bildikleri için çok kere böyle de yaparlardı. Herhalde namazda tahfif edeceğim diye erkân-ı salâtın hiçbirini ihlâl etmemek gerektir. Çünkü aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri rükû ve sücûdunu tam olarak yapmayan kimseye, ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ *"Dön de namazını kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın"*, {B757 Buhârî, Ezân, 95.} kezâlik لَا تُجْزِئُ صَلَاةُ مَنْ لَا يُقِيمُ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ والسُّجُودِ *"Rükû ile sücûdda belini dümdüz etmeyen kimsenin namaz borcu sâkıt olmaz"* {D855 Ebû Dâvûd, Salât, 143, 144.} buyurmuşlardır. Namaz kıldırırken tecevvüz eden yani çok uzatmayan selef-i sâlihînden biri Enes b. Mâlik radıyallahu anhtır. Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh da mescidde namaz kılarsa rükû ve sücûdu tahfif ederek tecevvüz eder, evinde kıldığı vakitte ise rükû ve sücûdu, namazı uzatırdı. "Niçin böyle yapıyorsun?" diye kendisine sorulmuş, "Biz imamız, bize iktidâ olunur" demiştir. Zübeyr b. Avvâm radıyallahu anh da hafif bir namaz kıldırmıştı. "Siz, ashâb-ı Resûlullah aleyhi's-salâtü ve's-selâm neden böyle herkesten daha hafif kıldırırsınız?" sualine karşı, إِنَّا نُبَادِرُ هٰذَا الْوَسْوَاسَ "Biz şu vesvâs denilen şeyi önlüyoruz" cevabını vermişti. Ammâr b. Yâsir radıyallahu anh, "Şeytanın vesvesesi gelmeden şu namazı aradan çıkarınız" dermiş. Ebû Hüreyre radıyallahu anh rükû ve sücûdu itmâm etmekle

beraber namazda tecevvüz edenlerdendir. “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazı hep böyle mi idi?” demişler. “Evet, maahâzâ ben yine tecevvüz ediyorum. Yani büsbütün onun namazına benzetmiyorum demiş. Ömer radıyallahu anh yaralanıp hasta düştüğü vakit Abdurrahman b. Avf radıyallahu anh, mihraba geçip en kısa sûrelerle, إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ve إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ sûreleriyle namazı kıldırdı idi. Kendi kendine kılıp da tatvîl eden kimse için vakit çıkıncaya kadar yahut vakt-i kerâhet girinceye kadar namazı uzatmak münasip olmaz.

406

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدِيثُ مُعَاذٍ وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ فَلَوْلَا صَلَّيْتَ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى.

TERCÜMESİ

Yine Câbir radıyallahu anhın Muâz (b. Cebel) hakkındaki hadisi ki[226] (buradaki rivayete nazaran) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Muâz'a, سَبِّح اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ,وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا, وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى sûreler(i gibiler)ini okumalı değil miydin?" uyurmuşlardır. {B705 Buhârî, Ezân, 63.}

....

226 404. hadis.

407

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُوجِزُ الصَّلَاةَ وَيُكْمِلُهَا.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhın, “Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem namazı (hem) îcâz (hem) de ikmal suretiyle kıldırırdı”[227] dediği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B706 Buhârî, Ezân, 64.}

………

227 Yani cemaatin haline merhameten namazı kısa tuttukları halde erkân ve sünenden hiçbirini de eksik bırakmazlardı demek istemiştir. Bu mânada Ebû Mes‘ûd’dan olduğu gibi– Ebû Vâkıd el-Leysî, İbn Mes‘ûd, İbn Ömer, Osmân b. Ebü’l-Âs radıyallahu anhümden de rivayet vardır.

Ebû Vâkıd radıyallahu anh, كَانَ رَسُولَ اللهِ صَلى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَفَّ النَّاسِ صَلَاةً عَلَى النَّاسِ فَأَطْوَلَ النَّاسِ صَلَاةً لِنَفْسِهِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hem imam iken nâsın en hafif namazlısı, hem de kendi kendine namaz kıldığı vakit onların en uzun namazlısı idi" {HM22253 İbn Hanbel, V, 218.} demiştir. İbn Mes'ûd radıyallahu anh merfûan أَيُّكُمْ أَمَّ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ. فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ *"Herhanginiz nâsa imam olursa hafif kıldırsın. Çünkü içlerinde zayıfı var, yaşlısı var, iş güç sâhibi olanı var"* {Humeydî, Müsned, I, 415, no: 458.} hadisini rivayet ediyor. İbn Ömer radıyallahu anhümâ, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize tahfif ile emrederdi ve bize öyle kıldırırdı" demiştir. {Temel hadis kaynaklarında bu şekilde tespit edilemeyen rivayeti Aynî, Nesâî'den "كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِالتَّخْفِيفِ ويؤمنا" şeklinde naklediyor. Nesâî ve diğer bazı kaynaklarda yer alan metin ise "... وَيَؤُمُّنَا بِالصَّافَّاتِ yani ...bize Sâffât ile kıldırırdı" ifadesiyle bitmektedir. Bu durum, asıl metnin rivayet kaynaklarında yer alan metin olduğu, muhtemelen Aynî'den aktarılan buradaki rivayetin ise eksik olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Bkz: Aynî, Umde, V, 243; Nesâî, el-Kübrâ, X, 231, no: 11368.} Osmân b. Ebü'l-Âs radıyallahu anh da merfûan, مَنْ أَمَّ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ. فَإِنَّ فِيهِمُ الْكَبِيرَ. وَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ. وَإِنَّ فِيهِمْ ذَا الْحَاجَةِ. فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ "*Her kim nâsa imam... iş-güç sahibi olanı var. Biriniz kendi kendine de kılarsa istediği gibi namazını uzatsın*" {M1050 Müslim, Salât, 186.} hadisini rivayet etmiştir.

Bu hadîs-i şerif *Müslim*'de, كَانَ يُوجِزُ الصَّلَاةَ وَيُتِمُّ الصَّلَاةَ، كَانَ أَخَفَّ النَّاسِ صَلَاةً فِي تَمَامٍ، كَانَ أَتَمَّ النَّاسِ صَلَاةً فِي إِيجَازِهِ) lafızlarıyla rivayet edilmiştir {M1052, M1053 Müslim, Salât, 188-189.} ki hepsi de tercümedeki mânaya varır. Yine *Müslim*'in bir lafzında Enes radıyallahu anh, كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَقَارِبَةً. وَكَانَتْ صَلَاةُ أَبِي بَكْرٍ مُتَقَارِبَةً. فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مَدَّ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazı ortalama idi, Ebû Bekir'in namazı da ortalama idi. Ömer b. Hattâb'a gelince, salât-ı fecri o uzattı" demiştir {M1061 Müslim, Salât, 196.}. Lâkin salât-ı nebevîdeki bu îcâz ve tecevvüzün bizlerin zihnine tebâdür ettiği derecede olmadığı bu hadisin tamamı olmak üzere Enes'in, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَامَ حَتَّى نَقُولَ قَدْ أَوْهَمَ. ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى نَقُولَ قَدْ أَوْهَمَ "Resûlullah sallahu aleyhi ve selem سمع الله لمن حمده dediği vakit namazın alt tarafını artık terketti diyeceğimiz kadar ayakta kalırlar, sonra secdeye varıp secdeteyn beyninde de artık mâba'dından vazgeçti diyeceğimiz kadar otururlardı" sözünden anlaşılıyor.

408

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِنِّي لَأَقُومُ فِي الصَّلَاةِ أُرِيدُ أَنْ أُطَوِّلَ فِيهَا فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي كَرَاهِيَةَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمِّه.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î el-Ensârî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Çok kere) ben namaza (kıraati) uzatmak niyetiyle dururum da (geriden) bir çocuğun ağladığını duyunca anasına meşakkat (ve zahmet) getirmeyeyim diye namazımı kısa keserim.[228] {B707 Buhârî, Ezân, 65.}

....

228 Bu hadisi Buhârî ile Müslim, müteaddit tariklerle Enes'ten rivayet etmişlerdir. Nebî-i Rahîm aleyhi efdalü's-salâvâti ve't-teslîm efendimiz hazretlerinin ümmetlerine olan kemâl-i re'fet ve şefkatlerinin lâ-yuad edillesinden biri de budur. Çocuğu ağlayan kadının kalbi, çocuğunun ihtiyacı ile meşgul olacağından safâ-yı hâtırla namaza devam edemez. Yahut namazını bozup çocuğu ile meşgul olur. Her iki suretle de ya cemaat ya huşû faziletlerinin birinden mahrum kalmış olur. Çocuğunu ihmal etse bîçare belki heder olur. Bu mülâhazalar, imamın tahfîf-i salât etmesi için kâfî sebeplerdir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz bir defa birinci rek'atta altmış âyet kadar okumuşlarken bir çocuğun ağlamasını işitmeleri üzerine ikinci rek'atta yalnız üç âyet ile iktifa buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şerif ile çocukların mescide idhalinde beis olmadığı, kadınların erkek saflarının arkasında cemaate iltihakları câiz olduğu istidlâl olunuyor. Bir de bu kavl-i resûl, namazda iken müstehap olan bir şeyi yapmaya niyet eden kimseye o müstehabı yapmak vâcip olmadığına delildir. Fukahâ-i Mâlikiyye'den Eşheb buna kāil olamıyor ve meselâ kāimen tatavvu namazı kılmak niyetinde olan kimse namazını kāiden itmâm edemez diyor.

İmam, rükûda iken yeni gelen bir kimsenin cemaate girmek istediğini hissederse acaba o da yetişsin diye rükûu uzatması câiz midir? Fukahâ-i Şâfiiyye'den bazıları bunu tecviz etmişlerdir. Bunlar "Bir ihtiyâc-ı dünyevî için uzun kılınacak namazı kısaltmak câiz olunca, Allah'a ibadeti teshil için kısa olan bir rüknü uzatmak neden câiz olmasın derler. Muarızları ise "Bu, namazda ziyâde-i ameldir. Hazf gibi değildir. Namazda hazf matlûb ise, ziyâde-i amel matlûb değildir" cevabını verirler. Şa'bî, Hasan-ı Basrî, Abdurrahman b. Ebû Leylâ bunu tecviz edenler meyanındadır. Cemaate meşakkat îrâs etmemek kaydıyla Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye ve Ebû Sevr de tecviz ederler. Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, kavl-i cedîdinde Şâfiî, Ebû Yûsuf ise mekruh görürler. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, "Böyle yapmanın şirk olmasından korkarım" demiştir.

409

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ
أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ.

TERCÜMESİ

Nu'mân b. Beşîr (el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Ya saflarınızı düzeltiniz,[229] ya Allah Teâlâ'nın yüzlerinizi ayrı ayrı taraflara çevireceğini[230] muhakkak bilesiniz" buyurdu.[231] {B717 Buhârî, Ezân, 71.}

....

229 Tesviye-i sufûftan murat, safa dahil olanların bir hizada bulunması, safta halel varsa yani aralık bulunuyorsa kapatılması demektir. Saflar dolu, aralıksız ve boydan boya tamam olmak gerektir, öndeki saf bu tarzda olmadıkça ikinci safta, o da böyle dolmadıkça üçüncü safta bulunmak olmaz.

230 أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ {D662 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} rivayetlerine de bakılırsa yüzlerin ayrı ayrı taraflara çevrilmesi, kalplerin yekdiğere karşı dönük, yani efrâd-ı müslimîn arasında buğz ve adâvet peyda olması demektir. İşte sufûf-ı salâtın bozuk olmasına kulûbun bozukluğu gibi bir ikāb-ı şedîd-i ilâhî terettüp ediyor. Ehl-i İslâm arasında amelen en büyük cihet-i câmia namaz olduğundan salâh ve nizâm-ı içtimâîleri, namazdaki salâh ve nizamı hüsn-i muhafazaya vâbeste kılınmış demek olur. Fe'fhem.

Bazıları, *Müsned-i Ahmed*'deki Ebû Ümâme radıyallahu anh rivayetinde, لَتُسَوُّنَّ الصُّفُوفَ أَوْ لَتُطْمَسَنَّ الْوُجُوهُ "*Saflarınızı düzeltiniz yoksa yüzleriniz tams olunacaktır*" {HM22578 İbn Hanbel, V, 259.} denilmiş olmasına bakarak muhâlefet-i vücûhu ma'nâ-yı mecâzîye sarfa lüzum görmemişler, 400. hadiste ef'âl-i salâtta imama mütâbaat etmeyenlerin sureti eşek suretine tahavvülünü ma'nâ-yı hakîkîye alanlar gibi buraya da ma'nâ-yı hakîkîce yüzleriniz arkalarınıza çevrilecektir mânasını vermişlerdir. Tams "bir şeyden eserin zâil olması"dır. Nitekim tams-ı uyûn, gözlerin yeri belirsiz olarak dümdüz olmak üzere kör olmasıdır. Tams-ı vücûha gelince, Râgıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât*'ta beyanına göre ya dünyada ya âhirette yüzlerin maymunlar ve köpeklerde olduğu gibi kıl ile örtülüp belirsiz ve tanınmaz bir hale gelmesidir. Maahâzâ Râgıb, tams-ı vücûha da mecazi bir mâna veriyor. Vücûh, âyan ve rüesâya da ıtlak olunduğuna göre âyan ve rüesânın tamsı, rüesânın eznâb mertebesine düşüp dûçâr-ı zillet-i uzmâ olmasıdır diyor. Kudret-i ilâhiyyeye hiçbir mani yoksa da bunu da 400. hadisteki gibi mecazi mânaya almak zevke daha mülâyim düşüyor.

231 Bu hadîs-i şerif, *Müslim*'de yine Nu'mân b. Beşîr radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunuyor: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem saflarımızı bir okçu, yapacağı oku nasıl dümdüz ederse öylece dümdüz bir hale getirirdi. Bunu tâ biz anlayıp lâyıkıyla öğreninceye kadar yaptı durdu. Nihayet günün birinde yine namaza çıkıp mihraba geçti. Tam ihram tekbirini alacağı sırada göğsü saftan dışarıya çıkmış birini gördü. Bunun üzerine, لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ... *"Saflarınızı düzeltiniz, yoksa..."* buyurdu. {M979 Müslim, Salât, 128.} Yine Nu'mân b. Beşîr radıyallahu anhın, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, namaza kalktığımızda saflarımızı tesviye buyururdu. Saflar düzeldi mi tekbir alırdı" dediğini Ebû Dâvûd *Sünen*'inde rivayet ediyor. {D665 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} Tesviye-i sufûfa taraf-ı âlî-i nebevîden verilen ehemmiyet, Buhârî ile Müslim'in Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet ettikleri, أَقِيمُوا الصَّفَّ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ إِقَامَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ *"Namazda safları doğrultunuz. Zira saf doğrultmak, namazın tamam olması levâzımındandır"* {B722 Buhârî, Ezân, 74.} hadisi ile Ebû Dâvûd ve Müslim'in yine bu meâlde olarak Enes'ten merfûan rivayet ettiği سَوُّوا صُفُوفَكُمْ...إلخ {M975 Müslim, Salât, 124.} hadisi şahittir. Kezâlik *Müslim*'de Ebû Mes'ûd el-Bedrî radıyallahu anhtan, "Namazdan evvel Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem omuzlara dokunup, اِسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ. لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ Yani '*Doğrulunuz, ayrı ayrı hizalarda durmayınız ki kalpleriniz birbirinden ayrılmasın, aklı başında olan dirayetlileriniz benim arkamda, onlardan sonra gelenler daha arkada, daha sonra gelenler daha arkada dursunlar*' buyururdu." Ebû Mes'ûd derdi ki: "*Siz ise bugün son derecede ihtilâf üzeresiniz*" hadisi {M972 Müslim, Salât, 122.}, mervî olduğu gibi İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan menkul hadiste de bu vesâyâ-yı nebeviyyenin her namazda üç kere tekrar buyurulduğu إِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ *"Heyşât-ı esvaktan da sakınınız"* ziyadesiyle rivayet edilmiştir {M974 Müslim, Salât, 123.}. Heyşe "çarşı, pazarda görülen karmakarışıklık"tır. Oralarda gezip durmakta hiçbir nizam gözetilmez. Yahut rastgelenin istediği sözü istediği perdeden söylemesidir ki bu da karışıklık olmak itibariyle evvelki mânaya varır. Yine Ebû Dâvûd'un Enes radıyallahu anhtan rivayetine nazaran Resûlullah

sallallahu aleyhi ve sellem, namaza duracakları sırada oradaki bir değnek parçasını ibtidâ yemîn-i mübâreklerine alıp ve sağ taraflarına dönüp, اِعْتَدِلُوا وَسَوُّوا صُفُوفَكُمْ “*Doğrulunuz, saflarınızı düzeltiniz*” sonra değneği sol ellerine alıp ve sol taraflarına dönüp yine اعْتَدِلُوا وَسَوُّوا صُفُوفَكُمْ diye tembihte bulunmak mu‘tâd-ı şerifleri imiş. {D670 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} Kezâ Ebû Dâvûd’un diğer rivayetine nazaran Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâ şöyle demiştir: “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem safların arasına girip boydan boya dolaşır, göğüslerimizle omuzlarımıza dokunur, لَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ buyururdu. Yine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصُّفُوفِ الْأُوَلِ ‘*İlk saflara Allah azze ve celle hazretleri rahmet, melekleri de dua ve niyâz-ı mağfiret eyler*’ buyururlardı.” {D664 Ebû Dâvûd, Salât, 93.}

Elhâsıl tâdil ve tesviye-i sufûf, mütemmimât-ı salâttandır. Ebû Hanîfe ile Mâlik ve Şâfiî bunu sünnet-i salât addetmişlerdir, İbn Hazm ez-Zâhirî ise farz itikad eylemiştir. Çünkü namaz farzdır. Farz-ı salât da bununla tamam oluyor. Binaenaleyh bu da farzdır diyor. Halbuki tesviye-i sufûf, farz olsa bile nefs-i salâttan olmadığı için tesviyesiz kılınan namazı iade etmek lâzım gelmez. Yalnız tesviye hakkındaki emre muhalefetten dolayı ism-i azîm terettüp eder. Bundan dolayıdır ki Ömer radıyallahu anh ikāme-i sufûfa birtakım kimseleri memur eder, saflar düzeldi diye kendisine haber verilmedikçe ihram tekbirini almazdı. Osman ile Ali radıyallahu anhümâ da buna pek ziyade dikkat edip cemaate اِسْتَوُوا “Doğrulunuz” diye emir verirlerdi. Hatta Ali radıyallahu anh isim tasrih ederek, “Filân ileri geç, filân geriye çekil” diye müfredat ile bile meşgul olurlardı.

410

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Namaz saflarınızı doğrultunuz ve sımsıkı birbirinize yapış(ıp aranızda boşluk bırakma)yınız. Zira ben sizi arkamdan (da) görüyorum" buyurdu.[232] {B719 Buhârî, Ezân, 72.}

………

232 Bu hadîs-i şerif *Buhârî*'de bir mukaddime ile rivayet edilmiştir. Enes radıyallahu anh, "(Bir defa) namaz ikāme edilmişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem mübarek yüzünü bize döndürüp أَقِيمُوا صُفُوفَكُم buyurdu" diyor. *Müslim*'deki rivayet ise أَتِمُّوا الصُّفُوفَ فَإِنِّي أَرَاكُمْ خَلْفَ ظَهْرِي {M976 Müslim, Salât, 125.} lafzı iledir. Yine Enes radıyallahu anhın *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Sahîh-i İbn Hibbân*'da mervî hadîs-i merfûunda, رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا بَيْنَهَا وَحَاذُوا بِالْأَعْنَاقِ. فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهُ الْحَذَفُ "*Saflarınızı taşları birbirine kenetlenmiş duvar gibi sağlamlaştırınız. Saflarınızı yanaştırınız. Boyunlarınızı bir hizaya getiriniz. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allah'a kasem olsun ki ben safın boş kalmış aralıklarından şeytanın hazef gibi girdiğini görüp duruyorum*" {D667 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} buyurulduğu mervîdir. Hazef "Yemen'de yetişen bir nevi bodur kara davar"a denirmiş. Beyhakī rivayetine göre "Yâ Resûlellah! Hazef nedir?" diye sual edilmiş, cevaben ضَأْنٌ جُرْدٌ سُودٌ تَكُونُ بِأَرْضِ الْيَمَنِ "*Yemen toprağında yetişen kılsız siyah bir nevi davardır*" {BS5286 Beyhakī, el-Kübrâ, III, 148.} buyurulmuş. Ebû Hüreyre radıyallahu anh da merfûan, وَسِّطُوا الْإِمَامَ وَسُدُّوا الْخَلَلَ "*İmamı safın ortasına getiriniz ve saf da aralık varsa kapayınız*" {D681 Ebû Dâvûd, Salât, 98.} hadisini rivayet etmiştir. Kezâlik *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Nu'mân b. Beşîr radıyallahu anhtan şu rivayet vardır: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem mübarek yüzünü bize döndürüp üç kere أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ buyurduktan sonra وَاللّٰهِ لَتُقِيمُنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ buyurdu, işte bu tenbîh-i nebevî üzerine herkesin omuzunu yanındakinin omuzuna, dizini yanındakinin dizine, topuğunu yanındakinin topuğuna yapıştırdığını gördüm." {D662 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} İbn Ömer radıyallahu anhümâ da merfûan, أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ. سُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلَا تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ. وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللّٰهُ. وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللّٰهُ "*Safları doğrultunuz. Omuzları da bir hizaya getiriniz. Aralıkları kapayınız. Sizin saflarınıza girecek ihvanınızın ellerine munkād olup müsaade ediniz. Şeytan girebilecek fürceler bırakmayınız.– Her kim bir safı vasleder yani kapatırsa Allah ona sıla etsin yani birr ü ihsanıyla*

vâyedâr etsin. Her kim de bir safı kat‘ eder yani bozarsa Allah ona sıla etmesin yani gönlünü hoş etmesin" {D666 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} hadisini rivayet ediyor ki safların halini tafsillice bir tariftir. Safı ıslah için uzanan yahut işaret eden ellere munkād olmak büyük fazilettir. Nitekim İbn Abbas radıyallahu anhümânın merfûan rivayetinde de, خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِي الصَّلَاةِ "*En iyileriniz, namazda saf doğrultmak için kendisine dokunan ele omuzu en ziyade munkād olanınızdır*" {D672 Ebû Dâvûd, Salât, 93.} buyurulmuştur ki vâki olacak ihtar üzerine tekebbürü bırakıp hemen inkıyâd tavsiye buyuruluyor demektir. Hulâsa salâtın hüsün ve kemalini temin için safları sufûf-ı melâikeye benzetmek ve bunu vesîle-i istinzâl-i rahmet eylemek lâzımdır. Beşîr b. Yesâr el-Ensârî'nin, "Enes b. Mâlik radıyallahu anh Basra'dan Medine'ye geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ahdinden beri bizde beğenmediğin şeyler nedir? diye kendisine soruldu. Sizin beğenmediğim bir şeyiniz yok. Şu kadar var ki safları doğrultmuyorsunuz cevabını verdi" dediğini Buhârî rivayet ediyor. Demek ki ahd-i tâbiîndeki sufûf-ı salâtı sahâbe hazerâtı beğenmemişler. Zamanımızdaki sufûf-ı salât ise cidden yürekler acısıdır. Ehl-i İslâm arasındaki tenâfür ve tebâguz hali de inzâr-ı nebevîye tastamam tetâbuk ederek saflarımızın haline denk geliyor.

376. hadisten de müstefâd olduğu gibi bu hadisten de ikāmet ile namaza duhul arasındaki zaman içinde tekellümün cevazı müstefâd oluyor. Hadisin delâlet ettiği ikinci mesele de namazda tesviye-i sufûfun vâcip olmasıdır. Bir de فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي kelâm-ı sâdıkı, hasâis-i celîle-i Muhammediyye'den (sallallahu aleyhi ve sellem) birini haber veriyor ki bu rüyet herhalde kör gibi bir âlet-i mu‘tâdeye muhtaç olmaksızın vâki olan bir rüyet idi. Cenâb-ı hâlık-ı bîçûn, habîb-i kerîmini böyle müstesna bir haslet-i cemîle ile mümtaz buyurmuş ve anâsır-ı beşeriyet içinde değme beşere benzemez bir mevki-i bâlâ sahibi olduklarını en görmez gözlere göstermek istemiştir. O muallâ pâye nûr-ı sâfînin gölgesiz olması da böyledir (265. hadise de müracaat).

411

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فِي حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الْحُجْرَةِ قَصِيرٌ فَرَأَى النَّاسُ شَخْصَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَامَ أُنَاسٌ[233] يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ فَأَصْبَحُوا فَتَحَدَّثُوا بِذٰلِكَ فَقَامَ لَيْلَةَ الثَّانِيَةِ[234] فَقَامَ مَعَهُ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ صَنَعُوا ذٰلِكَ لَيْلَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا[235] حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ ذٰلِكَ جَلَسَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَلَمْ يَخْرُجْ فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرَ ذٰلِكَ النَّاسُ فَقَالَ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَلَاةُ اللَّيْلِ.

TERCÜMESİ

(Ümmül-mü'minin) Âişe radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem gece vakti olunca hücre(-i şerîfe)sinde namaz kılardı.[236] Hücrenin duvarı alçacık olduğu için nâs nebiyyullah sallallahu aleyhi ve sellemin (namaz kılarken) şahs-ı mübârekini (yani karaltısını) gördüler.[237] Birtakım kimseler namaza durup kendisine iktidâ ettiler.[238] Sabah olunca bu (yaptıkları)nı arzettiler. Ertesi gece (yine gece namazına) kalktı. (Yine) birtakım kimseler kendisine iktidâen namaza durdular. Bu işi iki yahut üç gece (tekrar) ettiler. Ondan sonra(ki gece) olunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (evinde) oturdu ve oraya çıkmadı.[239] Sabah olunca bazı kimseler (Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sebebini anlamak için) bunu da arzettiler.[240] (Cevaben) "Gece namazı size farz olacak diye korktum" buyurdu.[241] {B729 Buhârî, Ezân, 80.}

....

233 Bir nüshada hemzesiz olarak نَاسٌ .

234 Bir nüshada اللَّيْلَةَ الثَّانِيَةَ .

235 Bir nüshada أَوْ ثَلَاثَةً .

236 Hâfız Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin rivayetinde daha sarih olarak, كَانَ يُصَلِّى فِي حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِ أَزْوَاجِهِ "Ezvâc-ı tâhirâtının hücrelerinden birinde namaz kılardı" denilmiştir. Hücre "evin içinde duvar yahut perde ile ifrâz edilmiş herhangi münferit bir köşe"ye denir. Ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhânın, metne girmeyen *Buhârî* rivayetinde, إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَهُ حَصِيرٌ يَبْسُطُهُ بِالنَّهَارِ وَيَحْتَجِرُهُ بِاللَّيْلِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bir hasırı vardı ki, onu gündüzleri yayar, geceleri de hücre haline kordu" {B730 Buhârî, Ezân, 81.}, Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın da bundan sonra muhtasarı 412 rakamıyla zikredilecek hadisinde, إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً قَالَ حَسِبْتُ أَنَّهُ مِنْ حَصِيرٍ فِي رَمَضَانَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve selem ramazanda, zannederim hasırdan bir hücre ittihaz buyurdu" {B731 Buhârî, Ezân, 81.}, bir rivayette de احْتَجَرَ بِخَصَفَةٍ أَوْ حَصِيرٍ فِي الْمَسْجِدِ "Mescid-i şerifte hurma yaprağı örgülerinden yahut hasırdan bir hücre yaptı" {M1825 Müslim, Müsâfirîn, 213.} denildiğine göre bu hücre hasır yahut hurma yaprağı örgülerinden perdemsi bir şey ile çevrilmiş bir yer olup bunun da ümmehâtü'l-mü'minîne mahsus hâneleri içinde olma ihtimali olduğu gibi gündüzleri mescid-i şerife yayıldıktan sonra geceleri kaldırılıp ve perde tarzında gerilip muvakkat hücre gibi istimal buyurulduğu ihtimali de vardır. Kâh ezvâc-ı tâhirât hânelerinde, kâh mescid-i şerifte leylen hücre güzîn-i tâat olmaları ve sahâbe-i kirâmın bunu hissedip iktidâya şitâb etmeleri hususunun taaddüdü ihtimali de vardır.

237 O tarihlerde Medine-i Münevvere'de geceleri kandil yakmak mûtat olmadığı için (249. hadise müracaat) sahâbe-i kirâm zât-ı mukaddese-i risâletpenâhîlerini bittabi göremeyip yalnız karaltılarından namaz kılmakta olduklarını istidlâl ederlerdi.

238 Sahâbe-i kirâmın bu fiilinden imam olmaya niyet etmemiş kimseye iktidânın cevazına istidlâl olunduğu gibi salât-ı tatavvuda cemaatin de sıhhatine istidlâl olunabilir. Çünkü bu salâtın tatavvu olduğunda şüphe yoktur. Hatta kıssanın ramazanda cereyan etmiş olduğu rivayetine bakılacak olursa salât-ı terâvih idi. Bir de bu hadisi, Buhârî, imam ile me'mûmîn arasında duvar yahut sütre gibi bir hâil varken iktidânın sıhhati bahsine şahit olarak irat etmiştir. Buhârî müsneden rivayet ettiği bu hadisten başka Hasan-ı Basrî'nin, "Seninle imam arasında bir nehir bulunursa beis yoktur", kibâr-ı tâbiînden Ebû Miclez'in, "Aralarında yol yahut duvar bulunursa imamın tekbirini duymak şartıyla insan imama iktidâ edebilir" dediklerini de ta'lîkan rivayet ediyor. Hasan-ı Basrî'nin nehir dediği elbette nehr-i sagīrdir. Nehr-i kebîr gibi geniş bir hâilin mânî-i iktidâ olduğunda şüphe yoktur. Bu mesele mesâil-i hilâfiyyedendir. Buhârî, Mâlikîler gibi hâciz ve hâilin iktidâya mani olmadığına kāildir. Enes, Ebû Hüreyre radıyallahu anhümâ ve İbn Sîrîn ile Sâlim b. Abdullah'tan da böyle bir rivayet vardır. Urve b. Zübeyr de bir defa kendisi ile mescid arasında sokak varken bir hânede imama iktidâ etmiştir. İmam Mâlik'e göre birbirine yakın duran kayıkların birindeki imama diğer kayıklardan iktidâ edilmesinde beis yoktur. Birtakımları da bunu mekruh görmüşlerdir. Nitekim Ömer b. Hattâb radıyallahu anhın "Musallî ile imam arasında yol, duvar, nehir bulunursa ona iktidâ etmiş olmaz" dediği mervîdir. Şa'bî ile Nehaî de arada sokak olursa iktidâyı mekruh görmüşlerdir. Ebû Hanîfe, saflar ardarda muttasılan sokağı kaplamadıkça imam ile arasında sokak bulunan me'mûmun namazı sahih olmaz demiş ve Leys b. Sa'd ile Evzâî ve Mâlikiyye'den Eşheb'in de ictihadları ona muvâfık düşmüştür. Ancak imamın harekât ve sekenâtı hakkında şüpheye mahal vermeyecek bir hâil olursa beis yoktur.

239 Üçüncü yahut dördüncü gece oraya çıkmamış olduklarını şahs-ı mübâreklerini karanlıkta sezememiş olmakla istidlâl ettiler.

240 Abdürrezzâk'ın rivayetine göre bu bahsi açan Ömer b. Hattâb radıyallahu anh olmuş.

241 Bir rivayette وَلٰكِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ صَلاَةُ اللَّيْلِ فَتَعْجِزُوا عَنْهَا "*Şu kadar ki üzerinize gece namazı farz olur da sonra size güç gelir diye korktum*" {M1784 Müslim, Müsâfirîn, 178.} suretindedir. Ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin bu hadisi *Buhârî*'nin diğer bir yerinde وَذٰلِكَ فِي رَمَضَانَ {B1129 Buhârî, Teheccüd, 5.} ziyadesiyle rivayet edilmiştir ki bu kılınan namazın ramazandaki salât-ı leyl yani salât-ı terâvih olduğu anlaşılıyor. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin salât-ı leyle mescidde cemaatle devam edilmesine müsaade buyurmayıp, bu suretle i'tizar buyurmaları ümmet-i merhumelerine olan kemâl-i re'fet ve rahmetlerinin delâil-i bâhiresinden biridir. Vâkıa daha evvel leyle-i mi'racda هُنَّ خَمْسٌ وَهُنَّ خَمْسُونَ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ {B1129 Buhârî, Salât, 1.} takdîr-i ilâhîsi ile beş vakte hasredilen ferâiz-i salâta (227. hadise müracaat) bir altıncısının zammedilmesine ihtimal kalmamıştı. Fakat aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin korktuğu şey –Allahu a'lem– başka cihetten idi. Şârih-i *Buhârî* Ebû Süleyman el-Hattâbî diyor ki: Salât-ı leyl, Resûlullah aleyhi's-salâtü ve's-selâma vâcip idi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin muvâzabet buyurdukları, ef'âl-i şer'iyyede kendilerine teessî ve iktidâ, nusûs-ı Kur'âniyye mûcibince ümmete vâciptir. Mescid-i şerife çıkıp gece namazı kılmayı itiyat buyurmaları –ferâiz-i hamstan başkaca bir farz-ı cedîd inşası değil– kendilerine teessî ve iktidânın vâcip olması yüzünden ümmete belki vâcip olur diye ihtiraz buyurdular. Bu, aynıyla bir kimsenin kendi üzerine nezrolan bir namazı vâcip kılması gibidir ki, o namaz nezreden hakkında farz olmakla beraber asıl şer'de farz edilmiş bir namaz değildir.

Diğer şârih Hâfız İbn Hacer el-Askalânî'nin de bazı tevcihleri vardır. O da diyor ki korkulan şey ihtimal ki salât-ı leylde teneffülün sıhhati, teheccüdün mescidde cemaatle olmasıyla meşrût olur mânasınca kıyâm-ı leylin farz olabilmesi cihetinden idi. Nitekim Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ. وَلَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا قُمْتُمْ بِهِ. فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ *"Size farz olur diye korktum. Halbuki size farz olacak olursa onu ale'd-devâm kılamazsınız. Öyle ise ey nâs, bu namazı evlerinizde kılınız"* {B7290 Buhârî, İ'tisâm, 3.} hadisinde de buna îmâ vardır. Demek ki şart olur korkusuyla mescidde cemaatle kılmalarını şefkaten men buyurup bu suretle evlerde muvâzabete izin vermekle beraber yine namazın farz olmasından emin olmuş oldular. İkinci ihtimale göre kıyâm-ı leylin farz-ı ayn değil, farz-ı kifâye olacağından korkmuş olabilirler. Bu surette de salavât-ı hamsin üzerine zâit bir farz olmuş olmaz. Bayram ve emsali namazların farziyetine kāil olanların nazarında bu namazlar ne ise salât-ı leyl de o hükümde olmuş olur. Üçüncü ihtimale göre de hâssaten kıyâm-ı ramazânın yani salât-ı terâvihin farz olacağından korkmuş olabilirler. Nitekim hadiste, إِنَّ ذٰلِكَ كَانَ فِي رَمَضَانَ "Bu, ramazanda olmuştu" {B1129 Buhârî, Teheccüd, 5.} denilmiş olduğu gibi Buhârî'nin Süfyân b. Hüseyin rivayetinde, خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْكُمْ قِيَامُ هٰذَا الشَّهْرِ "*Bu ayın kıyâm-ı leyli size farz olur diye korktum*" {Buhârî'de tespit edilemeyen rivayetin benzeri için bkz. HM26011 İbn Hanbel, VI, 183.} denilmiştir. Bu takdire göre ise işkâl büsbütün mürtefi' olur. Çünkü kıyâm-ı ramazan senenin her gecesinde tekerrür etmediği için salâvât-ı hams üzerine zâit bir şey olmamış olur.

•.•.•

وَفِي هٰذَا الْحَدِيثِ مِنْ رِوَايَةِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ زِيَادَةُ أَنَّهُ قَالَ قَدْ عَرَفْتُ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ صَنِيعِكُمْ 242 فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَاةِ صَلَاةُ الْمَرْءِ
فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh rivayetinden vârit olan yine bu hadiste[243] (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) “Yaptığınızı gördüğüm şu işi beğendim.[244] (Lâkin yine) ey nâs (bu nevâfili) evlerinizde kılınız. Zira namazın efdali insanın kendi evinde kıldığı namazdır. Meğer farz ola (ki onu mescidde cemaatla kılmak efdaldir) buyurdu” [245]ziyadesi vardır. {B731 Buhârî, Ezân, 81.}

....

242 Bir rivayette مِنْ صُنْعِكُمْ

243 Bu hadis bundan evvelki 411. hadistir.

244 Salât-ı terâvihi cemaatle kılmaya olan hırsınızı görüp beğendim demektir. Salât-ı terâvih olduğu *Buhârî* metnindeki اتَّخَذَ حُجْرَةً قَالَ حَسِبْتُ أَنَّهُ مِنْ حَصِيرٍ فِي رَمَضَانَ {B731 Buhârî, Ezân, 81.} lafzından anlaşılıyor ki evvelki hadisin hâşiyesinde mevzubahis edilmişti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin birkaç gece geçtikten sonra kılmaya çıkmadıklarını gören ashâb-ı kirâm geldiklerini ve namaza hazır olduklarını ihbar için yüksek sesle tesbih etmişler, hatta bazıları Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi hâb-ı istirahatte zannıyla bir taş parçası alıp bâb-ı saâdetlerini tıkırdatmışlardı (bundan evvelki hadisin son hâşiyesine müracaat).

245 Ferâizin mesâcidde cemaatle edası izhâr-ı şeâir-i dîn içindir. Nevâfilin evlerde kılınması ise riyâdan baîd olduğuna binaendir. Nevâfilin evlerde kılınmasındaki fazilete dair birçok ehâdîs-i şerife vardır. Bazıları şunlardır:

İbn Mâce'nin Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayeti: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sordum. أَمَّا صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ فَنُورٌ. فَنَوِّرُوا بُيُوتَكُمْ "*İnsanın kendi evinde namaz kılmasına gelince o, bir nurdur. O halde evlerinizi nurlandırınız*" {İM1375 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 186.} buyurdu.

Müslim'in Câbir b. Abdullah radıyallahu anhtan rivayeti, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ فَلْيَجْعَلْ فِي بَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ "*Herhangi biriniz farz namazını gittiği mescidde kılacak olursa kendi evini de namazından nasipddâr etsin*" {M1822 Müslim, Müsâfirîn, 210.} buyurdu.

İbn Mâce'nin Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayeti, إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيبًا. فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا "*Her biriniz namazını eda ettikten sonra evini de namazından nasipdar etsin. Zira Allah azze ve celle namazı sebebiyle evinde hayır yaratır.*" {İM1376 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 186.}

Müslim ile Nesâî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayetleri, لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ. إِنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ "*Evlerinizi kabristana çevirmeyiniz. Muhakkak şeytan içinde sûre-i Bakara tilâvet olunan evden kaçar.*" {M1824 Müslim, Müsâfirîn, 212.}

Ahmed b. Hanbel'in Âişe radıyallahu anhâdan rivayet ettiği yine bu meâldeki hadis. İbn Mâce'nin ve *Şemâil*'de Tirmizî'nin Abdullah b. Sa'd radıyallahu anhtan rivayetleri, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden, "Evimde namaz kılmam mı yoksa mescidde namaz kılmam mı efdaldir?" diye sordum. Buyurdu ki: "*Benim evimin mescide ne kadar yakın olduğunu görüyorsun ya, böyle iken evimde namaz kılmayı mescidde namaz kılmaya tercih ederim. Meğer ki farz bir namaz ola!*" {İM1378 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 186.}

Taberânî'nin *el-Muʿcemü'l-kebîr*'inde Suheyb b. Nuʿmân radıyallahu anhtan merfûan rivayeti, فَضْلُ صَلَاةِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ عَلَى صَلَاتِهِ حَيْثُ يَرَاهُ النَّاسُ كَفَضْلِ الْمَكْتُوبَةِ عَلَى النَّافِلَةِ "*Farz olan namazın nâfile namaz üzerine fazl ve rüçhanı ne ise insanın kendi evinde kıldığı namaz da herkesin görebileceği yerde kıldığı namazdan o kadar efdaldir.*" {MK7322 Taberânî, el-Kebîr, VIII, 46.}

Birçok sahâbeden rivayet olunan صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا "*Evlerinizde namaz kılınız. Evlerinizi* (namazdan hâlî bırakıp) *kabre çevirmeyiniz*" {M1821 Müslim, Müsâfirîn, 209.} hadisi.

Bu hadîs-i şeriften müstefâd olan, evde kılınan tatavvuun mesâcidde kılınan tatavvudan efdaliyetidir. Bu mesâcid isterse Mescid-i Mekke ve Medine ve Beytülmakdis gibi mesâcid-i fâzıla olsun. Ebû Dâvûd'un Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhtan isnâd-ı sahîh ile rivayet ettiği, صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهِ فِي مَسْجِدِي هٰذَا إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ "*İnsanın kendi evinde kıldığı namaz, benim şu mescidimde kıldığı namazdan efdaldir. Meğer ki farz ola!*" {D1044 Ebû Dâvûd, Salât, 198, 199.} hadisi bu mânada sarihtir. Bundan yalnız cemaatle kılınması meşrû olan salât-ı îdeyn ile istiskā ve küsûf namazları, iki rekʿat tavaf ve –mîkātta mescid varsa– iki rekʿat ihram namazları, cuma günü kable'z-zevâl ve baʿde'z-zevâl kılınan nefiller müstesnadır. Şâfiiyye'ye göre tahiyyetü'l-mescid de bu müstesnalar meyanına dahildir. İşte bunları mescidde kılmak evde kılmaktan efdaldir.

Bu hadîs-i şerif, seleften bazılarının nevâfil-i nehâriyye ve leyliyyeyi mescidde kılmayı müstehap görmelerine karşı hüccet olduğu gibi yalnız nevâfil-i nehârı mescidde müstehap gören Süfyân es-Sevrî ile Mâlik'e karşı da hüccettir.

413

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذٰلِكَ أَيْضًا وَقَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي السُّجُودِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaza başladığında (mübarek) ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldır(ıp tekbiri öyle al)ırdı.[246] Rükû için tekbir aldığında ve rükûdan (mübarek) başını kaldırdığında yine (ellerini) öylece kaldırır[247] سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ buyururdu.[248] Sücûd(a vardığın)da (ise) bunu yapmazdı.[249] {B735 Buhârî, Ezân, 83.}

………

246 İftitah yahut ihram tekbiri Ebû Hanîfe'ye göre salâtın şartıdır. Şâfiî'den mervî bir veçhe göre de böyledir. Onsuz namaz sahih olmazsa da namaza dahil bir rükün değildir. Eimme-i selâseye göre rükündür. Demek ki ister şart ister rükün itibar edilsin iftitah tekbiri mezâhib-i erbaaya göre farzdır. İster sehven ister amden terkolunsun, onsuz namaz mün'akid olmaz. Rebîatürre'y ile Süfyân es-Sevrî, İshak b. Râhûye ve Ebû Sevr'in mezhepleri de budur. Cumhurun ictihadı da bu merkezdedir. İbn Şihâb ez-Zührî –rivayete göre– tekbirsiz yalnız niyet ile salâtın mün'akid olacağını söylemiştir ki onun nazarında "Allahüekber" demek sünnettir. Saîd b. Müseyyeb ile Evzâî ve Mâlik'in ve Hasan-ı Basrî ile Hakem b. Uteybe'nin de bu re'yde oldukları rivayet ediliyorsa da Zührî'nin-bu babdaki mezhebi kadar sübût bulamamıştır. Zührî, namazdaki herhangi bir tekbirin mutlaka vâcip olmadığına kāil olup ihramı yalnız niyet ile tecviz ediyor. Delili de إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ {B1 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.} hadisidir. Zührî'nin tam zıddı olarak bütün tekbirlerin vâcip olduğuna kāil olanlar da vardır. Cumhur, yalnız iftitah tekbirini vâcip görüp mâadasının vücûbuna kāil değillerdir. İmam Mâlik'ten meşhur olan rivayete göre tekbir, imam ile münferit hakkında vâcip, me'mûm hakkında sünnettir.

Tesbih ve tehlîl tekbir makamına kāim olabilir mi? İftitâh-ı salât için kudreti olana göre "Allahüekber" lafzı müteayyindir. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, hep bu lafz-ı celîl ile iftitah buyururlardı. Fukahâ-i Mâlikiyye ile Şâfiiyye ve Hanbeliyye'nin âmmeten kavli budur. Onlarca ona bedel "*Allahü'l-kebîr*" yahut "*er-rahmânü ekber*" gibi bir lafız ile iftitah edilemez. Ebû Yûsuf'tan mâada Hanefiyye ise kendisiyle tâzim kastolunan her lafz ile câizdir. Delilleri قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴾ ile ﴿ وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا ﴾ gibi âyât-ı kerîmedir.

İftitah tekbirini alırken ellerini nereye kadar kaldırmalıdır? Cumhur buradaki hadis ile emsaline temessük ederek elleri omuzların hizasına kadar kaldırırlar. Hanefiyye ise Müslim'in Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhtan rivayet ettiği, كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ وَفِي رِوَايَةٍ حَتَّى يُحَاذِيَ فُرُوعَ أُذُنَيْهِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem tekbir aldığı zaman (mübarek) ellerini kulaklarının hizasına, bir rivayette üstü hizasına kadar kaldırırdı" {M865-866 Müslim, Salât, 25-26.} hadisiyle âmil olurlar. İmam Şâfiî her iki sureti cem' için iki ellerini, parmak uçları kulaklarının üstüne, baş parmakları kulağın yumuşağına muhâzî olacak veçhile omuzlarının hizasına getirmeyi tercih eylemiştir. Tahâvî'nin Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan böyle bir rivayeti olduğunu da Aynî söylediği gibi sâhib-i *Muhît*'in de tarifi buna muvâfık olduğunu beyan ediyor. Ellerini başından yukarıya kaldıranlar, göğsüne kadar kaldıranlar da vardır. Hepsi de âsâr-ı mahfûzaya muvâfık düşer. Elhâsıl bu gibi âsârın tehâlüfü tevsîadan başka bir şeye delâlet etmez.

247 Rükûa varır ve rükûdan kalkarken ref‘-i yedeyn hakkındaki ihtilâf meşhurdur. Eimme-i metbûînden Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr, İbn Cerîr et-Taberî, bir rivayete göre Mâlik bunun mesnûn olduğuna kâillerdir. Daha evvelki ulemâ-yi tâbiînden Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs, Mücâhid, Nâfi‘, Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Katâde, Mekhûl, Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne de bu ictihaddadırlar. Tirmizî, İbn Ömer'den başka Câbir b. Abdullah, Ebû Hüreyre, Enes, İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyr ile diğer sahâbenin (radıyallahu anhüm) kavli de bu olduğunu söylemekle beraber ref‘-i yedeyn hadisini rivayet eden on beş sahâbînin isimlerini tâdât ediyor. Buhârî *Sahîh*'indeki rivâyât ile iktifa etmeyerek رفع اليدين في الصلاة isminde bir kitap bile telif etmiştir. Buhârî bu kitabında on yedi sahâbîden rivayet etmiştir. Daha sonraki erbâb-ı tetebbu‘ araya araya sahâbeden kimi on dokuz, kimi yirmi, kimi otuz bu kadar, kimi elli râvi bulmuştur ki bu râvilerin içinde aşere-i mübeşşerenin kâffesi dahildir. Rivâyâtın –bazılarına mütevâtir dedirtecek derecedeki– kuvvet ve kesretine bakan Evzâî ile Dâvûd ez-Zâhirî vücûbuna bile kāil olmuşlardır. Hanefiyye ile Süfyân es-Sevrî ise iftitah tekbirinden başkasında ref‘-i yedeyni kabul etmezler, İbrâhim en-Nehaî, İbn Ebû Leylâ, Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Âmir eş-Şa‘bî, Ebû İshak, Sübey‘î, Hayseme b. Abdurrahman, Vekî‘, Âsım b. Küleyb de bu re'ydedirler. İmam Mâlik'ten de böyle bir rivayet vardır. Ondan olan bu rivayeti Kûfiyyûn sahih addediyorlar. Diğerleri ise öteki rivayeti akvâ görüyorlar. Bâhusus İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisini rivayet eden Mâlik olduğuna bakılırsa mezhebinin cumhura muvâfık olmuş olması akla daha mülâyim bir ihtimal olarak kabul edilebilir. Bu mesele hakkında vârit olmuş ehâdîs pek çok olduğu için münakaşaları da o nisbette uzun sürer. Binaenaleyh tatvîlden sarfınazar ederek şunu haber verelim ki şârih Aynî, Tahâvî'ye tebaan bu hadisler meyanında muhaliflerince kavi telakki edilenlerin mensûhiyetine kāil oluyor ve münakaşanın sonunda da kalbe tam bir kanaat gelmiyor.

Namazda ref'-i yedeyn taabbüd-i sırftır. Tevhide ve mâsivâyı terke, abd ile mâbud arasında ref'-i hicâba işarettir diyenler de vardır. İmam Şâfiî, "Allah'a tâzim ve peygamberi sallallahu aleyhi ve sellemin sünnetine ittibâdır." İbn Ömer radıyallahu anhümâ da, "Ref'-i yedeyn namazın ziynetlerindendir. Her ref'de on yani her parmağa mukabil birer hasene vardır" demişlerdir. Ref'-i yede mukārin olan tekbirin bir faydası âmâ gibi esam olan muktedîye de ef'âl-i salâtı bildirmektir. Bunları öğrenmek için âmâ sesten, esam da ref'-i yedden istifade eder.

248 سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ irtifa' yani rükûdan kalkmak, رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ise itidal yani sücûddan evvel doğrulup ayakta durmak zikridir. Cumhura göre her ikisini cemetmek imam için de me'mûm için de mesnûndur. Hanefiyye ise 398. hadiste, وَإِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ buyurulduğuna bakarak tesmî' imamın, tahmîd de me'mûmun vazifesidir derler. Diğerleri de صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي {B631 Buhârî, Ezân, 18.} hadisine bakarak ve te'vil cihetine giderek "Siz de سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ dedikten sonra رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ deyiniz" mânasını verirler.

249 Bu hadîs-i şeriften –daha doğrusu *Nesâî*'de Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhtan mervî diğer hadisten– sücûda varırken ve secdeden başını kaldırırken el kaldırılmayacağı anlaşılıyor. Maahâzâ Buhârî musannifin buraya almadığı bir hadiste İbn Ömer radıyallahu anhümânın ikinci rek'attan sonra ayağa kalkarken de ellerini ref'ettiğini ve bunu Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden merfûan rivayet ettiğini nakllediyor. Buhârî nazarında bu hadis sahih olup *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile İbn Hibbân'ın ve İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'lerindeki rivâyât-ı adîde de onu takviye eder. كتاب رفع اليدين de Buhârî bunu on kadar sahâbîden rivayet etmektedir. Fukahâ-i Şâfiiyye'den Muhammed b. Huzeyme, "Bunu yani teşehhüdden sonra ref'-i yedeyni Şâfiî sünnet addetmemişse de isnâd-ı sahîh olduğu için –sünneti alınız da benim sözümü bırakınız, deyişine nazaran– kıyâs-ı mezhebi bunun sünnet olmasıdır" diyor. İbnü'l-Münzir, Beyhakī, Begavî ve bazı muhaddisînin de Buhârî gibi mezhepleri budur.

ct el-İsrâ, 17/110.
cu el-A'râf, 7/180.

414

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ[250]

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd (es-Sâidî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin gününde) nâsa, namaz kılarken[251] sağ ellerinizi sol bileklerinizin üzerine koyunuz diye emrolunurdu.[252] {B740 Buhârî, Ezân, 87.}

....

250 *Buhârî*'nin rivayetine nazaran râvi Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr, لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا يَنْمِي ذٰلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Benim bildiğime göre Sehl b. Sa'd radıyallahu anh bunu Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimize ref' ediyor" yani sağ elinizi, sol bileklerinizin üzerine koyunuz buyuran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri olduğunu tasrih ediyordu, diğer râvi İsmâil ise meçhul sîgasıyla يُنْمَى yani hadis, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme ref'olunuyor demişlerdir. Her iki rivayete nazaran da namazda elleri kavuşturmanın sünniyyeti sabit olur. Zira sahâbînin Asr-ı saâdet-i nebeviyyede şöyle böyle yapardık yahut bize şöyle böyle emrolunurdu demesi, hadisin merfû olduğuna alâmettir.

251 Namazda mahall-i zikir ve kıraat olan kıyamda demektir.

252 Namazda sağ eli sol elin üzerine vazetmek Hanefiyye ile Şâfiiyye ve Hanbeliyye'ye göre sünnettir. Eimme-i metbûînden İshak b. Râhûye ile âmme-i ehl-i ilmin kavli de budur. Ali ve Ebû Hüreyre radıyallahu anhümâ ile Nehaî, Sevrî ve bir rivayete göre Mâlik'in, kezâ Saîd b. Cübeyr ile Ebû Miclez, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, İbn Cerîr, Dâvûd ez-Zâhirî'nin ve Ebû Bekir ile Âişe radıyallahu anhümânın, hâsılı cumhûr-ı ulemâ-yi sahâbe ve tâbiîn ve tebeu't-tâbiînin ictihadları hep bu merkezdedir. İrsâl-i yedeyn yani el bağlamamak yalnız İmam Mâlik'in mezheb-i meşhûru olup Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâ ile Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'in de mezhepleri bu olduğu mervîdir. Leys b. Sa'd'a göre kıyam uzayıp yorgunluk ârız olursa el kavuşturulur. İmam Evzâî ise musallîyi vaz'-ı yed ile irsâl beyninde muhayyer bırakıyor.

Eller Hanefiyye'ye göre göbeğin altından, Şâfiiyye'ye göre göğsün üzerinden yahut altından kavuşturulur. Tirmizî diyor ki: Sahâbe ve tabiîn ile tebeu't-tâbiîn arasında amel, sağ eli sol elin üzerine koymak olup, elleri bazıları göbeğin fevkinde, diğer bazıları da göbeğin altında tutmak re'yinde bulunmuşlardır. Herhangisi yapılsa vüsat vardır. İntehâ. Göğüs üzerinde el bağlamayı tercih edenler bunu izhâr-ı huşûda eblâğ ve mahall-i niyet olan kalbi muhafazaya işaret olduğu için ihtiyar etmişlerdir. Göbek altında el kavuşturanlar da setr-i avrete ve izârı sükûttan muhafazaya daha elverişli ve Ehl-i kitaba ve nisâya teşebbühten daha baîd bir vaz'olduğu için tercih etmişlerdir.

415

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانُوا يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir ve Ömer radıyallahu anhümâ[253] namaza[254] (hep) الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "el-Hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn" ile başlarlardı.[255] {B743 Buhârî, Ezân, 89.}

....

253 Buhârî ile Tahâvî ve Ebû Avâne'nin diğer tariklerden tahrîc ettikleri Enes radıyallahu anh rivayetlerinde Osman radıyallahu anhın da ismi mezkûrdur.

254 Bazı rivayetlerde يفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ yerine يَفْتَتِحُونَ الْقِرَاءَةَ "Kıraate başlarlardı" {D782 Ebû Dâvûd, Salât, 121, 122.} suretinde vârit olmuş olup Buhârî *Cüz'ü'l-kırâe* ismindeki eserinde bu rivayetin ötekinden daha ziyade beyanı haiz olduğunu söylemiştir.

255 Salât-ı cehriyyede imamın besmeleyi cehren okuyup okumaması meselesi beyne'l-ulemâ pek meşhur bir mes'ele-i hilâfiyyedir. Bu ihtilâf besmele Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet midir? Fâtiha'nın ilk âyeti midir? Her sûrenin başında o sûrenin ilk âyeti midir? gibi mülâhazalara teferru' eder, Sûre-i Neml'in içindeki besmelenin Kur'an olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Evâil-i suverdeki 113 besmeleye gelince, bunlar hakkındaki re'yler dörttür:

1. Evâil-i suverdeki besmelelerin hiçbiri Kur'an'dan değildir. İmam Mâlik'in ve rivayet olunduğuna göre Evzâî'nin re'yleri budur. Kudemâ-i Hanefiyye ile bazı Hanâbile'nin de ictihadı bu merkezdedir. Ancak,

2. Müteahhirîn-i Hanefiyye'nin tahkikine istinaden, Ebû Hanîfe'den menkul rivâyet-i sahîhaya nazaran müşârün ileyhin mezhebi, besmelenin teberrük ve sûreler arasını fasıl için nâzil olmuş bir âyet-i fezze yâni başlı başına bir âyettir. Sûrelerden cüz olmaksızın tek bir âyettir. Çünkü kalem-i vahy ile mâ beyne'd-deffeteyn yazılı bulunuyor. Böyle olduğu içindir ki bazı meşâyih-i Hanefiyye'ye göre Allah'a senâ niyetiyle değil de kıraat maksadıyla okunduğunda yalnız besmele ile kıraat farzı sâkıt olduğu gibi Kur'an'dan bir âyet okuyorum kastıyla okunması da cünüp, hâiz ve nüfesâya haramdır. Aynî'nin beyanına göre, Abdullah b. Mübârek ile Dâvûd ez-Zâhirî ve etbâının kavli bu olduğu gibi Ahmed b. Hanbel'den mansûs olan da budur. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un İbn Abbas radıyallahu anhümâdan olan, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kendisine بسم الله الرحمن الرحيم nâzil olmadıkça fasl-ı sûreyi yani bir sûreden diğerine geçildiğini bilemezlerdi" {D788 Ebû Dâvûd, Salât, 121, 122.} rivayeti bunlara delil olabildiği gibi Şâfiî'ye de hüccet olabilir.

3. Her sûreden bir âyettir ki bu takdire göre 113 besmele 113 âyet etmiş olur. Şâfiî ile ona muvafakat eden Ahmed b. Hanbel gibilerin mezheb-i meşhurları budur. Abdullah b. Mübârek'in de kavli budur.

4. Yalnız Fâtiha'dan bir âyettir. Suver-i sâireye besmele ile başlanması teberrükendir. Bu re'y de Şâfiî'den menkuldür. Bu ihtilâf-ı ârâya binaen İmam Şâfiî cehr, Ebû Hanîfe ile Ahmed ve Sevrî ve İshak israr tarafındadırlar. Mâlik ise besmeleyi terkedip hemen الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ile namaza başlamayı müstehap görür. Evzâî ile Taberî de bu re'ydedirler. Mâlik'ten olan rivayete nazaran farzda sırran da, cehren de okunmaz. Nâfile kılan ise fiil ve terkinde muhayyerdir, İbn Ebû Leylâ'ya göre Fâtiha ile beraber okunur. Fakat musallî cehr ve israrda muhayyerdir. İbrâhim en-Nehaî besmeleyi cehren okumak bid'attır demiş.

Bu hadîs-i şerif Fâtiha'dan evvel besmeleyi terkeden mezâhib ashabı tarafından hüccet olarak ikāme ediliyorsa da İmam Şâfiî gibi terkini câiz görmeyenler الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ den murat sûre-i Fâtiha'dır. Binaenaleyh bunda besmelenin Fâtiha'dan olup olmadığına delâlet eder bir şey yoktur derler. *Müslim*'de mervî, لَمْ يَكُونُوا يَذْكُرُونَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Bismillâhirrahmânirrahîm elfâz-ı şerifesini söylemezlerdi" {M892 Müslim, Salât, 52.} hadisi de onlarca terke delâlet etmez. Yalnız nefy-i semâa hamlolunur. Besmele sırran okunmuş olduğu halde Enes radıyallahu anh işitmemiş olabilir. Nitekim *Nesâî* ile *İbn Hibbân*'daki, فَلَمْ يَكُونُوا يَجْهَرُونَ بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Bismillâhirrahmânirrahîm elfâz-ı mübârekesini cehren söylemezlerdi" {DK1188 Dârekutnî, es-Sünen, I, 314.} rivayeti bu mânayı müeyyiddir. O halde bu rivayetteki nefy-i kırâat nefy-i semâa yani besmelenin işitilmemiş olduğuna, bu da olsa olsa nefy-i cehre delâlet edebilir. İbn Huzeyme'nin, كَانُوا يُسِرُّونَ بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Bismillâhirrahmânirrahîmi sırran okurlardı" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 250, no: 498.} rivayeti ise bunu büsbütün müeyyiddir. Elhâsıl İmam Şâfiî'nin nazarında besmelenin Fâtiha'dan olduğu hakkındaki edille ve berâhîn kuvvetlidir. Ezcümle Beyhakī'nin rivayet edip de İbn Huzeyme'nin sahih dediği ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhâ hadisine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz namazda Fâtiha'dan evvel besmeleyi kıraat buyurup onu Fâtiha'dan bir âyet olarak tâdât buyurmuşlardır. Yine *Sünen-i Beyhakī*'de Ali, Ebû Hüreyre ve İbn Abbas radıyallahu anhüm hazerâtından mervî hadis de seb'u'l-mesânî yani yedi âyetli sûrenin Fâtiha olup besmelenin de yedi âyetten biri olduğu taraf-ı âlî-i nebevîden tâlim ve Ebû Hüreyre'nin hadîs-i merfûunda da, إِذَا قَرَأْتُمُ الْحَمْدَ فَاقْرَؤُا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. فَإِنَّهَا أُمُّ الْقُرْآنِ وَأُمُّ الْكِتَابِ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي. وَبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ إِحْدَى آيَاتِهَا "*el-Hamdü sûre-i şerifesini okuduğunuzda bismillâhirrahmânirrahîmi de okuyunuz. Zira o, ümmü'l-Kur'ân'dır, ümmü'l-kitâbdır, seb'u'l-mesânîdir. Bismillâhirrahmânirrahîm de âyetlerinden biridir*" {BS2441 Beyhakī, el-Kübrâ, II, 62.} buyurulduğu rivayet edilmiştir. Bunlar besmelenin Fâtiha'dan olduğuna delâlet eden âsâr cümlesinden olup cehr-i

besmele hakkında da birçok sahâbeden rivayet vardır. Şârih Aynî buna dair Ebû Bekir es-Sıddîk, Ali b. Ebû Tâlib, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Ümmü Seleme, Enes, Semüre b. Cündeb, Ammâr, Abdullah b. Ömer, Nu'mân b. Beşîr, Hakem b. Umeyr, Muâviye b. Ebû Süfyân, Büreyde b. Husayb, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî, Talha b. Ubeydullah, Abdullah b. Ebû Evfâ, Mücâlid b. Sevr, Bişr b. Muâviye, Hüseyin b. Urfuta, Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhüm hazerâtından yani yirmi bir sahâbîden gelen rivayetleri birer birer tâdât bile eder ki bunların hepsini ve Aynî'nin her birine karşı intikādâtını derce imkân yoktur. Yalnız şu kadar haber verebiliriz ki, o da kâh bu rivâyâta muârız gelebilecek rivâyât bulup senedlerine vâki olmuş itirâzâtı def' ile uğraşıyor, kâh bazılarının rivâyâtına ta'n ediyor, edemediklerini de te'vile hayli geniş yollar buluyor ki bu, mesâil-i hilâfiyyede sevap ve hakka mukārin ictihadın alâ vechi'l-yakīn hangisi olduğunu tayindeki müşkilâta parlak bir numunedir.

416

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً فَقُلْتُ بِأَبِي وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ إِسْكَاتُكَ[256] بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ قَالَ أَقُولُ اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (namaz başlangıçlarında iftitah) tekbir(i) ile kıraat arasında (azıcık)[257] sükût buyururdu. Dedim ki: Yâ Resûlellah! Anam babam sana kurban olsun, tekbir ile kıraat arasındaki şu sükûtun (nedir? Orada) ne dersin? Buyurdu ki: اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ. اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ[852] بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ[952] derim. {B744 Buhârî, Ezân, 89.}

....

256 Bir rivayette hemze-i istifhâm ile أَسُكَاتُكَ diğerinde أَسُكُوتُكَ .

257 Râvilerden Ebû Zür'a el-Becelî, أَحْسِبُهُ قَالَ هُنَيَّةً Yani Ebû Hüreyre radıyallahu anh "Azıcık dedi zannederim" demiş olduğu için bu lafzın tercümesi kavis içine alındı. Bir de burada sükût, mâba'di karînesiyle mâlûm olduğu üzere hakiki sükût olmayıp sırran söylenilmiş kelâm mânasınadır.

258 Müslim'in rivayetinde اغْسِلْنِي مِنَ الْخَطَايَا dır {M1354 Müslim, Mesâcid, 147.} ki "*Beni günahlardan temizle!*" demektir.

259 Duâ-yı şerifin meâl-i âlîsi: *İlâhî! Beni günahlarımdan meşrik ile mağrib arasını açtığın kadar uzak tut! İlâhî! Beyaz kumaş kirden, pastan nasıl temizlenirse beni günahlardan öylece temizle! İlâhî!* (Geçmiş) *günahlarımı da su ile kar ile dolu ile* (tertemiz) *yıka!* İntehâ. Vallahu a'lem.

Meşrik ile mağrib yekdiğere kat'â yaklaşmayan iki zıt cihettir. O halde "Günahım ile benim aramızda zıddıyet nisbeti bulunsun da günah işlememe hiç fırsat verme!" demek olur. Kir pas beyaz kumaşta başkalarından daha ziyade belli olduğu için günahlardan arınmayı beyaz kumaşın arınmasına teşbih etmek, günahlardan hiçbir iz bırakmamayı ifade eder. Günahların şu tâdât buyurulan mutahhirât-ı selâse ile yıkanmasında ise mecaz vardır. Bunların tabiatında izâle-i vesah olduğu gibi itfâ hassası da vardır. Günah hem pis bir şeydir hem deوَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ "*Her kim Allah'a ve resulüne isyan ederse muhakkak ona nâr-ı cehennem nasip olur*" [cv] vaīd-i ilâhîsi iktizâsınca nârı müstevcib olması dolayısıyla nâr-ı cehennem menzilesindedir. Binaenaleyh "Murdar ateş demek olan günahlarımı su ile temizle ve söndür; iş bu kadarla da kalmasın da el değmemiş, hiç kullanılmamış olmakla beraber pek soğuk olan kar ile de bir daha yıka ki daha ziyade mahvolsun; ondan sonra yine onun gibi el değmemiş; hiç kullanılmamış olmakla beraber ondan da soğuk olan dolu ile büsbütün izini gider" gibi bir mâna kasıt buyurulmuş oluyor.

Farzda olsun, nefilde olsun tahrîme ile Fâtiha arasında bir iftitah duası okunmasının meşruiyeti bu hadis ile emsali diğer ehâdîs-i şerifeden mâlûm olur. Vâkıa İmam Mâlik'in kavl-i meşhûruna göre tekbirden sonra hemen el-Hamdü'den başlamak üzere Fâtiha okunur. Ancak Ka'nebî'nin *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivayetine göre İmam Mâlik farz ve nefilde namazın evvelinde, ortasında, sonunda dua etmekte beis yoktur demiştir. Rivâyât-ı adîdeden mâlûm olduğu üzere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin iftitah duaları müteaddittir. Biri metindeki duâ-yı şeriftir ki anlaşılan Buhârî'nin muhtarı odur. Diğeri de Hanefiyye ile Hanâbile'nin muhtarı olan سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ {M892 Müslim, Salât, 52.} duasıdır ki *Müslim* ile *Ebû Dâvûd* ve *Tirmizî* ile *İbn Mâce*'de Âişe ile Ömer radıyallahu anhümâdan mervî olan bu duâ-yı mübârekin meâl-i şerifi şudur: "*İlâhî! Sana kemal üzere tesbih ederim, tesbihi de hamde mukārin kılarım. İsmin, zâtın pek yücedir. Celâl ve azametin âlîdir. Senden başka mâbud bi'l-Hak yoktur.*" Bu tesbih ve tenzihi Ömer radıyallahu anhın cehren ettiğine dair *Müslim*'de rivayet bile vardır. Tirmizî'nin Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetine nazaran Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz سبحانك.. den sonra اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا buyurup ondan sonra da أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ duasını da ilâve ederlermiş. {T242 Tirmizî, Salât, 65.} Cübeyr b. Mut'im radıyallahu anh rivayetinde ise üç kere, اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا den sonra bu istiâze geliyor. {D764 Ebû Dâvûd, Salât, 118, 119.}

İmam Şâfiî’nin muhtarı olan iftitah duası şudur: وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صلَاتِي وَنُسُكِي وَمحْيَايَ وَممَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ “*Semâvat ve arzı yoktan vâr eden zât-ı ecell ü a‘lâya hanîf olarak her dinden i‘râz ederek müslüman olarak yüzümü, özümü tevcih ettim. Müşriklerden de değilim. Onlardan berîyim. Şüphesiz benim namazım da, nüsûk ve ibadetim de, yaşayışım da, ölüşüm de hiçbir şeriki olmayan hep âlemînin rabb-i celîli olan Allah Teâlâ içindir. Zaten de bununla emrolunmuşumdur. Ben halis müslümanlardan biriyim.*” {Dua için bkz. M1812 Müslim, Müsâfirîn, 201.} Bu duâ-yı şerif, sûre-i En‘âm’ın ayrı ayrı iki yerinde olan âyetlerden muktebestir. 1. âyette مُسْلِمًا yoktur. Nitekim Müslim rivayetinde de bu lafz-ı şerif yoktur. 2. âyetin başında da قُلْ de fi‘l-i emri vardır. Tabii emre imtisal edilirken bu lafzı söylemeye ihtiyaç kalmaz. Bir de âyet-i kerîmede nazm-ı celîl وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ değil وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ dir. Âyet-i kerîmeye muvafakat olsun diye böyle demek de câizse de evveliyeti evvelü’l-müslimîn ve âhirü’l-enbiyâi ve’l-mürselîn salâvâtullahi ve selâmühû aleyhim ecmaîn efendimiz hazretlerine bırakıp وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ demek tercih olunur.

İmam cemaati sıkmamak için duanın bu kadarı ile iktifa eder. Münferit ile cemaatin tatvîle rızasını bilen imam şunu da ilâve eder: اللّٰهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ. لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ. سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ. أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ. ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي. فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا. إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ. وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ. لَا يَهْدِينِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ. وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا. لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ. لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ. وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ. أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ. تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ. أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ "*İlâhi! Melik sensin. Senden başka hiçbir mâbud bi'l-hak yoktur. Seni kemaliyle tesbih ederim. Tesbihe dahi hamdini makrun eylerim. Sen benim rabbimsin, ben de senin kulunum. Ben nefsime çok zulmettim. Günahımı işte itiraf ediyorum. Sen de ilâhî! Günahlarımı toptan mağfiret et! Zira senden başka günahları mağfiret edecek yoktur. Bir de beni en güzel ahlâka sevket! Bana en güzel ahlâkı gösterecek senden başkası yoktur. Beni ahlâkın kötülerinden geçir. Beni kötü ahlâktan geçirecek senden başkası yoktur. Lebbeyk, yâ rab! İşte senin davetine, emrine icâbet ediyorum. Hayrın bütünü senin ellerindedir. Şer sana varamaz. Benim varlığım seninledir. Müntehası yine sanadır. Senâya müstahaksın, yücesin, sâhib-i azametsin. Senden mağfiret dilerim. Sana tövbe ederim.*" {Dua için bkz. M1812 Müslim, Müsâfirîn, 201.}

Bunu Müslim, Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan rivayet eder. Hanefiyye bu duayı da iftitah duası olarak okumazlarsa da ed‘iye-i sâire gibi namaz evâhirinde okunmasında beis görmezler ve Müslim'in bu rivayetinin salât-ı leyl bahsinde olduğuna bakarak salât-ı leyle mahsus bir iftitah duasıdır derler. Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhın سبحانك ile وجهت وجهي dualarını cemettiği hakkında İshak b. Râhûye'nin rivayeti varsa da İbn Ebû Hâtim bunun asılsız olduğunu söylemiştir. Maahâzâ her ikisi de ayrı hadislerle sabit olmuş rivayetler olduğu için cemedilmelerinde beis görmeyenler çoktur. Nitekim Ebû Yûsuf'un da kavli bu olduğunu Aynî söylüyor. Abdullah b. Ömer'in, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin iftitah tekbiri olmak üzere rivayet ettiği وَجَّهْتُ وَجْهِيَ... وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ..وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ. إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي...وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ duası da her ikisini cemedenleri haklı gösterir. *Müslim*'deki iftitah dualarından biri de İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervî olan şu duadır: اللهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ. أَنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ. وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيَّامُ (ياخود) قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ. وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ. أَنْتَ الْحَقُّ. وَوَعْدُكَ الْحَقُّ. وَقَوْلُكَ الْحَقُّ. وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ. وَالْجَنَّةُ حَقٌّ. وَالنَّارُ حَقٌّ. وَالسَّاعَةُ حَقٌّ. اللهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ. وَبِكَ آمَنْتُ. وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ. وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ. وَبِكَ خَاصَمْتُ. وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ. فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ وَأَسْرَرْتُ وَأَعْلَنْتُ. أَنْتَ إِلَهِي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ "*İlâhî! Yalnız sana hamdolsun ki göklerin, yerlerin nuru sensin. Yalnız sana hamdolsun ki gökleri, yerleri görüp gözetmekten hiç gafil olmayan yalnız sensin. Yalnız sana hamdolsun ki göklerin, yerlerin ve içlerinde olanların rabbi yalnız sensin. Hak sensin. Hak olan vaadindir. Hak olan sözündür. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Kıyamet gününün geleceği haktır. İlâhî! Emir ve nehyini kabul edip kendimi yalnız sana verdim. Yalnız sana iman ettim. Yalnız sana güvendim. Tevekkül ettim. Yalnız sana inâbe ve rücû ettim. Hasmıma karşı ikāme-i burhan kuvvetimi senden aldım. Münkir-i hak ile kendimin arasına seni hakem ettim. Evvelden yaptığım, sonradan yapacağım, gizlediğim, açığa vurduğum bütün günahlarımı, ilâhî, sen mağfiret et! Sen benim ilâhımsın. Senden başka hiçbir mâbud bi'l-hak yok.*" {M1808 Müslim, Müsâfirîn, 199.} Diğeri de

Senden başka hiçbir mabud bi'l-hak yok." {M1808 Müslim, Müsâfirîn, 199.} Diğeri de Âişe radıyallahu anhâdan mervî olan şu duadır ki her ikisinin salât-ı leylde okunduğu *Müslim*'de musarrahtır: اللهُمَّ رَبَّ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ. إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ "*İlâhî! Cebrâil'in, Mîkâil'in, İsrâfil'in rabbi olan Allahım! Gökleri, yerleri yoktan var eden Allahım! Gayb ve şehâdeti bilen Allahım! İhtilâf ettikleri şeylerde kullarına hüküm ve aralarındaki ihtilâfı fasleden sensin. Kullarının ihtilâf üzere oldukları hakka kendi izninle bana hidayet et! Sırât-ı müstakîme istediğine hidayet eden sensin.*" {M1811 Müslim, Müsâfirîn, 200.}

Habîb-i rabb-i ekber ve seyyidü'l-beşer sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bilcümle maâsî ve zünûbdan pak ve müberrâ oldukları halde yukarıdaki ed'iye-i mübârekede günahlarından bahis buyurup kâh ظَلَمْتُ نَفْسِي kâh اعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي niyazında bulunup türlü türlü istiğfarlarda bulunmaları, izhâr-ı ubûdiyyette kemal göstermek ve ümmetine rabb-i müteâllerine karşı ne yolda arz-ı züll ü iftikār edileceğini öğretmek içindir.

---

cv el-Cin, 72/23

417

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلاَةَ الْكُسُوفِ فَقَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ رَفَعَ فَسَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ قَدْ دَنَتْ مِنِّي الْجَنَّةُ حَتَّى لَوِ اجْتَرَأْتُ عَلَيْهَا لَجِئْتُكُمْ بِقِطَافٍ مِنْ قِطَافِهَا وَدَنَتْ مِنِّي النَّارُ حَتَّى قُلْتُ أَيْ رَبِّ أَوَ أَنَا مَعَهُمْ فَإِذَا امْرَأَةٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ تَخْدِشُهَا[260] هِرَّةٌ قُلْتُ مَا شَأْنُ هٰذِهِ قَالُوا حَبَسَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ جُوعًا لاَ أَطْعَمَتْهَا وَلاَ أَرْسَلَتْهَا[261] تَأْكُلُ قَالَ نَافِعٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ مِنْ خَشِيشِ أَوْ خُشَاشِ الْأَرْضِ.[262]

TERCÜMESİ

Esmâ bint Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz küsûf namazını kıldırdı idi. (Şöyle ki:) Kıyama durup kıyamı çok uzattı. Sonra rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırıp kavmeyi (çok) uzattı. Sonra (yine) rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı.

Sonra secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra (yine) secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra ayağa kalkıp kıyamı uzattı. Sonra rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırıp kavmeyi (çok) uzattı. Sonra (yine) rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra (yine) secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra namazdan çıktı.[263] (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: (İyi biliniz) cennet bana yaklaştı, (yaklaştı) o kadar ki eğer cüret edeydim salkımlarından bir tanesini (alıp) size getirebilecektim. Cehennem de bana o kadar yaklaştı ki, "Ey rabbim! Ben de onlarla beraber miyim?" de(meye başla)dım.[264] (Orada bir de ne göreyim?) bir kadını bir kedi tırmalayıp duruyor. "Buna ne oluyor?" diye sordum. "(Bu kadın) bu kediyi ölünceye kadar hapsetti. Ne yiyeceğini verdi ne de yeryüzündeki haşerattan nafakalansın diye salıverdi"[265] dediler. {B745 Buhârî, Ezân, 90.}

....

260 حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ تَخْدِشُهَا kelimeleri Türkçe'de ibarenin insicâmına halel getirdiği için tercümeden hazfedilmiştir. Bu elfâz: "Zannederim ki تَخْدِشُهَا yani tırmalıyordu lafzını kullandı" demektir. Zanneden râvi Nâfi' b. Ömer, تَخْدِشُهَا lafzı ile rivayeti zannolunan zat da onun şeyhi İbn Ebû Müleyke'dir. Hadisin sonundaki قَالَ نَافِعٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ مِنْ خَشِيشِ lafızları da yine o sebepten dolayı tercümeden tayyedilmiştir. Ona nazaran da Nâfi' b. Ömer, şeyhi İbn Ebû Müleyke'nin خشيش yahut خُشَاش lafızlarından birini istimal ettiğini zan ve şek üzerine rivayet ediyor.

261 Bir rivayette لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلَا هِيَ أَرْسَلَتْهَا.

262 Bir rivayette الْأَرْضِ kelimesi yoktur. Bu surette mâkabli izâfetten maktû olunca خشيش ile خشاش lafızları mecrûr ve münevven olmuş olur.

Bu hadîs-i şerifin metni, *Buhârî*’den istinsah edilmiştir. *Tecrîd*’in ibaresi ise şöyledir: عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ الْكُسُوفِ. وَقَدْ تَقَدَّمَ. وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ قَالَ قَدْ دَنَتْ مِنِّي الْجَنَّةُ.. إلخ “Esmâ bint Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan mervî hadis ki yukarıda geçmişti. Bu rivayette ise müşârün ileyhâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve selemin şöyle buyurduğunu söylüyor: (İyi biliniz) cennet bana yaklaştı... İlâ âhirih.”

Yukarıda 76. hadis olarak vâkıa Esmâ radıyallahu anhâ hadisi geçmişti. Fakat o hadis başka tarikten, bu da başka tarikten olduğu gibi hiçbirinin muhteviyatı diğerinde yoktur. Bunlar ya bir uzun hadisin iki parçasıdır. Yahut Esmâ radıyallahu anhânın başka başka vakitlerde ayrı ayrı kimselere rivayet ettiği başka kıssalardır. Herhalde musannifin yukarıda geçti demesinde sehiv vardır. Küsûf hadisleri ileride gelecektir. Orada salât-ı küsûfun tarifini ihtiva eden bu hadisi musannif almıyor. Bundan dolayı *Buhârî*’de olduğu gibi dercetmeyi evlâ gördüm.

263 Bittabi salavât-ı sâirede olduğu gibi ka‘de ve teşehhüdden sonra namazdan çıkmışlardır. 76. hadisten, salât-ı küsûfun cemaatle kılınıp, müteakiben hutbe irat buyurulduğu münfehim olduğu gibi buradaki tarife göre de iki rek‘at olarak kılınmıştır. Bu iki rek‘atın her birinde iki defa rükû ve iki defa sücûd edilmiş; kıyamlar, rükûlar, kavmeler, sücûdlar da çok uzun sürmüştür. Başka rivâyâtta da bu namaz başka türlü tarif edilmiştir. Aynî, salât-ı küsûfu rivayet eden sahâbeden yirmi zatın ismini tâdât ve hangi tariklerle kimler tarafından rivayetlerinin tahrîc edildiğini tafsil ediyor. Bazı rivâyâttan istidlâl olunabileceği üzere bu iki rek‘at namaz, şems müncelî oluncaya kadar imtidad etmiştir, ileride inşallah daha ziyade tafsil edilecektir.

264 Bundan Ehl-i sünnet ve’l-cemâa’nın itikadı veçhile cennet ve cehennemin –el-hâletü hâzihî– mahlûk ve mevcut olup Allah’ın sevgili kullarına iyânen münkeşif olabileceği istihrâc olunur. Ehl-i hicâba göre keyfiyetini ne tarife, ne tarif olunursa idrake yol vardır. مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ Biz kısaca bu müşahedenin bir mûcize ve kerâmet-i nebeviyye olduğuna kāil olarak takviye-i îmân ile iktifa ederiz.

265 Her kim ölürse kıyameti kopmuştur. Bu kadın da her kim ise âlem-i uhrâya intikal ettikten sonra zavallı hayvancağıza ettiği azabın cezasını çekmeye başlamış. Ta'zîb-i hayvanın haram olup mazlûm olan hayvanatın mazlûm insanlar gibi yevm-i kıyâmette zalimlerine taslît edilecekleri de mâlûm oluyor. Hayvanatı himayeye çalışan cem'iyyât-ı insâniyyeye intisap edenlerin kulakları çınlasın. Maksatlarına nâil olabilmek için acaba bu fikri, insanların zihin ve kalbine hakketmekten daha müessir bir çare bulabilirler mi?

•.•.•

عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ أَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ لَهُ بِمَ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ ذَالِكَ قَالَ بِاضْطِرَابِ لِحْيَتِهِ.266

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunduğuna göre Habbâb b. Eret[267] radıyallahu anha "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem öğle ile ikindi namazlarında (Kur'an) okur muydu?" [268] diye sorulmuş, "evet" demiş. "Ya bunu nereden anlardınız?" diye sorulunca da, "Lihye(-i mübâreke)sinin oynamasından" cevabını vermiş.[269] {B746 Buhârî, Ezân, 91.}

....

266 بِاضْطِرَابِ لَحْيَيْهِ rivayeti de vardır ki "Çenelerinin oynamasından" demektir {Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, II, 33, no: 110.}.

267 Ebû Abdullah Habbâb b. Eret et-Temîmî yahut el-Huzâî, sâbikūn-i evvelîndendir. Huzâî denilmesine sebep eyyâm-ı câhiliyyette bir gazve neticesinde düşman eline esir düşüp Mekke'de satılması ve Huzâiyye olan Ümmü Enmâr'a mevlâ olmasıdır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin dayıları olan Benî Zühre'nin de halîfi idi. Altıncı olarak şeref-i İslâm'ı ihraz etmiş olduğu mervîdir. En evvel imanını izhar edip bu yüzden azâb-ı şedîd ile işkence edilen odur. Müstaz'afînden Bilâl, Ammâr vesaire gibi diğer müminler de varsa da Hazreti Habbâb, bu hususta sebkati haizdir. Kendisinden olan bir rivayete nazaran şöyle demiştir: "Ben öyle bir günümü biliyorum ki benim için sûret-i mahsûsada ateş yakıldı. Korların bir tanesi sırtıma kondu da onu sırtımın yağları söndürdü idi."

Habbâb radıyallahu anh demirci idi. Kendisini satın alan Ümmü Enmâr bir demir parçası alıp ateşte kızdırır ve onun başına yapıştırıp işkence ederdi. Habbâb, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme halinden şikâyet etti. اللهُمَّ انْصُرْ خَبَّابًا "*İlâhî! Habbâb'a yardım et*" {İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gābe, II, 147, no:1407.} diye dua buyuruldu. Derken mevlâtı yani sahibesi Ümmü Enmâr bir baş derdine müptelâ oldu. Istırabından köpek gibi ulumaya başladı. Kendisine dağlanmayı ilâç olarak tavsiye ettiler. Bunun üzerine Habbâb'a emreder, o da kızgın demir ile onun başını dağlardı. Habbâb Bedir'den itibaren bütün meşâhidde hazır bulunmuş ve hicret üzerine aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri kendisini ensardan Cebr b. Atîk radıyallahu anha kardeş etmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn devrindeki futûhât-ı İslâmiyye'de pek büyük yararlıkları görüldü. Muahharen Kûfe'de ikameti ihtiyar edip sahâbe beynindeki ihtilâfta Ali kerremallahu veche tarafında bulundu. Sıffîn dönüşünde bir maraz-ı şedîdden sonra 37 senesinde ve altmış üç yaşında azm-i gülşen-i bekā edip namazını cenâb-ı murtazâ kıldırmıştır. Bir defa hastalığında kendisini dağlamıştı. İyâdetine gelenlere, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz ölmek için dua etmekten bizi nehiy buyurmamış olaydı öleyim diye dua ederdim" {B5672 Buhârî, Merdâ, 19.} diyerek çektiği ıstırâbât-ı bedeniyyenin derecesini ifham etmiştir. Vefatından sonra cenâb-ı kerrâr kabrinin yanından geçerken, "*Allah Habbâb'a rahmet etsin. Dine rağbetinden nâşî müslüman oldu. Gönül rızasıyla muhacir oldu. Bütün ömrü cihad ile geçti. Yıllarca müddet cismen müptelâ oldu. Allah Teâlâ onun ecrini elbette zâyi etmez*" buyurmuşlardır. {İbn Hacer, el-İsâbe, II, 221. Rivayet el-İsâbe'de Taberânî'den naklen verilmiştir. Ancak Taberânî'de ve diğer bazı kaynaklarda rivayetin son kısmı "وَلَنْ يُضَيِّعَ اللهُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلاً" şeklindedir. Bkz: Taberânî, el-Kebîr, IV, 56, no: 3618.}

268 "Fâtiha'dan başka Kur'an okur muydu?" demektir. Zira salât-ı cehriyyede olduğu gibi salât-ı sırriyyede de Fâtiha okunacağında şüphe yoktur (422. hadise müracaat). Vâkıa *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Abdullah b. Ubeydullah'ın, amcası Abdullah b. Abbas'tan rivayetinde müşârün ileyh hazretleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin öğle ile ikindi namazlarında Kur'an okuduklarını külliyyen inkâr etmiş, İkrime'nin rivayetinde de, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem öğle ile ikindi namazlarında okurlar mıydı, okumazlar mıydı? bilemiyorum" {D809 Ebû Dâvûd, Salât, 126, 127.} demişse de ileride gelecek Buhârî rivâyâtı ile kütüb-i sıhahta birçok sahâbeden mervî ehâdîs-i şerifeye nazaran İbn Abbas hazretlerinin –hadâset-i sinni iktizası olarak– geri saflarda namaz kılıp kıraat buyurulduğunun farkına varamamış oldukları anlaşılıyor. Kıraat buyurulduğuna dair olan ahbâra muahharan kesb-i vukūf edince o kavlinden rücû eylediğini şârih Aynî söylüyor. Nitekim İbn Ebû Şeybe, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, öğle ile ikindi namazlarında Kur'an okurlardı" {MŞ8794 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 812.} dediğini müşârün ileyhten rivayet etmektedir ki bu rivayet rücûa delildir.

269 Buhârî, bu hadisi me'mûm olan kimsenin esnâ-yı salâtta namazın salâhını muhafaza edebilmek için imamın ahval ve harekâtını murakabe edip ona bakması lâzım geleceğini ifham için sevketmiştir. Nitekim fukahâ-i Mâlikiyye de me'mûm olan, ayakta iken –mevzi-i sücûduna değil– imamına bakmak iktiza edeceğine bu hadis ve 551. hadis gibi âsârı kendilerine hüccet ittihaz etmişlerdir. Salât-ı küsûfa ait olan 551. hadiste, o namazın içinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerine cennet ile cehennem münkeşif olup elini uzatıp bir şey alır gibi bir harekette bulunduktan (417. hadise de müracaat) ve cehennemin takarrubu üzerine geri geri geldikleri ve bunu gören sahâbe-i kirâmın sebebini sordukları rivayet ediliyor. İmama bakmak cemaatin vazifesi olmasa lihye-i mübâreke-i nebeviyyenin –kırâete delil addedilen– ıstırabını yan taraftan müşahede etmek, kezâlik rükû esnasında tenâvül ve ric'at hareketlerinin farkına varmak nasıl mümkün olabilirdi diyorlar. Hanefiyye ve Şâfiiyye'ye göre ise me'mûmun mevzi-i sücûduna bakması mesnundur. Çünkü huşûa evfak olan vaz'u hal budur. Nitekim İbn Abbas radıyallahu anhümânın, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem iftitah tekbirini aldıkları zaman yalnız mevzi-i sücûdlarına nazar buyururlardı" hadisi de bunu müeyyiddir. Eimme-i Hanefiyye ve Şâfiiyye, bu babda İbrâhim en-Nehaî ve İbn Sîrîn ile beraberdirler. Hanefiyye'den bazıları imtidâd-ı nazarla oyalanmamak için kıyamda iken mevzi-i sücûduna, rükûda iken ayaklarına, sücûdda iken burnuna, teşehhüdde iken kucağına bakmak lâzımdır demişlerdir. Bazıları da Kâbe'yi müşahede halini istisna ediyor ki bu takdirde ona nazar tercih olunur. Zira Kâbe'ye nazar ayrıca bir ibadettir.

Kaldı ki lihye-i şerifenin ıstırap ve hareketi, o mevtında, kırâat-i Kur'ân'a delâlet ettiği gibi zikir ve dua ile iştigal buyurulduğuna da delâlet edebilir. O halde nasıl olmuş da kıraate istidlâl olunmuş? Anlaşılan salât-ı cehriyyeye, kıyam, mahall-i kıraat olduğu için salât-ı sırriyyeyi de ona kıyasen mahall-i kırât addetmişlerdir. Buna Ebû Katâde'nin, "Okuduğu âyeti ahyânen bize duyururdu" {B759 Buhârî, Ezân, 96.} sözünü (424. hadis) ve Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Semüre, İmrân b. Husayn, Ebû Hüreyre, Ali b. Ebû Talib, Enes b. Mâlik radıyallahu anhüm hadislerini zammedecek olursanız Habbâb radıyallahu anh ile emsalinin istidlâlleri büsbütün kesb-i kuvvet eder.

419

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي صَلَاتِهِمْ فَاشْتَدَّ قَوْلُهُ فِي ذٰلِكَ حَتَّى قَالَ لَيَنْتَهُنَّ[270] عَنْ ذٰلِكَ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (bir defa namaz kıldırıp mübarek yüzünü ashâb-ı kirâmına döndürdükten sonra)[271], "Bazı kimselere ne oluyor[272] ki namaz kılarlarken gözlerini semaya dikiyorlar?" buyurdu.[273] Bu husustaki (nasihatâmiz) sözlerini o kadar şiddetlendirdi ki nihayet, "Bunlar ya (yaptıklarından) vazgeçerler ya gözler(inin nur)u (alınıp) kör olur(lar)" buyurdu.[274] {B750 Buhârî, Ezân, 92.}

....

270 Bir rivayette meçhul sîgasıyla لَيُنْتَهَيَنَّ ki ya vazgeçilir... demektir.

271 Kavis içindeki söz hadisin *İbn Mâce*'deki rivayetinden muktebestir.

272 Zecr ve tevbîh ve va‘z ve inzâr sıralarında hep böyle مَا بَالَ أَقْوَامٍ "*Birtakım kimselere ne oluyor ki*" tarzından müphem ve şahıs tayin etmeyen ta'birât istimal etmek, mu‘tâd-ı şerîf-i nebevîleri idi. {D4788 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.} İsim tasrih buyurulsa muahezeye giriftar olan kimse yahut kimseler, rüsvâ ve şermsâr olur. Buna ise kerem-i cibillet ve fart-ı rahmet ve re'fet-i risâletpenâhîleri kāil olamazdı. Vâizlere de bu isr-i celîl-i hakîmâneye mütâbaat vâciptir. Onlar da birinin bir taksirini öğrenip ihtar ve tevbîh edecek olurlarsa, şahıs tayininden hazer ederek "bazıları şöyle, böyle ederler", daha mütevaziânesi "Biz şöyle böyle ederiz" tarzında îfâ-yı nesâyih etmek gerektir ki bu üslûb-i rahîmâne ile hem sözleri tesir etmiş hem de hiçbir kimse gücendirilip hasbe'l-beşeriyye nefsâniyet ve muhalefet yoluna sevkedilmemiş olur.

273 410. hadise de müracaat. Bu nehy-i nebevî, kendilerine iktidâ edenlerden bazılarının semaya ref‘-i basar ettiklerini arkadan müşahede buyurduklarına delildir. Çünkü bu va‘z, selâmı müteakip ve cemaatle ihtilât edip onlardan istihbâra vakit kalmadan ifa edilmiş bulunuyor.

274 Müslim’in Semüre radıyallahu anh rivayetinde de burada olduğu gibi kayıtsızdır. Lâkin yine Müslim’in Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِهِمْ أَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ {M967 Müslim, Salât, 118.} suretinde vâki olan rivayetinde عند الدعاء kaydı vardır ki mahall-i duâda bile semaya ref‘-i basar menhî olunca, diğer ef‘âl-i salât esnasında ref‘in evleviyetle menhî olduğu istidlâl olunur. Nitekim Vâhidî’nin *Esbâbü’n-nüzûl*’ünde Ebû Hüreyre’nin, “Filânca başını semaya kaldırarak namaz kılardı. Bunun üzerine الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿﴾ âyeti nazil oldu” dediğini rivayet eder. Medh-i ilâhîye lâyık görülen hâşiûnun vasf-ı huşûu, Allah’tan havf ve haşyet, Allah’a karşı tezellül mânasını ifade eder. Hâşi‘ olanın kalbi havf-ı ilâhîden titrer. Kendini hâlikına karşı zelil ve hakir görür. Bu halinden dolayı, gözü mahall-i sücûdundan inhiraf edemez. Hele sağa sola hiç bakamaz. Elhâsıl, namaz içinde ister dua, ister başka ef‘âli eda ederken başını kaldırıp gökyüzüne bakmak, buradaki nehy-i ekîd ve vaîd-i şedîdden dolayı muvâfık değildir. Çünkü musallînin kıbleye müteveccih olması farzdır. Ref‘-i basar ise kıbleden nev‘an-mâ i‘râzı ve namaz heyetinden bir dereceye kadar hurûcu mutazammındır. İbn Hazm ile seleften bazı zevat bu nehyi, şiddetine bakarak hürmete hamletmişler ve namaz kılarken yukarıya bakanın namazı fâsit olduğuna hükmetmişlerdir. Cumhur ise kerahete hamlediyorlar.

Bu, namaz hakkındadır. Namaz haricinde dua ederken ref‘-i basarın keraheti ise muhtelefün fîhtir. Kādî Şüreyh’e göre mekruhtur. Dua ederken gözlerini de ellerini de semaya doğru kaldıran niyazmende, أُكْفُفْ يَدَكَ وَاخْفِضْ بَصَرَكَ فَإِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ وَلَنْ تَنَالَهُ “Yahu elini çek, gözünü de indir. Zira O’nu göremeyeceğin gibi elin de oraya varamaz” demiştir. Ekseriyet ise câizdir çünkü Kâbe, kıble-i salât olduğu gibi sema da kıble-i duadır derler.

Namaz kılarken gözleri yummanın hükmü acaba nedir? Tahâvî'nin beyanına göre Hanefiyye bunu mekruh görür. İmam Mâlik farzda da nefilde de bunu yapmakta beis yoktur der. Fukahâ-i Şâfiiyye'den Nevevî de, "Muhtar olan kavle göre bir zarardan korkmazsa keraheti yoktur. Zira göz yummak huşûun toplu olmasına yardım ettiği gibi gözlerin serbest kalmasına ve zihnin dağılmasına mani olur" diyor.

---

cw el-Mü'minûn, 23/2.

420

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْاِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ قَالَ هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ[275] الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ.

TERCÜMESİ

Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme namazda iltifat(ın yani başını sağa, sola çevirmenin hükmün)ü sordum. "Kulun namazından şeytanın kapıp kaçtığı bir şeydir"[276] buyurdu. {B751 Buhârî, Ezân, 93.}

....

275 Bir rivayette zamirsiz olarak yalnız يَخْتَلِسُ .

276 Şu mânaca ki musallî sağa sola iltifat ederse ân-ı iltifâtında kendisine şeytan zaferyâb olup ibadetten meşgul eder. Ef'âlinde kâh sehiv kâh galat vâki olur. Çünkü maksudun gayri ile meşgul olmuştur ve kalbi hazır değildir. Bu fiil, gayri marzî olduğu için şeytana nisbet edilmiştir. Tîbî der ki: Bu kelâmın mânası şudur: Musallî iltifat edince huşûu zâil olur. Huşûun gitmesine bi-tarîkı'l-istiâre ihtilâs-i şeytan denilip o fiilin derece-i kubhu tasvir buyurulmuştur. Yahut musallî, rabbine münâcât ile müstağrak, Hak Teâlâ ve tekaddes hazretleri musallîye ikbal ve teveccüh buyurmaktadır. Şeytan da bu halin musallîden zevaline müterakkib olarak kemîn-i fırsatta muntazır gibidir. Musallî iltifat eder etmez fırsatı ganimet bilip o hali kendisinden alır. İntehâ. İbn Bezîze de, "İltifat, şeytana izâfe buyuruldu. Çünkü iltifat Hak sübhânehû ve teâlâya teveccüh mülâhazasından inkıtâı mutazammındır" diyor. Hulâsa namazda iltifat huşûu izâle, mevlâya teveccühü muhil olduğu için vesvese-i şeytana kapı açıyor, musallînin sevabını azaltıyor ve bundan dolayı şeytana nisbet edilmiş oluyor. Tirmizî'nin İbn Abbas ile Enes ve Âişe radıyallahu anhümden rivayet ettiği hadise nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri, namazda iken sağa sola bakar, şu kadar ki boyunlarını arkaya doğru çevirmezlermiş. Kezâlik Tirmizî'nın Enes radıyallahu anhtan "hasen" kaydıyla rivayetine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona, يَا بُنَيَّ إِيَّاكَ وَالْاِلتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ. فَإِنَّ الْاِلتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ هَلَكَةٌ "*Evlâdım! Sakın namazda iken iltifat etme! Zira namazda iltifat helâktir*" {T589 Tirmizî, Cum'a, 60.} buyurmuşlar. Yine bu hadîs-i şerifte, فَإِنْ كَانَ وَلَا بُدَّ فَفِي التَّطَوُّعِ لَا فِي الْفَرِيضَةِ "*İltifattan kurtuluş yoksa bâri tatavvuda olsun, farzda olmasın*" tembihi de vardır. *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Nesâî*'de tahrîc olunan Ebû Zer radıyallahu anh hadîs-i merfûunda da, لَا يَزَالُ اللّٰهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ. فَإِذَا صَرَفَ وَجْهَهُ انْصَرَفَ عَنْهُ "*Abd, namazını kılarken yüzünü kıblesinden çevirinceye kadar Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri hep ona yönelmiş olur. Yüzünü kıbleden döndürdü mü, Hak Teâlâ da ondan münsarif olur*" {N1195 Nesâî, Sehiv, 9.} buyurulmuş olduğu gibi Taberânî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan tahrîc eylediği hadîs-i merfûda da, إِيَّاكُمْ وَالْاِلْتِفَاتَ فِي

الصَّلَاةِ. فَإِنَّ أَحَدَكُمْ يُنَاجِي رَبَّهُ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ “*Namazda iken sağa sola bakmaktan sakınınız. Zira herhangi biriniz namaz içinde olduğu müddetçe rabbine münâcât etmiş yani gizli gizli konuşmuş olur*” {Taberânî, el-Evsat, IV, 187, no: 3935.} buyurulmuştur. İbn Mes‘ûd radıyallahu anhın rivâyet-i mevkūfesinde de, إِنَّ اللّٰهَ لَا يَزَالُ مُلْتَفِتًا إِلَى الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يُحْدِثْ أَوْ يَلْتَفِتْ “Abd, kendisinden ya hades ya iltifat sâdır olmamak şartıyla namazında durdukça Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri ona mültefit olur durur” denilmiştir ki bu âsâr hep yekdiğeri müeyyiddir. Amr b. Dînâr der ki: Abdullah b. Zübeyr’i gördüm. Hicr’de (Kâbe’nin altın oluk cihetinde, basık duvar ile çevrilen yerde) namaz kılıyordu. Bir taş (ki mancınıkla atılmış taşlardan biri olacak) gelip tâ önüne düştü. Büründüğü kumaşın bir ucunu alıp götürdü. O ise hiç bakmadı bile. İbn Ebû Müleyke’nin rivayetine nazaran da bir defa Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâ namaz kıldırıyormuş. Mescid-i Harâm’ı sel basmış. Yine namazının tertibini hiç bozmamış.

İltifâtın hükm-i fıkhîsine gelince: Kerâhet-i tenzîhiyye ile mekruh olduğuna icmâ vardır. Yalnız Şâfiiyye'den Mütevellî, zaruretsiz olanını haram görmüştür. Zâhiriyye'nin de kavli budur. Hakem b. Uteybe de, sağındakini, solundakini tanıyacak kadar başını çevirirse namazı fâsittir diyor. Ebû Sevr, bütün bedeni ile iltifat ederse namazı fâsit olur, yalnız sağına soluna iltifat ederse namazına devam eder demiştir ki Serahsî'nin *Mebsût*'taki beyanına muvâfıktır. Serahsî diyor ki: Mekruh olan iltifatın haddi, boynunu kıble cihetinden ayrılacak derecede döndürmektir. Sağa sola iltifat da bedeninin ba'zı ile kıbleden inhiraftır. Cemî'-i bedeni ile inhiraf ederse namazı fâsit olur. Boynunu döndürmeden göz ucuyla sağa sola bakarsa mekruh olmaz. İntehâ. Ruhsat tarafında olanlardan İbn Sîrîn, Enes b. Mâlik, İbn Ömer, İbrâhim en-Nehaî, İbn Mugaffel gibi zevatın isimleri sayılıyor. İmam Mâlik iltifat namazı kat' etmez dermiş ki Kûfiyyûn ile Atâ ve Evzâî hep bu re'ydedirer. Mâlikiyye'den İbnü'l-Kāsım daha ileriye giderek, "Cemî'-i bedeni ile dönse yine namazı butlâna uğramaz. Zira aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz mültefite iâde-i salâtı emretmeyip yalnız bunun ihtilâs-ı şeytan olduğunu haber vermekle iktifa buyurdu. Eğer namazı fâsit olaydı, iâde-i salâtı emrederlerdi" diyor. Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer el-Fârûk, Abdullah b. Zübeyr, Ebü'd-Derdâ, Ebû Hüreyre, İbn Mes'ûd radıyallahu anhüm ecmaîn hep azîmet tarafındadırlar.

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﵁ قَالَ شَكَا أَهْلُ الْكُوفَةِ سَعْدًا إِلَى عُمَرَ ﵁ 277 فَعَزَلَهُ وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ عَمَّارًا فَشَكَوْا حَتَّى ذَكَرُوا أَنَّهُ لَا يُحْسِنُ يُصَلِّي فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا أَبَا إِسْحَاقَ إِنَّ هٰؤُلَاءِ يَزْعُمُونَ أَنَّكَ لَا تُحْسِنُ تُصَلِّي قَالَ أَمَّا أَنَا وَاللهِ فَإِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي بِهِمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَا أَخْرِمُ عَنْهَا أُصَلِّي صَلَاةَ الْعِشَاءِ278 فَأَرْكُدُ فِي الْأُولَيَيْنِ وَأُخِفُّ279 فِي الْأُخْرَيَيْنِ قَالَ ذَاكَ280 الظَّنُّ بِكَ يَا أَبَا إِسْحَاقَ فَأَرْسَلَ مَعَهُ رَجُلًا أَوْ رِجَالًا إِلَى الْكُوفَةِ فَسَأَلَ281 عَنْهُ أَهْلَ الْكُوفَةِ وَلَمْ يَدَعْ مَسْجِدًا إِلَّا سَأَلَ عَنْهُ وَيُثْنُونَ عَلَيْهِ مَعْرُوفًا حَتَّى دَخَلَ مَسْجِدًا لِبَنِي عَبْسٍ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أُسَامَةُ بْنُ قَتَادَةَ يُكْنَى أَبَا سَعْدَةَ قَالَ أَمَّا إِذْ نَشَدْتَنَا فَإِنَّ سَعْدًا كَانَ لَا يَسِيرُ بِالسَّرِيَّةِ وَلَا يَقْسِمُ بِالسَّوِيَّةِ وَلَا يَعْدِلُ فِي الْقَضِيَّةِ282 قَالَ سَعْدٌ أَمَا وَاللهِ لَأَدْعُوَنَّ بِثَلَاثٍ اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ عَبْدُكَ هٰذَا كَاذِبًا قَامَ رِيَاءً وَسُمْعَةً فَأَطِلْ عُمْرَهُ وَأَطِلْ فَقْرَهُ283 وَعَرِّضْهُ بِالْفِتَنِ284 وَكَانَ بَعْدُ إِذَا سُئِلَ يَقُولُ شَيْخٌ كَبِيرٌ مَفْتُونٌ أَصَابَتْنِي دَعْوَةُ سَعْدٍ قَالَ الرَّاوِي عَنْ جَابِرٍ فَأَنَا285 رَأَيْتُهُ بَعْدُ قَدْ سَقَطَ حَاجِبَاهُ عَلَى عَيْنَيْهِ مِنَ الْكِبَرِ وَإِنَّهُ لَيَتَعَرَّضُ لِلْجَوَارِي فِي الطَّرِيقِ286 يَغْمِزُهُنَّ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Semüre (el-Âmirî es-Süvâî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bazı) Kûfe ahalisi Ömer radıyallahu anh nezdinde Sa'd'ı şikâyet ettiler[287] de (Ömer radıyallahu anh) onu azil ve yerine Ammâr b. Yâsir (radıyallahu anh)i üzerlerine âmil nasbetti.[288] (Kûfeliler) şikâyeti o kadar ileri götürmüşlerdi ki namaz kılmasını bile bilmiyor demişlerdi.[289] Ona adam gönder(ip celbet)ti ve "Yâ Ebû İshak! Bu adamlar sen namaz kılmayı bilmiyorsun diye idda ediyorlar. (Sen ne yapıyordun ki?)" diye sordu. (Sa'd), "Vallahi ben onlara Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazın(a benzer namaz)ı kıldırıp ondan hiçbir şey eksiltmezdim. Yatsı namazını –yahut öğle ile ikindiyi-[290] kıldırır(ken) ilk iki rek'atlarda (çok) dururum, son iki rek'atta hafif tutarım"[291] dedi. (Ömer radıyallahu anh), "Senin hakkındaki zannımız da (zaten) bu idi" dedikten sonra (tahkīk-i mesele için) birini[292] –yahut birkaç kimseyi– kendisiyle birlikte Kûfe'ye gönderdi. (Gönderilen zat) Kûfe ahâlîsinden (Sa'd'ın halini) sordu. Hiçbir mescid bırakmadı ki oradan (Sa'd'ın halini) sormasın. Onlar da hep hayırlı senâlarda bulundular. Nihayet Benî Abs'e ait bir mescide gir(ip herkesi bildiğini Allah için söylemeye and vererek davet et!) di. "Ebû Sa'de" künyesiyle anılan Üsâme b. Katâde isminde biri ayağa kalktı ve "Madem ki bize and verdin (söyleyelim.) Sa'd, askerin başına geçip harbetmez[293] (Mal) taksim ederken müsâvat gözetmez.[294] Hüküm (ve kazâsın)da adalet etmez"[295] dedi. (Bunun üzerine) Sa'd dedi ki: "(Madem ki böyle söyledin,) ben de vallahi (senin aleyhine) üç dua edeceğim (dinle): İlâhî! Senin bu kulun yalancı ise (bu sözü) riyâ ve süm'a[296] olsun diye ayağa kalk(ıp söyle)diyse ömrünü uzat, fukaralığını çoğalt, fitnelere uğrat!" dedi. Sonraları o adama (halinden) sual edildiği vakit, "Kocamış, fitneye uğramış (zavallı) bir pîr-i fâniyim. Sa'd'ın duası bana isabet etti" derdi. Câbir (radıyallahu anh)dan (bu hadisi) rivayet eden (Abdülmelik b. Umeyr) de der ki: Sonraları onu ben de gördüm. Yaşlılıktan kaşları gözlerinin üzerine sarkmış olduğu halde yolda (rastgeldiği) kızlara sataşır, onları çimdiklerdi.[297] {B755 Buhârî, Ezân, 95.}

....

277 Ebû Abdullah yahut Ebû Hâlid Câbir b. Semüre b. Cünâde b. Cündeb el-Âmirî es-Süvâî (radıyallahu anhümâ) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin dayıları olan Benî Zühre'nin hulefâsından idi. Validesi Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhın hemşiresi Hâlide bint Ebû Vakkās idi, pederi Semüre b. Cünâde feth-i Mekke günü İslâm ile müşerref olanlardan biri olup muahharen Kûfe'de ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Câbir hazretleri, yüz defa kadar Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile hem meclis olmak şerefini kazandığını, arkalarında da iki bin defadan ziyade namaz kıldığını söylermiş. Buradaki kıssa müşârün ileyhin dayısı Sa'd b. Ebû Vakkās'a aittir. Câbir, Bişr b. Mervân'ın Irak valiliği zamanında ve 74 senesinde Kûfe'de âlem-i cinâna intikal etmiştir. Radıyallahu anhüm ecmaîn.

Dayısı Ebû İshak Sa‘d b. Ebû Vakkās Mâlik b. Vüheyb yahut Üheyb b. Abdümenâf b. Zühre radıyallahu anhın pederi Ebû Vakkās Mâlik, sadef-i dürr-i nübüvvet Âmine bint Vehb hazretleriyle amcazâde olurlar ki bu surette Hazreti Sa‘d radıyallahu anh Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin dayızâdelerinden biri olmuş olur. Sâbıkūn-i evvelînden ve aşere-i mübeşşere olarak isimleri bir arada zikrolunan bahtiyârân-ı ashabdan biri ve bunların âhirete en sonra intikal edenidir (sene 55). Dâvet-i nebeviyyenin evâil-i eyyâmında on yedi yaşında iken iman ile şerefyâb olmuştur. İslâm'daki kıdemi Buhârî'nin kendisinden rivayet ettiği, لَقَدْ مَكَثْتُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَإِنِّي لَثَالِثُ الْإِسْلَامِ "Ben yedi gün kadar üç müslümanın biri olarak kaldım" hadisinden anlaşılabilir. Demek ki içlerinde Ali el-Murtaza radıye anhu rabbüne'l-a‘lâ hazretleri de dahil olan Ehl-i beyt-i nübüvvetten başka henüz yalnız Zeyd b. Hârise ile Ebû Bekir radıyallahu anhümâ davete icâbet etmiş bulundukları sırada müşârün ileyhimâya üçüncü olarak iltihak etmiştir. Fürsân-ı İslâm'ın meşâhirinden olduğu gibi dîn-i İslâm uğrunda ilk ok atan, hatta ilk kan döken odur. Bedir'den evvel Kureyş'in ticaret yolunu kesmek için Ubeyde b. Hâris b. Muttalib radıyallahu anhın zîr-i emâretinde Batn-ı Râbiğ'e sevkedilen muhacirînden altmış kişilik seriyyeye dahil olup her ne kadar arada mukātele vâki olmamışsa da yalnız Sa‘d radıyallahu anh ilk defa ve İslâm'ın nef‘ine olarak orada ok atmış ve terkeşindeki yirmi ok ile müşrikîn ile hayvanlarını yaraladıktan sonra bir şey yapılamadan avdet edilmiştir.

Muhammed b. İshak'ın *Megāzî*'sindeki rivayete göre ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, bidâyet-i İslâm'da Mekke'de namazlarını gizli gizli kılarlardı. Sa‘d, sahabeden birkaç zat ile birlikte Mekke dağlarından birinde namaz kılarken üzerlerine apansızın müşrikler gelmiş, aralarında ağız kavgası olmuş, iki taraf yekdiğerinin dinini ayıplamış. Derken dövüşmeye kalkışmışlar bu arada Sa‘d radıyallahu anh eline geçirdiği bir deve çene kemiğini savurmasıyla müşrikînden birini başından yaralamıştır ki müslümanların ilk döktüğü kan da bu olmuştur.

Irak'ı feth ile Devlet-i Sâsâniyye'yi târumar eden odur. Kādisiye Muharebesi meşhurdur. Bu feth-i mübînden sonra kendi binâgerdesi olan Kûfe'ye, Fârûk-ı A'zam, daha sonra Hazret-i Zünnûreyn'in eyyâm-ı hilâfetinde vali nasbolunmuştur. Ömer radıyallahu anh Mecûsî olan Ebû Lü'lüe'nin zehirli hançeriyle musâb olduğu vakitte teşkil eylediği şûraya dahil olan aşere-i mübeşşereden altı zatın biri de odur. Onlara, "Eğer emâret-i mü'minîn isabet ederse febihâ, etmezse emîr olacak zat onun yardımından istiğnâ göstermesin" diye vasiyet etmişti.

Sa'd radıyallahu anh habîb-i hudâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimizin pek sevgilisi idi. Biraz müddet huzûr-ı hümâyunlarından kaybolsa, مَا لِي لَا أَرَى الصَّبِيحَ الْمَلِيحَ الْفَصِيحَ "*Hani benim sabîhim, melîhim, fasîhim görmüyorum*" {Ebû Nuaym, Ma'rifetü's-sahâbe, I, 98, no: 377.} diye kendisini ararlardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin Sa'd ile iftihar buyurdukları da vardır. هٰذَا سَعْدٌ خَالِي فَلْيُرِنِي امْرُؤٌ خَالَهُ "*İşte benim dayım Sa'd! Böyle bir dayısını bana gösterebilecek varsa göstersin*" {T3752 Tirmizî, Menâkıb, 26.} buyurmuşlardır.

Sa‘d radıyallahu anh binâ-yı İslâm’ı kuran çalışkan ameleden, bütün gazavât-ı nebeviyyeye iştirak etmiş mücâhidînden, fütûh-ı İslâm’ı tevsî eylemiş büyük ümerâdan biridir. Maahâzâ hidemâtından belki hiçbiri Uhud’daki hizmetine muadil gelmez. O günün en buhranlı ve ketîbe-i İslâm’ın dağılıp perişan olduğu anlarında Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin önünde oturup hem vücudunu vücûd-ı âlî-i risâletpenâhîye siper etmiş, hem de sayısı bilinmeyecek kadar okları düşmana savurup ettiklerini kendilerine çok pahalıya mal etmiştir. Bir yandan sihâm-ı intikāmı müşrikîne doğru o tevcih ederken bir yandan da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, اِرْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي "*Durma, at, anam babam sana fedâ olsun*" {B2905 Buhârî, Cihâd, 80.} buyurup muttasıl atacak ok yetiştirirlermiş. Aralıkta Sa‘d’a temrensiz oklar da verip bunu at buyurdukları vâki olurmuş. Sa‘d oklarını attıkça, اللّٰهُمَّ سَهْمُكَ فَارْمِ بِهِ عَدُوَّكَ "*İlâhî! Bu senin okundur, düşmanına yetiştir!*" Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, اللّٰهُمَّ اسْتَجِبْ لِسَعْدٍ إِذَا دَعَاكَ. اللّٰهُمَّ سَدِّدْ رِمْيَتَهُ وَأَجِبْ دَعْوَتَهُ "*İlâhî! Sana dua ettiğinde Sa‘d’ın duasını kabul et! İlâhî! Atışını doğrult, davetine icâbet et!*" {NM4314 Hâkim, el-Müstedrek, V, 1625 (3/26).} buyururlarmış. *el-İsâbe* ile *Sîre-i Halebiyye*’deki nakillere göre –Sa‘d b. Muâz’ın katili– Hibbân b. Arika, yevm-i Uhud’da İslâm ordusunda yaralılara su yetiştirmek hizmetini deruhte eden Ümmü Eymen radıyallahu anhâya havale ettiği oku müşârün ileyhâya isabet ettirip düşürmüş. Düşerken de avreti münkeşif olmuş. Bunu gören İbnü’l-Arika mel‘unu güle güle bayılmış. Bu hal Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme girân gelip hemen Sa‘d’a temrensiz bir ok verip "*Bunu at!*" buyurmuş. Ok İbnü’l-Arika’nın göğsüne isabet edip sırt üstü yere yuvarlamış ve yuvarlanırken avreti münkeşif olmuş. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buna memnun olarak, اسْتَقَادَ لَهَا سَعْدٌ أَجَابَ اللّٰهُ دَعْوَتَهُ "*Ümmü Eymen’in intikamını Sa‘d aldı. Allah duasını müstecâb etsin*" {İbn Asâkir, Târîhu Dımaşk, XX, 308.} buyurmuşlardır. Sa‘d o gün, terkeşinde (ok kuburluğunda) ne kadar ok varsa sarfetmiş, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendi kuburluklarındaki okları yere döküp, "*Haydi bunları da at!*" buyurmuşlardır. O gün küffâra doğru 1000 ok havale ettiği mervîdir. Her birini atarken de, اِرْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي teşvîk-i âlî-i nebevîsine mazhar olmuş ki, o gün bu

tefdiye-i nebeviyye 1000 kere vâki olmuş demektir, işte bu, müşârün ileyhin hasâisindendir.

Cenâb-ı Sa'd'ın tîrendazlığı kadar isticâbet-i duâsı da meşhurdur. A'dâ-i dîn, onun sihâm-ı intikāmından yıldığı gibi zümre-i müslimîn de sihâm-ı da'vetinden korkarlardı. Evâhir-i ömründe ni'met-i basardan mahrum olmuştu. "Gözlerini sana iade etsin diye Allah sübhânehû ve teâlâya niyaz etsene!" diyenlere, "Allah'ın kazasını gözümden daha ziyade severim" cevabını verdi.

Halîfe-i sâlis Osman b. Affân radıyallahu anh ve erdâhu hazretlerinin fâcia-i şehâdetiyle başlayan fitne-i uzmâda cihet-i i'tizâli ihtiyar edip hiçbir tarafa meyil ve Cemel ve Sıffîn gibi vekāyia iştirak etmemiştir. Ashâb-ı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem arasındaki ihtilâf ve teferruku görünce Akīk'ta edindiği araziye çekilip fitneden kaçtı. Oğlu Ömer ile biraderzâdesi Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkās, el altından kendisine taraftar peydâ etmeye çalışıp günün birinde Hâşim, "Burada elimizin altında yüz bin sâhib-i seyf vardır ki, bu işe yani hilâfete seni ehak görüyorlar, ne dersin" deyince, "Bu kılıçlardan ben yalnız bir tanesini isterim ki kâfire çaldığımda kesip biçsin. Mümine çaldığımda ise hiçbir tesiri olmasın" cevabını vermiş ki hem mümine karşı harp etmeyeceğini hem de bir tek kılıçtan ziyadesini istememekle emârete tâlip olmadığını anlatmak istemiş. Hazret-i Ali radıyallahu anha meyletmeyişinden ümide düşen Muâviye, kendi tarafına geçmesi için müşârünileyhe mektup yazmış. O da, "Bir günlük sohbeti senin hayat ve memâtından efdal olan Ali tarafına geçmedikten sonra sana iltihak etmemi ümit etmene şaşarım" cevabını vermiş ve ancak Hasan-ı müctebâ radıyallahu anh efendimizin hilâfetten i'tizâlinden sonra Muâviye'ye biat etmiştir. Lâkin o zaman da kendisine hep "Melik" diye hitap eylemiştir.

Esahh-ı akvâle göre, vefatı hicretin 55. senesindedir. On yedi yaşında ve bidâyet-i da'vette iman ettiğine göre sinni seksen ile seksen beş arasında idi. Vefatından evvel saklamış olduğu cübbesini istemiş ve "Beni bununla kefenleyiniz. Zira Bedir günü sırtımda bu cübbe varken müşrikîne karşı yürümüştüm. Onu bugün için saklıyordum" demiş. Radıyallahu anhu ve erdâhu.

278 Diğer bir rivayette tesniye ile صَلاَتَي العَشِيّ ki öğle ile ikindi namazları demektir. Diğer tarikten olan rivayetinde de ifrad ile صَلاَةَ الْعَشِيّ ki o da o mânayadır.

279 Bir nüshada أَحْذِفُ, başka rivayette أَحْذِمُ.

280 Bir nüshaya göre ذٰلِكَ.

281 Bir nüshada يَسْأَلُ عَنْهُ.

282 Bir rivayete göre وَلَا يَعْدِلُ فِي الرَّعِيَّةِ.

283 Bir rivayette فَأَقْلِلْ رِزْقَهُ diğerinde وَشَدِّدْ فَقْرَهُ , bir diğerinde de وَأَكْثِرْ عِيَالَهُ.

284 Bir nüshaya göre لِلْفِتَنِ.

285 Bir nüshaya göre وَأَنَا .

286 Bir nüshada فِي الطُّرُقِ.

287 Taberî, içlerinde Cerrâh b. Sinân, Kabîsa ve Erbed bulunan bir cemaat esâmîsi zikrediyor ki cümlesi Esedî idiler.

288 Ömer radıyallahu anhın Sa‘d radıyallahu anhı azletmesi şikâyât-ı vâkıaya inandığından değil, azlinde maslahat gördüğündendir. O sıralarda İran fütuhatına sevkedilecek orduların mahall-i sevk ve idaresi Kûfe idi. Cihada gidecek ordularda ittihâd-ı kelime bulunması, kumandan etrafında müttehidü’l-kalb olması lâzım geldiği için hem bunu temin hem de nezdinde alıkoyup re’yinden istifade eylemek maksadıyla bunu yapmıştı. Bu azil, madde-i fitneyi kökünden kal‘ için ihtiyatî bir azil idi. Yoksa Sa‘d’dan sonra kıyamete kadar kendisinden daha âdil bir vali bulunamayacağını Hazret-i Ömer de pekâlâ biliyordu. Nitekim tahkikat neticesinde vâki olan isnâdâtın kâmilen bâtıl olduğu tebeyyün etmiştir. Hazret-i Ömer de vasiyetinde, “Ben onu aczinden yahut hıyanetinden dolayı azletmemiştim” demişti.

Câbir radıyallahu anhın, yerine Ammâr âmil nasbolundu demesi de tamâm-ı vâkıayı ifade etmez. Zira Hazret-i Sa'd'ın halefleri bir değil üç idi. Ammâr radıyallahu anh namaz kıldırmaya, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh beytülmâle, Osman b. Huneyf radıyallahu anh da mesâha-i arza memur edilmişlerdi. Burada Câbir'in Ammâr'ı zikr ile iktifa etmesi, en mühim vazife ikāme-i salât olduğundan ve hadiste bahis namaza ait bulunduğundandır.

289 Şikâyet edilen şeyler meyanında gûyâ hums-ı ganâim satışın da bazılarına hâtır-nuvazlık ettiği, çarşıya yakın bina ettiği kasrına çarşıdan ses gelip de kendisini müteezzî etmesin diye tahtadan kapı yaptırmış olduğu, serâyâ yani müfrezelerin başına geçip harp etmesine av merakı imkân bırakmadığı gibi asılsız, vâhî mesâil de vardı. Maahâzâ kasrına kapı inşası suretiyle nev'an-mâ hicâb ihdas ederek sîret-i mülûke teşebbüh eder gibi olması halifenin pek ziyade gücüne gitmiş olacak ki tahkika me'mûren oraya gönderdiği Muhammed b. Mesleme radıyallahu anha varır varmaz o kapıyı yakmayı tenbih buyurmuştu.

290 Tercümedeki terdîdin şıkk-ı sânîsi صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ rivayetine göredir. Maahâzâ صَلَاتَيِ الْعِشَاءِ rivayeti de vardır ki akşam ve yatsı namazları olmuş olur. Buna öğle ile ikindi namazları mânasını verenler de olmuşsa da bu babda ihtiyar edilen tekellüf bu tevcihi kabule mani oluyor.

291 أَحْذِفُ nüshasına göre kıraati hazfederim demek olur ki, son iki rek'atta kıraati vâcip görmeyenlere hüccettir. Farz görenler ise tatvîl-i kıraati hazfederim mânasını verirler ve أَحْذِمُ "Acele ederim" rivayetine bakarak kıraati azaltmakla tefsir ederler. Anlaşılan şikâyetçiler bütün rek'atlar beyninde tesviyeyi vâcip gören cehele makūlesinden imişler. Cevap bunu gösteriyor. Müslim'in rivayetinde, أَتُعَلِّمُنِي الْأَعْرَابُ الصَّلَاةَ؟ "*Bana namazı a'râb, yani bâdiyenişîn olanlar mı öğretecek?*" deyişi de bu heriflerin namaz kılmayı kendisine öğretmeye kalkışmalarına gazap ettiğini iş'âr eder.

Bu münasebetle namazda kıraatin vücûb ve ademi hakkındaki ihtilâftan bahsetmek münasiptir. İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre namazın her rek'atında kıraat vâciptir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre yalnız ilk iki rek'atlarda vâciptir. İmam Mâlik'ten gelen iki rivayetin birinde musallî namazın bir rek'atında kıraati terkedecek olursa secde-i sehv lâzım gelir. Yalnız sabah namazında rek'atın birinde kıraati terkederse yeniden kılar. Bu, imam ile münferit hakkındadır. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed'e göre me'mûma kıraat vâcip değildir. Hatta salât-ı cehriyyede me'mûmun kıraatini İmam Mâlik mekruh görmüştür. İmam Ahmed b. Hanbel salât-ı sırriyyede me'mûmun kıraati müstehap olduğuna kāildir. İmam Şâfiî'ye göre ise salât-ı sırriyyede me'mûmun kıraati cezmen, salât-ı cehriyyede de esahh-ı kavleyne nazaran vâciptir. Esam ile Hasan b. Sâlih'e göre me'mûmun kıraati sünnettir. Bu ahkâm-ı hilâfiyyenin mercii bu hadis değildir. İleride gelecek diğer ehâdîs-i şerifede bunlar hakkında daha ziyade delâlet görülecektir. Bunda son rek'atların ilk rek'atlardan daha kısa olmasından ve bu farkın âdet veçhile zamm-ı sûre farkından neşet ettiğinden dolayı fi'l-cümle kıraatin vücûduna delâlet vardır.

292 Bu gönderilen tahkik memuru Muhammed b. Mesleme radıyallahu anh idi. Abdullah b. Erkam radıyallahu anh da maiyetine verilmiş, Melih b. Avf da yollarda delil olmak üzere kendilerine terfik edilmişti. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Mesleme b. Hâlid el-Ensârî el-Evsî el-Hârisî radıyallahu anh sâbıkīn-i evvelîndendir. Biʻset-i nebeviyyeden yirmi iki sene evvel dünyaya gelip hicretten mukaddem Musʻab b. Umeyr radıyallahu anh yediyle ve Saʻd b. Muâz radıyallahu anhtan evvel kabûl-i İslâm eylemiştir. Bedir'den itibaren bütün gazavât ve meşâhidde maiyyet-i risâletpenâhîde bulunmuş olup Fâris-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem unvanıyla iştihâr etmiştir. Yalnız Karkaratülküdr Gazâsı'nda Medine üzerine istihlâf buyuruldu ve Tebük Gazâsı'ndan izn-i âlî-i nebevî ile tahallüf etti. On tanesi erkek olmak üzere on altı evlâdından Caʻfer, Abdullah, Saʻd, Abdurrahman ve Ömer radıyallahu anhüm silk-i ashab-ı kirâma dahil olan suadâ-yı ümmettendirler. Müşârün ileyhi Ömer b. Hattâb hazretleri umûr-ı muʻdaleyi tahkik için yanında tutar ve iktizâ ettikçe öteye beriye gönderirdi. Saʻd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh meselesinde de böyle oldu idi. Sahâbe beynindeki müşâcerattan ırak durmuştur. İşârât-ı ulyâ-i nebeviyyeden iktibâs-ı mâna ederek fitne harpleri esnasında hânesine mülâzemetle tahtadan kılıç edindi. Ne Cemel'e iştirak etti ne Sıffîn'de bulundu. Maahâzâ yine âkıbet bir Şamlı'nın şimşîr-i gadrine hedef olmaktan kurtulamadı (sene 43).

Abdullah b. Erkam radıyallahu anhümâ ise yevm-i fethte dâhil-i dâire-i İslâm olan fuzalâ-yı ashaptandır. Pederi Erkam b. Ebü'l-Erkam ez-Zührî radıyallahu anhın sohbeti olduğu mervîdir. Resûl-i müctebâ aleyhi ekmelü't-tehâyâ efendimize –doğrudan doğruya dayılarının oğlu olmak dolayısıyla– karâbeten ittisâli vardır. İslâm'ı, zamân-ı fethe kadar taahhur etmiş olmakla beraber i'timâd-ı nevebîyi pek ziyade kazanmış ehl-i vera' ve huşûdan olup kitmân-ı esrârda salâhiyyet-i fevkalâdesine binaen Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin ve Ebû Bekir ile Ömer radıyallahu anhümânın hizmet-i kitâbetlerinde bulundu. Hilâfet-i Fârûkıyye zamanında beytülmâl-i müslimîn üzerine âmil olmuştu. Osman radıyallahu anhın zamanında da bu hizmette istihdam olunmuş olup halife tarafından bir defa imâle yani âmillik ücreti olmak üzere kendisine otuz ve bir rivayete göre 300.000 dirhem verilmişken reddetmiş ve "Ben bu ameli Allah için yaptım. Ücret kabul edemem" demişti. Radıyallahu anhu ve erdâhu. Pederi olan Erkam b. Ebü'l-Erkam, nesebinde zikredildiği üzere Zührî'dir. Bir de Mahzûmî olan Erkam b. Ebü'l-Erkam vardır ki sâbikūn-i evvelînin en eskilerindendir. Hânesi merkez-i da'vet-i risâletpenâhî idi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile görüşüp iman etmek isteyenler oraya götürülürdü. Orada en son iman eden Ömer b. Hattâb radıyallahu anh oldu ve onun teklifi üzerine dîn-i İslâm açığa vuruldu.

293 Hazret-i Sa'd te'sîs-i kavâid-i İslâm'da en çok yararlığı görülenler, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme fedakârlığı emsâl-i madrûbe sırasına geçenler meyanında bulunduğu halde ne gariptir ki cehl ü amâyı kendilerine pîşvâ eden ehl-i hased ve cefânın bunları gözleri görmemiş de özre mebnî bir günlük tahallüfünü dedikoduya sermaye etmek istemişlerdir. Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh Kādisiye günü hasta olduğu için bilfiil harbe iştirak etmemişti. İran Devleti'ni zîrüzeber eden o feth-i mübîn gününde hasta idi ve ârıza-i bedeniyyesi seyrüharekete mani olmuştu. Maahâzâ yine bir yüksek yerden kumandayı deruhte edip harekât-ı harbiyyeyi idare etti. Lâkin cehele-i avâmın dili durmaz. Şahların tahtını sernigûn eden o zafer-i azîmi müteâkip Becîle kabilesinden bir şair:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ أَظْهَرَ دِينَهُ

وَسَعْدٌ بِبَابِ الْقَادِسِيَّةِ مُعْصِمُ
فَأُبْنَا وَقَدْ إِيمَتْ نِسَاءٌ كَثِيرَةٌ
وَنِسْوَةُ سَعْدٍ لَيْسَ مِنْهُنَّ أَيِّمُ

demişti ki mânası şudur: "Görmüyor musun? Allah, dinini yüceltti de Sa'd hâlâ Kādisiye kapısına yapışmış duruyor. Biz birçok kadınımızı dul bırakarak döndük. Sa'd'ın karılarından hiçbiri ise dul olmadı." Nâkes herif, İslâm'ı sevindiren bu büyük macerada kumandanının sağ kaldığına bile esef ediyor. Dalâletin derecesini varın, kıyas edin. Hazret-i Sa'd bu sözleri işitince yalnız, اللّٰهُمَّ اكْفِنَا يَدَهُ وَلِسَانَهُ "İlâhî! Bizi bu herifin elinden ve dilinden kurtar" duasında bulundu. Herife de sonradan bir ok isabet etti. Hem dili tutuldu hem eli kurudu. Bu ok böyle bir sahâbî-i celîlin fırlattığı tîr-i duânın tercümesi olmuş oldu. Kādisiye'den sonra da guzâtın mesâlihîni tertip ve tedvir edebilmek için Hazret-i Sa'd, bazı kere Kûfe'de kalmayı tercih etmiş olabilir. Maslahat-ı cihâd neyi iktiza ederse ona göre hareket etmek gerektir. Böyle bir maslahat olmadığı takdirde de Kādisiye'de olduğu gibi bir ârıza-i bedeniyye dolayısıyla seferlerden birine iştirak etmemiş olabilir. Herhalde Sa'd gibi bir zata ten-perverlik isnadı bühtandır.

294 Vâkıa emvâl-i ganâimi beyne'l-guzât ale's-seviyye taksim etmek lâzım gelir. Fakat imam, gördüğü bir maslahata binaen bazı guzâtı diğerlerine tafdil, yararlığı kendisince mâlûm bazı kimselere tenfîl etmek de vazifesi cümlesindendir. Bu temayüzü icap ettiren maslahatın yalnız imamca mâlûm olması kâfidir. Adamcağıza bu sözü söyleten hasedidir.

295 Bu son iftira, Hazret-i Sa'd'ın diyânetine kadhtır. İmam Mâlik'in dediği gibi kıyamete kadar kendisinden sonra gelecek olanların en âdili Sa'd olduğunda şüphe yoktur. İşte Sa'd'ı gazaba getiren en ziyade bu oldu.

296 Riyâ "halk görsün", süm'a da "halk duysun" diye yapılan iştir.

297 Üsâme pek ziyade fakra giriftar olmakla beraber kesret-i iyâle de duçar oldu. Başında bakılacak on kız birikmişti. Fitnesi kadın yüzünden idi. Kadın sesi duyar duymaz hemen o tarafa döner, rezalet etmekten hayâ etmezdi. Ayıplayanlara da, "Ne yapayım? Mübarekin, Sa'd'ın duası!" derdi. Bir de gençliğinde nerede bir fitne olsa hemen onunla alâka peyda ederdi. Muhtâr es-Sekafî fitnesine de iştirak etmiş ve evinde katlolunmuştur. Lâkin fakra ve kesret-i iyâle zamîmeten amâya müptelâ olduğu rivayeti sahih ise, Muhtâr fitnesine iştiraki cây-ı nazar olur. Meğer ki lisanıyla fitne körüklemek yüzünden belâya duçar olmuş ola!

422

•.•.•

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.

TERCÜMESİ

Ubâde b. Sâmit radıyallahu anhtan[298] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Namazda) Fâtihatü'l-kitâb'ı okumayanın hiç namazı yok"[299] buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B756 Buhârî, Ezân, 95.}

....

298 Ebü'l-Velîd Ubâde b. Sâmit el-Ensârî el-Hazrecî radıyallahu anh hicret-i nebeviyyeden evvel her iki Akabe'de hazır bulunup Bedir Harbi'ne iştirak eden nukabâ-yı ensardandır. Ahd-i celîl-i nebevîde Kur'ân'ı cemetmiş yani hıfzına almış olanlardan biridir. Ömer radıyallahu anhın, Şam Valisi Yezîd b. Ebû Süfyân'ın –ki Muâviye'nin büyük kardeşidir– "Şam ahalisi, ta'lîm-i Kur'ân edecek ve dinlerini belletecek kimselere muhtaçtır" diye nâme yazması üzerine taraf-ı halîfeden Muâz b. Cebel ve Ebü'd-Derdâ ile birlikte Şam diyarına gönderilmişti. Kendisi Filistin taraflarında kaldı. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın gününde ona karşı hayli muhalefetleri vardır. İtirâzâtının bazıları kabul edilir, diğerleri hakkında Osman radıyallahu anha ref'-i şekvâ olunurdu. Emir bi'l-ma'rûf ile nehiy ani'l-münkerde tasallubuna delâlet eder birçok macerası vardır. Filistin'de Remle'de, bir kavle göre de Beytülmakdis'te 45 senesinde azm-i gülzâr-ı cinân etmiştir.

299 Bundan evvelki hadisin bir hâşiyesinde, namazda kıraatin vücûbu hakkındaki ihtilâf-ı eimme muhtasaran beyan edilmişti. Bu hadiste ise kıraatin Fâtiha olarak taayyünü mevzubahis olmaktadır. Şâfiiyye'ce bu hadise nazaran musallî ister münferit ister imam isterse me'mûm olsun; namaz da ister sırrî, ister cehrî olsun, her rek'atta Fâtiha bir rükündür. Mâlikiyye'nin mezheb-i meşhûru da budur. Çünkü bu hadiste namazda Fâtiha okumayan musallînin salâtı nefyolunuyor. Bu nefiy onlarca nefy-i sıhhate mahmûldür. Bir delilleri de bundan sonra gelecek 423. hadiste aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin namaz kılmayı beceremeyen Hallâd b. Râfi' ez-Zürakī'ye ilk rek'atta kıraat ile emrettikten sonra, وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا "*Bunu yani tarif ettiklerimi bütün namazında yapıver*" {B757 Buhârî, Ezân, 95.}, hele Ahmed b. Hanbel ile İbn Hibbân rivayetlerinde daha sarih olarak, ثُمَّ افْعَلْ ذٰلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ "*Sonra bunu her rek'atta yapıver*" {HM19204 İbn Hanbel, IV, 340.} buyurmuş olmalarıdır. Hanefiyye'ye göre ise Fâtiha okumak vâciptir. Şu mânaca ki terki halinde namaz sâkıt olursa da târikine ism de terettüp eder. Zira bu hadisteki nefy, nefy-i kemâle mahmuldür ve mutlaka kıraat yani ister Fâtiha, ister diğer sûre, ya âyet okumak farz olmakla beraber Fâtiha'sız namazdan kemal müntefîdir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kıraatte farz olan –مُدْهَامَّتَانِ {er-Rahmân, 55/64} gibi kısa da olsa yine– bir âyettir. İmâmeyn'e göre ise ya bir âyet-i tavîle ya üç âyettir. Bir de onlarca kıraatin farziyeti yalnız iki rek'atta müteayyindir. Son iki rek'atta ise hâssaten Fâtiha okumak sünnettir. Musallî Fâtiha yerine tesbih ile meşgul olur ya da sükût ederse câiz olur. Ebû Hüreyre radıyallahu anhın emr-i celîl-i nebevî ile ilân ettiği, مَنْ صَلّٰى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ. فَهِيَ خِدَاجٌ. فَهِيَ خِدَاجٌ "*Her kim içinde ümmü'l-Kur'ân'ı yani Fâtiha'yı okumaksızın bir namaz kılarsa, o namaz güdüktür, güdüktür, güdüktür*" {M878 Müslim, Salât, 38; D821 Ebû Dâvûd, Salât, 131, 132.} hadîs-i şerifinde de aynı ihtilâfı yürütürler. Şâfiiyye takımı, bu noksanı Fâtiha'nın rükün olduğuna delil ittihaz ederler. Hanefiyye takımı ise noksanı teslim etmekle beraber, bunu zata değil vasfa hamlederler. Hanefiyye'nin en kuvvetli delili فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ {el-Müzzemmil, 73/20.} âyet-i kerîmesidir. Abdullah b. Mübârek, Evzâî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr,

Davud ez-Zahirî –feraiz ve nevafil– cemî‘-i salavatta me’mumun da Fatiha okuması vâcip olduğuna Şâfiiyye gibi bu hadis ile istidlâl ederler. Hanefiyye, مَنْ صَلَّى خَلْفَ إِمَامٍ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ “*Her kim bir imam arkasında namaz kılarsa, imamın kıraati ona kıraattir*” {İM850 İbn Mâce, İkâmetü’s-salavât, 13; DK1484 Dârekutnî, Sünen, I, 401.} hadisine temessük ederek me’mûmun kıraatle mükellef olmadığını iddia ederlerse de hasımları, bu hadisi huffâz zayıf görüyorlar, mukabelesinde bulunurlar. Maahâzâ Saîd b. Müseyyeb’in, tâbiînden bir cemaatin fukahâ-i Hicâz ve Şam’ın da mezhebi Hanefiyye gibidir. Yalnız salât-ı cehriyyede me’mûmun kıraatini ıskāt eden Mâlikiyye de *Müslim*’deki, فَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا “*İmam okuduğu vakitte sükût edip dinleyiniz*” {M905 Müslim, Salât, 63.} hadisi ile bâhusus وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا “*Kur’an okunduğunda susup dinleyiniz*” {el-A‘râf, 7/204.} âyet-i kerîmesiyle istidlâl ederler. Bunlara karşı da Şâfiiyye, me’mûm yalnız Fâtiha’da insât ile mâadasında kıraate koyulmak yahut imam okurken insât ile sustuğu vakitte okumak suretleriyle kıraat ile insâtı cemetmek mümkündür cevabını verirler. Tarafeynin, daha doğrusu ictihâdât-ı müteaddide erbabının mücâdelâtını buraya nakle imkân olmadığı için bu kadarla iktifa edelim.

423

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَرَدَّ وَقَالَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَرَجَعَ يُصَلِّي[300] كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ثَلَاثًا فَقَالَ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ فَعَلِّمْنِي فَقَالَ إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ[301] مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem mescid(-i şerif)e girdi. (Derken) biri de[302] girip namaz kıldı.[303] Sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem(in huzurun)a (gelip) selâm verdi. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) redd-i selâm buyurduktan sonra,[304] "Dön (de yeni baştan) kıl![305] Çünkü sen (namaz) kılmış olmadın" buyurdu. O kimse dönüp (evvelce) kıldığı gibi (namazı tekrar) kıldı. Sonra gelip Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme selâm verdi. Yine "Dön (de yeni baştan) kıl! Çünkü sen (namaz) kılmış olmadın" buyurdu. Bu da üç kere oldu. (Nihayet) o kimse, "Seni hak ile baʿs buyuran (zât-ı ecell ü aʿlây)a kasem olsun ki bunun başka (türlü)sünü bilmiyorum. Bana (doğrusunu) tâlim buyur"[306] dedi. Bunun üzerine buyurdu ki namaza durduğun vakitte (ihram) tekbir(ini) al![307] Sonra ne kadar kolayına gelirse o kadar Kur'an oku![308] Sonra rükûa var(ıp) tâ mutmain (yani aʿzâ-yı bedenin yatışmış) oluncaya kadar (dur.) Sonra başını kaldır(ıp) ayakta (büsbütün) doğruluncaya kadar dur.[309] Sonra secdeye var(ıp) tâ mutmain oluncaya kadar (kal). Sonra başını kaldır(ıp) tâ mutmain oluncaya kadar otur. Bunu namazının bütününde (de böylece) yap![310] {B757 Buhârî, Ezân, 95.}

....

300 Bazı nüshalarda فَرَجَعَ فَصَلَّى .

301 Bir nüshaya göre بِمَا تَيَسَّرَ .

302 Bir rivayette, بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَنَحْنُ حَوْلَهُ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem oturup biz de etrafında iken..." {N1137 Nesâî, Tatbîk, 77.} tarzında ihbar edilmiş olduğu gibi Tirmizî ile Nesâî rivayetlerinde, إِذْ جَاءَ رَجُلٌ كَالْبَدَوِيِّ فَصَلَّى فَأَخَفَّ صَلَاتَهُ "Derken bedevîye benzer bir adam gelip namaz kıldı. Namazını da hafif tuttu" {T302 Tirmizî, Salât, 110.} suretindedir. Bedevîye benzer denilen bu zat Hallâd b. Râfi‘ ez-Zürakī el-Ensârî'dir ki namazını güzelce kılamadığı için râvi, kendisini dinini yeni öğrenmiş bir bedevîye benzetmiştir. Bu hadis, burada olduğu gibi Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan mervî olmakla beraber Hallâd radıyallahu anhın biraderi Rifâa b. Râfi‘ radıyallahu anhtan da, Hallâd'ın hafîdi Yahyâ b. Ali b. Yahyâ tarikinden de mervîdir. Bu hâşiyenin evvelindeki ihtilâf-ı rivayet de o tarike aittir. Hallâd b. Râfi‘ radıyallahu anhın Bedir'de şehid olduğuna dair Hâfız İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İsâbe*'sinde bir rivayet vardır. Eğer o gazâ-yı mübârekin şühedâsından olduğu sabit ise Ebû Hüreyre'nin rivayeti mürsel-i sahâbî nevinden olmuş olur. Zira Ebû Hüreyre radıyallahu anhın İslâm'ı ve Medine'de ikameti, Hayber Gazvesi'ndedir ki Bedir'den çok sonradır.

303 Nesâî rivayetinde رَكْعَتَيْنِ ziyadesi bulunduğuna göre o kimsenin kıldığı namaz iki rek‘at tahiyyetü'l-mescid olduğuna istidlâl olunabilir.

304 Buhârî'nin diğer rivayetinde وَعَلَيْكَ السَّلَامُ lafzıyla redd-i selâm buyurulduğu musarrahtır. {B6251 Buhârî, İsti'zân, 18.}

305 Bir rivayette, فَقَالَ أَعِدْ صَلَاتَكَ "*Namazını iade et* buyurdu" {HM19204 İbn Hanbel, IV, 340.} suretindedir. {Bu dipnot ilk baskıda tespit edilememiştir.}

306 Yukarıda ismi geçen Yahyâ b. Ali b. Yahyâ rivayetinde فَقَالَ الرَّجُلَ فَأَرِنِي وَعَلِّمْنِي ... فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِئُ. فَقَالَ أَجَلْ "O kimse, 'Öyle ise yâ Resûlellah! Bana göster, öğret, ben nihayet beşerim, sevap da işlerim, hata da ederim' dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, '*peki...*' buyurdu" denilmiştir. {T302 Tirmizî, Salât, 110.}

307 Bir rivayette إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ "*Namaza kalkmak istediğinde güzelce abdest aldıktan sonra kıbleye dönüp ihram tekbirini al!*" {6251 Buhârî, İsti'zân, 18.} Yahyâ b. Ali rivayetinde فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللّٰهُ تَعَالَى ثُمَّ تَشَهَّدْ وَأَقِمْ "*Allah Teâla'nın sana emrettiği üzere abdest aldıktan sonra kelime-i şehâdet ikame et!*" {T302 Tirmizî, Salât, 110.}; Nesâî rivayetinde إِنَّهَا لَمْ تَتِمَّ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ يُكَبِّرَ اللّٰهَ وَيُحَمِّدَهُ وَيُمَجِّدَهُ "*Her biriniz Allah Teâlâ'nın emrettiği üzere abdestini tamam alıp yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkayıp başına meshettikten sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkamadıkça, sonra Allah'a tekbir ve tahmîd ve temcîd etmedikçe namazı tamam olmaz*" {N1137 Nesâî, Tatbîk, 77.}; Ebû Dâvûd rivayetinde ise وَيُمَجِّدَهُ yerine أَوْ يُثْنِي عَلَيْهِ "*Esniye ve mehâmîd-i ilâhiyyeyi zikretmedikçe*" buyurulmuştur. {D857 Ebû Dâvûd, Salât, 143, 144.}

308 Nesâî'nin bundan evvelki hâşiyede zikrolunan rivayetinde وَيَقْرَأَ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ مِمَّا عَلَّمَهُ اللّٰهُ "*Allah'ın kendisine tâlim ettiği Kur'an'dan ne kadarı kolayına gelirse o kadarını okumadıkça...*" {N1137 Nesâî, Tatbîk, 77.}, Yahyâ b. Ali rivayetinde de فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَإِلَّا فَاحْمَدِ اللّٰهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ "*Ezberinde Kur'an varsa oku! Yoksa Allah'a hamd eyle, tekbir eyle; tehlîl eyle yani lâ ilâhe illallah demekle meşgul ol!*" {T302 Tirmizî, Salât, 110.} buyurulmuştur. Ebû Dâvûd rivayetinde ise ثُمَّ اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ أَوْ بِمَا شَاءَ اللّٰهُ "*Sonra ümmü'l-Kur'ân yani Fâtiha yahut Kur'an'dan Allah'ın dilediği âyetleri oku!*" {D859 Ebû Dâvûd, Salât, 143, 144.}, Ahmed b. Hanbel ile İbn Hibbân rivayetlerine nazaran ثُمَّ اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا شِئْتَ "*Sonra ümmü'l-Kur'an'ı, sonra da Kur'an'dan istediğin âyetleri oku!*" {HM19204 İbn Hanbel, IV, 340.} buyurulmuştur.

309 İbn Mâce rivayetinde, حَتَّى تَطمَئِنَّ قَائِمًا {İM1060 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 72.} buyurulduğuna göre itidale de tumaʿnînet ismi verilmiş oluyor.

310 "*Böylece*"den maksat tekbiri, kıraati, rükû ve sücûd ve cülûsu tarife muvâfık olarak eda et demektir. Bütün namazda bunu yapmaktan maksat da bunları her rekʿatta böylece tekrar etmektir. Nitekim ثُمَّ اصْنَعْ ذٰلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ وَسَجْدَةٍ "*Sonra bunları her rekʿatında ve her secdende yap!*" {HM19204 İbn Hanbel, IV, 340.} rivayeti bu tekrarı ifade eder.

Bu hadis, beyne'l-fukahâ حديث المسيء صلاته yani namazını doğru kılmayı bilmeyenin hadisi namıyla şöhret bulmuş ve birçok mesâil-i hilâfiyyede tarafeyne silâh-ı ihticâc olmuştur. Hallâd b. Râfi' radıyallahu anha olan iade emirleri tuma'nînetteki noksandan ileri geldiği siyâk-ı beyândan münfehim oluyor. Tuma'nîneti farz bilenler bu iade emirlerini nefy-i iczâya yani farz-ı salâtın tuma'nînetsiz adem-i sukūtuna, farz görmeyenler ise nefy-i kemâle yani böyle olan namazın nâkısan eda edilmiş olduğuna hamletmişlerdir. Nefy-i kemâle hamledenlerin hücceti yine bu hadisin âhirinde Ka'nebî tarikinden ve Ebû Hüreyre'den mervî olan, إِذَا فَعَلْتَ ذٰلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ. وَمَا انْتَقَصْتَ مِنْ هٰذَا فَإِنَّمَا انْتَقَصْتَ مِنْ صَلَاتِكَ "*Bunu yani şu tarif ettiğimi yaptığın vakit namazın tamam olmuş olur. Bundan ne eksiltirsen namazından eksiltmiş olursun*" {T302 Tirmizî, Salât, 110.} ziyadesidir ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz böyle eksik olan namaza salât ismini vermiştir. Binaenaleyh eksik olmakla beraber yine namazdır derler. Şârih Aynî'nin tembihine göre *Hulâsa* gibi kütüb-i mu'tebere-i Hanefiyye'de her ne kadar rükû' ve sücûdda tuma'nînetin vâcip olup farz olmadığına hatta sünnet olduğuna İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed zâhib olmuşlar deniliyorsa da –beyne'l-fukahâ ihtilâfâtı beyanda umde olan– Tahâvî, eimme-i selâse-i Hanefiyye arasında ihtilâf olduğundan hiç bahsetmiyor. Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ından müstefâd olduğu üzere İshak b. Râhûye, Dâvûd ez-Zâhirî, bir rivâyet-i meşhûreye göre Ahmed b. Hanbel ile bütün Zâhirîler rükû ile sücûdun iczâ yani farzı ıskāt eden akall-i miktarı üçer kere "*sübhâne rabbiye'l-azîm*" ve "*sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" diyecek kadar olan rükû ve sücûddur. Hüccetleri de Tahâvî gibi Ebû Dâvûd ve Tirmizî ile İbn Mâce'nin İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan tahrîc eyledikleri, إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ فِي رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ. وَذٰلِكَ أَدْنَاهُ. وَإِذَا قَالَ فِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ. وَذَالِكَ أَدْنَاهُ "*Herhanginiz rükûunda üç kere 'sübhâne rabbiye'l-azîm' derse tamamlanmış olur. Bu, rükûun en azıdır. Herhanginiz sücûdunda üç kere 'sübhâne rabbiye'l-a'lâ' derse sücûdu tamam olmuş olur. Bu da secdenin en azıdır*" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 232, no: 1391.} hadîs-i merfûudur. Bu eimmenin

muhalifleri olan Sevri, Evzai, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Malik, Şâfiî, Abdullah b. Vehb, diğer rivayete göre Ahmed b. Hanbel ise rükûun akall-i miktarı, istivâ haddine kadar inhinâ, sücûdun da ekall-i miktarı mutmain oluncaya kadar yere kapanmak olup bundan az miktarlarıyla namaz tamam olmaz demişlerdir. Bunların da hücceti, Rifâa b. Râfi‘ radıyallahu anhın metindeki Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisine muvâfık olarak yukarıda mevzubahis edilen hadisidir. Tahâvî bahsin sonunda, "Ebû Hanîfe'nin, Ebû Yûsuf'un, Muhammed'in kavilleri budur" diyerek te'kîd-i matlab edip sâhib-i *Hidâye* ile *Mebsût* ve *Muhît*'in bahsettikleri hilâftan bahsetmez. Şârih Aynî'nin itimadı da Tahâvî'yedir.

Bu hadise taalluk eden diğer mesâil de vardır ki bazıları şunlardır:

1. فَكَبِّرْ emr-i nebevîsinden namaza şürûun ancak tekbir ile olacağı istidlâl olunur ki iftitah tekbiri bilâhilâf farzdır.

2. مَا تَيَسَّرَ den Hanefiyye, mutlak kıraatin farz olduğuna, kırâat-i Fâtiha'nın ise farz olmayıp vâcip olduğuna istidlâl etmek isterler. Fâtiha'nın farziyetine kāil olup yukarılarda bilmünâsebe zikredilen ehâdîs ile ihticâc edenler ise buradaki "müteyessir"in mücmel ve diğer ehâdîste Fâtiha ile müfesser olduğuna kāil olurlar.

3. حَتَّى تَطْمَئِنَّ rükû‘ ile sücûdda tuma'nînetin vücûbuna delâlet eder.

4. وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا dan birçok eimme her rekʻatta rükû ve sücûd farz olduğu gibi her rekʻatta kıraatin de farz olduğuna kāil olmuşlar ve Ebû Bekir ile Ömer, İbn Mesʻûd, Âişe vesair sahâbe radıyallahu anhüm ecmaînden menkul olan rivâyâta temessük etmişlerdir. Bazı Hanefiyye ise kıraat yalnız iki rekʻatta farzdır. Son iki rekʻatta musallî isterse okur isterse tesbih eder. Hiçbir şey okumasa da yine namazı sahih olur derler. Onlar 421. Câbir b. Semüre radıyallahu anh hadisinde Saʻd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhın أَحْذِفُ sözü أُخِفُّ فِي الْأُخْرَيَيْنِ lafzıyla da rivayet edilmiş olmasıyla ihticâc ettikleri gibi Ali kerremallahu veche hazretlerinin zuhr ile asrın ilk iki rekʻatlarında Fâtiha ile sûre okudukları halde son rekʻatlarında bir şey okumadıkları, İbn Mesʻûd ile Âişe radıyallahu anhümânın ilk iki rekʻatta kıraat ve son iki rekʻatta tesbih ile meşgul oldukları hakkındaki rivayete temessük ederler. İbrâhim en-Nehaî ile Süfyân es-Sevrî'nin bu mezhepte olduklarını Aynî nakleder. İbrâhim, "Farzın son iki rekʻatında kıraat yoktur. Bunlarda Allah'ı tesbih et, zikret!" Süfyân da, "İlk rekʻatta Fâtiha ile sûre oku! Son iki rekʻatta ya Fâtiha oku yahut Fâtiha miktarınca tesbih ile meşgul ol! Bunların hangisini yaparsan sana kifâyet eder. Ancak son rekʻatlarda tesbih ile meşgul olursan bence daha hoş olur" demişlerdir.

424

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَيُسْمِعُ الْآيَةَ أَحْيَانًا وَكَانَ يَقْرَأُ فِي الْعَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz) öğle namazının ilk iki rek'atında Fâtihatü'l-kitâb ile birer sûre tilâvet buyurur, (şu kadar ki) ilk rek'atta uzun (sûre), ikincisinde kısa (sûre) okur[311], sırran okuduğu âyeti de ahyânen bize duyururdu.[312] İkindi (namazın)da (ilk iki rek'atta) Fâtiha ile birer sûre tilâvet buyurur ve birincisinde uzun (sûre), ikincisinde kısa (sûre) okurdu.[313] Sabah namazının (ise) ilk rek'atında (kıraati) uzatır, ikincisinde kısaltırdı.[314] {B759 Buhârî, Ezân, 96.}

....

311 İlk iki rek'atta kırâat-i Fâtiha ile zamm-ı sûrenin meşruiyeti bundan müstefâd olmaktadır. Hanefiyye'ye göre farz olan mutlak kıraat olup kıraatin Fâtiha ile tahassüsü vâciptir. Diğerleri ise farz mânasına vâciptir derler. Zamm-ı sûre de Hanefiyye'ye göre farz mânasına olmayarak vâciptir. Eimme-i selâseye göre sünnettir. Yine bu hadisten, tam sûre okumanın daha uzun sûreden o miktarda âyât-ı kerîme okumaktan efdal olduğu anlaşılır. Maahâzâ uzun sûreyi itmam etmeksizin rükûa varmakta da beis yoktur. Nitekim *Nesâî*'de rivayet edildiğine göre bir defa Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, kıraate sûre-i Mü'minîn'den başlamışlardı. Mûsâ ve Hârûn bahsine yani sûre-i şerifenin takriben ortasına gelince öksürük devâm-ı kırâate mani olup rükûa varmışlardır. Kezâlik ilk rek'atta okunan sûre yahut âyât-ı kerîmenin diğerinden uzun olması müstehap olduğuna da burada delâlet vardır.

312 Nesâî rivayetinde Berâ radıyallahu anh, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında öğle namazını kılardık da لقمان ile والذاريات sûrelerinden âyetleri birer birer bize duyururdu" {N972 Nesâî, İftitâh, 55.} diyor. Hâfız İbn Huzeyme'nin Enes radıyallahu anhtan rivayeti de böyledir. Ancak oradaسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ile هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ sûrelerinden bahsediliyor. Bundan da namazda mahall-i isrârda isrâr vâcip olmayıp cehirde beis olmadığı mânası çıkar. Nitekim isrâr edilecek yerde isrâr, namazın şart-ı sıhhati addedilmemiştir.

313 Bu rivayette Ebû Katâde'nin üçüncü ile dördüncü rek'atlardan sâkit olması Hanefiyye'den bazılarınca bu rek'atlarda kıraatin sukūtuna delil ittihaz edilmişse de (423. hadisin hâşiyelerine müracaat) gelecek olan diğer rivayetinde (434. hadis), وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ "Son iki rek'atlarda ümmül-kitâb.. okurdu" demesine bakılırsa, buradaki sükût, onlara hüccet olamaz. Fakat onlar da cevaben öteki rivayetteki beyan ve tasrih, vücûba delâlet edemez. Olsa olsa sünniyyeti sabit olur diyorlar (430. hadise de müracaat).

314 Mağrib ile işâ namazları da sabah namazına kıyas olunabilir. Şâfiiyye'ye göre münferit yahut tatvîle razı olan kavm-i mahsûrîn imamı hakkında sünnet olan sabah ile öğle namazlarında tıvâl-i mufassaldan, ikindi ile yatsıda evsât-ı mufassaldan, akşam namazında da kısâr-ı mufassaldan okumaktır. Gayri mahsûr yahut tatvîle rızası olmayan cemaat imamının tahfîf-i kıraat etmesi lâzımdır. Hanâbile'ye göre ise sabah namazında tıvâl-ı mufassaldan okumak sünnettir. *Mufassal* ile taksimatı yukarıda 404. hadisin hâşiyesinde geçmişti. Herhalde namazın –Hanefiyye'ye göre hassaten sabah namazının– ilk rekʿatını uzatmak mesnûndur. Birinci ile ikinci rekʿatlardaki kıraatleri müsavi kılmak rivayetleri de varsa da Beyhakī, namaza yetişecek varsa birinciyi uzatmak yoksa her iki rekʿatı müsavi tutmak suretiyle rivâyât beynini cemetmek fikrindedir. Atâ b. Ebû Rebâh da, "İmamın her namazda ilk rekʿatı uzatmasından hoşlanırım. Tâ ki nâs birikip cemaatle kılabilsinler. Lâkin yalnız kıldım mı, ilk rekʿatları yekdiğere müsavi etmeye çalışırım" demiştir. Bazı eimme, sabah namazının daima ilk rekʿatını uzatmayı müstehap görmüşlerdir. Diğer vakitlerde ise cemaatin gelip iltihak etmek ümidi varsa uzatmak taraftarıdırlar.

425

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَأُ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَقَالَتْ يَا بُنَيَّ وَاللهِ لَقَدْ ذَكَّرْتَنِي بِقِرَاءَتِك315 هٰذِهِ السُّورَةَ إِنَّهَا لَآخِرُ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا

فِي الْمَغْرِبِ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir:[316] (Bir defa vâlidem) Ümmü'l-Fazl[317] وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا [cx] (sûresini) okuduğumu işitti. Bana dedi ki: Yavrucuğum! Bu sûreyi okumakla billâhi (derdimi) aklıma getir(ip depreştir)din. Bu sûre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin akşam namazında okuduğunu en son işittiğim (sûre)dir.[318] {B763 Buhârî, Ezân, 98.}

....

315 Bir rivayette بِقُرْآنِكَ.

316 Rivayet, anʿane ile ve gāib sîgasıyla sevkedilmişken tercümedeki tarz-ı tertibine göre makūl-i kavl vâki olduğu için İbn Abbas radıyallahu anhümâya râci olan gāib zamirleri mütekellime kalbedilmiştir.

317 Ümmü'l-Fazl Lübâbe bint Hâris el-Hilâliyye radıyallahu anhâ, ümmü'l-mü'minîn Meymûne bint Hâris radıyallahu anhânın li-ebeveyn hemşiresi ve amm-i mükerrem-i nebevî Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anhın zevcesi olup bu itibarlar Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin hem baldızı hem yengesi olmuş olur. Hicretten evvel yahut sonra iman ettiği hakkında ihtilâf vardır. Lâkin İbn Sa'd, ümmü'l-mü'minîn Haticetülkübrâ radıyallahu anhâdan sonra ilk iman eden hatun odur diyor. Abbas b. Abdülmuttalib radıyallahu anhın evlâd-ı kirâmından Fazl, Abdullah, Ubeydullah, Kusem, Ma'bed, Abdurrahman, Ümmü Habîb radıyallahu anhüm ondandır. 267. hadisin hâşiyesinde mevzubahis olan Ümmü'l-Fazl işte budur. Ümmü'l-Fazl hazretlerine Lübâbe el-Kübrâ denir ki li-ebin hemşiresi ve Hâlid b. Velîd radıyallahu anhın vâlidesi olan Lübâbe es-Suğrâ'dan temyiz içindir. Lübâbe el-Kübrâ'nın vâlidesi Havle bint Avf'tır ve Kureşiyye'dir. Lübâbe es-Suğrâ'nın vâlidesi ise Fâhite bint Âmir'dir ve Sekafiyye'dir. Bunlar li-ebeveyn yahut li-ebin yahut li-üm olmak üzere on beş, on altı kadar hemşiredirler. İçlerinden ikisi Esmâ bint Umeys el-Has'amiyye ile li-ebeveyn hemşiresi Selmâ bint Umeys'tir. Esmâ radıyallahu anhâ ibn amm-i Nebî Ca'fer b. Ebû Tâlib radıyallahu anhın zevcesi ve Abdullah b. Ca'fer radıyallahu anhın vâlidesidir. Habeşistan'a hicret eden sâbikāttandır. Ca'fer et-Tayyâr'ın Mûte'de şehâdetinden sonra emr-i âlî-i nebevî ile Hazreti Sıddîk radıyallahu anha varıp ondan Muhammed b. Ebû Bekir'i doğurmuştur. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın irtihalinden sonra da kendisini Ali el-Murtazâ radıyallahu anh taht-ı nikâhına alıp Avf ile Yahyâ ismindeki oğulları ondan tevellüd etmişlerdir. Selmâ radıyallahu anhâ da seyyidü'ş-şühedâ amm-i mükerrem-i Nebî Hamza b. Abdülmuttalib radıyallahu anhın zevcesidir. İbn Abbas radıyallahu anhümâ tarikinden mervî, الْأَخَوَاتُ الْأَرْبَعُ مُؤْمِنَاتٌ: أُمُّ الْفَضْلِ وَمَيْمُونَةُ وَأَسْمَاءُ وَسَلْمَى "Hemşirelerin dördü de Ümmü'l-Fazl da, Meymûne de, Esmâ da, Selmâ da hep mümindirler" {NM6801 Hâkim, el-Müstedrek, VII, 2428 (4/33).} şehâdet-i nebeviyyesi, saâdetlerinin en büyük alâmetidir.

Ümmü'l-Fazl radıyallahu anhânın hânelerine bazen li-ecli'z-ziyâre teşrîf-i nebevî vâki olurdu. Ümmü'l-Fazl hazretlerinin şu menkıbesi de şâyân-ı zikirdir: Haccetü'l-Vedâ'da yevm-i arefede ve mevkıfta Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sâim olup olmadıkları anlaşılamamış. İhtilâfı hall için Ümmü'l-Fazl hazretleri huzûr-ı âlîye bir kadeh süt gönderdi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, mevkıfta iken içtiler ve sâim olmadıkları anlaşıldı. Ümmü'l-Fazl, Osman radıyallahu anhın eyyâm-ı hilâfetinde ve zevci Abbas radıyallahu anhtan evvel irtihal etmiştir.

318 Bu hadîs-i şerifi, Buhârî, vefât-ı Nebî sallallahu aleyhi ve sellem babında rivayet ederken Ümmü'l-Fazl radıyallahu anhânın, ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللّٰهُ "Bundan sonra rûh-i pâk ve müzekkâsını Hak Teâlâ kabzedinceye kadar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir daha bize namaz kıldırmadı" ziyadesini de rivayet ediyor. Bu ziyadeye nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin cemaatle kıldırdıkları son namazın bir akşam namazı olduğu anlaşılır. Halbuki 397 hadisin ikinci hâşiyesinde beyan olunduğu üzere ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâ, son namazın bir öğle namazı olduğunu tasrih etmiştir {Gösterilen atıfta son namazın yatsı namazı olduğu belirtilmiştir. Ancak rivayetin devamında Hazret-i Âişe'nin Resûlullah'ın son namazının öğle namazı olduğuna dair başka bir ifadesi de yer almaktadır. Bkz: B687 Buhârî, Ezân, 51.}, *Buhârî*'nin bu iki rivayetini uzlaştıranlar, ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin bahsettiği son namaz, mescid-i şerifteki, Ümmü'l-Fazl hazretlerinin bahsettiği namaz ise hâne-i saâdetteki son imâmetleridir. Nitekim Nesâî rivayetinde Ümmü'l-Fazl, صَلَّى بِنَا فِي بَيْتِهِ الْمَغْرِبِ "*Bize hâne-i saâdetlerinde akşam namazını kıldırdı*" {N985 Nesâî, İftitâh, 63.} diyor. Bu namazın da son namaz olduğunu tasrih ediyor. Maahâzâ Tirmizî rivayeti, قَالَتْ خَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَاصِبٌ رَأْسَهُ فِي مَرَضِهِ. فَصَلَّى الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ بِالْمُرْسَلَاتِ. فَمَا صَلَّاهَا بَعْدُ حَتَّى لَقِيَ اللّٰهَ "Ümmü'l-Fazl dedi ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem esnâ-yı marazında mübarek başını bağlamış olduğu halde yanımıza çıkıp akşam namazını kıldırdı ve مرسلات 'ı okudu, işte bundan sonra Allah Teâlâ'ya mülâki oluncaya kadar bu namazı bir daha kıldırmadı" {T308 Tirmizî, Salât, 113.} suretindedir ki buna da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri, yattıkları yerden kalkıp hâne-i saâdetlerinde hazır olan cemaatin yanına teşrif buyurmuş oldukları mülâhaza edilirse rivâyât-ı sıhâh ve hisân beynindeki tebâyün mürtefi' olmuş olur. Elhâsıl Âişe radıyallahu anhânın dediği son namaz, mescid-i şerifteki cemâat-i kübrâya imâmet buyurdukları öğle namazıdır. Ümmü'l-Fazl hazretlerinin bahsettiği son akşam namazı da hâne-i saâdette cemaatle kıldırdıkları son akşam namazıdır (325, 335, 426 ve 427. hadislere de müracaat).

---

cx el-Mürselât, 77/1.

426

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ[319] قال سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ.[320]

TERCÜMESİ

Zeyd b. Sâbit (b. Dahhâk el-Ensârî) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir:[321] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi dinledim. Akşam namazında en uzun iki sûrenin uzununu okuyordu.[322] {B764 Buhârî, Ezân, 98.}

………

319 Küttâb-ı vahyin serfirâzı Ebû Saîd yahut Ebû Sâbit Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccârî radıyallahu anh ecille-i ulemâ-yı ashaptan ve ashâb-ı fetvâdan olan altı zatın biridir. Ashâb-ı fetvâ Ömer, Ali, İbn Mesʿûd, Übey b. Kâʿb, Ebû Mûsâ el-Eşʿarî, Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhüm hazerâtıdır. Tâbiînden başka Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Ömer, Enes, Sehl b. Saʿd es-Sâidî, Sehl b. Huneyf, Abdullah b. Yezîd el-Hatmî gibi birçok sahâbe de kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Bedir'e, bir rivayete göre Bedir ile Uhud'a sıgār-ı sinninden dolayı iştirakten men buyurulan genç sahâbeden biridir. İlk hazır olduğu gazâ Hendek'tir.

Bu gazâda diğer müslümanlarla beraber o da toprak taşırken nasılsa uyuyakalmış. Umâre b. Hazm radıyallahu anh, uyuduğunu görünce –latife olsun diye– habersizce silâhını almıştı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, bundan dolayı sıkıldığını görmekle kendisini –Türkçe'ye "uykucu baba" gibi bir tabir ile nakledilebilecek– يَا أَبَا رُقَاد hitabıyla taltif buyurdukları gibi {NM5778 Hâkim, el-Müstedrek, VI, 2114 (3/421).} ister ciddi ister latife olsun bir müminin silâh ve metâını elinden alıp ürkütmekten o gün nehiy buyurmuşlardır. Bundan sonraki meşâhidin kâffesinde hazır bulunup Tebük'te Benî Neccâr'ın râyetini aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz sâlifü'l-arz Umâre b. Hazm'dan alıp Hazret-i Zeyd'e verdiler. Sebeb-i tercih ve tafdîlin de Umâre'den sâdır olmuş bir taksir olmayıp, Zeyd'in ilmi ve Kur'ân-ı Kerîm'e olan ziyâde-i nisbeti olduğu tasrih buyuruldu. Yermük Gazâsı'nda da ele geçen ganâimin emr-i taksîmi taraf-ı hilâfetten ona havale olunmuştu. Buhârî'nin ta'lîkan rivayet ettiğine nazaran, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, Medîne-i Tâhire'yi teşrif buyurdukları zaman, huzura götürülüp, "Yâ Resûlellah! Bu çocuk Benî Neccâr'dandır. Ezberinde de on yedi sûre vardır" demişler. Zeyd radıyallahu anh, sûreleri okuyunca himmet-i ulyâsı mazhar-ı istihsân-ı nebevî buyurulmuş. Ahd-i celîl-i nebevîde kitâbet-i vahy ve kitâbet-i husûsiyye-i nebeviyye ile meşgul olduğu gibi ahd-i hilâfet-i Sıddîkıyye'de cem'-i Kur'ân hizmet-i mübeccelesi de ona havale buyurulmuştur. Bu teklif, Hazret-i Zeyd'e çok ağır geldiyse de Hazreti Sıddîk'ın, "Sen, töhmet altında tutmak hatıra gelmeyen bir gençsin, bu işi sen yapacaksın" diye ısrar buyurunca –mahallinde mezkûr olduğu üzere– bu ağır hizmeti ifa etmiş ve kendisinden sonra Kur'an okuyan her ferd-i müslimi kendisine minnettar etmiştir. Zaten asr-ı celîl-i nebevîde Kur'an'ı cemeden yani tamamen ezbere alan bahtiyârân-ı ümmetten biri odur. Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh, devr-i sahâbede bile Medine'de –kazâ, fetva, kıraat, ferâiz babında– imam sayılırdı. أَفْرَضُكُمْ زَيْدٌ "*En çok ferâiz bileniniz Zeyd'dir*" {NM7962 Hâkim, el-Müstedrek, VIII, 2835 (4/335).} hadisi bazılarınca mâlûl addedilmişse de mânası nefse'l-emre mutâbıktır. Bir defa Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh bir ata binmek istemiş. حِبْرُ الْأُمَّةِ lakabıyla müştehir ve ziyâde-i ilm ü fıkıh için duâ-yı nebevîye mazhar olan İbn Abbas radıyallahu anhümâ, rikâbını tutmuş. O da, "Ey Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin

ammüna, rikâbını tutmuş. O da, "Ey Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin amcazâdesi, çekil de bunu yapma!" demişse de müşârün ileyh, "Ulemâya, küberâya edilecek muamele budur" diyerek hizmetinde ısrar göstermiştir. "Zeyd b. Sâbit'in ilimde râsih olanlardan biri olduğunu Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin mahfûz olan ashabı bilir" sözü İbn Abbas hazretlerinindir. Mahfuz olanlardan maksadı, herkesin lâyık olduğu makam ve menziletini teslim eden, kimsenin hukukundan hiçbir şeyi ketmetmeyen ve hilâfı olan sıfatlardan hıfz-ı ilâhî ile mahfuz olanlardır. Radıyallahu anhüm ecmaîn. Zeyd b. Sâbit hazretlerinin vefatı, esahh-ı akvâle göre 45 senesindedir.

320 Bir rivayette بِطُولِ الطُّولَيَيْنِ dir {Serrâc, Hadîsü's-Serrâc, II, 41, no: 141.} ki en uzun olan iki sûreyi boydan boya okuyordu demek olur.

321 *Buhârî*'deki siyâk-ı ifadeye nazaran Mervân b. Hakem –ki Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Medine valisi bulunuyordu– akşam namazlarında hep kısa sûreler okuduğu için Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın, "Sen neden akşam namazında hep kısâr-ı mufassaldan okuyorsun? Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden dinledim... ilâ âhirih" ihtarına mâruz kalmıştır.

322 Diğer rivayette, بِأَطْوَلِ الطُّولَيَيْنِ الٓمٓصٓ {N990 Nesâî, İftitâh, 67.} denildiğine göre, Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın murat buyurduğu sûre, sûre-i A'râf'tır. Nitekim Ebû Dâvûd'un rivayetinde, طُولَى الطُّولَيَيْنِ in {D812 Ebû Dâvûd, Salât, 127, 128.} sûre-i A'râf olduğunu râvi tefsir ediyor. Bundan da anlaşılıyor ki bu tabir, devr-i ashaba mahsus bir ıstılah olup devr-i tâbiînde –mânasını sormaya ihtiyaç messedecek derecede metrûk ve mensî kalmıştır. Filhakika bakılsa gerek aded-i âyât gerek aded-i elfâz itibariyle en uzun sûre, sûre-i Bakara'dır. Ondan sonra da aded-i elfâz itibariyle olmasa da aded-i âyâtça en uzun sûre, A'râf'tır. طوليين in tefsirinde ihtilâf-ı ruvât vardır: 1. A'râf ile Mâide, 2. A'râf ile En'âm, 3. A'râf ile Yûnus, 4. A'râf ile Nisâ. Herhalde en uzun sûreler denilen iki sûrenin en uzunu A'râf olmuş oluyor.

Bazı şürrâh bu hadisi mağrib vaktinin şafak-ı ahmere kadar imtidâd edebileceğini bu vakti pek daraltan Şâfiiyye'ye karşı hüccet olarak ikāme etmek isterlerse de düşünülse bu ne lehte ne aleyhte hüccet olur. Çünkü sûre-i A'râf, mihrapta tertîl üzere okunursa vakt-i işâ girer de yine sûrenin kıraati tamam olmaz. Öyle anlaşılıyor ki Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin vakt-i neşâtlarında bu sûre-i şerifeden mufassaldaki sûrelerden ziyadece bir miktar kıraat buyurmuş olduklarını söylemek ve Mervân'a biraz da neşât halini gözetip yalnız kısâr-ı mufassala iktisar etmemesini anlatmak istemiştir. Böyle olmasa 335. Râfi' b. Hadîc radıyallahu anh hadisinde nakledildiği üzere sahâbe-i kirâm, akşam namazını aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizle birlikte kıldıktan sonra Medine'nin en uzak yerine gidip ok yarışına çıkamaz ve attıkları okların düştüğü yerleri görecek kadar henüz aydınlıkta iş göremezlerdi. Bâhusus amel-i ümmet, akşam namazlarında alelekser kısâr-ı mufassal okumak üzere takarrür etmezdi. Vâkıa vakt-i neşâtta وَالْمُرْسَلَاتِ، وَالطُّورِ gibi daha uzun sûreler kıraatine mesağ varsa da namazı vaktinden çıkaracak kadar tatvîl-i kıraate herhalde cevaz verilemez. Nitekim Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin akşam namazında قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ile قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ okuduklarını İbn Mâce, İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği gibi {İM833 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 9.} Büreyde b. Husayb el-Eslemî radıyallahu anhın sened-i sahih ile Bezzâr'ın *Müsned*'inde mervî hadisinde de akşam ile yatsı namazlarında وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ile وَالضُّحَى öğle ile ikindi namazlarında سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ile هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ sûrelerini kıraat buyurdukları naklediliyor. {Bezzâr, el-Müsned, X, 296, no: 4411.} Hasan-ı Basrî'nin akşam namazlarında hep إِذَا زُلْزِلَتِ ile وَالْعَادِيَاتِ okuyup bunları hiç terketmediği mervîdir. Ömer radıyallahu anh da Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anha olan mektubunda, "Akşam namazında mufassalın âhirini oku! Mufassalın âhiri لَمْ يَكُنِ 'den Kur'an'ın sonuna kadardır" diye yazmıştı. Ebû Osman en-Nehdî de bir defa İbn Mes'ûd radıyallahu anhın arkasında akşam namazı kılmış. " قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ okudu, öyle güzel bir sesi vardı ki keşke sûre-i Bakara'yı okusa diye içimden geçirdim" diyor. Ebû Bekir

radıyallahu anhın da salât-ı mağribde kısar-ı mufassalı okuduğunu Abdürrezzâk *Musannef*inde rivayet ediyor (325, 335, 425 ve 427. hadislere de müracaat).

427

•.•.•

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ 323 رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ.

TERCÜMESİ

Cübeyr b. Mut'im radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin akşam namazında وَالطُّورِ (sûresini) okuduğunu işittim.[324] {B765 Buhârî, Ezân, 99.}

………

323 Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf radıyallahu anh, Hudeybiye ile feth-i Mekke seneleri arasında kabûl-i İslâm eden ekâbir-i Kureyş'ten biridir. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın gününde vefat etmiştir. Nesebi, Abdümenâf'ta neseb-i pâk-i nebevî ile kesb-i ittisâl eder, zira Nevfel b. Abdümenâf, Hâşim b. Abdümenâf'ın biraderidir. Mut'im b. Adî, pek nufuzlu olan sanâdîd-i Kureyş'ten idi. Eskiden iman etmemişse de bidâyet-i İslâm'da çekilen gûnâgûn müşkilât ve ıstırâbât esnasında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize insaniyyetkârâne muâmelâtı vardı. Nitekim habîb-i hüdâ aleyhi's-salâvâtü ve't-tehâyâ hazretlerinin o yürekler paralayan Tâif dönüşlerinde kendilerini civarına alan, yani Mekke'de ikametleri esnasında taarruzdan himaye eden o olmuştu. Kezâlik bütün Kureyş, Benî Hâşim'e karşı –şimdiki tabirle– boykot edip ona dair sahife yani ahidnâme yazdıkları ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Benî Hâşim'i Şi'bü Ebû Tâlib'de üç sene mahsur bulundukları zaman o sahifeyi nakza, hükmünü ibtâle sa'y edenlerden biri de o idi. Mut'im, Bedir'den evvel şirk üzere vefat ettiği halde oğlu Cübeyr, bilâhare iman edip zümre-i muhâcirîne iltihak etmiştir. İmanından çok zaman evvel Bedir'de ehl-i İslâm eline düşen esirleri fidye mukabilinde kurtarmak üzere Medîne-i Münevvere'ye müşrikîn-i Kureyş tarafından memuren gelmişti. Bu husus için Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile görüştüğünde, "*Senin ihtiyar baban Mut'im sağ olup da bu kokmuş herifler için benimle görüşseydi topunu birden ona bağışlardım*" buyurmuşlardır. Dâhil-i necât-ı ebed olmasıyla alâkadar olan bu seferini kendisi şöyle hikâye ediyor: "Bedir esirlerini fidye mukabili kurtarmak için görüşmeye gelmiştim. İkindiden sonra vardım. Yorgun olduğum için mescid-i şerifte uzanıp yattım. Derken akşam namazı ikāme olundu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin والطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ sûresini okuduğunu işitince korku içinde kaldım. Mescidden çıkıncaya kadar dinledim. İslâm muhabbetinin kalbime ilk girdiği gün odur." {MK1498 Taberânî, el-Kebîr, II, 116.} Bu hadîs-i şerifte mevzubahis olan kıssa da işte budur.

Cübeyr b. Mut'im radıyallahu anh ensâb-ı Arab'a bi-hakkın vâkıf olanlardan biridir ki bu babda üstadı Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh olduğunu kendi haber veriyor. Bir defa taksîm-i ganâim hususunda kendilerine de Benî Hâşim ve Benî Muttalib gibi muamele buyurulmasını Osman b. Affân radıyallahu anh ile birlikte Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden niyaz etmişlerdi. Mâlûm olduğu üzere Abdümenâf'ın Abdüşems, Hâşim, Muttalib, Nevfel isimlerinde dört oğlu vardı. Bunlardan Hâşim ile Muttalib musâfât-ı dâime üzere yaşayıp evlâtları da daima beraber bulunmuşlardır. لَمْ يَفْتَرِقْ هَاشِمٌ وَالْمُطَّلِبُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ "*Ne zamân-ı Câhiliyye'de, ne devr-i İslâm'da Hâşim ile Muttalib birbirlerinden ayrılmıştır.*" {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Kalkaşendî, Nihâyetü'l-ereb, 73.} Ebû Leheb'den mâada Hâşimîler'le Muttalibîler'in mümini, kâfiri kable'l-hicre hep Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme taraftar olup onu himaye ve müdafaadan hâlî kalmamışlardır. Bundan dolayı Muttalibîler'le Hâşimîler dîn-i İslâm'da bir hükümde tutulup her iki aileye sadaka tahrim edilmiştir. Osman b. Affân ile Cübeyr b. Mut'im radıyallahu anhümânın Benî Hâşim ile müsavat talebinde bulunmaları, Hâşim'in biraderzadeleri olmaları dolayısıyla idi. Muttalibîler'in karâbeti ne derecede ise bizim karabetimiz de o derecededir. Binaenaleyh hükümde müsavi olmalıyız demek istiyorlardı. Lâkin Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu niyazlarını is'âf etmeyerek "*Benî Hâşim ile Benî Muttalib bir şeydir*" buyurdular {B3140 Buhârî, Farzu'l-humus, 17.}.

324 Sûre-i şerifenin tamamını mı yoksa bir kısmını mı kıraat buyurmuşlar? Burası sarih değildir. Zira buradaki lafız her iki veche de muhtemeldir. Maahâzâ bazı rivâyâtta sûrenin baş taraflarında olan إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ [cy] âyetini işittiğini tasrih ettiği gibi diğer rivayette de أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ 'den[cz] فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ [da] âyet-i kerîmelerinden bahsediyor ki bunlardan sûre-i şerifenin herhalde yarısından ziyadesini okudukları anlaşılıyor. Müşârün ileyh, "İşte bunları duyduğum zaman kalbim az kalsın uçuyordu" diyor.

---

cy et-Tûr, 52/7.

cz et-Tûr, 52/35.
da et-Tûr, 52/38.

428

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَتَمَةَ فَقَرَأَ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ فَسَجَدَ فَلَا أَزَالُ أَسْجُدُ بِهَا حَتَّى أَلْقَاهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan:[325] Şöyle demiştir: Ebü'l-Kāsım (Muhammed Mustafa) sallallahu aleyhi ve sellemin (bir defa) arkasında yatsı namazı kılmıştım. إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ (sûre-i şerifesin)i okuyup (secde yerinde)[326] secde buyurdu. Ben (de âlem-i ukbâda) O'na mülâki oluncaya kadar bu sûre(nin kıraati esnasın)da hep secde edip duracağım.[327] {B766 Buhârî, Ezân, 100.}

....

325 Bu hadisin *Buhârî*'deki siyâkı bervechi âtî biraz daha tafsillidir: Râvilerinden Nüfey' es-Sâiğ diyor ki: Bir defa Ebû Hüreyre radıyallahu anhın ardında yatsı namazını kıldım. إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ sûresini okuyup secde yerinde secde etti. "Bu nedir" diye sordum. O da "Ebü'l-Kāsım sallallahu aleyhi ve sellemin ardında ben bu secdeyi ettim. Binaenaleyh ona mülâki oluncaya kadar bu secdeyi hep edip duracağım" cevabını verdi.

326 Secde yeri bir kavle göre وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ âyeti {el-3, 84/21}, diğer kavle göre sûrenin âhiridir.

327 Bu hadiste İmam Mâlik aleyhine irat edilen iki hüccet vardır. İmam Mâlik hem farzda secde âyeti okunduğu vakit –kavl-i meşhuruna göre– secdeyi mekruh görür hem de sûre-i İnşikāk'ta secdenin vücûduna kāil değildir.

429

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ فِي سَفَرٍ فَقَرَأَ فِي الْعِشَاءِ فِي إِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى قَالَ وَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ أَوْ قِرَاءَةً.

TERCÜMESİ

Berâ (b. Âzib el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: (Bir defa) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem seferde idi.[328] Yatsı namazında iki rekʿatın birinde[329] وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ (sûresini) okudu.[330] {B767 Buhârî, Ezân, 100.}

Diğer rivayette de (Berâ radıyallahu anh): "Ondan güzel sesli, yahut kıraatli[331] hiçbir kimseyi dinlemiş değilim" diyor. {B769 Buhârî, Ezân, 102.}

....

328 İsmâilî'nin rivayetinde كَانَ فِي سَفَرٍ فَصَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ "Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem seferde idi. Yatsıyı iki rekʿat olarak kıldırdı" denilmiştir.

329 Nesâî rivayetinde فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى {N1001 Nesâî, İftitâh, 72.} diye bu rekʿatın ilk olduğu tasrih edilmiştir.

330 Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin yatsıda kısār-ı mufassaldan tilâvet buyurmaları –Allahu aʿlem– misafir olmalarından neşet etmiştir. Seferde tahfif matlûptur. 428. Ebû Hüreyre rivayeti ise hazara mahmûl olabilir. O hadiste yatsıda evsât-ı mufassaldan bir sûre-i şerifenin kıraat buyurulduğu naklediliyor.

331 Bu şek râvidendir.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ فِي كُلِّ صَلَاةٍ يُقْرَأُ[332] فَمَا أَسْمَعَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْمَعْنَاكُمْ وَمَا أَخْفَى عَنَّا أَخْفَيْنَا عَنْكُمْ وَإِنْ لَمْ تَزِدْ عَلَى أُمِّ الْقُرْآنِ أَجْزَأَتْ[333] وَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ.[334]

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Her namazda (Kur'an) okunur.[335] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bize duyurduklarını biz de sizlere duyuruyoruz. Bizden gizlice okuduklarını biz de sizlerden gizli okuyoruz.[3366] Ümmü'l-Kur'ân'dan (yani Fâtiha'dan) başka (bir şey) okumazsan (sana) yeter. Daha ziyade(sini kıraat) edersen (hakkında) daha hayırlı olur.[337] {B772 Buhârî, Ezân, 104.}

....

332 Fâil binalarıyla يَقْرَأُ ile نَقْرَأُ rivayetleri de vardır. يَقْرَأُ rivayetine göre fâil zamiri aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize râcidir.

333 Bir rivayette أَجْزَتْ.

334 Bir rivayette فَهُوَ أَفْضَلُ.

335 *Müsned-i Ahmed* ile *Müslim*'de daha sarih bir ibare ile فِي كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةٌ "*Her namazda kıraat vardır*" {HM9760 İbn Hanbel, II, 446.} lafzı ile vârit olmuştur. Bundan, kıraatin her namazda farz olduğu anlaşılır. Müslim'in diğer tarikten rivayetinde harf-i ta'rif ile فِي كُلِّ الصَّلَاةِ يَقْرَأُ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazın bütününde okurdu" {M883 Müslim, Salât, 43.} lafzı iledir. Bundan da her rek'atta kıraatin vücûbu istidlâl olunur. Bu hadîs-i şerif mutlaka kıraatin yahut öğle ile ikindi namazlarında kıraatin vücûbunu inkâr edenlere karşı hüccettir (423 ve 424. hadislere ve hâşiyelerine de müracaat).

336 Bu hadisin zâhir-i siyâkına nazaran merfû değil gibi görünürse de bu sözlerle merfû hükmünde tutulabilir. Çünkü bu söz, "Nerelerde cehr, nerelerde ihfâ edileceğini biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden telakki ettik. Telakki ettiğimiz gibi de size gösteriyoruz" demektir ki ref'den maksûd olan mâna tamamıyla hâsıldır. Buradan mahall-i cehrde cehrin, mahall-i ihfâda ihfânın sünniyyeti müstefâd olur. Tahâvî'nin rivayetinde Ebû Hüreyre radıyallahu anh diyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize imam olurdu da kâh cehr eder kâh muhâfete yani ihfâ ederdi. Cehri akşam, yatsı, sabah, cuma, îdeyn gibi bazı namazlarda; ihfâsı da öğle, ikindi, akşamın üçüncü ve yatsının son iki rek'atları gibi yerlerde olurdu. Bunlar mecmaun aleyhtir. Salât-ı istiskāda Ebû Yûsuf, Muhammed, Şâfiî ve Ahmed'e göre cehredilir. Husûf ve küsûf salâtlarında Ebû Hanîfe ile Muhammed'e göre ihfâ, Ebû Yûsuf'a göre cehr, Şâfiî'ye göre küsûfta isrâr ve husûfta cehredilir. Diğer nevâfile gelince, gündüz nevâfilinde cehr yoktur. Gece nevâfilinde cehr ve isrâr ihtiyara bağlıdır. Nevevî'nin beyanına göre nevâfil-i leyl hakkında Şâfiiyye'nin iki kavli vardır: 1. Cehretmek. 2. Cehr ile isrâr beyninde muhayyer olmak. Münferidin mevzi-i cehrde cehretmesi Mâlik ve Şâfiî'ye göre müstehaptır. Ahmed b. Hanbel'den rivâyet-i meşhûreye göre değildir. Ebû Hanîfe'ye göre muhayyerdir.

337 Bu söz –Müslim'in rivayetinden müstebân olduğu üzere– ismi zikredilmeyen bir kimsenin, "Ya ümmü'l-Kur'ân'dan başka bir şey okumazsam?" sualine cevaptır. Eimme-i selâse hadisin zâhirine bakıp Fâtiha'ya zamm-ı sûrenin müstehap olduğuna kāil olmuşlardır. Hanefiyye'ye göre ise bu vâciptir. Ancak Mâlikiyye'den İbn Kinâne de Hanefiyye'ye mütâbaat etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in de, "Bizce Fâtiha'ya bir sûre yahut herhangi sûreden istenirse üç âyet zammetmek vâcibât-ı salâttandır" dediği mervîdir. Vücûba kāil olanlar Tirmizî ile İbn Mâce'nin Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan merfûan rivayet ettikleri, مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ. وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ. وَلَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ بِ«الْحَمْدُ لِلّٰهِ» وَسُورَةٍ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ فِي غَيْرِهَا *"Namazın anahtarı abdesttir. Tahrîmi Allahüekber! demektir. Tahlîli selâm vermektir. İster farzda ister başkasında 'Elhamdülillâh' ile bir sûre okumayan için namaz sevabı yoktur"* {T238 Tirmizî, Salât, 62.} hadisi ile İbn Hibbân ve Ebû Dâvûd'un yine müşârün ileyhten rivayet ettikleri, أُمِرْنَا أَنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ "Fâtihatü'l-kitâb ile kolayımıza geldiği kadar Kur'an okumak bize emrolundu" {D818 Ebû Dâvûd, Salât, 131, 132 .} gibi âsâra istinat ederler.

431

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ فِي طَائِفَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظَ وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إِلَى قَوْمِهِمْ فَقَالُوا مَا لَكُمْ فَقَالُوا حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ قَالُوا مَا حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ إِلَّا شَيْءٌ حَدَثَ فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَانْظُرُوا مَا هٰذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ فَانْصَرَفَ أُولٰئِكَ الَّذِينَ تَوَجَّهُوا نَحْوَ تِهَامَةَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ بِنَخْلَةَ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظَ وَهُوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْفَجْرِ فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ فَقَالُوا هٰذَا وَاللهِ الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ فَهُنَالِكَ حِينَ رَجَعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ وَقَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا فَأَنْزَلَ اللهُ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ وَإِنَّمَا أُوحِيَ إِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ashâb(-ı kirâmın)dan birkaç zat ile birlikte sûk-ı Ukâz'a[338] doğru yürüyorlardı[339] ki o tarihte şeyâtîn, semâdan haber almaktan menedilmiş, (haber almaya çıktıkça) üzerlerine şühub(-i sâkıbe) atılmaya başlanmış bulunuyordu. (Semaya doğru çıkıp koğulan) şeyâtîn, kavimleri nezdine döndüklerinde kendilerine, "Ne oluyorsunuz? (Niçin hiçbir haber getiremiyorsunuz?)" dediler. Onlar da, "Ne yapalım? Semadan haber almaktan menedildik. Üzerimize şühub(-i sâkıbe) havale edildi" dediler. (Bunun üzerine) onlara, "Sizin haber almanıza hâil olan herhalde yeni hâdis olmuş bir şeydir. Arzın şarklarını, garplarını dolaşın (da) semadan haber almanız hâil olan (bu yeni şey) ne imiş (öğreniniz)" denildi. (İşte) bunların içinden Tihâme cihetine yönelmiş olan takım da sûk-ı Ukâz'a gitmek üzere Nahle'de bulunan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bulunduğu yere varmış oldular ki o sırada (Resûl-i Hüdâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimiz) orada ashâb-ı kirâmına salât-ı fecri kıldırıyordu. (Namazda okuduğu) Kur'an'ı işitince bunlar kulak verdiler ve (birbirine), "Semadan haber almaktan sizi meneden vallahi işte budur" dediler. İşte o zaman bu haberciler kendi kavimleri nezdine döndüklerinde, يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا dediler.[340] Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri de Peygamber'i sallallahu aleyhi ve selleme [341] قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ sûresini inzâl buyurdu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize vahyolunan işte cinin bu sözleridir.[341] {B773 Buhârî, Ezân, 105.}

....

338 Senenin muayyen aylarında, günlerinde Arabistan'ın şurasında burasında kurulan umumi pazarlar, panayırlar vardı ki bunlardan biri belki de en büyüğü *sûk-ı Ukâz* denilen pazar idi. Kureyş'in üç panayırı vardı ki biri Arefe'nin arkasında Zülmecaz'da, diğeri Merrüzzahrân'da Mecenne'de, üçüncü ve en mühimi de Ukâz'da kurulurdu. Ukâz Tâif'e bir, Mekke'ye üç konak mesafededir. Sûk-ı Ukâz, zilkade hilâlinin ertesi gününden başlar ve yirmi gün devam ederdi. Oranın bozulan pazarı Mecenne'de zilhicce ibtidâsına kadar sürer. Ondan sonra pazar Zülmecâz'da kurulup yevm-i terviyeye yani zilhiccenin sekizinci gününe kadar devam ederdi. Ondan sonra da Mina'ya, Arafat'a çıkılıp haccedilirdi. Bu üç pazarın en mühimi demin söylediğimiz gibi sûk-ı Ukâz idi. Bu pazar yalnız Kureyş'in değil, bütün Arabistan pazarlarının en mühimi idi. Orası alışveriş pazarı olduğu gibi müfâhare ve müşâarenin de pazarı idi. Muallakāt-ı seb'in sair eş'âr-ı Arab'a fâik olduklarına peyderpey orada karar verilip bütün Arabistan halkına orada neşr ve ilân edilmiştir.

339 Bu kıssa Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin kable’l-hicre Tâif’ten avdetlerinden sonra vâki olmuştur. Bu Tâif Seferi, sîre-i celîle-i Muhammediyye’nin (sallallahu aleyhi ve sellem) en acıklı fasıllarından biri olduğu için ona dair bir nebze mâlûmat vermekten men‘-i nefs edemiyorum: Dîn-i İslâm’ın henüz gurbet devirleri idi. Miktarları zaten az olan müslümanlar müşrikîn-i Kureyş’in ezâ ve cefâlarına tahammül edemiyor, kimi terk-i dâr ve gurbeti ihtiyar ile Habeşistan’a hicret etmiş, edemeyen zuafâ da türlü türlü işkencelere giriftar olmuş bulunuyorlardı. Zatındaki şehâmete, kabilesinin kuvvetine ve akraba ve huvîşânının sahâbetine güvenen az miktardaki sahâbe de hemşehrileri içinde kendilerini pek güç barındırabiliyorlardı. Benî Hâşim ile Benî Muttalib’i etrafına toplayıp şahs-ı mukaddes-i Muhammedî’yi (sallallahu aleyhi ve sellem) himaye ve sıyâneti için her fedakârlığı göze alan Ebû Tâlib de vefat ettikten sonra bu himaye eskisi kadar müessir olamamaya başlamış, müşrikîn-i Kureyş de gemi azıya alarak memleketlerinde kalan bir avuç müslümana rahat yüzü göstermedikleri gibi sâha-i küfürden dâire-i iman ve necâta girmek isteyenlere de çeşit çeşit engeller ihdas edip müslümanları, yanlarına korkudan hiçbir kimse sokulamaz bir hale getirmişlerdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem müşrikîn-i Kureyş’in bilittifak i‘lân-ı adâvet edip kendisini Mekke’den ihraç, hatta zât-ı akdes-i risâletpenâhîsine suikast etmeye azmettiklerini görünce biraz da Mekke haricindeki kabâil arasında neşr-i dîne çalışıp vazîfe-i tebliğe germî vermek istemişti. İşte bu maksad-ı hudâpesendâne ile bi‘setin onuncu senesi şevvali içinde Zeyd b. Hârise radıyallahu anhı –ki âdet-i Arap mûcibince tebennî buyurulduğu için kendisine o tarihlerde Zeyd b. Muhammed denilirdi– birlikte alıp ve Tâif’e teveccüh buyurup orada bir ay kadar Sakīf ricâlini davetle meşgul oldular. Lâkin bu teşebbüsün hiç ama hiçbir faydası görünmedi. Benî Sakīf eşrafından Abdüyâlîl b. Abdükülâl b. Umeyr ile biraderleri Mes‘ûd ve Habîb’i de davet buyurdular. Onlardan hayır gelmedi. Kendilerinden meyus kalınca, *“Bari gelip görüştüğümüzü ketmediniz”* buyurdular ki maksad-ı hümâyunları bu faydasız mülâkat, müşrikîn-i Kureyş’in kulağına gidip de ehl-i imana karşı tuğyanları artmasın diye bir tedbîr-i ihtiyâtî ittihazından ibaret idi. Lâkin herifler mürüvvetin bu kadarını da çok gördüler ve “Bizim

memleketimizden çık da nereye istersen git˝ dedikleri gibi kölelerini ve kavimlerinin süfehâsını teslît ederek türlü hakaretler ettirdiler. Bu gürûh-ı süfehânın birtakımı arkalarına düşüp bağrışmaya ve sebb ü tahkire kalkıştıkları gibi birtakımı da güzergâh-ı nebevîde iki geçeli durup kıymeti ancak mâlûm-ı hüdâ olan o dürr-i yetîm-i nübüvvet ve risâleti taşa tuttular. Mübarek ayaklarını kaldırıp yere bastıkça sağdan, soldan taşlar havale edilip kadem-i şerifleri kana bulanırdı. İsabet eden taşların acısı yürümeye mani olup bizzarure oturdukça da kendilerini cebren ayağa kaldırıp yine sâk-ı mecruhlarına yeniden taş atarlar ve yürekler dayanmayan bu hale gülüp eğlenirlerdi. Bu esnada Zeyd b. Hârise radıyallahu anh hep kendini zât-ı akdes-i risâletpenâhîye siper ederdi. Yaralı başından câ-becâ kanlar akıyordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin müddet-i hayatlarında mülâki oldukları en büyük ezâ işte bu olmuştu. Nihayet aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin pek uzak sayılmayan akrabasından Utbe b. Rebîa b. Abdüşems ile biraderi Şeybe'ye ait bir bağa iltica buyurmakla takipten yakayı kurtardılar. İşte bu bağın içindeki bir çardağın gölgesi altında – Taberânî'nin *Kitâbü'd-Duâ*'sında Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib radıyallahu anhümâ rivayetine nazaran– şu hazin dua ile arz-ı şekvâ buyurmuşlardır:

اللّٰهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي وَقِلَّةَ حِيلَتِي وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ. يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، أَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعَفِينَ. أَنْتَ أَرْحَمُ بِي مِنْ أَنْ تَكِلُنِي إِلَى عَدُوٍّ بَعِيدٍ يَتَجَهَّمُنِي أَوْ إِلَى صَدِيقٍ قَرِيبٍ مَلَّكْتَهُ أَمْرِي. إِنْ لَمْ تَكُنْ غَضْبَانَ عَلَيَّ فَلاَ أُبَالِي. غَيْرَ أَنَّ عَافِيَتَكَ أَوْسَعُ لِي. أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ أَنْ يَنْزِلَ بِي غَضَبُكَ أَوْ يَحِلَّ عَلَيَّ سَخَطُكَ. وَلَكَ الْعُتْبَى حَتَّى تَرْضَى. وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ.

“İlâhî! Kuvvetimin dûçâr-ı za‘f olduğunu, çaresiz kaldığımı, halk nazarındaki hakirliğimi ancak sana arzederim. Yâ erhame’r-râhimîn! Müstaz‘afînin (herkesin zayıf görüp de dalına bindiği bîçareler) *rabbi sensin. İlâhî! Bedhuy ve bedlikā yabancı bir düşman eline beni düşürmeyecek, hatta zimâm-ı emrimi eline verdiğin akrabadan bir dosta bile beni bırakmayacak kadar bana rahîmsin. İlâhî! Eğer bana karşı gazaplı değil isen çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Ancak şu da var ki sâha-i sıyânetin bunları da göstermeyecek kadar geniştir. İlâhî! Gazabına giriftar yahut rızasızlığına duçar olmaktan senin o zulmetleri parıl parıl parlatan, dünya ve âhiret umurunun medâr-ı salâhı olan nûr-ı vechine sığınırım. İlâhî! Sen razı olasıya kadar işte affını diliyorum. İlâhî! Havl ve kuvvet ancak seninle kāimdir.”* {Taberânî, ed-Duâ, I, 315, no: 1036.}

Vazîfe-i risâleti ifa etmenin, hak zayi olan yerlerde, bâhusus yeryüzünde hakkı dinleyenlerin yokluk zamanında tebliğ-i hakikatin ne kadar müşkil olduğu, enbiyâ-yı izâm hazerâtının ne dayanılmaz imtihanlara mâruz kalmış oldukları sîret-i nebeviyyenin bu gibi safahatını tetkik ile mâlûm olur. Maahâzâ bunca cefadan, bunca kemlikten sonra yine ümmet-i dâvetine karşı re’fet ve şefkati elden bırakmadılar. Melekü’l-cibâl yani dağlara memur olan melek, “İstersen Mekke ya Tâif şehirlerinin her iki taraflarındaki dağları birbirine kavuşturayım da sakinlerini helâk edeyim” demişti ki ona, “*Hayır! Bunların böyle helâk olmalarını istemem. Yalnız Allah’a ibadet eder, Zât-ı ecell ü âlâsına şerik koşmaz bir kavim, onların sulplerinden belki çıkar*” cevabını vermişti (1333. hadise müracaat).

Bu acıklı seyahat bir ay kadar sürdü. Siyer-i nebeviyyedeki rivâyâta nazaran Tâif'ten çıkınca aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri –Tâif ile Mekke arasında olan– Nahle'de birkaç gün ârâm buyurdular. Sonra Mekke-i Mükerreme'ye dönmek kararını verdiklerini Zeyd b. Hârise radıyallahu anha haber verince Zeyd, "Yâ Resûlellah! Onlar seni çıkarmışlarken içlerine nasıl gireceksin?" diyerek izhâr-ı taaccüb etti. Resul aleyhi's-salâtü ve's-selâm da "*Zeyd! Allah Teâlâ şu gördüğün sıkıntıyı nasıl olsa bertaraf edecek, bize bir şehrâh-ı necât açacaktır. Allah Teâlâ hiç şüphesiz dinini galip çıkaracak, peygamberine yardım edecektir*" buyurdular. Sonra Mekke'nin yanı başında Hira dağına varıp orada Abdullah b. Uraykıt'ı buldular. Onunla Mekke'nin nufuzlu sanâdîdinden Ahnes b. Şüreyk ile Süheyl b. Amr el-Âmirî'ye haber gönderip civarlarını talep buyurdular. Bunlar ise mazeret beyan ederek Resûl-i Hüdâ'yı civarlarına almak saadetinden istinkâf ettiler. Doksanlık bir pîr olan Mut'im b. Adî'ye haber gönderdiler. İşte o, kendilerini civarına kabul ve müdafaalarını deruhte etti. Kendisi ile altı yedi evlâdı pürsilâh olarak Kâbe-i Muazzama'nın dört köşesini tutup Resul aleyhi's-salâtü ve's-selâmın serbestçe tavaf buyurmalarına imkân bıraktılar. Şu hal, sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin Mekke'ye bir daha avdet buyurmalarına müsaade etmemek hususunda Mekkeliler'in karar ve azm-i kavilerini alt üst etti. 427. hadisin hâşiyesinde ve Cübeyr b. Mut'im'in tercümesinde zikredildiği üzere henüz hâl-i şirkte iken Bedir esirlerini kurtarmaya gelen müşârün ileyh Cübeyr'e Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Senin ihtiyar baban hayatta olup da bu murdar herifleri benden isteseydi hepsini ona bağışlardım*" buyurmaları işte bu iyiliğe karşı kadirşinaslıklarını izhar etmek içindi.

Bu hadîs-i şerifteki Cin kıssası kütüb-i siyerdeki beyana göre işte bu Tâif Seferi'nden Mekke'ye avdette yarı yolda olan Nahle'de iken vukua gelmiş oluyor. Maahâzâ kıssanın ber-vech-i ma'rûz Mekke'ye avdet buyurulduktan ve sûk-ı Ukâz'ı teşrif niyetiyle bir daha yoldan çıkıldıktan sonra vâki olmuş olduğunu zannetmek istiyoruz. Zira vak'a evvelâ bu hadîs-i şerifin mantukuna nazaran sûk-ı Ükâz'a doğru teveccüh buyurulduğunda Nahle'de iken olmuştur. Nahle ise sûk-ı Ukâz ile Tâif değil, sûk-ı Ukâz ile Mekke arasındadır. Sâniyen yine bu hadîs-i şerifte ashâb-ı kirâma namaz kıldırdıkları zikrediliyor. Tâif Seferi'nde ise Zeyd b. Hârise radıyallahu anhtan başka bir sahâbînin maiyyet-i zîşeref-i nebeviyyede bulunduğuna dair hiçbir rivayet yoktur. Bilâkis ahval ve karâin ile rivâyât yalnız Zeyd'i istishâb buyurmuş olduklarını müeyyiddir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin risâleti de, tebliğ ve daveti de âm olduğundan daveti yalnız Kureyş'e hasr buyurmazlar, fırsat buldukça daha doğrusu fırsat icat ederek yabancılara da Kelâmullah'ı ismâ' buyururlardı. Bunun en muvâfık zamanları da eşhürü'l-hac idi ki bu aylar içinde Ukâz'da, Mecenne'de, Zülmecâz'da pazarlar kurulup kalktıktan sonra haccedilir, esnâ-yı hacda da Minâ'da birkaç gün ikāmet olunurdu. Bu aylar ve bu yerler her sene bütün kabâil-i Arab'ın mecmaı olduğundan bu vesileden bilistifade kendilerini kabâile arz buyurur, kalbinde çırâğ-ı iman uyanan zevatı kendi kabilelerine davetçi gönderirlerdi. Mekke-i Mükerreme'ye avdet-i nebeviyye de tam eşhürü'l-hacca musâdif idi. Anlaşılan avdetten sonra sahâbe-i kirâmdan bazılarını birlikte alıp sûk-ı Ukâz'ı teşrif etmek istemiş ve bu sefer içinde Batn-ı Nahle'de iken kıssa-i Cin vukua gelmiştir.

Burada mevzubahis olan recm-i şeyâtîn keyfiyeti Hicr sûresindeki وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ. وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ. إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ "*Şüphesiz biz semada burçlar yarattık. Semayı, gözünü açan erbâb-ı nazara hoş gelecek gibi tezyin ettik. Onu herhangi recmolunmuş, rahmet-i ilâhiyyeden tardedilmiş şeytanın sokulmasından hıfzeyledik. Meğer o şeytan istirâk-ı sem' ede yani çalıp çırpma nevinden bir haber almaya çalışa ki, böylesine de şihâb-ı mübîn-i sâkıb yetişir";*[db] kezâ sûre-i Sâffât'taki إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ. وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ. لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ. دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ. إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ "*Şüphesiz biz semâ-i dünyayı yani birinci kat gökü nazar-pîrâ bir ziynet ile kevâkib ile tezyin ettik. Bu kevâkibi hem de herhangi bir şeytân-ı mâridden hıfz için yarattık. Bu şeytanlar mele-i a'lâya ne kadar çıkıp kulak verseler bir şey öğrenemezler. Her taraftan zillet ve hakaretle atılırlar. Ondan sonra pek elemli bir azâb-ı dâime duçar olurlar. Bunların içinden yalnız kapıp kaçma suretiyle haber alanlar bulunur ki onlara da şihâb-ı sâkıb yetişir";*[dc] bir de sûre-i Cin'deki وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا. وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا "*Resûl-i Hüdâ, cinnin şunu da söyledikleri sana vahyolunduğunu haber ver: Biz semaya doğru çıktık da pek şiddetli bekçilerle, şühüb-i sâkıbe ile dopdolu bulduk. Vaktiyle bizler kulak verip haber alabilmek için semanın, yüksek sahanın ötesinde berisinde pusular kurar beklerdik. Şimdi ise her kim kulak vermeye kalkışırsa kendini bekleyen bir şihâbı karşısında buluyor"*[dd] âyât-ı kerîmeleriyle sabittir. Bunların daha açık anlaşılabilmesi için bu kitabımızın baş tarafında, 2 numaralı hadisin hâşiyesinin bir daha gözden geçirilmesi lâzımdır. Orada Ebû Hüreyre radıyallahu anhın, إِذَا قَضَى اللهُ فِي السَّمَاءِ أَمْرًا ... فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُوا السَّمْعِ. hadisi vardır ki bunun tetimmesi olarak, وَمُسْتَرِقُوا السَّمْعِ هٰكَذَا بَعْضُهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ. وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِكَفِّهِ فَحَرَّفَهَا وَبَدَّدَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ. فَيَسْمَعُ الْكَلِمَةَ فَيُلْقِيهَا إِلَى مَنْ تَحْتَهُ ثُمَّ يُلْقِيهَا الْآخَرُ إِلَى مَنْ تَحْتَهُ حَتَّى يُلْقِيَهَا الْآخِرُ إِلَى لِسَانِ السَّاحِرِ أَوِ الْكَاهِنِ وَرُبَّمَا أَدْرَكَهُ الشِّهَابُ قَبْلَ أَنْ

يُلْقِيَهَا وَرُبَّمَا أَلْقَاهَا فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ. فَيُقَالُ أَلَيْسَ قَد قَالَ لَنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذا؟ فَيُصَدَّقُ بِتِلْكَ الْكَلِمَةِ الَّتِي سَمِعَهَا مِنَ السَّمَاءِ..." *İşte o haber-i semavîyi istirâk-ı sem‘ eden şeyâtîn işidir. İstirâk-ı sem‘ edenler işte böyle birbiri üzerine binerler.* (Râvi Süfyân, işte böyle derken avucunu tahrif ile parmaklarını ayırıp keyfiyeti tarif etti). *Müsterik-i sem‘ bir söz işitir. Hemen altında olana ilkā eder. Yani haber verir. O da altındakine, nihayet sonra en altta duran o sözü sâhirin yahut kâhinin lisanına ilkā eder. Kâh olur ki şihâb yukarıdaki şeytana kelimeyi ilkā etmeden evvel yetişir. Kâh da olur ki o sözü ilkāya vakit bulur. Lâkin buna yüz yalan da katar. Filân gün filân şöyle böyle dememiş miydi? denir ve semadan işitmiş olduğu doğru söz sayesinde yalanlarına inanılır*" {Humeydî, Müsned, II, 287, no: 1185.} ziyadesi de vardır ki kehene ile seherenin âtî hakkında bazen doğru çıkan haberleri neye müstenit olduğu bununla izah buyurulmuş oluyor, İbn Abbas radıyallahu anhümâ, "Şeyâtîn evvelleri semâvâttan mahcup olmazlardı. Semâvâta girer, ahbâr-ı guyûbu melâikeden işitir, kâhinlere bildirirlerdi. Îsâ aleyhi's-selâm tevellüd edince üç semaya duhulden menedildiler. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem doğunca da bütün semâvâttan menolundular. Ondan sonra şeyâtînden hangisi istirâk-ı sem‘a kalkışırsa üzerine şihâb atılmaya başlamıştır" diyor. Ezmine-i kadîmede her millette sihir ve kehanetin revaçta olmasındaki sırr-ı müphem tamamen değilse de muhbir-i sâdıkın bu izahları dairesinde bir dereceye kadar mâlûmumuz olmuş olur. Yoksa en müterakki akvamda bile sihir ve kehanetin şâyi olduğu nazar-ı mülâhazaya alınırsa bunu yalnız cehl-i akvâma hamledip kendimize bir hisse-i iftihar çıkarmak biraz insafsızlık olur. İnşallah ileride 1326 rakamı tahtında tercüme edilecek *Buhârî* hadisi de yukarıdaki âyât-ı kerîmeyi müfessirdir. İbn Abbas radıyallahu anhümânın sözleri sihir ve kehanetin eskiden daha mebzul iken devr-i Îsevî ve Muhammedî'de (salavâtullâhi ve selâmühû aleyhimâ ve alâ sâiri'n-nebiyyîn) azaldığını müş‘irdir. Herhalde sihir ve kehanet kadim olduğu gibi gökyüzünde şihâb-ı sâkıbın ok gibi parıldayıp süzülmesi de kadimdir. Şeyâtînin şühüb-i sâkıbe ile mercûm olmaları keyfiyeti de birçok ahbârdan istidlâl edildiğine göre kadimdir. Ancak zuhûr-ı İslâm, bâhusus nüzûl-i Kur'ân senelerinde bunlar müşrikîn-i Arab'ın, bâhusus Benî Sakīf'in gözlerini korkutacak derecede çoğalmıştır.

gözlerini korkutacak derecede çoğalmıştır.

Şihâblara dair olan bugünkü nazar-ı ilmîye bakılınca bunların fezada serseri dolaşan parçalanmış, dağılmış kevâkib enkazından ibaret olduklarına hükmedilmek isteniyor. Şu bitmez tükenmez feza içinde gerek o kevâkib parçaları ve gerek kürre-i arz seyr ü seyahat ederken o parçalar kürre-i nesîmîye temas eder etmez tabaka-i hevâiyyemizin mukavemet ve şiddetli delkinden dolayı fevkalâde büyük bir suhûnet peyda edip parlar. Zira sür'at-i seyirleri saniyede 40-50 km. miktarındadır. Bu parçalar bazen havamıza temas edip geçer ki bu takdirde "şihâb" namını alır. Bazen hevâ-yı nesîmîyi delip yere sükūt eder ki "bolid (bolide)" tesmiye olunur. Bolidler bazen yere yetişinceye kadar izini kaybedecek bir hararete mâruz kalır. Bazen de büyük bir taş kitlesi şeklinde arzımızı kendine makar ittihaz eder. Ahcâr-ı semâviyye (aérolithes, météorites) dediğimiz ecsâm işte bu nevidendir.

Şühüb-i sâkıbe hakkındaki nazariyeler mütehâliftir. Bazıları bunları yere sükūt etmemiş ahcâr-ı semâviyye addettikleri halde diğerleri kuyruklu yıldızlardan infisâl etmiş terkibi gazlı mevâddan addederler. Büyük tarrâkalarla gayet parlak bir meşale gibi merkez-i arza doğru süzülüp gelen ahcâr-ı semâviyyeye temsil ederek şühübün de bu neviden olması akla mülâyim geldiği gibi –diğer nazariyede olduğu üzere– başka bir şey, hatta bugünkü fen nazariyatçılarının hiç de hatırına gelmeyen bir şey olmaları ya da kiminin kevâkib-i münkarıza enkazı, kiminin kuyruklu yıldız bakayası, kiminin başka bir şey olması ihtimali bâkidir. Recm-i şeyâtîne tahsis buyurulduğu Kitâb-ı Kerîm-i ilâhîde haber verilen şühübün ahcâr-ı semâviyyeden büsbütün başka şeyler olmalarına hatta meydana çıkmış ve çıkacak nazariyyât ve faraziyyâtın herhangisi sahih ve müteyakkan olacaksa şühübün bir kısmı recm-i şeyâtîne mahsus olmasına hiçbir mâni-i aklî yoktur. Tabiat ilimlerinde yakīn ihraz etmek şöyle dursun, yakīne yaklaşmak için istikrâ-i tâmma ihtiyaç vardır. Şeyâtîn ve cinnin mizaç ve tabiatları recm-i şeyâtîne kāil olan ehl-i milletin de, münkir olan tavâifin de meçhulüdür. İstikrâ ise tahakkuktan pek uzak bulunuyor. Bazı şühüb-i sâkıbenin arzımıza varamamış ahcâr-ı semâviyye yahut kuyruklu yıldız bakayası olduğunda her iki taife ittifak edebilirler ve etmelerinde beis yoktur. Lâkin hepsi de bu nevilerdendir yahut hangi neviden olurlarsa olsunlar recm-i şeyâtîne sâlih değillerdir diyebilmek için hem şeyâtînin mizaç ve tabiatlarını bilmeye, hem de istikrâ-yı tâmm-ı hâdisâta ihtiyaç vardır ki mukayeseli jeoloji (geologie comparée) şuʻbe-i ilminde mütehassıs olanlar henüz bu hükümlerini alâ vechi't-taʻyîn tesbit edecek raddede ilimlerini ileri götürememişlerdir. Bizim itikadımızca Kitâbullah'a münâkız gelecek ilm-i yakīn istihsaline imkân yoktur.

340 Burada makūl-i kavl iki âyet-i kerîmeden muktebestir. يَا قَوْمَنَا nidâsı sûre-i Ahkāf'tandır ki orada وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ den[de] itibaren başlayan kıssada Hak Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin cin taifesinden beş on kişiyi Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme doğru sevk buyurduğu ve onlar Kitâbullah'ı istimâ' ettikten sonra kendi kavimleri nezdine münzir olarak avdet edip kavimlerine, يا قومنا diye hitap ve davet ettiklerini, habîb-i necîbine ve ümmetinden olmakla müftehir olan bizlere rivayet ediliyor. Mâba'di de sûre-i Cin'in baş taraflarıdır. Bu sûre-i şerifenin kısm-ı a'zamı Kur'an'ı istimâ' eden cinnin, kavimlerini nasıl inzâr ve dîn-i Hakk'a davet ettiklerine dairdir ki şöyle başlar: قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ Yani *"Habibim! Ümmetine şöyle söyle: Bana vahyolundu ki cinden birtakım kimseler benim okuduğum kelâmı yani Kur'ân-ı Kerîm'i benden dinlediler* (de kavimlerinin nezdine gidip), *'Biz acîb bir Kur'an'ın tilâvet edildiğini işittik ki rüşd ve hidayet yolunu gösterir. Biz de ona iman ettik ve rabbimize hiçbir kimseyi şerik ittihaz etmeyeceğiz' dediler..."* [df]

İbn Abbas hazretleri bu iktibas ile –Allahu a'lem– her iki sûredeki âyât-ı kerîmenin aynı kıssaya ait olduğuna îmâ etmek istemiştir. İstimâ'-i Kur'ân etmiş olanlar –rivayete nazaran– Nusaybin yahut Ninevâ cinninden yedi yahut dokuz kimse imişler. Bunların hal ve kāline Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin vahiy tarikiyle muttali buyurulmuş olmalarına bakanlar, bu cinleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin görmemiş ve kendilerine Kur'an okumayı iltizam buyurmamış olduklarına hükmederler. Metn-i hadisten anlaşıldığı üzere salât-ı fecrde okudukları Kur'an'ı onlar tesadüfen istimâ' edip iman etmişler ve keyfiyeti kendi kavimlerine ilân ile davete başlamışlardır. Bu hadisin evvelinde bazı tariklerden gelen rivayette, مَا قَرَأَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجِنَّ وَلَا رَآهُمْ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ne cinne Kur'an okudu ne de onları gördü" {M1006 Müslim, Salât, 149.} mukaddimesiyle başlıyor. Bu mukaddime *Buhârî*'de yoksa da hadisin siyâk-ı beyânı bu mânayı müeyyiddir.

Maahâzâ sened-i sahîh ile İbn Mes'ûd'dan mervî olduğuna göre Alkame, müşârün ileyhe, "Cin gecesi içinizden hiçbir kimse Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte bulundu mu idi?" diye sormuş, o da, "Hayır, hiçbirimiz beraber değildik. Şu kadar var ki Mekke'de iken bir gece kayboldu. Acaba apansızın bir baskına mı uğradı? Ne oldu? diye sabah oluncaya kadar merak içinde kaldık. Sabah olunca cebel-i Hirâ tarafından teşrif ettiğini gördük. Edilen telâşı, nihayetsiz tasayı kendisine arzettiler. '*Cin taifesinin davetçisi geldi. Ben de yanlarına varıp onlara Kur'an tilâvet ettim*' buyurdu ve bizi birlikte götürüp izlerini, yaktıkları ateş âsârını bize gösterdi." Ehl-i tahkīk –vak'a bir olduğuna nazaran– bu rivayeti tercihe meyyaldirler. Çünkü o yani râvi İbn Mes'ûd, İbn Abbas radıyallahu anhümâdan ziyade işe vâkıf olmak lâzım gelir. Zira müşahede etmiştir. İbn Abbas ise kıssayı işitmiştir. Ehl-i siyerin beyanına göre İbn Abbas radıyallahu anhümâ Şi'b-i Ebû Tâlib'de Benî Hâşim ile Benî Muttalib'in mahsur olduğu zamanlarda dünyaya gelmiştir ki kıssa-i cinnin hîn-i vukūunda ihtimal ki henüz memeden kesilmemişti. Maahâzâ her iki rivayeti telif edenler de çoktur. Bunlar diyor ki: Vak'a-i cin müteaddittir. Cinnin vifâdetleri yani kendi taraflarından heyetler göndermeleri, Mekke'de de, Medine'de de vâki olmuştur. İlk vak'a İbn Abbas radıyallahu anhümânın haber verdiğidir ki, bunda aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizde kasd-ı dâvet yoktu ve Batn-ı Nahle'deki cinnin istimâ'-ı Kur'ân ve ihtidâları kendilerine sûre-i Cin ile sûre-i Ahkāf'ın evâhirinde okumakta olduğumuz vahy-i metlûv ile mâlûm olmuştur. Ondan sonra Mekke'de iken cinnin davetçileri huzura gelip hey'et-i vifâdete ki –pek kesretli oldukları mervîdir– ta'lîm-i Kur'ân ve ahkâm-ı din buyurmaları niyaz olundu ki İbn Mes'ûd radıyallahu anhın haber verdiği de buna aittir. Ondan sonra Medine'de iken vâki olup burada zikretmediğimiz kıssalar da başka.

341 Bu hadisi, Buhârî, Kur'an'ın salât-ı fecrde cehren kıraat edilmesine delil olarak sevketmiştir. Yine bu hadisin mufâdından seyyidü's-sekaleyn ve mefhar-ı kevneyn sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin ins gibi cinne de meb'us oldukları sarâhaten münfehim olmaktadır ki sûre-i Ahkāf'ın evâhiri ile sûre-i Cin'deki âyât-ı kerîme de bu risâlet-i celîleyi bizlere bildirmek için inzâl buyurulmuştur.

db el-Hicr, 15/16-18.
dc es-Saffât, 37/6-10.
dd el-Cin, 72/8-9.
de el-Ahkāf, 46/29.
df el-Cin, 72/1-2.

432

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ فِيمَا أُمِرَ وَسَكَتَ فِيمَا أُمِرَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

TERCÜMESİ

Yine (Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (namazda) emrolunduğu yerde okudu.[342] (Kezâlik) emrolunduğu yerde sükût buyurdu.[343] Senin rabbin unutkan değildir.[344] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de sizin için (billâhi en) güzel numunedir. (Yaptığı gibi yapınız).[345] {B774 Buhârî, Ezân, 105.}

....

342 Buradaki okuma cehren okuma demektir.

343 Buradaki sükûttan maksat da isrârdır, terk-i kıraat değildir. Zira aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz salavât-ı mektûbeyi hep imam olarak kılmışlardır. Münferit ile me'mûmun salât-ı sırriyyede kıraatle mükellef olup olmadığı münâzaün fîh olsa bile bu, imam hakkında vârit olamaz. Zira imamın sirran olsun cehren olsun kıraatle mükellef olduğunda ihtilâf yoktur. Sabah namazı ile mağrip ve işânın ilk rek'atlarında cehr buyurdukları tevâtüren mâlûmdur.

344 *Nisyân* Lisân-ı Arab'da *"unutmak"* anlamına geldiği gibi نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ [dg] âyet-i kerîmesinden münfehim olduğu üzere terk mânasına da müsta'meldir ki Türkçe'si "aldırmamak"tır. "*Senin rabbin nesiyy değildir*" demek beyan iktiza eden yerde aldırmazlık edip de beyanı terketmiş değildir demektir. İbn Abbas hazretleri şunu demek istiyor: Hak Teâlâ ve tebâreke hazretlerinin ef'âl-i salâtı beyan için Kur'ân-ı metlûv inzâl buyurmamış olmasını nisyana, aldırmazlığa hamletmeyiniz. İsteseydi bunu da yapardı. Lâkin bu husustaki beyanı, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme bırakıp bize de ona iktidâ ve ittibâı ferman buyurmuştur. لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ "*Nâsa kendilerine inzâl buyurulan vahyi beyan edesin için*"[dh] nazm-ı celîlinin mânası da budur. Kur'ân-ı Kerîm'in mücmelini beyan eden ef'âl-i resûle ittibâın bize vâcip olduğunda tavâif-i ulemâ müttefik oldukları gibi nevm ve taam misilli ef'âl-i nebeviyyeye iktidâ vâcip olmadığında da ittifakları vardır. Yalnız emr-i şerîata müteallik olup da kitâb-ı münzelin mücmelini beyan nev'inden olmayan ef'âl-i nebeviyyeye ittibâın vücûb ve ademinde ihtilâf edilmiştir ki akvâ ve ercah olan bunun da vâcip olmasıdır.

345 Gerek bu gerek bundan evvelki hadis, rekeât-ı cehriyyede kıraatin farz olduğunu gösterir. Bu –bütün eimme ve fukaha gibi– İbn Abbas radıyallahu anhümânın da kavlidir. 431. hadiste Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Batn-ı Nahle'de salât-ı fecrde cehr buyurduklarını müşârün ileyh rivayet ettiği gibi burada da mahall-i cehrde cehr buyurmuş olduklarını söylüyor. Ancak müşârün ileyhin salavat ve rekeât-ı sırriyyedeki mezhebi hakkında rivâyât muhteliftir. İbn Abbas radıyallahu anhümânın bu babda mezheb-i meşhûru terk-i kıraattir. Bu hadiste de جَهَرَ yerine قَرَأَ , أَسَرَّ yerine سَكَتَ demesi bunu işrâb eder, ancak bu meselede kendisinden gelen rivâyât üçtür: Birinde mahall-i isrârda kıraati nefyeder. Nitekim "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem salât-ı zuhr ile asrda kıraat buyururlar mıydı?" sualine "hayır"; "Acaba kendi kendilerine okurlar mıydı?" sualine de, "Bu, ötekinden beter oldu. O, bir abd-i memur idi. Kendisine emrolunanı tebliğ etmiştir" cevabını vermiş olduğunu Ebû Dâvûd ile diğer huffâz rivayet etmektedirler. Halbuki yine Ebû Dâvûd ile Taberî'nin rivayetlerine nazaran, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zuhr ile asırda okur muydu okumaz mıydı bilemiyorum" demiştir. Bize göre müşârün ileyhin ne nefyine ne şekkine itibar vardır. Çünkü yukarıda geçen 418 ve 424. Habbâb ve Ebû Katâde radıyallahu anhümâ hadisleri ile diğerlerinin rivâyât-ı adîdesi bütün rekeât-ı salâtta kıraati ispat ediyor. İspat rivayetleri ise şek rivayetine de nefiy rivayetine de tekaddüm eder. Hatta Hâfız İbn Hacer el-Askalânî'ye nazaran Buhârî'nin bu hadisi irat etmesinde لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [di] diyen müşârün ileyhi kendi sözüyle ilzâm etmek kastı da vardır. Öyle ya, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin her rek'atta kıraat buyurdukları rivâyât-ı sahîha ile sabit, ona imtisal de vâcip olunca artık salât-ı sırriyyede kıraat hususunda şekkin yahut nefyin hükmü kalır mı? Maahâzâ yine o suale karşı, هُوَ إِمَامُكَ اقْرَأْ مِنْهُ مَا قَلَّ أَوْ كَثُرَ "O yani Kur'an senin imamın, muktedândır. Binaenaleyh az olsun çok olsun Kur'an oku!" cevabını verdiğini de İbnü'l-Münzir ile Tahâvî rivayet ediyorlar.

---

dg et-Tevbe, 9/67.

dh en-Nahl, 16/44.

di el-Ahzâb, 33/21.

•.•.•

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ أَنَّهُ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ قَرَأْتُ الْمُفَصَّلَ اللَّيْلَةَ فِي رَكْعَةٍ فَقَالَ هَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ لَقَدْ عَرَفْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرِنُ بَيْنَهُنَّ فَذَكَرَ عِشْرِينَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَتَيْنِ[346] فِي كُلِّ رَكْعَةٍ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) mervîdir ki: (Bir gün Abdullah) b. Mesʿûd radıyallahu anha biri[347] gelip, "Bu gece ben bütün mufassalı[348] bir rekʿatta okudum" dedi. İbn Mesʿûd (radıyallahu anh) cevaben, "Şiir okur gibi acele acele mi?[349] Vallahi ben Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin nezâirden[350] hangilerini bir araya getirdiklerini biliyorum" deyip her rekʿatta ikişer (okunmuş) sûre(ler) olmak üzere mufassaldan yirmi sûre saydı.[351] {B775 Buhârî, Ezân, 106.}

....

346 Şârih Askalânî'nin Bulak basması olan nüshasında سُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَمَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ suretinde ise de sehiv olduğunda şüphe yoktur. Vâkıâ Buhârî'nin "Fezâilü'l-Kur'ân"daki rivayetinde آلِ حاميم den bahis varsa da orada, وَإِنِّي لَأَحْفَظُ الْقُرَنَاءَ الَّتِي كَانَ يَقْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثَمَانِيَ عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَمَ suretinde vârit olmuştur. {B5043 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 28.} Anlaşılan nüshada iki hadisin lafızları yekdiğerine karışmış.

347 Bu, Nehîk b. Sinân el-Becelî isminde bir zat imiş.

348 404. hadisin hâşiyelerinden birinde "*Tıvâl, miûn, mesânî ve mufassal*"ın ne demek oldukları izah edilmişti. Mufassalın mecmuu bugün elimizde tedavül eden matbu mesâhif-i şerife ile seksen doksan sayfa kadar tutar.

349 Şiir inşâd ederken acele acele okumak âdetleri idi. İbn Mes‘ûd radıyallahu anh teressül ve tedebbür yani Kur’ân-ı Kerîm’i ağır ağır okumak ve meânîsini tedebbür etmek lâzım geleceğini Nehîk’e ihtar etmiştir. Cumhûr-ı ulemâ, meânî-i Kur’ân’da tedebbür ve tefekküre mani olduğu için ifrât-ı süratle kıraati mekruh görürler. Maahâzâ serdin yani çabuk çabuk okumanın da cevazında müttefiklerdir. Tedebbür ile kıraatte ecir daha büyüktür. *Müslim*’deki rivayette, إِنَّ أَقْوَامًا يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ *“Birtakım kimseler vardır ki, Kur’an’ı okurlar da okudukları boğazlarından ötesine tesir etmez.”* {M1908 Müslim, Müsâfirîn, 275.} Ahmed b. Hanbel rivayetinde de, وَلٰكِنْ إِذَا وَقَعَ فِي الْقَلْبِ فَرَسَخَ فِيهِ نَفَعَ *“Ancak kalbe tesir edip de orada kökleştiği vakit faydası olur”* ziyadeleri de vardır. {Bu rivayet önceki Müslim hadisinin devamında yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel’den nakledilen böyle bir rivayet tespit edilememiştir.}

350 Bazıları bu nezâir âyet adedince yekdiğere nazîr olan sûreler değil; mevâiz, hikem, kasas olmak itibariyle beyinlerinde temâsül bulunan sûrelerdir demişlerse de miktarda mütekārib sûreler demektir.

351 Bu icmâlin tafsili *Sünen-i Ebû Dâvûd*’dadır. Orada bu nezâir bir rek‘atta ikişer ikişer olmak üzere tertîb-i âtî üzere zikredilmişlerdir:

1. Rahmân ile Necm; 2. İkterebet ile el-Hâkka; 3. Zâriyât ile Tûr; 4. Vâkıa ile Nûn; 5. Seele ile Ve’n-Nâziât; 6. Veylün li’l-mutaffifîn ile Abese; 7. Müddessir ile Müzzemmil; 8. Hel etâ ile Lâ Uksimü; 9. Amme yetesâelûn ile Mürselât; 10. İze’ş-şemsü küvviret ile Duhân. {D1396 Ebû Dâvûd, Şehru Ramazân, 9.} Sûre-i Duhân mufassaldan olmadığına göre râvinin ibaresinde müsamaha vardır. *Buhârî*’nin diğer rivayeti de böyledir. Oradaki وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَامِيمَ, وَسُورَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا مِنْ آلِ حَامِيمَ “Biri de Hâ-Mîmlerden olmak üzere iki sûre” takdirindedir.

Bu hadisten iki yahut daha ziyade sûrenin bir rekʿatta cemʿinde beis olmadığı hükmü istinbat olunmuştur. Lafz-ı hadîs iki sûrenin cevâz-ı cemʿinde sarihtir. Bu kadarının cemʿi câiz olunca ziyadesinin cevazında da şüphe kalmaz. Bâhusus Âişe radıyallahu anhânın bu meseleyi soran Abdullah b. Şakīk'a, نَعَمْ مِنَ الْمُفَصَّلِ "Evet, mufassalın ikiden ziyade sûresini cemʿ buyururlardı" {İshâk b. Râhûye, el-Müsned, III, 700, no: 1301.} cevabı bu istidlâli takviye ediyor. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin teheccüdde sûre-i Bakara ile tıvâlden diğer bir sûreyi bir rekʿatta cemʿ buyurdukları hakkındaki rivayet de ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin مِنَ الْمُفَصَّلِ kaydına münâfî gelmez. Zira tıvâli cemʿ keyfiyeti nâdiren vâki olmuştur. Nevâdirden olmak üzere –Nesâî ile Tahâvî'nin Huzeyfe radıyallahu anhtan rivayetlerine nazaran– bir defa Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini bir tek rekʿatta okumuşlardır. {N1665 Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 25.} Mufassaldaki sûrelerin cemʿi ise İbn Mesʿûd radıyallahu anhın kelâmından anlaşıldığı üzere muʿtâd-ı şerîf-i nebevîleri imiş.

Namazda kıraat bahsine ait olmak üzere Buhârî'nin burada taʿlîkan rivayet ettiği altı eser daha vardır ki ehemmiyetlerine binaen bunların zikrinden sarfınazar edilemez.

1. Abdullah b. Sâib radıyallahu anhtan rivayeten zikrolunur ki bir defa Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sabah namazında Mü'minûn sûre-i şerîfesini okumuşlar. Mûsâ ve Hârûn yahut Îsâ bahsine gelince kendilerini bir öksürük tuttuğundan rükû buyurmuşlardır. Mekke-i Mükerreme'nin fetholunduğu günün sabah namazında okunan bu sûre-i şerifenin –şek ile rivayet olunan miktarlarından herhangisi sabit ise –takriben nısfını tilâvet buyurduktan sonra kıraati kesip rükûa varmışlar demektir. Bu rivayete iki mesele teferrû eder: Evvelâ sabah namazında uzun okumak ki bunda cemaatin halini de gözetmek lâzımdır. Sâniyen bir özürden dolayı kıraati kesmenin cevazı ki buna muhalif yoktur. Mekruh da değildir. Sûreyi itmâm etmeden kat'-ı kıraat özürsüz olursa İmam Mâlik'e göre mekruh ise de cumhura göre yine değildir. Zira Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın 426. hadisteki rivayetine göre aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin akşam namazında sûre-i A'râf okudukları sabit olduğu gibi Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın da bir sabah namazında sûre-i Bakara okudukları sabit olmuştur. Bu namazların her ikisinde de diğer sûreden okunduğu zikredilmediğine bakılırsa sûreyi ikiye bölüp her bölüğünü bir rek'atta okumuş oldukları tebeyyün eder. Bir özürden dolayı böyle yaptıklarına dair de hiçbir eser ve haber yoktur. Kezâlik kıraate sûrenin evvelinden başlamak da şart değildir. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sabah namazında rek'atın birinde قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا;[dj] diğerinde ise آمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [dk] âyetleriyle iktifa buyurdukları İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervîdir. {D1259 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 3.} Horasan gazâsında 300 kadar sahâbe mevcut olduğu halde içlerinden biri imâmete geçip sûrelerden birtakım âyetler okuyup rükûa varırdı diye Hasan-ı Basrî'nin bir rivayeti olduğu gibi İbn Abbas radıyallahu anhümânın Fâtiha'dan sonra sûre-i Bakara'dan birer âyet ile namaz kıldırdığını da Dârekutnî sened-i kavî ile rivayet etmektedir.

2. Ömer radıyallahu anh da birinci rek‘atta sûre-i Bakara’dan 120 âyet ve ikinci rek‘atta mesânîden bir sûre okumuştur. Mesânî evvelce (404. hadis) tarifi geçtiği üzere 100’den az yahut 100’e karîb âyâtı olan suver-i şerifenin her biridir. İbn Ebû Şeybe’nin Ebû Râfi‘ radıyallahu anhtan mevsûlen rivayetinde ise, كَانَ يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ بِمِائَةٍ مِنَ الْبَقَرَةِ وَيُتْبِعُهَا بِسُورَةٍ مِنَ الْمَثَانِي أَوْ مِنْ صُدُورِ الْمُفَصَّلِ وَيَقْرَأُ بِمِائَةٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَيُتْبِعُهَا بِسُورَةٍ مِنَ الْمَثَانِي أَوْ مِنْ صُدُورِ الْمُفَصَّلِ “Ömer radıyallahu anh sabah namazında sûre-i Bakara’dan 100 âyet ile ondan sonra mesânîden yahut mufassalın baş taraflarından bir sûre, kezâlik Âl-i İmrân’dan 100 âyet ile arkasından mesânîden yahut mufassalın baş taraflarından bir sûre okurdu” denilmiştir ki tarz-ı beyânından bunun mecmûunu bir sabah namazında yaptığı anlaşılabildiği gibi kâh bir türlü kâh diğer türlü yaptığı da münfehim olabilir. Herhalde rivayetin sübûtu takdirinde yaptığı iş sûre ile bazı sûrenin cem‘i imiş demektir. Mufassalın baş tarafları diye tercüme ettiğimiz *“Sudûr-ı Mufassal”*dan murat “*Tıvâl-ı Mufassal”*dır.

3. Kezâlik Ahnef b. Kays, sabah namazının ilk rek'atında sûre-i Kehf'i, ikinci rek'atında sûre-i Yûsuf yahut Yûnus'u okuyup sabah namazını Ömer radıyallahu anhın arkasında bu sûrelerle kıldığını söylemiştir. Bir rivayette de "Yûnus yahut Hûd" denilmiştir. Burada câlib-i dikkat olan sûre-i Kehf'in hem diğer sûrelerin üçünden de kısa hem de mesâhifin tertibinde muahhar olduğu halde ilk rek'atta okunmuş olmasıdır. Birinci noktada beis görülmez. Fakat sünnet-i meşhûre ilk rek'atı ikinciden daha uzun tutmaktır. İkinci noktaya gelince: Fukahâ-i Hanefiyye bir rek'atta bir sûre okuduktan sonra diğer rek'atta daha üst tarafından bir sûre okumayı mekruh görürler ki, tertîb-i Osmânî'ye riayeti müstehap gördüklerinden neşet etmiş gibi görünüyor. *Hidâye* şârihi cumhûr-ı ulemânın ve o meyanda Ahmed b. Hanbel'in bu kavil üzere olduklarını naklediyor. İmam Mâlik ise bu takdim ve tehirde hiç beis görmeyenlerdendir. Zira tertîb-i âyâtın tevkīfî olduğunda şek yoksa da tertîb-i suver Resul aleyhi's-salâtü ve's-selâmın tertibi midir yoksa ictihâd-ı müslîmin midir meselesi muhtelefün fîhtir. Tevkīfî olduğu maktûun bih değildir. Bâhusus Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın mushafındaki tertîb-i suver ile elimizdeki tertip arasında bazı tehâlüfler vardır.

4. "İbn Mes'ûd radıyallahu anh da namazda ibtidâ sûre-i Enfâl'den kırk âyet, sonra ikincide mufassaldan bir sûre okumuştur." Enfâl'in başından tâ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ'e[dl] kadar okudu diye tasrih eden rivayetler de vardır ki tam kırk âyettir ve bir hizibdir.

5. “Katâde’ye bir sûreyi iki rekʿata taksim ederek okumanın, kezâ sûre-i vâhideyi her iki rekʿatta tekrar etmenin hükmü sorulmuş, o da, ‘Beis yok, hepsi de Allah azze ve cellenin kitabıdır’ cevabını vermiştir.” Fetvanın birinci surete ait kısmını müeyyid rivâyât-ı adîde vardır. Nesâî’nin Âişe radıyallahu anhâdan, İbn Ebû Şeybe’nin Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anhtan rivayetlerine nazaran aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz akşam namazında sûre-i Aʿrâf’ı kıraat buyurup sûreyi iki rekʿata taksim buyurmuşlardır {N992 Nesâî, İftitâh, 67.} (426. Zeyd b. Sâbit rivayetine de müracaat). Ebû Bekir radıyallahu anhın salât-ı fecrin ikinci rekʿatında sûre-i Bakara’yı ve Ömer radıyallahu anhın yatsının ilk iki rekʿatlarında sûre-i Âl-i îmrân’ı ikiye tefrik ederek okudukları hakkında da rivayetler vardır. Sâib b. Cübeyr’den, İbn Ömer’den, Şaʿbî’den, Atâ’dan da buna benzer nakiller vardır. Katâde’nin sûret-i sâniyeye taalluk eden fetvasına gelince: Buna dair de Ebû Dâvûd’un bir rivayeti vardır. Ebû Abdullah el-Cühenî, Cüheyneli bir zattan şöyle naklediyor: “Bana dedi ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi sabah namazının her iki rekʿatında إِذَا زُلْزِلَتِ okurken dinledim. Artık Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem unuttu da mı böyle okudu, yoksa amden mi böyle yaptı bilemem.” {D816 Ebû Dâvûd, Salât, 129, 130.}

6. Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan mervîdir ki ensardan bir zat kendi kavmine Mescid-i Kubâ'da imâmet ederdi. O zat, cehren okunacak namazlarda ne zaman namazda okunacak sûrelerden birini okuyacak olsa ibtidâ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresini okuyup onu bitirdikten sonra ötekine başlardı ve bunu her rek'atta yapardı. Arkadaşları ona itiraz edip, "Sen bu sûreyi okuyorsun, sonra buna kanmıyorsun da başka bir sûre daha okuyorsun. Ya bu sûreyi okumakla iktifa et yahut bunu bırak da başka sûre oku" dediler. O da "Ben bunu terkedecek değilim. Böylece imâmet ettiğimi isterseniz edeyim, istemediğiniz takdirde kıldırmam" dedi. Halbuki o zatı onlar kendi efdallerinden biri addettikleri için başkasının imam olmasını da istemiyorlardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem orayı teşrif buyurduklarında keyfiyeti arzettiler. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de, "*Yâ fülân! Ashabının tavsiye ettikleri şeyi yapmaktan seni meneden şey nedir? Her rek'atta bu sûreye yapışmana ne sebep var?"* diye sual buyurdular. O da, "Bu sûreyi seviyorum" deyince, حُبُّكَ إِيَّاهَا أَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ "*Onu sevmen şüphesiz seni cennete idhal edecektir*" buyurdular. {Buhârî, Ezân, 106 (bab başlığı).} İmam olan zat, rivayete nazaran Benî Amr b. Avf'tan Külsûm b. Hidm el-Ensârî hazretleridir. Hicret-i nebeviyye esnasında aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Medine'yi teşrif buyurmazdan evvel onun hânesinde bir müddet misafir kalmışlardır (270. hadis). Maahâzâ Hâfız İbn Hacer el-Askalânî, o olduğu hakkında bazı şüpheler irat ediyor. İnşallah ileride "*Kitâbü't-Tevhîd*"de görüleceği üzere Aynî, "Kıssayı Âişe radıyallahu anhâ, ümerâ-yı serâyâdan birine atfediyor. Müşârün ileyh Külsûm b. Hidm, seriyyeler tertibinden evvel âlem-i cemâle intikal etmiş kudemâ-yı ensârdan olduğu için İbn Hacer böyle bir şüpheye düşmüş" diyor. Maahâzâ rivâyet-i muallakadaki, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem orayı teşrif buyurduklarında" sözü kuvvetli olmamakla beraber imamın o olduğuna insanı inandıracak gibi oluyor. Her ne hal ise kıssanın ona aidiyeti sabit olursa sûre-i İhlâs'ın da Mekkî olduğu tahakkuk eder. Çünkü kable'l-hicre her rek'atta onu okumuş, Benî Amr b. Avf da başka imamın bunu yaptığını görmedikleri için sünnete muhalif zannıyla itiraz etmiş oluyorlar. Âişe radıyallahu anhâ rivayetinde imam olan zat tarafından, لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمٰنِ "*Çünkü o sûre-i şerife, rahmânın vasf u tarifidir*" {B7375 Buhârî, Tevhîd, 1.} diye

"Çünkü o sûre-i şerife, Rahmânın vasf u tarifidir" {B/3/5 Buharî, Tevhid, 1.} diye ta'lîl edilmiş olduğundan ona mahabbetin sebeb-i duhûl-i cennet olmasındaki hikmet daha kolay tebeyyün eder.

Metindeki hadis gibi bunda da iki sûreyi rek'at-ı vâhidede cemetmenin câiz olduğu anlaşılır ki Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, Alkame, Süveyd b. Gafele, İbrâhim en-Nehaî, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel hep bu ictihadda oldukları gibi Osman, Huzeyfe, İbn Ömer, Temîm ed-Dârî radıyallahu anhüm de bunu câiz görenler meyanındadırlar diye mervîdir.

يُطِيلُ rivayeti de vardır ki mânaları birdir. Fakat ekseriyetin rivayetinde مَا لَا يُطِيلُ .... يُطَوِّلُ olarak vârit olmuştur. مِمَّا لَا يُطِيلُ diye rivayet eden de vardır.

---

dj el-Bakara, 2/136.
dk Âl-i İmrân, 3/52.
dl el-Enfâl, 8/40.

•.•.•

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَيُسْمِعُنَا الْآيَةَ وَيُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مَا لَا يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ وَهٰكَذَا فِي الْعَصْرِ وَهٰكَذَا فِي الصُّبْحِ.

TERCÜMESİ

Ebû Katâde (Hâris b. Rib'î) radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz) öğle namazının ilk rek'atında ümmü'l-kitâb (yani Fâtiha) ile birer sûre, son iki rek'atında da (yalnız) ümmü'l-kitâb okurdu. (Ahyânen) bize (sırran okuduğu) âyeti (de) duyururdu. İlk rek'atta ikinci rek'attan ziyade (kıraati) uzatırdı. İkindi namazında da sabah namazında da böyle (yapardı).[352] {B776 Buhârî, Ezân, 107.}

………

352 Bu hadîs-i şerif 424. hadisin diğer tarikten rivayet olunmuşudur. İki rivayetin elfâzı arasında tehâlüf varsa da mânen müttehiddirler. Oraya müracaat edilmelidir.

435

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: İmam (Fâtiha'dan sonra) "âmin" dedi mi (arkasından) siz de "âmin" deyiniz. Zira her kimin "âmin" demesi meleklerin "âmin" demesine uyarsa, geçmiş günahları mağfur olur.[353] (Râvi İbn Şihâb ez-Zührî, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de "âmin" derdi diyor).[354] {B780 Buhârî, Ezân, 111.}

………

353 Müslim ile Buhârî'nin başka yerdeki diğer rivayetlerinde فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تُؤَمِّنُ {B6402 Buhârî, Daavât, 63.} *Sahîh-i İbn Hibbân*'da da فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ آمِينَ {İbn Balabân, el-İhsân, V, 106, no: 1804.} ziyadesi vardır ki her ikisi de "zira melâike âmin derler" mânasınadır. Bu ziyade kelâmın mâbaʿdine illet olmuş olur. Âmin "böyle olsun" yahut "kabul et" yahut "ümidimizi boşa çıkarma" mânasına bir lafz-ı İbrânî ya Süryânî'dir ki herhangi duadan sonra o duanın mazmûnunu icmâlen ve tekiden tekrar talep etmeyi ifade eder. Bu, dua edene göredir. Duayı dinleyen kimsenin "âmin" demesi ise talebe iştirak mânasınadır. Ebû Dâvûd'un İbn Züheyr en-Nümeyrî radıyallahu anhtan rivayetine göre bir defa Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem duasında ilhâh eden bir adamın başında durup, وَجَبَ إِنْ خَتَمَ *"Hatmeder yani mührü basarsa vâcip oldu gitti"* buyurmuşlar. "Ne ile hatmederse?" diye sorulunca, بِآمِينَ. فَإِنَّهُ إِنْ خَتَمَ بِآمِينَ فَقَدْ وَجَبَ *"Âmin ile, zira âmin ile hatmedecek olursa talebi vâcibü'l-husûl olmuş olur"* buyurmuşlardır. {D938 Ebû Dâvûd, Salât, 167, 168.} "Âmin" lafz-ı mübâreki Kur'an'dan değildir. Ebû Dâvûd'un bu rivayetinden anlaşılıyor ki, namazın içinde ve hâricinde âmin denilebileceği gibi bunu söylemekteki mesnûniyet yalnız Fâtiha'daki duaya da maksûr değildir.

Cumhura göre imam "âmin" der demez cemaat de "âmin" demek lâzım gelir. Buhârî'nin buraya geçmeyen Ebû Hüreyre hadisinde, إِذَا قَالَ الْإِمَامُ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ فَإِنَّهُ... {B782 Buhârî, Ezân, 113.} hadisi de bunun mesnûn olduğunu sarâhaten gösterir. Şâfiiyye'den bazılarına göre imam teʾmîn etmezse meʾmûm da etmemek iktiza eder. Lâkin mezhebin kavl-i râcihine göre imam ister amden ister sehven terketsin, herhalde meʾmûma teʾmîn etmek düşer.

İmamın te'mînine gelince: Mâlik'ten bir rivayete göre mutlaka, diğer rivayete göre salât-ı cehriyyede *"âmin"* demez. Hasan b. Ziyâd'ın da Ebû Hanîfe'den böyle bir rivayeti olduğunu Aynî yazıyor. Bunlar bu hadisteki إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ kelâmını imam, âmin dediği vakitte mânasına almayıp arkasındaki cemaatin âmin demesine tesebbüb ederse mânasına alırlar. Hatta Mâlikiyye'den bazıları Ebû Hüreyre'nin *Buhârî*'deki, إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَاالضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ {B782 Buhârî, Ezân, 113.} hadîs-i merfûu ile de ihticâc ile Resul aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz bir taksim yapıp duayı imama, âmin demeyi de me'mûma tahsis eylemiştir. Kısmet ise şirkete münâfîdir. Binaenaleyh imam âmin demez diye bir de kıyas yürütmüştür. İmâmiyye taifesi ifratı iltizam ile te'mîn hakkındaki rivâyâtı hiç nazarıitibara almaksızın "âmin" lafzı Kur'an'dan olmadığı için imamın da, me'mûmun da te'mînini müfsid-i salât addetmişlerdir. Zâhiriyye'den İbn Hazm'a göre te'mîn, imam için sünnet, me'mûm için farzdır. *Sahîh-i Buhârî*'nin ta'lîkan rivayet ettiğine göre, Ebû Hüreyre radıyallahu anh müezzinliğini ifa ettiği imama –ki Alâ b. Hadramî radıyallahu anh ile Medine Valisi Mervân b. Hakem idiler– لَا تَفُتْنِي بِآمِينَ "Âmin'i bana kaçırtma!" diye nidâ edermiş. Yani ikāme-i salât ve ta'dîl-i sufûf ile meşgul iken acele namaza başlayıp yahut acele okuyup ben namaza durmadan âmin diyecek yere kadar okuma demektir. Bir rivayette لَا تَسْبِقْنِي بِآمِينَ "Benden evvel âmin deme!" demiştir. Bilâl radıyallahu anhın da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize böyle bir niyazda bulunduğu rivayeti vardır. Yine *Buhârî*'nin Nâfi'den ta'lîkan rivayetine nazaran müşârün ileyh İbn Ömer radıyallahu anhümâdan bahsederken, كَانَ لَا يَدَعُهُ وَيَحُضُّهُمْ وَسَمِعْتُ مِنْهُ فِي ذٰلِكَ خَيْرًا "İbn Ömer radıyallahu anhümâ âmin demeyi hiç terketmezdi. Herkesi de âmin deyiniz diye teşvik ve tergīb ederdi. Âmin demek hakkında ben ondan hayırlı haber işitmişimdir" demiştir. "Hayırlı haber" diye tercüme edişim خَيْرًا a (bedel) خَبَرًا rivayeti de olduğu içindir.

Te’mînde cehretmek bahsine gelince: İmam Şâfiî, kavl-i kadîminde metindeki bu hadise temessük ederek salât-ı cehriyyede imam ile me‘mûma göre cehren te’mînin sünniyyetine kāil olmuştur. Ahmed b. Hanbel ile Dâvûd ez-Zâhirî’ye göre de böyledir. Ulemâdan bir cemaat ise ihfâsına taraftardırlar ki bu, Ebû Hanîfe ile fukahâ-i Kûfe’nin, kavl-i cedîdinde Şâfiî’nin, bir rivayete göre Mâlik’in kavilleridir. Hanefiyye’nin delilleri ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً *“Rabbinize izhâr-ı zül edip gizlice dua ediniz”*[dm] âyet-i kerîmesidir. Bunlar diyorlar ki “âmin” bir duadır. Duanın yolu da bu âyet-i kerîmenin hükmünce hafî olmaktır. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ilk saflara duyuracak kadar te’mînde cehr buyurması tâlim içindir. Bâhusus İbrâhim en-Nehaî’den mervî olduğuna göre taavvüz, besmele, Sübhâneke, âmin ve ربنا لك الحمد i imam ihfâ eder demiştir. Maahâzâ gerek imamın gerek me’mûmun cehretmesini teyit eden biraz evvelki rivâyâttan başkaca Buhârî, rivâyet-i âtiyeyi de ta‘lîkan kitabına dercetmiştir: Atâ b. Ebû Rebâh demiştir ki âmin bir duadır. İbnü’z-Zübeyr ile ardında namaz kılanlar öyle âmin derlerdi ki mescid-i şerif seslerinden çınlardı. Şârih Aynî’nin beyanına göre yine Atâ şöyle demiş: Ben öyle zamanları bilirim ki ashâb-ı Nebî aleyhi’s-salâtü ve’s-selâmdan 200 zat bu mescid-i şerifte ne zaman imam غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ dese ortalığı çın çın çınlatırlardı.

"Âmin" demekte me'mûmun melâikeye muvafakati kavlen ve zamanen muvafakattir. Nitekim bunlardan sonraki hadisin lafzından da bu sarâhaten münfehim oluyor. Bazıları melâikenin âmin demesi gibi ucubdan, riyâ ve süm'adan ârî ve hâlisan li-vechillâh olması mânasınadır demişlerdir. Bunların tevcihine göre mağfireti muktazî olan şey kemâl-i ihlâs ve huşû ile me'mûmun vazîfe-i te'mîni yani âmin vazifesini gözetleyip lâzımı veçhile ve tam mahallinde îkā' etmesi olmuş oluyor ki melâikenin te'mîn hususundaki şanı da budur. İmamın te'mînine âmin diyecek melâike-i kirâmın hangileri olduğunda da akvâl-i adîde vardır. Bir kavle göre a'mâlimizi kayıt ve kitâbete memur olup ba'delmevt dahi kabirlerimizin başından ayrılmayan hafazadır. Bir kavle göre 332. hadiste bahisleri geçen *"melâike-i müteâkibûn"*dur. Diğer kavle göre bu melâike ikisinden de eamdır ki ibtidâ hâzır olanlar, onlardan sonra derece derece tâ mele-i a'lâya varıncaya kadar diğerleri âmin der. Bunlara göre الملائكة deki harf-i ta'rif istiğrak içindir. Beyhakī ile Dârimî'nin rivayetlerindeki, وَوَافَقَ ذٰلِكَ قَوْلَ أَهْلِ السَّمَاءِ آمِينَ *"Bu da ehl-i semânın âmin demesine muvâfık düşerse..."* {BS2489 Beyhakī, el-Kübrâ, II, 73.} sarâhati de bu üçüncü kavle taraftar olanlara hak verdirir gibidir. Lafz-ı hadisin zâhirinden Fâtiha'dan sonra yalnız "âmin" ile iktifa mesnûn olduğu anlaşılıyor. Maahâzâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin وَلَا الضَّالِّينَ den sonra رَبِّ اغْفِر لِي آمِينَ {MK18628 Taberânî, el-Kebîr, XXII, 42.} buyurdukları da sened-i zaîf ile mervîdir. İmam Şâfiî *Kitâbü'l-Ümm*'ünde آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ dese iyi olur" demiştir.

Bazı rivâyâtta hadisteki مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ den sonra bir de, وَمَا تَأَخَّرَ ziyadesi vardır ki geçmiş ve gelecek günahları mağfûr olur demektir. Bu ziyade sabit olsun, olmasın metn-i hadisteki lafz-ı âm, cemî'-i zünûbun mağfiret buyurulmasına delâlet ederse de cumhura göre –hadisten hariç edille-i mahsûsadan dolayı– bu lafz-ı âmmı sagāire hamletmek, hele hukūk-ı ibâdi istisna eylemek iktiza eder. Eğerçi vüs'at-ı rahmet-i ilâhiyyeye nihayet yoktur. Lâkin diğer rivâyât sebebiyle hadisi tahsis ve takyîd etmek ihtiyata evfak olur.

354 Kavs içindeki ziyade Buhârî'nin rivayetinde mevcut olup müellif –hadîs-i mürsel suretinde olduğu için– *Tecrîd*'e idhal etmemiştir. Üst tarafı gibi bu da İbn Şihâb'dan Mâlik tarikiyle mervî olduğu için İbn Şihâb'a kadar muttasıldır. *Sünen-i Nesâî*'de Zührî tarikiyle Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i mevsûl de bu mânayı müeyyiddir (hadîs-i âtîye de müracaat).

---

dm el-A'râf, 7/55.

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ آمِينَ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ آمِينَ فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki, sizlerden biri (Fâtiha'dan sonra) "âmin" dese[355], melâike de semâda "âmin" deseler de her ikisi yekdiğere muvâfık düşerse o kimsenin geçmiş günahları mağfur olur.[356] {B781 Buhârî, Ezân, 112.}

....

355 *Buhârî*'deki lafız böyle mutlak olarak vârit olmuştur. Bu ıtlaka göre namazın ister dahilinde ister haricinde, namazda da ister imam ister me'mûm olsun, biri Fâtiha okur da "*âmin*" derse, bu fazilete mazhar olur. Lâkin *Müslim*'in rivayetinde, إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ آمِينَ {M917 Müslim, Salât, 74.} suretinde mukayyet olarak vârit olduğuna bakıp bazıları *Buhârî*'deki mutlakı *Müslim*'deki mukayyede hamlederek yalnız namazdaki te'mîni bu kelimeye dahil addetmişlerse de *Müsned-i Ahmed*'de yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan mervî hadiste, إِذَا أَمَّنَ الْقَارِئُ فَأَمِّنُوا "*Kāri yani Fâtiha okuyan kimse âmin dedi mi siz de âmin deyiniz*" {HM9923 İbn Hanbel, II, 460.} denildiğine bakılırsa mutlakı ıtlakı üzere icra etmek evlâ olduğu anlaşılır. Herhalde "*kāri*" lafzının namazda Fâtiha okuyan imam mânasına gelmesi baîddir.

356 Bazı rivâyâtında وَمَا تَأَخَّرَ ziyadesi de varsa da bu rivayet şâzdır. Diğer râvileri yalnız geçmiş günahlardan bahsetmişler. Gelecek günahların da mağfur olması rivayeti zayıftır.

437

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ رَاكِعٌ فَرَكَعَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَى الصَّفِّ[357] فَذَكَرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ زَادَكَ اللّٰهُ حِرْصًا وَلَا تَعُدْ.[358]

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur ki Ebû Bekre (Nüfey‘ b. Hâris b. Kelede) radıyallahu anh (bir defa koşa koşa) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem(in mescid-i şerifin)e vardı. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) rükûda idi.[359] O da safa (kadar) vâsıl ol(up içine gir)meden (hemen olduğu yerde) rükûa varıverdi. (Sonra) bu keyfiyeti Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme haber verdi.[360] O da "Allah hırsını arttırsın.[361] Lâkin bir daha (bunu) yapma!"[362] buyurdu. {B783 Buhârî, Ezân, 114.}

....

357 Bir nüshaya göre harf-i cersiz olarak أَنْ يَصِلَ الصَّفَّ.

358 Bir kavl-i zaîfe göre لَا تُعِدْ. Lâkin cemî‘-i rivâyâtta metinde olduğu gibi لَا تَعُدْ dur ki bahse taalluk eden ahkâm da rivayetin bu suretine teferru‘ eder.

359 Bu hadîs-i şerif, *Nesâî* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da dahi vardır. Tahâvî'nin rivayetinde Ebû Bekre radıyallahu anhın kendi kelâmı olmak üzere, وَقَدْ خَفَزَنِي النَّفَسُ فَرَكَعْتُ دُونَ الصَّفِّ "Soluk soluğa geldim ve saffın gerisinde rükûa vardım" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 395, no: 2306.} ziyâdesi vardır.

360 *Ebû Dâvûd*'un rivayetine nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri namazdan çıktıktan sonra, أَيُّكُمُ الَّذِي رَكَعَ دُونَ الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّفِّ؟ "*Safın gerisinde rükûa varıp da sonra safa girmek için yürüyen hanginizdir*" suali üzerine Ebû Bekre "benim" diye ortaya çıkmış. Ondan sonra da kendisine زَادَكَ... denilmiştir. {D684 Ebû Dâvûd, Salât, 100.} Taberânî'nin de rivayeti buna yakındır.

361 Buradaki hırs, şüphesiz mezmûm olan hırs değildir. "Allah senin hayra olan hırsını, idrâk-i cemâate olan hırsını arttırsın" demektir.

362 Bir daha yapılmasından nehiy buyurulan şey hakkındaki akvâl muhteliftir. İmam Şâfiî'nin tefsirine göre "Safın gerisinde bir daha yalnızca rükûa varma!" demektir. Bazıları namaza koşa koşa, nefes nefese gelecek veçhile girme; diğer bazıları da cemaate yetişmek için bir daha bu kadar geç davranma mânasını vermişlerdir. Tahâvî'ye göre ise nehyin mânasında iki ihtimal vardır:

1. Saf içinde durmaksızın saf haricinde bir daha rükû etmeyesin. Nitekim Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i merfûda, إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فَلَا يَرْكَعْ دُونَ الصَّفِّ حَتَّى يَأْخُذَ مَكَانَهُ مِنَ الصَّفِّ "*Biriniz namaza vardığınızda saf içindeki yerini bulmadan safın gerisinde rükûa varmasın*" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 396, no: 2309.} buyurulmuştur.

2. Bir daha nefes nefese gelecek veçhile safa doğru koşmayasın. Nitekim Ebû Hüreyre'nin diğer hadîs-i merfûunda, إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَأْتُوهَا وأَنْتَمْ تَسْعَوْنَ. وَأْتُوهَا وأَنْتَمْ تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ. فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا. وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا *"Namaz ikāme edildiğinde namaz kılınan yere koşa koşa gelmeyiniz de üzerinizde sekînet ve vakar olarak âheste âheste yürüyerek geliniz. Yetiştirebildiğiniz kadarını imam ile birlikte kılınız. Kaçırdığınızı da kendi kendinize itmâm ediniz"* {B908 Buhârî, Cum'a, 18.} buyurulmuştur ki 374. Ebû Katâde radıyallahu anh hadisi de bu meâldedir. Bazıları da biraz evvel zikrettiğimiz rivayetteki, أَيُّكُمُ الَّذِي رَكَعَ دُونَ الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّفِّ؟ suâl-i nebevîsi karînesiyle nehiy buyurulan şeyin saf haricinde rükûa vardıktan sonra rükû halinde –amel-i kalîl sayılıp namazı ifsat etmeyen– bir iki hatve ile safa girmek keyfiyeti olduğuna kāil olmuşlardır.

وَلَا تَعُدْ nehy-i nebevîsi bu sayılan şeylerin hangisine taalluk ederse etsin, Ebû Bekre radıyallahu anha iâde-i salât emri vâki olmamıştır. Cumhura göre bu fiiller müfsid-i salât olmayıp içtinap edilecek mekrûhattandır. Bâhusus İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Ümâme radıyallahu anhüm ile Urve b. Zübeyr, Saîd b. Cübeyr, Ebû Seleme, Atâ, Mücâhid, Hasan-ı Basrî gibi sahâbe ve tâbiînin bunu yapmakta beis görmedikleri hakkında rivayetler vardır. İmam Mâlik'in de mezhebine göre safa yakın olmak şartıyla bunu yapmakta beis yoktur.

Meʻmûm-ı fezzin yani saf gerisinde tek başına iktidâ ile namaz kılan kimsenin salâtı bahsine gelince: Ebû Bekre radıyallahu anhın saf gerisinde fez olarak dâhil-i salât olması, namazını ifsat etmediğine kıyasen bu namaz sahihtir. Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Hasan-ı Basrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed ve cumhûr-ı fukahâ bu sıhhati kabul ederlerse de musallîyi لَا صَلَاةَ لِفَرْدٍ خَلْفَ الصَّفِّ *"Saf ardındaki münferit kimse için namaz yoktur"* {HM16406 İbn Hanbel, IV, 23.} nehy-i nebevîsine binaen âsim addederler. Vâbisa b. Maʻbed el-Eşcaî radıyallahu anhın rivayet ettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir gün namazdan selâm verdikten sonra birinin saf haricinde tek başına namaz kıldığını görüp başında durmuş ve adamcağız namazını bitirdikten sonra iâde-i salâtı ferman ve لَا صَلَاةَ لِفَرْدٍ... buyurmuşlardır. {HM16406 İbn Hanbel, IV, 23.} Kerahete kāil olan cumhura karşı Vâbisa hadisinden dolayı tahrîmine kāil olanlar da vardır ki ezcümle Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Şâfiiyye'den İbn Huzeyme bu cümledendirler. Cumhur bunlara karşı " لَاصَلَاةَ den maksat salât-ı kâmiledir. Zira imam ardında namaz kılınırken safların sık olması ve saf aralıklarının doldurulması sünnettir" derler. Nitekim Beyhakī'nin Mugīre tarikinden merfûan rivayetinde saf ardında münferit kalan me'mûm hakkında, صَلَاتُهُ تَامَّةٌ {BS5316 Beyhakī, el-Kübrâ, III, 155.} buyurulduğu da menkuldür. Bu takrirden münfehim oluyor ki hadiste زَادَكَ اللّٰهُ حِرْصًا kelâm-ı tasvibkârânesi ile mâbaʻdindeki وَلَا تَعُدْ nehy-i âlîsi beyninde münâfât yoktur. Çünkü her biri başka cihete mahmûldür.

438

•.•.•

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ﵁ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ عَلِيٍّ ﵁ بِالْبَصْرَةِ فَقَالَ ذَكَّرَنَا هٰذَا الرَّجُلُ صَلَاةً كُنَّا نُصَلِّيهَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَذَكَرَ أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَفَعَ وَكُلَّمَا وَضَعَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) mervîdir ki:[363] (Vak'a-i Cemel'den sonra bir defa) İmrân b. Husayn (el-Huzâî) radıyallahu anh, Basra'da Ali (b. Ebû Tâlib) radıyallahu anhın ardında namaz kılmış. (Namazdan sonra râvi Mutarrif b. Abdullah'a), "Vallahi bu zat Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi sellem ile birlikte kıldığımız (o güzelim) namazlar)ı bize hatırlattı" deyip[364] (namazı tarif ederken) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin her kalkıp her eğildikçe "Allahüekber" dediğini zikretmiştir.[365] {B784 Buhârî, Ezân, 115.}

....

363 Buhârî bu hadisi diğer tarikten biraz daha tafsilli olarak da rivayet ediyor. O rivayette Abdullah b. Mutarrif, İmrân b. Husayn radıyallahu anh ile birlikte Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhın arkasında namaz kıldığını; emîrü'l-mü'minîn hazretlerinin secdeye varırken, secdeden kalkarken, ikinci rek'attan kıyam ederken hep "Allahüekber" dediğini haber verdikten sonra namazdan çıktıklarında İmrân b. Husayn radıyallahu anh elinden tutup kendisine, قَدْ ذَكَّرَنِي هٰذَا صَلَاةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Bu zat, Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimizin namaz kıldırışını bana hatırlattı" yahut لقَدْ صَلَّى بِنَا صَلَاةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Vallahi bize Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi ve sellemin kıldırdığı namazı kıldırdı" dediğini rivayet etmiştir. Diğer bir rivayette de, مَا صَلَّيْتُ مُنْذُ حِينٍ أَوْ مُنْذُ كَذَا وكَذَا أَشْبَهَ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هٰذِهِ الصَّلَاةِ "Çoktan beri yahut falan vakitten beri bunun kadar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazına benzer bir namaz kılmış değilim" demiştir. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel* ile Tahâvî'nin Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan rivayetlerine nazaran müşârün ileyh Ebû Mûsâ, ذَكَّرَنَا عَلِيٌّ صَلَاةً كُنَّا نُصَلِّيهَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. إِمَّا نَسِينَاهَا وإِمَّا تَرَكْنَاهَا عَمْدًا "Ali radıyallahu anh bize Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kıldığımız namazları hatırlattı ki kimimiz onları unutmuş, kimimiz de amden terketmiştir" diyor. Buhârî'nin sonraki rivayetinde rükûdan bahis yoktur. Metindeki rivayette ise her kalkıp her inişte "Allahüekber" denildiğini daha umumi bir surette rivayet ediyor. *Tecrîd* sahibinin metindeki rivayeti ihtisar etmesi de bundan dolayı olsa gerektir.

364 Bunca sahâbe-i kirâm henüz hayatta iken intikal tekbîrâtı unutulacak derecede metrûk muydu ki, İmrân ile Ebû Mûsâ radıyallahu anhümâ emîrü'l-mü'minîn Ali radıyallahu anhın namaz kıldırması ile bunu derhâtır ediyorlar? Bu sualin Ahmed b. Hanbel rivayetinde cevabı verilmiştir. Yine Mutarrif şöyle diyor: İmrân b. Husayn'a, "Yâ Ebû Nüceyd! En evvel tekbiri terkeden kimdir" diye sorduk. "Yaşlandıktan ve sesi kısıldıktan sonra Osman b. Affân" dedi. Demek ki emîrü'l-mü'minîn Osman radıyallahu anh li-ma'zeretin cehren tekbir almayı terk buyurmuş. Lâkin sonraları bu, Emeviyye beyninde sünnet gibi telakki edilmiştir. Taberânî'nin Ebû Hüreyre'den rivayetine göre tekbiri ilk terkeden Muâviye'dir. Ebû Ubeyd rivayetinde ise ilk terkeden Ziyâd'dır. Herhalde Ziyâd Muâviye, Muâviye de Osman terketmiştir diye terketmişler gibi görünüyor ki bazı ulemâ onların terkini –Osman radıyallahu anhın terki gibi– terk-i cehre hamletmişlerdir, maahâzâ selefte Ömer b. Abdülazîz, Muhammed b. Sîrîn, Kāsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullah, Saîd b. Cübeyr, Katâde gibi birtakım zevatın da bu terki ihtiyar ettikleri söyleniyor. Ömer radıyallahu anhın da bir defa tekbir almadığı rivayeti varsa da bu terki, beyân-ı cevâz için ihtiyar ettiği anlaşılıyor. Herhalde o devirlerde eimmenin intikālât tekbirlerini terkedişlerine halkın ne kadar alışık oldukları Buhârî'nin İkrime'den mervî şu hadîs-i mevsûlünden anlaşılır: İkrime diyor ki, Mekke'de bir ihtiyar adamın ardında namaz kıldım. Yirmi iki kere tekbir aldı. İbn Abbas radıyallahu anhümâya, "Bu herif ahmaktır" dedim. O ise "Anan ağlasın. Bu, Ebü'l-Kāsım Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin sünnetidir" dedi. {B788 Buhârî, Ezân, 117.} Filhakika dört rek'atlı bir namazda ihram tekbiriyle beraber tekbîrâtın adedi yirmi ikidir. Tahâvî'nin rivayetine nazaran bu ihtiyar imam Ebû Hüreyre radıyallahu anh imiş.

365 Her kalkıp her eğilişten yalnız rükûdan kalkış müstesnadır ki orası bilicmâ tahmîd yeridir. Binaenaleyh metindeki كُلَّمَا lafz-ı âmmı muhassas olmuş olur. Buhârî'nin Ebû Seleme'den mevsûlen rivayetine nazaran Ebû Hüreyre radıyallahu anh da kendilerine namaz kıldırırmış da her eğilip kalktıkça tekbir alırmış. Namazdan selâm verdikten sonra da, "Şüphesiz ki içinizde namazı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazına en çok benzeyen benim" dermiş. Namazdan sonra Ebû Hüreyre radıyallahu anhın bunu söylemesi tefâhur için değil, evvelki hâşiyede zikredilen İkrime rivayetinden de anlaşılmış olduğu üzere, mensî derecesini bulmuş olan intikālât tekbirlerini almakla sünnet-i seniyyeye riayet etmiş olduğunu beyan içindi.

Her hafz ve refi'deki intikal esnasında tekbir almak meşrûdur. Buna Atâ b. Ebû Rebâh, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, İbrâhim en-Nehaî, Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ile bu eimmenin ashabı hep kāil oldukları gibi İbn Mes'ûd ile Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, Kays b. Ubâde radıyallahu anhüm gibi birçok sahâbeden de meşrûiyeti menkuldür. Hâsılı bu, cumhur kavlidir ve elyevm amel bunun üzerinedir. (455. Ebû Saîd el-Hudrî hadisine de müracaat).

İntikālât tekbirlerinin vâcip yahut sünnet olduğunda ihtilâf edilmiştir. Ebû Bekir es-Sıddîk ile Ömer el-Fârûk, Câbir, Kays b. Ubâde radıyallahu anhüm ile Şa‘bî, Evzâî, Saîd b. Abdülazîz, Mâlik, Şâfiî, Ebû Hanîfe hep ihram tekbirinden sonraki intikālât tekbirlerinin sünnet olduğuna kāildirler. Bu kavil Osman Zünnûreyn, Ali b. Ebû Tâlib, İbn Mes‘ûd, İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhüm ile Mekhûl, İbrâhim en-Nehaî ve Ebû Sevr'den de menkuldür. Ancak Mâlikiyye'den bazılarına göre tekbir namazda maksûd bi'z-zât olan ezkârdan olduğu için üç tekbiri terkedene secde-i sehiv lâzım gelir. Zâhiriyye ile Ahmed b. Hanbel ise tekbîrâtın kâffesi vâciptir derler. Ahmed b. Hanbel'e göre cemî‘-i tekbîrât vâcip olmakla beraber rükû yahut sücûd edinceye kadar tekbiri amden yahut sehven terkedecek olursa mahalli fevtedildiğine binaen artık tekbirleri iade etmez. Secde-i sehiv de lâzım gelmez. Zâhiriyye'den İbn Hazm *Muhallâ*'sında şöyle diyor: "Rükû için tekbir farzdır. Rükûda سبحان ربي العظيم demek farzdır. Rükûdan sonra kādir olana göre kāimen itidal kesbedinceye kadar kıyam farzdır. Bu kıyam esnasında سمع الله لمن حمده demek farzdır. Eğer me'mûm ise ondan sonra ربنا لك الحمد demek farzdır. ربنا لك الحمد demek imam yahut münferid hakkında farz değildir. Lâkin söylerse fena olmaz, sünnettir. Namazın her secdesi için tekbir almak farzdır. Her secdede سبحان ربي الأعلى demek farzdır. Cebhesini, ellerini, burnunu, dizlerini, ayaklarının uçlarını mubah olmak şartıyla üzerinde durduğu yerin üstüne koymak hep farzdır. İki secde arasında oturmak farzdır. Celsede tuma'nînet farzdır. Celseye kalkarken tekbir farzdır. Bu saydıklarımın hiçbirini amden terkedenin namazı tamam değildir. Şayet nâsiyen terkederse terkettiğinden itibaren olan erkânı ilgā ile yeni baştan icra eder. Sonra sehiv için secde eder. Eğer bunları cehlinden yahut bir özr-i mâniden dolayı terkedecek olursa sâkıt olurlar ve namaz tamamdır. Bu, ifrattır. Bazılarına göre ise intikālât tekbirleri ne sünnet ne farzdır. Saîd b. Cübeyr, "Tekbir, namazı tezyin için insanın yaptığı şeydir" diyor. Bu da tefrittir. En doğrusu iftitah tekbirinden mâ-adasını sünnet itikad etmektir.

Namazda intikālât tekbirlerinin hikmet-i meşrûiyyeti *Şerhu'l-Mühezzeb*'de şöyle izah ediliyor: Mükellef namazın evvelinde tekbire mukārin olan niyet ile memurdur. Bakılsa bu niyeti namazın âhirine kadar istishâb etmek yani namaz hitama erinceye kadar her cüzünde niyet devam etmek iktiza eder. İşte bundan dolayı mükellef esnâ-yı salâtta –niyetin şiârı yani parolası, alâmeti olan– tekbirlerle tecdîd-i ahdetmeye memur edilmiştir.

439

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا قَامَ لِلصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرُّكُوعِ[366] ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الثِّنْتَيْنِ بَعْدَ الْجُلُوسِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaza kalktığında ayakta iken (ihram) tekbir(ini) alırdı. Sonra rükûa varırken tekbir alırdı.[367] Sonra rükûdan belini doğrulttuğunda سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ sonra ayakta iken رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ derdi.[368] «Sonra (secdeye) inerken tekbir alır; sonra secdeden başını kaldırırken tekbir alır; sonra (ikinci) secdeye varırken tekbir alır; sonra (bir daha) başını kaldırırken tekbir alır; sonra tamam edinceye kadar bütün namazda böyle yapardı. İkinci rek'atı bitirip oturduktan sonra ayağa kalkarken de tekbir alırdı.»[369] {B789 Buhârî, Ezân, 117.}

....

366 Bir rivayette مِنَ الرَّكْعَةِ

367 Bu tekbiri rükûa intikale başlarken başlayıp rükûa varıncaya kadar uzatmak sünnettir. Kıyamdan ve celseden sücûda, sücûddan celseye ve kıyama, ka'deden kıyama intikal ederken de böyledir. Secdeye varırken Şâfiiyye'ye göre sünnet olan dizlerini ellerinden evvel yere dayamaktır. Mâlikiyye'ye göre ise emir, ber-akstir. Her iki tarafın da fiil ve kavl-i resûl aleyhi's-salatü ve's-selâmdan delilleri vardır.

368 Buhârî'nin hem vav ile وَلَكَ hem vavsız olarak yalnız لَكَ olmak üzere burada iki rivayeti vardır. Yine sahih olan bazı rivâyâtta da رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ diye vârit olmuştur. Herhangisi olsa sünnettir. Asmaî buradaki vav için iki vecih beyan ediyor. Biri zâit olmasıdır. Bunun kelâm-ı Arap'ta nazîri vardır. بِعْنِي هٰذَا "Şunu bana sat!" diyene karşı bâyi' نَعَمْ وَهُوَ لَكَ بِدِرْهَمٍ "Peki, 1 dirhem verirsen senindir" der. İşte buradaki vavın başka lisana tercüme ederken mukabilini aramaya lüzum yoktur, zâittir. Diğer vecih âtıfa olmasıdır. رَبَّنَا حَمِدْنَاكَ وَلَكَ الْحَمْدُ "Rabbimiz! Sana hamdettik. Hamd ise sana mahsustur" yahut اسْتَجِبْ وَلَكَ الْحَمْدُ "Ettiğimiz hamdi kabul buyur. Zaten hamd de sana mahsustur" takdirinde olmuş olur. Vavın hâliye olmak ihtimali de vardır. Binaenaleyh vavın ispatı takdirinde cümle hem duayı hem haberi mutazammın olur. Bundan dolayı da bazı ulemâ vavın ispatını ıskata müreccah görüyorlar.

Bu hadîs-i şerif, imam tesmî' ve tahmîdi cemeder diyenlere hüccettir. Cumhurun ve bâhusus Şâfiî'nin kavli budur. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre imam ربنا لك الحمد i içinden söyler. Süfyân es-Sevrî ile Evzâî'nin ve bir rivayete nazaran, Ahmed b. Hanbel'in de mezhepleri budur. Ebû Hanîfe'ye, Mâlik'e diğer rivayette Ahmed b. Hanbel'e göre ise imam bunu demez. Ebû Hüreyre'den de, İbn Mes'ûd'dan da, Şa'bî'den de böyle bir kavil nakledilmiştir. Bu takımın hüccetleri Enes ile Ebû Hüreyre radıyallahu anhümânın *Buhârî* ile *Müslim*'de mükerreren mervî, إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ {B796 Buhârî, Ezân, 125.} hadîs-i merfûudur. Ebû Hüreyre radıyallahu anhın demek ki her iki taifeye hüccet olacak rivayeti varmış. İmamın yalnız tesmî' ile meşgul olmak lâzım geldiğini iddia edenler, buradaki Ebû Hüreyre hadisini Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin münferiden kıldıkları nevâfile ait telakki ederek iki rivâyet-i sahîha beynini cemediyorlar (444. hadise de müracaat).

369 « » içindeki ibarenin Arapça'sı *Tecrîd*'de yoktur. *Buhârî*'de olduğu için metne de, tercümeye de ilâve ettim.

440

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ أَنَّهُ صَلَّى إِلَى جَنْبِهِ ابْنُهُ مُصْعَبٌ قَالَ فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّيَّ ثُمَّ وَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَيَّ فَنَهَانِي أَبِي وَقَالَ كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أَنْ نَضَعَ أَيْدِيَنَا عَلَى الرُّكَبِ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan mervîdir ki (bir defa) oğlu (Ebû Zürâre) Mus'ab (b. Sa'd), yanında namaz kılmış.[370] (Mus'ab) der ki: (Rükû esnasında) iki avucumu tatbîk ettikten sonra (ellerimi) iki uyluğumun arasına koydum.[371] Babam beni (bundan) nehyedip, "Biz bunu (vâkıa) evvelleri yapardık. (Lâkin sonra bundan) nehyolunduk ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi.[372] {B790 Buhârî, Ezân, 118.}

....

370 *Buhârî*'deki rivayetin siyakı, tarz-ı âtîdedir: Mus'ab b. Sa'd demiştir ki: (Bir defa) babamın yanında namaz kıldım. (Rükû esnasında) iki avucumu.. İlâ âhirih. Tercüme esnasında bizzarure müellifin *Tecrîd*'deki ibaresine bağlanmak iktiza etti. Dârimî'nin rivayetinde de Mus'ab'ın şu ziyadesi vardır: "Abdullah b. Mes'ûd'un oğulları rükûa vardıkları zaman ellerini uyluklarının arasına sokarlardı. Babamın yanında ben de böyle yapınca babam elime vurdu." Demek oluyor ki Mus'ab b. Sa'd tatbîki, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın evlâdından görmüş, onlar da babalarından öğrenmişler.

371 “*Tatbîk*” tarife göre esnâ-yı rükûda iki avucunu birbirine yapıştırıp mecmu‘larını iki dizin arasına getirmektir. Şârih Aynî, “esnâ-yı rükû ve teşehhüdde” diyorsa da nakledilen âsârda bahis hep rükûdandır. Teşehhüd kaydını neye istinaden ilâve ettiğine muttali olamadım. Tatbîkin mukabili “*tefrîc*”dir ki dizlerini avuçları içine alıp parmaklarını dağınık olarak kıbleye karşı bacakları üzerine sarkıtmaktır. Elyevm bütün mezâhib erbabınca ma‘mûlün bih olan vaz‘-ı mesnûn işte budur.

372 Nehyeden, şüphesiz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem olmuştur. Bu gibi makamlarda sahâbînin, “Nehyolunduk, bize emrolundu” demesi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem emretti, nehyetti” kabilinden hadîs-i merfûʿ kuvvetinde olduğuna ekser-i ulemâ kāildirler. Bu hadîs-i şerif, tatbîkin bidâyet-i emirde meşrû iken bilâhare nesih buyurulmuş olduğuna delildir. Nitekim Tirmizî, “Tatbîk, ehl-i ilim beyninde mensuh sayılır. Bu babda aralarında hilâf yoktur. Yalnız İbn Mesʿûd ile ashabından bazıları tarafından bunun yapıldığı mervîdir” diyor. Müslim’de sened-i muttasıl ile İbrâhim en-Nehaî’den mervîdir ki Alkame b. Kays ile Esved b. Yezîd bir defa Abdullah b. Mesʿûd’un yanına gitmişler. Namaz kılarken rükûda ellerini dizlerinin üstüne koyunca müşârün ileyh ellerine vurmuş. Sonra iki avucunu birbirine yapıştırıp uyluklarının arasına sokmuş ve namazdan sonra, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem işte böyle yaptı” {M1191 Müslim, Mesâcid, 26.} demiş, İbn Mesʿûd radıyallahu anhın böyle yapmasını bazıları nesih kendisine bâliğ olmadığına hamletmişlerse de onun gibi kadîmü’l-İslâm bir zatın bundan haberdar olmaması biraz müstebʿad görünüyor. Hemen hemen bidâyet-i biʿsette iman edip sâhib-i naʿleyn Resul aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm olmak dolayısıyla daima huzûr-ı nebevîde durup oradan ayrılmayan bir zatın bundan haber alamaması garipçedir. Maahâzâ İbn Ömer radıyallahu anhümânın, “Tatbîki, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem yalnız bir kere yapmıştır” dediğini isnâd-ı kavî ile İbnü’l-Münzir rivayet etmektedir {İbnü’l-Münzir, el-Evsat, III, 152, no: 1396.}. İbn Huzeyme de Alkame’den Abdullah b. Mesʿûd’un, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize namazı öğretti. Rükûa varmak istediği vakit ellerini tatbîk edip dizleri arasına koydu da öylece rükûa vardı” dediğini Saʿd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh işitince, “Kardeşimin bu dediği doğrudur. Biz bunu da vaktiyle yapardık. Lâkin sonra bununla yani dizlerimizi tutmakla emrolunduk” demiş olduğunu *Sahîh*’inde rivayet ediyor {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 301, no: 595.}, Abdürrezzâk ile Beyhakī’nin de Alkame ile Esved’den rivayetlerine nazaran Abdullah b. Mesʿûd ile beraber namaz kılmışlar. O, tatbîk yapmış. Sonra Ömer radıyallahu anhın yanında bulunmuşlar. Bu sefer bunlar tatbîk yapmışlar. Selâmdan sonra Ömer radıyallahu anh, “Bu, vaktiyle yaptığımız bir şey idi. Sonradan terkolundu. Dizleri tutmak sünnet

cümlesindendir" demiş.

İbn Huzeyme tatbîki gayri câiz görenlerdendir. Halbuki nehyin kerâhet-i tenzîhiyyeye mahmûl olması da mümkündür. Çünkü Ömer ile Sa'd radıyallahu anhümâ tatbîkten nehyettikleri halde iâde-i salâtı emir de etmemişlerdir. İbn Ebû Şeybe'nin isnâd-ı hasen ile Ali radıyallahu anhtan şu rivayeti de bunu müeyyiddir: "Rükûa vardığında ister şöyle yapar yani ellerini dizlerinin üstüne korsun ister tatbîk edersin." Herhalde tatbîk –terki evlâ olmakla beraber– haram değildir.

Tefrîcin yani elleri diz kapakları üstüne koymanın tatbîke tercihindeki hikmeti ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhâ izah ediyor. Tatbîk yehûdun ef'âlinden olduğu için Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ondan nehiy buyurmuşlardır. Hakkında vahiy nâzil olmayan hususlarda Ehl-i kitaba muvafakat etmek Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin hoşuna giderdi. Sonraları onlara muhalefet etmek kendisine emrolundu.

441

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رُكُوعُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ[373] مِنَ الرُّكُوعِ مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ.

TERCÜMESİ

Berâ (b. Âzib el-Ensârî) radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin –(kıraat için olan) kıyam ile ka'de müstesna olmak üzere– rükûu, sücûdu, iki secde ara(sındaki cülû)su, rükûdan baş kaldır(ıp dur)ması birbirine takriben müsavi idi.[374] {B792 Buhârî, Ezân, 121.}

....

373 Bir rivayette إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ .

374 Müslim'in rivayetine nazaran Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâ, رَمَقْتُ الصَّلَاةَ مَعَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kılınan namazı gözetleyip dikkat ettim" mukaddimesiyle başlayıp "Kıyamını, rükûunu, rükûdan sonraki itidalini, sücûdunu, iki secde arasındaki celsesini, tekrar secdesini, selâm vermekle kalkıp gitmesi arasındaki oturuşunu takriben müsavi buldum" {M1057 Müslim, Salât, 193.} diyor. Bunun *Buhârî*'de kıyam ile kuûdun istisnası hakkındaki ziyade ile mukayyet olduğuna şüphe yoktur. Bu kayda göre kıyam ile kuûdu diğer erkâna nisbetle daha uzun tuttukları anlaşılıyor. Rükûa, sücûda, itidale, cülûsa tahsis buyurdukları zaman ise nisbeten kısa olduğu gibi şayet bunlardan birini uzatsalar diğerlerini de uzatır, birini kısaltsalar diğerlerini de kısaltırlarmış. Bundan itidalin de rükû ve sücûda yakın bir rükn-i tavîl olduğu mânası da çıkarsa da Şâfiiyye'ye göre ercah olan bunun rükn-i kasîr olmasıdır. Hatta bunlara göre itidali tatvîl etmekle namaz bâtıl olur. Lâkin bu re'yin biraz ileride gelecek 448. hadis ile telifi güçtür (423. hadise de müracaat). Rükû ve sücûd ise behemehal rükn-i kasîr olmak lâzım gelmez. Avf b. Mâlik radıyallahu anh *Nesâî*'deki hadisinde şöyle diyor: Bir defa Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber namaza durdum. Misvak istimaliyle işe başladı. Abdest aldı. Sonra namaza durdu. Sûre-i Bakara'dan okumaya başladı. Nerede bir rahmet âyeti geçtiyse durup sual ve niyazda bulundu. Nerede bir azap âyeti geçtiyse mutlaka durup istiâze etti. Sonra rükûa vardı. Kıyamı kadar rükûda kaldı. Esnâ-yı rükûunda, سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ buyurdu. Sonra secdeye vardı, secdesi rükûu kadar sürdü. Secdede yine سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ... buyurdu. Sonra ikinci rek'atta sûre-i Âl-i İmrân'ı, sonra her rek'atta böylece birer sûre okuyup hep öyle yaptı, {N1133 Nesâî, Tatbîk, 73.} İntehâ. Salât-ı leyldeki bu rükû ve sücûdun ne kadar temâdî ettiği tasavvur edilsin.

442

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem rükûunda ve sücûdunda, سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ. اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي[375] derdi. {B794 Buhârî, Ezân, 123.}

………

375 Duâ-yı şerifin meâli: *Ey bizim rabbimiz olan Allahü zülcelâl, seni kendi havl ve kuvvetimle değil, sezâ-yı hamd olan tevfik ve hidayetinle sana mahsus olan hamd ile tesbih ederim. İlâhî! Bana mağfiret et!* İntehâ. Vallahu aʿlem. Şân-ı âlîsinde لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ {el-Feth, 48/2.} tebşîr-i ilâhîsi nâzil olmuş olan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bu lafız ile istidʿâ-yı mağfirette bulunmaları Allah Teâlâ'ya karşı arz-ı iftikār, isbât-ı inkıyâd, izʿân, izhâr-ı ubûdiyyet, şükür ve taleb-i devâm-ı niʿmet gibi mânaları mutazammın olduğu gibi –hâşâ– mâsiyetten değil, terk-i evlâdan, ibâdet-i mevlâyı hakkıyla eda edememiş olmaktan istiğfar mânasına da gelebilir. Bâhusus duanın kendisi de ibadettir. Bu tarz duanın namazdaki rükû ve sücûda tahsisi –ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin bundan sonraki rivayetinden de mâlûm olacağı üzere– vazîfe-i risâlet ve tebliğin artık nihayete erdiği remzini hâvî olan "Sûre-i Nasr" da فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ {en-Nasr, 110/3.} âyet-i kerîmesinin nüzûlünden sonraya müsâdiftir. Bu emr-i ilâhîyi yerine getirmek için bu duayı ihtiyar buyurmuşlar. Duayı hâl-i salâta tahsis buyurmaları o halin ahvâl-i sâireden efdal, rükû ve sücûda getirmeleri de bu iki halde huşû ve tevazuun ekmel olması dolayısıyladır. Maahâzâ Müslim'in şu rivayetinden bunu hâl-i salâta tahsis buyurmadıkları da istidlâl olunabilir, Âişe radıyallahu anhâ der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem son vakitlerde سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ. أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ tesbih ve istiğfarını çokça ederdi. Dedim ki: Yâ Resûlellah! سبحان الله...'yı çokça söylüyorsun. (Acaba neden?) Bunun üzerine خَبَّرَنِي رَبِّي أَنِّي سَأَرَى عَلَامَةً فِي أُمَّتِي. فَإِذَا رَأَيْتُهَا أَكْثَرْتُ مِنْ قَوْلِ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ. أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فَقَدْ رَأَيْتُهَا :إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ. وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا. فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ. إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا "*Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi haber vermişti ki, o alâmeti gördüğümde* سُبْحَانَ اللّٰهِ .... وَأَتُوبُ إِلَيْهِ *çok çok söyleyecektim. O alâmeti işte gördüm:* إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ *feth, feth-i Mekke'dir.* وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا ... تَوَّابًا buyurdu. {M1088 Müslim, Salât, 220.} Bu alâmet siyâk-ı hadîsten münfehim olduğu üzere dünyadan teşrif buyurulacağının karîb olduğunu beyan eden

alâmet imiş ki, sûre-i şerîfenin inzâliyle cânib-i Hak'tan o alâmet hatıra getirilmiş ve kendilerine –velev ki tövbeyi müstelzim mâsıyet olmasın– dünya ve âhirette mezîd-i derecât ve terakkıyâta sebep olsun için tesbih ve tahmîd ve istiğfar ile iştigal emri verilmiştir.

Bu vesile ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin rükû ve sücûddaki ezkâr ve tesbihatı hakkındaki rivâyâtın bazılarını burada zikretmeyi müfîd görüyoruz:

Sünen-i Bezzâr'da Âişe radıyallahu anhâdan: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem gece namazı kılarken sücûdunda, سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ فَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ "*Benim vechim, zatım o Allahu azîmü'ş-şâna secde etti ki, kendi havl ve kuvveti ile onu yarattı ve lutf-i kereminden ona kulak ve göz verdi*" buyurdu. {Bezzâr'ın "Sünen" adında bir kitabını bilmediğimiz gibi bu rivayet onun el-Müsned'inde de yer almamaktadır. Kaynak bilgisinde bir yanlışlık söz konusu olup rivayet, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenlerinde mevcuttur: D1414 Ebû Dâvûd, Sücûdü'l-Kur'ân, 7; T580 Tirmizî, Cum'a, 55.}

Tahâvî'de yine Âişe radıyallahu anhâdan: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem rükû ve sücûdunda çok kere, سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ. أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. فَاغْفِرْ لِي. فَإِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ "*İlâhî! Seni tesbih ederim, tesbihi de hamdine mülâbis olarak eda eylerim. Senden mağfiret dilerim. Sana tövbe ettim, öyle ise sen de bana mağfiret et. Zira tevvâb sensin*" buyururdu. {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 234, no: 1402.}

Yine *Tahâvî*'de ve *Müslim* ve *Nesâî*'de Âişe radıyallahu anhâdan: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem rükû ve sücûdunda سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ buyururdu. {M1091 Müslim, Salât, 223.}

Müslim'de Âişe radıyallahu anhâdan: Görürdüm ki Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem rükû yahut sücûd ederken سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ buyururdu. {M1089 Müslim, Salât, 221.}

Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârekutnî ve *Tahâvî*'de Huzeyfe b. el-Yemân'dan: Bir gece Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte namaz kıldık. Rükûunda سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ sücûdunda سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى buyurdu. {M1814 Müslim, Müsâfirîn, 203.} İbn Mâce rivayetinde ثَلَاثًا ثَلَاثًا ziyadesi {İM888 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 20.} de varsa da bu rivayetin senedi zayıftır.

Müslim'de Ali radıyallahu anhtan: ... rükû buyurduğunda اللّٰهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ. وَبِكَ آمَنْتُ. وَلَكَ أَسْلَمْتُ. خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي *"İlâhî! Rükûum da sanadır, imanım da sanadır, İslâm ve inkıyâdım da sanadır. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim, sinirim hep sana karşı hâşidir"*; sücûd buyurduğunda da, اللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ. وَبِكَ آمَنْتُ. وَلَكَ أَسْلَمْتُ. سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ. تَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ derdi. {M1812 Müslim, Müsâfirîn, 201.} Tahâvî, Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Hâkim, Ukbe b. Âmir el-Cühenî radıyallahu anhtan, فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ {el-Vâkıa, 56/74.} âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ *"Bunu rükûunuzda söyleyiniz"* سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى sûresi nâzil olduğu vakitte de اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ buyurdu. {D869 Ebû Dâvûd, Salât, 146, 147.}

Ebû Dâvûd ile Nesâî, Avf b. Mâlik el-Eşcaî'den: Bir gece Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber namaza durdum. Kıyamda sûre-i Bakara'yı okudu… Rükûunda سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ buyuruyordu. {D873 Ebû Dâvûd, Salât, 146, 147.} Bu hadis biraz evvelce geçmişti.

Gerek metindeki gerek hâşiyedeki rivâyât-ı adîdeden rükû ile sücûdda zikrin sünnet olduğu zâhirdir. Nitekim Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve Dâvûd ez-Zâhirî'ye göre musallî ferâiz ve nevâfilde ehâdîs-i sâbıkadaki ed'iye ve tesbihatın hangilerini dilerse söyler. Mâlik, rükûda yalnız tesbihi tecviz edip dua edilmesini mekruh görmüştür. O, duayı sücûda tahsis ediyor. Hücceti de *Müslim*'de İbn Abbas radıyallahu anhümâdan mervî, إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا. فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ. وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِيهِ فِي الدُّعَاءِ. فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ "*Şüphesiz ki rükûda yahut sücûdda iken kıraatten nehyolundum.. O halde rükûda rabbe tâzim ediniz. Sücûdda ise bol bol duaya çalışınız. Orada* (o mevtında) *duanızın müstecâb olması pek ziyade hatıra gelir*" {M1074 Müslim, Salât, 207.} hadîs-i merfûudur ki bundan bir mefhûm-ı muhâlefet çıkarıp rükûda dua etmeyiniz mânasını vermek lâzım gelmez. Ta'zîm-i rab azze ve celle ile beraber dua etmeye hiçbir mani olmadığı gibi secdede dahi dua ile beraber ta'zîm-i rabbe hiçbir mani yoktur. Nitekim metindeki hadiste gördüğümüz اللّٰهُمَّ اغْفِرلِي duadır.

443

•.•.•

وَعَنْهَا أُخْرَى يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ.

TERCÜMESİ

Yine (ümmü'l-mü'minîn) Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhanın (diğer tarikten mervî bu) hadiste, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bunu demekle) Kur'an'a imtisal ediyordu"[376] dediği haber veriliyor. {B817 Buhârî, Ezân, 139.}

....

376 İmtisâl buyurdukları vahy-i Kur'ân'î –bundan evvelki hadisin hâşiyesinde beyan edildiği üzere– sûre-i Nasr'ın فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ âyet-i kerîmesidir.

444

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[377] فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "İmam سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ dedimi siz اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[378] deyiniz. Zira her kimin (böyle) demesi melâikenin (böyle) demesine muvâfık düşerse geçmiş günahları mağfûr olur." {B796 Buhârî, Ezân, 125.}

....

377 Bir rivayette vâv ile وَلَكَ الْحَمْد .

378 Bu iki lafz-ı mübârekin imam ile me'mûm arasında inkısâmına ve birincisinin yalnız tesmî', diğerinin de yalnız tahmîd ile meşgul olmak vazifesi olduğuna kāil olan Mâlik ile Ebû Hanîfe'ye bu hadîs-i şerif hüccettir. Şâfiiyye ile Hanâbile ve fukahâ-i Irak'tan Ebû Yûsuf ile Muhammed b. Hasan gibi eimme ise hadisi, "Bildiğiniz gibi سمع الله لمن حمده demekle beraber bir de ربنا لك الحمد deyiniz" mânasına alırlar. Zira aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin her ikisini cem' buyurdukları sabit olduğu gibi صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي *"Beni nasıl namaz kılar gördünüz ise öylece kılınız"* {B631 Buhârî, Ezân, 18.} hadisi de sabittir. Binaenaleyh isimleri zikredilen zevât ve cumhûr-ı fukahâca münferit ile imam, her iki kelime-i mübârekeyi cemetmek iktiza eder. Şâfiiyye fazla olarak me'mûmun da ikisini cemetmesine kāillerdir (436 ve 439. hadislere de müracaat). *Müslim*'de Abdullah b. Ebû Evfâ ve Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas radıyallahu anhüm rivayetlerine nazaran Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz rükûdan doğrulduklarında: اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ. مِلْءُ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءُ الْأَرْضِ وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ *"Ey Rabbimiz olan Allah! Hamd sana mahsustur. Hem gökler dolusu, yerler dolusu, bunlardan ötede ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd"* buyururlardı. {M1058 Müslim, Salât, 194.} Ebû Saîd el-Hudrî ile İbn Abbas rivayetlerinde بعد den sonra bir de, أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ. أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ. وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ. اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ *"Senâya, mecde lâyık olan Allahım! Herhangi bir kulun –ki hepimiz de sana kuluz– en muhik olarak söylediği söz: Allahım! Senin verdiğine mani olacak yok, vermediğini verecek yok. Taat ve rızana bedel hiçbir bahtiyara kendi bahtının yâr olacağı yok"* {M1071 Müslim, Salât, 205.} ziyadesi olduğu gibi Abdullah b. Ebû Evfâ rivayetinde bunun yerine, اللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرْدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ. اللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ ziyadesi {M1069 Müslim, Salât, 204.} vardır ki, bu son dua elfâzda bazı takdim ve tehir ile *Buhârî*'nin 416. olarak yukarıda geçen Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisinde iftitah duası olmak üzere rivayet edilen kelimât-ı tayyibenin bir kısmıdır. *Müslim*'de مِنَ

الوَسِخ yerine مِنَ الدَّنَسِ ve مِنَ الدَّرَنِ rivayetleri de vardır ve aralarında mâna farkı yoktur.

445

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ لَأُقَرِّبَنَّ[379] صَلَاةَ النَّبِيِّ ﷺ فَكَانَ[380] أَبُو هُرَيْرَةَ يَقْنُتُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُخْرَى[381]
مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ وَصَلَاةِ الْعِشَاءِ وَصَلَاةِ الصُّبْحِ بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَيَدْعُو لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَلْعَنُ الْكُفَّارَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunuyor ki müşârün ileyh, "(Size) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (efendimizin) namazına yakın namaz kıldıracağım" de(yip namaz kıldır)dı. (Ebû Hüreyre radıyallahu anh) öğle, yatsı ve sabah namazlarının son rek'atlarında سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ dedikten sonra kunut okur, (bu kunutunda) müminlere dua ve küffâra lânet ederdi.[382] {B796 Buhârî, Ezân, 125.}

....

379 Bir rivayette لَأُقَرِّبَنَّكُمْ, Müslim'in rivayetinde لَأُقَرِّبَنَّ لَكُمْ , İsmâilî'nin rivayetinde إِنِّي لَأَقْرَبُكُمْ صَلَاةً برسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, *Sünen-i Nesâî*'nin rivayetinde إِنِّي لَأَقْرَبُكُمْ شَبَهًا بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, Tahâvî'nin rivayetinde لَأُرِيَنَّكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

380 Bir nüshada وَكَانَ .

381 Bir nüshada الْآخِرَةِ .

382 Metinde zikrolunan evkāt-ı selâsede kunutu meşrû görenler, bu hadîs-i şerif ile istidlâl ederler. Zâhiriyye'ye göre bütün namazlarda kunut, bir fi'l-i hasendir. İbn Sîrîn, İbn Ebû Leylâ, Mâlik ve Şâfiî'ye göre kunutun yeri yalnız sabah namazının ikinci rek'atıdır. İbnü'l-Münzir salât-ı fecrdeki kunutu Ebû Bekir, Ömer, Osman ve bir rivayete göre Ali radıyallahu anhümden rivayet eder. Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye'ye göre de kunutun mahalli salât-ı fecr ise de bu, yalnız bir nâzile hudûsüne yani müslümanların başına mühim bir iş geldiği vakitlere mahsustur. Böyle bir hal vukuunda eimme cüyûş-i müslimîn için sabah namazında dua ederler. Lâkin bu duayı etmekte imam, Ahmed b. Hanbel'e göre muhayyerdir. İshak ise bunu sünnet görür. Süfyân es-Sevrî, "Sabah namazında kunut edilse de iyidir, edilmese de" demiş olmakla beraber kendisi kunut etmemeyi ihtiyar eylemiştir. Ebû Hanîfe'ye göre sabah namazında kunut yoktur. Kunut vitre mahsustur. Abdullah b. Mübârek de fecirde kunutu câiz görmeyenlerdendir.

Kunutun namaz içindeki mahalline gelince: Şâfiî'ye göre rükûdan sonra ise de Mâlik'e, İbn Ebû Leylâ'ya, bir rivayette Ahmed b. Hanbel'e göre rükûdan evveldir. Ebû Hanîfe'ye göre vitre has olduğu gibi rükûdan da evveldir. İbnü'l-Münzir bu kavli Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes radıyallahu anhüm ile Ömer b. Abdülazîz, Ubeyde es-Selmânî, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Mübârek'ten rivayet ettiği gibi kunutu rükûa takdim yahut tehir etmekteki muhayyerliği Enes radıyallahu anh ile Eyyûb es-Sahtiyânî ve Ahmed b. Hanbel'den de rivayet eder (446, 449, 530. hadislere de müracaat).

Buradaki rivayette aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin öğle, yatsı ve sabah namazlarında; bundan sonraki Enes radıyallahu anh hadisinde sabah ile akşam namazlarında; Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan mervî bir hadiste de muharebe zamanlarında bütün namazlarda kunut duası buyurdukları rivayetleri vardır. Salât-ı vitirde kunut duası okunduğuna dair olan rivâyât da başka. Bu mevkide mevzubahis olan, ferâizdeki kunuttur. Hanefiyye, salavât-ı mefrûzadaki kunutun muvakkat bir zaman için okunduğunu ve ondan sonra nesholunduğunu iddia ederler. Şâfiiyye ve onlarla beraber olanlar aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin dünyadan mufârekat buyuruncaya kadar sabah namazında kunutu terk buyurmadıklarına dair alan Enes radıyallahu anh rivayetine bakarak neshin sabah namazından mâadasında olduğuna kāil olmuşlardır. Lâkin öteki taraf, bu hadisin senedine ilişir. İleride gelecek 530 ve 531. hadisler de Şâfiiyye'nin ba'de'r-rükû kunut etmelerine hüccettir. Tahâvî'nin salâvât-ı mefrûzada kunutun neshine dair serdettiği edille hulâsaten şuna varır: Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhümün üçü de bir müddet bazı akvam ve eşhas aleyhinde namazda dua buyurulduktan sonra kunutun terk buyurulduğunu haber vermekle beraber ahd-i risâletten sonra kunut duası okumamışlardır. Abdullah b. Ömer ile –fazla olarak– Abdurrahman radıyallahu anhüm, neshi tasrîh ettikleri gibi İbn Ömer, farzda kunut duası okunmasını reddederdi. Binaenaleyh ferâizde kunutun mensuh olduğuna ve vitirde kunut okunduğuna dair olan rivâyâta temessük ederek fukahâ-i Irak'ın mezhebini bu teyit eder. İleriki hadislerde bu meseleye dair başka türlü tafsilât da inşallah gelecektir.

446

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الْقُنُوتُ فِي الْمَغْرِبِ وَالْفَجْرِ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhın: "(Vaktiyle) kunut akşam ile sabah namazlarında (okunur) idi"[383] dediği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur. {B798 Buhârî, Ezân, 126.}

....

383 Bir sahâbînin "Vaktiyle şöyle böyle ederdik yahut şöyle böyle edilirdi" demesi, zamân-ı saâdet nişân-ı nebevî ile takyîd etmese de yine merfû hükmündedir. Binaenaleyh bu hadîs-i şeriften, bidâyet-i emirde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin mağrib ile fecirde kunut duası ettikleri halde muahharan terk buyurdukları istidlâl olunuyor. Ancak –İmam Şâfiî gibi– sabah namazında kunutu ispat edenler, terkin yalnız akşam namazındaki kunuta maksur olduğuna –kendilerince bazı delillere istinaden– kāil olmuşlardır. Ferâizde kunutu inkâr edenler ise bu hadisi, mezheplerini teyitte sarih görüp her iki vakitte de kunutun terk buyurulduğunu iddia ederler. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin dünyadan müfârekat buyuruncaya kadar sabah namazlarında hep kunut okuduklarına dair olan yine Enes radıyallahu anh rivayetinin 445. hadis hâşiyesinde sıhhati takdirinde ona, "Daima değil, yalnız nevâzilde yani İslâm'ın başına mühim bir iş geldiği vakitlerde hep kunut buyurmuştur" mânasını verdikleri gibi sabah namazında kunut etmenin namazı uzatmak mânasını da muhtevî olduğunu iddia ederler. Zira kunut lugaten "dua" mânasına geldiği gibi "taat, kıyam, huşû, sükût" gibi mânalara da gelir. Bu meânînin Kur'ân-ı Kerîm'de de şevâhidi vardır.

447

•.•.•

عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي يَوْمًا وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَالَ رَجُلٌ[384] رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ[385] فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ مَنِ الْمُتَكَلِّمُ قَالَ أَنَا قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلَاثِينَ[386] مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلَ.

TERCÜMESİ

Rifâa b. Râfi‘ (el-Ensârî ez-Zürakī)[387] radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Bir gün Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında namaz kılıyorduk.[388] Rükûdan (mübarek) başını kaldırdığında, سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ buyurdu. (Ardında namaz kılan) biri,[389] رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ dedi. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) namazdan çıkınca, "(Demin şu kelâm ile) mütekellim olan kim idi?" diye sual buyurdu. O da "(Yâ Resûlellah) benim" dedi. (Bunun üzerine), "Vallahi otuz bu kadar melek[390] gördüm ki (bu sözü) bakalım hangimiz evvel yazıp huzûr-ı Hakk'a çıkaracak diye yarış ediyorlardı" buyurdu.[391] {B799 Buhârî, Ezân, 126.}

....

384 Bir rivayette رَجُلٌ وَرَاءَهُ .

385 Bir rivayette مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى {Nesâî, el-Kübrâ, II, 136, no: 2611.}.

386 Bir rivayette "tâ"sız olarak بِضْعًا وَثَلَاثِينَ .

387 Ebû Muâz Rifâa b. Râfi‘ b. Mâlik ez-Zürakī radıyallahu anhümâ, ehl-i Bedir'dendir. Pederi Râfi‘ b. Mâlik ise Bedir'de hazır bulunmamışsa da ehl-i Akabe'den ve nukabâ-yı kirâmdan biri idi. Hicretten evvelki zaman içinde Medineliler sûre-i Yûsuf'u en evvel Râfi‘ b. Mâlik radıyallahu anhtan dinlemişlerdi. Onun kavmi olan Benî Züreyk'a ait mescid, Medine içinde Kur'an tilâvet olunan ilk mesciddir. Akabe'deki biattan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, Râfi‘ hazretlerine on sene içinde nâzil olmuş ne kadar Kur'an varsa hepsini birden tâlim buyurmuşlar ve kuvve-i zabt ve hıfzına hayran kalmışlardır. İşte böyle girânbahâ bir hamûle-i ilm ve hidayetle memleketine döndüğünde hemşehrilerini başına toplayıp kendilerine Kur'ân-ı Kerîm dinletmiş ve çoklarının sebeb-i hidâyeti olmuştur.

Rifâa b. Râfi‘ radıyallahu anhümâ da ahd-i saâdetteki meşâhidin –Bedir'den itibaren– kâffesinde bulunmak şerefini ihraz etmiş bahtiyârân-ı ashaptan olmakla beraber Akabe'deki sebkat ve biattan dolayı kendini faziletçe peder-i mükerremi ile hem-ayâr tutamazmış. 41 yahut 42 senesinde âzim-i dâr-ı cinân olmuştur. Cemel ile Sıffîn'de bulunduğuna dair rivayetler de vardır.

388 Bişr b. Ömer ez-Zehrânî'nin Rifâa b. Râfi‘ radıyallahu anhümâdan rivayetinde bu namazın bir akşam namazı olduğu beyan edilmiştir.

389 Bu zat, râvi Rifâa b. Râfi‘ ez-Zürakī radıyallahu anhümânın kendisidir ki her ne sebebe mebnî ise belki de hazmen li-nefsihî kinaye tarikini ihtiyar edip ketm-i nefs eylemiştir. Yine kendisinden buna delâlet eden bir rivayet de vardır. Bu rivayette namazda aksırdığını ve aksırık üzerine, الْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يُحِبُّ وَيَرْضَى "Allahü azimü'ş-şâna, sevip razı olduğu gibi riya ve süm'adan âzâde, hayrı kesîr ve daim bol bol hamdolsun" dediğini ve namazdan sonra birkaç kere vâki olan suâl-i nebevî üzerine ancak kendisini haber verdiğini söylüyor {T404 Tirmizî, Salât, 179.} ki aksırığın rükûdan ref‘ zamanına müsâdif olduğu tasavvur edilecek olursa iki rivayet telif edilmiş olur.

390 Müslim'in Enes radıyallahu anh rivayetinde on iki, Taberânî'nin Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallahu anh rivayetinde ise on üç melekten bahsedilmiştir. Bu melekler hafazadan başkalarıdır deniliyor. Nitekim Ebû Hüreyre radıyallahu anhın *Buhârî* ile *Müslim*'de mervî, إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ وَيَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ *"Şüphesiz Allah Teâlâ'nın yollarda gezer ve ehl-i zikri arar melekleri vardır"* {B960 Buhârî, Îdeyn, 7.} hadîs-i merfûu bazı taatin hafazadan başka melekler tarafından yazılıp kaydedilmekte olduğuna delâlet ediyor. Bu zikir huzûr-ı rabb-i izzete ref' ve i'lâya mübâderet edenlerin otuz bu kadar melek olmasındaki hikmet –şürrâhın ta'lîline göre– aded-i hurûfunun otuz dört olmasıdır ki zikrin şanına tâzimen her biri bir harfini ref'-i bârigâh-ı izzet kılmış oluyor. *Müslim* ile *Buhârî*'deki on iki rivayetini de aded-i kelimât ile ta'lîl ediyorlarsa da on üç rivayetini ta'lîlden sâkit kalıyorlar. Maahâzâ bu gibi tevcîhat hoş olsa bile bu gibi hususatın hikem-i bâliğası mâverâ-yı akılda olduğu için tefvîz ile iktifa edip sebep aramaya kalkışmamak evlâdır.

391 Namazda hamdin fazileti böyle olduğu gibi, bâhusus Rifâa b. Râfi' radıyallahu anhümâdan olan hâşiyedeki diğer rivayeti sabit ise âtısın namazda hamdetmesi mekruh olmadığı istidlâl olunabilir. Çünkü bu hamd kimseye cevap olmuyor. Lâkin teşmît-i âtıs yani musallînin aksıran kimseyeيَرْحَمُكَ اللّٰهُ demesi salâtını ifsat eder. Zira bu lafız hitap nevindendir. Binaenaleyh musallî bu takdirde tekellüm etmiş olur. Ebû Hanîfe'ye göre namazda aksıran kimse dilini depretmeden içinden hamdeder. Şayet dilini tahrik ederse namazı fâsit olur. Ancak fetvâ bunun hilâfınadır.

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَنْعَتُ لَنَا صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ يُصَلِّي فَإِذَا[392] رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ حَتَّى نَقُولَ قَدْ نَسِيَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile Sâbit b. Eslem el-Bünânî) Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan (bahis ile) demiştir ki: (Enes radıyallahu anh) bize Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazını tarif ederdi. Namaz kılardı da başını rükûdan kaldırdığı vakitte secdeye varmayı (galiba) unuttu diyecek kadar ayakta kalırdı.**[393]** {B800 Buhârî, Ezân, 127.}

....

392 Bir nüshaya göre وإِذَا رَفَعَ.

393 Buhârî'nin daha mufassal olan diğer rivayetinde Enes radıyallahu anh, لَا آلُو أَنْ أُصَلِّيَ بِكُمْ كَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِنَا "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bize nasıl namaz kıldırdıysa size de öylece namaz kıldırmaktan vazgeçmeyeceğim" diyor da Sâbit b. Eslem el-Bünânî namazının tarifi olmak üzere, كَانَ يَصْنَعُ شَيْئًا لَمْ أَرَكُمْ تَصْنَعُونَهُ كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ قَدْ نَسِيَ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ قَدْ نَسِيَ "Enes radıyallahu anh, sizi yaparken görmediğim bir şey yapardı. Başını rükûdan kaldırdığı vakit gören secde etmeyi unuttu diyecek kadar ayakta dururdu. İki secde arasında da yine gören unuttu diyecek kadar otururdu" {B821 Buhârî, Ezân, 140.} diye kavme ve celsesini tarif ediyor. Müslim'in bir rivayetinde, قَدْ نَسِيَ diyecek yerde قَدْ أَوْهَمَ "Secdeye varmaktan vazgeçti..." {M1061 Müslim, Salât, 196.} denilmiştir.

Bu hadîs-i şerif, itidalin bir rükn-i tavîl olduğuna delâlette sarihtir. Şâfiiyye'den Nevevî, mezhebin kavl-i râcihine (441. hadisin haşiyesine müracaat) muhalefet ederek bu rükn-i kasîrin tatvîli câizdir deyip bu cevaz için Huzeyfe radıyallahu anhın *Müslim*'de mervî şu hadisine istinat ediyor. Huzeyfe hazretleri diyor ki: Bir defa Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında gece namazı kıldı idim. Sûre-i Bakara'dan okumaya başladı. 100 âyet okuyunca rükûa varır diye içimden geçirdim, derken ilerisine geçti. Kendi kendime sûreyi bir rek'atta okuyacak dedim. Derken sûre-i Nisâ'ya başladı onu da okuyup bitirince sûre-i Âl-i İmrân'a başladı. Onu da tamam okudu. Okurken acele buyurmuyordu. İçinde tesbih olan âyet geçti mi tesbih buyururdu. Sual ve niyaz edecek yer geldi mi sual ve niyazda bulunurdu. Taavvüz edecek yer gelince yani azap âyeti okuyunca istiâze buyururdu. Sonra rükûa vardı ve سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ demeye başladı. Rükûu da hemen kıyamı kadar sürdü. Sonra سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ (diğer rivayette رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ ziyadesi de vardır) deyip uzun müddet yani ettiği rükûa yakın bir zaman kadar ayakta kaldı. Sonra secdeye varıp سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى dedi. Sücûdu da kıyamına yakın idi {M1814 Müslim, Müsâfirîn, 203.}.

Nevevî, bu hadis-i şerif sübût bulduktan sonra itidalin rükn-i kasîr olduğunu müdafaa pek güç olduğunu ve bu rüknün itâlesini tecvizden başka çare olmadığını söylüyor ki haklıdır.

449

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ وَغَيْرِهَا فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ فَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ثُمَّ يَقُولُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ قَبْلَ أَنْ يَسْجُدَ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الِاثْنَتَيْنِ وَيَفْعَلُ ذَلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ حَتَّى يَفْرُغَ مِنَ الصَّلَاةِ ثُمَّ يَقُولُ حِينَ يَنْصَرِفُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَقْرَبُكُمْ شَبَهًا بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِنْ كَانَتْ هَذِهِ لَصَلَاتَهُ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا قَالَا وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﵁[394] وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ يَدْعُو لِرِجَالٍ فَيُسَمِّيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَيَقُولُ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ
وَأَهْلُ الْمَشْرِقِ يَوْمَئِذٍ
مِنْ مُضَرَ مُخَالِفُونَ لَهُ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki Ebû Hüreyre radıyallahu anh farz olsun olmasın; (kezâ) ramazanda olsun olmasın, her namazda tekbir alırdı.[395] (Şöyle ki namaza başlayıp) durduğu vakit tekbir alırdı. Sonra rükûa varırken tekbir alırdı.[396] Sonra سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ der, daha sonra secdeye varmazdan evvel رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ derdi. Sonra secdeye indiği vakit[397] اللّٰهُ أَكْبَرُ der, daha sonra başını secdeden kaldırırken tekbir alırdı. Sonra (ikinci) secde(yi) ederken tekbir alırdı. Sonra secdeden başını kaldırırken tekbir alırdı. Sonra ikinci rekʿattaki cülûstan (yani kaʿde-i ûlâdan) ayağa kalktığı zaman tekbir alırdı. Namazı bitirinceye kadar her rekʿatta da bunu yapardı. Sonra namazdan kalktığı zaman, "Nefsim yed(-i kudret)inde olan (Allahü zülcelâl)e kasem olsun ki içinizde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazına en çok benzeyen namazı kıldıran benim: (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin) dünyadan müfârekat buyuruncaya kadar namazı vallahi işte böyle idi" derdi. Yine (râvi Ebû Bekir b. Abdurrahman ile Ebû Seleme b. Abdurrahman) Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayeten derlerdi ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (mübarek) başını rükûdan kaldırırken, سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ der, isimlerini söyleyerek birtakım kimseler için dua buyurur ve "İlâhî! Velîd b. Velîd'i, Seleme b. Hişâm'ı, Ayyâş b. Ebû Rebîa'yı[398] (küffâr elinde bunalıp) zayıf (ve âciz) görülen (diğer) müminleri kurtar. İlâhî! Mudar'ı daha beter çiğne! (İlâhî! İçinde bulundukları) bu yılları Yûsuf (aleyhi's-selâm)ın (o şiddetli) yıllarına benzet" derdi. (Ebû Hüreyre radıyallahu anh) der ki: O sıralarda Mudar'ın ehl-i meşrik olanları Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme henüz muhalif idiler.[399] {B803, B804 Buhârî, Ezân, 128.}

....

394 *Tecrîd*'de musannif, hadîs-i şerife buradaki كَانَ den başlıyor. Üst tarafını almadığı için nazm-ı hadisi *Buhârî*'de olduğu gibi nakil ve ona göre tercüme etmeyi tercih ettim. Bu hadisi Buhârî burada –biri Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hişâm b. Hâris'ten, diğeri Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan olmak üzere– müttehidü'l-lafz olarak iki tarikten rivayet ediyor. Tercümeyi okurken ona göre dikkatli bulunmak iktiza eder.

395 Mervân b. Hakem tarafından Medine üzerine istihlâf edildiği zaman bu namazları kıldırmıştı.

396 Buhârî buna “rükûda itmâm-ı tekbîr” namını veriyor ki muradı hem rükûa varırken “Allahüekber” demek hem de tekbirin evvelindeki elif kıyâma, sonundaki râ rükûa mukârin olacak vech ile tekbir almaktır. İbn Abbas ile Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhümden ta‘lîkan bu mânada rivayetleri olduğu gibi sened-i muttasıl ile bu tekbiri İmrân b. Husayn (438. hadis) ile Huzeyfe radıyallahu anhümâdan da rivayet eder. Secdeye varırken alınan tekbir de bu sıfatta olmak lâzımdır. Buhârî buna da “sücûdda itmâm-ı tekbîr” namını veriyor. Bunda da itidalden sücûda intikale başlarken cephesini yere koyuncaya kadar tekbiri uzatmak ve rükûda olduğu gibi tesbihe ondan sonra başlamak lâzım gelir. Diğer intikālât tekbirleri de bunlara makīstir.

397 Bu, metindeki حِينَ يَهْوِي nin tercümesidir. هُوِي ile إِهْوَاء yukarıdan düşmek, yukarıdan aşağıya doğru hızla süzülmek demek olduğuna göre "inmek" ile tercümesinde beis yoktur. Zaten Buhârî, sücûda tekbir alarak ve süzülerek inmek lâzım geldiğini beyana tahsis ettiği sernâmenin hükmünü teyit ettiği ve وَيَهْوِي lafzını şâmil olduğu için Ebû Hüreyre'den gelen bu rivayeti burada zikretmeyi ihtiyar eylemiştir. Bu münasebetle de İbn Ömer radıyallahu anhümânın –tabir mâzur görülsün– secdeye süzülürken ellerini dizlerinden evvel yere koyduğunu ta'lîkan rivayet etmektedir ki İbn Ömer hazretlerinin mezheb-i meşhûru budur. Zira "Biriniz secde ettiğinde ibtidâ ellerini yere koysun. Secdeden kalktığında da ibtidâ ellerini kaldırsın. Zira yüz, secde ettiği gibi eller de secde eder" dediği mervîdir. Bu sözünde, bazı rivâyâtta, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz böyle yapardı" {BS2693 Beyhakī, el-Kübrâ, II, 128.} ziyadesi de vardır. Ziyadenin merfû olması hakkında dedikodu olmuştur. Herhalde bu kelâm İbn Ömer üzerine mevkuftur. Hadis merfû değildir diyorlar. Bundan dolayı ehl-i ilm beyninde de ihtilâf vâki olmuştur. Bazıları dizlerden evvel elleri yere koymanın evlâ olduğuna kāildirler. Mâlik'in, Evzâî'nin, Hasan-ı Basrî'nin bir rivayette Ahmed b. Hanbel'in kavilleri budur. Zâhiriyye'den İbn Hazm da bunlara peyrev olmuştur. Bilâkis dizleri ellerden evvel yere koymayı tercih edenler de çoktur. Ezcümle Ömer b. Hattâb radıyallahu anh, İbrâhim en-Nehaî, Müslim b. Beşşâr, Süfyân b. Saîd, Şâfiî, diğer rivayette Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe ve ashabı, İshak b. Râhûye ve ehl-i Kûfe'nin ictihadları budur.

398 Üçü de Mahzûmî'dir. İçlerinden Seleme b. Hişâm radıyallahu anh, Ebû Cehil-i laînin biraderi, diğer ikisi amcazâdeleridir. Sanâdîd-i Kureyş'ten Mugīre b. Abdullah el-Mahzûmî'nin oğulları Ebû Rebîa, Velîd, Hişâm ve Ebû Ümeyye'nin evlâtları içinde Ebû Cehil gibi pîşivâ-yı dalâl olan bir fir'avn-i ümmet zuhur ettiği gibi birçok sahâbe de yetişmiştir. Ebû Ümeyye'nin kerîme-i muhteremesi Ümmü Seleme radıyallahu anhâ ümmehâtü'l-mü'minîndendir. Ebû Rebîa'nın oğlu Ayyâş burada mevzubahis olan zattır. Velîd'in oğulları Hâlid, Velîd ve Hişâm'ın üçü de silk-i sahâbeye dahildir. Bunlardan Velîd b. Velîd bu hadiste mezkûr olan zattır. Seleme b. Hişâm da Ebû Cehil b. Hişâm'ın biraderidir.

Bunlardan Ayyâş b. Ebû Rebîa radıyallahu anh sâbıkīn-i evvelînden ve hem Habeş hem de Medîne-i Münevvere'ye hicret edenlerdendir. Ebû Cehil'in amcazâdesi olduğu gibi li-ümm kardeşidir de. İbn Ömer ile Hişâm b. Âs Sehmî ve müşârün ileyh Ayyâş radıyallahu anhüm Medine'ye hicret etmek üzere sözleşmişlerdi. Ertesi sabah herhangisi mîâd-ı telâkīye gelmeyecek olursa yakayı ele verip hapsedilmiş sayılacağından buluşan iki arkadaş yollarına gideceklerdi, içlerinden Ayyâş geri kalmıştı. *İsâbe*'deki nakle göre, amcazâdesi Ebû Cehil'in tertip ettiği bir hud'a ile tâ Medine'den geri çevrilmiş ve Mekke'de mahpus kalarak türlü türlü ezâlara mâruz olmuştu. Sonra Ebû Cehil'in hapsinden necat bulup hicret etmiş ve Yermük'te 15 senesinde şehid düşmüştür. Hilâfet-i Sıddîkıyye zamanında Yemâme'de şehid olduğu rivayeti de vardır.

Ebû Hâşim Seleme b. Hişâm radıyallahu anh da sâbikīn-i evvelîndendir. Feth-i Mekke günü iman edip fuzalâ-yı sahâbeden olan Hâris b. Hişâm radıyallahu anh gibi o da Ebû Cehil'in li-ebeveyn kardeşidir ve hicret etmesin diye kardeşinin hapsine giriftar olan müstaz'afîndendir. Hâfız Zehebî'nin deyişine göre Habeşistan'a hicret etmiş, sonra Mekke'ye geldiğinde Medine'ye hicretten menedilerek ta'zîb olunmuştur. Kureyş'in elinden kurtulduktan sonra Mûte Gazvesi'nde bulunmuş ve 24 senesinde Şam taraflarında Mercüssuffer'de şehid düşmüştür. Ecnâdeyn Harbi'nde şehid olduğu rivayeti de vardır. Zafer-i kat'î ile nihayete ermeyen Mûte Muharebesi'nden avdet eden guzâta ötekinin, berikinin *"ferrârûn"* yani firarîler lakabını vermesinden ar ederek bir aralık mescid-i şerîf-i nebevîye namaza bile çıkamaz olduğunu ve Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, *"O ferrâr değil kerrârdır"* buyurduğunu amcazâdesi ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhâ rivayet eder. {Beyhakī, Şuabü'l-îmân, VI, 158, no: 4002; İbn Hacer, el-İsâbe, III, 131.}

Ebü'l-Velîd Velîd b. Velîd radıyallahu anha gelince, Seyfullah Hâlid b. Velîd ile –yevm-i fethte iman eden müellefe-i kulûbdan– Hişâm b. Velîd'in biraderidir. Biraderleri içinde en evvel iman etmiş olan odur. Bedir'de müşrikîn saflarında olarak hazır bulunup müslimîn eline esir düşmüş ve biraderleri Hişâm ile Hâlid taraflarından fidyesi verilip kurtarılmıştı. Fidyesi verildikten sonra izhâr-ı İslâm etti. "Mademki müslüman olacaktın, fidye verilmezden evvel olaydın ya" diye itâb edenlere, "Esarete takat getirememekten iman ettim zannederler diye korktum" cevabını vermiştir. İman ettikten sonra da amcazâdeleri Ayyâş ve Ebû Seleme gibi –başta diğer amcazâdesi Ebû Cehil olmak üzere– müşrikînin hapis ve ezâsına senelerce giriftar oldu. Hudeybiye'den bir sene sonra kazâ buyurulan umrenin dönüşünde Ayyâş ve Seleme ile birlikte mâşiyen firara karar verip kāfile-i İslâm'a iltihak edebilmişlerse de Velîd, yorgunluk ve dermansızlıktan ve bâhusus mübarek likā-yı nebevînin verdiği fart-ı heyecandan ancak son nefesini vermek üzere huzûr-ı kudsî-i risâletpenâhîye kavuşabilmiştir. Radıyallahu anhu ve erdâhu.

Câbir radıyallahu anh bu kıssayı, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ramazanın on beşinci günü sabahleyin salât-ı fecrin son rükûundan mübarek başını kaldırıp اللّٰهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ buyurdu" mukaddimesiyle rivayete başlayıp sonra, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem on beş gün bu duayı buyurdu. Bayram gününün sabahı olunca duayı terk buyurdu", Ömer radıyallahu anh niçin terk buyurduğunu sordu. *"Onların yani Velîd'in, Ayyâş'ın, Seleme'nin geldiklerinden haberin yok mu?"* buyurdu. Onlar bu bahiste iken her üçü gözüktüler. Arkadaşlarını Velîd b. Velîd sevkediyordu. Parmakları taşlara basa basa parça parça olmuştu. Yaya olarak üç gün mütemadiyen onlara yol yürütmüştü. Öyle bir geliş geldi ki huzûr-ı âlî-i nebevîye girince teslîm-i rûh etti. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem هَذَا الشَّهِيدُ أَنَا عَلَى هٰذَا شَهِيدٌ Yani "*Şehid işte budur, ben buna şahidim*" buyurdu {İbn Hacer, Feth, VIII, 227.}. Ne mutlu değil mi?

Amcazâdesi ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme hazretleri izn-i celîl-i nebevî ile hakkında mersiyehan olmuştur. Biraderi Hâlid'in iman edip silk-i muhâcirîne duhulüne kendisi delâlet etmiştir. Müslümanların Mekke'ye girip umre ettiklerini gözü görmemek için Hâlid Mekke'den çıkmıştı. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Velîd'e, "*Hâlid akıl ve dirayeti hasebiyle yabana atılır kimse değildir. Bize gelse kendisine ikram ederdik*" buyurmuştu. Velîd de ona yazıp istimale etti ve hicretine sebep oldu. {İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gābe, V, 423, no: 5479.}

Abdürrezzâk'ın sâlifü'l-arz Hâris b. Hişâm b. Mugīre'den rivayetine göre müşârün ileyh, "Ayyâş b. Ebû Rebîa ile (biraderim) Seleme b. Hişâm ve Velîd b. Velîd müşrikîn elinden kaçmışlardı. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bunların Mekke'den çıktıklarından haberdar oldu. Bundan dolayı rükûdan başını kaldırdıkça onlara dua eder olmuştu" {MA4028 Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 446.} demiştir ki, buna vahyen muttali olduklarına ima etmek istemiştir.

399 Evlâd-ı İsmâil aleyhisselâmdan olan kabâil-i Arap, Mudar ve Rebîa namlarıyla iki büyük kola ayrılıyor. Kureyş, Mudar'ın en hâlisidir. Bunlar gibi Hicaz'ın şarkında oturan Hüzeyl, Esed, Temîm, Dabbe, Müzeyne gibi kabâil de henüz kâfir ve Allah'ın resûl-i celîline muhâsım idiler. 49. hadiste Rebîa'dan olan Abdülkays vefdinin huzûr-ı âlî-i risâletpenâhîde iken, بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هٰذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ {B53 Buhârî, İmân, 40.} demeleri de Ebû Hüreyre radıyallahu anhın bu sözünü teyit eder. Bu dua ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Kureyş vesair kabâil-i Mudar'ın Yûsuf aleyhisselâm gününde Mısrîler'in çektikleri kaht u galâ senelerine mübtelâ olmalarını Cenâb-ı Hak'tan niyaz buyurmuşlardır.

Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den bir rivayetinde bu duanın yatsı namazında edildiği zikrolunduğu gibi yine ondan olan diğer bir rivayetinde, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir kimsenin aleyhine yahut lehine dua buyurmak istediği vakit rükûdan sonra kunut buyururdu" dedikten ve metn-i hadîsteki duâ-yı nebevîyi misal olarak irat ettikten sonra bazı kere sabah namazlarında bazı kabâil-i Arap hakkında, اللّٰهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا diye de dua buyurduğunu ve nihayet لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ dn âyet-i kerîmesinin nüzûlü üzerine bundan vazgeçtiğini naklediyor {B4560 Buhârî, Tefsîr, (Âl-i İmrân) 9.}. Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü bu olduğunu ve duanın sabah namazının son rekʿatında baʿde'r-rükû edildiğini *Buhârî*'deki İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisi de teyit ediyor. Aleyhlerinde duadan Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretlerinin nehiy buyurduğu kimseler –turuk-ı müteaddideden gelen rivâyâta nazaran– Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr, Hâris b. Hişâm ve Amr b. Âs radıyallahu anhümdür ki, henüz iman etmemiş bulundukları için İslâm'a hayli zararları dokunuyordu, kezâlik اللّٰهُمَّ الْعَنْ لِحْيَانَ وَرِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَوُا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ. وَغِفَارُ غَفَرَ اللّٰهُ لَهَا وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللّٰهُ "*İlâhî! Lihyân'a, Riʿl'e, Zekvân'a, Usayye'ye lânet et! Onlar Allah'a ve resulüne âsi oldular. Gıfâr'a gelince, Allah onlara mağfiret etsin. Eslem ile de Allah müsâlim yani barışık gitsin*" {M6434 Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 186.} duâ-yı nebevîsi bir müddet sürmüşse de nehiy üzerine terk buyurulmuştur. Bu kabilelerden Lihyân, Riʿl, Zekvân ve Usayye –kendilerinin vâki olan niyaz ve istirhamları üzerine– taʿlîm-i Kur'ân için nezdlerine gönderilen yetmiş kadar kurrâyı katletmişlerdi. Lâkin gerek bu eşhâsın gerek bu kabâilin iman edip İslâm'a hizmetler edecekleri ilm-i ilâhîde mütehakkık olduğu için aleyhlerine duadan nehy-i Hak vârit olmuştur.

Gerek metinde gerek hâşiyelerdeki hadislerden yatsı ile sabah namazlarında, son rükûlardan sonra kunut buyurulduğu sabit olduğu gibi 445. hadisten de öğle, 446. hadisten akşam namazlarında, diğer bazı rivâyâttan kâh ikindi namazında, kâh salâvât-ı hamsede kunut buyurulduğu sübût buluyorsa da eimmenin ekseri sabah namazından mâadasında, Hanefiyye ise beş vakit namazın hepsinden de kunutun mensuh olduğuna kāil olmuşlardır. İleride ebvâb-ı vitrde bu bahis gelecektir (438, 439, 445, 446, 530, 531. hadislere de müracaat).

---

dn Âl-i İmrân, 3/128.

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ النَّاسَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ هَلْ تُمَارُونَ[400] فِي الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ فَهَلْ تُمَارُونَ[401] فِي الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذَلِكَ يُحْشَرُ النَّاسُ[402] يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ شَيْئًا فَلْيَتَّبِعْ[403] فَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الشَّمْسَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الْقَمَرَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الطَّوَاغِيتَ وَتَبْقَى هَذِهِ الْأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا[404] فَيَأْتِيهِمُ اللهُ[405] فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ[406] فَيَقُولُونَ هَذَا مَكَانُنَا حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا فَإِذَا جَاءَ رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ فَيَأْتِيهِمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ[407] فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ أَنْتَ رَبُّنَا فَيَدْعُوهُمْ[408] وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ[409] فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ[410] مِنَ الرُّسُلِ بِأُمَّتِهِ وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ إِلَّا الرُّسُلُ وَكَلَامُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ وَفِي جَهَنَّمَ كَلَالِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ قَدْرَ عِظَمِهَا[411] إِلَّا اللهُ تَخْطَفُ[412] النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبَقُ بِعَمَلِهِ[413] وَمِنْهُمْ مَنْ يُخَرْدَلُ[414] ثُمَّ يَنْجُو حَتَّى إِذَا أَرَادَ اللهُ رَحْمَةَ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ[415] فَيُخْرِجُونَهُمْ وَيَعْرِفُونَهُمْ بِآثَارِ السُّجُودِ وَحَرَّمَ اللهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ أَثَرَ السُّجُودِ[416] فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ فَكُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُهُ النَّارُ إِلَّا أَثَرَ السُّجُودِ فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ وَقَدِ امْتُحِشُوا[417] فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ ثُمَّ يَفْرُغُ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَيَبْقَى رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَهُوَ آخِرُ أَهْلِ النَّارِ دُخُولًا الْجَنَّةَ مُقْبِلًا[418] بِوَجْهِهِ قِبَلَ النَّارِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ النَّارِ قَدْ قَشَبَنِي[419] رِيحُهَا وَأَحْرَقَنِي ذَكَاؤُهَا[420] فَيَقُولُ هَلْ عَسَيْتَ إِنْ فُعِلَ ذَلِكَ بِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَ ذَلِكَ فَيَقُولُ لَا وَعِزَّتِكَ فَيُعْطِي اللهَ مَا يَشَاءُ[421] مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ فَيَصْرِفُ اللهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ فَإِذَا أَقْبَلَ بِهِ عَلَى الْجَنَّةِ رَأَى بَهْجَتَهَا سَكَتَ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَسْكُتَ ثُمَّ قَالَ يَا رَبِّ قَدِّمْنِي عِنْدَ[422] بَابِ الْجَنَّةِ فَيَقُولُ اللهُ أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمِيثَاقَ[423] أَنْ لَا تَسْأَلَ[424] غَيْرَ الَّذِي كُنْتَ سَأَلْتَ فَيَقُولُ يَا رَبِّ لَا أَكُونُ[425] أَشْقَى خَلْقِكَ فَيَقُولُ فَمَا عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذَلِكَ أَنْ لَا تَسْأَلَ غَيْرَهُ فَيَقُولُ لَا وَعِزَّتِكَ لَا أَسْأَلُ غَيْرَ ذَلِكَ فَيُعْطِي رَبَّهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ فَيُقَدِّمُهُ إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَإِذَا بَلَغَ بَابَهَا فَرَأَى زَهْرَتَهَا وَمَا فِيهَا مِنَ النَّضْرَةِ

وَالسُّرُورِ فَيَسْكُتُ مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَسْكُتَ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيْحَكَ[426] يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ[427] أَنْ لَا تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِي أُعْطِيتَ فَيَقُولُ يَا رَبِّ لَا تَجْعَلْنِي أَشْقَى خَلْقِكَ فَيَضْحَكُ اللّٰهُ مِنْهُ ثُمَّ يَأْذَنُ لَهُ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ فَيَقُولُ[428] تَمَنَّ فَيَتَمَنَّى حَتَّى إِذَا انْقَطَعَ[429] أُمْنِيَّتُهُ قَالَ اللّٰهُ زِدْ مِنْ كَذَا وَكَذَا[430] أَقْبَلَ يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الْأَمَانِيُّ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ وَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ لِأَبِي هُرَيْرَةَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ ذٰلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَمْ أَحْفَظْ[431] مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ إِلَّا قَوْلَهُ لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ إِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ ذٰلِكَ لَكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: (Bir defa) öteki beriki: "Yâ Resûlellah! Kıyamet gününde biz rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri de mukabeleten), "Ayın on dördüncü gecesi rü'yete mani hiçbir bulut yokken kamer(i görmek hususun)da şek ve ihtilâf eder misiniz?" diye sual buyurdu. "Hayır, yâ Resûlellah (bunda ihtilâf etmeyiz)" denince tekrar, "Ya, rü'yete mani hiçbir bulut yokken güneş(i görebileceğiniz)de şek ve ihtilâf eder misiniz?" diye sual buyurdu.[432] (Yine) "Hayır, yâ Resûlellah. (Bunda da ihtilâf etmeyiz)" denince buyurdu ki: İşte O'nu siz böyle (açık) göreceksiniz.[433] Kıyamet gününde nâs haşrolunacak (yani bir araya toplanacak.[434] Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretleri), "Her kim her neye tapıyor idiyse onun ardına düşsün!" buyuracak[435] (Yahut Hakk'ın emriyle bu sözü diyen diyecek).

Artık kimi şemsin, kimi kamerin, kimi tâğūtların ardına düş(üp gid)ecek.[436] Yalnız bu ümmet, içlerinde münafıkları da olduğu halde (yerinde durup) kalacak.[437] Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri) onlara (evvelce tanıdıklarından başka bir surette) gelip, "Ben sizin rabbinizim" buyuracak. Onlar (rabb-i müteâllerini o tecelli ile tanıyamayacakları için, "Senden Allah'a sığınırız). Rabbimiz bize gelinceye kadar bizim yerimiz burasıdır. (Yerimizden ayrılmayız). Rabbimiz bize geldiğinde biz O'nu tanırız" diyecekler. Allah azze ve celle (hazretleri) onlara (bu defa tanıdıkları surette) gelip, "Ben rabbinizim" buyuracak. Onlar da, "(el-Hak) sen bizim rabbimizsin" diyecekler[438] ve Allah Teâlâ'(nın) onları davet buyur(ması üzerine ona tâbi ola)cak(lar).[439] Cehennemin de (tam) ortasına sırat (yani köprü) kurulur. Ümmetini (onun üstünden) en evvel geçirecek ben olacağım.[440] O gün rüsul(-i kirâm)dan başka hiçbir kimse (hevl ve dehşet dolayısıyla) tekellüm edemez. Rüsul(-i kirâm)ın da o günkü kelâmı اللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ "İlâhî! Selâmet ver, selâmet ver"(den ibaret) olacaktır.[441]

Cehennemde[442] saʿdân dikenlerine benzer çengeller vardır. Saʿdân dikenlerini (hiç) görmüşlüğünüz var mı?[443] Evet (vardır.) İşte bu çengeller saʿdân dikenlerine benzer. Ancak şu var ki ne kadar büyük olduklarını yalnız Allah Teâlâ bilir. İşte bunlar nâsı (kötü) amellerinden dolayı kapıp alırlar.[444] Kimi (kötü) ameli dolayısıyla helâk olur. Kimi hardal gibi ezim ezim ezildikten sonra necat bulur.[445] Nihayet Allah Teâlâ ehl-i nârdan her kimlere rahmet buyurmayı dilemişse (onları çıkaracak. Dünyada iken) Allah'a ibadet etmiş olanları çıkarmalarını meleklere emredecek, onlar da onları çıkaracaktır. (Melekler) onları âsâr-ı sücûddan (yani secde âzalarındaki izlerden) tanıyacaklardır[446] ve (işte onlar öylece) çıkarılacaklardır. Allah Teâlâ eser-i sücûdu yi(yip mahvet)meyi nâr(-ı cahîm)e haram kılmıştır. Binaenaleyh âdemoğlunun bütününü (cehennem) ateş(i) yer de yalnız eser-i sücûdu yiyemez.[447] Bunlar ateşten kavrulup kapkara olarak çıkarılacaklar. Üzerlerine âb-ı hayat dökülecek[448] de sel uğrağında biten yabanî reyhan tohumları nasıl (çabuk) biterse (yeniden) öylece biteceklerdir.[449] Sonra Allah (Teâlâ ve tekaddes hazretleri) kulları arasında (hüküm ve) kazâyı hitâma erdirir. (Ancak) cennet ile cehennem arasında yüzü ateşe dönük bir kimse kalır ki, o, cennete girecek ehl-i nârın sonuncusu olacaktır.[450] (O kimse), "Yâ rab! Yüzümü (şu) ateşten döndür. Kokusu beni zehirleyip duruyor, yalını beni yakıp duruyor" diyecek. (Adamcağız mütemadiyen dua ve niyazda bulunacak. Sonunda Hak Teâlâ) ona buyuracak ki: "Bu senin dediğin yapılacak olursa acaba başka şey (daha) istemeyecek misin?" O ise "(Celâl ve) izzetine kasem olsun ki, hayır!" diyecek. ve Allah Teâlâ'ya meşiyyet-i ilâhiyyesi taalluk eden ahd ü mîsâkı verecek, (ondan sonra) Allah Teâlâ onun yüzünü cehennem cihetinden (cennet tarafına) çevirecek. Yüzünü cennete doğru döndürünce cennetin güzelliğini görecek. (Lâkin ibtidâ talepten hayâ edip) Allah'ın dilediği kadar (bir müddet) sükût ettikten sonra, "Yâ rab! Beni cennetin kapısına yanaştır" diyecek. Allah Teâlâ da, "Evvelce istediğinden başka (hiç)bir şey istemeyeceğine ahd ü mîsâk vermiş değil miydin?" diye (kendisini ilzam ede)cek. O da "Yâ rab! Mahlûkatının en bedbahtı ben olmayayım" cevabını verecek. Bunun üzerine (yine) Allah Teâlâ, "Bunu (da) sana verirsem başka bir şey istemeyecek misin?" diyecek. O da "(Celâl ve) izzetine kasem olsun ki, hayır. Bundan başka (hiç)bir şey

isteyecek değilim˝ cevabını verecek ve rabb(-ı celîl)ine dilediği ahd ü mîsâkı verdikten sonra Rabbi (Teâlâ ve tekaddes hazretleri) onu cennetin kapısına yanaştıracak. (O kimse) cennet kapısına varıp da ondaki revnak ve letâfeti ve içindeki nadret ve sürûru görünce (yine utanıp) Allah'ın dilediği kadar (bir müddet) sükût edecek sonra, "Yâ Rab! Beni içeriye sok" diyecek. Allah (azze ve celle) de, "Allah lâyığını versin behey âdemoğlu, sen ne sözünde durmaz kimsesin! Sen verdiğimden başka (hiç)bir şey istemeyeceğine (daha evvel) ahd ü mîsâk vermiş değil mi idin?" buyuracak.

O da "Yâ rab! (Demek ki) mahlûkatının en bedbahtı ben olacağım" diyecek. (Bu söz üzerine ve dua ve niyazını tekrar ede ede nihayet) Allah Teâlâ ona gülecek[451] ve cennete girmesine izin verecek. (Oraya alırken de) ona, "Temenni et" buyuracak. O da (uzun boylu) temenni(ler)de bulunacak. Nihayet dilekleri kesilince Allah Teâlâ, "(Bunlardan başka) şunu da, bunu da, şunu da, bunu da iste!" buyuracak ki (istenecek şeyleri) Rabbi (Teâlâ ve tekaddes hazretleri muttasıl) aklına getirecek. Nihayet (bu türlü) dileklerinin kâffesi de kesilince Allah Teâlâ, "Bunların hepsi ve bir o kadar dahası (hep) senindir" buyuracaktır.[452] (Hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet edenlerden biri olan Atâ b. Yezîd el-Leysî der ki: Ebû Hüreyre bunu rivayet ederken Ebû Saîd el-Hudrî de oturuyor ve Ebû Hüreyre'nin dediklerinden hiçbir şeyi tağyîre lüzum görmüyordu. Tâ "Bunların hepsi ve bir o kadar dahası hep senindir" sözüne gelince) Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) Ebû Hüreyre radıyallahu anha, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Allah (azze ve celle), 'Bunlar(ın hepsi) ve daha on misli senindir' buyuracaktır demişti" dedi. Ebû Hüreyre, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden yalnız لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ buyurduğunu bellemişim" dedi. Ebû Saîd ise لَكَ ذٰلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهَا buyurduğunu ben işittim dedi.[453] {B806 Buhârî, Ezân, 129.}

....

400 هَلْ تُضَارُونَ rivayeti olduğu gibi هَلْ تُضَارُّونَ ve هَلْ تَتَمَارَوْنَ rivayetleri de vardır.

401 هَلْ تُضَارُونَ rivayeti olduğu gibi هَلْ تُضَارُّونَ ve هَلْ تَتَمَارَوْنَ rivayetleri de vardır.

402 *Buhârî*'nin başka yerindeki rivayette يَجْمَعَ اللّٰهُ النَّاسَ .

403 فَلْيَتَّبِعْهُ ile فَلْيَتْبَعْه rivayetleri de vardır.

404 Bir rivayette şek üzere فِيهَا شَافِعُوهَا أَوْ مُنَافِقُوهَا {B7437 Buhârî, Tevhîd, 24.} suretinde vârit olmuşsa da ekser-i muhaddisînin mutemet olan rivayeti metinde olduğu gibidir.

405 Diğer rivayette فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ فِي غَيْرِ الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.}.

406 Diğer rivayette bundan sonra فَيَقُولُونَ نَعُوذُ بَاللّٰهِ مِنْكَ {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.} ziyadesi de vardır.

407 Diğer rivayette فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ فِي الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.}.

408 Diğer rivayette فَيَتْبَعُونَه .

409 فَيُضْرَبُ ile ثُمَّ يُضْرَبُ nüshaları da vardır. *Buhârî*'nin diğer rivayetinde وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ .

410 Bir nüshaya göre يُجِيزُ .

411 Bir nüshaya göre مَا قَدْرُ عِظَمِهَا . Son kelime عُظْمِهَا da okunmuştur.

412 Bir nüshaya göre فَتَخْطِفُ.

413 Bir nüshaya göre فَمِنْهُمُ الْمُوبَقُ بِعَمَلِهِ، يُوثَقُ بِعَمَلِهِ rivayeti de vardır.

414 Rivâyet-i kaviyye budur. Maahâzâ zâl-i muʿceme ile يُخَرْذَلُ ve cîm ile يُجَرْدَلُ nüshaları da vardır. İkincisi "düşer ve helâke yaklaşır" mânasınadır. ومِنْهُمُ الْمُخَرْدَلُ rivayeti de vardır.

415 *Buhârî*'nin diğer rivayetinde, مِمَّنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.} ziyadesi vardır. *Müslim*'de ise أَنْ أَرَادَ اللّٰهُ مِمَّنْ مَنْ كَانَ يُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئًا يَرْحَمَهُ مِمَّنْ يَقُولُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ {M451 Müslim, İmân, 299.}

416 Diğer rivayette مِن ابْنِ آدَمَ أَثَرَ السُّجُودِ .

417 Binâ-yı maʿlûm ile اِمْتَحَشُوا diye de rivayet edilmiştir.

418 Bir nüshaya göre مُقْبِلٌ .

419 قَدْ قَشَّبَنِي zabtı da vardır.

420 ذَكَاهَا nüshası da vardır.

421 Bir nüshada yalnız مَا شَاءَ dir ki bu takdirde fiilin fâili abd olmuş olur.

422 *Buhârî*'nin diğer rivayetinde قَرِّبْنِي إِلَى dır.

423 وَالْمَوَاثِيقَ nüshası da vardır.

424 أَنْ تَسْأَلَ rivayeti daha kavîdir.

425 لَأَكُونَنَّ ve لَأَ أَكُونَنَّ {B7437 Buhârî, Tevhîd, 24.} rivayetleri de vardır.

426 وَيْلَكَ rivayeti de vardır.

427 Bir nüshada الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ.

428 Buhârî'nin diğer rivayetinde فَلَا يَزَالُ يَدْعُو حَتَّى يَضْحَكَ. فَإِذَا ضَحِكَ مِنْهُ أَذِنَ لَهُ بِالدُّخُولِ فِيهَا. فَإِذَا دَخَلَ فِيهَا قِيلَ... {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.}.

429 Bir nüshaya göre انْقَطَعَتْ .

430 Bir nüshaya göre تَمَنَّ كَذَا وَكَذَا .

431 Bir nüshaya göre لَمْ أَحْفَظْهُ.

432 Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde, هَلْ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ بِالظَّهِيرَةِ صَحْوًا لَيْسَ مَعَهَا سَحَابٌ؟ وَهَلْ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ صَحْوًا لَيْسَ فِيهَا سَحَابٌ؟ "*Güneşi öğlen üstü ve ayaz ve önünde hiçbir bulut yokken görmek için itişip kakışmaya, birbirinize zahmet vermeye hâcet görür müsünüz? Kezâ kameri bedir olduğu gece yine ayaz iken ve o gece hiçbir bulut yokken görmek için birbirinize zahmet vermeye hâcet görür müsünüz?*" {M454 Müslim, İmân, 302.} suretinde vârit olup rü'yet-i şems hakkındaki sual takdim buyurulmuş, şu kadar ki bundaki kuyûd cevaba çok kuvvet vermiştir.

433 331. hadise ve hâşiyesine müracaat.

434 Ebû Hüreyre radıyallahu anhın –ileride şefaat bahislerinde inşallah gelecek olan– hadîs-i merfûunda, أَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَهَلْ تَدْرُونَ مِمَّ ذٰلِكَ؟ يَجْمَعُ اللّٰهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ يُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي وَيَنْفُذُهُمُ الْبَصَرُ وَتَدْنُو الشَّمْسُ. فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الغَمِّ وَالكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَحْتَمِلُونَ "*Kıyamet gününde nâsın seyyidi benim. Bu da, bilir misiniz niçin? Çünkü o gün Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri evvelîn ve âhirînin hepsini dümdüz bir toprak üstünde öyle bir surette cemedecek ki kendilerini çağıran dâî, ayrı ayrı her birine sesini duyurabilir. Onlara bakan basar ayrı ayrı her birine nüfuz edebilir...*" {B4712 Buhârî, Tefsîr, (Benî İsraîl) 5.} mukaddimesiyle ahvâl-i mahşer ve keyfiyyet-i şefâat tasvir buyurulmuştur. Bu dâî, huzûr-ı bârîye arzolunmak ve hesâb-ı a'mâllerini vermek üzere nâsı çağıran dâîdir. İbn Mes'ûd radıyallahu anhın Beyhakī rivayetinde, إِذَا حُشِرَ النَّاسُ قَامُوا أَرْبَعِينَ عَامًا شَاخِصَةً أَبْصَارُهُمْ إِلَى السَّمَاءِ لَا يُكَلِّمُهُمْ. وَالشَّمْسُ عَلَى رُؤُسِهِمْ حَتَّى يُلْجِمَ الْعَرَقُ كُلَّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ "*Nâs haşrolunduklarında kırk yıl gözleri semâya dikilmiş olarak dururlar. Kendilerine hiçbir kimse kelime-i vâhide söyleyemez. Bu esnada güneş başlarının ucunda kendilerini yakar ve berr ü fâcir herkes, ter deryası tâ boğazına çıkıncaya kadar hep bu halde kalırlar.*" {Beyhakī'nin eserlerinde tespit edilemeyen rivayet için bkz. Dârekutnî, Ru'yetullâh, 267, no: 164.} Taberânî rivayetinde de, إِنَّ الرَّجُلَ يُلْجِمُهُ الْعَرَقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ رَبِّ أَرِحْنِي وَلَوْ إِلَى النَّارِ "*Kıyamet gününde adam var ki ter kendisini boğacak dereceye çıkacak da: Yâ rab! Cehenneme atmakla da olsa beni rahatlandır diyecek*" {MK10083 Taberânî, el-Kebîr, X, 99.} haber-i müthişi ile hevl-i mahşer tasvir buyuruluyor. Mikdâd b. Esved radıyallahu anhın *Müslim* ve *Nesâî*'de mervî hadisinde ise, فَيَكُونُ النَّاسُ عَلَى قَدَرِ أَعمَالِهِمْ فِي الْعَرَقِ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى كَعْبَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إِلَى حَقْوَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يُلْجِمُهُ الْعَرَقُ إِلْجَامًا. وَأَشَارَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى فَمِهِ "*Halk o gün amellerinin miktarlarına göre tere batmış bulunacaklardır: Kiminin ter aşıklarına, kiminin dizlerine, kiminin böğürlerine kadar çıkacak, kimini de ter* –Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz mübarek elleriyle ağızlarını göstererek– *gemleyecek yani boğacaktır*" {M7206 Müslim, Cennet, 62.} diye bu hevl ve dehşet daha açık ve daha

tafsilli gösterilmiştir. Bereket versin ki Ahmed b. Hanbel'in sened-i hasen ile ve Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetiyle, يُخَفَّفُ الْوُقُوفُ عَنِ الْمُؤْمِنِ حَتَّى يَكُونَ كَصَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ "*Bu vukufun azabı mümin hakkında o kadar tahfif olunacak ki ancak farz namazlardan biri kadar sürecektir*" {HM11740 İbn Hanbel, III, 76.}; Ebû Ya'lâ'nın da Ebû Hüreyre radıyallahu anh rivayetiyle, كَتَدَلِّي الشَّمْسِ لِلْغُرُوبِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ "*Güneş gurub için ufuktan sarkıp gurub edinceye kadar*"{Ebû Ya'lâ, el-Müsned, X, 415, no: 6025.}; Taberânî'nin de Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ rivayetiyle, وَيَكُونُ ذٰلِكَ الْيَوْمُ أَقْصَرَ عَلَى الْمُؤْمِنِ مِنْ سَاعَةٍ مِنْ نَهَارٍ "*O gün mümin hakkında gündüzün bir saatinden daha kısa olacaktır*" {Taberânî, el-Kebîr, XIII, 553, no: 14445.} tebşirleri de vardır.

435 İbn Mes'ûd radıyallahu anhın rivayetinde, ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَلَيْسَ عَدْلٌ مِنْ رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَصَوَّرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ غَيْرَهُ أَنْ يُوَلِّيَ كُلَّ عَبْدٍ مِنْكُمْ مَا كَانَ تَوَلَّى؟ قَالَ فَيَقُولُونَ بَلَى. ثُمَّ يَقُولُ لِتَنْطَلِقْ كُلُّ أُمَّةٍ إِلَى مَنْ كَانَتْ تَعْبُدُ "*Sonra gökten bir münâdî şöyle nidâ eder: Sizi yaratan, size suret veren, size rızkınızı veren rabbiniz iken dönüp başkasına mahabbet ve ibadet etmenize mukabil muktezâ-yı adl-i ilâhî içinizden her kulu taptığının ardına düşürmek değil midir? Evet, öyledir cevabını aldıktan sonra her ümmet dünyada iken taptığının yanına gitsin diye ilân eder*" {Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ta'zîmü kadri's-salât, I, 305, no: 281.} tafsili vardır. Ancak buna da takaddüm edecek bir macera olmak üzere *Humeydî* ile *İbn Huzeyme*'de Ebû Hüreyre'nin şöyle bir rivayeti de vardır: فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ أَلَمْ أُكَرِّمْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ؟ فَيَقُولُ بَلَى. فَيَقُولُ أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ لَا. فَيَقُولُ إِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي "*Hak Teâlâ ve tekaddes hazretleri, kullarından birini karşısına alıp, tekrîm etmedim mi idi? Evermedim mi idi? Mahlûkatımı sana teshir etmedim mi idi? diye soracak. O da evet, hepsini yaptın yâ rab diyecek. Ondan sonra, günün birinde bana mülâki olacağını hesaba katar mı idin? diye soracak. O da, hayır yâ rab diyecek. Bunun üzerine o da, sen beni vaktiyle unuttuğun gibi ben de şimdi sana aldırmayacağım buyuracak*" {Humeydî, Müsned, II, 298, no: 1212.}; yine o rivayette, ... وَيَلْقَى الثَّالِثَ فَيَقُولُ آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَبِرَسُولِكَ وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ. فَيَقُولُ أَلَا نَبْعَثُ عَلَيْكَ شَاهِدًا؟ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ وَتَنْطِقُ جَوَارِحُهُ. وَذٰلِكَ الْمُنَافِقُ. ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ... "*... Hak Teâlâ hazretleri bir üçüncüsünü de karşısına alacak. Bu kimse, 'Yâ rab! Ben sana, kitabına, resulüne iman etmiş, namaz kılmış, oruç tutmuştum' diyecek. Hak celle ve alâ hazretleri de, 'Haydi senin bu davana şahit ikāme edelim' buyuracak. Derken o kulun ağzı mühürlenip a'zâ-yı bedeni aleyhine nutka gelecek* (361. hadisin hâşiyesine müracaat). *İşte bu münafıktır. Ondan sonra bir münâdî şöyle nidâ eder...*" denilmiştir.

436 “*Tâgūt*” lafzı türlü türlü tefsir edilmiştir ki en meşhurları şunlardır: 1. Şeytan; 2. Sanem ki ona cibt namı da verilir. 3. Sâhir; 4. Kâhin ki يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ âyet-i kerîmesi**do** bununla müfesserdir. Her kabilenin merci-i muhâkeme olan bir tâgūtu var idi. 5. Dalâlde pîşvâ olan kimse; 6. Hassaten merede-i Ehl-i kitap; 7. Allah’tan başka olarak ibadet edilen her şey ki lafzın bu mânaya hamli pek de sahih olmasa gerektir. Zira bu takdirde ehl-i küfür ve dalâlden bazılarının ve meselâ Benî Müleyh’in mâbudu olan melâikenin de, Üzeyir ve Mesîh aleyhime’s-selâmın da tâgūtlar meyanına idhali lâzım gelir ki bunların mâbud olmaya rızaları olmadığı için elbette hariç addedilmek icap eder. Onların âbidleri cehenneme giderlerse de kendilerinin dûçâr-ı muâhaze olmalarına mahal yoktur. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın *Buhârî*’deki bir hadisinde, فَيَذْهَبُ أَصْحَابُ الصَّلِيبِ مَعَ صَلِيبِهِمْ وَأَصْحَابُ الْأَوْثَانِ مَعَ أَوْثَانِهِمْ وَأَصْحَابُ كُلِّ آلِهَةٍ مَعَ آلِهَتِهِمْ “*Ashâb-ı salîb yani salîbe tapanlar salîbleriyle, putperestler putlarıyla, her mâbudun âbidleri mâbudlarıyla giderler*” {B7439 Buhârî, Tevhîd, 24.} buyurulmasında “*tâgūt*” lafzının bu gibi zevât-ı kâmileye şumulü olmadığına ve mâbudiyete rızası olmayanların “*tevâgīt*” zümresinden bulunmadığına işaret vardır. Vâkıa İbn Me‘sûd radıyallahu anh rivayetindeki, فَيَتَمَثَّلُ لَهُمْ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ فَيَنطَلِقُونَ “*Onlara ibadet etmiş oldukları şeylerin timsali görünüp beraberce giderler*”{MK9763 Taberânî, el-Kebîr, IX, 357.}; müşârün ileyhten olan diğer rivayette de, فَيَتَمَثَّلُ لِصَاحِبِ الصَّلِيبِ صَلِيبُهُ وَلِصَاحِبِ التَّصَاوِيرِ تَصَاوِيرُهُ {T2557 Tirmizî, Sıfatü’l-Cenne, 20.} ibareleri tâgūtun Allah’tan başka herhangi bir mâbud mânasına alınmasındaki mahzuru ref‘ ederse de إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ “*Siz de, Allah’tan başkaca ibadet ettikleriniz de cehennem tutarağısınız*”**dp** âyet-i kerîmesi mûcibince lafzın mânasını daraltmak lâzım gelir.

437 Buhârî ile Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde, bu vâkıaya tekaddüm etmek üzere şöyle bir tafsil daha vardır: فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ كَانَ يَعْبُدُ غَيْرَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ مِنَ الْأَصْنَامِ وَالْأَنْصَابِ إِلَّا يَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ. حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ مِنْ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَغُبَّرٍ (ياخود) غُبَّرَاتِ أَهْلِ الْكِتَابِ. فَيُدْعَى الْيَهُودُ فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا كُنَّا نَعْبُدُ عُزَيْرَ ابْنَ اللّٰهِ. فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ. مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ. فَمَا تَبْغُونَ؟ قَالُوا عَطِشْنَا يَا رَبَّنَا فَاسْقِنَا. فَيُشَارُ إِلَيْهِمْ أَلَا تَرِدُونَ؟ فَيُحْشَرُونَ إِلَى النَّارِ كَأَنَّهَا سَرَابٌ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ. ثُمَّ يُدْعَى النَّصَارَى فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا كُنَّا نَعْبُدُ الْمَسِيحَ ابْنَ اللّٰهِ. فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ. فَيُقَالُ لَهُمْ مَاذَا تَبْغُونَ؟ فَيَقُولُونَ عَطِشْنَا يَا رَبَّنَا فَاسْقِنَا. قَالَ فَيُشَارُ إِلَيْهِمْ أَلَا تَرِدُونَ؟ فَيُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ كَأَنَّهَا سَرَابٌ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا. فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ "*Artık Allah sübhânehû ve teâlâ hazretlerinin gayri olmak üzere esnâm ve ensâb makūlelerine ibadet etmiş olanlardan cehenneme atılmadık hiçbir kimse kalmaz olur. Nihayet –berr olsun, fâcir olsun, hak üzere kalan Ehl-i kitabın bakāyâsı olsun– Allah azze ve celle hazretlerine ibadet etmiş olanlardan mâadası kalmayınca tâife-i yehûdun birtakımı çağırılıp kendilerine, 'Siz kime tapardınız?' diye sorulacak. 'Biz Allah'ın oğlu Üzeyir'e tapardık' diyecekler. Bunun üzerine onlara denilecek ki, 'Siz yalan söylüyorsunuz. Allah Teâlâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmiş değildir. Şimdi söyleyiniz, istediğiniz nedir?' O tâife-i yehûd da, 'Yâ Rab! Pek susadık, bize su ver!' niyazında bulunacaklar. Bu talep üzerine, 'Haydi, su başına gelmez misiniz?' diye kendilerine işaret vâki olacak. Onlar da bir araya getirilip nâr-ı cahîme doğru sevkedilecekler. O nâr-ı cahîm ki onların nazarında yalımları birbirini kırıp geçiren serap gibi görünecek ve onu su zannedip yekdiğeri ardınca ateşin içine dökülecekler. Sonra tâife-i nasârânın birtakımı çağırılıp kendilerine, 'Siz kime tapardınız?' diye sorulacak. 'Biz Allah'ın oğlu Mesîh'e tapardık' diyecekler. Bunun üzerine onlara da denilecek ki: 'Siz yalan söylüyorsunuz, Allah Teâlâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmiş değildir. Şimdi söyleyiniz, istediğiniz nedir?' Nasarâ da 'Yâ Rab! Pek susadık, bize su ver!' niyazında bulunacaklar. Bu talep üzerine, 'Haydi, su başına gelmez misiniz?' diye kendilerine işaret vâki olacak. Onlar da bir araya getirilip nâr-ı cahîme doğru sevkedilecekler. O nâr-ı cahîm ki onların*

getirilip nâr-ı cahîme doğru sevkedilecekler. O nâr-ı cahîm ki onların nazarında yalımları birbirini kırıp geçiren serap gibi görünecek ve onu su zannedip yekdiğeri ardınca ateşin içine dökülecekler." {M454 Müslim, Îmân, 302.}

İşte bu ziyade mâlûm olduktan sonra siyâk-ı ibâre daha kolay münfehim olacaktır. Metn-i haberde şems ile kamer ve tevâgīt ardına düşecek olanların meâl-i hâli zikredilmiyorsa da tâgūtların makarr-ı vâpesîni cehennem olduğu mâlûm olduğundan فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ [dq] âyet-i kerîmesinin delâletiyle– artlarına düşenlerin âkıbet nâr-ı cahîme varmış olacakları muhakkaktır. Nitekim فَتَتْبَعُ الشَّيَاطِينَ وَالصَّلِيبَ أَوْلِيَاؤُهُمْ إِلَى جَهَنَّمَ "*Şeyâtîn ile salîbin ardına bunların evliyası yani âbidleri tâ cehenneme varıncaya kadar düşerler*" {Humeydî, Müsned, II, 298, no: 1212.} rivayeti ile İbn Huzeyme ve İbn Mende rivayetlerindeki, فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ كَانَ يَعْبُدُ صَنَمًا وَلَا وَثَنًا وَلَا صُورَةً إِلَّا ذَهَبُوا حَتَّى يَتَسَاقَطُوا فِي النَّارِ "*Sanem, vesen ve surete tapanlardan gidip nâr-ı cehenneme atılmadık hiçbir kimse kalmayacaktır*" {İbn Mende, el-Îmân, II, 797, no: 816.} ibaresi de bunu sarahaten teyit eder. Bu hadisin bu kısmına ait, Alâ b. Abdurrahman rivayetinde, فَيُطْرَحُ مِنْهُمْ فِيهَا فَوْجٌ وَيُقَالُ هَلِ امْتَلَأْتِ؟ وتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ "*Cehenneme bunlardan bir fevc atılıp cehenneme, 'Doldun mu?' denilecek, o da, 'Daha var mı?' diyecek*" {İbn Mende, el-Îmân, II, 796, no: 815.} ziyadesi vardır.

Bir de şurasını unutmamalı ki sadedinde olduğumuz bu hâşiyede ve Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde mevzubahis olan abede-i Üzeyir ile abede-i Mesîh, yehûd ve nasârânın yalnız birer taifesidirler. Bu iki isim ile anılan Ehl-i kitabın kimi, nebîlerinin şeriatıyla âmil mü'min-i muvahhid zümresidir ki bunlar şüphesiz münâdînin nidâsına en sonra icâbet eden ümmet-i Muhammediyye ile beraber bulunacaklardır. Ashâb-ı evsâna mülhak olan Ehl-i kitap ise Mesîh'e Allah, Mesîh veya Üzeyir'e ibnullah diyen, salîbe tapan, hâsılı enbiyâ-yı kirâma muhalefetle küfür ve dalâle sapan tavâiftir.

Bir de anlaşılıyor ki ümmet-i Muhammediyye dünyada münâfıkīnden sıyrılıp temayüz edemediği gibi âhiretin o mevtınında da kendini onlardan ayırt edemeyecektir. Münafıklar Allah'a âbid ve şerâyi-i enbiyâya sâlik olan müminîn ile birlikte nidâya icâbette teahhur göstereceklerdir. Onlar dünyada iken zâhiren mümin görünmüş olmaları orada da fayda verir kıyasıyla zümre-i nâciyeye iltihak edeceklerse de bilâhare mü'minînde gurre ve tahcîl bulunup (111. hadise müracaat) onlarda bulunmaması yahut –bir kavle göre– var iken zâil olması, kezâ mahşerde peyda olacak zulmet-i şedîde içinde ihtidâ için her mümine kendine göre bir nur verilip onlara verilmemesi yahut –bir kavle göre– nurlarının muntafî olması, bir de meydân-ı arasatta müminler Cenâb-ı Hakk'a secdeye kādir oldukları halde onların olamaması gibi alâmetlerle müminlerden büsbütün temeyyüz edeceklerdir. Sûre-i Hadîd'de, يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ den[dr] itibaren dört âyet-i kerîme, müminlerin nurdan nasıl istifade edeceklerini, münafıkların ise bundan nasıl mahrum kalacaklarını nâtık olduğu gibi sûre-i Kalem'deki يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ [ds] âyet-i kerîmesi de âhiretteki sücûd meselesinde mümin ve münâfıkīn farkını gösterir.

438 Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın *Müslim*'deki rivayetinde, حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ مِنْ بَرٍّ وَفَاجِرٍ أَتَاهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى فِي أَدْنَى صُورَةٍ مِنَ الَّتِي رَأَوْهُ فِيهَا {M454 Müslim, Îmân, 302.}; *Buhârî*'deki rivayetinde ise فِي صُورَةٍ غَيْرِ صُورَتِهِ الَّتِي رَأَوْهُ فِيهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ {B7439 Buhârî, Tevhîd, 24.}, Hişâm b. Sa'd rivayetinde de, ثُمَّ يَتَبَدَّى لَنَا فِي صُورَةٍ غَيْرِ صُورَتِهِ الَّتِي رَأَيْنَاهُ فِيهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ {İbn Huzeyme, Tevhîd, I, 377.} lafızlarıyla vârit olmuş olup cümlesi de meydanda kalan müminlere Rabbimiz tebâreke ve teâlâ hazretlerinin bidâyet-i emirde evvelden bildikleri, tanıdıkları surete muhalif bir surette zâhir olacağını ifhâm eder.

İtyân yani Cenâb-ı Hakk'ın gelmesi ile *suret* meselelerine gelince, ityân hakkında ulemânın akvâli muhteliftir:

1. İtyân ef'âl-i ilâhiyyeden bir fiildir ki ona iman etmek vâcip olduğu gibi zât-ı ecell ü a'lâ-yı sübhanîsini simât-ı hudûstan da tenzih etmek vâciptir.

2. Rabbimiz Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin ityânı, ibâdın kendisini görmesinden ibarettir. Gāibde olan bir şeyi görebilmek için âdeten o şeyin görene doğru gelmesi iktiza ettiği için ityân mecazen rü'yet mânasınadır.

3. يَأْتِيهِمُ اللّٰهُ de hazf vardır ve يَأْتِيهِمْ مَلَائِكَةُ اللّٰهِ takdirindedir. Bu, Kādî İyâz'ın tercih ettiği kavildir. Kādî, "Melek, mahlûk olduğundan müminlerin onu inkâra kalkışmaları ihtimal ki ondaki simât-ı hudûsu müşahede ettiklerindendir" diyorsa da melâikeden birinin أَنَا رَبُّكُمْ dâvâ-yı bâtılında bulunabilmesi cây-ı nazardır.

4. يَأْتِيهِمُ اللّٰهُ demek Cenâb-ı Hak ibâdını imtihan ve ihtibâr için ilâh sıfatına benzemeyen mahlûk suretlerden biriyle zâhir olur mânasınadır ki "*Ben Rabbinizim*" dediğinde mahlûk alâimini kendisinde görecekleri için müminler istiâzeye kalkışacaklardır. Zira mahlûkatından hiçbirine benzemediğini müminler ötedenberi biliyorlardır.

Simât-ı nakstan münezzeh ve berî olan zât-ı bârî teâlâ ve tekaddes hazretlerinin yekdiğere benzemeyen iki surette tecelli buyurması hususu her ne vecih ile ve herhangi mezhebe göre tefsir edilirse edilsin, şurası sabit oluyor ki o yevm-i imtihanda ibtidâ-yı emirde mümin, münafık hep bir arada iken müminlerin ümit etmedikleri bir hal ve heyet üzere –Allahu a'lem sert– bir tecelli vuku bulacak ve hilâf-ı me'mûl olan bu tecelliden müminler, yine zât-ı ecell ü a'lâsına sığınacaklardır. İkinci tecelli, müminlerin hüsnüzanna binaen me'mulleri olan –ihtimal ki– tecellî-i rahmet ve re'fet olacağından mârufları olan bu ikinci hal ile mütecellî Rabb-ı celillerini tasdik ve O'na secde edeceklerdir. Müminlerin ibtidâki istiâzeleri Rabb-ı azîmü'ş-şânlarının bir sıfatından diğer sıfatına iltica etmektir. Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetine nazaran Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn ibtidâki ityânında, فَمَاذَا تَنْتَظِرُونَ؟ تَتْبَعُ كُلُّ أُمَّةٍ مَا كَانَتْ تَعْبُدُ "*Ya siz ne bekliyorsunuz? Her ümmet ibadet ettiğinin ardına düşüp duruyor*" buyuracak. Onlar da يَا رَبَّنَا فَارَقْنَا النَّاسَ فِي الدُّنْيَا أَفْقَرَ مَا كُنَّا إِلَيْهِمْ وَلَمْ نُصَاحِبْهُمْ "*Ey rabbimiz! Biz dünyada iken* (seni tanımayan, sana ibadet etmeyen şu) *nâstan kendilerine en ziyade muhtaç iken* (senden dolayı) *ayrılıp semtlerine uğramazdık*" {B4581 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 8.}; Buhârî'nin diğer rivayetinde, فَارَقْنَاهُمْ وَنَحْنُ أَحْوَجُ مِنَّا إِلَيْهِمُ الْيَوْمَ. وَإِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِيَلْحَقْ كُلُّ قَوْمٍ بِمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ وَإِنَّمَا نَنْتَظِرُ رَبَّنَا "*Biz şimdikinden ziyade kendilerine muhtaç iken onlardan dünyada ayrılmıştık* (şimdi nasıl olur da onların arkasına takılırız?). *Biz bir münâdînin, 'Her kavim vaktiyle ibadet ettiği ne idiyse ona kavuşsun!' diye nida ettiğini işittik, ondan dolayı rabbimize intizar edip duruyoruz*" diyecekler. Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn onlara iki, ya üç kere, أَنَا رَبُّكُمْ buyuracak, onlar hepsinde de, نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْكَ لَا نُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئًا "*Senden Allah'a sığınırız. Allah'a biz hiçbir şeyi şerik etmeyiz*" diyecekler. Bir derecede ki bazıları imtihanın şiddetinden tarîk-i sevaptan rücû eder gibi olacak. Ondan sonra der-bâr-ı izzetten, هَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ آيَةٌ فَتَعْرِفُونَهُ بِهَا "*Rabbinizi tanıyabilmek için aranızda bir alâmet var mıdır?*" diye sual buyurulacak ve "*evet*" cevabı üzerine keşf-i sâk olacak ve kendiliğinden Allah'a secde etmiş her kim varsa secde etmeye taraf-ı ilâhîden kendisine

izin verilecek, riyâ olarak secde etmiş münafıkların ise sırtlarını, Allah Teâlâ tabaka-i vâhide kılıp yani yek tahta ve kaskatı bir hale getirip bunlar secdeye davrandıkça sırt üstü düşeceklerdir. Müminler sonra secdeden başlarını kaldırdıklarında rabb-i müteâllerini ilk defa gördükleri surete tahavvül etmiş bulacaklar ve işte o zaman أَنَا رَبُّكُمْ buyurduğunda, أَنْتَ رَبُّنَا diyeceklerdir {B7439 Buhârî, Tevhîd, 24.}.

Keşf-i sâk alâmeti müteşâbihâttan ve ancak o mevtın-ı hevlengîzde mümin kullarına hakikati münkeşif olacak hakāyık-ı beyyinedendir. Cumhûr-ı ehl-i lugat ile garîb hadis müellifleri buradaki "sâk"ın şiddet mânasına geldiğine kāildirler. Bu takdirce keşf-i sâk, şedîd ve mehûl bir halin o esnada zuhuru olmuş olur. Maahâzâ bunu başka türlü tefsir edenler de vardır. Nitekim Kādî İyâz'a göre sâk, o sırada alâmet olarak zuhur edecek olan bir nûr-ı azîmdir ki buna dair bir hadîs-i şerif de varmış. Yine Kādî İyâz'a göre burada sâk, Allah Teâlâ ile müminler arasında alâmet olarak zuhur edecek melâikeden gayet ayrı hilkatte yaratılmış bir cemaat mânasına da gelir ki bunu Arabî'de "*Nâstan bir cemaat*" mânasına istimal olunan سَاقٌ مِنَ النَّاسِ tabirinden almıştır. Bir kavle göre de keşf-i sâk, evvelki mânanın büsbütün aksine olarak kendilerinde hâsıl olan letâif-i mârifet sayesinde müminlerin Rabb-i müteâllerini tanıyıp havf u şiddetin ve kalplerine müstevlî dehşetin münkeşif yani zâil olmasıdır. Diğer bir kavle göre de bu, müminlere bir alâmet olmak üzere halk olunan ve mûtat olan sâklardan hiçbirine benzemeyecek bir sâktır ki, bu da Kādî İyâz'ın ilk verdiği mânaya pek muvâfık düşebilir. Bu takdirde sâk, ma'nâ-yı hakîkîsinde müsta'mel olmuş olur.

439 Kādî İyâz'ın tefsirine göre emrine yahut bu hususa müvekkel olan meleklerine tâbi olacaklar demektir.

440 Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde, ثُمَّ يُضْرَبُ الْجِسْرُ عَلَى جَهَنَّمَ وَتَحُلُّ الشَّفَاعَةُ وَيَقُولُونَ اللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ "*Sonra cehennemin üstüne* (sırat) *köprü*(sü) *kurulur ve şefaate izin verilir ve* (o sırada nâs), *'İlâhî! Bizi selâmette bırak, selâmette bırak!' diye dua eder durur*" {M454 Müslim, Îmân, 302.} denilmiştir.

Sırattan en evvel geçmek ümmet-i Muhammediyye'nin hasâisindendir. *Hâkim*'deki Abdullah b. Selâm radıyallahu anh rivayetinde, ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ أَيْنَ مُحَمَّدٌ؟ فَيَقُومُ فَتَتْبَعُهُ أُمَّتُهُ بَرُّهَا وَفَاجِرُهَا. فَيَأْخُذُونَ الْجِسْرَ. فَيَطْمِسُ اللّٰهُ أَبْصَارَ أَعْدَائِهِ. فَيَتَهَافَتُونَ مِنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ. وَيَنْجُو النَّبِيُّ وَالصَّالِحُونَ "Sonra bir münâdî, 'Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) nerede?' diye nidâ edecek. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ayağa kalkıp –iyisi, fâciri hep birlikte olmak üzere– bütün ümmeti de arkasına düşecek ve köprünün (sıratın) yolunu tutacaklardır. Allah Teâlâ o zaman düşmanlarının nûr-ı basarlarını alacak ve bunlar sağlı, sollu cehennemin içine sapır sapır dökülecekler ve yalnız Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile sâlihler necat bulacaklardır." {Hâkim, el-Müstedrek, VIII, 3113 (4/569).}. İbn Abbas radıyallahu anhümânın hadîs-i merfûunda da, نَحْنُ آخِرُ الْأُمَمِ وَأَوَّلُ مَنْ يُحَاسَبُ "*Biz hem ümmetlerin sonuncusu hem de hesabı görüleceklerin birincisiyiz*" {İM4290 İbn Mâce, Zühd, 34.} buyurulduktan sonra, فَيُفْرَجُ لَنَا الْأُمَمُ عَنْ طَرِيقِنَا فَنَمُرُّ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الطُّهُورِ. فتَقُولُ الْأُمَمُ كَادَتْ هٰذِهِ الْأُمَّةُ أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ "*Ümmetler bize yol açacaklar. Biz de âzamızdaki abdest âsârından dolayı yüzlerimiz nurlu, ellerimiz, ayaklarımız sekili olarak* (111. hadise müracaat) *geçeceğiz. Ümmetler de bize baktıkça bu ümmetin hep enbiya olmasına az bir şey kalmış diyeceklerdir*" {Heysemî, Mecmau'z-zevâid, X, 373, no: 18504.} buyurulmuştur. Taberânî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâ rivayetinde de, وأَمَّا عِنْدَ الصِّرَاطِ فَإِنَّ كُلَّ مُؤْمِنٍ نُورًا. وَكُلَّ مُؤْمِنَةٍ نُورًا. وَكُلَّ مُنَافِقٍ نُورًا. فَإِذَا .... اسْتَوَوْا عَلَى الصِّرَاطِ سَلَبَ اللّٰهُ نُورَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ. فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ. وَقَالَ الْمُؤْمِنُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا. فَلَا يَذْكُرُ عِنْدَ ذٰلِكَ أَحَدٌ أَحَدًا "*... Sıratın yanına gelince Allah azze ve celle hazretleri her mümine bir nur verir. Her mümineye de bir nur verir. Münafıkların her birine de bir nur verir. Sıratın yokuş kısmını aşıp da tam düzlük yerine geldiklerinde münâfıkīn ve münâfıkātın nurlarını Allah alacak. Münafıklar müminlere,* أُنْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ *yani 'Aman bekleyin de nurunuzdan biraz iktibas edelim' diyecekler. Müminler de* رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا *yani 'Ey rabbimiz! Şu nurumuzu daha ziyade tamamlayıp parlat!' niyazında bulunacaklardır. O*

sırada hiçbir kimse hiçbir kimseyi aklına getiremez” {MK11242 Taberânî, el-Kebîr, XI, 100.} buyurulmuştur. Yukarıki ehâdîsin mantuklarından münâfıkīn ile mü'minîn arasındaki alâmât-ı fârika mâlûm olmuş olur: 1. Keşf-i sâk, 2. Gurre ve tahcîl, 3. Sırat üzerindeki nur.

441 Buhârî'nin diğer rivayetinde, وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ إِلَّا الرُّسُلُ “*O yevm-i hevlengîzde rusül-i kirâmdan başkası söz söyleyemeyecektir*” {B7437 Buhârî, Tevhîd, 24.}, Tirmizî'nin Mugīre b. Şu'be radıyallahu anh hadisinde ise شِعَارُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الصِّرَاطِ رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ “*Müminlerin sırat üstünde şiârları yani parolaları* رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ *dir*” {T2432 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 9.} denilmiş olduğundan zâhiren göründüğü gibi iki rivayet beyninde tenâfî yoktur. Şiâr tanışmak için bir alâmettir. Müminlerin şiârı bu olmakla behemehal bu elfâz ile nâtık olmaları lâzım gelmez. Şiâr olan bu elfâzı rusül-i kirâm hazerâtının söyleyip müminlerin selâmetine duahan olacaklarını mülâhaza edince aradaki tenâkuz-ı zâhirî mürtefi' olur. Nitekim bir rivayette, فَعِنْدَ ذٰلِكَ حَلَّتِ الشَّفَاعَةُ اللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ “*İşte o zaman* اللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ *şefaatine sıra gelir*” {Humeydî, Müsned, II, 298, no: 1212.} buyurulması her iki rivayeti telif için serdedilen bu vechi müeyyiddir.

Sırat üstünden herkesin geçmesi aynı süratle vâki olmayacaktır. Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde, فَيَمُرُّ الْمُؤْمِنُ كَطَرْفِ الْعَيْنِ وَكَالْبَرْقِ وَكَالرِّيحِ وَكَالطَّيْرِ وَكَأَجَاوِيدِ الْخَيْلِ وَالرِّكَابِ "*Müminlerin kimi göz kırpacak kadar zaman içinde, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi kuş gibi, kimi alayörük cins at ve deve gibi süratle geçerler*" {M454 Müslim, Îmân, 302.} ziyadesi vardır. Tefâvütün illeti de İbn Mes'ûd radıyallahu anhın, ثُمَّ يُقَالُ لَهُمُ انْجُوا عَلَى قَدْرِ نُورِكُمْ. فَمِنْهُم... "*Sonra onlara nurunuzun miktarına göre necâta koşun denilecek. Bunun üzerine kimi...*" {NM3424 Hâkim, el-Müstedrek, IV, 1285 (2/377).} rivayetinde beyan buyurulmuştur ki bu rivayette İbn Mes'ûd hazretleri sürati, âtîdeki sıraya koyar: Tarfetü'l-ayn, berk, sehâb, inkızâz-ı kevkeb yani yıldızın süzülüşü, rüzgâr, at ılgarı, deve ılgarı, süratlerini tâdât ettikten sonra nihayet nuru yalnız ayaklarının baş parmağında olarak verilen kimsenin yüzükoyu yürüyerek elleri ve ayaklarıyla emeklediğini ve bir kolunu çekse öteki kolunun, bir ayağını çekse öteki ayağının takıldığını ve kurtuluncaya kadar ateşin yanlarına çarptığını söyler. Yine İbn Mes'ûd hazretlerinden gelen diğer rivayette derekât-ı betâetten bahsolunurken .. ثُمَّ يَمُرُّ الرَّجُلُ سَعْيًا. ثُمَّ مَشْيًا. ثُمَّ آخِرُهُمْ يَتَلَبَّطُ عَلَى بَطْنِهِ. فَيَقُولُ يَا رَبِّ لِمَ أَبْطَأْتَ بِي؟ فَيَقُلُ أَبْطَأَ بِكَ عَمَلُكَ "*Sonra kimi koşarak, kimi yürüyerek geçer derken sonuncuları karnı üstüne sürünerek gider de, 'Yâ Rab! Beni niçin bu kadar geç bıraktın?' diyecek. Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn de seni geç bırakan kendi amelindir buyuracak*" denilmiştir {MŞ37626 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Fiten, 2.}. Burada mevzubahis olan nur, sûre-i Tahrîm'in, نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "*Müminlerin nuru önlerinde ve sağ taraflarında yürür durur. Müminler: 'Ey Rabb-i müteâlimiz! Şu nurumuzu daha ziyade tamamlayıp parlat ve bize mağfiret et. Sen her şeye kadirsin' diyeceklerdir*"**dt** âyet-i kerîmesiyle sûre-i Hadîd'in, يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ "*O günde münâfikūn ve münâfikāt, iman edenlere, 'Aman bizi bekleyin de nurunuzdan biraz iktibas edelim' diyecekler. Lâkin kendilerine, 'Geriye dönün,*

nuru orada arayın!' denilecek. Bunun üzerine müminlerle münafıkların arasına kapısı olan bir sur kurulacak ki kapının içinde rahmet, dış tarafında azap vardır"[du] âyet-i kerîmesi ve mâba'dindeki nurdur. İşte sırat üstünde yürümeyi teshîl edecek olan bu nurdur. Bu nur da iman ve amelin derecesine göre mütefâvittir. *Müslim*'deki Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ rivayetinde ümmetlerin birer birer ibadet ettikleri mâbudlarına davet olunup artlarına düşecekleri ve müminlere tecelli vâki olup emr-i ilâhînin muktezâsına tebean yürüyecekleri nakledildikten sonra, وَيُعْطَى كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ مُنَافِقٍ أَوْ مُؤْمِنٍ نُورًا. ثُمَّ يَتَّبِعُونَهُ. وَعَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ كَلَالِيبُ وَحَسَكٌ تَأْخُذُ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ يُطْفَأُ نُورُ الْمُنَافِقِينَ. ثُمَّ يَنْجُو الْمُؤْمِنُونَ. فَتَنْجُوا أَوَّلُ زُمْرَةٍ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ سَبْعُونَ أَلْفًا لَا يُحَاسَبُونَ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ كَأَضْوَءِ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ ثُمَّ كَذٰلِكَ *"Bir de münafık, mümin bunların her birerlerine birer nur verilir. Sonra yine ardına düşerler. Cehennem köprüsü üstünde birtakım çengeller ve dikenler var ki Allah'ın dilediği kimseleri yakalarlar. Derken münafıkların nurları söner. Sonra müminler kurtulur. Yetmiş bin kişi olan ilk zümre leyle-i Bedir'deki kamer gibi geçip kurtulurlar. Hiç de hesap görmezler. Onlardan sonra gelenler gökyüzündeki en parlak yıldız gibidirler. Sonra böyle böyle diğerleri de geçerler"* {M469 Müslim, Îmân, 316.} denilmiştir. Hâsılı müminlere karışmış bulunan münâfikīni mevkıfta ayırt edecek alâmetlerden biri –keşf-i sâk gibi– kendilerine verilen nurun sönüp cennete yol bulamamalarıdır.

442 *Buhârî*'nin diğer nüshalarında, وَبِهِ كَلَالِيبُ, başka rivayette de, وَعَلَيْهِ كَلَالِيبُ النَّارِ denilmiş olup her iki rivayetteki gāib zamirleri sırata râci olur ki bu takdirce mâna, "Sıratta ateşten çengeller vardır" demek olur. Nitekim Huzeyfe ile Ebû Hüreyre radıyallahu anhümâ rivayetlerinde, وَفِي حَافَّتَيِ الصِّرَاطِ كَلَالِيبُ مُعَلَّقَةٌ مَأْمُورَةٌ بِأَخْذِ مَنْ أُمِرَتْ بِهِ "*Sıratın her iki yanında asılı duran çengeller vardır ki, kimi 'yakala' denilirse onu yakalamaya memurdurlar*" {M482 Müslim, Îmân, 329.}; diğer bir rivayette, وِبِحَافَّتَيْهِ مَلَائِكَةٌ مَعَهُمْ كَلَالِيبُ مِنْ نَارٍ يَخْتَطِفُونَ بِهَا النَّاس "*Sıratın her iki yanında ellerinde ateşten çengeller olan birtakım melekler durup o çengellerle nâsı kapıp çeker*" {Temel hadis kaynaklarında yer almayan rivayet için bkz. İbn Hacer, Feth, XI, 453.} diye vârit olması bu mânayı müeyyiddir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, "Bu çengeller حُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ yani '*cehennemin etrafı şehvetlerle, arzularla sarılmıştır*' {M7130 Müslim, Cennet, 1.} hadis-i şerifinde işaret buyurulan şehvetlerdir" dedikten sonra, "Şehvetler, arzular sıratın yan taraflarına konmuştur ki her kim onlara doğru salarsa cehenneme düşer, zira onlar cehennemin çengelleridir" diyor. Bereket versin ki mücrimlere mühlik tuzak olan bu şehevât çengellerinin yanı başlarında müncî şeyler de vardır. Nitekim Huzeyfe radıyallahu anh rivayetinde, وَتُرْسَلُ الْأَمَانَةُ وَالرَّحِمُ فَيَقُومَانِ جَنَبَتَيِ الصِّرَاطِ يَمِينًا وَشِمَالًا "*Emanet ile rahm da oraya gönderilip sıratın sağlı sollu iki yanına dururlar*" {M482 Müslim, Îmân, 329.} denilmiştir ki emanet ile sıla-i rahmin büyüklüğünü gösteren âsâr-ı celîledendir. Demek ki hain ile emin, muvâsıl ile kātı'-i rahm olanlara karşı bunlar hüccet olarak ikāme edilecekler ve muhik olanı müdafaa, mubtıl aleyhine de şehâdet edeceklerdir. Emanet, hiyanet mukabili emanet mânasına geldiği gibi إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ âyet-i kerîmesindeki[dv] emanet olmak ihtimali de kavîdir. Sıla-i erhâmın azamet-i şânı da وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ [dw] âyet-i kerîmesinden nümâyân olur. Bu son takdire göre Allah'ın emrine tâzim ve Allah'ın halkına şefkat murat olunduğu zâhir olup bunların ikisi sırât-ı müstakīm olan İslâm'ı ve fıtratta meknûz olan iman ile dîn-i kavîmi iki yanından sararlar.

443 السعدان selmân vezninde bir nevi ot ismidir ki deve meralarının efdalidir. Demûr dikenine şebih dikenli ve aklığı andan ekser ve varakı andan elyen olur. Uçlarında hurda dikenleri olmakla meme emciğini ana teşbihle sa‘dânetü’s-sedy derler... İntehâ. (*Kāmus* mütercimi Âsım Efendi).

444 Müslim’in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde, قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْجِسْرُ؟ قَالَ دَحْضٌ مَزَلَّةٌ فِيهِ خَطَاطِيفُ... “Yâ Resûlellah! Köprü nedir? diye sorulduğunda buyurdu ki ‘*üstünde çengeller bulunan... kaypak bir şeydir*’” {M484 Müslim, Îmân, 329.}; yine Müslim’in müşârün ileyhten rivayetinde, بَلَغَنِي أَنَّ الصِّرَاطَ أَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ وَأَدَقُّ مِنَ الشَّعَرَةِ “*Kulağıma çalındı ki kılıçtan keskin, kıldan incedir*” {M455 Müslim, Îmân, 302.} diye vârit olduğuna göre selâmet ve necât müyesser olamayacak bedbahtlara o geçidin ne kadar müthiş olduğu ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

445 Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde sırattan geçecek müminler فَنَاجٍ مُسَلَّمٌ. وَمَخْدُوشٌ مُرْسَلٌ. وَمَكْدُوسٌ فِي نَارِ جَهَنَّمَ. حَتَّى يَمُرَّ آخِرُهُمْ يُسْحَبُ سَحْبًا “*Bunların kimi sapsağlam ve olduğu gibi necât bulur, kimi tırmıklar içinde perişan olmuş olarak salıverilir, kimi de cehennem ateşi içine sapır sapır düşerler. Nihayet sonuncuları sürüklene sürüklene geçer kurtulur*” {B7439 Buhârî, Tevhîd, 24.} diye üç sınıfa taksim edilmişlerdir.

446 Buhârî’nin diğer rivayetinde, حَتَّى إِذَا فَرَغَ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَأَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ بِرَحْمَتِهِ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا مِمَّنْ أَرَادَ اللهُ أَنْ يَرْحَمَهُ مِمَّنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. فَيَعْرِفُونَهُمْ فِي النَّارِ بِأَثَرِ السُّجُودِ “*En nihaye, Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri kulları hakkında hüküm ve kazâ-yı adlini icra ve itmam edip de mahz-ı rahmet-i ilâhiyyesi olarak ehl-i nârdan dilediklerini cehennemden çıkarmaya meşiyyet-i rahmâniyyesi taalluk ettiğinde melâike-i kirâma rahmet-i ilâhiyyeye nâiliyetleri murat olanlardan Allah’a bir şeyi şerik ittihaz etmemişleri, ‘la ilâhe illallah’ diye şehâdet etmişleri cehennemden çıkarsınlar diye ferman buyuracaktır. Melekler bunları cehennemde üzerlerindeki sücûd izlerinden tanıyıp çıkaracaklardır*” {B6573 Buhârî, Rikāk, 52.} tafsili vardır.

Dünyada iken isyâna mübtelâ olmuş müminlerin cehennemden hurûcu –şefaate dair olan ehâdîs-i sahîhanın sarâhatinden de mâlûm olduğu üzere– şefaat ile vukua gelecektir. Şefaat, enbiya ve hassaten hâtemü'l-enbiyâ (alâ cemîihim ekmelü's-salavâti ve't-tehâyâ) efendilerimiz tarafından vâki olacağı gibi melâike-i kirâm da, necât bulmuş müminlerden şühedâ ve sıddîkīn de şefaat edeceklerdir. En sonunda da hiçbir şefîi olmayan bî-çâregân-ı usâtın dergâh-ı kibriyâ-penâh-ı zü'l-celâlde şefîi cenâb-ı erhamü'r-râhimînin rahîmiyyeti olacaktır. Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın bu münasebetle mükerreren mevzubahis olan hadîs-i merfûunda, فَمَا أَنْتُمْ (مسلم روايتنه نظرًا) فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ أَحَدٍ مِنْكُمْ بِأَشَدَّ مُنَاشَدَةً فِي الْحَقِّ قَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَئِذٍ لِلْجَبَّارِ إِذَا رَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ نَجَوْا فِي إِخْوَانِهِمْ. فَيَقُولُونَ رَبَّنَا إِخْوَانُنَا الَّذِينَ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَنَا وَيَصُومُونَ مَعَنَا وَيَعْمَلُونَ (مسلمه كوره وَيَحُجُّونَ مَعَنَا. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى اذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ دِينَارٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجُوهُ. وَيُحَرِّمُ اللّٰهُ صُوَرَهُمْ عَلَى النَّارِ. فَيَأْتُونَهُمْ وَبَعْضُهُمْ قَدْ غَابَ فِي النَّارِ إِلَى قَدَمِهِ وَإِلَى أَنْصَافِ سَاقَيْهِ. فَيُخْرِجُونَ مَنْ عَرَفُوا. ثُمَّ يَعُودُونَ فَيَقُولُ اذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ نِصْفِ دِينَارٍ فَأَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ مَنْ عَرَفُوا. ثُمَّ يَعُودُونَ فَيَقُولُ اذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ مَنْ عَرَفُوا. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ فَإِنْ لَمْ تُصَدِّقُوا فَاقْرَءُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا. فَيَشْفَعُ النَّبِيُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ وَالْمُؤْمِنُونَ. فَيَقُولُ الْجَبَّارُ بَقِيَتْ شَفَاعَتِي.... *"Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a kasem olsun ki, bugünkü günde apaşikâre olmuş hakkını kurtarmak için hiçbirinizin yalvarıp yakarması, o dehşetli günde âsi mümin kardeşleri arasından çıkıp necat bulan müminlerin kalanlar için cebbâr-ı zü'l-celâl hazretlerine yalvarıp yakarmasına benzemez. Diyeceklerdir ki, 'Ey bizim rabbimiz! Bu kalanlar bizim kardeşlerimizdir. Bizimle beraber namaz kılar, oruç tutar, hacceder, her türlü a'mâl-i sâlihada bulunurlardı. Cenâb-ı Hak Teâlâ ve Tekaddes hazretleri, 'haydin gidin, kalbinde bir dinar ağırlığınca iman ve yakîn olan her kimi bulursanız çıkarınız' buyuracak. Hak Teâlâ onların suretlerini yakmayı ateşe haram edecektir. Artık bu şefî'ler –yahut tahlîs edilecek olanlar– kimi ayağının üstüne, kimi de yarı inciğine kadar ateşe gömülerek içeriye dalmış*

bulunacaklar. Tanıdıklarını çıkarıp dönecekler. Yine Hak Teâlâ, 'Haydin bir daha gidin, kalbinde yarım dinar ağırlığınca iman ve yakîn olan her kimi bulursanız onları da çıkarınız' buyuracak. Yine böyle olanlardan tanıdıklarını çıkarıp dönecekler. Yine Hak Teâlâ, 'Haydin bir daha gidin, kalbinde zerre ağırlığınca iman ve yakîn olan her kimi bulursanız çıkarınız' buyuracak. Yine böyle olanlardan tanıdıklarını çıkaracaklar." Ebû Saîd radıyallahu anh der ki: Eğer bu dediğime inanmıyorsanız إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا [dx] âyet-i kerîmesini okuyunuz. Hâsılı peygamberler, melekler, müminler şefaat etmiş bulunacaklar. Derken Cebbâr-ı Müteâl hazretleri, *"Artık sıra benim şefaatime geldi..."* buyuracak {B7439 Buhârî, Tevhîd, 24; M454 Müslim, Îmân, 302.} denildiği gibi Nesâî'nin Enes radıyallahu anhtan merfûan rivayetinde, ... وَفَرَغَ مِنْ حِسَابِ النَّاسِ وَأَدْخَلَ مَنْ بَقِيَ مِنْ أُمَّتِي النَّارَ مَعَ أَهْلِ النَّارِ. فَيَقُولُ أَهْلُ النَّارِ مَا أَغْنَى عَنْكُمْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ اللّٰهَ لَا تُشْرِكُونَ بِهِ شَيْئًا؟ فَيَقُولُ الْجَبَّارُ فَبِعِزَّتِي لَأُعْتِقَنَّهُمْ مِنَ النَّارِ. فَيُرْسِلُ إِلَيْهِمْ فَيُخْرَجُونَ ..." *Nâsın hesabını görmekten fâriğ olur ve ümmetimden geriye kalanları ehl-i nâr ile beraber cehenneme idhal eder. O zaman ehl-i nâr, sizin dünyada iken Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik ittihaz etmediğinizin sanki size ne faydası oldu? diyecekler. Bunun üzerine Cebbâr-ı Müteâl hazretleri, 'İzzet ve celâlim hakkı için onları ben cehennemden âzat edeceğim' buyurup göndereceklerini onlara gönderecek, o zavallılar da oradan çıkarılacaklardır"* {HM12496 İbn Hanbel, III, 144.} denilmiştir. Müslim'in Ebû Saîd'den olan diğer rivayetine nazaran müminlerle kâfirlerin cehennemdeki halleri daha ziyade tafsil edilerek, أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَإِنَّهُمْ لَا يَمُوتُونَ فِيهَا وَلَا يَحْيَوْنَ. وَلٰكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ فَأَمَاتَهُمْ إِمَاتَةً. حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْمًا أُذِنَ بِالشَّفَاعَةِ فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ. ثُمَّ قِيلَ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ ... *"Aslından ehl-i nâr olan ehl-i nâra gelince bunlar orada –yani cehennemde– ne ölür kurtulurlar ne de yaşayıp hayattan intifâ edebilirler. Ancak orada kendilerine günahlarından dolayı nâr-ı cahîm isabet etmiş usât-ı mü'minînden birtakım kimseler vardır ki işte bunları* (bir müddet azap olunduktan sonra) *Cenâb-ı Hak basbayağı öldürecek. Nihayet kömüre dönünce bunlara şefaat edilmesine*

izin verilecek ve deste deste cennet nehirlerinin başlarına getirilip, ‘Ey ehl-i cennet! Bunların üzerine bol bol cennet sularından dökünüz denilecek” {M459 Müslim, Îmân, 306.} buyurulmuştur ki, bundan ehl-i îmân olan usâtın bir müddet yandıktan sonra mevt-i ârızî ile ihsasları ta‘tîl edilerek habs-i cahîmde kalacakları ve kömür gibi kararıp mîâd-ı rahmet gelince, nehr-i hayatta zindelikleri iade olunacağı ve küffârın biraz evvel naklettiğimiz târizleri de bidâyet-i hâle râci olacağı istidlâl olunabilir.

447 Buhârî’nin “Bâbü Fazli’s-Sücûd” unvanı altında açtığı babda sadedinde olduğumuz şu kıyamet ve arz hadisini zikretmesi, eser-i sücûdun işte bu faziletine delâlet ettiği içindir.

448 Müslim’in Ebû Saîd rivayetinde daha mufassal olarak, فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ. وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ. فَيُخْرِجُ مِنْهَا قَوْمًا لَمْ يَعْمَلُوا خَيْرًا قَطُّ قَدْ عَادُوا حُمَمًا. فَيُلْقِيهِمْ فِي نَهْرٍ فِي أَفْوَاهِ الْجَنَّةِ يُقَالُ لَهُ نَهْرُ الْحَيَاةِ “*Bundan sonra Allah azze ve celle hazretleri, melekler şefaat ettiler, peygamberler şefaat ettiler, müminler de şefaat ettiler, şefaat etmedik bir erhamü’r-râhimîn kaldı buyuracak ve bundan sonra dünyada iken hiçbir hayır işlemeyip de cehennemde kömüre dönmüş birçok kimseyi çıkaracak ve cennetin yolları üzerinde olup ‘nehrü’l-hayat’ tesmiye olunan bir nehrin içine kendilerini daldıracaktır*” {M454 Müslim, Îmân, 302.} suretindedir ki her iki tarz-ı rivayeti birleştirince cenâb-ı erhamü’r-râhimînin şefaatinden evvelki şefaatlerde halas bulan cehennemlik âsilerin nehrü’l-hayata daldırılıp cennete terütâze girecekleri istidlâl olunabilir (21. hadise de müracaat). Yine Müslim’in bu rivayetinde,

فَيَخْرُجُونَ كَاللُّؤْلُؤِ فِي رِقَابِهِمُ الْخَوَاتِمُ. يَعْرِفُهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ هٰؤُلَاءِ عُتَقَاءُ اللّٰهِ الَّذِينَ أَدْخَلَهُمُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ عَمَلٍ عَمِلُوهُ وَلَا خَيْرٍ قَدَّمُوهُ. ثُمَّ يَقُولُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ. فَمَا رَأَيْتُمُوهُ فَهُوَ لَكُمْ (diğer rivayette: لَكُمْ مَا رَأَيْتُمْ وَمِثْلُهُ مَعَهُ) فَيَقُولُونَ رَبَّنَا أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ. فَيَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي أَفْضَلُ مِنْ هٰذَا. فَيَقُولُونَ يَا رَبَّنَا أَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ هٰذَا؟ فَيَقُولُ رِضَايَ. فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا

“*Artık nehrü’l-hayattan inci gibi güzel olarak çıkıp boyunlarında da mühür halkaları gibi altunlar asılı duracak ki ehl-i cennet onları o alâmet ile tanıyıp işlenmiş hiçbir amelleri, hiçbir sâbıka-i hayr ve hasenatları olmadığı halde Allah’ın cennete idhal ettiği âzatlıları işte bunlardır diyeceklerdir. Sonra Hak Teâlâ onlara, ‘Cennete giriniz, gözünüzün görebildiği her ne varsa sizindir’* (diğer rivayette *gözünüzün görebildiği sizindir, bir o kadarı daha sizindir*) *buyuracak. Onlar, ‘Ey rabbimiz! Sen âlemînden hiçbir kimseye vermediğini bize ihsan ettin’ diyecekler. Kendilerine, ‘Size bundan da efdal bir atiyyem var’ buyuracak. ‘Yâ rabbenâ! Bundan da efdal ne var?’ diyecekler. Cenâb-ı Hak, ‘Benim rızam. Artık bundan sonra ebediyen size gazap etmeyeceğim’ buyuracak*” {M454, M455 Müslim, Îmân, 302.} ziyadesi vardır. Zehî rahmet, zehî mağfiret!

449 Müslim’in rivayetinde, أَلَا تَرَوْنَهَا تَكُونُ إِلَى الْحَجَرِ أَوْ إِلَى الشَّجَرِ. مَا يَكُونُ إِلَى الشَّمْسِ أُصَيْفِرُ وَأُخَيْضِرُ. وَمَا يَكُونُ مِنْهَا إِلَى الظِّلِّ يَكُونُ أَبْيَضَ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كَأَنَّكَ كُنْتَ تَرْعَى بِالْبَادِيَةِ “*Görmez misiniz ki, yabanî reyhan bazan bir taş yahut bir ağaç dibinde* (gölgede bittiği de) *olur. Güneşe doğru olanı sarı olur, yeşil olur, gölgede olanı ise beyaz olur.* (Bunu işitince bazıları) ‘Yâ Resûlellah! Sanki bâdiyede çobanlık etmiş gibi (tarif ediyor)sun dediler” {M454 Müslim, Îmân, 302.} diye rivayet edilmiştir ki bundan bâdiyenişîn olmadıkları halde âlemü’s-sakaleyn sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin bâdiyenişîn a‘râbın bile nazar-ı hayretini câlip inceliklere vâkıf oldukları anlaşılıyor. Maksûd-ı âlî-i nebevî, zindeliklerinin pek çabuk iade edileceğini anlatmaktır. Zira yabanî reyhan en çabuk yetişen nebat olduğu gibi sel uğrağına tesadüf edeni daha çabuk yetişir.

450 Huzeyfe radıyallahu anhın *Buhârî*'de mervî bir hadisine bakarak bu zavallı kimsenin nebbâş yani "kefen soyucu" olduğunu şârih Askalânî haber veriyor. Bir de rivâyât-ı adîdenin zâhirinden anlaşıldığına göre son dem-i necâta kadar azaptan kurtulamayan bu âsinin bu sırada dileği yalnız azaptan kurtulmak olduğu için cenneti dilemek hatırına bile gelmiyor. Yalnız azâb-ı nârdan kurtulayım diye dergâh-ı rahmetpenâh-ı izzete yalvarıp yakarıyor. Nitekim Enes radıyallahu anhın İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayetinde nâcîlerin bu sonuncusu hakkında, فَهُوَ يَمْشِي مَرَّةً وَيَكْبُو مَرَّةً وَتَسْفَعُهُ النَّارُ مَرَّةً. فَإِذَا مَا جَاوَزَهَا الْتَفَتَ إِلَيْهَا فَقَالَ تَبَارَكَ الَّذِي نَجَّانِي مِنْكِ. لَقَدْ أَعْطَانِيَ اللّٰهُ شَيْئًا مَا أَعْطَاهُ أَحَدًا مِنَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ "*İşte o kimse kâh dosdoğru yürür, kâh yüzükoyu düşüp kalır, kâh yüzüne ateş çarpıp yakar. Nihayet ateşin hududunu tecavüz edince ona dönüp, 'Beni senden kurtaran Zât-ı ecell ü a'lâ ulu bir Allah'tır ki, bana evvelîn ve âhirînden hiçbir kimseye vermediğini verdi' der*" {M463 Müslim, Îmân, 310.} diyerek bu cihet âdeta tasrih buyurulmuştur.

451 Dıhk, Zât-ı bârî tebâreke ve teâlâ hazretlerine göre sıfat-ı fiiliyyeden bir sıfattır ki, birçoğu tarafından –lâzımı olan– rıza ve irâde-i hayr ile tefsir edilmişse de müteşâbih olmakla beraber bu ma'nâ-yı lâzımından ehas bir mânaya delâleti bundan sonraki hâşiyede zikredilecek İbn Mes'ûd radıyallahu anh hadisinde, in'âma boğulan bu âsinin o payansız vaadlerin husulünü istib'âd ederek, أَيْ رَبِّ أَتَسْتَهْزِئُ مِنِّي وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ فَضَحِكَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ أَلَا تَسْأَلُونِّي مِمَّ أَضْحَكُ؟ قَالُوا مِمَّ تَضْحَكُ؟ قَالَ هٰكَذَا ضَحِكَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا مِمَّ تَضْحَكُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ مِنْ ضِحْكِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حِينَ قَالَ أَتَسْتَهْزِئُ مِنِّي وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. فَيَقُولُ إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ مِنْكَ وَلٰكِنِّي عَلَى مَا أَشَاءُ قَادِرٌ "(Bunu söylerken) İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) güldü ve 'Benim niçin güldüğümü sorsanıza!' dedi. 'Niçin gülüyorsun?' dediler. Dedi ki: 'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de böyle güldü' idi. 'Yâ Resûlellah! Niçin gülüyorsun?' dedikleri vakit, *'O kimse sen Rabbü'l-âlemîn iken benimle istihzâ mı ediyorsun?' dediğinde Rabbü'l-âlemînin dıhkine güldüm. Bunun üzerine cenâb-ı rabbü'l-âlemin ona, 'Benim seninle istihzâ ettiğim yoktur. Lâkin ben istediğime kādirim' buyuracak*" {M463 Müslim, Îmân, 310.} ziyadesinden anlaşılır. İşte burada dıhki yalnız rıza ve irâde-i hayr mânasına kasretmek biraz müşkül olur. Binaenaleyh dıhk müteşâbih bir sıfattır deyip bilâtevakkuf iman etmek te'vilden eslemdir.

Metn-i hadîste mevzubahis olan mükerrer niyazlarla verilen uhûd ve mevâsîk ve taraf-ı Hak'tan vâki olan mevâid ve in'âmât hakkında Enes radıyallahu anhın Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan olan biraz evvelki rivayetinde daha ziyade izah vardır: Bu rivayete nazaran bu âsî-i cehennemi, nâr-ı cahîmden necat bulup evvelîn ve âhirînin nâil olamadıkları bir ni'met-i uzmâya mazhariyetini itikad edecek derecede sevinip Hüdâ-yı zü'l-celâli temcîd ettikten sonra karşıdan kendisine bir ağaç görünecek. "Yâ rab! Beni şu ağaca yanaştır da gölgesinden istifade edeyim, yanındaki sudan içeyim" diye yalvaracak. Cenâb-ı Hak celle ve alâ hazretleri, "*Eğer bu dileğini sana bahşedersem belki bir şey daha istersin*" buyuracak. O da, "Yâ rab! İstemem" deyip başka şey istememeye ahd ü mîsâk verecek ve Rabb-i müteâl hazretleri, sabredilemeyecek olan o manzara karşısında bu hareketini mâzur görecek ve onu oraya yanaştırıp gölgelenmesine ve yanındaki sudan içmesine müsaade buyuracak. Derken karşısına evvelkinden daha güzel diğer bir ağaç dikilecek. Ona da yaklaşmak, gölgesinden istifade etmek, yanındaki sudan içmek niyazında bulunacak ve ahd-şikenliğinden dolayı itâba duçar olduktan sonra yine mâzur görülerek bundan da istifade etmesine müsaade buyurulacak. Üçüncüsünde cennet kapısının yanı başında evvelkilerden daha güzel bir ağaç görecek. Yine aynı tarzda niyaz ve itâb ve fî mâba'd başka bir şey dilememeye vaad vukua gelecek. Fakat bu son ağaca yaklaşınca ehl-i cennetin seslerini duyacak ve "Yâ Rab! Ne olur, beni oraya sok!" diye istirhamda bulunacak. Bunun üzerine taraf-ı izzetten, يَا ابْنَ آدَمَ مَا يَصْرِينِي مِنْكَ؟ أَيُرْضِيكَ أَنْ أُعْطِيَكَ الدُّنْيَا وَمِثْلَهَا مَعَهَا؟ "*Ey âdemoğlu! Senin dileklerinden beni kurtaracak nedir? Sana bütün dünyayı verir, ona bir mislini daha katarsam razı olur musun?*" buyuracak, O da, "Yâ Rab! Sen Rabbü'l-âlemîn iken benimle istihza mı ediyorsun?" diye bu ölçüsüz lutuf ve ihsana şaşıp kalacak. {M463 Müslim, Îmân, 310.}

452 İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan merfûan vârit olan bir rivayette kıssa şöyle naklediliyor:

إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنْهَا وَآخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ: رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ حَبْوًا (diğer rivayette: زَحْفًا)

فَيَقُولَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الجَنَّةَ. قَالَ فَيَأْتِيهَا فَيُخَيَّلَ إِلَيْهِ أَنَّهَا مَلْأَى. فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ وَجَدْتُهَا مَلْأَى. فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ. قَالَ فَيَأْتِيهَا فَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهَا مَلْأَى. فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ وَجَدْتُهَا مَلْأَى. فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَإِنَّ لَكَ مِثْلَ الدُّنْيَا وَعَشَرَةَ أَمْثَالِهَا... قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ. قَالَ فكَانَ يُقَالُ ذَاكَ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً

"*Ben, ehl-i nârın cehennemden en son çıkacak ve ehl-i cennetin cennete en son girecek olanını bilip duruyorum. Bu, bir kimsedir ki cehennemden emekliye emekliye çıkar. Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri ona, 'Git cennete gir' buyuracak. O kimse cennete varacak, ona gelecek ki cennet dopdoludur* (herkes kendine ait menzillerini alıp işgal etmiş, açık bir yer bırakmamıştır.) *Dönüp 'Yâ Rab! Cenneti ben dopdolu buldum' diyecek. Cenâb-ı Hak* (yine) *ona, 'Git, cennete gir' buyuracak. O kimse cennete varacak. Yine ona cennet dopdolu gibi gelecek. Dönüp: 'Yâ Rab! Cenneti ben dopdolu buldum' diyecek.* (Bu defa) *Cenâb-ı Hak ona, 'Git, cennete gir; dünya kadar, dünyanın on misli kadar yer senindir' buyuracak...*" Râvi der ki: Vallahi (bu va'd-i ilâhîyi o bîçâre istihzaya hamledeceğinden dolayı) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin gerideki dişleri belirinceye kadar tebessüm buyurduğunu gördüm. "(Ashap arasında) ehl-i cennetin en dûn menzil ve mertebe sahibi işte bu kimsedir" denirdi. {M461, M462 Müslim, Îmân, 308-309.}

453 Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh rivayetinde bu ihsanlar naklolunduktan sonra, ثُمَّ يَدْخُلُ بَيْتَهُ فَتَدْخُلُ عَلَيْهِ زَوْجَتَاهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ فتَقُولَانِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَحْيَاكَ لَنَا وَأَحْيَانَا لَكَ. قَالَ فَيَقُولُ مَا أُعْطِيَ أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُعْطِيتُ "*Artık kendi menziline girer. Derken hûrü'l-înden olan iki zevcesi yanına girip, 'Seni bizim için, bizi de senin için yaratan Allah azîmü'ş-şâna hamdüsenâ olsun' derler.*" Râvi der ki: O kimse "bana verilen nimetler hiçbir kimseye verilmiş değildir" diyecek. {M464 Müslim, Îmân, 311.} tebşiriyle söz hitâma erdiriliyor.

Mugīre b. Şuʿbe radıyallahu anhın âtîdeki rivayetini de zikretmeden geçmek münasip değildir: سَأَلَ مُوسَى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى مَا أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّة مَنْزِلَةً؟ قَالَ هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ. فَيُقَالُ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ أَيْ رَبِّ كَيْفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَأَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ؟ فَيَقُولُ لَهُ أَتَرْضَى أَنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ رَضِيتُ رَبِّ. فَيَقُولُ لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فقَالَ فِي الْخَامِسَةِ رَضِيتُ رَبِّ. فَيَقُولُ هٰذَا لَكَ وَعَشْرَةُ أَمْثَالِهِ. وَلَكَ مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ رَضِيتُ رَبِّ. قَالَ رَبِّ فَأَعْلَاهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ أُولٰئِكَ الَّذِينَ أَرَدْتُ. غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. قَالَ وَمِصْدَاقُهُ فِي كِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ الْآيَةَ "*Mûsâ sallallahu aleyhi ve sellem Rabbi sübhânehû ve teâlâ hazretlerine, 'Ehl-i cennetin en aşağı makam ve menzileti nedir?' diye sual etti. Rabbi cevaben buyurdu ki: 'Bu öyle bir kimsenin makamıdır ki, o kimse ehl-i cennet cennete idhal olunduktan sonra gelir. Ona, 'cennete gir' denilecek. O ise 'Ey Rabbim! Herkes kendi menziline yerleştikten, alacağını aldıktan sonra bu nasıl müyesser olabilir?' diyecek. Cenâb-ı rabbü'l-âlemin ile onun arasında şöyle bir muhâvere olacak: 'Dünya padişahlarından bir padişahın mülküne benzer bir mülke nâil olursan* (nasıl?) *razı olur musun?' 'Râzıyım yâ Rab!' 'İşte öyle bir mülk senindir. Bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha.'* (Beşincisinde cevaba tasaddî ederek) *'Razı oldum yâ Rab!' 'İşte bu kadar şey hep senindir. Onun on misli de senindir. Bir de nefsin her neyi arzu ediyorsa, gözün her neden hoşlanıyorsa hepsi senindir.' 'Razı oldum yâ rab!' Bu cevaptan sonra Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm, 'Ya ehl-i cennetin en yüksek makam ve menzilet sahipleri nasıldır?' diye sordu. Cevaben buyurdu ki: 'Kendim için ihtiyar ve ıstıfa ettiğim kullar işte onlardır. Keramet fidanlarını kendi yed-i kudretimle dikip mühür altına aldım. Onu ne bir göz görmüş ne bir kulak işitmiş ne de beşerden hiçbir kimsenin kalbine ne olduğu hutur etmiştir.*" Râvi der ki: Bu rivayetin Kitâbullah'tan mısdakı فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ [dy]âyet-i kerîmesidir. {M465 Müslim, Îmân, 312.} Zehî nimet, zehî kerâmet, zehî lutf u

ınâyet!

---

do en-Nisâ, 4/60.
dp el-Enbiyâ, 21/98.
dq Hûd, 11/98.
dr el-Hadîd, 57/12.
ds el-Kalem, 68/42.
dt et-Tahrîm, 66/8.
du el-Hadîd, 57/13.
dv el-Ahzâb, 33/72.
dw en-Nisâ, 4/1.
dx en-Nisâ, 4/40.
dy es-Secde, 32/17.

451

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي رِوَايَةٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ[454] عَلَى الْجَبْهَةِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ[455] وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ[456] وَلَا نَكْفِتَ[457] الثِّيَابَ وَالشَّعَرَ.

TERCÜMESİ

Rivayetlerden birine göre (Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan:[458] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: (Biri) alın, –(mübarek alnını gösterirken mübarek eliyle) burnuna da işaret etti[459]– (ikisi) eller,[460] (diğer ikisi) dizler, bir de (ikisi) ayak uçları olmak üzere yedi kemik (yani âza)[461] üzerine secde etmekle emrolundum.[462] (Namaz kılarken) elbisemizle saçımızı (durumu bozulmasın yahut tozlanmasın diye) toplamaktan da nehyolundum.[463] {B812 Buhârî, Ezân, 134.}

....

454 *Buhârî*'de İbn Abbas radıyallahu anhümâdan gelen diğer rivayette سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ {B809 Buhârî, Ezân, 133.} denilmiştir.

455 Bazı nüshalarda إِلَى أَنْفِهِ.

456 وَالرِّجْلَيْنِ rivayeti de vardır {M1098 Müslim, Salât, 230.}.

457 *Buhârî*'de İbn Abbas radıyallahu anhümâdan vârit olan diğer rivayetlerde أَنْ لَا نَكُفَّ dir ki mânası birdir.

458 Metindeki فِي رِوَايَةٍ kaydı ile musannif, Buhârî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan bu hadisi turuk-ı adîde ile rivayet edip o rivayetlerden biri buradaki rivayet olduğunu kastetmiştir ki bunların etemm ü ekmeli buradakidir.

459 Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri secde âzasını tâdât buyururken alın ile burnu uzv-ı vâhid itibar buyurdukları bu rivayetten sarâhaten anlaşılıyor. Nitekim *Nesâî*'deki, وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ وَأَمَرَّهَا عَلَى أَنْفِهِ وَقَالَ هٰذَا وَاحِدٌ "Mübarek elini alnına koyup burnu üzerine doğru yürüttü ve '*Bu, bir!*' buyurdu" {N1099 Nesâî, Tatbîk, 45.} rivayeti de bu mânayı daha ziyade musarrıhtır.

460 "Avuçlar" demektir ki bu mânaya almakta zaruret vardır. Zira bütün eller ve kollar üzerine secde etmek iftirâş-ı hey'et-i menhiyyesine benzer bir heyete girmek demek olur. Nitekim *Müslim*'de Âişe radıyallahu anhâdan mervî hadiste, نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَفْتَرِشَ الرَّجُلُ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ السَّبُعِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem secdede iken insanın, kollarını, canavar kollarını uzatıp yayar gibi uzatıp yaymasını nehiy buyurmuştur" {M1110 Müslim, Salât, 240.} denildiği gibi *Sahîh-i İbn Huzeyme*'de mervî Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadîs-i merfûunda da, إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَفْتَرِشْ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ وَلْيَضُمَّ فَخِذَيْهِ "*Biriniz secde ettiğinde kollarını köpek gibi uzatıp yaymasın ve uyluklarını birbirine yapıştırsın*" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 328, no: 653.} buyurulmuştur. Müslim'in Berâ b. Âzib radıyallahu anhtan mervî, إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ "*Secde ettiğinde avuçlarını indir, dirseklerini kaldır*" {M1104 Müslim, Salât, 234.} hadîs-i merfûunda ise secde heyeti hakkındaki ta'lîm-i celîl-i nebevî daha vâzıhtır (254. hadisteki tecnîh bahsine de müracaat).

461 Kemiğin âza ile tefsiri, rivâyâtın kiminde أَعْظُمٍ kiminde أَعْضَاءٍ denilmiş olmasına binaendir.

462 Bu hadîs-i şerif ile emsalindeki sarâhate binaen yedi âza üzerine secde etmenin meşruiyetinde ittifak vardır. Bu âza –metinden de anlaşıldığı üzere– yüz, dizler, eller (yani ellerin içi), ayak uçları yani parmaklarıdır. Yüzden maksat alındır. Cebhe üzerine secde etmenin farziyetinde ittifak varsa da “Burun da bunda dahil midir, değil midir” meselesi münâzaün fîhtir. Herhalde alın ile beraber burun üzerine secde etmenin lâ-akal müstehap olduğunda şüphe yoktur. Ancak ekâbir-i ulemâdan pek çok kimse, burnu mahall-i secdeye dayamadan yalnız cebhe üzerine secde etmenin kifayetine kāil olmuşlardır ki bu taife içinde İbn Ömer radıyallahu anh ile Atâ, Tâvûs, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Kāsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullah, Şa‘bî, Zührî, azhar-i kavleynine göre Şâfiî, Mâlik, Ebû Yûsuf, Ebû Sevr gibi zevat vardır. Şâfiiyye ile Mâlikiyye’nin de hepsi bu ictihadı kabul edip cebhenin bir kısmı üzerine secde etmek farzı ıskat eder, burnu da cebheye ilhak etmek müstehaptır derler. Zira onlarca hadîs-i şerifte burun üzerine secde edilmesi işaret ile tavsiye buyurulmuştur. Binaenaleyh menduptur. Cebhe üzerine secde ise hem lafzan hem işareten tavsiye buyurulduğu için farzdır. O halde bu kavle göre yalnız alın üzerine secde edilse kifayet ederse de yalnız burun üzerine secde edip alnı yere koymamak câiz olmaz. Mâlik’ten mervî bir kavle göre farz hem cebheye, hem enfe taalluk ettiğinden bunları secdede cemetmeyen kimse, namazı vakti içinde istihbâben iade eder. Vakit çıkmış ise iade etmez. Mâlikiyye’den İbnü’l-Kāsım’a göre cebhe ile enfin hangisini isterse musallî onunla iktifada muhayyerdir. Ebû Hanîfe’den mervî olup sahih olduğu şârih-i *Buhârî* Aynî tarafından beyan edilen bir kavle göre cebheyi terkedip yalnız enf üzerine sücûd câizdir. Diğer kavline göre ise özürsüz olarak yalnız enf üzerine secde edilmek câiz değildir. Ebû Hanîfe’nin bu babda hücceti şudur: Me’mûrun bih olan şey, vechin yalnız bir kısmını yere koymaktır. Zira bütününü yere değdirmeye imkân yoktur. O halde biz vechimizin yalnız bir kısmı ile secde etmekle mükellefiz. Burun ile de bu miktar sabit olur. Vecihten cüz ve mahall-i secde olması dolayısıyla vecihten cebheye iktisar bilâhilâf câiz olduğu gibi –yine vecihten cüz ve mahall-i secde olduğundan dolayı– enfe iktisar da câiz olmak lâzım gelir. Ancak şu var ki secdenin bu türlüsü sünnete muhalif olduğu için mekruh olur.

Diğer a‘za-yı secdeye gelince: Her iki elini, her iki dizini, her iki ayağını yere isnat etmek-Şâfiî'den mervî kavl-i esahha göre– vâcip olduğundan bunlardan da herhangi uzuv dolayısıyla secdeyi ihlâl eden musallînin namazı sahih olmaz. Ahmed b. Hanbel'in de, Züfer'in ve İshak b. Râhûye'nin de kavilleri budur. Şâfiî'den mervî diğer kavle göre ise bu âzanın yalnız birer cüzünü yere koymakla farz sâkıt olur. Nitekim bu âzayı yere koymanın mezheb-i Hanefî'ye göre de vâcip olmadığı *el-Hidâye* şerhinden anlaşılıyor. Ellerden maksad –parmaklarla ayalar da dahil olmak üzere– iç yüzleri olduğu gibi ayaklardan maksat parmakların içidir.

A‘za-yı secdenin açık veya örtülü olmasında da ihtilâf edilmiştir. Esnâ-yı secdede açık durması farz olan yalnız cebhedir. Ellerin ve mest içinde olmadığı müddetçe ayakların açıkta olması Ebû Hanîfe ile Ahmed b. Hanbel'e göre mesnûndur. Zira bunların setri tevazua münâfî düşer. Mâlik'e göre ise vâciptir. Şâfiî'den de bu babda iki kavil vardır ki esah olanı adem-i vücûbdur. Dizlere gelince bunların –keşf-i avret korkusuyla– mestûr kalmaları iktiza eder.

Yine bu meselenin fürûundan olarak başa dolanmış sarık üzerine secde etmek kifayet eder mi, etmez mi meselesi vardır. Ebû Hanîfe ile Mâlik'e ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre sarık üzerine secde edilmekle namaz sahih olur. Şâfiî ile Ahmed'in diğer kavline göre, musallînin alnı mahall-i secdeye bilâvasıta değmedikçe namaz sahih olmaz.

463 Elbise ile saçın namaz için yahut namaz içinde toplanması mekruhtur. Namazda namaz ile o kadar meşgul olmak gerektir ki insanın kendi zatı da, zatına taalluk eden hususatı da ikinci, üçüncü safa iner. "Kitâbü's-Savm" bahsinde (948. hadis) gelecek olup bu münasebetle de Buhârî tarafından sevkedilen uzunca bir hadîs-i şerifte Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bir yağmur çisintisinde kıldıkları namazda cebhe-i şerifeleriyle burunları üzerinde ıslaklık ve çamur eseri görüldüğü Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan rivayet ediliyor. Demek ki hafif yağmurla ıslanmak, hafif çamura bulanmak bile secdeye mani olamıyormuş. Nerede kaldı ki, secde edilen yerin topraklı, tozlu olması. Vâkıa hadîs-i şerifin zahiri *"keft"* yani devşirip dolamada kerahetin namaz içinde ve rükû ve sücûd esnasında olmasına maksûr olduğunu gösteriyorsa da cumhur, bunun, namaz içinde olduğu gibi namaza girmeden evvel de mekruh olduğuna kâillerdir. Çemrenmiş yahut yenleri birbirine bağlanmış (teşmîr) yahut saçları derlenip tepesinde toplanmış (aks), yahut saç örgüleri sarığın altına sokulmuş olarak namaza durmak da hep bu kabildendir.

Bu kerahet, kerâhet-i tenzîhiyyedir. Binaenaleyh "*keft"*in müfsid-i salât olmadığında ittifak vardır. Ancak Hasan-ı Basrî bu takdirce iâde-i salâta fetva vermiştir ki bu ictihadı *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Ebû Râfi' radıyallahu anhtan sened-i ceyyid ile mervî olan şu hadise muvâfık düşmüştür. Ebû Râfi' radıyallahu anh bir defa Hasan-ı Müctebâ radıyallahu anhın saç örgüsünün uçlarını kıvırıp arka tarafına saklamış olduğu halde namaza durduğunu görmüş. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, (مَقْعَدُ الشَّيْطَانِ yahut) ذٰلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ *"İşte bu, şeytanın bindiği yerdir"* {D646 Ebû Dâvûd, Salât, 87.} buyurduğunu kendim işittim diyerek örgüyü çözmüştür. Bir defa da Abdullah b. Hâris radıyallahu anh başı ma'kūs yani saçları tepesinde toplanmış olarak namaza durmuş. İbn Abbas radıyallahu anhümâ onu öyle görünce, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim إِنَّمَا مَثَلُ هٰذَا كَمَثَلِ الَّذِي يُصَلِّي وَهُوَ مَكْتُوفٌ yani '*Bu, kolları arkadan bağlı olarak namaz kılan kimseye benzer*' buyuruyordu" {M1101 Müslim, Salât, 232.} diyerek ardına durup saçlarının bağlarını çözmeye başlamıştır.

Şârihler, bu nehiyde iki hikmet bulmuşlardır: 1. Saçlar olsun, rubalar olsun musallî ile beraber secdeden hissedar olmak için, 2. Yere değmesin diye saçını toplayan, çemrenip elbisesini toplayan kimse mütekebbire benzer bir heyete giriyor. Makam ise makām-ı huzû ve huşûdur.

452

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنِّي لَا آلُو أَنْ أُصَلِّيَ بِكُمْ كَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes radıyallahu anhın: "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bize nasıl namaz kıldırdı ise size de öylece namaz kıldırmaktan vazgeçmeyeceğim..." dediği rivayet olunmaktadır. Hadisin alt tarafı (yukarıda) geçmişti.[464] {B821 Buhârî, Ezân, 140.}

....

464 Bu hadîs-i şerif 448. olarak geçmişti. Hâşiyesinde metn-i hadîse ait ziyadeler de vardır (423 ile 441. hadislere de müracaat).

453

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطْ[465] أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) radıyallahu anh (sened-i muttasıl ile) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin: "Secdede itidâl üzere bulununuz. Hiçbiriniz de kolunu (secde esnasında) canavar kolunu yayar gibi yaymasın"**[466]** buyurduğunu rivayet etmiştir. {B822 Buhârî, Ezân, 141.}

....

465 Ekser-i rivâyâtta bu lafız وَلَا يَنْبَسِطْ , bir rivayette لَا يَبْتَسِطْ suretinde ise de İbn Asâkir tarikinden gelip metne geçen لَا يَبْسُطْ rivayeti isti'mâl-i ehl-i lugata daha muvâfıktır. Hele ekseriyetin rivayeti ehl-i lugata hiç mülâyim gelmez. Zira infial babından müteaddî yoktur.

466 (254 ve 320. hadislere de müracaat). Kollarını yere yaymaktan nehyolunmasındaki hikmet –evvelce de beyan olunduğu üzere– nehyolunan heyetin tembel ve namaza lâyıkıyla ehemmiyet vermemek haline benzemesidir. Halbuki kolların kaldırılıp yanlardan uzakça tutulması tevazu haline daha münasip olduğu gibi cebheyi yere dayamaya da daha ziyade hizmet eder. Herhalde kolları secdede yaymak mekruhtur. Fakat bu, kerâhet-i tenzîhiyyedir. Mesnûn olan 254. hadiste zikredilen tecnîh ile fukahanın tahviye dedikleri heyettir ki (457. hadiste de tarifi gelecektir.

Bu hadisi Müslim ile Ebû Dâvûd ve Tirmizî de rivayet ettikleri gibi buna yakın elfâz ile Müslim Âişe radıyallahu anhâdan, Tirmizî Câbir radıyallahu anhtan, İbn Huzeyme Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan da rivayet etmişlerdir. Müslim'in Berâ b. Âzib radıyallahu anhtan olan rivâyet-i merfûasında, إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ *"Secde ettiğinde avuçlarını yere koyup dirseklerini kaldır"* {M1104 Müslim, Salât, 234.} lafzı iledir. Ebû Dâvûd ile İbn Huzeyme'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet-i merfûalarında, فَلَا يَفْتَرِشْ يَدَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ buyurulduğunu müteakip, وَلْيَضُمَّ فَخِذَيْهِ "*Uyluklarını da birbirine yanaştırsın*" {D901 Ebû Dâvûd, Salât, 153, 154; İbn Huzeyme, Sahîh, I, 328, no: 653.} ziyadesi de vardır. Hâkim'in Abdurrahman b. Şibl b. Amr el-Ensârî'den de bir rivayeti de vardır ki şöyledir: نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ وَافْتِرَاشِ السَّبُعِ وَأَنْ يُوطِنَ الرَّجُلُ فِي الْمَكَانِ بِالْمَسْجِدِ كَمَا يُوطِنُ الْبَعِيرُ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem nakre-i gurâbdan, iftirâş-ı sebu'dan ve insanın mescidde bir mekânı tahsis edip deve gibi orayı îtan etmesinden nehiy buyurmuştur." {NM833 Hâkim, el-Müstedrek, I, 341 (1/229).} "Nakre-i gurâb" karga, yeme gaga vuracak kadar zaman secdede kalmaktır ki, maksat sücûdu son derecede tahfiftir. İftirâş-ı sebu' canavar gibi yayılmak demektir. Îtane gelince: Bir tefsire göre, mescidde kendisine bir mekân-ı mâlûm tahsis ederek hep orada namaz kılmaktır ki onun bu hali devenin bir kere beğendiği yumuşak yeri kendisine hep vatan ve konak ittihaz eylemesine benzetilmiştir. Diğer tefsire göre, mescidde namaz kıldığı yere secdeye varırken deve çöker gibi çökmekten nehiy buyurulmuştur.

Secdede itidal suretlerinden biri, ayaklarının parmak uçlarını –Buhârî'nin Ebû Humeyd es-Sa'dî radıyallahu anhtan rivayet ettiği üzere– kıbleye karşı tutmaktır. Diğeri de secdeteyn arasında *"ik'a"*dan sakınmaktır. İk'a, "kaba etleri yere dayayıp bacakları kaldırmak"tır. İk'adan nehyi mutazammın ehâdîs-i şerife meyanında *Tirmizî*'de Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhın, قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي وَأَكْرَهُ لَكَ مَا أَكْرَهُ لِنَفْسِي: لَا تُقْعِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana buyurdu ki: *'Yâ Ali! Kendim için neyi istersem senin için de onu isterim. Kendim için neyi arzu etmezsem senin için de onu arzu etmem: İki secde arasında ik'ayı bırak*'" {T282 Tirmizî, Salât, 93.} hadisidir.

Hulâsa: Rükûda olduğu gibi sücûdda da itidal sünnet-i seniyye iktizasındandır. Nitekim *Buhârî*'deki bir rivayete göre, Huzeyfe radıyallahu anh bir defa rükû ve sücûdu itmam etmeyen bir kimseyi görmüş ve onu, مَا صَلَّيْتَ وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلَى غَيْرِ الفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا "Sen namaz kılmış olmadın. Bu hal üzere de ölecek olsan Allah Teâlâ'nın Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi yarattığı millet üzere olmayarak ölmüş olacaksın" {B791 Buhârî, Ezân, 119.} diyerek şiddetle takbih etmiştir.

454

•.•.•

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ ﷺ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي فَإِذَا كَانَ فِي وِتْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا.

TERCÜMESİ

Mâlik b. Hüveyris (el-Leysî) radıyallahu anhın: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi namaz kılarken gördüm. Namazının tek rekʿatlarında ol(up da rekʿatı tamamla)dığı zamanlarda (bir müddet) oturmadıkça (sonraki rekʿat için) ayağa kalkmazdı"[467] dediği (sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur. {B823 Buhârî, Ezân, 142.}

………

467 Bu hadis birinci ile ikinci, üçüncü ile dördüncü rekʿatlar arasında celse-i istirâhate yani azıcık oturduktan sonra müteakip rekʿata intikal için ayağa kalkmaya ait olan rivayettir ki buna istinaden Şâfiî ile ehl-i hadîsten birtakımları bu celsenin istihbâbına kāil olmuşlardır deniliyor. Maahâzâ 393. hadisin üçüncü hâşiyesinde müşârün ileyhin *Kitâbü'l-Üm*'de bu celseye dair beyân-ı sarîhi olmadığına da işaret edilmişti. Yine orada görüldüğü üzere, fukahâ-i Şâfiiyye'den birtakımları bu celseyi ihtiyarlık ve zaaf kaydıyla müstehap gördükleri halde diğerleri buna da kāil olmamışlardır. Ahmed b. Hanbel, Evzâî, Ebû Hanîfe ile ashabı, Süfyân es-Sevrî, İshak b. Râhûye gibi eimme-i metbûîn ise bunu müstehap görmezler. Zira –biraz sonra gelecek– 457. Ebû Humeyd es-Sâidî radıyallahu anhın namaz tarifine dair olan hadisinde böyle bir celseden hiç bahsedilmediği gibi fazla olarak *Tahâvî* ile *Ebû Dâvûd*'daki Ebû Humeyd hadisi قَامَ وَلَمْ يَتَوَرَّكْ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem oturmadan ayağa kalktı" {D733 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} suretinde rivayet edilmiştir. Tahâvî, "Ebû Humeyd ile Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhümâ rivayetlerinde tehâlüf görülünce Mâlik'in hadisindeki fiʿl-i resûlün bir illetten neşet etmek ihtimali vârid-i hâtır olur. Yoksa bu celse sünen-i salâttan değildir" diyor. Evâhir-i eyyâm-ı nebevîde sâdır olan, لَا تُبَادِرُونِي فَإِنِّي قَدْ بَدِنْتُ *"Benden evvel ayağa kalkmayınız. Zira ben artık semirdim. Yani kolayca yerden kalkamıyorum"* {D619 Ebû Dâvûd, Salât, 74.} hadîs-i şerifi de bu ciheti takviye eder.

455

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّهُ صَلَّى[468] فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَحِينَ سَجَدَ وَحِينَ رَفَعَ وَحِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ وَقَالَ هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan mervîdir ki (bir defa) namaz kıldırmış[469] ve (bu namazda) secdeden başını kaldırırken, (ikinci) secdeye varırken, (bu) secdeden başını kaldırırken, ikinci rek'attan (yahut ikinci secdeden) kalkarken[470] tekbir(ler)i cehren almış ve "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemi (namazı) böyle (kılar) gördüm" demiştir.[471] {B825 Buhârî, Ezân, 144.}

....

468 *Buhârî*'nin metnine göre hadisin râvisi Saîd b. Hâris el-Ensârî –ki Medine kadısı ve tâbiînden idi-: صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ "Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh bize namaz kıldırdı" diye rivayet ediyor. Musannif, tâbiînin ismini zikretmemek üzere ihtiyar ettiği tarîk-i ihtisara binaen hadisi an'ane ile sevketmiştir.

469 Kütüb-i Sitte ashabı içinde bu hadisi tahrîc eden yalnız Buhârî'dir. *Buhârî* hadisleri üzerine *Müstahrec* telif eden İsmâilî başka bir tarikten Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın namaz kıldırması sebebini naklediyor. Mâlûm olduğu üzere Medine'nin Benî Ümeyye tarafından valisi olan Mervân b. Hakem el-Ümevî Medine'de olmadığı yahut bir özrü bulunduğu zamanlarda Ebû Hüreyre radıyallahu anhı namaz kıldırmak üzere kendine nâib nasbedermiş. Râvi "Bir defa Ebû Hüreyre hastalandı yahut hazır değildi. Bize namazı Ebû Saîd radıyallahu anh kıldırdı. Namaza başlarken rükûa varırken, secdeye giderken... ilâ âhirih" diye söze başlıyor.

470 Teşehhüd-i evvelden kalkarken demektir. Buhârî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan mervî diğer hadisinde ise, وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ قَالَ اللّٰهُ أَكْبَرُ "Secdelerden kalktığında *'Allāhü ekber'* derdi" {B795 Buhârî, Ezân, 124.} suretinde vârit olmuştur ki bu rivayete göre her rek'atın ikinci secdesinden sonra cehren tekbir alınır demektir. Meğer ki Ebû Hüreyre rivayetinde de secdeden maksut olan rek'at ola! Zira rek'ata bedel mecazen secde ıtlakı kesîrü'l-vukūdur. Maahâzâ ركعة lafzının burada mâna-yı müteârefinde müstamel olup diğer rivayetteki سجدتين in de ركعتين mânasına olduğunu İmrân b. Husayn radıyallahu anhın, فَإِذَا رَفَعَ كَبَّرَ وَإِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ "Başını secdeden kaldırdığında tekbir alırdı. İki rek'attan sonra ayağa kalktığında tekbir alırdı" {B786 Buhârî, Ezân, 116.} rivayeti teyit eder.

471 İsmâilî'nin *Müstahrec*'indeki hadisin nihayetinde, فَلَمَّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ قَدِ اخْتَلَفَ النَّاسُ عَلَى صَلَاتِكَ. فَقَامَ عِنْدَ الْمِنْبَرِ فقَالَ إِنِّي وَاللّٰهِ مَا أُبَالِي اخْتَلَفَتْ صَلَاتُكُمْ أَمْ لَمْ تَخْتَلِفْ. إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰكَذَا يُصَلِّي "Ebû Saîd radıyallahu anh namazdan çıkınca ona, "senin kıldırdığın namaz hususunda nâs ihtilâfa düştüler" denildi. Bunun üzerine minberin yanında ayağa kalkıp cemaate hitaben, "Vallahi, kıldığınız şu namaz hakkında ihtilâf çıkmış, çıkmamış hiç umurumda değil. Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi namazı böyle kılar gördüm" dedi. {HM11157 İbn Hanbel, III, 19.} ziyadesi de vardır ki, metn-i *Buhârî*'yi daha ziyade izah ediyor.

Şârih Askalânî'nin dediği gibi hadiste mevzubahis olan ihtilâf, namazda imamın tekbirleri cehredip etmemesi hakkında vâki olmuştur. 438. İmrân b. Husayn radıyallahu anh hadisinin üçüncü ve dördüncü hâşiyelerinden de mâlûm olmuş olduğu üzere Benî Ümeyye ile nasbettikleri âmiller intikālât tekbirlerini cehren almazlardı. Ebû Saîd radıyallahu anhın ihyâ etmek istediği sünnet-i seniyye unutulmuş ve cemaatten çoğunun meçhulü kalmış olduğundan tekbirde cehir sünnete muvâfık mıdır, değil midir diye ihtilâf vâki olmuştur. Ebû Hüreyre radıyallahu anhın tekbirde cehri tâlim ettiği, buradaki 439. ile kendisinden mervî diğer rivâyât-ı sahîhadan zâhirdir.

Bu hadiste, حِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ "İkinci rek'attan yahut ikinci secdeden kalkarken" {B825 Buhârî, Ezân, 144.} denildiğine bakarak cumhûr-ı fukahâ kıyam ederken tekbir, fiile mukārin olmak iktiza eder derler. Mâlik ise Ebû Hüreyre'nin –bundan evvelki hâşiyemizde zikrettiğimiz veçhile– ... إِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ {B795 Buhârî, Ezân, 124.} dediğine bakarak doğrulduktan sonra tekbir almayı tercih etmiştir.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يَتَرَبَّعُ فِي الصَّلَاةِ إِذَا جَلَسَ وَأَنَّهُ رَأَى وَلَدَهُ فَعَلَ ذٰلِكَ فَنَهَاهُ وَقَالَ إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَثْنِيَ الْيُسْرَى فَقَالَ لَهُ إِنَّكَ تَفْعَلُ ذٰلِكَ فَقَالَ إِنَّ رِجْلَيَّ[472] لَا تَحْمِلَانِي.[473]

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur ki Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ namazda iken (teşehhüd-i ahîr için)[474] oturduğunda bağdaş kurardı; (bir gün) oğlunun (da)[475] böyle yaptığını gördü de kendisini bu (oturuşu)ndan nehyetti. ve "Namazdaki sünnet ancak sağ ayağını dikip sol ayağını bükmektir" dedi.[476] (Oğlu) "Sen bunu yapıp duruyorsun" deyince "(Evet, yapıyorum. Çünkü) ayaklarım beni taşıyamıyor" cevabını verdi. {B825 Buhârî, Ezân, 144.}

....

472 Ekseriyetin rivayeti kāide-i ma'rûfeye muvâfık olarak nasb ile böylece إِنَّ رِجْلَيَّ dir. Ancak ref' ile إِنَّ رِجْلَايَ rivayeti de vardır ki bu takdirce ya إِنَّ harf-i cevap olarak نَعَمْ mânasına gelmiş yahut إِنَّ nin ismini de haberi gibi ref' edenlerin lugatı üzere vârit olmuş olur.

473 Tahfîf ile لَا تَحْمِلَانِي de, teşdîd ile لَا تَحْمِلَانِّي de rivayet olunmuştur.

474 *Muvatta*'daki rivayetinde teşehhüd-i ahîr için olduğu musarrah bulunduğundan bu kaydı kavis içinde olarak ilâve ettim.

475 İsmi: Abdullah b. Abdullah b. Ömer'dir. Peder-i mükerremi onu kendi ismiyle tesmiye etmiştir.

476 Bir fiilin sünniyetine sahâbînin şehâdet etmesi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu babda ya kavl-i şerifini istimâ yahut fi'l-i celîlini müşâhede etmiş olduğuna delâlet eder ki bir hadîs-i merfû hükmündedir. Maazâlik metn-i hadîste esnâ-yı teşehhüdde yalnız ayakların hali beyan edilmiş olup ayakları bu heyete soktuktan sonra ne yapılacağı musarrah değil gibi görünüyorsa da diğer bir rivayette Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'in esnâ-yı teşehhüdde cülûsun keyfiyetini tarif için sağ ayağını dikip sol ayağını büktükten sonra ayağının üzerine oturmaksızın sol kaynağının üstüne oturmuş ve "Bunu Abdullah b. Abdullah b. Ömer bana işte böyle gösterdi ve pederi Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın böyle yaptığını söyledi" demiştir. Binaenaleyh Abdullah b. Abdullah rivayetindeki icmâl, Kāsım b. Muhammed'den gelen rivayette tafsil edilmiş bulunuyor. Maahâzâ Kāsım b. Muhammed tarikinden Nesâî'nin vâki olan rivayeti, أَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنَى وَاسْتِقْبَالُهُ بِأَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالْجُلُوسُ عَلَى الْيُسْرَى {N1159 Nesâî, Tatbîk, 96.} diyerek dikilen sağ ayak parmaklarının kıbleye karşı tutulacağı da tasrih ediliyor. İşte bu tarif edilen hey'ete "teverrük" derler. Nitekim sol ayağını yayıp üstüne oturmaya da "iftirâş" denilir.

Namazda otururken sağ ayağını dikip sol ayağını bükmek sünnettir. Sünnetin bu miktarı sabit olduktan sonra sıfat-ı cülûs hakkında ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, Yahyâ b. Saîd, Kāsım b. Muhammed, Abdurrahman b. Kāsım'a göre ka'de-i ûlâda da, ka'de-i ahîrede de demin tarif edilen hey'et-i mesnûneye girdikten sonra sol verikini yani sol kaynağını oturduğu yere yapıştırır ki İmam Mâlik'ten menkul olan teverrük işte budur. Müşârün ileyhe göre beyne's-secdeteyn dahi bu türlü teverrük edileceği gibi teverrükte kadının erkekten farkı da yoktur. Şâfiî'ye göre musallî ka'de-i ahîrede her iki ayağını ardından uzaklaştırdıktan sonra her ikisini sağ kaynağı tarafından çıkarıp mak'adesini yere yapıştırır. Ka'de-i ûlâda ise sol ayağını yatırıp sağ ayağını dikmekle iktifa eder. Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye de buna kāillerdir. Yalnız Ahmed b. Hanbel sabah namazının ka'desini ka'de-i ûlâ gibi telakki eder ki Dâvûd ez-Zâhirî'nin de kavli budur. Taberî "Böyle de yapsa iyidir, şöyle de yapsa. Zira Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden o da sabit olmuştur, o da" demiştir. Hanefiyye'ye göre her iki ka'dede sol ayağını yayıp sağ ayağını dikmek gerektir. Sevrî'nin de mezhebi budur. Delilleri Âişe radıyallahu anhâdan mervî olup *Müslim*'de olan كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ... hadisinde وَكَانَ... يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ الْيُمْنَى {M1110 Müslim, Salât, 240.} lafzı ile salât-ı nebevî tarif edilmiş olmasıdır.

Kadının ka'desine gelince, Hanefiyye'ye göre erkeğin ka'desinden farklıdır ve teverrüktür. Lâkin Buhârî'nin, Ümmü'd-Derdâ' hazretlerinin namazda teşehhüde erkek gibi oturduğunu rivayet etmekle beraber وَكَانَتْ فَقِيهَةً kaydını ilâve etmesi, ka'delerde erkek ile kadın beyninde fark gözetmemek mezhebine mâil olduğunu müşirdir. Kādî İyâz'ın rivayetine göre Selef'ten bazıları kadın hakkında sünnet (terebbü') yani bağdaş kurmak olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da yalnız nâfile namazlarda terebbü' etmesini tecviz etmiştir.

Herkese göre nâfile namazda ve yalnız hasta hakkında farzda terebbüün cevazında beyne'l-ulemâ ihtilâf varsa da sahihin farzda terebbüü câiz olmadığında icmâ beyan ediliyor. Hatta İbn Ebû Şeybe rivayetine nazaran İbn Mes'ûd radıyallahu anh, "Namazda bağdaş kurup oturmaktan ise iki kızgın taş üstünde oturmayı tercih ederim" demiştir ki bu nakle göre onun mezhebince haram olduğu bile anlaşılır. Lâkin ekser-i ulemâca teşehhüdde meşhur olan hey'et-i cülûs sünnet olduğu gibi Selef'ten bir cemaatin ve ezcümle İbn Abbas ve Enes radıyallahu anhüm ile Sâlim, Atâ, İbn Sîrîn ve Mücâhid'in İbn Ömer radıyallahu anhümâ gibi namazda bağdaş kurdukları rivayet edilmektedir. Hasan-ı Basrî terebbüü yalnız nâfile namazda tecviz etmiştir (bundan sonraki hadise de müracaat).

457

•.•.•

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ قَالَ أَنَا كُنْتُ أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ477 مَنْكِبَيْهِ وَإِذَا رَكَعَ أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ478 مَكَانَهُ479 فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْأَخِيرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْأُخْرَى
وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Humeyd (el-Ensârî) es-Sâidî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir:[480] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazını en iyi belleyeniniz ben idim.[481] Görürdüm ki (iftitah) tekbir(ini) aldığında ellerini omuzları hizasına getirir,[482] rükûa vardığında da elleriyle dizlerini tutardı.[483] Sonra belini (kamburlaştırmadan) büker,[484] başını kaldırdığında omurga kemiklerinden her biri yerli yerine gelinceye kadar doğrulur,[485] secde ettiğinde kollarını yere yaymaksızın[486] ve birbirine yanaştırmaksızın[487] (yere) koyup ayaklarının parmaklarını kıbleye karşı getirir, (ilk) iki rekʿat başında (teşehhüd için) oturduğunda sol ayağının üzerine oturup sağ ayağını diker,[488] son rekʿatta oturduğunda (ise) sol ayağını ileri alıp ve diğerini dikip makʿadesi üstüne oturur idi.[489] {B828 Buhârî, Ezân, 145.}

………

477 Bir nüshada حَذْوَ.

478 فِقَارِهِ كُلّ ve كُلّ فِقَارٍ مِنْه rivayetleri de varsa da gerek bu rivayetinde gerek diğer iki rivayetinde burada olduğu gibi zamirsiz olarak vârit olduğunu Buhârî tasrih ediyor. "Kāf"ın takdimiyle قِفَار rivayeti ise tashîftir. Zira قِفَار "çöller" demek olup bura ile hiçbir münasebeti olmayan bir lafızdır.

479 إِلَى مَكَانِهِ rivayeti de vardır.

480 Buhârî bu hadisi, ... عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَكَرْنَا صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ... "... Muhammed b. Amr b. Atâ'nın şöyle dediği rivayet olunuyor: Resûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellemin ashabından birtakım zevat ile beraber otururken Nebî-i Ekrem sallallahu teâlâ aleyhi ve âlihî ve sellemin namazından bahsettik. Ebû Humeyd es-Sâidî dedi ki..." mukaddimesiyle rivayete başlayıp müteakiben yukarıki metni sevkediyor. Metn-i *Buhârî*'deki "nefer" kelimesi üçten ona kadar olan cemaate ıtlak olunduğuna göre hazır olan ashâb-ı kirâm radıyallahu anhümün bu miktarlar arasında olduğu istidlâl olunursa da mezkûr Muhammed b. Amr'ın *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile diğer kitaplarda olan bir rivayetinde, سَمِعْتُهُ فِي عَشْرَةٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {D963 Ebû Dâvûd, Salât, 176, 177.} deyişine göre mecliste olan sahâbe-i kirâmın on zat olduğu anlaşılıyor. Ebû Humeyd radıyallahu anh bunların onuncusu mu, yoksa on birincisi mi idi? فِي عَشْرَةٍ rivayetine göre kendisinden başka dokuz, مَعَ عَشْرَةٍ {MŞ2438 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 4.} rivayetine göre ise on sahâbî bulunduğu anlaşılır. Bu on sahâbî cümlesine dahil olanlardan –Ebû Dâvûd rivayetinde– Ebû Katâde Hâris b Rib'î'nin, –yine Ebû Dâvûd ile Tirmizî rivayetlerinde Ebû Useyd es-Sâidî, Sehl b. Sa'd es-Sâidî ve Muhammed b. Mesleme'nin; yine Ebû Dâvûd'un diğer rivayetinde Ebû Hüreyre'nin (radıyallahu anhüm ecmaîn) isimleri zikrediliyor. Maahâzâ Ebû Dâvûd'un diğer tarikten Muhammed b. Amr b. Atâ rivayetinde Ebû Katâde radıyallahu anhın ismi mezkûr olmadığı tasrih edilmektedir.

481 Tirmizî ile Ebû Dâvûd'un rivayetlerinde Ebû Humeyd radıyallahu anhın bu sözünden sonra diğerlerinin kendisine, فَلِمَ؟ فَوَاللّٰهِ مَا كُنْتَ بِأَكْثَرِنَا لَهُ اتِّبَاعًا وَلَا أَقْدَمِنَا لَهُ صُحْبَةً "Neden daha iyi belleyesin? Vallahi sen Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne bizden ziyade ittibâ etmişlerden ne de daha evvel sohbet etmiş olanlardansın" {D730 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} dedikleri, Tahâvî rivayetinde de, رَقَبْتُ ذٰلِكَ مِنْهُ حَتَّى حَفِظْتُ صَلَاتَهُ {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 260, no: 1548.} "Yaptığı işi gözetledim de nihayet nasıl kıldığını belledim" diye cevap verdiği menkuldür. Ebû Humeyd radıyallahu anhın burada olduğu gibi şifahen ta'rîf-i salât ettiği müteaddit rivâyât ile sabittir. Fiilen tâlime tasaddî ettiği rivayeti de vardır ki Abbâs b. Sehl'den mahfuz olan nakil böyledir. İhtimal ki ta'rîf-i kavlî ve fi'lîyi cemetmiştir. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde bu ta'rîf-i fiilîden evvel abdest alındığından bile bahis vardır.

482 Bir rivayette burada, ثُمَّ قَرَأَ بَعْضَ الْقُرْآنِ "Sonra Kur'ân-ı Kerîm'den bir miktar okudu" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 229, no: 681.} ziyadesi vardır. 413. hadis gibi bu hadis de iftitah tekbirinde ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldıran cumhura hüccettir. Hadîs-i mezkûrun birinci hâşiyesinde zikredildiği gibi Hanefiyye, Mâlik b. Huveyris radıyallahu anhtan mervî hadise muvâfık olarak ellerini kulak hizalarına kadar kaldırırlar. Rükûa varırken ve rükûdan kalkarken ref'-i yedeyn hakkındaki ihtilâf da o hadisin bir hâşiyesinde yazılmıştır (bu hadisin sonuncu hâmişine de müracaat).

483 Tirmizî'nin Abbas b. Sehl tarikinden rivayetinde, إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِمَا. وَوَتَّرَ يَدَيْهِ فَنَحَّاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem rükûa vardı da ellerini dizlerinin üzerine tutar gibi koydu. Rükû ve sücûdda kollarını gerip yanlarından uzak tuttu" {T260 Tirmizî, Salât, 78.} denildiğine göre أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ yi "Elleriyle dizlerini tutardı" ile tercüme etmek asıldan o kadar uzak düşmez zannederim. Bu rivayet *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da da vardır. Hatta oranın diğer tarikten rivayetinde, ثُمَّ فَرَّجَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ "Sonra rükûunda parmaklarını birbirinden ayırırdı" {D731 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} ziyadesi vardır.

484 Metindeki هصر in lugat mânası bir dalı eğip kendine meylettirmek demek olup şârihler هَصْرُ الظَّهْرِ i beli kamburlaştırmaksızın enseyi bel ile bir hizaya getirerek eğilmek ile tefsir ediyorlar. Ebû Dâvûd rivayetinde bu fi'l-i resûl, غَيْرَ مُقْنِعٍ رَأْسَهُ وَلَا صَافِحٍ بِخَدِّهِ "Başını belinden yukarı hizaya kaldırmaksızın, yanaklarını sağa, sola arzetmeksizin" {D731 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} kayıtlarıyla daha ziyade tavzih edilmektedir ki rükû heyetinde sünnet olan başını yukarıya kaldırmamakla beraber eğmemektir.

485 Maksat kemâl-i i'tidâli haber vermektir. Nitekim bir rivayette, ثُمَّ يَمْكُثُ قَائِمًا حَتَّى يَقَعَ كُلُّ عَظْمٍ مَوْقِعَهُ "... Sonra her kemik yerine gelinceye kadar ayakta kalırdı" {MŞ2438 İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 4.} denilmesi de bu mânayı müeyyiddir. *Ebû Dâvûd*'daki rivâyâtın birinde, فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ den sonra kavme, فقَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ. وَرَفَعَ يَدَيْهِ "Başını kaldırınca '*semiallahü limen hamideh rabbenâ leke'l-hamd*' deyip ellerini kaldırırdı" {D733 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} diye tarif edildiği gibi Abdülhamîd'in rivayetinde, حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِلًا "İtidal üzere oturduğu halde ellerini omuzları hizasına getirinceye kadar kaldırırdı" {D730 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} ziyadesi de vardır ki, mezâhib arasında ihtilâfı mûcip olan kavmede ref'-i yedeyn meselesine temas eder.

486 Abbas b. Sehl tarikinden gelen İbn Hibbân rivayetinde, غَيْرَ مُفْتَرِشٍ ذِرَاعَيْهِ {İbn Balabân, el-İhsân, V, 186, no: 1869.} denildiği için "kollarını yaymaksızın" diye tercüme edildi. Tahâvî rivayetinde ise, وَإِذَا سَجَدَ فَرَّجَ بَيْنَ فَخِذَيْهِ غَيْرَ حَامِلٍ بَطْنَهُ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَخِذَيْهِ وَلَا مُفْتَرِشٍ ذِرَاعَيْهِ "Secdeye vardığında uyluklarını ayırır ve uyluklarının hiçbir tarafı üzerine karnını dayamadığı gibi kollarını da yaymazdı" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 260, no: 1548.} diye tarif edilmiştir.

487 Bir rivayette keyfiyyet-i sücûd-ı nebevî, نَحَّي يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ "*Ellerini yanlarından uzak tutup ellerini omuzları hizasına getirirdi*" {D734 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.}, İbn İshak rivayetinde, فَاعْلَوْلَى عَلَى جَنْبَيْهِ وَرَاحَتَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ وَصُدُورِ قَدَمَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ مَا تَحْتَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ ثَبَتَ حَتَّى اطْمَأَنَّ كُلُّ عَظْمٍ مِنْهُ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَاعْتَدَلَ "(Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin) yanları avuçları, dizleri ve ayak parmakları üzerinden tâ omuzlarının altından mübarek koltuklarının beyazı görününceye kadar yükseldiğini gördüm. Sonra her kemiği rahat edinceye kadar durdu. Sonra başını kaldırıp ve ayağa kalkıp doğruldu" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 229, no: 681.} diye tarif edilmiştir. Secdedeki bu heyete "*tahviye*" *(*تَخْوِيَه) denir. Bu lafız için *Kāmus Tercümesi*'nde şöyle deniliyor: "(التخوية) te'diye vezninde... ve musallî secde halinde karnını yerden meydanlu ve pazılarını yanlarından açık ve ayrık eylemek mânasına müsta'mel-i şer'îdir. Nitekim nisvan bunun aksini ederler ki 'ihtifâz' denir." İntehâ. İhtifâz (احتفاز) için de: "Gereği gibi yerleşmeyip acele kalkar gibi ayaklarını dikip yahut dizlerini yere koyup dibini komamak vechiyle oturmak mânasınadır... ve sücûd ve cülûs haletlerinde gereği gibi devşirilip derneşmek mânasınadır" diyor. 254. hadis hâşiyelerinin birinde tarif edilen tecnîh ile tahviye bir mânayadır.

Sünen-i Ebû Dâvûd'daki Ebû Humeyd rivayetinde, وَيَفْتَحُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ إِذَا سَجَدَ. ثُمَّ يَقُولُ اللّٰهُ أَكْبَرُ. وَيَرْفَعُ وَيَثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا. ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الْأُخْرَى مِثْلَ ذٰلِكَ "Secde ettiğinde her iki ayağının parmaklarını açar, sonra Allahüekber deyip başını kaldırır ve sol ayağını büküp üstüne otururdu. Sonra ikinci secdede de böyle yapardı" {D730 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} ziyadesi vardır ki bununla iki secde arasındaki celse tarif edildiği gibi celse ile ka'de-i ûlânın da heyetleri bir olduğu ifham edilmek istenmiştir.

488 Sol ayağının üzerine oturup sağ ayağını dikmeye "iftirâş" denir. Tahâvî'nin rivayetinde teşehhüd heyeti hakkındaki tafsilât daha ziyadedir. Orada ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنَى عَلَى قِبْلَتِهِ. وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى وَكَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ "Sonra oturup sol ayağını iftirâş etti yani altına aldı. Sağ ayağının üstünü kıbleye karşı getirdi. Sağ avucunu sağ dizinin üzerine ve sol avucunu sol dizinin üzerine koydu ve kelime-i şehâdeti telaffuz ederken mübarek parmağı ile işaret buyurdu" {D734 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} deniliyor.

489 Buna da "*teverrük*" denir. Nitekim *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivayetlerin birinde, حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِي فِيهَا التَّسْلِيمُ أَخَّرَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَقَعَدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ "... Nihayet ardından selâm verilecek secdeyi yaptıktan sonra sol ayağını geri bırakıp sol yanı üzerine müteverriken otururdu" {D730 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} denilerek teverrük tasrih edilmiştir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki rivâyâtın birinde ise her iki ka'de beynindeki fark, فَإِذَا قَعَدَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَعَدَ عَلَى بَطْنِ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى. فَإِذَا كَانَتِ الرَّابِعَةُ أَفْضَى بِوَرِكِهِ إِلَى الْأَرْضِ وَأَخْرَجَ قَدَمَيْهِ مِنْ نَاحِيَةٍ وَاحِدَةٍ "İkinci rek'attan sonra oturduğunda sol ayağının tabanı üstüne oturup sağ ayağını diker, dördüncü rek'at olunca sol kaynağını yere yapıştırıp her iki ayağını yanından dışarıya çıkarırdı" {D731 Ebû Dâvûd, Salât, 115, 116.} diye gösterilmiştir. Yine bu hadisin nihayetinde Ebû Dâvûd rivayetinde, زَادَ أَحْمَدُ قَالُوا صَدَقْتَ. هٰكَذَا كَانَ يُصَلِّي "Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde şu ziyade de vardır: Ebû Humeyd ile birlikte o mecliste hazır olan sahâbe-i kirâm radıyallahu anhüm hazerâtı: 'Doğru söylüyorsun, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz işte böyle namaz kılardı' dediler" {D963 Ebû Dâvûd, Salât, 176, 177.} ziyadesi vardır ki kıssanın bu fıkrası *Buhârî*'de yoktur. Ebû Humeyd radıyallahu anhın rivayet ettiği bu hadîs-i şerif bu suretle pek ziyade kesb-i ehemmiyet ediyor. Zira takriben on sahâbînin daha tasdikine iktiran ediyor demektir.

Bu son ka'denin tarifinden sonra İbn İshak rivayetinde, ثُمَّ سَلَّمَ "Sonra selâm verdi" {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 229, no: 681.}, Tahâvî'nin rivayetinde de, فَلَمَّا سَلَّمَ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. وَعَنْ شِمَالِهِ أَيْضًا السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ "Selâm verdiği vakit sağ tarafına dönüp '*es-selâmü aleyküm ve rahmetullah*', sol tarafına da dönüp '*es-selâmü aleyküm ve rahmetullah*' diyerek selâm verirdi" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 260, no: 1545.} diye namazın tarifi hitama erdiriliyor.

Bu hadîs-i şerif de ka‘de-i ûlâ ve ahîre beyninde oturuşça fark gözeten fukaha ile gözetmeyen Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasındaki ihtilâfın mebnâlarından biridir. Bu hadise binaen Şâfiî ile o tarafta kalan birçok fukaha ka‘de-i ûlâda yalnız iftiraşı, ka‘de-i sâniyede ise teverrükü sünnet addederler. Ebû Hanîfe ile İmâmeyn ise –ki şârih Aynî, Sevrî ile Abdullah b. Mübârek'i ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'i de onlara ilhak ediyor– Vâil b. Hucr el-Hadramî radıyallahu anhın, ... فَلَمَّا قَعَدَ لِلتَّشَهُّدِ فَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ قَعَدَ عَلَيْهَا... {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 259, no: 1542.} hadisiyle ihticâc ederek her iki ka‘dede iftiraşı sünnet telakki ederler. Tarafeynin yekdiğere karşı delillerini mütekābilen taz‘îf için şârih Askalânî ile şârih Aynî tarafından serdedilen hüccetler kalbe kanaatbahş olamadığı için hangi delilin kuvvetli olduğunu münakaşadan sarfınazar etmeyi evlâ buluyorum (bundan evvelki hadise de müracaat).

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ بُحَيْنَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ 490 وَهُوَ مِنْ أَزْدِ شَنُوأَةَ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَبْدِ مَنَافٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ 491 فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ وَانْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ
أَنْ يُسَلِّمَ ثُمَّ سَلَّمَ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Ezd eş-Şenûe'den ve Benî Abdümenâf'ın halîflerinden olan Abdullah b. Buhayne radıyallahu anhın –ki ashâb-ı Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden idi[492]– şunu naklettiği rivayet edilmiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem kendilerine (bir defa) öğle namazı kıldırmış. Bu namazda ilk iki rek'attan sonra (teşehhüde) oturmaksızın (secdeden üçüncü rek'ata) kalkmış, nâs da (iktidâen) birlikte ayağa kalkmışlar[493] ve namazı bitirip de[494] –halk, selâm vermesine intizar eyledikleri sırada– oturduğu yerden tekbir alıp selâm vermeden (sehv için) iki kere secde buyurmuş ve sonra selâm vermiş.[495] {B829 Buhârî, Ezân, 146.}

....

490 Râvi Abdullah b. Buhayne radıyallahu anhın nesebi ve Benî Abdümenâf ile olan muhalefesi ve ceddesi olan Buhayne'ye nisbet edildiğinde ibn (ابن) lafzının hemze ile yazılacağına dair olan tafsilât için 254. hadisin ilk hâmişine ve 386. hadise müracaat.

491 Diğer rivayette vav ziyadesiyle وَلَمْ يَجْلِسْ , Müslim rivayetinde ise, فَلَمْ يَجْلِسْ .

492 Râvinin sohbetini ispat ve teyit eden bu cümle-i muʻtarıza müşârün ileyh Abdullah radıyallahu anhtan rivayet eden tâbiînin yani Abdurrahman b. Hürmüz el-Hâşimî'nin sözüdür.

493 İbn Huzeyme rivayetinde, فَسَبَّحُوا بِهِ فَمَضَى "Cemaattekiler sehvi Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ihtar için tesbiha koyuldular da yine geriye dönmeyip devam buyurdu" {İbn Huzeyme, Sahîh, II, 115, no: 1031.} ziyadesi vardır. Tesbih ve tasfîk için 396. hadise müracaat.

494 Metindeki قَضَي الصَّلَاةَ deki kazâ, ıstılâh-ı şerʻî olarak eda mukabili değildir. Maʻnâ-yı lugavîce "Namazı eda ve itmam etti" demektir.

495 Bu kıssaya nazaran teşehhüd-i evvelin mahalli olan kaʻde-i ûlânın terki üzerine noksanın secde-i sehv ile cebir ve telâfi buyurulması teşehhüd-i evvelin farz olmadığına delil addedilmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe, Mâlik, Sevrî, Şâfiî, İshak b. Râhûye, Leys b. Saʻd, Ebû Sevr gibi cumhûr-ı fukahâ-i emsârın kavli de budur. Yalnız Ahmed b. Hanbel'ce farzdır. Leys b. Saʻd ile Ebû Sevr'in de vücûba kāil olduklarına dair rivayet varsa da meşhur olan, cumhur ile beraber olmalarıdır. *Hidâye Şerhi*'nde: "Kaʻde-i ûlâda teşehhüd okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâciptir. Muhtar ve sahih olan da budur. Bir kavle göre sünnettir ki bu kıyasa daha muvâfıktır. Ancak zâhirü'r-rivâyenin hilâfınadır" deniliyor. *Muğnî* sahibi Hanâbile'den Muvaffakuddin İbn Kudâme, "Namaz akşam namazı yahut dört rekʻatlı bir namaz ise –iki rivayetin birine nazaran– her iki teşehhüd vâciptir. Leys ile İshak'ın da mezhepleri budur" diyerek vücûb cihetini tasrih ediyor. Teşehhüd-i sânînin vücûbunda şüphe yoksa da teşehhüd-i evvelin vücûbuna kāil olanların delilleri şunlardır (burada vücûbdan murat, farziyet ile Hanefiyye'nin verdiği mânaca farziyet ve sünniyet arasındaki mertebeden eam olan vücûbdur): 1. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu devam üzere yapmış. İbn Abbas radıyallahu anhümâ hadisine nazaran, قُولُوا التَّحِيَّاتُ {B835 Buhârî, Ezân, 150.} diye hakkında emr-i kavlî-i nebevî bile sadır olmuştur; 2. Unutulduğu vakit onu secde-i sehiv ile cebir ve telâfi buyurmuşlardır; 3. صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي {B631 Buhârî, Ezân, 18.} buyurulmuş (371. hadisin üçüncü hâşiyesine müracaat); 4. *Müslim*'de Âişe radıyallahu anhâdan mervî hadiste, وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ "Her iki rekʻatta Ettehiyyât okurlardı" {M1110 Müslim, Salât, 240.} denilmiştir; 5. *Nesâî*'de İbn Mesʻûd radıyallahu anhtan merfûan mervî hadiste, إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا التَّحِيَّاتُ... "*Her iki rekʻatta oturduğunuzda Ettehiyyât deyiniz*" {N1163 Nesâî, Tatbîk, 100.} buyurulmuştur; 6. Ömer radıyallahu anhın, مَنْ لَمْ يَتَشَهَّدْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ "Teşehhüd okumayanın namazı yoktur" dediği rivayet olunuyor. Lâkin bu son hüccet zayıftır. Zira teşehhüd-i ahîr ile maksat hâsıl olur denilebilir.

Teşehhüd-i evveli her iki manâca vâcip görmeyen cumhur ise diyorlar ki: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem –bu hadiste rivayet edildiği üzere– ikinci rek'attan sonra teşehhüde oturmaksızın üçüncü rek'ata kalkmışlar ve sehvi hatıra getirmek için sahâbe tesbih ettikleri halde teşehhüd için dönüp oturmamışlardır. Eğer vâcip olsaydı terki hatıra gelir gelmez hemen dönüp eda buyurulmak iktiza ederdi. Halbuki fi'l-i resûl dönüp teşehhüde oturmak değil, secde-i sehiv ile cebr suretinde zâhir olmuştur. Secde ile cebredilmesi –Ahmed b. Hanbel'in dediği gibi– vücûba değil istihbâba delâlet eder. Zira rükû ve sücûd gibi erkân-ı salât kabilinden olan ef'âl secde-i sehiv ile müncebir olmaz.

Bu hadisin ortaya attığı meselelerden biri de secde-i sehvin selâmdan evvel edilmiş olmasıdır. Bu meselede fukaha üç fırkaya ayrılmışlardır: 1. Secde-i sehiv mutlaka selâmdan evveldir; 2. Secde-i sehiv eğer noksan dolayısıyla olursa selâmdan evvel, ziyade sebebiyle olursa selâmdan sonradır; 3. Secde-i sehiv mutlaka selâmdan sonradır. Selâmdan evvel secde etmek Şâfiî ile –bir rivayete göre– Ahmed b. Hanbel'in mezhebidir. Zührî, Mekhûl, Rebîatürre'y, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Evzâî, Leys b. Sa'd da buna kāillerdir. İbn Kudâme'nin *Muğnî*'sinde ise Ahmed b. Hanbel'in mezhebi hakkında tafsil vardır. Diyor ki: Sehiv için edilen her sücûd Ahmed'in mezhebine göre selâmdan evveldir. Yalnız haklarında ba'de's-selâm secde buyurulduğuna dair nas vârit olan iki yer müstesnadır ki biri namazın eksik kılınmış olması (Ebû Hüreyre'den mervî 299. Zü'l-yedeyn hadisi), diğeri de imamın ziyade mi, eksik mi kıldığını zihnen taharrîden sonra gālib-i zanna binâ-yı salât etmesi (260. İbn Mes'ûd hadisi) suretleridir. Mâadasında ise hep selâmdan evvel secde-i sehiv edilir.

Secde-i sehvi noksandan dolayı takdim, ziyadeden dolayı tehir eden de Mâlik'tir. Ebû Sevr ile Hicaz fukahasından birkaçı da bu re'ydedirler. Noksandan dolayı takdîm-i secdeye delilleri, bu hadis ile 260 ve 299. hadisler ve Muâviye radıyallahu anhtan *Nesâî* ve *Tahâvî*'de mervî hadistir ki bir defa ka'de-i ûlâyı unutmuş, ayağa kalkınca cemaat tesbihe koyulmuş, o ise selâmdan evvel iki secde edip ba'de's-selâm minbere çıkmış ve: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi gördüm, böyle yaptı" demiş {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 439, no: 2553.}. Ziyadeden dolayı te'hîr-i secdeye delilleri ise üçüncü taife delillerinin aynıdır.

Secde-i sehvi mutlaka selâmdan sonraya tehir edenler hassaten Hanefiyye'dir. Bunlar Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhın *Tahâvî, Tirmizî* ve *Süneni Ebû Dâvûd*'da mervî, صَلَّي بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَهَا. فَنَهَضَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ فَسَبَّحْنَا بِهِ فَمَضَى. فَلَمَّا أَتَمَّ الصَّلَاةَ وَسَلَّمَ سَجَدَ سَجْدَتَي السَّهْوِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz bize bir defa namaz kıldırdı. Sehiv buyurarak iki rek'attan sonra oturmadan kalktı. Kendisine hatırlatmak için tesbih ettik. Aldırmayıp namaza devam etti. Namazı bitirip selâm verince sehiv secdelerini etti" {D1037 Ebû Dâvûd, Salât, 194, 195.} hadisi ile sücûd-i sehvin selâmdan sonra olduğuna dair birçok sahâbenin rivayet ettikleri diğer hadislerdir. Sahâbeden Ali b. Ebû Tâlib, Sa'd b. Ebû Vakkās, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Ammâr b. Yâsir, Abdullah b. Zübeyr ve Enes b. Mâlik radıyallahu anhümün ve tâbiînden İbrâhim en-Nehaî, İbn Ebû Leylâ, Hasan-ı Basrî ve Süfyân es-Sevrî'nin de bu mezhepte olduklarını şârih Aynî beyan ediyor. Her ne hal ise secde-i sehvin takdim ve tehiri hakkındaki ihtilâf –Nevevî ile sâhib-i *Hidâye*'nin dediği gibi– evleviyet hakkında bir ihtilâftır. Yoksa secdenin selâmdan evvel veya sonra olması namazı ifsat etmez.

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ [496] صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا السَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ[497] السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ فَالْتَفَتَ إِلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [498] فَقَالَ إِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّلَامُ فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ فَإِنَّكُمْ إِذَا قُلْتُمُوهَا أَصَابَتْ كُلَّ عَبْدٍ لِلّٰهِ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ[499] أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُه.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz)in ardında namaz kıldığımız vakitlerde:[500] السَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ. السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ. السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ [501] derdik. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bize dönüp[502] buyurdu ki: "Selâm, Allah (tebâreke ve teâlâ hazretlerin)in kendisidir.[503] Herhanginiz namaz kıldığında[504] التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ. وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ[505] desin.[506] Zira siz bu (ibâdillâhi's-sâlihîn)i dediğinizde gökte olan ve yer (yüzün)de olan her sâlih kula râci olmuş olur.[507] (Sonradan da), أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ (deyiniz)." [508] {B831 Buhârî, Ezân, 148.}

....

496 Diğer nüshalarda, خَلْفَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

497 Buhârî'nin bu makamda serdedilen hadisinde,السَّلَامُ عَلٰى اللّٰهِ yoktur. Bu ziyade diğer tarikten rivayet ettiği 462. hadiste vardır ki o da, السَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ عِبَادِهِ "*Allah'a kullarından selâm olsun*" lafzı iledir {B835 Buhârî, Ezân, 150.}. Diğer rivayetinde, السَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ قَبْلَ عِبَادِهِ "*Kullarından evvel Allah'a selâm olsun*" {D1037 Ebû Dâvûd, Salât, 194, 195.} suretindedir ki, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da da bu lafız ile rivayet edilmiştir.

498 Diğer nüshalarda, إِلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

499 Buhârî'nin diğer rivayetinde şek ve terdîd ile أَوْ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ {B835 Buhârî, Ezân, 150.} diye sevkedilmiştir ki şek, Buhârî'nin şeyhi Müsedded'dendir. İsmâilî'nin rivayetinde ise مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ lafzı iledir.

500 Bu ibarenin siyakından –biraz aşağıda gelecek– elfâz-ı teşehhüdün namazın neresinde okunacağı sarîhan anlaşılmıyorsa da *Ebû Dâvûd* ile *İsmâilî*'de, كُنَّا إِذَا جَلَسْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte namazda iken oturduğumuzda..." {D968 Ebû Dâvûd, Salât, 177, 178.} lafzı ile sevkedildiğine göre mahall-i teşehhüdün ka'deler olduğunda –amelen olduğu gibi– rivayeten de şüphe kalmıyor.

501 Buradaki *"falan ve falan"*dan maksat melâike-i kirâmdır.

Nitekim *İbn Mâce*'deki rivayette, يَعْنُونَ الْمَلَائِكَةَ "Melâikenin isimlerini söyleyerek falana ve falana selâm olsun derdik" {İM899 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 24.} diye buradaki icmâl, şerh ve tafsil edilmiştir. İsmâilî'nin rivayetinde, فَنَعُدُّ الْمَلَائِكَةَ , Serrâc'ın rivayetinde de, فَنَعُدُّ الْمَلَائِكَةَ مَا شَاءَ اللّٰهُ "Artık melâike isimlerini alabildiğine sayardık" {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayetler için bkz. Aynî, Umde, VI, 110.} denilmiştir.

Sahâbenin, ahd-i celîl-i nebevîde şöyle ederdik, böyle yapardık demeleri, haber verdikleri fiilin sünnet olduğuna delil tutulursa da ka'de esnasında Allah'a ve meleklerine selâm vermeleri bu kabilden değildir. Zira tahiyye ve teslimi ihfâ ederlerdi. Mesmû-ı nebevî olur olmaz zât-ı akdes-i nebevî kendilerini böyle söylemekten hemen nehiy buyurmuşlardır.

502 İbareden mütebâdir olan maʿnâ-yı zâhire bakılırsa iltifat ve hitâb-ı nebevî namazın içinde vâki olmuş. Nitekim Buhârî'nin diğer bir rivayetinde, فَسَمِعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قُولوُا.. "Allah'a ve melâikeye selâm ettiğimizi Nebî-i Ekrem sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem işitti de... *deyiniz* buyurdu" {B1202 Buhârî, el-Amelü fi's-salât, 4.} sözü bu zannı müeyyid gibi görünürse de mahall-i hitâbın namazın itmâmından sonraki zaman olduğu yine Buhârî'nin diğer rivayetleriyle taayyün etmektedir. Ezcümle birinde, فَلَمَّا انْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem namazdan çıkınca mübarek yüzünü bize döndürüp..." {B6230 Buhârî, İsti'zân, 3.} diğerlerinde de yine o mânaya, فَلَمَّا انْصَرَفَ مِنَ الصَّلَاةِ {İbn Balabân, el-İhsân, V, 284, no: 1955.} denilmiştir. Müslim'in rivayeti ise meseleyi büsbütün hall ü hasm ediyor. Rivâyet-i mezkûrede, كُنَّا نَقُولُ... den sonra, فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ... "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem günün birinde buyurdu ki..." {M897 Müslim, Salât, 55.} denilmiştir ki tevehhüme hiç mahal bırakmamıştır.

503 "*es-Selâm*" esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyeden olunca السلام على السلام السلام على الله,takdirinde olmuş olur ki, selâmın vech-i maʿkūlü kalmaz. "*es-Selâm*" ism-i şerifi türlü türlü tefsir edilmiştir: 1. Simât-ı hudûstan sâlim; 2. Kullarını mehâlik-i dünyeviyye ve uhreviyyeden selâmete çıkaran; 3. Cennetteki bahtiyar kullarına selâm eden; 4. Her gûne selâmet ve rahmetin masdarı, selâmet ve rahmetin mâlik ve muʿtîsi olan. Artık böyle olan zât-ı ecell ü aʿlâ için "selâmette olsun" diye dua edilmez. Selâmet versin diye kendisine dua edilir. Buradaki nehy-i nebevî selâmın ganiyyün ani'l-âlemîn olan Hak sübhânehû ve teâlâ için değil, selâmete muhtaç olan mahlûkat için edilmek yakıştığını tâlim maksadına mübtenîdir.

İman ve İslâm'a –bilâistisna– bütün ümmete sebkati şüphesiz olan ümmü'l-mü'minîn Haticetülkübrâ radıyallahu anhânın mebâdi-i vahy sıralarında bir sözünü bu münasebetle hatırlatmak isterim. *es-Sîre* sahibi İbn İshak'ın rivayetine nazaran müşârün ileyhânın aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizi tesbit ve risâlet yükünün ağırlığını tahfif yolunda mütemadiyen sarfeylediği tesliyetâmîz sözlere ve ilk olarak iman ve tasdik ile da'vâ-yı nübüvveti takviye etmiş olmasına mükâfaten Nebî-i Kerîm ve sâhib-i hulk-ı azîm efendimiz hazretlerine Hak tebâreke ve tekaddes cânibinden Cibrîl-i Emîn aleyhi's-selâmü'l-muîn hazretleri geliyor: اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّي. وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لَا صَخَبَ فِيهِ وَلَا نَصَبَ "Hatice'ye Rabbinden ve benden selâm et. Bir de ona cennette mücevvef inciden âsûde bir hane verileceğini tebşir eyle ki onda ne gürültü var, ne zahmet" {B3820 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 20.} tebşirinde bulundu. Ümmü'l-mü'minîn hazretleri bu beşâreti tebellüğ ederken, هُوَ السَّلَامُ. وَمِنْهُ السَّلَامُ وَعَلَى جِبْرِيلَ السَّلَامُ. وَعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ {İbnü's-Sünnî, Amelü'l-yevm, I, 205, no: 240} diyerek ve nice senelerden sonra –ihtimal ki içlerinde ecillesi de bulunan– bunca sahâbe-i kirâmın ancak ta'lîm-i nebevî ile muttali olabildikleri bir nükteyi, daha bidayette keşfederek kemâl-i irfanını izhar buyurmuştur.

504 Mahall-i tahiyye ve teşehhüd bu emr-i celîl-i nebevînin bu rivayetteki tarz-ı sevkinde de açık olarak beyân edilmemiştir. Ancak Buhârî'nin diğer rivayetinde, فإِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ... "*Herhanginiz namazda iken oturduğunda...*" {B6230 Buhârî, İsti'zân, 3.}, daha başka bir rivayette, إِذَا قَعَدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ {B6328 Buhârî, Daavât, 17.}, Nesâî'nin Abdullah b. Mes'ûd rivayetinde, كُنَّا لَا نَدْرِي مَا نَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ غَيْرَ أَنْ نُسَبِّحَ وَنَحْمَدَ رَبَّنَا. وَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُلِّمَ فَوَاتِحَ الْخَيْرِ وَخَوَاتِمَهُ (وَجَوَامِعَهُ Tahâvî'nin bir rivayetinde:) فقَالَ إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا....

“*Her iki rek‘at sonunda Rabbimizi tesbih ve tahmîd etmekten başka ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Şüphesiz ki Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimize hayrın fevâtih ve havâtimi* (ve cevâmii) *tâlim edilmişti. Buyurdu ki: ‘Her iki rek‘at sonunda oturduğunuzda...’ deyiniz*”' {N1164 Nesâî, Tatbîk, 100; Tahâvî, Meâni’l-âsâr, I, 237, no: 1419.}, İbn Huzeyme rivayetinde de, عَلَّمَنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazın ortasında ve sonunda .... demeyi bana tâlim buyurdu” {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 350, no: 708.} lafızlarıyla vârit olması mahall-i teşehhüdün ka‘deler olduğunu sarâhaten tayin eder.

505 Sahâbe ve tâbiîn devirlerinde خطبة الصلاة, تحية الصلاة namlarıyla yâdedilen “*teşehhüd*”ün meâl-i âlîsi: “Tahiyyât, Allah’a râci ve O’na mahsustur. Salavât, Allah içindir. Tayyibât da O’na mahsustur. Ey Nebî-i Kerîm, Allah’ın rahmeti ve berekâtı senin üzerine olsun. Bize ve Allah’ın sâlih kullarına selâm olsun. Şehâdet ederim ki Allah’tan başka hak mâbud yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) O’nun kulu ve resulüdür.” İntehâ. Vallahu a‘lem.

Tahiyyât تَحِيَّه nin cem‘idir. Tahiyyenin birçok mânası vardır: 1. Selâm; 2. Bekā; 3. Azamet; 4. Âfâttan, nakstan selâmet; 5. Mülk; 6. Hak celle ve alânın müstehik olduğu vech ile envâ-ı ta‘zîm ki en câmi‘ olan mâna da budur.

“Salavât”tan maksat, beş vakit namazlarıyla diğer namazların kâffesidir. İbâdât mânasınadır diyen de var, bildiğimiz namazlardan ibarettir diyen de vardır. Hangi mâna maksut olursa olsun, herhalde salavâttan maksut olan yalnız ilâhü’l-âlemîn teâlâ ve tekaddes hazretleri olup mahlûkattan hiçbirini ne celiyyen ne hafiyyen işrak etmeyiz demeye varır. Salavâtın bir mânası da rahmettir ki Allah’a tahsisi mahz-ı fazl u kereminden i‘tâ ve ihsan eden yalnız O olduğu içindir.

“*Tayyibât*” kelimât-ı tayyibât takdirinde olup Allah Teâlâ’ya senâ olmaya sâlih olan sıfât-ı kemâliyyeye delâlet eden elfâz yahut zikrullah yahut da akvâl-i sâliha demektir. Bazıları tahiyyât ibâdât-ı kavliyye, salavât ibâdât-ı fi‘liyye, tayyibât da ibâdât-ı mâliyyedir demişlerdir.

*“Selâm”*ın bir mânası hoşa gitmeyen şeylerden selâmettir. Bir de bildiğimiz mânaca olan selâmdır ki enbiyâ ve rusül-i kirâm (salavâtullahi aleyhim ecmaîn) hazerâtına taraf-ı Hak’tan tevcih buyurulan selâm olmuş olur. Bu وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى dz âyet-i kerîmesinde mezkûr olan tahiyye-i şerîfedir. Diğer bir mânaya göre bundan maksut olan leyle-i isrâdaki selâm nevinden bir selâmdır.

Siyâk-ı kelâma muvâfık olan gāib sîgasını bırakıp da السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ... diyerek hitap sîgasına udûldeki hikmet bu elfâz-ı şerîfenin ta‘lîm-i nebevî ile bellenmiş olmasına binaen herhangi diğer bir lafızdan a‘lâ ve eşref olmasıdır. Maahâzâ bazı tariklerden İbn Mes‘ûd radıyallahu anhın *Buhârî’*deki bir rivayetinde zamân-ı saâdetnişân-ı nebevî ile sonraki zamanlar beyninde mugāyerete delâlet eder elfâz ile eda olunmuştur. Tarîk-i mezkûrdan gelen teşehhüd hadisinde, ... وَهُوَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْنَا فَلَمَّا قُبِضَ قُلْنَا السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ “...Bunu biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem aramızda iken böyle söylerdik. Rûh-ı mukaddeseleri kabz olunduktan sonra es-selâmü ale’n-nebiyyi demeye başladık” {B6265 Buhârî, İsti’zân, 28.} deniliyor. Lâkin buna da muhalif diğer rivayet vardır: İbn Mes‘ûd radıyallahu anh, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz tarafından şu bildiğimiz tarzda teşehhüdün tâlim buyurulduğunu söylerken İbn Abbas radıyallahu anhümâ, إِنَّمَا كُنَّا نَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذْ كَانَ حَيًّا “Biz: es-selâmü aleyke eyyühe’n-nebiyyü’yü, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken söylerdik” demiş {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. İbn Hacer, Feth, II, 314.}. İbn Mes‘ûd radıyallahu anh ise, هٰكَذَا عَلَّمَنَا وَهٰكَذَا نُعَلِّمُ “Bize böyle öğretti, biz de böyle öğretiriz” cevabını vermiştir ki bu son iki rivayet beyninde münâfât vardır. Elyevm amel-i ümmet, ta‘lîm-i nebevî ile bellenmiş olan عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ sîgasıyla selâm vermek üzere câridir.

السَّلَامُ عَلَيْنَا dan murat, hazır olan imam ile me'mûmîn ve melâike-i kirâmdır. Bu ta'lîm-i nebevîden, dua ederken insanın kendisinden başlaması müstehap olduğu istidlâl olunuyor. Nitekim Tirmizî'nin Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan rivayet ettiği, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ذَكَرَ أَحَدًا فَدَعَا لَهُ بَدَأَ بِنَفْسِهِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birini anıp da dua buyurmak istediğinde kendisinden başlardı" {T3385 Tirmizî, Daavât, 10.} hadisi ile Kur'ân-ı Kerîm'de Nûh ve İbrâhim aleyhime's-selâmdan rivayeten haber verilen dualar sünnet-i seniyye-i enbiyânın böyle olduğunu gösteriyor. وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ derken sâlihînden kimi murat edeceğiz? Tefsîr-i meşhûra göre sâlih, üzerinde sabit olan hukūkullah ile hukūk-ı ibâdı gözeten kimsedir ki sâlihler derecât-ı mütefâvitede bulunurlar. Hakîm et-Tirmizî demiş ki halkın namazda iken yolladığı bu selâmdan her kim behremend olmak dilerse merd-i sâlih olsun, yoksa bu büyük faziletten mahrum kalır. Bazıları da, "İnsan, ibâdillâhi's-sâlihîn derken bütün enbiya ve melâike-i kirâm ile müminleri zihninde istihzâr etmek gerektir" demişlerdir.

Bu münasebetle Kaffâl'in *Fetâvâ*'sındaki şu sözü nakletmek de faydasız olmaz. Orada deniliyor ki: Bir kimsenin terk-i salât etmesinden bütün müminlere zarar isabet eder. Çünkü musallî elbette اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ, teşehhüdünde de السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ der. Namaz kılmayınca Allah'a hizmette mukassır olacağı gibi Resûlullah'ın da, kendisinin de, bütün müslimînin de hakkını edada mukassır olur. Bundan dolayı terk-i salât yüzünden gelen mâsıyet ve musibet büyük görülmüştür. İntehâ. Sübkî de, "Namazda hakkullah ile birlikte ibâdullahın da bir hakkı vardır. Her kim namazları terkederse السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ– demek vâcip olduğu için– geçmiş ve kıyamete kadar gelecek ne kadar mümin varsa cümlesinin hakkını ihlâl etmiş olur" diyor.

Fukahâ-i Şâfiiyye'den Nevevî السلام lafızları yerine elif-lâmsız olarak سَلَامٌ demeyi tecviz etmekle beraber "*Sahîhayn*'ın rivayetlerinde olduğu gibi elif-lâm ile söylenmesi efdaldir" diyorsa da şârih İbn Hacer el-Askalânî, İbn Mes'ûd radıyallahu anh rivayetlerinde bu babda ihtilâf olmadığına bakarak harf-i ta'rifsiz olarak tecviz edişi beğenmiyor. Vâkıa İbn Abbas radıyallahu anhümâdan olan bir rivayette bu lafız hakkında ihtilâf edilmişse de *Müslim*'in efradından olan yani *Buhârî*'de zikredilmeyen hadiste selâmlar hep harf-i ta'rif iledir.

506 Bundan sonraki ibare وعلى عباد الله الصالحين lafzıyla selâm etmenin elfâz-ı sâireye neden efdal olduğunu beyan eden bir cümle-i mu'tarızadır. Yoksa وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ den sonra hemen teşehhüd gelir. Nitekim bazı tariklerden gelen rivâyâtta bu cümle-i mu'tarıza kelâmın sonuna ve teşehhüdden sonraya alınmıştır. Bu rivayette bu sözün araya girmesi râvilerden birinin tasarrufu eseri gibi görünüyor.

507 Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sahâbe-i kirâmını السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ. السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ diyerek melâike isimlerini saymaktan vazgeçirmek için tâlim buyurdukları bu lafz-ı mübarek, deryâ-yı bîgirân-ı atâyâ-yı sübhâniyyeden kendilerine bağışlanmış cevâmiu'l-kelim-i Ahmediyye cevâhirinden biridir. Sahâbe-i kirâm hazerâtı farz-ı muhal olarak ömürleri oldukça birer birer melâike isimlerini saysalardı yine melâikenin ekseri açıkta kalacaktı. Bu lafızlar ise melâikenin kâffesine şâmil olduğu gibi enbiya ve mürselîn ve sıddîkīnin, hâsılı sâlih olan kulların kâffesine de şâmildir.

508 Teşehhüd İbn Mes'ûd, Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Ömer, Âişe es-Sıddîka, Abdullah b. Zübeyr, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muâviye, Selmân, Semüre b. Cündeb, Ebû Humeyd radıyallahu anhüm ecmaîn gibi birçok sahâbeden rivayet edilmiştir. Bâzılarının elfâzı beyninde de ihtilâflar vardır:

İbn Mes'ûd radıyallahu anhın teşehhüdü burada mevzubahis olan teşehhüddür ki Hanefiyye ile Hanâbile'nin muhtarı ve rivayeten esah olanı budur. Bu teşehhüd *Kütüb-i Sitte*'nin kâffesinde rivayet edilmiştir. Bu teşehhüd hakkında bazı rivâyâtta وَكَانُوا يَتَعَلَّمُونَهَا كَمَا يَتَعَلَّمُ أَحَدُكُمْ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ "Bunu herhanginiz Kur'an'dan bir sûreyi nasıl öğrenirseniz öylece öğrenirlerdi" {EM990 Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 343.} ziyadesi de vardır. Diğer bir tarikten de İbn Mes'ûd radıyallahu anhın, أَخَذْتُ التَّشَهُّدَ مِنْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَقَّنَنِيهَا كَلِمَةً كَلِمَةً "Teşehhüdü ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin fem-i saâdetinden aldım. Onu bana kelime kelime telkin buyurdu" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 262, no: 1562.} mukaddimesiyle *"et-Tahiyyâtü"*yü (التحيات) tâlim ettiği rivayet ediliyor. Turuk-ı muhtelifeden yalnız Tahâvî'nin zikrettiği bir rivayette وَبَرَكَاتُهُ yoktur. Abdürrezzâk'ın Atâ'dan rivayetinde de, بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُ التَّشَهُّدَ إِذْ قَالَ رَجُلٌ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُهُ وَعَبْدُهُ. فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَقَدْ كُنْتُ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ أَكُونَ رَسُولًا. قُلْ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem teşehhüdü tâlim buyurdukları sırada biri وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُهُ وَعَبْدُهُ dedi. Bunun üzerine buyurdu ki: '*Vallahi ben resul olmazdan evvel abd idim. Abdühû ve resûlühû de*'" {MA3076 Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 205.} denilmiştir. Bu rivayet mürsel ise de ricâli hep sikāttır.

Müdevvene-i kübrâ'dan İbnü'l-Kāsım'ın rivayetine nazaran İmam Mâlik Ömer radıyallahu anhın rivayetini ihtiyar etmiştir ki lafzı şudur: التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ. الزَّاكِيَاتُ لِلّٰهِ. الطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ. الصَّلَوَاتُ لِلّٰهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. {MU203 Mâlik, Salât, 13.} İmam Şâfiî'nin muhtarı İbn Abbâs radıyallahu anhümânın, كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize teşehhüdü öğretirlerdi" mukaddimesiyle başlayan rivayetidir ki buna nazaran teşehhüdün nazmı şudur: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ، الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ. {M902 Müslim, Salât, 60.}

Bunlardan Ömer radıyallahu anh rivayeti İbn Ebû Şeybe ile Abdürrezzâk'ın *Musannef*lerinde de mevkuf, Ebû Bekir b. Merdûye'nin *Kitâbü't-Teşehhüd*'ünde merfû olarak tahrîc edilmiştir. Tahâvî de *Meâni'l-âsâr*'ında bu teşehhüdü emîrü'l-mü'minîn hazretlerinin minber üstünde nâsa tâlim ettiğini nakleder. İbn Abbas radıyallahu anhümâ hadisi ise Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce tarafından rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî'nin bunu diğer teşehhüdlere tercih etmesine sebep evvelen bunda "*el-mübârekât*" lafzının bulunması, sâniyen تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً [ea] âyet-i kerîmesine muvâfık olarak "*tahiyye, mübâreke, tayyibe*" lafızlarını câmi' olması, sâlisen İbn Abbas radıyallahu anhümânın sıgār-ı sinni nazar-ı mütalaaya alındığına göre taraf-ı âlî-i risâletpenâhîden tâlimin muahhar olması.

Maahâzâ Tirmizî teşehhüd hakkındaki ehâdîsten bahsederken İbn Mes'ûd radıyallahu anh rivayeti için, "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemden teşehhüd hakkında mervî en sahih hadis budur ve ashâb-ı Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile onlardan sonra tâbiînden ekser-i ehl-i ilmin ameli bunun üzerinedir" diyor. İmam Şâfiî vâkıa İbn Abbas radıyallahu anhümânın teşehhüdünü tercih etmiştir. Fakat etbâından olan birçok ulemâ da esahhiyyetine bakarak İbn Mes'ûd radıyallahu anh hadisini tercih etmişlerdir. Bu hadis yüz yirmi bu kadar tarikten rivayet edilmiş olup Şâfiiyyü'l-mezheb olan şârih Askalânî'nin dediği gibi esahhiyeti hakkında ehl-i hadîs beyninde ihtilâf yoktur. Eimme-i Hanefiyye'nin kâffesi ile Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye –Tirmizî'nin beyanına göre– hep onu ihtiyar etmişlerdir. İmam Mâlik ise Ömer radıyallahu anh hadisiyle amel etmiştir. Her birinin kendine göre hücceti varsa da İbn Mes'ûd rivayetinin cümlesinden akvâ olduğu muhakkaktır. Maahâzâ rivayet edilen elfâz-ı teşehhüdün hangisi ile olursa olsun namaz kılmanın cevazında yine cümlesi ittifak etmişlerdir.

Teşehhüdün vücûb ve istihbâbı meselesi bundan evvelki hadisin hâşiyelerinde beyan edilmiştir.

Teşehhüdde ihfâ sünnettir. Bu babda Tirmizî'nin حسن غريب kaydıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan, Hâkim'in صحيح على شرط مسلم kaydıyla yine müşârün ileyhten, İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde Âişe radıyallahu anhâdan bu babda rivayetleri vardır.

Teşehhüd-i ahîrden sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme tasliye, Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre sünnet, Şâfiî'ye göre farzdır. Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetin en meşhuruna göre terkiyle namaz fâsit olur.

---

dz en-Neml, 27/59.

ea en-Nûr 24/61.

460

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ 509 ورَضِيَ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ مِنَ الْمَغْرَمِ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ.510

TERCÜMESİ

Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zevce(-i pâkize)si Âişe (es-Sıddîka) radıyallahu anhâdan sened-i muttasıl ile rivayet olunuyor ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namaz(ın sonun)da:[511] اللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ[512] diye dua buyururdu. Biri kendisine:[513] "Mağremden (yani borçtan) ne de çok istiâze ediyorsun" dedi. Bunun üzerine, "İnsan borçlandığı vakit söz söyler de yalan uydurur, söz verir de sözünde duramaz" buyurdu.[514] {B832 Buhârî, Ezân, 149.}

………

509 زَوْجِ النَّبِيِّ lafızları ekser-i rivâyâtta varsa da İbn Asâkir rivayetinde yoktur.

510 Ekser-i rivâyâtta böylece fâ iledir. Bazı rivayetlerde ise "fâ"sız olarak yalnız أَخْلَفَ dir.

511 فِي الصَّلَاةِ demekle vâkıa namazın hangi rüknünde bu duanın okunacağı kati olarak mâlûm olamazsa da mahall-i dua namazın sonunda teşehhüdden sonra ve selâmdan evvel olmak lâzım geleceği karâin-i akliyyeden mâada bazı haberler ile de sabit oluyor. Nitekim bundan evvelki hadisin diğer tarikten 462. olarak zikredilecek İbn Mes'ûd radıyallahu anh rivayetinin sonunda, ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ مَا شَاءَ "Sonra dilediği duayı intihab eder" {HM4064 İbn Hanbel, I, 428.} buyurulduğu gibi İbn Huzeyme de Abdullah b. Tâvûs'tan şöyle bir rivayette bulunuyor: Pederim teşehhüdden sonra pek ziyade büyük tuttuğu bazı kelimeler söylerdi. "Her iki teşehhüdde mi?" diye sordum. "Hayır, teşehhüd-i ahîrde" dedi. "O kelimeler nedir?" deyince, أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ... cevabını verdi ki bu duanın Âişe radıyallahu anhâdan merfûan rivayet edildiği beyan ediliyor {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 357, no: 722.}. Demek ki başka türlü tafsil ile bu hadisin aynıdır. Hadisler ise yekdiğerini müfessirdir. Binaenaleyh mahall-i duanın teşehhüd-i ahîrden sonrası olduğu taayyün etmiş olur. Bâhusus Ebû Hüreyre radıyallahu anhın da bu duanın teşehhüd-i ahîrde okunacağı hakkında turuk-ı adîdeden rivayeti vardır ki bunların biri *Müslim*'de, إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ... {M1324 Müslim, Mesâcid, 128.} lafzı ile vârit olmuştur.

512 Namazda istiâze buyurulan şeyler bu hadîs-i şerife göre: 1. Azâb-ı kabir; 2. Mesîh-i deccâlin fitnesi; 3. Mahyâ yani hayat fitnesi; 4. Memât yani ölüm yahut zamân-ı mevt fitnesi; 5. Me'sem yani günah; 6. Mâğrem yani borçtur.

Azâb-ı kabirden istiâze ile memur oluşumuz, bu azabın hak olduğunu ve Mu'tezile ile sair inkâr edenlerin yanıldıklarını ispat eder (76, 163 ve 417. hadislere de müracaat).

"*Fitne*" fi'l-asl ibtilâ ve imtihan demektir ki Türkçe'si "*sınamak*"tır. Sonraları hoşa giden bir şeyi beğenip aldanmaya da, dalâle de, günaha da, küfre de, katle de, diğer meânîye de ıtlak olunmaya başlamıştır.

"Mesîh" Îsâ b. Meryem salâvâtullahi ve selâmühû aleyhimâ hazretlerine de deccâle de ıtlak olunur. Lâkin ikincisi daima *"deccâl"* kaydıyla birincisinden tefrik edilir. Deccâle Mesîh denilmesi kendisinden hayır silindiği yahut gözlerinden biri silik olup yekçeşm olduğu yahut –mesâha-i arzdan– zamân-ı hurûcunda az zaman içinde yeryüzünü dolaşacağı içindir. Mesîh b. Meryem aleyhime's-selâmın ism-i şerifinin iştikākı hakkında türlü türlü vecihler beyan edilmişse de kelimenin İbrânîce مَشِيحَا dan me'hûz olduğuna dair olan vecih bizce hepsinden akvâ görünüyor.

Deccâl "halt" mânasına decl (دجل) mânasından me'hûz olarak "hakkı bâtıl gibi gösterir hilekâr, yalancı ve yaldızlayıcı" mânalarına gelir. Âhir zamanda da'vâ-yı ulûhiyyete kalkışacak habisin ismidir ki bu mel'ûnun da hurucu birçok ehâdîs-i şerife ile beraber buradaki istiâze ile sabit oluyor.

"Fitne-i mahyâ" insana müddet-i hayatında ârız olan ibtilâlardır ki "dünyaya aldanmak, şehevâta tebâiyyet etmek, cehaletler ardında koşmak ve en müthişi, el-iyâzü billâhi teâlâ, öleceği sırada imtihana giriftar olmak" gibi şeylerdir.

"Fitne-i memât" fitne-i kabir yahut zamân-ı ihtizardaki fitnedir. Fitne-i memât fitne-i kabirdir denilirse –azâb-ı kabirden istiâze daha evvel geçtiğine göre– mükerreren zikredilmiş olmaz mı? Azâb-ı kabrin fitne-i kabre terettüp ettiği mülâhaza edilirse, sebep ile müsebbip arasında mugāyeret olduğundan ikisi ayrı ayrı mânaları ifade etmiş ve tekrar vâki olmamış olur. Hakîm et-Tirmizî *Nevâdirü'l-usûl*'ünde meyyite, مَنْ رَبُّكَ "Rabbin kimdir?" diye sorulduğu vakit şeytân-ı laîn karşısına geçip kendi nefsine işaret ederek, إِنِّي أَنَا رَبُّكَ "Şüphesiz rabbin benim" diyeceğini Süfyân es-Sevrî'den rivayet ediyor {Hakîm et-Tirmizî, Nevâdir, IV, 162.} ki bu sual sorulduğu gün tesebbüt yani iman üzere sâbitkadem olmak için dua etmek me'sûr olmuştur. Yine Hakîm et-Tirmizî, Amr b. Mürre'ye müntehî ceyyid bir sened ile sahâbenin bir meyyiti kabre koydukları sırada, اللّٰهُمَّ أَعِذْهُ مِنَ الشَّيْطَانِ "İlâhî! Bu kulunu şeytandan sakla!" demeyi müstahsen gördüklerini rivayet ediyor {Hakîm et-Tirmizî, Nevâdir, III, 227.}. İbtidâ-yı emirde azâb-ı kabir ile mesîh-i deccâl fitnesinden istiâze ediliyor da sonra âmmın hâssa atfı kabilinden fitne-i mahyâ ile fitne-i memât zikrediliyor. Demek burada leff ü neşr-i müşevveş var.

Bu münasebetle Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki merfûan bir rivayetini de zikretmek lâzımdır. Bunda, إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنْ أَرْبَعٍ: يَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ. وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ {M1324 Müslim, Mesâcid, 128.} buyurulmuştur. Beyhakī'nin bir rivayetinde bundan sonra, ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ بِمَا بَدَا لَهُ *"Bunları söyledikten sonra nasıl hatırına gelirse nefsi için öyle dua eder"* {İlgili ziyade Nesâî'nin rivayetinde tespit edilmiştir. N1311 Nesâî, Sehiv, 64.} ziyadesi vardır ki bu ziyade de sahihtir.

"Me'sem" (مَأْثَمْ) "günah"tır. *"Mağrem" de* (مَغْرَم) borç yahut kendi sun'u olmaksızın malına bir zarar ârız olmasıdır.

513 Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bu suali irat eden kimsenin ismi müphem ise de Âişe radıyallahu anhânın *Nesâî*'deki, فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ... "Dedim ki: Yâ Resûlellah, mağremden ne de çok istiâze ediyorsun!" {N5456 Nesâî, İstiâze, 9.} sözünden burada ipham ettiği kāilin kendisinden ibaret olduğu anlaşılıyor.

514 Meselâ borcunu eda edebilecek bir şeyi var gibi gösterip öyle borçlanır ki, bazan, hattâ çok kere bu, dâyin olacak kimseyi aldatmak için bir yalan olmuş olur. Kezâlik falan vakitte borcumu ödeyeceğim diye dâyine vaad eder de mîâdı gelince vaadine vefa edemez. Demek ki borç yalan ile hulf-i vaade sâiktir ki her ikisi de birçok ehâdîs-i şerifede ve bâhusus 31. hadiste sıfât-ı münâfikīnden olarak gösterilmiştir. Elhâsıl borç insana dünya ve âhirette îrâs-ı şeyn ettiği için ondan istiâze vâciptir. İbn Ömer radıyallahu anh, الدَّيْنُ رَايَةُ اللّٰهِ فِي الْأَرْضِ. فَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ أَنْ يُذِلَّ عَبْدًا وَضَعَهُ فِي عُنُقِهِ "*Borç Allah'ın yeryüzünde tutuğu lâlesi, boyun halkasıdır. Bir kulu zelil etmek diledi mi onu boynuna geçirir*" {NM2210 Hâkim, el-Müstedrek, III, 838 (2/24).} hadisini rivayet etmiştir. Abdullah b. Ca'fer radıyallahu anhümâ deyn hakkında, إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى مَعَ الدَّائِنِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنَهُ مَا لَمْ يَكُنْ فِيمَا يَكْرَهُهُ اللّٰهُ تَعَالَى "*Hak celle ve alâ hazretleri, borcunu ödeyinceye kadar, hep borçlu ile beraberdir. Meğer ki o borç Allah Teâlâ'nın kerih gördüğü bir sebeple hâsıl olmuş ola!*" {İM2409 İbn Mâce, Sadakât, 10.} hadisini merfûan rivayet ediyor.

Bu hadis için Taberânî ve Hâkim, kimsenin itirazına uğramaksızın sahihtir diyorlar. Bununla metindeki hadis beynindeki teâruz-ı sûrîyi ref'etmek ise o kadar güç değildir. İnsan, borcu tesviyesi vâcip, mendup yahut mubah bir iş için eda etmek niyetiyle ederse Allah Teâlâ –Abdullah b. Ca'fer radıyallahu anh hadisinin delâletiyle– ona yardımcıdır. Eda-yı deyni teysîr buyurması kuvvetle me'mûldür. Zira niyeti ödemektir ve الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ {B1 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.} ve نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ {MK5942 Taberânî, el-Kebîr, V, 185.} hadisleri mûcibince bu hüsnüniyetinden dolayı belki de me'cûr olur. Eğer edâ-yı deyne kudreti yokken borç eder yahut ödememeyi niyet eylerse işte bu, istiâze edilecek borçlardan olmuş olur. Böyle olan kimsenin Allah Teâlâ da lehinde değil aleyhinde olur.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mâsum oldukları bu hususattan istiâze buyurmalarındaki hikmet, ümmete tâlim olabildiği gibi أَعُوذُ بِكَ لِأُمَّتِي mânasına ümmetleri için istiâze de olabilir ya da mâsumiyetleri kendilerince mâlûm olmakla beraber bu istiâzelerle tarîk-i tevâzua sülûk ve izhâr-ı ubûdiyyet buyurmuş, Allah Teâlâ'dan havf ve haşyet gösterip arz-ı iftikār eylemiş de olabilirler. Zamanına yetişmeyecekleri muhakkak olduğu halde deccâl fitnesinden istiâze buyurmaları da o laînin haberi asırdan asra, cemaatten cemaate intişar edip yalancı, sahtekâr, müfterî, sâî bi'l-fesâd, sâhir olduğu müminlerce mâlûm olup kendisine aldanmasınlar içindir. O zamana yetişmeyecekleri kendilerince tahakkuk etmezden evvel bu istiâzede bulunmuş olmaları da ihtimal dahilindedir. Nitekim *Müslim*'deki, إِنْ يَخْرُجْ وَأَنَا فِيكُمْ فَأَنَا حَجِيجُهُ *"Ben içinizde iken deccâl çıkacak olursa ona karşı hüccetle çıkacak benim"* {M7373 Müslim, Fiten, 110.} hadisi de bu mânayı işrâb eder.

Namazda edilecek dualar hakkında ulemâ beyninde ihtilâf vardır. Ebû Hanîfe ile Ahmed b. Hanbel'e göre, yalnız ed'iye-i me'sûre ile Kur'ân-ı Kerîm'e muvâfık olan dualar okunabilir. Zira إِنَّ صَلَاتَنَا هٰذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ. إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ *"Bizim şu namazımıza kelâm-ı nâstan hiçbir şey yaraşmaz. Orada söylenecek tesbih ve tekbir ve kırâat-i Kur'ân'dır"* {M1199 Müslim, Mesâcid, 33.} hadisi, Müslim'in rivayetiyle sabittir. Şâfiî ve Mâlik'e göre ise namaz haricinde –ism olmamak şartıyla– umûr-ı dünyâ ve dine ait kelâm-ı nâsa benzer herhangi dua olursa onu namazda da etmek câizdir. Maahâzâ Şâfiiyye'den bazıları, talebinde suiedep olan bir şey dilemeyi câiz görmemişlerdir. Bu babdaki ihtilâfat ne olursa olsun, maânî-i hayrâtı kâffeten câmi' olarak Allah ve Resûlullah tarafından tâlim edilmiş ed'iye-i mübâreke dururken istenmesinde hayır olup olmadığı mâlûm olmayan metâlib-i dünyeviyye ile uğraşıp lisân-ı resûl ile haber verilen ve herhalde daha âlî olan metâlib-i uhreviyyeyi bırakmak, himmetin kāsır olduğuna alâmet olsa gerektir.

İbn Hazm bu hadisteki taavvüzün farziyetine kāil olmuştur. Zira Tâvûs b. Keysân oğluna, bu duayı etmediğinden dolayı namazı iade ettirmiştir. Lâkin bunun ifrat olduğu 462. hadis ile sabittir.

461

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ عَلِّمْنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي قَالَ قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا[515] وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْلِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümânın) Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhtan[516] rivayetine nazaran (müşârün ileyh hazretleri bir defa) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, "(Yâ Resûlellah!) Bana bir dua öğret de namazım(ın sonun)da[517] okuyayım" di(ye niyazda bulun)muş. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de), اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا.وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ. فَاغْفِرْلِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي. إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[518] de, cevabını vermişlerdir. {B834 Buhârî, Ezân, 149.}

....

515 Bazı nüshalarda كبيرًا olduğu gibi Müslim'in rivayetinde de böyledir. Bundan dolayı Nevevî ظُلْمًا كَبِيرًا كَثِيرًا demeyi münasip görmüştür.

516 Bu hadisi, sahâbî sahâbîden rivayet etmiş. Bundan dolayı da muhaddisînin kimi *Müsned-i Abdullah b. Amr*'da, kimi *Müsned-i Ebû Bekir*'de zikreylemişlerdir.

517 Bundan evvel 460. hadisin üçüncü hâşiyesinde verilen izahata binaen teşehhüdden sonra ve selâmdan evvel demektir.

518 Duâ-yı şerifin meâl-i âlîsi: İlâhî! Şüphesiz ben kendime (büyük ve) çok zulmettim. Günahları mağfiret edecek de ancak sensin. Öyle ise kendi makām-ı rahîmiyyetinden gelen bir mağfiret ile bana mağfiret ve bana rahmet eyle! Şüphesiz ki gafûr ve rahîm sensin. İntehâ. Vallahu a'lem. لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ demek isticlâb-ı mağfiret olduğu gibi vahdâniyyet-i ilâhiyyeyi de ikrardır. مَغْفِرَةً nin nekre olması mağfiretin büyüklüğüne, künhünü idrak mümkün olmayacak kadar azametine delâlet ettiği gibi مِنْ عِنْدِكَ mağfiretin azametini daha ziyade arttırır. Zira Allah tebâreke ve tekaddes hazretleri tarafından olan şey, vasfın ihata edemeyeceği büyük bir şey olmak lâzım gelir. İbnü'l-Cevzî, mağfiretin taraf-ı Hak'tan olmasına –abd cihetinden işlenmiş amel-i sâlih gibi bir sebep olmaksızın– tefaddulen râygân olmuş bir mağfiret olması mânasını veriyor ki abd böyle söylemekle, "Yâ Rab! Amelimle ehliyet kazanmamış olduğum halde kendiliğinden bana mağfiret bağışla!" demiş gibi olur. Talep, niyâz-ı rahmetle ikmal ediliyor ve dua Allah'ın gafûriyyet ve rahîmiyyetine iltica ile hitama erdiriliyor ki bu duâ-yı mübârekin cevâmiu'l-kelimden olduğuna şüphe yoktur. Zira abd, zulm-i kebîr ve kesîr sahibi olmak gibi kemâl-i taksîrini itiraf etmekle beraber mağfiret ve rahmetten ibaret olan gāye-i in'âmı da talep ediyor. Mağfiret, nâr-ı cahîmden uzak bırakılmak, rahmet de cennete idhal edilerek rabb-i kerîme nazardan vâyedâr kılınmaktadır. Ne saadet! Ne fevz-i azîm!

462

•.•.•

حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ فِي التَّشَهُّدِ تَقَدَّمَ قَرِيبًا وَقَالَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ بَعْدَ قَوْلِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ يَتَخَيَّرُ[519] مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو.[520]

TERCÜMESİ

İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) hadisi ki biraz evvel geçmişti.[521] Bu rivayete göre (İbn Mes'ûd radıyallahu anh) وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ demesini müteakip,"Sonra en ziyade beğendiği duayı intihab edip onunla niyazda bulunsun"[522] demiştir. {B835 Buhârî, Ezân, 150.}

....

519 Bazı nüshalarda lâm-ı emr ile ثُمَّ الْيَتَخَيَّرْ.

520 Bazı rivâyâtta فَيَدْعُو بِهِ.

521 459. hadis.

522 Şâfiiyye ile Mâlikiyye buradaki يَتَخَيَّرُ den –bundan evvelki hadislerde zikredilen– ed'iye-i me'sûrenin vâcip olmayıp mendup olduğuna istidlâl etmişlerdir. *Buhârî*'nin başka yerdeki rivayetinde ثُمَّ لْيَتَخَيَّرْ مِنَ الثَّنَاءِ مَا شَاءَ {B6328 Buhârî, Daavât, 17.}, *Müslim*'de de, مِنَ الْمَسْأَلَةِ مَا شَاءَ {M897 Müslim, Salât, 55.} denilmesi, bu ed'iye-i me'sûrenin adem-i vücûbuna delâlet ettiği gibi مِنَ الثَّنَاءِ kaydından da edilecek ed'iyenin esniye ve mehâmid-i ilâhiyyeyi mutazammın olması lüzumu anlaşılır.

460 ve 461. hadislerle 460. hadisin zımnında zikredilen Ebû Hüreyre hadisi ile sabit ed‘iye-i me’sûreden başka diğer ed‘iye-i me’sûre de rivayet edilmiştir. Ezcümle İbn Mes‘ûd radıyallahu anh namazda teşehhüdü tâlim ettikten sonra, "Biriniz teşehhüdden fâriğ olduktan sonra اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ مِنْهُ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبَادُكَ الصَّالِحُونَ. رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ yani ‘İlâhî! Ben bildiğim ve bilmediğim hayırların hepsini senden dilerim. İlâhî! Ben bildiğim ve bilmediğim şerlerin hepsinden sana sığınırım. İlâhî! Sâlih kullarının senden dilediği hayırları senden dilerim. İlâhî! Sâlih kulların hangi şerlerden sana sığındılarsa o şerlerden sana sığınırım. Ey Rabbimiz! Bize dünyada da büyük hasene, âhirette de büyük hasene ver ve ateş azabından bizi sakla!’ diyecek olursa enbiyadan, sâlihînden her kim ne dua ettiyse hepsi bu duanın içine girmiş olur" {MA3082 Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 206.} sözünü de ilâve etmiş (460. hadisin son hâşiyesine müracaat).

Teşehhüdden sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme salât okumak Şâfiî'ye göre vâciptir. Taberî ile Tahâvî müşârün ileyhin bu ictihadda mesbûk olmadığını yani bu ictihadda bulunan ilk müctehidin kendisi olduğunu iddia ederek bununla tasliyenin mendup olduğuna istidlâl ettikleri gibi nedbine icmâ davasında bile bulunmuşlardır. Halbuki şârih Askalânî, "Da'vâ-yı icmâda nazar vardır. Zira Ebû Ca'fer el-Bâkır ile Şa'bî vesaireden vücûb-i tasliyeye kāil olduklarına delâlet eder söz menkul olduğu gibi –en acîbi– bu hadisin râvisi İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan da bunu iktiza eder rivâyet-i sahîha vardır. Nitekim Saîd b. Mansûr ile Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, İbn Mes'ûd radıyallahu anhın يَتَشَهَّدُ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ. ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ بَعْدُ yani "İnsan namazda teşehhüd ettikten sonra Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme tasliye eder. Sonra onun ardından kendi nefsi için dua eder" {İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, Salavât, 72.}, dediğini isnâd-ı sahîh ile rivayet etmişlerdir" dedikten sonra, Şâfiî ile –iki rivayetin birine nazaran– Ahmed ve ashâb-ı Mâlik'ten bazıları işte bundan dolayı vücûb ictihadında bulunmuş olduklarını ve İshak b. Râhûye'nin de vücûba kāil ise de, "Unutup terkedecek olursa umarım ki namazı tamamdır" dediğini nakleder (459. hadisin son hâşiyesine de müracaat).

463

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا سَلَّمَ قَامَ النِّسَاءُ حِينَ يَقْضِي تَسْلِيمَهُ[523] وَمَكَثَ يَسِيرًا قَبْلَ أَنْ يَقُومَ.

TERCÜMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (namazdan) selâm verdiğinde selâmını itmam eder etmez kadınlar (hemen) kalkar. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de) ayağa kalkmazdan evvel azıcık bekler dururdu.**[524]** {B837 Buhârî, Ezân, 152.}

....

523 Bir rivayete göre حَتَّى يَقْضِيَ تَسْلِيمَهُ.

524 Râvilerden İbn Şihâb ez-Zührî'nin *Buhârî*'deki, فَأَرَى وَاللّٰهُ أَعْلَمُ أَنَّ مُكْثَهُ لِكَيْ يَنْفُذَ النِّسَاءُ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَهُنَّ مَنِ انْصَرَفَ مِنَ الْقَوْمِ "Öyle zannediyorum ki –Allahu aʿlem– Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin bu meks ve tevakkufları kadınlar, cemaatin namazdan çıkmış olanları kendilerine yetişmezden evvel savuşmuş bulunsunlar içindir" sözünden de anlaşılıyor ki kadınların mescidden çıkmalarına vakit bırakmak için beklerlermiş. Hatta ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhânın yine *Buhârî*'deki diğer rivayetine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz mihrabı terk buyurmazdan evvel kadınlar çıkıp evlerine dahil olurlarmış. Nesâî rivayetinde ise daha ziyade tafsil vardır. Bu rivayette, إِنَّ النِّسَاءَ إِذَا سَلَّمْنَ قُمْنَ. وَثَبَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ صَلَّى مِنَ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللّٰهُ. فَإِذَا قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ الرِّجَالُ "Kadınlar selâm verdiklerinde hemen kalkarlar, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ve birlikte namaz kılmış olan erkekler duracakları kadar dururlar, Resûlullah sallalahu aleyhi ve sellem kalktığı vakit de erkekler kalkarlardı" {N1334 Nesâî, Sehiv, 77.} denildiğine bakılırsa kalkıp savuşmak için erkeklerin imamı beklemeleri sünnet olduğu da anlaşılıyor.

Namazdan çıkmak için selâmın farz veya sünnet olduğu meselesi de muhtelefün fîhtir. Eimme-i selâseye yani Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e ve bunların etbâına göre selâm rükündür. Namazdan cüzdür. Namaz onunla tamam olur. Selâm vermedikçe tahallül yani namazdan çıkmak câiz değildir. Ebû Hanîfe'ye göre bir rivayette vâcip, diğerinde sünnet; İmâmeyn'e göre sünnettir. Kaʿde-i ahîreden sonra musallî namazdan selâmı terkederek çıkar yahut kaʿde-i ahîreyi edadan sonra kendisinden hades sâdır olursa namazı tamamdır.

Bu hadîs-i şerif aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin namazdan çıkmak için selâma muvâzabet-i risâletpenâhîlerini müş'ir, diğer taraftan da, صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي {B6008 Buhârî, Edeb, 27.} buyurdukları da kati surette sabit olduğundan eimme-i selâseye delil olabildiği gibi daha sarih delilleri Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan sened-i hasen ile Ebû Dâvûd'un merfûan rivayet ettiği, مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ. وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ. وَتَحْلِيلُهَا السَّلَامُ "*Namazın anahtarı abdesttir. Tahrimi yani mâadasını haram kılan şey iftitah tekbiridir. Tahlili yani ef'âl-i salâtın mâadasını helâl kılan şey de selâmdır*" {D61 Ebû Dâvûd, Tahâret, 31.} hadîs-i şerifidir ki bunu Tirmizî ile İbn Mâce de tahrîc ettikleri gibi Hâkim *Müstedrek*'inde صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه kaydıyla tahrîc eylemiş, Tirmizî de, "Bu babda en sahih ve en hasen olarak rivayet edilen bu hadistir" mütalaasını ilâve etmiştir. Hanefiyye'nin hücceti ise Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan mervî, إِذَا رَفَعَ الْمُصَلِّي رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ صَلَاتِهِ وَقَضَى تَشَهُّدَهُ ثُمَّ أَحْدَثَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ. فَلَا يَعُودُ لَهَا "*Musallî namazının sonunda başını secdeden kaldırıp da teşehhüdünü ettikten sonra kendisinden hades vâki olsa namazı tamam olmuştur. Onu bir daha kılmaz*" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 275, no: 1640.} hadîs-i şerifidir. Bir de Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh –*Tahâvî*'deki rivayete nazaran– elinden Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tutup kendisine bâlâda geçen tarzda (459. hadis) teşehhüdü tâlim buyurduklarını naklettikten sonra aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin, فَإِذَا فَعَلْتَ ذٰلِكَ أَوْ قَضَيْتَ هٰذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ. إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ. وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ "*İşte bunu yapınca* (yahut bunları eda edince) *namazın tamam olmuştur. Artık kalkmak istersen kalkarsın, oturmak istersen oturursun*" {Tahâvî, Meâni'l-âsâr, I, 275, no: 1641.} buyurduklarını da merfûan naklediyor. Sahâbî-i müşârün ileyhin التَّشَهُّدُ انْقِضَاءُ الصَّلَاةِ. وَالتَّسْلِيمُ إِذْنٌ بِانْقِضَائِهَا "Teşehhüd namazın tamamlanmasıdır, selâm ise tamam olduğunu haber vermektir" dediğini Tahâvî rivayet ediyor. Demek selâm namazın sulbünden değilmiş; binaenaleyh farz değil sünnettir derler. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'den başka Atâ b. Ebû Rebâh, Saîd b. Müseyyeb, Katâde, İbn

Cerîr et-Taberî de selâmın farz olmadığına, terkiyle namazın da fâsit olmadığına kāil olmuşlardır. Muhalifleri, Tahâvî'nin bu iki rivayeti İbn Mesʿûd radıyallahu anhın kelâmıdır ve ilk rivayet ve hadise müdrecdir diyerek münakaza ederler.

Bu hadîs-i şeriften bir istifademiz de kadınların mescidlere çıkabilecekleri ve erkeklere karışmaksızın namazı müteakip hemen mescidi terkedip hânelerine dönmeleri, onlar çıkıncaya kadar imamın namaz kıldığı yeri terketmemesi lüzumludur (209, 217, 235, 242, 338, 398. hadislere de müracaat). Cemaat içinde kadın yoksa imam için müstehap olan –Şâfiî'nin *Muhtasar*'da mezkûr kavline göre– namazı müteakiben hemen musallâsından kalkmaktır. Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir ve Ömer radıyallahu anhümânın fiili böyle olduğunu Gazzâlî *İhyâ*'ında beyan ediyor ki bu rivayet için İbn Hibbân sahihtir diyor. Şâfiî'nin müstehap gördüğü bu fiilin –Nevevî'nin beyanına göre– iki illeti vardır: 1. İmam selâm verdi mi, vermedi mi? diye geridekilerin şekke düşmemesi; 2. Yabancı bir kimse o sırada mescide girince imamı hâlâ namazda zannederek iktidâ etmemesi. Lâkin –sâhib-i *Tavzîh*'in ihtar ettiği üzere– *Müslim*'de mervî olup meâlini 441. hadisin hâşiyesine aldığımız Berâ b. Âzib radıyallahu anhümânın, رَمَقْتُ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدْتُ قِيَامَهُ فَرَكْعَتَهُ فَاعْتِدَالَهُ بَعْدَ رُكُوعِهِ فَسَجْدَتَهُ فَجَلْسَتَهُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فَسَجْدَتَهُ مَا بَيْنَ التَّسْلِيمِ وَالِانْصِرَافِ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ {M1057 Müslim, Salât, 193.} hadisine bakılacak olursa –aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri selâm verir vermez hemen ayağa kalkmaz, belki selâmdan sonra sücûduna yakın bir celse miktarı otururlarmış. Me'mûma gelince, Şâfiî'nin *el-Ümm*'ünde, "İmam selâm verince onun ayağa kalkmasını beklemeden kalkıp gitmesinde beis yoktur. Lâkin gitmeyi ya imamdan sonraya yahut imam ile birlikte kalkıp gidecek vakte kadar tehir etmesini daha hoş görürüm" denilmiştir. Şârih Aynî *Zehîra*'dan "İmamın, namazdan fâriğ olunca olduğu yerde kıbleye karşı durmayacağı hakkında icmâ vardır ve bunda bütün namazlar müsavidir. Namazdan sonra tatavvu yani sünnet yoksa ister sağına ister soluna isterse –ve karşısına namaz kılan tesadüf etmeyecek ise– cemaate karşı döner. Namazdan sonra sünnet varsa sünnete kalkar" sözünü naklettikten sonra, "Bizim de kāil olduğumuz hüküm budur. Farzın edasından sonra sünneti tehir etmesi mekruh olur. Sünneti kılmak için de imâmet ettiği yerden ya ilerlemek ya gerilemek ya da sağa sola inhiraf eylemek suretiyle ayrılır" diyor ve Hanefiyye'den Hulvânî'nin sünnetleri farzdan sonra tehir etmenin cevazı hakkındaki sözünü beyan ettikten sonra, "Tehirin kerahati

cevazı hakkındaki sözünü beyan ettikten sonra, “Tehirin kerâheti mansûstur” diyor. Sabah ve ikindi namazlarından sonra imam dua ile meşgul olur. Çünkü mezheb-i Hanefî’ye göre bu iki vaktin farzından sonra tatavvu kılınmaz. Namaz yerine duayı ikāme eder. Selâmdan sonra dua etmesi müstehaptır. Mâlikiyye’den *Tavzîh* sahibi de, “İmam zikir ve dua için mihraptan intikal edip cemaate teveccüh etmek istediğinde nasıl dilerse öyle intikal edebilirse de efdal olan sağ tarafını cemaate, sol tarafını da mihraba çevirmek ve bir kavle göre aksini yapmaktır ki Ebû Hanîfe’nin kavli budur” demiştir.

Bu hadisin fevâidinden biri de gadd-ı basarın yani kadınların bulunduğu tarafı görmemek için yere bakmanın vâcip olduğunu ifham etmesidir.

464

•.•.•

عَنْ عِتْبَانَ رضي الله عنه قَالَ صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ.

TERCÜMESİ

İtbân (b. Mâlik el-Ensârî)[525] radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte (bir defa) namaz kıldıktı. Selâm verdikleri vakit (biz de) selâm verdik.[526] {B838 Buhârî, Ezân, 153.}

....

525 Bu hadis 268. olarak evvelce mutavvelen geçmişti. Oradaki rivayet, doğrudan doğruya İtbân'dan değil, Mahmûd b. Rebî' el-Ensârî radıyallahu anh vasıtasıyla İtbân b. Mâlik radıyallahu anhtandır. Orada o kadar tafsilât ile beraber yalnız ثُمَّ سَلَّمَ denilmiş olup burada olan kısa rivayetteki فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ ziyadesi yoktur.

526 Bu hadisten Buhârî'nin istihrâc etmek istediği hüküm, me'mûmun –dua vesaire ile meşgul olarak– selâmını imamın selâmından sonraya tehir etmemesi müstehap olduğudur. Nitekim "İbn Ömer radıyallahu anhümâ imam selâm verdiği vakit arkasında olanların hemen selâm vermesini müstehap görürdü" eserini sadedinde olduğumuz hadisten evvel ta'lîkan rivayet ediyor. Ancak me'mûmun selâmı imamın selâmına mukārin mi, yoksa selâmının akabinde mi olmalı? Ebû Hanîfe'den her ikisi de mervîdir. Şâfiî'ye göre ise muktedî, imam birinci selâmdan fâriğ olur olmaz selam verir. Şâfiiyye'ce vech-i mesnûn budur.

Namazdan çıkmak için kaç kere selâm verilmeli? Bu selâmlar ikidir. Birçok ehâdîs-i şerifede rivayet edildiği üzere musallî bir kere sağ tarafına yanağının akı görününceye kadar dönüp السلام عليكم ورحمة الله, bir kere de sol tarafına yine yanağının akı görününceye kadar dönüp السلام عليكم ورحمة الله der. Namazdan çıkarken selâmın lafz-ı mesnûnu işte budur. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinin başka lafız ile selâm buyurduklarını rivayet eden yoktur. Bu tertibi, hurufunu tenkīs veya başka bir surette ihlâl etmek, meselâ –teşehhüdde olduğu gibi– ihtisar ile سلام عليكم yahut kalp ile عليكم السلام demek yahut ورحمة الله 'yi hazfetmek ya da وبركاته 'yü ziyade etmek vech-i mesnûna muhalif olup namazı ifsat edip etmeyeceği hayli ihtilâflı bir meseledir. Mâlikiyye, imama redd-i selâm olmak üzere muktedînin kıbleye müteveccihen üçüncü bir selâm daha vermesini müstehap görürler. Mâlikiyye'den *Tavzîh* sahibi, Mâlik'in kavli bu olduğunu haber verdikten sonra ehad-i kavleyne göre İbn Ömer radıyallahu anhümânın da, Şa'bî, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Saîd b. Müseyyeb ve Atâ'nın da buna kāil olduğunu nakleder. İbrâhim en-Nehaî de, "Muktedî dilerse redd-i selâm eder, dilemezse etmez" demiştir. İbn Ömer radıyallahu anhümânın kavli, redd-i selâm olduğu iddia edilmekle beraber müşârün ileyhin hâl-i iktidâda imama redd-i selâm etmediği sabittir. Buhârî, muktedînin üçüncü selâmı vermeksizin yalnız iki selâm ile iktifa edeceğine delil olmak üzere İtbân b. Mâlik radıyallahu anhın bu hadisini buraya dercetmiştir. Maahâzâ Semüre b. Cündeb radıyallahu anhın, أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُسَلِّمَ عَلَى أَئِمَّتِنَا. وَأَنْ نَتَحَابَّ. وَأَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem imamlarımıza selâm verelim. Birbirimizi sevelim ve yekdiğerimize selâm verelim diye bize emrettiler" {İM922 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 30.} hadisi gibi rivâyât onlara zâhiren hak verdirebilecek makūledendir.

Mâlikîler'ce bu üç selâmı verecek muktedîdir. İmam ile münferidin –bu taifenin büsbütün aksine olarak– tahallül yani namazdan çıkmak için edecekleri selâm ise yalnız birdir. Bu selâm, yüzünü döndürmeden kıbleye karşı verilir. Bu zümre içinde Ömer b. Abdülazîz, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Evzâî ve Mâlik vardır. Enes b. Mâlik, Seleme b. Ekva', ümmü'l-mü'minîn Âişe es-Sıddîka ve bir rivayete göre İbn Ömer radıyallahu anhüm hazerâtından da bu mezhepte oldukları naklolunur. Tahallül için selâmın iki olduğuna Nâfi' b. Abdülhâris radıyallahu anh ile Alkame, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Atâ b. Ebû Rebâh, Şa'bî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, İbrâhim en-Nehaî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, Şâfiî, İshak b. Râhûye gibi eimme zâhib olmuşlardır. Ebû Bekir es-Sıddîk, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir radıyallahu anhümün de bu ictihadda oldukları rivayet olunmaktadır.

Tek selâmı kâfi görenlerin hücceti Sa‘d b. Ebû Vakkās’tan Derâverdî tarikiyle mervî, إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ. ثُمَّ يَمِيلُ إِلَى الشِّقِّ الْأَيْمَنِ شَيْئًا “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazda kıble cihetine doğru bir kere selâm verir, sonra azıcık sağ tarafına meylederdi” {T296 Tirmizî, Salât, 106.} hadisi ile ümmü’l-mü’minin Âişe radıyallahu anhümâdan Züheyr b. Muhammed tarikiyle rivayet olunan, إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yalnız bir kere selâm verirdi” {İM919 İbn Mâce, İkâmetü’s-salavât, 29.} hadisidir. Halbuki Sa‘d radıyallahu anhın hadisini Derâverdî’den başka râvilerin kâffesi hep iki selâm olmak üzere rivayet ettiklerini Tahâvî naklettiği gibi ümmü’l-mü’minîn hazretlerinin hadisini rivayet eden Züheyr b. Muhammed de ehâdîs-i münkere rivayeti ile mâruftur. Mâlikiyye’nin ihticâc ettikleri diğer Âişe radıyallahu anhâ hadisinde, كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ حَتَّى يُوقِظَنَا بِهَا “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yalnız bir selâm ile namazdan çıkar ve bu selâmı verirken bizi uykudan uyandıracak kadar sesini yükseltirdi” {D1347 Ebû Dâvûd, Tatavvu‘, 26.} denilmesi de o kadar kuvvetli değildir. Zira ikinci selâmdan bahsetmemesi nefyini müstelzim olmadığı gibi iki selâm hakkındaki bunca rivâyâta da mukavemet edemez. Nitekim Tahâvî iki tarafa selâm verileceğini on üç sahâbîden rivayet ettiği gibi şârih Aynî de yedi sahâbîden daha yani min haysi’l-mecmû‘ yirmi sahâbîden rivayet vâki olduğunu haber veriyor.

İki selâm ile namazdan çıkılınca selâmların her ikisi de bir hükümde midir? Hanefiyye'ye göre selâm ile tahallül farz olmadığı için her ikisi sünnettir. Yahut hiç olmazsa biri Ebû Hanîfe'ye göre vâcip diğeri sünnettir. Şâfiiyye'ye göre ise birincisi imam, me'mûm ve münferidin kâffesi için farz olduğu halde ikincisi –Şâfiî'den esah olan rivayete göre– sünnettir. Ahmed b. Hanbel'den meşhur olan rivayete göre her iki selâm vâcip ise de esah olan rivayete nazaran –Şâfiî'ye göre olduğu gibi– onun indinde de birincisi vâcip, ikincisi sünnettir. Mâlik'e göre mesele daha tafsillidir: Birinci selâm –biraz evvelce işaret edildiği üzere– yalnız imam ile münferit (me'mûm değil) hakkında farzdır. İkinci selâm ise imam ile münferit hakkında mesnûn olmamakla beraber me'mûmun üç selâm vermesi müstehaptır ki birini sağına, diğerini soluna, üçüncüsünü de imama redd-i selâm olmak üzere kıble cihetine verir.

465

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 527 وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كُنْتُ أَعْلَمُ إِذَا انْصَرَفُوا بِذٰلِكَ إِذَا سَمِعْتُهُ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Abbas radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Halk farz namazdan çıkınca yüksek sesle zikretmek[528] (tâ) Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zamanında var idi.[529] (Aynı sened ile) İbn Abbas radıyallahu anhümâ, "Ben bu sesi işitir işitmez bununla (yani zikir seslerinin yükselmesiyle) namazdan çıktıklarını anlardım"[530] der. {B841 Buhârî, Ezân, 155.}

....

527 Bir nüshaya göre عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

528 Buhârî'nin diğer tarikten rivayetinde بِالتَّكْبِيرِ denilmiştir ki yüksek sesle tekbir almak demek olmuş olur. Tekbir zikirden ehastır ve ihtimal ki nev'-i zikri beyan ile tahsis ediyor.

529 Seleften bazıları farz namazdan sonra tekbir ile zikrullah ile ref'-i savt etmenin müstehap olduğuna bununla istidlâl etmişlerdir. Zira İbn Abbas radıyallahu anhümâ zamân-ı saâdetnişân-ı nebevîde alelâde yapılan bir şeyi haber veriyor ki haber merfû hükmündedir. Halbuki metbû olan mezâhip ashabı tekbir ve zikir ile ref'-i savtın müstehap olmadığında müttefiktirler. Yalnız müteahhirînden İbn Hazm bunu müstehap görüyor. İmam Şâfiî bu hadisi aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin daima yapmayıp bazı kere ashâb-ı kirâmına keyfiyyet-i zikri tâlim için cehren zikir buyurmuş olduklarına hamledip namazdan çıktıktan sonra imamın da, me'mûmun da hafiyyen zikir etmelerini ve tâlim kastı bulunursa tâlim için cehredilip sonra ihfâ edilmesini ihtiyar etmiştir.

530 Buhârî'nin diğer tarikten rivayetinde, كُنْتُ أعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّكْبِيرِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin namazı bitirdiğini tekbirden anlardım" {B842 Buhârî, Ezân, 155.}; Humeydî rivayetinde de, مَا كُنَّا نَعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ النَّبِيِّ إِلَّا بِالتَّكْبِيرِ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin namazı bitirdiğini ancak tekbirden anlardık" {Humeydî, Müsned, I, 431, no: 486.} denilmiştir. İbn Abbas radıyallahu ahhümânın böyle demesinden esnâ-yı tahdîste namazı müteakip cehren zikredilmek mûtat olmadığını gösterir. Demek ki namazdan sonraki ezkâr ve tekbîrâta aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri âhir-i hayatlarına kadar devam ve muvâzabet buyurmadıkları gibi sahâbe-i kirâm hazerâtı da fi'l-i resûlden bunun lâzım olmadığını anlayıp halkta bunlar olmaksızın namaz tamam olmaz fikri hâsıl olmasın diye terketmiş, birçok fukaha da bunu bundan dolayı mekruh görmüş olacaklardır.

Bazıları tarz-ı rivayetten İbn Abbas radıyallahu anhümânın ahd-i celîl-i risâlette cemaate muvâzabet kendisine ilzam edilemeyecek derecede sagīrü's-sin olduğundan dolayı cemaatlere hazır olmadığına ve namazın bittiğini ancak tekbir sesinden istidlâl ettiğine hükmettikleri gibi bazıları da yine küçük olmak dolayısıyla saf gerilerinde bulunduğu için ancak bu suretle namazın bittiğine hükmettiğine zâhip olmuşlardır. Bazıları da bundan, o tarihlerde orada sesi tâ uzaklardan işitilir cehrü's-savt bir mübelliğ bulunmadığı mânasını çıkarıyor.

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ[531] مِنَ الْأَمْوَالِ بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَلَهُمْ فَضْلُ أَمْوَالٍ[532] يَحُجُّونَ بِهَا[533] وَيَعْتَمِرُونَ وَيُجَاهِدُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ[534] فقَالَ[535] أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِمَا[536] إِنْ أَخَذْتُمْ أَدْرَكْتُمْ[537] مَنْ سَبَقَكُمْ وَلَمْ يُدْرِكْكُمْ أَحَدٌ بَعْدَكُمْ وَكُنْتُمْ خَيْرَ مَنْ أَنْتُمْ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِمْ[538] إِلَّا مَنْ عَمِلَ مِثْلَهُ تُسَبِّحُونَ وَتَحْمَدُونَ وَتُكَبِّرُونَ خَلْفَ كُلِّ صَلَاةٍ[539] ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ قَالَ الرَّاوِي فَاخْتَلَفْنَا بَيْنَنَا فَقَالَ بَعْضُنَا نُسَبِّحُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَنَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَنُكَبِّرُ أَرْبَعًا[540] وَثَلَاثِينَ فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ تَقُولُ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ أَكْبَرُ
حَتَّى يَكُونَ مِنْهُنَّ كُلِّهِنَّ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ.[541]

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme (muhâcirîn) fukara(sı)[542] gelip dediler ki: (Yâ Resûlellah!) Servet ve sâmân sahipleri en yüksek dereceleri (kazanıp ve) naîm-i mukīm[543] (devletine ermek fazilet ve saadetin)i alıp gittiler.[544] (Hem) bizim kıldığımız gibi (onlar da) namaz kılıyor, bizim oruç tuttuğumuz gibi (onlar da) oruç tutuyorlar. (Hem de) onların artık malları var da onunla haccediyor, umre yapıyor, cihad ediyor, sadaka veriyorlar.[545] (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) buyurdu ki: Size bir şey haber vereyim mi ki, siz onu yaptığınız takdirde hem (bu hususlarda) sizi geçmiş olanlara yetişesiniz[546] hem de sizden sonraya kalanlardan[547] hiçbir kimse size yetişemesin[548] ve içlerinde bulunduğunuz cemaat içinde en hayırlı (ümmet) siz olasınız.[549] Meğer ki (onların içinde size tavsiye ettiğim amelin) mislini yapan biri buluna![550] Her (farz) namazdan sonra otuz üçer kere tesbih ve tahmîd eder tekbir alırsınız.[551] Râvi der ki: Aramızda ihtilâf çıktı. İçimizden biri, "Otuz üç kere tesbih, otuz üç kere tahmîd eder, otuz dört kere tekbir alırız" deyince (sormak için) yanına döndüm.[552] "Her biri otuz üçer oluncaya kadar tesbih ve tahmîd eder, tekbir alırsınız"[553] dedi. {B843 Buhârî, Ezân, 155.}

....

531 Bir rivayette أَهْلُ الدُّورِ dır ki دار ın cem'idir. Lâkin bu rivayette tashif vardır. Doğrusu metinde olduğu gibidir.

532 Bazı rivâyâta göre فَضْلُ الْأَمْوَالِ , bir rivayete nazaran da فَضْلٌ مِنْ أَمْوَالٍ
.

533 "Yâ"nın zammiyle يُحِجُّونَ بِهَا rivayeti de vardır.

534 Müslim'in bir rivayetinde, وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} denilmiştir.

535 Bir nüshaya göre قَالَ.

536 Asîlî ve İsmâilî'nin rivayetlerine göre أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِأَمْرٍ denilmiştir.

537 Bir rivayette, إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِ أَدْرَكْتُمْ.

538 Bir rivayette zamîr-i müfred ile بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِ .

539 Bir rivayette دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ; Ebû Zer radıyallahu anh hadisinde ise أَثَرَ كُلِّ صَلَاةٍ.

540 أَرْبَعَةً وَثَلَاثِينَ rivayeti de vardır.

541 Bir nüshaya göre ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ.

542 Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize bu husus için müracaat eden fukaranın adedi mâlûm değilse de herhalde râvî-i hadis Ebû Hüreyre radıyallahu anhın içlerinde olduğu muhakkak olmakla beraber Ebû Zer ile Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhümânın da –bu hadisi rivayet ettiklerine binaen– beraber oldukları sabit oluyor. أَمَرَنَا أَنْ نُسَبِّحَ... diye bu hadisi rivayet eden Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh da ensârî olmakla beraber içlerinde olduğu zannını veriyor. Fakat bu takdirde de *Müslim*'de جَاءَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} denilmesi tağlîb için olmak iktiza eder.

543 Ni'met-i dâime demektir ki نعيم عاجل mukabilidir. Naîm-i âcil, merâretten büsbütün ârî olmaz. Bilfarz sâfî de olsa çabuk zâil ve müntakıl olmak tehlikesine mâruzdur.

544 Müslim'in Ebû Zer radıyallahu anh rivayetinde bu mâna muhtasaran يَا رَسُولَ اللّٰهِ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالْأُجُورِ {M2329 Müslim, Mesâcid, 53.} suretinde eda edilmiştir.

545 Müslim'in Ebû Hüreyre radıyallahu anh rivayetinde, .يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ. وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ "Bizim namazımız gibi namaz kılarlar, bizim orucumuz gibi oruç tutarlar. Halbuki onlar sadaka verirler de biz veremiyoruz. Köle âzat ederler de biz edemiyoruz" {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} lafzı iledir. *Buhârî*'deki lafza göre hatıra bir işkâl geliyor: Acaba fukaranın haccı, umresi, cihadı olamaz mı? Olabilir. O halde bu husụslarda ağniyâ ile fukara beyninde neden tefâvüt bulunduğu iddia edilmiş? Bu, olsa olsa gālib-i ahvâle binaen söylenmiş bir söz olabilir. Zira alelekser fukaradan ziyade ağniyâ hacca, umreye, fîsebîlillâh cihada kadir olagelmişlerdir. Maahâzâ يُحِجُّونَ "Haccettirirler" rivayeti sabit ise haccı, umreyi, cihadı hem kendileri ederler hem de başka kimselerin etmesi için muâvenet-i mâliyede bulunurlar demek olmuş olur ki istişkâl edecek hiçbir cihet kalmaz.

Hadîs-i şerifin buraya kadar olan kısmında elfâz ihtilâfâtı vardır: Tirmizî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayetinde, جَاءَ الفُقَرَاءُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ الْأَغْنِيَاءَ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي. وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَلَهُمْ أَمْوَالٌ يُعْتِقُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ "Fukarâ-yı ashap, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanına geldiler. Dediler ki: Yâ Resûlellah! Zenginler bizim gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar, fazla olarak da malları var. Köle de âzat ederler, sadaka da verirler" {T410 Tirmizî, Salât, 185.}, Müslim'in Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anh rivayetinde –evvelce bahsi geçtiği gibi– ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالْأُجُورِ: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي. وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ "Zenginler büyük büyük ecirleri alıp gittiler. Bizim gibi namaz kılarlar, bizim gibi oruç tutarlar, fazla olarak mallarının artanı ile tasadduk ederler" {M2329 Müslim, Mesâcid, 53.}; yine Ebû Zerr'in İbn Mâce rivayetinde, يَقُولُونَ كَمَا نَقُولُ وَيُنْفِقُونَ وَلَا نُنْفِقُ "Bizim dediğimizi derler, fazla olarak onlar infak ederler de infak bizim elimizden gelmez" {İM927 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 32.}; Bezzâr'ın Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetinde, اِشْتَكَي فُقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا فُضِّلَ بِهِ أَغْنِيَاؤُهُمْ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِخْوَانُنَا صَدَّقُوا تَصْدِيقَنَا. وَآمَنُوا إِيمَانَنَا. وَصَامُوا صِيَامَنَا. وَلَهُمْ أَمْوَالٌ يَتَصَدَّقُونَ مِنْهَا. وَيَصِلُونَ مِنْهَا الرَّحِمَ. وَيُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَنَحْنُ مَسَاكِينُ لَا نَقْدِرُ عَلَى ذٰلِكَ "Müminlerin fukarası zenginlerinin kendilerinden ziyade faziletlere mazhar olduklarından dolayı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimize şikâyet ettiler. Dediler ki: Yâ Resûlellah! Bu kardeşlerimiz tıpkı bizim gibi Allah'ı ve resulünü tasdik ettiler. Bizim iman ettiğimiz gibi iman ettiler. Bizim gibi oruç tuttular. Halbuki onların birçok malı var ki ondan tasadduk ederler, onunla sıla-i rahmederler. Onları fîsebîlillâh infak ederler. Biz ise hiçbir şeye mâlik olmadığımız için bunların hiçbirini yapamıyoruz" {Bezzâr, el-Müsned, XII, 297, no: 6133.}, Nesâî'nin Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhtan rivayetinde de, قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ذَهَبَ أَهْلُ الْأَمْوَالِ بِالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي. وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَيَذْكُرُونَ كَمَا نَذْكُرُ. وَيُجَاهِدُونَ كَمَا نُجَاهِدُ. وَلَا نَجِدُ مَا نَتَصَدَّقُ بِهِ "Dedim ki: Yâ Resûlellah! Mal sahipleri dünyaya da âhirete de,

nâil olup gittiler. Bizim gibi namaz kılarlar. Bizim gibi oruç tutarlar. Bizim gibi zikrederler. Bizim gibi cihada giderler. Biz ise sadaka verecek şey bulamıyoruz” {Nesâî, el-Kübrâ, IX, 64, no: 9899.} deniliyor.

546 Mevzubahis olan zenginlerin fukarayı geçişi ya mânevî olur ya hissî. Esbakıyyetin mânevî olması akla daha mülâyim gelir.

547 “*Sizden sonraya kalanlar*”dan maksat: Bu öğreteceğim zikri etmeyip neyl-i derecatta geri kalanlar demektir.

548 Müslim’in Ebû Hüreyre rivayetine nazaran da, أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئًا تُدْرِكُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ؟ *“Size bir şey öğreteyim mi ki, onu yapmakla sizi geçmiş olanlara yetişesiniz, sizden sonraya kalanları geçesiniz, hiçbir kimse de sizden efdal olamasın?*” {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} buyurulmuştur.

549 En hayırlı olmakla tavsif buyurulan ümmet, sadaka veren ağniyâ ile zikreden fukaranın mecmûu olmak daha muvâfıktır. Bu hayriyyet yalnız fukarâ-yı zâkirîne tahsis edilse zikrin sadakadan mutlaka efdal olduğuna hükmetmek lâzım gelir ki bu daima böyle olmaz.

550 Bu istisna hükmünce tâlim edeceğim ezkârı eden ağniyâ, sizlerin dûnunuzda kalmamış olurlar demek gibidir. Bu takdirce istisna buyurulan ağniyâ, şikâyet eden fukaraya ya müsavi ya onlardan efdal olmuş olurlar. Bundan da ağniyâ-yı zâkirînin, fukarâ-yı zâkirînin –hiç değilse– dûnunda olmadıkları istidlâl olunur. İstisnayı –İmam Şâfiî'in, "İstisnâ kendisine tekaddüm eden cümlelerin kâffesine aittir" diye vazettiği kaideye binaen– tâ ilk cümleye yani أَدْرَكْتُمْ cümlesine kadar teşmil edecek olursak o zaman ağniyâ-yı zâkirînin efdaliyetine katiyen hükmedilmiş olur. Zira bu takdirce ibarenin mânası: "Eğer diyeceklerimi söylerseniz bahsettiğiniz bu faziletle ağniyâya yetişirsiniz. Meğer ki onlar da sizin dediklerinizi diyeler. İşte o gibilerin faziletine yetişemezsiniz" olmuş olur. Zikir ve tesbih eden ağniyâ böyle olunca mesele hali üzere kalmış, ağniyâ-yı zâkirînin fukaraya cihad, tasadduk, sıla-i erhâm, ıtk-ı rakabe gibi fezâil cihetinden efdaliyeti değişmemiş, fukaranın onlara yetişebilmesi imkânı yine kalmamış demektir. O halde fukarâ-yı muhâcirînin bu şikâyetinden, ağniyâya ecir ve faziletçe yetişmek için arz-ı hal etmelerinden bir semere hâsıl olmamış mı diyeceğiz? Hayır. Çünkü fukarâ-yı muhâcirîne tesliyetbahş olan ta'lîm-i nebevîden maksad-ı âlî mutlaka ağniyâyı fukaranın dûnunda bırakmak olmayıp sia-i mâliyeleriyle yetişemeyecekleri ecr ü mesûbâta, en yüksek derecât ile naîm-i mukīme kolaylıkla yetişebilmenin tarikini göstermekten ibaret olmakla beraber Bezzâr'ın biraz evvel zikrettiğimiz İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisinin sonunda fukaranın yanık yüreklerine su serpecek şu: فَفَعَلُوا ذٰلِكَ. فَذَكَرُوا لِلْأَغْنِيَاءِ. فَفَعَلُوا مِثْلَ ذٰلِكَ. فَرَجَعَ الْفُقَرَاءُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا ذٰلِكَ. فَقَالُوا هٰؤُلَاءِ إِخْوَانُنَا فَعَلُوا مِثْلَ مَا نَقُولُ. فَقَالَ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ. يَا مَعْشَرَ الْفُقَرَاءِ أَلَا يَسُرُّكُمْ أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُسْلِمِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِنِصْفِ يَوْمٍ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ ..." Fukara tâlim buyurulan zikirleri ettiler. Derken zenginlere de yaptıklarını haber verdiler. Zenginler de tıpkısını yaptılar. Fukarâ-yı ashap, Resûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem hazretlerine dönüp bu keyfiyeti haber verdiler ve 'Bizim bu kardeşlerimiz bizim yaptığımızı yapıp söylüyorlar' dediler. Bunun üzerine, *'Bu dediğiniz Allah'ın bir fazl ü ihsanıdır ki dilediğine verir. Ey fakirler cemaati! Fukarâ-yı müslimînin ağniyâ-yı müslimînden âhiret günü ile yarım*

cemaatidir. Fukara-yı müslimînin ağniya-yı müslimînden ahiret günü ile yarım gün yani beş yüzyıl evvel cennete girmeleri sizi mesrur etmez mi?' buyurdu" {Bezzâr, el-Müsned, XII, 297, no: 6133.} tesellisi de vardır. Mâlûm olduğu üzere وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ "*Şüphesiz ki senin Rabbinin nezdindeki bir tek gün, sizin saymakta olduğunuz senelerin bini gibidir*" **eb** âyet-i kerîmesinin delâletiyle yevm-i kıyametin bir günü bizim hesabımıza göre bin yıl imtidadındadır. Bir de zengin oldukları takdirde o zenginlerin a'mâl-i sâlihasını ziyadesiyle beraber yapmak niyyet-i halisesinde olduklarına göre نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ "*Müminin niyeti amelinden efdaldir*" {MK5942 Taberânî, el-Kebîr, V, 185.} hadisine binaen hem bu niyetlerinin hem de ettikleri zikirlerin sevaplarını ihraz etmiş olurlar. Maahâzâ Ebû Hüreyre radıyallahu anhın *Müslim*'deki rivayetinde yalnız ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ **ec** buyurulduğu zikredilip {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} Bezzâr'ın son ziyadesi yoktur.

Ağniyânın haline fukarâ-yı sahâbenin böyle arzûkeş olmaları şanlarına hiçbir nakīsa vermez. 66. İbn Mes'ûd radıyallahu anh hadisinde لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ... buyurulmuştur ki bu hadisteki hasetten murat ma'nâ-yı meşhurunca haset değil gıptadır. Bir kimsenin diğer kimsenin hayrat ve hasenatına gıpta etmesi ve ondan sâdır olan a'mâl-i hayriyye emsalinin kendinden de sâdır olmasını temenni edip tarîk-i tahsilini araması mezmûm olmak şöyle dursun pek müstahsendir bile. Mezmûm olan ma'nâ-yı hakîkîce hasettir ki mahsûdun zevâl-i nimetini temennîdir. وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ed âyet-i kerîmesindeki nehiy ise mümkinü'l-husûl olmayan şeyleri temenni hakkındadır. أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَزُهَا *"Amellerin efdali en güç olanlarıdır"* {Rivayetin kaynakları ve sıhhati hakkında bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I, 175, no: 459.} hadîs-i şerifine nazaran (381. hadis hâşiyesine müracaat) hangi amelde meşakkat ziyade ise ondaki ecr ü mesûbât da ziyade olmak lâzım gelirken söylenmesi bu kadar kolay olan birkaç kelime-i tayyibenin ecri nasıl oluyor da bilfarz cihad gibi güç ve meşakkatli ibâdâtın sevabına müsavi oluyor? Bunda taaccüb edilecek bir şey yoktur. Bu kelimâtın hakkı ihlâs-ı tâm ile söylenmiş olmalarıdır. Bâhusus fukara için ihlâs-ı tâm ile hamdetmek a'mâlin efdali olduğu gibi en gücüdür de. Bir de deminki hadisten her ibadet ecrinin çekilen meşakkat ile mütenasip olacağı hükm-i kat'îsini çıkarmak da doğru değildir. Ezcümle kelime-i şehâdeti telaffuz –o kadar suhûletiyle beraber– ibâdât-ı şâkkanın birçoğuna terettüp etmeyen ecr ü mesûbât-ı azîmeyi müstelzimdir. Kezâ umuma ait bir hayrın teessüsüne sebebiyet verecek olan bir kelimecik de böyledir. Bir lahzacık olsun Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin meclis-i sohbetlerini idrak etmiş olmanın, hiçbir amel kendisine müvazi gelemeyecek ve derecesine hiçbir vasıta ile varılamayacak bir hayır ve fazilet olduğunda da ittifak vardır. Halbuki o huzûr-ı mübarekte bulunmak o devre göre o kadar güç bir şey değildi.

551 Metinde خَلْفَ كُلِّ صَلَاةٍ buyurulmakla tarif edilecek zikirler –ferâiz ve nevâfil– bütün namazların akabinde olmak iktiza ederse de, ulemânın ekseri *Müslim*'deki Kâ'b b. Ucre radıyallahu anhın merfûan rivayetinde, مُعَقِّبَاتٌ لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ: دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً "*Birtakım muakkıbât yani namaz ardında söylenecek kelimât-ı tayyibe vardır ki onları söyleyen hiçbir vakit haybet ve hüsrana duçar olmaz: Her farz namazın ardında otuz üç kere tesbih, otuz üç kere tahmîd, otuz dört kere de tekbir*" {M1349 Müslim, Mesâcid, 144.} buyurulmuş olduğuna bakarak ve mutlakı mukayyede hamlederek bu zikirlerin, muakkıbâtın yalnız farzdan sonra okunması re'yinde bulunmuşlardır ki bugün amel-i ümmet hep bunun üzerinedir.

552 Bu ihtilâf –ibarenin zâhirine göre– Ebû Hüreyre ile ashabı radıyallahu anhüm arasında çıkmış ve müracaat edilen zat da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri imiş gibi görünürse de Müslim'in bir rivayetinde, "Aramızda ihtilâf çıktı" diyen râvinin (Sümeyy) olup müracaat edip tekrar sorduğu zatın –bu hadisin râvisi– (Ebû Sâlih) olduğu musarrahtır. İhtilâf çıkaranın da kendisinin ehlinden biri olduğu, قَالَ سُمَيٌّ فَحَدَّثْتُ بَعْضَ أَهْلِي هٰذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ وَهِمْتَ "Sümeyy dedi ki: Bu hadisi ehlimden birine söyledim. Dedi ki: Sen yanılıyorsun. Her biri otuz üçer oluncaya kadar tesbih ve tahmîd eder, tekbir alırsınız" {M1347 Müslim, Mesâcid, 142.} ibaresi ile tayin edilmiştir. Râvi Sümeyy ile ehlinden olan kimse beynindeki ihtilâf acaba ne idi? Tesbih ve tahmîd ve tekbirin her biri on birer olmak üzere mecmûunun mu otuz üç olacağı, yoksa her biri otuz üçer olup doksan dokuza bâliğ olan mecmûu diğer bir tekbir ile yüze iblâğ etmek mi lâzım geleceği ya da ezkârın her üçünü سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ أَكْبَرُ diye cemederek bu mecmûun otuz üç kere tekrar mı edileceği hakkında ihtilâf etmiş olabilecekleri gibi aralarında başka surette de bir ihtilâf çıkmış olabilir. Zira ibâre birçok ihtimâlâta müsaittir.

553 Bu rivayete göre Sümeyy başka türlü, ihtimal ki on bir kere tesbih ve tahmîd ve tekbir edileceğini anlamış. Ehlinden kendisine muhalif olan zat, tekbirin otuz dört kere olacağını söylemiş. Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan hadisi ahzedip bu meselede hakem ittihaz edilen Ebû Sâlih doğrusu otuz üç tesbih, otuz üç tahmîd, otuz üç tekbir olduğunu söylemiş. Fakat bu babda rivâyât mütehâlif ve buraya derçleri mümkün olamayacak kadar kesîrdir. Yalnız şârih Aynî'nin dercedebildiği rivayetler on altıya bâliğ oluyor. Biz hulâsatan şunu diyebiliriz ki: Bu ezkâr-ı şerîfenin adetleri hakkındaki rivâyât muhtelif olduğu gibi tertipleri beyninde de ihtilâf vardır.

Sünen-i Ebû Dâvûd'da mervî Ebû Zer radıyallahu anh hadisinde bu ezkâr –Ebû Hüreyre radıyallahu anhın buradaki hadisinde olduğu gibi– yine otuz üçerdir. Yalnız onun tertibine göre ibtidâ tekbir, sonra tahmîd ve en sonra tesbih gelir. Sonunda da لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ denecek ki tertipten kat'-ı nazar amel-i ümmet elyevm bunun üzerinedir. Bu zikre terettüp edecek mesûbât da bu hadise göre, غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ *"Günahları deniz köpükleri kadar çok olsa bile cümlesi mağfûr olur"* {D1504 Ebû Dâvûd, Vitr, 24.} beşâret-i uzmâsıyla tebyin buyurulmuştur.

Tekbirlerin otuz dört olacağına dair biraz evvel geçtiği üzere *Müslim*'de Kâ'b b. Ucre radıyallahu anhtan öyle bir rivayet bulunduğu gibi Tirmizî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan, İbn Mâce'nin Ebû Zer radıyallahu anhtan, عمل اليوم والليلة de Nesâî'nin Ebü'd-Derdâ radıyallahu anhtan rivayetleri de vardır. Yalnız İbn Abbas rivayetine göre, sonunda on kere لا إله إلا الله "lâ ilâhe illallah" denilecek.

Bezzâr'ın İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayetine göre on bir kere اللّٰهُ أَكْبَرُ, on bir kere الْحَمْدُ لِلّٰهِ, on bir kere لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ on bir kere de سُبْحَانَ اللّٰهِ denilecek. {Bezzâr, el-Müsned, XII, 297, no: 6133.}

Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhın *Nesâî*'deki rivayetine göre sahâbe-i kirâm her namazdan sonra otuz üç tesbih, otuz üç tahmîd, otuz dört tekbir ile meşgul olup dururlarken ensardan bir zata rüyasında birinin, "Böyle yapacağınıza her birini yirmi beşer kere söyleyip yirmi beş kere tehlîl etseniz" demesi ve keyfiyetin aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerine arzı üzerine, *"Böyle yapınız"* {N1352 Nesâî, Sehv, 93.} buyurmuşlardır.

Tirmizî ile Nesâî'nin Enes radıyallahu anhtan; Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan, عمل اليوم والليلة de Nesâî'nin Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan; *Müsned*'inde Ahmed'in Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan; *Mu'cemü'l-kebîr*'inde Taberânî'nin Ümmü Mâlik el-Ensâriyye radıyallahu anhâdan rivayetlerinde bu üç zikir onardır. Bu rivayetlerin hepsinde zikirler tesbih, tahmîd ve tekbir olarak sıralanmışlar, yalnız Sa'd b. Ebû Vakkās rivayetinde ibtidâ tesbih, sonra tekbir, en sonra da tahmîd zikredilmiştir. Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâ hadisi, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin, خَلَّتَانِ لَا يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَهُمَا يَسِيرٌ. وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ "*İki şey vardır ki bunlara bir recül-i müslim devam ve muvâzabet ederse behemehal cennete girer. Bunlar kolay şeyler iken bunlarla âmil olan azdır*" mukaddimesiyle başlayıp her namazdan sonra onar kere tesbih ve tahmîd ve tekbir tavsiye buyurulduktan sonra, فَهِيَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ فِي اللِّسَانِ. وَأَلْفٌ وَخَمْسمِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ "*İşte bunlar, lisandan çıkması itibariyle yüz elli kelime-i tayyibedir. Lâkin mîzanda bin beş yüzdür*" {N1349 Nesâî, Sehv, 91.} tebşirinde bulunuyorlar. Sonra ikinciye nakl-i kelâm ile yatağa girerken otuz üç kere tesbih ve tahmîd ve otuz dört kere tekbir tavsiye buyurulup, فَهِيَ مِائَةٌ فِي اللِّسَانِ وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ "*İşte bunlar da lisandan çıkması itibariyle yüzdür, lâkin mîzanda bindir*" müjdesi veriliyor ve "*Hanginiz bir gün, bir gece zarfında iki bin beş yüz seyyie irtikâp eder?*" suali irat buyuruluyor. Sâmiînden biri, bu kadar kolay bir şeyin neden yapılamayacağını istiğrâb ederek, يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَكَيْفَ لَا نُحْصِيهَا؟ "Yâ Resûlellah! Buna neden muvâzabet edemeyelim?" sualini soruyor. Cevaben de, إِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْتِي أَحَدَكُمْ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ. فَيَقُولُ اذْكُرْ كَذَا. اُذْكُرْ كَذَا وَيَأْتِيهِ عِنْدَ مَنَامِهِ فَيُنِيمُهُ "*Herhangi biriniz namazda iken şeytan gelip falan şeyi hatırla, falan şeyi hatırla der. Uyuyacağı sırada da gelir uyutur*" {N1349 Nesâî, Sehv, 91.} buyuruyorlar.

Enes radıyallahu anhtan başka tarikten gelen bir rivayette bunların altışar, diğer birinde de birer kere olduğu dahi mervîdir.

Ağniyâ-yı sahâbenin sadakat vesair ibâdât-ı mâliyesinden mahrum olan fukarâ-yı sahâbeye diğer kardeşlerinin mertebesine varmak tarikini gösteren bu tavsiye-i nebeviyyenin *Müslim*'deki Ebû Zer radıyallahu anh rivayetinde başka tafsilâtı vardır. Orada bu hadiste olmayan, أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ؟ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً. وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ. وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ. وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ. قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟ قَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ فَكَذٰلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي حَلَالٍ كَانَ لَهُ أَجْرٌ "Hazreti Resul sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: *'Allah Teâlâ ve Tekaddes hazretleri size tasadduk edecek şey vermemiş mi ki böyle söylüyorsunuz? Her tesbihinize mukabil sadaka ecri vardır. Her tekbirinize mukabil sadaka ecri vardır. Her tahmîdinize mukabil sadaka ecri vardır. Her tehlîlinize mukabil sadaka ecri vardır. Emir bi'l-ma'rûf da sadakadır. Nehiy ani'l-münker de sadakadır. Hatta birinizin ehline mukārenet etmesinde de sadaka ecri vardır.'* Dediler ki: 'Yâ Resûlellah! Birimiz şehvetini kazâ ederse yine nâil-i ecir mi olur?' Cevaben buyurdu ki: *'Söyleyin, o kimse şehvetini haram ile kazâ edeydi ona vizr yani günah olmayacak mıydı? İşte bunun gibi helâl ile de kazâ-yı şehvet ederse ecre nâil olur'*" {M2329 Müslim, Zekât, 53.} ziyadesi de vardır.

---

eb el-Hac, 22/47.
ec el-Hadîd, 57/21.
ed en-Nisâ, 4/32.

467

•.•.•

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

TERCÜMESİ

Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhtan:[554] Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz) her farz namazdan sonra:[555] لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ [655] وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. [755] اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ .وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ. وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ [855] buyururlardı. {B844 Buhârî, Ezân, 155.}

....

554 Bu hadisi Buhârî, Mugīre b. Şu'be'nin mevlâsı ve kâtibi Verrâd'dan rivayet ediyor. Verrâd, "Mugīre b. Şu'be, Muāviye'ye yazdığı bir mektupta bana şöyle imlâ etti: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ilâ âhirih" diyor. Buhârî bunu birkaç yerde daha zikrediyor. Kiminde, كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْمُغِيرَةِ اكْتُبْ إِلَيَّ مَا سَمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خَلْفَ الصَّلَاةِ "Muâviye, Mugīre'ye Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin namazdan sonra ne okuduklarını işittiğin üzere bana yaz diye mektup yazdı" diyerek namazdan sonraki ezkâr hakkında rivayet talep ettiği söyleniyor. Kiminde de mutlak olarak Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden ne işitmişsen bana yaz diye yazmış olduğu rivayet ediliyor. Muâviye tarafından o sırada Kûfe emîri bulunan Mugīre de cevaben bu hadisi –diğer rivayetlerde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizden semâını tasrih ederek– yazıyor. Binaenaleyh hadis, Mugīre'nin hadîs-i merfûudur. Musannifin, عن المغيرة بن شعبة... diye hadisi kaydetmesi pek muvâfık düşmüştür.

555 Buhârî'nin diğer rivayetinde مَكْتُوبَةٍ kaydı olmadığına göre ferâiz ve nevâfilden sonra bu tehlîl ve duaya muvâzabet buyurdukları vârid-i hâtır olabilirse de bu rivayetteki kayıt –hadis hadisi müfessirdir kaidesine binaen– diğerlerine de şâmildir. Buhârî rivayetlerinin birinde إِذَا سَلَّمَ kaydı olduğundan bu tehlîl ve duanın mahalli ba'de's-selâm olduğu vâzıhan anlaşılır.

556 Taberânî'nin mevsuk olan rivayetinde, وَلَهُ الْحَمْدُ den sonra يُحْيِي وَيُمِيتُ. وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ. بِيَدِهِ الْخَيْرُ. وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ {MK18112 Taberânî, el-Kebîr, XX, 392.} denilmiştir.

557 Buhârî rivayetlerinin birinde bu tehlîl-i şerif için ثَلَاثَ مَرَّاتٍ kaydı vardır ki bunu İbn Huzeyme, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî de bu kayıt ile rivayet etmişlerdir. Binaenaleyh üç kere لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ... demek iktiza edecek.

558 Meâl-i âlîsi: "*Yegâne Allah'tan başka hiçbir ilâh, hiçbir ma'bûdün bi'l-hak yoktur. O'nun hiçbir şeriki yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na râcidir. Her şeye kudreti yeten de O'dur. Allahım! Senin verdiğine mani olabilecek hiç yok, vermediğini verebilecek de hiç yok. Baht ve sâmân sahibinin baht u sâmânı, senin lutuf ve ihsanın yerine geçip de kendisine fayda vermez.*" İntehâ. Vallahu a'lem. Elsine-i nâsta deveran eden zikirde, وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ den sonra وَلَا رَادَّ لِمَا قَضَيْتَ "*Senin hüküm ve kazân neye taalluk etmişse onu geri çevirebilecek yok*" ziyadesi vardır ki *Kütüb-i Sitte*'de yoktur. Bu ziyâde Abd b. Humeyd'in *Müsned*'inde vardır {Abd b. Humeyd, el-Müntehab, I, 317, no: 391.}. Lâkin onda da وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ yoktur. Her ikisini nâsın cemetmesinde isabet vardır.

Muâviye b. Ebû Süfyân radıyallahu anhın da “Resûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellemden işittim, her namazdan sonra selâm verdikten sonra اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ... مِنْكَ الْجَدُّ derdi” {B6615 Buhârî, Kader, 12.} diye rivayeti olduğu gibi diğer bir lafza göre de minber üstünde, أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللّٰهَ لَا مُؤَخِّرَ لِمَا قَدَّمَ. وَلَا مُقَدِّمَ لِمَا أَخَّرَ. وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعَ. وَلَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَى. وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْهُ الْجَدُّ. وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ “*Ey nâs! Allah’ın ileri götürdüğünü geri bırakacak yok, geri bıraktığını da ileri götürecek yok. Vermediğini verecek yok. Verdiğine mani olacak da yok. Baht ve sâmân sahibinin baht ve sâmânı da O’nun lutuf ve ihsanı yerine geçip fayda veremez. Allah her kimin hayrını murat ederse onu dinde ilim ve fıkıh sahibi eder*” dedikten sonra, سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى هٰذِهِ الْأَعْوَادِ “Bunu ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden bu ağaçların yani bu minberin üstünde iken işittim” {MU1633 Mâlik, Kader, 2.} diyerek hadisi ref‘ederdi. Diğer rivayete nazaran da bunları, إِنَّهُ لَا مُؤَخِّرَ لِمَا قَدَّمْتَ ... إلخ diyerek tâ-i hitap ile söylemiştir. Buhârî’nin diğer bir yerde beyanına göre Abde b. Ebû Lübâbe bu hadisi Verrâd’dan dinledikten sonra Muâviye’nin yanına gittiğini ve orada iken Muâviye’nin bu zikri okumalarını nâsa emrettiğini dinlediğini naklediyor. Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki, Muâviye, bu zikri esasen biliyor, hatta aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizden işitmiş bulunuyormuş. Böyle iken Mugīre b. Şu‘be’ye mektup yazıp sormasındaki mâna nedir? Bu, tıpkı Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümânın Ukbe b. Âmir el-Cühenî radıyallahu anha kendi bildiği bir hadisi bir defa sormuş olmasına benzer ki maksatları bildiklerini takviye ve tekittir. Şayet unutulmuş bir nokta varsa bu suretle hatırlamaktır.

Mugīre’nin yazdığı mektupta Buhârî’nin başka yerlerdeki rivayetlerine nazaran şu ziyade vardır: وَكَانَ يَنْهَى عَنْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةِ الْمَالِ وَمَنْعٍ وَهَاتِ وَعُقُوقِ الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدِ الْبَنَاتِ “Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bir de kīlükālden, çok çok sualden, mal telef etmekten, verilecek şeyi vermemekten, almak hakkı olmayan şeyi istemekten, analara itaatsizlikten, kızları diri diri gömmekten nehiy buyururdu.” {B6473 Buhârî, Rikāk, 22.}

Namazdan sonra bu zikri okumak müstehap olduğu gibi okunması müstehap diğer zikirler de vardır. Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümânın her namazdan sonra selâm verince: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ. وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ .لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ senâ-yı celîlini okuduğunu ve "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her namazdan sonra bu elfâz-ı şerife ile tehlîl buyururdu" {M1343 Müslim, Mesâcid, 139.} dediğini Müslim rivayet eder. İbn Huzeyme de Ebû Bekre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin namazlardan sonra, اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ {İbn Huzeyme, Sahîh, I, 367, no: 747.} duasını okuduklarını rivayet ettiği gibi Ukbe b. Âmir radıyallahu anhtan, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem *her namazdan sonra muavvizâtı oku* diye bana emretti" {T2903 Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 12.} dediğini rivayet eder. Nesâî ise sonraki hadisi, اقْرَأْ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ {HM17455 İbn Hanbel, IV, 147.} diye rivayet eder.

Diğer rivayetler de vardır. Nitekim Ebû Nuaym el-İsfahânî sabah ve akşam namazlarından sonra konuşmadan evvel on kere لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ diyen kimsenin kazanacağı fevâid ve mesûbâtı uzun uzadıya tâdât eden bir hadis rivayet ettiği gibi *"Her kim salât-ı fecrden sonra üç kere* أَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ *dese günahları denizin köpükleri kadar çok olsa bile yine mağfûr olur*" hadisini de rivayet ediyor. Yine Hâfız Ebû Nuaym, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin farz olsun, tatavvu olsun her namazın akabinde, اللّٰهُمَّ اغْفِرلِي خَطَايَايَ كُلَّهَا. اللّٰهُمَّ اهْدِنِي لِصَالِحِ الْأَعْمَالِ وَالْأَخْلَاقِ: إِنَّهُ لَا يَهْدِي لِصَالِحِهَا وَلَا يَصْرِفُ عَنْ سَيِّئِهَا إِلَّا أَنْتَ yani "*İlâhî! Günahlarımın hepsini mağfiret et! İlâhî! A'mâlin sâlihine, ahlâkın iyisine varacak yolu bana göster. Zira iyilerinin yolunu gösterecek, kötülerinden de alıkoyacak ancak sensin*" demeyi hiç fevt buyurmadıklarını nakleder. {Her üç rivayet de Ebû Nuaym'ın günümüze ulaşmayan Amelü'l-yevm ve'l-leyle adlı eserinden naklen kaynaklarda yer almaktadır. Bkz. Aynî, Umde, VI, 135.} İbnü's-Sünnî de Ebû Ümâme radıyallahu anhtan, مَنْ قَرَأَ آيَةَ الكُرْسِيّ وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ "*Her kim farz namazdan sonra Âyetü'l-kürsî ile Kul hüvallahu ehad'ı okursa, kendisi ile cennet arasında yalnız ölüm vardır*" {İbnü's-Sünnî, Amelü'l-yevm, I, 110, no: 124.} hadisini rivayet eder.

468

•.•.•

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ ﵁ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ.

TERCÜMESİ

Semüre b. Cündeb radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (efendimiz) bir namaz kıldı mı (selâm verdikten sonra mübarek) yüzünü bize doğru döndürürdü.[559] {B845 Buhârî, Ezân, 156.}

....

559 Bu hadis, inşallah ileride *"Cenâiz"* babında gelecek uzun bir hadisin mukaddimesidir. Oradaki rivayette, إِذَا صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْح diyerek cemaati muvâceheye almayı sabah vaktine tahsis buyurdukları hatıra gelirse de bu muvâcehe, evkāt-ı sâirede de vâki olurdu. Şu kadar ki sabah namazlarından sonraki muvâcehede sahâbe-i kirâmın tabir edilecek rüyalarını dinlemek mu'tâd-ı şerifleri olduğuna mebnî öteki hadisteki kayıt oraya râcidir.

Ulemâdan bazıları "İmamın me'mûm olanlara arkasını dönmesi imâmet hakkına müstenittir. Binaenaleyh namaz bitince istidbârın sebebi zâil olacağından müminlere karşı taazzum ve tekebbürü ref' için onları istikbal etmesi yani yüzünü onlara dönmesi lâzım gelir" demiştir. Bazılarına göre de bu, cemaate iltihak etmek isteyen hariçteki kimsenin artık namazın hitama ermiş olduğunu istidlâl etmesi için müstehap kılınmıştır. Zira imamın yüzü selâmdan sonra da kıbleye dönük olsa hâlâ namaz kılınıyor zanneder.

Bu hadisin zâhirine göre imam namazdan sonra zikrullah gibi bir sebepten dolayı otursa, yüzünü cemaate dönecek; Hanefiyye'nin kavli budur. Şâfiîler ise sağ tarafını cemaate, sol tarafını da mihraba döner derler.

Farzdan sonra yerinde durmak meselesine gelince, 463. ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme radıyallahu anhâ hadisine nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri –ağleb-i ihtimal, cemaat içindeki kadınlar çekilip evlerine dönünceye kadar– azıcık kıbleye müteveccihen ârâm buyurup ondan sonra yerlerinden kalkarlar imiş. Buhârî bir taraftan İbn Ömer radıyallahu anhümânın farzı kıldığı yerde sünnetleri de kıldığını, Sâlim b. Abdullah ile Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın da ona tebaan böyle yaptıklarını rivayet etmekle beraber diğer taraftan farzı müteakip tatavvua kalkan kimsenin ileriye yahut geriye ya da sağa sola doğru gitmesini âmir olup Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Beyhakī taraflarından tahrîc edilen Ebû Hüreyre hadisi için لَا يَصِحُّ "Sahih değildir" diyor. Kezâlik Ebû Dâvûd'un Mugīre b. Şu'be radıyallahu anhtan, لَا يُصَلِّ الْإِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ حَتَّى يَتَحَوَّلَ "*İmam farzı kıldığı yeri değiştirmedikçe başka namaz kılmasın*" {D616 Ebû Dâvûd, Salât, 72.} lafzı ile merfûan bir rivayeti varsa da munkatı'dır. İbn Ebû Şeybe'nin de isnâd-ı hasen ile Ali kerremallahu vechenin, لَا يَتَطَوَّعُ الْإِمَامُ حَتَّى يَتَحَوَّلَ مِنْ مَكَانِهِ أَوْ يَفْصِلَ بَيْنَهُمَا بِكَلَامٍ "İmam yerini değiştirmedikçe yahut iki namazın arasını bir kelâm ile fasletmedikçe tatavvu namazı kılmasın" dediğini rivayet eder. Bu babda Müslim'in Sâib b. Yezîd radıyallahu anhümâdan rivayeti hepsinden kuvvetlidir. Bu rivayete nazaran Sâib radıyallahu anh cuma namazını Muâviye radıyallahu anhın arkasında kıldıktan sonra olduğu yerde ayağa kalkıp cumadan sonraki nâfileyi kılmış. Muâviye de, "Cumayı kıldığında konuşmadıkça yahut yerini değiştirmedikçe ona başka bir namazı ulama! Zira Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem bize böyle emretti" {M2042 Müslim, Cum'a, 73.} demiş ki bu rivayet Buhârî'nin sıhhat mertebesine çıkaramadığı için ta'lîkan zikrettiği Ebû Hüreyre hadisini takviye ettiği gibi tahavvüle dair olan diğer rivâyâtı da teyit ediyor. Binaenaleyh cumhûr-ı fukahâ farzdan sonra mahall-i âhara tahavvül etmek iktiza eder demişlerdir. Nitekim İbn Abbas, İbnü'z-Zübeyr, Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhüm ile Atâ, Şa'bî gibi eimmeden menkul olan da budur. Buhârî'nin biraz evvelki İbn Ömer'den menkul rivayeti de me'mûm ve münferit hakkındadır. Yoksa imamın olduğu yerde sünnete kalkmasını o da mekruh görenlerdendir. İbn

Mes'ûd ile Âişe radıyallahu anhümâdan gelen rivayete nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz selâm verdikten sonra ancak اللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ diyecek kadar makām-ı şeriflerinde dururlardı {D1512 Ebû Dâvûd, Vitr, 25.}. Yine İbn Mes'ûd, "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz namazını bitirince çabucak yerini değiştirirdi. Ya kalkar ya bulunduğu yerden inhiraf buyururdu" {MA3221 Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 243.} diyor. Saîd b. Cübeyr radıyallahu anh da, "Ya şark cihetine ya garp cihetine döner, artık kıbleye karşı oturmazdı" der {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz: Aynî, Umde, VI, 139.}. Katâde'nin, "Sıddîk radıyallahu anh selâm verdiği vakit yerinden davranıncaya kadar sanki kızgın taş üstünde oturur gibi kalkmaya müheyyâ bir halde bulunurdu", İbn Ömer radıyallahu anhümânın, "İmam selâm verince kalkar" dedikleri mervî olduğu gibi Mücâhid de Ömer radıyallahu anhın, "Selâmdan sonra imamın yerinde durması bid'attır" dediğini nakleder.

İşte bu rivâyâtın kâffesinden çıkan netice: Sabah ve ikindi namazları gibi ardından nevâfil kılınmayan farzları müteakip imamın tahvîl-i mekân edip ezkâr ve tehlîlât ile meşgul olması müstehaptır. Öğle, akşam ve yatsı gibi ardından nevâfil kılınan namazlar hakkında da cumhur kavli budur. Yalnız Hanefiyye bu takdirde sünnet ile iştigali, ezkâr ile iştigale takdim etmeyi evlâ görürler. Zira namaz, dua ve tesbihten de, salâtüselâmdan da efdaldir.

İmam selâmı müteakip kalkacağı gibi onun kıyamından evvel cemaat –fukahadan birtakımına göre– isterlerse kalkabilirler. Lâkin Hasan-ı Basrî ve Zührî gibileri 398. إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ hadisine binaen imam ayağa kalkmadıkça cemaatin kalkmasını hoş görmezler. Namazdan sonra –öğle ve yatsıda olduğu gibi– nevâfil kılınıyorsa, Hanefiyye hemen nâfile namaza kalkıp zikr-i me'sûru tehir etmeyi tercih ederler. Ekseriyet ise zikr-i me'sûru –Muâviye radıyallahu anhın hadisine binaen– takdim ederler. Hanefîler, namaz ile iştigal etmek zikir, dua ve salavat ile meşgul olmaktan efdaldir derler. İkindi namazında olduğu gibi farzdan sonra nâfile yoksa imam hemen zikr-i me'sûr için cemaate yönelir. Cemaat de isterlerse oturup birlikte, isterlerse çekilip kendi kendilerine zikrederler.

469

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ[560] عَلَى إِثْرِ سَمَاءٍ[561] كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ[562] فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ قَالُوا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ[563] أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي[564] وَكَافِرٌ فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللّٰهِ وَرَحْمَتِهِ فَذٰلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ[565] بِالْكَوَاكِبِ[566] وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذٰلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوَاكِبِ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye'de geceleyin yağan yağmurdan sonra bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan çıkınca (mübarek) yüzünü cemaate döndürüp, "Bilir misiniz, Rabbiniz azze ve celle (hazretleri) ne buyurdu diye sual etti.[567] "Allah ve resulü a'lemdir" dediler. Dedi ki (Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri), "Kullarımdan kimi bana mümin, kimi kâfir (olarak) sabahı etti. Her kim Allah'ın fazl ü rahmeti ile üzerimize yağmur yağdı dedi ise işte o bana iman etmiş, yıldıza etmemiştir. Her kim de falan ve falan (yıldız)ın nev'i (yani batıp doğması) ile[568] üzerimize yağmur yağdı dediyse, işte o, bana iman etmemiş, yıldıza etmiştir" buyurdu. {B846 Buhârî, Ezân, 156.}

………

560 Bu kelime böyle yâ-yı muhaffefe ile rivayet edildiği gibi ekser-i muhaddisîn teşdîd ile "*Hudeybiyye*" derler. Ali b. Medînî'nin *Kitâbü'l-İlel*'inde muhaddisînin Hicâziyyûn takımı yâ-yı tahfîf, Irâkıyyûn takımı ise teşdîd ederler denilmiştir. Bu, Mekke'ye bir, Medine'ye dokuz merhalesi olan bir köy ismidir ki yarısı Hill'e yarısı Harem'e dahildir. Hill'in Beytülmuazzam'a en uzak yeri orasıdır. İleride inşallah tafsîlen beyan edileceği üzere aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri hicretin 6. senesinde 1400 kadar ashâb-ı kirâmı ile birlikte umreye niyet buyurduklarında oraya, hudûd-ı Harem'e varmışken müşrikler tarafından Beytülmuazzam'ı ziyaret etmelerine mumâneat edilmiş, müzâkere için Mekke'ye gönderilen Osman b. Affân radıyallahu anhın gecikip katlolunduğu hakkında bir rivayet çıkması üzerine, sahâbe-i kirâm bu haberin sıhhati takdirinde fedâ-yı câna hazırlanarak –bilâhare Hazret-i Ömer tarafından kat' ettirildiği cihetle elyevm izi bile kalmayan– ağaç altında ölüm üzerine biat vermişlerdi. Bu biat sûre-i Feth'in nüzûlünden sonra *Bey'atürrıdvân* tesmiye edilmiştir. Mâlûm olan Hudeybiye Musâlahası bu münasebetle orada akdolunmuştu.

561 أَثَرِ سَمَاءٍ rivayeti de vardır.

562 Bazı rivayetlerde مِنَ اللَّيْلَةِ.

563 Tekrar ile قَالَ قَالَ rivayetleri de vardır. Buradaki rivayete göre de قال nin biri mukadderdir. Bu iki fiilin tahtında müstetir fâil zamirlerinden birincisi, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, ikincisi Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretlerine râcidir.

564 Bazı nüshalarda yalnız مُؤْمِنٌ.

565 Bazı nüshalarda vav ziyadesiyle وَكَافِرٌ.

566 Bütün Buhârî rivayetleri ile Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivayetlerinde hep müfred sîgasıyla بِالْكَوْكَبِ suretindedir. *Tecrîd* metnindeki بِالْكَوَاكِبِ nüsha yanlışı gibi görünüyor, hadisin sonundaki بِالْكَوَاكِبِ de böyledir.

567 Nesâî rivayetinde, أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ رَبُّكُمُ اللَّيْلَةَ؟ "*Rabbiniz azze ve celle hazretlerinin bu gece ne buyurduğunu işitmediniz mi?*" {N1526 Nesâî, İstiskâ, 16.} lafzı iledir. Her iki lafza göre de bu hadis, ehâdîs-i kudsiyyeden olmuş olur.

568 *Nev*ʻin cemʻi *envâ*ʻ olup “menâzil-i kamer” mânasınadır. Envâʻ yahut menâzil-i kamer yirmi sekizdir ki kamer her menzilede bir gece bulunur. Bu menâzilin her biri o sâha-i semâviyede bulunan yıldızlardan birinin ismiyle tesmiye olunmuştur: Şeretân, Butayn, Süreyyâ, Deberân, Hekʻa, Henʻa, Zirâu'l-Esed, Nesre, Tarf, Cebhe, Zebre, Sarfe, Avvâ', Simâk-i Aʻzel, Gafer, Zubânâ, İklîl, Kalbü'l-Akreb, Şevle, Neâim, Belde, Saʻd-ı Zâbih, Saʻd-ı Bülâʻ, Saʻdü's-Süûd, Saʻdü'l-Ahbiye, Ferʻ-i Evvel, Ferʻ-i Sânî, Batnü'l-Hût. Bu isimlerle tesmiye edilen kevâkibin daima on dördü geceleyin fevka'l-ufuk, diğer on dördü tahte'l-ufuktur. Hangisi mağrib cihetinden batarsa rakibi namını alan yıldız meşrik cihetinden tulûʻ eder. İlk on dört menzil *“menâzil-i Şâmiyye”*, sonrakiler *“menâzil-i Yemâniyye”*dir ki, bugünkü tabirimizce şimâlî ve cenûbî menâzil demektir. Araplar bu kevâkibden herhangisinin vakt-i fecirde sükūt ve gurubuyla beraber rakibi olan kevkebin o saatte tulûuna *“nev*ʻ” derlerdi. Onun için ehl-i lugatın kimi necmin sükūtuna, kimi tulûuna, kimi de her ikisine birden *nev*ʻ denildiğini söylüyorlar. Eimme-i lugattan İbnü'l-Aʻrâbî, *“Envâ*ʻ” sâkıt olan kevâkibin adıdır. Tâli olanların adı ise *“Bevârih”*tir diyor.

Bunlar yekdiğeri müteakip on üçer gün fâsıla ile sükūt ve rakiplerî tulûʻ edip o müddet zarfında yağmur, rüzgâr, soğuk, sıcak, bereket, kaht her ne olursa kevkeb-i sâkıta izâfe edilir, falan şey falan yıldızın nevʻinde vukua geldi derler. Yalnız Cebhe'nin sükūtu on dört günde olur ki bu hesaba göre yirmi sekiz nevʻin sükūtu 365 gün eder ve sene-i şemsiyye bununla hitam bulur ve envâʻ hesabına hangi kevkebden, faraza Şeretân'dan başlanmışsa yeni sene-i şemsiyye de o kevkebden başlamış olur.

Taʻbîr-i diğerle sene yirmi sekiz kısma taksim edilip takriben beher on üç günü zarfında vukua gelen hâdisât-ı cevviyye o günlerde hâkim addedilen kevkebe isnat edilirdi. Bu taksim bizim takvimlerimizde Nevrûz, Rûz-ı Hızır, İnkılâb-ı Sayfî, Eyyâm-ı Bahûr, Mihrgân, Rûz-ı Kāsım, Erbaîn yahut İnkılâb-ı Şitevî, Hamsîn taksimlerine benzer. Şu kadar var ki seneyi sekiz yerine yirmi sekize bölmüşler ve her fasılda yedi nevʻ itibar etmişlerdir. Cep takvimlerinin sağ veya sol kenarlarında “Mevâsim ve Ahvâl-i Kevâkib” unvanı altında açılan hânelerdeki meşrûhata benzer ahkâmı onlar envâʻ hesabıyla tutarlardı.

Nesâî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan olan rivâyet-i merfûasında Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretleri, مَا أَنْعَمْتُ عَلَى عِبَادِي مِنْ نِعْمَةٍ إِلَّا أَصْبَحَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِهَا كَافِرِينَ. يَقُولُونَ الْكَوْكَبُ وَبِالْكَوْكَبِ "*Kullarıma her ne zaman bir nimet ihsan ettimse birtakımı: Onu yıldız yaptı, yıldız sayesinde oldu diyerek o nimete küfran edivermişlerdir*" {N1525 Nesâî, İstiskâ, 16.}; Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın rivâyet-i merfûasında da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, لَوْ أَمْسَكَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ الْمَطَرَ عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أَرْسَلَهُ لَأَصْبَحَتْ طَائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ كَافِرِينَ. يَقُولُونَ سُقِينَا بِنَوْءِ الْمِجْدَحِ "*Allah azze ve celle hazretleri kullarına beş yıl hiç yağmur vermese de sonra yağdırsa yine nâsın birtakımı kâfir olarak Mücdah nev'i ile üzerimize yağmur düştü derler*" {N1527 Nesâî, İstiskâ, 16.} buyuruyorlar.

Mücdah, yukarıda ismi geçen menâzil-i kamerden Deberân'ın diğer ismidir. Nâhoş tesiratı olduğu itikad edilirdi. Demek ki hiçbir yıldızın yağmura tesiri olmadığı beş senelik kati kuraklıkla sabit olduktan sonra da mün'im ve rezzâk-ı hakîkî Allah Teâlâ olduğu bunların hatırına gelmiyor da nimeti en fena sayılan yıldıza isnat edebilecek kadar izhâr-ı küfr veya küfrân ve i'lân-ı hamâkat edecek kimseler eksik olmayacaktır.

Bu hadislerde مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا demenin küfür olması iki mânayadır. Biri şirk mânasına küfürdür. Çünkü mukabili iman olarak beyan edilmiştir. Yağmurun vesair hâdisât-ı cevviyyenin kevâkib fiili olduğuna kāil olarak söyledikleri için. Nitekim bu mânanın maksut olduğuna Muâviye el-Leysî radıyallahu anhın, يُصْبِحُ النَّاسُ مُجْدِبِينَ فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ بِرِزْقٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُونَ مُشْرِكِينَ يَقُولُونَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا "*Öyle kimseler vardır ki, kıtlığa uğrarlar. Derken Allah Teâlâ ve Tekaddes mahz-ı lutuf ve ihsanı olarak rızık verdiğinde O'na şerik koşarak falan yıldız sayesinde bize yağmur yağdı derler*" {TM1358 Tayâlisî, Müsned, II, 79.} hadîs-i merfûu şahit olabilir.

Bir mânası da küfrân-ı ni'met olabilir ki bu da mu'tî ve mâni' Hak Teâlâ olduğuna imanları olup ve nâil oldukları rızıktan dolayı, Allah'ın fazl ü rahmetini anmayı unutup ehl-i şirke teşebbühen envâ'dan bahsedenler hakkında sâdık olur.

Her iki mânaca da eltâf ve niam-i ilâhiyyeyi envâa atıf ve isnat eylemek şer'an memnûdur. Zira birinci mânaya göre küfr-i sarihtir. İkinci mânaya göre hatâ-yı fâhiştir. Çünkü hem şer'a muhaliftir hem de ehl-i küfrün söyledikleri bir söze teşebbühtür. Halbuki خَالِفُوا الْيَهُودَ، خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ(252. hadisin haşiyesine mürâacaat) gibi nehiylerle onlara teşebbühten memnûyuz. Maahâzâ ne şirk ne de küfrân maksut olmaksızın yalnız yağmurun hangi zamanda yağdığını beyan için مطرنا بنوء كذا demekte de hiçbir hürmet yoktur. Zira bunu söyleyen kimse, ehl-i hesabın filân kevkebin nev'i dedikleri vakitlerde yağmur yağdırmak âdet-i câriye-i ilâhiyyedir demek ister.

470

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ الْعَصْرَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ[569]مُسْرِعًا يَتَخَطَّى[570] رِقَابَ النَّاسِ إِلَى بَعْضِ حُجَرِ نِسَائِهِ فَفَزِعَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ[571] فَرَأَى أَنَّهُمْ عَجِبُوا[572] مِنْ سُرْعَتِهِ فَقَالَ ذَكَرْتُ[573] شَيْئًا مِنْ تِبْرٍ[574] عِنْدَنَا فَكَرِهْتُ أَنْ يَحْبِسَنِي
فَأَمَرْتُ بِقِسْمَتِهِ.[575]

TERCÜMESİ

Ukbe (b. Hâris) radıyallahu anhtan:[576] Şöyle demiştir: (Bir defa) Medîne(-i Tâhire)'de Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin arkasında ikindi namazını kılmıştım. (Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz) selâm verdi. Sonra kalkıp acele acele ve cemaatin omuzları üstünden aşarak[577] zevcât-ı tâhirâtına mahsus hücrelerin birini teşrif etti. Halk (bu) süratinden ürktüler.[578] (Biraz sonra) cemaatin yanına çıktı ve süratinden şaşakaldıklarını görünce, "(Namazda iken bizde) biraz altun (olduğunu) derhâtır ettim.[579] Beni alıkoymasını istemedim de[580] dağıtılmasını emret(meye git)tim" buyurdu.[581] {B851 Buhârî, Ezân, 158.}

....

569 Bir rivayette فَسَلَّمَ فَقَامَ.

570 فَتَخَطَّى rivayeti de vardır.

571 Bir nüshaya göre فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ.

572 Bir nüshaya göreقَدْ عَجِبُوا .

573 Bir rivayette ذَكَرْتُ وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ .

574 Bir rivayette شَيْئًا مِنْ تِبْرٍ yerine تِبْرًا مِنَ الصَّدَقَةِ.

575 Bir nüshaya göre بِقَسْمِهِ diğer rivayette فَقَسَمْتُهُ.

576 Ebû Sirvea yahut Ebû Serûa Ukbe b. Hâris el-Kureşî en-Nevfelî radıyallahu anh feth-i Mekke günü –Aynî'nin rivayetine göre, yevm-i fetihten evvel– dâire-i münciye-i İslâm'a girip hüsn-i İslâm'ı meşhûd olan zevât-ı kirâmdandır. Bedir'den sonra müşrikînin gadrine uğrayıp bilâhare Mekke civarında Ten'îm'de nûş-ı câm-ı şehâdet eden Hubeyb b. Adî el-Ensârî el-Evsî radıyallahu anhın –ileride inşallah tafsil edileceği üzere– katlinde medhaldar olanlardandır. Zira müşârün ileyh Hubeyb'in kātili Ebû Serûa olduğunda ittifak ediliyorsa da "*Ebû Serûa*" Ukbe b. Hâris'in mi, yoksa biraderinin mi künyesi olduğunda ihtilâf olunmuştur. Herhalde Hubeyb gibi bir mü'min-i kâmilin katli indellah cerâim-i azîmedendir. Lâkin الْإِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ "*İslâm, kendisinden evvel vâki olmuş cürümlerin hükmünü iptal eder*" {HM17981 İbn Hanbel, IV, 205.} kazıyyesine binaen kātil ile maktul ehl-i cennettendir.

577 Tehattı-i rikāb yani mescidde herkesin omuzları üzerinden aşıp ve cemaat saflarını yarıp gezinmek memnûât-ı şer'iyyedendir. Fakat geriki saflara oturup ileriki saflarda boş yer bırakanlar, şer'in kendilerine karşı iltizam ettiği bu hürmet hakkından ihtiyarlarıyla feragat etmiş olduklarından ilk safları doldurmak için oturanların omuzlarından geçip ilerlemek câiz olmak şöyle dursun bir fazilettir. Lâkin bu zaruret olmadığına göredir. Ruâf yani burun kanaması, tecdîd-i vudû iktizâsı gibi bir zaruret yahut mühim bir iş tehaddüs ettiğinde cemaatten biri, bâhusus imam için –bu hadîs-i şerifin delâletiyle– tehattı-i rikābda beis yoktur.

578 Ashâb-ı kirâmın bundan ürküp korkmaları pek tabii idi. Onlar aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretlerinde her ne zaman böyle alışmadıkları bir fevkalâdelik görseler acaba nâhoş bir şey mi nâzil oldu diye daima korkarlardı.

579 Bu, namaz içinde namaza ait olmayan bir şeyi düşünmekle namaza fesat târî olmayacağını gösterir. 127. hadisin hâşiyelerine de müracaat.

580 “*Beni alıkoymasını istemedim*” sözü فَكَرِهْتُ أَنْ يَحْبِسَنِي nin tercümesidir. Buradaki habsten maksat, o altunları hâtıra getirip de Allah Teâlâ hazretlerine teveccüh ve ikbalden meşgul etmek demektir. Seyyidü’s-sakaleyn ve mefharü’l-kevneyn efendimiz hazretleri رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ [ee] âyet-i kerîmesinin mantûk-ı münîfince hiçbir ticaret ve hiçbir gāile-i dünyeviyye kendilerini zikrullahtan alıkoymayan zümre-i ekâbirin serdarı oldukları halde bu mülâhazaya düşmeleri kemâl-i ihtiyatlarından olmakla beraber metâ-ı dünyanın, mal ve menfaatin insanları tarîk-ı haktan azdırmaktaki te’sîr-i acîbini bilfiil göstermiş olmak için de olduğu vârid-i hâtırdır.

Ulemâdan bazıları أَنْ يَحْبِسَنِي ye “*yevm-i kıyâmette mevkıfta yoluma mani olmasın*” mânasını vermişlerdir ki buna göre vasiyet ve zekât gibi sadakāt-ı müslimîni habsetmenin ne kadar tehlikeli olduğu anlaşılır.

581 Taksimin bizzat icrası mümkün iken altunları dağıtsınlar diye ferman buyurulması umûr-ı hayriyyede mübaşerete kudret var iken istinabenin de cevazına delâlet eder. Bu, buradaki rivayete göredir. فَقَسَمْتُهُ rivayeti ise taksime aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin bizzat mübaşeret buyurmuş olduklarına delâlet ettiği gibi emr-i âlîleriyle yapılan bir fiili nefs-i mukaddeslerine izâfe buyurduklarına da delâlet eder.

---

ee en-Nûr, 24/37.

471

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ لَا يَجْعَلْ[582] أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئًا[583] مِنْ صَلَاتِهِ يَرَى أَنَّ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ يَمِينِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ كَثِيرًا يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Herhangi biriniz (namazdan çıkarken) behemahal sağ tarafına dön(üp işine git)mek üzerine vâciptir zannederek şeytana (sakın bir) hisse ayırma(ya kalkışma)sın.[584] Vallahi ben, Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin sol tarafa döndüğünü çok kereler görmüşümdür.[585] {B852 Buhârî, Ezân, 159.}

....

582 لَا يَجْعَلَنَّ rivayeti de vardır.

583 Müslim rivayetinde جُزْءًا.

584 Şeytana hisse ayırmak, böyle bir iʿtikād-ı bâtıl yüzünden vesveseye düşüp şeytanı sevindirmek ve onun masharası olmak demektir.

Buhârî'nin bu münasebetle taʿlîkan rivayet ettiğine nazaran Enes b. Mâlik radıyallahu anh namazdan çıkınca kâh sağa, kâh sola döner ve sağa dönmeyi iltizam edenleri taʿyîb eylermiş, bu rivâyet-i muallaka Müsedded'in *Müsnedü'l-kebîr*'inde vasledilmiş ve Enes'in *Buhârî*'deki sözü orada aynen, hem de وَيَقُولُ يَدُورُ كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ ziyadesi ile nakledilmiştir. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. Aynî, Umde, VI, 143. Metinde "ziyade" olarak nitelenen ibare farklı bir bağlamda Üsâme b. Zeyd tarafından nakledilmiştir. Bkz. B3267 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 10.} Enes radıyallahu anhın bu rivayetini teyit eden âsâr çoktur. Ezcümle İbn Mâce'nin sened-i sahîh ile rivayetine nazaran Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâ, رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْفَتِلُ عَنْ يَمِينِهِ وَيَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ "Namazda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sağına da, soluna da büküldüğünü görmüşümdür" {İM931 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 33.} dediği gibi *Sahîh-i İbn Hibbân* ile *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da ve *İbn Mâce* ile *Tirmizî*'de *el-Helib* yahut *el-Hülb* lakabıyla mâruf Yezîd b. Kunâfe et-Tâî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin her iki cânibe döndüklerinin vâki olduğu rivayeti vardır (Bu zat, Tâîler tarafından huzûr-ı risâletpenâhîye gönderilmişti. Kel olan başına sâhibü'l-muʿcizât aleyhi ekmeli's-salavât efendimiz hazretleri tarafından mesh buyurulması üzerine pek gür saçlı olması هلب ile telkībine bâis olmuştur). Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anh da, "Musallînin işi sağ cihetinde ise sağına, sol cihetinde ise soluna döner" buyurmuştur.

Maahâzâ *Müslim*'de Enes radıyallahu anhtan diğer bir rivayet de vardır. Bunda râvi Süddî, "Enes'e, namaz kıldığımda namazdan nasıl çıkayım? Sağımdan mı, yoksa solumdan mı diye sordum. Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin alelekser sağ taraflarından çıktıklarını görürdüm dedi" {M1640 Müslim, Müsâfirîn, 60.} diyor. Buhârî'nin demin zikrettiğimiz rivâyet-i muallakasına Müslim'in bu rivayeti münâfî gibi görünüyorsa da hakikatte beynlerinde tebâyün yoktur. Zira Buhârî'nin rivâyet-i muallakasında sol cihete doğru infital ve insirafın menolunduğuna dair bir işaret yoktur. Yalnız sağ tarafı iltizam edenleri ta'yîb etmesi vardır ki, bu ta'yîb sağa dönmenin vücûbunu itikada râcidir. Nitekim buradaki metinden de anlaşılacağı üzere İbn Mes'ûd radıyallahu anh bu ictihadı reddetmiştir. *Müslim*'deki rivayeti ise ekseriyet üzere vâki hâli beyandır ve teyâmün hakkındaki mu'tâd-ı risâletpenâhîye pek ziyade muvâfıktır (132 ve 190. hadislere müracaat).

585 İbn Mes'ûd radıyallahu anhın bu hadisi *Müslim*'de, أَكْثَرُ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْصَرِفُ عَنْ شِمَالِهِ {M1638 Müslim, Müsâfirîn, 59.} suretinde rivayet edilmiştir. Sol taraftan insıraf buyurulduğunun kesir veya ekser olarak İbn Mes'ûd hazretlerinden rivayet edilmiş olmasının o kadar ehemmiyeti olamasa da Müslim'in demin naklettiğimiz Enes rivayeti ile Müslim'in İbn Mes'ûd rivayeti beyninde tebâyün görünüyor. Zira her ikisi de fi'l-i resûl aleyhisselâmın ekseri olanını bize bildiriyorlar. Halbuki ekseriya insırâf-ı risâletpenâhînin Enes'e göre sağa, İbn Mes'ûd'a göre ise sola olduğu anlaşılıyor. Bu tebâyünü ref' için *Müslim* şârihi Nevevî, "Her iki sahâbî de hem sağa, hem sola doğru insıraf buyurulduğunu çok görmüş olup şu kadar ki her biri kendi itikadatına göre ekseriyetin hangi fiilde olduğunu haber vermiştir" diyor. Buhârî şârihi İbn Hacer el-Askalânî de, "Ekseriya sağdan insıraf buyurulduğunu haber verenler selâmdan sonra cemaati muvâceheye aldıkları heyeti, soldan insıraf buyurulduğunu haber verenler ise, kıbleye karşı olarak namazdaki heyeti nazarıitibara almış oluyorlar" der. Her ne hal ise bir cihet-i muayyeneye doğru insıraf için sebep yoktur. Ulemâ, musallînin ihtiyacı hangi cihete ise o cihete dönüp işine gider, her iki cihet musallîye göre müsavi ise 132 ve 190. hadislere binaen sağ taraf efdaldir demişlerdir. "Mendup olan şeyler derecelerinden yüksek mertebeye çıkarılırsa bazan mekruhata münkalib olur" deyip bu hadiste mevzubahis edilen iltizâm-ı teyâmünü misal olarak gösterenler de vardır.

472

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ يُرِيدُ الثُّومَ
فَلَا يَغْشَانَا586 فِي مَسَاجِدِنَا587 قَالَ الرَّاوِي قُلْتُ لِجَابِرٍ مَا يَعْنِي بِهِ فَقَالَ مَا أُرَاهُ يَعْنِي إِلَّا نِيئَهُ
وَقِيلَ إِلَّا نَتْنَهُ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem sarmısağı murat ederek[588] "Her kim bu yeşillikten[589] yerse mescidlerimize, yanımıza gelmesin" buyurdu. Râvi (Atâ b. Ebû Rebâh) der ki: Câbir'e (yahut Abdülmelik b. Cüreyc der ki: Atâ'ya), Acaba hangi sarmısağı kasıt buyuruyor?[590] dedim. "Zannıma göre (sarmısağın) ancak çiğini, bir rivayete göre kokusunu murat buyuruyordu" cevabını verdi.[591] {B854 Buhârî, Ezân, 160.}

....

586 Bir rivayette aslı üzere فَلَا يَغْشَنَا diye vârit olmuştur. Metinde "şın"dan sonra "elif"in gelmesi işbâʿ içindir.

587 Bir rivayette müfred olarak فِي مَسْجِدِنَا . Bu rivayete göre mescid, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin Hayber Gazâsı'nda iken namaza tahsis buyurdukları mahal olmuş olur. Bu hadîs-i şerif Hayber'de irat buyurulmuştur.

588 “Sarmısağı murat ederek” sözü, kelâm-ı âlî-i nebevîdeki *“yeşillik”*i tefsir eder. Ancak bu tefsirin, râvî-i hadîs Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ tarafından mı, yoksa kendisinden rivayet eden İbn Cüreyc tarafından mı vâki olduğu muhtelefün fîh ise de Müslim’in Câbir rivayetlerinden birinde, مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الْبَقْلَةِ الثُّومِ {M1254 Müslim, Mesâcid, 74.} denilmesi tefsirin Câbir radıyallahu anh tarafından vukuuna kaviyyen delâlet eder.

589 Metn-i hadîste sarmısak için “*şecere*” buyurulmuş. Mâlûm ve meşhur olduğuna göre, lisân-ı Arap’ta *“şecer”* gövdesi ve dalı, budağı olan nebata ıtlak olunur. Böyle olmayana *“necm”* denir. Nitekim وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ [ef] âyet-i kerîmesindeki *“necm”* ile *“şecer”* bunlarla tefsir olunmuştur. Metn-i hadîste sarmısağa şecere ıtlak buyurulması ise bu lafzın yalnız ağaca mahsus olmayıp sebze makūlesi şeylere de ıtlakı sahih olduğunu ispat eder. Bu lafzın efsahu’l-fusahâ aleyhi ve âlihî efdali’t-tehâyâ efendimiz tarafından bu münasebetle istimal buyurulması başka hüccet-i lugaviyyeye hâcet bırakmazsa da hadisin yalnız mânası aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizden mervî olup lafzın sahâbeye ait olduğu farzedilse bile bu hadisin bunca râvileri meyanında Câbir’den başka İbn Ömer, Enes, Ebû Hüreyre radıyallahu anhüm de hep *“şecere”* lafzını istimal etmişlerdir. Hele Ömer radıyallahu anh, soğan ile sarmısağı kastederek *“şecereteyn”* demiştir. Bunca sahâbînin istimali ise elbette hüccet sayılır. Maahâzâ diğer tariklerden yine Câbir, İbn Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhüm sebze mânasına بَقْلَة *“bakle”* tabirini kullanmışlardır.

590 Tercüme, zâhir-i mütebâdire göre suali eden Atâ b. Ebû Rebâh olduğuna göre yürütülmüştür. Bu takdire göre kasıt buyuran aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz olur. Şârih Askalânî’nin zannı gibi suali irat eden İbn Cüreyc olduğu takdirde kasıt, Câbir radıyallahu anha râci olmuş olur. Zira bu takdirde bu suali İbn Cüreyc, Atâ’dan sormuş oluyor.

591 *Buhârî*'de bu hadisten evvel İbn Ömer radıyallahu anhümâdan mervî diğer hadiste Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin Hayber Gazvesi'nde, مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ يَعْنِي الثُّومَ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا "*Şu yeşillikten yani sarmısaktan her kim yediyse mescidimize yaklaşmasın!*" {B853 Buhârî, Ezân, 160.} buyurdukları rivayet ediliyor. Müslim bunu, فَلَا يَأْتِيَنَّ الْمَسَاجِدَ "*Mescidlere gelmesin*" {M1248 Müslim, Mesâcid, 68.} diye rivayet ediyor ki, bundan da cemaate gitmekten nehyin yalnız Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye has olmayıp bu babda bütün mesâcidin hükümde müsavi olduğu anlaşılır. Enes radıyallahu anhın *Müslim*'deki rivayetinde de, فَلَا يَقْرَبَنَّا وَلَا يُصَلِّي مَعَنَا "*Sakın bize yakın gelip bizimle beraber namaz kılmasın*" {M1250 Müslim, Mesâcid, 70.} denilmiştir. Yine *Müslim*'deki Ebû Hüreyre radıyallahu anh rivayetinde, فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا وَلَا يُؤْذِيَنَّا بِرِيحِ الثُّومِ "*Sakın mescidimize yaklaşıp bize sarmısak kokusu ile ezâ etmesin*" {M1251 Müslim, Mesâcid, 71.} buyurulmuştur. Yine İbn Ömer'in *Müslim*'deki diğer rivayetinde, فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسَاجِدَنَا حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا "*Kokusu gidinceye kadar sakın mescidlerimize yaklaşmasın*" {M1249 Müslim, Mesâcid, 69.} suretinde vârit olmuştur. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde huzûr-ı âlî-i risâletpenâhîde sarmısak ile soğandan bahsedilirken, يَا رَسُولَ اللهِ وَأَشَدُّ ذٰلِكَ كُلِّهِ الثُّومُ. أَفَتُحَرِّمُهُ؟ "Yâ Resûlellah! Bunların da en fenası sarmısaktır. Haram der misin?" sualine karşı, كُلُوهُ. وَمَنْ أَكَلَ مِنْهُ فَلَا يَقْرَبْ هٰذَا الْمَسْجِدَ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ رِيحُهُ "*Yiyiniz. Ancak her kim bundan yerse kendisinden kokusu gitmedikçe bu mescide yaklaşmasın*" {D3823 Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.} buyurmalarından hem sarmısağın ekli helâl, hem de soğanın hükümde ona mukārin olduğu istidlâl edilir. Ömer radıyallahu anhın da *Müslim*'de bunu müeyyid bir hadisi vardır.

Bu ehâdîs-i şerifeden istinbat olunan ahkâma gelince, çiğ sarmısağı yemek haram değil mekruhtur. Zâhiriyye'den bazı kimselerden mâada sarmısağın hürmetine kāil olan yoktur. Keraheti kokusundan dolayıdır. Zira gerek mesciddeki cemaat gerek hâric-i mesciddeki hâzırûn râyihasından müteezzî olurlar. Hatta Câbir radıyallahu anhın *Müslim*'deki rivayetinde, فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ الْإِنْسُ "*Çünkü melekler de insin müteezzî olduğundan müteezzî olurlar*" {M1252 Müslim, Mesâcid, 72.} buyurulmuş olduğuna göre bu yüzden hâsıl olan ezâ melâikeye kadar varır. Adem-i hürmeti ise biraz evvel zikrolunan İbn Ömer radıyallahu anhümâ hadisindeki, حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا kaydından anlaşılabileceği gibi bundan sonra gelecek 473. hadisten de, كُلْ فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي {B855 Buhârî, Ezân, 160.} diye mubah olduğu beyan buyurulmasından mâlûm olur. Kezâlik Tirmizî rivayetine nazaran Câbir b. Semüre radıyallahu anh der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye misafir olmuşlardı. Yedikleri taam artığını sâhib-i hâneye iade buyurmak mu'tâd-ı şerifleri idi. Bir gün Ebû Eyyûb'ün gönderdiği taamı el sürmeden geriye yollamışlardı. Ebû Eyyûb huzûr-ı şeriflerine gelip bundan bahsetti. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, "*İçinde sarmısak var da ondan*" buyurdular. "Yâ Resûlellah! Sarmısak haram mıdır" diye sorunca, "*Hayır, lâkin ben onu kokusundan dolayı sevmem*" cevabını verdiler. {T1807 Tirmizî, Et'ime, 13.} *Müslim*'de İbn Ömer, Câbir ve Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhümden mervî hadislerin mecmûundan anlaşıldığı üzere Hayber'in fethini müteakip yiyecek bulamamak dolayısıyla sahâbe-i kirâm soğan, sarmısak tarlalarına dalıp bol bol karınlarını doyurmuşlar. Sonra mescide gittiklerinde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz kokudan müteezzî olarak, مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ شَيْئًا فَلَا يَقْرَبَنَّا فِي الْمَسْجِدِ "*Her kim şu habis şecereden yemişse mescidde bize yaklaşmasın*" buyurmuşlar. Bunun üzerine sahâbe, حُرِّمَتْ حُرِّمَتْ "Haram oldu, haram oldu" demişler. Bunu Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem işitince, لَيْسَ لِي تَحْرِيمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لِي وَلٰكِنَّهَا شَجَرَةٌ أَكْرَهُ رِيحَهَا "*Allah'ın bana helâl ettiğini haram etmek bana düşmez. Lâkin şu kadar var ki bu, kokusundan hoşlanmadığım bir yeşilliktir*" {M1256 Müslim, Mesâcid, 76.}

buyurmuşlardır ki bu hadisin sonu sarmısağın helâl, şu kadar ki eklinde nâsa ezâ dolayısıyla kerahet bulunduğunu beyanda sarihtir.

Çiğ sarmısak böyle, pişmişi ise mekruh değildir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde ibâhasına delâlet etmek üzere Ali b. Ebû Tâlib, Kurre b. İyâs el-Müzenî ve ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhümden mervî üç hadîs-i şerif vardır. Birincisinde, نُهِيَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ إِلَّا مَطْبُوخًا "Sarmısağı yemekten nehyolunmuştur. Meğer ki, pişmiş ola!" {D3828 Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.} ikincisinde, نَهَى عَنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ وَقَالَ مَنْ أَكَلَهُمَا فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا. وَقَالَ إِنْ كُنْتُمْ لَا بُدَّ آكِلِيهِمَا فَأَمِيتُوهُمَا طَبْخًا "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, şu iki yeşillikten (yani sarmısak ile soğandan) nehyedip *'Bunlardan yiyen kimse mescidimize sakın yaklaşmasın'* buyurduğu gibi *'Bunları behemehal yiyecek iseniz pişirerek kokusunu gideriniz'* buyurdu" {D3827 Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.} denildiği gibi إِنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامٌ فِيهِ بَصَلٌ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin en son yediği yemek, soğanlı bir yemek idi" {D3829 Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.} hadisini de bu babda âhir-i ahd-i nebevîyi göstermek üzere hazreti ümmü'l-mü'minîn rivayet etmiştir.

Soğan, pırasa, turp gibi râyiha-i kerîhesi olan yeşillikler de sarmısak gibidir. Bundan sonra gelecek 473. Câbir hadisinde soğanın sarmısak hükmünde bulunduğu mansûs olduğu gibi yine Câbir radıyallahu anhın *Müslim*'deki bir hadisinde soğan, sarmısak ve pırasa hakkında nas vardır. Taberânî'nin *Mu'cemü's-sagîr*'inde ise sarmısak ve pırasa ile birlikte turp da mezkûrdur. İmam Mâlik'ten mervî olduğuna göre turp –kokusu duyulursa– sarmısak gibidir. Mâlikiyye'den Kâdî İyâz "geğirti ile kokusu çıkarsa" kaydını ilâve etmiştir.

Metin ile hâşiyedeki ehâdîs-i şerifenin mecmûundan bu gibi revâyih-i kerîhe ile şâibedar et'imenin çiğ olarak eklinde kerahet olduğu gibi bunları ekledenlerin koku zâil oluncaya kadar mescide varmaktan menhî oldukları anlaşılır. Zâhiriyye ulemâsı bu makūle şeyleri yemeyi, terk-i cemaate müeddî olduğu için haram addederek cumhûr-ı ulemâdan ayrılmışlardır.

Sarmısak ve emsalini yediklerinden dolayı mesâcide gidemeyenler bayram namazgâhları, cenaze, mecâlis-i ilm, zikir ve düğün gibi içtimagâhlara da gidemezler. Mescidin havlısını da mescid hükmünde itibar etmişlerdir. Bu nehiy sokağa, çarşıya, pazara şâmil değildir. Nitekim Câbir ile Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhümânın *Müslim*'deki rivayetlerine nazaran, مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ شَيْئًا فَلَا يَقْرَبَنَّا فِي الْمَسْجِدِ "*Her kim bu murdar yeşillikten* (yani sarmısaktan) *bir miktar yemişse sakın mescidimize yaklaşmasın*" {M1256 Müslim, Mesâcid, 76.} buyurulmuş olduğundan nehiy mescid ile mescid hükmünde olan mecma'lara maksur gibi anlaşılır.

Kādî İyâz, cemaate hazır olanların hepsi de ekletmiş ise kerahatin zâil olacağını beyan ediyorsa da "Lâkin bu takdirde de melâikeye hürmet etmek yakışır" diyor. Bu takdirde mescid boş olsa dahi melâikeye hürmeten sarmısak yiyen kimsenin mescide girmemesi lâzım gelecek demektir. Zira mescid mahall-i melâikedir. Lâkin İbn Melek, Ebû Hüreyre rivayetindeki وَلَا يُؤْذِيَنَّا "*Bize ezâ etmesin*" {M1251 Müslim, Mesâcid, 71.} lafzından, illet-i neyhin yalnız Benî Âdem'in ezâ görmesi olduğunu istidlâl eder. Fakat hem Benî Âdem'in hem de melâikenin re'sen, hem de müslimînin teezzîsinden dolayı melâikenin bittabi müteezzî olmasına hiçbir mânî-i aklî yoktur. Bundan sonraki فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي {B855 Buhârî, Ezân, 160.} hadisi müslümanların müteezzî olmadığı yerde meleklerin bu kokudan müteezzî olduğunu gösterir.

İllet-i nehy ezâ olduğu için sarmısak yemişlere kıyasen ağzı kokanların, yarası ağır kokanların, kasap, balıkçı, meczûm, abraş makūlesi kimselerin cemaate devam etmemelerine fetva verilmiştir. Aynı illetten dolayı İbn Ömer radıyallahu anhümâ lisanı ile nâsa ezâ veren kimsenin bile cemaate devam etmemesine fetva vermiştir. Ancak bazıları hükümde bu kadar tevessü' edilmesini hoş görmezler.

---

ef er-Rahmân, 55/6.

473

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا[592] وَلْيَقْعُدْ[593] فِي بَيْتِهِ وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أُتِيَ بِقِدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ[594] مِنْ بُقُولٍ فَوَجَدَ لَهَا رِيحًا فَسَأَلَ فَأُخْبِرَ بِمَا فِيهَا مِنَ الْبُقُولِ فَقَالَ[595] قَرِّبُوهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أَكْلَهَا قَالَ[596] كُلْ فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي وَفِي رِوَايَةٍ أُتِيَ بِبَدْرٍ يَعْنِي طَبَقًا فِيهِ خَضِرَاتٌ.

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) yine Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan rivayet olunuyor ki Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "Her kim sarmısak, soğan yemiş bulunursa bizden –yahut mescidimizden– uzak durup evinde otursun" buyurdu.[597] (Yine aynı sened ile) rivayet olunur ki: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (bir kere) huzûr(-ı şerifler)ine, içinde taze sebze bulunan bir tencere getiril(ip takdim edil)di. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) onda nâhoş bir koku duydu. (Ne olduğunu) sual buyurunca içinde olan sebzelerin ne olduğu kendisine haber verildi. Bunun üzerine ashâb(-ı kirâmın)dan nezdinde bulunan birine[598] (işaret buyurarak, "Ona) götürünüz" buyurdu. (O sahâbî de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin) böyle yaptığını görünce yemek istemedi. Bunun üzerine, "Sen (bundan) ye! Zira ben senin münâcât etmediklerinle münâcât ederim" [599] buyurdu. Bir rivayette de râvi (yani Buhârî'nin şeyhi Ahmed b. Sâlih) أُتِيَ بِقِدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ yerine أُتِيَ بِبَدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ demiştir ki bedirden muradı tabaktır.[600] {B855 Buhârî, Ezân, 160.}

....

592 Şek, hadisin râvilerinden Zührî'ye râcidir.

593 أَوْ لِيَقْعُدْ rivayeti de vardır ki bu terdîde göre mâna “*Ya bizden uzak dursun yahut evinde otursun*” demek olur.

594 Feth ve kesr ile خَضِرَاتٌ de, zam ve feth ile خُضَرَاتٌ de rivayet edilmiştir.

595 Bir nüshaya göre “fâ”sız olarak yalnız قَالَ.

596 Bir nüshada fâ ile فَقَالَ.

597 Metnin buraya kadar olan kısmı ayrı, bundan sonrası da ayrı bir hadistir. Ancak senedleri bir olup aynı meselede yekdiğeri itmam ettikleri için Buhârî ikisini bir yere cemetmiştir. Hatta şârih İbn Hacer el-Askalânî kısm-ı evvelin Hayber’de, kısm-ı sânînin ibtidâ-yı hicret-i nebeviyyede vâki hadiseler olduğunu tasrih ederek aralarında lâ-akal altı senelik bir fâsıla-i zamâniyye bulunduğunu haber veriyor.

Buhârî buradaki kısm-ı evveli, *Tecrîd*’in metnine geçmeyen diğer bir hadis ile de müteakiben teyit ediyor. Biri Enes b. Mâlik radıyallahu anha, “Nebiyyullah sallallahu aleyhi ve sellemden sarmısak hakkında ne işittin?” diye sormuş. O da Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّا وَلَا يُصَلِّيَنَّ مَعَنَا {B856 Buhârî, Ezân, 160.} buyurduklarını rivayet etmiş.

Gerek metin ve gerek hâşiyedeki hadislerden sarmısak ve emsalini yemiş bulunmanın terk-i cemaate ruhsat veren özürlerden olduğu anlaşılırsa da bazıları nehyin ruhsat değil, zecr mânasını mutazammın olduğunu ve bilâözrin ekledenlerin cemaat faziletinden –ukūbet olarak– mahrum edildiklerini iddia eylemişlerdir. Lâkin metnin kısm-ı sânîsindeki قَرِّبُوهَا “... *götürünüz*” emr-i nebevîsi eklinin mubah olduğuna sarâhaten delâlet ettiğinden nehiyden zecr mânasını çıkarmak müsteb‘addır.

598 Bu sahâbî mihmandar-ı celîlü'l-kadr-ı nebevî Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî radıyallahu anh olmak ihtimali galiptir. Tirmizî'nin 472. hadisin hâşiyelerinden birinde zikredilen Câbir b. Semüre radıyallahu anh hadisi buna delâlet ettiği gibi *Müslim*'de de Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin Ebû Eyyûb'e mihman oldukları hakkındaki kıssada, "Ebû Eyyûb Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem için yemek pişirtirdi. Taam tenâvül buyurulup bakiyesi iade buyuruldukça Ebû Eyyûb mübarek esâbî-i nebeviyyenin dokunduğu yerlerin neresi olduğunu sorar, oradan yer imiş. Bir defasında yemeğin içinde sarmısak varmış ve tenâvül buyurulmadığı haber verilmiş. Bunun üzerine, 'Yâ Resûlellah! Haram mıdır?' diye sormuş. لَا وَلٰكِنْ أَكْرَهُهُ yani *'Haram değil, lâkin ben hoşlanmam'* cevabını almış" {T1807 Tirmizî, Et'ime, 13.} denildiğine bakarak mevzubahis sahâbînin o olduğuna şârih Askalânî istidlâl eylemişse de diğer şârih Aynî başka biri olmak ihtimalini daha galip buluyor.

599 el-Münâcât mübâhât vezninde ve en-nicâ' cidâl vezninde "bir kimseye fısıldamak" mânasınadır. Şârih der ki: Niyâz-ı dergâh-ı ilâhîye münâcât ıtlakı ihfâ cihetiyle olduğuna mebnîdir. İntehâ. (Mütercim-i *Kāmus* Âsım Efendi).

Buradaki münâcât, hâzırûnun muttali olamayacakları vecih ile melâike-i kirâm ile tekellüm mânasınadır. Mevzubahis olan münâcâtın melâike ile münâcât olduğunun delili, Ebû Eyyûb kıssasının *İbn Hibbân* ile *İbn Huzeyme*'de diğer tarikten mervî suretidir. Bu rivayete nazaran içinde soğan yahut pırasa bulunan bir taamın derûnunda mübarek esâbî-i nebeviyye eserini görmeyince Ebû Eyyûb yemekten imtina etmiş. "*Neden yemiyorsun?*" buyurulunca "Mübarek parmaklarınızın izini göremedim" demiş. Buna cevaben de, أَسْتَحْيِي مِنْ مَلَائِكَةِ اللهِ وَلَيْسَ بِمُحَرَّمٍ "*Haram değil ise de Allah'ın meleklerinden utanıyorum*" {İbn Balabân, el-İhsân, V, 445, no: 2092.} buyurulmuş. Yine bu iki zatın müsnedlerinde Ümmü Eyyûb rivayetinde, كُلُوا فَإِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ. إِنِّي أَخَافُ أَنْ أُوذِيَ صَاحِبِي "*Siz yiyiniz. Zira ben sizin herhangi birinize benzemem. Ben sahibime yani Cibrîl aleyhisselâma ezâ etmekten çekiniyorum*" {İbn Balabân, el-İhsân, V, 447, no: 2093.} buyurmuşlardır.

600 Lisân-ı Arap'ta *"tabak"*a *"bedr"* denilmesi dolunay gibi yusyuvarlak olduğuna nazarandır ki tabir teşbihi mutazammındır.

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ[601] فَأَمَّهُمْ وَصَفُّوا عَلَيْهِ.[602]

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan[603] Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin (bir defa) kenarda kalmış bir kabre –ya da bir lakīt yani tıfl-ı metrûk kabrine-[604] yolu uğradığı ve (onu görünce) kendilerine[605] imam ol(up meyyitin üzerine namaz kıl)dığı ve (kendileri de ardında) saf bağladıkları[606] (sened-i muttasıl ile) rivayet olunmuştur. {B857 Buhârî, Ezân, 161.}

....

601 Rivayet ikidir: Birine göre sıfat ve mevsuf olarak her iki cüzün tenvini ile قَبْرٍ مَنْبُوذٍ diğerine göre izâfetle قَبْرِ مَنْبُوذٍ.

602 Bir nüshaya göre وَصَفُّوا خَلْفَهُ.

603 Bu hadisi Süleyman eş-Şeybânî, Ebû Amr eş-Şa'bî'den, o da İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet etmişse de Buhârî senedinde ismi tasrih edilmeyip Şa'bî, أَخْبَرَنِي مَنْ مَرَّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte yolu bir kabr-i menbûze uğrayan bir zat bana haber verdi ki..." lafzı ile hadisi rivayet ettikten sonra Süleyman eş-Şeybânî, Şa'bî'ye, يَا أَبَا عَمْرٍو مَنْ حَدَّثَكَ؟ "Ebû Amr, bunu sana nakleden sahâbî kimdir?" demesi üzerine, ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا {B857 Buhârî, Ezân, 161.}, Müslim'in rivâyetinde ise الثِّقَةُ مَنْ شَهِدَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ "Bana sika, orada hazır bulunan İbn Abbas nakletti" demiştir.

604 Tercümedeki bu terdîd, metindeki قبر lafzının münevven olup olmaması hakkındaki ihtilâf-ı rivayete binaendir. "*Menbûz*" ve *"müntebiz"* münferid ve baîd kalmış; köşeye, kenara düşmüş, diğer emsalinden ayrılmış mânasınadır. Binaenaleyh tenvin ile okunursa diğer kabirlerden ayrı, kenarda kalmış bir kabir olmuş olur.

*Menbûz*ün bir mânası da *"lakīt"*tir. *Kāmus Tercümesi*'nde şöyle deniliyor: el-Menbûz veled-i zinâya ıtlak olunur ki haramzâdedir, piç tabir olunur ve şol sabiye ıtlak olunur ki vâlidesi yola bırakıp gitmiş ola! Ekseri fakrından memerrü'n-nâs olan yol üzere yahut hamam kapısına ve mescide bırakıp evlâdı olmayanlar yahut ehl-i hayrat olanlar alıp terbiye ederler ve kâhça vâlidesi tıfl-ı haramzâdeyi dahi ilkā eder. İntehâ. Her iki veche göre böyle olan çocuk *"lakīt"* yani bir tıfl-ı metrûktur.

Kavî olan rivayet birincisi olup metinde de ona göre harekelenmiştir. Müslim rivayetinde انْتَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى قَبْرٍ رَطْبٍ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَصَفُّوا خَلْفَهُ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem taze bir kabre vardı. Üzerine namaz kıldı. Cemaat arkasında saf bağladılar, o da dört tekbir aldı." {M2211 Müslim, Cenâiz, 68.} Tirmizî rivayetinde, رَأَى قَبْرًا مُنْتَبِذًا فَصَفَّ أَصْحَابَهُ "Kenarda kalmış bir kabir görüp ashâb-ı kirâmına saf bağlattı" {T1037 Tirmizî, Cenâiz, 47.}; diğer bir rivayette de, مَرَّ بِقَبْرٍ مُنْتَبِذٍ عَنِ الْقُبُورِ فَصَلَّى عَلَيْهِ "Yolu kabirlerden ayrı düşmüş bir kabre uğrayıp üzerine namaz kıldı" {N2026 Nesâî, Cenâiz, 94.} denilmiş olduğuna göre menbûzun lakīt mânasına olması ihtimali zayıf kalıyor.

605 Hadisin şahit mahalli işte bu kelimedir. Bu hadis “Kitâbü’l-Cenâiz” rivâyâtına dahil olmak lâzım gelirken Buhârî’nin onu burada “Sıbyanın abdesti, vücûb-ı gusl zamanları ve cemaat ile bayram ve cenaze namazlarında hazır olup saflara dahil olmaları” hakkında açtığı babda da zikretmesindeki hikmet, kıssanın zamân-ı cereyânında nâbâliğ olan İbn Abbas’ın o cenaze namazında ve o cemaatte hazır olmasıdır. Bu hadisi burada rivayet etmekle çocukların cemaate hazır ve sufûfa dahil olabileceklerini anlatmak istemiştir. Buhârî bundan mâada yine İbn Abbas radıyallahu anhümânın yukarıda geçmiş olan 68, 97 ve 141. hadislerini ve Enes radıyallahu anhın 248. ve ümmü’l-mü’minîn Âişe radıyallahu anhânın 338. hadislerini burada tekrar sevkediyor. 68. hadiste İbn Abbas hazretleri, وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْاِحْتِلَامَ diyerek henüz bâliğ olmadığını tasrîh etmişken وَدَخَلْتُ فِي الصَّفِّ diyor. 97. hadiste teyzesi ümmü’l-mü’minîn Meymûne radıyallahu anhânın hânesinde teheccüd namazını Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte kıldığını tarif ederken, فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ. 141 hadiste de فَقُمْتُ إِلَى جَنْبِهِ diyor. 248. hadiste Enes radıyallahu anh ceddesi Müleyke’nin Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem için tertip ettiği daveti nakil ve o gün kılınan namazı tarif ederken, فَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا diyor {B380 Buhârî, Salât, 20.}. Yetimin bulûğa ermemiş bir sabî olduğu ise mâlûmdur.

Kıssanın hîn-i cereyanında Enes radıyallahu anhın bâliğ olmadığı ihtimali de vardır. 338. ümmü'l-mü'minîn hadisinde de yatsı namazının ziyade teehhüründen dolayı Ömer radıyallahu anhın aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize, نَامَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ dediği rivayet olunuyor ki yatsıyı bekleyen cemaatin içinde kadınlarla beraber çocukların da bulunduğu anlaşılıyor. 84. hadisteki va'z-ı nebevî kıssasının da bundan sonra gelecek 476. hadis delâletiyle bayram va'zı olduğu anlaşılıp râvisi İbn Abbas hazretleri de onda hazır bulunmuş ve 476. hadiste görüleceği üzere لَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ "Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme yakınlığım olmasaydı orada sıgār-ı sinnimden dolayı bulunamayacaktım" demiştir ki sıgār-ı sin huzûr-ı cemaate mani olmamış demek oluyor.

606 Kabir üzerine namaz kıldıklarına dair bu hadisten başka yukarıda geçen 286. Ebû Hüreyre hadisi ile Enes'ten, Büreyde b. Husayb'dan, Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'den, Âmir b. Rebîa'dan, Ebû Katâde'den, Sehl b. Huneyf'ten, Câbir b. Abdullah'tan, Ebû Saîd el-Hudrî'den, Ebû Ümâme b. Sehl'den (radıyallahu anhüm ecmaîn) mervî diğer hadisler de vardır. Bundan dolayı –Timizî'nin dediği üzere– sahâbe ve gayri sahâbeden ekser-i ehl-i ilimce amel bunun üzerinedir. Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'nin de mezhebi budur. Mâlik ise kabir üzerine namaz kılınmaz diyor. Abdullah b. Mübârek meyyitin namazı kılınmadan defnedilmiş bulunursa kabri üzerine namaz kılınır demiştir. Ahmed ile İshak, defninden sonra bir ay geçinceye kadar kabir üzerine namaz kılınacağına kāil olup senedleri aleyhi's-salâtü ve's-sellâm efendimizin, Sa'd b. Ubâde'nin vâlidesi üzerine kıldıkları namaz hakkındaki Saîd b. Müseyyeb rivayetidir. Bu rivayete nazaran Ümmü Sa'd'ın vefatında aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz gāib imişler. Avdet buyurunca namazını kılmışlar ki aradan geçen müddet bir ay imiş (286. hadis ile hâşiyelerine de müracaat). Fukahâ-i Hanefiyye de kabir üzerine namaz kılmayı câiz görürler. Meyyit, namazı kılınmadan defnedilecek olursa kabri üzerine ve kabrinden ihraç olunmaksızın namazı kılınır ve bu namaz cesedin dağılacağı kadar zaman geçmeden kılınabilir. Zann-ı gālib üzere tefessüh-i cesed müddetinin tayininde ihtilâf olunmuştur. Şâfiiyye'nin bu babda altı kavli olup altıncısına göre namazı ile'l-ebed kılınabilir. Bu takdire göre sahâbenin kabirleri üzerine bugün bile namaz kılmak câiz olacaksa da bu kavil, zayıf görülmüştür. Maahâzâ Buhârî'nin Ukbe b. Âmir rivayetiyle şurası da sabittir ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Uhud şühedâsı üzerine sekiz sene sonra namaz kılmışlardır. Fukaha bu fi'l-i resûlü bu şühedâ-i behişt peymâ hazerâtının cesetleri çürümemiş olmasıyla tevcih ederler. Nitekim *Muvatta*'ın rivayetine nazaran şühedâ-i Uhud'dan Amr b. Cemûh ile Abdullah b. Amr el-Ensârî hazretlerinin şehâdetlerinden kırk altı sene sonra kabirlerini sel suyu açıp vücûd-ı mübârekleri meydana çıkmış ve cesetleri daha dün vefat etmiş gibi henüz bozulmamıştı. Radıyallahu anhümâ.

Mâlikiyye'nin bunca ehâdîs mantûk ve medlûlüyle âmil olmak istemeyişlerine sebep 286. Ebû Hüreyre radıyallahu anh hadisinin bazı tariklerinde, إِنَّ هٰذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا. وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ {M2215 Müslim, Cenâiz, 71.} ziyadesi bulunduğundan kabirlerin tenevvürü başkalarının değil, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin namazı ile olacağına ve bunun hasâis-ı nebeviyyeden olduğuna kāil olmalarıdır. İhtisas davası ise cemâat-i sahâbeyi arkalarında saf bağlamaktan nehiy buyurmamaları ile menkūz olup adem-i nehiy, ümmetlerine de o namazın mubah olduğunu gösterir.

475

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Cuma gününün guslü her bâliğ olan kimseye vâcip (gibi)dir"[607] buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor. {B858 Buhârî, Ezân, 161.}

………

607 Bulûğ ve ihtilâm, cuma guslünün şartı olunca cuma namazı da, sair namazlar da kable'l-bulûğ vâcip olmamış olur. Cumhurun kavli budur. Zaten *Buhârî*'de "Kitâbü'l-Cum'a" ehâdîsinden olan bu hadisi –bundan evvel ve sonraki iki hadis ile birlikte– buraya yani abdest, gusul, cemaate devam hususlarında sıbyanın mükellef olup olmadıkları hakkındaki baba da dercetmesi, bunu ifham içindir.

Maahâzâ gusül için değilse de vudû ve salât ile mükellefiyetin çocuklarda daha evvel yani on yaşında başladığını iddia edenler vardır. Delilleri *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da biri Sebre b. Ma'bed el-Cühenî, diğeri Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümden mervî iki hadîs-i merfûdur. Birincisinde, عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ. وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرٍ "*Çocuğa yedi yaşında iken namazı tâlim edin, on yaşında iken de terkinden dolayı dövün*" {T407 Tirmizî, Salât, 182.}, diğerinde ise مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ. وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ. وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ "*Çocuklarınıza yedi yaşında iken namaz kılmayı emrediniz. On yaşında da terklerinden dolayı dövünüz. Yataklarını ayırınız.*" {D495 Ebû Dâvûd, Salât, 26.} buyurulmuştur. İşte bunlar on yaşındaki çocuğu namazı terkinden dolayı dövmek ona namaz vâcip olduğundandır derler. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel bir rivayete göre buna kāil olmuştur. İmam Şâfiî'nin de buna kāil olduğu söyleniyor. Cumhûr-ı fukahâ ise o yaştaki çocuğa namaz vâcip olduğuna kāil değillerdir. Onu darbetmek, namaz vâcip olduğu için değil te'dib ve tedrîb yani alıştırmak içindir. Beyhakī bu hadislerin رُفِعَ الْقَلَمُ عَنِ الصَّبِيّ حَتَّى يَحْتَلِمَ "*Sinn-i bulûğ ve ihtilâma varıncaya kadar çocuktan kalem-i teklîf kaldırılmıştır*" {Beyhakī, Ma'rifetü's-sünen, VII, 341, no: 10273.} hadisi ile mensuh olduğunu iddia eder.

Tercüme ederken "vâciptir" diyecek yerde "vâcip gibidir" dememiz, buradaki vücûbun terkine ikāb terettüp eden vücûb-i ıstılâhî olmadığına binaendir. Buradaki vâcip "Senin hakkın üzerime vâciptir" demek kabilinden olan vâciptir ki "Hakkın müteekkiddir" demek olur. Cumhûr-ı ulemâya göre bu gusül vâcip değildir. Ulemâ-yı ehl-i zâhir ile diğer bazı ulemâ ise zâhir-i lafza bakarak vücûbuna kāil olmuşlardır. Üç hadis sonra daha mufassal olarak tekrar edilecek olan bu hadisin bu babdaki ahkâmı inşallah orada beyan edilecektir.

476

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ وَقَدْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ شَهِدْتَ الْخُرُوجَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ نَعَمْ لَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ أَتَى الْعَلَمَ الَّذِي عِنْدَ دَارِ كُثَيِّرِ بْنِ الصَّلْتِ ثُمَّ خَطَبَ ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ أَنْ يَتَصَدَّقْنَ فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تَهْوِي[608] بِيَدِهَا إِلَى حِلَقِهَا[609] تُلْقِي فِي ثَوْبِ بِلَالٍ ثُمَّ أَتَى هُوَ وَبِلَالٌ الْبَيْتَ.[610]

TERCÜMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivayet olunuyor ki İbn Abbas radıyallahu anhümâya birinin, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte (bayram namazgâhına) çıkışta[611] (hiç) bulundun mu?” demesi üzerine (müşârün ileyh) şu cevabı vermiştir: “Evet, (bulundum). Ona olan yakınlığım da olmasaydı orada bulunamayacaktım.” –Râvi der ki: Yaşımın küçüklüğünden[612] dolayı (bulunmayacaktım) demek istedi.– (Yine İbn Abbas radıyallahu anhümâ der ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem) Küseyyir b. Salt (b. Maʿdîkerib el-Kindî)[613] hânesinin hizasındaki sütunun yanına geldi. Sonra (orada) hutbe irat buyurdu. Sonra kadınlar(ın bulunduğu taraf)a gelip onlara vaaz ve tezkirde bulundu ve sadaka vermelerini ferman buyurdu. Bunun üzerine kadınlar(ın her biri) elini üzerindeki (yüzük vesaire gibi) halkalara (ya da boynuna) uzatıp (ziynetini)[614] Bilâl (radıyallahu anh)ın eteğine atmaya başladı. Sonra Bilâl ile birlikte hâne-i saâdetlerine teşrif ettiler.[615] {B863 Buhârî, Ezân, 161.}

………

608 “Tâ” meftûh ve mazmûm olarak rivayet edilmiştir. Birinci takdirde تهوى sülâsînin ikinci babından, ikinci takdire göre ifʿâl babından olmuş olur. Her iki surette de mâna birdir.

609 “Hâ”nın fethi ve kesri ile حَلِقَهَا halkanın cemʿidir. حَلقِهَا rivayeti de vardır ki bu takdirde boynundaki gerdanlık maksut olmuş olur.

610 Bir nüshaya göre إِلَى الْبَيْتِ , Buhârî’nin diğer rivayetinde إِلَى بَيْتِهِ .

611 Bu hurucun bayram namazgâhına Medine haricine çıkış olduğu Buhârî’nin diğer tarikten “Kitâbü’l-Îdeyn”de yine İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği hadiste, إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى يَوْمَ الفِطْرِ رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا {B964 Buhârî, Îdeyn, 8.} demesi ve başka elfâz ile buradaki kıssayı rivayet etmesiyle sabittir.

612 Hicret-i seniyye-i nebeviyyeden üç sene mukaddem Benî Hâşim ve Benî Muttalib Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte Şiʿbü Ebû Tâlib’de mahsur iken tevellüd ettiğine göre âlem-i ukbâya intikāl-i nebevî vuku bulduğu esnada henüz on üç yaşında imiş demektir. Hicretten beş sene evvel tevellüdünü iddia edenler varsa da kavilleri zayıftır. Zira 68. hadiste, وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْإِحْتِلَامَ diyor ki haccetü’l-Vedâ’ya taalluk eden bir kıssada henüz nâbâliğ olduğunu haber veriyor.

613 Kindî’dir ve ailesi Kureyş’in hulefâsındandır. İbtidâları Benî Cumah’ın halîfleri iken bilâhare Abbas radıyallahu anhın hulefâsından olmuşlardır. Amcaları vefd olarak huzûr-ı âlî-i risâletpenâhîye gelip iman ettikten sonra Yemen’e avdet ve orada irtidad etmiş oldukları için katledilmişlerdir. Muahharen kendisi ve biraderleri Zübeyd ve Abdurrahman ile birlikte Medine’ye hicret ettiler. Küseyyir, ahd-i nebevîde tevellüd edip epey rivâyâtı vardır. İbtidâları ismi Kalîl iken Küseyyir’e tebdil olunmuştur. Tebdil eden Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemdir diyenler varsa da sahih olan kavle göre Ömer radıyallahu anh böyle tesmiye etmiştir. Binaenaleyh sahâbî mi, tâbiî mi olduğu meşkûktür. Medîne-i Münevvere’nin dışında bayram musallâsına kerpiçten bir minber bina etmiştir ki burada mevzubahis olan alem bu olmak gerektir. Hânesi musallânın kıble cihetinde imiş.

614 Buhârî’nin diğer bir rivayetinde, فَجَعَلْنَ يُلْقِينَ: تُلْقِي الْمَرْأَةُ خُرْصَهَا وَسِخَابَهَا “Kadınlar ellerinde olanı Bilâl’in eteğine atmaya başladılar. Kimi hursunu, kimi de sihâbını atmaya başladı” {B964 Buhârî, Îdeyn, 8.} deniliyor ki bu mânayı teyit eder.

el-Hurs ... ve altun ve gümüş halkaya denir. Alâ-kavlin küpenin halkasına yahut nisvan avadanlığında olan bazı küçük halkaya denir.

es-Sihâb nisvân-ı Arab'a mahsus bir nevi kılâdedir ki sükk tabir olunan terkîb-i tîb ile karanfilden ve mahlebden düzerler. Anda cevahire müteallik nesne bulunmaz.

es-Sükk ... ve bir türlü tîb adıdır ki râmikten ittihaz olunur. Râmiki un edip elekten geçirdikten sonra su ile macun edip gereği gibi oğarlar. Ba'dehu kaba yapışmamak için bir miktar dühn-i hayrî ile bulayıp bir gece alâ-hâlihî terkeyledikten sonra bir miktar meshûk-i hâlis-i misk izâfe ve gereği gibi mezz ve kurslar düzüp ve iki gün terkederler. Sonra o kursları çuvaldız ile delip bir kınnaba tesbih gibi dizip bir sene öylece terkederler. Atik oldukça râyihası etyab olur. Beyneletibbâ bu sükkü'l-misk ile müteâreftir. İntehâ. (*Kāmus* mütercimi Âsım Efendi).

615 Kendine mâlik olup kendini oyuna kaptırmayacak sinne gelen çocuğun bayram vesair meşâhid-i ibâdette huzuru meşrû olduğu bu hadîs-i şeriften anlaşılır. Kezâlik buna göre kadınlar bayram namazgâhında hazır bulundukları takdirde imamın onlara vaaz ve tezkirde bulunması ve sadakayı emretmesi ve bayram namazının sahrâda kılınması müstehap olduğu gibi hutbenin namazdan sonra okunması iktiza eder (87 ve 209. Ebû Saîd el-Hudrî ile 217. Ümmü Atıyye radıyallahu anhümâ hadislerine de müracaat).

477

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا اسْتَأْذَنَكُمْ نِسَاؤُكُمْ بِاللَّيْلِ إِلَى الْمَسْجِدِ فَأْذَنُوا لَهُنَّ.

TERCÜMESİ

(Abdullah) b. Ömer radıyallahu anhümâ Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin, "Kadınlarınız sizden geceleyin[616] mescide (gidip ibadet için) izin istediklerinde, kendilerine izin veriniz"[617] buyurduğunu (sened-i muttasıl ile) rivayet ediyor. {B865 Buhârî, Ezân, 162.}

………

616 Buhârî'nin diğer tarikten yine İbn Ömer radıyallahu anhümâ rivayetinde بِاللَّيْلِ إِلَى الْمَسْجِدِ kaydı yoktur. Bu ıtlaka nazaran gece olsun, gündüz olsun gerek mescide ve gerek diğer bir yere gitmek istediklerinde kendilerine izin vermek lâzım geleceği anlaşılırsa da mutlakın mukayyede hamli lâzım gelir kaidesine binaen diledikleri gibi mutlaku'l-inân olamayacakları münfehim olur.

338. ümmü'l-mü'minîn Âişe ve 463. ümmü'l-mü'minîn Ümmü Selleme radıyallahu anhümânın rivayet ettikleri hadislerden ahd-i celîl-i risâlette –gece ile gündüz farkı tasrih edilmeksizin– kadınların cemaatlere devam edip geri saflarda durdukları mâlûm olur. 87 ve 209. Ebû Saîd el-Hudrî ve 217. Ümmü Atıyye radıyallahu anhümâ hadisleri ile bunlara benzer diğer ehâdîs de böyle.

Maahâzâ ümmü'l-mü'minîn Âişe radıyallahu anhümânın 242. hadisi ile metne girmeyen, لَوْ أَدْرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحْدَثَ النِّسَاءُ لَمَنَعَهُنَّ كَمَا مُنِعَتْ نِسَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ "Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem şimdiki kadınların ihdas ettikleri fart-ı zîneti idrak buyurmuş olaydı, Benî İsrâil kadınları dışarıya çıkmaktan (yahut mescide gitmekten) menolundukları gibi bu kadınları da men buyururdu" {B869 Buhârî, Ezân, 63.} hadisine nazaran camilere gitmeleri ve çarşı ve pazarlarda gezinebilmeleri için emn ü fitnenin meşrût olduğu da muhakkaktır (Kadınların cemaat namazı hakkındaki akvâl-i fukahâ için 242. hadisin hâşiyesine müracaat).

617 Bu hadîs-i şerifin muktezası kadının –velev namaz için olsun– çıkabilmesi, zevcinin ve velisinin iznine vâbeste olmaktır.

